

અર્હમ્

# દ્રવ્યાનુયાગ

જૈન સાઈટ  
JAINSITE.com  
જૈનમ્ જગતિ વાસનમ્



અ. પ્ર. ઉપાધ્યાય મુનિ શ્રી કલ્યાણલાલજી મ. 'કમલ'



# કાનજીભાઈ

જૈન સાઈટ  
JAINSITE.com  
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

સમતામૂર્તિ સ્વ. પૂ. પિતાશ્રી કાનજીભાઈ શીવજીભાઈ (સંગજીભાઈ) મહેતા  
વાત્સલ્યમૂર્તિ સ્વ. પૂ. માતૃશ્રી ગુલાબબેન કાનજીભાઈ મહેતા  
ના સ્મરણાર્થે હસ્તક  
સુપુત્ર : મહેન્દ્રકુમાર કાનજીભાઈ મહેતા, પુત્રવધુ : ધનલક્ષ્મીબેન (મીનાબેન)  
પૌત્ર : પ્રશાંત મહેન્દ્રકુમાર મહેતા, પૌત્રવધુ : વૈશાલી પ્રશાંતકુમાર મહેતા  
પ્રપૌત્ર : ગૌરવ પ્રશાંત મહેતા, પ્રપૌત્રી : નિયતી પ્રશાંત મહેતા  
તરફથી સપ્રેમ



12110

# ५ ७ ९

जैन साईट  
JAINSITE.com  
जेनम् पचात् शासनम्



અહમ્  
પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી કુતેહ-પ્રતાપ સ્મૃતિ પુષ્પ  
આગમ અનુયોગ (ગુજ.) ગ્રંથમાળા ૭

# દ્રવ્યાનુયોગ ભાગ - ૧

જૈનાગમોમાં વર્ણિત જીવ-અજીવ વિષયક સામગ્રીનું સંકલન મૂળપાઠની સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર (ષડ્દ્રવ્ય, પંચાસ્તિકાય, પર્યાય, પરિણામ, જીવાજીવ, જીવપ્રજ્ઞા, પ્રથમાપ્રથમ, સંજી, યોનિ, સંજ્ઞા, સ્થિતિ, આહાર, શરીર, વિકુર્વણા, ઈન્દ્રિય, ઉચ્છ્વાસ, ભાષા વગેરે ૧૪ અધ્યયનોનું સંકલન)

## મૂળપાઠ સાથે ગુજરાતી ભાષાંતર

: નિર્દેશક અને પ્રધાન સંપાદક :  
અનુયોગ પ્રવર્તક ઉપાધ્યાય પ્રવરવં. રત્ન  
મુનિશ્રી કન્હૈયાલાલજી મ. “કમલ”

: સંયોજક અને સમ્પાદક :  
આગમ રસિક સેવાભાવી

ઉપપ્રવર્તક શ્રી વિનયમુનિજી મ. ‘વાગીશ’

: ગુજરાતી ભાષાંતરકર્તા :  
ઉપપ્રવર્તિની શ્રુતાચાર્યા

ડૉ. શ્રી મુક્તિપ્રભાજી

એમ.એ.પીએચ.ડી.

: પરામર્શદાતા :

પં. દલસુખભાઈ માલવણિયા

: પ્રકાશન સહયોગી :

સ્વ. શ્રી પ્રભુદાસભાઈ એન. વોરા

શ્રી પ્રેમરાજ ગણપતરાજ બોહરા (પીપલિયાકલાંવાળા)

શ્રી જગદીશભાઈ કાંતિલાલ ડી. શેઠ

મુંબઈ

અમદાવાદ

અમદાવાદ

: પ્રકાશક :

આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ-૧૩



**સર્વાધિકાર પ્રકાશકાઢીન**



**પ્રકાશક અને પ્રાપ્તિસ્થાન**

**આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ**

સ્થાનકવાસી જૈન વાડી

૨૮-૨૯, સ્થાનકવાસી જૈન સોસાયટી,  
નારણપુરા કોસીંગ, અમદાવાદ-૧૩.

ફોન : ૭૫૫૧૪૨૬, ૭૫૫૨૭૧૧



**સંપર્ક સૂત્ર :**

**શ્રી વર્ધમાન મહાવીર કેન્દ્ર**

સબ્જમંડી સામે,

માઉન્ટ આબુ (રાજ.) પીન-૩૦૭૫૦૧

ફોન : (૦૨૯૭૪) ૩૫૫૬૬



**ગુજરાતી સંસ્કરણ :**

વીર નિર્વાણ સંવત્ - ૨૫૨૯

વિક્રમ સંવત્ - ૨૦૫૮

૨૭, ઓક્ટોબર-૨૦૦૨



**મૂલ્ય :**

છસો રૂપિયા

રૂ. ૬૦૦/-



**મુદ્રક :**

**સ્કેન-ઓ-ગ્રાફિક્સ**

(કોમ્પ્યુટર-ઓફસેટ જોબ)

૩/એ, રવિકુંજ સોસાયટી,

નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩.

ફોન : ૭૯૧૧૭૫૧, ૭૯૧૦૯૬૧



**સંપ્રેરક :**

૧. મધુર વ્યાખ્યાની શ્રીગૌતમમુનિજી મ.

૨. સેવાભાવી શ્રી સંજયમુનિજી મ. 'સરલ'



**સંપાદન સહયોગી :**

❖ અરિહંતપ્રિયા ડૉ. દિવ્યપ્રભાજી

❖ સ્નેહપ્રિયા ડૉ. અનુપમાજી

❖ પં. દેવકુમારજી જૈન, બીકાનેર

❖ શ્રી શ્રીચંદજી સુરાણા, આગરા

❖ ડૉ. ધર્મચંદજી જૈન, જોધપુર



**ભાષાન્તર સહયોગી :**

❖ મહાસતીજી શ્રી ભવ્યસાધનાજી

❖ મહાસતીજી શ્રી વિરતિસાધનાજી

❖ મહાસતીજી શ્રી વિરાગસાધનાજી

❖ મહાસતીજી શ્રી લક્ષિતસાધનાજી

જૈન સાહિત્ય

**પ્રસ્તાવના :**

ડૉ. સાગરમલજી જૈન - બનારસ

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્



**ટ્રસ્ટી મંડળ :**

૧. શ્રી નવનીતભાઈ યુનીલાલ પટેલ

૨. શ્રી રમણલાલ માણેકલાલ શાહ

૩. શ્રી અરવિંદભાઈ શાંતિલાલ શાહ

૪. શ્રી બચુભાઈ બળદેવભાઈ પટેલ

૫. શ્રી વિજયરાજ બી. જૈન

૬. શ્રી અજયરાજ કે. મહેતા

૭. શ્રી કૃષ્ણકાંતભાઈ મફતલાલ પટેલ

૮. શ્રી જયંતિભાઈ ચંદુલાલ સંઘવી

(માનદ્મંત્રી)



**સંકલન - સહાયક :**

માંગીલાલ શિવજીરામજી શર્મા (કુરડાયાં)



**પ્રૂફરીડર :**

મહાવીરપ્રસાદ શિવજીરામજી શર્મા (કુરડાયાં)

Published in memory of Rev.  
Gurudev Shri Fateh-Pratap Agam Anuyog No. 7

# Dravyanuyoga

**Gujarati Translation**

**[ Part - I (Chapter 1 to 14) ]**

**: Chief - Editor :**

Anuyog Pravartak, Upadhyaya Pravar, Pandit Ratna  
**Muni. Shri Kanhaiyalalji 'Kamal'**

**: Colligator :**

Agam Rasik Vice Pravartaka  
**Shri Vinay Muniji 'Vageesh'**

**: Translators :**

UpPravartini Shrutacharya  
**Dr. Shri MuktiPrabhaji**  
M.A. Ph.D.

**: Advisor :**

**Pt. Dalsukhbhai Malvaniya**

**: Publishing Co-ordinator :**

**Late. Shri Prabhudas N. Vora**  
**Shri Premraj Ganpatraj Bohra (PipliyaKlanwala)**  
**Shri Jagdishbhai Kantilal D. Sheth**

**Mumbai**  
**Ahmedabad**  
**Ahmedabad**

**: Publishers :**

**Agam Anuyog Trust**  
**Ahmedabad-380 013.**



# ॥ अमर्षण ॥

स्थानकवासी परंपरा मान्य  
जत्रीस आगमोना सर्व प्रथम  
संस्कृत-हिंदी-गुजराती-टीकाकार  
तथा

व्याकरण-कोष-छंद-अलंकार वगैरे अनेक  
विषयोना ग्रंथोना निर्माता परमपूज्य श्रुतधर  
अडुश्रुत तथा गीतार्थ

पूज्यश्री घासीलालजु महाराज

साहेबनी

पुण्यस्मृतिमां

द्रव्यानुयोगनो आ प्रथम भाग

विनीत

विनयमुनि 'वागीश'

डॉ. मुक्तिप्रभा अने

दृष्टी मंडळ



## ગ્રન્થમાલાના આઠ પ્રેરકો

ધર્મપ્રણા વીરલોકાશાહની પરંપરામાં અનેક મહાપુરુષો થયા, જેમાં આચાર્ય જીવરાજજી મ. નું નામ ક્રિયોદ્ધારકમાં વિશેષરૂપથી ગણાય. તેમના મુખ્યરૂપથી ચાર શિષ્યો થયા. જેમાં આચાર્યશ્રી સ્વામીદાસજી મ. નું નામ અગ્રણીય હતું. તેઓ પરણવા જતા હતા ત્યાં રસ્તામાં જ પૂજ્યશ્રી દીપચંદ્રજી મ. નો ઉપદેશ ચાલતો હતો, તે સાંભળીને વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો. તે સમયે ભાવિ પત્નીને રાખડી બાંધી, બહેન બનાવી દિક્રિત થઈ ગયા. તે બહુ જ મહાન જ્ઞાની થયા, પ્રભાવશાળી થયા. તેમના અક્ષરો મોતી જેવા હતા. આજે પણ તેમની લખેલી બત્રીસી જ્ઞાનભંડારમાં ઉપલબ્ધ છે. તેમની પરંપરામાં ઘણા બધા તપસ્વી-જ્ઞાની સંતો થયા. આવા મહાન પુરુષને આ ગ્રન્થ સમર્પણ કરવામાં આવ્યો છે.

તેમાં જ પૂજ્ય ગુરૂદેવશ્રી કલેહચંદ્રજી મ. હતા. જેમની ૮૦ વર્ષની ઉંમરમાં પણ બધી ઈન્દ્રિયો સ્વસ્થ હતી. તેઓ દરરોજ એક આસન પર બેસીને સાત કલાક ભજન કરતા હતા. તેમના જ ગુરૂભાઈ પ્રતાપચંદ્રજી મ. હતા. તેમનો અવાજ બહુ જ બુલંદ હતો તેમના રાત્રિ પ્રવચનમાં બધી જ્ઞાતિના લોકો (જૈન - જૈનેતર) આવતા હતા. એવા તે પ્રભાવશાળી હતાં. તેમના જ શિષ્ય કમલમુનિ છે. તેમને ભણાવવામાં ઘણી જ કાળજી રાખી, મોટા પંડિતો પાસે અધ્યયન કરાવ્યું. ૧૧ વર્ષ સુધી વૈરાગ્યકાળમાં (દિક્ષાર્થી અવસ્થામાં) રાખી આગમોનું અને ટીકા-ચૂર્ણી -ભાષ્યનું વિશેષ અધ્યયન કરાવ્યું તે તેમનો મહાન ઉપકાર હતો, તે કારણે જ આ ગ્રન્થશાળા તેમની સ્મૃતિમાં પ્રગટ થઈ રહી છે, પાઠક આ ગ્રન્થોનો ખૂબ જ લાભ લે એજ અભ્યર્થના.

- વિનયમુનિ

અહમ્

# તમારું તમને સમર્પણ...

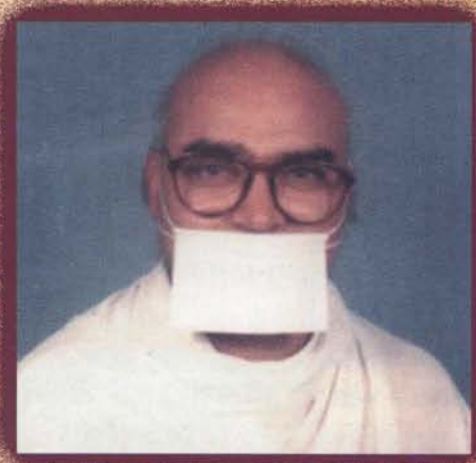


જૈન સાઈટ

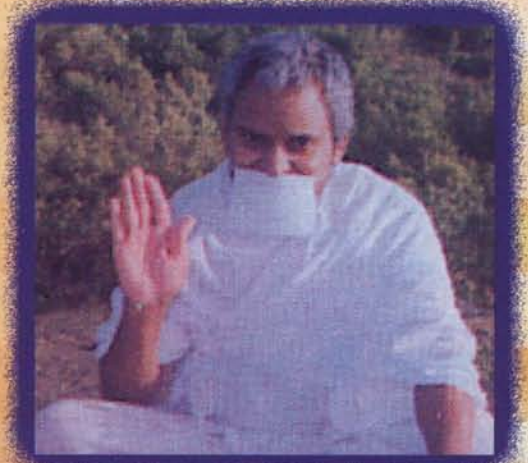
JAINSITE.com

પૂજ્ય ગુરૂદેવ ઉપાધ્યાય શ્રી કનૈયાલાલજી મ. 'કમલ' સાથે અનુયોગ સંબંધિત ચર્ચા કરી રહેલાં ઉપપ્રવર્તક શ્રી વિનયમુનિજી મ. 'વાગીશ'

કોમલતન, કોમલવચન, પુની કરણી કમનીય ।  
'કમલ' મુને કલ્યાણકર, વિનય હૃદય રમણીય ॥



મધુર વ્યાખ્યાની શ્રી ગોતમમુનિજી મ.



તાપસ્વી સેવાભાવી શ્રી સંજય મુનિજી મ.

આધસ્થાપક



સ્વ. બાબદેવભાઈ ડોસાભાઈ પટેલ

આધસ્થાપક



સ્વ. હિંમતલાલ શામળદાસ શાહ

॥ ણમો જિણાણં ॥

## આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ - ટ્રસ્ટી મંડળ



શ્રી નવનીતભાઈ ચુનીલાલ પટેલ



શ્રી રમણિકભાઈ એમ. શાહ



શ્રી અરવિંદભાઈ શાંતિલાલ શાહ



શ્રી બચુભાઈ બાબદેવભાઈ પટેલ



શ્રી વિજયરાજ ડી. જૈન



શ્રી અજયરાજ કે. મહેતા



શ્રી કૃષ્ણકાંતભાઈ મહતલાલ પટેલ



શ્રી જયંતિભાઈ સી. સંઘવી  
(માનદ્મંત્રી)

એક જ્યોતિર્મય વ્યક્તિત્વ-શ્રદ્ધેય ઉપાધ્યાયશ્રી કન્હૈયાલાલજી મ. 'કમલ'



## સંક્ષિપ્ત પરિચય

જ્ઞાન અને ક્રિયાની જીવંત પ્રતિમૂર્તિ 'નમો ઝવજઙ્ગાયાણં' ના ગૌરવપૂર્ણ પદથી સમલંકૃત અનુયોગ પ્રવર્તક શ્રદ્ધેય પૂજ્યગુરુદેવ મુનિશ્રી કન્હૈયાલાલજી મ. 'કમલ'નું જીવદર્શન સ્વ-પરના કલ્યાણાર્થે સમર્પિત રહ્યું છે. વિચાર અને આચારની દ્રષ્ટિએ તેઓ અત્યંત ઉત્કૃષ્ટકોટિનું જીવન જીવનારા સત્પુરુષ અને પ્રતિભાશાળી પુરુષ હતાં. જેઓને અહંકાર ક્યારેય સ્પર્શી શક્યો ન હતો.

વિદ્વતા, વિનમ્રતા, સૌજન્યતા, સૌમ્યતા, સહિષ્ણુતા, કરુણા, વાત્સલ્ય, ધૈર્ય, પ્રસન્નતા જેવા અનેક સદ્ગુણોની સુવાસથી તેઓ સદા મહેકતાં હતાં.

આપનો જન્મ વિક્રમ સંવત્ ૧૯૭૦ ચૈત્રસુદ (રામનવમી) ના દિવસે કેકીન્દ (જસનગર) રાજસ્થાનમાં શ્રી ગોવિંદાસિંહજી રાજપુરોહિતના ગૃહે થયો. માતુશ્રી યમુનાદેવીની કૃપ આપે દીપાવી હતી. ચારવર્ષની બાલ્યાવસ્થામાં જ માતા-પિતાની અચાનક જ છત્રછાયા ગુમાવી. સાત વર્ષની ઉંમરે પરમશ્રદ્ધેય આચાર્યશ્રી સ્વામીદાસજી મ. ની પરંપરાના પ્રભાવશાળી શ્રમણ શિરોમણી શ્રદ્ધેય શ્રી ફતેહચંદ્રજી મ. અને પંડિત પ્રવર શ્રી પ્રતાપમલજી મ. વગેરેનો સંપર્ક થયો.

આપનું ભવ્ય તેજોમય લલાટ અને સામુદ્રિક લક્ષણો જોતાં જ પૂ. પ્રતાપમલજી મ. ને પ્રતીતિ થઈ કે - 'આ બાળક અત્યંત તેજસ્વી પ્રતિભાશાળી શ્રમણ પરંપરાનો તેજસ્વી સિતારો થશે જે શાસન પ્રભાવમાં અભિવૃદ્ધિ કરશે.' ગુરુદેવના પ્રથમદર્શનથી જ આપે આપનું સર્વસ્વ તેમના ચરણોમાં સમર્પિત કરી દીધું. અગિયાર વર્ષ સુધીના વૈરાગ્યકાળ દરમ્યાન આપે પંડિતો, વિદ્વાનો પાસે અધ્યયન અધ્યાપન કર્યું. વૈશાખસુદ-૬, વિક્રમસંવત્ ૧૯૮૮ના દિવસે સાંડેરાવ (રાજ.)માં આપે દીક્ષા અંગીકાર કરી. એ સમય દરમ્યાન ઘોડી પરથી પડવા છતાં આપે સહિષ્ણુતા, ધૈર્ય અને અતૂટ મનોબળથી મુશ્કેલીનો સામનો કર્યો તે જ આપની પરમશક્તિ, ધર્મ પ્રત્યેની અતૂટ શ્રદ્ધાનું ઉત્તમ ઉદાહરણ છે. વડીદીક્ષા સોજતરોડમાં સંપન્ન થઈ.

દીક્ષા પછી આપે પં. બેચરદાસજી દોશી, શોભાચંદજી ભારિલ્લ વગેરે પાસે જૈનાગમ-વાઙ્મયનું તલસ્પર્શી અધ્યયન કર્યું. જેના પરિણામસ્વરૂપે આપ ન્યાયતીર્થની પરીક્ષામાં પ્રથમશ્રેણીમાં સમુત્તીર્ણ થયા. પછી આપે આગમોના સંપાદનકાર્યમાં જ પોતાનું લક્ષ કેન્દ્રિત કર્યું. આગમોના મૂળ પાઠોને ક્રમાનુસાર- યોગ્યરીતે સંપાદિત કરી પ્રકાશિત કર્યાં, છેદસૂત્રોના સાનુવાદ વિવેચન સહિતના પ્રકાશન માટે ભારે જહેમત ઉઠાવી અતિ જટિલ-ભગીરથ કાર્ય સંપન્ન કર્યું.

સ્થાનાંગ-સમાવાયાંગનું સાનુવાદ-સંપાદન કાર્ય કર્યું. 'જૈનાગમનિર્દેશિકા' જેવી અતિ મહત્વપૂર્ણ કૃતિ પણ આપના અથાગ શ્રમ અને પ્રબળ પુરુષાર્થનું જ પરિણામ છે.

આગમઅનુયોગનું વિશાળ વિસ્તૃત અને ભગીરથ કાર્ય આપે એક જર્મન વિદ્વાનની પ્રેરણાથી યુવાવસ્થામાં શરૂ કર્યું હતું, જે જીવનના અંતિમ શ્વાસ સુધી નિભાવ્યું. માર્ગમાં આવતી પ્રતિકૂળતાઓને આપે અપ્રમત્ત ભાવે

ધૈર્ય, સહિષ્ણુતા અને પુરુષાર્થ વડે પરાજિત કરી. આપની શારીરિક પ્રતિકૂળતાઓ દરમ્યાન આપના અંતેવાસી શિષ્ય શ્રી વિનયમુનિજી મ. 'વાગીશ' તથા સાધ્વીવૃંદ ડો. શ્રી દિવ્યપ્રભાજી, પં. દલસુખભાઈ માલવણિયા, પં. દેવકુમારજી વગેરેનો સાથ-સહકાર મળતો રહ્યો. આપે આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ દ્વારા હિંદી અનુવાદ ૮ ભાગોમાં અને ગુજરાતી ૪ ભાગોમાં પ્રકાશિત કર્યાં શેષ ભાગોનું કાર્ય શ્રી વિનયમુનિજી મ. તથા ટ્રસ્ટીગણ અત્યધિક પરિશ્રમકરી સંપન્ન કરવા પ્રયત્નશીલ રહે છે.

આપના વિશાળ વિચરણ ક્ષેત્ર દ્વારા આપનો અનુયાયી વર્ગ પણ એટલો જ વિશાળ અને વ્યાપક છે જેનું મુખ્ય કારણ આપની બિનસાંપ્રદાયિકતાની ભાવના હતી. સ્વાસ્થ્યની પ્રતિકૂળતા દરમ્યાન પણ આપે અદ્ભૂત આત્મબળ દ્વારા જે સમત્વ ભાવ અપનાવ્યો તે બધા માટે પ્રેરણારૂપ છે અને ખૂબ-ખૂબ વંદનીય છે.

જ્ઞાનરાધના, મૌન, તપ અને જપ આપના જીવનના પર્યાય સમા બની ગયા હતાં. નિરર્થક ચર્ચા, જ્ઞાતિ-સંપ્રદાયોની વાતો કે ટીકા-ટિપ્પણીમાં આપે કદી ક્યારેય સમય બરબાદ કર્યો નથી. યુવાવસ્થાથી જ દ્વિદળનો ત્યાગ, એક સમય ભોજનમાં પણ માત્ર એક જ રોટલીનું ઉણોદરી તપ આપની રસેન્દ્રિય પ્રત્યેની નિસ્પૃહતા દર્શાવે છે. છેલ્લા ૧૮ વર્ષોથી આપે અન્ન-પાણીનો ત્યાગ કરી માત્ર ફળોનો રસ, ગાયના દૂધથી જ જીવન નિર્વાહ કર્યો. છેલ્લા ૨૭ વર્ષથી દરેક મંગળવારે મૌન, રાત્રિના બે વાગ્યે નિદ્રા ત્યાગ કરી સાધનામાં લીન થતાં અને આવાં જ ઉત્તમ આચારને કારણે આપે 'સંતરત્ન' ના બિરૂદને સાર્થક કર્યું. એટલું જ નહિ પરંતુ રાષ્ટ્રીય સંતની હરોળમાં આપનું નામ જયવંતુ બન્યું. ૬ ડિસેમ્બર ૧૯૯૩, પોષ સુદ ૧૪ સવંત ૨૦૫૦ ના રોજ જયપુરમાં આચાર્ય સમ્રાટ શ્રી દેવેન્દ્રમુનિએ આપને 'ઉપાધ્યાય પદે' જૈનશાસન પ્રભાવકપદ ગૌરવાન્વિત કર્યાં.

આપ ક્રુણા, દયા, વાત્સલ્ય અને પ્રેમની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હતા અને આથી જ આપે માનવ કલ્યાણ હિતાર્થે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કર્યું. શ્રીવર્ધમાન મહાવીર સેવા કેન્દ્ર દેવલાલી, જિલ્લો નાસિક (મહારાષ્ટ્ર) જ્યાં વૃધ્ધ સાધુ-સાધ્વી સેવા કેન્દ્ર, જનહિતાર્થે હોસ્પિટલ, માનવ રાહત કેન્દ્ર જેવી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ વિદ્યમાન છે.

શ્રી વર્ધમાન મહાવીર કેન્દ્ર-આબુ પર્વત જ્યાં પ્રતિવર્ષ ચૈત્રી ઓળીનું આયોજન થાય છે અને ભોજન શાળા, ઉપાશ્રય, પુસ્તકાલય, ઔષધાલય, અતિથિગૃહ છે. તદ્ઉપરાંત આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ અમદાવાદ, શ્રી મહાવીર કલ્યાણ કેન્દ્ર મદનગંજ, અંબિકા જૈન ભવન-અંબાજી વગેરે અનેક સંસ્થાઓ આપની પ્રેરણા અને આશીર્વાદ વડે અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં કાર્યરત માનવકલ્યાણનાં ઉત્તમ કાર્યો કરે છે.

૧૭ ડિસેમ્બર ૨૦૦૦ બપોરના ૧-૩૦ વાગ્યે એકાએક આપનું સ્વાસ્થ્ય બગડ્યું આપે ૨-૪૫ વાગ્યે સંથારો ગ્રહણ કર્યો અને રાત્રે સમય ૩-૪૫ પોષ વદ આઠમ(ગુજ. માગસર વદ ૮) સોમવાર ૧૮ ડિસેમ્બરના રોજ જીવનજ્યોત દિવ્યજ્યોતમાં વિલીન થઈ. ૧૯ ડિસેમ્બર બપોરે ૩ વાગ્યે 'કમલ કન્હેયા વિહાર' માં હજારો ભક્તો-સાધકોની જનમેદની વચ્ચે આત્માના નિરંજન નિરાકાર સ્વરૂપના ઘોષ સાથે અગ્નિસંસ્કારવિધિ સંપન્ન થઈ.

આપના સ્વર્ગારોહણથી શ્રમણ સંઘમાં જ નહીં પરંતુ સમગ્ર જૈન જગતમાં જે ખોટ પડી છે તેની પૂર્તિ અસંભવ, અશક્ય છે.



## स्व. श्री प्रभुदासभाई अ.न. वोरा



परम आदरणीय - महाभंत्र आराधक - आगमप्रेमी धर्मप्रेमी - मुरब्बी पू. श्री प्रभुदासभाई अ.न. वोरा पू. गुरुदेव आगम अनुयोग प्रवर्तक “कमल” मुनि म.सा.ना परिययमां आवता मानवभवने सार्थक करवा “आगम” प्रत्ये भूषण उंदाशथी ज्ञाशवानी भावना - आगमना कार्यमां उदार दीले लक्ष्मीनो सद्व्यय करवानी उत्तम - उज्जवण भावना प्रत्यक्ष जेवा मणी छे. भूषण मिलनसार - प्रेमाण - धार्मिक क्षेत्रे तेमज परमार्थना कार्यमां पुण्यानुबंधी पुण्यनी लक्ष्मीनो सद्व्यय धाशो करेल - पाछणी छंदगीमां तेमना भत्रीजालाभशंकरभाई वगेरेअे मन मुकी सेवा करी. जेमना स्वभावमां सरणता अने जवनमां सादाई अे जे महामुला गुणोथी जेओ संसारना घण्टा कर्मबंधनना कारणोथी अलिप्त रडी अनर्थाईडथी उगरी शक्या उता. नम्रता अने संत समागम तेमज श्रीमद् राजचंद्रना अेक-अेक पद प्रत्ये अडोभावभर्यु जवन जवी मानवभव धन्य बनाव्यो.

तेमनी ज्ञान प्रत्येनी अंतरना भावभरी अभिरुची वंदनीय छती. आगमअनुयोगना कार्यमां तेमनो सहयोग अभिवंदनीय रह्यो. तेमनी उदार भावना द्वाद मांगे तेवी छती. तेमना तरईथी ज्ञान भंडारोमां प१ गुजराती सेट आपनी हृदयनी भावनाने बिरदावीअे छीअे.

श्रावकरत्नने वंदन छो... आगम अनुयोगना कार्यमां सहभागी थवा भदल आभारी छीअे.



श्री पुरशराजु जोहरा

प्रेम पब्लिक रेसिटेबल ट्रस्ट



शेठश्री प्रेमराज गणपतराज जोहरा



श्रीमती शैलादेवी जोहरा

धर्मप्रेमी - कर्तव्यपरायण - मानवभवने परमार्थना कार्य द्वारा सङ्ग करनार श्रेष्ठीवर्य शेठ श्री प्रेमराज गणपतराजनुं नाम जैन समाजमां भूषण आगण पडतुं छतुं. तेओनुं मूण वतन मारवाड पाली जिल्लामां पीपणीयाकलां छे. तेओ जैन समाजमां आगवुं अग्रगण्य स्थान धरावता उता. पी.ज.फोर्डेस, प्रेमश्रुपना नामथी अनेक स्थणे पेढीओ छे. तेमना सुपुत्र धर्मप्रेमी श्री पूरशराजु पण उदार दीला अने केणवणी क्षेत्रे - तभीभी क्षेत्रे नात-जातना भेदभाव वगर मूकदान उदार दीले आपी रह्या छे. पुरशराजुना धर्मपत्नी शैलाबेन भूषण दृढधर्मी - प्रियधर्मी छे. आगम अनुयोगना कार्यमां अनुमोदना उदार दीले आपवा भदल आभारी छीअे. कुटुंबना सुकानी बनी कुटुंबमां सत्य नीति अने सदाचारोनुं सिंयन करनार आपने वंदन छो...

॥ णमो जिणाणं ॥



वात्सल्यमूर्ति पू. बापूજી (स्व.)

**श्री के. डी. शेठ**

अरिहंतशरणा ता. १६-१-१९७७

धन्य छे धन्यवंती धराने! आ भाग्यवंती भूमिमां के. डी. शेठ जेवा विरल व्यक्ति - मडानुभाव - जन्मीने जेमणे सौ कोर्छने भाग्यवान अने धन्य बनाव्या छे. वंदनीय परिश्रम - संपूर्ण विवेक - उत्कट धर्मप्रेम - सडधर्मीने मददरूप थवाना उत्तमगुण वारसामां तेमना लाडला टीकरा श्रीजगदीशभाईने माता-पिताअे अर्प्या. भूलेलांने केडी बतावनार के. डी. शेठना ऋणने केम भूलाय ? जवनभागना माणी बनी संस्कारनुं सिंयन करनारना उपकारने केम विसराय ? संस्कार तणु सिंयन सदा वात्सल्य भावे थाय छे. धार्मिक भावना - सरणता - निर्मणता अने कोर्छपण दुःभी प्रत्येनी कर्णुणा तथा डमदडीना संस्कारो आजे श्री जगदीशभाई तथा धर्मपत्नी सपरिवारमां जेवा मणे छे. आगम अनुयोग ट्रस्टने आपेल सडयोग भदल आपना आभारी छीअे.

॥ णमो जिणाणं ॥

**श्री स्थानकवासी जैन संघ - नवरंगपुरा**

श्री संघनी स्थापना पूर्वे गुरुभगवंत आगम अनुयोग प्रवर्तक पू. उपाध्याय श्री कन्हैयालालजी म. सा. नवरंगपुरा शेठ श्री देशराजजी पुरणाराजजीना भंगले यातुर्मास आगम अनुयोगना कार्य माटे करेल ते समये श्री रमणिकलाल विठ्ठलदास भाभरावाणा - श्री कांतिभाई सलोत - श्री बालयंदभाई दर्शनार्थे आवतां - धर्मस्थानकनी प्रेरणा मणी अने श्री संघनी स्थापना थई तथा गुरुदेवनो पडेलो ज यातुर्मास संवत् २०३३ मां थयो. डालश्री भरतभाई जे. शेठ - श्री मनोजभाई - श्री बीपीनभाई युडगर - श्री मडेशभाई सभ्रीदा - श्री नटुभाई सोमाणी वगेरे नामी अनामी सक्रिय कार्यकर्ताने कारणे आगमवांयणी - धर्मकरणी - सारा सारा यातुर्मास थाय छे. आगमअनुयोगमां झणो आपवा भदल धन्यवाडने पात्र छे.

## પ્રકાશકીય

જિનવાણીરૂપ શ્રુત-આગમ શાસ્ત્રોને વિદ્વાન આચાર્યોએ ચાર અનુયોગમાં વિભક્ત કર્યા છે.

૧. ધર્મકથાનુયોગ, ૨. ગણિતાનુયોગ, ૩. ચરણાનુયોગ, ૪. દ્રવ્યાનુયોગ.

અમારા ટ્રસ્ટે આ ચાર અનુયોગનું પ્રકાશનકાર્ય સ્વ-હસ્તક લીધું છે. નિરંતર પ્રયાસ, જન-સહયોગ તથા પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી કન્હૈયાલાલજી મહારાજ 'કમલ' ના અથાગ અધ્યવસાયના પ્રતાપે અમારાં લક્ષ્યને સિદ્ધ કરવા આગળ પ્રસ્થાન કરી રહ્યા છીએ. ચારેય અનુયોગોનું હિંદી ભાષાંતર તથા ત્રણ અનુયોગોનું ગુજરાતી ભાષાંતર સહિત પ્રકાશનકાર્ય સંપૂર્ણ થઈ ચુક્યું છે તથા જે જે વિદ્વાનો તથા આગમ અભ્યાસીઓ સામે આ ગ્રંથ રજૂ થયા તે સર્વજનોએ મુક્ત કંઠે પ્રશંસા કરી છે.

દીર્ઘકાળથી જેની આતુરતાપૂર્વક પ્રતીક્ષા કરી રહ્યા હતા તે દ્રવ્યાનુયોગનું કાર્ય પૂર્ણતાની કક્ષાએ આવી પહોંચ્યું છે, તથા ગુજરાતી સંસ્કરણનો પ્રથમ ભાગ પાઠકોના હાથમાં છે. દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય જેન દર્શનનો પ્રાણ મનાય છે, દ્રવ્યાનુયોગના સમ્યક્જ્ઞાન થયા વગર સમ્યક્દર્શનની સ્પર્શના અસંભવ છે. માટે જ પ્રત્યેક મુમુક્ષુએ દ્રવ્યાનુયોગનું અધ્યયન, સ્વાધ્યાય તથા મનન કરવું આવશ્યક છે.

વૈદિક પરંપરાની અનુસાર માન્યતા છે કે - ભગવાન વિષ્ણુએ દેવ-દાનવ અર્થાત્ સંસારની સમગ્ર વિશિષ્ટ શક્તિઓના સહકારથી સમુદ્ર મંથન કરી અનેક અમૂલ્ય રત્નો, મહાનતત્વો સહિત 'અમૃત' ની પ્રાપ્તિ કરી હતી.

આગમ શાસ્ત્ર રૂપ સમુદ્ર-મંથનમાં અવિરત પ્રયત્નશીલ રહી તથા અનુકૂળ - પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ વચ્ચે પણ પૂજ્ય ગુરુદેવ ઉપાધ્યાય શ્રી કન્હૈયાલાલજી મહારાજે જૈનાચાર્ય પૂજ્ય શ્રી સ્વામીદાસજી મ. ની પરંપરાનાં પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી ફતેહચંદજી મ., શ્રી પ્રતાપચંદજી મ., તપસ્વી શ્રી વક્તાવરમલજી મ.ની પ્રેરણા તથા આશીર્વાદથી તેમજ એમના નિરંતર પ્રયાસથી અને દૃઢ અધ્યવસાયથી દ્રવ્યાનુયોગ રૂપ 'અમૃત' પ્રદાન કરી અમને અનુગૃહિત કર્યા છે. આપ તથા સર્વજન ઘણાં જ સૌભાગ્યવાન બન્યા છે અને આપણે પૂજ્ય ગુરુદેવનાં ચિરકૃતજી છીએ.

અનુયોગ સંપાદન પ્રકાશનકાર્યમાં પૂજ્ય ગુરુદેવ શ્રી કન્હૈયાલાલજી મ. 'કમલ'એ પોતાનું સંપૂર્ણ જીવન સમર્પિત કર્યું છે. એવા જીવનદાતા, શ્રુત ઉપાસક સંત પ્રતિ આભાર વ્યક્ત કરવો એ માત્ર ઔપચારિકતા જ ગણાશે, ભવિષ્યની પેઢી યુગોના યુગો સુધી એમણે કરેલ ઉપકારને સ્મરણ કરી શ્રુત-બહુમાન કરશે તે જ તેમના પ્રત્યેની અંતઃકરણપૂર્વકની કૃતજ્ઞતા ગણાશે.

પૂજ્ય ગુરુદેવના સેવાભાવી શિષ્ય શ્રી વિનયમુનિજી પણ શ્રમણ જીવનની આવશ્યક ચર્ચા જેવી કે, સેવા, વ્યાખ્યાન, વિહાર. આદિને સમ્યક્રૂપે પરિપાલન કરી અવિરત અનુયોગ સંપાદનકાર્યમાં ગુરુ દેવના પરમ સહયોગી રહ્યા છે. મુનિજીએ મહાસતીજી ડૉ. શ્રી દિવ્યપ્રભાજી, ડૉ. શ્રી અનુપમાજી દ્વારા પ્રેરણા લઈ આ કાર્યમાં અથાગ પરિશ્રમ કર્યો છે. પાઠ મેળવવો, સંશોધન કરવું, પ્રેસ કોપી તપાસવી, પ્રુફ જોવા વગેરે સર્વ કાર્ય તેમણે જ કર્યાં છે. આપશ્રીએ પૂજ્ય ગુરુદેવના અધૂરાં કાર્યને પૂર્ણ કરવાના હેતુથી અમદાવાદમાં ચાતુર્માસ અર્થે પદાર્ચા, અતિશય પરિશ્રમના ફળ સ્વરૂપ આ ગુજરાતી સંસ્કરણ પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે. આ ગ્રંથને પૂર્ણ કરવાનું શ્રેય તેમના જ ફાળે છે. એમનો ઉપકાર અમે કદાપિ વિસરીશું નહિ.



સ્થાનકવાસી જૈન સમાજના પ્રખ્યાત તત્ત્વચિંતક આત્માર્થી પૂજ્ય શ્રી મોહનઋષિજી મ.ના વિદુષીસુશિષ્યા જિનશાસનચંદ્રિકા મહાસતી ઉજ્જવલકુમારીજીની સુશિષ્યા ડૉ. મહાસતી મુક્તિપ્રભાજી, ડૉ. મહાસતી દિવ્યપ્રભાજી તથા તેમની શ્રુતાભ્યાસી શિષ્યાઓની સેવા આ કાર્યમાં સમર્પિત રહી છે. તેમની અવિરત શ્રુત-સેવાને કારણે જ આ મહાનુકાર્ય શીઘ્રતાથી સંપન્ન થઈ શક્યુ છે. તેમણે પૂજ્ય ગુરુદેવના યોગ્ય નિર્દેશન હેઠળ મૂળ પાઠ સંકલન, લેખન આદિ કાર્યમાં અનેક પરિષદ સહન કરી મહત્વપૂર્ણ યોગદાન આપ્યું છે. ગુજરાતી ભાષાંતર પણ તેમણે જ કર્યું છે તેથી અમે તેમના ચિરઋણી છીએ.

જૈન દર્શનનાં વિખ્યાત વિદ્વાન શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયા ભારતીય પ્રાચ્યવિદ્યાના પ્રતિનિધિ વિદ્વાન હતા. પ્રારંભથી જ તેમનો આત્મીય સહયોગ અનુયોગ કાર્યમાં પ્રાપ્ત થતો રહ્યો છે. તેમણે અતિ ઉદારતા તેમજ નિઃસ્વાર્થ ભાવનાથી આ કાર્યમાં માર્ગદર્શન, તેમજ સમય-સમય પર મૂલ્યવાન પરામર્શ પણ આપ્યા છે જેના કારણે તેમના કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરવી તે અમારું પરમ કર્તવ્ય બની રહે છે.

પં. શ્રી દેવકુમારજી જૈન બીકાનેરએ પણ શ્રી વિનયમુનિજીને સંપાદનકાર્યમાં મહદઅંશે ફાળો આપ્યો છે. આપશ્રી ઘણા સારા વિદ્વાન છો અમે આપના વિશેષ આભારી છીએ.

જૈન દર્શનના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન તથા અધિકારી લેખક ડૉ. શ્રી સાગરમલજી જૈન એ ગ્રંથને અનુરૂપ વિદ્વત્તાપૂર્ણ પ્રસ્તાવના લખી અનુગૃહિત કર્યા છે જેથી અમે તેના કૃતજ્ઞી છીએ.

જૈનધર્મ તેમજ પ્રાકૃત સંસ્કૃત ભાષાના વિદ્વાન ડૉ. ધર્ધચંદજીએ પોતાનો મહત્વપૂર્ણ સમય ફાળવી ભાવપૂર્વક દરેક અધ્યયનના આમુખ લખવાનું કાર્ય કર્યું છે અમે તેમના આભારી છીએ.

ટ્રસ્ટના સહયોગી સભ્ય મંડળના પણ અમે આભારી છીએ જેમના આર્થિક અનુદાન દ્વારા આ વિશાળ કાર્ય સંપન્ન કરવામાં સમર્થ બન્યા છીએ. ઉદારદીલા દાતાઓના સહયોગ માટે ઋણી છીએ.

આ પ્રસંગે આગમ અનુયોગ પ્રકાશન પરિષદ, સારિરાવના માનનીય કાર્યકરો પ્રતિ પણ આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ જેમણે આ અતિ દુઃસહ કાર્યઆરંભથી જ અતિ ઉત્સાહપૂર્વક આગળ વધારીઓ અમારી કાર્યશૈલીને માર્ગ બતાવ્યો. આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ, અમદાવાદને તેમનો સહયોગ પ્રાપ્ત થતો રહ્યો છે અને ભવિષ્યમાં પણ મળતો રહેશે તેવો દૃઢ વિશ્વાસ છે.

આગમ વાણી પ્રતિ અત્યંત શ્રદ્ધાવંત બોટાદ સંપ્રદાયના પંડિત રત્નશ્રી અમીચંદજી મ. તથા લિંબડી સંપ્રદાયના શ્રી ભાસ્કરમુનિજીએ અનુયોગ ગ્રંથોના પ્રચાર-પ્રસાર માટે વિશેષ અભિરૂચિપૂર્વક જે સહયોગ પ્રદાનકર્યું છે તે એક આદર્શ અને અનુકરણીય કાર્ય છે.

ટ્રસ્ટના માનદમંત્રી શ્રી જયંતિભાઈ ચંદુલાલ સંઘવી ટ્રસ્ટની સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા તેમજ સહયોગ એકત્ર કરવો.. આદિ કાર્ય માટે અથાગ પરિશ્રમ કરી રહ્યા છે. સ્થાનકવાસી જૈન સંઘ, નારણપુરા.. વગેરે અનેક સંસ્થાના સંચાલનકાર્ય કરવા ઉપરાંત પોતાનો અમૂલ્ય સમય આ કાર્ય માટે ફાળવી રહ્યા છે તેથી અમે તેમના વિશેષ આભારી છીએ.

શ્રી વર્ધમાન મહાવીર કેન્દ્રના ટ્રસ્ટીઓના પણ આભારી છીએ. જેમણે મહાવીર કેન્દ્રના મેનેજર માંગીલાલજીને સમય-સમય પર આ કાર્ય માટે મોકલ્યા તેમજ એ પણ અથાગ પરિશ્રમ કર્યો છે.

મુદ્રણ વાંચન માટે મહાવીરજી શર્માએ વિશેષ મહેનત પૂર્વક કાર્ય કર્યું છે. શ્રી દિલીપભાઈ (પ્રેસવાળા)એ પણ અત્યંત શીઘ્રતાથી કાર્યની પૂર્ણતા માટે સહકાર આપ્યો તે બદલ અમે સર્વના વિશેષરૂપથી આભારી છીએ.

ધન્યવાદ.

તા. ૭, ઓક્ટોબર-૨૦૦૨

નવનીતભાઈ યુનીલાલ પટેલ

અધ્યક્ષ

## સંયોજકીય

પૂજ્ય ગુરુદેવ ઉપાધ્યાય પ્રવર અનુયોગ પ્રવર્તક પં. રત્નમુનિ શ્રી કન્હૈયાલાલ જી.મ. 'કમલ' ના શુભાશીર્વાદથી દ્રવ્યાનુયોગનો ગુજરાતી ભાષાન્તરનો પહેલો ભાગ પ્રગટ થઈ રહ્યો છે. જેનો અમને આનંદ છે.

પૂજ્ય ગુરુદેવના સ્વર્ગવાસ પછી અનુયોગ ટ્રસ્ટના ટ્રસ્ટીઓ શ્રી નવનીતભાઈ, શ્રી જયંતિભાઈ, શ્રી બચુભાઈ વગેરે હતાશ થઈ ગયા અને એમનો એવો સંકેત મળ્યો કે આ ભગીરથ કાર્ય પૂર્ણ થવું મુશ્કેલ છે. મને પણ લાગ્યું કે લાબા-લાંબા વિહારો અને દૂર-દૂરના યાતુર્માસોને લીધે આ કામમાં અવરોધ આવી રહ્યો છે પણ ગુરુદેવના અધૂરા કાર્યોને જલ્દીથી પૂર્ણ કરવાની લગન હતી. ગણિતાનુયોગનું કાર્ય પૂર્ણ કરી દ્રવ્યાનુયોગનું કાર્ય હાથ ધર્યું. ટ્રસ્ટીઓની પ્રેરણા એમાં પણ ઉત્સાહી કાર્યકર્તા શ્રી જયન્તીભાઈ સંઘવીની ખૂબજ પ્રેરણાથી આ કાર્ય પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થયું છે.

અલવરમાં યાતુર્માસ હતો ત્યારે મહામંત્રી સૌભાગ્યમુનિજીનો સાથે આગામી યાતુર્માસ અમદાવાદમાં કરવાનો સંકેત મળ્યો ત્યારે ગૌતમમુનિજી સાથે વિચારણા કરી. દ્રવ્યાનુયોગના કાર્યને મુખ્યત્વે ધ્યાનમાં રાખી યાતુર્માસ કરવાનો વિચાર બનાવ્યો. અનેકો સંઘોની યાતુર્માસ કરાવવાની હાર્દિક ભાવના હોવા છતાં રાજસ્થાની સંઘ શાહીબાગને પ્રાથમિકતા આપી ૨૨૦૦ કિ.મી.નો ઉગ્ર વિહાર કરી પૂજ્ય પ્રવર્તક શ્રી રુપચંદજી મ.ની આજ્ઞાથી યાતુર્માસ માટે પહોંચ્યા અને આ ભગીરથ કાર્યમાં સંલગ્ન થયા.

શ્રુતાચાર્યા ડૉ. મહાસતીજી મુક્તિપ્રભાજી જેઓની ધ્યાનસાધનામાં ખૂબજ રુચિ હોવા છતાં પોતાનો અમૂલ્ય સમય કાઢી આનું ભાષાન્તર કરવા માટે સમય ફાળવ્યો. સાથે ડૉ. દિવ્યપ્રભાજી, ડૉ. અનુપમાજી, શ્રી ભવ્યસાધનાજી, શ્રી વિરતિસાધનાજી, શ્રી વિરાગસાધનાજી, શ્રી સ્વયંસાધનાજી, શ્રી સહજસાધનાજી, શ્રી લક્ષિતસાધનાજી વગેરેએ ભાષાન્તર કરવામાં સહયોગ આપ્યો જેથી બધાં મહાસતીજીઓ સાધુવાદનો પાત્ર છે.

મારા સહયોગી મુનિવર ઉપપ્રવર્તક પ્રવચન ગજકેશરી શ્રી ગૌતમમુનિજીએ વ્યાખ્યાન વગેરેની બધી જવાબદારીઓ સહર્ષ નિભાવી અને સેવાભાવી શ્રી સંજયમુનિજી 'સરલ' જેઓ ગોચરી વગેરેની સમ્પૂર્ણ સેવા સુશ્રુસાની વ્યવસ્થામાં સહયોગી રહ્યા જેથી આ કાર્ય પૂર્ણતાને પ્રાપ્ત થયું. તદર્થ તેમનો ખૂબ જ આભારી છું.

મહામંત્રી શ્રી સૌભાગ્યમુનિજી 'કુમુદ', પ્રાર્થના પટુ શ્રી જયવર્ધનજી જેઓની સાથે વર્ષાવાસ કરવાનું સૌભાગ્ય સાંપડ્યું અને જેઓએ વ્યાખ્યાન વગેરેની સમસ્ત પ્રવૃત્તિઓ સહર્ષ સ્વીકારી અને મને મુક્ત રાખ્યો તેથી તેમનો આભારી છું.

શ્રી માંગીલાલજી શર્મા જેમના ઉપર શ્રી વર્ધમાન મહાવીર કેન્દ્રના મેનેજમેન્ટની ખૂબજ મોટી જવાબદારી હોવા છતાં ફાઈનલ પ્રુફ જોઈ પ્રેસને લગતી બધી વ્યવસ્થા પૂરી પાડી અને મહાવીરજી શર્મા જેઓએ પ્રુફ વગેરે જોઈ સમ્પૂર્ણ સહયોગ આપ્યો. તેઓ પરિશ્રમ કરવા બદલ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

શ્રી દિલીપભાઈ શાહ (પ્રેસવાળા) જેઓએ ખૂબ જલ્દીથી કાર્યને વેગ આપ્યો. જેથી થોડા સમયમાં આ પ્રથમ ભાગ પ્રકાશિત થઈ શક્યો.

કેટલાય સદ્ગૃહસ્થોના યોગદાનથી આ કાર્યપૂર્ણ થયું છે. અને ભવિષ્યમાં પણ સહુ લોકોનું યોગદાન મળશે. જેથી શેષ ત્રણ ભાગો પણ પ્રકાશિત થઈ શકશે એવી હાર્દિક અભિલાષા અને ગુરુદેવના આશીર્વાદથી આ કાર્ય જલ્દી સંપન્ન થશે એવી આશા છે.

આ ગ્રંથોનું સ્વાધ્યાય સ્વયં કરો અને બીજા લોકોને સ્વાધ્યાય કરવા પ્રેરણા કરો એ જ ગુરુદેવના પ્રત્યે સાચી શ્રદ્ધાંજલી. ત્યારે જ અમારો પરિશ્રમ સફળ થશે.

- ઉપપ્રવર્તક વિનયમુનિ 'વાગીશ'

## ...સ્વકથન...

દ્રવ્યનો અર્થ છે - તે ધ્રુવ સ્વભાવી તત્ત્વ જે જુદા-જુદા પર્યાયો (સ્થિતિઓ) ને પ્રાપ્ત કરીને પણ પોતાના મૂળગુણ (સ્વભાવન)ને છોડે નહીં.

જુદા-જુદા દષ્ટિકોણો અને જુદી-જુદી શૈલિયોથી દ્રવ્યોની વ્યાખ્યા, વર્ગીકરણ અને પ્રસ્તુતિ જેમાં થતી હોય તે દ્રવ્યાનુયોગ કહેવાય છે.

ચાર અનુયોગોમાંથી દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય ખૂબજ વિશાળ છે. જટિલ અને દુરુહ પણ છે.

સમસ્ત વિશ્વના મૂળ દ્રવ્યો બે છે - જીવ અને અજીવ. ભગવાનની વાણીનો મુખ્ય સૂત્ર છે - 'અત્થિ જીવા અત્થિ અજીવા' જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્યની વ્યાખ્યા સંપૂર્ણ દ્રવ્યાનુયોગનો આધારભૂત વિષય છે.

પંચાસ્તિકાયમાં એક જીવ છે - જીવાસ્તિકાય, તથા ૨. ધર્માસ્તિકાય ૩. અધર્માસ્તિકાય ૪. આકાશાસ્તિકાય અને ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય - આ ચાર અસ્તિકાય અજીવ છે. આજ રીતે ષડ્દ્રવ્યોમાં પણ જીવ દ્રવ્ય એક છે અને બીજા પાંચ દ્રવ્યો અજીવ છે.

દર્શનની ભાષામાં જીવને ચૈતન્ય અને અજીવને જડ કહે છે. આ સંપૂર્ણ સંસાર જડ-ચેતન, જીવ-અજીવથી વ્યાપ્ત છે.

તત્ત્વજ્ઞાસુઓમાં જીવ-અજીવના સંબંધમાં અર્થાત્ જડ ચૈતન્યના વિષયમાં કેટલાય પ્રકારની જિજ્ઞાસાઓ હોય છે અને તેઓ તેનું સમાધાન શોધે છે. જડ-ચેતનની જિજ્ઞાસા જેટલી સહજ છે તેનું સમાધાન તેટલું જ જટિલ અને ગહન છે.

પહેલી વાતનો સમાધાન કરવાવાળા જ્ઞાની તત્ત્વજ્ઞ પુરુષો ખૂબ જ ઓછા છે.

બીજી વાત - જીવ-અજીવ વિષયક સાહિત્યનો બહુજ વિસ્તાર છે અને વિવિધ આગમોમાં ફેલાયેલો છે. આગમોમાં કેટલાય સ્થાનો પર કેટલાય પ્રસંગોમાં પ્રશ્નોત્તરના રુપે જીવ-અજીવ વિષયક ચર્ચાઓ છે. આ ચર્ચાઓ ક્યાંક વિસ્તૃત રુપે તો ક્યાંક સંક્ષિપ્ત અને ક્યાંક ઘણા ઓછા પ્રમાણમાં છે. લગભગ બધા આગમોમાં જીવ-અજીવ વિષયક જુદા-જુદા પ્રકારની જુદી-જુદી સામગ્રી વિખરાયેલી પડી છે. જીવના સૈંકડો વિષયો અને ઉપવિષયો આગમોમાં આવે છે. કેટલાય પ્રકારના પ્રશ્નોત્તરો અને ચર્ચાઓ પણ છે. તે બધા સંબંધિત વિષયો અને પ્રસંગોને તેમજ ચર્ચાઓ અને તેના વર્ણકોને યાદ રાખવા, ધારણામાં સ્થિર કરવા સામાન્ય બૌદ્ધિકો માટે ખૂબ જ કપરું છે. આગમોના વિશેષજ્ઞ જ્ઞાની ગુરુઓ પ્રમાણમાં ઘણા ઓછા હોવાથી તે વિષયોને સમજવા અને તેના પૂર્વાપર સંબંધો મેળવી ચિન્તન-મનન કરવાનું કામ ખૂબ જ દુરુહ છે. આ વિધ્નોથી ભરપૂર સ્વલ્પ જીવનમાં સમસ્ત કાર્યને પુરું પાડવું ખૂબ જ કપરું છે.

જીવ વગેરે કોઈ પણ વિષયની સંપૂર્ણ માહિતી મેળવવા માટે સમગ્ર આગમોનું અધ્યયન કરી તેમાંથી જે તે વિષયની માહિતી દરેક વિદ્વાનો અને આગમ માટે સંભવ નથી. કેમ કે ન તો આ વિપુલ સાહિત્ય સરળતાથી ઉપલબ્ધ થાય છે અને જો મળે તો પણ આ વિશાળ મહાસાગરના આલોકન (મન્યન)ની જેમ આ બધા આગમોનું આલોકન (મન્યન) ખૂબજ મહેનત અને સમય માંગી લે છે. આવા સમયમાં દ્રવ્યાનુયોગના જિજ્ઞાસુ વ્યક્તિઓ માટે પ્રસ્તુત સંકલન ખૂબજ ઉપયોગી નીવડશે.

આના સંપાદનમાં હું જિજ્ઞાસુજનોની મુશ્કેલીઓ અનુભવી અને જુદી-જુદી સરળ પદ્ધતિઓ પ્રયોજી છે. જીવ-અજીવ વગેરે વિષયોનું વર્ગીકરણ કર્યું છે અને પ્રત્યેક વિષયના ભેદ-પ્રભેદોને લગતા જ્યાં પણ જે તે આગમોનો પાઠ મળે છે તેને જુદા-જુદા અધ્યયનો, શીર્ષકો, ઉપશીર્ષકોમાં વહેંચ્યા છે અને

આગમ પાઠોને સહજ સરળ પદ્ધતિથી એવી રીતે લખ્યા છે કે પાઠને જોવાથી જ વિષયનું કમબદ્ધ જ્ઞાન થઈ જાય. અને તે વિષયો જે જે આગમોમાં થયારુપ કે કોઈક પરિવર્તન સાથે હોય તો તેની સૂચના પણ મળી જાય. સંકલન પ્રક્રિયામાં કેટલીય વાર બદલાવ કરી વિષયક્રમને ખૂબ જ સરળ અને સુબોધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે અને તેથી જ 'દ્રવ્યાનુયોગનું સંકલન'ના સંપાદનમાં ઘણો બધો સમય લાગ્યો છે. અત્યાર સુધીના કામથી મને પૂર્ણ સંતોષ તો નથી જ પણ હવે ઘડપણ તથા શરીરની સ્થિતિને સમજતાં ગ્રન્થના સંપાદન કાર્યમાં વધારે સમય લગાડવો ઉપયુક્ત ન હતો. એટલે કમબદ્ધ વ્યવસ્થિતરુપ આપી જિજ્ઞાસુઓના હાથમાં પ્રસ્તુત કરી રહ્યો છું.

## અનુયોગનું સ્વરૂપ :

જૈન સાહિત્યમાં અનુયોગના બે રૂપ મળે છે.

૧. અનુયોગ-વ્યાખ્યા

૨. અનુયોગ-વર્ગીકરણ

કોઈપણ પદ વગેરેની વ્યાખ્યા કરતાં તેના હાર્દને સમજવા-સમજાવવા માટે ૧. ઉપક્રમ, ૨. નિક્ષેપ, ૩. અનુગમ અને ૪ નય. આ ચાર પ્રક્રિયાઓનો આધાર લેવાય છે. અનુયોજનમનુયોગ: સૂત્રનો અર્થની સાથે સમ્બન્ધ જોડી તેની ઉપયુક્ત વ્યાખ્યા કરવી. તેનું નામ છે અનુયોગ વ્યાખ્યા (જમ્બૂ વૃત્તિ)

અનુયોગ વર્ગીકરણનો અર્થ છે - અભિધેય (વિષય)ને ધ્યાનમાં રાખી શાસ્ત્રોનું વર્ગીકરણ કરવું. જેમકે - અમુક-અમુક આગમ, અમુક અધ્યયન, અમુક ગાથા, અમુક વિષયની છે. આ રીતે વિષય-વસ્તુની દૃષ્ટિથી વર્ગીકરણ કરી આગમોના ગૂઢ અર્થોને સમજવાની પ્રક્રિયા અનુયોગ વર્ગીકરણ પદ્ધતિ છે.

પ્રાચીન આચાર્યોએ આગમોના ગૂઢ અર્થોને સરળતાથી સમજાવવા માટે આગમોનું ચાર અનુયોગોમાં વર્ગીકરણ કર્યું છે.

૧. ચરણાનુયોગ - આચારને લગતાં આગમ.

૨. ધર્મકથાનુયોગ - ઉપદેશપ્રદ કથા અને દૃષ્ટાંત વાર્તાઓને લગતાં આગમ.

૩. ગણિતાનુયોગ - ચન્દ્ર - સૂર્ય- અન્તરિક્ષ વિજ્ઞાન અને ભૂજ્ઞાનના ગણિત વિષયક આગમ.

૪. દ્રવ્યાનુયોગ - જીવ - અજીવ વગેરે તત્ત્વોની વ્યાખ્યા કરતાં આગમ.

## અનુયોગ વર્ગીકરણના લાભો :

આમ તો અનુયોગ વર્ગીકરણ પદ્ધતિ આગમોના ઉત્તરકાલીન ચિન્તક આચાર્યોની દેન છે. પણ આ પદ્ધતિ આગમપાઠી શ્રુતાભ્યાસી મુમુક્ષુઓ માટે ખૂબજ ઉપયોગી છે. આજના કોમ્પ્યુટર યુગમાં તો આ પદ્ધતિ ઘણી બધી ઉપયોગિતા રાખે છે.

વિશાળ આગમ સાહિત્યનું અધ્યયન કરવું સામાન્ય વ્યક્તિ માટે ખૂબ જ કપરું છે. એટલે જ્યારે પણ જે તે વિષયનું અનુશીલન કરવું હોય ત્યારે તે વિષયક આગમપાઠનું અનુશીલન કરી જિજ્ઞાસાનું સમાધાન કરવો ત્યારે સંભવ છે જ્યારે અનુયોગ પદ્ધતિથી સંપાદિત આગમોનું શુદ્ધ સંસ્કરણ પ્રાપ્ય હોય.

અનુયોગ પદ્ધતિથી આગમોનું સ્વાધ્યાય કરવાથી કેટલાય કઠિન વિષયો.

## આપોઆપ સમાહિત થઈ જાય છે, જેમકે -

૧. આગમોનો કઈ રીતે વિસ્તાર થયો છે આ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે ?

૨. કયો પાઠ આગમ સંકલનના સમય પછી પ્રવિષ્ટ થયો છે ?

૩. આગમ પાઠોમાં આગમો લખવાના પહેલાં કે પછીથી વાચના ભેદને લીધે તથા દેશ કાળના વ્યવધાનના કારણે લિપિ કાળમાં શું ફેર પડે છે ?

૪. કયો આગમ પાઠ સ્વમતનો છે અને કયો પાઠ પરમતનો છે, અથવા તો ભ્રમણાથી પર મંતવ્યનો કયો પાઠ આગમોમાં સંકલિત થઈ ગયો છે ?

આ રીતે કેટલાય પ્રશ્નોનું સમાધાન આ પ્રક્રિયાથી પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, જેનું આધુનિક સંશોધક છાત્રો તથા પ્રાચ્યવિદ્યાના અનુસંધાતા વિદ્વાનો માટે ખૂબજ મહત્વનું છે.

### અનુયોગ કાર્યનો ઇતિહાસ :

લગભગ આજથી ૪૫ વર્ષ પહેલા મનમાં સ્ફુરણ થઈ કે અનુયોગ વર્ગીકરણ પદ્ધતિથી આગમોનું સંકલન હોવું જોઈએ. આગમોના પ્રકાશક વિદ્વાન આચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ., ઉપાધ્યાય કવિ શ્રી અમરચંદજી મ., પંડિત શ્રી દલસુખભાઈ માલવણિયાઓનું તે સમયે મને માર્ગદર્શન સાંપડ્યું. પ્રેરણા આપી અને આત્મીયભાવથી સહયોગ આપ્યો. તેમની પ્રેરણા અને સહયોગના પીઠબળથી મારો સંકલ્પ મજબૂત થયો અને હું આ શ્રુત સેવામાં લાગી ગયો. આજના અનુયોગ ગ્રન્થો તે બીજના જ મધુર ફળો છે.

સહુ પ્રથમ ગણિતાનુયોગનું કાર્ય સ્વર્ગીય ગુરુદેવ શ્રી ફતેહચંદજી મ.સા.ની નિશ્રામાં હરમાડામાં શરુ કર્યું હતું અને આજે દ્રવ્યાનુયોગના સમ્પાદનનું કાર્ય પણ હરમાડામાં જ સમ્પન્ન થઈ રહ્યું છે. ૪૫ વર્ષની લાંબી સમયાવધિમાં ચારેય અનુયોગોના વર્ગીકરણનું કાર્ય સમ્પન્ન થઈ ગયું છે. મારા માટે આ સુખદ અને આત્મસંતોષનો વિષય છે.

ગણિતાનુયોગના સમ્પાદન પછી ધર્મકથાનુયોગનું સમ્પાદન શરુ કર્યું. તે બે ભાગોમાં પરિપૂર્ણ થયું. ત્યાં સુધીમાં ગણિતાનુયોગનું પૂર્વ સંસ્કરણ સમાપ્ત થઈ ગયું હતું અને કેટલીય જગ્યાઓથી તેની ઉપયોગિતા સમજી માંગણી વધી હતી. તેથી ધર્મકથાનુયોગ પછી ફરીથી ગણિતાનુયોગનું સંશોધન શરુ કર્યું. સંશોધન શું લગભગ ૫૦ ટકા નવું જ સમ્પાદન હતું. તેનું પ્રકાશન પત્યા પછી ચરણાનુયોગનું સંકલન કર્યું.

કહેવત છે - 'શ્રેયાંસિ बहुविघ्नानि' શુભ અને શ્રેષ્ઠ ઉત્તમ કાર્યોમાં અડચણ વધારે આવે છે. વિઘ્નો-અડચણો આપણી દૃઢતા અને ધીરતા, સંકલ્પ-શક્તિ અને કાર્ય પ્રત્યે નિષ્ઠાની પરીક્ષા લે છે. વચ્ચે-વચ્ચે. માંદગીને લીધે શરીર અસ્વસ્થ રહ્યું. ઘણી જ મોટી બિમારીઓ આવી, સહયોગીઓ પણ ક્યારેક હોય અને ક્યારેક ન પણ હોય હું છતાં પણ સ્વકાર્યમાં સંલગ્ન રહ્યો.

સમ્પાદનમાં સેવાભાવી વિનયમુનિ 'વાગીશ' પણ મારા ઘણાં જ સહયોગી રહ્યા. તેઓ આજે પણ શારીરિક સેવાની સાથે-સાથે માનસિક રીતે પણ મને પરમ સાતા આપે છે અને અનુયોગ સમ્પાદનમાં પણ સમ્પૂર્ણ જાગરૂકતાથી તેમનો સહયોગ છે. પં. શ્રી મિશ્રીમલજી મ. 'મુમુક્ષુ', સેવાભાવી શ્રી ચાંદમલજી મ., પં. રત્ન શ્રી રોશનલાલજી મ., મધુર વ્યાખ્યાની ગૌતમમુનિજી મ. તથા શ્રી સંજયમુનિજીઓએ પણ સેવા-સુશ્રુષાનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખ્યો. જેથી હું આ કાર્યમાં સફળ રહ્યો છું.

### દ્રવ્યાનુયોગની રુપરેખા :-

આમાં એક બાજુ મૂળપાઠ છે અને સામે સામ શબ્દાનુલક્ષી ગુજરાતી અનુવાદ તેમજ જીવ અને સંક્ષિપ્ત વાચનાનો પાઠ જુદા ટાઈપોમાં આપ્યો છે. ટિપ્પણમાં સમાનપાઠોના સ્થળ આપ્યા છે. કેટલાય અધ્યયનો છે. દ્રવ્યાનુયોગની સામગ્રી ખૂબજ વિશાળ હોવાથી તેને હિન્દીમાં ત્રણ અને ગુજરાતીમાં ચાર ભાગોમાં વહેંચી છે. પ્રારંભમાં જ વિષય-સૂચી અને સંકેત-સૂચી આપી છે. એમાં કેટલાય પરિશિષ્ટો આપેલા છે.

### પરિશિષ્ટ :

૧. જીવ વગેરે અધ્યયનોને લગતાં વિષયો ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગના બીજા અધ્યયનોમાં જ્યાં જ્યાં આવ્યા છે તેની સૂચી પૃષ્ઠાંક અને સૂત્રાંક સાથે આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

૨. દ્રવ્યાનુયોગથી સંબંધિત શબ્દોનો કોષ પૃષ્ઠાંક સાથે આપેલો છે.
  ૩. જ્યાંથી પાઠ લીધા છે તે આગમોના સ્થળ નિર્દેશ સહિત પૃષ્ઠાંક સાથે સ્થળોની સૂચી આપી છે. સૂત્રાંક બધી જગ્યાએ આગમ સમિતિ બ્યાવરના આપ્યા છે. સ્થાનાંગના પાઠોમાં મહાવીર વિદ્યાલયની પ્રતિના સૂત્રાંકો આપ્યા છે. ક્યાંક-ક્યાંક અંગસુત્તાણિના સૂત્રાંકો છે.
  ૪. અનુયોગ સંકલનનું કાર્ય ખૂબજ દુરુહ અને શ્રમસાધ્ય છે. સમ્પૂર્ણ સાવધાની રાખવા છતાં ગણિતાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, ચરણાનુયોગના કેટલાક પાઠો રહી ગયા છે તે બધાનું સંકલન આ પરિશિષ્ટમાં કર્યું છે. - લગતાં વિષયોના સૂત્રાંક અને પૃષ્ઠાંક આપ્યા છે.<sup>૧</sup>
  ૫. સંકલનમાં પ્રયુક્ત આગમ વગેરે ગ્રંથોની સૂચી આપેલી છે.
- આ રીતે પાંચ પરિશિષ્ટો આપ્યા છે. આ બધાનું સંકલન શ્રી વિનયમુનિજી 'વાગીશ'એ કર્યું છે.

### સહયોગનો આધાર :

ચરણાનુયોગ વગેરેની જેમ દ્રવ્યાનુયોગનું સંકલનના સમ્પાદનમાં વિદુષી મહાસતીજી મુક્તિપ્રભાજી, શ્રી દિવ્યપ્રભાજી, શ્રી અનુપમાજી, ભવ્યસાધનાજી, વિરતિ સાધનાજી તથા તેમની સુશિક્ષિત શિષ્યાઓનો સહયોગ રહ્યો છે. કેટલાય વર્ષો સુધી કઠોર પરિશ્રમ કરી તેઓએ દ્રવ્યાનુયોગની ફાઈલો તૈયાર કરી હતી. તેઓના શ્રમથી દ્રવ્યાનુયોગની એક વિસ્તૃત રુપરેખા અને સામગ્રી સંયોજિત થઈ. પછીથી તેમનો વિહાર પંજાબ બાજુ થવાથી કાર્ય ઘંભી ગયું. તેઓની શ્રુત-ભક્તિ અને આગમ-જ્ઞાન પ્રશંસનીય છે. સૌભાગ્યથી આગમજ્ઞ શ્રી તિલોકમુનિજીનો અને સ્વંભાત સંપ્રદાયના શ્રી મહેન્દ્રઋષિજી મ.નો અપ્રત્યાશિત સહયોગ મળ્યો. તેની સાથે જ પં. શ્રી દેવકુમારજી જૈનનો સહયોગ મળ્યો અને દ્રવ્યાનુયોગનું કાર્ય ધીરે-ધીરે સંપન્નતાના આરે પહોંચ્યું.

અનુયોગ સમ્પાદન કાર્યમાં તો કેટલીયે અડચણો આવી. જેમ કે - આગમની શુદ્ધ સંસ્કરણની પ્રતોનો અભાવ, મળતા પાઠોનો ખણિતક્રમ અને ખાસ કરીને "જાવ" શબ્દનો અનપેક્ષિત અનાવશ્યક પ્રયોગ. છતાં પણ ધીરે-ધીરે આગમ સમ્પાદનનું કાર્ય આગળ વધ્યું તેમ આવતી અડચણો પણ ઓછી થઈ. મહાવીર જૈન વિદ્યાલય મુંબઈ, જૈન વિશ્વભારતી લાડનું અને આગમ પ્રકાશન સમિતિ બ્યાવર વગેરે આગમ પ્રકાશન સંસ્થાઓનો આ ઉપકાર જ માનવો જોઈએ કે જેથી આજે આગમોનું સુન્દર ઉપયોગી સંસ્કરણ ઉપલબ્ધ છે અને પહેલાની અપેક્ષાએ શુદ્ધ અને સુસમ્પાદિત છે. જો કે આજે પણ ઉક્ત સંસ્થાઓના નિર્દેશકોની આગમ સમ્પાદનની પ્રક્રિયા પૂરી વૈજ્ઞાનિક અને જેવી હોવી જોઈએ તેવી નથી, લિપિદોષ, લિપિકારની ભ્રમણા તથા વાચનાભેદ વગેરે કારણોથી આગમોના પાઠોમાં કેટલાય સ્થાને વ્યુત્ક્રમ નજરે પડે છે. પાઠ ભેદો તો છે જ, "જાવ" શબ્દ ક્યાંક અનાવશ્યક જોડાયેલો છે. જેથી અર્થ વૈપરીત્ય પણ થઈ જાય છે. ક્યાંક તો જોડેલો જ નથી. ક્યાંક પૂરો પાઠ આપીને પણ "જાવ" શબ્દ જોડી દીધો છે. જૂની પ્રતોમાં આ રીતે લેખન-દોષ રહી ગયો છે. જેથી આગમોનો ઉપયુક્ત અર્થ કરવામાં અથવા પ્રાચીન પાઠ પરમ્પરાઓને જાણવામાં મુશ્કેલી પડે છે. વિદ્વાન સમ્પાદકોએ આ વાત વિશેષરૂપથી ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. જૂની પ્રતોમાં મળતા પાઠને જેમ છે એમ જ રાખવો ધ્રુવ આગમ શ્રદ્ધાનું રુપ નથી. આપણી શ્રુતભક્તિ શ્રુતને વ્યવસ્થિત અને શુદ્ધરૂપમાં પ્રસ્તુત કરવામાં છે. ક્યારેક ક્યારેક-એક જ પાઠને મેળવવામાં તથા ઉપયુક્ત પાઠ નક્કી કરવામાં કેટલાય દિવસો અને હફતાઓ પૂરા થઈ જતા. પણ વિદ્વાન અનુસંધાતા તેને સાચા સ્વરૂપમાં જ પ્રસ્તુત કરે છે. આજે આવી રીતના આગમ સમ્પાદનોની આવશ્યકતા છે.

હું મારી શારીરિક અસ્વસ્થતાને લીધે વિદ્વાન સહયોગીઓની અછતને લીધે તથા પરિપૂર્ણ સાહિત્યની અનુપલબ્ધિ અને સમયના અભાવને લીધે જેવો સંશોધિત અને શુદ્ધ પાઠ આપવા ઈચ્છતો હતો તે

૧. ગુજરાતી સંસ્કરણમાં આ પરિશિષ્ટ કાઢી નાખ્યો છે અને યથાસ્થાન પાઠો આપી દીધા છે.

નથી આપી શક્યો. તો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે કે પાઠની શુદ્ધિ જળવાય. મોટા-મોટા સમાસ પદો જેનું ઉચ્ચારણ દુરુહ હોય છે, તથા ઉચ્ચારણ કરતાં-કરતાં કેટલાક આગમપાઠીઓ પણ ઉચ્ચારણદોષથી છૂટી નથી શકતા. એવા દુરુહ પાઠોને સુગમરુપમાં પ્રસ્તુત કરી નાના-નાના પદો બનાવી તેમની સામે જ તેનો અર્થ આપી તેનો અર્થબોધ સુગમ બનાવ્યો છે. જે સંસ્કરણોનો મૂળપાઠ લીધો છે. હિન્દી અનુવાદ પણ તેનો જ લીધો છે છતાં પણ પોતાની સુજબુદ્ધિનો પ્રયોગ કર્યો છે. કેટલાંક સ્થાને ઉપયુક્ત સંશોધન પણ કર્યું છે. ઉપર્યુક્ત ત્રણ સંસ્થાઓના સિવાય આગમોદય સમિતિ રતલામ અને સુત્તાગમે (પુષ્કભિક્તુ) ના પાઠો પણ ઉપયોગી નીવડયા છે. પૂજ્ય અમોલકઋષિજી મ., આચાર્ય શ્રી આત્મારામજી મ. અને આચાર્ય શ્રી ઘાસીલાલજી મ. દ્વારા સમ્પાદિત અનુદિત આગમોનો પણ યથાવશ્યક ઉપયોગ કર્યો છે.

હું ઉક્ત આગમોના સમ્પાદક વિદ્વાનો તથા શ્રદ્ધેય મુનિવરોનો આભારી છું. પ્રકાશન સંસ્થાઓ પણ ઉપકારક છે. તેમના સહયોગને કૃતજ્ઞ ભાવથી સ્વીકારવું મારું કર્તવ્ય છે.

પં. અમૃતલાલ મોહનલાલ ભોજક અમદાવાદવાળા જે કેટલાય આગમોના સમ્પાદક છે. એમને આ ગ્રંથનું પ્રાકૃત શીર્ષક તથા પં. શોભાયન્દજી ભારિલ્લ બ્યાવર, પં. મોહનલાલજી મહેતા પૂના અને લક્ષ્મણભાઈ ભોજક વગેરેઓનો મૂળપાઠ સંશોધન અનુવાદ લેખન વગેરેમાં સહયોગ આપી કાર્ય સફળ કરાવ્યું તેથી તેમનો આભારી છું.

જૈન આગમ તથા સંસ્કૃત પ્રાકૃતભાષાના વિદ્વાન ડૉ. ધર્મચન્દજી જૈને દરેક વિષયનો આમુખ લખવાની જહેમત ઉઠાવી તેને સુન્દર સ્વરુપ આપ્યું તેમનો સહયોગ પણ સ્મરણીય છે.

જૈન દર્શનના સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. સાગરમલજી જૈન એ પ્રસ્તાવના લખવાની સ્વીકૃતિ આપી અને ખૂબજ મહત્વપૂર્ણ પ્રસ્તાવના આપી છે. તેમનો આભાર માનવો મારું કર્તવ્ય છે.

પાંડુલિપિ તૈયાર કરવામાં રાજેશ ભંડારી, શ્રી માંગીલાલજી શર્મા અને શ્રી સુનીલ મહેતાએ સારો સહયોગ આપ્યો છે. ગ્રંથની પાંડુલિપિ તૈયાર કર્યા પછી મુદ્રણ સમ્બંધી કેટલીક અડચણો આવી.

આ મહત્વપૂર્ણ વિશાળગ્રંથનું મુદ્રણ સુન્દર, શુદ્ધ અને અમારી દષ્ટિના અનુરૂપ હોય ત્યારે જ ઉપયોગી બને. એટલે આ કાર્ય માટે મુદ્રણ કલા વિશેષજ્ઞ જૈન સાહિત્યના વિદ્વાન શ્રીચંદજી સુરાના 'સરસ'નો સહયોગ મળ્યો. તેઓએ ન કેવળ મુદ્રણની નજરે બલિક સમ્પાદનની નજરે પણ ગ્રંથનો ખૂબ જ ઉપયોગી, સુન્દર અને શુદ્ધ બનાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

અનુયોગના વિશાળ કાર્યને સમ્પન્ન કરાવવામાં શ્રમણસૂર્ય પ્રવર્તક શ્રી મરુધરકેસરીજી મ., સ્વ. યુવાચાર્ય શ્રી મધુકરમુનિજી મ. ની પ્રેરણા તથા આશીર્વાદ અને આચાર્ય પ્રવર શ્રી દેવેન્દ્રમુનિજી મ. તથા પ્રવર્તક શ્રી રુપચંદજી મ.ના સમય-સમય પર ઉપયોગી સુજાવ મળ્યો.

જ્યાં-જ્યાં પણ અનુયોગ સંપાદનના કાર્યમાં મુશ્કેલીઓ આવી ત્યારે-ત્યારે ધૈર્યપૂર્વક કાર્ય કરતા રહેવાની પ્રેરણા આપવાવાળા શ્રી તારાચંદજી પ્રતાપજી, શ્રી વૃદ્ધિચંદજી મેઘરાજજી, શ્રી કુન્દનમલજી મૂલચંદજી, શ્રી હિમ્મતમલજી પ્રેમચંદજી, શ્રી કેશરીમલજી શેષમલજી ચોવટિયા વગેરે સાકરિયા પરિવાર (સાણેરાવ) અને શ્રી ચમ્પાલાલજી ચોરડિયા મદનગંજ, શ્રી રમણિકભાઈ મોહનલાલ મહેતા-ધાનેરાને યાદ કરવા એ મારું કર્તવ્ય છે જેમના પ્રોત્સાહન થકી આ કાર્ય પૂર્ણ થયું.

આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટના ઉદારમના શ્રી બલદેવભાઈ, શ્રી હિમ્મતભાઈ, શ્રી નવનીતભાઈ, શ્રી વિજયરાજજી દ્વારા વગેરે ટ્રસ્ટીગણ તથા બીજા ધર્મપ્રેમી, જ્ઞાન-પ્રસારમાં રસ રાખનાર સદ્ગૃહસ્થોને જેઓએ પ્રત્યક્ષ-પરોક્ષ રુપે જે સહયોગ આપ્યો છે, હું તેમનો હાર્દિકભાવથી કૃતજ્ઞ છું. અને સાથે-સાથે અન્તરની કામના કરું છું કે જિનવાણીરુપી આ અમૃત પ્રવાહ જન-મનને આત્મિક તૃપ્તિ અને શાન્તિ આપે.

જૈન સ્થાનક

હરમાડા, જિ. અજમેર

દિ. ૨૬ જાન્યુઆરી ૧૯૮૪

- ઉપાધ્યાય મુનિ કલ્હેયાલાલ 'કમલ'



# આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ

## સહયોગી સદસ્યોની નામાવલિ

વિશિષ્ટ સહયોગી :

૧. શ્રીમતી સૂરજબેન ચુન્નીભાઈ ધોરીભાઈ પટેલ, પાર્શ્વનાથ કોર્પોરેશન  
હસ્તે, સુપુત્ર શ્રી નવનીતભાઈ, પ્રવીણભાઈ, જયંતિભાઈ અમદાવાદ
૨. શ્રી બળદેવભાઈ ડોસાભાઈ પટેલ પબ્લિક ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ,  
હસ્તે, શ્રી બળદેવભાઈ, બચુભાઈ, બકાભાઈ અમદાવાદ
૩. આઈડિયલ સીટ મેટલ સ્ટેપિંગ એન્ડ પ્રેસિંગ પ્રા.લિ.  
હસ્તે, શ્રી આર.એમ.શાહ અમદાવાદ
૪. શ્રી આત્મારામ માણિકલાલ પબ્લિક ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ  
હસ્તે, શ્રી બળવન્તલાલ, મહેન્દ્રકુમાર, શાન્તિલાલ શાહ અમદાવાદ
૫. શ્રી હસમુખલાલ કસ્તુરચંદભાઈ શાહ અમદાવાદ
૬. શ્રી પ્રેમ ચુપ પીપલિયા કલાં, શ્રી પ્રેમરાજ ગણપતરાજ બોહરા  
હસ્તે શ્રી પૂરણચંદજી બોહરા અમદાવાદ
૭. શ્રી રાજમલ રિખબચંદ મહેતા ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ મુંબઈ  
હસ્તે, શ્રી સુશીલાબેન રમણિકલાલ મહેતા, પાલનપુર
૮. શ્રી શ્રેણીકભાઈ કસ્તુરચંદ શેઠ અમદાવાદ
૯. શ્રી દિપચંદભાઈ ગાર્ડી સાહેબ મુંબઈ
૧૦. શ્રી યુ. એન. મહેતા સાહેબ અમદાવાદ
૧૧. શ્રી કોકીલાબેન જંયતિલાલ કાંતિલાલ પટેલ સાણંદ
૧૨. એક સદ્ગૃહસ્થ તરફથી...હસ્તે શ્રી ભરતભાઈ શેઠ અમદાવાદ
૧૩. શ્રી વાલકેશ્વર સ્થા. જૈન સંઘ મુંબઈ
૧૪. શેઠ શ્રી ચુનીલાલ લધુભાઈ ગુંદીયાળાવાળા  
હસ્તે અરવિંદભાઈ અમદાવાદ
૧૫. શ્રી કે. ડી. શેઠ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ  
હસ્તે જગદીશભાઈ કાંતિલાલ શેઠ અમદાવાદ
૧૬. શ્રી રસીકલાલ શાંતિલાલ રાજેન્દ્રકુમાર અમદાવાદ
૧૭. શ્રી હસમુખલાલ સી. શેઠ મુંબઈ
૧૮. શ્રીમતી રૂપાબેન શૈલેશભાઈ મહેતા પાલનપુર
૧૯. શ્રી પાર્શ્વનાથ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ  
હસ્તે શ્રી નવનીતભાઈ અમદાવાદ



૨૦.	શ્રી કાલુપુર કોમર્શિયલ કો.ઓ.બેંક લિ.	અમદાવાદ
૨૧.	શેઠશ્રી ચુન્નીલાલ નરભેરામ મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ હસ્તે, શ્રી મન્નુભાઈ બેકરીવાલા, રૂબી મિલ	અમદાવાદ મુંબઈ
૨૨.	શ્રી પ્રભુદાસભાઈ એન. વોરા	મુંબઈ
૨૩.	શ્રી પી. એસ. લૂંકડ ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ હસ્તે શ્રી પુખરાજજી લૂંકડ	મુંબઈ
૨૪.	શ્રી ગાંધી પરિવાર હસ્તે, અમરચન્દ રિખવચન્દ ગાંધી	હેદરાબાદ
૨૫.	શ્રી ગુલશનરાયજી જૈન	દિલ્હી
૨૬.	શ્રીચન્દજી જૈન, જૈન બન્ધુ	દિલ્હી
૨૭.	શ્રી ઘેવરચંદજી કાનુંગા, એલ્કોબક્સ પ્રા.લિ.	જોધપુર
૨૮.	શ્રીમતી તારાદેવી લાલચંદજી સિંઘવી	કુશાલપુરા
૨૯.	શ્રી ધાનચંદ મહેતા ફાઉન્ડેશન હસ્તે, શ્રી નારાયણચંદજી મહેતા	જોધપુર
૩૦.	શ્રીમતી ઉદયકુંવર ધર્મપત્ની શ્રી ઉમ્મેદમલજી સાંડ હસ્તે, શ્રી ગણેશમલજી મોહનલાલજી સાંડ	જોધપુર
૩૧.	શ્રીમતી સોહનકંવર ધર્મપત્ની ડો. સોહનલાલજી સંચેતી તથા સુપુત્ર શ્રી શાન્તિપ્રકાશ, મહાવીરપ્રકાશ, જિનેન્દ્રપ્રકાશ અને નગેન્દ્રપ્રકાશ સંચેતી	જોધપુર
૩૨.	શ્રી જેઠમલજી ચોરડિયા, મહાવીર ટ્રગ હાઉસ	બેંગ્લોર
૩૩.	શ્રી શાન્તિલાલજી નાહર	અમદાવાદ
૩૪.	શ્રી ભીમરાજજી ઝવેરચંદજી	સાહેરાવ
૩૫.	શ્રી કમળાબેન હીરાલાલજી જીરાવાલા	અમદાવાદ
૩૬.	શ્રી જયંતીભાઈ સુંદરજીભાઈ ગોસલિયા	અમદાવાદ
૩૭.	ડૉ. શ્રી યોગેન્દ્રભાઈ શાંતિલાલ ભાવસાર	ખંભાત
૩૮.	શ્રી હિમ્મતલાલ શામળદાસ શાહ	અમદાવાદ
૩૯.	શ્રી મોહનલાલજી મુકનચંદજી બાલિયા	અમદાવાદ
૪૦.	શ્રી વિજયરાજજી બાલાબક્સજી બોહરા - સાબરમતી	અમદાવાદ
૪૧.	શ્રી અજયરાજજી કે. મહેતા - એલિસબ્રીજ	અમદાવાદ
૪૨.	શ્રી ચીમનભાઈ ડોસાભાઈ પટેલ હસ્તે, નવનીતભાઈ	અમદાવાદ
૪૩.	શ્રીમતી કાંતાબેન જંયતિલાલ મનસુખલાલ લોખંડવાળા	અમદાવાદ
૪૪.	શ્રી સૌરાષ્ટ્ર સ્થા. જૈન સંઘ (નગરશેઠનો વંડો) હસ્તે ભરતભાઈ શેઠ	અમદાવાદ
૪૫.	શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ (નારણપુરા) અમદાવાદ હસ્તે શાંતિભાઈ	અમદાવાદ
૪૬.	શ્રી સાણંદ સાર્વજનિક ટ્રસ્ટ હસ્તે, શ્રી બલદેવભાઈ	અમદાવાદ

૪૭. શ્રી પંજાબ જૈન બ્રાતૃ સભા - ખાર	મુંબઈ
૪૮. શ્રી રતનકુમારજી જૈન, નિત્યાનન્દ સ્ટીલ રોલર મિલ	મુંબઈ
૪૯. શ્રી માણેકલાલજી રતનશી બગડીયા	મુંબઈ
૫૦. શ્રી હરીલાલ જયચંદ દોશી, વિશ્વ વાત્સલ્ય ટ્રસ્ટ	મુંબઈ
૫૧. શ્રી તેજરાજજી રુપરાજજી બમ્બ, ભાદવાવાળા	ઈચલકરંજી (મહારાષ્ટ્ર)
૫૨. શ્રીમતી સુગનીબાઈ મોતીલાલજી બમ્બ હસ્તે, શ્રી ભીમરાજજી બમ્બ પીહવાળા	હેદરાબાદ
૫૩. શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ, નવરંગપુરા	અમદાવાદ
૫૪. શ્રી નંદુભાઈ મહાસુખભાઈ પટેલ	અમદાવાદ
૫૫. શ્રી ભાઈલાલભાઈ હરિલાલ ગોસલિયા	અમદાવાદ
૫૬. શ્રી ધીરજલાલ ધરમશી મોરબિયા	આબુરોડ
૫૭. શ્રી સ્થા. જૈન સંઘ (સોલા)	અમદાવાદ
૫૮. શ્રી ધીરેશભાઈ ટી. શાહ	અમદાવાદ
૫૯. શ્રી બંસીભાઈ શીવલાલ કાપડિયા	અમદાવાદ
૬૦. શ્રી ગુલાબચંદજી માંગીલાલજી સુરાણા	સિકન્દ્રાબાદ
૬૧. શ્રી નેમનાથજી જૈન	ઈન્દોર (મધ્યપ્રદેશ)
૬૨. શ્રી બાબુલાલજી ધનરાજજી મહેતા	સાદડી (મારવાડ)
૬૩. શ્રી હુકમીચંદજી મહેતા (એડવોકેટ)	જોધપુર
૬૪. શ્રી કેશરીમલજી હીરાચંદજી તાતેડ સમદડીવાળે	હુબલી
૬૫. શ્રી આર.ડી. જૈન, જૈન તાર ઉદ્યોગ	દિલ્હી
૬૬. શ્રી દેશરાજજી પૂરણચંદજી જૈન	અમદાવાદ
૬૭. શ્રી રોયલ સિન્થેટિક્સ પ્રા.લિ. હસ્તે, રમેશભાઈ કોશેલાવવાળા	મુંબઈ
૬૮. શ્રી વિરદીચંદજી કોઠારી	કિશનગઢ
૬૯. શ્રી મદનલાલજી કોઠારી મહામંદિર	જોધપુર
૭૦. શ્રી જંવતરાજજી સોહનલાલજી બાફના	બેંગ્લોર
૭૧. શ્રી ધનરાજજી વિમલકુમારજી રુણવાલ	બેંગ્લોર
૭૨. શ્રી જગજીવનદાસ રતનશી બગડીયા	દામનગર (ગુજરાત)
૭૩. શ્રી સુગાલ એન્ડ દામાણી	નઈ દિલ્હી
૭૪. શ્રી ભીવરાજજી હજારીમલજી સાણેરાવવાળા	કોસમ્બા
૭૫. મે. મરુધર ઈલેક્ટ્રિકલ્સ હસ્તે, શ્રી અક્ષયકુમાર પુષ્પેન્દ્રકુમાર સામસુખા - જોધપુરવાળા	મુંબઈ
૭૬. શ્રી વિજયરાજજી મહેતા	અમદાવાદ



# પ્રસ્તાવના

દ્રવ્યાનુયોગનું પ્રકાશન ચાર ભાગમાં થઈ રહ્યું છે. જેમાં કુલ ૪૭ અધ્યયનોનું વર્ણન છે.

આ અધ્યયનોની શરૂઆતમાં ડૉ. ધર્મચંદ્રજી. જૈન જોધપુર નિવાસી દ્વારા લખાયેલ આમુખ તે અધ્યયનોનાં વિષય-વસ્તુને સ્પષ્ટ કરે છે. સાગરમલજીએ ધણોજ પરિશ્રમ કરીને આ દ્રવ્યાનુયોગના મુખ્ય પ્રતિપાદ્ય વિષય જેમકે- ષડ્દ્રવ્ય, ઈન્દ્રિય, લેશ્યા, કષાય, કર્મસિદ્ધાન્ત ઈત્યાદિ વિષયો પર પોતાની સવિસ્તૃત ભૂમિકામાં વિશેષ પ્રકાશ પ્રતિપાદિત કરેલ છે. ડૉ. સાગરમલજીના ધણા ખરાં પ્રશ્નો દાર્શનિક શૈલીમાં હોવાથી પાઠકને વિસ્તૃત સમાધાન પણ મળે છે. પ્રસ્તાવનામાં જૈન દર્શનની તત્ત્વ-મીમાંસાના પ્રાયઃ બધા પક્ષોનો સમાવેશ થયો છે.

આ પ્રસ્તુત પ્રસ્તાવના માત્ર દ્રવ્યાનુયોગના વિભિન્ન અધ્યયનોની વિષય-વસ્તુનેજ સ્પષ્ટ કરતી નથી. પરંતુ સંપૂર્ણ જૈન દર્શનની તત્ત્વ-મીમાંસાને પ્રસ્તુત કરે છે. આશા છે આનાથી વિદ્વજ્જનોને પ્રધાન સંપાદક જરૂર જ્ઞાનાર્જનનો લાભ થશે.

જૈન આગમ સાહિત્યની વ્યાખ્યા અને તેમાં વર્ણિત વિષય-વસ્તુને મુખ્યતયા જે ચાર વિભાગોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યા છે, તે અનુયોગ કહેવાય છે. અનુયોગ ચાર છે -

૧. દ્રવ્યાનુયોગ, ૨. ગણિતાનુયોગ, ૩. ચરણકરણાનુયોગ અને ૪. ધર્મકથાનુયોગ. આ ચાર અનુયોગોમાંથી જે અનુયોગના અંતર્ગત વિશ્વના મૂળભૂત તત્ત્વોના સ્વરૂપના સંબંધમાં જે વિવેચન મળે છે તેને દ્રવ્યાનુયોગ કહે છે. ખગોળ-ભૂગોળ સંબંધી વિવરણ ગણિતાનુયોગનો વિષય છે. ધર્મ અને સદાચરણ સંબંધી વિધિ-નિષેધોનું વિવેચન ચરણકરણાનુયોગ અંતર્ગત છે અને ધર્મ તેમજ નૈતિકતામાં આસ્થાને દૃઢ કરવા માટે સદાચારી, સત્પુરુષોનું જે કથાનક પ્રસ્તુત કરાય છે તે ધર્મકથાનુયોગ અંતર્ગત છે.

આમ બત્રીસ આગમોમાં ચાર અનુયોગનું વિભાજન આપણને એક વિશેષ રૂપમાં પ્રાપ્ત થયું છે. જેમાં દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય તાત્ત્વિક કે દાર્શનિક ચિંતનથી ભરેલો છે. અહીં અમે તેને ત્રણ ભાગોમાં વિભાજીત કરીએ છીએ. ૧. તત્ત્વ-મીમાંસા, ૨. જ્ઞાન-મીમાંસા અને ૩. આચાર-મીમાંસા. આ ત્રણમાંથી તત્ત્વ-મીમાંસા અને જ્ઞાન-મીમાંસા બન્ને દ્રવ્યાનુયોગના વિષયો છે. તત્ત્વ-મીમાંસા મુખ્ય રૂપે જગતના મૂળભૂત ઘટકો, ઉપાદાનો કે પદાર્થો અને તેના કાર્યોના વિવેચનનો વિસ્તાર છે. બીજી રીતે જોતા એમ જણાય છે કે તત્ત્વ-મીમાંસાનો આરંભ ત્યારે જ થયો હશે જ્યારે માનવમાં જગતના સ્વરૂપ અને તેના મૂળભૂત ઉપાદાન ઘટકોને જાણવાની જીજ્ઞાસા પ્રસ્ફુટિત થઈ હશે તથા તેણે પોતાના અને પોતાના પરિવેશના સંદર્ભમાં ચિંતન કર્યું હશે. એજ ચિંતન દ્વારા તત્ત્વ-મીમાંસાનો પ્રાદુર્ભાવ થયો હશે. "હું કોણ છું" "ક્યાંથી આવ્યો છું" "આ જગત શું છે". કેવી રીતે તેનું નિર્માણ થયેલ છે, તે મૂળભૂત ઉપાદાન ઘટક શું છે, આ ક્યાં નિયમોથી નિયંત્રિત અને સંચાલિત થાય છે. એવા પ્રશ્નોના સમાધાન માટે જ જુદા-જુદા દર્શનોનું અને તેની તત્ત્વ-વિષયક ગવેષણાઓનો જન્મ થયો હશે. જૈન પરંપરામાં પ્રથમ અને પ્રાચીનતમ આગમ ગ્રંથ આચારાંગનો પ્રારંભ પણ આવા જ વિષયના ચિંતનથી પ્રાપ્ત થાય છે. "હું કોણ છું, ક્યાંથી આવ્યો છું, આ શરીરનો પરિત્યાગ થવા પર ક્યાં જઈશ."<sup>૧</sup> પૂર્વજન્મ તથા પુનર્જન્મના સિદ્ધાંત દ્વારા જ દાર્શનિક ચિંતનનો વિકાસ થાય છે અને તત્ત્વ-મીમાંસાનો આવિર્ભાવ થાય છે.

તત્ત્વ-મીમાંસા વાસ્તવમાં વિશ્વના જ્ઞાનને જાણવાનો એક પ્રયાસ છે. આમાં જગતના મૂળભૂત ઉપાદાનો તથા કાર્યોનું વિવેચન જુદા-જુદા દષ્ટિકોણોથી કરવામાં આવે છે. વિશ્વના મૂળભૂત ઘટક જે પોતાના અસ્તિત્વના માટે કોઈ અન્ય ઘટક પર આશ્રિત નથી તથા જે ક્યારેય પણ પોતાના સ્વ-સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કરતા નથી. તે સત્ અથવા દ્રવ્ય કહેવાય છે. વિશ્વના તાત્ત્વિક આધાર અથવા મૂળભૂત ઉપાદાન જ સત્ અથવા દ્રવ્ય કહેવાય છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્યોનું વિવેચન તેજ દ્રવ્યાનુયોગ છે.

૧. આચારાંગ, ૧/૧/૧/૧.

વિશ્વના સંદર્ભમાં જૈનોના દષ્ટિકોણના આધારે આ વિશ્વ-અકૃત્રિમ છે. (લોગો અકિદ્દિમો ચ્વતુ..... મૂલાચાર, ગાથા ૭/૨) આ લોકના કોઈ નિર્માતા કે સૃષ્ટિકર્તા નથી. અર્ધ-માગધી આગમ સાહિત્યમાં પણ લોકને શાશ્વત બતાવેલ છે. તેમાં કહ્યું છે કે આ લોક અનાદિકાળથી છે અને રહેશે. ઋષિભાષિતના અનુસાર લોકની શાશ્વતતાના આ સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન ભગવાન પાર્શ્વનાથે કર્યું હતું. આગળ ચાલીને ભગવતીસૂત્રમાં મહાવીરે પણ આજ સિદ્ધાંતનું અનુમોદન કર્યું છે.<sup>૧</sup> જૈન દર્શન લોકને જ અકૃત્રિમ અને શાશ્વત માને છે. તેનું તાત્પર્ય એ છે કે લોકનો કોઈ રચયિતા તેમજ નિયામક નથી. તે સ્વાભાવિક છે અને અનાદિકાળથી ચાલતું આવ્યું છે, પરંતુ જૈનાગમોમાં લોકશાશ્વત છે જે એવું કહેવામાં આવ્યું છે એનો મતલબ એવો નથી કે એમાં કોઈ પરિવર્તન થતું જ નથી. વિશ્વના સંદર્ભમાં જૈન ચિંતક જે નિત્યતાનો સ્વીકાર કરે છે તે નિત્યતા કૃતસ્થ નિત્યતા નથી. પરિણામી નિત્યતા છે, અર્થાત્ તેઓ વિશ્વને પરિવર્તનશીલ માને છે અને એ પણ માત્ર પ્રવાહ કે પ્રક્રિયાની અપેક્ષાએ નિત્ય અથવા શાશ્વત માને છે.

ભગવતીસૂત્રમાં લોકના સ્વરૂપની ચર્ચા કરતાં લોકને પંચાસ્તિકાય રૂપ કહ્યા છે.<sup>૨</sup> જૈન દર્શનમાં આ વિશ્વના મૂળભૂત ઉપાદાન પાંચ અસ્તિકાય દ્રવ્ય છે. ૧. જીવ (ચેતન તત્વ), ૨. પુદ્ગલ (ભૌતિક તત્વ), ૩. ધર્મ (ગતિનો નિયામક તત્વ), ૪. અધર્મ (સ્થિતિ નિયામક તત્વ) અને ૫. આકાશ (સ્થાન કે અવકાશ આપનાર તત્વ).

જાણવા મુજબ અહીં કાળને સ્વતંત્ર તત્વ માનેલ નથી. જો કે પરવર્તી જૈન વિચારકોએ કાળને પણ વિશ્વના પરિવર્તનના મૌલિક કારણના રૂપમાં કે વિશ્વમાં થનાર પરિવર્તનનો નિયામક તત્વના રૂપમાં સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માન્યુ છે. આની વિસ્તૃત ચર્ચા આગળ પંચાસ્તિકાય અને ષડ્દ્રવ્યોના પ્રસંગમાં કરાશે. અહીં આપણો પ્રતિપાદ્ય વિષય છે કે જે જૈન એ દાર્શનિક વિશ્વનાં મૂળભૂત ઉપાદાનોના રૂપમાં પંચાસ્તિકાયો અને ષડ્દ્રવ્યોની ચર્ચા કરે છે માટે અહીં વિશ્વના આ મૂળભૂત ઉપાદાનો દ્રવ્ય અથવા સત્ના રૂપમાં વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે. દ્રવ્ય અથવા સત્ તે છે કે જે પોતેજ પરિપૂર્ણ, સ્વતંત્ર અને વિશ્વનું મૌલિક ઘટક છે. જૈન પરંપરામાં સામાન્ય રીતે સત્, તત્વ, પરમાર્થ, દ્રવ્ય, સ્વભાવ, પર-અપર ધ્યેય, શુદ્ધ અને પરમ આ બધાને એકાર્થક કે પર્યાયવાચી માન્યા છે. બૃહદનયચક્રમાં કહ્યું છે કે -

તતં તદ્દ પરમદ્વં દ્વસહાયં તદ્દેવ પરમપરં । ધ્યેયં સુદ્ધં પરમ્ણ્યદ્વા હંતિ અભિહ્ણા ॥ વૃહદનયચક્ર સુ. ૪૧૧.

જૈનાગમોમાં વિશ્વના મૂળભૂત ઘટકના માટે અસ્તિકાય તત્વ અને દ્રવ્ય શબ્દોનો પ્રયોગ મળે છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં અમને તત્વ અને દ્રવ્યના, સ્થાનાંગમાં અસ્તિકાય અને પદાર્થના, ઋષિભાષિત, સમવાયાંગ અને ભગવતીમાં અસ્તિકાયના ઉલ્લેખ મળે છે. આચાર્ય કુંદકુંદે અર્થ, પદાર્થ, તત્વ, દ્રવ્ય અને અસ્તિકાય આ બધા શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે. તેથી એવું જણાય છે કે જૈન આગમયુગમાં તો વિશ્વના મૂળભૂત ઘટકોના માટે અસ્તિકાય, તત્વ, દ્રવ્ય અને પદાર્થ શબ્દોનો પ્રયોગ થયો હતો. “સત્” શબ્દનો પ્રયોગ આગમયુગમાં મળતો નથી.

ઉમાસ્વાતિ જ એક એવા આચાર્ય છે જેણે આગમિક દ્રવ્ય, તત્વ અને અસ્તિકાય શબ્દોની સાથે-સાથે દ્રવ્યના લક્ષણના રૂપમાં “સત્” શબ્દનો પ્રયોગ કર્યો છે. તેમજ અસ્તિકાય શબ્દ પ્રાચીન અને જૈન દર્શનનો પોતાનો વિશેષ પારિભાષિક શબ્દ છે. આમ જોઈએ તો એ શબ્દ અર્થની દષ્ટિએ સત્ની નજીક છે, કારણકે બન્ને અસ્તિત્વ લક્ષણના જ સૂચક છે. તત્વ, દ્રવ્ય અને પદાર્થ શબ્દના પ્રયોગ સાંખ્ય અને ન્યાય-વૈશેષિક દર્શનોમાં પણ મળે છે.

તત્વાર્થસૂત્ર (૫/૨૮)માં ઉમાસ્વાતીએ પણ દ્રવ્ય અને સત્ બન્નેને અભિન્ન બતાવેલ છે. અહીં આપણે સ્મરણ રાખવું જોઈએ કે સત્, પરમાર્થ, પરમતત્વ અને દ્રવ્ય સામાન્ય દષ્ટિએ પર્યાયવાચી છે. છતાં પણ વિશેષ દષ્ટિએ અને પોતાની વ્યુત્પત્તિલભ્ય અર્થની દષ્ટિએ ભિન્ન - ભિન્ન પણ છે. વેદ, ઉપનિષદ્ અને વેદાંત દર્શનની વિભિન્ન દાર્શનિક ધારાઓમાં સત્ શબ્દની પ્રધાનતા છે. ઋગ્વેદમાં સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે કે “एकं सद् विप्रा बहुधा वदन्ति” અર્થાત્ સત્ (પરમતત્વ) એક જ છે. વિપ્ર (વિદ્વાન્) તેને અનેક અર્થમાં કહે છે પરંતુ બીજી તરફ સ્વતંત્ર ચિંતનના આધારે વિકસિત દર્શન પરંપરાઓમાં જેમ કે વિશેષરૂપે વૈશેષિક દર્શનમાં દ્રવ્ય શબ્દ પ્રમુખ રહ્યો છે. વ્યુત્પત્તિપરક અર્થની દષ્ટિએ જોતાં સત્ શબ્દ અસ્તિત્વનું અથવા પ્રકારાન્તરથી નિત્યતાનું અને દ્રવ્ય શબ્દ પરિવર્તનશીલતાનું સૂચક છે. સાંખ્ય તેમજ નૈયાયિકોએ આ શબ્દ માટે

૧. (ક) ઋષિભાષિત, ૩૧/૮

(ખ) ભગવતી, ૮/૩૩/૨૩૩.

૨. ભગવતી, ૨/૧૦/૧૨૪-૧૩૦.

તત્ત્વ શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. અહીં એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે ન્યાયસૂત્રના ભાષ્યકારે પ્રમાણ આદિ ૧૬ તત્ત્વોના માટે સત્ શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. છતાં એટલું સ્પષ્ટ છે કે ન્યાય અને વૈશેષિક દર્શનમાં કમશઃ તત્ત્વ અને દ્રવ્ય શબ્દ જ વધારે પ્રમાણમાં પ્રચલિત છે. સાંખ્યદર્શન પણ પ્રકૃતિ અને પુરુષ આ બન્નેને તથા આનાથી ઉત્પન્ન બુદ્ધિ, અહંકાર પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય, પાંચ તન્માત્રાઓ અને પાંચ મહાભૂતોને જ તત્ત્વ કહે છે. આ પ્રમાણે સ્વતંત્ર ચિંતનના જવાબમાં લગભગ દર્શન પરંપરાઓમાં તત્ત્વ, પદાર્થ, અર્થ અને દ્રવ્યનો પ્રયોગ મુખ્યપણે મળે છે. સામાન્યરૂપે તત્ત્વ, પદાર્થ, અર્થ અને દ્રવ્ય શબ્દ પર્યાયવાચી રૂપમાં પ્રયુક્ત થાય છે. પરંતુ તાત્પર્યના કારણે જુદા-જુદા સ્વરૂપમાં પણ મનાય છે. તત્ત્વ શબ્દ સર્વાધિક વ્યાપક છે. તેમાં પદાર્થ અને દ્રવ્યનો પણ સમાવેશ છે. ન્યાયદર્શનમાં જે તત્ત્વોને માન્યા છે તેમાં દ્રવ્યનો ઉલ્લેખ પ્રમેયના અંતર્ગત થયેલ છે. વૈશેષિક સૂત્રમાં દ્રવ્ય-ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને સમવાય એ ષડ્પદાર્થ અને પ્રકારાન્તરથી અભાવને મેળવીને સાત પદાર્થ કહેવાય છે. આમાં દ્રવ્ય, ગુણ અને કર્મ આ ત્રણની જ અર્થ સંજ્ઞા છે. માટે આ સિદ્ધ છે કે અર્થની વ્યાપકતાની દૃષ્ટિએ તત્ત્વની અપેક્ષાએ અને પદાર્થની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અધિક સંકુચિત છે. તત્ત્વોમાં પદાર્થનો અને પદાર્થોમાં દ્રવ્યનો સમાવેશ થાય છે. સત્ શબ્દનો એથી પણ અધિક વ્યાપક અર્થમાં પ્રયોગ કરેલ છે. વાસ્તવમાં જે પણ અસ્તિત્વવાનું છે તેનો સત્માં સમાવેશ થઈ જાય છે. માટે સત્ શબ્દ, તત્ત્વ, પદાર્થ, દ્રવ્ય આદિ શબ્દોની અપેક્ષાએ પણ વધારે વ્યાપક અર્થનો સૂચક છે.

ઉપર્યુક્ત વિવેચનથી એક નિષ્કર્ષ એવો પણ કાઢી શકાય છે કે જે દર્શનધારાઓ અભેદવાદ તરફ અગ્રેસર છે. તેઓની દૃષ્ટિમાં “સત્” શબ્દની પ્રમુખતા રહી છે અને જે ધારાઓ ભેદવાદની તરફ અગ્રેસર થઈ છે તેઓની દૃષ્ટિમાં “દ્રવ્ય” શબ્દની પ્રમુખતા રહી છે.

જ્યાં સુધી જૈન દાર્શનિકોનો પ્રશ્ન છે તેણે સત્ અને દ્રવ્યમાં એક અભિન્નતા દર્શાવી છે. તત્ત્વાર્થભાષ્યમાં ઉમાસ્વાતિએ “સત્ દ્રવ્ય લક્ષણ” કહીને બન્નેમાં અભેદ સ્થાપિત કરેલ છે. છતાંપણ અહીં એ સ્મરણ રહે છે કે જ્યાં “સત્” શબ્દ એક સામાન્ય સત્તાનું સૂચક છે. ત્યાં “દ્રવ્ય” શબ્દ વિશેષ સત્તાનું સૂચક છે. જૈન આગમોના ટીકાકાર અભયદેવસૂરિએ અને એના પૂર્વે તત્ત્વાર્થભાષ્ય (૧) ૩૫) માં ઉમાસ્વાતિએ “સર્વં એકં સદ્ વિશેષાત્” કહીને સત્ શબ્દથી બધા દ્રવ્યોના સામાન્ય લક્ષણનું અસ્તિત્વ સૂચવે છે. માટે અહીં સ્પષ્ટ છે કે સત્ શબ્દ અભેદ અથવા સામાન્યનો સૂચક છે અને દ્રવ્ય શબ્દ વિશેષનો, અહીં આપણે એટલું યાદ રાખવું જોઈએ કે જૈન દાર્શનિકોની દૃષ્ટિએ સત્ અને દ્રવ્ય શબ્દમાં તાદાત્મ્ય સંબંધ છે. સત્તાની અપેક્ષાએ તે અભિન્ન છે. તેને એક-બીજાથી પૃથક્ કરી શકાતા નથી. કારણ કે સત્ અર્થાત્ અસ્તિત્વના વગર દ્રવ્ય પણ થઈ શકતું નથી. બીજી તરફ દ્રવ્ય (સત્તા-વિશેષ)ના વગર સત્ની કોઈ સત્તા જ ન હોય. અસ્તિત્વ (સત્)ના વગર દ્રવ્ય અને દ્રવ્યના વગર અસ્તિત્વ ન હોય શકે. અસ્તિત્વ કે સત્તાની અપેક્ષાએ તો સત્ અને દ્રવ્ય બન્ને અભિન્ન છે. માટે જ ઉમાસ્વાતિએ સત્ને દ્રવ્યનું લક્ષણ કહ્યું છે અને એ પણ સ્પષ્ટ છે કે લક્ષણ અને લક્ષિત ભિન્ન-ભિન્ન થઈ શકતા નથી.

વાસ્તવમાં સત્ અને દ્રવ્ય બન્નેમાં વ્યુત્પત્તિપરક અર્થની અપેક્ષાએ જ ભેદ છે. અસ્તિત્વ કે સત્તાની અપેક્ષાએ ભેદ નથી. અહીં તેમના કેવળ વિચારોની અપેક્ષાએ જ ભેદ કરી શકાય છે. સત્તાની અપેક્ષાએ નહિં. સત્ અને દ્રવ્ય અન્યોન્યાશ્રિત છે, છતાંપણ વૈચારિક સ્તરપર આપણે એ માનવું જોઈએ કે સત્ જ એક એવું લક્ષણ છે જે વિભિન્ન દ્રવ્યોમાં અભેદની સ્થાપના કરે છે, છતાં આપણે એ પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે સત્ દ્રવ્યનું એક માત્ર લક્ષણ નથી. દ્રવ્યમાં અસ્તિત્વ સિવાયના અન્ય લક્ષણ પણ છે. જે એક દ્રવ્યને બીજાથી પૃથક્ કરે છે. અસ્તિત્વ લક્ષણની અપેક્ષાએ બધા દ્રવ્ય એક છે. છતાં અન્ય લક્ષણોની અપેક્ષાએ તે એક બીજાથી પૃથક્ પણ છે. જેમ ચેતનાં લક્ષણ જીવ અને અજીવમાં ભેદ કરે છે. સત્તામાં સત્ લક્ષણની અપેક્ષાએ અભેદ અને અન્ય લક્ષણોથી ભેદ માનવું એજ જૈન દર્શનના અનેકાંતિક દૃષ્ટિની વિશેષતા છે.

અર્ધ-માગધી આગમ સ્થાનાંગ અને સમવાયાંગમાં એક સ્થાને અભેદ-દૃષ્ટિના આધારે જીવ દ્રવ્યને એક કહ્યો છે.<sup>૧</sup> ત્યાં બીજા સ્થાને ઉત્તરાધ્યયનમાં ભેદ-દૃષ્ટિએ જીવ દ્રવ્યના ભેદ પણ કરવામાં આવ્યા છે.<sup>૨</sup>

૧. એમે આયા, - સ્થાનાંગ, ૧/૧

૨. ઉત્તરાધ્યયન, ૩૬/૪૮-૨૧૧

જૈન દાર્શનિકોનો એક એ પણ પ્રશ્ન છે કે તેઓ સત્ અને દ્રવ્ય બન્ને શબ્દોને ન કેવળ સ્વીકાર કરે છે, પરંતુ તેને એક-બીજાથી સમન્વિત પણ કરે છે. અહીં આપણે સર્વ પ્રથમ સત્ના સ્વરૂપનું વિશ્લેષણ કરીશું, ત્યારબાદ દ્રવ્યોની ચર્ચા કરીશું. તથા અંતમાં તત્ત્વોના સ્વરૂપ ઉપર વિચાર કરીશું.

**સત્નું સ્વરૂપ :** પૂર્વેની સુચનાનુસાર જૈન દાર્શનિકોએ સત્, તત્ત્વ અને દ્રવ્ય આ ત્રણેયને પર્યાયવાચી માન્યા છે. છતાં શાબ્દિક અર્થની દૃષ્ટિએ આ ત્રણેયમાં અંતર છે. સત્ એક એવું સામાન્ય લક્ષણ છે. જે બધા જ દ્રવ્યો અને તત્ત્વોમાં મળે છે તથા દ્રવ્યોના ભેદમાં પણ અભેદની જ પ્રધાનતા ધરાવે છે. જ્યાં તત્ત્વનો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે ત્યાં ભેદ અને અભેદ બન્નેને અથવા સામાન્ય અને વિશેષ બન્નેનો સ્વીકાર કરવામાં આવે છે. સત્માં કોઈ ભેદ કરી શકાતો નથી, જ્યારે તત્ત્વમાં ભેદ કરી શકાય છે. જૈન આચાર્યોએ તત્ત્વોની ચર્ચાના પ્રસંગે ન કેવળ જડ અને ચેતન દ્રવ્યો અર્થાત્ જીવ અને અજીવની જ ચર્ચા કરી છે, પરંતુ આશ્રવ, સંવર આદિ તેના પારસ્પરિક સંબંધોની પણ ચર્ચા કરી છે. તત્ત્વની દૃષ્ટિએ કેવળ જીવ અને અજીવમાં ભેદ માન્યા છે. પરંતુ જીવોમાં પણ પરસ્પર ભેદ માન્યા છે, તથા બીજી તરફ આશ્રવ, બંધ આદિના પ્રસંગમાં તેના તાદાત્મ્ય કે અભેદનો પણ સ્વીકાર કર્યો છે, અહીં જ્યાં સુધી "દ્રવ્ય" શબ્દનો પ્રશ્ન છે. તે સામાન્ય હોવા છતાં પણ દ્રવ્યોની લક્ષણગત વિશેષતાઓના આધારે તેના ભેદ થાય છે. "સત્" શબ્દ સામાન્યાત્મક છે, તત્ત્વ શબ્દ સામાન્ય-વિશેષ ઉભયાત્મક છે અને દ્રવ્ય વિશેષાત્મક છે. બીજી દૃષ્ટિએ સત્ શબ્દ સત્તાના અપરિવર્તનશીલ પક્ષનો, દ્રવ્ય શબ્દ પરિવર્તનશીલ પક્ષનો અને તત્ત્વ શબ્દ ઉભય-પક્ષનો સૂચક છે. જૈનોના નયોની પારિભાષિક શબ્દાવલીમાં કહેવામાં આવે તો સત્ શબ્દ સંગ્રહનયનો, તત્ત્વ નૈગમનયનો અને દ્રવ્ય શબ્દ વ્યવહારનયનો સૂચક છે. સત્ અભેદાત્મક છે, તત્ત્વ ભેદાભેદાત્મક છે અને દ્રવ્ય શબ્દ ભેદાત્મક છે. જૈન દર્શન ભેદ, ભેદાભેદ અને અભેદ ત્રણેયનો સ્વીકાર કરે છે, માટે તેઓએ પોતાની ચિંતનધારામાં આ ત્રણેયને સ્થાન આપેલ છે. આ ત્રણેય શબ્દોમાં આપણે સર્વ પ્રથમ સત્ના સ્વરૂપના સંબંધમાં વિચારીશું. યદ્યપિ વ્યુત્પત્તિપરક અર્થની દૃષ્ટિએ જોતા સત્ શબ્દ સત્તાના અપરિવર્તનશીલ, સામાન્ય અને અભેદાત્મક પક્ષનો સૂચક છે. છતાં પણ સત્ના સ્વરૂપને લઈને ભારતીય દાર્શનિકોમાં મતૈક્ય નથી. કોઈ તેને અપરિવર્તનશીલ માને છે તો કોઈ તેને પરિવર્તનશીલ, કોઈ તેને એક કહે છે, તો કોઈ અનેક કોઈ તેને ચેતન માને છે તો કોઈ તેને જડ વસ્તુતઃ સત્ પરમ તત્ત્વ કે પરમાર્થના સ્વરૂપ સંબંધી આ વિભિન્ન દૃષ્ટિકોણોના મૂળમાં મુખ્ય પણે ત્રણ પ્રશ્નો વિશેષ છે. પ્રથમ પ્રશ્ન તેના એકત્વ અથવા અનેકત્વનો છે. બીજા પ્રશ્નનો સંબંધ તેના પરિવર્તનશીલ કે અપરિવર્તનશીલથી સંબંધ ધરાવે છે. ત્રીજા પ્રશ્નનો સંબંધ તેના ચિત્ કે અચિત્ હોવાથી છે. જાણવા મુજબ લગભગ ભારતીય દર્શનોએ ચિત્-અચિત્, જડ-ચેતન કે જીવ-અજીવ બન્ને તત્ત્વોનો સ્વીકાર કરેલ છે. માટે આ પ્રશ્ન વધારે ચર્ચાનો વિષય નથી. છતાંપણ આ બધા પ્રશ્નોના આપેલ ઉત્તરોના પરિણામ સ્વરૂપ ભારતીય ચિંતનમાં સત્ના સ્વરૂપમાં વિવિધતા આવી છે.

**સત્ના પરિવર્તનશીલ કે અપરિવર્તનશીલ થવાનો પ્રશ્ન :**

સત્ના પરિવર્તનશીલ અથવા અપરિવર્તનશીલ સ્વરૂપના સંબંધમાં બે અતિવાદી અવધારણાઓ છે. એક ધારણા એ છે કે સત્ નિર્વિકાર અને અવ્યય છે. ત્રણે કાળમાં તેમાં કોઈ પરિવર્તન થતું નથી. અહીં વિચારકોનું માનવું એ છે કે જે પરિવર્તન થાય છે તે સત્ ન હોઈ શકે. પરિવર્તનનો અર્થ અં જ છે કે પૂર્વ અવસ્થાની સમાપ્તિ અને જીવન અવસ્થાનો પ્રહણ. આગળ એ દાર્શનિકોનું કહેવું છે કે જેમાં ઉત્પાદ અને વ્યયની પ્રક્રિયા હોય તેને સત્ ન કહી શકાય. જે અવસ્થાન્તરને પ્રાપ્ત થાય તેને સત્ કેવી રીતે કહેવાય ? આ સિદ્ધાન્તના વિરોધમાં જે સિદ્ધાંત અસ્તિત્વમાં આવ્યું તે સત્ના પરિવર્તનશીલતાનો સિદ્ધાન્ત છે. અહીં વિચારકોના અનુસાર પરિવર્તનશીલ અથવા અર્થક્રિયાકારિત્વનું સામર્થ્ય જ સત્નું લક્ષણ છે. જે ગતિશીલ નથી અથવા બીજા શબ્દોમાં જે અર્થક્રિયાકારિત્વની શક્તિથી હીન છે તેને સત્ ન કહી શકાય. અહીં અનેક ભારતીય દાર્શનિક ચિંતનના પ્રશ્ન ઉભા થાય છે. કેટલાક ઔપનિષદિક ચિંતકો અને શંકરનું અદ્વૈત વેદાંત સત્ના અપરિવર્તનશીલ થવાના પ્રથમ સિદ્ધાન્તના પ્રબલ સમર્થકો છે. આચાર્ય શંકરના અનુસાર સત્ નિર્વિકાર અને અવ્યય છે. તે ઉત્પાદ અને વ્યય બન્નેથી રહિત છે. એથી વિપરીત બીજો સિદ્ધાંત બૌદ્ધદાર્શનિકોનો છે. તેઓ એક મતથી સ્વીકાર કરે છે કે સત્નું લક્ષણ અર્થક્રિયાકારિત્વ છે. ઉત્પત્તિ અને વિનાશની પ્રક્રિયાથી પૃથક્ કોઈ વસ્તુ સત્ થઈ શકતી નથી. ભારતીય ચિંતકોમાં સાંખ્ય દાર્શનિકોનો પણ આ બાબતમાં પ્રશ્ન છે. તેઓ ચિત્ તત્ત્વ કે પુરુષને અપરિવર્તનશીલ કે કૂટસ્થનિત્ય માને છે. પરંતુ તેઓની દૃષ્ટિમાં પ્રકૃતિ કૂટસ્થનિત્ય નથી. તે પરિવર્તનશીલ તત્ત્વ

છે. આ પ્રમાણે સાંખ્ય દાર્શનિક પોતાના દ્વારા સ્વીકૃત બે તત્ત્વોમાં એક ને પરિવર્તનશીલ અને બીજાને અપરિવર્તનશીલ માને છે.

વાસ્તવમાં સત્ને નિર્વિકાર અને અવ્યય માનવામાં સૌથી મોટો વિરોધ એ છે કે એમના મતાનુસાર તેઓને જગત્ મિથ્યા કે અસત્ જ માનવું પડે, કારણકે આપણું અનુભવેલું જગત તો પરિવર્તનશીલ જ છે. એમાં કંઈપણ એવું જણાતુ નથી જે પરિવર્તનથી રહિત હોય. વ્યક્તિ, સમાજ કે ભૌતિક પદાર્થ બધાજ પ્રતિક્ષણ બદલતા રહે છે. સત્ને નિર્વિકાર અને અવ્યય માનવાનો અર્થ એ છે કે જગતના અનુભવોની વિવિધતાને નકારવો અને કોઈપણ વિચારક અનુભવાત્મક પરિવર્તનશીલને નકારી ન શકે. ચાહે આચાર્ય શંકર જેવા પણ જોરથી આ વાતને કહેતા હોય કે નિર્વિકાર બ્રહ્મ જ સત્ય છે અને પરિવર્તનશીલ જગત મિથ્યા છે. પરંતુ અનુભવીઓના અનુભવમાં કોઈપણ વિચારક આનો સ્વીકાર કરી શકતા નથી. અનુભવીઓના અનુભવમાં જે પરિવર્તનશીલનો અનુભવ છે તેને ક્યારે પણ નકારી ન શકાય. જો સત્ ત્રણે કાળમાં અવિકારી અને અપરિવર્તનશીલ હોય તો પછી વૈયક્તિક જીવો અથવા આત્માઓના બંધન અને મુક્તિની વ્યાખ્યા પણ અર્થહીન થઈ જશે. ધર્મ અને નૈતિકતા બન્નેનું દર્શનમાં કાંઈ સ્થાન રહેશે નહીં. જે સત્ને અપરિણામી માન છે. જેવી રીતે જીવનમાં બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને પ્રૌઢાવસ્થા આવે છે, તેવી જ રીતે સત્તામાં પણ પરિવર્તન ઘટિત થાય છે. આજ અમારું એ અનુભવી વિશ્વ નથી જે હજારવર્ષ પહેલા હતું. તેમાં પ્રતિક્ષણ પરિવર્તન થતું રહે છે. કેવળ જગતમાં જ નહિ પરંતુ અમારા વૈયક્તિક જીવનમાં પણ પરિવર્તન થતુ રહે છે. માટે અસ્તિત્વ કે સત્તાના સંબંધમાં અપરિવર્તનશીલતાની અવધારણા યોગ્ય નથી.

અહીં બીજી દૃષ્ટિએ જોઈએ તો સત્ને ક્ષણિક કે પરિવર્તનશીલ માનીએ તો પણ કર્મફળ કે નૈતિક ઉત્તરદાયિત્વની વ્યાખ્યા સંભવી શકતી નથી. જો પ્રત્યેક ક્ષણ સ્વતંત્ર છે તો પછી અમે નૈતિક ઉત્તરદાયિત્વની વ્યાખ્યા કરી શકતા નથી. જે વ્યક્તિ અથવા વસ્તુ પોતાના પૂર્વક્ષણની અપેક્ષાએ ઉત્તરક્ષણમાં પૂર્ણતઃ બદલાય જાય તો પછી આપણે કોઈને પૂર્વમાં કરેલ ચોરી આદિ કાર્યોના માટે કેવી રીતે ઉત્તરદાયી બનાવી શકાય ?

સૈદ્ધાંતિક દૃષ્ટિએ જૈન દાર્શનિકોનું આ ધારણાથી વિપરીત એવું કહેવું છે કે ઉત્પત્તિ વગર નાશ અને નાશ વગર ઉત્પત્તિ સંભવ નથી. બીજા શબ્દોમાં પૂર્વપર્યાયના નાશ વગર ઉત્તર-પર્યાયની ઉત્પત્તિ સંભવ નથી. પરંતુ ઉત્પત્તિ અને નાશ બન્નેનો આશ્રય કોઈ વસ્તુતત્ત્વ હોવા જોઈએ. એકાન્તનિત્ય વસ્તુતત્ત્વ પદાર્થમાં પરિવર્તન સંભવ નથી. અને જો પદાર્થોને એકાન્ત ક્ષણિક માનવામાં આવે તો પરિવર્તન કોનું થાય એ કહી શકાતુ નથી. આચાર્યસમંતભદ્રે આપ્ત-મીમાંસામાં આ દૃષ્ટિકોણની સમાલોચના કરતા કહ્યું છે કે “એકાન્ત ક્ષણિકવાદમાં પ્રત્યભાવ અર્થાત્ પુનર્જન્મ અસંભવ ગણાશે અને પ્રત્યભાવના અભાવમાં પુણ્ય પાપના પ્રતિફળ અને બંધનમુક્તિની અવધારણાઓ પણ સંભવી શકાશે નહિ. બીજી રીતે એકાન્ત ક્ષણિકવાદમાં પ્રત્યભિજ્ઞા પણ સંભવ નથી અને પ્રત્યભિજ્ઞાના અભાવમાં કાર્યરિભ જ ન થાય. પછી ફળ ક્યાંથી ?<sup>૧</sup> આ પ્રમાણે આમાં બંધન-મુક્તિ અને પુનર્જન્મનું કોઈ સ્થાન જ નથી. “યુક્ત્યનુશાસન”માં કહ્યું છે કે- ‘ક્ષણિકવાદ સંવૃત્તિ સત્યના રૂપમાં પણ બંધન-મુક્તિ આદિની સ્થાપના કરી શકાતી નથી. કારણ કે તેઓની દૃષ્ટિમાં પરમાર્થ કે સત્ નિઃસ્વભાવ છે. જો પરમાર્થ નિઃસ્વભાવ છે તો પછી વ્યવહારનું વિધાન કેવી રીતે થશે.<sup>૨</sup> આચાર્ય હેમચંદ્રે “અન્યયોગવ્યવસ્થેદિકા”માં ક્ષણિકવાદ પર પાંચ આક્ષેપ બતાવ્યા છે. - ૧. કૃત-પ્રણાશ, ૨. અકૃત-ભોગ, ૩. ભવ-ભંગ, ૪. પ્રમોક્ષ-ભંગ અને ૫. સ્મૃતિ-ભંગ.<sup>૩</sup> જો કોઈ નિત્ય સત્તા જ નથી અને પ્રત્યેક સત્તા ક્ષણજીવી છે તો પછી વ્યક્તિ દ્વારા કરેલ કર્મનું ફળભોગ કેવી રીતે સંભવ થશે ? કારણ કે ફળભોગના માટે કર્તવ્યકાળ અને ભોગકૃત્વ કાળમાં તે જ વ્યક્તિનું હોવું આવશ્યક છે. અન્યથા કાર્ય કોઈ કરશે અને ફળ કોઈ ભોગવશે ? એટલે કે એકાન્ત ક્ષણિકવાદમાં અધ્યયન કોઈ કરશે. પરીક્ષા કોઈ દેશે અને તેનું પ્રમાણ-પત્ર કોઈ બીજાને મળશે. એ પ્રમાણ-પત્રના આધાર પર નોકરી બીજો કોઈ વ્યક્તિ પ્રાપ્ત કરશે અને જે પગાર (ધનપ્રાપ્તિ) મળશે તે બીજા કોઈને મળશે. આ પ્રમાણે ઋણ કોઈ અન્ય વ્યક્તિ લેશે અને તેનું ભુગતાન કોઈ અન્ય વ્યક્તિને કરવું પડશે.

૧. આપ્ત-મીમાંસા - સમન્તભદ્ર, ૪૦ - ૪૧

૨. યુક્ત્યનુશાસન - ૧૫ - ૧૬.

૩. અન્યયોગવ્યવસ્થેદિકા, સ્યાદ્વાદમંજરી નામક ટીકા સહિતકારિકા - ૧૮.

એટલું સત્ય છે કે બૌદ્ધ દર્શનમાં સત્ના અનિત્ય અને ક્ષણિક સ્વરૂપ પર અધિક બળ આપેલ છે. એ પણ સત્ય છે કે ભગવાન બુદ્ધ સત્ને એક પ્રક્રિયા (Process) ના રૂપમાં જુવે છે. એમની દૃષ્ટિમાં વિશ્વમાત્ર એક પ્રક્રિયા છે. તે પ્રક્રિયા (પરિવર્તનશીલતા)થી પૃથક્ કોઈ સત્તા નથી. એમનું કહેવું છે કે ક્રિયા છે પરંતુ ક્રિયાથી પૃથક્ કોઈ કર્તા નથી. આ પ્રમાણે પ્રક્રિયાથી અલગ કોઈ સત્તા નથી. અહીં આપણે યાદ રાખવું જોઈએ કે બૌદ્ધ દર્શનના આ મંતવ્યોનો આશ્રય એકાન્ત ક્ષણિકવાદ કે ઉચ્છેદવાદ નથી. આલોચકોએ તેને ઉચ્છેદવાદ સમજીને જે આલોચના પ્રસ્તુત કરેલ છે, યાદે ઉચ્છેદવાદના સંદર્ભમાં સંગત હોય પરંતુ બૌદ્ધ દર્શનના સંબંધમાં નિતાન્ત અસંગત છે. બુદ્ધ સત્ના પરિવર્તનશીલ પક્ષ પર બળ આપે છે. પરંતુ આ આધાર પર તેઓને ઉચ્છેદવાદના સમર્થક ન કહી શકાય. બુદ્ધના આ કથનનું "ક્રિયા છે", "કર્તા નથી" તેનો આશય એવો નથી કે તેઓ કર્તા કે ક્રિયાશીલ તત્વનો નિષેધ કરે છે. તેમના કહેવાનું તાત્પર્ય માત્ર એટલું જ છે કે ક્રિયાથી ભિન્ન કર્તા નથી. સત્તા અને પરિવર્તનમાં પૂર્ણ તાદાત્મ્ય છે. સત્તાથી ભિન્ન પરિવર્તન અને પરિવર્તનથી ભિન્ન સત્તાની સ્થિતિ નથી. પરિવર્તન અને પરિવર્તનશીલ અન્યોન્યાશ્રિત છે. બીજા શબ્દોમાં તે સાપેક્ષ છે. નિરપેક્ષ નથી. વસ્તુતઃ બૌદ્ધ દર્શનનો સત્ સંબંધી આ દૃષ્ટિકોણ જૈન દર્શન સાથે સરખાવતા એક નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકાય છે. બૌદ્ધ દર્શનમાં સત્તાને અનુચ્છેદ અને અશાશ્વત કહ્યું છે. અર્થાત્ તેઓ તેને નથી એકાન્તે અનિત્ય માનતા કે નથી એકાન્તે નિત્ય માનતા એમના કઠ્ઠા મુજબ સત્તા અનિત્ય નથી તેમજ નિત્ય પણ નથી.

જ્યારે જૈન દાર્શનિકોની અપેક્ષાએ સત્તા નિત્યાનિત્યની માન્યતા ધરાવે છે. અહીં બન્ને પરંપરાઓમાં જે અંતર આપણે જોઈએ છે તે અંતર નિષેધાત્મક અથવા સ્વીકારાત્મક ભાષાશૈલીનો અંતર છે બુદ્ધ અને મહાવીરના કથનનું મૂળ 'ઉત્સ' એક બીજાથી એટલું જુદું નથી, જેટલું કે અમે તેને માની લઈએ છીએ. ભગવાન બુદ્ધના સત્ના સ્વરૂપ સંબંધમાં યથાર્થતા શું હતી, એની વિસ્તૃત ચર્ચા અમે "જૈન બૌદ્ધ અને ગીતાના આચાર દર્શનોનું તુલનાત્મક અધ્યયન" ભાગ-૧ (પૃ.૧૯૨-૧૯૪)માં કરેલ છે. ઈચ્છુક પાઠક તેને ત્યાં જોઈ શકે છે. સત્ના સ્વરૂપના સંબંધમાં પ્રસ્તુત વિવેચનનો મૂળ ઉદ્દેશ્ય માત્ર એટલો છે કે સત્ને અવ્યય કે અપરિવર્તનશીલ માનવું એ એકાન્ત પક્ષ અને સત્ને પરિવર્તનશીલ કે ક્ષણિક માનવું એ એકાન્ત પક્ષ જૈન વિચારકોને સ્વીકાર નથી. એજ પ્રમાણે સત્ના સંબંધમાં એકાન્ત અભેદવાદ અને એકાન્ત ભેદવાદ પણ એમને માન્ય નથી.

**સત્ના સંબંધમાં જૈન દૃષ્ટિકોણ :**

સત્ના સંબંધમાં બે દૃષ્ટિકોણ છે - 'એકાન્ત પરિવર્તનશીલતા અને એકાન્ત અપરિવર્તનશીલતા. એ બન્નેમાંથી કોઈ એકને અપનાવીએ તો પણ 'નથી વ્યવહાર જગતની વ્યાખ્યા સંભવ કે નથી ધર્મ કે નૈતિકતા માટે કોઈ સ્થાન'. માટે જ આચારમાર્ગીય પરંપરાના પ્રતિનિધિ ભગવાન મહાવીર અને ભગવાન બુદ્ધે તેનો પરિત્યાગ આવશ્યક સમજ્યો. મહાવીરની વિશેષતા એ છે કે તેઓએ એકાન્ત શાશ્વતવાદનો અને એકાન્ત ઉચ્છેદવાદનો પરિત્યાગ જ નથી કર્યો પરંતુ પોતાની અનેકાંતવાદી અને સમન્વયવાદી પરંપરાના અનુસાર એ બન્ને વિચારધારાઓમાં સામંજસ્ય સ્થાપિત કર્યો છે. પરંપરાગત દૃષ્ટિએ એવું મનાય છે કે ભગવાન મહાવીરે કેવળ "ઉપનેહ વા, વિગમેહ વા, ધુન્નેહ વા" આ ત્રિપદીનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. સમસ્ત જૈન દાર્શનિક વાડ્મયનો વિકાસ એ જ ત્રિપદીના આધારે સ્થપાયો છે. માટે પરમાર્થ કે સત્ના સ્વરૂપના સંબંધમાં મહાવીરનું ઉપર દર્શાવેલ વર્ણન જ જૈન દર્શનનું કેન્દ્રીય તત્વ છે.

સિદ્ધાંત પ્રમાણે વિચારતા ઉત્પત્તિ, વિનાશ અને ધ્રૌવ્ય ત્રણે સત્ના લક્ષણ છે. તત્વાર્થસૂત્રમાં ઉમાસ્વાતિએ સત્ને પરિભાષિત કરતાં કહ્યું છે કે સત્ ઉત્પાદ, વ્યય ધ્રૌવ્યાત્મક છે. (તત્વાર્થ, અ. ૫, સુ. ૨૯) ઉત્પાદ અને વ્યય સત્ના પરિવર્તનશીલ પક્ષને બતાવે છે. તો ધ્રૌવ્ય તેના અવિનાશી પક્ષને. સત્નો ધ્રૌવ્ય ગુણ ઉત્પત્તિ અને વિનાશના આધારે છે. બન્નેના મધ્ય યોજક કડીનો આધાર પણ એજ છે. એ પણ સત્ય છે કે વિનાશના માટે ઉત્પત્તિ અને ઉત્પત્તિના માટે વિનાશ આવશ્યક છે. પરંતુ ઉત્પત્તિ અને વિનાશ બન્ને માટે એવા આધારભૂત તત્વની આવશ્યકતા હોય છે. જેમાં ઉત્પત્તિ અને વિનાશની આ પ્રક્રિયા ઘટિત થાય છે. જો અમે ધ્રૌવ્ય પક્ષનો અસ્વીકાર કરીએ તો ઉત્પત્તિ અને વિનાશ પરસ્પર અસંબંધિત થઈ જશે અને સત્તા અનેક ક્ષણિક અને અસંબંધિત ક્ષણજીવી તત્વોમાં વિભક્ત થઈ જશે. આમ પરસ્પર અસંબંધિત ક્ષણિક સત્તાઓની અવધારણાથી વ્યક્તિત્વની એકાત્મકતાનો જ વિચ્છેદ થઈ જશે. જેના અભાવમાં નૈતિક ઉત્તરદાયિત્વ અને કર્મફળ - વ્યવસ્થા જ અર્થવિહીન થઈ જશે. આ પ્રમાણે એકાંતે ધ્રૌવ્યતાનો સ્વીકાર કરવાથી



પણ આ જગતમાં ચાલી રહેલા ઉત્પત્તિ અને વિનાશના ક્રમને સમજાવી નથી શકાતું. જૈન દર્શનમાં સત્ના પરિવર્તનશીલ પક્ષને 'દ્રવ્ય' અને 'ગુણ' તથા પરિવર્તનશીલ પક્ષને 'પર્યાય' કહેવાય છે. માટે દ્રવ્ય અને પર્યાયના સંબંધમાં આગળ આપણે ચર્ચા કરીશું.

**દ્રવ્યની પરિભાષા :**

ઉપર પૂર્વમાં આ સૂચના કરવામાં આવી છે કે જૈન પરંપરામાં સત્ અને દ્રવ્યને પર્યાયવાચી મનાય છે. એટલું જ નહીં, સત્ના સ્થાને "દ્રવ્ય"ની જ પ્રમુખતા મનાય છે. આગમોમાં સત્ના સ્થાને "અસ્તિકાય" અને "દ્રવ્ય" આ બે શબ્દોનો પ્રયોગ જોવા મળે છે. જે અસ્તિકાય છે, તે દ્રવ્ય જ છે. સર્વ પ્રથમ દ્રવ્યની પરિભાષા ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં મળે છે. તેમાં "ગુણાનાં આસવો દબ્બો" કહીને ગુણોના આશ્રય સ્થળને દ્રવ્ય કહ્યો છે. અહીં પરિભાષામાં દ્રવ્યનો સંબંધ ગુણોથી મનાયો છે. પરંતુ પૂર્વ ગાથામાં એવું પણ કહ્યું છે કે દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયો બધાનું જ્ઞાન જ્ઞાનીઓના જ્ઞાનમાં અર્થાત્ કેવળીગમ્ય જાણવું. ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (અ. ૨૮, ગા. ૬)માં એ પણ મનાય છે કે ગુણ દ્રવ્યના આશ્રિત રહે છે અને પર્યાય ગુણ અને દ્રવ્ય બન્નેના આશ્રિત રહે છે. માટે આ પરિભાષાનો તુલનાત્મક દષ્ટિએ વિચાર કરતાં એવું જણાય છે કે 'દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયમાં આશ્રય-આશ્રયી સંબંધ મનાય છે. આ પરિભાષા ભેદવાદી ન્યાય અને વૈશેષિક દર્શનને મળતી આવે છે. દ્રવ્યની બીજી પરિભાષા "ગુણાનાં સમૂહો દબ્બો" ના રૂપમાં પણ કહી છે. આ પરિભાષાનું સમર્થન તત્ત્વાર્થસૂત્રની "સર્વાર્થસિદ્ધિ" નામક ટીકા (૫/૨/૨૬૭/૪) માં આચાર્ય પૂજ્યપાદે કરેલ છે. એમાં "દ્રવ્યને ગુણોનો સમુદાય" કહ્યો છે. જ્યાં પ્રથમ પરિભાષા દ્રવ્ય અને ગુણમાં આશ્રય - આશ્રયી સંબંધ દ્વારા ભેદનો સંકેત કરે છે, ત્યાં આ બીજી પરિભાષા ગુણ અને દ્રવ્યમાં અભેદ સ્થાપિત કરે છે. તુલનાત્મક દષ્ટિએ વિચારતા એવું જણાય છે કે જેમ પ્રથમ પરિભાષા વૈશેષિક સૂત્રકાર મહર્ષિ કણાદને મળતી આવે છે, ત્યારે બીજી પરિભાષા બૌદ્ધ પરંપરાના દ્રવ્ય લક્ષણને વધારે મળતી આવે છે. કારણ કે બીજી પરિભાષાના અનુસાર ગુણોથી પૃથક્ દ્રવ્યનું કોઈ અસ્તિત્વ નથી મનાતું તથા આ બીજી પરિભાષામાં ગુણોના સમુદાય કે સ્કંધને જ દ્રવ્ય કહેવાય છે. આ પરિભાષા ગુણથી અલગ દ્રવ્યની સત્તા ન માનતા ગુણોના સમુદાયને જ દ્રવ્ય માની લે છે. આ પ્રમાણે જોતા બન્ને પરિભાષાઓનો જૈન ચિંતનધારાના અનુરૂપ જ વિકાસ હોવા છતાં પણ એક તરફ વૈશેષિક દર્શનનો અને બીજી તરફ બૌદ્ધ દર્શનનો પ્રભાવ છે. વિશેષ રૂપમાં બંને પરિભાષાએ જૈનદર્શનની અનેકાન્તિક દષ્ટિનો પૂર્ણ પરિચય આપી શકતી નથી. કારણકે એકમાં દ્રવ્ય અને ગુણમાં ભેદ મનાય છે તો બીજામાં અભેદ, જ્યારે જૈનનો દષ્ટિકોણ ભેદ-અભેદ મૂલક છે. ઉમાસ્વાતિના તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં સર્વાર્થસિદ્ધિમાન્ય પાઠમાં "સત્ દ્રવ્ય લક્ષણ" (૫/૨૮) કહીને સત્ને દ્રવ્યનું લક્ષણ બતાવેલ છે. આ પરિભાષાથી એમ સાબિત થાય છે કે દ્રવ્યનું મુખ્ય લક્ષણ અસ્તિત્વ છે. જે અસ્તિત્વવાનું છે તે જ દ્રવ્ય છે. આ આધારે એવું કહેવાય છે કે જે ત્રણે કાળમાં પોતાના સ્વભાવનો પરિત્યાગ ન કરે તેને જ સત્ કે દ્રવ્ય કહી શકાય છે. તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૫/૨૮)માં ઉમાસ્વાતિએ એક તરફ દ્રવ્યનું લક્ષણ સત્ બતાવ્યું તો બીજી તરફ સત્ને ઉત્પાદ-વ્યય, ધ્રૌવ્યાત્મક બતાવ્યું. એ માટે દ્રવ્યને પણ ઉત્પાદ-વ્યય ધ્રૌવ્યાત્મક કહી શકાય છે. સાથે જ ઉમાસ્વાતિએ તત્ત્વાર્થસૂત્ર (૫-૩૮)માં દ્રવ્યનું પરિભાષિત કરતાં તેને ગુણ, પર્યાયથી યુક્ત પણ કહ્યું છે. આચાર્ય કુંદકુંદે "પંચાસ્તિકાયસાર" અને "પ્રવચનસાર" માં આ જ બન્ને લક્ષણોને મેળવીને દ્રવ્યને પરિભાષિત કરેલ છે. "પંચાસ્તિકાયસાર" (૧૦)માં તે કહે છે કે "દ્રવ્ય સત્ લક્ષણવાળા છે." એ જ પરિભાષાને વધારે સ્પષ્ટ કરતા પ્રવચનસાર (૯૫-૯૬)માં તેઓ કહે છે. "જે અપરિત્યક્ત સ્વભાવવાળા ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રૌવ્યથી યુક્ત તથા ગુણ પર્યાય સહિત છે, તેને દ્રવ્ય કહેવાય છે." આ પ્રમાણે કુંદકુંદે દ્રવ્યની પરિભાષાના સંદર્ભમાં ઉમાસ્વાતિના બધા લક્ષણોનો સ્વીકાર કરેલ છે. તત્ત્વાર્થસૂત્રકાર ઉમાસ્વાતિની વિશેષતા એક એ પણ છે કે તેઓ "ગુણ પર્યાયવત્ દ્રવ્ય" કહીને જૈન દર્શનના ભેદ-અભેદવાદને પુષ્ટ કરે છે. યદ્યપિ તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં દ્રવ્યની આ પરિભાષા પણ વૈશેષિક સૂત્રના "દ્રવ્યગુણકર્મભ્યોર્ધાન્તરં સત્તા" (૧/૨/૮) નામક સૂત્રને મળતી જ સિદ્ધ થાય છે. ઉમાસ્વાતિએ એજ સૂત્રમાં કર્મના સ્થાને પર્યાયનો ઉપયોગ કર્યો છે. જૈન દર્શનના સત્ સંબંધી સિદ્ધાંતની ચર્ચામાં આપણે એ સ્પષ્ટ કહી ચુક્યા છીએ કે દ્રવ્ય કે સત્તા પરિવર્તનશીલ હોવા છતાં પણ નિત્ય છે. પરિણમન એ દ્રવ્યનું આધારભૂત લક્ષણ છે. પરંતુ એની પ્રક્રિયામાં દ્રવ્ય પોતાના સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કરતા નથી. સ્વ-સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કર્યા વગર વિભિન્ન અવસ્થાઓને ધારણ કરનાર દ્રવ્યને જેમ નિત્ય કહેવાય છે, તેમજ પ્રતિક્ષણ ઉત્પન્ન અને નષ્ટ થનાર પર્યાયોની અપેક્ષાએ તેને અનિત્ય કહેવાય છે. બીજી રીતે આપણે જોઈએ

તો ખ્યાલ આવશે કે માટી પોતાના સ્વ-ધર્મનો પરિત્યાગ કર્યા વગર ઘટ આદિને ઉત્પન્ન કરે છે. ઘડાની ઉત્પત્તિમાં પિંડનો વિનાશ થાય છે. જ્યાં સુધી પિંડ નાશ ન થાય ત્યાં સુધી ઘડો ઉત્પન્ન થતો નથી. પરંતુ આ ઉત્પાદ અને વ્યયમાં પણ મૃત્તિકા - લક્ષણ યથાવત્ બની રહે છે. વાસ્વતમાં કોઈ પણ દ્રવ્ય પોતાના સ્વ-લક્ષણ, સ્વ-સ્વભાવ અથવા સ્વ-જાતીય ધર્મનો પરિત્યાગ કરતા નથી. દ્રવ્ય માત્ર પોતાના ગુણ કે સ્વ-લક્ષણની અપેક્ષાએ નિત્ય હોય છે, કારણકે સ્વ-લક્ષણનો ત્યાગ સંભવ જ નથી. માટે આ સ્વ-લક્ષણ જ વસ્તુનો નિત્ય પક્ષ કહેવાય છે. સ્વ-લક્ષણનો ત્યાગ કર્યા વગર વસ્તુ જે વિભિન્ન અવસ્થાઓને પ્રાપ્ત થાય છે તેને પર્યાય કહેવાય છે. એ પરિવર્તનશીલ પર્યાય જ દ્રવ્યનું અનિત્ય પક્ષ છે.

માટે એક વાત ચોક્કસ છે કે દ્રવ્ય પોતાના સ્વ-લક્ષણ કે ગુણની અપેક્ષાએ નિત્ય અને પોતાની પર્યાયની અપેક્ષાએ અનિત્ય કહેવાય છે. ઉદાહરણ તરીકે-જીવ દ્રવ્ય પોતાના ચૈતન્ય ગુણનો ક્યારે પણ પરિત્યાગ કરતો નથી, પરંતુ એના ચેતના લક્ષણના પરિત્યાગ કર્યા વગર તે દેવ, મનુષ્ય, પશુ આ વિભિન્ન યોનિઓને અથવા બાળક, યુવા, વૃદ્ધ આદિ અવસ્થાઓને પ્રાપ્ત થાય છે. જે ગુણોનો પરિત્યાગ ન કરી શકાય તે જ ગુણ વસ્તુના સ્વ-લક્ષણ કહેવાય છે. જે ગુણો અથવા અવસ્થાઓનો પરિત્યાગ કરી શકાય છે તેને પર્યાય કહેવાય છે. પર્યાય બદલાતા રહે છે પરંતુ ગુણ તે જ રહે છે. પર્યાય બે પ્રકારના છે- ૧. સ્વભાવ પર્યાય અને ૨. વિભાવ પર્યાય. જે પર્યાય કે અવસ્થાઓ સ્વલક્ષણના નિમિત્તથી થાય છે તે સ્વભાવ પર્યાય કહેવાય છે અને જે અન્ય નિમિત્તથી થાય છે તે વિભાવ પર્યાય કહેવાય છે. ઉદાહરણ તરીકે-જ્ઞાન અને દર્શન (પ્રત્યક્ષીકરણ) સંબંધી વિભિન્ન અનુભૂતિપરક અવસ્થાઓ આત્માની સ્વભાવ પર્યાય છે. કારણકે તે આત્માના સ્વ-લક્ષણ "ઉપયોગ"થી સાબીત થાય છે, જ્યારે ક્રોધ આદિ કષાય ભાવ કર્મના નિમિત્તથી કે બીજાના નિમિત્તથી થાય છે. માટે તે વિભાવ પર્યાય છે. છતાં પણ એટલું ચોક્કસ છે કે આ ગુણો અને પર્યાયોનું અધિષ્ઠાન કે ઉપાદાન તો દ્રવ્ય સ્વયં જ છે. દ્રવ્ય-ગુણ અને પર્યાયોથી અભિન્ન છે, તે છતાં પરસ્પર સાપેક્ષ છે.

ગુણ :

દ્રવ્યને ગુણ અને પર્યાયનો આધાર મનાય છે. વાસ્તવમાં ગુણ દ્રવ્યનો સ્વભાવ અથવા સ્વ-લક્ષણ હોય છે. તત્ત્વાર્થસૂત્રમાં ઉમાસ્વાતિએ "દ્રવ્યાશ્રયા નિર્ગુણા ગુણાઃ" (અ.૫, સુ.૪૦) કહીને જણાવ્યું છે કે- 'ગુણ દ્રવ્યમાં રહે છે, પરંતુ સ્વયં તે નિર્ગુણ હોય છે. ગુણ નિર્ગુણ થાય છે.' આ પરિભાષા સામાન્ય રૂપે આત્મ-વિરોધી લાગે છે. પરંતુ આ પરિભાષાની મૂળભૂત દૃષ્ટિ એ છે કે જો આપણે ગુણને પણ ગુણ માનીશું તો અનવસ્થા દોષનો પ્રસંગ આવશે. આગમિક દૃષ્ટિએ ગુણની પરિભાષા આ પ્રમાણે કરવામાં આવી છે કે ગુણ દ્રવ્યનું વિધાન છે. એટલે તેનું સ્વલક્ષણ છે. જ્યારે પર્યાય દ્રવ્યનો વિકાર છે. ગુણ પણ દ્રવ્યની જેમ જ અવિનાશી છે. જે દ્રવ્યનો જે ગુણ છે તે તેમાં સદૈવ રહે છે. બીજા શબ્દોમાં એમ કહી શકાય કે દ્રવ્યનું જે અવિનાશી લક્ષણ છે અથવા દ્રવ્ય જેનો પરિત્યાગ કરી શકે નહી તે જ ગુણ છે. ગુણ વસ્તુની સહભાવી વિશેષતાઓનો સૂચક છે.

અહીં વિશેષતાઓ અથવા લક્ષણ જેના આધારે એક દ્રવ્યને બીજા દ્રવ્યથી અલગ કરી શકાય છે તે વિશેષ ગુણ કહેવાય છે. ઉદાહરણ તરીકે ધર્મ-દ્રવ્યનું લક્ષણ ગતિમાં સહાયક થાય છે. અધર્મ- દ્રવ્યનું લક્ષણ સ્થિતિમાં સહાયક થાય છે. જે બધા દ્રવ્યોનું અવગાહન કરે છે, તેને સ્થાન આપે છે તે આકાશ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે પરિવર્તનકાળનું લક્ષણ છે અને ઉપયોગ જીવનું લક્ષણ છે. માટે ગુણ એ છે જેના આધારે કોઈપણ દ્રવ્યને ઓળખી શકાય અને તેનું અન્ય દ્રવ્યથી પૃથક્ત્વ સ્થાપિત કરી શકાય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (અ.૨૮, ગા.૧૧-૧૨) માં જીવ અને પુદ્ગલના અનેક લક્ષણોનું ચિન્તન થયું છે. તેમાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ આ જીવના લક્ષણ બતાવેલ છે અને શબ્દ, પ્રકાશ, અંધકાર, પ્રભા, છાયા, આતપ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આદિને પુદ્ગલના લક્ષણ કહ્યા છે. જાણવા મુજબ દ્રવ્ય અને ગુણ વૈચારિક સ્તર પર જ જુદા-જુદા મનાય છે. અસ્તિત્વની દૃષ્ટિએ જોતા તેઓ પૃથક્ સત્તાઓ માન્ય નથી. ગુણોના સંદર્ભમાં આપણો એ પણ ખ્યાલ હોવો જોઈએ કે કેટલાક ગુણ સામાન્ય હોય છે અને એ બધા જ ગુણ દ્રવ્યોમાં પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક ગુણ વિશેષ હોય છે જે થોડા જ દ્રવ્યોમાં પ્રાપ્ત થતા હોય છે. જેમ : અસ્તિત્વ લક્ષણ સામાન્ય છે જે બધા દ્રવ્યોમાં પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ ચેતના આદિ કેટલાક ગુણ એવા છે જે કેવળ જીવ દ્રવ્યમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે, અજીવ દ્રવ્યમાં તેનો અભાવ હોય છે. બીજા શબ્દોમાં કેટલાક ગુણ સામાન્ય અને કેટલાક વિશેષ હોય છે. સામાન્યગુણોના

આધારે જાતિ કે વર્ગની ઓળખાણ થાય છે જે દ્રવ્ય કે વસ્તુઓનું એકત્વ સ્થાપિત કરે છે. જ્યારે વિશેષ ગુણ એક દ્રવ્યનું બીજા દ્રવ્યથી અંતર સ્થાપિત કરે છે. ગુણોની બાબતમાં ચર્ચા કરતા આપણે એ પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ઘણા ગુણો સહભાગી રૂપે એકજ દ્રવ્યમાં રહે છે. માટે જૈન દર્શનમાં વસ્તુને અનન્ત ધર્માત્મક કહેવાય છે. ગુણોના સંબંધમાં એક અન્ય વિશેષતા એ છે કે તે દ્રવ્ય વિશેષના વિભિન્ન પર્યાયોમાં પણ એજ પ્રમાણે બની રહે છે.

**દ્રવ્ય અને ગુણનો સંબંધ :**

કોઈપણ દ્રવ્ય ગુણથી રહિત કદાપિ હોતા નથી. દ્રવ્ય અને ગુણનું વિભાજન માત્ર વૈચારિક સ્તર પર જ કરી શકાય છે. સત્તાના સ્તર પર નહીં. ગુણથી રહિત દ્રવ્યની કોઈ સત્તા ન રહી શકે તેમજ દ્રવ્યથી રહિત ગુણની સત્તાપણ નહી રહી શકે માટે સત્તાના સ્તર પર ગુણ અને દ્રવ્યમાં અભેદ છે. જ્યારે વૈચારિક સ્તર પર બન્નેમાં ભેદ કરી શકાય છે.

આ પૂર્વે અમે એક સૂચના આપી હતી કે દ્રવ્ય અને ગુણ અન્યોનાશ્રિત છે. દ્રવ્યના વગર ગુણનું અસ્તિત્વ નથી અને ગુણના વગર દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ નથી. તત્વાર્થસૂત્ર (અ.પ, સુ.૪૦)માં ગુણની પરિભાષા આપીને કહ્યું છે કે “સ્વ-ગુણને છોડીને જેના બીજા કોઈ ગુણ હોતા નથી. અર્થાત્ જે નિર્ગુણ છે તેજ ગુણ છે.” દ્રવ્ય અને ગુણના પારસ્પરિક સંબંધો દ્વારા જૈન પરંપરામાં ત્રણ પ્રકારના સંદર્ભ પ્રાપ્ત થાય છે. આગમ ગ્રંથોમાં દ્રવ્ય અને ગુણમાં આશ્રય - આશ્રયી ભાવ મનાય છે. ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર (૨૮/૬) માં દ્રવ્યને ગુણનો આશ્રય સ્થાન માનેલ છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રકાર પ્રમાણે ગુણ દ્રવ્યમાં રહે છે. એટલે કે દ્રવ્ય ગુણોનો આશ્રય સ્થાન છે. ફરી પ્રશ્ન એ ઉભો થઈ શકે છે કે જ્યારે દ્રવ્ય અને ગુણની જુદી-જુદી સત્તા જ નથી તો તેમાં આશ્રય - આશ્રયી ભાવ કેવી રીતે થશે ? વળી દ્રવ્ય અને ગુણના સંબંધનું વિવેચન મૂળતઃ વૈશેષિક પરંપરાના પ્રભાવનું પરિણામ છે. જૈનોના અનુસાર સિદ્ધાન્તતઃ તો આશ્રય- આશ્રયીભાવ તે જ બે તત્વોમાં થઈ શકે છે જે એક બીજાથી પૃથક્ સત્તા રાખે છે. આજ તથ્યને ધ્યાનમાં રાખીને પૂજ્યપાદ આદિ કેટલાક આચાર્યોએ “ગુણાનાં સમૂહો દબ્બો” અથવા “ગુણસમુદાયો દ્રવ્યમિતિ” કહીને દ્રવ્યને ગુણોનો સંઘાત માનેલ છે. જ્યારે દ્રવ્ય અને ગુણની અલગ-અલગ સત્તાજ માન્ય નથી, તો ત્યાં તેના તાદાત્મ્ય સંબંધ સિવાય અન્ય કોઈ સંબંધ માનવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઉભો થતો નથી. અન્ય કોઈ સંબંધ માનવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે એક-બીજાથી પૃથક્ થઈને પોતાનું અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ દૃષ્ટિકોણ બૌદ્ધ અવધારણાથી પ્રભાવિત છે. આ સંઘાતવાદનું જ અપર રુપ છે. જ્યારે જૈન પરંપરાને સંઘાતવાદ સ્વીકાર નથી. અહીં દ્રવ્યની સાથે ગુણ અને પર્યાયના સંબંધને લઈને તત્વાર્થ સૂત્રકારે જે દ્રવ્યની પરિભાષા આપી છે તે જ વાસ્તવમાં યોગ્ય જણાય છે. તત્વાર્થ સૂત્રકારના અનુસાર જે ગુણ અને પર્યાયોથી યુક્ત છે તે જ દ્રવ્ય છે. વૈચારિક સ્તર પર જોતા ગુણ દ્રવ્યથી ભિન્ન લાગે છે માટે એ દ્રષ્ટિએ અહીં આશ્રય આશ્રયીભાવ પણ જોવાય છે. વાસ્તવમાં અસ્તિત્વના સ્તર પર દ્રવ્ય અને ગુણ એક-બીજાથી પૃથક્ (વિવિક્ત) સત્તા નથી. કારણ કે બન્નેમાં તાદાત્મ્ય સંબંધ છે. આ પ્રમાણે ગુણ અને દ્રવ્યમાં કદાચિત્ તાદાત્મ્ય સંબંધ થઈ શકે છે. ન્યાયાચાર્ય ડૉ. મહેન્દ્રકુમાર જૈન દર્શન (પૃ. ૧૪૪)માં લખે છે કે- ‘ગુણથી દ્રવ્યને પૃથક્ કરી શકાય નહી. માટે દ્રવ્યથી એ અભિન્ન છે.’ પરંતુ પ્રયોજન આદિ ભેદથી તેની વિભિન્ન રૂપે ચર્ચા કરી શકાય છે. એ અર્થે તે ભિન્ન પણ છે. એક જ પુદ્ગલ પરમાણુમાં યુગપત્ રૂપે રુપ, રસ, ગંધ આદિ અનેક ગુણ જોવા મળે છે. માટે અનુભૂતિના સ્તરપર જોતા રુપ, રસ, ગંધ આદિ પૃથક્-પૃથક્ ગુણ છે. વૈચારિક સ્તરપર એક ગુણ બીજા ગુણથી જુદો છે. એટલુ જ નહી દ્રવ્યથી પણ જુદો કલ્પી શકાય છે. આમ ગુણ પોતાના પૂર્વ પર્યાયને છોડીને ઉત્તર પર્યાયને ધારણ કરે છે અને આ પ્રમાણે તે પરિવર્તિત થતો રહે છે. પરંતુ જે પરિવર્તન થાય છે તે દ્રવ્યથી ભિન્ન થઈને થતા નથી. પર્યાયોમાં થનારું પરિવર્તન વસ્તુતઃ દ્રવ્યનું જ પરિવર્તન છે. કારણકે પર્યાય અને ગુણને છોડીને દ્રવ્યનું કોઈ જ અસ્તિત્વ નથી. પર્યાયો અને ગુણોમાં થનારું પરિવર્તનની મધ્યે જે એક અવિચ્છિન્નતાનું નિયામક તત્વ છે તે જ દ્રવ્ય છે. જેમકે - ઉદાહરણ રૂપે એક પુદ્ગલ પરમાણુના રૂપ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શના ગુણ બદલતા રહે છે અને તે ગુણ પરિવર્તનના પરિણામ સ્વરૂપે એમની પર્યાય પણ બદલતી રહે છે, પરંતુ આ પરિવર્તિત થતા ગુણો અને પર્યાયોની વચમાં પણ એક તત્વ છે. જે પરિવર્તન થતા હોવા છતાં પણ બદલાતા નથી. તે જ દ્રવ્ય છે. પ્રત્યેક દ્રવ્યમાં પ્રતિ સમય સ્વાભાવિક ગુણકૃત અને વૈભાવિક ગુણકૃત અર્થાત્ પર્યાયકૃત ઉત્પાદ અને વ્યય થતો રહે છે. એ બધુ જ દ્રવ્યની સંપત્તિ કે સ્વરૂપ છે. માટે દ્રવ્યને ઉત્પાદ-વ્યય અને ધૌર્વાત્મક કહેવાય છે. દ્રવ્યની સાથે-સાથે તેના ગુણોમાં પણ ઉત્પાદ-વ્યય થતો રહે છે. જીવનું ગુણ ચેતના છે. તે પૃથક્ થાય તો જીવ

જીવ જ રહેશે નહીં. જીવની ચેતના અનુભુતિ સ્થિર રહેતી નથી, તે પણ પ્રતિક્ષણ બદલાતી રહે છે. માટે ગુણોમાં પણ ઉત્પાદ - વ્યય થતા રહે છે. બીજું વસ્તુનું સ્વ-લક્ષણ ક્યારેય બદલાતું નથી. માટે ગુણમાં ધ્રોવ્યત્વ પણ છે. તેમજ ગુણ પણ દ્રવ્યની જેમ ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રોવ્ય લક્ષણ યુક્ત છે.

**પર્યાય :**

જૈન દર્શનના પ્રમાણે દ્રવ્યમાં ઘટિત થતા જુદા-જુદા પરિવર્તનોને પર્યાય કહેવાય છે. પ્રત્યેક દ્રવ્ય પ્રતિ સમય એક વિશેષ અવસ્થાને પ્રાપ્ત થતા રહે છે. તે પોતાની પૂર્વ ક્ષણની અવસ્થાનો ત્યાગ કરે છે અને એક નવી વિશેષ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે તેને જ પર્યાય કહેવાય છે. જે પ્રમાણે પ્રતિક્ષણ બળતી દીપશિખામાં બળતું તેલ બદલાતું રહે છે, છતાં પણ દીપક યથાવત્ બળતો રહે છે. તેજ પ્રમાણે પ્રત્યેક દ્રવ્ય સતત પરિવર્તન કે પરિણમનને પ્રાપ્ત થતું રહે છે. દ્રવ્યમાં થનારું આ પરિવર્તન કે પરિણમન જ પર્યાય છે. એક વ્યક્તિ જન્મ લે છે, બાળકથી કિશોર અને કિશોરથી યુવક, યુવકથી પ્રૌઢ અને પ્રૌઢથી વૃદ્ધાવસ્થાને પ્રાપ્ત કરે છે. જન્મથી લઈને મૃત્યુ સુધી પ્રત્યેક વ્યક્તિના દેહની શારીરિક સંરચનામાં તથા વિચાર અને અનુભૂતિની ચૈતસિક સંરચનામાં પરિવર્તન થતું રહે છે. તેમાં પ્રતિક્ષણ થતા આ પરિવર્તનો દ્વારા જુદી-જુદી અવસ્થાઓ પ્રાપ્ત કરે છે. તેજ પર્યાય છે. “પર્યાય” જૈન દર્શનનો વિશેષ શબ્દ છે. જૈનદર્શન સીવાય અન્ય કોઈ પણ ભારતીય દર્શનમાં પર્યાયની આ અવધારણા પ્રાપ્ત થતી નથી.

એક વાત ચોક્કસ છે કે બાલ્યાવસ્થાથી યુવાવસ્થા અને યુવાવસ્થાથી વૃદ્ધાવસ્થાની યાત્રા કોઈ એવી ઘટના નથી, જે એક જ ક્ષણમાં ઘટિત થઈ જતી હોય. પ્રત્યક્ષ છે કે પ્રત્યેક ઘટના ક્રમિક રૂપે ઘટિત થતી રહે છે. જેની આપણને ખબર પડે અથવા ન પડે છતાં પ્રતિ સમય થનાર પરિવર્તન જ પર્યાય છે. પર્યાય શબ્દનો સામાન્ય અર્થ અવસ્થા વિશેષ છે. દાર્શનિક જગતમાં પર્યાયનો જે અર્થ પ્રસિદ્ધ છે. તેમાંથી આગમમાં કંઈક જુદા અર્થમાં પર્યાય શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે. દાર્શનિક ગ્રંથોમાં દ્રવ્યના ક્રમભાવી પરિણામને પર્યાય કહે છે તથા ગુણ અને પર્યાયથી યુક્ત પદાર્થને દ્રવ્ય કહે છે. બીજું ત્યાં એક જ દ્રવ્ય કે વસ્તુની જુદી-જુદી પર્યાયોની ચર્ચા છે. આગમમાં પર્યાયની ચર્ચા દ્રવ્યના ક્રમભાવી પરિણમનના રૂપમાં કરવામાં આવી નથી. આગમમાં તો એક પદાર્થ જેટલી અવસ્થાઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેને તેના પદાર્થની પર્યાય કહેવાય છે. જેમ જીવની પર્યાય છે - નારક, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ, સિદ્ધ આદિ.

પર્યાય દ્રવ્યની પણ હોય છે અને ગુણની પણ હોય છે. ગુણોની પર્યાયનો ઉલ્લેખ અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં આ પ્રમાણે મળે છે. “એક ગુણ કાળા, દ્વિગુણ કાળા -ચાવત્- અનન્ત ગુણ કાળા” કાળા ગુણની અનન્ત પર્યાય હોય છે. આ પ્રમાણે લીલો, પીળો, લાલ અને સફેદ વર્ણોની પર્યાય પણ અનન્ત હોય છે. વર્ણોની જેમ ગંધ, રસ, સ્પર્શના ભેદોની પણ એક ગુણથી લઈને અનન્ત ગુણ સુધી પર્યાય હોય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં એકત્વ, પૃથક્ત્વ, સંખ્યા, સંસ્થાન, સંયોગ અને વિભાગને પર્યાયના લક્ષણ કહ્યા છે. એક પર્યાયનું બીજા પર્યાયની સાથે દ્રવ્યની દ્રષ્ટિએ એકત્વ (તાદાત્મ્ય) થાય છે. પર્યાયની દ્રષ્ટિએ બન્ને પર્યાય એક-બીજાથી પૃથક્ હોય છે. સંખ્યાના આધાર પર પણ પર્યાયોમાં ભેદ થાય છે. આ પ્રમાણે સંસ્થાન અર્થાત્ આકૃતિની દ્રષ્ટિએ પણ પર્યાય ભેદ થાય છે. જે પર્યાયનો સંયોગ (ઉત્પાદ) થાય છે તેનો વિયોગ (વિનાશ) પણ નિશ્ચિત રૂપથી થાય છે. કોઈપણ દ્રવ્ય ક્યારે પણ પર્યાયથી રહિત હોતું નથી. પર્યાય સ્થિર પણ રહેતી નથી. તે પ્રતિ સમય પરિવર્તિત થતી રહે છે. જૈન દાર્શનિકોએ પર્યાય પરિવર્તનની આ ઘટનાઓને દ્રવ્યમાં થતા ઉત્પાદ અને વ્યયના માધ્યમથી સ્પષ્ટ કરેલ છે. દ્રવ્યમાં પ્રતિક્ષણ પૂર્ણ પર્યાયનો નાશ કે વ્યય તથા ઉત્તર પર્યાયનો ઉત્પાદ થતો રહે છે. ઉત્પાદ અને વ્યયની ઘટના જેમાં કે જેના આશ્રિત ઘટિત થાય છે અથવા જે પરિવર્તિત થાય છે તેજ દ્રવ્ય છે. જૈન દર્શનના અનુસાર દ્રવ્ય અને પર્યાય પણ કોઈ અપેક્ષાએ (કથંચિત્) તાદાત્મ્ય અર્થમાં છે કે પર્યાયથી રહિત થઈને દ્રવ્યનું કોઈ અસ્તિત્વ જ નથી. દ્રવ્યની પર્યાય બદલાતી હોવા છતાં પણ દ્રવ્યમાં એક ક્ષણ માટે પણ એવું થતું નથી કે તે પર્યાયથી રહિત હોય. નથી તો પર્યાયોથી પૃથક્ થઈને દ્રવ્ય પોતાનું અસ્તિત્વ રાખી શકતું કે નથી દ્રવ્યથી પૃથક્ થઈને કદાચ પર્યાયનું કોઈ અસ્તિત્વ ધરાવી શકતું. સત્તાત્મક સ્તર પર પણ દ્રવ્ય અને પર્યાયની જુદી-જુદી સત્તાઓ નથી. પણ તાત્વિક રૂપે અભિન્ન છે. અહીં દ્રવ્ય મૂળ રૂપે હોવા છતાં પણ પર્યાયોની ઉત્પત્તિ અને વિનાશનો ક્રમ ઘટિત થતો રહે છે. પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે તેમજ પર્યાયનો વિનાશ પણ થાય છે, માટે તેને દ્રવ્યથી જુદી માનવી જોઈએ. જે પ્રમાણે બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા વ્યક્તિથી જુદી ક્યાંય પણ જોવા મળતી નથી તે વ્યક્તિમાંજ

ઘટિત થાય છે અને વ્યક્તિમાંજ અભિન્ન રહે છે. છતાં પણ એક જ વ્યક્તિમાં બાલ્યાવસ્થાનો વિનાશ અને યુવાવસ્થાની પ્રાપ્તિ જોવા મળે છે. માટે વિનાશ અને ઉત્પત્તિની દૃષ્ટિએ પર્યાય વ્યક્તિથી અલગ જ કેલવાય છે. આ પ્રમાણે વૈચારિક સ્તર પર જોતા પ્રત્યેક પર્યાય દ્રવ્યથી જુદી જ જણાય છે. સંક્ષેપમાં તાત્વિક સ્તર પર કે સત્તાની દૃષ્ટિએ આપણે દ્રવ્ય અને પર્યાયને જુદા-જુદા કરી શકતા નથી. માટે તે અભિન્ન છે. પરંતુ વૈચારિક સ્તર પર દ્રવ્ય અને પર્યાય પરસ્પર પૃથક્ મનાય છે. કારણકે પર્યાય ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામે છે, જ્યારે દ્રવ્ય એમ જ રહે છે, માટે તે દ્રવ્યથી જુદી પણ છે. જૈનાચાર્યોના પ્રમાણે દ્રવ્ય અને પર્યાયની અપેક્ષાકૃત (કથંચિત્) અભિન્નતા અને કથંચિત્ ભિન્નતા અનેકાંતિક દૃષ્ટિકોણનું સૂચક છે.

**પર્યાયના પ્રકાર :**

પર્યાયના પ્રકારોની આગમ દૃષ્ટિએ ચર્ચા કરતાં દ્રવ્યાનુયોગમાં (પૃ.૩૮) પર ઉપાધ્યાય શ્રી કનૈયાલાલજી મ.સા. "કમલ" લખે છે કે પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં પર્યાયના બે ભેદ પ્રતિપાદિત છે. (૧) જીવ પર્યાય અને (૨) અજીવ પર્યાય. આ બંને પ્રકારની પર્યાય અનન્ત હોય છે. જીવ પર્યાય કેવી રીતે અનન્ત હોય છે એનું સમાધાન કરતા કહે છે કે નૈરયિક, ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય, ચૌરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, તિર્યચયોનિક અને મનુષ્ય. આ બધા જીવ અસંખ્યાત છે, પરંતુ વનસ્પતિકાયિક અને સિદ્ધના જીવ અનન્ત છે, માટે જીવ પર્યાય અનન્ત છે.

બીજી રીતે પર્યાય બે પ્રકારની હોય છે- (૧) અર્થ પર્યાય અને (૨) વ્યંજન પર્યાય. એક જ પદાર્થના કમભાવી પર્યાયોને અર્થ પર્યાય કહે છે અને પદાર્થના તથા તેના વિભિન્ન પ્રકારો અને ભેદોના જે પર્યાય હોય છે તેને વ્યંજન પર્યાય કહે છે. અર્થ પર્યાય સૂક્ષ્મ અને વ્યંજન પર્યાય સ્થૂળ હોય છે.

પર્યાયને ઊર્ધ્વ પર્યાય અને તિર્યક્ પર્યાયના રૂપમાં પણ વર્ગીકૃત કરી શકાય છે. જેમ ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનના અનેક મનુષ્યોની અપેક્ષાએ મનુષ્યની જે અનન્ત પર્યાય હોય છે તે તિર્યક્ પર્યાય કહેવાય છે. જો એક જ મનુષ્યના પ્રતિક્ષણ થતાં પરિણમનને પર્યાય કહેવામાં આવે તો તે ઊર્ધ્વ પર્યાય છે.

જાણવા મુજબ પર્યાયોમાં કેવળ માત્રાત્મક અર્થાત્ સંખ્યા અને અંશો (Degress) ની અપેક્ષાએજ ભેદ થાય છે એવું નથી. પરંતુ ગુણોની અપેક્ષાએ પણ ભેદ થાય છે. માત્રાની અપેક્ષાએ એક અંશ કાળો, બે અંશ કાળો, અનંત અંશ કાળા આદિ ભેદ થાય છે. જ્યારે ગુણાત્મક દૃષ્ટિએ કાળો, લાલ, સફેદ આદિ અથવા ખાટો, મીઠો આદિ અથવા મનુષ્ય, પશુ, નારક, દેવતા આદિ ભેદ થાય છે.

**ગુણ અને પર્યાયની વાસ્તવિકતાનો પ્રશ્ન :**

જે દાર્શનિકો દ્રવ્ય (સત્તા) અને ગુણમાં અભિન્નતા કે તાદાત્મ્યના પ્રતિપાદક છે અને જેઓ પરમ સત્તાને તત્વતઃ અદ્વૈત માને છે, તેઓ ગુણ અને પર્યાયને વાસ્તવિક નહિ પરંતુ પ્રતિભાષિક માને છે. એનું કહેવું છે કે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ આદિ ગુણોની પરમ સત્તાથી પૃથક્ કોઈ સત્તા જ નથી. તેમનું કહેવું છે કે પરમ સત્તા (બ્રહ્મ) નિર્ગુણ છે. આ પ્રમાણે વિજ્ઞાનવાદી કે પ્રત્યયવાદી દાર્શનિકોના મત પ્રમાણે પરમાણુ પણ એક એવું અવિભાગી પદાર્થ છે, જે જુદી-જુદી ઈન્દ્રિયો દ્વારા રૂપાદિ (અલગ-અલગ) ગુણોની પ્રતીતિ કરાવે છે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમાં આ ગુણોની કોઈ સત્તા હોતી નથી. એ દાર્શનિકોની માન્યતા આ પ્રમાણે છે કે રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ આદિનો અનુભવ આપણા મનના આધાર પર નિર્ભર કરે છે. માટે તે વસ્તુના સંબંધમાં આપણો માત્ર મનોવિકલ્પ જ છે. તેની કોઈ વાસ્તવિક સત્તા નથી. આપણા ઈન્દ્રિયોની સંરચનામાં કોઈ ફેરફાર હોય તો અને તેથી આપણને જે સંવેદના થાય તે પણ અલગ પ્રકારની થાય. જેમકે- સંસારના પ્રાણી માત્ર આંખોની સંરચનામાં રંગ અંધતા થાય તો સંપૂર્ણ સંસાર સર્વ વસ્તુઓને કેવળ શ્વેત શ્યામલ રૂપમાં જ જુવે અને જાણે. જેથી અન્ય રંગોનો કોઈ બોધ કોઈને થાય જ નહિ. ત્યારે લાલ આદિ રંગોના અસ્તિત્વનો વિચાર ક્યાંથી થાય ? જેમ ઈન્દ્ર ધનુષના રંગની માત્ર પ્રતીતિ છે વાસ્તવિકતા નથી અથવા જેમ આપણા સ્વપ્નની વસ્તુઓ માત્ર મનોકલ્પનાઓ છે, તેજ પ્રમાણે ગુણ અને પર્યાય પણ માત્ર પ્રતિભાસ છે. ચિત્ત - વિકલ્પ વાસ્તવિક નથી.

પરંતુ જૈન દાર્શનિક અન્ય વસ્તુવાદી દાર્શનિકો (Realist) ના જેમ દ્રવ્યની સાથે-સાથે ગુણ અને પર્યાયને પણ યથાર્થ વાસ્તવિક માને છે. એમના પ્રમાણે પ્રતીતિ અને પ્રત્યય યથાર્થના જ હોય છે. જે અયથાર્થ હોય તો તેના પ્રત્યય

(Idea) કે પ્રતીતિ હોય શકે નહિ. આકાશ- કુસુમ અથવા પરી આદિની અયથાર્થ કલ્પનાઓ પણ બે યથાર્થ અનુભૂતિઓના ચૈતસિક સ્તર પર કરેલ મિશ્રણ માત્ર છે. સ્વપ્ન પણ યથાર્થ અનુભૂતિઓ અને તેના ચૈતસિક સ્તર પર કરેલ મિશ્રણોથી જ નિર્મિત હોય છે, જન્માન્ધને ક્યારેય રંગોના કોઈ સ્વપ્ન હોતા નથી. માટે અયથાર્થની કોઈ પ્રતીતિ થઈ શકતી નથી. જૈનોના અનુસાર અનુભૂતિનો પ્રત્યેક વિષય પોતાની વાસ્તવિક સત્તા રાખે છે. માટે માત્ર દ્રવ્ય જ નહિ પરંતુ ગુણ અને પર્યાય પણ વાસ્તવિક (Real) છે. સત્તાની વાસ્તવિકતાના કારણે જ પ્રાચીન જૈન આચાર્યોએ તેને અસ્તિકાય કહ્યા છે. જૈન દર્શનમાં અસ્તિકાયની અવધારણા :<sup>૧</sup>

જૈન દર્શનમાં "દ્રવ્ય"ના વર્ગીકરણનો એક આધાર અસ્તિકાય અને અનસ્તિકાયની અવધારણા પણ છે. ષટ્દ્રવ્યોમાં ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ અને જીવ એ પાંચ અસ્તિકાય મનાય છે. જ્યારે કાળને અનસ્તિકાય મનાય છે. અનેક જૈન દાર્શનિકોના પ્રમાણે કાળનું અસ્તિત્વ તો છે, પરંતુ તેમાં કાયત્વ નથી, માટે તેને અસ્તિકાયના વર્ગમાં રાખી શકાતું નથી. કેટલાક શ્વેતાંબર આચાર્યોએ કાળ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે એવું માનવા માટે પણ વિરોધ ઉઠાવ્યો છે. પરંતુ તે વિષયાન્તર છે તેથી જેની ચર્ચા આપણે આગળ કરીશું.

**અસ્તિકાયનું તાત્પર્ય :**

સર્વ પ્રથમ આપણી સામે મૂળ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે અસ્તિકાયની અવધારણાનું તાત્પર્ય શું ? વ્યુત્પત્તિની દૃષ્ટિએ જોતાં "અસ્તિકાય" બે શબ્દોના મેળથી બનેલો છે. અસ્તિ + કાય "અસ્તિ"નો અર્થ છે સત્તા અથવા અસ્તિત્વ અને કાયનો અર્થ છે શરીર અર્થાત્ જે શરીરરૂપે અસ્તિત્વવાન છે તે અસ્તિકાય છે. અહીં "કાય" (શરીર) શબ્દ ભૌતિક શરીરના અર્થમાં પ્રયુક્ત નથી થયો જેવો કે જન-સાધારણ સમજે છે. કારણ કે પાંચ અસ્તિકાયોમાં પુદ્ગલને છોડીને શેષ ચાર તો અમૂર્ત છે. માટે એમ માનવું જોઈએ કે અહીં કાય શબ્દનો પ્રયોગ લાક્ષણિક અર્થમાં જ થયેલ છે. પંચાસ્તિકાયની ટીકામાં કાયત્વ શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટ કરતા કહ્યું છે કે :- "કાયત્વમારબ્યંસાવયવત્ત્વમ્" અર્થાત્ કાયત્વનું તાત્પર્ય સાવયવત્વ છે. જે અવયવી દ્રવ્ય છે તે અસ્તિકાય છે અને જે નિરવયવી દ્રવ્ય છે તે અનસ્તિકાય છે.

અવયવોનો અર્થ છે. અંગોથી યુક્ત. બીજા શબ્દોમાં જોતા જેમાં વિભિન્ન અંગ, અંશ કે ભાગ (પાર્ટ) છે તે અસ્તિકાય છે. અહીં બીજી એક શંકા એ પણ થઈ શકે છે કે અખંડ દ્રવ્યોમાં અંશ કે અવયવની કલ્પના ક્યાં સુધી યુક્તિ-સંગત હશે ? જૈન દર્શનના પાંચ અસ્તિકાયોમાંથી ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણ એક અવિભાજ્ય અને અખંડ દ્રવ્ય છે, માટે એ સાવયવી છે એવું શા આધારે કહી શકાય ? બીજું કાયત્વનો અર્થ સાવયવત્વ માનવામાં એક મુશ્કેલી એ પણ છે કે પરમાણુતો અવિભાજ્ય, નિરંશ અને નિરવયવી છે તો શું તે અસ્તિકાય નથી ? જ્યારે જૈન દર્શનના અનુસાર તો પરમાણુ- પુદ્ગલને પણ અસ્તિકાય માનેલ છે. પ્રથમ પ્રશ્નમાં જૈન દાર્શનિકોનો પ્રત્યુત્તર આ પ્રમાણે થશે કે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ અવિભાજ્ય અને અખંડ દ્રવ્ય છે, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ એ લોકવ્યાપી છે, માટે ક્ષેત્રની દૃષ્ટિએ આમાં સાવયવત્વની અવધારણા કે વિભાગની કલ્પના કરી શકાય છે. એક દૃષ્ટિએ આપણે કેવળ વૈચારિક સ્તર પર કરેલ કલ્પના કે વિભાજન છે. બીજા પ્રશ્નના પ્રત્યુત્તરમાં જો કે પરમાણુ સ્વયંમાં નિરંશ, અવિભાજ્ય અને નિરવયવ છે. માટે સ્વયં તો કાયરૂપ નથી પરંતુ તે જ પરમાણુ - સ્કંધ બનીને કાયત્વ કે સાવયવત્વને ધારણ કરી લે છે. માટે ઉપચારથી તેમાં પણ કાયત્વનો સદ્ભાવ માનવો જોઈએ. બીજી રીતે પરમાણુમાં પણ બીજા પરમાણુને સ્થાન આપવાની અવગાહન શક્તિ છે. માટે તેનામાં કાયત્વનો સદ્ભાવ છે. જૈન દાર્શનિકોએ અસ્તિકાય અને અનાસ્તિકાયના વર્ગીકરણનો એક આધાર બહુ પ્રદેશત્વ પણ સ્વીકાર્યો છે. જે બહુપ્રદેશી દ્રવ્ય છે તે અસ્તિકાય છે અને જે એક પ્રદેશી દ્રવ્ય છે તે અનસ્તિકાય છે. અસ્તિકાય અને અનસ્તિકાયની અવધારણામાં આ આધારનો સ્વીકાર કરી લેવાથી પણ પૂર્વોક્ત મુશ્કેલીઓ યથાવત્ ઉભી રહે છે. પ્રથમ તો ધર્મ અધર્મ અને આકાશ એ ત્રણેય સ્વ-દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પ્રદેશી છે, કારણ કે એ અખંડ છે. બીજુ પરમાણુ પુદ્ગલ પણ એક પ્રદેશી છે. વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપિ સૂત્રમાં તો તેને અપ્રદેશી પણ કહ્યા છે. માટે વિચારણીય છે કે શું તેને અસ્તિકાય ન કહેવાય ? અહીં પણ જૈન દાર્શનિકોનો સંભવિત પ્રત્યુત્તર તે જ થશે કે જે

૧. જુવો Studies in Jainism Editor M.P. marathe માં સાગરમલ જૈનનો લેખ. જૈન દર્શનમાં અસ્તિકાયની અવધારણા આધુનિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં પૃ. ૪૯-૫૫.

પૂર્વ પ્રસંગમાં આપેલ છે. ધર્મ, અધર્મ અને આકાશમાં બહુ પ્રદેશત્વ દ્રવ્યાપેક્ષાએ નથી, પરંતુ ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ છે. દ્રવ્ય સંગ્રહમાં કહ્યું છે કે -

जावदियं आयासं अविभागी पुगलाणुवद्दुद्धं ।

तं खु पदेस जाणे सब्वाणुद्वाणदाणरिहं ॥ - द्रव्यसंग्रह - २९.

પ્રો. જી.આર. જૈન પણ લખે છે Pradesa is the unit of space occupied by one indivisible atom of matter. અર્થાત્ પ્રદેશ આકાશની એ સૌથી નાની ઈકાઈ છે જે એક પુદ્ગલ પરમાણુ ઘેરે છે. વિસ્તારવાનું થવાનો અર્થ છે ક્ષેત્રમાં પ્રસારિત થવું. ક્ષેત્ર અપેક્ષાએ જ ધર્મ અને અધર્મને અસંખ્ય પ્રદેશી અને આકાશને અનન્ત પ્રદેશી કહ્યા છે, માટે તેમાં પણ ઉપચારથી કાયત્વની અવધારણા કરી શકાય છે. પુદ્ગલોમાં જે બહુપ્રદેશીવાળા છે તે પરમાણુની અપેક્ષાએ નથી પણ સ્કન્ધની અપેક્ષાએ છે માટે પુદ્ગલને અસ્તિકાય કહેવાય છે ન કે પરમાણુ ને પરમાણુ તો માત્ર પુદ્ગલનો એક અંશ કે પ્રકાર માત્ર છે. બીજું પ્રત્યેક પુદ્ગલ પરમાણુમાં અનન્ત પુદ્ગલ પરમાણુઓના અવગાહન અર્થાત્ પોતાનામાં સમાવવાની શક્તિ છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે પુદ્ગલ પરમાણુમાં પ્રદેશ- પ્રચયત્વ છે. ભલે તે અત્યંત સૂક્ષ્મ કેમ ન હોય ? જૈન આચાર્યોની સ્પષ્ટ માન્યતા છે કે જે આકાશ પ્રદેશમાં એક પુદ્ગલ પરમાણુ રહે છે તેમાં જ અનન્ત પુદ્ગલ પરમાણુઓનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. માટે પરમાણુને પણ અસ્તિકાય માનવામાં આવે છે.

અહીં આ બાબતમાં કાયત્વનો અર્થ વિસ્તારથી જ થશે. જે દ્રવ્ય વિસ્તારવાળા છે તે અસ્તિકાય છે અને જે વિસ્તારરહિત છે તે અનસ્તિકાય છે. વિસ્તારની આ અવધારણા ક્ષેત્રની અવધારણાને આશ્રિત છે. અહીં કાયત્વના અર્થના સ્પષ્ટીકરણમાં સાવચત્વ અને સપ્રદેશત્વની જે અવધારણાથી પ્રસ્તુતિ કરેલ છે. જે સર્વ ક્ષેત્રની અવગાહનની સંકલ્પનાથી સંબંધિત છે. વિસ્તારનું તાત્પર્ય છે ક્ષેત્રનું અવગાહન. જે દ્રવ્ય જેટલા ક્ષેત્રનું અવગાહન કરે છે તેજ તેનો વિસ્તાર (Extension) પ્રદેશ પ્રચયત્વ કે કાયત્વ છે. વિસ્તાર કે પ્રચયના બે પ્રકાર છે - ઉર્ધ્વ પ્રચય અને તિર્યક્ (તિર્છા) પ્રચય. આધુનિક શબ્દાવળીમાં આને ક્રમશઃ ઉર્ધ્વ એક રેખીય વિસ્તાર (Longitudinal Extension) અને બહુ આયામી વિસ્તાર (Multi - dimensional Extension) કહી શકાય છે. અસ્તિકાયની અવધારણામાં પ્રચય કે વિસ્તારને જે અર્થમાં ગ્રહણ કરાય છે તે બહુઆયામી વિસ્તાર છે ન કે ઉર્ધ્વ - એક રેખીય વિસ્તાર. જૈન દાર્શનિકોએ માત્ર એ જ દ્રવ્યોને અસ્તિકાય કહ્યા છે, જેઓ તિર્યક્ પ્રચય કે બહુઆયામી વિસ્તારવાળા છે. કાળમાં માત્ર ઉર્ધ્વ- પ્રચય કે એક આયામી વિસ્તાર છે, માટે તેને અસ્તિકાય માનતા નથી. જો કે પ્રો. જી.આર. જૈને કાળને એક આયામી (Mono - dimensional) અને અન્યને દ્વિઆયામી (Two dimensional) માન્યા છે. પરંતુ મારી દ્રષ્ટિમાં શેષ દ્રવ્ય ત્રિ-આયામી છે, કારણ કે તે સ્કંધરૂપ છે. માટે તેમાં લંબાઈ, પહોળાઈ અને ઉંચાઈના રૂપમાં ત્રણ આયામ હોય છે. માટે કહેવાય છે કે જે દ્રવ્યોમાં ત્રિ-આયામી વિસ્તાર છે તે અસ્તિકાય દ્રવ્ય છે.

અહીં એ પ્રશ્ન ઉભો કરી શકાય છે કે કાળ પણ લોકવ્યાપી છે. તેને અસ્તિકાય શા માટે ન કહેવાય ? આનો પ્રત્યુત્તર એ છે કે કદાચ લોકાકાશના પ્રત્યેક પ્રદેશ પર કાલાણુ સ્થિત છે, પરંતુ પ્રત્યેક કાલાણુ (Time grains) પોતાનામાં તે એક સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે. તે પરસ્પર નિરપેક્ષ છે. સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ ગુણના અભાવના કારણે તેમાં બંધ થતો નથી. અર્થાત્ તેના સ્કંધ નથી બનતા. સ્કંધના અભાવમાં તેમાં પ્રદેશ પ્રચયત્વની કલ્પના સંભવ નથી, માટે તે અસ્તિકાય દ્રવ્ય નથી. કાળ-દ્રવ્યને અસ્તિકાય એટલા માટે કહેવાતું નથી કે તેમાં સ્વરૂપ અને ઉપચાર બન્ને પ્રકારની પ્રદેશ પ્રચયની કલ્પનાનો અભાવ છે.

જો કે પાશ્ચાત્ય દાર્શનિક દેકાર્ટે એ પુદ્ગલ (Matter) નો ગુણ વિસ્તાર (Extension) કહ્યો છે, પરંતુ જૈન દર્શનની વિશેષતાઓ એ છે કે તે આત્મા, ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ જેવા અમૂર્ત- દ્રવ્યોમાં પણ વિસ્તારની અવધારણાનો સ્વીકાર કરે છે. તેઓનો વિસ્તાર (કાયત્વથી યુક્ત) હોવાનો અર્થ છે. તેઓ દિઝ્ (Space) માં વિસ્તૃત અથવા વ્યાપ્ત છે. ધર્મ અને અધર્મ તો એક મહાસ્કંધના રૂપમાં સંપૂર્ણ લોકાકાશના સીમિત અસંખ્ય પ્રદેશી ક્ષેત્રમાં વિસ્તૃત કે વ્યાપ્ત છે. આકાશ તો સ્વયમેવ અનન્ત પ્રદેશી લોકાલોકમાં વિસ્તારિત છે. માટે આમાં પણ કાયત્વની અવધારણા સંભવ છે. જ્યાં આત્માની બાબતમાં પ્રશ્ન ઉભો થાય છે ત્યાં દેકાર્ટે તેના "વિસ્તાર"નો સ્વીકાર કરતો નથી, પરંતુ જૈન દર્શન ત્યાં પણ વિસ્તાર માને છે. કારણ કે આત્માનો આવાસ મોટા કે નાના જેવા શરીરમાં હોય છે તે સંપૂર્ણ પણે ત્યાં વ્યાપ્ત થઈ

જાય છે. અમે એવું પણ ના કહી શકાય કે શરીરના અમુક ભાગમાં આત્મા છે અને અમુક ભાગમાં નથી, તે પોતાના ચેતના લક્ષણથી સંપૂર્ણ શરીરને વ્યાપ્ત કરે છે. માટે તેમાં વિસ્તાર છે અને તે અસ્તિકાય છે. આપણી એક ભ્રાન્તિ છે જેને દૂર કરવી જોઈએ કે કેવળ મૂર્ત દ્રવ્યનો જ વિસ્તાર થાય છે. અમૂર્તનો નહિ. આધુનિક વિજ્ઞાનો દ્વારા પણ સિદ્ધ છે કે અમૂર્ત દ્રવ્યનો પણ વિસ્તાર થાય છે. વાસ્તવમાં અમૂર્ત દ્રવ્યના વિસ્તારની કલ્પના તેના લક્ષણો કે કાર્યો (Functions) ના આધાર પર જ કરી શકાય છે. જેમ ધર્મ દ્રવ્યનું કાર્ય ગતિ લક્ષણથી સંભવિત છે, તે ગતિનો માધ્યમ મનાય છે. માટે જ્યાં જ્યાં ગતિ છે કે ગતિ સંભવ છે, ત્યાં ત્યાં ધર્મ-દ્રવ્યની ઉપસ્થિતિ અને વિસ્તાર છે એવું માની શકાય છે.

આ પ્રમાણે આપણે એક નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકીએ છે કે કોઈપણ દ્રવ્યને અસ્તિકાય કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે તે દ્રવ્ય દિક્ષમાં વિસ્તારિત છે અથવા વિસ્તારની ક્ષમતા ધરાવે છે. વિસ્તાર અથવા પ્રસાર (Extension) જ કાયત્વ છે. કારણ કે વિસ્તાર કે પ્રસારની ઉપસ્થિતિમાં જ પ્રદેશ પ્રચયત્વ તથા સાવચવતાની સિદ્ધિ થાય છે. માટે જે દ્રવ્યોમાં વિસ્તાર કે પ્રસારનું લક્ષણ છે તે અસ્તિકાય છે.

અહીં એક બીજો પ્રશ્ન એ પણ ઉભો થાય છે કે કાળને અસ્તિકાય શા માટે કહેવામાં આવતું નથી ? જો કે અનાદિ ભૂતકાળથી લઈને અનન્ત ભવિષ્ય સુધી કાળના વિસ્તારનો અનુભવ કરી શકાય છે, છતાં પણ તેમાં કાયત્વનું આરોપણ સંભવ નથી, કારણ કે કાળના પ્રત્યેક ઘટક પોતાની સ્વતંત્ર અને પૃથક્ સત્તા ધરાવે છે. જૈન દર્શનના પારંપરિક પરિભાષામાં કાલાણુઓમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ ગુણનો અભાવ હોવાથી તેના કોઈ સ્કંધ કે સંઘાત બની શકતા નથી. કદાચ તેના સ્કંધની પરિકલ્પના પણ કરી લઈએ તો પર્યાય - સમયની સિદ્ધિ થતી નથી. બીજું કાળના વર્તના લક્ષણની સિદ્ધિ ફક્ત વર્તમાનમાં જ છે અને વર્તમાન અત્યંત સૂક્ષ્મ છે. માટે કાળનો વિસ્તાર (પ્રદેશ પ્રચયત્વ) મનાતો નથી. માટે તે અસ્તિકાય મનાતો નથી.

**અસ્તિકાયોના પ્રદેશ પ્રચયત્વનો અલ્પ-બહુત્વ :**

અહીં એ જાણવું જોઈએ કે બધા અસ્તિકાય દ્રવ્યોનો વિસ્તાર-ક્ષેત્ર સમાન નથી. તેમાં ભિન્નતાઓ છે. જ્યાં આકાશનો વિસ્તાર-ક્ષેત્ર લોક અને અલોક બન્ને છે ત્યાં ધર્મ દ્રવ્ય અને અધર્મ - દ્રવ્ય કેવળ લોક સુધી જ સીમિત છે. પુદ્ગલના પ્રત્યેક સ્કંધ અને પ્રત્યેક જીવનો વિસ્તાર ક્ષેત્ર પણ અલગ-અલગ છે. પુદ્ગલપિંડનો વિસ્તાર ક્ષેત્ર તેના આકાર પ્રમાણે જાણવો. તેમજ પ્રત્યેક જીવાત્માનો વિસ્તાર ક્ષેત્ર તેના દ્વારા-ગૃહીત શરીરના આકાર પ્રમાણે જાણવો. આ પ્રમાણે ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ અને જીવસ્તિકાય હોવા છતાં પણ તેનો વિસ્તાર-ક્ષેત્ર કે કાયત્વ સમાન હોતો નથી. જૈન દર્શનિકોએ તેમાં પ્રદેશ દૃષ્ટિએ ભિન્નતા સ્પષ્ટ કરેલ છે. ભગવતીસૂત્રમાં બતાવેલ છે કે ધર્મ - દ્રવ્ય અને અધર્મના પ્રદેશ બીજા દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ સૌથી ઓછા છે. તે લોકાકાશ સુધી (Within the limits of universe) સીમિત છે અને અસંખ્ય પ્રદેશી છે. આકાશની પ્રદેશ સંખ્યા આ બન્નેની અપેક્ષાએ અનંત ગુણા વધારે માની છે. આકાશ અનંત પ્રદેશી છે. કારણકે અસીમ લોક સુધી (Finite universe) સીમિત નથી. તેનો વિસ્તાર અલોકમાં પણ છે. ફરીથી આકાશની અપેક્ષાએ જીવ દ્રવ્યના પ્રદેશ અનંતગુણા અધિક છે. કારણ કે- ધર્મ-અધર્મ અને આકાશનો એક જ દ્રવ્ય છે અને જીવના અનન્ત દ્રવ્ય છે. કારણકે જીવ અનંત છે. એમાં પણ પ્રત્યેક જીવમાં પોતાના આત્મ પ્રદેશોથી સંપૂર્ણ લોકને વ્યાપ્ત કરવાની ક્ષમતા છે. જીવ દ્રવ્યના પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ પુદ્ગલ દ્રવ્યના પ્રદેશ અનંત ગુણા અધિક છે. કારણ કે પ્રત્યેક જીવની સાથે અનંત કર્મ પુદ્ગલ સંયોજીત છે. કાળની પ્રદેશ સંખ્યા પુદ્ગલની અપેક્ષાએ પણ અનંત ગુણી માની છે. કારણ કે પ્રત્યેક જીવ અને પુદ્ગલ-દ્રવ્યની વર્તમાન, અનાદિ ભૂત અને અનંત ભવિષ્યની દૃષ્ટિએ અનંત પર્યાયો થાય છે. માટે કાળની પ્રદેશ સંખ્યા સર્વાધિક હોવી જોઈએ. છતાં પણ કાલાણુઓનો સમાવેશ પુદ્ગલ-દ્રવ્યના પ્રદેશોમાં હોવાથી અસ્તિકાયમાં પુદ્ગલ - દ્રવ્યના પ્રદેશોની સંખ્યા જ સર્વાધિક માનવામાં આવે છે.

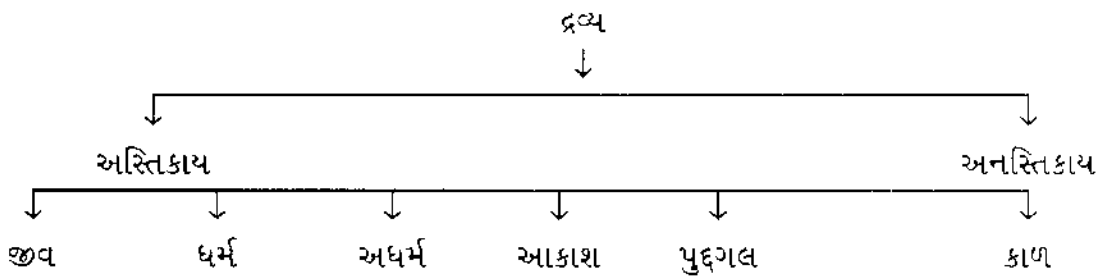
આ સંપૂર્ણ વિવેચન બાદ જાણી શકાય છે કે અસ્તિકાયની-અવધારણા અને દ્રવ્યની અવધારણાના વર્ણ્ય વિષય એક જ છે.

આ પ્રમાણે એક વાત નક્કી છે કે પ્રારંભમાં જૈન દર્શનમાં અસ્તિકાયની અવધારણા જ હતી. આપણા ઇતિહાસની દૃષ્ટિએ એ અવધારણા પાર્શ્વયુગીન હતી. “ઈસિમાસિવાઈ” ના પાર્શ્વનામક એકત્રીસમાં અધ્યાયમાં પાર્શ્વના જગત સંબંધી દૃષ્ટિકોણની પ્રસ્તુતીકરણ કરતાં વિશ્વના મૂળ ઘટકોના રૂપમાં પંચાસ્તિકાયોનો ઉલ્લેખ મળેલ છે. ભગવતીસૂત્રમાં મહાવીરે

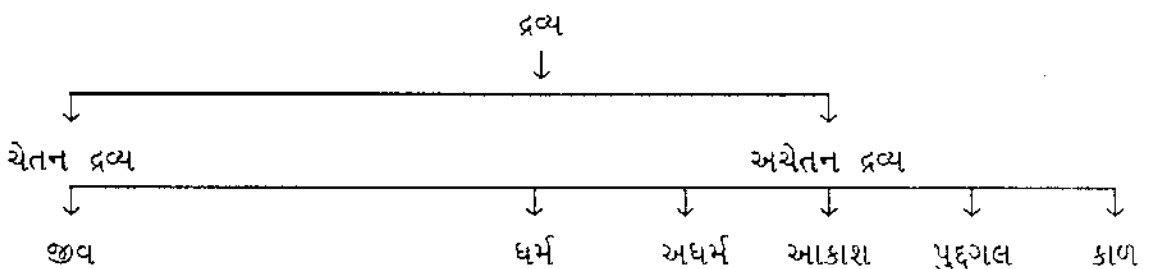


પાર્શ્વની જ અવધારણાને પુષ્ટ કરતા કહ્યું છે કે લોક પંચાસ્તિકાય રૂપ છે. અહીં એ સ્પષ્ટ છે કે પ્રાચીનકાળમાં જૈન દર્શનમાં કાળને સ્વતંત્ર તત્વ મનાતું ન હતું. તેને જીવ અને પુદ્ગલના પર્યાયના રૂપમાં જ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવતું હતું. પ્રાચીન આગમોમાં ઉત્તરાધ્યયન જ એવું આગમ છે કે જેમાં કાળને સર્વ પ્રથમ એક સ્વતંત્ર દ્રવ્યના રૂપમાં સ્વીકાર કરેલ છે. એક વાત સ્પષ્ટ છે કે જૈન પરંપરામાં ઉમાસ્વાતિના સમય સુધી કાળ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે કે નહિ. એ પ્રશ્નને લઈને મતભેદ હતો. આ પ્રમાણે જૈન આચાર્યોમાં ત્રીજી-ચોથી શતાબ્દી સુધી કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવાના સંબંધમાં બે પ્રકારની વિચારધારાઓ ચાલી રહી હતી. કેટલાક વિચારક કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનતા ન હતા. તત્વાર્થસૂત્રના ભાષ્યમાન પાઠ “કાલશ્ચેત્યેકે” નો નિર્દેશ કરે છે. તેથી પણ એ સિદ્ધ થાય છે કે કેટલાક વિચારક કાળને પણ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવા લાગ્યા હતા. ઘટના પ્રમાણે લગભગ પાંચવી શતાબ્દીમાં કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્યના રૂપમાં સ્વીકાર કરી લીધો હતો અને એજ કારણે સર્વાર્થસિદ્ધિકારે “કાલશ્ચેત્યેકે” સૂત્રના સ્થાન પર “કાલમ્” આ સૂત્રને માન્યતા આપી હતી. જ્યારે શ્વેતાંબર અને દિગંબર બન્ને પરંપરાઓમાં કાળને એક સ્વતંત્ર દ્રવ્યની માન્યતા મળી ગઈ ત્યારે અસ્તિકાય અને દ્રવ્ય શબ્દોના વિષયોમાં એક અંતર આવી ગયું. જ્યાં અસ્તિકાયના અંતર્ગત જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને પુદ્ગલ એ પાંચ જ દ્રવ્યની માન્યતા હતી ત્યાં દ્રવ્યની અવધારણા અંતર્ગત જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ અને કાળ એ ષટ્દ્રવ્યની માન્યતાનો પ્રારંભ થયો. પરંપરા અસ્તિકાયની અવધારણા જૈન પરંપરાની પોતાની મૌલિક અને પ્રાચીન અવધારણા હતી. જ્યારે વૈશેષિક દર્શનની દ્રવ્યની અવધારણાની સાથે સ્વીકૃત કરવામાં આવી તો પ્રારંભમાં તો પાંચ અસ્તિકાયોને જ દ્રવ્ય માન્યા. પરંતુ જ્યારે કાળને એક સ્વતંત્ર દ્રવ્યના રૂપમાં માન્યતા પ્રાપ્ત થઈ ગઈ તો દ્રવ્યોની સંખ્યા પાંચના સ્થાને છ થઈ ગઈ. કારણ કે આગમોમાં કયાંય પણ અસ્તિકાય વર્ગના અન્તર્ગત કાળની ગણના કરી ન હોતી. માટે કાળને અનસ્તિકાય વર્ગમાં રાખવામાં આવેલ અને એમ માની લીધું કે કાળ જીવ અને પુદ્ગલના પરિવર્તનમાં નિમિત્ત છે અને કાળાણુ તિર્યક્ પ્રદેશ પ્રયયત્વથી રહિત છે. માટે તે અનસ્તિકાય છે. આ પ્રમાણે દ્રવ્યના વર્ગીકરણમાં સર્વ પ્રથમ બે પ્રકારના વર્ગ બન્યા - ૧. અસ્તિકાય દ્રવ્ય અને ૨. અનસ્તિકાય દ્રવ્ય. અસ્તિકાય દ્રવ્યોના વર્ગની અન્તર્ગત જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને પુદ્ગલ એ પાંચ દ્રવ્યોને રાખેલ છે અનસ્તિકાય વર્ગના અંતર્ગત કાળને રાખેલ છે. આગળ દ્રવ્યોના વર્ગીકરણના આધારે ચેતના લક્ષણ અને મૂર્તતા લક્ષણ પણ માનેલ છે. ચેતના લક્ષણની દૃષ્ટિથી જીવને ચેતનદ્રવ્ય અને શેષ પાંચ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ અને કાળને અચેતન દ્રવ્ય કહ્યા. આ પ્રમાણે મૂર્તતા લક્ષણની અધિક્ષાએ પુદ્ગલને મૂર્ત દ્રવ્ય અને બાકી પાંચ જીવ, ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળને અમૂર્ત દ્રવ્ય માનવામાં આવ્યા. આ પ્રમાણે દ્રવ્યોના વર્ગીકરણના ત્રણ પ્રકાર અસ્તિત્વમાં આવ્યા. જેને આપણે કોષ્ટકના આધાર પર સ્પષ્ટતાથી સમજી શકીશું.

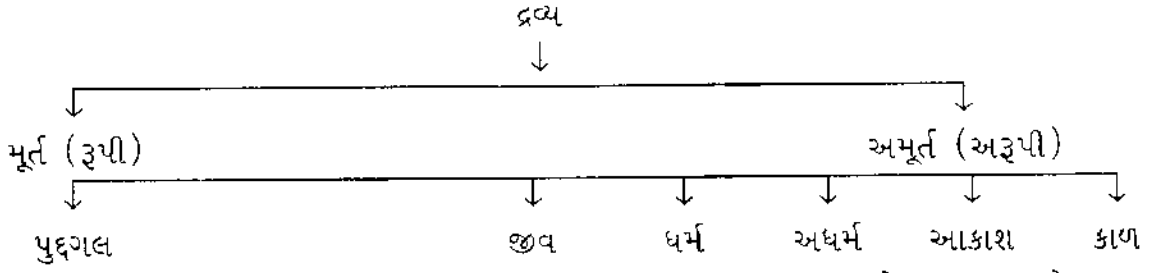
### ૧. અસ્તિકાય અને અનસ્તિકાયની અવધારણાના આધારે દ્રવ્યોનું વર્ગીકરણ



### ૨. ચેતના લક્ષણના આધારે પર :



### ૩. મૂર્ત અને અમૂર્ત લક્ષણનાં આધારે દ્રવ્યોનું વર્ગીકરણ



દ્રવ્યોના વર્ગીકરણ બાદ ષટ્દ્રવ્યોના સ્વરૂપ અને લક્ષણ ઉપર પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

#### જીવદ્રવ્ય :

જીવ દ્રવ્યનું સ્થાન અસ્તિકાય વર્ગના અતર્ગત આવે છે તથા જીવ દ્રવ્યનું લક્ષણ ઉપયોગ અથવા ચેતના માનવમાં આવે છે. માટે તેને ચેતન દ્રવ્ય પણ કહેવાય છે. ઉપયોગ અથવા ચેતના આ બે પ્રકારોની ચર્ચા આગમોમાં પણ મળે છે- નિરાકાર ઉપયોગ અને સાકાર ઉપયોગ આ બન્નેને ક્રમશઃ દર્શન અને જ્ઞાન કહેવાય છે. નિરાકાર ઉપયોગ સામાન્ય સ્વરૂપને ગ્રહણ કરે છે માટે તેને દર્શન કહેવાય છે અને સાકાર ઉપયોગ વસ્તુના વિશેષ સ્વરૂપને ગ્રહણ કરે છે માટે તેને જ્ઞાન કહેવાય છે. જીવ દ્રવ્યના સ્વરૂપમાં જૈન દર્શનની વિશેષતા એ છે કે જીવ દ્રવ્યને એક અખંડ દ્રવ્ય ન માનતા અનેક દ્રવ્ય મનાય છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક જીવની સ્વતંત્ર સત્તા છે અને વિશ્વમાં જીવોની સંખ્યા અનન્ત છે. આ પ્રમાણે સંક્ષેપમાં જીવ અસ્તિકાય, ચેતન, અરૂપી અને અનેક દ્રવ્ય છે. જીવને જૈન દર્શનમાં આત્મા પણ કહેવાય છે. અહીં આત્માના સંબંધમાં કેટલાક મૌલિક પ્રશ્નોનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

#### આત્માનું અસ્તિત્વ :

જૈન દર્શનમાં જીવ કે આત્માને એક સ્વતંત્ર તત્ત્વ કે દ્રવ્ય માનવામાં આવે છે. જો કે આપણી સામે આધ્યાત્મિક જીવનનો પ્રશ્ન છે માટે આત્માના અસ્તિત્વ પર શંકા કરવી અસંભવ છે. જૈન દર્શનમાં આધ્યાત્મિક વિકાસની પહેલી શર્ત આત્મ-વિશ્વાસ છે. વિશેષાવશ્યક ભાષ્યના ગણધરવાદમાં આત્માના અસ્તિત્વને સિદ્ધ કરવા માટે નીચેના મુદ્દા આપવામાં આવ્યા છે -

- (૧) જીવનું અસ્તિત્વ જીવ શબ્દથી સિદ્ધ છે, કારણ કે અસદની કોઈ સાર્થક સંજ્ઞા જ બનતી નથી.<sup>૧</sup>
- (૨) જીવ છે કે નહીં, તેનો વિચાર માત્ર જ જીવની સત્તાને સિદ્ધ કરે છે, જેમકે- દેવદત્ત જેવું સચેતન પ્રાણી જ એવું વિચાર કરી શકે છે કે તે સ્તમ્ભ છે કે પુરુષ.<sup>૨</sup>
- (૩) શરીર હોવા છતાં જે એમ વિચારે કે "હું નથી" તે જ જીવ છે. જીવ સિવાય સંશયકર્તા બીજો કોઈ નથી. જો આત્મા જ ન હોય તો તેની કલ્પનાનો પ્રાદુર્ભાવ જ કેવી રીતે હોય કે 'હું છું ?' જે નિષેધ કરે છે તે સ્વયં જ આત્મા છે. શંકાના માટે કોઈ એવા તત્ત્વના અસ્તિત્વની અનિવાર્યતા છે જે તેનો આધાર હોય. આધાર વગરના કોઈ વિચાર કે ચિંતન સંભવ થઈ શકે નહિ. સંશયનો આધાર કોઈ ન કોઈ જરૂર હોવો જોઈએ. મહાવીરે ગૌતમને કહે છે - હે ગૌતમ ! જો કોઈ સંશયકર્તા જ ન હોય તો "હું છું" કે "નથી" એ શંકા ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય ? જો તમે પોતાના જ વિષયમાં સંદેહ કરી શકો છો તો પછી બીજામાં સંશય કેમ ન થાય ? કારણ કે સંશય આદિ જેટલી પણ માનસિક અને બૌદ્ધિક ક્રિયાઓ છે તે બધી આત્માના જ કારણે છે. જ્યાં સંશય થાય છે ત્યાં આત્માનું અસ્તિત્વ અવશ્ય સ્વીકારવું પડે છે. એ જ પ્રત્યક્ષ અનુભવ સિદ્ધ છે, તેને સિદ્ધ કરવા માટે કોઈ અન્ય પ્રમાણની આવશ્યકતા નથી. આત્મા સ્વયં સિદ્ધ છે કારણ કે તેના આધારે જ સંશયાદિ ઉત્પન્ન થાય છે. સુખ દુઃખાદિને સિદ્ધ કરવા માટે પણ અન્ય પ્રમાણની આવશ્યકતા નથી. તે બધું આત્માથી જ થઈ શકે છે.<sup>૩</sup> આચારાંગસૂત્રમાં કહ્યું છે કે જેના દ્વારા જાણી શકાય છે તે જ આત્મા છે.<sup>૪</sup>

૧. વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય ૧૫૭૫

૨. તેજ ૧૫૭૧

૩. જૈન દર્શન પૃ. ૧૫૪

૪. આચારાંગસૂત્ર ૧/૫/૫/૧૬૬

આચાર્ય શંકર બ્રહ્મસૂત્ર ભાષ્યમાં આવો જ તર્ક કરતા કહે છે કે- 'જે નિરસન કરી રહ્યા છે તે જ તેનું સ્વરૂપ છે.'<sup>૧</sup> આત્માના અસ્તિત્વ માટે સ્વયંનો અનુભવ આચાર્ય શંકર પણ એક પ્રબલ તર્કના રૂપમાં સ્વીકાર કરે છે. તેઓ કહે છે કે બધાને આત્માના અસ્તિત્વમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ છે. કોઈપણ એવો નહીં મળે જે એવું વિચારતા હોય કે "હું નથી"<sup>૨</sup> એ જ પ્રમાણે શંકર સ્પષ્ટ રૂપથી એ પણ કહી શકે છે કે બોધથી સત્તાને અને સત્તાથી બોધને પૃથક્ કરી શકાય નહિ.<sup>૩</sup> જ્યારે આપણને આત્માનો સ્વયં બોધ થાય છે તો તેની સત્તા નિર્વિવાદ છે.

પાશ્ચાત્ય વિચારક દેકાર્ટે પણ આવાજ તર્કના આધારે આત્માના અસ્તિત્વને સિદ્ધ કરેલ છે. તેઓ કહે છે કે બધાના અસ્તિત્વમાં સંદેહ કરી શકાય છે. પરંતુ સંદેહકર્તામાં પણ સંદેહ કરવો અસંભવ છે. સંદેહનું અસ્તિત્વ સંદેહથી જુદું છે. સંદેહ કરવો એટલે વિચાર કરવો અને વિચારકના અભાવમાં વિચાર થઈ શકતો નથી. હું વિચાર કરું છું માટે "હું છું" આ પ્રમાણે દેકાર્ટના અનુસાર પણ આત્માનો અસ્તિત્વ સ્વયંસિદ્ધ છે.<sup>૪</sup>

આત્મા અમૂર્ત છે માટે તેને કોઈ રૂપમાં જાણી શકતો નથી. જેમકે- ઘટ, પટ આદિ વસ્તુઓનું ઈન્દ્રિય પ્રત્યક્ષના રૂપમાં જ્ઞાન થાય છે. છતાં અપ્રત્યક્ષ હોવા માત્રથી તેનો નિષેધ કરી શકાતો નથી. જૈન આચાર્યોએ તેના માટે ગુણ અને ગુણીનો તર્ક આપેલ છે. ઘટ આદિ જે વસ્તુઓને આપણે જાણીએ છે. તેનો યથાર્થ બોધ પ્રત્યક્ષ થઈ શકતો નથી. કારણ કે આપણને જેનો બોધ પ્રત્યક્ષ થાય છે. તે ઘટના રૂપાદિ ગુણો પ્રત્યક્ષ છે. પણ ઘટ માત્ર રૂપ નથી, તે તો અનેક ગુણોનો સમૂહ છે. જેને આપણે જાણતા નથી. રૂપ (આકાર) તેનો એક ગુણ છે. જ્યારે રૂપ ગુણના પ્રત્યક્ષીકરણને ઘટનો પ્રત્યક્ષીકરણ માની લઈએ છીએ અને આપણને એમાં કોઈ સંશય થતો નથી તો પછી જ્ઞાનગુણથી આત્માનો પ્રત્યક્ષ શા માટે નથી માની લેતા.<sup>૫</sup>

આધુનિક વૈજ્ઞાનિક પણ અનેક તત્વોનો વાસ્તવિક બોધ પ્રત્યક્ષ કરી શકતા નથી. જેમ ઈથર; છતાં પણ કાર્યોના આધાર પર તેનું અસ્તિત્વ માને છે અને તેના સ્વરૂપનું વિવેચન પણ કરે છે. તો પછી આત્માના ચેતનાત્મક કાર્યોના આધારે તેના અસ્તિત્વનો શા માટે સ્વીકાર ન કરવો? વસ્તુતઃ આત્મા કે ચેતનાના અસ્તિત્વનો પ્રશ્ન મહત્વપૂર્ણ હોવા છતાં પણ વિવાદનો વિષય નથી. ભારતીય ચિંતકોમાં ચાર્વાક અને બૌદ્ધ તથા પાશ્ચાત્ય ચિંતકોમાં હ્યુમ, જેમ્સ આદિ વિચારકો આત્માનો નિષેધ કરે છે. પણ એમનો નિષેધ આત્માના અસ્તિત્વનો નિષેધ નથી. પરંતુ તેની નિત્યતાનો નિષેધ છે. આત્માનો એક સ્વતંત્ર નિત્ય દ્રવ્યના રૂપમાં તેઓ સ્વીકાર કરતા નથી, પરંતુ ચેતન અવસ્થા કે ચેતનાપ્રવાહના રૂપમાં આત્માનું અસ્તિત્વ તો તેઓ પણ સ્વીકાર કરે છે. ચાર્વાક દર્શન પણ એવું નથી કહેતા કે આત્માનો સર્વથા અભાવ છે, તેઓનો નિષેધ માત્ર આત્માનો સ્વતંત્ર મૌલિક તત્વ માનવાથી છે. બૌદ્ધ અનાત્મવાદની પ્રતિ સ્થાપનામાં આત્મા (ચેતના)નો નિષેધ નથી કરતા પરંતુ તેની નિત્યતાનો નિષેધ જરૂર કરે છે. હ્યુમ પણ અનુભૂતિથી ભિન્ન કોઈ સ્વતંત્ર આત્મ-તત્વનો જ નિષેધ કરે છે. ઉદ્યોતકર "ન્યાયવાર્તિક" ના કથન મુજબ જાણી શકાય છે કે આત્માના અસ્તિત્વનાં વિષયમાં દાર્શનિકોમાં સામાન્ય કોઈ વિવાદ જ નથી, અગર કોઈ વિવાદ છે તો તેનો સંબંધ આત્માના વિશેષ સ્વરૂપથી છે. (ન કે તેના અસ્તિત્વથી) સ્વરૂપની દૃષ્ટિથી કોઈ શરીરને જ આત્મા માને છે, કોઈ બુદ્ધિને, કોઈ ઈન્દ્રિય કે મનને અને કોઈ વિજ્ઞાન સંઘાતને આત્મા સમજે છે. કેટલાક એવા પણ વ્યક્તિ છે જે આ બધાથી પૃથક્ સ્વતંત્ર આત્મ-તત્વના અસ્તિત્વનો સ્વીકાર કરે છે.<sup>૬</sup> જૈન દર્શન અને ગીતા આત્માને સ્વતંત્ર દ્રવ્યના રૂપમાં સ્વીકાર કરે છે.

**આત્મા એક મૌલિક તત્વ :**

આત્મા એક મૌલિક તત્વ છે અથવા અન્ય કોઈ તત્વથી ઉત્પન્ન થયેલ છે. આ પ્રશ્ન પણ મહત્વપૂર્ણ છે. બધા દર્શનની એ માન્યતા છે કે સંસાર આત્મ અને અનાત્મનો સંયોગ છે, પરંતુ એમાં મૂળ તત્વ શું છે? એ વિવાદનો વિષય છે. આ સંબંધમાં ચાર પ્રમુખ ધારણાઓ છે -

૧. બ્રહ્મસૂત્ર, શંકરભાષ્ય

૨. તેજ, ૧/૧/૨

૩. બ્રહ્મસૂત્ર, શંકરભાષ્ય ૩/૨/૨૧, સમાનતા કરવી-આચાર્ય, ૧/૫/૫.

૪. પશ્ચિમી દર્શન, પૃ. ૧૦૬

૫. વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય, ૧૫૫૮

૬. ન્યાયવાર્તિક, પૃ. ૩૬૬ (આત્મ-મીમાંસા પૃ. ૨ પર ઉદ્ધૃત)

- (૧) મૂળ તત્વ જડ (અચેતન) છે અને તેનાથી ચેતનની ઉત્પત્તિ થાય છે. અજીતકેશકંબલિન્, ચાર્વાક દાર્શનિક અને ભૌતિકવાદી આ મતનું પ્રતિપાદન કરે છે.
- (૨) મૂળ તત્વ ચેતન છે અને તેની અપેક્ષાથી જડની સત્તા મનાય છે. બૌદ્ધ વિજ્ઞાનવાદ શાંકર વેદાંત તથા બર્કલે આ મતનું પ્રતિપાદન કરે છે.
- (૩) કેટલાક વિચારક એવા પણ છે જેણે પરમ તત્વને એક માનવા છતાં પણ તેને જડ-ચેતન ઉભયરૂપ સ્વીકાર કરી અને બંનેને જ તેની પર્યાય માને છે, ગીતા, રામાનુજ, સ્પિનોઝા આ મતને કહે છે.
- (૪) કોઈ વિચારક જડ અને ચેતન બંનેને પરમ તત્વ માને છે અને તેના સ્વતંત્ર અસ્તિત્વમાં વિશ્વાસ કરે છે. સાંખ્ય જૈન અને દેકાર્ટ આ ધારણામાં વિશ્વાસ કરે છે.

જૈન વિચારક સ્પષ્ટ રૂપથી કહે છે- 'કે ક્યારે પણ જડથી ચેતનની ઉત્પત્તિ થતી નથી. સૂત્રકૃતાંગની ટીકામાં આ માન્યતાનું નિરાકરણ કરેલ છે. શીલાંકાર્યાર્ય લખે છે કે "ભૂત સમુદાય સ્વતંત્રધર્મી છે. તેના ગુણ ચૈતન્ય નથી." કારણ કે પૃથ્વી આદિ ભૂતોના અન્ય પૃથક્-પૃથક્ ગુણ છે, અન્ય ગુણોવાળા પદાર્થોથી કે તેના સમૂહથી પણ કોઈ અપૂર્વ (નવીન) ગુણની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. જેમ રૂક્ષ રેતીના કણોના સમુદાયમાં સ્નિગ્ધ તેલની ઉત્પત્તિ થતી નથી. માટે ચૈતન્ય આત્માનો જ ગુણ થઈ શકે છે. ભૂતોનો નહિ. જડ ભૂતોથી ચેતન આત્માની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી.<sup>૧</sup> શરીર પણ જ્ઞાનાદિ ચૈતન્ય ગુણોનું કારણ ન હોય શકે. કારણ કે શરીર ભૌતિક તત્વોનું કાર્ય છે અને ભૌતિકતત્વ ચેતનાશૂન્ય છે. જ્યારે ભૂતોમાં જ ચૈતન્ય નથી તો તેના કાર્યમાં ચૈતન્ય ક્યાંથી આવશે ? પ્રત્યેક કાર્ય, કારણમાં અવ્યક્ત રૂપથી રહે છે. જ્યારે તે કારણ કાર્યરૂપમાં પરિણત થાય છે, ત્યારે તે શક્તિ રૂપથી રહેલ કાર્ય વ્યક્ત રૂપમાં સામે આવી જાય છે. જ્યારે ભૌતિક તત્વોમાં ચેતના નથી, ત્યારે તે કેવી રીતે સંભવ છે કે શરીર ચૈતન્ય ગુણવાળા થઈ જાય ? જો ચેતના પ્રત્યેક ભૌતિક તત્વમાં નથી તો તેના સંયોગથી પણ તે ઉત્પન્ન થઈ શકતી નથી. રેતીના પ્રત્યેક કણમાં ન રહેલ તેલ રેતી કણોનાં સંયોગથી ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી. માટે તે કહેવું યુક્તિ સંગત નથી કે ચૈતન્ય ચતુર્ભુજના વિશિષ્ટ સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે.<sup>૨</sup> ગીતા પણ કહે છે કે અસત્નું પ્રાદુર્ભાવ થતું નથી અને સત્નો વિનાશ થઈ શકતો નથી.<sup>૩</sup> જો ચૈતન્ય ભૂતોમાં નથી તો તેના સંયોગથી નિર્મિત શરીરમાં પણ ન હોય શકે. શરીરમાં ચૈતન્યની ઉપલબ્ધિ થાય છે માટે તેનો આધાર શરીર નહિ, આત્મા છે. આત્માની જડથી ભિન્નતા સિદ્ધ કરવા માટે શીલાંકાર્યાર્ય એક બીજી યુક્તિ પ્રસ્તુત કરતાં કહે છે કે "પાંચો ઈન્દ્રિયોના વિષય અલગ-અલગ છે, પ્રત્યેક ઈન્દ્રિય પોતાના વિષયનું જ્ઞાન કરે છે, જ્યારે પાંચો ઈન્દ્રિયોનાં વિષયોનું એકત્રીરૂપથી જ્ઞાન કરનાર અન્ય કોઈ અવશ્ય છે અને તે આત્મા છે."<sup>૪</sup>

આના સંબંધમાં શંકરની પણ એક યુક્તિ છે, જેના સંબંધમાં પ્રો. એ.સી. મુકર્જીએ પોતાની પુસ્તક "નેચર ઓફ સેલ્ફ"માં ઘણો જ લખેલ છે. શંકર પૂછે છે કે- 'ભૌતિકવાદીઓના અનુસાર ભૂતોથી ઉત્પન્ન થનાર તે ચેતનાનું સ્વરૂપ શું છે?' તેના અનુસાર અથવા તો ચેતના તે તત્વોની પ્રત્યક્ષકર્તા હશે અથવા તેનો જ એક ગુણ હશે. પ્રથમ સ્થિતિમાં જો ચેતના ગુણોની પ્રત્યક્ષકર્તા હશે, તો તે તેનાથી પ્રત્યુત્પન્ન નહિ થાય. બીજું એ કહેવું પણ હાસ્યાસ્પદ થશે કે ભૌતિક ગુણ પોતાના જ ગુણોને જ્ઞાનની વિષય-વસ્તુ બનાવે છે. એવું માનવું કે ચેતના જે ભૌતિક પદાર્થોનું જ એક ગુણ છે, તેનાથી જ પ્રત્યુત્પન્ન છે, તેજ ભૌતિક પદાર્થોને પોતાના જ્ઞાનનો વિષય માને છે. એટલું જ હાસ્યાસ્પદ છે કે જેટલું માનવું કે આગ પોતાને જ બાળે છે. અથવા નટ પોતાના જ ખાભા પર ચઢી શકે છે. આ પ્રમાણે શંકરનું બળ નિષ્કર્ષ પણ એવો છે કે ચેતના(આત્મા) ભૌતિક તત્વોથી વ્યતિરિક્ત અને જ્ઞાન સ્વરૂપ છે.<sup>૫</sup>

**આક્ષેપ અને નિરાકરણ :**

સામાન્ય રૂપથી જૈન વિચારણામાં આત્મા કે જીવ ને અપૌદ્ગલિક, વિશુદ્ધ ચૈતન્ય અને જડથી ભિન્ન સ્વતંત્ર તત્વ કે દ્રવ્ય મનાય છે. પરંતુ અન્ય દાર્શનિકોનો આક્ષેપ છે કે જૈન દર્શનના વિચારમાં જીવનું સ્વરૂપ ઘણું ખરું પૌદ્ગલિક

૧. સૂત્રકૃતાંગ ટીકા, ૧/૧/૮

૨. જૈન દર્શન, પૃ. ૧૫૭

૩. ગીતા, ૨/૧૬

૪. સૂત્રકૃતાંગ ટીકા, ૧/૧/૮.

૫. દીનેચર ઓફ સેલ્ફ, પૃ ૧૪૧ - ૧૪૩

બની ગયું છે. આ આક્ષેપ અજૈન દાર્શનિકોનો જ નહીં પરંતુ અનેક જૈન ચિંતકોનો પણ છે અને તેના માટે આગમિક આધારો પર કેટલાક તર્ક પણ પ્રસ્તુત કરેલ છે.<sup>૧</sup> પં.જુગલકિશોર મુખ્તારે આ વિષયમાં એક પ્રશ્નાવલી પણ પ્રસ્તુત કરેલ હતી. અહીં તેની પ્રશ્નાવલીના કેટલાક મુખ્ય મુદ્દા પર જ ચર્ચા કરવી યોગ્ય છે, જે જૈન દાર્શનિક માન્યતાઓમાં જ પારસ્પરિક વિરોધ પ્રકટ કરે છે :

- (૧) જીવ જો પૌદ્ગલિક નથી તો તેમાં સૌખ્ય સ્થૌલ્ય અથવા સંકોચ વિસ્તાર ક્રિયા અને પ્રદેશ પરિસ્પંદ કેવી રીતે થઈ શકે છે ? જૈન વિચારણાની અનુસાર સૌખ્ય- સ્થૌલ્યને પુદ્ગલની પર્યાય માને છે.
- (૨) જીવ અપૌદ્ગલિક હોવાથી આત્માના પદાર્થોનું પ્રતિબિંબ હોવું પણ કેવી રીતે માની શકાય ? કારણ કે પ્રતિબિંબનો ગ્રાહક પુદ્ગલ જ હોય છે. જૈન વિચારણામાં જ્ઞાનની ઉત્પત્તિ પદાર્થોનું આત્મામાં પ્રતિબિંબ થવાથી જ મનાય છે.
- (૩) અપૌદ્ગલિક અને અમૂર્તિક જીવાત્માનું પૌદ્ગલિક અને મૂર્તિક કર્મોની સાથે બદ્ધ થઈને વિકારી થવું કેવી રીતે બની શકે છે. (આવા બંધના કોઈ દૃષ્ટાંત પણ ઉપલબ્ધ નથી) સ્વર્ણ અને પાષાણના અનાદિબંધનું જે દૃષ્ટાંત અપાય છે તે જ વિષય દૃષ્ટાંત છે અને એક પ્રકારની સ્વર્ણ સ્થાનની જીવનું પૌદ્ગલિક થવું જ સૂચિત કરે છે.
- (૪) રાગાદિને પૌદ્ગલિક કહેલ છે અને રાગાદિક જીવના પરિણામ છે - વગર જીવનું તેનું અસ્તિત્વ નથી. (જો જીવ પૌદ્ગલિક નથી તો રાગાદિ પૌદ્ગલિક કેવી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે?) આના સિવાય અપૌદ્ગલિક જીવાત્મામાં કૃષ્ણ નીલાદિ લેશ્યાઓ કેવી રીતે બની શકે છે ?

જૈન દર્શન જડ અને ચેતનના દ્વૈતનો અને તેની સ્વતંત્ર સત્તાનો સ્વીકાર કરે છે. તે બધા પ્રકારના અદ્વૈતવાદનો વિરોધ કરે છે, ચાહે તે શંકરના આધ્યાત્મિક અદ્વૈતવાદ હોય અથવા ચાર્વાક અને અન્ય વૈજ્ઞાનિકોનો ભૌતિકવાદ હોય પરંતુ આ સિદ્ધાન્તની માન્યતાથી ઉપર્યુક્ત શંકાઓનું સમાધાન થતુ નથી. આના માટે અમારે જીવના સ્વરૂપને તે સંદર્ભમાં જોવો પડશે કે જેમાં ઉપર્યુક્ત શંકાઓ પ્રસ્તુત કરેલ છે. પ્રથમ સંકોચ વિસ્તાર તથા તેના આધાર પર થયેલ સૌખ્ય અને સ્થૌલ્ય તથા બંધન અને રાગાદિભાવનું હોવું છે બધા બદ્ધ જીવાત્માઓ કે અમારા વર્તમાન સીમિત વ્યક્તિત્વના કારણો છે. જ્યાં સુધી સીમિત વ્યક્તિત્વ અથવા બદ્ધ જીવાત્માનો પ્રશ્ન છે તે એકાન્ત રૂપથી ન તો ભૌતિક છે અને ન અભૌતિક છે. જૈન ચિંતક મહાપ્રરા મુનિ નથમલજી આજ પ્રશ્નોનું સમાધાન કરતા લખે છે- 'કે મારી માન્યતા એ છે કે અમારું વર્તમાન વ્યક્તિત્વ સર્વથા પૌદ્ગલિક નથી અને સર્વથા અપૌદ્ગલિક નથી. જો તેને સર્વથા પૌદ્ગલિક માને તો તેમાં ચૈતન્ય ન હોય શકે અને તેને સર્વથા અપૌદ્ગલિક માને તો તેમાં સંકોચ-વિસ્તાર, પ્રકાશમય અનુભવ, ઉર્દ્ધગૌરવ ધર્મિતા, રાગાદિ ન હોય શકે. હું જ્યાં સુધી સમજી શક્યો છું, કોઈપણ શરીરધારી જીવ અપૌદ્ગલિક નથી. જૈન આચાર્યોએ તેમાં સંકોચ-વિસ્તાર બંધન આદિ માન્યા છે. અપૌદ્ગલિકતા તેની અંતિમ પરિણામ છે. જે શરીર-મુક્તિથી પહેલા પ્રાપ્ત થતી નથી.<sup>૨</sup> મુનિજીના આ વર્ણનને અધિક સ્પષ્ટ રૂપમાં એ કહી શકાય કે જીવના અપૌદ્ગલિક સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ નથી પણ આદર્શ છે. જૈન દર્શનનું લક્ષ્ય આજ અપૌદ્ગલિક સ્વરૂપની ઉપલબ્ધિ છે. જીવની અપૌદ્ગલિકતા આદર્શ છે. જાગીતક તથ્ય નથી. આત્મા અને શરીરમાં સંબંધ :

મહાવીરની પાસે જ્યારે આ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત કરેલ કે "ભગવન્ ! જીવ તેજ છે જે શરીર છે અથવા જીવ ભિન્ન છે અને શરીર ભિન્ન છે?" મહાવીરે ઉત્તર આપ્યો - "હે ગૌતમ ! જીવ શરીર પણ છે અને શરીર ભિન્ન પણ છે."<sup>૩</sup> આ પ્રમાણે મહાવીરે આત્મા અને દેહની મધ્ય ભિન્નત્વ અને એકત્વ બન્ને સ્વીકાર કર્યો છે. આચાર્ય કુંદકુંદે પણ આત્મા અને શરીરના એકત્વ અને ભિન્નત્વને લઈને એજ વિચાર પ્રકટ કરેલ છે. આચાર્ય કુંદકુંદનું કહેવું એ છે કે વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી આત્મા અને દેહ એક જ છે. પરંતુ નિશ્ચય દૃષ્ટિથી આત્મા અને દેહ કદાપિ એક થઈ શકતા નથી.<sup>૪</sup> વસ્તુતઃ આત્મા અને શરીરમાં એકત્વ માન્યા વગર સ્તુતિ, વંદન, સેવા આદિ અનેક નૈતિક આચરણની ક્રિયાઓ સંભવ નથી.

૧. અનેકાન્ત, જૂન - ૧૯૪૨  
૩. ભગવતીસૂત્ર ૧૩/૭/૪૯૫.

૨. તટ બે પ્રવાહ એક, પૃ. ૫૪  
૪. સમયસાર, ૨૭

બીજી તરફ આત્મા અને દેહમાં ભિન્નતા માન્યતા વગર આસક્તિ નાશ અને ભેદ વિજ્ઞાનની સંભાવના થઈ શકતી નથી. નૈતિક અને ધાર્મિક સાધનાની દૃષ્ટિથી આત્માનું શરીરથી એકત્વ અને અનેકત્વ બન્ને અપેક્ષિત છે. આજ જૈન નૈતિકતાની માન્યતા છે. મહાવીરે એકાન્તિકવાદોને છોડીને અનેકાન્ત દૃષ્ટિનો સ્વીકાર કર્યો અને બન્ને વાદોનો સમન્વય કર્યો. તેમણે કહ્યું કે- 'આત્મા અને શરીર કદાચિત્ ભિન્ન છે અને કદાચિત્ અભિન્ન છે.'

**આત્મા પરિણામી છે :**

જૈન દર્શન આત્માને પરિણામી માને છે અને સાંખ્ય અને શંકરવેદાંત આત્માને અપરિણામી માને છે. બુદ્ધના સમકાલીન વિચારક પૂર્ણકાશ્યપ પણ આત્માને અપરિણામી માનતા હતા. આત્માને અપરિણામી માનવાનું તાત્પર્ય એ છે કે આત્મામાં કોઈ વિકાર, પરિવર્તન કે સ્થિત્યન્તર થતું નથી.

જૈન આચાર ગ્રંથોમાં આ વિચાર ઘણી જ જગ્યાથી ઉપલબ્ધ થાય છે કે આત્મા કર્તા છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું છે કે આત્મા જ સુખો અને દુઃખોના કર્તા અને ભોક્તા છે. એવું પણ કહ્યું છે કે- 'માથુ કાપનાર શત્રુ પણ તેટલો અપકાર કરતા નથી જેટલો દુરાચરણમાં પ્રવૃત્ત પોતાની આત્મા કરે છે.'

એટલું જ નહીં સૂત્રકૃતાંગમાં આત્માને અકર્તા માનનાર લોકોની આલોચના કરતા સ્પષ્ટ રૂપમાં કહ્યું છે કે : કેટલાક બીજા લોકો તો ધૃષ્ટતા પૂર્વક કહે છે કે કરવું, કરાવવું આદિ ક્રિયા આત્મા કરતી નથી. તે તો અકર્તા છે." આ વાદ કરનાર વાદિયોને સત્ય જ્ઞાનનું જ્ઞાન નથી અને તેને ધર્મનું ભાન નથી.<sup>૨</sup> ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં શરીરને નાવ અને જીવને નાવિક કહીને જીવ પર નૈતિક કર્મોનું ઉત્તરદાયિત્વ આપેલ છે.<sup>૩</sup>

**આત્મા ભોક્તા છે :**

જો આત્માને કર્તા માનવું આવશ્યક છે તો તેને ભોક્તા પણ માનવું પડશે. કારણ કે જે કર્મોના કર્તા છે, તેને જ તેના ફળોનો ભોગતા પણ માનવું જોઈએ. જેમ આત્માનું કર્તૃત્વ કર્મ પુદ્ગલોના નિમિત્તથી જ સંભવ છે, તેવી જ રીતે આત્માના ભોક્તૃત્વ પણ કર્મ પુદ્ગલોના નિમિત્તથી જ સંભવે છે. કર્તૃત્વ અને ભોક્તૃત્વ બન્ને શરીરયુક્ત બદ્ધાત્મામાં પ્રાપ્ત થાય છે. મુક્તાત્મા અથવા શુદ્ધાત્મામાં નથી. ભોક્તૃત્વ વેદનીય કર્મના કારણે જ સંભવ છે. જૈન દર્શન આત્માના ભોક્તૃત્વ પણ સાપેક્ષ દૃષ્ટિથી શરીર યુક્ત બદ્ધાત્મામાં સ્વીકાર કરે છે.

૧. વ્યાવહારિક દૃષ્ટિથી શરીરયુક્ત બદ્ધાત્મા ભોક્તા છે.

૨. અશુદ્ધ નિશ્ચયનય અથવા પર્યાય દૃષ્ટિથી આત્મા પોતાની માનસિક અનુભૂતિઓ કે મનોભાવોનો વેદક છે.

૩. પરમાર્થ દૃષ્ટિથી આત્મા ભોક્તા અને વેદક નથી, માત્ર દષ્ટા કે સાક્ષી સ્વરૂપ છે.<sup>૪</sup>

આત્માનું ભોક્તૃત્વ કર્મ અને પ્રતિફલના સંયોગ માટે આવશ્યક છે. જે કર્તા છે, તે અનિવાર્ય રૂપથી તેના ફળોના ભોક્તા પણ છે. અન્યથા કર્મ અને તેના ફળભોગમાં અનિવાર્ય સંબંધ સિદ્ધ થઈ શકતા નથી. આવી સ્થિતિમાં નૈતિકતાનો કોઈ અર્થ જ રહેતો નથી. માટે એવું માનવું જોઈએ કે આત્મા ભોક્તા છે, પરંતુ આત્માનું ભોક્તા હોવું બદ્ધાત્મા અથવા સશરીરના માટે જ ઉપયોગી છે. અમુક્તાત્મા ભોક્તા નથી, તે તો માત્ર સાક્ષી સ્વરૂપ અથવા દષ્ટા હોય છે.

**આત્મા સ્વદેહ પરિમાણ છે :**

યદ્યપિ જૈન વિચારણામાં આત્માઓને રૂપ, રસ, ગંધ, વર્ણ, સ્પર્શ આદિથી વિવર્ણિત કહ્યો છે, છતાંપણ આત્માને શરીરાકાર સ્વીકાર કરેલ છે. આત્માના આકારના સંબંધમાં પ્રમુખ રૂપથી બે દૃષ્ટિઓ છે- એકના અનુસાર આત્મા સર્વવ્યાપી છે, બીજાના અનુસાર અણુ છે. સાંખ્ય, ન્યાય અને અદ્વૈત વેદાન્ત આત્માને સર્વવ્યાપી માને છે અને રામાનુજ અણુ માને છે. જૈન દર્શન આના સંબંધમાં મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ અપનાવે છે. તેના અનુસાર આત્મા અણુ પણ છે અને સર્વવ્યાપી પણ છે. તે સૂક્ષ્મ છે તો પણ તે એક આકાશ પ્રદેશના અનન્તમાં ભાગમાં સમાય શકે છે અને સર્વવ્યાપી છે તો તે સમગ્ર લોકને વ્યાપ્ત કરી શકે છે.<sup>૫</sup> જૈન દર્શન આત્મામાં સંકોચ વિસ્તારને સ્વીકાર કરે છે અને તે આધાર પર આત્માને સ્વદેહ - પરિમાણ માને છે. જેમ દીપકનો પ્રકાશ નાની રૂમમાં રહેવાથી નાની રૂમને અને મોટા રૂમમાં રહેવાથી મોટા રૂમને પ્રકાશિત કરે છે તેવી જ રીતે આત્મા પણ જે દેહમાં રહે છે તેને ચૈતન્યાભિભૂત કરે છે.

૧. તેજ, ૨૦/૪૮

૩. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર, ૨૩/૭૩

સમાનતા કરવી - કઠોરાપનિષદ - ૧/૩/૩

૨. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર, ૧/૧/૧૩-૨૧

૪. સમયસાર ૮૧-૮૨

૫. ક્રમશઃ નિગોદ અને કેવળી સમુદ્ઘાતની- અવસ્થામાં.

## આત્માના સર્વવ્યાપીત્વની સમીક્ષા :

૧. જો આત્મા સર્વવ્યાપક છે તો તે બીજા શરીરોમાં પણ હશે, પછી તે શરીરોના કર્મોના માટે ઉત્તરદાયી થશે. જો તે માનવામાં આવે કે આત્મા બીજા શરીરોમાં નથી તો પછી તે સર્વવ્યાપક નહીં થાય.
૨. જો આત્મા સર્વવ્યાપી છે તો બીજા શરીરોમાં થનાર સુખ-દુઃખના ભોગથી કેવી રીતે બચી શકે ?
૩. સર્વવ્યાપી આત્માના સિદ્ધાંતમાં કઈ આત્મા ક્યાં શરીરના નિયામક છે, તે બતાવવું કઠિન છે. માટે નૈતિક અને ધાર્મિક જીવનના માટે પ્રત્યેક શરીરમાં એક આત્માનો સિદ્ધાંત જ સંગત થઈ શકે છે, તેથી તે શરીરના કર્મોના આધાર પર તેને ઉત્તરદાયી માની શકાય.
૪. આત્માની સર્વવ્યાપકતાનો સિદ્ધાંત અનેકાત્મવાદની સાથે ક્યારેય સંગત થઈ શકતા નથી. સાથે અનેકાત્મવાદના અભાવમાં નૈતિક જીવનની સંગત વ્યાખ્યા સંભવ નથી.

## આત્માઓ અનેક છે :

આત્મા એક છે કે અનેક :- આ દાર્શનિક દૃષ્ટિથી વિવાદનો વિષય રહ્યો છે. જૈન દર્શનના અનુસાર આત્માઓ અનેક છે અને પ્રત્યેક શરીરની આત્મા અલગ છે. જો આત્માને એક માનવામાં આવે તો નૈતિક દૃષ્ટિથી અનેક સમસ્યાઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

## એકાત્મવાદની સમીક્ષા :

૧. આત્માને એક માનવાથી બધા જીવોની મુક્તિ અને બંધન એક સાથે થશે. એટલું જ નહીં પણ બધા શરીરધારીઓની નૈતિક વિકાસ અને વિનાશની વિભિન્ન અવસ્થાઓ પણ યુગપદ હશે. પરંતુ એવું દેખાતું નથી. બધા પ્રાણીઓનો આધ્યાત્મિક અને નૈતિક વિકાસનો સ્તર અલગ-અલગ છે. એવું પણ માનવામાં આવે છે કે અનેક વ્યક્તિ મુક્ત થઈ ગયા છે અને અનેક હજી બંધનમાં છે. માટે આત્માઓ એક નહીં અનેક છે.
૨. આત્માને એક માનવા પર વૈયક્તિક નૈતિક પ્રયાસોનું મૂલ્ય સમાપ્ત થઈ જશે. જો આત્મા એક જ છે તો વ્યક્તિગત પ્રયાસો અને ક્રિયાઓથી તેની મુક્તિ સંભવ નથી અને તે બંધનમાં પણ આવશે નહિ.
૩. આત્માને એક માનવાથી નૈતિક ઉત્તરદાયિત્વ તથા પુરસ્કાર અને દંડની વ્યવસ્થાનો પણ કોઈ અર્થ રહેતો નથી. સારાંશમાં આત્માને એક માનવાથી વૈયક્તિકતાના અભાવમાં નૈતિક વિકાસ, નૈતિક ઉત્તરદાયિત્વ અને પુરુષાર્થ આદિ નૈતિક પ્રત્યયોનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી. માટે વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં કહ્યું છે કે- 'સુખ-દુઃખ, જન્મ-મરણ, બંધન-મુક્તિ આદિના સંતોષપ્રદ સમાધાન માટે અનેક આત્માઓની સ્વતંત્ર સત્તા માનવી આવશ્યક છે.'

સાંખ્યકારિકામાં પણ જન્મ-મરણ, ઈન્દ્રિયોની વિભિન્નતાઓ, પ્રત્યેકની અલગ-અલગ પ્રવૃત્તિ અને સ્વભાવ તથા નૈતિક વિકાસની વિભિન્નતાના આધાર પર આત્માની અનેકતા સિદ્ધ કરેલ છે.<sup>૨</sup>

## અનેકાત્મવાદની નૈતિક કઠિનાઈ :

અનેકાત્મવાદ નૈતિક જીવનના માટે વૈયક્તિકતાનું પ્રત્યય પ્રસ્તુત કરી દે છે, તેમજ અનેક આત્માઓ માનવા છતાં પણ નૈતિક કઠિનાઈઓ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. આ નૈતિક કઠિનાઈઓમાં પ્રમુખ એ છે કે નૈતિકતાનો સમગ્ર પ્રયાસ જે અહંના વિસર્જનના માટે છે તે જ અહં (વૈયક્તિકતા) ને જ આધારભૂત બનાવી લે છે. અનેકાત્મવાદમાં અહં ક્યારેય પણ પૂર્ણતયા વિસર્જિત થઈ શકતા નથી. આજ અહંથી રાગ અને આસક્તિનો જન્મ થાય છે. અહં તૃષ્ણાનું જ એક રૂપ છે. "હું" પણ બંધન જ છે.

## જૈન દર્શનનો નિષ્કર્ષ :

જૈન દર્શને આ સમસ્યાનો પણ અનેકાંત દૃષ્ટિથી સુંદર હલ પ્રસ્તુત કરેલ છે. તેના અનુસાર આત્મા એક પણ છે અને અનેક પણ છે. સમવાયાંગ અને સ્થાનાંગસૂત્રમાં કહેલ છે- 'કે આત્મા એક છે.'<sup>૩</sup> અન્યત્ર જગ્યાએ તેને અનેક પણ કહેલ છે.<sup>૪</sup> ટીકાકારોએ આનું સમાધાન આ પ્રમાણે કરેલ છે - કે આત્મા દ્રવ્યાપેક્ષાથી એક છે અને પર્યાયાપેક્ષાથી

૧. વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય, ૧૫૮૨
૨. સાંખ્યકારિકા, ૧૮
૩. (ક) સમવાયાંગ, ૧/૧
૪. ભગવતીસૂત્ર, ૨/૧
- (ખ) સ્થાનાંગસૂત્ર, ૧/૧

અનેક છે, જેમકે- સિન્ધુનું પાણી એક નથી અને અનેક પણ નથી. તે જલ-રાશિની દૃષ્ટિથી એક છે અને જલ-બિન્દુઓની દૃષ્ટિથી અનેક પણ છે. સંપૂર્ણ જલ-બિન્દુ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ રાખતા થકા તે જલ-રાશિથી અભિન્ન જ છે. તે જ પ્રમાણે અનન્ત ચેતન આત્માઓ પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ રાખવા છતાં પણ પોતાના ચેતના સ્વભાવના કારણે એક ચેતન આત્મદ્રવ્ય જ છે.<sup>૧</sup>

ભગવાન મહાવીરે આ પ્રશ્નનું સમાધાન ઘણા સુંદર ઢંગથી ટીકાકારોના પહેલા જ કરી દીધેલ હતું. તે સોમિલ નામક બ્રાહ્મણને પોતાનું દૃષ્ટિકોણ સ્પષ્ટ કરતા કહે છે કે- "હે સોમિલ ! દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી હું એક છું તેમજ જ્ઞાન અને દર્શન રૂપ બે પર્યાયોની પ્રધાનતાથી હું બે છું. ક્યારેક ન્યૂનાધિક ન થનાર આત્મ પ્રદેશોની દૃષ્ટિથી હું અક્ષય છું, અવ્યય છું, અવસ્થિત છું. ત્રણેય કાળોમાં બદલતા રહેનાર ઉપયોગ સ્વભાવની દૃષ્ટિથી હું અનેક છું."<sup>૨</sup>

આ પ્રમાણે ભગવાન મહાવીર એક તરફ દ્રવ્યદૃષ્ટિ (Substantial view) થી આત્માના એકત્વનું પ્રતિપાદન કરે છે, તેમજ બીજી તરફ પર્યાયાર્થિક દૃષ્ટિથી એક જ જીવાત્મામાં ચેતન પર્યાયોના પ્રવાહના રૂપથી અનેક વ્યક્તિઓની સંકલ્પનાનો પણ સ્વીકાર કરી શંકરના અદ્વૈતવાદ અને બૌદ્ધના ક્ષણિક આત્મવાદનો પણ સમન્વય કરવાની કોશિશ કરે છે.

જૈન વિચારક આત્માઓમાં ગુણાત્મક અંતર માનતા નથી. પરંતુ વિચારની દિશામાં ફક્ત સામાન્ય દૃષ્ટિથી કામ ચાલતું નથી, વિશેષ દૃષ્ટિનું પણ પોતાનું સ્થાન છે. સામાન્ય અને વિશેષ રૂપમાં વિચારની બે દૃષ્ટિઓ છે અને બન્નેનું પોતાનું મહત્વ છે. મહાસાગરની જલ-રાશિ સામાન્ય દૃષ્ટિથી એક છે, પરંતુ વિશેષ દૃષ્ટિથી તે જ જલ-રાશિ અનેક જલ બિન્દુઓના સમૂહ રૂપ પ્રતીત થાય છે, તેજ વાત આત્માના વિષયમાં છે. ચેતના પર્યાયોની વિશેષ દૃષ્ટિથી આત્મા અનેક છે અને ચેતના દ્રવ્ય દૃષ્ટિથી આત્મા એક છે. જૈન દર્શનના અનુસાર આત્મ દ્રવ્ય એક પ્રકારનો છે, પરંતુ તેમાં અનન્ત વૈયક્તિક આત્માઓની સત્તા છે તેટલું જ નહિં, પ્રત્યેક વૈયક્તિક આત્મા પણ પોતાની પરિવર્તનશીલ ચૈતન્ય અવસ્થાઓના આધાર પર સ્વયં પણ એક સ્થિર અવસ્થામાં ન રહેતા પ્રવાહશીલ અવસ્થામાં રહે છે. જૈન દર્શન એવું માને છે કે આત્માનું ચરિત્ર કે વ્યક્તિત્વ પરિવર્તનશીલ છે, તે દેશકાળગત પરિસ્થિતિઓમાં બદલતી રહે છે. છતાં પણ તે ત્યાં જ રહે છે. અમારામાં પણ અનેક વ્યક્તિત્વ બને છે અને બગડે છે. છતાં પણ તે અમારું જ અંગ છે. આના આધાર પર અમે તેના ઉત્તરદાયી બની રહે છે. આ પ્રમાણે જૈન દર્શન અભેદમાં ભેદ, એકત્વમાં અનેકત્વની માન્યતાને માનીને ધર્મ અને નૈતિકતાના માટે એક ઠોસ આધાર રજૂ કરે છે.

જૈન દર્શન જેને જીવની પર્યાય અવસ્થાઓની ધારા કહે છે. બૌદ્ધ દર્શન તેને ચિત્ત-પ્રવાહ કહે છે. જે પ્રમાણે જૈન દર્શનમાં પ્રત્યેક જીવ અલગ છે, તેજ પ્રમાણે બૌદ્ધ દર્શનમાં પ્રત્યેક ચિત્ત-પ્રવાહ અલગ છે. જેમ બૌદ્ધ દર્શનના વિજ્ઞાનવાદમાં આલયવિજ્ઞાન છે. તેમ જૈન દર્શનમાં આત્મ દ્રવ્ય છે, માટે અમારે આ બધામાં રહેલ તાત્વિક અંતરને વિસ્મૃત ન કરવું જોઈએ.

**આત્માના ભેદ :**

જૈન દર્શન અનેક આત્માઓની સત્તાનો સ્વીકાર કરે છે. એટલું જ નહીં, તે પ્રત્યેક આત્માની વિભિન્ન અવસ્થાઓના આધાર પર તેના ભેદ કરે છે. જૈન આગમોમાં વિભિન્ન પક્ષોની અપેક્ષાથી આત્માના આઠ ભેદ કરેલ છે -<sup>૩</sup>

૧. દ્રવ્યાત્મા - આત્માનું તાત્વિક સ્વરૂપ.
૨. કષાયાત્મા - ક્રોધ, માન, માયા આદિ કષાયોના મનોવેગોથી યુક્ત ચેતનાની અવસ્થા.
૩. યોગાત્મા - શરીરથી યુક્ત હોવાથી ચેતનાની કાયિક, વાચિક અને માનસિક ક્રિયાઓની અવસ્થા.
૪. ઉપયોગાત્મા - આત્માની જ્ઞાનાત્મક અને અનુભૂત્યાત્મક શક્તિઓ આ આત્માના ચેતનાત્મક વ્યાપાર છે.
૫. જ્ઞાનાત્મા - ચેતનાની વિવેક અને તર્કની શક્તિ.
૬. દર્શનાત્મા - ચેતનાની ભાવાત્મક અવસ્થા.
૭. ચારિત્રાત્મા - ચેતનાની સંકલ્પાત્મક શક્તિ.
૮. વીર્યાત્મા - ચેતનાની ક્રિયાત્મક શક્તિ.

૧. સમવાયાંગ ટીકા ૧/૧

૨. ભગવતી સૂત્ર, ૧/૮/૧૦

૩. તેજ, ૧૨/૧૦/૪૬૭



ઉપર્યુક્ત આઠ પ્રકારોમાં દ્રવ્યાત્મા, ઉપયોગાત્મા, જ્ઞાનાત્મા અને દર્શનાત્માએ ચાર તાત્વિક આત્માના સ્વરૂપના જ ધોતક છે, બાકીના ચાર કષાયાત્મા, યોગાત્મા, ચારિત્રાત્મા અને વીર્યાત્મા એ ચારેય આત્માના અનુભવ આધારિત સ્વરૂપના નિર્દેશક છે. તાત્વિક આત્મા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી નિત્ય હોય છે. છતાં પણ તેમાં જ્ઞાનાદિની પર્યાયો થતી રહે છે. અનુભવ આધારિત આત્મા ચેતનાની શરીરથી યુક્ત અવસ્થા છે. આ પરિવર્તનશીલ અને વિકારયુક્ત હોય છે. આત્માના બંધનનો પ્રશ્ન પણ આજ અનુભવાધારિત આત્માથી સંબંધિત છે. વિભિન્ન દર્શનોમાં આત્મ-સિદ્ધાન્તના સંદર્ભમાં જે પારસ્પરિક વિરોધ દેખાય છે તે આત્માના આ બે પક્ષોમાંથી કોઈપણ પક્ષ પર વિશેષ બળ દેવાના કારણે થાય છે. ભારતીય પરંપરામાં બૌદ્ધ દર્શને આત્માના અનુભવાધારિત પરિવર્તનશીલ પક્ષ પર અધિક બળ આપ્યું, જ્યારે સાંખ્ય અને શાંકર વેદાન્તે આત્માના તાત્વિક સ્વરૂપ પર જ પોતાની દૃષ્ટિ કેન્દ્રિત કરેલ. જૈન દર્શન બન્ને પક્ષોનો સ્વીકાર કરી તેના વચમાં સમન્વયનું કાર્ય કરે છે.

**વિવેક-ક્ષમતાના આધાર પર આત્માના ભેદ :-**

વિવેક ક્ષમતાની દૃષ્ટિથી આત્મા બે પ્રકારની માની છે - ૧. સમનસ્ક, ૨. અમનસ્ક. સમનસ્ક આત્માએ તે છે કે જેને વિવેક - ક્ષમતાથી યુક્ત મન ઉપલબ્ધ છે અને અમનસ્ક આત્મા એ છે કે જેને વિવેક ક્ષમતાથી યુક્ત મન ઉપલબ્ધ નથી. જ્યાં સુધી નૈતિક જીવનના ક્ષેત્રનો પ્રશ્ન છે. સમનસ્ક આત્મા એજ નૈતિક આચરણ કરી શકે છે અને તે જ નૈતિક સાધ્યની ઉપલબ્ધિ કરી શકે છે, કારણ કે વિવેક-ક્ષમતાથી યુક્ત મનની ઉપલબ્ધિ થવાથી જ આત્મામાં શુભાશુભનો વિવેક કરવાની ક્ષમતા હોય છે. સાથે આજ વિવેક બુદ્ધિના આધાર પર તે વાસનાઓનું ઉપશમન પણ કરી શકે છે. જે આત્માઓમાં આવી વિવેક - ક્ષમતાનો અભાવ છે, તેનામાં સંયમની ક્ષમતાનો પણ અભાવ હોય છે, આ માટે નૈતિક પ્રગતિ પણ કરી શકતા નથી. નૈતિક જીવનના માટે આત્મામાં વિવેક અને સંયમ બન્નેનું હોવું આવશ્યક છે અને તે કેવળ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં પણ તેને જ સંભવ છે જે સમનસ્ક છે. અહીં જીવના (જૈવિક) આધાર પર જ આત્માના વર્ગીકરણ પર વિચાર અપેક્ષિત છે. કારણ કે જૈન ધર્મનો અહિંસા - સિદ્ધાન્ત ઘણો ખરો તેના પર નિર્ભર છે.

**(જૈવિક) જીવના આધાર પર પ્રાણીઓનું વર્ગીકરણ :-**

જૈન દર્શનના અનુસાર જીવના આધાર પર પ્રાણીઓનું વર્ગીકરણ નીચે આપેલ કોષ્ટક પરથી સ્પષ્ટ થઈ શકે છે.



પંચેન્દ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય.

(જૈવિક) જીવ દૃષ્ટિથી જૈન પરંપરામાં દસ પ્રાણ શક્તિઓ માની છે. સ્થાવર એકેન્દ્રિય જીવોમાં ચાર શક્તિઓ હોય છે- ૧. સ્પર્શ અનુભવશક્તિ, ૨. શારીરિક શક્તિ, ૩. જીવન (આયુ) શક્તિ અને ૪. શ્વાસની શક્તિ. બેઈન્દ્રિય જીવોમાં આ ચાર શક્તિઓના સિવાય સ્વાદ અને વાણીની શક્તિ પણ હોય છે. તેઈન્દ્રિય જીવોમાં સુંઘવાની શક્તિ પણ હોય છે. ચઉરિન્દ્રિય જીવોમાં આ છ શક્તિઓના સિવાય જોવાનું સામર્થ્ય પણ હોય છે. પંચેન્દ્રિય અમનસ્ક જીવોમાં આ આઠ શક્તિઓની સાથે-સાથે શ્રવણશક્તિ પણ હોય છે અને સમનસ્ક પંચેન્દ્રિય જીવોમાં આના સિવાય મન:શક્તિ પણ હોય છે. આ પ્રમાણે જૈન દર્શનમાં કુલ દસ જીવ શક્તિ કે પ્રાણશક્તિ માની છે. હિંસા - અહિંસાનું અલ્પત્વ અને બહુત્વ આદિનો વિચાર આ જીવશક્તિઓની દૃષ્ટિથી કરાય છે. જેટલી અધિક પ્રાણ શક્તિઓથી યુક્ત પ્રાણીની હિંસા કરાય છે તે એટલી જ ભયંકર સમજાય છે.

**ગતિના આધાર પર જીવોનું વર્ગીકરણ :**

જૈન પરંપરામાં ગતિઓના આધાર પર જીવ ચાર પ્રકારના માનવામાં આવે છે- ૧. દેવ, ૨. મનુષ્ય, ૩. તિર્યચ (પશુ) અને ૪. નરક. જ્યાં શક્તિ અને ક્ષમતાનો પ્રશ્ન છે ત્યાં દેવનું સ્થાન મનુષ્યથી ઉપર મનાય છે. પરંતુ જ્યાં નૈતિક સાધનાની વાત છે ત્યાં જૈન પરંપરા મનુષ્ય-જન્મને જ સર્વશ્રેષ્ઠ માને છે. તેના અનુસાર માનવ-જીવન જ એવું

જીવન છે કે જેનાથી મુક્તિ કે નૈતિક પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જૈન પરંપરાની અનુસાર કેવળ મનુષ્ય જ સિદ્ધ થઈ શકે છે, અન્ય કોઈ નહીં. બૌદ્ધ પરંપરામાં પણ ઉપર્યુક્ત ચારે જાતિઓ સ્વીકૃત છે. પરંતુ તેમાં દેવ અને મનુષ્ય બન્નેમાં મુક્ત થવાની ક્ષમતા માની છે. બૌદ્ધ પરંપરાના અનુસાર એક દેવ મનુષ્ય જન્મ ગ્રહણ કર્યા વગર દેવ ગતિથી જ નિર્વાણ કરી શકે છે, જ્યારે જૈન પરંપરાના અનુસાર કેવળ મનુષ્ય જ નિર્વાણનો અધિકારી છે. આ પ્રમાણે જૈન પરંપરા માનવ-જન્મને જ ઉત્કૃષ્ટ માને છે અર્થાત્ મૂલ્યવાન્ માને છે.

**આત્માની અમરતા :**

આત્માની અમરતાનો પ્રશ્ન નૈતિકતાની દૃષ્ટિથી અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. પાશ્ચાત્ય વિચારક "કાંટ" આત્માની અમરતાને નૈતિક જીવનની સંગત વ્યાખ્યાના માટે આવશ્યક માને છે. ભારતીય આચાર દર્શનોના પ્રાચીન યુગમાં આત્માની અમરતાનો સિદ્ધાંત વિવાદનો વિષય રહ્યો છે. તે યુગમાં આ પ્રશ્ન આત્માની નિત્યતા અને અનિત્યતાના રૂપમાં અથવા શાશ્વતવાદ અને ઉચ્છેદવાદના રૂપમાં બહુ જ ચર્ચિત રહી છે. વસ્તુતઃ આત્મ-અસ્તિત્વને લઈને દાર્શનિકોમાં એટલો વિવાદ નથી જેટલો વિવાદનો વિષય છે- આત્માની નિત્યતા અને અનિત્યતાનો. આ વિષય તત્વજ્ઞાનની અપેક્ષાએ પણ નૈતિક દર્શનથી અધિક સંબંધિત છે. જૈન વિચારકોએ નૈતિક વ્યવસ્થાને પ્રમુખ માનીને તેના આધાર પર જ નિત્યતા અને અનિત્યતાની સમસ્યાનું સમાધાન ગોતવાની કોશિશ કરી છે. માટે એ જોવું પણ ઉપયોગી છે કે આત્માને નિત્ય અથવા અનિત્ય માનવાથી નૈતિક દૃષ્ટિથી કેવી મુસીબતો ઉભી થાય છે.

**આત્માની નિત્યાનિત્યાત્મકતા :**

જૈન વિચારકોએ સંસાર અને મોક્ષની ઉત્પત્તિના માટે નિત્ય આત્મવાદને ઉપયુક્ત સમજતાં નથી અને ન તો અનિત્ય-આત્મવાદને. એકાંત નિત્યવાદ અને એકાંત અનિત્યવાદ બન્ને જ સદોષ છે. આચાર્ય હેમચંદ્રે બન્નેને નૈતિક દર્શનની દૃષ્ટિથી અનુપયુક્ત બતાવતા લખે છે કે જો આત્માને એકાંત નિત્ય માને તો એનો અર્થ એવો થશે કે આત્મામાં અવસ્થાન્તર અથવા સ્થિત્યન્તર થતું નથી. અને તેને માની લેવામાં આવે તો સુખ-દુઃખ, શુભ-અશુભ આદિ તિન્ન-તિન્ન અવસ્થાઓ આત્મામાં થતી નથી. પછી સ્થિત્યન્તર કે અલગ-અલગ પરિણામો શુભાશુભ ભાવોની શક્યતા ન થવાથી પુણ્ય-પાપની વિભિન્ન વૃત્તિઓ અને પ્રવૃત્તિઓ પણ સંભવ નથી. બંધન અને મોક્ષની ઉત્પત્તિ પણ સંભવ નથી. કારણ કે ત્યાં એક ક્ષણના પર્યાયએ જે કાર્ય કરેલ છે, તેનું ફળ બીજી ક્ષણના પર્યાયને મળશે, કારણ કે ત્યાં સતત પરિવર્તનશીલ પર્યાયોના મધ્ય કોઈ એક સ્થાયી તત્ત્વ (દ્રવ્ય) નથી. માટે એવું કહેવાય છે કે જેણે કર્યું તેને ફળ ન મળ્યું અને જેણે નથી કર્યું તેને મળ્યું. અર્થાત્ નૈતિક કર્મ સિદ્ધાન્તની દૃષ્ટિથી અકૃતાગમ અને કૃતપ્રણાશનો દોષ થશે.<sup>૧</sup> માટે આત્માને નિત્ય માનીને પણ સતત પરિવર્તનશીલ (અનિત્ય) મનાય તો તેમાં શુભાશુભ આદિ વિભિન્ન ભાવોની સ્થિતિ માનવાની સાથે જ તેના ફળોની ભવાન્તરમાં ભોગ પણ સંભવ થઈ શકે છે. આ પ્રમાણે જૈન દર્શન સાપેક્ષ રૂપથી આત્માને નિત્ય અને અનિત્ય બન્નેનો સ્વીકાર કરે છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહેવાય છે કે આત્મા અમૂર્ત હોવાથી નિત્ય છે.<sup>૨</sup>

ભગવતીસૂત્રમાં પણ જીવને અનાદિ, અનિધન, અવિનાશી, અક્ષય, ધ્રુવ અને નિત્ય કહેવાય છે.<sup>૩</sup> પરંતુ આ બધા સ્થાનો પર નિત્યતાનો અર્થ પરિણામી નિત્યતા જ સમજવું જેઈએ. ભગવતીસૂત્ર અને વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં આ વાતને સ્પષ્ટ કરેલ છે. ભગવતીસૂત્રમાં ભગવાન મહાવીરે ગૌતમના પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા આત્માને શાશ્વત અને અશાશ્વત બન્ને કહ્યો છે.

"ભગવન્ ! જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત?"

"ગૌતમ ! જીવ શાશ્વત (નિત્ય) પણ છે અને અશાશ્વત (અનિત્ય) પણ છે." ભગવન્ ! એવું શા માટે કહ્યું છે કે- 'જીવ નિત્ય પણ છે અને અનિત્ય પણ છે'? "ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાથી નિત્ય છે અને ભાવની અપેક્ષાથી અનિત્ય છે."<sup>૪</sup>

આત્મા - દ્રવ્ય (સત્તા)ની અપેક્ષાથી નિત્ય છે. અર્થાત્ આત્મા ક્યારેય અનાત્મ (જડ) થી ઉત્પન્ન થતી નથી

૧. વીતરાગસ્તોત્ર, ૮/૨-૩

૨. ઉત્તરાધ્યયનસૂત્ર, ૧૪/૧૯

૩. ભગવતી સૂત્ર, ૯/૬/૩/૮૭

૪. તેજ, ૭/૨/૨૭૩

અને કોઈ પણ અવસ્થામાં પોતાના ચેતના લક્ષણને છોડીને જડ બનતી નથી. આ જ દૃષ્ટિથી તેને નિત્ય કહેવાય છે. પરંતુ આત્માની માનસિક અવસ્થાઓ પરિવર્તિત થતી રહે છે. માટે આ અપેક્ષાથી તેને અનિત્ય કહેવાય છે. આધુનિક દર્શનની ભાષામાં જૈન દર્શનના અનુસાર તાત્વિક આત્મા નિત્ય છે અને અનુભવાધારિત આત્મા અનિત્ય છે. જે પ્રમાણે સ્વાર્ષાભૂષણ સ્વાર્ષની દૃષ્ટિથી નિત્ય અને આભૂષણની દૃષ્ટિથી અનિત્ય છે, તે પ્રમાણે આત્મા આત્મ-તત્વની દૃષ્ટિથી નિત્ય અને વિચારો અને ભાવોની દૃષ્ટિથી અનિત્ય છે.

જમાલીની સાથે થયેલ પ્રશ્નોત્તરમાં ભગવાન મહાવીરે પોતાના આ દૃષ્ટિકોણને સ્પષ્ટ કરી દીધેલ છે કે તે કંઈ અપેક્ષાથી જીવને નિત્ય માને છે અને કંઈ અપેક્ષાથી અનિત્ય માને છે. ભગવાન મહાવીર કહે છે, “હે જમાલી ! જીવ શાશ્વત છે. ત્રણે કાળમાં એવો કોઈ સમય નથી કે જેમાં આ જીવ (આત્મા)નો તો નથી, અથવા નહિ હોય અને નહિ થશે. આ જ અપેક્ષાથી તે જીવાત્મા નિત્ય, ધ્રુવ, શાશ્વત, અક્ષય અને અવ્યય છે. હે જમાલી ! જીવ અશાશ્વત છે, કારણકે નારક મરીને તિર્યચ બને છે, તિર્યચ મરીને મનુષ્ય બને છે, મનુષ્ય મરીને દેવ બને છે. આ પ્રમાણે આ નાનાવસ્થાઓને પ્રાપ્ત કરવાના કારણે તેને અનિત્ય કહેવામાં આવે છે.”<sup>૧</sup> નૈતિક વિચારણાની દૃષ્ટિથી આત્માને નિત્યાનિત્ય (પરિણામી નિત્ય) માનવું જ યોગ્ય છે. નૈતિકતાની ધારણામાં જે વિરોધાભાસ છે તેનું નિરાકરણ કેવળ પરિણામી નિત્ય આત્મવાદમાં જ સંભવ છે. નૈતિકતાનો વિરોધાભાસ એ છે કે જ્યાં નૈતિકતાના આદર્શના રૂપમાં જે આત્મતત્વની વિવક્ષા છે તેને નિત્ય, શાશ્વત, અપરિવર્તનશીલ, સદેવ સમરૂપમાં સ્થિત, નિર્વિકાર હોવો જોઈએ. અન્યથા ફરીથી બંધન અને પતનની સંભાવનાઓ ઉભી થશે, તેની બીજી તરફ નૈતિકતાની વ્યાખ્યાના માટે જે આત્મ-તત્વની વિવક્ષા છે તેને કર્તા, ભોક્તા, વેદક અને પરિવર્તનશીલ થવું જોઈએ. અન્યથા કર્મ અને તેના પ્રતિક્ષણ અને સાધનાની વિભિન્ન અવસ્થાઓની તરતમતાની ઉત્પત્તિ થશે નહિ. જૈન વિચારકોએ આ વિરોધાભાસની સમસ્યાના નિરાકરણનો પ્રયાસ કરેલ છે. પ્રથમ તો તેઓએ એકાંત નિત્યાત્મવાદ અને અનિત્યાત્મવાદના દોષોને સ્પષ્ટ કરી તેનું નિરાકરણ કર્યું. પછી એવું બતાવ્યું કે વિરોધાભાસ તો ત્યારે જ થાય છે જ્યારે નિત્યતા અને અનિત્યતાને એક જ દૃષ્ટિથી મનાય. પરંતુ જ્યારે વિભિન્ન દૃષ્ટિઓથી નિત્યતા અને અનિત્યતાનું વર્ણન કરાય છે તો તેમાં કોઈ વિરોધાભાસ રહેતો નથી. જૈન દર્શન આત્માને પર્યાયાર્થિક દૃષ્ટિ (વ્યવહારનય)ની અપેક્ષાથી અનિત્ય તથા દ્રવ્યાર્થિક દૃષ્ટિ (નિશ્ચયનય)ની અપેક્ષાથી નિત્ય માનીને પોતાની આત્મા સંબંધી અવધારણાનું પ્રતિપાદન કરે છે.

**આત્માની અમરતા અને પુનર્જન્મ :**

આત્માની અમરતાની સાથે પુનર્જન્મનો પ્રત્યય જોડાયેલ છે. ભારતીય દર્શનોમાં ચાર્વાકને છોડીને બાકી બધા દર્શન પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરે છે. જ્યારે આત્માને અમર માની લેવાય તો પુનર્જન્મનો પણ સ્વીકાર કરવો જ જોઈએ. ગીતામાં કહે છે કે “જે પ્રમાણે મનુષ્ય વસ્ત્રોનાં જુના થવાથી તેનો પરિત્યાગ કરી નવા વસ્ત્ર ગ્રહણ કરતા રહે છે, તેવી જ રીતે આત્મા પણ જીર્ણ શરીરને છોડીને નવા શરીરને ગ્રહણ કરતી રહે છે.”<sup>૨</sup> ફક્ત ગીતામાં જ નહિ પણ બૌદ્ધ દર્શનમાં પણ આ જ પ્રકારનો આશય પ્રતિપાદન કરેલ છે.<sup>૩</sup> ડૉ. રામાનંદ તિવારી પુનર્જન્મના પક્ષમાં લખે છે કે “એક-જન્મના સિદ્ધાન્તના અનુસાર ચિરંતન આત્મા અને નશ્વર શરીરનો સંબંધ એક-કાળ વિશેષમાં આરંભ કરીને એજ કાળ વિશેષમાં તેનો અંત થઈ જાય છે, પરંતુ ચિરંતનનો કાલિક સંબંધ અન્યાય (તર્ક વિરૂદ્ધ) છે અને આ (એક જન્મના) સિદ્ધાંતથી તેનું કોઈ સમાધાન નથી. પુનર્જન્મનો સિદ્ધાન્ત જીવનની એક ન્યાયસંગત અને નૈતિક વ્યાખ્યા આપવા માંગે છે. એક જન્મ સિદ્ધાન્તના અનુસાર જન્મકાળમાં ભાગ દેયોના ભેદને અકારણ અને સંયોગજન્ય માનવું પડશે.”<sup>૩</sup>

ડૉ. મોહનલાલ મહેતા કર્મ સિદ્ધાન્તના આધાર પર પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તનું સમર્થન કરે છે. તેના શબ્દોમાં - “કર્મ સિદ્ધાન્ત અનિવાર્ય રૂપથી પુનર્જન્મના પ્રત્યયથી સંલગ્ન છે, પૂર્ણ વિકસિત પુનર્જન્મ સિદ્ધાન્તના અભાવમાં કર્મ સિદ્ધાન્ત અર્થ શૂન્ય છે.”<sup>૪</sup> આચાર દર્શનના ક્ષેત્રમાં યદ્યપિ પુનર્જન્મ સિદ્ધાન્ત અને કર્મ સિદ્ધાન્ત એક બીજાની અતિ નિકટ છે,

૧. તેજ, ૯/૬/૩૮૭; ૧/૪/૪૨

૨. ગીતા, ૨/૨૨; સમાનતા કરવું - થેર ગાથા, ૧/૩૮/૬૮૮

૩. શંકરનું આચાર દર્શન, પૃ. ૬૮

૪. જૈન સાયકોલોજી, પૃ. ૨૬૮

છતાં પણ ધાર્મિક ક્ષેત્રમાં વિકસિત કેટલાક આચાર દર્શનોએ કર્મ સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરવા છતાં પણ પુનર્જન્મનો સ્વીકાર કરતા નથી. કદર પાશ્ચાત્ય નિરીક્ષરવાદી દાર્શનિક નિત્શેએ કર્મ-શક્તિ અને પુનર્જન્મ પર જે વિચાર વ્યક્ત કરેલ છે તે ઘણો જ મહત્વપૂર્ણ છે. તે લખે છે કે : "કર્મ શક્તિનું જે હંમેશા રૂપાન્તર થયા કરે છે તે મર્યાદિત છે. તથા કાળ અનંત છે. એટલા માટે કહેવાય છે કે જે નામરૂપ એકવાર થઈ ગયેલ છે તે જ પછી આગળ યથાપૂર્વ ક્યારેક ને ક્યારેક અવશ્ય ઉત્પન્ન થાય જ છે."<sup>૧</sup>

ઈસાઈ અને ઈસ્લામ આચાર દર્શન એવું માને છે કે વ્યક્તિ પોતાના નૈતિક શુભાશુભ કૃત્યોનું ફળ અનિવાર્ય રૂપથી પ્રાપ્ત કરે છે અને જો તે પોતાના કૃત્યોના ફળોને આ જીવનમાં પૂર્ણતઃ ભોગવી શકતા નથી તો મરણ પછી તેનું ફળ ભોગવે છે, પરંતુ છતાં પણ તે પુનર્જન્મનો સ્વીકાર કરતાં નથી. તેની માન્યતાના અનુસાર વ્યક્તિને સૃષ્ટિના અંતમાં પોતાના કૃત્યોની શુભાશુભતાના આધાર હંમેશાના માટે સ્વર્ગમાં અથવા કોઈ નિશ્ચિત સમયના માટે નરકમાં મોકલી આપે છે, ત્યાં વ્યક્તિ પોતાના કૃત્યોનું ફળ ભોગવે છે. આ પ્રમાણે તે કર્મસિદ્ધાંતને માનવા છતાં પણ પુનર્જન્મનો સ્વીકાર કરતાં નથી.

જે વિચારણાઓ કર્મ સિદ્ધાન્તને સ્વીકાર કરવા છતાં પણ પુનર્જન્મને માનતી નથી, તે આ પ્રમાણેની વ્યાખ્યા કરવામાં સમર્થ થતા નથી કે વર્તમાન જીવનમાં જે નૈસર્ગિક વૈષમ્ય છે તેનું કારણ શું છે? કેટલાકે પ્રાણી સંપન્ન અને પ્રતિષ્ઠિત કુળમાં જન્મ લે છે અને કેટલાક જન્મથીજ એન્દ્રિક અને બૌદ્ધિક ક્ષમતાથી યુક્ત હોય છે. તેમજ કેટલાક બીજા દરિદ્ર અને હીનકુળમાં જન્મ લે છે અને જન્મથી જ હીનેન્દ્રિય અને બૌદ્ધિક દૃષ્ટિથી પછાત હોય છે. કેટલાક પ્રાણીને મનુષ્ય શરીર મળે છે અને કેટલાકને પશુ શરીર મળે છે? જો તેનું કારણ ઈશ્વરેચ્છા પર નિર્ભર છે તો ઈશ્વર અન્યાયી સિદ્ધ થાય છે. બીજી વ્યક્તિને પોતાની અક્ષમતાઓ અને તેના કારણે ઉત્પન્ન અનૈતિક કૃત્યોના માટે ઉત્તરદાયી માની શકાતા નથી. ખાનાબદોશ જાતિઓમાં જન્મ લેનાર બાળક સંસ્કારવશ જે અનૈતિક આચરણનો માર્ગ અપનાવે છે તેનું ઉત્તરદાયિત્વ કોના પર થશે ? વૈયક્તિક વિભિન્નતાઓનું પરિણામ ઈશ્વરેચ્છા નથી. પરંતુ વ્યક્તિના પોતાના કૃત્યોનું પરિણામ છે. વર્તમાન જીવનમાં જે પણ ક્ષમતા અને અવસરોની સુવિધા તેને ઉપલબ્ધ નથી અને જેના ફળસ્વરૂપ તેને નૈતિક વિકાસનો અવસર પ્રાપ્ત થતો નથી. તેનું કારણ પણ તે સ્વયં જ છે અને ઉત્તરદાયિત્વ પણ તેના ઉપર જ છે.

નૈતિક વિકાસ માત્ર એક જન્મની સાધનાનું પરિણામ નથી, પરંતુ તેના પાછળના જન્મ-જન્માંતરની સાધના હોય છે. પુનર્જન્મનો સિદ્ધાન્ત પ્રાણીને નૈતિક વિકાસ માટે અનન્ત અવસર આપે છે. બ્રૈડલે નૈતિક પૂર્ણતાની ઉપલબ્ધિને અનન્ત પ્રક્રિયા માને છે.<sup>૨</sup> જો નૈતિકતા આત્મપૂર્ણતા અને આત્મ સાક્ષાત્કારની દિશામાં જ પ્રવૃત્તિમય છે તો પછી પુનર્જન્મ વગર જ આ વિકાસની દિશામાં આગળ કેવી રીતે વધી શકે છે? ગીતામાં પણ નૈતિક પૂર્ણતાની ઉપલબ્ધિના માટે અનેક જન્મોની સાધના આવશ્યક માને છે.<sup>૩</sup> ડૉ. ટાટિયા પણ લખે છે કે "જો આધ્યાત્મિક પૂર્ણતા (મુક્તિ) એક સત્ય છે. તો તેના સાક્ષાત્કારના માટે અનેક જન્મ આવશ્યક છે."<sup>૪</sup>

તેની સાથે જ આત્માના બંધનની વ્યાખ્યા માટે પુનર્જન્મની ધારણાનો સ્વીકાર કરવો પડશે, કારણકે વર્તમાન બંધનની અવસ્થાનું કારણ ભૂતકાળના જીવનમાં જ ગોતી શકાય છે.

જે દર્શન પુનર્જન્મનો સ્વીકાર કરતા નથી, તે વ્યક્તિની સાથે સાચો ન્યાય કરતા નથી. અપરાધના માટે દંડ આવશ્યક છે. તે માટે એનો અર્થ એવો નથી કે વિકાસનો કે સુધારનો અવસર જ સમાપ્ત કરી દેવો. જૈન દર્શન પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તને સ્વીકાર કરીને વ્યક્તિને નૈતિક વિકાસનો અવસર આપે છે. તથા પોતાને એક પ્રગતિશીલ દર્શન સિદ્ધ કરે છે. પુનર્જન્મની ધારણા દંડના સુધારવાદી સિદ્ધાન્તનું સમર્થન કરે છે, જ્યારે પુનર્જન્મને ન માનનારી નૈતિક વિચારણાઓ દંડનો બદલો લેવાના સિદ્ધાન્તનું સમર્થન કરે છે, જો કે વર્તમાન યુગમાં એક પરંપરાગત છે પરંતુ તે અનુચિત ધારણા છે.

પુનર્જન્મના વિરુદ્ધ એ પણ તર્ક આપવામાં આવે છે કે જો તેજ આત્મા (ચેતના) પુનર્જન્મ ગ્રહણ કરે છે તો

૧. ગીતા રહસ્ય, પૃ. ૨૬૮

૨. એથિકલ સ્ટડીજ, પૃ. ૩૧૩.

૩. ગીતા, ૬/૪૫

૪. સ્ટડીજ ઈન જૈન ફિલોસોફી, પૃ. ૨૨૧

પછી તેને પૂર્વ-જન્મની સ્મૃતિ કેમ રહેતી નથી. સ્મૃતિના અભાવમાં પુનર્જન્મને શેના આધાર પર માની શકાય ? પરંતુ આ તર્ક યોગ્ય નથી, કારણકે અમે હંમેશા જોઈએ છીએ કે અમને પોતાને વર્તમાન જીવનની અનેક ઘટનાઓની સ્મૃતિ નથી રહેતી. જો આપણે વર્તમાન જીવનના વિસ્મૃત ભાગનો અસ્વીકાર નહીં કરીએ તો પછી કેવળ સ્મરણના અભાવમાં પૂર્વ-જન્મોને કેવી રીતે અસ્વીકાર કરી શકીએ છીએ વાસ્તવમાં આપણા જીવનની અનેક ઘટનાઓ અચેતન સ્તર પર રહે છે. તેવી જ રીતે પૂર્વ-જન્મોની ઘટનાઓ પણ અચેતન સ્તર પર બની રહે છે અને વિશિષ્ટ અવસરો પર ચેતનાના સ્તર પર પણ વ્યક્ત થઈ જાય છે. એ પણ તર્ક આપવામાં આવે છે કે અમને પોતાના જે કૃત્યોની સ્મૃતિ નથી તો શા માટે અમે તેના પ્રતિકૂળને ભોગવીએ ? પરંતુ આ તર્ક યોગ્ય નથી. એનાથી શો ફરક પડે છે કે અમને પોતાના કર્મોની સ્મૃતિ છે કે નહીં ? અમે જે કર્યું છે તો તેનું ફળ ભોગવવાનું જ છે. જો કોઈ વ્યક્તિ એટલું બધું મધ્યપાન કરી લે કે તેને પોતાના કરેલ મધ્યપાનની સ્મૃતિ પણ ન રહે, તો શું તે તેના નશાથી બચી શકે છે? જે કર્યું છે તેનો ભોગ અનિવાર્ય છે, ચાહે તેની સ્મૃતિ છે કે નથી ?<sup>૧</sup>

જૈન ચિંતકોએ એટલા માટે જ કર્મ સિદ્ધાન્તની સ્વીકૃતિની સાથે-સાથે આત્માની અમરતા અને પુનર્જન્મના સિદ્ધાન્તનો સ્વીકાર કરેલ છે. જૈન વિચારક સ્વીકાર કરે છે કે પ્રાણીઓમાં ક્ષમતા અને અવસરોની સુવિધા આદિનો જે જન્મના નૈસર્ગિક વૈષમ્ય છે તેનું કારણ પ્રાણીના પોતાના જ પૂર્વ - જન્મોના કૃત્ય છે. સંક્ષેપમાં વંશાનુગત અને નૈસર્ગિક વૈષમ્ય પૂર્વ-જન્મોના શુભાશુભ કૃત્યોનું ફળ છે. એજ નહીં પરંતુ અનુકૂળ અને પ્રતિકૂળ પરિવેશની ઉપલબ્ધિ પણ શુભાશુભ કૃત્યોનું ફળ છે. સ્થાનાંગસૂત્રમાં ભૂત, વર્તમાન અને ભાવી જન્મોમાં શુભાશુભ કર્મોના ફળ સંબંધની દૃષ્ટિથી આઠ વિકલ્પ માનવમાં આવે છે.-

૧. વર્તમાન જન્મના અશુભ કર્મ વર્તમાન જન્મમાં જ ફળ આપે.
૨. વર્તમાન જન્મના અશુભ કર્મ ભાવી જન્મોમાં ફળ આપે.
૩. ભૂતકાલીન જન્મોના અશુભ કર્મ વર્તમાન જન્મમાં ફળ આપે.
૪. ભૂતકાલીન જન્મોના અશુભ કર્મ ભાવી જન્મોમાં ફળ આપે.
૫. વર્તમાન જન્મના શુભ કર્મ વર્તમાન જન્મમાં ફળ આપે.
૬. વર્તમાન જન્મના શુભ કર્મ ભાવી જન્મોમાં ફળ આપે.
૭. ભૂતકાલીન જન્મોના શુભ કર્મ વર્તમાન જન્મમાં ફળ આપે.
૮. ભૂતકાલીન જન્મોના શુભ કર્મ ભાવી જન્મોમાં ફળ આપે.<sup>૨</sup>

આ પ્રમાણે જૈન દર્શનમાં વર્તમાન જીવનનો સંબંધ ભૂતકાલીન અને ભાવી જન્મોથી મનાય છે. જૈન દર્શન અનુસાર ચાર પ્રકારની યોની છે- ૧. દેવ (સ્વર્ગીય જીવન), ૨. મનુષ્ય, ૩. તિર્યચ (વનસ્પતિ અને પશુજીવન) અને ૪. નારક (નારકીય જીવન)<sup>૩</sup> પ્રાણી પોતાના શુભાશુભ કર્મોના અનુસાર આ યોનિઓમાં જન્મ લે છે. જો તે શુભકર્મ કરે છે તો દેવ અને મનુષ્યના રૂપમાં જન્મ લે છે અને અશુભ કર્મ કરે છે તો પશુગતિ કે નારક ગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. મનુષ્ય મરીને પશુ પણ થઈ શકે છે અને દેવ પણ થઈ શકે છે. પ્રાણી ભાવી જીવનમાં શું થશે તે તેના વર્તમાન જીવનના આચરણ પર નિર્ભર કરે છે.

### ધર્મદ્રવ્ય :

ધર્મ દ્રવ્યની ચર્ચાના પ્રસંગમાં સર્વ પ્રથમ અમારે એ સ્પષ્ટ રૂપમાં જાણી લેવું જોઈએ કે અહીં "ધર્મ" શબ્દનો અર્થ તે નથી જેને સામાન્યથી ગ્રહણ કરાય છે. અહીં "ધર્મ" શબ્દ સ્વભાવનો વાચક નથી. નથી કર્તવ્યનો અને નથી સાધના કે ઉપાસનાના વિશેષ પ્રકારનો, પરંતુ તેને જીવ કે પુદ્ગલની ગતિના સહાયક તત્ત્વના રૂપમાં સ્વીકાર કરેલ છે. જે જીવ અને પુદ્ગલની ગતિના માધ્યમનું કાર્ય કરે છે. તેને ધર્મ દ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે. જે પ્રમાણે માછલીની ગતિ જલના માધ્યમથી જ સંભવ હોય છે અથવા જેમ - વિદ્યુતધારા તેનો ચાલક દ્રવ્ય તાર આદિના માધ્યમથી જ પ્રવાહિત થાય છે, તેજ પ્રમાણે જીવ અને પુદ્ગલ વિશ્વમાં પ્રસારિત ધર્મ દ્રવ્યના માધ્યમથી જ ગતિ કરે છે. લોકમાં

૧. જૈન સાઈકોલોજી, પૃ. ૧૭૫.

૨. સ્થાનાંગસૂત્ર, ૮/૨.

૩. તત્ત્વાર્થસૂત્ર, ૮/૧૧.

પ્રસારિત થવાના કારણે આ ધર્મ દ્રવ્ય અસ્તિકાય વર્ગની અન્તર્ગત આવે છે. તેને લોકવ્યાપી મનાય છે. અર્થાત્ તેનો વિસ્તાર ક્ષેત્રલોક સુધી છે. અલોકમાં ધર્મ દ્રવ્યનો અભાવ છે. એટલા માટે ત્યાં જીવન અને પુદ્ગલની ગતિ સંભવ નથી. આજ કારણથી તેને અલોક કહેવાય છે. અલોકનું તાત્પર્ય એ છે કે જેમાં જીવન અને પુદ્ગલનો અભાવ હોય. ધર્મ દ્રવ્ય પ્રસારિત સ્વભાવવાળો (અસ્તિકાય) હોવા છતાં પણ અમૂર્ત (અરૂપી) અને અચેતન છે. ધર્મ દ્રવ્ય એક અને અખંડ દ્રવ્ય છે. જ્યાં જીવાત્માઓ અનેક મનાય છે ત્યાં ધર્મદ્રવ્ય એક જ છે. લોક સુધી સીમિત હોવાના કારણે તેને અનન્ત પ્રદેશી ન કહેતા અસંખ્ય પ્રદેશી કહેવાય છે. જૈન દર્શન અનુસાર લોક ચાહે કેટલોય વિસ્તૃત શા માટે ન હોય છતાં પણ તે અસીમ ન થઈને સસીમ છે અને સસીમ લોકમાં વ્યાપ્ત હોવાના કારણે ધર્મ દ્રવ્યને આકાશના સમાન અનન્ત પ્રદેશી ન માનતા અસંખ્ય પ્રદેશી માનવું જ યોગ્ય છે.

**અધર્મ દ્રવ્ય :**

અધર્મ દ્રવ્ય પણ અસ્તિકાય વર્ગની અન્તર્ગત આવે છે. આનો પણ વિસ્તાર ક્ષેત્ર કે પ્રદેશ-પ્રચયત્વ લોકવ્યાપી છે. લોક બહાર અલોકમાં આનું અસ્તિત્વ નથી. અધર્મ દ્રવ્યનું લક્ષણ કે કાર્ય જીવ અને પુદ્ગલની સ્થિતિમાં સહાયક થવાનું મનાય છે. પરંપરાગત ઉદ્ધારણના રૂપમાં એવું કહેવાય છે કે જે પ્રમાણે વૃક્ષની છાયા મુસાફરના વિશ્રામમાં સહાયક થાય છે. તે જ પ્રમાણે અધર્મ દ્રવ્ય જીવ અને પુદ્ગલની અવસ્થિતિમાં સહાયક થાય છે. જ્યાં ધર્મ દ્રવ્ય ગતિ માધ્યમ (ચાલક) છે. ત્યાં અધર્મદ્રવ્યગતિનું કુચાલક છે. માટે તેને સ્થિતિનું માધ્યમ કહેવામાં આવે છે. જો અધર્મ દ્રવ્ય ન હોય તો જીવ અને પુદ્ગલની ગતિનું નિયમન અસંભવ થઈ જાય અને તે અનન્ત આકાશમાં વિખરાય જાય. જે પ્રમાણે વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી ગુરુત્વાકર્ષણ આકાશમાં સ્થિત પુદ્ગલ પિંડોને નિયંત્રિત કરે છે તેજ પ્રમાણે અધર્મ પણ જીવ અને પુદ્ગલની ગતિનું નિયમન કરી તેને વિરામ આપે છે. સંખ્યા દૃષ્ટિથી અધર્મ દ્રવ્યને એક અને અખંડ દ્રવ્ય માનવામાં આવે છે. પ્રદેશ પ્રચયત્વની દૃષ્ટિથી આનો વિસ્તાર ક્ષેત્ર લોક સુધી સીમિત હોવાના કારણે અને અસંખ્ય પ્રદેશી માનવામાં આવે છે. છતાં પણ તે એક અખંડ દ્રવ્ય છે. કારણ કે તેના ટુકડા કરવા સંભવ નથી. ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્યોમાં દેશ-પ્રદેશ આદિની કલ્પના માત્ર વિચારણાના સ્તર પર જ થાય છે.

**આકાશ :**

આકાશ દ્રવ્ય પણ અસ્તિકાય વર્ગની અન્તર્ગત જ આવે છે. પરંતુ જ્યાં ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્યોનું વિસ્તારક્ષેત્ર લોકવ્યાપી છે ત્યાં આકાશનું વિસ્તારક્ષેત્ર લોક અને અલોક બન્ને છે. આકાશનું લક્ષણ "અવગાહન" છે. તે જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોને સ્થાન પ્રદાન કરે છે. લોકને પણ પોતાનામાં સમાવી લેવાના કારણે આકાશનું વિસ્તારક્ષેત્ર લોકની બહાર પણ માનવું જરૂરી છે. આજ કારણે જૈન આચાર્ય આકાશના બે વિભાગ કરે છે - લોકકાશ અને અલોકકાશ. વિશ્વમાં જે ખાલી સ્થાન છે તે લોકકાશ છે અને આ વિશ્વની બહાર જે ખાલી સ્થાન છે તે અલોકકાશ છે.

આ પ્રમાણે જ્યાં ધર્મદ્રવ્ય અને અધર્મદ્રવ્ય અસંખ્ય પ્રદેશી મનાય છે ત્યાં આકાશ પ્રદેશને અનન્ત પ્રદેશી માનવામાં આવે છે. લોકની સીમા થઈ શકે છે પરંતુ અલોકની કોઈ સીમા નથી. તે અનન્ત છે. કારણ કે આકાશ લોક અને અલોક બન્નેમાં છે માટે તે અનન્ત પ્રદેશી છે. સંખ્યાની દૃષ્ટિથી આકાશને પણ એક અને અખંડ દ્રવ્ય મનાય છે. તેની દેશ-પ્રદેશ આદિની કલ્પના પણ ફક્ત વૈચારિક સ્તર સુધી જ સંભવ છે. વસ્તુતઃ આકાશમાં કોઈપણ પ્રકારનું વિભાજન કરવું સંભવ નથી. કારણ કે તે અખંડ દ્રવ્ય કહેવાય છે. જૈન આચાર્યોની માન્યતા છે કે જેને અમે સામાન્ય ઠોસ પિંડ સમજીએ છીએ તેમાં પણ આકાશ અર્થાત્ ખાલી સ્થાન હોય છે. એક પુદ્ગલ પરમાણુમાં પણ બીજા અનન્ત પુદ્ગલ પરમાણુઓનો પોતાનામાં સમાવિષ્ટ કરવાની શક્તિ ત્યારે જ સંભવ હોય છે જ્યારે તેનામાં વિપુલ માત્રામાં ખાલી સ્થાન કે આકાશ હોય છે. માટે મૂર્ત દ્રવ્યોમાં પણ આકાશ તો નિશ્ચિત હોય છે. લાકડીના ઉદ્ધારણના રૂપમાં એવું કહેવાય છે કે- જ્યારે તે લાકડીમાં આપણે ખીલો ઠોકીએ ત્યારે વસ્તુતઃ તેમાં નિહિતરિક્ત સ્થાનમાં જ સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે એનું તાત્પર્ય છે કે તેમાં પણ આકાશ છે. પરંપરાગત ઉદ્ધારણના રૂપમાં એવું કહેવાય છે કે- 'દૂધ કે પાણીની ભરેલ ગ્લાસમાં જો ધીરે-ધીરે સાકર કે મીઠું નાખીએ તો તે એનામાં ભળી જાય છે. એનું તાત્પર્ય એ છે કે દૂધ કે પાણીથી ભરેલ ગ્લાસમાં પણ ખાલી સ્થાન અર્થાત્ આકાશ છે. વૈજ્ઞાનિકોએ પણ એવું માની લીધું છે કે પ્રત્યેક પરમાણુમાં પર્યાપ્ત રૂપથી ખાલી સ્થાન હોય છે. માટે આકાશને લોકાલોક વ્યાપી, એક અને અખંડ દ્રવ્ય માનવામાં કોઈ બાધા આવતી નથી.

## પુદ્ગલ :<sup>૧</sup>

પુદ્ગલને પણ અસ્તિકાય દ્રવ્ય માને છે. તે મૂર્ત અને અચેતન દ્રવ્ય છે. પુદ્ગલનું લક્ષણ શબ્દ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ આદિ મનાય છે. જૈન આચાર્યોએ હલકાપણું, ભારીપણું, પ્રકાશ, અંધકાર, છાયો, તડકો આદિને પણ પુદ્ગલનું લક્ષણ માને છે. જ્યાં ધર્મ, અધર્મ અને આકાશને એક દ્રવ્ય માને છે ત્યારે પુદ્ગલ અનેક દ્રવ્ય છે. જૈન આચાર્યોએ પ્રત્યેક પરમાણુને એક સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માને છે. માટે પુદ્ગલ દ્રવ્ય સમસ્ત દૃશ્ય જગતનું મૂળભૂત ઘટક છે.

આ દૃશ્ય જગત પુદ્ગલ દ્રવ્યના જ વિભિન્ન સંયોગોનો વિસ્તાર છે. અનેક પુદ્ગલ પરમાણુ મળીને સ્કંધની રચના કરે છે અને આ જ સ્કંધોથી જ મળીને દૃશ્ય જગતની બધી વસ્તુઓ નિર્મિત થાય છે. નવીન સ્કંધોના નિર્માણ અને પૂર્વ નિર્મિત સ્કંધોનું સંગઠન અને વિઘટનની પ્રક્રિયાના માધ્યમથી જ દૃશ્ય જગતમાં પરિવર્તન ઘટિત થાય છે અને વિભિન્ન વસ્તુઓ અને પદાર્થ અસ્તિત્વમાં આવે છે.

જૈન આચાર્યોએ પુદ્ગલનો સ્કંધ અને પરમાણુ આ બે રૂપોમાં વિવેચન કરેલ છે. વિભિન્ન પરમાણુઓના સંયોગથી જ સ્કંધ બને છે. છતાં પણ એટલું સ્પષ્ટ છે કે પુદ્ગલ દ્રવ્યનું અંતિમ ઘટક તો પરમાણુ જ છે. પ્રત્યેક પરમાણુમાં સ્વભાવથી એક રસ, એક રૂપ, એક ગંધ અને શીત-ઉષ્ણ કે સ્નિગ્ધ-રૂક્ષમાંથી કોઈ બે સ્પર્શ મળે છે.

જૈન આગમોમાં વર્ણ પાંચ છે - લાલ, પીળો, લીલો, સફેદ અને કાળો. ગંધ બે છે : સુગંધ અને દુર્ગંધ; રસ પાંચ છે - તીખો, કડવો, કસાયેલો, ખાટો અને મીઠો. આ પ્રમાણે સ્પર્શ આઠ માને છે- શીત અને ગરમ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ, મૂદુ અને કર્કશ તથા હલકો અને ભારે. જાણેલ છે કે પરમાણુઓમાં મૂદુ, કર્કશ, હલકો અને ભારી આ ચાર સ્પર્શ હોતા નથી. આ ચાર સ્પર્શ ત્યારે જ સંભવ હોય શકે કે જ્યારે પરમાણુઓથી સ્કંધોની રચના થાય છે. ત્યારે તેમાં મૂદુ, કઠોર, હલકો, ભારે, ગુણ પણ પ્રકટ થઈ જાય છે. પરમાણુ એક પ્રદેશી હોય છે. જ્યારે સ્કંધમાં બે કે બેથી અધિક અસંખ્ય પ્રદેશી પણ હોય શકે છે. સ્કંધ, સ્કંધ-દેશ, સ્કંધ-પ્રદેશ અને પરમાણુ આ ચાર પુદ્ગલ દ્રવ્યના વિભાગ છે. આમાં પરમાણુ નિરવયવ છે. આગમોમાં તેને આદિ, મધ્ય અને અંતથી રહિત બતાવેલ છે. જ્યારે સ્કંધમાં આદિ અને અંત હોય છે. ત્યાં કેવળ ભૌતિક વસ્તુઓ જ નથી પરંતુ શરીર, ઈન્દ્રિય અને મન પણ સ્કંધોનો જ ખેલ હોય છે.

### સ્કંધોના પ્રકાર -

જૈન દર્શન સ્કંધના નીચે પ્રમાણે છ પ્રકાર માને છે.

- (૧) સ્થૂલ-સ્થૂલ : આ વર્ગની અંદર વિશ્વનાં સમસ્ત ઠોસ પદાર્થ આવે છે. આ વર્ગનાં સ્કંધોની વિશેષતા એ છે કે તે છિન્ન-ભિન્ન થવાથી મળવામાં અસમર્થ હોય છે, જેમકે- પત્થર.
- (૨) સ્થૂલ : જે સ્કંધ છિન્ન-ભિન્ન થઈને સ્વયં આપસમાં મળી જાય છે તે સ્થૂલ સ્કંધ કહેવાય છે. આના અંતર્ગત વિશ્વના તરલ દ્રવ્ય આવે છે, જેમકે- પાણી, તેલ આદિ.
- (૩) સ્થૂલ-સૂક્ષ્મ : જે પુદ્ગલ સ્કંધ છિન્ન-ભિન્ન કરી શકાતા નથી, અથવા જેનું ગ્રહણ કે લઈ જવું, લાવવું સંભવ નથી. પરંતુ જે ચક્ષુ ઈન્દ્રિયના અનુભૂતિનો વિષય હોય તે સ્થૂલ-સૂક્ષ્મ કે બાદર-સૂક્ષ્મ કહેવાય છે, જેમકે- પ્રકાશ, છાયા, અંધકાર આદિ.
- (૪) સૂક્ષ્મ-સ્થૂલ : જે વિષય દેખાતો નથી પરંતુ જે અમારી ઈન્દ્રિય અનુભૂતિનો વિષય બને છે, જેમકે- સુગંધ, શબ્દ આદિ. આધુનિક વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી વિદ્યુતધારાનો પ્રવાહ અને અદૃશ્ય પરંતુ અનુભૂત ગૈસ પણ આ વર્ગની અંતર્ગત આવે છે. જૈન આચાર્યોએ ધ્વનિ તરંગ આદિને પણ આ વર્ગની અંતર્ગત માનેલ છે. વર્તમાન યુગમાં ઈલેક્ટ્રોનિક માધ્યમો દ્વારા જે ચિત્ર આદિનું સંપ્રેષણ કરાય છે તેને પણ અમે આ વર્ગની અંતર્ગત રાખી શકીએ છીએ.
- (૫) સૂક્ષ્મ : જે સ્કંધ કે પુદ્ગલ ઈન્દ્રિયના માધ્યમથી ગ્રહણ કરી શકાતા નથી તે આ વર્ગની અંતર્ગત આવે છે. જૈન આચાર્યોએ કર્મવર્ગણા, મનોવર્ગણા જે-જે જીવોના બંધનનું કારણ છે તેને આ વર્ગમાં માને છે.
- (૬) અતિ સૂક્ષ્મ : દ્વયણુક આદિ અત્યંત નાના-સ્કંધ અતિ સૂક્ષ્મ માને છે.

૧. પુદ્ગલ દ્રવ્યની વિસ્તૃત વિવેચના હેતુ જુવો : Concept of Matter in Jain Philosophy - Dr. J.C. Sikadar, P.V. Research Institute, Varansi.

## સ્કંધના નિર્માણની પ્રક્રિયા :

સ્કંધની રચના બે પ્રકારે થાય છે- એક તરફ મોટા-મોટા સ્કંધોના ટૂટવાથી નાના-નાના સ્કંધોના સંયોગથી નવા સ્કંધ બને છે. તો બીજી તરફ પરમાણુઓમાં નિહિત સ્વાભાવિક સ્નિગ્ધતા અને રૂક્ષતાના કારણે પરસ્પર બંધ થાય છે, જેનાથી સ્કંધોની રચના થાય છે. એટલા માટે એવું કહેવાય છે કે સંઘાત અને ભેદથી સ્કંધની રચના થાય છે. સંઘાતનું તાત્પર્ય એકત્રિત થવું અને ભેદનું તાત્પર્ય તુટવું છે. કેવા પ્રકારના પરમાણુઓના પરસ્પર મળવાથી સ્કંધ આદિની રચના થાય છે, આ પ્રશ્ન પર જૈન આચાર્યોએ વિસ્તૃત ચર્ચા કરેલ છે. પરંતુ વિસ્તારભયથી તેનું અહીં વર્ણન કરવું અસંભવ છે. આ હેતુના ઈચ્છુક પાઠકે તત્વાર્થ સૂત્રનાં પાંચમાં અધ્યયનની ટીકાનું અવલોકન કરી લેવું જોઈએ.

જૈન આચાર્યોની વિશેષતા એ છે કે તેઓ અંધકાર, પ્રકાશ, છાયા, શબ્દ, ગરમી આદિને પુદ્ગલ દ્રવ્યની પર્યાય માને છે. આ દૃષ્ટિથી જૈન દર્શનનો પુદ્ગલ વિચાર આધુનિક વિજ્ઞાનની ઘણી નજીક છે.

જૈન ધર્મની એવી અનેક માન્યતાઓ છે જે કેટલાક વર્ષો પૂર્વે (સુધી) અવૈજ્ઞાનિક તથા સંપૂર્ણ કાલ્પનિક લાગતી હતી. પણ આજે વિજ્ઞાનથી પ્રમાણિત થઈ રહી છે. દાખલા તરીકે : પ્રકાશ, અંધકાર, તાપ, છાયા અને શબ્દ વગેરે પૌદ્ગલિક છે. જૈન આગમોની આ માન્યતા પર કોઈ વિશ્વાસ કરતા નહોતા પણ આજે તેની પૌદ્ગલિકતા સિદ્ધ થઈ ગઈ છે. જૈન આગમોનું કહેવું છે કે- 'શબ્દ ન માત્ર પૌદ્ગલિક છે પરંતુ તે ધ્વન્યાત્મક રૂપથી આખા લોકની યાત્રા કરે છે. આ માન્યતાને કાળ સુધી કોઈપણ સ્વીકાર કરતા નહોતા પણ આધુનિક વૈજ્ઞાનિક શોધો એ હવે આ માન્યતાઓ સિદ્ધ કરી બતાવી કે પ્રત્યેક ધ્વનિના ઉચ્ચારણ બાદ પોતાની યાત્રા પ્રારંભ કરી દે છે અને એમની આ યાત્રા અત્યંત કૃષ રૂપમાં જ કેમ ન હોય પણ તે લોકાન્ત સુધી થાય છે. જૈનોની કેવળજ્ઞાન સંબંધી આ અવધારણા (માન્યતા) છે કે કેવલી અથવા સર્વજ્ઞ સમસ્ત લોકના પદાર્થોને હસ્તકમલવત્ પ્રત્યક્ષરૂપે જાણે છે. અથવા અવધિજ્ઞાન સંબંધી આ અવધારણા (માન્યતા) છે કે અવધિજ્ઞાની ચર્મચક્ષુ દ્વારા ગ્રહણ ન થતા દૂરનાં વિષયોનું સીધું પ્રત્યક્ષીકરણ કરી લે છે. કેટલાક વર્ષો પહેલા આ બધી કપોલ કલ્પના જ લાગતી હતી. પણ આજે જ્યારે ટેલીવિઝનનો આવિષ્કાર થયા બાદ આ વાત આશ્ચર્યજનક નથી રહી. જે પ્રકારે ધ્વનિની યાત્રા થાય છે તે જ પ્રકારે પ્રત્યેક ભૌતિક પિંડથી પ્રકાશ કિરણો પરાવર્તિત (પરિવર્તન) થાય છે. અને એ પણ ધ્વનિના સમાન જ લોકમાં પોતાની યાત્રા કરે છે તથા પ્રત્યેક વસ્તુ અથવા ઘટનાનું ચિત્ર વિશ્વમાં સંપ્રેષિત (પ્રકાશિત) કરી દે છે. આજે જો માનવ મસ્તિષ્કમાં ટેલીવિઝન સેટની જેમ ચિત્રોને ગ્રહણ કરવાનું સામર્થ્ય વિકસિત થઈ જાય તો દૂરના પદાર્થો અને ઘટનાઓના હસ્તકમલવત્ જ્ઞાનમાં કોઈ અડચણ રહેશે નહીં. કારણ કે પ્રત્યેક પદાર્થથી પ્રકાશ તથા છાયાના રૂપમાં જે કિરણો પરિવર્તિત થઈ રહ્યા છે એ તો આપણી બધાની પાસે પહોંચી જ રહી છે. આજે જો આપણા ચૈતન્ય મસ્તિષ્કની ગ્રહણ શક્તિ વિકસિત થઈ જાય તો દૂરના વિષયોનું જ્ઞાન અસંભવ નથી. એનાથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રાચીન ધાર્મિક કહેવાવાળા સાહિત્યમાં પણ ઘણુંબહુ આવું જ છે કે જે આજે વિજ્ઞાન સમ્મત સિદ્ધ થઈ ગયું છે અથવા જેની વિજ્ઞાન સમ્મત સિદ્ધ થવાની સંભાવના હમણાં સંપૂર્ણ નિરસ્ત (નાબુદ) નથી થઈ.

અનેક આગમ વચન અથવા સૂત્ર એવા છે જે કાળ સુધી અવૈજ્ઞાનિક પ્રતીતિ થતા હતા. તે આજે વૈજ્ઞાનિક સિદ્ધ થઈ રહ્યા છે. માત્ર એટલું જ નહીં એ સૂત્રોનું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન એના પ્રકાશમાં છે. જેની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. એ વધારે યોગ્ય જણાય છે. દાખલા તરીકે- પરમાણુઓના પારસ્પરિક બંધનથી સ્કંધના નિર્માણની પ્રક્રિયાને સમજાવવા માટે તત્વાર્થ સૂત્રના પાંચમા અધ્યયનનું એક સૂત્ર આવે છે. "સ્નિગ્ધરૂક્ષતાત્ બન્ધ" : આમાં સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ પરમાણુઓને એકબીજાથી મળીને સ્કંધ બનાવવાની વાત કહી છે. સામાન્યરૂપે આની વ્યાખ્યા એ કહીને કરવામાં આવતી હતી કે સ્નિગ્ધ (ચિકનું) અને રૂક્ષ (ખરબચડા) પરમાણુઓમાં બંધ થાય છે. પણ આજે જ્યારે અમે આ સૂત્રની વૈજ્ઞાનિક વ્યાખ્યા કરીએ છીએ કે સ્નિગ્ધ એટલે ધનાત્મક વિદ્યુતથી આવેશિત અને રૂક્ષ એટલે ઋણાત્મક વિદ્યુતથી આવેશિત સૂક્ષ્મ કણ. જૈનદર્શનની ભાષામાં પરમાણુ પરસ્પર મળીને સ્કંધનું નિર્માણ કરે તો તત્વાર્થ સૂત્રનું આ સૂત્ર વધારે વિજ્ઞાન સમ્મત પ્રતીતિ થાય છે.

જ્યાં સુધી ભૌતિક તત્વના અસ્તિત્વ અને સ્વરૂપનો પ્રશ્ન છે તેનો વૈજ્ઞાનિકો અને જૈન આચાર્યોમાં વધારે મતભેદ નથી. પરમાણુ અથવા પુદ્ગલ કણોમાં જે અનંત શક્તિનો નિર્દેશ જૈન આચાર્યોએ કર્યું હતું તે આધુનિક વૈજ્ઞાનિક શોધોથી સિદ્ધ થઈ રહ્યું છે. આધુનિક વૈજ્ઞાનિક આ માન્યતાને સિદ્ધ કરી ગયા કે એક પરમાણુનો વિસ્ફોટ પણ કેટલી વધારે



શક્તિનું સૃજન કરી શકે છે. આમ પણ ભૌતિક પિંડ અથવા પુદ્ગલની અવધારણા (માન્યતા) એવી છે કે જેના પર વૈજ્ઞાનિકો તથા જૈન વિચારકોમાં કોઈ વધારે મતભેદ જોવા નથી મળતા. પરમાણુઓ દ્વારા સ્કન્ધની રચનાનો જૈન સિદ્ધાંત કેટલો વૈજ્ઞાનિક છે તેની ચર્ચા અમે પહેલા કરી ગયા છીએ. વિજ્ઞાન જેને પરમાણુ કહેતો હતો તે હવે તૂટી ગયું છે. વાસ્તવિકતાતો એ જ છે કે વિજ્ઞાને જેને પરમાણુ માની લીધું હતું તે પરમાણુ હતો જ નહીં. તે તો સ્કન્ધ જ હતો. કારણ કે જૈનોની પરમાણુની પરિભાષા એ છે કે જેનું વિભાજન ન થઈ શકે એવું ભૌતિક તત્ત્વ પરમાણુ છે. એ જ રીતે આજે અમે જોઈએ છીએ કે વિજ્ઞાનનું તથાકથિત (કેટલાક) પરમાણુ ખંડિત થઈ ગયા છે. જ્યારે જૈન દર્શનનું સૂક્ષ્મ પરમાણુ હજી સુધી વૈજ્ઞાનિકો સમજી શક્યા નથી. વાસ્તવમાં જૈનદર્શનમાં જેને પરમાણુ કહેવાય છે એને આધુનિક વૈજ્ઞાનિકોએ "ક્વાર્ક" નામ આપી દીધું છે અને એ તો આજે પણ એની શોધમાં જ લાગેલા છે. સમકાલીન ભૌતિક વિદ્વાનોની ક્વાર્કની પરિભાષા એ છે કે જે વિશ્વનું સરલતમ અને અંતિમ ઘટક છે તે જ ક્વાર્ક છે. આજે પણ ક્વાર્કની પરિભાષા (વ્યાખ્યા) કરવામાં વૈજ્ઞાનિકો સફળ ન થઈ શક્યા.

આધુનિક વિજ્ઞાન પ્રાચીન અવધારણાને સમ્પુષ્ટ અર્થાત્ વિકસિત કરવામાં કઈ રીતે સહાયક થયું છે- જેનું એક ઉદાહરણ એ છે કે જૈન તત્ત્વ મીમાંસામાં એક બીજી પણ માન્યતાએ છે કે એક પુદ્ગલ પરમાણુ જેટલી જગ્યા રોકે છે તે એક આકાશ પ્રદેશ કહેવાય છે. બીજા શબ્દોમાં માન્યતા એ છે કે એક આકાશ પ્રદેશમાં એક જ પરમાણુ રહી શકે છે. પણ બીજી તરફ આગમોમાં એ પણ ઉલ્લેખ છે કે એક આકાશ પ્રદેશમાં અસંખ્યાત પુદ્ગલ પરમાણુ સમાઈ શકે છે. આ વિરોધાભાષનું સીધું સમાધાન અમારી પાસે ન હતું. પણ વિજ્ઞાને એ સિદ્ધ કરી દીધું કે વિશ્વમાં કેટલાક એવા ઠોસ દ્રવ્ય છે જેનો એક વર્ગ ઈંચનું વજન લગભગ આઠ સૌ ટન થાય છે. એનાથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે જેને આપણે ઠોસ સમજીએ છીએ તે વાસ્તવમાં કેટલું પહોળું છે. માટે અવગાહન શક્તિના કારણે એ સંભવ છે કે એક જ આકાશ પ્રદેશમાં અનંત પરમાણુ પણ સમાહિત થઈ શકે છે.<sup>૧</sup>

કાળ :

કાળ દ્રવ્યને અનસ્તિકાય વર્ગના અંતર્ગત માનવામાં આવે છે. જેમકે અમે પહેલા સૂચિત કરી ગયા છીએ કે આગમિક યુગ સુધી જૈન પરમ્પરામાં કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવાના સંદર્ભમાં પર્યાપ્ત મતભેદ હતા.

આવશ્યકચૂર્ણિ (ભાગ-૧ પૃ.૩૪૦-૩૪૧)માં કાળના સ્વરૂપના સંબંધમાં નીચેના ત્રણ મતોનો ઉલ્લેખ થયો છે-

૧. કેટલાક વિચારક કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય ન માની પર્યાયરૂપ માને છે.
૨. કેટલાક વિચારક એને ગુણ માને છે.
૩. કેટલાક વિચારક એને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માને છે.

શ્વેતામ્બર પરંપરામાં સાતમી શતાબ્દી સુધી કાળના સંબંધમાં ઉપરની ત્રણે વિચારધારાઓ પ્રચલિત હતી. અને શ્વેતામ્બર આચાર્ય પોત-પોતાની (માન્યતા) અવધારણા અનુસાર એમાંથી કોઈ એકનું પોષણ કરતા રહ્યા. જ્યારે દ્વિગંબર આચાર્યોએ એક મતથી કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માન્યું. જે વિચારક કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય નથી માનતા તેમનો તર્ક એ હતો કે જો ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, પુદ્ગલ અને જીવ દ્રવ્ય પોત-પોતાની પર્યાયો (વિભિન્ન અવસ્થાઓ)માં જાતે જ પરિવર્તિત થયા કરે છે તો પછી કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવાની શું આવશ્યકતા છે ? આગમોમાં પણ જ્યારે ભગવાન મહાવીરને પૂછવામાં આવ્યું કે 'કાળ શું છે ?' તો આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતા એમને કહ્યું કે- 'કાળ જીવ-અજીવમય છે. અર્થાત્ જીવ અને અજીવની પર્યાયો જ છે.'<sup>૨</sup> વિશેષાવશ્યકભાષ્યમાં કહ્યું છે- 'કે વર્તના અર્થાત્ પરિણમન યા પરિવર્તનથી ભિન્ન કોઈ કાળદ્રવ્ય નથી. આ રીતે જીવ અને અજીવની પરિવર્તનશીલ પર્યાયને જ કાળ કહેવામાં આવ્યું છે. ક્યાંક- ક્યાંક કાળને પર્યાય દ્રવ્ય કહેવામાં આવ્યું છે. આ બધા વિવરણોથી એવું પ્રતીત થાય છે કે કાળ કોઈ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય નથી. કારણકે આગમોમાં

૧. જૈન દર્શન અને આધુનિક વિજ્ઞાનના સંબંધોની વિવેચના માટે જુઓ.

(અ) શ્રમણ ઓક્ટોબર - ડીસેમ્બર, ૧૯૯૨, પૃ.૧-૧૨

(બ) Cosmology - Old and New by G.R. Jain

૨. ઉદ્ધૃત Jain conception of Space and time by Nagin, J. Shah. P. 374, Ref. No.6 Studies in Jainism. Deptt. of Philosophy. University of Poona, 1994.

જીવ-કાળ અને અજીવ-કાળ એવા કાળના બે વર્ગોનો ઉલ્લેખ મળે છે. માટે કેટલાક જૈન વિચારકોએ એમ માન્યું કે જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોની પર્યાયોથી પૃથક્ કાળ દ્રવ્યનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ નથી. પ્રાચીન સ્તરનો આગમોમાં સર્વપ્રથમ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કાળનો સ્વતંત્ર દ્રવ્યના રૂપમાં ઉલ્લેખ જોવા મળે છે. જેમકે અમે પૂર્વે સંકેત કરી ગયા છીએ કે માત્ર ઉમાસ્વાતિના યુગ સુધી જ નહીં અર્થાત્ ઈસાની ત્રીજી-ચોથી શતાબ્દી સુધી અપિતુ (પણ) ચૂર્ણિકાર અર્થાત્ ઈસાની સાતમી શતાબ્દી સુધી કાળ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે કે નહીં આ પ્રશ્ન પર જૈન દાર્શનિકોમાં મતભેદ હતો. એટલે જ તત્વાર્થસૂત્રમાં ભાષ્યમાન પાઠમાં ઉમાસ્વાતિને એ ઉલ્લેખ કરવો પડ્યો કે કેટલાક વિચારક કાળને પણ દ્રવ્ય માને છે. (કાલચ્ચેત્યેક ૨૫/૩૮) (આને અર્થ) ફળસ્વરૂપએ પણ છે કે આ યુગમાં કેટલાક જૈન દાર્શનિક કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનતા નહોતા. એમના અનુસાર બધા દ્રવ્યોની જે પર્યાયો છે એ જ કાળ છે. આ (માન્યતા) અવધારણાના વિરોધમાં બીજા પક્ષે કહ્યું કે અન્ય દ્રવ્યોની પર્યાયોથી પૃથક્ કાળ સ્વતંત્ર દ્રવ્ય છે. કારણકે કોઈપણ પદાર્થમાં બાહ્ય નિમિત્ત અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યના ઉપકાર વગર સ્વયં પરિણમન સંભવ જ નથી થઈ શકતું.<sup>૧</sup> જેમ જ્ઞાન આત્માનું સ્વલક્ષણ છે. પણ જ્ઞાનરૂપ પર્યાયો પોતાના જ્ઞેય વિષય પર જ નિર્ભર કરે છે. આત્માને જ્ઞાન ત્યારે જ થાય જ્યારે જ્ઞાનના વિષય અર્થાત્ જ્ઞેય વસ્તુ તત્વની સ્વતંત્ર સત્તા હોય. માટે અન્ય બધા દ્રવ્યોના પરિણમનને કોઈ બાહ્ય નિમિત્તે માનવું આવશ્યક છે. જેવી રીતે ગતિને જીવ અને પુદ્ગલનું સ્વલક્ષણ માનવા છતાં ગતિના બાહ્ય નિમિત્તના રૂપમાં ધર્મ દ્રવ્યની સ્વતંત્ર સત્તા માનવી આવશ્યક છે. તેવી રીતે બધા દ્રવ્યોમાં પર્યાય પરિવર્તનની ક્ષમતા સ્વયંમેવ થાય પણ એના નિમિત્ત કારણના રૂપમાં કાળ દ્રવ્યને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવું આવશ્યક છે. જો કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય નહીં માનવામાં આવે તો પદાર્થોના પરિણમન (પર્યાય પરિવર્તન)નું કોઈ નિમિત્ત કારણ નહીં થાય. પરિણમનના નિમિત્ત કારણના અભાવમાં પર્યાયોનો અભાવ થશે અને પર્યાયોના અભાવમાં દ્રવ્યનો પણ અભાવ થઈ જશે. કારણકે દ્રવ્યનું અસ્તિત્વ પણ પર્યાયોથી પૃથક્ નથી. આ રીતે સર્વશૂન્યતાનો પ્રસંગ આવી જશે. માટે પર્યાય પરિવર્તન (પરિણમન)ના નિમિત્ત કારણના રૂપમાં કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવું જ પડશે. કાળને સ્વતંત્ર તત્વ માનવાવાળા દાર્શનિકોના આ તર્કના વિરોધમાં એ પ્રશ્ન થયો કે જો અન્ય દ્રવ્યોના પરિણમન (પર્યાય પરિવર્તન)ના હેતુ ના રૂપમાં કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવું આવશ્યક છે તો પછી અલોકાકાશમાં થવાવાળા પર્યાય પરિવર્તનનો હેતુ (નિમિત્ત કારણ) શું છે? કારણકે અલોકાકાશમાં તો આગમોમાં કાળ દ્રવ્યનો અભાવ માન્યો છે. જો એમાં કાળ દ્રવ્યના અભાવમાં પર્યાય પરિવર્તન સંભવ છે તો પછી લોકાકાશમાં પણ અન્ય દ્રવ્યોના પર્યાય પરિવર્તન હેતુ કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવું આવશ્યક નથી. ફરીથી અલોકાકાશમાં કાળના અભાવમાં જો પર્યાય પરિવર્તન નહીં માનીએ તો પછી પર્યાય પરિવર્તનના અભાવમાં આકાશ દ્રવ્યમાં દ્રવ્યનું સામાન્ય લક્ષણ "ઉત્પાદ-વ્યય-ઘૌવ્ય" સિદ્ધ નહીં થઈ શકે અને જો અલોકાકાશમાં પર્યાય પરિવર્તન માનવામાં આવે તો એ પર્યાય પરિવર્તનનું નિમિત્ત કારણ તો નહીં થઈ શકે કારણકે એનો ત્યાં અભાવ છે. આ તર્કના પ્રત્યુત્તરમાં કાળને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવાવાળા આચાર્યોનો પ્રત્યુત્તર એ છે કે આકાશ એક અખંડ દ્રવ્ય છે. એમાં અલોકાકાશ અને લોકાકાશ એવા જે બે ભેદ કર્યા છે તે માત્ર ઔપચારિક છે. લોકાકાશમાં કાળ દ્રવ્યના નિમિત્તથી થવાવાળા પર્યાય પરિવર્તન સંપૂર્ણ આકાશ દ્રવ્યનું જ પર્યાય પરિવર્તન છે. અલોકાકાશ અને લોકાકાશ બંને આકાશ દ્રવ્યના જ અંશ છે. એ એક બીજાથી પૃથક્ નથી. કોઈપણ દ્રવ્યના એક અંશમાં થવાવાળું પરિવર્તન સંપૂર્ણ દ્રવ્યનું પરિવર્તન માનવામાં આવે છે. માટે લોકાકાશમાં જે પર્યાય પરિવર્તન થાય છે તે અલોકાકાશ પર પણ ઘટિત થાય છે અને લોકાકાશમાં પર્યાય પરિવર્તનકાળ દ્રવ્યના નિમિત્તથી થાય છે. માટે લોકાકાશ અને અલોકાકાશ બંનેના પર્યાય પરિવર્તનનું નિમિત્ત કાળ દ્રવ્ય જ છે. ખ્યાલમાં છે કે લગભગ સાતમી શતાબ્દીથી કાળનો સ્વતંત્ર દ્રવ્ય સર્વમાન્ય થઈ ગયો છે.

જૈન દાર્શનિકોએ કાળને અચેતન, અમૂર્ત, (અરૂપી) તથા અનસ્તિકાય દ્રવ્ય કહ્યો છે. એનું કાર્ય અથવા લક્ષણ વર્તના માનવામાં આવ્યું છે. વિભિન્ન દ્રવ્યોમાં જે પર્યાય પરિવર્તન થાય છે એનું નિમિત્ત કારણ કાળ દ્રવ્ય છે. જો કે એ પર્યાય પરિણમનનું ઉપાદાન કારણ તો સ્વયં એ દ્રવ્ય જ હોય છે, જેવી રીતે ધર્મ દ્રવ્ય જીવ પુદ્ગલ વગેરેની સ્વયંમેવ પ્રસૂત ગતિનું નિમિત્ત કારણ છે અથવા જે રીતે બાલ્યાવસ્થા, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા જીવની પોતાની શારીરિક સંરચનાના પરિણામ સ્વરૂપ જ ઘટિત થાય છે. છતાં પણ એમાં નિમિત્ત કારણના રૂપમાં કાળ પણ પોતાનું કાર્ય કરે

૧. જૈનેન્દ્ર સિદ્ધાંત કોષ ભા.૨, પૃ. ૮૫-૮૭

છે. જૈનાચાર્યોએ સ્વભાવ, નિયતિ, પુરૂષાર્થ, કાળ આદિ જે પંચક કારણની ચર્ચા કરી છે એમાં કાળને પણ એક મહત્વપૂર્ણ ઘટક માન્યુ છે. જૈન દાર્શનિક સાહિત્યમાં કાળ દ્રવ્યની ચર્ચા અનેક પ્રકારે કરવામાં આવી છે. સર્વપ્રથમ વ્યવહારકાળ અને નિશ્ચયકાળ એમ કાળના બે વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. નિશ્ચયકાળ અન્ય દ્રવ્યોની પર્યાયોના પરિવર્તનનું નિમિત્ત કારણ છે. બીજા શબ્દોમાં બધા દ્રવ્યોની વર્તના અથવા પરિણમનની શક્તિ જ દ્રવ્યકાળ અથવા નિશ્ચયકાળ છે. વ્યવહાર કાળના સમય, આવલિકા, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર વગેરે રૂપ કહ્યા છે. સંસારમાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન સંબંધી જે કાળ વ્યવહાર છે તે પણ આનાથી થાય છે. જૈન પરંપરામાં વ્યવહાર કાળનો આધાર સૂર્યની ગતિ જ માનવામાં આવી છે. સાથે જ એ પણ માનવામાં આવ્યું છે કે આ વ્યવહારકાળ મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધી જ સીમિત છે. દેવલોક આદિમાં આનો વ્યવહાર મનુષ્યક્ષેત્રની અપેક્ષાથી જ છે. મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ સમય, આવલિકા, ઘટિકા, પ્રહર, રાત-દિવસ, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન, સંવત્સર, અવસર્પિણી, ઉત્સર્પિણી વગેરેનો વ્યવહાર હોય છે. વ્યક્તિઓમાં બાળક, યુવા અને વૃદ્ધ અથવા (નવુ) નૂતન, જૂનું વગેરેનો જે વ્યવહાર જોવા મળે છે એ બધા પણ કાળના જ કારણ છે. વાસના કાળ, શિક્ષાકાળ, દીક્ષાકાળ વગેરેની અપેક્ષાથી પણ કાળના અનેક ભેદ કરવામાં આવે છે. પણ વિસ્તારના ભયથી એ બધાની ચર્ચા અહીંયાં ઉચિત નથી. આવી રીતે કર્મ સિદ્ધાંતના સંદર્ભમાં પ્રત્યેક કર્મ પ્રકૃતિની સત્તા, કાળ વગેરેની પણ ચર્ચા જૈનાગમોમાં મળે છે.

સંખ્યાની દૃષ્ટિએ અધિકાંશ જૈન આચાર્યોએ કાળ દ્રવ્યને એક નહી પણ અનેક માન્યા છે. એમનું એવું કહેવું છે કે ધર્મ, અધર્મ, આકાશની જેમ કાળ એક અને અપંડ દ્રવ્ય નહીં થઈ શકે. કાળ દ્રવ્ય અનેક છે. કારણકે એક જ સમયમાં વિભિન્ન વ્યક્તિઓમાં અથવા દ્રવ્યોમાં જે વિભિન્ન પર્યાયોની ઉત્પત્તિ થાય છે. એ બધી ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત કારણ એક જ કાળ ન થઈ શકે. માટે કાળ દ્રવ્યને અનેક અથવા અસંખ્યાત દ્રવ્ય માનવું પડશે. પુનઃ પ્રત્યેક પદાર્થની ભૂત, ભવિષ્યની અપેક્ષાથી અનંત પર્યાયો થાય છે અને એ અનંત પર્યાયોના નિમિત્ત અનંત કાલાણું હશે. માટે કાલાણું અનંત માનવામાં આવ્યા. અહીંયાં એ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે કાળ દ્રવ્યને અસંખ્ય કહ્યું પણ કાલાણું અનંત માન્યા કેમ ? એનો ઉત્તર એ છે કે કાળ દ્રવ્ય લોકાકાશ સુધી સીમિત છે અને એની એ સીમિતતાની અપેક્ષાએ એને અનંત દ્રવ્ય ન કહીને અસંખ્યાત દ્રવ્ય કહ્યું છે પણ જીવ અનંત છે અને એ અનંત જીવોની ભૂત ભવિષ્યની અનંત પર્યાયો હોય છે. એ અનંત પર્યાયોમાં પ્રત્યેકનું નિમિત્ત એક કાલાણું થાય છે. માટે કાલાણું અનંત માન્યા છે. સામાન્ય (માન્યતા) અવધારણ એ છે કે પ્રત્યેક આત્મ પ્રદેશ પુદ્ગલ પરમાણુ અને આકાશ પ્રદેશ પર રત્નોની રાશિના સમાન કાલાણું સ્થિત રહે છે. માટે કાલાણું અનંત છે. રાજવાર્તિક આદિ દિગંબર પરમ્પરાના ગ્રન્થોમાં કાલાણુઓને અન્યોન્ય પ્રવેશથી રહિત પૃથક્-પૃથક્ અસંચિત (અસંગ્રહિત) દશામાં લોકાકાશમાં સ્થિત માનવામાં આવ્યા છે.

પણ કેટલાક શ્વેતાંબર આચાર્યોએ આ મતનો વિરોધ કરતા એ પણ માન્યુ છે કે કાળ દ્રવ્ય એક અને લોકવ્યાપી છે. એ અણુરૂપ નથી.<sup>૧</sup> પણ એવી સ્થિતિમાં કાળમાં પણ પ્રદેશ પ્રચયત્વ માનવું પડશે અને પ્રદેશ પ્રચયત્વ માનવાથી તે પણ અસ્તિકાય વર્ગના અંતર્ગત આવી જશે અને એના ઉત્તરમાં પણ કહેવામાં આવ્યું છે કે તિર્યક્-પ્રચયત્વનો અભાવ હોવાથી કાળ અનસ્તિકાય છે. ઉર્ધ્વ-પ્રચયત્વ અને તિર્યક્-પ્રચયત્વની ચર્ચા આપણે પહેલા અસ્તિકાયની ચર્ચાના અંતર્ગત કરી ગયા છીએ.

સૂક્ષ્મતાની અપેક્ષાથી કાલાણુઓની અપેક્ષા આકાશ પ્રદેશ અને આકાશ પ્રદેશની અપેક્ષા પુદ્ગલ પરમાણુ અધિક સૂક્ષ્મ માન્યા છે. કારણ કે એક જ આકાશ પ્રદેશમાં અનંત પુદ્ગલ પરમાણુ સમાહિત થઈ શકે છે. માટે એ સૌથી સૂક્ષ્મ છે. એ રીતે પરમાણુની અપેક્ષા આકાશ પ્રદેશ અને આકાશ પ્રદેશની અપેક્ષા કાલાણુ સ્થૂલ છે.

સંક્ષેપમાં કાળ દ્રવ્યમાં વર્તના હેતુત્વની સાથે-સાથે અચેતનત્વ, અમૂર્તત્વ, સૂક્ષ્મત્વ આદિ સામાન્ય ગુણ પણ માન્યા છે. આ રીતે ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રૌવ્ય લક્ષણ જે અન્ય દ્રવ્યમાં છે એ પણ કાળ દ્રવ્યમાં જોવા મળે છે. કાળ દ્રવ્યમાં જો ઉત્પાદ, વ્યય, લક્ષણ ન રહે તો એ અપરિવર્તનશીલ દ્રવ્ય થશે. અને જે સ્વતઃ અપરિવર્તનશીલ હોય એ બીજાના પરિવર્તનમાં નિમિત્ત ન થઈ શકે. પણ કાળ દ્રવ્યનું વિશિષ્ટ લક્ષણ એનું વર્તના નામક ગુણ જ છે. જેના માધ્યમથી

એ અન્ય બધા દ્રવ્યોમાં પર્યાય પરિવર્તનમાં નિમિત્ત કારણ બની કાર્ય કરે છે. ફરીથી જો કાળ દ્રવ્યમાં ધ્રોવ્યત્વનો અભાવ માનીશુ તો એનું દ્રવ્યત્વ સમાપ્ત થઈ જશે. માટે એને સ્વતંત્ર દ્રવ્ય માનવાથી એમાં ઉત્પાદ, વ્યયની સાથે-સાથે ધ્રોવ્યત્વ પણ માનવું પડશે.

**કાળચક્ર :**<sup>૧</sup>

અર્ધમાગધી આગમ સાહિત્યમાં કાળની ચર્ચા ઉત્સર્પિણીકાળ અને અવસર્પિણી કાળના રૂપમાં પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. આમાં પ્રત્યેકના છલ- છલ વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે. જેને આરા કહેવાય છે. આ છ આરા નીચે મુજબ છે.

- |                  |                  |
|------------------|------------------|
| ૧. સુષમા - સુષમા | ૨. સુષમા         |
| ૩. સુષમા- દુષમા  | ૪. દુષમા - સુષમા |
| ૫. દુષમા અને     | ૬. દુષમા - દુષમા |

ઉત્સર્પિણીકાળમાં આનો ક્રમ વિપરીત હોય છે. અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણીકાળ મળીને એક કાળચક્ર પૂરો (પૂર્ણ) થાય છે. જૈનોની કાળચક્રની આ કલ્પના બૌદ્ધ અને હિંદુ કાળચક્રની કલ્પનાથી ભિન્ન છે. પણ આ બધામાં એ વાતને લઈને સમાનતા છે કે આ બધા કાળચક્રના વિભાજનનો આધાર સુખ-દુઃખ અને મનુષ્યના નૈતિક અને આધ્યાત્મિક વિકાશની ક્ષમતાને બનાવી છે.

જૈનોના અનુસાર ઉત્સર્પિણીકાળમાં ક્રમશઃ વિકાસ અને અવસર્પિણીકાળમાં ક્રમશઃ પતન થાય છે. જ્ઞાતવ્ય છે કે કાળચક્રનું પ્રવર્તન જંબુદ્વીપના ભરતક્ષેત્ર આદિ થોડા વિભાગોમાં જ થાય છે.

**આત્મા અને પુદ્ગલનો સંબંધ :**

આ રીતે પાંચ અસ્તિકાય દ્રવ્યો અને એક અનસ્તિકાય દ્રવ્યનું વિવેચન કર્યા પછી સંસાર અને મોક્ષને સમજવા માટે આત્મા અને પુદ્ગલ દ્રવ્યના પારસ્પરિક સંબંધને સમજવું આવશ્યક છે. આત્મા અને પુદ્ગલનો પરસ્પર વિચિત્ર સંબંધ છે.

આના સંબંધથી જ શરીર, ઈન્દ્રિય, મન વગેરે પ્રાપ્ત થાય છે તેમજ આના સંબંધથી જ જીવ એક ગતિથી બીજી ગતિમાં ગમન કરે છે. આનો આ સંબંધ લેશ્યા, કષાય અને કર્મબંધના રૂપમાં પણ વ્યક્ત થાય છે. દ્રવ્યાનુયોગમાં વર્ણિત વિવિધ વિષય-વસ્તુમાંથી અહિંયાં ઈન્દ્રિય, કષાય-સિદ્ધાંત, લેશ્યા-સિદ્ધાંત અને કર્મ-સિદ્ધાંત પર વિશેષ વિચાર કરવામાં આવી રહ્યો છે.

**ઈન્દ્રિય :**

ઈન્દ્રિય શબ્દનો અર્થ ઈન્દ્રિય શબ્દના અર્થનું વિશદ વિવેચન ન કરતા અહિંયા અમે માત્ર એ જ કહીશું કે જે જે સાધનોની સહાયતાથી જીવાત્મા વિષયોની તરફ અભિમુખ સન્મુખ થાય છે. અથવા વિષયોના ઉપભોગમાં સમર્થ થાય છે. એ ઈન્દ્રિયો છે.<sup>૨</sup> આ અર્થને લઈ જૈન, બૌદ્ધ અને ગીતાની વિચારણામાં કયાંય કંઈ વિવાદ જોવા નથી મળતો.<sup>૩</sup>

**ઈન્દ્રિયોની સંખ્યા :**

જૈન દર્શનમાં ઈન્દ્રિયો પાંચ માનવામાં આવી છે- ૧. શ્રોત્ર, ૨. ચક્ષુ, ૩. ઘ્રાણ, ૪. રસના અને ૫. સ્પર્શન (ત્વચા) જૈન દર્શનમાં મનને નોઈન્દ્રિય (Quasi Sense Organ) કહ્યું છે. જૈનદર્શનમાં કર્મેન્દ્રિયોનો વિચાર ઉપલબ્ધ નથી. છતાં પણ પાંચ કર્મેન્દ્રિયો એના દશ બળની ધારણામાંથી વાણી બળ, શરીર બળ અને શ્વાસોશ્વાસ બળમાં સમાવિષ્ટ થઈ જાય છે.

**ઈન્દ્રિય સ્વરૂપ :**

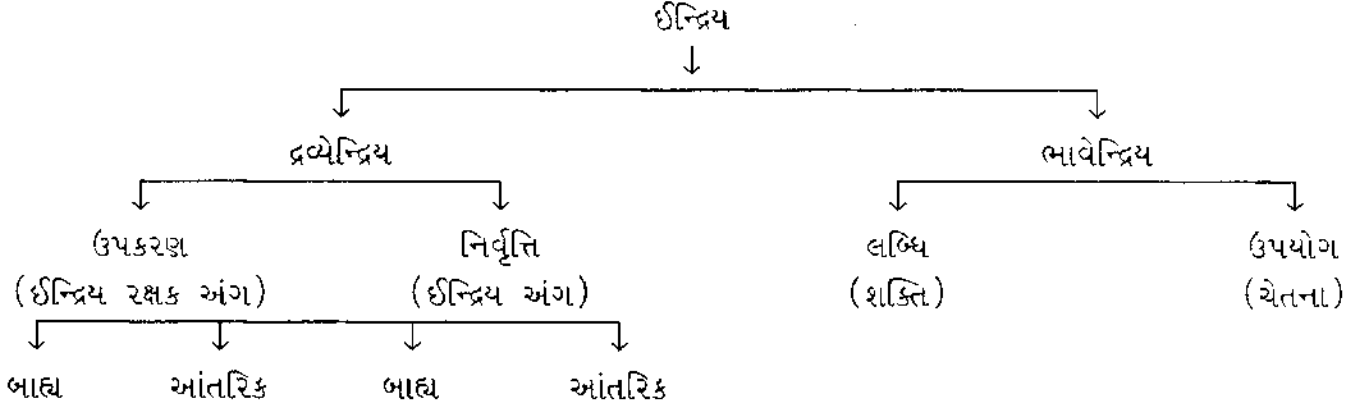
જૈનદર્શનમાં ઉપરની પાંચ ઈન્દ્રિયો બે પ્રકારની છે- ૧. દ્રવ્યેન્દ્રિય, ૨. ભાવેન્દ્રિય.

૧. ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી કાળની વિસ્તૃત વિવેચના માટે જુઓ - તિલોયપણ્ણતિ, જીવરાજ ગ્રંથમાળા શોલાપુર, ૪/૩૨૦-૩૮૪.

૨. અભિધાન રાજેન્દ્રકોષ - ખંડ ૨, પૃ. ૫૪૭

૩. દર્શન અને ચિંતન ભા.૧, પૃ. ૧૩૪-૧૩૫

ઈન્દ્રિયોનો બાહ્ય સંરચનાત્મક પક્ષ (Structural Aspect) દ્રવ્યેન્દ્રિય છે અને એનું આંતરિક ક્રિયાત્મક પક્ષ (Functional Aspect) ભાવેન્દ્રિય છે. આમાંથી પ્રત્યેકના ફરીથી ઉપવિભાગ પણ કર્યા છે જે નીચેના કોષ્ટકથી સ્પષ્ટ થઈ શકશે



### ઈન્દ્રિયોના વિષય :

૧. શ્રોત્રેન્દ્રિયનો વિષય શબ્દ છે, શબ્દ ત્રણ પ્રકારના છે- જીવશબ્દ, અજીવશબ્દ અને મિશ્ર શબ્દ. કેટલાક વિચારક સાત પ્રકારના શબ્દ પણ માને છે.
૨. ચક્ષુ ઈન્દ્રિયનો વિષય રૂપ સંવેદના છે. રૂપ પાંચ પ્રકારના છે. લાલ, કાળો, લીલો, પીળો અને સફેદ. શેષ રંગ આના જ સમ્મિશ્રણનું પરિણામ છે.
૩. ઘ્રાણેન્દ્રિયનો વિષય ગંધ સંવેદના છે. ગંધ બે પ્રકારના છે- ૧. સુગંધ, અને ૨. દુર્ગંધ.
૪. રસનાનો વિષય રસાસ્વાદન છે. રસ પાંચ છે- કડવો, ખાટો, ખારો, તિખો મીઠો.
૫. સ્પર્શેન્દ્રિયનો વિષય સ્પર્શાનુભૂતિ છે. સ્પર્શ આઠ પ્રકારના છે- ઉષ્ણ, શીત, રુક્ષ (લૂપો), (સ્નિગ્ધ) ચીકનો, હલ્કો, ભારે, કર્કશ, કોમળ. આ રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિયના ૩, ચક્ષુરિન્દ્રિયના પાંચ, ઘ્રાણેન્દ્રિયના ૨, રસના ના પાંચ અને સ્પર્શેન્દ્રિયના ૮ કુળ મળીને પાંચેના ત્રેવીસ વિષય છે.

### ઈન્દ્રિય નિરોધ :

ઈન્દ્રિયોના વિષય પોતાની પૂર્તિના પ્રયાસમાં કેવી રીતે નૈતિક પતનની તરફ લઈ જાય છે એનું સજીવ ચિત્રણ ઉત્તરાધ્યયનના ૩૨માં અધ્યયનમાં મળે છે. અહિયાં એનો થોડો અંશ પ્રસ્તુત છે -

રૂપને ગ્રહણ કરવાવાળી ચક્ષુઈન્દ્રિય છે અને રૂપ ચક્ષુઈન્દ્રિયનો વિષય છે. પ્રિયરૂપ રાગનું કારણ અને અપ્રિય રૂપ દ્વેષનું કારણ છે.<sup>૧</sup> જે રીતે દૃષ્ટિનો રાગમાં આતુર પતંગિયુ મૃત્યુ પામે છે તે જ રીતે રૂપમાં અત્યંત આસક્ત થઈ જીવ અકાળમાં જ મૃત્યુ પામે છે.<sup>૨</sup> રૂપની આશામાં વશ થયેલો અજ્ઞાની જીવ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની અનેક પ્રકારની હિંસા કરે છે. પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે તથા પીડિત કરે છે.<sup>૩</sup> રૂપમાં મૂર્ચ્છિત જીવ ભોગ્ય પદાર્થોના ઉત્પાદન રક્ષણ અને વ્યયમાં અને વિયોગની ચિંતામાં લાગી જાય છે. એને સુખ ક્યાં છે? એ સંભોગ કાળમાં જ અતૃપ્ત રહે છે.<sup>૪</sup> રૂપમાં આસક્ત મનુષ્યને થોડું પણ સુખ નથી હોતું. જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ માટે એને દુઃખ ઉપાડ્યું એના ઉપભોગના સમયે પણ એ દુઃખ જ પામે છે.<sup>૫</sup>

શ્રોત્રેન્દ્રિય શબ્દને ગ્રહણ કરવાવાળી અને શબ્દ શ્રોત્રેન્દ્રિયનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. પ્રિય શબ્દ રાગનું અને અપ્રિય શબ્દ દ્વેષનું કારણ છે.<sup>૬</sup> જે રીતે શબ્દ રાગમાં આસક્ત હરણને મારવામાં આવે છે એ જ રીતે શબ્દોના વિષયોમાં મૂર્ચ્છિત જીવ અકાળમાં જ નાશ પામે છે.<sup>૭</sup> મનોજ્ઞ શબ્દની અલોલુપતાના વશવર્તી ભારેકર્મી જીવ અજ્ઞાની થઈ ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની અનેક પ્રકારની હિંસા કરે છે. પરિતાપ ઉત્પન્ન કરે છે. તથા પીડા દે છે.<sup>૮</sup> શબ્દમાં મૂર્ચ્છિત જીવ મનોહર

૧. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર ૩૨/૨૩

૨. તેજ - ૩૨/૨૪

૩. તેજ - ૩૨/૨૭

૪. તેજ - ૩૨/૨૮

૫. તેજ - ૩૨/૩૨

૬. તેજ - ૩૨/૩૬

૭. તેજ - ૩૨/૩૭

૮. તેજ - ૩૨/૪૦

શબ્દવાળા પદાર્થોની પ્રાપ્તિ, રક્ષણ અને વિયોગની ચિંતામાં લાગી જાય છે. એ સંભોગકાળના સમયમાં પણ અતૃપ્ત જ રહે છે. પછી તેને સુખ ક્યાં છે ?<sup>૧</sup> તૃષ્ણાના વશમાં પડેલો એ જીવ ચોરી કરે છે તથા ઝુંઠ અને કપટની વૃદ્ધિ કરતો થકો પણ અતૃપ્ત જ રહે છે અને દુઃખથી પણ નથી છૂટી શકતો.<sup>૨</sup>

ગંધને નાસિકા ગ્રહણ કરે છે અને ગંધ નાસિકાનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. સુગંધ રાગનું કારણ છે અને દુર્ગંધ દ્વેષનું કારણ છે.<sup>૩</sup> જે રીતે સુગંધમાં મૂર્ચ્છિત સાંપ બીલની બહાર નીકળે તો મારવામાં આવે છે તે જ રીતે ગંધમાં અત્યંત આસક્ત જીવ અકાળમાં જ મૃત્યુને પ્રાપ્ત કરે છે.<sup>૪</sup>

સુગંધને વશીભૂત થઈ બાળજીવ અનેક પ્રકારે ત્રસ અને સ્થાવર જીવોની હિંસા કરે છે. એને દુઃખ દે છે. સુગંધમાં આસક્ત જીવ સુગંધિત પદાર્થોની પ્રાપ્તિ, રક્ષણ, વ્યય તથા વિયોગની ચિંતામાં લાગી જાય છે. આ સંભોગકાળમાં પણ અતૃપ્ત રહે છે. પછી તેને સુખ ક્યાં છે ? ગંધમાં આસક્ત જીવને કોઈ સુખ નથી હોતું એ સુગંધના ઉપભોગના સમયે પણ દુઃખ અને કલેશ જ પામે છે.<sup>૫</sup>

રસને રસનેન્દ્રિય ગ્રહણ કરે છે અને રસ રસનેન્દ્રિયનો ગ્રાહ્ય વિષય છે. મનપસંદ રસ રાગનું કારણ અને મનનો પ્રતિકૂળ રસ દ્વેષનું કારણ છે.<sup>૬</sup> જે રીતે ખાવાના લાલચમાં માછલી કાંટામાં ફસાઈને મરી જાય છે. તે જ રીતે રસોમાં અત્યંત આસક્ત જીવ અકાળમાં મૃત્યુનો ગ્રાસ બની જાય છે.<sup>૭</sup> રસોમાં આસક્ત જીવને કોઈ સુખ નથી હોતું. એ સંભોગના સમયે દુઃખ અને કલેશ જ પામે છે.<sup>૮</sup> એજ રીતે અમનોજ રસોમાં દ્વેષ કરવાવાળા જીવ પણ દુઃખ પરમ્પરા વધારે છે અને કલુષિત મનથી કર્મનું ઉપાર્જન કરીને દુઃખદ ફળ ભોગવે છે.<sup>૯</sup>

સ્પર્શને શરીર ગ્રહણ કરે છે અને સ્પર્શ સ્પર્શોન્દ્રિય (ત્વક્)નો ગ્રાહ્ય વિષય છે. સુખદ સ્પર્શ રાગનું તથા દુઃખદ સ્પર્શ દ્વેષનું કારણ છે.<sup>૧૦</sup> જે જીવ સુખદ સ્પર્શોમાં અતિ આસક્ત થાય છે. એ જંગલના તળાવના ઠંડા પાણીમાં પડેલ મગર દ્વારા ગ્રસિત ભેંસોની જેમ અકાળમાં જ મૃત્યુને પામે છે.<sup>૧૧</sup> સ્પર્શની આશામાં પડેલો ભારેકર્મી જીવ ચરાચર જીવોની અનેક પ્રકારે હિંસા કરે છે અને દુઃખ દે છે.<sup>૧૨</sup> સુખદ સ્પર્શોથી મૂર્ચ્છિત જીવને વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ, રક્ષણ, વ્યય અને વિયોગની ચિંતામાં જ વ્યસ્ત રહે છે. ભોગના સમયે પણ એ તૃપ્ત નથી હોતો છતાં એને સુખ ક્યાં છે ?<sup>૧૩</sup> સ્પર્શમાં આસક્ત જીવને કિંચિત્ પણ સુખ નથી હોતું. જે વસ્તુની પ્રાપ્તિ કલેશ અને દુઃખથી થઈ તે એના ભોગના સમયે પણ એને કષ્ટજ મળે છે.<sup>૧૪</sup>

આચાર્ય હેમચંદ્ર યોગશાસ્ત્રમાં કહે છે કે સ્પર્શોન્દ્રિયના વશીભૂત થઈ, રસનેન્દ્રિયના વશીભૂત થઈ માછલી, ઘ્રાણોન્દ્રિયના વશીભૂત થઈ ભમરો ચક્ષુન્દ્રિયના વશીભૂત થઈ પતંગીયુ અને શ્રોત્રોન્દ્રિયના વશીભૂત થઈ હરણ મૃત્યુનો કોળિયો (ગ્રાસ) બને છે. જ્યારે એક ઈન્દ્રિયના વિષયોમાં આસક્તિ મૃત્યુનું કારણ બને છે તો પછી પાંચે ઈન્દ્રિયોના વિષયોના સેવનથી આસક્ત મનુષ્યની કઈ ગતિ થાય ?

**કષાય સિદ્ધાંત :**

સંપૂર્ણ જગત વાસનાથી ઉત્પન્ન કષાયની અગ્નિથી બળી રહ્યો છે. માટે શાંતિ માર્ગના પથિક સાધક માટે કષાયનો ત્યાગ આવશ્યક છે. જૈન સૂત્રોમાં સાધકને કષાયોથી સર્વથા દૂર રહેવા માટે કહ્યું છે. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે અનિગૂહિત ક્રોધ અને માન તથા વધતી માયા તથા લોભ એ ચારે સંસાર વધારવાવાળી કષાયો પુનર્જન્મરૂપી વૃક્ષનું સિંચન કરે છે. દુઃખનું કારણ છે. માટે શાંતિનો સાધક એને ત્યાગી દે.<sup>૧૫</sup>

**કષાયનો અર્થ :**

કષાય જૈન ધર્મનો પારિભાષિક શબ્દ છે. આ કષ અને આય આ બે શબ્દોના મેળથી બને છે. કષનો અર્થ છે

- |                 |                   |                            |
|-----------------|-------------------|----------------------------|
| ૧. તેજ - ૩૨/૪૧  | ૨. તેજ - ૩૨/૪૩    | ૩. તેજ - ૩૨/૪૯             |
| ૪. તેજ - ૩૨/૫૦  | ૫. તેજ - ૩૨/૫૩-૫૪ | ૬. તેજ - ૩૨/૬૨             |
| ૭. તેજ - ૩૨/૬૩  | ૮. તેજ - ૩૨/૭૧    | ૯. તેજ - ૩૨/૭૨             |
| ૧૦. તેજ - ૩૨/૭૫ | ૧૧. તેજ - ૩૨/૭૬   | ૧૨. તેજ - ૩૨/૭૮            |
| ૧૩. તેજ - ૩૨/૮૦ | ૧૪. તેજ - ૩૨/૮૪   | ૧૫. દશવૈકાલિક સૂત્ર - ૮/૩૯ |

સંસાર, કર્મ અથવા જન્મ-મરણ અને આયનો અર્થ છે- આગમન અથવા પ્રાપ્તિ અર્થાત્ જેના દ્વારા સંસાર કે જન્મ-મરણની પ્રાપ્તિ થાય અથવા જેનાથી જીવ વારંવાર જન્મમરણના ચક્રમાં પડે છે એ કષાય છે.<sup>૧</sup> જે મનોવૃત્તિઓ આત્માને કલુષિત કરે છે એ જૈન મનોવિજ્ઞાનની ભાષામાં કષાય કહેવામાં આવે છે. કષાય અનૈતિક મનોવૃત્તિઓ છે.

### કષાયની ઉત્પત્તિ :

વાસના અથવા કર્મ સંસ્કારથી રાગ-દ્વેષ અને રાગ-દ્વેષથી કષાય ઉત્પન્ન થાય છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં કહ્યું છે કે પાપકર્મના બે સ્થાન છે- રાગ અને દ્વેષ, રાગથી માયા અને લોભ તથા દ્વેષથી ક્રોધ અને માન ઉત્પન્ન થાય છે.<sup>૨</sup> રાગ-દ્વેષના કષાયોનું શું સંબંધ છે. એનું વર્ણન વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં વિભિન્ન નયો (દૃષ્ટિકોણો)ના આધારે કરવામાં આવ્યો છે. સંગ્રહનયના વિચારથી ક્રોધ અને માન દ્વેષ રૂપ છે. જ્યારે માયા અને લોભ રાગરૂપ છે. કારણકે પ્રથમ બેમાં બીજાની અહિત ભાવના છે અને અંતિમ બેમાં પોતાની સ્વાર્થ સાધનાનું લક્ષ્ય છે. વ્યવહાર નયની દૃષ્ટિથી ક્રોધ, માન અને માયા ત્રણેરૂપ છે. કારણ કે માયા પણ બીજાને ઘાત કરવાનો જ વિચાર છે. માત્ર લોભ એકલો રાગાત્મક છે. કારણકે એમાં મમત્વભાવ છે. ઋજુસૂત્રનયની દૃષ્ટિથી માત્ર ક્રોધ જ દ્વેષરૂપ છે. શેષ કષાય ત્રિક્ (માન-માયા અને લોભ)ને ઋજુસૂત્રનયની દૃષ્ટિથી ન તો કેવળ રાગપ્રેરિત કહી શકાય અને ન કેવળ દ્વેષ પ્રેરિત કહી શકાય. રાગ પ્રેરિત હોવાથી તે રાગરૂપ છે અને દ્વેષ પ્રેરિત હોવાથી તે દ્વેષરૂપ છે.<sup>૩</sup> ચારે કષાયો વાસનાના રાગ-દ્વેષાત્મક પક્ષોની આવેગાત્મક અભિવ્યક્તિઓ છે. વાસનાનું તત્વ પોતાની તીવ્રતાની વિધેયાત્મક અવસ્થામાં રાગ અને નિષેધાત્મક અવસ્થામાં દ્વેષ થઈ જાય છે. એ જ રાગ અને દ્વેષનો ભાવ બાહ્ય આવેગાત્મક અભિવ્યક્તિમાં કષાય કહેવાય છે.

### કષાયના ભેદ :

આવેગોની અવસ્થાઓ પણ તીવ્રતાની (Intensity) દૃષ્ટિથી સમાન હોતી નથી. માટે તીવ્ર આવેગોને કષાય અને મંદ આવેગ કે તીવ્ર આવેગના પ્રેરકોને નો-કષાય (ઉપ-કષાય) કહેવાય છે. કષાય ચાર છે. ૧. ક્રોધ, ૨. માન, ૩. માયા-અને ૪. લોભ. આવેગાત્મક અભિવ્યક્તિઓની તીવ્રતાના આધાર પર આમાંથી પ્રત્યેકને ચાર-ચાર ભાગોમાં વહેંચી દીધા છે. ૧. તીવ્રતમ, ૨. તીવ્રતર, ૩. તીવ્ર અને ૪. અલ્પ (મંદ). નૈતિક દૃષ્ટિથી તીવ્રતમ ક્રોધ આદિ વ્યક્તિના સમ્યક્દૃષ્ટિકોણમાં વિકાર લાવી દે છે. તીવ્રતર ક્રોધ આદિ આત્મનિયંત્રણની શક્તિને ઇન્ન-ભિન્ન કરી દે છે. તીવ્ર ક્રોધ આદિ આત્મ નિયંત્રણની શક્તિના ઉચ્ચતમ વિકાસમાં બાધક થાય છે. અલ્પ ક્રોધ આદિ વ્યક્તિને પૂર્ણ વીતરાગ થવા દેતા નથી.<sup>૪</sup> ચારે કષાયોની તીવ્રતાના આધાર પર ચાર-ચાર ભેદ છે. માટે કષાયોની સંખ્યા સોળ (૧૬) થઈ. નીચે પ્રમાણે નવ ઉપઆવેગ, ઉપકષાય કે કષાય-પ્રેરક માન્યા છે. ૧. હાસ્ય, ૨. રતિ, ૩. અરતિ, ૪. શોક, ૫. ભય, ૬. ઘૃણા, ૭. સ્ત્રીવેદ (પુરુષ-સંપર્કની ભાવના) ૮. પુરુષવેદ (સ્ત્રી-સંપર્કની ભાવના), ૯. નપુંસકવેદ (બંનેના સંપર્કની ભાવના) આ પ્રમાણે કુલ ૨૫ (પચ્ચીસ) કષાય છે.<sup>૫</sup>

### ક્રોધ :

આ એક માનસિક પરંતુ ઉત્તેજક આવેગ છે. ઉત્તેજિત થતા જ વ્યક્તિ ભાવાવિષ્ટ થઈ જાય છે. તેની વિચારક્ષમતા અને તર્ક-શક્તિ લગભગ શિથિલ થઈ જાય છે. ભાવાત્મક સ્થિતિમાં વધતા આવેશની વૃત્તિ તિરસ્કારને જન્મ આપે છે. તિરસ્કારથી ઈર્ષ્યા અને ઈર્ષ્યાથી આક્રમણના ભાવ ઉત્પન્ન થાય છે. મનોવિજ્ઞાનિકોના અનુસાર ક્રોધ અને ભયમાં એ જ અંતર છે કે ક્રોધના આવેશમાં આક્રમણનું અને ભયના આવેશમાં આત્મરક્ષાનો પ્રયત્ન થાય છે.

જૈન વિચારધારામાં સામાન્ય રૂપે ક્રોધના બે રૂપ માન્ય છે- ૧. દ્રવ્યક્રોધ, ૨. ભાવક્રોધ,<sup>૬</sup> દ્રવ્યક્રોધને આધુનિક મનોવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી ક્રોધનો આંગિક (અંગ) પક્ષ કહી શકાય. જેના કારણે ક્રોધમાં થનાર શારીરિક પરિવર્તન થાય છે. ભાવક્રોધ ક્રોધની માનસિક અવસ્થા છે. ક્રોધનો અનુભૂત્યાત્મક પક્ષ ભાવક્રોધ છે. જ્યારે ક્રોધનો અભિવ્યક્ત્યાત્મક કે શરીરાત્મક પક્ષ દ્રવ્ય ક્રોધ છે. ક્રોધના વિભિન્ન રૂપ છે. ભગવતી સૂત્રમાં આના દશ સમાનાર્થક નામ છે-<sup>૭</sup>

- |   |   |
|---|---|
| ૧. અભિધાન રાજેન્દ્રક્રોધ ખંડ-૩, પૃ. ૩૯૫   | ૨. સ્થાનાંગ સૂત્ર - ૨/૨                 |
| ૩. વિશેષાવશ્યક ભાષ્ય - ૨૬૬૮ - ૨૬૭૧        | ૪. તમે અનન્ત શક્તિના સ્ત્રોત છો. પૃ. ૪૭ |
| ૫. અભિધાન રાજેન્દ્ર ક્રોધ, ખંડ-૩, પૃ. ૩૯૫ | ૬. ભગવતી સૂત્ર, ૧૨/૫/૨                  |
| ૭. ભગવતી સૂત્ર, ૧૨/૫/૧૦૩                  |   |

૧. ક્રોધ : આવેગની ઉત્તેજનાત્મક અવસ્થા.
૨. ક્રોપ : ક્રોધથી ઉત્પન્ન સ્વભાવની ચંચલતા.
૩. દોષ : સ્વયં પર કે બીજા પર દોષ દેવો.
૪. રોષ : ક્રોધનું પરિસ્ફુટ રૂપ.
૫. સંજ્વલન : જલન કે ઈર્ષાની ભાવના.
૬. અક્ષમા : અપરાધ ક્ષમા ન કરવો.
૭. કલહ : અનુચિત ભાષણ કરવું.
૮. ચંડિક્ય : ઉગ્રરુપ ધારણ કરવું.
૯. મંડન : હાથ ઉપાડવો અથવા મારવું.
૧૦. વિવાદ : આક્ષેપાત્મક ભાષણ કરવું.

#### ક્રોધના પ્રકાર :

ક્રોધના આવેગની તીવ્રતા અને મંદતાના આધાર પર ચાર ભેદ કર્યા છે તે આ પ્રમાણે છે.

૧. અનંતાનુબંધી ક્રોધ (તીવ્રતમ ક્રોધ) : પથ્થરમાં પડેલી તરાડના સમાન ક્રોધ. જો કોઈના પ્રતિ એકવાર ઉત્પન્ન થવાથી જીવન પર્યંત બની રહે અને જે ક્યારેય સમાપ્ત ન થાય.
૨. અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ (તીવ્રતર ક્રોધ) : સુકાય ગયેલ પાણીની ભૂમિમાં પડેલ તરાડ જેમ આગામી વર્ષા થતાં જ ભૂસાય જાય છે. તેવી જ રીતે અપ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ એક વર્ષથી વધારે રહી શકતી નથી અને કોઈના સમજાવાથી શાંત પણ થઈ જાય છે.
૩. પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ (તીવ્ર ક્રોધ) : રેતીની રેખા જેમ હવાના જોકાથી જલ્દી ભૂસાય જાય છે તેવી જ રીતે પ્રત્યાખ્યાની ક્રોધ ચાર માસથી અધિક રહી શકતી નથી.
૪. સંજ્વલન ક્રોધ (અલ્પ ક્રોધ) : જલ્દી ભૂસાય જાય તેવી પાણીમાં ખેચેલી રેખાના સમાન. આ ક્રોધમાં સ્થાયીત્વ નથી રહેતું.

#### માન (અહંકાર) :

અહંકાર કરવો માન છે. અહંકાર, કુળ, બળ, ઐશ્વર્ય, બુદ્ધિ, જાતિ, જ્ઞાન આદિ કોઈપણ વિશેષતાનું હોય શકે છે. મનુષ્યમાં સ્વાભિમાનની મૂળ પ્રવૃત્તિ તો છે જ. પરંતુ જ્યારે સ્વાભિમાનની વૃત્તિ દંભ કે પ્રદર્શનનું રૂપ લઈ લે છે ત્યારે મનુષ્ય પોતાના ગુણો અને યોગ્યતાઓનું વધારે રૂપમાં પ્રદર્શન કરે છે અને આ પ્રમાણે તેના અંતઃકરણમાં માનવૃત્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થઈ જાય છે. અભિમાની મનુષ્ય પોતાની અહંવૃત્તિનું પોષણ કરતા રહે છે. તેને પોતાનાથી વધારે કે પોતાના બરાબર ગુણોવાળા વ્યક્તિ કોઈ દેખાતા નથી.

જૈન પરંપરામાં પ્રકારાન્તરથી માનના આઠ ભેદ માન્ય છે- ૧. જાતિ, ૨. કુળ, ૩. બળ(શક્તિ), ૪. ઐશ્વર્ય, ૫. બુદ્ધિ (સામાન્ય બુદ્ધિ), ૬. જ્ઞાન (સૂત્રોનું જ્ઞાન), ૭. સૌંદર્ય અને ૮. અધિકાર (પ્રભુતા) આ આઠ પ્રકારની શ્રેષ્ઠતાઓનું અભિમાન કરવું ગૃહસ્થ અને સાધુ બંનેના માટે સર્વથા ત્યાજ્ય છે અને આને મદ પણ કહેવાય છે.

માન નીચે પ્રમાણે બાર રૂપોમાં પ્રગટ થાય છે.<sup>૧</sup>

૧. માન : પોતાના કોઈ ગુણ પર અહંવૃત્તિ.
૨. મદ : અહંભાવમાં તન્મયતા.
૩. દર્પ : ઉત્તેજના પૂર્ણ અહંભાવ.
૪. સ્તંભ : અવિનમ્રતા.
૫. ગર્વ : અહંકાર.
૬. અત્યુકોશ : પોતાને બીજાથી શ્રેષ્ઠ કહેવું.

૧. ભગવતી સૂત્ર - ૧૨/૪૩



૭. પરપરિવાદ : પરનિંદા  
 ૮. ઉત્કર્ષ : પોતાનું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કરવું.  
 ૯. અપકર્ષ : બીજાને તુચ્છ સમજવા.  
 ૧૦. ઉન્નતનામ : ગુણીના સામે પણ ન ઝૂકવું.  
 ૧૧. ઉન્નત : બીજાને નીચા સમજવા.  
 ૧૨. પુર્નામિ : યથોચિત રૂપથી ન ઝૂકવું.

અહંભાવની તીવ્રતા અને મંદતાના અનુસાર માનનાં પણ ચાર ભેદ છે -

૧. અનંતાનુબંધી માન : પથ્થરના થાંભલાની જેમ જે ઝુકતા નથી, અર્થાત્ જેનામાં વિનમ્રતા નામ માત્રની પણ નથી.
૨. અપ્રત્યાખ્યાની માન : હાડકાનાં સમાન મુશ્કીલથી ઝુકનાર અર્થાત્ જે વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં બાહ્ય દબાણને કારણે વિનમ્ર થઈ જાય છે.
૩. પ્રત્યાખ્યાની માન : લાકડીના સમાન થોડા પ્રયત્નથી ઝુકનાર અર્થાત્ જેના અંતરમાં વિનમ્રતા હોય છે. પરંતુ જેનું પ્રગટન વિશેષ સ્થિતિમાં જ હોય છે.
૪. સંજ્વલન માન : રસ્સીના સમાન અત્યંત સરળતાથી ઝુકનાર અર્થાત્ જે આત્મ-ગૌરવને રાખવા છતાં પણ વિનમ્ર બની રહે છે.

માયા :

કપટાચાર માયા કષાય છે. ભગવતી સૂત્રના અનુસાર આના પંદર નામ છે-<sup>૧</sup>

૧. માયા : કપટાચાર
૨. ઉપધિ : ઠગવાના ઉદ્દેશ્યથી વ્યક્તિની પાસે જવું.
૩. નિકૃતિ : ઠગવાનાં અભિપ્રાયથી અધિક સમ્માન આપવું.
૪. વલય : વક્તાપૂર્ણ વચન
૫. ગહન : ઠગવાનાં વિચારથી અત્યંત ગૂઢ ભાષણ કરવું.
૬. નૂમ : ઠગવાના હેતુથી નિકૃષ્ટ કાર્ય કરવું.
૭. કલ્ક : બીજાને હિંસાના માટે ઉશ્કેરવા.
૮. કરુપ : નિન્દિત વ્યવહાર કરવો.
૯. નિહનતા : ઠગવાના માટે કાર્ય મંદ ગતિથી કરવું.
૧૦. કિલ્વિવધિક : ભાંડોની સમાન કુચેષ્ટા કરવી.
૧૧. આદરણતા : અનિચ્છિત કાર્ય પણ અપનાવવું.
૧૨. ગૂહનતા : પોતાના કરેલા કાર્યને છુપાવવાનો પ્રયત્ન કરવો.
૧૩. વંચકતા : ઠગવું.
૧૪. પ્રતિ-કુંચનતા : કોઈના સરળ ભાવથી કહેલા વચનોનું ખંડન કરવું.
૧૫. સાતિયોગ : ઉત્તમ વસ્તુમાં હલકી વસ્તુની મિલાવટ કરવી.

આ બધી માયાની જ વિભિન્ન અવસ્થાઓ છે.

માયાના ચાર પ્રકાર

૧. અનંતાનુબંધી માયા (તીવ્રતમ કપટાચાર) :  
(અત્યંત) અતીવ કુટિલ, જેમકે- વાંસની જડ.
૨. અપ્રત્યાખ્યાની માયા (તીવ્રતર કપટાચાર) :  
ભૈંસના શિંગડાના સમાન કુટિલ.

૧. ભગવતી સૂત્ર - ૧૨/૫૪

૩. પ્રત્યાખ્યાની માયા (તીવ્ર કપટાચાર) :

ગોમૂત્રની ધારાના સમાન કુટિલ.

૪. સંજ્વલન માયા (અલ્પ કપટાચાર) :

બાંસની છાલની સમાન કુટિલ.

લોભ :

મોહનીય કર્મનાં ઉદયથી ચિત્તમાં ઉત્પન્ન થનાર તૃષ્ણા કે લાલસા લોભ કહેવાય છે. લોભની સોળ અવસ્થાઓ છે.<sup>૧</sup>

૧. લોભ : સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ.
૨. ઈચ્છા : અભિલાષા.
૩. મૂર્છા : તીવ્ર સંગ્રહ વૃત્તિ.
૪. કાંક્ષા : પ્રાપ્ત કરવાની આશા.
૫. ગૃહ્ણિ : આસક્તિ.
૬. તૃષ્ણા : જોડવાની ઈચ્છા, વિતરણની વિરોધી વૃત્તિ.
૭. મિથ્યા : વિષયોનું ધ્યાન.
૮. અભિધ્યા : નિશ્ચયથી ડગી જવું કે ચંચલતા.
૯. આશંસના : ઈષ્ટ પ્રાપ્તિની ઈચ્છા કરવી.
૧૦. પ્રાર્થના : અર્થ આદિની યાચના.
૧૧. લાલપનતા : ચાટુકારિતા.
૧૨. કામાશા : કામની ઈચ્છા.
૧૩. ભોગાશા : ભોગ્ય પદાર્થોની ઈચ્છા.
૧૪. જીવિતાશા : જીવવાની ઈચ્છા.
૧૫. મરણાશા : મરવાની ઈચ્છા.
૧૬. નંદિરાગ : પ્રાપ્ત સંપત્તિમાં અનુરાગ.

લોભના ચાર ભેદ -

૧. અનંતાનુબંધી લોભ :- મજ્જકિયા રંગની સમાન જે છૂટે નહિ, અર્થાત્ અત્યધિક લોભ.
૨. અપ્રત્યાખ્યાની લોભ :- ગાડીના પયડાના ખંજન સમાન મુશ્કિલથી છૂટનાર લોભ.
૩. પ્રત્યાખ્યાની લોભ :- કાદવના સમાન પ્રયત્ન કરવાથી છૂટી જનાર લોભ.
૪. સંજ્વલન લોભ :- હળદરના લેપના સમાન શીઘ્રતાથી દૂર થઈ જનાર લોભ.

નોકષાય :

નોકષાય શબ્દ બે શબ્દોના યોગથી બનેલ છે. નો+કષાય. જૈન દાર્શનિકોએ “નો” શબ્દને સાહચર્યના અર્થમાં ગ્રહણ કરેલ છે.<sup>૩</sup> આ પ્રમાણે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ પ્રધાન કષાયોના સહચારી ભાવો અથવા તેની ઉપયોગી મનોવૃત્તિઓ જૈન પરિભાષામાં ‘નોકષાય’ કહેવાય છે.<sup>૪</sup> જ્યાં પાશ્ચાત્ય મનોવિજ્ઞાનમાં કામ-વાસનાને પ્રમુખ મૂળવૃત્તિ તથા ભયને પ્રમુખ આવેગ માનેલ છે. ત્યાં જૈનદર્શનમાં તેને સહચારી કષાય કે ઉપઆવેગ કહેવાય છે. આનું કારણ એ જ હોય શકે છે કે જ્યાં પાશ્ચાત્ય વિચારકોએ તેના પર માત્ર મનોવૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિથી જ વિચાર કરેલ છે ત્યાં જૈન વિચારણામાં માનસિક તથ્ય નૈતિક દ્રષ્ટિથી અધિક અશુભ હતા. તેને કષાય કહેવાય છે અને તેના સહચારી અથવા કારક મનોભાવને

૧. તેજ. ૧૫/૫/૫

૨. તુલના કરવી - જીવન વૃત્તિ અને મૃત્યુવૃત્તિ - (ફાયડ)

૩. અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ ખંડ-૪ પૃ. ૨૧૬૧

૪. તેજ ખંડ-૪ પૃ. ૨૧૬૧

'નોકષાય' કહેવાય છે. મનોવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા નોકષાય તે પ્રાથમિક સ્થિતિઓ છે. જેનાથી કષાય ઉત્પન્ન થાય છે. આવેગોની તીવ્રતાની દૃષ્ટિથી નોકષાય ઓછા તીવ્ર હોય છે અને કષાય અધિક તીવ્ર હોય છે. માટે કષાય કારક પણ કહેવાય છે. જૈન ગ્રંથોમાં આની સંખ્યા નવ માની છે -

૧. હાસ્ય :- સુખ કે પ્રસન્નતાની અભિવ્યક્તિ હાસ્ય છે. જૈન વિચારણાની અનુસાર હાસ્યનું કારણ પૂર્વ-કર્મ કે વાસના સંસ્કાર છે.
  ૨. શોક :- ઈષ્ટ વિયોગ અને અનિષ્ટયોગથી સામાન્ય વ્યક્તિમાં જે મનોભાવ જાગ્રત થાય છે તે શોક કહેવાય છે. શોક ચિત્તવૃત્તિની વિકલતાનું ધોતક છે.<sup>૧</sup> અને આ પ્રમાણે માનસિક સમત્વનું ભંગ કરનાર છે.
  ૩. રતિ (રુચિ) : અભિષ્ટ પદાર્થો પર પ્રીતિભાવ અથવા ઈન્દ્રિય-વિષયોમાં ચિત્તની અભિરતતા જ રતિ છે. આના કારણે જ આસક્તિ અને લોભની ભાવનાઓ પ્રબલ થાય છે.<sup>૨</sup>
  ૪. અરતિ : ઈન્દ્રિય-વિષયોમાં અરુચિ જ અરતિ છે. અરુચિ નો ભાવ જ વિકસિત થઈને ઘૃણા અને દ્વેષ બને છે. રાગ અને દ્વેષ તથા રુચિ અને અરુચિમાં પ્રમુખ એ જ છે કે રાગ અને દ્વેષ માનસની સક્રિય અવસ્થાઓ છે. જ્યારે રુચિ અને અરુચિ નિષ્ક્રિય અવસ્થાઓ છે. રતિ અને અરતિ પૂર્વ-કર્મ-સંસ્કારજનિત સ્વાભાવિક રુચિ અને અરુચિનો ભાવ છે.
  ૫. ઘૃણા : ઘૃણા કે જુગુપ્સા અરુચિનું જ વિકસિત રુપ છે. અરુચિ અને ઘૃણામાં ફક્ત માત્રાત્મક અંતર જ છે. અરુચિની અપેક્ષા ઘૃણામાં વિશેષતા એ છે કે અરુચિમાં પદાર્થ-વિશેષનાં ભોગની અરુચિ હોય છે, પરંતુ તેની ઉપસ્થિતિ સહ્ય હોય છે. જ્યારે ઘૃણામાં તેનો ભોગ અને તેની ઉપસ્થિતિ બંને જ અસહ્ય હોય છે. અરુચિનું વિકસિત રુપ ઘૃણા અને ઘૃણાનું વિકસિત રુપ દ્વેષ છે.
  ૬. ભય : કોઈ વાસ્તવિક કે કાલ્પનિક તથ્યથી આત્મ-રક્ષાનાં નિમિત્તથી ભયવાની પ્રવૃત્તિ જ ભય છે. ભય અને ઘૃણામાં પ્રમુખ અંતર એ છે કે ઘૃણાના મૂળમાં દ્વેષ-ભાવ રહે છે. જ્યારે ભયમાં આત્મરક્ષણનો ભાવ પ્રબલ હોય છે. ઘૃણા ક્રોધ અને દ્વેષનું એક રુપ છે. જ્યારે ભય લોભ કે રાગની જ એક અવસ્થા છે. જૈનાગમોમાં ભય સાત માન્યા છે. જેમકે -
- (૧) ઈહલોક ભય : અહીં લોક શબ્દ સંસારના અર્થમાં ન લેતા જાતિનાં અર્થમાં લીધેલ છે. સ્વજાતિનાં પ્રાણીઓથી અર્થાત્ મનુષ્યોના માટે મનુષ્યોથી ઉત્પન્ન થનાર ભય.
  - (૨) પરલોક ભય : અન્ય જાતિના પ્રાણીઓથી થનાર ભય, જેમકે- મનુષ્યોના માટે પશુઓનો ભય.
  - (૩) આદાન ભય : ધનની રક્ષાના નિમિત્તે ચોર-ડાકુ આદિ ભયનાં બાહ્ય કારણોથી ઉત્પન્ન ભય.
  - (૪) અકસ્માત ભય : બાહ્ય નિમિત્તનાં અભાવમાં સ્વકીય કલ્પનાથી નિર્મિત ભય અથવા અકારણ ભય. ભયનું આ રુપ માનસિક જ હોય છે. જેને મનોવિજ્ઞાનમાં અસામાન્ય ભય કહેવામાં આવે છે.
  - (૫) આજીવિકા ભય : આજીવિકા કે ધનોપાર્જનનાં સાધનોની સમાપ્તિ (વિચ્છેદ)નો ભય. કેટલાંક ગ્રંથોમાં આના સ્થાન પર વેદના ભયનો ઉલ્લેખ છે. રોગ કે પીડાનો ભય વેદનાનો ભય છે.
  - (૬) મરણ ભય : મૃત્યુનો ભય. જૈન અને બૌદ્ધ વિચારણામાં મરણ-ધર્મતાનું સ્મરણ તો નૈતિક દૃષ્ટિથી આવશ્યક છે. પરંતુ મરણ ભય (મરણાશા અને જીવિતાશા)ને નૈતિક દૃષ્ટિથી અનુચિત માનેલ છે.
  - (૭) અશ્લોક (અપયશ) ભય : માન-પ્રતિષ્ઠાને ઠેસ પહોચાડના ભય.<sup>૩</sup>
૭. સ્ત્રીવેદ : સ્ત્રીવેદનો અર્થ છે. સ્ત્રીત્વ સંબંધી કામ-વાસના અર્થાત્ પુરુષથી સંભોગની ઈચ્છા. જૈન વિચારણામાં લિંગ અને વેદમાં અંતર છે. લિંગ આંગિક સંરચનાનું પ્રતીક છે. જ્યારે વેદ તત્સંબંધી વાસનાઓની અવસ્થા છે. આ આવશ્યક નથી કે સ્ત્રી-લિંગ હોવાથી સ્ત્રીવેદ હોય જ. જૈન વિચારણાના અનુસાર લિંગ (આંગિક રચના)નું કારણ નામકર્મ છે. જ્યારે વેદ (વાસના)નું કારણ ચારિત્ર મહોનીય કર્મ છે.

૧. અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ - ખંડ-૭ પૃ. ૧૧૫૭

૨. તેજ ખંડ-૬ પૃ. ૪૬૭

૩. શ્રમણ આવશ્યક સૂત્ર - ઉપાધ્યાય અમર મુનિ ભય સૂત્ર

૮. પુરુષવેદ : પુરુષત્વ સંબંધી કામ-વાસના અર્થાત્ સ્ત્રી સંભોગની ઈચ્છા પુરુષવેદ છે.

૯. નપુંસક વેદ : જીવમાં (પ્રાણી) સ્ત્રીત્વ સંબંધી અને પુરુષત્વ સંબંધી બંને વાસનાઓનું હોવું નપુંસકવેદ કહેવાય છે. બંનેના સંભોગની ઈચ્છા જ નપુંસકવેદ છે.

કામ-વાસનાની તીવ્રતાની દૃષ્ટિથી જૈન વિચારકોનાં અનુસાર પુરુષની કામ-વાસના શીઘ્ર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે અને શીઘ્ર શાંત પણ થઈ જાય છે. સ્ત્રીની કામ-વાસના મોડેથી ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ એકવાર ઉત્પન્ન થઈ જવા પર ઘણા લાંબા સમય સુધી શાંત થતી નથી. નપુંસકની કામ-વાસના શીઘ્ર ઉત્પન્ન થઈ જાય છે. પરંતુ શાન્ત મોડેથી થાય છે.<sup>૧</sup> આ પ્રમાણે ભય, શોક, ઘૃણા, હાસ્ય, રતિ, અરતિ અને કામ-વિકાર તે ઉપઆવેગ છે. આ પણ વ્યક્તિના જીવનને ખૂબજ પ્રભાવિત કરે છે. ક્રોધ આદિની શક્તિ તીવ્ર હોય છે એટલા માટે તે આવેગ છે તે વ્યક્તિની શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિને પ્રભાવિત કરવાના સિવાય તેના આંતરિક ગુણો-સમ્યક્ દૃષ્ટિકોણ આત્મ-નિયંત્રણ આદિને પણ પ્રભાવિત કરે છે. ભય આદિ ઉપ-આવેગ વ્યક્તિનાં આંતરિક ગુણોને એટલા પ્રત્યક્ષ પ્રભાવિત કરતા નથી. જેટલા શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિને કરે છે. તેની શક્તિ અપેક્ષાકૃત ક્ષીણ થાય છે. એટલા માટે તે ઉપ-આવેગ કહેવાય છે.<sup>૨</sup>

જૈન સૂત્રોમાં આ ચાર પ્રમુખ કષાયોને "ચંડાલ ચોકડી" કહેવામાં આવે છે. આમાં અનંતાનુબંધી આદિ જે વિભાગ છે તેને સદૈવ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. અને હંમેશા એવો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ કે કષાયોમાં તીવ્રતા ન આવે, કારણ કે અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના કારણે સાધક અનંતકાળ સુધી સંસાર પરિભ્રમણ કરે છે અને સમ્યગ્દૃષ્ટિ બની શકતા નથી. આ જન્મ-મરણના રોગની અસાધ્યવસ્થા છે. અપ્રત્યાખ્યાની કષાયના થવાથી સાધક, શ્રાવક કે ગૃહસ્થ સાધકનાં પદ પર પડી જાય છે. તે સાધકના આંશિક ચરિત્રનો નાશ કરી દે છે. તે વિકારોની દુઃસાધ્યાવસ્થા છે. આ પ્રમાણે પ્રત્યાખ્યાની કષાયની અવસ્થામાં સાધુત્વ પ્રાપ્ત થતું નથી. આને વિકારોની પ્રયત્ન-સાધ્યાવસ્થા કહી શકાય છે. સાધકે પોતાના જીવનમાં ઉપર કહેલ ત્રણે પ્રકારોનાં કષાયોને સ્થાન આપવું ન જોઈએ. કારણ કે આનાથી તેની સાધના કે ચારિત્ર ધર્મનો નાશ થઈ જાય છે. એટલું જ નહિ સાધકને પોતાની અંદર સંજ્વલન કષાયને પણ સ્થાન આપવું ન જોઈએ. કારણ કે જ્યાં સુધી ચિત્તમાં સૂક્ષ્મતમ ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રહે છે ત્યાં સુધી સાધક પોતાના લક્ષ્ય-નિર્વાણની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી. સંક્ષેપમાં અનંતાનુબંધી ચોકડી કે કષાયોની તીવ્રતમ અવસ્થા યથાર્થ દૃષ્ટિકોણની ઉપલબ્ધિમાં બાધક છે. અપ્રત્યાખ્યાની ચોકડી કે કષાયોની તીવ્રતમ અવસ્થા આત્મ નિયંત્રણમાં બાધક છે. પ્રત્યાખ્યાની ચોકડી કે કષાયોની તીવ્ર અવસ્થા શ્રમણ જીવનની ઘાતક છે. આ પ્રમાણે સંજ્વલન ચોકડી કે અલ્પ-કષાય પૂર્ણ નિષ્કામ જે વિતરાગ જીવનની ઉપલબ્ધિમાં વિઘ્નરૂપ છે. એટલા માટે સાધકે સૂક્ષ્મતમ કષાયોને પણ દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, કારણ કે એના હોવાથી તેની સાધનામાં પૂર્ણતા આવી શકતી નથી. દશવૈકાલિક સૂત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે આત્મહિત (ચાહનાર) ઈચ્છનાર સાધક પાપની વૃદ્ધિ કરનાર ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ આ ચાર દોષોને પૂર્ણતઃ છોડી દે છે.<sup>૩</sup>

### લેશ્યા સિદ્ધાંત

જૈન વિચારકોના અનુસાર જૈના દ્વારા આત્મા કર્મોથી લિપ્ત થાય છે કે બંધનમાં આવે છે તે લેશ્યા છે. જૈનાગમોમાં લેશ્યા બે પ્રકારની માની છે -<sup>૪</sup>

૧. દ્રવ્ય લેશ્યા : દ્રવ્ય લેશ્યા સૂક્ષ્મ ભૌતિક તત્વોથી નિર્મિત તે આંગિક સંરચના છે. જે આપણા મનોભાવો અને તજજનિત કર્મોનું સાપેક્ષ રૂપમાં કારણ અથવા કાર્ય બને છે. જે પ્રમાણે પિત્ત દ્રવ્યની વિશેષતાથી સ્વભાવમાં ક્રોધીપણું આવે છે અને ક્રોધનાં કારણે પિત્તનું નિર્માણ વધારે પણ થાય છે. તે જ પ્રમાણે આ સૂક્ષ્મ ભૌતિક તત્વોથી મનોભાવનાંના કારણે આ સૂક્ષ્મ સંરચનાઓનું નિર્માણ થાય છે. આના સ્વરૂપનાં સંબંધોમાં પં. સુખલાલજી અને રાજેન્દ્રસૂરિજી એ નીચે પ્રમાણેના ત્રણ મતોનો ઉલ્લેખ કરેલ છે-

૧. લેશ્યા - દ્રવ્ય કર્મ-વર્ગણાથી બનેલ છે. આ મત ઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં છે.

૨. લેશ્યા - દ્રવ્ય બધ્યમાન કર્મપ્રવાહ રૂપ છે. આ મત પણ ઉત્તરાધ્યયનની ટીકામાં વાદિવેતાલ શાંતિસૂરિનો છે.

૧. જૈન સાઈકોલોજી પૃ. ૧૩૧ - ૧૩૪

૨. તમે અનંત શક્તિના સ્ત્રોત છો. પૃ. ૪૭

૩. દશવૈકાલિક સૂત્ર - ૮/૩૭

૪. અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ - પંડ-૬, પૃ. ૬૭૫

૩. લેશ્યા-યોગ પરિણામ છે. અર્થાત્ શારીરિક, વાચિક અને માનસિક ક્રિયાઓનું પરિણામ છે. આ મત આચાર્ય હરિભદ્રનો છે.<sup>૧</sup>

૨. ભાવ લેશ્યા : ભાવલેશ્યા આત્માના અધ્યવસાય કે અંતઃકરણની વૃત્તિ છે. પં. સુખલાલજીના શબ્દોમાં ભાવલેશ્યા આત્માનો મનોભાવ છે. જે સંકલેશ અને યોગથી જોડાયેલ છે. સંકલેશના તીવ્ર, તીવ્રતમ, મંદ, મંદતર, મંદતમ આદિ અનેક ભેદ હોવાથી લેશ્યા (મનોભાવ) વાસ્તવમાં અનેક પ્રકારની છે. છતાં પણ સંક્ષેપમાં છ ભેદ કરીને (જૈન) શાસ્ત્રોમાં તેનું સ્વરૂપ વર્ણન કરેલ છે.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર<sup>૨</sup> માં લેશ્યાઓનાં સ્વરૂપનું વર્ણન વિવિધ પક્ષોના આધાર પર વિસ્તૃતરૂપથી થયેલ છે. છતાં પણ અમે પોતાના વિવેચનને લેશ્યાઓનાં ભાવાત્મક પક્ષ સુધી જ મર્યાદિત રાખવું યોગ્ય સમજશું. મનોદશાઓમાં સંકલેશની ન્યૂનાધિકતા અથવા મનોભાવોની અશુભત્વથી શુભત્વની તરફ વધવાની સ્થિતિઓનાં આધાર પર જ તેના વિભાગ કરેલ છે. અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત આ બે મનોભાવોમાંથી તેની તારતમ્યતાના આધાર પર છ ભેદ કરેલ છે-

#### અપ્રશસ્ત મનોભાવ

૧. કૃષ્ણ લેશ્યા-તીવ્રતમ અપ્રશસ્ત મનોભાવ,
૨. નીલ લેશ્યા - તીવ્ર અપ્રશસ્ત મનોભાવ,
૩. કાપોત લેશ્યા-અપ્રશસ્ત મનોભાવ,

#### પ્રશસ્ત મનોભાવ

૪. તેજો લેશ્યા- પ્રશસ્ત મનોભાવ,
૫. પદમ લેશ્યા - તીવ્ર પ્રશસ્ત મનોભાવ,
૬. શુકલ-લેશ્યા- તીવ્રતમ પ્રશસ્ત મનોભાવ.

#### લેશ્યાઓ અને નૈતિક વ્યક્તિત્વનું શ્રેણી વિભાજન :

લેશ્યાઓ મનોભાવોનું વર્ગીકરણ માત્ર નથી, પરંતુ તે ચારિત્રનાં આધાર પર કરેલ વ્યક્તિત્વના પ્રકાર પણ છે. મનોભાવ અથવા સંકલ્પ આંતરિક તથ્ય નથી. પણ તે ક્રિયાઓનાં રૂપમાં બાહ્ય અભિવ્યક્તિ પણ ઈચ્છે છે. વાસ્તવમાં સંકલ્પ જ કર્મમાં રૂપાન્તરિત થાય છે. બ્રેડલેનું આ કહેવું યોગ્ય છે કે- 'કર્મ સંકલ્પનું રૂપાન્તરણ છે.'<sup>૩</sup> મનોભૂમિ કે સંકલ્પ વ્યક્તિના આચરણનું પ્રેરક સૂત્ર છે. પરંતુ કર્મક્ષેત્રમાં સંકલ્પ અને આચરણ બે અલગ-અલગ તત્વ રહેતા નથી. આચરણથી સંકલ્પોની મનોભૂમિકાનું નિર્માણ અને સંકલ્પોની મનોભૂમિકા પર જ આચરણ સ્થિત થાય છે. મનોભૂમિ, આચરણ અથવા ચરિત્રનો ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે.

એટલું જ નહિં, મનોવૃત્તિ સ્વયંમાં પણ એક આચરણ છે. માનસિક કર્મ પણ કર્મ જ છે. માટે જૈન વિચારકોએ જ્યારે લેશ્યા-પરિણામની ચર્ચા કરી તો તે માત્ર મનોદશાઓની ચર્ચા કરી તો તે માત્ર મનોદશાઓની ચર્ચાઓ સુધી જ મર્યાદિત રહ્યા નહિ, પરંતુ તેવોએ તે મનોદશાથી પ્રત્યુત્પન્ન જીવનનાં કર્મ-ક્ષેત્રમાં ઘટિત થનાર વ્યવહારોની પણ ચર્ચા કરી અને આ પ્રમાણે જૈન લેશ્યા-સિદ્ધાન્ત વ્યક્તિત્વનાં નૈતિક પક્ષનાં આધાર પર વ્યક્તિત્વનાં નૈતિક પ્રકારોનું વર્ગીકરણનો જ સિદ્ધાંત બની ગયો. જૈન વિચારકોએ આ સિદ્ધાંતનાં આધાર પર એ બતાવેલ છે કે- 'નૈતિક દષ્ટિથી વ્યક્તિત્વ યા તો નૈતિક હશે અથવા અનૈતિક હશે' આ પ્રમાણે બે વર્ગ થશે. ૧. નૈતિક અને ૨. અનૈતિક. આને ધાર્મિક અને અધાર્મિક અથવા શુકલપક્ષી અને કૃષ્ણપક્ષી પણ કહેવાય છે. એક વર્ગ એવો છે કે જે નૈતિકતા અથવા શુભની તરફ ઉન્મુખ છે. બીજો વર્ગ એ છે કે જે અનૈતિકતા અથવા અશુભની તરફ ઉન્મુખ છે. આ પ્રમાણે નૈતિક ગુણાત્મક અંતરનાં આધાર પર વ્યક્તિત્વનાં આ બે પ્રકાર બને છે. પરંતુ જૈન-વિચારક માત્ર ગુણાત્મક વર્ગીકરણથી સંતુષ્ટ નથી થતા અને તેવોએ તે બે ગુણાત્મક પ્રકારોના ત્રણ-ત્રણ પ્રકારના માત્રાત્મક અંતરો (જઘન્ય, મધ્યમ અને

૧. દર્શન અને ચિંતન, ભાગ-૨, પૃ. ૨૯૭

૨. (ક) અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ. ખંડ-૬ પૃ. ૬૭૫

(ખ) ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર - ૩૪/૩

૩. એથિકલ સ્ટડીઝ પૃ. ૬૫.

ઉત્કૃષ્ટ)ના આધાર પર છ ભાગોમાં વિભાજીત કર્યાં. જૈન લેશ્યા સિદ્ધાંતનો ષટ્વિધ વર્ગીકરણ આના આધાર પર જ થયેલ છે. છતાં પણ જૈન-વિચારકોએ માત્રાત્મક અંતરોના આધાર પર લેશ્યાઓનાં ત્રણ, નવ, એકયાસી અને બસો તેતાલીસ (૨૪૩) ઉપભેદ પણ ગણાવેલ છે. પરંતુ આપણે આપણી આ ચર્ચાને ષટ્વિધ વર્ગીકરણ સુધી જ મર્યાદિત રાખશું.

#### ૧. કૃષ્ણ લેશ્યા (અશુભતમ મનોભાવ)થી યુક્ત વ્યક્તિવનાં લક્ષણ :

આ નૈતિક વ્યક્તિવનું બધાથી નિકૃષ્ટ રૂપ છે. આ અવસ્થામાં પ્રાણીનાં વિચાર અત્યંત હલકા અને કૂર હોય છે. વાસનાત્મક પક્ષ જીવનનાં સંપૂર્ણ કર્મક્ષેત્ર પર હાવી રહે છે. પ્રાણી પોતાની શારીરિક, માનસિક અને વાચિક ક્રિયાઓ પર નિયંત્રણ કરવામાં અસમર્થ (અક્ષમ) રહે છે. તે પોતાની ઈન્દ્રિયો પર અધિકાર ન રાખી શકવાના કારણ વગર કોઈ પ્રકારનાં શુભાશુભ વિચારનાં તે ઈન્દ્રિય-વિષયોની પૂર્તિમાં સદૈવ નિમગ્ન બની રહે છે. આ પ્રમાણે ભોગ-વિલાસમાં આસક્ત હોય તો તે તેની પૂર્તિના માટે હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વ્યભિચાર અને સંગ્રહમાં લાગેલા રહે છે. સ્વભાવથી તે નિર્દય અને નૃશંસ હોય છે અને હિંસક કર્મ કરવામાં તેને જરાપણ અરૂચિ થતી નથી તથા પોતાના સ્વાર્થ સાધનનાં નિમિત્ત બીજાનું મોટામાં મોટું અહિત કરવામાં સંકોચ કરતા નથી.<sup>૧</sup> કૃષ્ણ લેશ્યાથી યુક્ત પ્રાણી વાસનાઓનાં અંધ પ્રવાહથી જ ભાવિત હોય છે. એટલા માટે ભાવાવેશમાં તેમાં પોતાના હિતાહિતનો વિચાર કરવાની ક્ષમતા પણ હોતી નથી. તે બીજાનું અહિત એટલા માટે કરતા નથી કે તેનાથી તેનું પોતાનું કોઈ હિત થશે પણ તે તો પોતાના કૂર સ્વભાવને વશીભૂત હોય તેવું કર્યા કરે છે અને પોતાના હિતનાં અભાવમાં પણ તે બીજાનું અહિત કરતા રહે છે.

#### ૨. નીલ-લેશ્યા (અશુભતર મનોભાવ)થી યુક્ત વ્યક્તિવનું લક્ષણ :

આ નૈતિક વ્યક્તિવનો પ્રકાર પહેલાની અપેક્ષા કંઈક બરાબર હોય છે. પરંતુ અશુભ જ હોય છે. આ અવશ્યામાં પણ પ્રાણીનો વ્યવહાર વાસનાત્મક પક્ષથી ભાવિત હોય છે. પરંતુ તે પોતાની વાસનાઓની પૂર્તિમાં પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા લાગે છે. માટે તેનો વ્યવહાર પ્રગટ રૂપમાં તો કંઈક પ્રમાર્જીત રહે છે. પરંતુ તેની પાછળ કુટિલતા જ કામ કરે છે. તે વિરોધીનું અહિત અપ્રત્યક્ષ રૂપથી કરે છે. એવા પ્રાણી ઈર્ષાળુ, અસહિષ્ણુ, અસંયમી, અજ્ઞાની, કપટી, નિર્લજ્જ, લંપટ, દ્વેષ-બુદ્ધિથી યુક્ત, રસ લોલુપી અને પ્રમાદી હોય છે.<sup>૨</sup> છતાં પણ તે પોતાની સુખ-સુવિધાનું સદૈવ ધ્યાન રાખે છે, તે બીજાનું અહિત પોતાના હિતના નિમિત્તે કરે છે. તે પોતાના અલ્પ હિતનાં માટે બીજાનું મોટું અહિત પણ કરી દે છે. જે પ્રાણીઓથી તેનો સ્વાર્થ સંઘાય છે તે પ્રાણીઓના હિતનું પોષણ-ન્યાયનાં અનુસાર તે કંઈક ધ્યાન અવશ્ય રાખે છે, પરંતુ મનોવૃત્તિ દૂષિત જ હોય છે. જેમ- બકરી પાળનાર બકરાને એટલા માટે નથી ખવડાવતો કે તેનાથી બકરાનું હિત થશે, પરંતુ એટલા માટે ખવડાવે છે કે તેને મારવાથી અધિક માંસ મળશે. આવા વ્યક્તિ બીજાનાં બાહ્ય રૂપમાં જે પણ હિત કરતા દેખાય છે તેના પાછળ તેનો ગહન સ્વાર્થ છુપાયેલ રહે છે.

#### ૩. કાપોત લેશ્યા (અશુભ મનોવૃત્તિ)થી યુક્ત વ્યક્તિવનું લક્ષણ :

આ મનોવૃત્તિ પણ દૂષિત છે. આ મનોવૃત્તિમાં પ્રાણીનો વ્યવહાર, મન, વચન, કર્મથી એક રૂપ થતું નથી તેની કરણી અને કથની અલગ હોય છે. મનોભાવોમાં સરળતા હોતી નથી, કપટ અને અહંકાર હોય છે. તે પોતાના દોષોને સદૈવ છુપાવવાની કોશિશ કરે છે. તેનો દષ્ટિકોણ અયથાર્થ અને વ્યવહાર અનાર્થ હોય છે. તે વચનથી બીજાની ગુપ્ત વાતોને પ્રગટ કરનાર અથવા બીજાનાં રહસ્યોને પ્રગટ કરી તેનાથી પોતાનું હિત સાધનાર, બીજાનાં ધનનું અપહરણ કરનાર અને માત્સર્ય ભાવોથી યુક્ત હોય છે. આવા વ્યક્તિ બીજાનું અહિત ત્યારે જ કરે છે જ્યારે તેનાથી તેની સ્વાર્થ સિદ્ધિ થાય છે.<sup>૩</sup>

#### ૪. તેજો-લેશ્યા (શુભ મનોવૃત્તિ)થી યુક્ત વ્યક્તિવના લક્ષણ :

આ મનોદશા પવિત્ર હોય છે. આ મનોભૂમિમાં પ્રાણ પાપભીડ હોય છે. અર્થાત્ તે અનૈતિક આચરણની તરફ પ્રવૃત્ત થતા નથી. તે સુખાપેક્ષી હોય છે. પરંતુ કોઈ અનૈતિક આચરણ દ્વારા તે સુખોની પ્રાપ્તિ કે પોતાનો સ્વાર્થ સાંધતા

૧. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર - ૩૪/૨૧-૨૨

૨. તેજ, ૩૪/૨૩-૨૪

૩. તેજ, ૩૪/૨૫-૨૬

નથી. ધાર્મિક અને નૈતિક આચરણમાં તેની પૂર્ણ આસ્થા હોય છે. માટે તે કૃત્યોના કરવામાં આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે. જે ધાર્મિક કે નૈતિક દષ્ટિથી શુભ છે. આ મનોભૂમિમાં બીજાનાં કલ્યાણની ભાવના પણ હોય છે. સંક્ષેપમાં આ મનોભૂમિમાં સ્થિત પ્રાણી પવિત્ર આચરણવાળા, નમ્ર, ધૈર્યવાન, નિષ્કપટ, આકાંક્ષારહિત, વિનીત, સંયમી અને યોગી હોય છે.<sup>૧</sup> તે પ્રિય અને દૃઢ પ્રેમી તથા પરહિતૈષી હોય છે. આ મનોભૂમિ પર બીજાનું અહિત તો સંભવ હોય છે. પરંતુ કક્ત તે સ્થિતિમાં કે જ્યારે બીજા તેના હિતોનો નાશ કરવા ઉતરી પડે છે.

૫. **પદ્મ-લેશ્યા (શુભતર મનોવૃત્તિ)થી યુક્ત વ્યક્તિત્વનું લક્ષણ :**

આ મનોભૂમિમાં પવિત્રતાની માત્રા પાછળની ભૂમિકાની અપેક્ષાએ અધિક હોય છે. આ મનોભૂમિમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ રૂપ અશુભ મનોવૃત્તિઓ અતિઅલ્પ અર્થાત્ સમાપ્તપ્રાયઃ થઈ જાય છે. પ્રાણી સંયમી તથા યોગી હોય છે. તથા યોગ-સાધનાના ફળસ્વરૂપ આત્મજયી અને પ્રફુલ્લચિત્ત હોય છે. તે અલ્પભાષી, ઉપશાંત અને જીતેન્દ્રિય હોય છે.<sup>૨</sup>

૬. **શુકલ-લેશ્યા (પરમ શુભ મનોવૃત્તિ)થી યુક્ત વ્યક્તિત્વનું લક્ષણ :**

આ મનોભૂમિ શુભ મનોવૃત્તિની સર્વોચ્ચ ભૂમિકા છે. પાછળની મનોવૃત્તિના બધા શુભ ગુણ આ અવસ્થામાં વર્તમાન રહે છે. પરંતુ તેની વિશુદ્ધિની માત્રા અધિક હોય છે. પ્રાણી ઉપશાંત, જીતેન્દ્રિય અને પ્રસન્નચિત્ત હોય છે. તેના જીવનનો વ્યવહાર એટલો મૃદુ હોય છે કે તે પોતાના હિતના માટે બીજાને થોડું પણ કષ્ટ દેવા માટે ઈચ્છતા નથી. મન, વચન, કર્મથી એકરૂપ હોય છે તથા તેના પર તેનું પૂર્ણ નિયંત્રણ હોય છે. તેને માત્ર પોતાના આદર્શનો બોધ રહે છે. કોઈપણ અપેક્ષા વગર તે માત્ર સ્વકર્તવ્યનાં પરિપાલનમાં સદૈવ જાગરુક રહે છે. સદા સ્વ-ધર્મ અને સ્વ-સ્વરૂપમાં નિમગ્ન રહે છે.<sup>૩</sup>

**કર્મસિદ્ધાંત :**

કર્મ સિદ્ધાંતનો ઉદ્ભવ સૃષ્ટિ વૈચિત્ર્ય (વિચિત્રતા), વૈયક્તિક - ભિન્નતાઓ, વ્યક્તિની સુખ દુઃખાત્મક અનુભૂતિઓ અને શુભાશુભ મનોવૃત્તિઓનાં કારણની વ્યાખ્યાના પ્રયાસોમાં જ થયો છે. સૃષ્ટિ વૈચિત્ર્ય અને વૈયક્તિક ભિન્નતાઓનાં કારણની ખોજના આ પ્રયાસોમાં વિભિન્ન વિચારધારાઓ અસ્તિત્વમાં આવી છે. શ્વેતાશ્વેતરોપનિષદ્, અંગુત્તરનિકાય અને સૂત્રકૃતાંગમાં અમને આ વિભિન્ન વિચારધારાઓની ઉપસ્થિતિનો સંકેત મળે છે. મહાભારતનાં શાંતિપર્વમાં આ વિચારધારાઓની સમીક્ષા પણ કરેલ છે. આ સંબંધમાં મુખ્ય માન્યતાઓ નીચે પ્રમાણે છે -

૧. **કાળવાદ :** આ સિદ્ધાંત સૃષ્ટિ-વૈવિધ્ય અને વૈયક્તિક-વિભિન્નતાઓના કારણે કાળનો સ્વીકાર કરે છે. જેનો જે સમય કે કાળ હોય તે ત્યારે જ તે ઘટિત થાય છે. જેમ પોતાની ઋતુ (સમય) આવે ત્યારે જ વૃક્ષ પર ફળ લાગે છે.
૨. **સ્વભાવવાદ :** સંસારમાં જે પણ ઘટના ઘટિત થાય છે કે હોય છે. તેનો આધાર વસ્તુઓનો પોત-પોતાનો સ્વભાવ છે. સંસારમાં કોઈપણ સ્વભાવનું ઉલ્લંઘન કરી શકતા નથી.
૩. **નિયતિવાદ :** સંસારની બધી જ ઘટનાક્રમ પૂર્વ નિયત છે. જે જેના રૂપમાં થાય છે તે તેવા જ હોય છે. તેને કોઈ અન્ય કરી શકતા નથી.
૪. **યદચ્છવાદ :** કોઈપણ ઘટનાનો કોઈ નિયત હેતુ કે કારણ હોતુ નથી, સમસ્ત ઘટનાઓ માત્ર સંયોગનું જ પરિણામ છે. યદચ્છવાદ હેતુના સ્થાન પર સંયોગ (chance) ને પ્રમુખ બનાવી દે છે.
૫. **મહાભૂતવાદ :** સમગ્ર અસ્તિત્વનાં મૂળમાં પંચમહાભૂતોની સત્તા રહેલ છે. સંસાર તેના વૈવિધ્યમય વિભિન્ન સંયોગોનું જ પરિણામ છે.
૬. **પ્રકૃતિવાદ :** વિશ્વ-વૈવિધ્ય ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિનો જ ખેલ છે. માનવીય સુખ-દુઃખ પણ પ્રકૃતિના જ આધીન છે.
૭. **ઈશ્વરવાદ :** ઈશ્વર આ જગતનાં રચયિતા અને નિયામક છે. જે કંઈ પણ થાય છે તે બધું તેની ઈચ્છા કે ક્રિયા-શક્તિનું પરિણામ છે.
૮. **પુરૂષવાદ :** વૈયક્તિક વિભિન્નતા અને સાંસારિક ઘટનાક્રમનાં મૂળમાં પુરૂષનો પુરૂષાર્થ જ પ્રમુખ છે.

૧. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર - ૩૪/૨૭-૨૮

૨. તેજ - ૩૪/૨૯-૩૦

૩. તેજ - ૩૪/૩૧-૩૨

વાસ્તવમાં જગત-વૈવિધ્ય અને વૈયક્તિક ભિન્નતાઓની તાર્કિક વ્યાખ્યાનાં આ પ્રયત્નોમાં કર્મ-સિદ્ધાંતનો વિકાસ થયેલ છે. જેમાં પુરૂષવાદની પ્રમુખ ભૂમિકા રહેલ છે. કર્મ-સિદ્ધાંત ઉપર્યુક્ત સિદ્ધાંતોનો પુરૂષવાદની સાથે સમન્વયનો પ્રયત્ન છે.

શ્વેતાશ્વેતરોપનિષદ્ (૧/૧-૨)ના પ્રારંભમાં જ આ પ્રશ્ન ઉપાડેલ છે કે અમે કોના દ્વારા પ્રેરિત થઈને સંસાર-યાત્રાનું અનુવર્તન કરી રહ્યા છે. ઋષિએ આ જિજ્ઞાસા પ્રગટ કરે છે કે- 'શું કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ, યદ્યદ્દેશ, ભૂત-યોનિ અથવા પુરૂષ આ બધાનો સંયોગ જ આનું કારણ છે. વાસ્તવમાં આ બધી વિચારધારાઓમાં પુરૂષવાદને છોડીને બાકી બધા વિશ્વ-વૈચિત્ર્ય અને વૈયક્તિક-વૈવિધ્યની વ્યાખ્યાના માટે કોઈ ન કોઈ બાહ્ય-તથ્ય પર જ જોર આપી રહી હતી. આપણે આમાંથી કોઈપણ સિદ્ધાંતને માનીએ, વૈવિધ્યનું કારણ વ્યક્તિથી ભિન્ન જ માનવું પડશે, પરંતુ આવી સ્થિતિમાં વ્યક્તિ પર નૈતિક દાયિત્વનું આરોપણ સંભવ થઈ શકતું નથી. (કદાચ) અમે જે પણ કંઈ કરીએ છીએ અને જે કંઈપણ પામીએ છીએ તેનું કારણ બાહ્ય તથ્ય જ છે. તો પછી અમે કોઈપણ કાર્યના માટે નૈતિકદૃષ્ટિથી ઉત્તરદાયી કહેવાતા નથી. જો વ્યક્તિ, કાળ, સ્વભાવ, નિયતિ અથવા ઈશ્વરની ઈચ્છાઓનું એક માત્ર સાધન છે તો તે એ કદપુતળીના સમાન છે. જે બીજાના ઈશારા પર જ કાર્ય કરે છે. પરંતુ આવી સ્થિતિમાં પુરૂષમાં ઈચ્છા-સ્વાતંત્ર્યનો અભાવ માનવા પર નૈતિક ઉત્તરદાયિત્વની સમસ્યા ઉભી થાય છે. સામાન્ય મનુષ્યને નૈતિકતાનાં પ્રતિ આસ્થાવાન બનાવવા માટે આવશ્યક છે કે વ્યક્તિને તેના શુભાશુભ કર્મોનાં પ્રતિ ઉત્તરદાયી બનાવવા જોઈએ અને તે ત્યારે જ સંભવ છે જ્યારે તેના મનમાં વિશ્વાસ હોય. તેને તેની સ્વતંત્ર ઈચ્છાથી કરાયેલ પોતાના જ કર્મોનું પરિણામ પ્રાપ્ત થાય છે. આજ કર્મ-સિદ્ધાંત છે. અહીં એ જ્ઞાતવ્ય છે કે કર્મ-સિદ્ધાંત ઈશ્વરીય કૃપા કે અનુગ્રહનાં વિરોધમાં જાય છે, તે તો એવું માને છે કે ઈશ્વર પણ કર્મફળ-વ્યવસ્થાને અન્યથા કરી શકતા નથી. કર્મનો નિયમ જ સર્વોપરી છે.

**કર્મ-સિદ્ધાંત અને કાર્યકારણનો નિયમ :**

આચારના ક્ષેત્રમાં આ કર્મસિદ્ધાંતની એટલી જ આવશ્યકતા છે જેટલી વિજ્ઞાનના ક્ષેત્રમાં કાર્ય-કારણ સિદ્ધાંતની. જે પ્રમાણે કાર્ય-કારણ સિદ્ધાંતના અભાવમાં વૈજ્ઞાનિક વ્યાખ્યાઓ અસંભવ હોય છે તેજ પ્રમાણે કર્મસિદ્ધાંતના અભાવમાં નીતિશાસ્ત્ર પણ અર્થ-શૂન્ય થઈ જાય છે.

પ્રો. વેંકટરમણનાં શબ્દોમાં કર્મ-સિદ્ધાંત કાર્યકારણ સિદ્ધાંતના નિયમો અને માન્યતાઓનું માનવીય આચારનાં ક્ષેત્રમાં પ્રયોગ છે. જેની ઉપ-કલ્પના એ છે કે જગતમાં સર્વ કાર્ય કોઈ નિયમના આધીન છે. મેક્સમૂલર લખે છે કે એ વિશ્વાસ છે કે કોઈપણ સારા-ખરાબ કર્મ ફળ આપ્યા વગર સમાપ્ત થતા નથી. નૈતિક જગતનો એવો જ વિશ્વાસ છે. જેમ ભૌતિક જગતમાં ઉર્જાની અવિનાશિતાનો નિયમ છે.<sup>૧</sup> (કદાચ) જો કર્મસિદ્ધાંત અને વૈજ્ઞાનિક કાર્યકારણ-સિદ્ધાંતમાં સામાન્યરૂપથી સમાનતા પ્રતીત થતી હોય તો તેમાં એક મૌલિક અંતર પણ એ છે કે જ્યાં કાર્યકારણ-સિદ્ધાંતનું વિવેચન જડ તત્ત્વનું ક્રિયા-કલાપ છે. તે જ કર્મસિદ્ધાંતનું વિવેચન ચેતના સત્તાના ક્રિયા-કલાપ છે માટે કર્મસિદ્ધાંતમાં તેવી જ પૂર્ણ નિયતતા હોતી નથી, જેવી કાર્યકારણ-સિદ્ધાંતમાં હોય છે. આ નિયતતા અને સ્વતંત્રતાનો સમાન સંયોગ છે, કર્મ સિદ્ધાંતની મૌલિક સ્વીકૃતિ એ જ છે કે પ્રત્યેક શુભાશુભ ક્રિયાનો કોઈ પ્રભાવ કે પરિણામ અવશ્ય હોય છે. સાથે તે કર્મ-વિપાક કે પરિણામનો ભોક્તા તે જ હોય છે જે ક્રિયાનો કર્તા હોય છે અને કર્મ તેમજ વિપાકની આ પરંપરા અનાદિકાળથી ચાલી રહી છે.

**કર્મ-સિદ્ધાંતની ઉપયોગિતા :**

કર્મ સિદ્ધાંતની વ્યવહારિક ઉપયોગિતા એ છે કે તે ફક્ત અમને નૈતિકતાના પ્રતિ આસ્થાવાન બનાવે છે, પરંતુ તે અમારા સુખ-દુઃખ આદિના સ્ત્રોત અમારા વ્યક્તિત્વમાં જ શોધીને ઈશ્વર અને પ્રતિવેશી અર્થાત્ અન્ય વ્યક્તિઓનાં પ્રતિ કટુતાનું નિવારણ કરે છે. કર્મસિદ્ધાંતની સ્થાપનાનું પ્રયોજન એ જ છે કે નૈતિક કૃત્યોનાં અનિવાર્ય ફળનાં આધાર પર તેઓનાં પ્રેરક કારણો તેમજ અનુવર્તી પરિણામોની વ્યાખ્યા કરી શકાય તથા વ્યક્તિઓને અશુભ કે દુષ્કર્મોથી વિમુખ કરી શકાય.

૧. Maxmular - Three Lectures on Vadanta Philosophy, P. 165.



## જૈન કર્મ-સિદ્ધાંત અને અન્ય દર્શન :

ઐતિહાસિક દષ્ટિથી વેદોમાં બતાવેલ ઋતુનો સિદ્ધાંત કર્મ નિયમનો આદિ સ્ત્રોત છે. કદાચ ઉપનિષદોના પૂર્વના વૈદિક સાહિત્યમાં કર્મ સિદ્ધાંતના કોઈ સુસ્પષ્ટ વિવેચન મળતા નથી. છતાં પણ તેમાં ઋતુનાં નિયમની વ્યાખ્યા આ રૂપમાં કરી શકાય છે. પ્રો. દલસુખભાઈ માલવણિયાના શબ્દોમાં કર્મ જગત વિચિત્રતાનું કારણ છે. એવો વાદ ઉપનિષદોનો સર્વ-સમ્મતવાદ હોય, એવું કહી ન શકાય. ભારતીય ચિંતનમાં કર્મ-સિદ્ધાંતનો વિકાસ જૈન, બૌદ્ધ અને વૈદિક ત્રણેય પરંપરાઓમાં થયેલ છે. કદાચ આ એક ભિન્ન વાત છે કે જૈનોએ કર્મ-સિદ્ધાંતનું જે ગંભીર વિવેચન કરેલ છે તે અન્ય પરંપરાઓમાં ઉપલબ્ધ નથી.<sup>૧</sup> વેદોનાં માટે જે મહત્વ ઋતુનું, મીમાંસકોનાં માટે અપૂર્વનું, નૈયાયિકોના માટે અદષ્ટનું, વેદાંતોનાં માટે માયાનું અને સાંખ્યોનાં માટે પ્રકૃતિનું છે. તે જ જૈનોના માટે કર્મનું છે. સામાન્ય દષ્ટિથી જોવા પર વેદોમાં ઋતુ, મીમાંસકોમાં અપૂર્વ, નૈયાયિકોનું અદષ્ટ, અદ્વૈતોની માયા, સાંખ્યોની પ્રકૃતિ અને બૌદ્ધોની અવિધા કે સંસ્કાર પર્યાયવાચી જેવા લાગે છે. કારણકે વ્યક્તિના બંધન અને તેના સુખ-દુઃખની સ્થિતિઓમાં આની મુખ્ય ભૂમિકા છે. છતાં પણ એના સ્વરૂપમાં દાર્શનિક દષ્ટિથી અંતર પણ છે- આ વાત અમારે દષ્ટિગત રાખવી પડશે. ઈસાઈ ધર્મ અને ઈસ્લામ ધર્મમાં પણ કર્મ-નિયમને સ્થાન મળે છે. છતાં પણ ઈશ્વરીય અનુગ્રહ પર અધિક બળ આપવાના કારણે તેઓમાં કર્મ-નિયમનાં પ્રતિ આસ્થાનાં સ્થાન પર ઈશ્વરનાં પ્રતિ વિશ્વાસ જ પ્રમુખ રહેલ છે. ઈશ્વરની અવધારણાનાં અભાવના કારણે ભારતની શ્રમણ પરંપરા કર્મ-સિદ્ધાંતનાં પ્રતિ અધિક આસ્થાવાનું રહેલ છે. બૌદ્ધ દર્શનમાં પણ જૈનોનાં સમાન જ કર્મ-નિયમને સર્વોપરિ માનેલ છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ ઈશ્વરીય વ્યવસ્થાને કર્મ-નિયમનાં આધીન બતાવેલ છે. એમાં ઈશ્વર કર્મ-નિયમનો વ્યવસ્થાપક થઈને પણ એને આધીન જ કાર્ય કરે છે.

જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતનો વિકાસ કયા કમથી થયો છે- આ પ્રશ્નનું સમાધાન એટલું સરળ નથી. જેટલું આપણે સમજીએ છીએ. સામાન્ય રૂપથી તો એ છે કે જૈનધર્મની જેમ આ પણ અનાદિ છે. પરંતુ વિદ્વત્ વર્ગ આને સ્વીકાર કરતા નથી. કદાચ જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતના વિકાસનું કોઈ સમાધાન આપવું હોય તો તે જૈન આગમ અને કર્મ-સિદ્ધાંત સંબંધી ગ્રંથોના કાળક્રમનાં આધાર પર જ આપી શકાય છે. તેના સિવાય અન્ય વિકલ્પ નથી. જૈન આગમ સાહિત્યમાં આચારાંગ પ્રાચીનતમ છે. તે ગ્રંથમાં જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતનું કદાચ વિસ્તૃત સ્વરૂપ ઉપલબ્ધ ન હોય પરંતુ તેની મૂળભૂત અવધારણાઓ અવશ્ય ઉપસ્થિત (રહેલી) છે. કર્મથી ઉપાધિ કે બંધન થાય છે. કર્મ રજ છે. કર્મથી આશ્રવ થાય છે. સાધકે કર્મ શરીરને સોધી કાઢવો જાઈએ એવો વિચાર તેમાં પરિલક્ષિત હોય છે. એનાથી એ જ ફલિત થાય છે કે આચારાંગનાં સમયમાં કર્મને સ્પષ્ટ રૂપથી બંધનનું કારણ મનાતું હતું અને કર્મના ભૌતિક પક્ષની સ્વીકૃતિની સાથે એ પણ મનાતું હતું કે કર્મની નિર્જરા કરી શકાય છે. સાથે-સાથે આચારાંગમાં શું શુભાશુભ કર્મોનો શુભાશુભ વિપાક થાય છે. એ અવધારણા પણ માન્ય છે. તેના અનુસાર બંધનનું મૂળ કારણ મમત્વ છે. બંધનથી મુક્તિનો ઉપાય, મમત્વનું વિસર્જન અને સમત્વનું સર્જન છે.<sup>૨</sup>

સૂત્રકૃતાંગનું પ્રથમ શ્લોકમાં પણ આચારાંગથી થોડું જ જુદું મનાય છે. સૂત્રકૃતાંગનાં કાળમાં આ પ્રશ્ન ઘણો જ ચર્ચિત હતો કે કર્મનું કળ સંવિભાગ સંભવ છે કે નહીં? આમાં સ્પષ્ટ રૂપથી એ પ્રતિપાદિત કરેલ છે કે વ્યક્તિ પોતાના સ્વકૃત કર્મોનાં વિપાકનો અનુભવ કરે છે. બંધનનાં સંબંધમાં સૂત્રકૃતાંગ સ્પષ્ટ રૂપથી કહે છે કે કેટલાક વ્યક્તિ કર્મ અને અકર્મને વીર્ય (પુરુષાર્થ) કહે છે. આનું તાત્પર્ય એ છે કે કર્મના સંદર્ભમાં એ વિચાર લોકોના મનમાં (ઉદભવે) ઉત્પન્ન થઈ ગયો હતો કે જો કર્મ જ બંધન છે તો પછી અકર્મ અર્થાત્ નિષ્ક્રિયતા જ બંધનથી બચવાનો ઉપાય હશે. પરંતુ સૂત્રકૃતાંગના અનુસાર અકર્મનો અર્થ નિષ્ક્રિયતા નથી. આમાં પ્રતિપાદિત એ છે કે પ્રમાદ કર્મ છે અને અપ્રમાદ અકર્મ છે. કોઈપણ ક્રિયાની બંધકતા તેની ક્રિયારૂપ થવા પર નહીં પરંતુ તેની પાછળ રહેલ પ્રમત્તતા કે અપ્રમત્તતા પર નિર્ભર છે. અહીં પ્રમાદનો અર્થ છે આત્મ-ચેતના (Self awareness) નો અભાવ. જે આત્માનો વિવેક જાગૃત નથી અને જે કષાયયુક્ત છે તે જ પરિસુપ્ત કે પ્રમત્ત છે અને જેનો વિવેક જાગૃત છે અને જે વાસનામુક્ત છે તે જ

૧. પં. દલસુખભાઈ માલવણિયા, આત્મ-મીમાંસા (જૈન સંસ્કૃતિ સંશોધન મંડળ)

૨. રવિન્દ્રનાથ મિશ્રા, જૈન કર્મસિદ્ધાંતનો ઉદભવ અને વિકાસ (પાર્શ્વનાથ શોધપીઠ વારાણસી-૫, ૧૯૮૫) પૃ.૮

અપ્રમત્ત છે. સૂત્રકૃતાંગમાં પણ અમને બે ક્રિયાઓનાં બે રૂપોની ચર્ચા મળે છે- ૧. સામ્પરાયિક અને ૨. ઈર્યાપથિક.<sup>૧</sup> રાગ દ્વેષ, ક્રોધ આદિ કષાયોથી યુક્ત ક્રિયાઓ સાંપરાયિકી કહેવાય છે. જ્યારે એનાથી રહિત ક્રિયાઓ ઈર્યાપથિક કહેવાય છે. સાંપરાયિક ક્રિયાઓ બંધનકારક હોય છે. જ્યારે ઈર્યાપથિક બંધનકારક હોતી નથી. આનાથી એ નિષ્કર્ષ પર પહુંચીએ છીએ. કે સૂત્રકૃતાંગમાં ક્યુ કર્મ બંધનનું કારણ હશે અને ક્યુ કર્મ બંધનનું કારણ નહિ હોય એની એક કસોટી પ્રસ્તુત કરી દીધેલ છે. આચારાંગ સૂત્રમાં પ્રતિપાદિત મમત્વની અપેક્ષાએ આમાં પ્રમત્તતા અને કષાયના બંધનનું મુખ્ય કારણ માનેલ છે.

જો અમે બંધનના કારણોને ઐતિહાસિક દૃષ્ટિથી વિશ્લેષણ કરીએ તો એવું જણવા મળે છે કે પ્રારંભમાં મમત્વ (મારાપણા)ને બંધનનું કારણ માનેલ છે. પછી આત્મ-વિસ્મૃતિ કે પ્રમાદને. જ્યારે પ્રમાદની વ્યાખ્યાનો પ્રશ્ન આવ્યો તો સ્પષ્ટ કર્યું કે રાગ-દ્વેષની ઉપસ્થિતિ જ પ્રમાદ છે. માટે રાગ-દ્વેષને બંધનનું કારણ બતાવેલ છે. રાગ-દ્વેષનું કારણ મોહ (મમત્વ) માનેલ છે. માટે ઉત્તરાધ્યયનમાં રાગ-દ્વેષ અને મોહને બંધનનું કારણ બતાવ્યું છે.<sup>૨</sup> આમાં મોહ મિથ્યાત્વ અને કષાયનું સંયુક્ત રૂપ છે. પ્રમાદની સાથે આમાં અવિરતિ અને યોગના જોડવાથી બંધનના પાંચ કારણ માનવા લાગ્યા<sup>૩</sup> સમયસાર આદિમાં પ્રમાદને કષાયનું જ એક રૂપ માનીને બંધનના ચાર કારણોનો ઉલ્લેખ મળે છે.<sup>૪</sup> આમાં યોગ બંધન કારક હોવા છતાં પણ વાસ્તવમાં જ્યાં સુધી કષાયની સાથે યુક્ત થતુ નથી ત્યાર સુધી બંધનનું કારણ બનતુ નથી, માટે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં બંધનનાં કારણોની ચર્ચામાં મુખ્ય રૂપથી રાગ-દ્વેષ (કષાય) અને મોહ (મિથ્યાદૃષ્ટિ)ની જ ચર્ચા થઈ છે.

જૈન કર્મ- સિદ્ધાંતના ઈતિહાસની દૃષ્ટિથી કર્મ-પ્રકૃતિઓનું વિવેચન પણ મહત્વપૂર્ણ મનાય છે. કર્મની આઠ (અષ્ટ) મૂળ-પ્રકૃતિઓનું સર્વ પ્રથમ નિર્દેશ ઋષિભાષિતનાં પાર્શ્વ નામનાં અધ્યયનમાં ઉપલબ્ધ થાય છે.<sup>૫</sup> આમાં ૮ પ્રકારની કર્મ ગ્રંથિઓનો ઉલ્લેખ છે. પણ ત્યાં આના નામોની કોઈ ચર્ચા ઉપલબ્ધ થતી નથી. આઠ પ્રકારની કર્મ-પ્રકૃતિઓનાં નામોનો સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ અમને ઉત્તરાધ્યયનનાં ૩૩માં અધ્યાયમાં<sup>૬</sup> અને સ્થાનાંગમાં મળે છે.<sup>૭</sup> સ્થાનાંગની અપેક્ષાએ પણ ઉત્તરાધ્યયનમાં આનું વર્ણન વિસ્તૃત છે. કારણકે આમાં અવાન્તર કર્મ-પ્રકૃતિઓની ચર્ચા પણ થઈ છે. આમાં જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ૫, દર્શનાવરણની ૮, વેદનીય કર્મની ૨, મોહનીયકર્મની ૨ અને ૨૮, નામકર્મની ૨ અને અનેક, આયુષ્ય કર્મની ૪, ગોત્ર કર્મની ૨ અને અંતરાય કર્મની ૫ અવાન્તર પ્રકૃતિઓનો ઉલ્લેખ મળે છે.<sup>૮</sup> આગળ જે કર્મ-સાહિત્ય સંબંધી ગ્રંથ નિર્મિત થયેલ તેમાં નામ કર્મની પ્રકૃતિઓની સંખ્યામાં હજી વધારે વૃદ્ધિ થઈ છે, સાથે જ તેમાં આત્માની કઈ અવસ્થામાં કેટલી કર્મ-પ્રકૃતિઓનો ઉદય, સત્તા, બંધ આદિ હોય છે. તેની પણ ચર્ચા થઈ. વાસ્તવમાં જૈન કર્મ-સિદ્ધાંત ઈ. પૂ. આઠમી સદીથી (શતાબ્દી) લઈને ઈ.સ.ની સાતમી સદી (શતાબ્દી) સુધી લગભગ પંદરસો વર્ષની સુદીર્ઘ અવધિમાં વ્યવસ્થિત થઈ રહ્યું છે. આ એક સુનિશ્ચિત સત્ય છે કે કર્મ સિદ્ધાંતનું જેટલું ગહન વિશ્લેષણ જૈન પરંપરાનાં કર્મ-સિદ્ધાંત સંબંધી સાહિત્યમાં થયેલું છે તેટલું અન્યત્ર કોઈ પણ પરંપરામાં થયેલ નથી.

**કર્મ શબ્દનો અર્થ :**

જ્યારે અમે જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતની વાત કરીએ છીએ તો અમારેએ સ્મરણ રાખવું જોઈએ કે તેમાં કર્મ શબ્દ એક વિશેષ અર્થમાં પ્રયુક્ત થયેલ છે. તે અર્થ કર્મના તે સામાન્ય અર્થની અપેક્ષાએ અધિક વ્યાપક છે. સામાન્યતયા કોઈપણ

૧. રવિન્દ્રનાથ મિશ્રા, જૈન કર્મસિદ્ધાંતનો ઉદ્ભવ અને વિકાસ (પાર્શ્વનાથ શોધપીઠ, વારાણસી-૫, ૧૯૮૫) પૃ.૯-૧૦
૨. રાગો ય દાસો વિ ય કમ્મ વીયં ઉત્તરાધ્યયન-૩૨/૭
૩. (ક) સમવાયાંગ સૂત્ર - ૫૧૪ (ખ) ઇસિભાસિયાઈ - ૮/૫ (ગ) તત્વાર્થસૂત્ર - ૮/૧
૪. કુંદકુંદ, સમયસાર, ૧૭૧
૫. (ક) અટ્ટવિહં કમ્મગંથિ - ઇસિભાસિયાઈ - ૩૧  
(ખ) અટ્ટવિહં કમ્મરયમલં - ઇસિભાસિયાઈ - ૨૩
૬. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર (સં મધુકરમુનિ) ૩૩/૨-૩
૭. તેજ ૩૩/૪-૧૫

ક્રિયા કર્મ કહેવાય છે. પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ પછી ચાહે તે માનસિક હોય, વાચિક હોય કે શારીરિક હોય કર્મ છે. પરંતુ જૈન પરંપરામાં જ્યારે અમે કર્મ શબ્દનો પ્રયોગ કરીએ છીએ તો ત્યાં એ ક્રિયાઓ ત્યારે જ કર્મ બને છે જ્યારે તે બંધનનું કારણ હોય. મીમાંસા દર્શનમાં કર્મનું તાત્પર્ય યજ્ઞ-યાગ આદિ ક્રિયાઓથી લેવાય છે. ગીતા આદિમાં કર્મનો અર્થ પોતાના વર્ણાશ્રમના અનુસાર કરેલ કર્મોથી લેવામાં આવેલ છે. યદ્યપિ ગીતા એક વ્યાપક અર્થમાં પણ કર્મ શબ્દનો પ્રયોગ કરે છે. તેના અનુસાર મનુષ્ય જે પણ કરે છે કે કરવાનો આગ્રહ રાખે છે તે બધી પ્રવૃત્તિઓ કર્મની શ્રેણીમાં આવે છે. બૌદ્ધ દર્શનમાં ચેતનાને જ કર્મ કહ્યું છે. બુદ્ધ કહે છે કે “તિશુઓ કર્મ ચેતના જ છે.” એવું હું એટલા માટે કહું છું કે ચેતનાનાં દ્વારા જ વ્યક્તિ કર્મને કરે છે તે કાયાથી, મનથી કે વાણીથી.<sup>૧</sup> આ પ્રમાણે બૌદ્ધ દર્શનમાં કર્મના સમુત્થાન કે કારકને જ કર્મ કહેવાય છે.

બૌદ્ધ દર્શનમાં આગળ ચેતના કર્મ અને ચેતયિત્વ કર્મની ચર્ચા થયેલ છે. ચેતના કર્મ માનસિક કર્મ છે. ચેતયિત્વા કર્મ વાચિક અને કાયિક કર્મ છે.<sup>૨</sup> પરંતુ આપણે ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે જૈન કર્મસિદ્ધાંતમાં કર્મ શબ્દ અધિક વાચિક અર્થમાં ગૃહિત થયેલ છે. તેમાં માત્ર ક્રિયાને જ કર્મ કહેલ નથી. પરંતુ તેના હેતુ કારણને પણ કર્મ કહેલ છે. આચાર્ય દેવેન્દ્રસૂરિએ લખે છે કે જીવની ક્રિયાનો હેતુ જ કર્મ છે.<sup>૩</sup> પરંતુ અમે માત્ર હેતુને પણ કર્મ કહી શકતા નથી, હેતુ તેનાથી નિષ્પન્ન ક્રિયા અને તે ક્રિયાનું પરિણામ બધું મળીને જૈનદર્શનમાં કર્મની પરિભાષાને સ્પષ્ટ કરે છે. પં. સુખલાલજી સંઘવી લખે છે કે મિથ્યાત્વ, કષાય આદિ કારણોથી જીવ દ્વારા જે કરાય છે તે કર્મ કહેવાય છે. મારી દષ્ટિથી આની સાથે-સાથે કર્મમાં તે ક્રિયાના વિપાકને પણ મેળવવું પડશે. આ પ્રમાણે કર્મનો હેતુ ક્રિયા અને ક્રિયા-વિપાક બધું મળીને કર્મ કહેવાય છે. જૈન દાર્શનિકોએ કર્મના બે પક્ષ માનેલ છે-

૧. રાગ-દ્વેષ અને કષાય : આ બધા મનોભાવ ભાવકર્મ કહેવાય છે.

૨. કર્મ પુદ્ગલ : આ દ્રવ્ય કર્મ કહેવાય છે. એ ભાવકર્મનું પરિણામ હોય છે. સાથે જ મનોજન્ય-કર્મની ઉત્પત્તિનું નિમિત્ત કારણ પણ હોય છે. એ પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે એ કર્મ હેતુ (ભાવ-કર્મ) અને કર્મ-પરિણામ (દ્રવ્ય-કર્મ) પણ પરસ્પર કાર્ય-કારણભાવ રાખે છે.

બધા આસ્તિકદર્શનોએ એક એવી સત્તાને સ્વીકાર કરેલ છે કે જે આત્મા કે ચેતનાની શુદ્ધતાને પ્રભાવિત કરે છે. તેને વેદાંતમાં માયા, સાંખ્યમાં પ્રકૃતિ, ન્યાય-દર્શનમાં અદષ્ટ અને મીમાંસામાં અપૂર્વ કહેવાય છે. બૌદ્ધ દર્શનમાં તેને અવિદ્યા અને સંસ્કાર (વાસના)નાં નામથી જાણી શકાય છે. યોગદર્શનમાં તેને આશય કહેવાય છે. તો શૈવ-દર્શનમાં તે પાશ કહેવાય છે. જૈનદર્શન આત્માની વિશુદ્ધતાને પ્રભાવિત કરનારી શક્તિને “કર્મ” કહે છે. જૈનદર્શનમાં કર્મનાં નિમિત્ત કારણોનાં રૂપમાં કર્મ-પુદ્ગલનો પણ સ્વીકાર કરેલ છે. જ્યારે તેનાં ઉપાદાનના રૂપમાં આત્માને જ માનેલ છે. આત્માના બંધનમાં કર્મ-પુદ્ગલ નિમિત્ત-કારણ છે અને સ્વયં આત્મા ઉપાદાન-કારણ હોય છે.

**કર્મનું ભૌતિક સ્વરૂપ :**

જૈનદર્શનમાં કર્મ ચેતનાથી ઉત્પન્ન ક્રિયા માત્ર નથી. પરંતુ તે સ્વતંત્ર તત્વ પણ છે. આત્માના બંધનનું કારણ શું છે? જ્યારે આ પ્રશ્ન જૈન દાર્શનિકોની સમક્ષ આવ્યું તો તેને બતાવ્યું કે આત્માના બંધનનું કારણ કેવળ આત્મા ન હોય શકે. વાસ્તવમાં કષાય (રાગ-દ્વેષ) અથવા મોહ (મિથ્યાત્વ) આદિ જે બંધની મનોવૃત્તિઓ છે તે પણ સ્વયમેવ ઉત્પન્ન થઈ શકતી નથી. જ્યાં સુધી તે પૂર્વબદ્ધ કર્મ-વર્ગણાઓ વિપાકનાં રૂપમાં ચેતનાની સમક્ષ ઉપસ્થિત થતી નથી. જે પ્રમાણે મનોવૈજ્ઞાનિક દષ્ટિથી શરીર-રસાયનોના પરિવર્તનથી સંવેગ (મનોભાવ) ઉત્પન્ન થાય છે અને તે સંવેગોના કારણે જ શરીર રસાયનોમાં પરિવર્તન થાય છે. આજ સ્થિતિ આત્માની પણ છે. પૂર્વ-કર્મોનાં કારણે આત્મામાં રાગ-દ્વેષ આદિ મનોભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને એ ઉદયમાં આવેલ મનોભાવોનાં ક્રિયા-રૂપ પરિણત થવા પર આત્મા નવીન કર્મોનો સંચય કરે છે. બંધનની દષ્ટિથી કર્મ-વર્ગણાઓના કારણે મનોભાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે મનોભાવનાં કારણે જડ કર્મ-વર્ગણાઓ કર્મનું સ્વરૂપ ગ્રહણ કરી આત્માને બંધનમાં નાંખે છે. જૈન વિચારકોનાં અનુસાર એકાંત રૂપથી ન

૧. અંગુત્તરનિકાય-ઉપાધ્યાય ભરતસિંહ, બૌદ્ધ - દર્શન અને અન્ય ભારતીય દર્શન પૃ. ૪૬૩

૨. જુઓ - આચાર્ય નરેન્દ્ર દેવ, બૌદ્ધ, ધર્મ દર્શન, પૃ. ૨૫૦

૩. દેવેન્દ્રસૂરિ, કર્મગ્રંથ પ્રથમ, કર્મ-વિપાક.

તો આત્મા સ્વયમેવ બંધનનું કારણ છે. ન તો કર્મ વર્ગણાનાં પુદ્ગલ. બંને નિમિત્ત અને ઉપાદાનનાં રૂપથી એક-બીજાની સંયુક્ત થઈને જ બંધનની પ્રક્રિયાને જન્મ આપે છે.

**દ્રવ્ય-કર્મ અને ભાવ કર્મ :**

કર્મ વર્ગણાઓ કે કર્મનો ભૌતિક પક્ષ દ્રવ્ય-કર્મ કહેવાય છે. જ્યારે કર્મની મનોવૃત્તિઓ ભાવ-કર્મ છે. આત્માના મનોભાવ કે ચેતનાની વિવિધ અવસ્થાઓ ભાવકર્મ છે અને તે મનોભાવ જે નિમિત્તથી ઉત્પન્ન થાય છે તે પુદ્ગલ દ્રવ્યકર્મ છે. આચાર્ય નેમિચંદ્ર ગોમ્મટસારમાં લખે છે કે પુદ્ગલ દ્રવ્ય-કર્મ છે અને તેની ચેતનાને પ્રભાવિત કરનારી શક્તિ ભાવકર્મ છે.<sup>૧</sup> આત્મામાં જે મિથ્યાત્વ અને કષાય અથવા રાગ-દ્વેષ આદિભાવ છે તે જ ભાવ-કર્મ છે અને તેની ઉપસ્થિતિમાં કર્મવર્ગણાનાં જે પુદ્ગલ પરમાણુ જ્ઞાનાવરણ આદિ કર્મ પ્રવૃત્તિઓનાં રૂપમાં પરિણત થાય છે. તે જ દ્રવ્ય કર્મ છે. દ્રવ્ય કર્મનું કારણ ભાવ-કર્મ છે અને ભાવ કર્મનું કારણ દ્રવ્ય-કર્મ છે. આચાર્ય વિદ્યાનંદીએ અષ્ટસહસ્ત્રીમાં દ્રવ્ય-કર્મને આવરણ અને ભાવ-કર્મને દોષ કહેલ છે. કારણકે દ્રવ્ય-કર્મ આત્મશક્તિની પ્રગટતાને રોકે છે. એટલા માટે તે આવરણ છે અને ભાવકર્મ સ્વયં આત્માની વિભાવ અવસ્થા છે. માટે તે દોષ છે.<sup>૨</sup> કર્મ-વર્ગણાના પુદ્ગલ ત્યાં સુધી કર્મરૂપમાં પરિણત થતા નથી જ્યાં સુધી તે ભાવ-કર્મો દ્વારા પ્રેરિત થતા નથી. પરંતુ સાથે એ પણ સ્મરણ રાખવું જોઈએ કે આત્મામાં જે વિભાવ દશાઓ છે તેના નિમિત્ત કારણનાં રૂપમાં દ્રવ્ય-કર્મ પણ પોતાનું કાર્ય કરે છે. એ સત્ય છે કે ખરાબ મનોવિકારોનો જન્મ આત્મામાં જ થાય છે, પરંતુ તેના નિમિત્તના રૂપમાં કર્મ-વર્ગણાઓ પોતાની ભૂમિકાનો અવશ્ય નિર્વાહ કરે છે. જે પ્રમાણે અમારા સ્વભાવમાં પરિવર્તનનું કારણ અમારા જૈવ રસાયનો અને રક્ત-રસાયનોનું પરિવર્તન છે. તે જ પ્રમાણે કર્મ-વર્ગણાઓ અમારા મનોવિકારોનાં સૃજનમાં નિમિત્ત કારણ હોય છે. ફરીથી જે પ્રમાણે અમારા મનોભાવોનાં આધાર પર અમારા જૈવ-રસાયનો અને રક્ત-રસાયનોમાં પરિવર્તન થાય છે તેવી જ રીતે આત્મામાં વિકારી ભાવોનાં કારણે જડ-કર્મ વર્ગણાનાં પુદ્ગલ કર્મરૂપમાં પરિણત થઈ જાય છે. માટે દ્રવ્ય કર્મ અને ભાવ-કર્મ પણ પરસ્પર સાપેક્ષ છે. પં. સુખલાલજી લખે છે કે ભાવ-કર્મના હોવાથી દ્રવ્યકર્મ નિમિત્ત છે અને દ્રવ્ય-કર્મના હોવાથી ભાવ-કર્મ નિમિત્ત છે. બંનેનો પરસ્પરમાં બીજાંકુરની જેમ સંબંધ છે. જે પ્રમાણે બીજથી વૃક્ષ અને વૃક્ષથી બીજ ઉત્પન્ન થાય છે એમાં કોઈને પણ પૂર્વાપર કહી શકતા નથી. તેવી જ રીતે આમાં પણ કોઈને પણ પૂર્વાપરનો નિશ્ચય થઈ શકતો નથી. પ્રત્યેક દ્રવ્ય કર્મની અપેક્ષાએ ભાવકર્મ પ્રથમ હશે તથા પ્રત્યેક ભાવકર્મની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય-કર્મ પ્રથમ હશે.

દ્રવ્ય-કર્મ અને ભાવ-કર્મની આ અવધારણાનાં આધાર પર જૈન કર્મ-સિદ્ધાંત કર્મનાં ભાવાત્મક પક્ષ પર વધારે બળ આપતા હોવા છતાં પણ જડ અને ચેતનના મધ્યે એક વાસ્તવિક સંબંધ બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે. કર્મ જડ જગત અને ચૈતન્ય જગતને જોડવાનું માધ્યમ છે. જ્યાં એક તરફ સાંખ્ય-યોગ દર્શનનાં અનુસાર કર્મ પૂર્ણતઃ જડ પ્રકૃતિથી સંબંધિત છે. માટે તેના અનુસાર તે પ્રકૃતિ જ છે જે બંધનમાં આવે છે અને મુક્ત થાય છે. તે જ બીજી તરફ બૌદ્ધ-દર્શનના અનુસાર કર્મ સંસ્કાર રૂપ છે. માટે તે ચૈતન્ય છે. એટલા માટે તેને માનવું પડે છે કે ચેતના જ બંધન અને મુક્તિનું કારણ છે. પરંતુ જૈન વિચારક એ એકાંગી દૃષ્ટિકોણથી સંતુષ્ટ થયેલ નથી. એના અનુસાર સંસારનો અર્થ છે : જડ અને ચેતનનો પારસ્પરિક બંધન કે તેની પારસ્પરિક પ્રભાવ-શીલતા તથા મુક્તિનો અર્થ છે : જડ અને ચેતનની એકબીજાના પ્રભાવિત કરવાના સામર્થ્યનું અર્થાત્ શક્તિનું સમાપ્ત થઈ જવું.

**મૂર્ત કર્મનો અમૂર્ત આત્મા પર પ્રભાવ :**

એ પણ સત્ય છે કે કર્મ મૂર્ત છે અને તે અમારી ચેતનાને પ્રભાવિત કરે છે. જેમ મૂર્ત ભૌતિક વિષયોનું ચેતન વ્યક્તિથી સંબંધ થવાથી સુખ દુઃખ આદિનો અનુભવ કે વેદના થાય છે. તેવી જ રીતે કર્મનાં પરિણામ સ્વરૂપથી પણ વેદના થાય છે માટે તે મૂર્ત છે. પરંતુ દાર્શનિક દૃષ્ટિથી એ પ્રશ્ન કરી શકાય છે કે જો કર્મ મૂર્ત છે તો તે અમૂર્ત આત્મા પર પ્રભાવ કેવી રીતે પાડી શકે ? જે પ્રમાણે વાયુ અને અગ્નિ અમૂર્ત આકાશ પર કોઈપણ પ્રકારનો પ્રભાવ નાખી

૧. પં. સુખલાલ સંઘવી, દર્શન અને ચિંતન, પૃ. ૨૨૪

૨. આચાર્ય નેમિચંદ્ર ગોમ્મટસાર, કર્મકાંડ ૬

શકતા નથી. તે જ પ્રમાણે કર્મનો અમૂર્ત આત્મા પર પણ કોઈ પ્રભાવ હોઈ શકતો નથી. જૈન દાર્શનિક એવું માને છે કે જેમ અમૂર્ત જ્ઞાનાદિ ગુણો પર મૂર્ત મદિરાદિનો પ્રભાવ પડે છે. તેવી જ રીતે અમૂર્ત જીવ પર પણ મૂર્ત કર્મનો પ્રભાવ પડે છે. ઉપરનાં પ્રશ્નનો બીજી રીતે તર્ક-સંગત અને નિર્દોષ સમાધાન એ પણ છે કે કર્મના સંબંધથી આત્મા કદાચિત્ મૂર્ત પણ છે. કારણકે સંસારી આત્મા અનાદિકાળથી કર્મદ્રવ્યથી સંબંધિત છે. એ અપેક્ષાથી આત્મા સર્વથા અમૂર્ત નથી. પરંતુ કર્મથી સંબંધ હોવાના કારણે સ્વરૂપથી અમૂર્ત હોવા છતાં પણ વાસ્તવમાં કદાચિત્ મૂર્ત છે. એ દષ્ટિથી પણ આત્મા પર મૂર્ત કર્મનો ઉપઘાત, અનુગ્રહ અને પ્રભાવ પડે છે. વાસ્તવમાં જેના પર કર્મ-સિદ્ધાંતનો નિયમ લાગુ પડે છે તે વ્યક્તિત્વ અમૂર્ત નથી અમારું વર્તમાન વ્યક્તિત્વ શરીર (ભૌતિક) અને આત્મા (અભૌતિક)નો એક વિશિષ્ટ સંયોગ છે. શરીર આત્મા ભૌતિક બાહ્ય તથ્યોથી અપ્રભાવિત રહી શકતા નથી. જ્યાં સુધી આત્મા-શરીર (કર્મ-શરીર)નાં બંધનથી મુક્ત થતી નથી ત્યાં સુધી તે પોતાને ભૌતિક પ્રભાવોથી પૂર્ણતઃ અપ્રભાવિત રાખી શકતી નથી. મૂર્ત શરીરનાં માધ્યમથી જ તેના પર મૂર્ત કર્મનો પ્રભાવ પડે છે.

આત્મા અને કર્મ-વર્ગણાઓમાં વાસ્તવિક સંબંધ સ્વીકાર કરવાથી એ પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થાય છે કે મુક્ત અવસ્થામાં પણ જડ કર્મ વર્ગણાઓ આત્માને પ્રભાવિત કર્યા વગર રહેતી નથી. કારણકે મુક્તિક્ષેત્રમાં પણ કર્મ-વર્ગણાઓનું અસ્તિત્વ તો છે જ. આના સંદર્ભમાં જૈન આચાર્યોનો ઉત્તર એ છે કે જે પ્રમાણે કાદવમાં પડેલ લોખંડને જંગ લાગે છે, પરંતુ સ્વર્ણને નહિ, તેજ પ્રમાણે જડ-કર્મ પુદ્ગલ આત્માને વિકારી બનાવી શકે છે. જે રાગ-દ્વેષથી અશુદ્ધ છે. વાસ્તવમાં જ્યાં સુધી આત્મા ભૌતિક શરીરથી યુક્ત હોય છે. ત્યાં સુધી કર્મ-વર્ગણાના પુદ્ગલ તેને પ્રભાવિત કરી શકે છે. આત્મામાં પૂર્વથી ઉપસ્થિત કર્મ-વર્ગણાના પુદ્ગલ જ બાહ્ય જગતના કર્મ-વર્ગણાઓને આકર્ષિત કરી શકે છે. મુક્ત અવસ્થામાં આત્મા અશરીરી હોય છે. માટે તેને કર્મવર્ગણાનાં પુદ્ગલ પ્રભાવિત કરવામાં સમર્થ થતા નથી.

**કર્મ અને એના વિપાકની પરંપરા :**

કર્મ અને તેના વિપાકની પરંપરાથી જ આ સંસાર ચક્ર પ્રવર્તિત થાય છે. દાર્શનિક દષ્ટિથી એ પ્રશ્ન મહત્વપૂર્ણ છે કે કર્મ અને આત્માનો સંબંધ ક્યારથી થયો ? જો અમે એ સંબંધ સાદિ અર્થાત્ કાળ વિશેષમાં થયો એવું માનીએ છીએ તો એ માનવું પડશે કે એના પહેલાં આત્મા મુક્ત હતી. જો મુક્ત આત્માને બંધનમાં આવવાની સંભાવના હોય તો પછી મુક્તિનું કોઈ મૂલ્ય જ ન રહે. જો એવું મનાય કે આત્મા અનાદિકાળથી બંધનમાં છે તો પછી એ માનવું પડશે કે જો બંધન અનાદિ છે તો તે અનંત પણ હશે. એવી સ્થિતિમાં મુક્તિની સંભાવના જ સમાપ્ત થઈ જશે.

જૈન દાર્શનિકોએ આ સમસ્યાનું સમાધાન એ રૂપમાં કર્યું છે કે કર્મ અને વિપાકની આ પરંપરા કર્મ વિશેષની અપેક્ષાથી તો સાદિ અને શાન્ત છે. પરંતુ પ્રવાહની અપેક્ષાથી અનાદિ અને અનંત છે. ફરીથી કર્મ અને વિપાકની પરંપરાનો આ પ્રવાહ પણ વ્યક્તિ વિશેષની દષ્ટિથી અનાદિ છે. અનંત નથી. કારણકે પ્રત્યેક કર્મ પોતાના બંધનની દષ્ટિથી સાદિ છે. કદાચ વ્યક્તિ નવીન કર્મોનું આગમન રોકી શકે તો એ પરંપરા સ્વયમેવ જ સમાપ્ત થઈ જશે. કારણ કે કર્મ-વિશેષ તો સાદિ છે જ અને જે સાદિ છે તે ક્યારેક સમાપ્ત થશે જ.

જૈન દાર્શનિકોના અનુસાર રાગ-દ્વેષ રૂપી કર્મબીજનો નાશ થવા પર કર્મ પ્રવાહની પરંપરા સમાપ્ત થઈ જાય છે. કર્મ અને વિપાકની પરંપરાના સંબંધમાં કદાચ એક એવો દષ્ટિકોણ છે જેના આધાર પર બંધનનું અનાદિત્ય અને મુક્તિથી અનાવૃત્તિની સમુચિત વ્યાખ્યા સંભવ છે.

**કર્મફળ સંવિભાગનો પ્રશ્ન :**

શું એક વ્યક્તિ પોતાના શુભાશુભ કર્મોનું ફળ બીજાને આપી શકે છે કે નહિ અથવા બીજાનાં કર્મોનું ફળ તેને પ્રાપ્ત થાય છે કે નહિ, એ દાર્શનિક દષ્ટિથી એક મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન છે. ભારતીય ચિંતનમાં હિંદુ પરંપરા માને છે કે વ્યક્તિના શુભાશુભ કર્મોનું ફળ તેના પૂર્વજો અને સંતાનોને મળી શકે છે. આ પ્રમાણે તે એ સિદ્ધાંતને માને છે કે કર્મફળનું સંવિભાગ સંભવ છે.<sup>૧</sup> આનાથી વિપરીત બૌદ્ધ પરંપરા કહે છે કે વ્યક્તિના પુણ્ય કર્મોનું જ સંવિભાગ થઈ

૧. સાગરમલ જૈન, કર્મ-સિદ્ધાંતનું તુલનાત્મક અધ્યયન. પૃ. ૧૭-૧૮

શકે છે પાપકર્મનું નહિ. કારણ કે પાપકર્મમાં તેની અનુમતિ હોતી નથી. ફરીથી તેના અનુસાર પાપ સીમિત હોય છે. માટે તેનો સંવિભાગ થઈ શકતો નથી. પરંતુ પુણ્યના અપરિમિત હોવાથી તેનો સંવિભાગ સંભવ છે.<sup>૧</sup> પરંતુ આ સંબંધમાં જૈનોનો દષ્ટિકોણ ભિન્ન છે. એના અનુસાર વ્યક્તિ પોતાના કર્મોના ફળ-વિપાક બીજાને આપી શકતા નથી અને ન તો બીજાનાં શુભાશુભ કર્મોનું ફળ તેને મળી શકે. જૈન દાર્શનિક સ્પષ્ટ રૂપથી એ કહે છે કે કર્મ અને તેનો વિપાક વ્યક્તિના પોતાના સ્વકૃત હોય છે.<sup>૨</sup>

જૈન કર્મ સિદ્ધાંતમાં કર્મફળ સંવિભાગનો અર્થ સમજવા માટે આપણે નિમિત્ત કારણ અને ઉપાદાન કારણના ભેદને સમજવા જોઈએ. બીજા વ્યક્તિ અમારા સુખ-દુઃખમાં અને બીજાના સુખ-દુઃખમાં અમે નિમિત્ત થઈ શકીએ છીએ. પરંતુ ભોક્તા અને કર્તા તો તે જ હોય છે. માટે ઉપાદાનની દષ્ટિથી તો કર્મ અને તેનો વિપાક અર્થાત્ સુખ-દુઃખનો અનુભવ સ્વકૃત છે. નિમિત્તની દષ્ટિથી તેને પરકૃત કહી શકાય છે. પરંતુ નિમિત્ત પોતે પોતાનામાં મહત્વપૂર્ણ નથી. કારણકે કર્મ સંકલ્પ તો અમારૂં પોતાનું જ હોય છે. અને કર્મમાં વિપાકની અનુભૂતિ પણ અમારી જ હોય છે. માટે ઉપાદાન કારણની દષ્ટિથી તો કર્મ અને તેના વિપાકમાં સંવિભાગ સંભવ નથી. બીજા વ્યક્તિ અમને ન તો સુખી કે દુઃખી કરી શકે છે અને ન તો અમે બીજાને સુખી કે દુઃખી કરી શકીએ. અમે વધારેમાં વધારે બીજાનાં સુખ- દુઃખનાં નિમિત્ત બની શકીએ છીએ. પરંતુ એવી નિમિત્તતા તો ભૌતિક પદાર્થોનાં સંદર્ભમાં પણ થાય છે. સત્યતો એ છે કે કર્મ અને તેનો વિપાક બંને જ વ્યક્તિનાં પોતાના હોય છે.

કર્મ-સિદ્ધાંતની દષ્ટિથી એ પ્રશ્ન પણ મહત્વપૂર્ણ છે કે શું જે કર્મોનો બંધ કરેલ છે. તેનો વિપાક વ્યક્તિને ભોગવવાનો જ હોય છે. જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતમાં કર્મોને બે વિભાગોમાં વહેંચેલ છે. ૧. નિયતવિપાકી અને ૨. અનિયતવિપાકી. કેટલાક કર્મ એવા છે કે જેનો જે ફળ-વિપાકને લઈને બંધ કરેલ છે. એજ રૂપમાં તેના ફળના વિપાકનું વેદન કરવું પડે છે. પરંતુ એનાથી અલગ કેટલાક કર્મ એવા પણ હોય છે જેના વિપાકનું વેદન તે જ રૂપમાં કરવાનું હોતું નથી. જે રૂપમાં તેનો બંધ થાય છે. જૈન કર્મ-સિદ્ધાંત માને છે કે જે કર્મ તીવ્ર કષાયોથી ઉદ્ભૂત થાય છે. તેનો બંધ પણ પ્રગાઠ થાય છે અને વિપાક પણ નિયત થાય છે. પારંપરિક શબ્દાવલીમાં તેને નિકાચિત કહેવામાં આવે છે. એના વિપરીત જે કર્મોનાં સંપાદનનાં પાછળ કષાયભાવ અલ્પ હોય છે. તેનું બંધન શિથિલ હોય છે અને તેના વિપાકનું સંવેદન આવશ્યક હોતું નથી. તે તપ અને પશ્ચાત્તાપના દ્વારા પોતાનું ફળ-વિપાક આપ્યા વગર જ સમાપ્ત થઈ જાય છે.

વૈયક્તિક દષ્ટિથી સર્વ આત્માઓમાં કર્મ-વિપાક પરિવર્તન કરવાની ક્ષમતા હોતી નથી. ફક્ત એ જ વ્યક્તિ જે આધ્યાત્મિક ઉંચાઈ પર સ્થિત છે તે કર્મ વિપાકમાં પરિવર્તન કરી શકે છે. ફરીથી તે પણ તે જ કર્મોના વિપાકને અન્યથા કરી શકે છે જેનો બંધ અનિયત વિપાકી કર્મમાં રૂપમાં થયેલ છે. નિયત વિપાકી કર્મોનો ભોગ તો અનિવાર્ય છે. આ પ્રમાણે જૈન કર્મ-સિદ્ધાંત પોતાને નિયતિવાદ અને યદચ્છવાદ બંનેને એકાંગિકતાથી બચાવે છે.

વસ્તુતઃ કર્મ સિદ્ધાંતમાં કર્મ-વિપાકની નિયતતા અને અનિયતતાના વિરોધી ધારણાઓનાં સમન્વયના અભાવમાં નૈતિક જીવનની યથાર્થ વ્યાખ્યા સંભવ હોતી નથી. જો એકાંત રૂપથી કર્મ-વિપાકની નિયતતાનો સ્વીકાર કરાય છે તો નૈતિક આચરણનું જો નિષેધાત્મક રૂપમાં થોડુંક સામાજિક મૂલ્ય બની રહે, પરંતુ તેનો વિધાયક મૂલ્ય તો પૂર્ણતઃ સમાપ્ત થઈ જાય છે. કારણકે નિયત ભવિષ્યના બદલવાનું સામર્થ્ય નૈતિક જીવનમાં રહેતું નથી. બીજું જો કર્મોને પૂર્ણરૂપથી અનિયત વિપાકી માનવામાં આવે તો નૈતિક વ્યવસ્થાનો કોઈ અર્થ રહેતો નથી. વિપાકની પૂર્ણ નિયતતા માનવાથી નિર્ધારણવાદ અને વિપાકની પૂર્ણ અનિયતતા માનવાથી અનિર્ધારણવાદની સંભાવના થશે. પરંતુ બંનેની ધારણાઓ એકાંગિક રૂપમાં નૈતિક જીવનની વ્યાખ્યા કરવામાં અસમર્થ છે. માટે કર્મ-વિપાકની આંશિક નિયતતા જ એક તર્ક-સંગત દષ્ટિકોણ છે. જે નૈતિક દર્શનની સમ્યક્ વ્યાખ્યા પ્રસ્તુત કરે છે.

૧. (અ) મહાભારત :શાંતિપર્વ (ગીતા પ્રેસ, ગોરખપુર) પૃ. ૧૨૯

(બ) તિલક, લોકમાન્ય બાલગંગાધર, ગીતારહસ્ય, પૃ. ૨૬૮

૨. આચાર્ય નરેન્દ્રદેવ, બૌદ્ધ ધર્મ દર્શન. પૃ. ૨૭૭

## કર્મની વિભિન્ન અવસ્થાઓ :<sup>૧</sup>

જૈન દર્શનમાં કર્મોની વિભિન્ન અવસ્થાઓ પર ચિંતન થયેલ છે. અને બતાવેલ છે કે કર્મનાં બંધ અને વિપાક (ઉદય)ના વચમાં કઈ-કઈ અવસ્થાઓ ઘટિત થઈ શકે છે. ફરીથી તે કેટલી સીમા સુધી આત્મ સ્વાતંત્ર્યને કુંઠિત કરે છે. અથવા કેટલી સીમા સુધી આત્મ-સ્વાતંત્ર્યને અભિવ્યક્ત કરે છે. આની ચર્ચા પણ કરેલ છે. તે અવસ્થાઓ નીચે પ્રમાણે છે -

૧. બંધ : કષાય અને યોગનાં ફળસ્વરૂપ કર્મ-વર્ગજ્ઞાનાં પુદ્ગલોનો આત્મ-પ્રદેશોથી જે સંબંધ સ્થાપિત થાય છે. તેને બંધ કહેવામાં આવે છે.
૨. સંક્રમણ : એક કર્મનાં અનેક અવાન્તર ભેદ હોય છે. જૈન કર્મ-સિદ્ધાન્તનાં અનુસાર કર્મનો એક ભેદ પોતાના સજાતીય બીજા ભેદમાં બદલી શકે છે. અવાન્તર કર્મ-પ્રકૃતિઓનાં આ અદલ-બદલને સંક્રમણ કહેવાય છે. સંક્રમણમાં આત્મા પૂર્વબદ્ધ કર્મ-પ્રકૃતિનાં નવીન કર્મ-પ્રકૃતિનો બંધ કરતી વખતે રૂપાન્તરણ કરે છે. ઉદાહરણના રૂપમાં પૂર્વબદ્ધ દુઃખદ સંવેદન રૂપ અશાતાવેદનીય કર્મનાં નવીન શાતાવેદનીય કર્મનો બંધ કરતી વખતે શાતાવેદનીય કર્મનાં રૂપમાં સંક્રમણ કરી શકાય છે. સંક્રમણની આ ક્ષમતા આત્માની પવિત્રતાની સાથે વધે છે. આત્મા જેટલી પવિત્ર હોય છે. તેમાં સંક્રમણની ક્ષમતા પણ એટલી જ વધારે હોય છે. આત્મામાં કર્મ-પ્રકૃતિઓનાં સંક્રમણનું સામર્થ્ય એમ બતાવ્યો છે- કે જ્યાં અપવિત્ર આત્માઓ પરિસ્થિતિઓની દાસ હોય છે. તે જ પવિત્ર આત્મા પરિસ્થિતિઓની સ્વામી હોય છે. અહીં એ પણ ખ્યાલમાં છે કે પ્રથમ તો મૂળ કર્મ-પ્રકૃતિઓનું એક બીજામાં ક્યારે પણ સંક્રમણ થતું નથી. જેમ જ્ઞાનાવરણ દર્શનાવરણમાં બદલાતુ નથી. માત્ર એટલું જ નહીં દર્શનમોહ કર્મ, ચારિત્રમોહકર્મ અને આયુષ્ય કર્મની અવાન્તર પ્રકૃતિઓનું પણ પરસ્પર સંક્રમણ થતુ નથી.
૩. ઉદ્વર્તના : નવીન બંધ કરતી વખતે આત્મા પૂર્વબદ્ધ કર્મોની કાળ-મર્યાદા (સ્થિતિ) અને તીવ્રતા (અનુભાગ)ને વધારી પણ શકે છે. કાળ-મર્યાદા અને તીવ્રતાને વધારવાની એ પ્રક્રિયાને ઉદ્વર્તના કહેવામાં આવે છે.
૪. અપવર્તના : નવીન બંધ કરતી વખતે પૂર્વબદ્ધ કર્મોની કાળ-મર્યાદા (સ્થિતિ) તીવ્રતા (અનુભાગ)ને ઘટાડી પણ શકાય છે. તેને અપવર્તના કહે છે.
૫. સત્તા : કર્મના બદ્ધ થયા પછી તથા તેના વિપાકના પૂર્વ વચ્ચેની અવસ્થા સત્તા કહેવાય છે. સત્તાકાળ માં કર્મ અસ્તિત્વમાં તો રહે છે. પરંતુ તે સક્રિય થતા નથી.
૬. ઉદય : જ્યારે કર્મ પોતાનું ફળ આપવાનું પ્રારંભ કરે છે. તો તે અવસ્થા ઉદય કહેવાય છે. ઉદય બે પ્રકારના માનેલ છે- ૧. વિપાકોદય અને ૨. પ્રદેશોદય. કર્મનું પોતે પોતાને ફળની ચેતન અનુભૂતિ કરાવ્યા વગર નિર્જરિત થવું પ્રદેશોદય કહેવાય છે. જેમ અચેતન અવસ્થામાં શલ્ય ક્રિયાની વેદનાની અનુભૂતિ થતી નથી. પરંતુ વેદનાની ઘટના ઘટિત થાય છે. તે પ્રમાણે પોતાના ફળાનુભૂતિ કરાવ્યા વગર જે કર્મ પરમાણુ આત્માથી નિર્જરિત થાય છે તેનો ઉદય પ્રદેશોદય થાય છે. આનાથી વિપરીત જે કર્મોની પોતાના વિપાકનાં સમયે ફળાનુભૂતિ થાય છે. તેનો ઉદય વિપાકોદય કહેવાય છે. જ્ઞાતવ્ય છે કે વિપાકોદયમાં પ્રદેશોદય અનિવાર્ય રૂપથી થાય છે પરંતુ પ્રદેશોદયમાં વિપાકોદય હોય, તે આવશ્યક નથી.
૭. ઉદીરણા : પોતાના નિયતકાળથી (પૂર્વ જ) પહેલા જ પૂર્વબદ્ધ કર્મોને પ્રયાસપૂર્વક ઉદયમાં લાવીને તેના ફળોને ભોગવવું ઉદીરણા છે. જ્ઞાતવ્ય છે કે જે કર્મ-પ્રકૃતિનો ઉદય કે ભોગ ચાલી રહ્યો છે તે તેની સજાતીય કર્મ-પ્રકૃતિની જ ઉદીરણા સંભવ હોય છે.
૮. ઉપશમન : ઉદયમાં આવી રહેલા કર્મોના ફળ આપવાની શક્તિને થોડા સમય માટે દબાવી દેવું અથવા કાળ વિશેષના માટે તેને ફળ આપવાથી અસમર્થ બનાવી દેવું તે ઉપશમન છે. ઉપશમનમાં કર્મની સત્તા

૧. (ક) જુઓ - ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર સંપાદક મધુકર મુનિ. ૪/૪ ૨૩/૧૧
- (ખ) ભગવતી સૂત્ર, ૧/૨/૬૪.

સમાપ્ત થતી નથી. માત્ર તેને કાળ-વિશેષના માટે ફળ આપવામાં (અક્ષમ) અસમર્થ બનાવી દેવાય છે. આમાં કર્મ રાખથી દબાયેલ અગ્નિ સમાન નિષ્ક્રિય થઈને સત્તામાં બની રહે છે.

૯. નિધત્તિ : કર્મની તે અવસ્થા નિધત્તિ છે. જેમાં કર્મ ન તો પોતે અવાન્તર ભેદોમાં રૂપાન્તરિત કે સંક્રમિત થઈ શકે છે અને ન તો પોતાનું ફળ પ્રદાન કરી શકે છે. પરંતુ કર્મોની સમય-મર્યાદા અને વિપાક-તીવ્રતા(પરિમાણ)ને ઓછું-વધારે કરી શકાય છે. અર્થાત્ આ અવસ્થામાં ઉત્કર્ષણ અને અપકર્ષણ સંભવ છે. સંક્રમણ નહીં.

૧૦. નિકાયના : કર્મોનું બંધન એટલું પ્રગાઢ થવું કે તેની કાળ-મર્યાદા અને તીવ્રતામાં કોઈ પણ પરિવર્તન કરી ન શકાય અને ન તો સમયથી પૂર્વ તેનો ભોગ કરી શકાય. તેને નિકાયિત કહેવાય છે. આ દશામાં કર્મનું જે રૂપમાં બંધન થયેલ છે. તેને તે રૂપમાં અનિવાર્યતયા ભોગવવું જ પડે છે.

આ પ્રમાણે જૈન કર્મ સિદ્ધાંતમાં કર્મના ફળવિપાકની નિયતતા અને અનિયતતાને સમ્યક્ પ્રકારથી સમન્વિત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. તથા એ બતાવેલ છે કે જેમ-જેમ આત્મા કષાયોથી મુક્ત થઈને આધ્યાત્મિક વિકાસની દિશામાં વધે છે. તેમ-તેમ કર્મના ફળ-વિપાકની નિયતતાને સમાપ્ત કરવામાં સક્ષમ થતા જાય છે. કર્મ કેટલા પણ બળવાન હશે એ વાત માત્ર કર્મના બળ પર નિર્ભર નથી. પરંતુ આત્માની પવિત્રતા પર નિર્ભર છે. આ અવસ્થાઓનું ચિત્ર એ પણ બતાવે છે કે કર્મોનો વિપાક કે ઉદય એક અલગ સ્થિતિ છે તથા તેનાથી નવીન કર્મોનો બંધ થવો કે ન થવો એ એક અલગ સ્થિતિ છે. કષાય યુક્ત પ્રમત્ત આત્મા કર્મોનાં ઉદયમાં નવીન કર્મોનો બંધ કરે છે. એનાથી વિપરીત કષાય-મુક્ત અપ્રમત્ત આત્મા કર્મોનાં વિપાકમાં નવીન કર્મોનો બંધ કરતા નથી. માત્ર પૂર્વબદ્ધ કર્મોની નિર્જરા કરે છે.

**જૈનદર્શનમાં કર્મ-અકર્મ વિચાર :**

કર્મના યથાર્થ સ્વરૂપને સમજવા માટે તેના પર બે દષ્ટિઓથી વિચાર કરી શકાય છે -

૧. તેની બંધનાત્મક શક્તિના આધાર પર અને

૨. તેની શુભાશુભતાનાં આધાર પર.

બંધનાત્મક શક્તિનાં આધાર પર વિચાર કરવાથી જાણવા મળે છે કે કેટલાક કર્મ બંધનમાં નાખે છે અને કેટલાક કર્મ બંધનમાં નાખતા નથી. બંધન કર્મોને કર્મ અને અબંધક કર્મોને અકર્મ કહેવાય છે. જૈન દર્શનમાં કર્મ અને અકર્મના યથાર્થ સ્વરૂપનું વિવેચન અમને સર્વપ્રથમ આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગમાં મળે છે. સૂત્રકૃતાંગમાં કહ્યું છે કે કેટલાક કર્મ અને અકર્મને વીર્ય (પુરુષાર્થ) કહેવામાં આવે છે.<sup>૧</sup> એનું તાત્પર્ય એ છે કે કેટલાક વિચારકોની દષ્ટિમાં સક્રિયતા જ પુરુષાર્થ કે નૈતિકતા છે. જ્યારે બીજા વિચારકોની દષ્ટિમાં નિષ્ક્રિયતા જ પુરુષાર્થ કે નૈતિકતા છે. આ સંબંધમાં મહાવીર પોતાના દષ્ટિકોણને પ્રસ્તુત કરતા એ સ્પષ્ટ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે કે "કર્મનો અર્થ શરીરાદિની ચેષ્ટા અને અકર્મનો અર્થ શરીરાદિની ચેષ્ટાનો અભાવ" એવું ન માનવું જોઈએ. તે અત્યંત સીમિત શબ્દોમાં કહે છે કે પ્રમાદ કર્મ છે અને અપ્રમાદ અકર્મ છે.<sup>૨</sup> એવું કહીને મહાવીર આ સ્પષ્ટ કરી આપે છે કે અકર્મ નિષ્ક્રિયતા નથી. તે તો સતત જાગરૂકતા છે. અપ્રમત્ત અવસ્થા કે આત્મ-જાગૃતિની દશામાં ક્રિયાશીલતા પણ અકર્મ થઈ જાય છે. જ્યારે પ્રમત્તદશા કે આત્મ-જાગૃતિના અભાવમાં નિષ્ક્રિયતા પણ કર્મ બંધન બની જાય છે. કોઈપણ ક્રિયાનું બંધકત્વ માત્ર ક્રિયાના યથાર્થ નથી. પરંતુ તેના પાછળ રહેલ કષાય ભાવો અને રાગ-દ્વેષની સ્થિતિ પર નિર્ભર છે. જૈનદર્શનના અનુસાર રાગ-દ્વેષ અને કષાય જ કોઈપણ ક્રિયાને કર્મ બનાવી દે છે. જ્યારે કષાય અને આસક્તિથી રહિત થઈને કરેલ કર્મ અકર્મ બની જાય છે. મહાવીરે સ્પષ્ટ રૂપથી કહેલ છે કે જે આશ્રવ કે બંધનકારક ક્રિયાઓ છે તેજ અનાશક્તિ અને વિવેકથી સમન્વિત થઈને મુક્તિનું સાધન બની જાય છે.<sup>૩</sup> આ પ્રમાણેજૈન વિચારણામાં કર્મ અને અકર્મ પોતાની બાહ્ય-સ્વરૂપની અપેક્ષાએ કર્તાનાં વિવેક અને મનોવૃત્તિ પર નિર્ભર છે.

૧. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર - ૧/૮/ ૧-૨

૨. તેજ - ૧/૮/૩

૩. આચારાંગ સૂત્ર - ૧/૪/૨/૧



## ઈર્ષ્યાપથિક કર્મ અને સાંપરાયિક કર્મ :<sup>૧</sup>

જૈનદર્શનમાં બંધનની દૃષ્ટિથી ક્રિયાઓને બે ભાગોમાં વહેંચેલ છે- ૧. ઈર્ષ્યાપથિક ક્રિયાઓ (અકર્મ) અને ૨. સાંપરાયિક ક્રિયાઓ (કર્મ). ઈર્ષ્યાપથિક ક્રિયાઓ નિષ્કામ વીતરાગ દૃષ્ટિ સંપન્ન વ્યક્તિની ક્રિયાઓ છે, જે બંધનકારક નથી અને સાંપરાયિક ક્રિયાઓ છે જે બંધનકારક છે. સંક્ષેપમાં તે સમસ્ત ક્રિયાઓ જે આશ્રવ અને બંધનું કારણ છે તે કર્મ છે અને તે સમસ્ત ક્રિયાઓ જે સંવર અને નિર્જરાનાં હેતુ છે તે અકર્મ છે. જૈનદૃષ્ટિમાં અકર્મ કે ઈર્ષ્યાપથિક કર્મનો અર્થ છે. રાગ-દ્વેષ અને મોહરહિત થઈને માત્ર કર્તવ્ય અથવા શરીર-નિર્વાહનાં માટે કરનાર કર્મ. કર્મનો અર્થ છે- રાગ-દ્વેષ અને મોહથી યુક્ત કર્મ, તે બંધનમાં નાંખે છે. એટલા માટે તે કર્મ છે. જે ક્રિયા વ્યાપાર રાગ-દ્વેષ અને મોહથી રહિત થઈને કર્તવ્ય કે શરીર નિર્વાહના માટે કરવામાં આવે છે તે બંધનનું કારણ નથી. માટે અકર્મ છે. જેને જૈનદર્શનમાં ઈર્ષ્યાપથિક ક્રિયાઓ કે અકર્મ કહેવામાં આવે છે તેને બૌદ્ધ પરંપરા અનુપચિત, અવ્યક્ત કે અકૃષ્ણ-અશુક્લ કર્મ કહે છે અને જેને જૈન પરંપરા સાંપરાયિક ક્રિયાઓ કે કર્મ કહે છે. તેને બૌદ્ધ પરંપરા ઉપચિત કર્મ કે કૃષ્ણ-શુક્લ કર્મ કહે છે. આ સંબંધમાં વિસ્તારથી વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

## બંધનનાં કારણોમાં મિથ્યાત્વ અને કષાયની પ્રમુખતાના પ્રશ્ન :<sup>૨</sup>

જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતનાં ઉદ્ભવ કે વિકાસની ચર્ચા કરતા અમે બંધનના પાંચ સામાન્ય કારણોનો ઉલ્લેખ કરેલ હતો તેવી જ રીતે જૈન ગ્રંથોમાં ભિન્ન - ભિન્ન કર્મોનાં બંધનનાં અલગ-અલગ કારણોની વિસ્તૃત ચર્ચાઓ પણ ઉપલબ્ધ થાય છે. પરંતુ સામાન્ય રૂપથી બંધનનાં ૫ કારણ માનેલ છે- ૧. મિથ્યાત્વ, ૨. અવિરતિ, ૩. પ્રમાદ, ૪. કષાય અને ૫. યોગ.

આ પાંચ કારણોમાં યોગને અર્થાત્ માનસિક, વાચિક કે શારીરિક ક્રિયાઓને બંધનનું કારણ કહેલ છે. પરંતુ અમારે આ સ્મરણ રાખવું જોઈએ કે જો પૂર્વના ચારનો અભાવ હોય તે માત્ર યોગથી કર્મ વર્ગણાઓનો આશ્રવ થઈને, જે બંધ થશે, તે ઈર્ષ્યાપથિક બંધ કહેવાય છે. તેના સંદર્ભમાં કહેવાયું છે કે તેના પ્રથમ સમયમાં બંધ થાય છે અને બીજા સમયમાં નિર્જરા થાય છે. ઈર્ષ્યાપથિક બંધ પણ તેવો જ છે. જેમ ચાલતા સમયે શુભ આદ્રતાથી રહિત કપડા પર પડેલ રેતીના કણ જે ગતિની પ્રક્રિયામાં આવે છે અને પાછા અલગ પણ થઈ જાય છે. તે બંધ વાસ્તવિક બંધ નથી. માટે અમે સમજીએ છીએ કે આ પાંચ કારણોમાં યોગ મહત્વપૂર્ણ કારણ નથી. કદાચ અવિરતી, પ્રમાદ અને કષાયને અલગ-અલગ કારણ કહ્યા છે. પરંતુ એમાં પણ બહુ અંતર નથી જ્યારે અમે પ્રમાદને વ્યાપક અર્થમાં લઈએ છીએ ત્યારે કષાયોનો અંતર્ભાવ પ્રમાદમાં થઈ જાય છે. બીજા કષાયોની ઉપસ્થિતિમાં જ પ્રમાદ સંભવ થાય છે. તેની અનુપસ્થિતિમાં પ્રમાદ સામાન્યતયા તો રહેતા જ નથી અને રહે તો પણ અતિ નિર્બળ હોય છે. આ પ્રમાણે અવિરતિના મૂળમાં પણ કષાય જ હોય છે. જો અમે કષાયને વ્યાપક અર્થમાં લઈએ તો અવિરતિ અને પ્રમાદ બંને તેમાં જ અંતર્ભાવિત થઈ જાય છે. માટે બંધનમાં બે જ પ્રમુખ કારણ શેષ રહે છે. મિથ્યાત્વ અને કષાય.

મિથ્યાત્વ અને કષાયમાં કયુ પ્રમુખ કારણ છે. તે વર્તમાન યુગમાં એક બહુ જ ચર્ચિત વિષય છે. આ સંદર્ભમાં પક્ષ અને પ્રતિપક્ષમાં પર્યાપ્ત લેખ લખાયેલ છે. આચાર્ય વિદ્યાસાગરજી તેમજ તેના સમર્થક વિદ્વાન વર્ગનું કહેવું છે કે મિથ્યાત્વ અલ્પ છે અને કષાય જ બંધનનું પ્રમુખ કારણ છે. કારણકે કષાયની ઉપસ્થિતિનું કારણ જ મિથ્યાત્વ હોય છે. કાનજીસ્વામી સમર્થક બીજા વર્ગનું કહેવું છે કે મિથ્યાત્વ જ બંધનનું પ્રમુખ કારણ છે. વાસ્તવમાં આ વિવાદ પોત-પોતાના એકાંગી દૃષ્ટિકોણોનું કારણ છે. કષાય અને મિથ્યાત્વ એ બંને જ અન્યોન્યાશ્રિત છે. કષાયનાં અભાવમાં મિથ્યાત્વની સત્તા રહેતી નથી અને ન તો મિથ્યાત્વનાં અભાવમાં કષાય રહે છે. મિથ્યાત્વ ત્યારે જ સમાપ્ત થાય છે જ્યારે અનંતાનુબંધી કષાયો સમાપ્ત થાય છે અને કષાયો પણ ત્યારે જ સમાપ્ત થવા લાગે છે જ્યારે મિથ્યાત્વનો પ્રહાસ (સમાપ્ત) થાય છે તે તાપ અને પ્રકાશના સમાન સહજીવી છે. એમાં એકનાં અભાવમાં બીજાની સત્તા ક્ષીણ થવા લાગે છે. તેવી જ રીતે મિથ્યાત્વ, અજ્ઞાન અને મોહના પર્યાયવાચી છે. આવેગો અર્થાત્ કષાયોની ઉપસ્થિતિમાં જ મોહ કે મિથ્યાત્વ સંભવ

૧. જૈન કર્મ સિદ્ધાંતનું તુલનાત્મક અધ્યયન, ડૉ. સાગરમલ જૈન, પૃ. ૫૨-૫૫

૨. તેજ, પૃ. ૬૧-૬૭

થાય છે. વાસ્તવિકતા એ છે કે મોહ (મિથ્યાત્વ)થી કષાય ઉત્પન્ન થાય છે અને કષાયોનાં કારણે જ મોહ (મિથ્યાત્વ) હોય છે. માટે કષાય અને મિથ્યાત્વ અન્યોન્યાશ્રિત છે અને બીજ તેમજ વૃક્ષની જેમજ આમાંથી કોઈની પણ પૂર્વકોટિ નિર્ધારિત કરી શકાતી નથી.

જો અમે આ જ પ્રશ્ન પર બૌદ્ધ દષ્ટિથી વિચાર કરીએ તો તેમાંથી સામાન્યતયા લોભ (રાગ) દ્વેષ અને મોહને બંધનનું કારણ કહેવાયું છે. બૌદ્ધ પરંપરામાં પણ આને પરસ્પર સાપેક્ષ જ માનેલ છે. મોહને બૌદ્ધ પરંપરામાં અવિદ્યા પણ કહેવાય છે. બૌદ્ધ વિચારણા એ માને છે કે અવિદ્યા (મોહ)ના કારણે તૃષ્ણા (રાગ) થાય છે- અને તૃષ્ણાના કારણે મોહ થાય છે. આચાર્ય નરેન્દ્રદેવ લખે છે કે લોભ અને દ્વેષનો હેતુ મોહ છે. પરંતુ પર્યાયથી લોભ તેમજ મોહ પણ દ્વેષનો હેતુ છે. બૌદ્ધ-દર્શનમાં પણ જૈન દર્શનની જેમજ અવિદ્યા અને તૃષ્ણાને અન્યોન્યાશ્રિત માનેલ છે અને બતાવ્યું છે કે આમાંથી કોઈપણ પૂર્વકોટિ નિર્ધારિત કરવી સંભવ નથી. સાંખ્ય અને યોગદર્શનમાં કલેશ કે બંધનનાં પાંચ કારણ છે- અવિદ્યા, અહંકાર, રાગ-દ્વેષ, અભિનિવેશ. આમાં પણ અવિદ્યા પ્રમુખ છે. શેષ ચારેય તેના પર આધારિત છે. ન્યાયદર્શન પણ જૈન અને બૌદ્ધોના સમાન જ રાગ-દ્વેષ અને મોહને બંધનનું કારણ માને છે. આ પ્રમાણે લગભગ બધા દર્શન પ્રકારાન્તરથી રાગ-દ્વેષ અને મોહ (મિથ્યાત્વ)ને બંધનનું કારણ માને છે.

**બંધનમાં ચાર પ્રકારોથી બંધનોનાં કારણનો સંબંધ :<sup>૧</sup>**

જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતમાં બંધનનાં ચાર પ્રકાર કહ્યાં છે- ૧. પ્રકૃતિબંધ, ૨. પ્રદેશબંધ, ૩. સ્થિતિબંધ અને ૪. અનુભાગ બંધ.

૧. પ્રકૃતિ-બંધ : બંધનના સ્વભાવનું નિર્ધારણ પ્રકૃતિ-બંધ કરે છે તે એ નિશ્ચય કરે છે કે કર્મ-વર્ગણાનાં પુદ્ગલ આત્માની જ્ઞાન, દર્શન આદિ કંઈ શક્તિને આવૃત્ત કરશે.
૨. પ્રદેશ-બંધ : એ કર્મ-પરમાણુઓની આત્માની સાથે સંયોજિત થનારી માત્રાનું નિર્ધારણ કરે છે માટે તે માત્રાત્મક હોય છે.
૩. સ્થિતિ-બંધ : કર્મ-પરમાણુ કેટલા સમય સુધી આત્માની સાથે સંયોજિત રહેશે અને ક્યારે નિર્જરા થશે, એ કાળ-મર્યાદાનો નિશ્ચય સ્થિતિબંધ કરે છે. માટે તે બંધનની સમય મર્યાદાનું સૂચક છે.
૪. અનુભાગ-બંધ : કર્મોના બંધન અને વિપાકની તીવ્રતા અને મંદતાનો નિશ્ચય કરવો એ અનુભાગ-બંધનું કાર્ય છે. બીજા શબ્દોમાં એ બંધનની તીવ્રતા કે ગહનતાનું સૂચક છે.

ઉપરનાં ચાર પ્રકારનાં બંધનોમાં પ્રકૃતિ-બંધ અને પ્રદેશ-બંધનો સંબંધ મુખ્યત્વે યોગ અર્થાત્ કાયિક, વાચિક અને માનસિક ક્રિયાઓથી છે. જ્યારે બંધનની તીવ્રતા (અનુભાગ) અને સમયાવધિ (સ્થિતિ)નો નિશ્ચય કર્મની પાછળ રહેલ કષાય-વૃત્તિ અને મિથ્યાત્વ પર આધારિત હોય છે. સંક્ષેપમાં યોગનો સંબંધ પ્રદેશ અને પ્રકૃતિ-બંધથી છે. જ્યારે કષાયનો સંબંધ સ્થિતિ અને અનુભાગ બંધથી છે.

**આઠ પ્રકારનાં કર્મ અને તેના બંધનનું કારણ :<sup>૨</sup>**

જે રૂપમાં કર્મ-પરમાણુ આત્માની વિભિન્ન શક્તિઓના પ્રગટનો અવરોધ કરે છે અને આત્માનો શરીર સાથે સંબંધ સ્થાપિત કરે છે. તેના અનુસાર તેના વિભાગ કરી શકાય છે. જૈન દર્શનનાં અનુસાર કર્મ આઠ પ્રકારનાં છે- ૧. જ્ઞાનાવરણીય, ૨. દર્શનાવરણીય, ૩. વેદનીય, ૪. મોહનીય, ૫. આયુષ્ય, ૬. નામ, ૭. ગોત્ર અને ૮ અંતરાય.

**૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મ :**

જે પ્રમાણે વાદળ સૂર્યના પ્રકાશને ઢાંકી દે છે તે પ્રમાણે જે કર્મ-વર્ગણાઓ આત્માની જ્ઞાન શક્તિને ઢાંકી દે છે અને જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં બાધક બને છે તે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે.

૧. જૈન-કર્મ સિદ્ધાંતનું તુલનાત્મક અધ્યયન, પૃ.૫૭.

૨. (ક) તેજ પૃ. ૬૭-૭૯

(ખ) પ્રસ્તુત વિવરણ તત્વાર્થ સૂત્ર અધ્યાય ૬ અને ૮, કર્મગ્રંથ પ્રથમ (કર્મ વિપાક) પૃ. ૫૪-૬૨. સમવાયાંગ સૂત્ર - ૩૦/૧ તથા સ્થાનાંગ સૂત્ર ૪/૪/૩૭૩ પર આધારિત છે.

### જ્ઞાનાવરણીય કર્મ બંધનના કારણ :

જે કારણોથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના પરમાણુ આત્માથી સંયોજિત થઈને જ્ઞાન-શક્તિને કુંઠિત કરે છે તે છ છે-

૧. પ્રદોષ : જ્ઞાનીના અવર્ણવાદ (નિંદા) કરવા અને તેના અવગુણ કાઢવા.
૨. નિન્દવ : જ્ઞાનીના ઉપકારનો સ્વીકાર ન કરવો અથવા કોઈ વિષય જાણતા હોવા છતાં પણ અપલાપ કરવો.
૩. અંતરાય : જ્ઞાનની પ્રાપ્તિમાં બાધક બનવું, જ્ઞાની અને જ્ઞાનીના સાધન પુસ્તકાદિને નષ્ટ કરવા.
૪. માત્સર્ય : વિદ્વાનોના પ્રતિ દ્વેષ-બુદ્ધિ રાખવી, જ્ઞાનના સાધન પુસ્તક આદિમાં અરૂચિ રાખવી.
૫. અશાતના : જ્ઞાન અને જ્ઞાની પુરૂષોનાં વચનોનો સ્વીકાર ન કરવો. તેનો સમુચિત વિનય ન કરવો.
૬. ઉપઘાત : વિદ્વાનોની સાથે મિથ્યાબ્રહ્મ-યુક્ત વિસંવાદ કરવો અથવા સ્વાર્થવશ સત્યને અસત્ય સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કરવો. ઉપર્યુક્ત છ પ્રકારના અનૈતિક આચરણ વ્યક્તિની જ્ઞાન-શક્તિને કુંઠિત થવાનાં કારણ છે.

### જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો વિપાક :

વિપાકની દૃષ્ટિથી જ્ઞાનાવરણીય કર્મના કારણો પાંચ રૂપોમાં આત્માની જ્ઞાન-શક્તિનાં આવરણ હોય છે.

૧. મતિજ્ઞાનાવરણ : ઈન્દ્રિય અને માનસિક જ્ઞાનક્ષમતાનો અભાવ.
૨. શ્રુતજ્ઞાનાવરણ : બૌદ્ધિક અથવા આગમ જ્ઞાનની અનુપલબ્ધિ.
૩. અવધિજ્ઞાનાવરણ : અતીન્દ્રિય જ્ઞાન-ક્ષમતાનો અભાવ.
૪. મન:પર્યાય જ્ઞાનાવરણ : બીજાની માનસિક અવસ્થાઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવાની શક્તિનો અભાવ.
૫. કેવળજ્ઞાનાવરણ : પૂર્ણજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ક્ષમતાનો અભાવ.

ક્યાંક-ક્યાંક વિપાકની દૃષ્ટિથી આના ૧૦ ભેદ પણ બતાવેલ છે-

૧. સાંભળવાની શક્તિનો અભાવ.
૨. સાંભળવાથી પ્રાપ્ત થનાર જ્ઞાનની અનુપલબ્ધિ.
૩. દૃષ્ટિ શક્તિનો અભાવ.
૪. દૃશ્ય જ્ઞાનની અનુપલબ્ધિ.
૫. ગંધ બ્રહ્મણ કરવાની શક્તિનો અભાવ.
૬. ગંધ સંબંધી જ્ઞાનની અનુપલબ્ધિ.
૭. સ્વાદ બ્રહ્મણ કરવાની શક્તિનો અભાવ.
૮. સ્વાદ સંબંધી જ્ઞાનની અનુપલબ્ધિ.
૯. સ્પર્શ ક્ષમતાનો અભાવ અને
૧૦. સ્પર્શ સંબંધી જ્ઞાનની અનુપલબ્ધિ.

### ૨. દર્શનાવરણીય કર્મ :

જે પ્રમાણે દ્વારપાળ રાજાનાં દર્શનમાં બાધક થાય છે. તે પ્રમાણે જે કર્મ-વર્ગજ્ઞાઓ આત્માની દર્શન શક્તિમાં બાધક હોય છે તે દર્શનાવરણીય કર્મ કહેવાય છે. જ્ઞાનથી પહેલા થનાર વસ્તુ-તત્વનો નિર્વિશેષ (નિર્વિકલ્પ) બોધ જેમાં સત્તાનાં સિવાય કોઈ વિશેષ ગુણ ધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી એ દર્શન કહેવાય છે. દર્શનાવરણીય કર્મ આત્માનાં દર્શન-ગુણને આવૃત્ત કરે છે.

### દર્શનાવરણીય કર્મ બંધનના કારણ :

જ્ઞાનાવરણીય કર્મની સમાન જ છ પ્રકારનાં અશુભ આચરણનાં દ્વારા દર્શનાવરણીય કર્મનો બંધ થાય છે.

૧. સમ્યક્દૃષ્ટિથી નિંદા (છિદ્રાન્વેષણ) કરવી અથવા તેના પ્રતિ અકૃતજ થવું.
૨. મિથ્યાત્વ કે અસત્ માન્યતાઓનું પ્રતિપાદન કરવું.
૩. શુદ્ધ દૃષ્ટિકોણની ઉપલબ્ધિમાં બાધક બનવું.
૪. સમ્યક્દૃષ્ટિનો સમુચિત વિનય અને સમ્માન ન કરવું.

૫. સમ્યક્દષ્ટિ પર દ્વેષ કરવો.
૬. સમ્યક્દષ્ટિની સાથે મિથ્યાગ્રહ સહિત વિવાદ કરવો.

#### દર્શનાવરણીય કર્મનો વિપાક :

ઉપર્યુક્ત અશુભ આચરણના કારણે આત્માનો દર્શન ગુણ નવ પ્રકારથી આવૃત થઈ જાય છે.

૧. ચક્ષુદર્શનાવરણ : નેત્ર શક્તિનું અવરૂદ્ધ થઈ જવું.
૨. અચક્ષુદર્શનાવરણ : નેત્રનાં સિવાય બાકી ઈન્દ્રિયોની સામાન્ય અનુભવ શક્તિનું અવરૂદ્ધ થઈ જવું.
૩. અવધિ દર્શનાવરણ : સીમિત અતીન્દ્રિય દર્શનની ઉપલબ્ધિમાં બાધા ઉપસ્થિત થવી.
૪. કેવળ દર્શનાવરણ : પરિપૂર્ણ દર્શનની ઉપલબ્ધિ ન થવી.
૫. નિદ્રા : સામાન્ય નિદ્રા
૬. નિદ્રા-નિદ્રા : ગહરી નિદ્રા
૭. પ્રચલા : બેઠા-બેઠા આવી જનારી નિદ્રા.
૮. પ્રચલા-પ્રચલા : ચાલતા-ચાલતા પણ આવી જનારી નિદ્રા.
૯. સ્થાનગૃહ્ણિ : જે નિદ્રામાં પ્રાણી મોટા-મોટા બળ-સાધ્ય કાર્ય કરી નાખે છે.

અંતિમ બે અવસ્થાઓ આધુનિક મનોવિજ્ઞાનનાં દ્વિવિધ વ્યક્તિત્વનાં સમાન માની શકાય છે. ઉપર્યુક્ત પાંચ પ્રકારની નિદ્રાઓનાં કારણે વ્યક્તિની સહજ અનુભૂતિની ક્ષમતામાં અવરોધ ઉત્પન્ન થઈ જાય છે.

#### ૩. વેદનીય કર્મ :

જેના કારણે સાંસારિક સુખ-દુઃખની સંવેદના થાય છે તેને વેદનીય કર્મ કહે છે. આના બે ભેદ છે -

૧. સાતાવેદનીય અને ૨. અસાતાવેદનીય.

સુખરૂપ સંવેદનાનું કારણ સાતાવેદનીય અને દુઃખરૂપ સંવેદનાનું કારણ અશાતાવેદનીય કર્મ કહેવાય છે.

#### સાતાવેદનીય કર્મના કારણ :

દશ પ્રકારનાં શુભાચરણ કરનાર વ્યક્તિ સુખદ-સંવેદના રૂપ સાતાવેદનીય કર્મનો બંધ કરે છે.

૧. પૃથ્વી, પાણી આદિના જીવો પર અનુકંપા કરવી.
૨. વનસ્પતિ, વૃક્ષ, લતાદિ પર અનુકંપા કરવી.
૩. બેઈન્દ્રિય આદિ પ્રાણીઓ પર દયા કરવી.
૪. પંચેન્દ્રિય પશુઓ અને મનુષ્યો પર અનુકંપા કરવી.
૫. કોઈને પણ કોઈપણ પ્રકારથી દુઃખ ન આપવું.
૬. કોઈપણ પ્રાણીને ચિંતા અને ભય ઉત્પન્ન થાય એવું કાર્ય ન કરવું.
૭. કોઈપણ પ્રાણીને શોકાકુળ ન બનાવવા.
૮. કોઈપણ પ્રાણીને મારવું નહિ અને
૧૦. કોઈપણ પ્રાણીને પ્રતાડિત ન કરવા.

કર્મગ્રંથોમાં સાતાવેદનીય કર્મનાં બંધનનું કારણ ગુરૂભક્તિ, ક્ષમા, કરૂણા, વ્રતપાલન, યોગ-સાધના, કષાય વિજય, દાન અને દૃઢ શ્રદ્ધા મનાયેલ છે. તત્વાર્થ સૂત્રકારનો પણ આ જ દષ્ટિકોણ છે.

#### સાતાવેદનીય કર્મનો વિપાક :

ઉપર્યુક્ત શુભાચરણનાં ફળ સ્વરૂપ પ્રાણી નીચે પ્રમાણેની સુખદ સંવેદના પ્રાપ્ત કરે છે :

૧. મનોહર, કર્ણપ્રિય સુખદ સ્વર શ્રવણ કરવા મળે છે.
૨. સુસ્વાદુ ભોજન-પાણી આદિ ઉપલબ્ધ થાય છે.
૩. વાંછિત સુખોની પ્રાપ્તિ થાય છે.
૪. શુભવચન-પ્રશંસાદિ સાંભળવાનો અવસર પ્રાપ્ત થાય છે.
૫. શારીરિક સુખ મળે છે.

### અસાતાવેદનીય કર્મનાં કારણ :

અશુભ આચરણોનાં કારણે પ્રાણીને દુઃખ સંવેદના પ્રાપ્ત થાય છે, તે બાર પ્રકારની છે.

૧. કોઈપણ પ્રાણીને દુઃખ આપવું.
૨. ચિંતિત બનાવવા.
૩. શોકાકુળ બનાવવા.
૪. રડાવવું.
૫. મારવું અને
૬. પ્રતાડિત કરવા.

આ છ ક્રિયાઓની મંદતા અને તીવ્રતાના આધાર પર આનાં બાર પ્રકાર થઈ જાય છે. તત્વાર્થ સૂત્રનાં અનુસાર ૧. દુઃખ, ૨. શોક, ૩. તાપ, ૪. આર્કદન, ૫. વધ અને ૬. પરિવેદન. આ છ અસાતાવેદનીય કર્મનાં બંધનું કારણ છે. જે સ્વ અને પરની અપેક્ષાથી બાર પ્રકારનાં થઈ જાય છે. સ્વ અને પરની અપેક્ષા પર આધારિત તત્વાર્થસૂત્રનો આ દષ્ટિકોણ વધારે સંગત છે. કર્મગ્રંથમાં સાતાવેદનીયના બંધનાં કારણોનાં વિપરીત ગુરૂનો અવિનય, અક્ષમા, કૂરતા, અવિરતિ, યોગાભ્યાસ ન કરવો. કષાય યુક્ત થવું તથા દાન અને શ્રદ્ધાનો અભાવ અસાતાવેદનીય કર્મના કારણે મનાય છે. આ ક્રિયાઓનાં વિપાકનાં રૂપમાં આઠ પ્રકારની દુઃખદ સંવેદનાઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

૧. કર્ણ-કટુ, કર્કશ સ્વર સાંભળવા મળે છે.
૨. અમનોજ અને સૌંદર્ય-વિહીન રૂપ જોવા મળે છે.
૩. અમનોજ ગંધોની ઉપલબ્ધિ થાય છે.
૪. સ્વાદવિહીન ભોજનાદિ મળે છે.
૫. અમનોજ, કઠોર અને દુઃખદ સંવેદના ઉત્પન્ન કરનાર સ્પર્શની પ્રાપ્તિ થાય છે.
૬. અમનોજ માનસિક અનુભૂતિઓનું થવું.
૭. નિંદા અપમાનજનક વચન સાંભળવા મળે છે અને
૮. શરીરના વિવિધ રોગોની ઉત્પત્તિથી શરીરને દુઃખદ સંવેદનાઓ પ્રાપ્ત થાય છે.

### ૪. મોહનીય કર્મ :

જેમ મદિરા આદિ નશીલી વસ્તુના સેવનથી વિવેક-શક્તિ આવૃત્ત થઈ જાય છે. તે પ્રમાણે જે કર્મ-પરમાણુઓથી આત્માની વિવેક-શક્તિ આવૃત્ત થાય છે અને અનૈતિક આચરણમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે. તેને મોહનીય (વિમોહિત કરનાર) કર્મ કહે છે. આના બે ભેદ છે - દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહ.

#### મોહનીય કર્મ બંધના કારણ :

સામાન્યતયા મોહનીય કર્મનાં બંધ છ કારણોથી થાય છે. ૧. ક્રોધ, ૨. અહંકાર, ૩. કપટ, ૪. લોભ, ૫. અશુભાચરણ અને ૬. વિવેકાભાવ. (વિમૂઢતા) પ્રથમ પાંચથી ચારિત્રમોહનાં અને અંતિમથી દર્શનમોહનો બંધ થાય છે. કર્મગ્રંથમાં દર્શનમોહ અને ચારિત્રમોહના બંધનાં અલગ-અલગ કારણ બતાવેલ છે. દર્શનમોહનાં કારણ છે- ઉન્માર્ગદેશના, સન્માર્ગનો અપલાપ, ધાર્મિક સંપત્તિનું અપહરણ અને તીર્થકર અને ધર્મ સંઘના પ્રતિકૂળ આચરણ. ચારિત્રમોહ કર્મના બંધનનાં કારણોમાં કષાય, હાસ્ય, આદિ તથા વિષયોના આધીન થવું પ્રમુખ છે. તત્વાર્થ સૂત્રમાં સર્વજ્ઞ, શ્રુત, સંઘ, ધર્મ અને દેવના અવર્ણવાદ (નિંદા)ને દર્શનમોહનું તથા કષાયજનિત આત્મા-પરિણામને ચારિત્રમોહનું કારણ માનેલ છે. સમવાયાંગ સૂત્રમાં તીવ્રતમ મોહકર્મના બંધના ત્રીસ કારણ બતાવેલ છે -

૧. જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને પાણીમાં નાંખીને મારે છે.
૨. જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને તીવ્ર અશુભ અધ્યવસાયથી મસ્તકને ભીનું ચામડું બાંધીને મારે છે.
૩. જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને મુખ બાંધીને મારે છે.
૪. જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને અગ્નિના ધૂમાડાથી મારે છે.

૫. જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીના મસ્તકનું છેદન કરીને મારે છે.
૬. જે કોઈ ત્રસ પ્રાણીને છલ કરી મારીને હંસે છે.
૭. જે માયાચાર કરીનેતથા અસત્ય બોલીને પોતાના અનાચાર છુપાવે છે.
૮. જે પોતાના દુરાચારને છુપાવીને બીજા પર કલંક લગાવે છે.
૯. જે કલહ વધશે એમ જાણવા છતાં મિશ્ર ભાષા બોલે છે.
૧૦. જે પતિ-પત્નીમાં મતભેદ પેદા કરે છે તથા તેને માર્મિક વચનોથી ભેદી દે છે.
૧૧. જે સ્ત્રીમાં આસક્ત વ્યક્તિ પોતે-પોતાને કુંવારો કહે છે.
૧૨. જે અત્યંત કામુક વ્યક્તિ પોતે-પોતાને બ્રહ્મચારી કહે છે.
૧૩. જે ચાપલુસી કરીને પોતાના સ્વામીને ઠગે છે.
૧૪. જે જેની કૃપાથી સમૃદ્ધ બનેલ છે. ઈર્ષ્યાથી તેના જ કાર્યોમાં વિઘ્ન નાંખે છે.
૧૫. જે પ્રમુખ પુરૂષની હત્યા કરે છે.
૧૬. જે સંયમીને પથબ્રષ્ટ કરે છે.
૧૭. જે પોતાના ઉપકારીની હત્યા કરે છે.
૧૮. જે પ્રસિદ્ધ પુરૂષની હત્યા કરે છે.
૧૯. જે મહાન્ પુરૂષોની નિંદા કરે છે.
૨૦. જે ન્યાય માર્ગની નિંદા કરે છે.
૨૧. જે આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને ગુરૂની નિંદા કરે છે.
૨૨. જે આચાર્ય ઉપાધ્યાય અને ગુરૂનો અવિનય કરે છે.
૨૩. જે અબહુશ્રુત હોવા છતાં પણ પોતે પોતાને બહુશ્રુત કહે છે.
૨૪. જે તપસ્વી ન હોવા છતાં પણ પોતે પોતાને તપસ્વી કહે છે.
૨૫. જે અસ્વસ્થ આચાર્ય આદિની સેવા કરતા નથી.
૨૬. જે આચાર્ય આદિ કુશાસ્ત્રનું પ્રરૂપણ કરે છે.
૨૭. જે આચાર્ય આદિ પોતાની પ્રશંસાના માટે મંત્રાદિનો પ્રયોગ કરે છે.
૨૮. જે ઈહલોક અને પરલોકમાં ભોગોપભોગ પામવાની અભિલાષા કરે છે.
૨૯. જે દેવતાઓની નિંદા કરે છે કે કરાવે છે.
૩૦. જે અસર્વજ્ઞ હોવા છતાં પણ પોતે-પોતાને સર્વજ્ઞ કહે છે.

#### (અ) દર્શનમોહ :

જેન દર્શનમાં દર્શન શબ્દ ત્રણ અર્થોમાં પ્રયુક્ત થયેલ છે. ૧. પ્રત્યક્ષીકરણ, ૨. દષ્ટિકોણ અને ૩ શ્રદ્ધા. પ્રથમ અર્થનો સંબંધ દર્શનાવરણીય કર્મથી છે. જ્યારે બીજા અને ત્રીજાના અર્થનો સંબંધ મોહનીય કર્મ છે. દર્શનમોહનાં કારણે પ્રાણીમાં સમ્યક્ દષ્ટિકોણનો અભાવ થાય છે. અને તે મિથ્યા ધારણાઓ અને વિચારોનો શિકાર રહે છે. તેની વિવેક બુદ્ધિ અસંતુલિત હોય છે. દર્શનમોહ ત્રણ પ્રકારના છે -

૧. મિથ્યાત્વ મોહ : જેના કારણે પ્રાણી અસત્યને સત્ય તથા સત્યને અસત્ય સમજે છે. શુભને અશુભ અને અશુભને શુભ માનવું મિથ્યાત્વ મોહ છે.
૨. સમ્યક્ - મિથ્યાત્વ મોહ : સત્ય અને અસત્ય તથા શુભ અને અશુભનાં સંબંધમાં અનિશ્ચયાત્મકતા.
૩. સમ્યક્ત્વ મોહ : ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની ઉપલબ્ધિમાં બાધક સમ્યક્ત્વ મોહ છે. અર્થાત્ દષ્ટિકોણની આંશિક વિશુદ્ધતા.

#### (બ) ચારિત્ર મોહ :

ચારિત્રમોહનાં કારણે પ્રાણીનું આચરણ અશુભ હોય છે. ચારિત્રમોહ જનિત અશુભાચરણ ૨૫ પ્રકારનાં છે.

૧. પ્રબલતમ ક્રોધ, ૨. પ્રબલતમ માન, ૩. પ્રબલતમ માયા (કપટ), ૪. પ્રબલતમ લોભ, ૫. અતિક્રોધ, ૬. અતિ માન, ૭. અતિમાયા (કપટ), ૮. અતિલોભ, ૯. સાધારણ ક્રોધ, ૧૦. સાધારણ માન, ૧૧. સાધારણ માયા (કપટ), ૧૨. સાધારણ લોભ, ૧૩. અલ્પક્રોધ, ૧૪. અલ્પમાન, ૧૫. અલ્પ માયા (કપટ) અને ૧૬. અલ્પ લોભ એ સોળ કષાય છે. ઉપર્યુક્ત કષાયોને ઉત્તેજીત કરનારી નવમનોવૃત્તિઓ (ઉપકષાય) છે- ૧. હાસ્ય, ૨. રતિ (સ્નેહ, રાગ) ૩. અરતિ (દ્વેષ), ૪. શોક, ૫. ભય, ૬. જુગુપ્સા (ઘૃણા), ૭. સ્ત્રીવેદ (પુરુષસહવાસની ઈચ્છા) ૮. પુરુષવેદ (સ્ત્રી સહવાસની ઈચ્છા), ૯. નપુંસકવેદ (સ્ત્રી-પુરુષ બંનેના સહવાસની ઈચ્છા.)

મોહનીય કર્મ વિવેકાભાવ છે અને તે જ વિવેકાભાવને કારણે અશુભની તરફ પ્રવૃત્તિની રૂચિ થાય છે. અન્ય પરંપરાઓમાં જે સ્થાન અવિદ્યાનું છે તે જ સ્થાન જૈન પરંપરામાં મોહનીય કર્મનું છે. જે પ્રમાણે અન્ય પરંપરાઓમાં બંધનનું મૂળ કારણ અવિદ્યા છે તે જ પ્રમાણે જૈન પરંપરામાં બંધનનું મૂળ કારણ મોહનીય કર્મ છે મોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ જ આધ્યાત્મિક વિકાશનો આધાર છે.

**૫. આયુષ્ય કર્મ :**

જે પ્રમાણે બેડી સ્વાધીનતામાં બાધક છે. તે પ્રમાણે જે કર્મ પરમાણુ આત્માને વિભિન્ન આયુષ્ય કર્મ કહેવામાં આવે છે. આ કર્મ નિશ્ચય કરે છે કે આત્માને ક્યા શરીરમાં કેટલા સમય સુધી રહેવું છે. આયુષ્ય કર્મ ચાર પ્રકારના છે. ૧. નરક આયુ, ૨. તિર્યચ આયુ, (વનસ્પતિ અને પશુજીવન), ૩. મનુષ્ય આયુ અને ૪. દેવ આયુ.

**આયુષ્ય કર્મ બંધનના કારણ :**

બધા પ્રકારનાં આયુષ્ય કર્મનાં બંધનું કારણ શીલ અને વ્રતથી રહિત થવું મનાયેલ છે. છતાં પણ ક્યા પ્રકારના આચરણથી ક્યા પ્રકારનું જીવન મળે છે તેનો નિર્દેશ પણ જૈન આગમોમાં ઉપલબ્ધ છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં પ્રત્યેક પ્રકારનાં આયુષ્ય કર્મના બંધના ચાર-ચાર કારણ માનેલ છે -

**(ક) નારકી જીવનની પ્રાપ્તિનાં ચાર કારણ :**

૧. મહારંભ ( ભયાનક હિંસક કર્મ)
૨. મહાપરિગ્રહ (અત્યધિક સંચયવૃત્તિ)
૩. મનુષ્ય, પશુ આદિનો વધ કરવો.
૪. માંસાહાર અને શરાબ આદિ નશીલા પદાર્થનું સેવન.

**(ખ) તિર્યચ પાશવિક જીવનની પ્રાપ્તિનાં ચાર કારણ :**

૧. કપટ કરવું ૨. રહસ્યપૂર્ણ કપટ કરવું, ૩. અસત્ય ભાષણ, ૪. ઓછું-વધારે માપ કરવું. કર્મગ્રંથમાં પ્રતિષ્ઠા ઓછી થવાના ભયથી પાપને પ્રગટ ન કરવું તે પણ તિર્યચ આયુના બંધનું કારણ માનેલ છે. તત્વાર્થ સૂત્રમાં માયા(કપટ)ને જ પશુયોનિનું કારણ બતાવેલ છે.

**(ગ) માનવ જીવનની પ્રાપ્તિનાં ચાર કારણ :**

૧. સરળતા, ૨. વિનયશીલતા, ૩. કરૂણા અને ૪. અહંકાર અને માત્સર્યથી રહિત થવું. તત્વાર્થ સૂત્રમાં ૧ અલ્પ આરંભ, ૨. અલ્પ પરિગ્રહ, ૩. સ્વભાવની સરળતા અને ૪. સ્વભાવની મૃદુતાને મનુષ્ય આયુનાં બંધનું કારણ કહેલ છે.

**(ઘ) દૈવીય જીવનની પ્રાપ્તિના ચાર કારણ :**

૧. સરાગ (સકામ) સંચયનું પાલન, ૨. સંચયનું આંશિક પાલન, ૩. સકામ તપસ્યા (બાળ-તપ), ૪. સ્વાભાવિક રૂપમાં કર્મોની નિર્જરા હોવાથી તત્વાર્થ સૂત્રમાં પણ આજ કારણ માનેલ છે. કર્મગ્રંથનાં અનુસાર અવિરત સમ્યક્દષ્ટિ મનુષ્ય કે તિર્યચ, દેશવિરત શ્રાવક, સરાગી સાધુ, બાળ તપસ્વી અને ઈચ્છા ન હોવા છતાં પણ પરિસ્થિતિવશ ભૂખ-પ્યાસ આદિને સહન કરતા અકામ-નિર્જરા કરનાર વ્યક્તિ દેવાયુનો બંધ કરે છે.

**આકસ્મિક મરણ :**

પ્રાણી પોતાના જીવનકાળમાં પ્રત્યેક ક્ષણ આયુ-કર્મને ભોગવી રહ્યો છે અને પ્રત્યેક ક્ષણમાં આયુ-કર્મનાં પરમાણુ ભોગનાં પશ્ચાત્ પૃથક્ થતા રહે છે. જે સમયે વર્તમાન આયુ-કર્મનાં પૂર્વબદ્ધ સમસ્ત પરમાણુ આત્માથી પૃથક્ થઈ જાય છે.

તે સમયે પ્રાણીને વર્તમાન શરીર છોડવું પડે છે. વર્તમાન શરીર છોડવાનાં પૂર્વે જ નવીન શરીરનાં આયુ-કર્મનો બંધ થઈ જાય છે. પરંતુ જો આયુષ્યનો ભોગ આ પ્રમાણે નિયત છે. તો આકસ્મિક મરણની વ્યાખ્યા શું ? આના પ્રત્યુત્તરમાં જૈન-વિચારકોએ આયુ-કર્મનાં ભોગ બે પ્રકારનાં માનેલ છે- ૧. કમિક, ૨. આકસ્મિક કમિક ભોગમાં સ્વાભાવિક રૂપથી આયુનો ભોગ ધીરે-ધીરે થતો રહે છે. જ્યારે આકસ્મિક ભોગમાં કોઈ કારણના ઉપસ્થિત થઈ જવાથી આયુ એક સાથે જ ભોગવી લે છે. એને જ આકસ્મિક મરણ કે અકાળ મૃત્યુ કહે છે. સ્થાનાંગ સૂત્રમાં આનાં સાત કારણ બતાવેલ છે- ૧. હર્ષ-શોકનો અતિરેક, ૨. વિષ અથવા શસ્ત્રનો પ્રયોગ, ૩. આહારની અત્યધિકતા અથવા સર્વથા અભાવ, ૪. વ્યાધિજનિત તીવ્ર વેદના, ૫. આઘાત, ૬. સર્પદંશાદિ અને ૭. શ્વાસ નિરોધ.

#### ૬. નામ કર્મ :

જે પ્રમાણે ચિત્રકાર વિભિન્ન રંગોથી અનેક પ્રકારનાં ચિત્ર બનાવે છે. તે પ્રમાણે નામ-કર્મ વિભિન્ન કર્મ પરમાણુઓથી જગતનાં પ્રાણીઓનાં શરીરની રચના કરે છે. મનોવિજ્ઞાનની ભાષામાં નામ-કર્મને વ્યક્તિત્વના નિર્ધારક તત્ત્વ કહી શકે છે. જૈન દર્શનમાં વ્યક્તિત્વનાં નિર્ધારક તત્ત્વોને નામ-કર્મની પ્રકૃતિના રૂપમાં જાણી શકાય છે. જેની સંખ્યા ૧૦૩ માનેલ છે. પરંતુ વિસ્તારભયથી તેનું વર્ણન સંભવ નથી. ઉપર્યુક્ત સર્વ (બધા) વર્ગીકરણનું સંક્ષિપ્ત રૂપ છે. ૧. શુભ નામ-કર્મ (સારૂ વ્યક્તિત્વ) અને ૨. અશુભ નામ-કર્મ (ખરાબ વ્યક્તિત્વ) પ્રાણી જગતમાં જે આશ્ચર્યજનક દેખાય છે તેનો આધાર નામ કર્મ છે.

#### શુભનામ - કર્મના બંધનાં કારણ :

જૈનાગમોમાં સારા વ્યક્તિત્વની ઉપલબ્ધિનાં ચાર કારણ માનેલ છે- ૧. શરીરની સરળતા, ૨. વાણીની સરળતા, ૩. મન કે વિચારોની સરળતા, ૪. અહંકાર અને માત્સર્યથી રહિત થવું કે સામંજસ્યપૂર્ણ જીવન.

#### શુભ નામ કર્મનો વિષાક :

ઉપર્યુક્ત ચાર પ્રકારનાં શુભાયરણથી પ્રાપ્ત શુભ વ્યક્તિત્વનો વિષાક ૧૪ પ્રકારનો માનેલ છે. ૧. અધિકાર-પૂર્ણ પ્રભાવક વાણી (ઈષ્ટ શબ્દ), ૨. સુંદર સુગંધિત શરીર (ઈષ્ટ રૂપ), ૩. શરીરથી નિઃસૃત થનાર મળમાં પણ સુગંધ (ઈષ્ટગંધ), ૪. જૈવીય-રસોની સમુચિતતા (ઈષ્ટ રસ), ૫. ત્વચાનું સુકોમળ હોવું (ઈષ્ટ સ્પર્શ), ૬. અચપલ યોગ્ય ગતિ (ઈષ્ટ ગતિ), ૭. અંગોનું સમુચિત સ્થાન પર હોવું (ઈષ્ટ સ્થિતિ), ૮. લાવાણ્ય, ૯. યશઃ કિર્તિનો પ્રસાર, (ઈષ્ટ-યશ કીર્તિ), ૧૦. યોગ શારીરિક શક્તિ, (ઈષ્ટ-ઉત્થાન, કર્મ, બળવીર્ય પુરુષાર્થ અને પરાક્રમ), ૧૧. લોકોને રૂચિકર લાગે એવો સ્વર, ૧૨. કાંત સ્વર, ૧૩. પ્રિય સ્વર અને ૧૪. મનોહરસ્વર.

#### અશુભ નામ કર્મનાં કારણ :

નીચે ચાર પ્રકારનાં અશુભાયરણથી વ્યક્તિ (પ્રાણી)ને અશુભ વ્યક્તિત્વની ઉપલબ્ધિ થાય છે. ૧. શરીરની વકતા, ૨. વચનની વકતા, ૩. મનની વકતા અને ૪. અહંકાર અને માત્સર્ય વૃત્તિ કે અસામંજસ્ય પૂર્ણ જીવન.

#### અશુભ નામ કર્મનો વિષાક :

૧. અપ્રભાવક વાણી (અનિષ્ટ શબ્દ), ૨. અસુંદર શરીર (અનિષ્ટ સ્પર્શ), ૩. શારીરિક મળોનું દુર્ગંધ યુક્ત હોવું (અનિષ્ટ ગંધ), ૪. જૈવીય-રસોની અસમુચિતતા (અનિષ્ટ રસ), ૫. અપ્રિય સ્પર્શ, ૬. અનિષ્ટ ગતિ, ૭. અંગોનું સમુચિત સ્થાન પર ન હોવું (અનિષ્ટ સ્થિતિ), ૮. સૌંદર્યનો અભાવ, ૯. અપયશ, ૧૦. પુરુષાર્થ કરવાની શક્તિનો અભાવ, ૧૧. હીન સ્વર, ૧૨. દીન સ્વર, ૧૩. અપ્રિય સ્વર, ૧૪. અકાંત સ્વર.

#### ૭. ગોત્ર કર્મ :

જેના કારણે વ્યક્તિ પ્રતિષ્ઠિત અને અપ્રતિષ્ઠિત કુળોમાં જન્મ લે છે તે ગોત્ર કર્મ છે. આ બે પ્રકારનાં માનેલ છે. ૧. ઉચ્ચગોત્ર (પ્રતિષ્ઠિત કુળ) અને ૨. નીચ ગોત્ર (અપ્રતિષ્ઠિત કુળ) કયા પ્રકારનાં આચરણનાં કારણે પ્રાણીનો અપ્રતિષ્ઠિત કુળમાં જન્મ થાય છે અને કયા પ્રકારનાં આચરણથી પ્રાણીનો પ્રતિષ્ઠિત કુળમાં જન્મ થાય છે. આના પર જૈનાચાર-દર્શનમાં વિચાર કર્યો છે. અહંકાર વૃત્તિ જ આનું મુખ્ય કારણ માનેલ છે.

#### ઉચ્ચગોત્ર અને નીચગોત્રના કર્મબંધનાં કારણ :

નીચે પ્રમાણેની આઠ વાતોનો અહંકાર ન કરનાર વ્યક્તિ ભવિષ્યમાં પ્રતિષ્ઠિત કુળમાં જન્મ લે છે- ૧. જાતિ,



૨. કુળ, ૩. બળ (શારીરિક શક્તિ), ૪. રૂપ (સૌંદર્ય), ૫. તપસ્યા (સાધના), ૬. જ્ઞાન (શ્રુત), ૭. લાભ (ઉપલબ્ધિઓ) અને સ્વામીત્વ (અધિકાર) આનાથી વિપરીત જે વ્યક્તિ ઉપર્યુક્ત આઠ પ્રકારનો અહંકાર કરે છે તે નીચકુળમાં જન્મ લે છે. કર્મગ્રંથના અનુસાર પણ અહંકાર રહિત ગુણગ્રાહી દષ્ટિવાળા, અધ્યયન-અધ્યાપનમાં રૂચિ રાખનાર તથા ભક્ત ઉચ્ચગોત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. આનાથી વિપરીત આચરણ કરનાર નીચ ગોત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. તત્વાર્થ સૂત્રનાં અનુસાર પર-નિંદા, આત્મ-પ્રશંસા, બીજાના સદ્ગુણોનું આસ્થાદન અને અસદ્ ગુણોનો પ્રકાશન એ નીચ ગોત્રનાં બંધના હેતુ છે. આનાથી વિપરીત પર-પ્રશંસા, આત્મ-નિંદા, સદ્ગુણોનું પ્રકાશન અસદ્ગુણોનું ગોપન અને નમ્રવૃત્તિ અને નિરાભિમાનતા એ ઉચ્ચ ગોત્રના બંધના હેતુ છે.

### ગોત્ર કર્મનો વિપાક :

વિપાક (ફળ) દષ્ટિથી વિચાર કરતા એ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે જે વ્યક્તિ અહંકાર કરતા નથી તે પ્રતિષ્ઠિત કુળમાં જન્મ લઈને નિમ્નોક્ત આઠ ક્ષમતાઓથી યુક્ત હોય છે- ૧. નિષ્કલંક માતૃ-પક્ષ (જાતિ), ૨. પ્રતિષ્ઠિત પિતૃ-પક્ષ (કુળ), ૩. સબલ શરીર, સૌંદર્યયુક્ત શરીર, ૫. ઉચ્ચ સાધના અને તપ શક્તિ, ૬. તીવ્ર બુદ્ધિ અને વિપુલજ્ઞાન શક્તિ પર અધિકાર, ૭. લાભ અને વિવિધ ઉપલબ્ધિઓ અને ૮. અધિકાર. સ્વામીત્વ અને ઐશ્વર્યની પ્રાપ્તિ. પરંતુ અહંકારી વ્યક્તિત્વ ઉપર્યુક્ત સમગ્ર ક્ષમતાઓથી અથવા આમાંથી કોઈ વિશેષ ક્ષમતાઓથી વંચિત રહે છે.

### ૮. અંતરાય કર્મ :

અભીષ્ટની ઉપલબ્ધિમાં બાધા પહોંચાડનાર કારણને અંતરાય કર્મ કહે છે. તે પાંચ પ્રકારનાં છે.

૧. દાનાંતરાય : દાન આપવાની ઈચ્છા થવા પર પણ દાન ન આપી શકાય.

૨. લાભાંતરાય : કોઈ વસ્તુ આદિની પ્રાપ્તિ થવાની હોય પરંતુ કોઈ કારણથી તેમાં બાધા આવી જાય.

૩. ભોગાંતરાય : ભોગમાં બાધા ઉપસ્થિત થવા જેમ વ્યક્તિ સંપન્ન હોય, ભોજનગૃહમાં સારુ સુસ્વાદુ ભોજન પણ બનેલ હોય પરંતુ અસ્વસ્થતાનાં કારણે તેને માત્ર ખિચડી જ ખાવી પડે.

૪. ઉપ-ભોગાંતરાય : ઉપભોગની સામગ્રી હોવા છતાં પણ ઉપભોગ કરવામાં અસમર્થતા.

૫. વીર્યાંતરાય : શક્તિ હોવા છતાં પણ પુરુષાર્થમાં તેનો ઉપયોગ ન કરી શકાય. (તત્વાર્થ સૂત્ર-૮, ૧૪)

જૈન નીતિ-દર્શનનાં અનુસાર જે વ્યક્તિ કોઈ પણ વ્યક્તિનાં દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ શક્તિનાં ઉપયોગમાં બાધક બને છે તે પણ પોતાની સામગ્રી અને શક્તિઓનો સમુચિત ઉપયોગ કરી શકતા નથી. જેમ કોઈ વ્યક્તિ કોઈ દાન આપનાર વ્યક્તિને દાન પ્રાપ્ત કરનારી સંસ્થાના વિષયમાં ખોટી સૂચના આપીને અથવા અન્ય પ્રકારની દાન આપવાથી રોકી દે છે. અથવા કોઈ ભોજન કરતા વ્યક્તિને ભોજન પરથી ઉઠાડી દે છે તો તેની ઉપલબ્ધિઓમાં પણ બાધા ઉપસ્થિત થાય છે. અથવા ભોગ-સામગ્રીનાં હોવા છતાં પણ તે તેનાં ભોગથી વંચિત રહે છે. કર્મગ્રંથના અનુસાર ધર્મ-કાર્યોમાં વિઘ્ન ઉત્પન્ન કરનાર અને હિંસામાં તત્પર વ્યક્તિ પણ અંતરાય કર્મનો સંચય કરે છે. તત્વાર્થ સૂત્રનાં અનુસાર પણ વિઘ્ન કે બાધા આપવી જ અંતરાય કર્મનાં બંધનું કારણ છે.

### ઘાતી અને અઘાતી કર્મ :

કર્મોનાં આ વર્ગીકરણમાં જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ, મોહનીય અને અંતરાય આ ચાર કર્મોને "ઘાતી" અને નામ ગોત્ર આયુષ્ય અને વેદનીય આ ચાર કર્મોને "અઘાતી" મનાય છે. ઘાતી કર્મ આત્માનાં જ્ઞાન, દર્શન, સુખ અને શક્તિ નામના ગુણોનું આવરણ કરે છે. એ કર્મ આત્માની સ્વભાવ દશાને વિકૃત કરે છે. માટે જીવન-મુક્તિમાં બાધક હોય છે. આ ઘાતી કર્મોમાં અવિદ્યારૂપ મોહનીય કર્મ જ આત્મસ્વરૂપની આવરણ-ક્ષમતા, તીવ્રતા અને સ્થિતિકાળની દષ્ટિથી પ્રમુખ છે. વાસ્તવમાં મોહ કર્મ જ એક એવું કર્મ-સંસ્કાર છે. જેના કારણે કર્મ બંધનો પ્રવાહ સતત બની રહે છે. મોહનીય કર્મ તે બીજની સમાન છે. જેમાં અંકુરણની શક્તિ છે. જે પ્રમાણે ઉગવા યોગ્ય બીજ હવા પાણી આદિનાં સહયોગથી પોતાની પરંપરાને વધારતો રહે છે તે પ્રમાણે મોહનીય રૂપી કર્મ-બીજ, જ્ઞાનાવરણ, દર્શનાવરણ અને અંતરાય રૂપ હવા, પાણી આદિનાં સહયોગથી કર્મ-પરંપરાને સતત બનાવી રાખે છે. મોહનીય કર્મ જ જન્મ-મરણ, સંસાર કે બંધનનું મૂળ છે. બાકી ઘાતી કર્મ તેના સહયોગી માત્ર છે એને કર્મોનો સેનાપતિ કહે છે. જે પ્રમાણે સેનાપતિના પરાજીત થવાથી બધી (સર્વ) સેના હતાપ્રભ થઈને શીઘ્ર પરાજીત થઈ જાય છે. તે પ્રમાણે મોહ કર્મ પર વિજય પ્રાપ્ત કરી લેવાથી

બીજા બધા કર્મોને આસાનીથી પરાજીત કરી આત્મશુદ્ધતાની ઉપલબ્ધિ કરી શકાય છે. જેવી રીતે મોહ નષ્ટ થઈ જાય છે તેવી જ રીતે જ્ઞાનાવરણ અને દર્શનાવરણનો પડદો હટી જાય છે. અંતરાય કે બાધકતા સમાપ્ત થઈ જાય છે અને વ્યક્તિ (આત્મા) જીવન-મુક્ત બની જાય છે.

અઘાતી કર્મ તે છે. જે આત્માનાં સ્વભાવદશાની ઉપલબ્ધિ અને વિકાસમાં બાધક થતા નથી. અઘાતી કર્મ બીજાનાં સમાન છે. જેમાં નવીન કર્મોની ઉત્પાદન-ક્ષમતા થતી નથી. તે કર્મ પરંપરાનો પ્રવાહ બનાવી રાખવામાં અસમર્થ હોય છે અને સમયની પરિપક્વતાની સાથે જ પોતાનું ફળ આપીને સહજ અલગ થઈ જાય છે.

### સર્વઘાતી અને દેશઘાતી કર્મ-પ્રકૃતિઓ :

આત્માનાં સ્વ-લક્ષણોનું આવરણ કરનારી ઘાતી કર્મોની ૪૫ કર્મ-પ્રકૃતિઓ પણ બે પ્રકારની છે- ૧. સર્વઘાતી અને ૨. દેશઘાતી. સર્વઘાતી કર્મ-પ્રકૃતિ કોઈક આત્મગુણને પૂર્ણતઃ આવૃત્તિ કરે છે અને દેશઘાતી કર્મ-પ્રકૃતિ તેના એક અંશને આવૃત્તિ કરે છે.

આત્માનાં સ્વાભાવિક સત્યાનુભૂતિ નામક ગુણને મિથ્યાત્વ (અશુદ્ધ દષ્ટિકોણ) સર્વરૂપેણ આચ્છાદિત કરી દે છે. અનંતજ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) અને અનંતદર્શન (કેવળ દર્શન) નામના આત્માનાં ગુણોનું આવરણ પણ પૂર્ણ રૂપથી થાય છે. પાંચે પ્રકારની નિદ્રાઓ પણ આત્માની સહજ અનુભૂતિની ક્ષમતાને પૂર્ણતઃ આવૃત્તિ કરે છે. આ પ્રમાણે ચારે કષાયોના પહેલા ત્રણેય પ્રકાર, જે કે સંખ્યામાં ૧૨ થાય છે. તે પણ પૂર્ણતયા બાધક બને છે. અનંતાનુબંધી કષાય સમ્યક્ત્વનું, અપ્રત્યાખ્યાની કષાય દેશવ્રતી ચારિત્ર (ગૃહસ્થ ધર્મ)નું અને પ્રત્યાખ્યાની કષાય સર્વવ્રતી ચારિત્ર (મુનિધર્મ)નું પુર્ણતઃ બાધક બને છે. માટે તે ૨૦ પ્રકારની કર્મ-પ્રકૃતિઓ સર્વઘાતી કહેવાય છે. બાકી રહેલ જ્ઞાનાવરણીય કર્મની ૪, દર્શનાવરણીય કર્મની ૩ મોહનીય કર્મની ૧૩, અંતરાય કર્મની ૫ કુલ ૨૫ કર્મ-પ્રકૃતિઓ દેશઘાતી કહેવાય છે. સર્વઘાતનો અર્થ માત્ર આ ગુણોના પૂર્ણ પ્રગટતાને રોકે છે. ન કે ગુણોના અનસ્તિત્વને. કારણકે જ્ઞાનાદિ ગુણોના પૂર્ણ અભાવની સ્થિતિમાં આત્મ-તત્ત્વ અને જડ-તત્ત્વમાં અંતર જ નહિ રહે. કર્મ તો આત્મ ગુણોના પ્રગટમાં બાધક તત્ત્વ છે. તે આત્મ-ગુણોને વિનષ્ટ કરી શકતા નથી. નંદીસૂત્રમાં તો કહેલું છે કે જે પ્રમાણે વાદળા સૂર્યના પ્રકાશને ચાહે ગમે તેટલું આવૃત્ત કરી લે છતાં પણ તે તેની પ્રકાશ-ક્ષમતા ને નષ્ટ કરી શકતા નથી અને તેના પ્રકાશના પ્રગટને પૂર્ણતઃ રોકી શકતા નથી તે પ્રમાણે ચાહે કર્મ જ્ઞાનાદિ આત્મગુણોને કેટલું એ આવૃત્ત કરી લે છતાં પણ તેનો એક અંશ હંમેશા અનાવૃત્ત રહે છે.

### કર્મ બંધનથી મુક્તિ :

જૈન કર્મ-સિદ્ધાંતની એ માન્યતા છે કે પ્રત્યેક કર્મ પોતાના વિપાક કે ફળ આપીને અલગ થઈ જાય છે. આ વિપાકની અવસ્થામાં જો આત્મા રાગ-દ્વેષ અથવા મોહથી અભિભૂત થાય છે. તો તે ફરીથી નવા કર્મોનો સંચય કરી લે છે. આ પ્રમાણે તે પરંપરા સતત રૂપથી ચાલતી રહે છે. વ્યક્તિના અધિકાર ક્ષેત્રમાં એ નથી કે તે કર્મનાં વિપાકને પરિજ્ઞામ સ્વરૂપ થનારી અનુભૂતિથી ઈન્કાર કરી દે. માટે તે એક કઠિન સમસ્યા છે કે કર્મનાં બંધન અને વિપાકની આ પ્રક્રિયાથી મુક્તિ કેવી રીતે થાય, જો કર્મનાં વિપાકનાં ફળ સ્વરૂપ અમારા અંદર કોઠાદિ કષાય ભાવ અથવા કામાદિ ભોગ ભાવ ઉત્પન્ન થવા જ છે તો પછી સ્વાભાવિક રૂપથી પ્રશ્ન ઉઠે છે કે અમે વિમુક્તિની દિશામાં આગળ કેવી રીતે વધીએ? આ હેતુએ જૈન આચાર્યોએ બે ઉપાયનું પ્રતિપાદન કરેલ છે- ૧. સંવર અને ૨. નિર્જરા. સંવરનું તાત્પર્ય એ છે કે વિપાકની સ્થિતિમાં પ્રતિક્રિયાથી રહિત રહીને નવીન કર્માશ્રવ અને બંધને ન થવા દેવું અને નિર્જરાનું તાત્પર્ય એ છે કે પૂર્વ-કર્મોનાં વિપાકને સમભાવપૂર્વક અનુભૂતિ કરતા થકા તેની નિર્જરા કરી દેવી કે પછી તપ સાધના દ્વારા પૂર્વબદ્ધ અનિયત વિપાકી કર્મોને સમયથી પૂર્વ (પહેલા) તેના વિપાકને પ્રદેશોદયના માધ્યમથી નિર્જરિત કરવું.

એ સત્ય છે કે પૂર્વબદ્ધ કર્મોનાં વિપાકોદયની સ્થિતિમાં કોઠાદિ આવેગ પોતાની અભિવ્યક્તિના હેતુએ ચેતનાનાં સ્તર પર આવે છે. પરંતુ આત્મા તે સમયે પોતાને રાગ-દ્વેષથી ઉપર ઉઠાવીને સાક્ષીભાવમાં સ્થિત રાખે અને તે ઉદયમાં આવી રહેલ કોઠાદિ ભાવોના પ્રતિ માત્ર દષ્ટ-ભાવ રાખે તો તે ભાવી બંધનથી બચીને પૂર્વબદ્ધ કર્મોની નિર્જરા કરી દે છે અને આ પ્રમાણે તે બંધનથી વિમુક્તિની તરફ પોતાની યાત્રા પ્રારંભ કરી દે છે. વાસ્વતમાં વિવેક અને અપ્રમત્તતા એવા તથ્ય છે કે જે અમને નવીન બંધનથી બચાવીને વિમુક્તિની તરફ અભિમુખ કરે છે. વ્યક્તિમાં જેટલી અપ્રમત્તતા કે આત્મ-ચેતના હશે તેટલો તેનો વિવેક જાગૃત રહેશે. તેટલા બંધનથી વિમુક્તિની દિશામાં આગળ વધશે. જૈન-કર્મ

સિદ્ધાંત બતાવે છે કે કર્મોનાં વિપાકના સંબંધમાં અમે વિવશ કે પરતંત્ર હોઈએ છીએ. પરંતુ તે વિપાકની દશામાં પણ અમારામાં એટલી સ્વતંત્રતા અવશ્ય હોય છે કે અમે નવીન કર્મ પરંપરાનો સંચય કરીએ યા ન કરીએ એવો નિશ્ચય કરી શકે છે. વાસ્તવમાં કર્મ-વિપાક સંદર્ભમાં અમે પરતંત્ર હોઈએ છીએ. પરંતુ નવીન કર્મ બંધના સંદર્ભમાં અમે આંશિક રૂપમાં સ્વતંત્ર છીએ. આ જ આંશિક સ્વતંત્રતાનાં દ્વારા અમે મુક્તિ અર્થાત્ પૂર્ણ સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરી શકીએ. જે સાધક વિપાકોદ્યના સમયે સાક્ષીભાવ કે જ્ઞાતાદૃષ્ટા ભાવમાં જીવન જીવવા ઈચ્છે છે. તે નિશ્ચય કર્મ-વિમુક્તને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

કર્મોથી મુક્તિ જ મોક્ષ છે. મોક્ષ જ જૈન ધર્મ-દર્શનનું ચરમ સાધ્ય છે. એટલા માટે હવે તેનું વિવેચન કરવામાં આવે છે.

### મોક્ષ તત્વ :

જૈન તત્વ-મીમાંસાનાં અનુસાર સંવરના દ્વારા કર્મોનાં આગમનનો નિરોધ થઈ જવા પર અને નિર્જરાનાં દ્વારા સમસ્ત પુરાતન કર્મોનો ક્ષય થઈ જવા પર આત્માની જે નિષ્કર્ષ શુદ્ધ અવસ્થા હોય છે તેને મોક્ષ કહેવાય છે.<sup>૧</sup> કર્મ-ફળ નાં અભાવમાં કર્મ-જનિત આવરણ કે બંધન પણ રહેતા નથી અને આ બંધનનો અભાવ જ મુક્તિ છે.<sup>૨</sup> વાસ્તવમાં મોક્ષ આત્માની શુદ્ધ સ્વરૂપાવસ્થા છે.<sup>૩</sup> બંધન આત્માની વિરુપાવસ્થા છે અને મુક્તિ આત્માની સ્વરૂપાવસ્થા છે. અનાત્મામાં મમત્વ, આસક્તિરૂપ અભિમાનનું દૂર થઈ જવું એ જ મોક્ષ છે.<sup>૪</sup> અને એ જ આત્માની શુદ્ધાવસ્થા છે. બંધન અને મુક્તિની આ સમગ્ર વ્યાખ્યા પર્યાય દૃષ્ટિનો વિષય છે. આત્માની વિરૂપ પર્યાય બંધન છે અને સ્વરૂપ પર્યાય મોક્ષ છે. પર પદાર્થ, પુદ્ગલ, પરમાણુ કે જડ કર્મ વર્ગજ્ઞાઓનાં નિમિત્ત આત્મામાં જે પર્યાયો ઉત્પન્ન થાય છે અને જેના કારણે પર માં આત્મ-ભાવ (મારાપણું) ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ વિરૂપ પર્યાય છે. પર પરિણતિ છે. સ્વની પરમાં અવસ્થિતિ છે. એ જ બંધન છે અને આનો અભાવ જ મુક્તિ છે. બંધન અને મુક્તિ બંને એક જ આત્મા-દ્રવ્ય કે ચેતનાની બે અવસ્થાઓ માત્ર છે. જે પ્રમાણે સ્વાર્ણ મુકુટ અને સ્વાર્ણ કુંડલ સ્વાર્ણની જ બે અવસ્થાઓ છે. પરંતુ જો માત્ર વિશુદ્ધ તત્વ દૃષ્ટિ કે નિશ્ચય નયથી વિચાર કરીએ તો બંધન અને મુક્તિ બંનેની વ્યાખ્યા સંભવ નથી. કારણ કે આત્મ-તત્વ સ્વરૂપનો પરિત્યાગ કરી પરસ્વરૂપમાં ક્યારેય પણ પરિણત થતા નથી. વિશુદ્ધ તત્વ દૃષ્ટિથી તો આત્મા નિત્યમુક્ત છે. પરંતુ જ્યારે તત્વની પર્યાયોનાં સંબંધમાં વિચાર પ્રારંભ કરાય છે તો બંધન અને મુક્તિની સંભાવનાઓ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે. કારણ કે બંધન અને મુક્તિ પર્યાય અવસ્થામાં જ સંભવ હોય છે. મોક્ષને તત્વ માનેલ છે. પરંતુ મોક્ષ બંધનના અભાવનું જ નામ છે. જૈનાગમોમાં મોક્ષ તત્વ પર ત્રણ દૃષ્ટિઓથી વિચાર કરેલ છે. ૧. ભાવાત્મક દૃષ્ટિકોણ, ૨. અભાવાત્મક દૃષ્ટિકોણ, ૩. અનિર્વચનીય દૃષ્ટિકોણ.

### મોક્ષ પર ભાવાત્મક દૃષ્ટિકોણથી વિચાર :

જૈન દાર્શનિકોએ મોક્ષાવસ્થા પર ભાવાત્મક દૃષ્ટિકોણથી વિચાર કરતા તેને નિર્બાધ અવસ્થા કહેલ છે.<sup>૫</sup> મોક્ષમાં સમસ્ત બાધાઓનાં અભાવને કારણે આત્માનાં નિજગુણ પૂર્ણરૂપથી પ્રગટ થઈ જાય છે. મોક્ષ બાધક તત્વોથી અનુપસ્થિતિ અને પૂર્ણતાનું પ્રગટપણું છે. આચાર્ય કુંદકુંદે મોક્ષની ભાવાત્મક દશાનું ચિત્ર કરતા તેને શુદ્ધ અનંત ચતુષ્ટયયુક્ત, અક્ષય, અવિનાશી, નિર્બાધ, અતીન્દ્રિય, અનુપમ, નિત્ય, અવિચલ, અનાલંબ કહ્યું છે.<sup>૬</sup> આચાર્ય તે જ ગ્રંથમાં આગળ ચાલીને મોક્ષમાં નિમ્ન વાતોની વિદ્યમાનતાથી સૂચના કરે છે.<sup>૭</sup> ૧. પૂર્ણજ્ઞાન, ૨. પૂર્ણ દર્શન, ૩. પૂર્ણ સૌખ્ય, ૪. પૂર્ણવીર્ય,

૧. કૃત્સ્ન કર્મક્ષયાન્ મોક્ષ : તત્વાર્થ સૂત્ર અ. ૧૦, સુ. ૧

૨. બન્ધ વિયોગો મોક્ષ: - અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ, ખંડ - ૬, પૃ. ૪૩૧

૩. મુકલ્લો જ્વસ્ત શુદ્ધ રૂપસ્સ - તેજ, ખંડ - ૬, પૃ. ૪૩૧

૪. તુલના કરો. (અ) આત્મ-મીમાંસા દલસુપભાઈ, પૃ. ૬૬-૬૭

(વ) મમેતિ વધ્યતે જન્તુર્મમનેતિ પ્રમુચ્યતે - ગરુડ પુરાણ.

૫. આઘ્વાબ્રાહ્મં અવસ્થાણં - વ્યાવાધાવર્જિતભવસ્થાનમ્ અવસ્થિતિ: જ્વસ્યાસૌ મોક્ષ ઇતિ - અભિધાન રાજેન્દ્ર કોષ, ખંડ-૬, પૃ. ૪૩૧.

૬. નિયમસાર, ૧૭૬-૧૭૭

૭. વિજ્જદિ કેવલનાણં કેવલસોકલ્લં ચ કેવલ વિરિયં । કેવલદિઢ્ઠી અમુત્તં અત્થિત્તં સપ્પદેસત્તં-નિયમસાર- ૧૮૧.

૫. અમૂર્તત્વ, ૬. અસ્તિત્વ અને ૭. સપ્રદેશતા. આચાર્ય કુંદકુંદે જે મોક્ષ દશાનાં સાત ભાવાત્મક તથ્યોનો ઉલ્લેખ કરેલ છે. તે બધા ભારતીય દર્શનોને સ્વીકાર નથી. વેદાંતને સ્વીકાર નથી. સાંખ્ય, સૌખ્ય અને વીર્યને અને ન્યાયવૈશેષિક જ્ઞાન અને દર્શનને પણ અસ્વીકાર કરી દે છે. બૌદ્ધ શૂન્યવાદ અસ્તિત્વનો પણ વિનાશ કરી દે છે અને ચાર્વાક દર્શન મોક્ષની ધારણાને પણ સમાપ્ત કરી દે છે. વાસ્તવમાં મોક્ષને અનિર્વચનીય માનતા હોવા છતાં પણ વિભિન્ન દાર્શનિક માન્યતાઓનાં નિરાકરણનાં માટે જ મોક્ષની આ ભાવાત્મક અવસ્થાનું ચિત્રણ કરેલ છે. ભાવાત્મક દષ્ટિથી જૈન વિચારણા મોક્ષાવસ્થામાં અનંત ચતુષ્ટયની ઉપસ્થિતિ પર બળ આપે છે. અનંત જ્ઞાન, અનંત દર્શન, અનંત સૌખ્ય અને અનંત શક્તિને જૈન વિચારણામાં અનંત ચતુષ્ટય કહેવાય છે. બીજરૂપમાં આ અનંત ચતુષ્ટય બધા જીવાત્માઓમાં ઉપસ્થિત છે. મોક્ષ દશામાં આના અવરોધક કર્મોનો ક્ષય થવાથી એ ગુણ પૂર્ણરૂપમાં પ્રગટ થઈ જાય છે. એ પ્રત્યેક આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ છે. જે મોક્ષાવસ્થા પૂર્ણ રૂપથી અભિવ્યક્ત થઈ જાય છે. અનંત ચતુષ્ટયમાં અનંતજ્ઞાન અનંત શક્તિ અને અનંત સૌખ્ય આવે છે. પરંતુ અષ્ટ કર્મોના પ્રહાણનાં આધાર પર સિદ્ધોના આઠ ગુણોની માન્યતા પણ જૈન વિચારણામાં પ્રચલિત છે. ૧. જ્ઞાનાવરણીય કર્મના નષ્ટ થઈ જવાથી મુક્તાત્મા અનંત જ્ઞાન કે પૂર્ણજ્ઞાનથી યુક્ત થાય છે. ૨. દર્શનાવરણ કર્મના નષ્ટ થઈ જવાથી અનંત દર્શનથી સંપન્ન થાય છે. ૩. વેદનીય કર્મના ક્ષય થઈ જવાથી વિશુદ્ધ અનશ્વર આધ્યાત્મિક સુખોથી યુક્ત થાય છે. ૪. મોહ કર્મનાં નષ્ટ થઈ જવાથી યથાર્થ દષ્ટિ (ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ)થી યુક્ત થાય છે. મોહ કર્મના દર્શન મોહ અને ચારિત્ર મોહ એમ બે ભાગ કરાય છે. દર્શનમોહના પ્રહાણથી (સમાપ્ત) યથાર્થ અને ચારિત્રમોહના ક્ષયથી યથાર્થ ચારિત્ર (ક્ષાયિક ચારિત્ર)નું પ્રગટન થાય છે. પરંતુ મોક્ષ દશામાં ક્રિયારૂપ ચારિત્ર હોતું નથી માત્ર દષ્ટિરૂપ ચારિત્ર જ હોય છે, માટે તેને ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વના અંતર્ગત જ માની શકાય છે. એમ તો આઠ કર્મોની ૩૧ પ્રકૃતિઓના પ્રહાણના આધારથી સિદ્ધાંતોના ૩૧ ગુણ માનેલ છે. તેમાં યથાખ્યાત ચારિત્રને સ્વતંત્ર ગુણ માનેલ છે. ૫. આયુ કર્મનો ક્ષય થઈ જવાથી મુક્તાત્મા જન્મ-મરણના ચક્રથી છૂટી જાય છે. તે અજર-અમર થાય છે. ૬. નામ-કર્મનો ક્ષય થઈ જવાથી મુક્તાત્મા અશરીરી અને અમૂર્ત થાય છે. માટે તે ઈન્દ્રિય ગ્રાહ્ય થતા નથી. ૭. ગોત્ર-કર્મનો નષ્ટ થઈ જવાથી અગુરુલઘુત્વથી યુક્ત થઈ જાય છે.<sup>૧</sup> અર્થાત્ બધા સિદ્ધ સમાન હોય છે. તેમાં નાના-મોટા કે ઊંચનીચનો ભાવ હોતો નથી. ૮. અંતરાય કર્મનો નાશ થઈ જવાથી બાધા રહિત થઈ જાય છે. અર્થાત્ અનંત શક્તિ સંપન્ન થાય છે.<sup>૨</sup> અનંત શક્તિનો આ વિચાર મૂળથી નિષેધાત્મક જ છે. એ માત્ર બાધાઓનો જ અભાવ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે અષ્ટ કર્મોના પ્રહાણનાં (નષ્ટના) આધાર પર મુક્તાત્માના આઠ ગુણોની વ્યાખ્યા માત્ર એક વ્યાવહારિક સંકલ્પના જ છે. તેના વાસ્તવિક સ્વરૂપનું નિર્વચન નથી. તે વ્યવહારિક દષ્ટિથી તેને સમજવાનો પ્રયાસ માત્ર છે એ તેનું વ્યાવહારિક મૂલ્ય છે. વાસ્તવમાં તો તે અનિર્વચનીય છે. આચાર્ય નેમીચંદ્ર ગોમ્મટસારમાં સ્પષ્ટ રૂપથી કહે છે કે સિદ્ધોના આ ગુણોનું વિધાનમાત્ર સિદ્ધાત્માના સ્વરૂપનાં સંબંધમાં જે એકાંતિક માન્યતાઓ છે તેના નિષેધના માટે છે.<sup>૩</sup> મુક્તાત્મામાં કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનનાં રૂપમાં જ્ઞાનોપયોગ અને દર્શનોપયોગનો સ્વીકાર કરીને મુક્તાત્માઓને જડ માનવાવાળી વૈભાષિક બૌદ્ધો અને ન્યાય-વૈશેષિકની ધારણાનો પ્રતિષેધ કરેલ છે. મુક્તાત્માનાં અસ્તિત્વ કે અક્ષયતાનો સ્વીકાર કરી મોક્ષને અભાવ રૂપમાં માનનારી જડવાદી તથા સૌત્રાન્તિક બૌદ્ધોની માન્યતાનું નિરસન કરેલ છે. આ પ્રમાણે અમે જોઈએ છે કે મોક્ષ દશાનું સમગ્ર ભાવાત્મક ચિત્રણ નિષેધાત્મક મૂલ્ય જ રાખે છે. આ વિધાન પણ નિષેધના માટે છે.

### અભાવાત્મક દષ્ટિથી મોક્ષ તત્વ પર વિચાર :

જૈનાગમોમાં મોક્ષાવસ્થાનું ચિત્ર નિષેધાત્મક રૂપથી પણ થયેલ છે. પ્રાર્થીનતમ જૈનાગમ આચારાંગ સૂત્રમાં મુક્તાત્માનું નિષેધાત્મક ચિત્ર નીચે પ્રમાણે પ્રસ્તુત કરેલ છે. મોક્ષાવસ્થામાં સમસ્ત કર્મોનો ક્ષય થઈ જવાથી મુક્તાત્મા ન દીર્ઘ છે,

૧. કેટલાક વિદ્વાનોએ અગુરુલઘુત્વનો અર્થ ન હલકો ન ભારી કરેલ છે.
૨. પ્રવચનસારોદ્ધાર દ્વાર-૨૭૬, ગાથા ૧૫૮૩- ૧૫૮૪.
૩. સદસિત સંખો મક્કહિ બુદ્ધો પેયા ડ્યો ય વિસેસી । ઈસર મંડલી ઢંસણ વિદ્ધસણઠ્ઠં કયં એવં । ગોમ્મટસાર, નેમીચંદ્ર

ન હ્રસ્વ છે, ન વૃત્તાકાર છે, ન ત્રિકોણ છે, ન ચતુષ્કોણ છે, ન પરિમંડળ સંસ્થાનવાળા છે. ન તે તીક્ષ્ણ છે. ન તે કૃષ્ણ, નીલો, પીળો, રક્ત અને શ્વેત વર્ણવાળા છે. તે સુગંધ અને દુર્ગંધવાળા પણ નથી. કડવા, ખાટા, મીઠા અને તીખા રસવાળા પણ નથી. તેમાં ગુરુ, લઘુ, કોમળ, કઠોર, સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ, શીત અને ઉષ્ણ આદિ સ્પર્શ ગુણોનો પણ અભાવ છે, તે ન સ્ત્રી છે, ન પુરુષ છે, ન નપુંસક છે. આ પ્રમાણે મુક્તાત્મામાં રસ રૂપ વર્ણ ગંધ અને સ્પર્શ પણ નથી.<sup>૧</sup> આચાર્ય કુંદકુંદ નિયમસારમાં મોક્ષ દશાનો નિષેધાત્મક ચિત્ર પ્રસ્તુત કરતા લખે છે કે "મોક્ષ દશામાં ન સુખ છે, ન દુઃખ છે, ન પીડા છે, ન બાધા છે, ન જન્મ છે, ન મરણ છે, ન તો ત્યાં ઈન્દ્રિય છે, ન ઉપસર્ગ છે, ન મોહ છે, ન વ્યામોહ છે, ન નિદ્રા છે, ન ત્યાં ચિંતા છે, ન આર્ત અને રૌદ્ર વિચાર જ છે. ત્યાં તો ધર્મ (શુભ) અને શુકલ (પ્રશસ્ત) વિચારોનો પણ અભાવ છે."<sup>૨</sup>

મોક્ષાવસ્થામાં તો સર્વ સંકલ્પોનો અભાવ છે. તે બુદ્ધિ અને વિચારનો વિષય નથી. તે પક્ષાતિકાન્ત છે. આ પ્રમાણે મુક્તાવસ્થાનું નિષેધાત્મક વિવેચન તેને અનિર્વચનીય બતાવવાના માટે જ છે.

### મોક્ષનું અનિર્વચનીય સ્વરૂપ :

મોક્ષનું નિષેધાત્મક નિર્વચન અનિવાર્ય રૂપથી અમને તેની અનિર્વચનીયતાની તરફ જ લઈ જાય છે. પારમાર્થિક દૃષ્ટિથી વિચાર કરતા જૈન દાર્શનિકોએ તેને અનિર્વચનીય જ માનેલ છે.

આચારંગ સૂત્રમાં સ્પષ્ટ રૂપથી કહેવામાં આવ્યું છે કે સમસ્ત સ્વર ત્યાંથી પાછા આવે છે. અર્થાત્ ધ્વન્યાત્મક કોઈ પણ શબ્દની પ્રવૃત્તિનો તે વિષય નથી. વાણી તેનું નિર્વચન કરવામાં જરાપણ સમર્થ નથી. ત્યાં વાણી મૌન થઈ જાય છે. તર્ક ત્યાં સુધી પહોંચી ન શકે. બુદ્ધિ (મતિ) તેને ગ્રહણ કરવામાં અસમર્થ છે. અર્થાત્ તે વાણી, વિચાર અને બુદ્ધિનો વિષય નથી. કોઈ ઉપમાના દ્વારા પણ તેને સમજાવી શકતું નથી. કારણકે તેને કોઈ ઉપમા આપી શકાતી નથી. તે અનુપમ છે, અરૂપી સત્તાવાન છે. તે અ-પદ કોઈ પદ નથી. અર્થાત્ એવો કોઈ શબ્દ નથી જેના દ્વારા તેનું નિરૂપણ કરી શકાય.<sup>૩</sup> તેના વિષયમાં કેવળ એટલું જ કહી શકાય છે કે તે અરૂપ, અરસ, અવર્ણ અને અસ્પર્શ છે. કારણકે તે ઈન્દ્રિય ગ્રાહ્ય નથી.

વાસ્તવમાં મોક્ષ જ એવું તત્ત્વ છે જે બધા દર્શનો, ધર્મો અને સાધના વિધિઓનું ચરમ લક્ષ્ય છે, ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, તે આત્મપૂર્ણતા છે. તેનો ફક્ત અનુભવ કરી શકાય છે. તેને શબ્દોમાં બાંધી ન શકાય. આ શાબ્દિક વિવરણ તેનો સંકેત તો કરી શકે છે પરંતુ તેની અનુભૂતિ ન કરાવી શકાય. તેની અનુભૂતિ તો સાધનાનાં માધ્યમથી જ સંભવ છે. આશા છે પ્રબુદ્ધ સાધક તેની સ્વાનુભૂતિ કરી અનંત અને અસીમ આનંદને પ્રાપ્ત કરશે.

આ પ્રમાણે દ્રવ્યાનુયોગની આ ભૂમિકામાં અમે મુખ્ય રૂપથી પંચાસ્તિકાયો, ષટ્દ્રવ્યો અને નવ તત્ત્વોની પોતાની દૃષ્ટિથી ઐતિહાસિક અને આગમિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં ચર્ચા કરી છે.

૧. સે ન દીહે, ન હસ્મે, ન વદ્દે, ન તંસે, ન ચરંસે, ન પરિમંડલે, ન કિન્હે, ન નીલે, ન લોહિએ, ન હાલિદે, ન સુકિલ્લે, ન મુરભિગંધે, ન દુરભિગંધે, ન તિત્તે, ન કડુએ, ન કસાએ, ન અંબીલે, ન મહુરે, ન કક્કવડે, ન મડએ, ન ગુરુએ, ન લહુએ, ન સીએ, ન ઉણ્હે, ન નિદ્દે, ન લુક્કે, ન કાઠ, ન રુદ્દે, ન સંગે, ન ઇત્થી, ન પુરિસે, ન અન્નહા-સે ન સદ્દે, ન રૂવે, ન ગંધે, ન રસે, ન ફાસે-

આચારંગ સૂત્ર ૧/૫/૬

૨. ણવિ દુક્કં ણવિ સુક્કં ણવિ પીડા વ ણવિ વિજ્જદે બાહા, ણવિ મરણં ણવિ જણણં, તત્થેવ ય હોઈ ણિબ્બાણં ॥  
 ણવિ ઈંદિય ઉવસમ્મા ણવિ મોહો વિહિનયો ણ ણિદ્દાય ।

ણ ય તિણ્હા ણેવ છુહા તત્થેવ હવદિ ણિબ્બાણં ॥

નિયમસાર ૧૭૮-૧૭૯

૩. સવ્વેસરા નિયટ્ટંતિ તક્કા જત્થ ન વિજ્જઈ, ગઈ તત્થ ન, ગહિયા ઓએ અપ્પઙ્ગાણસ્સ ચેયન્ને-ઉવમા ન વિજ્જએ -  
 અરૂવી સત્તા અપ્પયસ્સ પયં નત્થિ ।

આચારંગ સૂત્ર ૧/૫/૬/૧૭૧

આ અત્યંત જ મહત્વપૂર્ણ તથ્ય છે કે ઉપાધ્યાય પ્રવર મુનિ શ્રી કન્હૈયાલાલજી મ.સા. 'કમલે' (એ) પોતાનું સમસ્ત જીવન અનુયોગોના આ વર્ગીકરણના મહાન્ કાર્યમાં સમર્પિત કરી દીધું છે. તે પોતાના જીવનનાં લગભગ આઠ દશક પૂર્ણ કરી ચુક્યા છે. તે લગભગ પાછળના પચાસ વર્ષોથી આ કાર્યમાં લાગેલ છે. તેવોએ આ શ્રમ કરીને અર્ધમાગધી આગમોના વિષયોનાં અધ્યયનનાં માટે શોધાર્થીઓ અને વિદ્વાનોનો જે ઉપકાર કરેલ છે. તેને ક્યારે પણ વિસ્મૃત કરી શકાય નહીં.

ઉપાધ્યાયશ્રીએ દ્રવ્યાનુયોગનાં આ સંકલનમાં દ્રવ્ય વિવેચન, પર્યાય વિવેચન તથા જીવાજીવ વિવેચનની સાથે-સાથે જીવનો આહાર, ભવસિદ્ધિક, સંજી, લેશ્યા, દષ્ટિ, સંયત, કષાય, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, વેદ, શરીર, પર્યાપ્ત, આદિ અપેક્ષાઓથી પણ વિસ્તૃત વિચાર કરતા થકા તત્સંબંધી બધા આગમિક સ્થળોને ઉપશીર્ષકોનાં અંતર્ગત રાખીને પ્રસ્તુત કરેલ છે. આ વિષયાનુક્રમથી કરાયેલ આગમિક સ્થળોનું પ્રસ્તુતિકરણનો સહુથી વધારે લાભ એ થયો કે એક વિષયથી સંબંધિત બધા આગમિક સંદર્ભ એક સાથે પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. તેના દ્વારા કરેલ આ શ્રમ-સાધ્ય કાર્યથી અનેકાનેક લોકોને શ્રમથી મુક્તિ મળેલ છે. અમે તેમનો આભાર ક્યા શબ્દથી પ્રગટ કરીએ. તેમના સાર્થક શ્રમને શબ્દની સીમામાં બાંધવું અસંભવ છે.

ચરણાનુયોગની ભૂમિકાની જેમ આ ભૂમિકાના માટે પણ મેં એમને અને પાઠકોને પર્યાપ્ત પ્રતીક્ષા કરાવી. આ હેતુ હૃદયથી ક્ષમા પ્રાર્થી છું.

પોપ વદ-૧૦, સંવત્ ૨૦૫૧  
પાર્શ્વનાથ જયંતિ

પ્રો. ડો. સાગરમલ જૈન  
નિર્દેશક-પાર્શ્વનાથ શોધપીઠ  
વારાણસી ૫



# વિષય-સૂચી

## ભાગ-૧

### અધ્યયન ૧ થી ૧૪

ક્ર.સં.	અધ્યયન	પૃષ્ઠાંક
૧	પ્રારંભિક અધ્યયન	૧ - ૫
૨	દ્રવ્ય અધ્યયન	૬ - ૩૪
૩	અસ્તિકાય અધ્યયન	૩૫ - ૪૭
૪	પર્યાય અધ્યયન	૪૮ - ૧૧૭
૫	પરિણામ અધ્યયન	૧૧૮ - ૧૨૭
૬	જીવાજીવ અધ્યયન	૧૨૮ - ૧૩૩
૭	જીવ અધ્યયન	૧૩૪ - ૩૫૪
૮	પ્રથમ-અપ્રથમ અધ્યયન	૩૫૫ - ૩૬૪
૯	સંજ્ઞી અધ્યયન	૩૬૫ - ૩૬૮
૧૦	યોનિ અધ્યયન	૩૬૯ - ૩૭૮
૧૧	સંજ્ઞા અધ્યયન	૩૭૯ - ૩૮૩
૧૨	સ્થિતિ અધ્યયન	૩૮૪ - ૪૭૩
૧૩	આહાર અધ્યયન	૪૭૪ - ૫૩૮
૧૪	શરીર અધ્યયન	૫૩૯ - ૬૦૪



# વિષયાનુક્રમશિક્ષા

## ૧. પ્રારંભિક અધ્યયન

સૂત્રાંક	વિષય	પા. નં.
	આમુખ	૧
૧	મંગલાચરણ,	૨
૨	જીવાજીવના જ્ઞાનનું મહત્વ,	૨-૩
૩	જીવાજીવના અસ્તિત્વની પ્રજ્ઞાનું પ્રરૂપણ,	૩
૪	દ્રવ્યાનુયોગની પ્રરૂપણના પ્રકાર,	૩
૫	દ્રવ્યાનુયોગનું ઉપોદ્ઘાત,	૪-૫

## ૨. દ્રવ્ય અધ્યયન

	આમુખ	૬-૭
૧	દ્રવ્યોના નામ,	૮
૨	વિવિધ વિવક્ષાથી દ્રવ્યોના દ્વિવિધત્વનું પ્રરૂપણ,	૮
૩	આનુપૂર્વી આદિના ક્રમથી દ્રવ્યોના નામ,	૮-૯
૪	વિશેષ-અવિશેષની વિવક્ષાથી દ્રવ્યોના ભેદ-પ્રભેદ,	૯-૧૪
૫	દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયના લક્ષણ,	૧૪
૬	૭ દ્રવ્યોના લક્ષણ,	૧૪
૭	સર્વ દ્રવ્યોના વર્ણ-અવર્ણાદિનું પ્રરૂપણ,	૧૫
૮	ષડ્દ્રવ્યોની અવસ્થિતિકાલનું પ્રરૂપણ,	૧૫
૯	ષડ્દ્રવ્યોનું અનાદિત્વ,	૧૫
૧૦	અસ્તિત્વ-નાસ્તિત્વના પરિણામનું પ્રરૂપણ,	૧૫-૧૬
૧૧	ષડ્દ્રવ્યોમાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્માદિનું પ્રરૂપણ,	૧૬-૧૭
૧૨	ષડ્દ્રવ્યોના અવગાઢ-અનવગાઢનું પ્રરૂપણ,	૧૭-૧૮
૧૩	અસંખ્યાત પ્રદેશી લોકમાં અનન્ત પ્રદેશી દ્રવ્યોના અવગાઢનું પ્રરૂપણ,	૧૮
૧૪	નરક પૃથ્વીઓ સૌધર્માદિ દેવલોકો અને ઈષત્પ્રાગભારા પૃથ્વીના અવગાઢ-અનવગાઢનું પ્રરૂપણ,	૧૮
૧૫	પંચાસ્તિકાયના પ્રદેશોનું અને અધ્યાસમયોનું પરસ્પર પ્રદેશની સ્પર્શનાની પ્રરૂપણ,	૧૮-૨૪
૧૬	પંચાસ્તિકાયના પ્રદેશોનું અને અધ્યાસમયોનું પરસ્પર પ્રદેશાવગાઢનું પ્રરૂપણ,	૨૪-૨૯
૧૭	ત્રણ દ્રવ્ય એક-એક અને ત્રણ દ્રવ્ય અનન્ત,	૨૯
૧૮	લોકાલોક વિવક્ષાથી દ્રવ્યોના ભેદ-પ્રભેદ	૨૯
૧૯	જીવ દ્રવ્યના ભેદ,	૨૯
૨૦	અરુપી અજીવ દ્રવ્યોના ભેદ,	૨૯
૨૧	અરુપી અજીવ દ્રવ્યોનું પ્રમાણ પ્રરૂપણ,	૩૦
૨૨	રૂપી અજીવ દ્રવ્યના ભેદ,	૩૦
૨૩	મૂર્તરૂપી દ્રવ્યોનું અરુપી આકાશ દ્રવ્યની સાથે સ્પર્શન અને અવગાહનનું પ્રરૂપણ,	૩૦



૨૪	સમયાદિકોનું અચ્છેદાદિ પ્રરુપણ,	૩૧
૨૫	સમય-અતીત-અનાગત અને સર્વધ્યા કાલના અગુરુલઘુત્વનું પ્રરુપણ,	૩૧
૨૬	લોકાકાશ અને જીવના અસંખ્યેત્વ પ્રદેશોનું પ્રરુપણ,	૩૧
૨૭	ક્ષેત્ર અને દિશાના અનુસાર દ્રવ્યોના અલ્પબહુત્વ,	૩૧-૩૨
૨૮	ષડ્દ્રવ્યોનું દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ,	૩૨-૩૪
૨૯	જીવ-પુદ્ગલ-અધ્યાસમય આદિ (સર્વપ્રદેશ અને સર્વપર્યાયો) ના અલ્પબહુત્વનું પ્રરુપણ,	૩૪

### ૩. અસ્તિકાય અધ્યયન

	આમુખ	૩૫-૩૬
૧	અસ્તિકાયના ભેદ,	૩૭
૨	પંચાસ્તિકાયોની પ્રવૃત્તિ,	૩૭-૩૮
૩	પંચાસ્તિકાયોના પર્યાયવાચી શબ્દ,	૩૮-૪૦
૪	પાંચેય અસ્તિકાયોનું પ્રમાણ,	૪૦
૫	અસ્તિકાયનાં અજીવ-અરુપી પ્રકાર,	૪૦
૬	પંચાસ્તિકાયોનું ગુરુત્વ-લઘુત્વનું પ્રરુપણ,	૪૧
૭	પંચાસ્તિકાયોનું દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વર્ણાદિનું પ્રરુપણ,	૪૧-૪૩
૮	ચાર અસ્તિકાય દ્રવ્ય પ્રદેશાગ્રની અપેક્ષાએ સમાન,	૪૩
૯	ધર્માસ્તિકાયાદિકોના મધ્ય પ્રદેશોની સંખ્યાનું પ્રરુપણ,	૪૩-૪૪
૧૦	જીવાસ્તિકાયના મધ્ય પ્રદેશોનું આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશોમાં અવગાહનનું પ્રરુપણ,	૪૪
૧૧	દૃષ્ટાંતપૂર્વક ધર્માદિકોમાં પરિપૂર્ણ પ્રદેશોથી અસ્તિકાયત્વનું પ્રરુપણ,	૪૪-૪૫
૧૨	પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોમાં દ્રવ્ય, દ્રવ્યદેશાદિનું પ્રરુપણ,	૪૫-૪૬
૧૩	કેટલા અસ્તિકાયોથી લોક સ્પર્શે છે,	૪૬
૧૪	દૃષ્ટાંતપૂર્વક ધર્મ-અધર્મ આકાશાસ્તિકાયો પર આસનાદિનો નિષેધ,	૪૭

### ૪. પર્યાય અધ્યયન

	આમુખ	૪૮-૫૦
૧	પર્યાય નામ,	૫૧
૨	પર્યાયોના લક્ષણાદિ,	૫૧
૩	પર્યાયના બે પ્રકાર,	૫૧
	<b>૧. જીવ પર્યાય</b>	
૪	જીવ પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૨
૫	ચૌવીસ દંડકોમાં દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અગિયાર સ્થાનો દ્વારા પર્યાયોની પરિમાણનું પ્રરુપણ,	(૫૨-૬૧)
	(૧) નૈરયિકોનાં પર્યાયોના પરિમાણ,	૫૨-૫૫
	(૨) અસુરકુમારાદિના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૫-૫૬
	(૩) પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૬-૫૭
	(૪) અપ્કાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૭
	(૫) તેજસ્કાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૭-૫૮
	(૬) વાયુકાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૮

	(૭) વનસ્પતિકાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૯
	(૮) બેઈન્દ્રિય આદિના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૫૯-૬૦
	(૯) પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૬૦
	(૧૦) મનુષ્યોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૬૦-૬૧
	(૧૧) વાણવ્યન્તર - જ્યોતિષક અને વૈમાનિક દેવોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૬૧
૬	ચૌવીસદંડકોમાં જઘન્ય-ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આદિની વિવક્ષાથી પર્યાયોના પરિમાણનું પ્રરૂપણ,	(૬૧-૮૭)
	(૧) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી નૈરયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૬૧-૬૭
	(૨) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી અસુરકુમાર આદિના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૬૭-૬૮
	(૩) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી પૃથ્વીકાયિકાદિના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૬૮-૭૨
	(૪) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી બેઈન્દ્રિયાદિના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૭૨-૭૫
	(૫) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી પંચેન્દ્રિયતિર્યચોની પર્યાયોનું પરિમાણ,	૭૫-૮૦
	(૬) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી મનુષ્યોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૮૦-૮૭
	(૭) અવગાહનાદિની અપેક્ષાથી વાણવ્યંતર-જ્યોતિષક અને વૈમાનિકના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૮૭

## ૨. અજીવ પર્યાય

૭	અજીવ પર્યાયોના ભેદ-પ્રભેદ અને એના પરિમાણ,	૮૭-૮૮
૮	પરમાણુ પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૮૮-૯૦
૯	સ્કન્ધોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૯૦-૯૨
૧૦	એકાદિ પ્રદેશાવગાહ પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૯૩-૯૪
૧૧	એકાદિ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૯૪-૯૫
૧૨	એકાદિગુણયુક્ત વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૯૫-૯૬
૧૩	જઘન્ય અવગાહના આદિવાળા બે પ્રદેશી આદિ સ્કન્ધોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૯૬-૧૦૦
૧૪	જઘન્યાદિ સ્થિતિવાળા પરમાણુ આદિના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૧૦૦-૧૦૪
૧૫	જઘન્યાદિ ગુણ-વર્ણ-ગન્ધ-રસ-સ્પર્શવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૧૦૪-૧૧૩
૧૬	જઘન્યાદિ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૧૧૩-૧૧૫
૧૭	જઘન્યાદિ અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૧૧૫-૧૧૬
૧૮	જઘન્યાદિ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૧૧૬-૧૧૭
૧૯	જઘન્યાદિ ગુણ-વર્ણ-ગન્ધ-રસ-સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ,	૧૧૭

## ૫. પરિણામ અધ્યયન

	આમુખ	૧૧૮
૧	પરિણામના ભેદ,	૧૧૯
૨	જીવ-પરિણામના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરૂપણ,	૧૧૯-૧૨૧
૩	ચૌવીસ દંડકોમાં જીવ-પરિણામના ભેદોનું પ્રરૂપણ,	૧૨૧-૧૨૫
૪	અજીવ પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરૂપણ,	૧૨૫-૧૨૭

### ૬. જીવ-અજીવ અધ્યયન

	આમુખ	૧૨૮
૧	સમયાદિકોનું જીવ-અજીવ રુપ પ્રરુપણ,	૧૨૯
૨	પ્રામાદિકોનું જીવ-અજીવ રુપ પ્રરુપણ,	૧૩૦
૩	છાયાદિકોનું જીવ-અજીવ રુપ પ્રરુપણ,	૧૩૦-૧૩૧
૪	જીવ-અજીવ દ્રવ્યોમાં જીવોના પરિભોગ-અપરિભોગત્વનું પ્રરુપણ,	૧૩૧-૧૩૨
૫	રોહા અણગારના પ્રશ્નોત્તરોમાં જીવ-અજીવ આદિના શાશ્વતત્વ અને અનાનુપૂર્વત્વનું પ્રરુપણ,	૧૩૨
૬	હૃદગત નૌકાના દષ્ટાંત દ્વારા જીવ અને પુદ્ગલોના અન્યોન્યબદ્ધત્વાદિનું પ્રરુપણ,	૧૩૨-૧૩૩

### ૭. જીવ અધ્યયન

	આમુખ	૧૩૪-૧૪૦
	<b>૧. જીવ સામાન્ય</b>	
૧	જીવ દ્વારા આત્મભાવથી જીવભાવના ઉપદર્શનનું પ્રરુપણ,	૧૪૧
૨	જીવોના ત્રિકાલવર્તિત્વનું પ્રરુપણ,	૧૪૧-૧૪૨
૩	જીવોની બોધ સંજ્ઞાના બે પ્રકાર,	૧૪૨
૪	દષ્ટાંતપૂર્વક લોકના પ્રદેશમાં જીવના જન્મ-મરણ દ્વારા સ્પર્શત્વનું પ્રરુપણ,	૧૪૩-૧૪૪
૫	સંસાર પરિભ્રમણના નવ સ્થાન,	૧૪૪
૬	છ સ્થાનોમાં જીવોના અસામર્થ્યનું પ્રરુપણ,	૧૪૪
૭	જીવ દ્રવ્યોના અનંતત્વનું પ્રરુપણ,	૧૪૪-૧૪૫
૮	ક્ષુદ્ર પ્રાણિઓના છ પ્રકાર,	૧૪૫
૯	હાથી અને કુંથુના સમ જીવ પ્રદેશત્વનું પ્રરુપણ,	૧૪૫-૧૪૬
૧૦	જીવ પ્રદેશોમાં શસ્ત્ર પ્રયોગાભાવનું પ્રરુપણ,	૧૪૬-૧૪૭
૧૧	ઓદન આદિ જીવોના પૂર્વપશ્યાત્ ભાવ પ્રજ્ઞાપનાથી શરીરની પ્રરુપણ,	૧૪૭
૧૨	લોખંડ આદિના જીવોના શરીરનું પ્રરુપણ,	૧૪૭-૧૪૮
૧૩	હાડકા ચામડી આદિના જીવોના શરીરનું પ્રરુપણ,	૧૪૮
૧૪	અંગારા આદિ જીવોની શરીર પ્રરુપણ,	૧૪૮
૧૫	ચંદ્રના દષ્ટાંત દ્વારા જીવના ગુણોની વૃદ્ધિ-હાનિનું પ્રરુપણ,	૧૪૮-૧૫૦
૧૬	વસ્ત્ર અને જીવોની સાદિ સપર્યવસિતાદિનું પ્રરુપણ,	૧૫૦
૧૭	લોકમાં ભવસિદ્ધિક જીવોનું અભાવ નહીં,	૧૫૦-૧૫૧
૧૮	જીવ નિર્વૃત્તિના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરુપણ,	૧૫૧-૧૫૨
૧૯	સંસારી અને સિદ્ધ જીવોમાં સોપચયાદિત્વ અને કાલમાનનું પ્રરુપણ,	૧૫૨-૧૫૪
૨૦	સંસારી અને સિદ્ધ જીવોની વૃદ્ધિ-હાનિ અવસ્થિતિ અને કાલમાનનું પ્રરુપણ,	૧૫૪-૧૫૬
	<b>૨. જીવ પ્રજ્ઞાપના</b>	
૨૧	વિવિધ વિવક્ષાથી બધા જીવોના ભેદ -	(૧૫૬-૧૬૨)
	૧ બે પ્રકાર,	૧૫૬-૧૫૮
	૨ ત્રણ પ્રકાર,	૧૫૮-૧૫૯
	૩ ચાર પ્રકાર,	૧૫૯

૪	પાંચ પ્રકાર,	૧૫૯
૫	છ પ્રકાર,	૧૬૦
૬	સાત પ્રકાર,	૧૬૦
૭	આઠ પ્રકાર,	૧૬૦-૧૬૧
૮	નવ પ્રકાર,	૧૬૧
૯	દસ પ્રકાર,	૧૬૧-૧૬૨
૨૨	જીવ પ્રરુપણાનાં બે પ્રકાર,	૧૬૨
૨૩	અસંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રજ્ઞાપનાનાં ભેદ-પ્રભેદ,	૧૬૨-૧૬૩
<b>૩. સિદ્ધ વર્ણન</b>		
૨૪	વિવિધ વિવક્ષાથી વર્ગજ્ઞાના પ્રકાર દ્વારા સિદ્ધોનાં ભેદોનું પ્રરુપણ,	૧૬૩-૧૬૪
૨૫	સિદ્ધોનાં અનુપમ સુખનું પ્રરુપણ,	૧૬૪-૧૬૫
૨૬	સિદ્ધોનાં આદિ ગુણોનાં નામ,	૧૬૫-૧૬૬
૨૭	સિદ્ધોની અવગાહનાનું પ્રરુપણ,	૧૬૬
૨૮	સિદ્ધોની અવસ્થાનનું પ્રરુપણ,	૧૬૭
૨૯	સિદ્ધોના લક્ષણ,	૧૬૭
૩૦	એકત્વ-બહુત્વની અપેક્ષાએ સિદ્ધોના સાદિ અનાદિત્વનું પ્રરુપણ,	૧૬૭
૩૧	સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવોના સંહનન, સંસ્થાને, અવગાહના અને આયુષ્યનું પ્રરુપણ,	૧૬૭-૧૬૮
૩૨	વિવિધ વિવક્ષાઓથી એક સમયમાં સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવોની સંખ્યાનું પ્રરુપણ,	૧૬૮
<b>૪. જીવોના ભેદ-પ્રભેદ</b>		
૩૩	સંસાર સમાપન્નક જીવોનાં ભેદ પ્રરુપણની પ્રસ્તાવના,	૧૬૮-૧૬૯
૩૪	સંસાર સમાપન્નક જીવોના ભેદોનું વિસ્તારથી પ્રરુપણ,	૧૬૯
	૧. બે પ્રકારના જીવ,	૧૬૯
	૨. ત્રણ પ્રકારના જીવ,	૧૬૯
૩૫	સ્ત્રીઓના ભેદ-પ્રભેદ,	૧૬૯
	૧. તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓ,	૧૬૯-૧૭૦
	૨. મનુષ્ય સ્ત્રીઓ,	૧૭૦-૧૭૧
	૩. દેવ સ્ત્રીઓ,	૧૭૧-૧૭૨
૩૬	પુરુષોથી સ્ત્રીઓની અધિકતાનું પ્રરુપણ,	૧૭૨
૩૭	પુરુષોના ભેદ-પ્રભેદ,	૧૭૨
	૧. તિર્યચયોનિક પુરુષ,	૧૭૨
	૨. મનુષ્ય પુરુષ,	૧૭૨
	૩. દેવ પુરુષ,	૧૭૨
૩૮	નપુંસકોના ભેદ-પ્રભેદ,	૧૭૩
	૧. નૈરયિક નપુંસક,	૧૭૩
	૨. તિર્યચયોનિક નપુંસક,	૧૭૩-૧૭૪
	૩. મનુષ્ય નપુંસક,	૧૭૪

સૂત્રાંક

વિષય

પા.નં.

૩૯	ચાર પ્રકારના જીવ,	૧૭૪
૪૦	પાંચ પ્રકારના જીવ,	૧૭૪
૪૧	છ પ્રકારના જીવ,	૧૭૪
૪૨	સાત પ્રકારના જીવ,	૧૭૪
૪૩	આઠ પ્રકારના જીવ,	૧૭૫
૪૪	નવ પ્રકારના જીવ,	૧૭૫
૪૫	દસ પ્રકારના જીવ,	૧૭૫
૪૬	ચૌદ પ્રકારના જીવ,	૧૭૬
૪૭	ચોવીસ દંડકોની વિવક્ષાથી સંસાર સમાપન્નક જીવોના ભેદ,	૧૭૬
૪૮	ચોવીસ દંડકોની વિવક્ષાથી જીવોના દ્વિવિ ભાગોનું પ્રરુપણ,	૧૭૭-૧૭૯
૪૯	સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રજ્ઞાપનાના ભેદ,	૧૭૯
૫૦	એકેન્દ્રિય જીવ પ્રજ્ઞાપનાના ભેદ,	૧૭૯
૫૧	પૃથ્વીકાયિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૧૭૯-૧૮૧
૫૨	અપ્કાયિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૧૮૨
૫૩	તેજસ્કાયિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૧૮૩
૫૪	વાયુકાયિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૧૮૪
૫૫	વનસ્પતિકાયિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૧૮૫
	૧. વૃક્ષના પ્રકાર,	૧૮૬
	(ક) એકાસ્થિક (એક ગોઠલીવાળા),	૧૮૬
	(ખ) બહુ બીજવાળા,	૧૮૬-૧૮૭
	૨. ગુચ્છ,	૧૮૭
	૩. ગુલ્મ,	૧૮૮
	૪. લતા,	૧૮૮
	૫. વેલ,	૧૮૯
	૬. પર્વક,	૧૮૯
	૭. તૃણ,	૧૯૦
	૮. વલય,	૧૯૦-૧૯૧
	૯. હરિત,	૧૯૧
	૧૦. ઔષધી,	૧૯૧
	૧૧. જલરુહ,	૧૯૨
	૧૨. કૂહણ,	૧૯૨
૫૬	પ્રત્યેક શરીરી વનસ્પતિ જીવોના સ્વરુપનું પ્રરુપણ,	૧૯૨-૧૯૩
૫૭	સાધારણ શરીરી વનસ્પતિ જીવોના સ્વરુપનું પ્રરુપણ,	૧૯૩-૧૯૯
૫૮	પ્રત્યેક સાધારણ વનસ્પતિ શરીરી જીવોના લક્ષણ,	૧૯૯-૨૦૦
૫૯	નિગોદોના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરુપણ,	૨૦૦-૨૦૧
૬૦	નિગોદોની દ્રવ્ય પ્રદેશની અપેક્ષાએ સંખ્યાનું પ્રરુપણ,	૨૦૧

૬૧	ચાર પ્રકારના ત્રસ,	૨૦૧
૬૨	બેઈન્દ્રિય જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૨૦૧-૨૦૨
૬૩	ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૨૦૨-૨૦૩
૬૪	ચઉરિન્દ્રિય જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૨૦૩
૬૫	પંચેન્દ્રિય જીવોની પ્રજ્ઞાપનાના ભેદ,	૨૦૪
૬૬	નૈરયિક જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૨૦૪
૬૭	તિર્યચયોનિકોના ભેદ,	૨૦૪-૨૦૬
૬૮	પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની પ્રજ્ઞાપનાના ભેદ, ૧. જલચર જીવોની પ્રજ્ઞાપના, ૨. સ્થલચર જીવોની પ્રજ્ઞાપના, પરિસર્પોની પ્રજ્ઞાપના, ઉર:પરિસર્પોની પ્રજ્ઞાપના, ભુજપરિસર્પોની પ્રજ્ઞાપના, ૩. ખેચર જીવોની પ્રજ્ઞાપના,	૨૦૬-૨૦૮ ૨૦૮-૨૧૦ ૨૧૦-૨૧૩ ૨૧૩-૨૧૪ ૨૧૪-૨૧૬
૬૯	મનુષ્ય જીવોની પ્રજ્ઞાપનાના ભેદ,	૨૧૬
૭૦	સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્યોની પ્રજ્ઞાપના,	૨૧૬-૨૧૭
૭૧	ગર્ભજ મનુષ્યોની પ્રજ્ઞાપના, ૧ અંતરહીપજ, ૨ અકર્મભૂમિજ, ૩ કર્મભૂમિજ, ૧ અનેક પ્રકારના મ્લેચ્છ, ૨ અનેક પ્રકારના આર્ય,	૨૧૭ ૨૧૭ ૨૧૭-૨૧૮ ૨૧૮ ૨૧૮-૨૩૦
૭૨	દેવોની પ્રજ્ઞાપના, <b>૫. જીવ - ચોવીસ દંડક</b>	૨૩૦-૨૩૨
૭૩	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં ચૈતન્યત્વનું પ્રરુપણ,	૨૩૨-૨૩૩
૭૪	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં પ્રાણ ધારણ કરવાનું પ્રરુપણ,	૨૩૩
૭૫	જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાની આદિનું પ્રરુપણ,	૨૩૩-૨૩૪
૭૬	જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં મૂળોત્તર ગુણ પ્રત્યાખ્યાની આદિનું પ્રરુપણ,	૨૩૪-૨૩૫
૭૭	જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં સર્વ દેશ મૂળોત્તર-ગુણ પ્રત્યાખ્યાની આદિનું પ્રરુપણ,	૨૩૫-૨૩૬
૭૮	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં સર્વીર્યત્વ-અવીર્યત્વનું પ્રરુપણ,	૨૩૬-૨૩૮
૭૯	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિનું પ્રરુપણ,	૨૩૮
૮૦	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિનાં જાણવું અને કરવાનું પ્રરુપણ,	૨૩૮-૨૩૯
૮૧	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિથી નિષ્પન્ન આયુષ્યનું પ્રરુપણ,	૨૩૯
૮૨	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં સુપ્ત-જાગૃત અને સંવૃત-અસંવૃત આદિનું પ્રરુપણ,	૨૩૯-૨૪૦
૮૩	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં આત્મારંભાદિનું પ્રરુપણ,	૨૪૦-૨૪૧
૮૪	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં અધિકરણી આદિ પદો દ્વારા પ્રરુપણ,	૨૪૧-૨૪૩

૮૫	શરીર નિષ્પન્ન કરનાર જીવોના અધિકરણી અધિકરણનું પ્રરુપણ,	૨૪૩-૨૪૪
૮૬	ઈન્દ્રિય નિષ્પન્ન કરનાર જીવોનાં અધિકરણી અધિકરણનું પ્રરુપણ,	૨૪૪-૨૪૫
૮૭	યોગ-નિષ્પન્ન કરનાર જીવોનાં અધિકરણી અધિકરણનું પ્રરુપણ,	૨૪૫
૮૮	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં બાળત્વ આદિનું પ્રરુપણ,	૨૪૫-૨૪૬
૮૯	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં શાશ્વતત્વ-અશાશ્વતત્વનું પ્રરુપણ,	૨૪૬-૨૪૭
૯૦	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં સકંપ-નિષ્કંપત્વનું પ્રરુપણ,	૨૪૭-૨૪૮
૯૧	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં કાળાદેશથી સપ્રદેશાદિ ચૌદ દ્વારોનું પ્રરુપણ,	૨૪૮
	૧. સપ્રદેશ દ્વાર,	૨૪૯
	૨. આહારક દ્વાર,	૨૪૯-૨૫૦
	૩. ભવ્ય દ્વાર,	૨૫૦
	૪. સંજી દ્વાર,	૨૫૦
	૫. લેશ્યા દ્વાર,	૨૫૦
	૬. દ્રષ્ટિ દ્વાર,	૨૫૧
	૭. સંયત દ્વાર,	૨૫૧
	૮. કષાય દ્વાર,	૨૫૧-૨૫૨
	૯. જ્ઞાન દ્વાર,	૨૫૨
	૧૦. યોગ દ્વાર,	૨૫૨
	૧૧. ઉપયોગ દ્વાર,	૨૫૨
	૧૨. વેદ દ્વાર,	૨૫૨
	૧૩. શરીર દ્વાર,	૨૫૩
	૧૪. પર્યાપ્તિ દ્વાર,	૨૫૩
૯૨	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં અજીવદ્રવ્યમાં પરિભોગત્વનું પ્રરુપણ,	૨૫૩-૨૫૫
૯૩	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં કામિત્વ, ભોગિત્વ અને અલ્પબહુત્વનું પ્રરુપણ,	૨૫૫-૨૫૬
૯૪	જીવ-ચોવીસ દંડક અને સિદ્ધોમાં પુદ્ગલી અને પુદ્ગલત્વનું પ્રરુપણ,	૨૫૬-૨૫૭
૯૫	ચોવીસ દંડક જીવોની વિવિધ વિવક્ષાઓથી વર્ગણાનું પ્રરુપણ,	૨૫૭-૨૫૮
૯૬	ચોવીસ દંડક જીવોના અનન્તર પરંપરોપન્નકાદિ દસ પ્રકાર,	૨૫૮-૨૬૦
૯૭	ચોવીસ દંડકોમાં મહાસ્ત્રવાદિ ચાર પદોનું પ્રરુપણ,	૨૬૦-૨૬૨
૯૮	ચોવીસ દંડકોમાં સમાહારાદિ સાત દ્વારોનું પ્રરુપણ,	૨૬૨
	૧. આહાર-શરીર-ઉચ્ચ્વાસ દ્વાર,	૨૬૨-૨૬૩
	૨. કર્મ દ્વાર,	૨૬૩
	૩. વર્ણ દ્વાર,	૨૬૪
	૪. લેશ્યા દ્વાર,	૨૬૪
	૫. વેદના દ્વાર,	૨૬૪-૨૬૫
	૬. ક્રિયા દ્વાર,	૨૬૫
	૭. આયુષ્ય દ્વાર,	૨૬૫-૨૭૦
૯૯	ચોવીસ દંડકોમાં આહાર-પરિણામ આદિનું પ્રરુપણ,	૨૭૦-૨૭૧

૧૦૦	ચોવીસ દંડકોમાં સ્થિતિ સ્થાનાદિ દસ દ્વારોમાં કોષોપયુક્તાદિ ભંગોનું પ્રરુપણ,	૨૭૧
	૧. સ્થિતિ સ્થાન દ્વાર,	૨૭૧-૨૭૩
	૨. અવગાહન સ્થાન દ્વાર,	૨૭૩-૨૭૪
	૩. શરીર દ્વાર,	૨૭૪
	૪. સંહનન દ્વાર,	૨૭૪
	૫. સંસ્થાન દ્વાર,	૨૭૫
	૬. લેશ્યા દ્વાર,	૨૭૫
	૭. દષ્ટિ દ્વાર,	૨૭૫-૨૭૬
	૮. જ્ઞાન દ્વાર,	૨૭૬
	૯. યોગ દ્વાર,	૨૭૬
	૧૦. ઉપયોગ દ્વાર,	૨૭૬-૨૭૮
૧૦૧	ચોવીસ દંડકોમાં અધ્યવસાયોની સંખ્યા અને પ્રશસ્ત-પ્રશસ્તત્વનું પ્રરુપણ,	૨૭૮
૧૦૨	ચોવીસ દંડકોમાં સમ્યક્ત્વાભિગમાદિનું પ્રરુપણ,	૨૭૮
૧૦૩	ચોવીસ દંડકોમાં સારંભ સપરિગ્રહત્વનું પ્રરુપણ,	૨૮૦-૨૮૩
૧૦૪	ચોવીસ દંડકોમાં સત્કારાદિ વિનયભાવનું પ્રરુપણ,	૨૮૩-૨૮૪
૧૦૫	ચોવીસ દંડકોમાં ઉદ્યોત, અંધકાર અને તેના હેતુનું પ્રરુપણ,	૨૮૪-૨૮૫
૧૦૬	ચોવીસ દંડકોમાં સમયાદિના વિશેષજ્ઞાનની પ્રરુપણ,	૨૮૫-૨૮૭
૧૦૭	ચોવીસ દંડકોમાં ગુરુત્વ લઘુત્વાદિનું પ્રરુપણ,	૨૮૭
૧૦૮	ચોવીસ દંડકોમાં ભવસિદ્ધિક્ત્વનું પ્રરુપણ,	૨૮૭
૧૦૯	ઉપધિ અને પરિગ્રહના ભેદ તથા ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૨૮૭-૨૮૮
૧૧૦	વર્ણાદિ નિર્વૃત્તિના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૨૮૮-૨૮૯
૧૧૧	વિવક્ષાથી કરણના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૨૮૯
૧૧૨	ઉન્માદના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૨૯૦-૨૯૧
૧૧૩	ચોવીસ દંડકોમાં અનન્તરાહારક પછી નિર્વર્તન આદિનું પ્રરુપણ,	૨૯૧-૨૯૨
૧૧૪	ચોવીસ દંડકોમાં અગ્નિકાયના મધ્યમાં ઘર્ષને ગમનનું પ્રરુપણ,	૨૯૨-૨૯૫
૧૧૫	ચોવીસ દંડકોમાં ઈષ્ટાનિષ્ટોના અનુભવ સ્થાનોની સંખ્યાનું પ્રરુપણ,	૨૯૫-૨૯૬
	<b>૬. કાયસ્થિતિ</b>	
૧૧૬	જીવોના જીવત્વની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૨૯૬
૧૧૭	ષડ્વિધ વિવક્ષાથી સંસારી જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૨૯૬
૧૧૮	નવવિધ વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૨૯૬-૨૯૭
૧૧૯	સકાયિક- અકાયિક જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૨૯૭-૩૦૧
૧૨૦	ત્રસ અને સ્થાવરોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૦૨
૧૨૧	પર્યાપ્તાદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૦૨
૧૨૨	સૂક્ષ્માદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૦૨-૩૦૩
૧૨૩	ત્રસાદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૦૩
૧૨૪	પરીત આદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૦૩-૩૦૪
૧૨૫	ભવસિદ્ધિકાદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૦૪



## ૭. અંતરકાળ

૧૨૬	નવ પ્રકારની વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિજીવોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૪-૩૦૫
૧૨૭	દસ પ્રકારની વિવક્ષાથી જીવોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૫
૧૨૮	પ્રથમા પ્રથમ સમયની વિવક્ષાથી જીવોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૫-૩૦૬
૧૨૯	ષડ્જીવનિકાયિકોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૬
૧૩૦	ત્રસ અને સ્થાવરોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૬
૧૩૧	સૂક્ષ્મોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૭
૧૩૨	બાદરોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૭
૧૩૩	ત્રસ આદિના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૭
૧૩૪	સૂક્ષ્માદિના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૭
૧૩૫	પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૦૮

## ૮. અલ્પબહુત્વ

૧૩૬	સિદ્ધ-અસિદ્ધ જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૦૮
૧૩૭	દિશાઓની અપેક્ષાએ સંસારી સિદ્ધ જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૦૮-૩૧૩
૧૩૮	ઓધથી સંસારી જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૧૩-૩૧૭
૧૩૯	દસવિધ વિવક્ષાથી સંસારી જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૧૭-૩૧૮
૧૪૦	યોગાપેક્ષા ચૌદ પ્રકારના સંસારી જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૧૮-૩૧૯
૧૪૧	ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવો અને ચતુર્ગતિક જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૧૯-૩૨૩
૧૪૨	ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ષડ્જીવનિકાયોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૨૩-૩૨૮
૧૪૩	સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૨૮
૧૪૪	સૂક્ષ્મ-બાદર વિવક્ષાથી ષડ્કાયિકજીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૨૮-૩૪૩
૧૪૫	વિસ્તારથી સકાયિક-અકાયિક જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૪૩-૩૪૭
૧૪૬	ત્રસ અને સ્થાવરોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૪૭
૧૪૭	પરીતાદિ જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૪૭
૧૪૮	ભવસિદ્ધિકાદિ જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૪૭
૧૪૯	ત્રસાદિ જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૪૮
૧૫૦	પર્યાપ્તકાદિ જીવોનો અલ્પ બહુત્વ,	૩૪૮
૧૫૧	નવવિધ વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનો અલ્પ બહુત્વ,	૩૪૮
૧૫૨	પ્રથમા પ્રથમ સમયની વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિઓનો અલ્પબહુત્વ,	૩૪૯-૩૫૦
૧૫૩	નિગોદોના દ્રવ્યાર્થાદિની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ,	૩૫૦-૩૫૪

## ૯. પ્રથમ-અપ્રથમ અધ્યયન

	આમુખ	૩૫૫
૧	પ્રથમ- અપ્રથમનું લક્ષણ,	૩૫૬
૨	જીવ-ચોવીસ દંડક અને સિદ્ધોમાં ચૌદ દ્વારો દ્વારા પ્રથમાપ્રથમનું પ્રરુપણ,	૩૫૬
	૧. જીવ દ્વાર,	૩૫૬

૨.	આહાર દ્વાર,	૩૫૬-૩૫૭
૩.	ભવસિદ્ધિક દ્વાર,	૩૫૭
૪.	સંજી દ્વાર,	૩૫૮
૫.	લેશ્યા દ્વાર,	૩૫૮-૩૫૯
૬.	દષ્ટિ દ્વાર,	૩૫૯
૭.	સંયત દ્વાર,	૩૫૯-૩૬૦
૮.	કષાય દ્વાર,	૩૬૦-૩૬૧
૯.	જ્ઞાન દ્વાર,	૩૬૧-૩૬૨
૧૦.	જોગ દ્વાર,	૩૬૨
૧૧.	ઉપયોગ દ્વાર,	૩૬૨-૩૬૩
૧૨.	વેદ દ્વાર,	૩૬૩
૧૩.	શરીર દ્વાર,	૩૬૩-૩૬૪
૧૪.	પર્યાપ્ત દ્વાર,	૩૬૪

### ૯. સંજી અધ્યયન

	આમુખ	૩૬૫
૧	જીવ-ચોવીસ દંડકો અને સિદ્ધોમાં સંજી આદિનું પ્રરુપણ,	૩૬૬-૩૬૭
૨	સમ્મૂર્ચિત્તમ-ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો અને મનુષ્યોના સંજી આદિનું પ્રરુપણ,	૩૬૭
૩	સંજી આદિની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૬૭-૩૬૮
૪	સંજી આદિનાં અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૩૬૮
૫	સંજી આદિનો અલ્પબહુત્વ,	૩૬૮

### ૧૦. યોનિ અધ્યયન

	આમુખ	૩૬૯
૧	શીતાદિ યોનિ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૩૭૦-૩૭૧
૨	શીતાદિ યોનિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ,	૩૭૧
૩	સચિત્તાદિ યોનિ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૩૭૧-૩૭૨
૪	સચિત્તાદિ યોનિઓનો અલ્પબહુત્વ,	૩૭૨-૩૭૩
૫	સંવૃત્તાદિ યોનિ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૩૭૩-૩૭૪
૬	સંવૃત્તાદિ યોનિક જીવોનો અલ્પબહુત્વ,	૩૭૪
૭	મનુષ્યોની ત્રણ પ્રકારની યોનિઓ,	૩૭૪
૮	શાળી આદિની યોનિઓની સંસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૭૫
૯	ક્લમસૂરાદિની યોનિઓની સંસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૭૫
૧૦	અળસી આદિની યોનિઓની સંસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૩૭૫-૩૭૬
૧૧	આઠ પ્રકારના યોનિ-સંગ્રહ,	૩૭૬
૧૨	સ્થળચર-જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોના યોનિ-સંગ્રહનું પ્રરુપણ,	૩૭૬
૧૩	યોનિ કુળ કોટિઓનું પ્રરુપણ,	૩૭૬-૩૭૮

### ● ૧૧. સંજ્ઞા-અધ્યયન ●

	આમુખ	૩૭૯
૧	સામાન્યથી સંજ્ઞાનું પ્રરુપણ,	૩૮૦
૨	ચાર પ્રકારની સંજ્ઞા અને તેની ઉત્પત્તિના કારણ,	૩૮૦
૩	સંજ્ઞાઓના અગુરુલઘુત્વનું પ્રરુપણ,	૩૮૦-૩૮૧
૪	સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૩૮૧
૫	સંજ્ઞાકરણનાં ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૩૮૧
૬	સંજ્ઞાઓમાં બંધ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૩૮૧
૭	ચાર ગતિઓમાં ચતુ:સંજ્ઞોપયુક્તત્વ અને તેનો અલ્પબહુત્વ,	૩૮૧-૩૮૩
૮	પ્રકારાન્તરથી સંજ્ઞાઓના દસ ભેદ,	૩૮૩
૯	ચોવીસ દંડકોમાં દસ સંજ્ઞાઓનું પ્રરુપણ,	૩૮૩

### ● ૧૨. સ્થિતિ અધ્યયન ●

	આમુખ	૩૮૪-૩૮૬
૧	સ્થિતિનાં ભેદ,	૩૮૭
૨	ત્રસ- સ્થાવરની વિવક્ષાથી જીવોની સ્થિતિ,	૩૮૭
૩	સૂક્ષ્મ-બાદરની વિવક્ષાથી જીવોની સ્થિતિ,	૩૮૭
૪	સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકની વિવક્ષાથી જીવોની સ્થિતિ,	૩૮૭-૩૮૯

#### ૧. નૈરયિક

૫	સામાન્યતઃ નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૦
૬	રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૦-૩૯૧
૭	રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૧-૩૯૩
૮	શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૪
૯	શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૪
૧૦	વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૪-૩૯૫
૧૧	વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૫
૧૨	પંકપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૫
૧૩	પંકપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૫-૩૯૬
૧૪	ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૬
૧૫	ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૬-૩૯૭
૧૬	તમઃપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૭
૧૭	તમઃપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૭
૧૮	અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૮
૧૯	અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના કાળાદિનારકાવાસોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ,	૩૯૮
૨૦	અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ,	૩૯૮-૩૯૯

## ૨. તિર્યચ યોનિક

૨૧	તિર્યગ્ચોનિક જીવોની સ્થિતિ,	૩૯૯-૪૦૦
૨૨	એકેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૦
૨૩	પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૦-૪૦૨
૨૪	અપ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૨-૪૦૩
૨૫	તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૩-૪૦૪
૨૬	સગડી સ્થિત અગ્નિકાયની સ્થિતિ,	૪૦૪
૨૭	વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૪-૪૦૫
૨૮	વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૬-૪૦૭
૨૯	નિગોદોની સ્થિતિ,	૪૦૭
૩૦	બેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૭-૪૦૮
૩૧	ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૮
૩૨	ચૌરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૯
૩૩	પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ,	૪૦૯-૪૧૦
૩૪	સામાન્યતઃ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ,	૪૧૦-૪૧૧
૩૫	કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ,	૪૧૧
૩૬	તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૧૧
૩૭	જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ,	૪૧૧-૪૧૨
૩૮	જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૧૩
૩૯	ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ,	૪૧૩-૪૧૪
૪૦	ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૧૪
૪૧	ઉરઃપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ,	૪૧૪-૪૧૬
૪૨	ઉરઃપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૧૬
૪૩	ભુજ પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ,	૪૧૬-૪૧૭
૪૪	ભુજ પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૧૭
૪૫	ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ,	૪૧૮-૪૧૯
૪૬	ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૧૯

## ૩. મનુષ્ય

૪૭	મનુષ્યોની સ્થિતિ,	૪૧૯-૪૨૦
૪૮	કેટલાક ગર્ભજ મનુષ્યોની સ્થિતિ,	૪૨૦
૪૯	મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ,	૪૨૧-૪૨૨

## ૪. દેવ

૫૦	સામાન્યતઃ દેવોની સ્થિતિ,	૪૨૨-૪૨૩
૫૧	સામાન્યતઃ દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૨૩
૫૨	ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ,	૪૨૩-૪૨૪
૫૩	ભવનવાસી દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૨૪

૫૪	અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ,	૪૨૪-૪૨૫
૫૫	કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ,	૪૨૫-૪૨૭
૫૬	અસુરકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૨૮
૫૭	અસુરેન્દ્ર ચમર બળીની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૨૮-૪૩૦
૫૮	નાગકુમાર દેવોની સ્થિતિ,	૪૩૦
૫૯	નાગકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૦
૬૦	નાગકુમારેન્દ્ર ધરણ ભૂતાનંદની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૧-૪૩૨
૬૧	સુવર્ણકુમાર દેવોની સ્થિતિ,	૪૩૨-૪૩૩
૬૨	સુવર્ણકુમારી દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૩
૬૩	બાકીના ભવનવાસી દેવો અને દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૩
૬૪	અસુરેન્દ્ર વર્જીત કેટલાક ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ,	૪૩૩
૬૫	બાકીના ભવનવાસી ઈન્દ્રોની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૪
૬૬	વાણવ્યંતર-દેવોની સ્થિતિ,	૪૩૪
૬૭	વાણવ્યંતર-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૪-૪૩૫
૬૮	પિશાચકુમારેન્દ્ર કાળની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૫-૪૩૬
૬૯	સામાન્યતઃ જ્યોતિષી દેવોની સ્થિતિ,	૪૩૬
૭૦	સામાન્યતઃ જ્યોતિષી દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૬-૪૩૭
૭૧	ચન્દ્રવિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૭-૪૩૮
૭૨	જ્યોતિષકેન્દ્ર ચન્દ્રની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૮-૪૩૯
૭૩	સૂર્ય વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૩૯-૪૪૦
૭૪	જ્યોતિષકેન્દ્ર સૂર્યની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૦
૭૫	ગ્રહ વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૦-૪૪૧
૭૬	નક્ષત્ર વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૧-૪૪૨
૭૭	તારા વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૨-૪૪૩
૭૮	સામાન્યતઃ વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિ,	૪૪૩
૭૯	સામાન્યતઃ વૈમાનિક દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૩
૮૦	સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૪
૮૧	સૌધર્મ કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૪૪
૮૨	સૌધર્મ કલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૫
૮૩	સૌધર્મેન્દ્ર શકની અગ્રમહિષીઓની સ્થિતિ,	૪૪૫
૮૪	સૌધર્મ કલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૫
૮૫	સૌધર્મેન્દ્ર શકની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૬
૮૬	ઈશાન કલ્પમાં દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૭
૮૭	ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૪૭-૪૪૮
૮૮	ઈશાન કલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૮
૮૯	ઈશાનેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓની સ્થિતિ,	૪૪૮

૯૦	ઈશાન કલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૮-૪૪૯
૯૧	ઈશાનેન્દ્રની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ,	૪૪૯-૪૫૦
૯૨	સૌધર્મ-ઈશાન કલ્પનાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૦-૪૫૨
૯૩	સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૨-૪૫૩
૯૪	સનત્કુમારેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૩
૯૫	માહેન્દ્ર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૩-૪૫૪
૯૬	માહેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૪
૯૭	સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર કલ્પોમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૪-૪૫૫
૯૮	બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૫
૯૯	બ્રહ્મલોક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૫
૧૦૦	બ્રહ્મ દેવેન્દ્રની પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૫-૪૫૬
૧૦૧	લાંતક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૬
૧૦૨	લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૬
૧૦૩	લાંતક દેવેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૬-૪૫૭
૧૦૪	મહાશુક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૭
૧૦૫	મહાશુક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૭
૧૦૬	મહાશુક દેવેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૮
૧૦૭	સહસ્ત્રાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૮
૧૦૮	સહસ્ત્રાર દેવેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૮-૪૫૯
૧૦૯	આનત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૯
૧૧૦	પ્રાણત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૫૯-૪૬૦
૧૧૧	આનત-પ્રાણત દેવેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૦
૧૧૨	આરણ કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૦-૪૬૧
૧૧૩	અચ્યુત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૧
૧૧૪	આરણ-અચ્યુત દેવેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૧-૪૬૨
૧૧૫	ઐવેચક દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૨-૪૬૬
૧૧૬	અનુત્તર દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૬-૪૬૭
૧૧૭	વિશિષ્ટ વિમાનવાસી દેવોની સ્થિતિ,	૪૬૭-૪૭૧
૧૧૮	લોકાન્તિક દેવોની સ્થિતિ,	૪૭૧
૧૧૯	સૂર્યાભદેવ અને તેના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ,	૪૭૧
૧૨૦	વિજયદેવ અને તેના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ,	૪૭૧
૧૨૧	જંભક દેવોની સ્થિતિ,	૪૭૧
૧૨૨	પાંચ પ્રકારનાં ભવ્ય દ્રવ્ય દેવોની સ્થિતિ,	૪૭૨
૧૨૩	ભવ્ય દ્રવ્ય ચોવીસ દંડકોનાં જીવોની સ્થિતિ,	૪૭૨-૪૭૩

### ૧૩. આહાર અધ્યયન

	આમુખ	૪૭૪-૪૭૭
૧	આહારના પ્રકાર,	૪૭૮
૨	ચારો ગતિઓમાં આહારનું રુપ,	૪૭૮-૪૭૯
૩	ગર્ભગત જીવનાં આહાર ગ્રહણનું પ્રરુપણ,	૪૭૯-૪૮૦
૪	સમવહત પૃથ્વી-અપ્-વાયુકાયિકનાં ઉત્પત્તિનાં પહેલાં અને પછી આહારગ્રહણની પ્રરુપણ,	૪૮૦-૪૮૫
૫	વનસ્પતિકાયિક જીવોનાં અલ્પાહાર અને અધિક આહારકાલની પ્રરુપણ,	૪૮૫-૪૮૬
૬	મૂળાદિની આહાર ગ્રહણ વિધિની પ્રરુપણ,	૪૮૬
૭	જીવાદિકોમાં અનાહારકત્વ અને સર્વાલ્પાહારકત્વનાં સમયની પ્રરુપણ,	૪૮૬-૪૮૭
૮	ઉત્પન્નાદિ ચોવીસ દંડકોમાં આહારકના ચતુર્ભંગોની પ્રરુપણ,	૪૮૭-૪૮૯
૯	ચોવીસ દંડકોમાં વીચિ-અવીચિ દ્રવ્યોના (એક પ્રદેશન્યૂન) આહારની પ્રરુપણ,	૪૮૯
૧૦	ચોવીસ દંડકોમાં આહાર-આત્મોગતાનું પ્રરુપણ,	૪૯૦
૧૧	ચોવીસ દંડકોમાં આહાર ક્ષેત્રની પ્રરુપણ,	૪૯૦
૧૨	ભવિષ્યકાળમાં ચોવીસ દંડકો દ્વારા પુદ્ગલોનું આહરણ અને નિર્જરણનું પ્રરુપણ,	૪૯૦-૪૯૧
૧૩	ચોવીસ દંડકોમાં નિર્જરા પુદ્ગલોને જાણવાં-જોવા અને ગ્રહણનું પ્રરુપણ,	૪૯૧-૪૯૩
૧૪	આહાર પ્રરુપણના અગિયાર દ્વાર,	૪૯૩
૧૫	ચોવીસ દંડકોમાં સચિત્તાદિ આહાર,	૪૯૩-૪૯૪
૧૬	નેરયિકોમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર,	૪૯૪-૪૯૮
૧૭	ભવનવાસીઓમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર,	૪૯૮-૪૯૯
૧૮	એકેન્દ્રિયમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર,	૪૯૯-૫૦૧
૧૯	વિકલેન્દ્રિયોમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર,	૫૦૧-૫૦૩
૨૦	પંચેન્દ્રિય તિર્યચાદિમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર,	૫૦૩
૨૧	વૈમાનિક દેવોમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર,	૫૦૩-૫૦૮
૨૨	વિશિષ્ટ વિમાનવાસી દેવોની આહાર ઈચ્છાની પ્રરુપણ,	૫૦૮-૫૧૩
૨૩	ચોવીસ દંડકોમાં એકેન્દ્રિયાદિ જીવના શરીરની આહાર કરવાની પ્રરુપણ,	૫૧૩-૫૧૪
૨૪	ચોવીસ દંડકોમાં લોમાહાર અને પ્રેક્ષપાહારની પ્રરુપણ,	૫૧૪
૨૫	ચોવીસ દંડકોમાં ઓજ આહાર અને મનોભક્ષણની પ્રરુપણ,	૫૧૪-૫૧૫
૨૬	આહારક-અનાહારક પ્રરુપણના તેર દ્વાર,	૫૧૫
	૧. આહાર દ્વાર,	૫૧૫-૫૧૬
	૨. ભવસિદ્ધિક દ્વાર,	૫૧૬
	૩. સંજી દ્વાર,	૫૧૬-૫૧૮
	૪. લેશ્યા દ્વાર,	૫૧૮
	૫. દષ્ટિ દ્વાર,	૫૧૮-૫૧૯
	૬. સંચત દ્વાર,	૫૧૯
	૭. કષાય દ્વાર,	૫૨૦
	૮. જ્ઞાન દ્વાર,	૫૨૦-૫૨૧

	૯. યોગ દ્વાર,	૫૨૧
	૧૦. ઉપયોગ દ્વાર,	૫૨૧
	૧૧. વેદ દ્વાર,	૫૨૧
	૧૨. શરીર દ્વાર,	૫૨૧-૫૨૨
	૧૩. પર્યાપ્તિ દ્વાર,	૫૨૨-૫૨૩
૨૭	વનસ્પતિકાયિકોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ,	૫૨૩-૫૨૯
૨૮	મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ,	૫૨૯-૫૩૦
૨૯	પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ,	૫૩૦-૫૩૨
૩૦	વિકલેન્દ્રિયોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ,	૫૩૩
૩૧	અપ્-તેજસ્-વાયુ અને પૃથ્વીકાયિકોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ,	૫૩૩-૫૩૫
૩૨	સામાન્યતઃ સર્વજીવોનો આહાર અને તેની યતનાનું પ્રરુપણ,	૫૩૫-૫૩૬
૩૩	વૈમાનિક દેવોનાં આહારનાં રુપમાં પરિણત પુદ્ગલોનું પ્રરુપણ,	૫૩૬
૩૪	ભોજન-પરિણામના છ પ્રકાર,	૫૩૬
૩૫	આહારક-અનાહારકોની કાયસ્થિતિની પ્રરુપણ,	૫૩૬-૫૩૭
૩૬	આહારકો-અનાહારકોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૫૩૮
૩૭	આહારકો-અનાહારકોનું અલ્પબહુત્વ,	૫૩૮

### ૧૪. શરીર અધ્યયન

	આમુખ	૫૩૯-૫૪૨
૧	શરીરના ભેદોનું પ્રરુપણ,	૫૪૩
૨	સામાન્યતઃ શરીરોની ઉત્પત્તિનાં હેતુ,	૫૪૩
૩	શરીરોના અગુરુલઘુત્વાદિનું પ્રરુપણ,	૫૪૩
૪	શરીરોના પુદ્ગલોનું ચયન,	૫૪૩-૫૪૪
૫	શરીરોનું પરસ્પર સંયોગાસંયોગ,	૫૪૪-૫૪૫
૬	ચાર શરીરોનું જીવ સ્પૃષ્ટ અને કાર્મણયુક્ત હોવાનું પ્રરુપણ,	૫૪૫
	<b>૧. પાંચ શરીર</b>	
૭	સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીરનાં વિવિધ ભેદ,	૫૪૫-૫૪૯
૮	સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ વૈક્રિય શરીરનાં વિવિધ ભેદ,	૫૪૯-૫૫૪
૯	સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ આહારક શરીરનાં વિવિધ ભેદ,	૫૫૪-૫૫૭
૧૦	સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ તેજસ્ શરીરનાં વિવિધ ભેદ,	૫૫૭-૫૫૮
૧૧	સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ કાર્મણ શરીરનાં વિવિધ ભેદ,	૫૫૮
૧૨	શરીર નિર્વૃત્તિના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૫૫૮-૫૫૯
૧૩	ચોવીસ દંડકોમાં શરીરોત્પત્તિ અને નિર્વૃત્તિનાં કારણ,	૫૫૯
૧૪	શરીરોનાં બંધ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ,	૫૫૯
૧૫	જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં શરીરાદિનાં માટે સ્થિત-અસ્થિત દ્રવ્યોનાં પ્રહણનું પ્રરુપણ,	૫૬૦-૫૬૨
૧૬	ચોવીસ દંડકોમાં શરીરની પ્રરુપણ,	૫૬૨-૫૬૩
૧૭	ચાર ગતિઓમાં બાહ્યાભ્યંતરની અપેક્ષાએ શરીરોનાં ભેદ,	૫૬૩



૧૮	બદ્ધ-મુક્ત શરીરોનું પરિમાણ પ્રરુપણ,	૫૬૩-૫૬૫
૧૯	ચોવીસ દંડકોમાં બદ્ધ-મુક્ત-શરીરનું પ્રરુપણ,	૫૬૫-૫૭૧
૨૦	ચોવીસ દંડકોમાં શરીરનાં વર્ણ રસનું પ્રરુપણ,	૫૭૧-૫૭૨
૨૧	બાદર શરીર ધારક કલેવરોનાં વર્ણાદિનું પ્રરુપણ,	૫૭૨
૨૨	વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત ચોવીસ દંડકોમાં શરીર,	૫૭૨
૨૩	ત્રણે લોકમાં દ્વિશરીરવાળોનું પ્રરુપણ,	૫૭૨
૨૪	ચારકાયિકોનાં એક શરીર સુદૃશ્ય નથી,	૫૭૨
૨૫	સમ્મૂર્ચ્છિમ-ગર્ભજ-પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો અને મનુષ્યોનાં શરીર સંખ્યાનું પ્રરુપણ,	૫૭૩
૨૬	ઔદારિકાદિ શરીરી જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ,	૫૭૩-૫૭૪
૨૭	ઔદારિકાદિ શરીરીઓનાં અંતરકાળનું પ્રરુપણ,	૫૭૪
૨૮	ઔદારિકાદિ શરીરોનું અલ્પબહુત્વ,	૫૭૪
૨૯	દ્રવ્યાર્થાદિની અપેક્ષાથી શરીરોનાં અલ્પબહુત્વ,	૫૭૫-૫૭૬

## ૨. અવગાહના

૩૦	અવગાહનાનાં પ્રકાર,	૫૭૬
૩૧	નવ પ્રકારની જીવ અવગાહના,	૫૭૬
૩૨	ઔદારિક શરીરની અવગાહના,	૫૭૬-૫૮૪
૩૩	વૈક્રિય શરીરની અવગાહના,	૫૮૪-૫૮૯
૩૪	આહારક શરીરની અવગાહના,	૫૮૯
૩૫	તેજસ્ શરીરની અવગાહના,	૫૯૦-૫૯૨
૩૬	કાર્મણ શરીરની અવગાહના,	૫૯૨
૩૭	સિદ્ધગત જીવની ઉત્કૃષ્ટ જીવપ્રદેશાવગાહના,	૫૯૩
૩૮	ચોવીસ દંડકોમાં અવગાહના સ્થાન,	૫૯૩
૩૯	શરીર-અવગાહનાનો અલ્પબહુત્વ,	૫૯૩-૫૯૪

## ૩. સંસ્થાન

૪૦	ઔદારિક શરીરનાં સંસ્થાન,	૫૯૪-૫૯૭
૪૧	વૈક્રિય શરીરનાં સંસ્થાન,	૫૯૭-૫૯૯
૪૨	આહારક શરીરનાં સંસ્થાન,	૫૯૯
૪૩	તેજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન,	૫૯૯-૬૦૦
૪૪	કાર્મણ શરીરનાં સંસ્થાન,	૬૦૦
૪૫	છ સંસ્થાન,	૬૦૦
૪૬	સંસ્થાનાનુપૂર્વી,	૬૦૧
૪૭	ચોવીસ દંડકોમાં સંસ્થાન,	૬૦૧-૬૦૨
૪૮	ચોવીસ દંડકોમાં સંસ્થાન-નિર્વૃત્તિનું પ્રરુપણ,	૬૦૨-૬૦૩

## ૪. સંહનન

૪૯	ચોવીસ દંડકોમાં જીવોનું સંહનન,	૬૦૩-૬૦૪
----	-------------------------------	---------





जैन साईट  
JAINSITE.com  
जैन धर्म के साधनालय

# द्रव्याणुयोग

(अध्ययन १ थी १४)

## प्रयुक्त आगम वगैरेनी संकेत सूची

१. आ. आया.	आचारांग सूत्र	१७. चंद.	चन्द्रप्रज्ञप्ति सूत्र
२. सूय.	सूत्रकृतांग सूत्र	१८. सूर.	सूर्यप्रज्ञप्ति सूत्र
३. ठाणं, ठा.	स्थानांग सूत्र	१९. निर.	निरयावलिका सूत्र
४. सम.	समवायांग सूत्र	२०. कप्प., कप्पिया.	कल्पावतंसिका सूत्र
५. विया., भग., वि.	व्याख्याप्रज्ञप्ति, भगवती सूत्र	२१. पुष्फिया.	पुष्फिका सूत्र
६. णाया.	ज्ञाताधर्मकथांग सूत्र	२२. पुष्फ.	पुष्फचूलिका सूत्र
७. उवा.	उपासकदशांग सूत्र	२३. वण्हि.	वृष्णिदशा सूत्र
८. अंत.	अन्तकृद्दशांग सूत्र	२४. दस.	दशवैकालिक सूत्र
९. अणुत्तरो.	अनुत्तरोपपातिकदशा सूत्र	२५. उत्त.	उत्तराध्ययन सूत्र
१०. पण्ह., प.	प्रश्नव्याकरण सूत्र	२६. नं.	नंदी सूत्र
११. विपाक.	विपाक सूत्र	२७. अणु.	अनुयोगद्वार सूत्र
१२. उव.	औपपातिक सूत्र	२८. दसा., आया.	दशाश्रुतस्कन्ध सूत्र, आचारदशा
१३. राय.	राजप्रश्नीय सूत्र	२९. कप्प.	बृहत्कल्प सूत्र
१४. जीवा.	जीवाभिगम सूत्र	३०. वव.	व्यवहार सूत्र
१५. पण्ण.	प्रज्ञापना सूत्र	३१. ति.	निशीथ सूत्र
१६. जंबू.	जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति सूत्र	३२. आब.	आवश्यक सूत्र

## संक्षिप्त संकेत सूचि

कप्प.	कल्पसूत्र	द.	दशा
पइ.	प्रकीर्णक	प.	पद
धम्म.	धर्मकथानुयोग	पडि.	प्रतिपत्ति
गणि.	गणितानुयोग	पा.	प्राभृत
चर.	चरणानुयोग	पृ.	पृष्ठ
दब्ब.	द्रव्यानुयोग	भा.	भाग
अ.	अध्ययन	व.	वक्षस्कार
उ.	उद्देशक	स.	शतक
गा.	गाथा	सम.	समवाय
टि.	टिप्पण	सु.	श्रुतस्कन्ध
टी.	टीका	सू.	सूत्र
थ.	स्थविरावली	सं.	संपादक
		च.	चरित्र

અર્હમ્

## દ્રવ્યાનુયોગ : આમુખ

જેમાં દ્રવ્યો અને તેની અવસ્થાઓની વિભિન્ન દ્રષ્ટિકોણથી વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તેને દ્રવ્યાનુયોગ કહેવામાં આવે છે. જિનભદ્રગણિ-ક્ષમાશ્રમણે વિશેષાવશ્યક ભાષ્યમાં અનુયોગ શબ્દનો પ્રયોગ વ્યાખ્યાના અર્થમાં કરેલો છે. તેના વૃત્તિકાર મલ્લધારી હેમચંદ્રના કથનાનુસાર "અનુયોગસ્તુ વ્યાખ્યાનમ્" પરથી સ્પષ્ટ થાય છે. અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં વ્યાખ્યાની વિધિનો ઉલ્લેખ મળે છે. ફળ, સંબંધ, મંગળ, સમુદાયાર્થ ઈત્યાદિ તેમજ એ સિવાય ઉપક્રમ, નિક્ષેપ, અનુગમ અને નય દારોથી પણ વ્યાખ્યા કરી શકાય છે. ઉપક્રમના-આનુપૂર્વી, નામ, પ્રમાણ, વક્તવ્યતા, અર્થાધિકાર અને સમવતાર આ છ ભેદ છે. નિક્ષેપ ત્રણ પ્રકારના છે. ઓધનિષ્પન્ન, નામનિષ્પન્ન અને સૂત્રાલાપકનિષ્પન્ન. સૂત્ર અને નિર્યુક્તિના ભેદથી અનુગમ બે પ્રકારના છે અને નયના નૈગમ, સંગ્રહ આદિ સાત ભેદ છે. તદ્ઉપરાંત સિવાય વ્યાખ્યામાં નિરુક્ત ક્રમ તેમજ પ્રયોજનનો પણ સમાવેશ થાય છે.

પ્રસ્તુત અનુયોગની વિશેષતા એ છે કે જૈનાગમોમાં દ્રવ્ય સંબંધી સમસ્ત સામગ્રીનું વિષયક્રમથી વ્યવસ્થાપન. આ વ્યવસ્થાપન પણ એક પ્રકારની વ્યાખ્યા જ છે કારણ કે આનું કોઈ ફળ છે, પ્રયોજન છે, સંબંધ છે તથા આ વ્યાખ્યા પણ ઉપક્રમ, નિક્ષેપ આદિથી સમ્પન્ન છે. આ વ્યાખ્યામાં પ્રાચીન શાસ્ત્રીય પદ્ધતિનું અનુસરણ ન કરતા આધુનિક યુગના અભ્યાસુઓની અનુકૂળ પદ્ધતિને અપનાવેલ છે.

દ્રવ્યાનુયોગમાં મુખ્યત્વા ષડ્દ્રવ્યો તેમજ તેની અવસ્થાઓથી સંબંધિત સ્થિતિઓનું વિવેચન છે. એ ષડ્દ્રવ્ય આ પ્રમાણે છે - ૧. ધર્મ, ૨. અધર્મ, ૩. આકાશ, ૪. કાળ, ૫. પુણ્ય અને ૬. જીવ.

એમાં પ્રથમ પાંચ દ્રવ્યો માટે એક અજીવ સંજ્ઞા આપી છે. કારણ કે તે બધા અજીવ છે. આ પ્રમાણે મુખ્યપણે બે દ્રવ્ય જાણવા- જીવ અને અજીવ. આ દ્રવ્યો તથા તેના પરસ્પર-સંબંધ-વિશેષથી જે પરિવર્તન થાય છે તે સંપૂર્ણ દ્રવ્યાનુયોગનું કથન કહેવાય છે. જીવ અને અજીવનાં સંબંધથી જ પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, બંધ તત્ત્વોનું નિર્માણ થાય છે તથા જીવ જ્યારે કર્મ (અજીવ) થી મુક્ત હોય છે અથવા જીવ જ્યારે મુક્ત થવાનો પ્રયાસ કરે છે ત્યારે સંવર, નિર્જરા અને મોક્ષ તત્ત્વ ઘટિત થાય છે.

જે જીવ અને અજીવ આ બે તત્ત્વો અથવા દ્રવ્યોને સારી રીતે જાણી લે છે તે પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, બંધ, સંવર, નિર્જરા તેમજ મોક્ષ તત્ત્વોને પણ જાણી લે છે. જે આ સમસ્ત તત્ત્વોને જાણી લે છે અને તેના પર શ્રદ્ધા કરે છે તે જ સમ્યક્ આચરણ કરી શકે છે. એટલા માટે દશવૈકલિકસૂત્રમાં કહ્યું છે કે જે જીવ અને અજીવ આ બે તત્ત્વોને જાણે છે તે જ સંયમને જાણે છે. જે જીવ અને અજીવને જાણે છે તે જ બધા જીવોની બહુવિધ મતિને જાણી લે છે. તથા તે જ પુણ્ય, પાપ, બંધ અને મોક્ષને જાણીને ભોગોથી વિરક્ત થાય છે અને તે જ દીક્ષિત થઈને અણગાર બને છે. તથા ઉત્કૃષ્ટ સંવર ધર્મની આરાધના કરે છે. જેનાથી નવીન કર્મોના બંધ મંદ પડી જાય છે. તે જ સાધક ફરી પૂર્વબદ્ધ કર્મોનો ક્ષય કરી તેને નષ્ટ કરી દે છે અને કેવળ જ્ઞાન તથા કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોને જાણવાનું એ જ સૌથી મોટું ફળ છે કે આને જાણવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આગમોમાં દ્રવ્યોની પ્રરૂપણા દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ આ ચાર દ્રષ્ટિથી કરેલ છે.

દ્રવ્યાનુયોગમાં સ્થાનાંગસૂત્રના અનુસાર દ્રવ્યાનુયોગ, માતૃકાનુયોગ આદિ દસ પ્રકાર છે. જેમાં વિવિધ પ્રકારે દ્રવ્યનું જ વિવેચન થયેલ છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે અલગ-અલગ પરિષદોમાં, અર્ધમાગધી ભાષામાં આ દ્રવ્યોનું વિવેચન કરેલ છે. તેના દ્વારા અર્થરૂપમાં પ્રરૂપેલી વાણીને જ ગણધરોએ સૂત્રરૂપમાં ગૂંથેલી છે. તેનો જ પ્રાપ્ત અંશ અલગ-અલગ સૂત્રોથી સંકલિત/વર્ગીકૃત કરીને આ અનુયોગમાં પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો છે. આ અનુયોગનું નામ દ્રવ્યાનુયોગ છે. માટે આ જ નામના અધ્યયનથી આનો ઉપક્રમ કરેલ છે.



## દ્રવ્યાનુયોગ

સૂત્ર :

૧. મંગલાચરણ-

સિદ્ધાણં નમો કિચ્ચા, સંજયાણં ચ ભાવઓ ।  
અત્થ ધમ્મગઈ તચ્ચં, અણુસદ્ધિં સુણેહ મે ॥

- ઉત્તરા. અ. ૨૦, ગાથા ૧

૨. જીવાજીવ- ણાણમાહણ્પં-

જીવાજીવ-વિભત્તિં, સુણેહ મે એગ-મણાહઓ ।  
જં જાણિરુણ સમણે, સમ્મં જયઈ સંજમે ॥

- ઉત્તરા. અ. ૩૬, ગાથા ૧

સોચ્ચા જાણઈ કલ્લાણં, સોચ્ચા જાણઈ પાવગં ।  
ઉભયં પિ જાણઈ સોચ્ચા, જં સેયં તં સમાયરે ॥ ૧ ॥

જો જીવે વિ ણ યાણઈ, અજીવે વિ ણ યાણઈ ।  
જીવા-ઽજીવે અયાણંતો, કહં સો ણાહિઈ સંજમં ? ॥ ૨ ॥

જો જીવે વિ વિયાણઈ, અજીવે વિ વિયાણઈ ।  
જીવા-ઽજીવે વિયાણંતો, સો હુ ણાહિઈ સંજમં ॥ ૩ ॥

જયા જીવે અજીવે ય, દો વિ એ એ વિયાણઈ ।  
તયા ગઈ બહુવિહં, સવ્વજીવાણ જાણઈ ॥ ૪ ॥

જયા ગઈ બહુવિહં, સવ્વજીવાણ જાણઈ ।  
તયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મોક્કં પિ જાણઈ ॥ ૫ ॥

જયા પુણ્ણં ચ પાવં ચ, બંધં મોક્કં પિ જાણઈ ।  
તયા નિચ્ચિંદએ ભોએ, જે દિવ્વે જે ય માણુસે ॥ ૬ ॥

જયા નિચ્ચિંદએ ભોએ, જે દિવ્વે જે ય માણુસે ।  
તયા જહઈ સંજોગં, સઽચ્ચિંતરબાહિરં ॥ ૭ ॥

જયા જહઈ સંજોગં, સઽચ્ચિંતરબાહિરં ।  
તયા મુંડે ભવિત્તાણં, પવ્વઈએ અણગારિયં ॥ ૮ ॥

જયા મુંડે ભવિત્તાણં, પવ્વઈએ અણગારિયં ।  
તયા સંવરમુક્કિટ્ઠં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ॥ ૯ ॥

જયા સંવરમુક્કિટ્ઠં, ધમ્મં ફાસે અણુત્તરં ।  
તયા ધુણઈ કમ્મરયં, અબોહિ-કલુસં કડં ॥ ૧૦ ॥

## દ્રવ્યાનુયોગ

સૂત્ર -

૧. મંગલાચરણ :

સિદ્ધો તથા સંયતોને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરીને હું અર્થ (મોક્ષ) તથા ધર્મનો બોધ કરાવનાર તથ્યાત્મક જ્ઞાનનું પ્રતિપાદન કરું છું, એવું મારા દ્વારા શ્રવણ કરો.

૨. જીવાજીવના જ્ઞાનનું મહત્વ :

હવે જીવ અને અજીવના વિભાગને તમે એકાગ્ર ચિત્તે મારાથી સાંભળો. જેને જાણીને શ્રમણ સમ્યક્ પ્રકારે સંયમમાં યત્નશીલ થાય છે.

વ્યક્તિ સાંભળીને કલ્યાણ અને પાપને જાણે છે. બન્ને (પુણ્ય-પાપ) ને સાંભળીને જાણે છે. માટે જે કલ્યાણ રુપ છે તેનું આચરણ કરવું જોઈએ.

જે જીવોને પણ જાણતા નથી, અજીવોને પણ જાણતા નથી જીવ અને અજીવ બન્નેને નહીં જાણવાવાળા તે (સાધક) સંયમને કેવી રીતે જાણી શકશે ?

જે જીવોને પણ વિશેષ રુપથી જાણે છે. અજીવોને પણ વિશેષ રુપથી જાણે છે. જીવ અને અજીવ બન્નેને વિશેષ રુપથી જાણવાવાળોજ સંયમને જાણી શકશે.

જ્યારે સાધક જીવ અને અજીવ બન્નેને વિશેષ રુપથી જાણી લે છે. ત્યારે તે સર્વ જીવોની બહુવિધ ગતિયોને પણ જાણી લે છે.

જ્યારે સાધક સર્વ જીવોની બહુવિધ ગતિયોને જાણી લે છે ત્યારે તે પુણ્ય અને પાપ તથા બંધ અને મોક્ષને પણ જાણી લે છે.

જ્યારે (સાધક) પુણ્ય અને પાપ તથા બંધ અને મોક્ષને પણ જાણી લે છે, ત્યારે તે દેવ સંબંધી અને મનુષ્ય સંબંધી ભોગોથી વિરક્ત થઈ જાય છે.

જ્યારે સાધક દેવ અને મનુષ્ય સંબંધી ભોગોથી વિરક્ત થઈ જાય છે, ત્યારે આત્મ્યંતર અને બાહ્ય સંયોગનો પરિત્યાગ કરી દે છે.

જ્યારે સાધક આત્મ્યંતર અને બાહ્ય સંયોગોનો ત્યાગ કરી દે છે, ત્યારે તે દીક્ષિત થઈને અણગાર ધર્મને સ્વીકારે છે.

જ્યારે સાધક દીક્ષિત થઈને અણગાર ધર્મને સ્વીકારે છે, ત્યારે ઉત્કૃષ્ટ સંવરરુપ અનુત્તર ધર્મનો સ્પર્શ કરે છે.

જ્યારે સાધક ઉત્કૃષ્ટ - સંવરરુપ અનુત્તર ધર્મનો સ્પર્શ કરે છે, ત્યારે અબોધિ રુપ પાપ દ્વારા સંચિત કરેલા કર્મરજને આત્મા પરથી ખંખેરી નાખે છે અર્થાત્ અલગ કરી નાખે છે.

જયા ધુણઇ કમ્મરયં, અબોહિ-કલુસં કહં ।  
તયા સવ્વત્તગં ણાણં, દંસણં ચાભિગચ્છઇ ॥ ૧૧ ॥

જયા સવ્વત્તગં ણાણં, દંસણં ચાભિગચ્છઇ ।  
તયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણઇ કેવલી ॥ ૧૨ ॥

જયા લોગમલોગં ચ, જિણો જાણઇ કેવલી ।  
તયા જોગે નિરુહિત્તા, સેલેસિં પહિવજ્જઇ ॥ ૧૩ ॥

જયા જોગે નિરુહિત્તા, સેલેસિં પહિવજ્જઇ ।  
તયા કમ્મં ખવિત્તાણં, સિદ્ધિં ગચ્છઇ ણીરઓ ॥ ૧૪ ॥

જયા કમ્મં ખવિત્તાણં, સિદ્ધિં ગચ્છઇ ણીરઓ ।  
તયા લોગમત્થયત્થો, સિદ્ધો ભવઇ સાસઓ ॥ ૧૫ ॥  
- દસ. અ. ૪, ગા. ૩૪-૪૮

### ૩. જીવાજીવાણં અત્થિત્તપ્પણા પરૂવણં-

ણત્થિ જીવા અજીવા વા, ણેવં સન્નં નિવેસણ ।  
અત્થિ જીવા અજીવા વા, એવં સન્નં નિવેસણ ॥ ૧ ॥

- સૂય. સુ. ૨, અ. ૫, ગાથા ૧૩

દવ્વઓ ખેત્તઓ ચેવ, કાલઓ ભાવઓ તહા ।  
પરૂવણા તેસિં ભવે, જીવાણમજીવાણ ય ॥

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૩

### ૪. દવિયાણુઓગસસ પરૂવણ પગારા-

દસવિહે દવિયાણુઓગે પન્નત્તે, તં જહા-

- |                    |                  |
|--------------------|------------------|
| ૧. દવિયાણુઓગે,     | ૨. માડયાણુઓગે,   |
| ૩. એગટ્ટિયાણુઓગે,  | ૪. કરણાણુઓગે,    |
| ૫. અપ્પિતાણપ્પિતે, | ૬. ભાવિતાભાવિતે, |
| ૭. બાહિરાબાહિરે,   | ૮. સાસયાસાસણ,    |
| ૯. તહણાણે,         | ૧૦. અતહણાણે ।    |

- ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૨૬

જ્યારે સાધક અબોધિ રૂપ પાપ દ્વારા સંચિત કરેલા કર્મરજને આત્મા પરથી ખંધેરી નાખે છે, ત્યારે કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શન પ્રાપ્ત કરી લે છે.

જ્યારે સાધક કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનને પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે જીન અને કેવળી થઈને લોક અને અલોકને જાણી લે છે.

જ્યારે સાધક જીન અને કેવળી થઈને લોક અને અલોકને જાણી લે છે, ત્યારે યોગોને રૂંધીને શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે.

જ્યારે સાધક યોગોને રૂંધીને શૈલેશી અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી લે છે, ત્યારે તે પોતાના સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી રજમુક્ત બનીને સિદ્ધ ગતિમાં લીન થઈ જાય છે.

જ્યારે સાધક સર્વ કર્મોને ક્ષય કરી રજ-મુક્ત બનીને સિદ્ધ ગતિમાં લીન થઈ જાય છે, ત્યારે તે લોકાગ્ર પર સ્થિત થઈને શાશ્વત સિદ્ધ થઈ જાય છે.

### ૩. જીવાજીવના અસ્તિત્વની પ્રજ્ઞાનું પ્રરૂપણ :

જીવ અને અજીવ પદાર્થ નથી એવું જાણપણું ન હોવું જોઈએ, પરંતુ જીવ અને અજીવ પદાર્થ છે એવો બોધ હોવો જોઈએ.

દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવથી તે જીવ અને અજીવની પ્રરૂપણા થાય છે.



### ૪. દ્રવ્યાનુયોગની પ્રરૂપણાના પ્રકાર :

દ્રવ્યાનુયોગ દસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે -

- |                    |                             |
|--------------------|-----------------------------|
| ૧. દ્રવ્યાનુયોગ,   | ૨. માતૃકાનુયોગ,             |
| ૩. એકાર્થિકાનુયોગ, | ૪. કરણાનુયોગ,               |
| ૫. અર્પિતાનર્પિત,  | ૬. ભાવિતાભાવિત,             |
| ૭. બાહ્યાબાહ્ય,    | ૮. શાશ્વત - અશાશ્વત,        |
| ૯. તથાજ્ઞાન,       | ૧૦. અતથાજ્ઞાન. <sup>૧</sup> |

૧. દ્રવ્યોના દ્રવ્યત્વની વ્યાખ્યા કરવી.
૨. ઉત્પાદ આદિ માતૃકાપદોના આધારથી દ્રવ્યોની વ્યાખ્યા કરવી.
૩. દ્રવ્યોના એકાર્થક અને પર્યાયવાચી શબ્દોની વ્યાખ્યા કરવી.
૪. દ્રવ્યની નિષ્પત્તિમાં સાધકતમ કારણોનો વિચાર કરવો.
૫. દ્રવ્યના મુખ્ય અને ગૌણ ધર્મોનો વિચાર કરવો.
૬. દ્રવ્યાન્તરથી પ્રભાવિત અને અપ્રભાવિત થવાનો વિચાર કરવો.
૭. એક દ્રવ્યથી બીજા દ્રવ્યની ભિન્નતા અભિન્નતાનો વિચાર કરવો.
૮. દ્રવ્યોના શાશ્વત અશાશ્વતતાનો વિચાર કરવો.
૯. દ્રવ્યોના યથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર કરવો.
૧૦. દ્રવ્યોના અયથાર્થ સ્વરૂપનો વિચાર કરવો.

## ૫. દવ્યાનુયોગસ્સ ઉક્ત્તેવો-

તए ढं सडणे डगवं डहलवीरे तीसे ड डहइ डहलललडलए  
डरलसलए, डुणल डरलसलए, डइ डरलसलए, देव डरलसलए,  
अणेगसडलए, अणेगसडवंदलए, अणेगसडवंदडरलवलरलए,  
सलरडणवतुथणलड डहुर गडुडीर कुकुणलडुडुस दुंदुडलसुसरे,

उरे वलतुडडलए, कुंठे वदुवलडलए,  
सलरे सडलइणुणलए, अगुरललए, अडडडणलए,  
सुवतुतकुडरसणुणलवलइडलए डुणुणरतुतलए,  
सवुडडलसलणुणलडलडलणलए सरसुसईए,  
डुडडण-णलहलरलणल सररेणं,  
अदुडडलगहलए डलसलए धडुडं डरलकुहेइ,  
सल वल डणं अदुडडलगहल डलसल तेसलसवुडेसलं अलरलडडणलरलडलणं  
अडुडणुु सडलसलए डरलणडेणं डरलणडइ-

तं डहल-अतुथल लुुए, अतुथल अलुुए ।

एवं - डलवल, अडलवल, वंधे, डुकुखे, डुणुणे, डलवे, आसवे,  
संवरे, वेडणल, डलडुडरल,

अरलहंतल, कुकुवदुडल, डलडदेवल, वलसुदेवल,  
नरगल, णेरइडल,

तलरलकुडडुडुणलडल, तलरलकुडडुडुणलडल  
डलडल, डलडल, रलसओ, देवल, देवलुुडल, સલદુલ, डરलणલુવુવલणे,  
डરलणલુવુવલ ।

अतुथल १ डलणलइवलए -डलव- १ॢ डलकुडडलदंसणसलुले

अतुथल १ डलणलइवलडवेरडणे -डलव- १ॢ डलकुडडलदंसण-  
सलुललवलवेगे ।

सवुडं अतुथलडलवं अतुथलतुतल वडइ,

सवुडं णतुथलडलवं णतुथलतुतल वडइ,

सुकुडलणल कुडुडल सुकुडलणलडलल डवंतल,

दुकुडलणल कुडुडल दुकुडलणलडलल डवंतल,

डुसइ डुणुणडलवे,

डकुडलडंतल डलवल,

## ૫. દ્રવ્યાનુયોગનું ઉપોદ્ધાત :

તે સડडे શ્રડडણ લગवलન डलडलवीरे ते वलशलण डलडलनु  
डरलषदडलं, डुनल डरलषदडलं, डतल डरलषदडलं, देव  
डरलषदडलं, अनेक सुु, अनेक सुु सडुदलड, अनेक सुु  
सडुदलडनलं डरलवलरवलणल डरलषदडलं, शरदकुडतुनल नवल  
वलदणलनल गकुणल डेवल, कुुडड डकुल तथल दुनुदुडलडल नलद  
डेवल डधुर धुडनलडलं,

हदडडलं वलसुतुत, गणलडलं सुथर,  
डसुतलषकुडलं सडलडेकुं, असुडलदलत, સુડकु ઉडुडलરણ સલदलत,  
वकुत असुरुुडलं डुुडल संडुुडुन सलदलत,  
सर्व ललडलनुगलडलनल वलषुल,  
डे डुुडुन सुधुल सलंलणुल शकुड अेवल सुवरडलं,  
अदुडडलगधुल ललडलडलं धरुड कुडुु -  
ते अदुडडलगधुल ललडलअे डधल आरुड-अनलरुड शुरुुतलओुनल  
डुुतलनल ललडलडलं डरलणलत धरुड गरुड.

डेड - लुकनुं असुतलव છે, અલુકનું असुतलવ છે.

आ डुरडलણे - જુવ, અજુવ, બંધ, ડુુક, ડુુડુ, ડાડ,  
अरलહंत, અકુવતુલ, બणदेव, वलसुदेव,

જૈન  
INSITE  
જેનમ ધરલક, નૈરલક,

तलरुडुड डुुनलक, तलरुडुडडुुनलकु,

डलतल, डलडल, कुकुषल, देव, देवलुक, सलदुल, डरलनलरुवलश  
(કુરુકુસુ), डरलनलરુવુતુ (કુરુકુસુ કરવલવલણ) છે.

१. डुरलણलतलडलत -डलવतુ- १ॢ डलडुडलदરुशनशलतु અ  
અદલર ડુકલરનલ ડાડનલ સુથન છે.

१ डुरलણलतलडलतवलरडण - (હલસાથી નલરુવુતુ) -डलवतु- १ॢ  
डलडुडलदरुशनशलतुवलવેક અે ડાડ તુલગનલ અદલર સુથન છે.

બધલ અસુતલલલવ ડુુતલનલ (દુવુ, કુેતુ, કાણ અને લલવનલ  
અડેકુલ) અસુતલવ રુડ કહેવલડ છે.

બધલ નલસુતલલલવ- નલસુતલવ રુડ કહેવલડ છે.

શુલુ લલવ દલરલ આરુરેલ કુરુડુથી શુલુ ઈણનલ ડુુલલ  
થલડ છે.

અશુલુ લલવ દલરલ આરુરેલ કુરુડુથી અશુલુ ઈણનલ ડુુલલ  
થલડ છે.

જુવ ડુુડુ ડાડ કુરુુને સુડુ છે.

(સંસારી) જુવ જનુ-ડરણ કરે છે.

સફલે કલ્લાણપાવણે ।

ધમ્મમાહુક્ષહ-“ઇણમેવ ણિમ્મંથે પાવયણે સચ્ચં, અણુત્તરે, કેવલિણે, સંસુદ્ધે, પહિપુણ્ણે, ણેયાહુણે, સલ્લકત્તણે, સિદ્ધિમમ્મ્મે, મુત્તિમમ્મ્મે, ણિવ્વાણમમ્મ્મે, ણિજ્જાણમમ્મ્મે, અવિત્તહમવિસંદિદ્ધે, સવ્વદુક્ખપ્પહીણમમ્મ્મે ।

ઇહદિઠયા જીવા સિજ્જંતિ, બુજ્જંતિ, મુચ્ચંતિ, પરિણિવ્વાયંતિ, સવ્વદુક્ખાણમંતં કરેતિ ।”

એકચ્ચા પુણ એગે ભયંતારો પુવ્વકમ્માવસેસેણં અણ્ણયરેસુ દેવલોણ્ણેસુ દેવત્તાણ્ણે ઉવવત્તારો ભવંતિ, મહિહિદ્ધેણ્ણે-જાવ-મહાસુક્ખેસુ દૂરંગહ્ણેસુ ચિરદિઠ્ઠેણ્ણેસુ ।

તે ણં તત્થ દેવા ભવંતિ મહિહિદ્ધયા -જાવ- મહજ્જુહ્ણયા, મહબ્બલા, મહાયસા, મહાસુખા ચિરદિઠ્ઠયા ।

હારવિરાહયવચ્છા -જાવ- પભાસેમાણા, કપ્પોવગા, ગહકલ્લાણા, આગમેસિભદ્ધા -જાવ- પહિરૂવા ।

- ઉવ. સુ. ૫૬

શુભ અને અશુભ કર્મ નિષ્ફળ નથી જતા.

(ત્યારપછી) અહીં ભગવાન ધર્મનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે કે - “તે નિર્ગ્રન્થ પ્રવચન સત્ય છે; અનુત્તર (સર્વોત્તમ) છે, અદ્વિતીય છે, અત્યંત શુદ્ધ છે, પરિપૂર્ણ છે, ન્યાયસંગત છે, માયા આદિ શલ્યો (કાંટો)ને દૂર કરનાર છે, સિદ્ધિનો માર્ગ છે, મુક્તિનો માર્ગ છે, નિર્વાણનો માર્ગ છે, નિર્યાણનો માર્ગ છે, યથાર્થ છે, પરસ્પર વિરોધ રહિત, તથા બધાં દુઃખોનો સર્વથા નાશ કરવાવાળો માર્ગ છે.

આ નિર્ગ્રન્થ ધર્મમાં સ્થિત જીવો સિદ્ધ હોય છે, બુદ્ધ હોય છે, મુક્ત હોય છે, પરિનિવૃત્ત હોય છે અને સર્વ દુઃખોનો અંત કરનાર હોય છે.”

એકાભવધારી એવાં (ભદ્રન્ત નિર્ગ્રન્થ શ્રમણ પૂર્વે કરેલા) શેષ કર્મોનો ક્ષય કરવા માટે કોઈપણ દેવલોકમાં દેવ રૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. તે દેવલોક મહદ્વિક -યાવત્- અત્યન્ત સુખમય-દુરંગતિક (મોક્ષગતિ જેવું) અને લાંબી સ્થિતિવાળા હોય છે.

ત્યાં દેવરૂપમાં ઉત્પન્ન તે જીવ મહાન્ ઋદ્ધિસમ્પન્ન -યાવત્- મહાન્ ધૃતિસમ્પન્ન, મહાન્ બળસમ્પન્ન, મહાન્ યશસ્વી, અત્યન્ત સુખી તથા લાંબા આયુષ્યવાળા હોય છે.

એમનું વક્ષસ્થળ હારોથી સુશોભિત હોય છે -યાવત્- દસે દિશાઓને પ્રકાશિત કરે છે. તે કલ્પોપપન્ન દેવવર્તમાનમાં ઉત્તમ દેવગતિના ધારક તથા ભવિષ્યમાં ભદ્ર- કલ્યાણ તથા નિર્વાણરૂપ અવસ્થાને પ્રાપ્ત કરવાવાળા હોય છે -યાવત્- અસાધારણ રૂપવાન્ હોય છે.





## ૨. દ્રવ્ય-અધ્યયન

તત્વાર્થસૂત્રમાં દ્રવ્યનું લક્ષણ “ગુણપર્યાયવદ્ દ્રવ્યમ્” [ અ.પ.સૂ.૩૭ ] આપી દ્રવ્યને ગુણ અને પર્યાયયુક્ત બતાવેલ છે. આચાર્ય હેમચંદ્રસૂરિએ પ્રમાણભીમાંસા [ ૧.૧.૩૦ ] ની સ્વોપશ્ચવૃત્તિમાં “દ્રવતિ તાસ્તાન્ પર્યાયાન્ ગચ્છતિ इति દ્રવ્યં ધ્રૌવ્યલક્ષણમ્” અલગ-અલગ પર્યાયોને પ્રાપ્ત થનાર ધ્રૌવ્ય સ્વભાવીને દ્રવ્ય કહ્યા છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ગુણોના આશ્રયને દ્રવ્ય કહ્યા છે.

ગુણ તથા પર્યાયના સંબંધમાં જૈન દાર્શનિકોના મતભેદ છે. સિદ્ધસેન, હરિભદ્ર, હેમચંદ્ર, યશોવિજય આદિ જૈન દાર્શનિક ગુણ અને પર્યાયમાં અભેદનો સ્વીકાર કરે છે, જ્યારે વિદ્યાનન્દ આદિ કેટલાક દિગમ્બર દાર્શનિક તથા વાદિદેવસૂરિ આદિ શ્વેતામ્બર દાર્શનિક આમાં ભેદ પ્રતિપાદિત કરે છે. દેવસૂરિના અનુસાર ગુણ દ્રવ્યના સહભાવી હોય છે તથા પર્યાયો ક્રમભાવી હોય છે. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં આ અંતર સ્પષ્ટ કરતાં કહ્યું છે કે ગુણ કેવળ દ્રવ્યના આશ્રિત હોય છે. જ્યારે પર્યાય દ્રવ્ય અને ગુણ બંનેના આશ્રિત હોય છે. દ્રવ્યપર્યાય અને ગુણપર્યાય શબ્દોનો પ્રયોગ જૈન સાહિત્યમાં થયેલ છે. અનુયોગદ્વારસૂત્ર અને ભગવતીસૂત્રમાં પણ દ્રવ્ય અને પર્યાયની ભિન્નતાનો બોધ થાય છે.

દ્રવ્ય છ છે :- ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને કાળ [અદ્વાસમય] આ તેનો પૂર્વાનુપૂર્વીક્રમ છે. પશ્ચાનુપૂર્વીક્રમ આનાથી વિપરીત હોય છે. જેના અનુસાર કાળની ગણના બધાથી પહેલા તથા ધર્માસ્તિકાયની ગણના બધાથી છેલ્લે થાય છે. ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ગતિમાં હેતુ બને છે. અધર્માસ્તિકાય સ્થિતિમાં હેતુ બને છે, આકાશ સમસ્ત દ્રવ્યોને સ્થાન આપવાના કારણે તેનો આશ્રય છે. કાળનું લક્ષણ વર્તના છે. જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ છે. બીજી દ્રષ્ટિએ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ અને વીર્ય પણ જીવના લક્ષણ છે.

વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી યુક્ત દ્રવ્ય પુદ્ગલ છે. શબ્દ, અંધકાર, પ્રકાશ, છાયા, પ્રભા અને આતપ પણ પૌદ્ગલિક છે.

સંખ્યાની અપેક્ષાએ ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ દ્રવ્ય એક-એક છે. જ્યારે પુદ્ગલ અને કાળ અનંત છે. પ્રદેશની અપેક્ષાએ ધર્મ, અધર્મ અને જીવ અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. આકાશ અનંત પ્રદેશી છે. તેમાંથી લોકાકાશ અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. પુદ્ગલ સંખ્યાત, અસંખ્યાત તેમજ અનંત પ્રદેશી છે. જ્યારે કાળ અપ્રદેશી છે. આ છ દ્રવ્ય પોતાના જ સ્વભાવમાં પરિણમન કરે છે. કોઈ દ્રવ્ય બીજા રૂપમાં પરિવર્તિત થતા નથી. માટે ધર્માસ્તિકાય સદૈવ ધર્માસ્તિકાય બની રહે છે. અધર્માસ્તિકાય સદૈવ અધર્માસ્તિકાય બની રહે છે. આ પ્રમાણે અન્ય દ્રવ્ય પણ પોતાના સ્વરૂપમાં સદૈવ બની રહે છે.

આ અધ્યયનમાં અનુયોગદ્વાર સૂત્ર અનુસાર છ દ્રવ્યોના ભેદ-પ્રભેદના અવિશેષિત અને વિશેષિત નામોના આધારથી પણ વર્ણન કરેલ છે. જેમાં જીવ દ્રવ્યનું વિસ્તારથી વર્ણન થયેલ છે. અવિશેષિત શબ્દનો અર્થ છે ભેદ રહિત, સામાન્ય આદિ વિશેષિત શબ્દનો અર્થ છે- ભેદયુક્ત, વિશેષ આદિ. કોઈ દ્રવ્યનું સંગ્રહનયથી અવિશેષિત વર્ણન હોય છે. જ્યારે વ્યવહારનયથી તેના વિશેષિત [ ભેદો ] નું વર્ણન કરાય છે, જેમ કે- જીવ દ્રવ્યને અવિશેષિત માનવાથી નારક, તિર્યચ્યોનિક, મનુષ્ય અને દેવ આ ચાર વિશેષિત નામ થાય છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાયને અવિશેષિત માનીને તેના ભેદોનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં થયેલ નથી. જ્યારે પુદ્ગલાસ્તિકાયને અવિશેષિત માનીને તેના પરમાણુ પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધથી અનંત પ્રદેશિક સ્કંધ સુધી વિશેષિત નામોનો સંકેત કરેલ છે.

છ દ્રવ્યોમાં દ્રવ્યાર્થ તેમજ પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્મ, ત્ર્યોજ, દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્યોજનું પણ આ અધ્યયનમાં વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય દ્રવ્યાર્થથી કલ્યોજ છે. જીવાસ્તિકાય અને કાળ દ્રવ્યાર્થથી કૃતયુગ્મ છે. જ્યારે પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યાર્થથી ક્યારેક કૃતયુગ્મ છે, ક્યારેક ત્ર્યોજ છે, ક્યારેક દ્વાપરયુગ્મ છે, ક્યારેક કલ્યોજ છે, પ્રદેશાર્થની અપેક્ષાએ બધા દ્રવ્ય કૃતયુગ્મ છે. આ દ્રવ્યોની અવગાઢતાનાં પ્રસંગમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે-

ધર્માસ્તિકાયાદિ સર્વ દ્રવ્ય અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે. તેમાં પણ કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ છે.

ધર્માસ્તિકાય આદિના પ્રદેશ સ્વયં પોતાના અન્ય પ્રદેશોથી તથા અન્ય દ્રવ્યોના પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ અધ્યયનમાં એવું પણ વર્ણન મળે છે કે એક દ્રવ્યને કોઈ પ્રદેશ અન્ય દ્રવ્યોના [ અથવા પોતાના ] કેટલા પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ થાય છે. આ પ્રમાણે છ દ્રવ્યોના પરસ્પર પ્રદેશાવગાઢ પર વિસ્તૃત વર્ણન કરેલું છે.

સમસ્ત દ્રવ્યોને બે ભાગોમાં વિભક્ત કરાય છે- જીવ અને અજીવ. આમાંથી જીવાસ્તિકાયને છોડીને પાંચ દ્રવ્ય અજીવ છે. અજીવ પણ બે પ્રકારના છે.- રૂપી અને અરૂપી. રૂપી અજીવમાં પુદ્ગલાસ્તિકાયનો સમાવેશ થાય છે. જ્યારે અરૂપી અજીવમાં ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળની ગણના થાય છે. ધર્મ અને અધર્મ દ્રવ્ય લોક પ્રમાણ છે. આકાશલોક અને અલોકમાં વ્યાપ્ત છે. કાળ [ વ્યવહારકાળ ] મનુષ્યક્ષેત્ર અર્થાત્ અઢી દ્વીપમાં જ છે. જીવ અને પુદ્ગલ લોકમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

ક્ષેત્ર અને દિશાની અપેક્ષાએ આ ષડ્દ્રવ્યોના અલ્પ-બહુત્વનું પણ આ અધ્યયનમાં વર્ણન થયેલ છે. જે વિચારણીય છે. અન્ય અલ્પ-બહુત્વોની દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ વિચારણા થયેલ છે. દ્રવ્ય [ સંખ્યા ] ની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણેય સમાન છે. તથા બધાથી અલ્પ છે. અદ્વાસમય બધાથી અધિક છે. પ્રદેશની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય સમાન છે અને બધાથી અલ્પ છે. તથા આકાશાસ્તિકાય બધાથી વધારે છે.



## ૧. દવ્વજ્ઞયણં

## ૧. દ્રવ્ય અધ્યયન

સૂત્ર -

૧. દવ્વાણ-ણામાઈ-

- પ. કઈવિહા ણં ભંતે ! દવ્વા પણ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહા દવ્વા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. જીવદવ્વા ય, ૨. અજીવદવ્વા ય ।<sup>૧</sup>  
 - વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૨, સુ. ૧

- પ. સે કિં તં દવ્વ ણામે ?  
 ડ. દવ્વ ણામે છવ્વિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. ધમ્મત્થિકાણ, ૨. અધમ્મત્થિકાણ,  
 ૩. આગાસત્થિકાણ, ૪. જીવત્થિકાણ,  
 ૫. પોગ્ગલત્થિકાણ, ૬. અદ્દાસમણ અ ।  
 સે તં દવ્વ ણામે ।<sup>૨</sup>  
 - અણુ. સુ. ૨૧૮

૨. વિવિહ વિવક્ષયા દવ્વાણં દુવિહત્ત પરૂવણં-

- દુવિહા દવ્વા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પરિણયા ચેવ ૨. અપરિણયા ચેવ  
 દુવિહા દવ્વા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. ગતિસમાવન્તગા ચેવ ૨. અગતિસમાવન્તગા ચેવ  
 દુવિહા દવ્વા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. અણંતરોગાઢા ચેવ ૨. પરમ્પરોગાઢા ચેવ  
 - ઠાણં. અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૬૩

૩. આણુપુલ્લીઆઈ કમેણ દવ્વ ણામાઈ-

- પ. સે કિં તં પુલ્લાણુપુલ્લી ?  
 ડ. પુલ્લાણુપુલ્લી, તં જહા-  
 ૧. ધમ્મત્થિકાણ, ૨. અધમ્મત્થિકાણ,  
 ૩. આગાસત્થિકાણ, ૪. જીવત્થિકાણ,

સૂત્ર :

૧. દ્રવ્યોના નામ :

- પ્ર. ભંતે ! દ્રવ્ય કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! દ્રવ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. જીવદ્રવ્ય, ૨. અજીવદ્રવ્ય.  
 પ્ર. દ્રવ્ય નામનું સ્વરૂપ શું છે ?  
 ડ. દ્રવ્ય નામના છ પ્રકાર કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
 ૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય,  
 ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬. અદ્દાસમય (કાળ).  
 આ દ્રવ્યનામ છે.

૨. વિવિધ વિવક્ષાથી દ્રવ્યોનું દ્વિવિધત્વનું પ્રરૂપણ :

- દ્રવ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. પરિણત (રૂપાન્તરિત), ૨. અપરિણત.  
 દ્રવ્ય બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. ગતિ સમાપન્નક, ૨. અગતિસમાપન્નક.  
 દ્રવ્ય બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. અણંતરાવગાઢ, ૨. પરમ્પરાવગાઢ.

૩. આનુપૂર્વી આદિના ક્રમથી દ્રવ્યોના નામ -

- પ્ર. ભંતે ! પૂર્વાનુપૂર્વીનો શું ક્રમ છે ?  
 ડ. પૂર્વાનુપૂર્વીનો આ ક્રમ છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
 ૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય,

૨. (ક) પ. સે કિં તં પણ્ણવણા ?

- ડ. પણ્ણવણા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા  
 ૧. જીવપણ્ણવણા ય, ૨. અજીવપણ્ણવણા ય ।  
 - પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૩

(ઘ) પ. સે કિં તં જીવાજીવાભિગમે ?

- ડ. ગોયમા ! જીવાજીવાભિગમે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. જીવાભિગમે ય, ૨. અજીવાભિગમે ય ।

(ગ) દુબ્બે રાસી પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. જીવરાસી ય, ૨. અજીવરાસી ય ।

- સમ. સુ. ૧૮૯/૧

(ઘ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૪૮

૨. (ક) વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૪, સુ. ૮

(ઘ) અણુ. સુ. ૨૬૯

૫. પોગલત્થિકાએ, ૬. અદ્દાસમએ ।  
સે તં પુચ્છાણુપુચ્ચી ।

પ. મે કિં તં પચ્છાણુપુચ્ચી ?

૩. પચ્છાણુપુચ્ચી-

૬. અદ્દાસમએ, ૫. પોગલત્થિકાએ,  
૪. જીવત્થિકાએ, ૩. આગામત્થિકાએ,  
૨. અધમ્મત્થિકાએ, ૧. ધમ્મત્થિકાએ ।

સે તં પચ્છાણુપુચ્ચી ।

પ. મે કિં તં અણાણુપુચ્ચી ?

૩. અણાણુપુચ્ચી ઇયાએ ચેવ ઇગાંદિયાએ ઇગુત્તરિયાએ  
છ-ગચ્છગયાએ સેઢીએ અણ્ણમણ્ણભાસો દુરૂવૂણો ।

સે તં અણાણુપુચ્ચી । - અણુ. સુ. ૧૩૨-૧૩૪

૮. વિમેસાવિસેસ વિવક્ખયા દવ્વ ભેયપ્પભેયા-

અદ્દવા દ્દનામે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. વિસેસિએ ય ૨. અવિસેસિએ ય ।

અવિસેસિએ દવ્વે,

વિસેસિએ - ૧. જીવ દવ્વે ય, ૨. અજીવ દવ્વે ય ।

અવિસેસિએ જીવ દવ્વે,

વિસેસિએ- ૧. ગેરહએ, ૨. તિરિક્ખજોણિએ, ૩. મણુસ્સે,  
૪. દેવે ।

અવિસેસિએ ગેરહએ,

વિસેસિએ- ૧. રયણપ્પભાએ, ૨. સક્કરપ્પભાએ,  
૩. વાલુયપ્પભાએ, ૪. પંકપ્પભાએ, ૫. ધૂમપ્પભાએ  
૬. તમાએ ૭. તમતમાએ ।

અવિસેસિએ- રયણપ્પભાપુહવિગેરહએ,

વિસેસિએ પજ્જત્તએ ય અપજ્જત્તએ ય,

એવં -જાવ- અવિસેસિએ તમતમાપુહવિ ગેરહએ -

વિસેસિએ પજ્જત્તએ ય અપજ્જત્તએ ય ।

૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬. અદ્દાકાલ.

આ પૂર્વાનુપૂર્વીનો ક્રમ થયો.

પ્ર. પશ્ચાનુપૂર્વીનો શું ક્રમ છે ?

૩. પશ્ચાનુપૂર્વીનો આ ક્રમ છે -

૬. અદ્દાકાલ, ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય,  
૪. જીવાસ્તિકાય, ૩. આકાશાસ્તિકાય,  
૨. અધર્માસ્તિકાય, ૧. ધર્માસ્તિકાય.

આ પશ્ચાનુપૂર્વીનો ક્રમ થયો.

પ્ર. ભંતે ! અનાનુપૂર્વીનો શું ક્રમ છે ?

૩. એકથી પ્રારંભ કરી એક-એકને ઉમેરીને છ સુધી  
રહેલા શ્રેણીનાં અંકોમાં એકબીજા સાથે ગુણાકાર  
કરવાથી જે અંક રાશિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાં પ્રારંભ અને  
અંતની બે સંખ્યાને ઓછી કરવાથી અનાનુપૂર્વી  
બને છે.

આ અનાનુપૂર્વીનો ક્રમ થયો.

૪. વિશેષ - અવિશેષની વિવક્ષાથી દ્રવ્યોના ભેદ-પ્રભેદ :

અહીં અપેક્ષાએ દ્વિનામના બે પ્રકાર કહ્યા છે, તે આ  
પ્રમાણે છે-

૧. વિશેષિત (ચોક્કસ) ૨. અવિશેષિત (સામાન્ય)

દ્રવ્યએ અવિશેષિત (સામાન્ય) નામ છે.

૧. જીવદ્રવ્ય અને ૨. અજીવદ્રવ્ય વિશેષિત (આ બે)  
નામ છે.

જીવ દ્રવ્યને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. નારકી, ૨. તિર્યચ્યોનિક, ૩. મનુષ્ય, ૪. દેવતા  
(આ ચાર) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

નારકીને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. રત્નપ્રભા, ૨. શર્કરાપ્રભા, ૩. વાલુકાપ્રભા,  
૪. પંકપ્રભા, ૫. ધૂમપ્રભા, ૬. તમપ્રભા, ૭. તમસ્તમપ્રભા.  
(આ સાત) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

રત્નપ્રભા પૃથ્વી નારકીને અવિશેષિત માનવાથી -

તેનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા નારકી (આ બે) વિશેષિત  
નામ કહેવાશે.

આ પ્રમાણે તમસ્તમપ્રભા પૃથ્વીને નારકી સુધી  
અવિશેષિત માનવાથી -

પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા (આ ૧૪ પ્રકાર) વિશેષિત નામ  
કહેવાશે.



અવિસેસિએ તિરિક્ષ-જોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. એર્ગિંદિએ, ૨. બેઈંદિએ, ૩. તેઈંદિએ,  
૪. ચઝરિંદિએ, ૫. પંચેંદિએ ।

અવિસેસિએ એર્ગિંદિએ,

વિસેસિએ- ૧. પુઢવિકાઈએ, ૨. આઝકાઈએ, ૩. તેઝકાઈએ,  
૪. વાઝકાઈએ, ૫. વણસ્સઈકાઈએ ।

અવિસેસિએ- પુઢવિકાઈએ,

વિસેસિએ- ૧. સુહુમપુઢવિકાઈએ, ૨. બાયરપુઢવિકાઈએ  
ય ।

અવિસેસિએ સુહુમપુઢવિકાઈએ,

વિસેસિએ- ૧. પજ્જત્તય-સુહુમપુઢવિકાઈએ, ૨. અપજ્જત્તય-  
સુહુમપુઢવિકાઈએ ય ।

અવિસેસિએ બાયર પુઢવિકાઈએ,

વિસેસિએ- ૧. પજ્જત્તય- બાયરપુઢવિકાઈએ ય,  
૨. અપજ્જત્તય- બાયરપુઢવિકાઈએ ય ।

એવં ૨. આઝકાઈએ ય, ૩. તેઝકાઈએ ય,

૪. વાઝકાઈએ ય, ૫. વણસ્સઈકાઈએ ય એવં અવિસેસિએ  
વિસેસિએ ય પજ્જત્તય- અપજ્જત્તયભેદેહિં ભાણિયવ્વા ।

અવિસેસિએ બેઈંદિએ,

વિસેસિએ - ૧. પજ્જત્તય બેઈંદિએ ય, ૨. અપજ્જત્તય  
બેઈંદિએ ય ।

એવં તેઈંદિય- ચઝરિંદિય વિ ભાણિયવ્વા ।

અવિસેસિએ- પંચેંદિય તિરિક્ષજોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. જલયર- પંચેંદિય તિરિક્ષ જોણિએ,  
૨. થલયર-પંચેંદિય તિરિક્ષજોણિએ, ૩. ઘયર-પંચેંદિય-  
તિરિક્ષ-જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- જલયર પંચેંદિય તિરિક્ષ જોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. સમ્મુચ્છિમ- જલયર- પંચેંદિય- તિરિક્ષ  
જોણિએ ય ૨. ગબ્ભવકકંતિય-જલયર- પંચેંદિય તિરિક્ષ  
જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ - સમ્મુચ્છિમ- જલયર- પંચેંદિય તિરિક્ષ-  
જોણિએ,

તિર્યચયોનિકને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. એકેન્દ્રિય, ૨. બેઈંદ્રિય, ૩. તેઈંદ્રિય, ૪. ચઝરિન્દ્રિય,  
૫. પંચેન્દ્રિય (આ પાંચ) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

એકેન્દ્રિયને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પૃથ્વીકાય, ૨. અપ્કાય, ૩. તેઠકાય, ૪. વાયુકાય,  
૫. વનસ્પતિકાય (આ પાંચ) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

પૃથ્વીકાયને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય, ૨. બાદર પૃથ્વીકાય (આ બે)  
વિશેષિત નામ કહેવાશે.

સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાય, ૨. અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ  
પૃથ્વીકાય (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

બાદર પૃથ્વીકાયને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય,

૨. અપર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય (આ બે) વિશેષિત નામ  
કહેવાશે.

આ પ્રમાણે ૨. અપ્કાય, ૩. તેઠકાય, ૪. વાયુકાય,  
૫. વનસ્પતિકાયને અવિશેષિત માનવાથી અનુક્રમથી  
તેનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા (આ દસ પ્રકાર)ના  
વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

બેઈંદ્રિયને અવિશેષિત માનવાથી-

૧. પર્યાપ્તા બેઈંદ્રિય, ૨. અપર્યાપ્તા બેઈંદ્રિય (આ બે)  
વિશેષિત નામ કહેવાશે.

આ પ્રમાણે તેઈંદ્રિય અને ચઝરિન્દ્રિય માટે પણ કહેવું  
જોઈએ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. જળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ, ૨. સ્થળયર  
પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિ, ૩. ખેયર પંચેન્દ્રિય- તિર્યચયોનિ  
(આ ત્રણ) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિને અવિશેષિત માનવાથી-

૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિ, ૨. ગર્ભજ  
જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ  
કહેવાશે.

સમ્મૂર્ચ્છિમ જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિને અવિશેષિત  
માનવાથી -

વિસેસિએ- ૧. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ- જલયર-પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય,

૨. અપજ્જત્તય- સમ્મુચ્છિમ- જલયર- પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- ગઢ્ભવકકંતિય- જલયર- પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. પજ્જત્તય- ગઢ્ભવકકંતિય-જલયર-પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય,

૨. અપજ્જત્તય ગઢ્ભવકકંતિય- જલયર-પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- થલયર પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. ચડપ્પય થલયર-પંચેદિય તિરિક્ખજોણિએ ય,

૨. પરિસપ્પ થલયર પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- ચડપ્પય-થલયર-પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ।

વિસેસિએ- ૧. સમ્મુચ્છિમ- ચડપ્પય-થલયર પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય, ૨. ગઢ્ભવકકંતિય-ચડપ્પય થલયર- પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- સમ્મુચ્છિમ- ચડપ્પય થલયર પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ,

વિસેસિએ-૧. પજ્જત્તય સમ્મુચ્છિમ- ચડપ્પય- થલયર- પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય,

૨. અપજ્જત્તય- સમ્મુચ્છિમ- ચડપ્પય- થલયર પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- ગઢ્ભવકકંતિય- ચડપ્પય થલયર- પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. પજ્જત્તય- ગઢ્ભવકકંતિય- ચડપ્પય- થલયર-પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

૨. અપજ્જત્તયગઢ્ભવકકંતિય- ચડપ્પય- થલયર- પંચેદિય તિરિક્ખજોણિએ ય ।

અવિસેસિએ- પરિસપ્પ થલયર- પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ,

વિસેસિએ- ૧. ઉરપરિસપ્પ થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ જોણિએ ય,

૨. ભુયપરિસપ્પ-થલયર પંચેદિય તિરિક્ખ જોણિએ ય ।

૧. પર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિ,

૨. અપર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

ગર્ભજ જળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પર્યાપ્તા ગર્ભજ જળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ,

૨. અપર્યાપ્તા ગર્ભજ જળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિ,

૨. પરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિ, ૨. ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ,

૨. અપર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પર્યાપ્તા ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિ,

૨. અપર્યાપ્તાગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

પરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિને અવિશેષિત માનવાથી- ૧. ઉરપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ,

૨. ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિ (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

एवं सम्मुच्छिमा पज्जत्ता अपज्जत्ता य, गब्भवक्कंतिया  
वि पज्जत्ता अपज्जत्ता य भाणियच्चा ।

अविसेसिए-खयहर पंचेदिय तिरिक्ख जोणिए,  
विसेसिए- १. सम्मुच्छिमखयहरपंचेदिय तिरिक्खजोणिए य,  
२. गब्भवक्कंतिय खयहर पंचेदिय तिरिक्ख जोणिए य ।

अविसेसिए-सम्मुच्छिम खयहर पंचेदिय तिरिक्ख जोणिए,  
विसेसिए- १. पज्जत्तय सम्मुच्छिम खयहर पंचेदिय  
तिरिक्ख जोणिए य, २. अपज्जत्तय सम्मुच्छिमखयह-  
रपंचेदिय तिरिक्ख जोणिए य ।

अविसेसिए-गब्भवक्कंतिय खयहर पंचेदिय तिरिक्ख जोणिए,  
विसेसिए- १. पज्जत्तय गब्भवक्कंतिय- खयहरपंचेदिय  
तिरिक्ख जोणिए य,  
२. अपज्जत्तय- गब्भवक्कंतिय- खयहर-पंचेदियतिरिक्ख  
जोणिए य ।

अविसेसिए- मणुस्से,  
विसेसिए १. सम्मुच्छिम मणुस्से य, २. गब्भवक्कंतिय  
मणुस्से य ।<sup>१</sup>  
अविसेसिए गब्भवक्कंतिय- मणुस्से,  
विसेसिए- १. पज्जत्तय- गब्भवक्कंतिय- मणुस्से य,  
२. अपज्जत्तय- गब्भवक्कंतिय- मणुस्से य ।

अविसेसिए- देवे,  
विसेसिए- १. भवणवासी, २. वाणमंतरे ३. जोइसिए,  
४. वेमाणिए य ।  
अविसेसिए- भवणवासी,  
विसेसिए- १. असुरकुमार, २. नागकुमार,  
३. सुवण्णकुमार, ४. विज्जुकुमार, ५. अग्गिकुमार,  
६. दीवकुमार, ७. उदधिकुमार, ८. दिसाकुमार,  
९. वाउकुमार १०. थणियकुमार ।

सव्वेसिं पि अविसेसिय-विसेसिय-पज्जत्तय-अपज्जत्तय-  
भेया भाणियच्चा ।

अविसेसिए- वाणमंतरे,

आ प्रमाझे सम्भूर्खिंमना पर्याप्ता अने अपर्याप्ता तथा  
गर्भजना पर्याप्ता अने अपर्याप्ता પણ કહેવા જોઈએ.

ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિને અવિશેષિત માનવાથી-  
૧. સમ્ભૂર્ચિંમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ,  
૨. ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ (આ બે) વિશેષિત  
નામ કહેવાશે.

સમ્ભૂર્ચિંમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિને અવિશેષિત  
માનવાથી -  
૧. પર્યાપ્તા સમ્ભૂર્ચિંમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ, ૨.  
અપર્યાપ્તા સમ્ભૂર્ચિંમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ (આ  
બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિને અવિશેષિત માનવાથી-  
૧. પર્યાપ્તા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ,  
૨. અપર્યાપ્તા ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિ  
(આ બે) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

મનુષ્યને અવિશેષિત માનવાથી -  
૧. સમ્ભૂર્ચિંમ મનુષ્ય, ૨. ગર્ભજ મનુષ્ય (આ બે)  
વિશેષિત નામ કહેવાશે.

ગર્ભજ મનુષ્યને અવિશેષિત માનવાથી -  
૧. પર્યાપ્તા ગર્ભજ મનુષ્ય,  
૨. અપર્યાપ્તા ગર્ભજ મનુષ્ય (આ બે) વિશેષિત નામ  
કહેવાશે.

દેવને અવિશેષિત માનવાથી -  
૧. ભવનપતિ, ૨. વાણવ્યંતર, ૩. જ્યોતિષી,  
૪. વૈમાનિક (આ ચાર) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

ભવનવાસીને અવિશેષિત માનવાથી -  
૧. અસુરકુમાર, ૨. નાગકુમાર, ૩. સુવર્ણકુમાર,  
૪. વિદ્યુતકુમાર, ૫. અગ્નિકુમાર, ૬. દ્વીપકુમાર,  
૭. ઉદધિકુમાર, ૮. દિશાકુમાર, ૯. વાયુકુમાર,  
૧૦. સ્તનિતકુમાર. (આ દસ) વિશેષિત નામ કહેવાશે.

(આ) પ્રત્યેકને પણ અવિશેષિત માનવાથી તેના પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તા (આ બે) વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

વાણવ્યંતર દેવને અવિશેષિત માનવાથી -

આ પાઠનાં પછી બધી પ્રતીમાં સમ્ભૂર્ચિંમ મનુષ્યનાં પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત બે ભેદ મળે છે. પરંતુ તે પાઠ અશુદ્ધ છે, કારણ કે આગમોમાં સમ્ભૂર્ચિંમ મનુષ્ય અપર્યાપ્ત જ કહ્યા છે, પર્યાપ્ત કહ્યા નથી.

વિસેસિએ- ૧. પિસાએ ૨. ભૂએ, ૩. જક્ષ્વે, ૪. રક્ષ્વસે,  
૫. કિણ્ણરે, ૬. કિંપુરિસે, ૭. મહોરગે, ૮. ગંધવ્વે ।

**एएसिं पि अविसेसिय-विसेसिय-पज्जत्तय-अपज्जत्तय-  
भेया भाणियव्वा ।**

અવિસેસિએ- જોહસિએ,

વિસેસિએ- ૧. ચંદે, ૨. સૂરે, ૩. ગહે, ૪. નક્ષત્તે,  
૫. તારારૂવે ।

**एएसिं पि अविसेसिय- विसेसिय-पज्जत्तय- अपज्जत्तय  
भेया भाणियव्वा ।**

અવિસેસિએ-વેમાણિએ,

વિસેસિએ- ૧. કષ્પોવગે ય, ૨. કષ્પાતીતએ ય ।

અવિસેસિએ-કષ્પોવગએ,

વિસેસિએ- ૧. સોહમ્માએ, ૨. ઈસાણએ, ૩. સળંકુમારએ,  
૪. માહિંદાએ, ૫. બંભલોગએ, ૬. લંતયએ, ૭. મહાસુક્કએ,  
૮. સહસ્સારએ, ૯. આણયએ ૧૦. પાણયએ, ૧૧. આરણએ  
૧૨. અચ્ચુયએ ।

**एएसिं पि अविसेसिय- विसेसिय- पज्जत्तय- अपज्जत्तय  
भेया भाणियव्वा ।**

અવિસેસિએ- કષ્પાતીતએ,

વિસેસિએ- ૧. ગેવેજ્જએ ય, ૨. અણુત્તરોવવાઈએ ય ।

અવિસેસિએ- ગેવેજ્જએ,

વિસેસિએ- ૧. હેટ્ઠિમગેવેજ્જએ, ૨. મજ્ઝિમગેવેજ્જએ,  
૩. ઉવરિમગેવેજ્જએ ।

અવિસેસિએ- હેટ્ઠિમગેવેજ્જએ,

વિસેસિએ- ૧. હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જએ, ૨. હેટ્ઠિમમજ્ઝિમ  
ગેવેજ્જએ, ૩. હેટ્ઠિમઉવરિમગેવેજ્જએ ।

અવિસેસિએ- મજ્ઝિમગેવેજ્જએ,

વિસેસિએ- ૧. મજ્ઝિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જએ, ૨. મજ્ઝિમમ-  
જ્ઝિમગેવેજ્જએ, ૩. મજ્ઝિમઉવરિમગેવેજ્જએ ।

૧. પિશાય, ૨. ભૂત, ૩. યક્ષ, ૪. રાક્ષસ, ૫. કિન્નર,  
૬. કિંપુરુષ, ૭. મહોરગ, ૮. ગંધર્વ (આ આઠ)  
વિશેષિત નામ કહેવાશે.

આમાંથી દરેકને અવિશેષિત માનવાથી તેનાં પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તા (આ બે) પ્રકારના વિશેષિત નામ કહેવા  
જોઈએ.

જ્યોતિષી દેવને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. ચન્દ્ર, ૨. સૂર્ય, ૩. બ્રહ્મ, ૪. નક્ષત્ર, ૫. તારા, (આ  
પાંચ) વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

આમાંથી દરેકને અવિશેષિત માનવાથી તેનાં પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તા (આ બે) પ્રકારના વિશેષિત નામ કહેવા  
જોઈએ.

વૈમાનિક દેવને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. કલ્પોપન્ના ૨. કલ્પાતીત (આ બે) વિશેષિત નામ  
કહેવા જોઈએ.

કલ્પોપન્નને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. સૌધર્મ, ૨. ઈશાન, ૩. સનત્કમુર, ૪. માહેન્દ્ર,  
૫. બ્રહ્મલોક, ૬. લાંતક, ૭. મહાશુક, ૮. સહસ્ત્રાર,  
૯. આનત, ૧૦. પ્રાણત, ૧૧. આરણ, ૧૨. અચ્યુત,  
આ બાર વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

આમાંથી દરેકને અવિશેષિત માનવાથી તેનાં પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તા (આ બે) પ્રકારના વિશેષિત નામ કહેવા  
જોઈએ.

કલ્પાતીતને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. ઐવેયક, ૨. અનુત્તરોપપાતિક દેવ (આ બે) વિશેષિત  
નામ કહેવા જોઈએ.

ઐવેયક દેવને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. અધસ્તનઐવેયક, ૨. મધ્યમઐવેયક, ૩. ઉપરિમઐવેયક,  
આ ત્રણ વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

અધસ્તનઐવેયકને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. અધસ્તન-અધસ્તન ઐવેયક, ૨. અધસ્તન - મધ્યમ  
ઐવેયક, ૩. અધસ્તન - ઉપરિમ ઐવેયક (આ ત્રણ)  
વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

મધ્યમ ઐવેયકને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. મધ્યમ-અધસ્તન ઐવેયક, ૨. મધ્યમ - મધ્યમ  
ઐવેયક, ૩. મધ્યમ - ઉપરિમ ઐવેયક. આ ત્રણ વિશેષિત  
નામ કહેવા જોઈએ.



અવિસેસિએ- ઉવરિમગેવેજ્જા,

વિસેસિએ- ૧. ઉવરિમહેટ્ટિમગેવેજ્જા, ૨. ઉવરિમમજ્ઞિ-  
મગેવેજ્જા, ૩. ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જા ।

एएसिं पि सव्वेसिं अविसेसिय विसेसिय- पज्जत्तय-  
अपज्जत्तय- भेया भाणियव्वा ।

અવિસેસિએ- અણુત્તરોવવાઈ,

વિસેસિએ- ૧. વિજયએ, ૨. વેજયંતએ, ૩. જયંતએ,  
૪. અપરાજિયએ, ૫. સવ્વટ્ટસિદ્ધા ।

एएसिं पि सव्वेसिं अविसेसिय- विसेसिय- पज्जत्तय-  
अपज्जत्तय- भेया भाणियव्वा ।

અવિસેસિએ- અજીવદવ્વે,

વિસેસિએ- ૧. ધમ્મત્થિકાએ, ૨. અધમ્મત્થિકાએ,  
૩. આગાસત્થિકાએ, ૪. પોગ્ગલત્થિકાએ, ૫. અદ્ધાસમએ ય ।

અવિસેસિએ- પોગ્ગલત્થિકાએ,

વિસેસિએ- ૧. પરમાણુ પોગ્ગલે દુપએસિએ ખંધે -જાવ-  
અણંતપએસિએ ખંધે ।

से तं दु नामे । - अणु. सु. २१६-(१-१९)

૫. ગુણપજ્જવ દવ્વલક્ષણં-

ગુણાણમાસવો દવ્વં, એગદવ્વસ્સિયા ગુણા ।  
લક્ષણં પજ્જવાણં તુ, ઉભઓ અસ્સિયા ભવે ॥

- ઉત્ત. અ. ૨૮, ગા. ૬

૬. છણહં દવ્વાણં લક્ષણં-

ગઈ-લક્ષણો ઉ ધમ્મો, અહમ્મો ઠાણ-લક્ષણો ।  
ભાયણં સવ્વદવ્વાણં, નહં ઓગાહ-લક્ષણં ॥ ૧ ॥

વત્તણા લક્ષણો કાલો, જીવો ઉવઓગ-લક્ષણો ।  
નાણેણં દંસણેણં ચ, સુહેણ ય દુહેણ ય ॥ ૨ ॥

નાણં ચ દંસણં ચેવ, ચરિત્તં ચ તવો તહા ।  
વીરિયં ઉવઓગો ય, એયં જીવસ્સ લક્ષણં ॥ ૩ ॥

સદ્દંધયાર ઉજ્જોઓ, પહા છાયા તવે ઇ વા ।  
વણ-રસ-ગંધ-ફાસા, પુગ્ગલાણં તુ લક્ષણં ॥ ૪ ॥

- ઉત્ત. અ. ૨૮, ગા. ૯-૧૨

ઉપરિમ ગ્રૈવેયકને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. ઉપરિમ - અધસ્તન ગ્રૈવેયક, ૨. ઉપરિમ - મધ્યમ  
ગ્રૈવેયક, ૩. ઉપરિમ - ઉપરિમ ગ્રૈવેયક. આ ત્રણ  
વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

આમાંથી દરેકને અવિશેષિત માનવાથી તેના પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તા બે પ્રકારનાં વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

અનુત્તરોપપાતિક દેવને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. વિજય, ૨. વૈજયન્ત, ૩. જયન્ત, ૪. અપરાજિત,  
૫. સર્વાર્થસિદ્ધ આ પાંચ વિશેષિત નામ કહેવા જોઈએ.

આમાંથી દરેકને અવિશેષિત માનવાથી તેનાં પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તા આ બે પ્રકારનાં વિશેષિત નામ  
કહેવા જોઈએ.

અજીવદ્રવ્યને અવિશેષિત માનવાથી-

૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશાસ્તિકાય,  
૪. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૫. અદ્ધાસમય આ પાંચ વિશેષિત  
નામ કહેવા જોઈએ.

પુદ્ગલાસ્તિકાયને અવિશેષિત માનવાથી -

૧. પરમાણુ પુદ્ગલ, બે પ્રદેશિક સ્કન્ધથી અનંત પ્રદેશિક  
સ્કન્ધ સુધી આ વિશેષિત નામ થશે.

આ બે નામનું સ્વરૂપ થયું.

૫. દ્રવ્ય - ગુણ - પર્યાયના લક્ષણ :

જે ગુણોનો આશ્રય છે તે દ્રવ્ય કહેવાય છે, જે માત્ર દ્રવ્યને  
આશ્રિત રહે છે તે ગુણ કહેવાય છે અને જે બન્ને અર્થાત્  
દ્રવ્ય અને ગુણોને આશ્રિત હોય તે પર્યાય કહેવાય છે.

૬. છ દ્રવ્યોના લક્ષણ :

૧. ગતિ ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ છે. સ્થિતિ અધર્માસ્તિકાયનું  
લક્ષણ છે. બધાં દ્રવ્યોનો આધાર આકાશ છે અને તેનું  
લક્ષણ આશ્રય છે. (અવગાહન એટલે સ્થાન, આકાશનું  
લક્ષણ સ્થાન અથવા જગ્યા પણ કહેવાય છે)

૨. વર્તના (પરિવર્તન) કાળનું લક્ષણ છે. ઉપયોગ  
જીવનું લક્ષણ છે, જે જ્ઞાન, દર્શન, સુખ - દુઃખથી  
ઓળખી શકાય છે.

૩. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ આ  
જીવના લક્ષણ છે.

૪. શબ્દ, અંધકાર, પ્રકાશ, પ્રભા, છાયા અને આતપ  
તથા વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ આ પુદ્ગલના લક્ષણ છે.

૭. સવ્વદ્વાણં વણ્ણાવણ્ણાઈં પરૂવણં-

- પ. સવ્વદ્વાણં ભંતે ! કઙ્કવણ્ણા, કઙ્કગંધા, કઙ્કરસા, કઙ્કફાસા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! ૧. અત્થેગઙ્કયા સવ્વદ્વા પંચવણ્ણા -જાવ- અટ્ઠુફાસા પણ્ણત્તા, ૨. અત્થેગઙ્કયા સવ્વદ્વા પંચવણ્ણા -જાવ- ચ્ચઉફાસા પણ્ણત્તા, ૩. અત્થેગઙ્કયા સવ્વદ્વા એગવણ્ણા, એગગંધા, એગરસા, ઢુફાસા પણ્ણત્તા, ૪. અત્થેગઙ્કયા સવ્વદ્વા અવણ્ણા, અગંધા, અરસા, અફાસા પણ્ણત્તા ।

एवं सव्वपएसावि, सव्वपज्जवावि ।

तीयद्धा अवण्णा -जाव- अफासा पण्णत्ता,

एवं अणागयद्धावि, एवं सव्वद्धावि ।

- विया. स. १२, उ. ५, सु. ३३-३५

૮. છળ્હં દવ્વાણં અવઢ્ઠિઈ કાલ- પરૂવણં-

- પ. ધમ્મત્થિકાણં ભંતે ! ધમ્મત્થિકાણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! સવ્વદ્ધં ।

एवं -जाव- अद्धासमए ।

- पण्ण. प. १८, सु. १३९५

૯. છળ્હં દવ્વાણં અણાઈત્તં-

- પ. સે કિં તં અણાદિય- સિદ્ધંતેણં ?

૩. અણાદિય- સિદ્ધંતેણ-

૧. ધમ્મત્થિકાણં, ૨. અધમ્મત્થિકાણં,  
૩. આગાસત્થિકાણં, ૪. જીવત્થિકાણં,  
૫. પોગ્ગલત્થિકાણં, ૬. અદ્ધાસમણં ।

से तं अणादिय सिद्धंतेणं ।

- अणु. सु. २६९

૧૦. અત્થિત્તં નત્થિત્તપરિણમન પરૂવણં-

- પ. સે નૂણં ભંતે ! અત્થિત્તં અત્થિત્તે પરિણમઈ, નત્થિત્તં નત્થિત્તે પરિણમઈ ?

૭. સર્વ દ્રવ્યોના વર્ણ - અવર્ણાદિનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! બધાં દ્રવ્ય કેટલા વર્ણ, કેટલી ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલા સ્પર્શવાળા કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. કેટલાક સર્વ દ્રવ્ય પાંચ વર્ણ -ચાવત્- આઠ સ્પર્શવાળા કહ્યા છે. ૨. કેટલાક સર્વ દ્રવ્ય પાંચ વર્ણ -ચાવત્- ચાર સ્પર્શવાળા કહ્યા છે. ૩. કેટલાક સર્વ દ્રવ્ય એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ અને બે સ્પર્શવાળા કહ્યા છે. ૪. કેટલાક સર્વ દ્રવ્ય વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શથી રહિત કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે બધાં પ્રદેશો અને સર્વ પર્યાયોના વિષયમાં પણ (ઉપરના ક્રમ પ્રમાણે) કહેવું જોઈએ.

अतीतकाण वार्णं रहित -चावत्- स्पर्शं रहितं कथ्यो छे.

આ પ્રમાણે અનાગતકાળ અને સર્વકાળ પણ વર્ણાદિ રહિત છે.

૮. ષડ્દ્રવ્યોની અવસ્થિતિ કાળની પ્રરૂપણા :

- પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાયના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે સર્વકાળ સુધી રહે છે.

આ પ્રમાણે (અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્ધાસમય (કાળ દ્રવ્ય) સુધીને અવસ્થાનકાળ કહેવું જોઈએ.

૯. ષટ્દ્રવ્યોનું અનાદિત્વ :

- પ્ર. અનાદિ સિદ્ધાન્ત નિષ્પન્ન નામનો ક્રમ કયા પ્રકારે છે ?

૩. અનાદિ સિદ્ધાન્ત નિષ્પન્ન નામનો ક્રમ આ પ્રમાણે છે -

૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય,  
૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬. અદ્ધાસમય.

આ અનાદિ સિદ્ધાન્ત નિષ્પન્ન નામનો ક્રમ થયો.

૧૦. અસ્તિત્વ નાસ્તિત્વના પરિણમનની પ્રરૂપણા :

- પ્ર. ભંતે ! શું અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે ? અને નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે ?

૩. હંતા, ગોયમા ! પરિણમઇ ।

પ. જં તં ભંતે ! અત્થિત્તં અત્થિત્તે પરિણમઇ, નત્થિત્તં નત્થિત્તે પરિણમઇ, તં કિં પયોગસા વીસસા ?

૩. ગોયમા ! પયોગસા વિ તં, વીસસા વિ તં ।

પ. જહા તે ભંતે ! અત્થિત્તં અત્થિત્તે પરિણમઇ, તહા તે નત્થિત્તં નત્થિત્તે પરિણમઇ ?

જહા તે નત્થિત્તં નત્થિત્તે પરિણમઇ, તહા તે અત્થિત્તં અત્થિત્તે પરિણમઇ ?

૩. હંતા, ગોયમા ! જહા મે અત્થિત્તં અત્થિત્તે પરિણમઇ, તહા મે નત્થિત્તં નત્થિત્તે પરિણમઇ ।

જહા મે નત્થિત્તં નત્થિત્તે પરિણમઇ, તહા મે અત્થિત્તં અત્થિત્તે પરિણમઇ ।

પ. સે નૂણં ભંતે ! અત્થિત્તં અત્થિત્તે ગમણિજ્જં ?

૩. ગોયમા ! જહા પરિણમઇ દો આલાવગા તહા ગમણિજ્જેણ વિ દો આલાવગા ભાણિયવ્વા -જાવ- તહા મે અત્થિત્તં અત્થિત્તે ગમણિજ્જં ।

પ. જહા તે ભંતે ! એત્થં ગમણિજ્જં તહા તે ઇહં ગમણિજ્જં ? જહા તે ઇહં ગમણિજ્જં, તહા તે એત્થં ગમણિજ્જં ?

૩. હંતા, ગોયમા ! જહા મે એત્થં ગમણિજ્જં તહા તે ઇહં ગમણિજ્જં, જહા તે ઇહં ગમણિજ્જં તહા તે એત્થં ગમણિજ્જં ।

- વિયા. સ. ૧, ૩, સુ. ૭ (૧-૫)

૧૧. છસુ દવ્વેસુ દવ્વટ્ટ પપ્પસટ્ટયાપ્પહિ ય કડ્ડજુમ્માઇ પરૂવણં-

દવ્વટ્ટવિવક્ખા-

પ. ધમ્મત્થિકાપ્પ ણં ભંતે ! દવ્વટ્ટયાપ્પ કિં કડ્ડજુમ્મે, તેયોપ્પ, દાવરજુમ્મે, કલિયોપ્પ ?

૩. હા, ગૌતમ ! (અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે અને નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે.

પ્ર. ભંતે ! જે અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે અને નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે તો શું તે પ્રયોગ (જીવના વ્યાપાર)થી પરિણમે છે અથવા સ્વભાવથી પરિણમે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પ્રયોગથી પણ અને સ્વભાવથી પણ પરિણમે છે.

પ્ર. ભંતે ! જેમ (આપના મતથી) અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે તો શું આપના મતાનુસાર નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પણ પરિણમે છે ?

જેમ આપના મતથી નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે તો શું આપના મતાનુસાર અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પણ પરિણમે છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! જેમ મારા મતથી અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પરિણમે છે. તેવી રીતે મારા મતથી નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે.

જેવી રીતે નાસ્તિત્વ નાસ્તિત્વમાં પરિણમે છે. તેવી રીતે મારા મતથી અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં પણ પરિણમે છે.

પ્ર. ભંતે ! શું અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં ગમનીય છે ?

૩. ગૌતમ ! જેમ પરિણમે છે તેનાં બે આલાપક કલ્લા છે. તેમ અહિયાં ગમનીય પદની સાથે પણ બે આલાપક કહેવા જોઈએ -યાવત્- તેમ મારા મતથી અસ્તિત્વ અસ્તિત્વમાં ગમનીય છે.

પ્ર. ભંતે ! જેવી રીતે આપના મતમાં ત્યાં (સ્વાત્મામાં) ગમનીય છે તેવી રીતે (પરાત્મામાં) ગમનીય છે ? જેમ આપના મતમાં આ (પરાત્મામાં) ગમનીય છે તેવી રીતે અહિયાં (સ્વાત્મામાં) પણ ગમનીય છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! જેવી રીતે મારા મતમાં અહિયાં (સ્વાત્મામાં) ગમનીય છે તેવી રીતે (પરાત્મામાં) પણ ગમનીય છે. જેમ પરાત્મામાં ગમનીય છે તેવી રીતે અહિયાં (સ્વાત્મામાં) પણ ગમનીય છે.

૧૧. પટ્ટદ્રવ્યોમાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષા કૃતયુગ્મમાં દિની પ્રરુપણા :

દ્રવ્યની અપેક્ષા -

પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાય શું દ્રવ્યાર્થથી કૃતયુગ્મ છે, ત્યોજ છે, દ્વાપરયુગ્મ છે અને કલ્યોજ છે ?

૩. ગોયમા ! નો કડજુમ્મે, નો તેઓએ, નો દાવરજુમ્મે કલિયોએ ।

एवं अधम्मउत्थिकाए वि,

एवं आगासत्थिकाए वि,

૫. જીવડત્થિકાએ ણં ભંતે ! દવ્વટ્ટયાએ કિં કડજુમ્મે -જાવ- કલિયોએ ?

૩. ગોયમા ! કડજુમ્મે, નો તેઓએ, નો દાવરજુમ્મે, નો કલિયોએ ।

૫. પોગ્ગલડત્થિકાએ ણં ભંતે ! દવ્વટ્ટયાએ કિં કડજુમ્મે -જાવ- કલિયોએ ?

૩. ગોયમા ! સિય કડજુમ્મે -જાવ- સિય કલિયોએ ।

अद्दासमए जहा जीवत्थिकाए ।

પાસટ્ટ વિવક્ષા-

૫. ધમ્મત્થિકાએ ણં ભંતે ! પાસટ્ટયાએ કિં કડજુમ્મે -જાવ- કલિયોએ ?

૩. ગોયમા ! કડજુમ્મે, નો તેઓએ, નો દાવરજુમ્મે, નો કલિયોએ,

एवं जाव अद्दासमए ।

- વિયા. સ. ૨૫, ૩. ૪, સુ. ૯-૧૬

૧૨. છળ્હં દવ્વાણં ઓગાઢ અણોગાઢ પરૂવણં-

૫. ધમ્મડત્થિકાએ ણં ભંતે ! કિં ઓગાઢે, અણોગાઢે ?

૩. ગોયમા ! ઓગાઢે, નો અણોગાઢે ।

૫. જહ ઓગાઢે કિં સંખેજ્જપાસોગાઢે, અસંખેજ્જપાસોગાઢે, અણંતપાસોગાઢે ?

૩. ગોયમા ! નો સંખેજ્જપાસોગાઢે, અસંખેજ્જપાસોગાઢે, નો અણંતપાસોગાઢે ।

૫. જહ અસંખેજ્જપાસોગાઢે કિં કડજુમ્મપાસોગાઢે -જાવ- કલિયોયપાસોગાઢે ?

૩. ગોયમા ! કડજુમ્મપાસોગાઢે, નો તેયોયપાસોગાઢે, નો દાવરજુમ્મપાસોગાઢે, નો કલિયોયપાસોગાઢે ।

૭. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યાર્થથી કૃતયુગ્મ નથી, ત્યોજ નથી અને દ્વાપરયુગ્મ નથી પણ કલ્યોજ છે.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયનાં વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયનાં વિષયમાં પણ સમજવું જોઈએ.

૫. ભંતે ! જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યાર્થથી કૃતયુગ્મ છે -યાવત્- કલ્યોજ છે ?

૭. ગૌતમ ! તે દ્રવ્યાર્થથી કૃતયુગ્મ છે. પણ ત્યોજ, દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્યોજ નથી.

૫. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યાર્થથી કૃતયુગ્મ છે -યાવત્- કલ્યોજ છે ?

૭. ગૌતમ ! તે દ્રવ્યાર્થથી કદાચ કૃતયુગ્મ છે -યાવત્- કદાચ કલ્યોજ છે.

अद्दा - समय (કાળ) નું વર્ણન જીવાસ્તિકાયના જેવું જાણવું.

પ્રદેશની અપેક્ષા :

૫. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાય પ્રદેશાર્થથી કૃતયુગ્મ છે -યાવત્- કલ્યોજ છે ?

૭. ગૌતમ ! તે કૃતયુગ્મ છે. પણ ત્યોજ, દ્વાપરયુગ્મ અને કલ્યોજ નથી.

આ પ્રમાણે અદ્દાસમય સુધી જાણવું જોઈએ.

૧૨. ષટ્ દ્રવ્યોના અવગાઢ - અનવગાઢની પ્રરુપણા :

૫. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાય અવગાઢ છે કે અનવગાઢ છે ?

૭. ગૌતમ ! તે અવગાઢ છે, અનવગાઢ નથી.

૫. ભંતે ! જો તે (ધર્માસ્તિકાય) અવગાઢ છે, તો સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે, અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે કે અનંત પ્રદેશાવગાઢ છે ?

૭. ગૌતમ ! તે સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ અને અનંત પ્રદેશાવગાઢ નથી પણ અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે.

૫. ભંતે ! જો તે અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ છે તો શું કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ છે -યાવત્- કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ છે ?

૭. ગૌતમ ! તે કૃતયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ છે, પણ ત્યોજ પ્રદેશાવગાઢ, દ્વાપરયુગ્મ પ્રદેશાવગાઢ અને કલ્યોજ પ્રદેશાવગાઢ નથી.

एवं अधम्मत्थिकाए वि ।

एवं आगासत्थिकाए वि ।

जीवत्थिकाए, पोग्गलत्थिकाए, अद्दासमए एवं चेव ।

- विया. स. २५, उ. ४, सु. १८-२३

૧૩. असंखेज्जपएसे लोए अणंतपएसी दब्बाइं ओगाढत्त परूवणं-

प. से नूणं भंते ! असंखेज्जे लोए अणंताइं दब्बाइं आगासे भइयब्बाइं ?

उ. हंता, गोयमा ! असंखेज्जे लोए अणंताइं दब्बाइं आगासे भइयब्बाइं ।

- विया. स. २५, उ. २, सु. ७

૧૪. नरयपुढवीणं सोहम्माइ देवलोगाणं ईसीपब्भारा पुढवीण य ओगाढाऽणवगाढत्त परूवणं--

प. इमाणं भंते ! रयणप्पभापुढवी किं ओगाढा, अणोगाढा ?

उ. गोयमा ! जहेव धम्मत्थिकाये ।

एवं -जाव- अहेसत्तमा ।

सोहम्मए एवं चेव ।

एवं -जाव- ईसिपब्भारा पुढवी ।

- विया. स. २५, उ. ४, सु. २४-२७

૧૫. पंचत्थिकाय-पएस-अद्दासमयाणं परोप्परं पएसफुसणा परूवणं-

प. एगे भंते ! धम्मत्थिकाय-पएसे केवइएहिं धम्मत्थिकाय-पएसेहिं पुट्ठे ?

उ. गोयसा ! जहण्णपए तीहिं पएसेहिं पुट्ठे, उक्कोसपए छहिं पएसेहिं पुट्ठे,

प. केवइएहिं अधम्मत्थिकाय- पएसेहिं पुट्ठे ?

उ. जहण्णपए चउहिं पएसेहिं पुट्ठे, उक्कोसपए सत्तहिं पएसेहिं पुट्ठे,

प. केवइएहिं आगासत्थिकाय-पएसेहिं पुट्ठे ?

उ. सत्तहिं पएसेहिं पुट्ठे,

આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના માટે પણ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયના માટે પણ જાણવું જોઈએ.

જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્દાસમયના માટે પણ આ પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

૧૩. असंख्यात प्रदेशी लोकमां अनंत प्रदेशी द्रव्योना अवगाढनी प्ररुपणा :

प्र. तंते ! शुं असंख्यात प्रदेशी लोकाकाशमां अनंत प्रदेशी द्रव्य रही शके छे ?

उ. हा, गौतम ! असंख्यात प्रदेशी लोकमां अनंत प्रदेशी द्रव्य रही शके छे.

૧૪. नरक पृथ्वियो, सौधर्मादि देवलोको અને ઈષતપ્રાગભારા પૃથ્વીના અવગાઢ અનવગાઢની પ્રરુપણા :

પ્ર. તંતે ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વી અવગાઢ છે કે અનવગાઢ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયની જેમ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે અધઃસપ્તમ પૃથ્વી સુધી જાણવું જોઈએ.

સૌધર્મ દેવલોકના વિષયમાં પણ આમ જ જાણવું જોઈએ.

તેવી જ રીતે (ઈશાન દેવલોકમાં) ઈષતપ્રાગભારા પૃથ્વી સુધીનું પણ આમ જ જાણવું જોઈએ.

૧૫. पंचास्तिकाय प्रदेशो અને અદ્દાસમયોના પરસ્પર પ્રદેશ સ્પર્શની પ્રરુપણા :

પ્ર. તંતે ! ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશ, ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તે જ્યન્ય ત્રણ પ્રદેશોથી, ઉત્કૃષ્ટ છ પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે ?

ઉ. જ્યન્ય ચાર પ્રદેશોથી, ઉત્કૃષ્ટ સાત પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે ?

ઉ. સાત (આકાશ) પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

પ. કેવઙ્ઘેહિં જીવઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. અણંતેહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,

પ. કેવઙ્ઘેહિં પોગ્ગલઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. અણંતેહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,

પ. કેવઙ્ઘેહિં અદ્ધાસમ્મણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે,

જઙ્ઘે પુટ્ટે, નિયમં અણંતેહિં પુટ્ટે,

પ. ંતે ! અધમ્મઽત્થિકાય- પણ્ણે કેવઙ્ઘેહિં ધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણે ચઙ્ઘેહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,  
ઉક્કોસણ્ણે સત્તહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,

પ. કેવઙ્ઘેહિં અધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. જહણ્ણપણ્ણે તીહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,

ઉક્કોસણ્ણે છહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,

સેસં જહા ધમ્મઽત્થિકાયસ્સ,

પ. ંતે ! આગાસઽત્થિકાય-પણ્ણે કેવઙ્ઘેહિં ધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. ગોયમા ! સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે,

જઙ્ઘે પુટ્ટે જહણ્ણપણ્ણે એક્કેણ વા, દોહિં વા, તીહિં વા,  
ચઙ્ઘેહિં વા પુટ્ટે, ઉક્કોસણ્ણે સત્તહિં પુટ્ટે,

એવં અધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં વિ,

પ. કેવઙ્ઘેહિં આગાસઽત્થિકાયપણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. છહિં પણ્ણેહિં પુટ્ટે,

પ. કેવઙ્ઘેહિં જીવઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ટે ?

૩. સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે,

જઙ્ઘે પુટ્ટે, નિયમં અણંતેહિં,

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે ?

૩. અનન્ત (જીવ) પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) પુદ્ગલાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે ?

૩. અનન્ત પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) અદ્ધાકાળના કેટલા સમયમાં સ્પર્શ કરે છે ?

૩. કોઈ સમયે સ્પર્શ કરે છે અને કોઈ સમયે નથી કરતા જો સ્પર્શ કરે તો નિયમ પ્રમાણે અનન્ત સમયનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ, ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય ચાર પ્રદેશોથી, ઉત્કૃષ્ટ સાત પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. જઘન્ય ત્રણ પ્રદેશોથી, ઉત્કૃષ્ટ છ પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે.

બાકી બધાનું વર્ણન ધર્માસ્તિકાયના વર્ણન જેવું સમજવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ, ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોથી સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્યારેક સ્પર્શ કરે છે અને ક્યારેક સ્પર્શ નથી કરતા.

જો સ્પર્શ કરે તો જઘન્ય એક, બે, ત્રણ અથવા ચાર પ્રદેશોથી અને ઉત્કૃષ્ટ સાત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

આજ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોના સ્પર્શના વિષયમાં જાણવા જોઈએ.

પ્ર. (આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. છ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ) જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. તે ક્યારેક સ્પર્શ કરે છે, ક્યારેક સ્પર્શ નથી કરતા. જો સ્પર્શ કરે છે તો નિયમ પ્રમાણે અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.



एवं पोग्गलऽत्थिकाय-पएसेहिं पुट्टे, अद्धासमएहिं  
वि पुट्टे,

પ. એગે ભંતે ! જીવઽત્થિકાય-પએસે કેવઇએહિં  
ધમ્મઽત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટે ?

उ. गोयमा ! जहण्णपए चउहिं पएसेहिं पुट्टे,  
उक्कोसपए सत्तहिं पएसेहिं पुट्टे,  
एवं अधम्मऽत्थिकाय-पएसेहिं वि पुट्टे,

પ. કેવઇએહિં આગાસઽત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટે ?

उ. सत्तहिं पएसेहिं पुट्टे,

પ. કેવઇએહિં જીવઽત્થિકાય પએસેહિં પુટ્ટે ?

उ. अणतेहिं ।

सेसं जहा धम्मऽत्थिकायस्स;

પ. એગે ભંતે ! પોગ્ગલઽત્થિકાય-પએસે કેવઇએહિં  
ધમ્મત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટે ?

उ. गोयमा ! एवं जहेव जीवऽत्थिकायस्स,

પ. દો ભંતે ! પોગ્ગલઽત્થિકાય-પએસા કેવઇએહિં  
ધમ્મઽત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટા ?

उ. गोयमा ! जहण्णपए छहिं पएसेहिं पुट्टा,  
उक्कोसपए बारसहिं पएसेहिं पुट्टा,

एवं अधम्मऽत्थिकाय-पएसेहिं वि पुट्टा,

પ. કેવઇએહિં આગાસઽત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટા ?

उ. बारसहिं पएसेहिं पुट्टा,

सेसं जहा धम्मऽत्थिकायस्स,

પ. તિણ્ણિ ભંતે ! પોગ્ગલઽત્થિકાય-પએસા કેવઇએહિં  
ધમ્મઽત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટા ?

उ. गोयमा ! जहण्णपए अट्टहिं पएसेहिं पुट्टा,  
उक्कोसपए सत्तरसहिं पएसेहिं पुट्टा,

एवं अधम्मऽत्थिकाय-पएसेहिं वि पुट्टा,

આજ પ્રમાણે પુદ્ગલાસ્થિકાયના પ્રદેશોનો અને  
અદ્ધાકાળના સમયનો સ્પર્શના વિષયમાં જાણવો  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જીવાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ ધર્માસ્થિકાયના  
કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

उ. गौतम ! ते जधन्य यार प्रदेशोનો,  
उत्कृष्ट सात प्रदेशोનો सपर्श करे छे.

આવી રીતે તે અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોનો સ્પર્શ  
જાણવો.

પ્ર. (જીવાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ) આકાશાસ્થિકાયના  
કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

उ. ते सात प्रदेशोનો सपर्श करे छे.

પ્ર. (જીવાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ) જીવાસ્થિકાયના  
કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

उ. अनंत प्रदेशोનો सपर्श करे छे.

બાકી વર્ણન ધર્માસ્થિકાયની જેમ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્થિકાયનો એક પ્રદેશ  
ધર્માસ્થિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

उ. गौतम ! જેવી રીતે જીવાસ્થિકાયના એક પ્રદેશના  
સંબંધમાં કહ્યું તેજ પ્રમાણે અહીં જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્થિકાયના બે પ્રદેશ, ધર્માસ્થિકાયના  
કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

उ. गौतम ! ते जधन्य छ प्रदेशोનો,  
उत्कृष्ट बार प्रदेशोનો सपर्श करे छे.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોનો પણ તે  
(બે પ્રદેશ) સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (તે બે પ્રદેશ) આકાશાસ્થિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો  
સ્પર્શ કરે છે ?

उ. ते बार प्रदेशोનો सपर्श करे छे.

બાકી બધાનું વર્ણન ધર્માસ્થિકાયના જેવું જાણવું  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્થિકાયના ત્રણ પ્રદેશ,  
ધર્માસ્થિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

उ. गौतम ! ते जधन्य आठ प्रदेशोનો,  
उत्कृष्ट सत्तर प्रदेशोનો सपर्श करे छे.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્થિકાયના પ્રદેશોનો પણ તે  
સ્પર્શ કરે છે.

પ. કેવદ્દાહિં આગાસડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. સત્તરસહિં પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,  
સેસં જહા ધમ્મડત્થિકાયસ્સ,

એવં ણ્ણં ગમેણં ભાણિયવ્વા જાવ દસ ।

ળવરં- જહણ્ણપણ્ણ (સવ્વત્થ) દોણિણ પવિચ્ચયવ્વા,  
ઉક્કોસપણ્ણ (સવ્વત્થ) પંચ પવિચ્ચયવ્વા,

પ. ચત્તારિ ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાય-પણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણ દસહિં,  
ઉક્કોસપણ્ણ બાવીસ-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,

પ. પંચ ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાય-પણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણ બારસહિં,  
ઉક્કોસપણ્ણ સત્તાવીસ-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,

પ. છ ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાય-પણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણ ચોદસ-પણ્ણેહિં,  
ઉક્કોસપણ્ણ વત્તીસ-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,

પ. સત્ત ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાયપણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણ સોલસહિં,  
ઉક્કોસપણ્ણ સત્તત્તીસ-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,

પ. અટ્ઠ ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાય-પણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણ અટ્ઠારસપણ્ણેહિં,  
ઉક્કોસપણ્ણ બાયલીસ-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,

પ. નવ ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાયપણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણ્ણ વીસ-પણ્ણેહિં,  
ઉક્કોસપણ્ણ સીયાલીસ-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા,

પ. દસ ભંતે ! પોગ્ગલડત્થિકાયપણ્ણેહિં કેવદ્દાહિં ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

પ્ર. (તે ત્રણ પ્રદેશ) આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. તે સત્તર પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

બાકી બધાનું વર્ણન ધર્માસ્તિકાયની જેમ જાણવું જોઈએ.

આ આલાપકથી દસ પ્રદેશો સુધી આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - (સર્વત્ર) જથ્થન્ય પદમાં બેના પ્રક્ષેપ તથા ઉત્કૃષ્ટ પદમાં પાંચનું પ્રક્ષેપ કરવું (વધારવું) જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જથ્થન્ય દસ પ્રદેશોનો,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના પાંચ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જથ્થન્ય બાર પ્રદેશોનો,  
ઉત્કૃષ્ટ સત્તાવીસ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના છ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જથ્થન્ય ચૌદ પ્રદેશોનો,  
ઉત્કૃષ્ટ બત્રીસ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના સાત પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જથ્થન્ય સોળ પ્રદેશોનો,  
ઉત્કૃષ્ટ સાડત્રીસ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના આઠ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જથ્થન્ય અઠાર પ્રદેશોનો,  
ઉત્કૃષ્ટ બેતાલીસ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના નવ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જથ્થન્ય વીસ પ્રદેશોનો,  
ઉત્કૃષ્ટ સુડતાલીસ પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના દસ પ્રદેશ ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?



૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણે બાવીસ-પણેસેહિં,  
 ઉવ્કોસપણે બાવણ્ણ-પણેસેહિં પુટ્ઠા,  
**એવં અધમ્મણ્ણિકાય-પણેસેહિં વિ,**  
**આગાસણ્ણિકાય-પણેસેહિં ભાણિયવ્વં,**
૫. સંખેજ્જા ભંતે ! પોગ્ગલણ્ણિકાયપણેસા કેવણ્ણેહિં  
 ધમ્મણ્ણિકાય-પણેસેહિં પુટ્ઠા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણે તેણેવ સંખેજ્જણ્ણં ઢુગુણે ણં  
 ઢુરુવાહિણ્ણં,  
 ઉવ્કોસપણે તેણેવ સંખેજ્જણ્ણં પંચગુણે ણં  
 ઢુરુવાહિણ્ણં,
૫. કેવણ્ણેહિં અધમ્મણ્ણિકાય-પણેસેહિં પુટ્ઠા ?
૩. **એવં ચેવ,**
૫. કેવણ્ણેહિં આગાસણ્ણિકાય-પણેસેહિં પુટ્ઠા ?
૩. તેણેવ સંખેજ્જણ્ણં પંચગુણે ઢુરુવાહિણ્ણં,
૫. કેવણ્ણેહિં જીવણ્ણિકાય-પણેસેહિં પુટ્ઠા ?
૩. અણ્ણંતેહિં પણેસેહિં પુટ્ઠા,
૫. કેવણ્ણેહિં પોગ્ગલણ્ણિકાય-પણેસેહિં પુટ્ઠા ?
૩. અણ્ણંતેહિં પણેસેહિં પુટ્ઠા,
૫. કેવણ્ણેહિં અદ્ધા-સમણ્ણેહિં, પુટ્ઠા ?
૩. સિય પુટ્ઠા, સિય નો પુટ્ઠા,  
 જણ્ણ પુટ્ઠા, નિયમં અણ્ણંતેહિં સમણ્ણેહિં પુટ્ઠા,
૫. અસંખેજ્જા ભંતે ! પોગ્ગલણ્ણિકાયપણેસા કેવણ્ણેહિં  
 ધમ્મણ્ણિકાય-પણેસેહિં પુટ્ઠા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણપણે તેણેવ અસંખેજ્જણ્ણં ઢુગુણે ણં  
 ઢુરુવાહિણ્ણં,  
 ઉવ્કોસપણે તેણેવ અસંખેજ્જણ્ણં પંચગુણે ણં  
 ઢુરુવાહિણ્ણં,
૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય બાવીસ પ્રદેશોનો,  
 ઉત્કૃષ્ટ બાવન પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
**આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.**  
**આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશ ઉત્કૃષ્ટ કહેવા જોઈએ.**
૫. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ  
 ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પદમાં તેના સંખ્યાત પ્રદેશોને  
 બેગણા કરીને તેમાં બે સંખ્યા મેળવીને તેટલા  
 પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
 ઉત્કૃષ્ટ પદમાં તેના સંખ્યાત પ્રદેશોને પાંચ ગણા  
 કરીને તેમાં બે ઉમેરીને તેટલા પ્રદેશોનો તે સ્પર્શ  
 કરે છે.
૫. (પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ) અધર્માસ્તિકાયના  
 કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. **પૂર્વવત્ (ધર્માસ્તિકાયના સમાન) જણવું જોઈએ.**
૫. ભંતે ! (પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ)  
 આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. તે જ સંખ્યાત પ્રદેશોને પાંચ ગણા કરી તેમાં બે  
 વધારે મેળવીને તેટલા પ્રદેશોનો તે સ્પર્શ કરે છે.
૫. (પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ) જીવાસ્તિકાયના  
 કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.
૫. (પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ) પુદ્ગલાસ્તિકાયના  
 કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.
૫. (પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ) અદ્ધાકાળના  
 કેટલા સમયનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. ક્યારેક સ્પર્શ કરે છે અને ક્યારેક સ્પર્શ કરતા નથી.  
 જો સ્પર્શ કરે તો અનન્ત સમયનો સ્પર્શ કરે છે.
૫. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશ  
 ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પદમાં તે અસંખ્યાત પ્રદેશોને બે  
 ગણા કરીને તેમાં બે (સંખ્યા) મેળવીને તેટલા  
 પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
 ઉત્કૃષ્ટ પદમાં તેના અસંખ્યાત પ્રદેશોના પાંચ  
 ગણા કરીને એમાં બે ઉમેરીને તેટલા પ્રદેશોને  
 સ્પર્શ કરે છે.

સેસં જહા સંખેજ્જાણં -જાવ- નિયમં અણંતેહિં  
પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ।

પ. અણંતા ભંતે ! પોગ્ગલઽત્થિકાયણ્ણણ્ણેસા કેવહ્ણેહિં  
ધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠા ?

૩. ગોયમા ! જહા અસંખેજ્જા, તહા અણંતા વિ  
નિરવસેસં ।

પ. ણ્ણે ભંતે ! અદ્ધાસમણ્ણે કેવહ્ણેહિં ધમ્મઽત્થિકાય-  
પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

૩. ગોયમા ! સત્તહિં પણ્ણેહિં પુટ્ઠે,

પ. કેવહ્ણેહિં અધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

૩. ણ્ણે ચેવ,

ણ્ણે આગમઽત્થિકાયણ્ણેહિં પણ્ણેહિં વિ,

પ. કેવહ્ણેહિં જીવઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

૩. અણંતેહિં પણ્ણેહિં પુટ્ઠે,

પ. કેવહ્ણેહિં પોગ્ગલઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં-પુટ્ઠે ?

૩. અણંતેહિં પણ્ણેહિં પુટ્ઠે,

પ. કેવહ્ણેહિં અદ્ધાસમણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

૩. સિય પુટ્ઠે, સિય નો પુટ્ઠે,

જહ્ણે પુટ્ઠે નિયમં અણંતેહિં સમણ્ણેહિં પુટ્ઠે,

પ. ધમ્મત્થિકાય ણં ભંતે ! કેવહ્ણેહિં ધમ્મઽત્થિકાય-  
પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

૩. ગોયમા ! નત્થિ ઈક્કેણ વિ ।

પ. કેવહ્ણેહિં અધમ્મઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

૩. અસંખેજ્જેહિં પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

પ. કેવહ્ણેહિં આગમઽત્થિકાય-પણ્ણેહિં પુટ્ઠે ?

બાકી બધાનું વર્ણન સંખ્યાત પ્રદેશોની જેમ-યાવત્-  
નિયમ પ્રમાણે અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનન્ત પ્રદેશ  
ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પ્રમાણે અસંખ્યાત પ્રદેશોનાં વિષયમાં  
કહ્યું તે જ પ્રમાણે અનન્ત પ્રદેશોનાં વિષયમાં પણ  
જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! અદ્ધાકાળનો એક સમય ધર્માસ્તિકાયના  
કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સાત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (અદ્ધાકાળનો એક સમય) અધર્માસ્તિકાયના કેટલા  
પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. પૂર્વવત્ (ધર્માસ્તિકાયની જેમ) જાણવું જોઈએ.  
આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશો માટે પણ  
કહેવું જોઈએ.

પ્ર. (અદ્ધાકાળનો એક સમય) જીવાસ્તિકાયના કેટલા  
પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (અદ્ધાકાળનો એક સમય) પુદ્ગલાસ્તિકાયના  
કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (અદ્ધાકાળનો એક સમય) અદ્ધાકાળના કેટલા  
સમયોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. કોઈ સમયે સ્પર્શ કરે છે અને કોઈ સમયે સ્પર્શ  
કરતા નથી.

જે જ્યારે સ્પર્શ કરે છે તો નિયમ પ્રમાણે અનન્ત  
સમયોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના કેટલા  
પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે એક પણ પ્રદેશનો સ્પર્શ કરતા નથી.

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય) અધર્માસ્તિકાયના કેટલા  
પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. અસંખ્ય પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.

પ્ર. (ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય) આકાશાસ્તિકાયના કેટલા  
પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. અસંખેજ્જેહિં પએસેહિં પુટ્ટે,  
 ૫. કેવડાએહિં જીવડત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટે ?
૩. અણંતપએસેહિં પુટ્ટે,  
 ૫. કેવડાએહિં પોગ્ગલડત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટે ?
૩. અણંતપએસેહિં પુટ્ટે ?  
 ૫. કેવડાએહિં અદ્ધાસમએહિં પુટ્ટે ?
૩. સિય પુટ્ટે, સિય નો પુટ્ટે  
 જહ પુટ્ટે નિયમા અણંતેહિં,  
 ૫. અધમ્મડત્થિકાએણં ભંતે ! કેવડાએહિં  
 ધમ્મડત્થિકાયપએસેહિં પુટ્ટે ?
૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જેહિં પએસેહિં પુટ્ટે,  
 ૫. કેવડાએહિં અધમ્મડત્થિકાય-પએસેહિં પુટ્ટે ?
૩. નત્થિ એક્કેણ વિ,  
 સેસં જહા ધમ્મડત્થિકાયસ્સ,  
 એવં એણં ગમેણં સચ્ચે વિ, સટ્ટાણએ નત્થિ એક્કેણ  
 વિ પુટ્ટા,  
 પરટ્ટાણએ આહલ્લએહિં તીહિં અસંખેજ્જેહિં ભાણિયવ્વં,  
 પચ્છિલ્લએહિં તિસુ અણંતા ભાણિયવ્વા -જાવ-  
 અદ્ધાસમયો ત્તિ -જાવ-
૫. કેવડાએહિં અદ્ધાસમએહિં પુટ્ટે ?  
 ૩. નત્થિ એક્કેણ વિ પુટ્ટે,

- વિયા. સ. ૧૩, ૩, સુ. ૨૯-૫૧

૧૬. પંચત્થિકાય પએસ-અદ્ધાસમયાણં પરોપ્પરં પએસોવગાઠ-  
 પરૂવણં-

૫. જત્થ ણં ભંતે ! એગે ધમ્મડત્થિકાયપએસે ઓગાઠે,  
 તત્થ કેવડયા ધમ્મડત્થિકાયપએસા ઓગાઠા ?

૩. અસંખ્ય પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
 ૫. (ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય) જીવાસ્તિકાયના કેટલા  
 પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
 ૫. (ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય) પુદ્ગલાસ્તિકાયના કેટલા  
 પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. અનન્ત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
 ૫. (ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય) અદ્ધાકાળના કેટલા સમયોનો  
 સ્પર્શ કરે છે ?
૩. કોઈ સમયે સ્પર્શ કરે છે અને કોઈ સમયે નથી  
 કરતો જે ક્યારે સ્પર્શ કરે છે તો નિયમ પ્રમાણે  
 અનન્ત સમયોનો સ્પર્શ કરે છે.
૫. ભંતે ! અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાયના કેટલા  
 પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે અસંખ્યાત પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે.  
 ૫. (અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય) અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્યનાં  
 કેટલા પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે ?

૩. તે એક પણ પ્રદેશનો સ્પર્શ કરતા નથી.

બાકી બધા (દ્રવ્યોના પ્રદેશો) થી સ્પર્શનાં વિષયમાં  
 ધર્માસ્તિકાયની જેમ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આ આલાપક દ્વારા બધા દ્રવ્ય  
 સ્વસ્થાનમાં એક પણ પ્રદેશથી સ્પર્શ કરતા નથી.

પરસ્થાનમાં આદિનાં (ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય  
 અને આકાશાસ્તિકાય) ત્રણ અસંખ્યાત પ્રદેશોનો  
 સ્પર્શ કરે છે.

પાછળનાં (જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને  
 અદ્ધાસમય) આ ત્રણ અદ્ધાસમય સુધી અનન્ત  
 પ્રદેશોનો સ્પર્શ કરે છે -યાવત્-

૫. અદ્ધાસમય કેટલા અદ્ધાસમયોનો સ્પર્શ કરે છે ?  
 ૩. એક પણ સમયનો સ્પર્શ કરતાં નથી.

૧૭. પંચાસ્તિકાય પ્રદેશોનાં અને અદ્ધાસમયોના પરસ્પર  
 પ્રદેશાવગાઠ પ્રરૂપણ :

૫. ભંતે ! જ્યાં ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશ અવગાઠ  
 (વ્યાપ્ત- સ્થિત) થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયનાં  
 બીજા કેટલા પ્રદેશ અવગાઠ થાય છે ?

૩. ગોયમા ! નત્થિ એક્કોઽવિ,  
૫. કેવઇયા અધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. એક્કો ઓગાઢે ।  
૫. કેવઇયા આગાસઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. એક્કો ઓગાઢે ।  
૫. કેવઇયા જીવઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. અણંતા ઓગાઢા ।  
૫. કેવઇયા પોગ્ગલઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. અણંતા ઓગાઢા ।  
૫. કેવઇયા અદ્ધાસમયા ઓગાઢા ?

૩. સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા,  
જઇ ઓગાઢા અણંતા ।

૫. જત્થ ણં ભંતે ! એગે અધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવઇયા ધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! એક્કો ઓગાઢે ।

૫. કેવઇયા અધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. નત્થિ એક્કોઽવિ,  
**સેસં જહા ધમ્મઽત્થિકાયસ્સ,**

૫. જત્થ ણં ભંતે ! એગે આગાસઽત્થિકાયપણ્ણે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવઇયા ધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. ગૌતમ ! ત્યાં એક પણ પ્રદેશ અવગાઢ થતા નથી.  
પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે) ત્યાં અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. ત્યાં એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.  
પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે) ત્યાં આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.  
પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે) ત્યાં જ્જવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.  
પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે) ત્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.  
પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે) ત્યાં કેટલા અદ્ધાસમય અવગાઢ થાય છે ?

૩. કોઈ સમયે અવગાઢ થાય છે અને કોઈ સમયે થતા નથી, જો થાય છે તો અનન્ત અદ્ધાસમય અવગાઢ થાય છે.

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! ત્યાં (ધર્માસ્તિકાયનો) એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં અધર્માસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે) ત્યાં અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. ત્યાં એક પણ પ્રદેશ અવગાઢ થતાં નથી.  
**બાકી (વર્ણન) ધર્માસ્તિકાયની જેમ સમજવું જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?



૩. ગોયમા ! સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા,  
જઈ ઓગાઢા એક્કો,

એવં અધમ્મઽત્થિકાયપએસા વિ,

પ. કેવઈયા આગાસઽત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ?

૩. નત્થિ એક્કોઽવિ,

પ. કેવઈયા જીવઽત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ?

૩. સિય ઓગાઢા, સિય નો ઓગાઢા,  
જઈ ઓગાઢા અણંતા,

એવં -જાવ- અદ્દાસમયા,

પ. જત્થ ણં ભંતે ! એગે જીવઽત્થિકાયપએસે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવઈયા ધમ્મઽત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! એક્કો ઓગાઢે ।

એવં અધમ્મઽત્થિકાયપએસા વિ,

એવં આગાસઽત્થિકાયપએસા વિ,

પ. કેવઈયા જીવઽત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ?

૩. અણંતા ઓગાઢા ।

સેસં જહા ધમ્મઽત્થિકાયસસ,

પ. જત્થ ણં ભંતે ! એગે પોગ્ગલઽત્થિકાયપએસે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવઈયા ધમ્મઽત્થિકાયપએસા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! એવં જહા જીવઽત્થિકાયપએસે તહેવ  
નિવસેસં ભાણિયવ્વં ।

૩. ગૌતમ ! ત્યાં (ધર્માસ્તિકાયનાં પ્રદેશ) ક્યારેક  
અવગાઢ થાય છે અને ક્યારેક નથી થતા. જે થાય  
તો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશો માટે પણ  
જાણવું જોઈએ.

પ્ર. (જ્યાં આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે) ત્યાં આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ  
અવગાઢ થાય છે ?

૩. ત્યાં એક પણ પ્રદેશ અવગાઢ નથી થતા.

પ્ર. (જ્યાં આકાશાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે) ત્યાં જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ?

૩. તે ક્યારેક અવગાઢ થાય છે અને ક્યારેક અવગાઢ  
નથી થતા, જો થાય છે તો અનંત પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે.

આ પ્રમાણે અદ્દાસમય સુધી કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં જીવાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! ત્યાં એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશોનાં  
વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશોનાં  
વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. (જ્યાં જીવાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય  
છે) ત્યાં જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ?

૩. ત્યાં અનંત પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

બાકી બધાનું વર્ણન ધર્માસ્તિકાયની જેમ સમજવું  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પ્રમાણે જીવાસ્તિકાયના પ્રદેશોનાં  
વિષયમાં કહ્યું તે પ્રમાણે સંપૂર્ણ વર્ણન કરવું  
જોઈએ.

પ. જત્થ ણં ભંતે ! દો પોગ્ગલઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા,  
તત્થ કેવહ્યા ધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. સિય એક્કો, સિય દોણ્ણિ ।  
એવં અધમ્મઽત્થિકાયસ્સ વિ,

એવં આગાસઽત્થિકાયસ્સ વિ,

સેસં જહા ધમ્મઽત્થિકાયસ્સ ।

પ. જત્થ ણં ભંતે ! તિણ્ણિ પોગ્ગલઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા,  
તત્થ કેવહ્યા ધમ્મઽત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! સિય એક્કો, સિય દોણ્ણિ, સિય તિણ્ણિ ।

એવં અધમ્મઽત્થિકાયસ્સ વિ,

એવં આગાસઽત્થિકાયસ્સ વિ,

સેસં જહેવ દોણ્ણં ।

એવં એક્કેક્કો વડ્ઢિઢ્યવ્વો પણ્ણો, આદિલ્લેણ્ણિ  
તિહિં અત્થિકાણ્ણિ । સેસં જહેવ દોણ્ણં -જાવ-  
દસણ્ણં સિય એક્કો -જાવ- સિય દસ,

સંખેજ્જાણં સિય એક્કો -જાવ- સિય દસ, સિય  
સંખેજ્જા ।

અસંખેજ્જાણં સિય એક્કો -જાવ- સિય સંખેજ્જા  
સિય અસંખેજ્જા,

જહા અસંખેજ્જા તહા અણંતા વિ ।

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ?

૩. ત્યાં કદાચ એક અથવા બે પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.  
આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના પ્રદેશનાં વિષયમાં  
કહેવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયના પ્રદેશનાં વિષયમાં  
જાણવું જોઈએ.

બાકી બધાનું વર્ણન ધર્માસ્તિકાયની જેમ સમજવું  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! (ધર્માસ્તિકાયના) કદાચ એક, બે અથવા  
ત્રણ પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયના વિષયમાં પણ કહેવું  
જોઈએ.

આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાયના વિષયમાં પણ  
કહેવું જોઈએ.

બાકી (જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને  
અદ્વાસમય ત્રણ) નાં માટે જેમ બે પુદ્ગલ પ્રદેશોનાં  
વિષયમાં કહ્યું તે પ્રમાણે ત્રણનાં વિષયમાં પણ  
કહેવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આદિનાં ત્રણ અસ્તિકાયોની સાથે એક-  
એક પ્રદેશ વધારવા જોઈએ. બાકીના માટે જે  
પ્રમાણે બે પુદ્ગલ પ્રદેશોનાં વિષયમાં કહ્યું તે  
પ્રમાણે દસ પ્રદેશો સુધી કહેવું જોઈએ.

જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના સંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના ક્યારેક એક પ્રદેશ  
-યાવત્- ક્યારેક દસ પ્રદેશ અને ક્યારેક સંખ્યાત  
પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

જ્યાં પુદ્ગલાસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના ક્યારેક એક પ્રદેશ  
-યાવત્- ક્યારેક સંખ્યાત પ્રદેશ અને ક્યારેક  
અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

જે પ્રમાણે અસંખ્યાતનાં વિષયમાં કહ્યું તે પ્રમાણે  
અનન્ત પ્રદેશોનાં વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

પ. જત્ય ણં ભંતે ! ઇમે અદ્વાસમયે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવડયા ધમ્મડત્થિકાય-પણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! એકો ઓગાઢે ।

પ. કેવડયા અધમ્મડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. એકો ઓગાઢે ।

પ. કેવડયા આગાસડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. એકો ઓગાઢે ।

પ. કેવડયા જીવડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. અણંતા ઓગાઢા ।

**એવં -જાવ- અદ્વાસમયા,**

પ. જત્ય ણં ભંતે, ધમ્મડત્થિકાયે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવડયા ધમ્મડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! નત્થિ એકોડવિ ।

પ. કેવડયા અધમ્મડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. અસંખેજ્જા ઓગાઢા ।

પ. કેવડયા આગાસડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. અસંખેજ્જા ઓગાઢા ।

પ. કેવડયા જીવડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. અણંતા ઓગાઢા ।

**એવં -જાવ- અદ્વાસમયા,**

પ. જત્ય ણં ભંતે ! અધમ્મડત્થિકાયે ઓગાઢે,  
તત્થ કેવડયા ધમ્મડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ઓગાઢા ।

પ. કેવડયા અધમ્મડત્થિકાયપણ્ણા ઓગાઢા ?

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ થાય છે, ત્યાં  
ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! (ધર્માસ્તિકાયના) એક પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. (આકાશાસ્તિકાયના) એક પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં એક અદ્વાસમય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. (જીવાસ્તિકાયના) અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે.

**આ પ્રમાણે અદ્વાસમય સુધી કહેવું જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં ધર્માસ્તિકાય - દ્રવ્ય અવગાઢ થાય છે,  
ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! (ધર્માસ્તિકાયના) એક પણ પ્રદેશ અવગાઢ  
થતા નથી.

પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. (અધર્માસ્તિકાયના) અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ  
થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
આકાશાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. અસંખ્યાત પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
જીવાસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. અનન્ત પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે.

**આ પ્રમાણે અદ્વાસમય સુધી કહેવું જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! જ્યાં અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અવગાઢ થાય છે,  
ત્યાં ધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! (ધર્માસ્તિકાયના) અસંખ્યાત પ્રદેશ  
અવગાઢ થાય છે.

પ્ર. (જ્યાં અધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય અવગાઢ થાય છે) ત્યાં  
અધર્માસ્તિકાયના કેટલા પ્રદેશ અવગાઢ થાય છે ?

૩. નત્થિ એકોઽવિ,  
સેસં જહા ધમ્મઽત્થિકાયસ્સ,  
એવં સવ્વે સદ્દાણે નત્થિ એકોઽવિ ભાણિયવ્વં,  
પરદ્દાણે આદિત્તલ્લાગા તિણ્ણિ અસંખ્વેજ્જા ભાણિયવ્વા,  
પરદ્દાણે પચ્છિત્તલ્લાગા તિણ્ણિ અણંતા ભાણિયવ્વા  
-જાવ-

૫. કેવલ્લા અદ્ધાસમયા ઓગાઢા ?

૩. નત્થિ એકોઽવિ ।

- વિયા. સ. ૧૩, ઉ. ૪, સુ. ૫૨-૬૩

૧૭. તિણ્ણં દવ્વાણં એગત્તં તિણ્ણં અણંતત્તં ચ-

ધમ્મો અધમ્મો આગાસં, દવ્વં ઇક્કિક્કમાહિયં ।  
અણંતાણિ ય દવ્વાણિ, કાલો પુગ્ગલ-જંતવો ॥

- ઉત્ત. અ. ૨૮, ગા. ૮

૧૮. લોગાલોગ વિવક્ખયા દવ્વાણં ભેયપ્પભેયા-

જીવા ચેવ અજીવા ય<sup>૧</sup>, એસ લોએ વિયાહિએ ।  
અજીવદેસમાગાસે, અલોએ સે વિયાહિએ ॥

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨

રૂવિણો ચેવ રૂવી ય, અજીવા દુવિહા ભવે<sup>૨</sup> ।  
અરૂવી દસહા વુત્તા, રૂવિણો ય ચચ્ચિહા ॥

ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૪

૧૯. જીવ દવ્વસ્સ ભેયા-

સંસારત્થા ય સિદ્ધા ય, દુવિહા જીવા વિયાહિયા ।

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૪૮ (૧)

૨૦. અરૂવી-અજીવ દવ્વાણં ભેયા-

ધમ્મત્થિકાએ તદ્દેસે, તપ્પએસે ય આહિએ ।

અધમ્મે તસ્સ દેસે ય, તપ્પએસે ય આહિએ ॥

આગાસે તસ્સ દેસે ય, તપ્પએસે ય આહિએ ।

અદ્ધાસમએ ચેવ, અરૂવી દસહા ભવે ॥<sup>૩</sup>

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૫-૬

૩. ત્યાં એક પણ પ્રદેશ અવગાઢ થતા નથી.

બાકી બધાનું વર્ણન ધર્માસ્તિકાયની જેમ કહેવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે બધા દ્રવ્યોના માટે "સ્વસ્થાન" માં એક પણ પ્રદેશ કહેવા ન જોઈએ.

પરસ્થાનમાં આદિના ત્રણ દ્રવ્યો (ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય) ના માટે અસંખ્યાત પ્રદેશ અને પાછળનાં ત્રણ દ્રવ્યો (જીવાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય અને અદ્ધાસમય)ના માટે અનન્ત પ્રદેશ કહેવા જોઈએ. -યાવત્-

૫. અદ્ધાકાળ દ્રવ્યમાં કેટલા અદ્ધાસમય અવગાઢ થાય છે ?

૩. ત્યાં એક પણ અવગાઢ થતો નથી.

૧૭. ત્રણ દ્રવ્ય એક-એક અને ત્રણ દ્રવ્ય અનન્ત :

ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણ દ્રવ્ય એક - એક કહ્યા છે. કાળ, પુદ્ગલ અને જીવ આ ત્રણ દ્રવ્ય અનન્ત કહ્યા છે.

૧૮. લોકાલોક વિવક્ષાથી દ્રવ્યોનાં ભેદ - પ્રભેદ :

આ લોક જીવ - અજીવમય છે અને જ્યાં અજીવનો એક દેશ (ભાગ) કેવળ આકાશ છે તેને અલોક કહે છે.

અજીવ બે પ્રકારનાં છે - રૂપી અને અરૂપી, અરૂપી દસ પ્રકારનાં અને રૂપી ચાર પ્રકારનાં કહ્યા છે.

૧૯. જીવ દ્રવ્યનાં ભેદ :

જીવ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે

૧. સંસારી, ૨. સિદ્ધ.

૨૦. અરૂપી અજીવ દ્રવ્યોનાં ભેદ :

૧ - ૩ - ધર્માસ્તિકાય, તેના દેશ અને પ્રદેશ,

૪ - ૬ - અધર્માસ્તિકાય, તેના દેશ અને પ્રદેશ,

૭ - ૯ - આકાશાસ્તિકાય, તેના દેશ અને પ્રદેશ આ નવ અને એક,

૧૦ - અદ્ધાસમય (કાળ) એ દસ અરૂપી અજીવનાં ભેદ છે.

૧. અણુ. સુ. ૩૯૯

૨. અણુ. સુ. ૪૦૦

૩. (ક) પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૫

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪

(ગ) સમ. સુ. ૧૪૯

(ઘ) પળ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૦૦

(ઙ) અણુ. સુ. ૪૦૧



## ૨૧. અરૂવી અજીવ દબ્બાણં પમાણ પરૂવણં-

ધમ્માધમ્મે ય દો ચેવ, લોગમેત્તા વિયાહિયા ।  
લોગાલોગે ય આગાસે, સમણ સમયખેત્તિણે ॥

ધમ્માધમ્માગાસા, તિન્નિ વિ એણ અણાહિયા ।  
અપજ્જવસિયા ચેવ, સવ્વદ્ધં તુ વિયાહિયા ॥

સમણ વિ સંતંદં પપ્પ, એવમેવં વિયાહિણે ।  
આણસં પપ્પ સાઈણ સપ્પજ્જવસિણે વિ ય ॥

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૭-૯,

## ૨૨. રૂવી અજીવ દબ્બસ્સ ભેયા-

ખંધા ય ખંધ દેસા ય, તપ્પણસા તહેવ ય ।

પરમાણુઓ ય બોદ્ધવા, રૂવિણો ય ચઠ્ઠિહા ॥<sup>૧</sup>

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૦

## ૨૩. રૂવી દબ્બાણં અરૂવી આકાસદબ્બેણં સહ ફુસણ ઓગાહણ પરૂવણં-

પ. કંબલસાડણં ણં ભંતે ! આવેદ્ધિય પરિવેદ્ધિણે સમાણે  
જાવહયં ઓવાસંતરં ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠહ, વિરલ્લિણે  
વિ ય ણં સમાણે તાવહયં ચેવ ઓવાસંતરં ફુસિત્તા  
ણં ચિટ્ઠહ ?

ઉ. હંતા, ગોયમા ! કંબલસાડણં આવેદ્ધિય પરિવેદ્ધિણે  
સમાણે જાવહયં ઓવાસંતરં ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠહ  
વિરલ્લિણે વિ ય ણં સમાણે તાવહયં ચેવ ઓવાસંતરં  
ફુસિત્તા ણં ચિટ્ઠહ ।

પ. થૂણા ણં ભંતે ! ઉડ્ઢં ઝસિયા સમાણી જાવહયં  
ખેત્તં ઓગાહિતા ણં ચિટ્ઠહ, તિરિયં પિ ય ણં આયયા  
સમાણી તાવહયં ચેવ ખેત્તં ઓગાહિત્તા ણં ચિટ્ઠહ ?

ઉ. હંતા, ગોયમા ! થૂણા ણં ઉડ્ઢં ઝસિયા સમાણી  
જાવહયં ખેત્તં ઓગાહિત્તા ણં ચિટ્ઠહ, તિરિયં પિ ય ણં  
આયયા સમાણી તાવહયં ચેવ ખેત્તં ઓગાહિત્તા ણં  
ચિટ્ઠહ ।

- પણ્ણ. પ. ૧૫, સુ. ૧૦૦૦-૧૦૦૧

## ૨૧. અરૂપી અજીવ દ્રવ્યોનું પ્રમાણ પ્રરૂપણ :

ધર્મ અને અધર્મ આ બન્ને લોક પ્રમાણ કહ્યા છે.

આકાશ લોક અને અલોકમાં વ્યાપ્ત છે, કાળ (સમય ક્ષેત્ર)  
મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં જ છે.

ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ આ ત્રણે દ્રવ્ય અનાદિ અનંત  
અને સર્વકાળ વ્યાપી (નિત્ય) કહ્યા છે.

કાળ પણ પ્રવાહની અપેક્ષાથી આ પ્રમાણે (અનાદિ-  
અનંત) છે આદેશ (એક-એક સમયની અપેક્ષા) થી સાદી  
અને સાંત છે.

## ૨૨. રૂપી અજીવ દ્રવ્યનાં ભેદ :

રૂપી અજીવ દ્રવ્ય ચાર પ્રકારનાં જાણવા જોઈએ-  
૧. સ્કંધ, ૨. સ્કંધદેશ, ૩. સ્કંધ પ્રદેશ, ૪. પરમાણુ.

## ૨૩. મૂર્ત રૂપી દ્રવ્યોના અરૂપી આકાશ દ્રવ્યની સાથે સ્પર્શન અને અવગાહનનું પ્રરૂપણ :

પ્રમાણે ભંતે ! શું આવેષ્ટિત - પરિવેષ્ટિત કરેલા (વિટેલા  
અને ચારે તરફથી વિંટાયેલા) કંબલ રૂપ (ચાદર કે  
સાડી) જેટલા અવકાશાન્તર (આકાશ પ્રદેશો)નો  
સ્પર્શ કરીને રહે છે, શું (તે) વિસ્તારેલા હોવા છતાં  
પણ તેટલા જ અવકાશાન્તર (આકાશ પ્રદેશો)નો  
સ્પર્શ કરીને રહે છે ?

ઉ. હા, ગૌતમ ! આવેષ્ટિત - પરિવેષ્ટિત કરેલ  
કંબલશાટક જેટલા અવકાશાન્તરને સ્પર્શ કરીને  
રહે છે. તે વિસ્તારોને પણ તેટલા જ અવકાશાન્તરને  
સ્પર્શ કરીને રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! શું ઊપર વધેલી થાંભલી (સ્થૂણા) જેટલા  
ક્ષેત્રને અવગાહન કરીને રહે છે. શું ત્રાંસી લાંબી  
કરેલ થાંભલી પણ તે તેટલા જ ક્ષેત્રને અવગાહન  
કરીને રહે છે ?

ઉ. હા, ગૌતમ ! ઊપર (ઊંચી) વધેલી થાંભલી  
(સ્થૂણા) જેટલા ક્ષેત્રને અવગાહન કરીને રહે છે.  
તેટલા જ તિરછા ક્ષેત્રને અવગાહન કરીને રહે છે.

૧. (ક) રૂપી અજીવ દ્રવ્ય (પુદ્ગલ)નો વિસ્તૃત વર્ણન પુદ્ગલ વિભાગમાં જુઓ.

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૦૨

(ખ) અણુ. સુ. ૪૦૨

(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૫

૨૪. સમયાદીર્ઘા અચ્છેજ્જાઠ પઠ્ઠવણં-

તઓ અચ્છેજ્જા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમયે, ૨. પાણે, ૩. પરામાણુ ।

એવં - અભેજ્જા, અઠ્ઠજ્જા, અગિજ્જા, અણઠ્ઠા, અમજ્જા, અપણ્ણા, અવિભાઠ્ઠમા । - ઠાણં. અ. ૩, ડ. ૨, સુ. ૧૭૩

૨૫. સમય-અતીતઠ્ઠા અણાગતઠ્ઠા સવ્વઠ્ઠાણં અગુરૂયલહુયત્ત પઠ્ઠવણં-

પ. સમયા ણં ઠંતે ! કિં ગરૂયા ? લહુયા ? ગરૂયલહુયા ? અગરૂયલહુયા ?

ડ. ગોયમા ! ણો ગરૂયા, ણો લહુયા, ણો ગરૂયલહુયા, અગરૂયલહુયા ।

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૧

તીતઠ્ઠા, અણાગતઠ્ઠા, સવ્વઠ્ઠા, ચઠ્ઠથપણ્ણં (અગરૂયલહુયપણ્ણં ણેયવ્વં)

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૧૬

૨૬. લોગાગાસસ્સ-જીવસ્સ ય પણ્ણાણં અસંખેજ્જત્ત પઠ્ઠવણં -

પ. કેવઠ્ઠયા ણં ઠંતે ! લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! અસંખેજ્જા લોગાગાસપણ્ણા પણ્ણત્તા ।

પ. ંગમેગસ્સ ણં ઠંતે ! જીવસ્સ કેવઠ્ઠયા જીવપણ્ણા પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! જાવઠ્ઠયા લોગાગાસપણ્ણા ંગમેગસ્સ ણં જીવસ્સ ંવઠ્ઠયા જીવપણ્ણા પણ્ણત્તા ।

- વિયા. સ. ૮, ડ. ૧૦, સુ. ૨૧-૩૦

૨૭. સ્સેત્ત-દિસાણુવાણ્ણં ઠવ્વાણં અપ્પવહુત્તં -

સ્સેત્તાણુવાણ્ણં -

૧. સવ્વથોવા ઠવ્વાઈ તેલોક્કે,

૨. ડઠ્ઠલોયતિરિયલોં અણંતગુણાઈ,

૩. અહેલોં તિરિયલોં વિસેસાહિયાઈ,

૪. ડઠ્ઠલોં અસંખેજ્જગુણાઈ,

૫. અહેલોં અણંતગુણાઈ,

૬. તિરિયલોં સંખેજ્જગુણાઈ ।

દિસાણુવાણ્ણં-

૧. સવ્વથોવાઈ ઠવ્વાઈ અહેદિસાં,

૨. ડઠ્ઠદિસાં અણંતગુણાઈ,

૨૪. સમયાદિઓનાં અચ્છેઘાદિનું પ્રરૂપણ :

ત્રણ અછેઘ (છેટી ન શકાય) કઠ્ઠા છે, તે આ પ્રમાણે છે-

૧. સમય, ૨. પ્રદેશ, ૩. પરામાણુ.

આ પ્રમાણે - તે ત્રણેય અભેઘ, અઠ્ઠાઠ્ઠ, અત્રાઠ્ઠ, અનઠ્ઠ, અમઠ્ઠ, અપ્રદેશ અને અવિભાજ્ય છે.

૨૫. સમય-અતીત-અનાગત અને સર્વઠ્ઠાકાળનાં અગુરૂ લઘુત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ઠંતે ! સમય શું ગુરૂ છે, લઘુ છે, ગુરૂલઘુ છે કે અગુરૂલઘુ છે ?

ડ. ગૌતમ ! સમય ગુરૂ નથી, લઘુ નથી, ગુરૂલઘુ પણ નથી પરંતું અગુરૂલઘુ છે.

અતીતકાળ, અનાગત (ભવિષ્ય) કાળ અને સર્વકાળચતુર્થ (અગુરૂલઘુપદ) વાળા જાણવા જોઈએ.

૨૬. લોકાકાશ અને જીવનાં પ્રદેશોના અસંખેયત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ઠંતે ! લોકાકાશનાં કેટલા પ્રદેશ કઠ્ઠા છે ?

ડ. ગૌતમ ! લોકાકાશનાં અસંખ્યાત પ્રદેશ કઠ્ઠા છે.

પ્ર. ઠંતે ! એક જીવનાં કેટલા જીવ પ્રદેશ કઠ્ઠા છે ?

ડ. ગૌતમ ! જેટલા લોકાકાશનાં પ્રદેશ છે તેટલા જ એક જીવનાં જીવ-પ્રદેશ કઠ્ઠા છે.

૨૭. ક્ષેત્ર અને દિશાનાં અનુસાર દ્રવ્યોનાં અલ્પબહુત્વ :

ક્ષેત્રના અનુસાર :

૧. સર્વથી થોડા દ્રવ્ય ત્રણ લોકમાં છે,

૨. (તેનાથી) ઊર્ધ્વલોક તિર્યક લોકમાં અનન્ત ગુણા છે,

૩. (તેનાથી) અધોલોક - તિર્યક લોકમાં વિશેષાધિક છે,

૪. (તેનાથી) ઊર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,

૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં અનન્તગુણા છે,

૬. (તેનાથી) તિર્યકલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે.

દિશાઓના અનુસાર :

૧. સર્વથી થોડા દ્રવ્ય અધોદિશામાં છે,

૨. (તેનાથી) ઊર્ધ્વદિશામાં અનન્તગુણા છે,

૩. ઉત્તરપુત્થિમેણં દાહિણપચ્ચત્થિમેણં ય દો વિ તુલ્લાઈં અસંખેજ્જગુણાઈં
૪. દાહિણપુરત્થિમેણં ઉત્તરપચ્ચત્થિમેણં ય દો વિ તુલ્લાઈં વિસેસાહિયાઈં
૫. પુરત્થિમેણં અસંખેજ્જગુણાઈં,
૬. પચ્ચત્થિમેણં વિસેસાહિયાઈં,
૭. દાહિણેણં વિસેસાહિયાઈં,
૮. ઉત્તરેણં વિસેસાહિયાઈં ।

પણ.પ.૩, સુ. ૩૨૮-૩૨૯

### ૨૮. દબ્બાણં દબ્બટ્ટ પાસટ્ટયાએ અપ્પબહુત્તં- દબ્બટ્ટયાએ-

- પ. એસિણં ભંતે ! ૧. ધમ્મત્થિકાય, ૨. અધમ્મત્થિકાય, ૩. આગાસત્થિકાય, ૪. જીવત્થિકાય, ૫. પોગ્ગલત્થિકાય, ૬. અદ્ધાસમયાણં દબ્બટ્ટયાએ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. ધમ્મત્થિકાએ, ૨. અધમ્મત્થિકાએ, ૩. આગાસત્થિકાએ ય એ તિણિણ વિ તુલ્લા દબ્બટ્ટયાએ સવ્વત્થોવા, ૪. જીવત્થિકાએ દબ્બટ્ટયાએ અણંતગુણે, ૫. પોગ્ગલત્થિકાએ દબ્બટ્ટયાએ અણંતગુણે, ૬. અદ્ધાસમએ દબ્બટ્ટયાએ અણંતગુણે ।

### પાસટ્ટયાએ -

- પ. એસિણં ભંતે ! ૧. ધમ્મત્થિકાય, ૨. અધમ્મત્થિકાય, ૩. આગાસત્થિકાય, ૪. જીવત્થિકાય, ૫. પોગ્ગલત્થિકાય, ૬. અદ્ધાસમયાણં પાસટ્ટયાએ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧-૨. ધમ્મત્થિકાએ અધમ્મત્થિકાએ ય એ ણં દો વિ તુલ્લા પાસટ્ટયાએ સવ્વત્થોવા, ૩. જીવત્થિકાએ પાસટ્ટયાએ અણંતગુણે, ૪. પોગ્ગલત્થિકાએ પાસટ્ટયાએ અણંતગુણે,

૩. (તેનાથી) ઉત્તર પૂર્વ અને દક્ષિણ પશ્ચિમ બન્નેમાં સમાન છે અને અસંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ પૂર્વ અને ઉત્તર પશ્ચિમ બન્નેમાં સમાન છે તથા વિશેષાધિક છે,
૫. (તેનાથી) પૂર્વ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) પશ્ચિમ દિશામાં વિશેષાધિક છે,
૭. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે,
૮. (તેનાથી) ઉત્તર દિશામાં વિશેષાધિક છે.

### ૨૮. ષડ્દ્રવ્યોનાં દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અલ્પબહુત્વ : દ્રવ્યની અપેક્ષાએ :

- પ્ર. ભંતે ! ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય, ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬. અદ્ધાસમય (કાળ) આમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે સમાન છે તથા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સર્વથી થોડા છે, ૪. (તેનાથી) જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત ગુણા છે, ૫. (તેનાથી) પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્ત ગુણા છે, ૬. (તેનાથી) અદ્ધાસમય (કાળ દ્રવ્ય) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે.

### પ્રદેશની અપેક્ષાએ :

- પ્ર. ભંતે ! ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય, ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬. અદ્ધાસમય આ (દ્રવ્યો) માંથી પ્રદેશની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ૧-૨ ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય આ બન્ને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે અને સૌથી થોડા છે, ૩. (તેનાથી) જીવાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે, ૪. (તેનાથી) પુદ્ગલાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે,

૫. અદ્વાસમણ પાસદ્વયાણ અણંતગુણે,

૬. આગાસત્થિકાણ પાસદ્વયાણ અણંતગુણે ।

**દબ્બદ્વપાસદ્વયાણ -**

પ. એયસ્સ ણં ભંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ દબ્બદ્વ-પાસદ્વયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સબ્બત્થોવે એગે ધમ્મત્થિકાણ દબ્બદ્વયાણ, સે ચેવ પાસદ્વયાણ અસંખેજ્જગુણે ।

પ. એયસ્સ ણં ભંતે ! અધમ્મત્થિકાયસ્સ દબ્બદ્વ-પાસદ્વયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સબ્બત્થોવે એગે અધમ્મત્થિકાણ દબ્બદ્વયાણ, સે ચેવ પાસદ્વયાણ અસંખેજ્જગુણે ।

પ. એયસ્સ ણં ભંતે ! આગાસત્થિકાયસ્સ દબ્બદ્વ-પાસદ્વયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સબ્બત્થોવે એગે આગાસત્થિકાણ દબ્બદ્વયાણ, સે ચેવ પાસદ્વયાણ અણંતગુણે ।

પ. એયસ્સ ણં ભંતે ! જીવત્થિકાયસ્સ દબ્બદ્વ-પાસદ્વયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સબ્બત્થોવે જીવત્થિકાણ દબ્બદ્વયાણ, સે ચેવ પાસદ્વયાણ અસંખેજ્જગુણે ।

પ. એયસ્સ ણં ભંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયસ્સ દબ્બદ્વ-પાસદ્વયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સબ્બત્થોવે પોગ્ગલત્થિકાણ દબ્બદ્વયાણ, સે ચેવ પાસદ્વયાણ અસંખેજ્જગુણે ।

**અદ્વાસમણ ણ પુચ્છિજ્જ પાસાભાવા ।**

૫. (તેનાથી) અદ્વાસમય (કાળ) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે,

૬. (તેનાથી) આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે.

**દ્રવ્ય - પ્રદેશની અપેક્ષાએ :**

પ્ર. ભંતે ! આ ધર્માસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય સૌથી થોડા છે અને તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ અધર્માસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અધર્માસ્તિકાય સૌથી થોડા છે અને તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે.



પ્ર. ભંતે ! આ આકાશાસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય સૌથી થોડા છે અને તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ જીવાસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય સૌથી થોડા છે અને તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ પુદ્ગલાસ્તિકાયના દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય સૌથી થોડા છે અને તે જ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે.

**કાળનાં વિષયમાં પ્રશ્ન ન કરવો જોઈએ, કારણકે તેમાં પ્રદેશોનો અભાવ છે.**

પ. એસિનંભંતે ! ૧. ધમ્મત્થિકાય, ૨. અધમ્મત્થિકાય, ૩. આગાસત્થિકાય, ૪. જીવત્થિકાય, ૫. પોગ્ગલત્થિકાય, ૬. અદ્ધાસમયાણં દવ્વટ્ટ-પણ્ણસટ્ટયાણ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧-૨-૩ ધમ્મત્થિકાણ, અધમ્મત્થિકાણ, આગાસત્થિકાણ ય ણ્ણં તિણ્ણિ વિ તુલ્લા દવ્વટ્ટયાણ સવ્વત્થોવા ।

૪-૫ ધમ્મત્થિકાણ અધમ્મત્થિકાણ ય ણ્ણં દોણ્ણિ વિ તુલ્લા પણ્ણસટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણા,

૬. જીવત્થિકાણ દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણે સે ચેવ પણ્ણસટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણે,

૭. પોગ્ગલત્થિકાણ દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણે સે ચેવ પણ્ણસટ્ટયાણ અસંખેજ્જગુણે,

૮. અદ્ધાસમણ દવ્વટ્ટ-પણ્ણસટ્ટયાણ અણંતગુણે,

૯. આગાસત્થિકાણ પણ્ણસટ્ટયાણ અણંતગુણે ?

-પણ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૭૦-૨૭૩

૨૯. જીવ-પોગ્ગલ-અદ્ધાસમયાઈણં અપ્પવહુત્તં -

પ. એસિનંભંતે ! જીવાણં પોગ્ગલાણં અદ્ધાસમયાણં સવ્વદવ્વાણં સવ્વપદેસાણં સવ્વપજ્જવાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા,  
૨. પોગ્ગલા અણંતગુણા,  
૩. અદ્ધાસમયા અણંતગુણા,  
૪. સવ્વદવ્વા વિસેસાહિયા,  
૫. સવ્વપદેસા અણંતગુણા,  
૬. સવ્વપજ્જવા અણંતગુણા<sup>૨</sup>

-પણ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૭૫

પ્ર. ભંતે ! ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય, ૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય, ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય, ૬. અદ્ધા-સમય (કાળ) આમાંથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય અને ૩. આકાશાસ્તિકાય આ ત્રણે સમાન છે, તથા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૌથી થોડા છે.

૪. ધર્માસ્તિકાય અને ૫. અધર્માસ્તિકાય આ બન્ને સમાન છે અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. જીવાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. પુદ્ગલાસ્તિકાય દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે તેજ પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. અદ્ધા-સમય (કાળ) દ્રવ્યની અને પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે,

૯. આકાશાસ્તિકાય પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે.

૨૯. જીવ- પુદ્ગલ-અદ્ધાસમય આદિ (સર્વ પ્રદેશ અને સર્વ પર્યાયો)ના અલ્પબહુત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! આ જીવો, પુદ્ગલો, અદ્ધાસમયો, સર્વ દ્રવ્યો, સર્વ પ્રદેશો અને સર્વ પર્યાયોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) પુદ્ગલ અનન્તગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) અદ્ધાસમય અનન્તગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) સર્વ દ્રવ્ય વિશેષાધિક છે,  
૫. (તેનાથી) સર્વ પ્રદેશ અનન્તગુણા છે,  
૬. (તેનાથી) સર્વ પર્યાય અનન્તગુણા છે.



### ૩. અસ્તિકાય અધ્યયન

કાય અર્થાત્ શરીરની જેમ જે બહુપ્રદેશી દ્રવ્ય હોય, તેને અસ્તિકાય કહેવાય છે. ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, જીવ અને પુદ્ગલ આ પાંચ દ્રવ્ય બહુપ્રદેશી હોવાથી અસ્તિકાય કહેવાય છે. એટલા માટે કાળ અસ્તિકાય કહેવાતો નથી. પુદ્ગલનો એક અણુ પણ અસ્તિકાયની અન્તર્ગત આવે છે. કારણ કે તેમાં બહુપ્રદેશી થવાની યોગ્યતા છે. તે ક્યારેક સ્કંધ રૂપ હોય અથવા સ્કંધરૂપ થઈ જાય આ પ્રમાણે ભૂત અને ભવિષ્યકાળની અપેક્ષાએ પણ તે અસ્તિકાય છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય અને એક જીવમાં અસંખ્યાત પ્રદેશ હોય છે. આકાશમાં અનન્ત પ્રદેશ હોય છે. તથા પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં સંખ્યાત, અસંખ્યાત કે અનન્ત પ્રદેશ હોય છે. જેટલા આકાશ એક પરમાણુના દ્વારા રોકાય છે તેને પ્રદેશ કહે છે અને તે પ્રદેશ સમસ્ત દ્રવ્યોના અણુઓને સ્થાન આપવામાં સમર્થ થાય છે.

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં ધર્માસ્તિકાય આદિના અનેક અભિવચન આપેલ છે. જે તેના વિભિન્ન રૂપોને પ્રસ્તુત કરે છે. ધર્માસ્તિકાયના જે ધર્મ પ્રાણાતિપાતવિરમણ યાવત્ પરિગ્રહવિરમણ, ક્રોધ-વિવેક યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય-વિવેક આદિ અભિવચન આપેલ છે. તે ધર્માસ્તિકાયને ધર્મના નિકટ લઈ આવે છે. અધર્માસ્તિકાયના અધર્મ, પ્રાણાતિપાત અવિરમણ યાવત્ પરિગ્રહ- અવિરમણ, ક્રોધ-અવિવેક યાવત્ મિથ્યાદર્શનશલ્ય અવિવેક આદિ અભિવચન આપેલ છે. તે અધર્માસ્તિકાયનો અધર્મ અથવા પાપને નિકટ લઈ આવે છે. આકાશાસ્તિકાયના ગગન, નભ, સમ, વિષમ આદિ અનેક અભિવચન છે. જીવાસ્તિકાયના અભિવચનોમાં જીવ, પ્રાણ, ભૂત, સત્વ, ચૈતન્ય, આત્મા આદિના સાથે પુદ્ગલોને પણ લીધા છે. જે આ સિદ્ધ કરે છે કે પુદ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ જીવના માટે પણ થતો રહ્યો છે. પરંતુ અહીં આ જ્ઞાતવ્ય છે કે પુદ્ગલ શબ્દથી પૌદ્ગલિક દેહધારી જીવની જ ગણના થાય છે, શુદ્ધ આત્માની નહીં. પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનેક અભિવચન છે. જેમ કે પુદ્ગલ, પરમાણુ-પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશી યાવત્ સંખ્યાત પ્રદેશી, અસંખ્યાત પ્રદેશી, અનન્ત પ્રદેશી આદિ.

પાંચ અસ્તિકાયોમાં જીવાસ્તિકાયને છોડીને બાકીના ચાર અજીવ છે તથા પુદ્ગલાસ્તિકાયના અતિરિક્ત બાકીના ચાર અરૂપી છે. પાંચ અસ્તિકાયોમાં આકાશને છોડીને બાકીના ચાર લોકવ્યાપી છે. આકાશલોક અને અલોક બંનેમાં વ્યાપ્ત છે. ગુરુત્વ-લઘુત્વની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ-લઘુ પણ છે અને અગુરુ-લઘુ પણ, પરંતુ ધર્માસ્તિકાય આદિ બાકીના ચાર અગુરુલઘુ છે. દ્રવ્ય કે સંખ્યાની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય અને જીવાસ્તિકાય અનન્ત દ્રવ્યરૂપ છે. જ્યારે ધર્મ, અધર્મ અને આકાશ એક-એક દ્રવ્ય રૂપ છે. કાળની અપેક્ષાએ પાંચે અસ્તિકાય શાશ્વત અને નિત્ય છે. વર્ણ, રસ, ગંધ અને સ્પર્શ પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં છે. અન્યમાં નથી. ગુણની અપેક્ષાએ પાંચે અસ્તિકાય ભિન્ન છે. ધર્માસ્તિકાયનો ગુણ ગતિ, અધર્માસ્તિકાયનો ગુણ સ્થિતિ, આકાશાસ્તિકાયનો ગુણ અવગાહન, જીવાસ્તિકાયનો ગુણ ઉપયોગ [જ્ઞાન-દર્શન] અને પુદ્ગલાસ્તિકાયનો ગુણ ગ્રહણ કરવું. આ પ્રમાણે પ્રત્યેક અસ્તિકાયનાં દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ, ભાવ અને ગુણના આધારે વર્ણન કરવામાં આવેલું છે.

ધર્માસ્તિકાયથી જીવોમાં આગમન, ગમન, ભાષા, ઉન્મેષ અને ત્રણેય યોગ પ્રવૃત્ત થાય છે. અધર્માસ્તિકાયથી તેનામાં સ્થિત થવું, બેસવું આદિની પ્રવૃત્તિ થાય છે. આકાશાસ્તિકાય જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના આશ્રયરૂપ છે. બે

પરમાણુઓથી વ્યાપ્ત આકાશ પ્રદેશમાં સો પરમાણુ તથા સો કરોડ પરમાણુઓથી વ્યાપ્ત આકાશપ્રદેશમાં એક હજાર કરોડ પરમાણુ સમાઈ શકે છે. જીવાસ્તિકાયથી જીવ આભિનિબોધિક આદિ જ્ઞાનો, મતિઅજ્ઞાન આદિ અજ્ઞાનો તથા ચક્ષુદર્શન આદિ દર્શનોની અનન્ત પર્યાયને પ્રાપ્ત કરે છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયથી જીવોના શરીર, ઈન્દ્રિય, યોગ અને શ્વાસોચ્છ્વાસને ગ્રહણ કરવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

પ્રશ્ન એ ઉઠે છે કે શું ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને બે, ત્રણ, ચાર યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશોને ધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે ? એના ઉત્તરમાં ભગવાન ફરમાવે છે કે એક પ્રદેશ ન્યૂન ધર્માસ્તિકાયને પણ ધર્માસ્તિકાય કહેવાય નહીં. જે પ્રમાણે ચક્રનો એક ખંડ ચક્ર કહેવાતો નથી તે જ પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રદેશને યાવત્ એક પ્રદેશ ન્યૂન સુધીને ધર્માસ્તિકાય કહેવાય નહીં. ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશોના સમગ્ર રૂપથી જ્યારે ગ્રહણ થાય છે ત્યારે તેને ધર્માસ્તિકાય કહેવાય છે. આ પ્રમાણે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયના પણ સમગ્ર પ્રદેશ ગ્રહીત થવા પર તેને તે-તે અસ્તિકાયોના રૂપમાં કહેવાય છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોમાં દ્રવ્ય-દ્રવ્યદેશાદિ આઠ દ્વારોનો પણ આ અધ્યયનમાં વર્ણન કરેલ છે.



## ૩. અત્થિકાય-અજ્ઞયણ

## ૩. અસ્તિકાય-અધ્યયન

સૂત્ર -

૧. અત્થિકાય ભેયા-

- પ. કઇ ણં ભંતે ! અત્થિકાયા પણ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! પંચ અત્થિકાયા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. ધમ્મત્થિકાણ, ૨. અધમ્મત્થિકાણ,  
 ૩. આગાસત્થિકાણ ૪. જીવત્થિકાણ,  
 ૫. પોગ્ગલત્થિકાણ ।<sup>૧</sup>

-વિયા. સ. ૨, ડ. ૧૦, સુ. ૧

૨. પંચડત્થિકાયાણં-પવત્તિ-

- પ. ધમ્મડત્થિકાણં ણં ભંતે ! જીવાણં કિં પવત્તઇ ?  
 ડ. ગોયમા ! ધમ્મડત્થિકાણં જીવાણં આગમણ-  
 ગમણ - ભાસુમ્મેસ-મણજોગ-વઙ્ગજોગ - કાયજોગ,

જે યાવડણ્ણે તહપ્પગારા ચલાભાવા સંવ્વે તે  
 ધમ્મડત્થિકાણં પવત્તંતિ,

ગઇલક્ખણે ણં ધમ્મડત્થિકાણં ।

- પ. અધમ્મડત્થિકાણં ણં ભંતે ! જીવાણં કિં પવત્તઇ ?  
 ડ. ગોયમા ! અધમ્મડત્થિકાણં જીવાણં ઠાણ-નિસીયણ-  
 તુયટ્ટણ-મણસસ ય ઇગત્તીભાવકરણયા,

જે યાવડણ્ણે તહપ્પગારા, ધિરાભાવા સંવ્વે તે  
 અધમ્મડત્થિકાણં પવત્તંતિ,

ઠાણલક્ખણે ણં અધમ્મડત્થિકાણં ।

- પ. આગાસત્થિકાણં ણં ભંતે ! જીવાણં અજીવાણં ય કિં  
 પવત્તઇ ?  
 ડ. ગોયમા ! આગાસત્થિકાણં જીવદવ્વાણં  
 અજીવદવ્વાણં ય ભાયણભૂણં,  
 ઇણેણ વિ સે પુણ્ણે, દોહિ વિ પુણ્ણે, સયં પિ માણ્ણજ્જા ।

કોહિસણ વિ પુણ્ણે, કોહિસહસં પિ માણ્ણજ્જા ।

અવગાહણાલક્ખણે ણં આગાસડત્થિકાણં,

સૂત્ર :

૧. અસ્તિકાયનાં ભેદ :

- પ્ર. ભંતે ! અસ્તિકાય કેટલા કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! અસ્તિકાય પાંચ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
 ૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય,  
 ૫. પુદ્ગલાસ્તિકાય.

૨. પંચાસ્તિકાયની પ્રવૃત્તિ :

- પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાયથી જીવોની શું પ્રવૃત્તિ થાય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયથી જીવોનું આગમન, ગમન,  
 ભાષા, ઉન્મેષ (આંખનો પલકારો) મનોયોગ,  
 વચનયોગ અને કાયયોગ પ્રવૃત્તિ હોય છે.  
 આ અને આવી પ્રકારના જેટલા પણ ચલ  
 (ગમનશીલ) ભાવ છે. તે બધાં ધર્માસ્તિકાય દ્વારા  
 પ્રવૃત્તિ થાય છે.

ધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ ગતિરૂપ છે.

- પ્ર. ભંતે ! અધર્માસ્તિકાયથી જીવોની શું પ્રવૃત્તિ  
 થાય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! અધર્માસ્તિકાયથી જીવોના સ્થાન  
 (સ્થિતિ થાય), નિષીદન (બેસવું), ત્વગ્વર્તન  
 (આડે પડખે ઘવું) અને મનને એકાગ્ર કરવું.  
 આ તથા આ પ્રમાણેનાં જેટલા પણ સ્થિર ભાવ છે  
 તે બધા અધર્માસ્તિકાય દ્વારા પ્રવૃત્તિ હોય છે.

અધર્માસ્તિકાયનું લક્ષણ સ્થિતિરૂપ છે.

- પ્ર. ભંતે ! આકાશાસ્તિકાયથી જીવો અને અજીવોની  
 શું પ્રવૃત્તિ હોય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! આકાશાસ્તિકાય જીવદ્રવ્યો અને અજીવ  
 દ્રવ્યોના ભાજન(આધારભૂત) રૂપ છે.

કારણ કે એક પરમાણુ કે બે પરમાણુઓથી વ્યાપ્ત  
 આકાશપ્રદેશમાં સો પરમાણુ પણ સમાઈ શકે છે.  
 સો કરોડ પરમાણુઓથી વ્યાપ્ત આકાશપ્રદેશમાં  
 એક હજાર કરોડ પરમાણુ પણ સમાઈ શકે છે.  
 આકાશાસ્તિકાયનું લક્ષણ અવગાહના રૂપ છે.



પ. જીવઽત્થિકાણં મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તઈ ?

૩. ગોયમા ! જીવઽત્થિકાણં જીવે-  
અણંતાણં આભિણિબોહિય નાણ-પજ્જવાણં  
અણંતાણં સુયનાણપજ્જવાણં,  
અણંતાણં ઓહિનાણપજ્જ-વાણં,  
અણંતાણં મણપજ્જવનાણપજ્જવાણં,  
અણંતાણં કેવલનાણપજ્જવાણં,  
અણંતાણં મહઅણ્ણાણ પજ્જવાણં,  
અણંતાણં સુયઅણ્ણાણ પજ્જવાણં,  
અણંતાણં વિભંગણાણ પજ્જવાણં,  
અણંતાણં ચક્ખુદંસણપજ્જવાણં,  
અણંતાણં અચક્ખુદંસણપજ્જવાણં,  
અણંતાણં ઓહિદંસણપજ્જવાણં,  
અણંતાણં કેવલદંસણપજ્જવાણં ઉવઓગં ગચ્છઈ,

ઉવઓગલક્ખણે ણં જીવે ।

પ. પોમ્મલઽત્થિકાણં મંતે ! જીવાણં કિં પવત્તઈ ?

૩. ગોયમા ! પોમ્મલઽત્થિકાણં જીવાણં ઓરાલિય-  
વેઝવિય-આહારગ-તેયા-કમ્મા-સોહંદિય-ચક્ખિદિય-  
ઘાણિંદિય- જિભિંદિય-ફાસિંદિય- મણજોગ-  
વહજોગ-કાયજોગ- આણપાણૂણં ચ ગહણં પવત્તઈ,  
ગહણલક્ખણે ણં પોમ્મલઽત્થિકાણં ।

- વિયા. સ. ૧૩, ૩. ૪, સુ. ૨૪-૨૮

૩. પંચઽત્થિકાયાણં પજ્જાય સહા-

પ. ધમ્મઽત્થિકાયસ્સ ણં મંતે ! કેવહયા અભિવચ્ચના  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણેગા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા, તં જહા-  
ધમ્મે ઇ વા, ધમ્મઽત્થિકાણં ઇ વા,  
પાણાઇવાયવેરમણે ઇ વા -જાવ- પરિમ્મહવેરમણે ઇ વા,  
કોહવિવેગે ઇ વા -જાવ- મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે ઇ વા,  
ઈરિયાસમિઈ ઇ વા -જાવ- ઉચ્ચાર-પાસવણ-ખેલ-  
જલ્લ - સિંઘાણ-પારિટ્ઠાવણિયાસમિઈ ઇ વા,  
મણોગુત્તી ઇ વા -જાવ- કાયગુત્તી ઇ વા ।

પ્ર. ભંતે ! જીવાસ્તિકાય દ્વારા જીવોની શું પ્રવૃત્તિ  
હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાય દ્વારા જીવ -  
અનન્ત આભિણિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત મન:પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત કેવળજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત મતિ અજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત શ્રુત-અજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત વિભંગજ્ઞાનની પર્યાયોના,  
અનન્ત ચક્ષુદર્શનની પર્યાયોના,  
અનન્ત અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોના,  
અનન્ત અવધિદર્શનની પર્યાયોના,  
અનન્ત કેવળદર્શનની પર્યાયોના ઉપયોગને પ્રાપ્ત  
થઈ જાય છે.

જૈન સાહિત્ય  
INSITE  
જેનમ્ પચતિ

જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ રૂપ છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયથી જીવોની શું પ્રવૃત્તિ  
હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાયથી જીવોના ઔદારિક,  
વૈક્રિય, આહારક, તેજસ્, કાર્મણ, શ્રોત્રેન્દ્રિય,  
ચક્ષુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય, સ્પર્શેન્દ્રિય,  
મનોયોગ, વચનયોગ, કાયયોગ અને શ્વાસ -  
ઉચ્છ્વાસને પ્રહણ કરવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે,  
પુદ્ગલાસ્તિકાયનું લક્ષણ પ્રહણ રૂપ છે.

૩. પંચાસ્તિકાયોના પર્યાયવાચી શબ્દ :

પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાયના કેટલા અભિવચ્ચન  
(પર્યાયવાચી) શબ્દ કહ્યા છે.

૩. ગૌતમ ! અનેક અભિવચ્ચન કહ્યા છે, તે આ  
પ્રમાણે છે - ધર્મ કે ધર્માસ્તિકાય,  
પ્રાણાતિપાત-વિરમણ-યાવત્-પરિગ્રહ-વિરમણ,  
ક્રોધ-વિવેક -યાવત્- મિથ્યાદર્શન-શલ્ય-વિવેક  
ઈયાસમિતિ -યાવત્- ઉચ્ચાર-પ્રશ્રવણ-ખેલ  
જલ્લ-સિંઘાણ- પરિષ્ઠાપનિકા- સમિતિ,  
મનોગુપ્તિ -યાવત્- કાયગુપ્તિ

- જે યાવડને તહપ્પગારા, સવ્વે તે ધમ્મડ્ઠ્ઠિકાયસ્સ અભિવચ્ચના,
- પ. અધમ્મડ્ઠ્ઠિકાયસ્સ ણં તે ! કેવડ્ઠ્ઠયા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણેગા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા, તં જહા-  
અધમ્મે ઇ વા, અધમ્મડ્ઠ્ઠિકાણ્ણ ઇ વા,  
પાણાઠ્ઠવાય-અવેરમણે ઇ વા -જાવ- પરિગ્ગહ-  
અવેરમણે ઇ વા,  
કોહ-અવિવેગે ઇ વા -જાવ- મિચ્છાદંસણસલ્લ-  
અવિવેગે ઇ વા,  
ઈરિયા-અસમિઈ ઇ વા -જાવ- ઉચ્ચાર-પાસવણ-  
ખેલ-જલ્લ - સિંઘાણ - પારિટ્ઠાવણિયા - અસમિઈ વા  
મણઅગુત્તી ઇ વા -જાવ- કાય-અગુત્તી ઇ વા,  
જે યાવડને તહપ્પગારા, સવ્વે તે અધમ્મડ્ઠ્ઠિકાયસ્સ અભિવચ્ચના,
- પ. આગાસડ્ઠ્ઠિકાયસ્સ ણં ધંતે ! કેવડ્ઠ્ઠયા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણેગા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા, તં જહા-  
આગાસે ઇ વા, આગાસડ્ઠ્ઠિકાણ્ણ ઇ વા,  
ગગણે ઇ વા, નભે ઇ વા, સમે ઇ વા, વિસમે ઇ વા,  
ખહે ઇ વા, વિહે ઇ વા, વીયી ઇ વા, વિવરે ઇ વા,  
અંબે ઇ વા, અંબરસે ઇ વા, છિહ્હે ઇ વા, જ્ઞુસિરે ઇ વા,  
મગ્ગે ઇ વા, વિમુહે ઇ વા, અદ્દે ઇ વા, વિચ્છે ઇ વા,  
આધારે ઇ વા, વોમે ઇ વા, ભાયણે ઇ વા, અંતરિક્કહે ઇ વા,  
સામે ઇ વા, ઓવાસંતરે ઇ વા, અગમે ઇ વા,  
ફલ્લિહે ઇ વા, અણંતે ઇ વા,  
જે યાવડને તહપ્પગારા, સવ્વે તે આગાસડ્ઠ્ઠિકાયસ્સ અભિવચ્ચના ।
- પ. જીવડ્ઠ્ઠિકાયસ્સ ણં ધંતે ! કેવડ્ઠ્ઠયા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણેગા અભિવચ્ચના પણ્ણત્તા, તં જહા-  
જીવે ઇ વા, જીવડ્ઠ્ઠિકાણ્ણ ઇ વા,  
પાણે ઇ વા, ભૂણે ઇ વા, સત્તે ઇ વા, વિણ્ણૂ ઇ વા,  
ચેયા ઇ વા, જેયા ઇ વા, આયા ઇ વા, રંગણે ઇ વા,  
હિંદુણે ઇ વા, પોગ્ગલ્લે ઇ વા, માણવે ઇ વા,

- આ અને આ પ્રકારનાં જેટલા પણ બીજા શબ્દ છે તે બધા ધર્મસ્તિકાયના અભિવચ્ચન છે.
- પ્ર. ભંતે ! અધર્મસ્તિકાયના કેટલા અભિવચ્ચન કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! અનેક અભિવચ્ચન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -  
અધર્મ કે અધર્મસ્તિકાય.  
પ્રાણાતિપાત અવિરમણ -યાવત્- પરિગ્રહ અવિરમણ,  
ક્રોધ અવિવેક -યાવત્- મિથ્યાદર્શનશલ્ય અવિવેક,  
ઈર્યા અસમિતિ -યાવત્- ઉચ્ચાર પ્રસવણ-ખેલ-જલ્લ-સિંઘાણ- પરિષ્ઠાપનિકા અસમિતિ,  
મન- અગુપ્તિ -યાવત્- કાય-અગુપ્તિ,  
આ અને આ પ્રકારનાં જેટલા પણ બીજા શબ્દ છે તે બધા અધર્મસ્તિકાયના અભિવચ્ચન છે.
- પ્ર. ભંતે ! આકાશસ્તિકાયના કેટલા અભિવચ્ચન કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! અનેક અભિવચ્ચન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -  
આકાશ અને આકાશસ્તિકાય,  
ગગન, નભ, સમ, વિષમ,  
ખહ, વિહાયસ, વીચિ, વિવર,  
અમ્બર, અમ્બરસ, ઈદ્ર, શુષિર,  
માર્ગ, વિમુખ, અર્દ, વ્યર્દ,  
આધાર, વ્યોમ, ભાજન, અંતરિક્ષ,  
શ્યામ, અવકાશાન્તર, અગમ,  
સ્ફટિક અને અનન્ત,  
આ અને આ પ્રકારનાં જેટલા પણ બીજા શબ્દ છે તે બધા આકાશસ્તિકાયના અભિવચ્ચન છે.
- પ્ર. ભંતે ! જીવાસ્તિકાયના કેટલા અભિવચ્ચન કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! અનેક અભિવચ્ચન કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -  
જીવ કે જીવાસ્તિકાય,  
પ્રાણ, ભૂત, સત્વ, વિજ,  
ચેતા, જેતા, આત્મા, રંગન,  
હિંદુક, પોદ્ગલી (પુદ્ગલને ધારણ કરનાર)માનવ,

કત્તા ઇ વા, વિકત્તા ઇ વા, જણ ઇ વા, જંતૂ ઇ વા,  
જોળી ઇ વા, સયંભૂ ઇ વા, સસરિરી ઇ વા, નાયણ  
ઇ વા, અંતરપ્પા ઇ વા,

જે યાવડને તહપ્પગારા, સવ્વે તે જીવડત્થિકાયસ્સ  
અભિવચ્ચણા ।

પ. પોગ્ગલડત્થિકાયસ્સ ણં ભંતે ! કેવડયા અભિવચ્ચણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણેગા અભિવચ્ચણા પણ્ણત્તા, તં જહા-

પોગ્ગલે ઇ વા, પોગ્ગલડત્થિકાણે ઇ વા,  
પરમાણુપોગ્ગલે ઇ વા, દુપણેસિણે ઇ વા, તિપણેસિણે  
ઇ વા -જાવ-સંખેજ્જપણેસિણે ઇ વા, અસંખેજ્જપણેસિણે  
ઇ વા, અણંતપણેસિણે ઇ વા ખંધે,

જે યાવડને તહપ્પગારા, સવ્વે તે પોગ્ગલડત્થિકાયસ્સ  
અભિવચ્ચણા ।

- વિયા. સ. ૨૦, ૩, ૨, સુ. ૪-૮

૪. પંચપ્પહમત્થિકાયાણં પમાણં-

પ. ધમ્મત્થિકાણં ભંતે ! કે મહાલણે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! લોણે, લોયમેત્તે, લોયપ્પમાણે, લોયફુડે,  
લોયં ચેવ ફુસિત્તાણં ચિદ્દહ,

એવં ૧. અધમ્મત્થિકાણે, ૨. લોયાગાસે,  
૩. જીવત્થિકાણે, ૪. પોગ્ગલત્થિકાણે, પંચવિ  
એક્કાભિલાવા ।<sup>૨</sup>

- વિયા. સ. ૨. ૩. ૧૦ સુ. ૧૩,

૫. અત્થિકાયાણં અજીવ-અરુચિ પગારા-

ચત્તારિ અત્થિકાયા અજીવકાયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ધમ્મત્થિકાણે, ૨. અધમ્મત્થિકાણે  
૩. આગાસત્થિકાણે, ૪. પોગ્ગલત્થિકાણે ।

ચત્તારિ અત્થિકાયા અરુચિકાયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ધમ્મત્થિકાણે, ૨. અધમ્મત્થિકાણે,  
૩. આગાસત્થિકાણે, ૪. જીવત્થિકાણે ।<sup>૨</sup>

- ઠાણં. અ. ૪, ૩, ૧, સુ. ૨૫૨

કર્તા, વિકર્તા, જગત્, જંતુ,

યોનિ, સ્વયંભૂ, સશરીરી, નાયક અને અંતરાત્મા.

આ અને આ પ્રકારનાં જેટલા પણ બીજા શબ્દ છે,  
તે બધા જીવાસ્તિકાયના અભિવચ્ચણ છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના કેટલા અભિવચ્ચણ  
કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! અનેક અભિવચ્ચણ કહ્યા છે, તે આ  
પ્રમાણે છે -

પુદ્ગલ કે પુદ્ગલાસ્તિકાય,  
પરમાણુ- પુદ્ગલ, દ્વિપ્રદેશી, ત્રિપ્રદેશી -યાવત્-  
સંખ્યાતપ્રદેશી, અસંખ્યાતપ્રદેશી અને  
અનન્તાપ્રદેશી સ્કંધ.

આ અને આ પ્રકારનાં જેટલા પણ બીજા શબ્દ છે  
તે બધા પુદ્ગલાસ્તિકાયના અભિવચ્ચણ છે.

૪. પાંચેય અસ્તિકાયોનું પ્રમાણ :

પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાયને કેટલા પ્રમાણ મોટું જાણવું ?

૩. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય લોકરૂપ છે, લોકમાત્ર છે,  
લોક પ્રમાણ છે, લોક સ્પૃષ્ટ છે અને લોકને જ સ્પર્શ  
કરીને રહે છે.

આ પ્રમાણે ૧. અધર્માસ્તિકાય, ૨. લોકાકાશ,  
૩. જીવાસ્તિકાય અને ૪. પુદ્ગલાસ્તિકાય.  
આ પાંચેયના સંબંધમાં એક સમાન સૂત્રપાઠ  
જાણવાં જોઈએ.

૫. અસ્તિકાયનાં અજીવ અરૂપી પ્રકાર :

ચાર અસ્તિકાય અજીવ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. પુદ્ગલાસ્તિકાય.

ચાર અસ્તિકાય અરૂપી કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
૩. આકાશાસ્તિકાય, ૪. જીવાસ્તિકાય.

૧. વિયા. સ. ૨૦, ૩, ૨, સુ. ૨ (ખ)

૨. વિયા. સ. ૭, ૩, ૧૦, સુ. ૮

૬. પંચત્થિકાયાણં ગરુયત્ત-લહુયત્ત પરુવણં-

પ. ધમ્મત્થિકાએ ણં ભંતે ! કિં ગરુએ, લહુએ, ગરુયલહુએ, અગરુયલહુએ ?

૩. ગોયમા ! ણો ગરુએ, ણો લહુએ, ણો ગરુય-લહુએ, અગરુય-લહુએ ।

**અધમ્મત્થિકાએ વિ -જાવ- જીવત્થિકાએ વિ એવં ચેવ ।**

પ. પોગ્ગલત્થિકાએ ણં ભંતે ! કિં ગરુએ, લહુએ, ગરુયલહુએ, અગરુયલહુએ ?

૩. ગોયમા ! ણો ગરુએ, ણો લહુએ, ગરુય-લહુએ વિ, અગરુય-લહુએ વિ ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“પોગ્ગલત્થિકાએ ણો ગરુએ, ણો લહુએ, ગરુય-લહુએ વિ, અગરુય-લહુએ વિ ?”

૩. ગોયમા ! ગરુય - લહુયદવ્વાઈં પડુચ્ચ-નો ગરુએ, નો લહુએ, ગરુય-લહુએ, નો અગરુય-લહુએ,

અગરુય-લહુયદવ્વાઈં પડુચ્ચ નો ગરુએ, નો લહુએ, નો ગરુય-લહુએ, અગરુયલહુએ ।

- વિયા. સ. ૧, ૩. ૯, સુ. ૭-૮

**સવ્વદવ્વા સવ્વપદેસા સવ્વપજ્જવા જહા પોગ્ગલત્થિકાઓ ।**

- વિયા. સ. ૧, ૩. ૯, સુ. ૧૫

૭. પંચઘમત્થિકાયાણં દવ્વાઈં પડુચ્ચ વણ્ણાઈ પરુવણં-

પ. ધમ્મત્થિકાએ ણં ભંતે ! કઙ્ઘ વણ્ણે, કઙ્ઘ ગંધે, કઙ્ઘ રસે, કઙ્ઘ ફાસે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! અવણ્ણે, અગંધે, અરસે, અફાસે,

અરૂવી, અજીવે, સાસાએ, અવટ્ટિએ, લોગદવ્વે,

સે સમાસઓ પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. દવ્વઓ, ૨. ખેત્તઓ, ૩. કાલઓ, ૪. ભાવઓ, ૫. ગુણઓ,

૧. દવ્વઓ ધમ્મત્થિકાએ એગે દવ્વે,

૨. ખેત્તઓ લોગપ્પમાણમેત્તે ।

૩. કાલઓ ન કયાઈ નાસિ, ન કયાઈ નત્થિ, ન કયાઈ ભવિસ્સઈ,

૬. પંચાસ્તિકાયનાં ગુરુત્વ - લઘુત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાય શું ગુરુ છે, લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ?

૩. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય ન ગુરુ છે, ન લઘુ છે, ન ગુરુલઘુ છે પરંતુ અગુરુલઘુ છે.

**અધર્માસ્તિકાયથી જીવાસ્તિકાય સુધી આ પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાય શું ગુરુ છે, લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ?

૩. ગૌતમ ! પુદ્ગલાસ્તિકાય ન ગુરુ છે, ન લઘુ છે, પરંતુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! કયા કારણથી એવું કહેવાય છે કે- “પુદ્ગલાસ્તિકાય ન ગુરુ છે, ન લઘુ છે પરંતુ ગુરુલઘુ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે ?”

૩. ગૌતમ ! ગુરુલઘુ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ નથી, લઘુ નથી, અગુરુલઘુ નથી પરંતુ ગુરુલઘુ છે,

અગુરુલઘુ દ્રવ્યોની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય ગુરુ નથી, લઘુ નથી, ગુરુલઘુ નથી પરંતુ અગુરુ-લઘુ છે.

**સર્વદ્રવ્ય, સર્વપ્રદેશ અને સર્વપથિય પુદ્ગલાસ્તિકાયની જેમ સમજવું જોઈએ.**

૭. પંચાસ્તિકાયના દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ વર્ણાદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાયમાં કેટલા વર્ણન, કેટલા ગંધ, કેટલા રસ અને કેટલા સ્પર્શ કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાય વર્ણ રહિત, ગંધ રહિત, રસ રહિત અને સ્પર્શ રહિત છે.

અરૂપી, અજીવ, શાશ્વત, અવસ્થિત અને લોક દ્રવ્ય છે.

સંક્ષેપમાં તેં પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-

૧. દ્રવ્યથી, ૨. ક્ષેત્રથી, ૩. કાળથી, ૪. ભાવથી, ૫. ગુણથી.

૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ધર્માસ્તિકાય એક દ્રવ્ય રૂપ છે.

૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક પ્રમાણ માત્ર છે.

૩. કાળની અપેક્ષાએ ક્યારેય હતો નહિ, ક્યારેય છે નહિ અને ક્યારેય રહેશે નહિ.

ભુવિં ચ, ભવઈ અ, ભવિસ્સઈ અ,  
ધુવે, નિયએ, સાસએ, અક્ષએ, અવટ્ટિએ, નિચ્ચે ।

૪. ભાવઓ અવણ્ણે, અગંધે, અરસે, અફાસે ।

૫. ગુણઓ ગમણગુણે ।

અધમ્મત્થિકાએ વિ એવં ચેવ,

ણવરં - ગુણઓ ઠાણગુણે-

પ. આગાસત્થિકાએ ણં ભંતે ! કઈ વણ્ણે -જાવ- કઈ  
ફાસે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! અવણ્ણે -જાવ- અવટ્ટિએ લોગ દવ્વે ।  
તે સમાસઓ પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧-૪. દવ્વઓ -જાવ- ૫. ગુણઓ,

૧. દવ્વઓ આગાસત્થિકાએ એગે દવ્વે,

૨. ચેત્તઓ લોયાલોયપ્પમાણમેત્તે અણંતે,

૩. કાલઓ ન કયાઈ નાસિ -જાવ- નિચ્ચે,

૪. ભાવઓ અવણ્ણે -જાવ- અફાસે,

૫. ગુણઓ અવગાહણા ગુણે ।

પ. જીવત્થિકાએ ણં ભંતે ! કઈ વણ્ણે -જાવ- કઈ ફાસે,  
પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! અવણ્ણે -જાવ- અવટ્ટિએ લોગદવ્વે,  
સે સમાસઓ પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧-૪. દવ્વઓ -જાવ- ૫. ગુણઓ,

૧. દવ્વઓ ણં જીવત્થિકાએ અણંતાઈ જીવદવ્વાઈ,

૨. ચેત્તઓ ણં લોગપ્પમાણમેત્તે,

૩. કાલઓ ણં ન કયાઈ નાસિ -જાવ- નિચ્ચે,

૪. ભાવઓ ણં અવણ્ણે -જાવ- અફાસે,

૫. ગુણઓ ણં ઉવઓગગુણે,

પ. પોગ્ગલત્થિકાએ ણં ભંતે ! કઈ વણ્ણે -જાવ- કઈ  
ફાસે પણ્ણત્તે ?

એવું પણ નથી પરંતુ તે (પૂર્વે) હતુ અને રહેશે.  
તે ધ્રુવ, નિયત, શાશ્વત, અક્ષય, અવ્યય,  
અવસ્થિત અને નિત્ય છે.

૪. ભાવની અપેક્ષાએ વર્ણ વિનાનો, ગંધ વિનાનો,  
રસ વિનાનો અને સ્પર્શ વિનાનો છે.

૫. ગુણની અપેક્ષાએ ગમન (સહયોગી) ગુણવાળા છે.  
અધર્માસ્તિકાયનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ - ગુણની અપેક્ષાએ સ્થિત (સહયોગી)  
ગુણવાળા છે.

પ્ર. ભંતે ! આકાશાસ્તિકાયમાં કેટલા વર્ણ -યાવત્-  
કેટલા સ્પર્શ કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! અવર્ણ -યાવત્- અવસ્થિત લોકદ્રવ્ય છે.  
સંક્ષેપમાં તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-

૧-૪ દ્રવ્યતઃ -યાવત્- ૫- ગુણતઃ

૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ આકાશાસ્તિકાય એક દ્રવ્યરૂપ છે.

૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોકાલોક પ્રમાણમાત્ર અને અનંત છે.

૩. કાળની અપેક્ષાએ ક્યારેય ન હોય એવું નથી  
-યાવત્- નિત્ય છે.

૪. ભાવની અપેક્ષાએ અવર્ણ -યાવત્- અસ્પર્શ રૂપ છે.

૫. ગુણની અપેક્ષાએ અવગાહના ગુણવાળા છે.

પ્ર. ભંતે ! જીવાસ્તિકાયમાં કેટલા વર્ણ -યાવત્- કેટલા  
સ્પર્શ કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! અવર્ણ -યાવત્- અવસ્થિત લોક દ્રવ્ય છે.  
સંક્ષેપમાં તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે.

૧ - ૪ દ્રવ્યતઃ -યાવત્- ૫ ગુણતઃ

૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવાસ્તિકાય અનન્ત જીવ  
દ્રવ્યરૂપ છે.

૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક પ્રમાણ માત્ર છે.

૩. કાળની અપેક્ષાએ ક્યારેય ન હોય એવું નથી  
-યાવત્- નિત્ય છે.

૪. ભાવની અપેક્ષાએ તે અવર્ણ -યાવત્- અસ્પર્શ  
રૂપ છે.

૫. ગુણની અપેક્ષાએ ઉપયોગ ગુણવાળા છે.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં કેટલા વર્ણ -યાવત્-  
કેટલા સ્પર્શ કહ્યા છે ?

૩. ગોયમા ! પંચવળ્ણે, દુગંધે, પંચરસે, અદ્વુફાસે<sup>૧</sup>  
 રૂઘ્વી, અર્જીવે, સાસણ, અવટ્ટિણ, લોગદબ્બે,  
 સે સમાસઓ પંચવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧-૪. દબ્બઓ -જાવ- ગુણઓ,  
 ૧. દબ્બઓ ણં પોગ્ગલત્થિકાણ અણંતાઈ દબ્બાઈ,  
 ૨. ખેત્તઓ ણં લોગળ્ણમાણમેત્તે,  
 ૩. કાલઓ ણં ન કયાઈ નાસિ -જાવ- નિચ્ચે,  
 ૪. ભાવઓ ણં વળ્ણમંતે -જાવ- ફાસમંતે,  
 ૫. ગુણઓ ણં ગહણગુણે ।<sup>૨</sup>

-વિયા. સ. ૨, ડ. ૧૦, સુ. ૨-૬

૮. ચત્તારિ અત્થિકાય દબ્બા પણ્ણમ્મં પડુચ્ચ તુલ્લા-  
 ચત્તારિ પણ્ણમ્મં તુલ્લા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ધમ્મત્થિકાણ, ૨. અધમ્મત્થિકાણ,  
 ૩. લોગાગાસે, ૪. ણગર્જીવે ।

- ઠાળં. અ. ૪, ડ. ૩, સુ. ૩૩૪/૧

૯. ધમ્મત્થિકાયાઈણં મજ્જપણ્ણસસેચ્ચા પહ્ણવળ્ણં-

- પ. કહ ણં ભંતે ! ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! અદ્વુ ધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પળ્ણત્તા ।  
 પ. કહ ણં ભંતે ! અધમ્મત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! **એવં ચેવ** ।  
 પ. કહ ણં ભંતે ! આગાસત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! **એવં ચેવ** ।  
 પ. કહ ણં ભંતે ! જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! અદ્વુ જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપણ્ણસા પળ્ણત્તા ।<sup>૩</sup>

-વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૪. સુ. ૨૪૬-૨૪૯

૭. ગૌતમ ! પાંચ વર્ણા, બે ગંધ, પાંચ રસ, આઠ સ્પર્શવાળા, રૂપી, અજ્જવ, શાશ્વત, અવસ્થિત અને લોક દ્રવ્ય છે,  
 સંક્ષેપમાં તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-  
 ૧ - ૪ દ્રવ્યતઃ -યાવત્- ૫. ગુણતઃ  
 ૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પુદ્ગલાસ્તિકાય અનન્ત દ્રવ્ય રૂપ છે,  
 ૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ લોક પ્રમાણ માત્ર છે,  
 ૩. કાળની અપેક્ષાએ ક્યારેય ન હોય એવું નથી -યાવત્- નિત્ય છે,  
 ૪. ભાવની અપેક્ષાએ તે વર્ણવાળા -યાવત્- સ્પર્શવાળા છે.  
 ૫. ગુણની અપેક્ષાએ ગ્રહણ ગુણવાળા છે.

૮. ચાર અસ્તિકાય દ્રવ્ય પ્રદેશાગ્રની અપેક્ષાએ સમાન :  
 ચાર (દ્રવ્ય) પ્રદેશાગ્ર (પ્રદેશ-સમુહ)ની અપેક્ષાએ સમાન  
 કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. ધર્માસ્તિકાય, ૨. અધર્માસ્તિકાય,  
 ૩. લોકાકાશ, ૪. એક જીવ.

૯. ધર્માસ્તિકાયાદિઓના મધ્યપ્રદેશોની સંખ્યાનું પ્રરૂપણ :  
 પ્ર. ભંતે ! ધર્માસ્તિકાયના મધ્ય-પ્રદેશ કેટલા કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયના મધ્ય-પ્રદેશ આઠ કહ્યા છે.  
 પ્ર. ભંતે ! અધર્માસ્તિકાયના મધ્ય-પ્રદેશ કેટલા કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! આ પ્રમાણે પૂર્વવત્ આઠ કહ્યા છે.  
 પ્ર. ભંતે ! આકાશાસ્તિકાયના મધ્ય-પ્રદેશ કેટલા કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! આ પ્રમાણે પૂર્વવત્ આઠ કહ્યા છે.  
 પ્ર. ભંતે ! જીવાસ્તિકાયનાં મધ્ય-પ્રદેશ કેટલા કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જીવાસ્તિકાયના મધ્ય-પ્રદેશ આઠ કહ્યા છે.

૧. વિયા. સ. ૧૨, ડ. ૫, સુ. ૨૬

૨. ઠાળં. અ. ૫, ડ. ૬, સુ. ૪૪૧

૩. ઠાળં અ. ૮, સુ. ૬૨૬

૧૦. જીવત્થિકાયમજ્જપણસાણં આગાસત્થિકાયપદેસોચાહણ પરૂવણં-

- પ. એણં ભંતે ! અદ્દુ જીવત્થિકાયસ્સ મજ્જપણસા કહસુ આગાસપણસેસુ ઓગાહંતિ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહન્નેણં એકંસિ વા, દોહિં વા, તોહિં વા, ચહિં વા, પંચહિં વા, છહિં વા, ઉક્કોસેણં અદ્દુસુ, નો ચેવ ણં સત્તસુ ।

- વિયા. સ. ૨૫, ઉ. ૪, સુ. ૨૫૦

૧૧. દિટ્ઠંતપુવ્વં ધમ્માઇસુ પડિપુલ્લ પણસેહિં અત્થિકાયત્ત પરૂવણં-

- પ. એણં ભંતે ! ધમ્મણ્ણિકાય-પદેસે “ધમ્મણ્ણિકાણ” ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ?
- ઉ. ગોયમા ! નો ણ્ણદ્દે સમદ્દે ।
- પ. દોણ્ણિ, તિણ્ણિ, ચત્તારિ, પંચ, છ, સત્ત, અદ્દુ, નવ, દસ, સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા ભંતે ! ધમ્મણ્ણિકાય-પદેસા “ધમ્મણ્ણિકાણ” ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ?
- ઉ. ગોયમા ! નો ણ્ણદ્દે સમદ્દે ।
- પ. એણપદેસૂણે વિ ય ણં ભંતે ! ધમ્મણ્ણિકાણ “ધમ્મણ્ણિકાણ” ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ?
- ઉ. ગોયમા ! નો ણ્ણદ્દે સમદ્દે ।

- પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“એણ ધમ્મણ્ણિકાય-પદેસે નો ધમ્મણ્ણિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા -જાવ- એણ-પદેસૂણે વિ ય ણં ધમ્મણ્ણિકાણ, નો ધમ્મણ્ણિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ?”
- ઉ. સે નૂણં ગોયમા ! ઁંડે ચક્કે ? સગલે ચક્કે ?

ભગવં ! નો ઁંડે ચક્કે, સગલે ચક્કે,

એવં છત્તે, ચમ્મે, દંડે, દૂસે, આયુહે, મોયણ ।

સે તેણદ્દે ણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ -

“એણ ધમ્મણ્ણિકાય-પદેસે, નો ધમ્મણ્ણિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા -જાવ- એણ-પદેસૂણે વિ ય ણં ધમ્મણ્ણિકાણ, નો ધમ્મણ્ણિકાણ ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ।

૧૦. જીવાસ્થિકાયના મધ્ય-પ્રદેશોનું આકાશાસ્થિકાયના પ્રદેશોમાં અવગાહન પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! જીવાસ્થિકાયના એ આઠ મધ્ય-પ્રદેશો કેટલા આકાશ પ્રદેશોમાં સમાઈ શકે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે જઘન્ય એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ કે છ તથા ઉત્કૃષ્ટ આઠ આકાશ પ્રદેશોમાં સમાઈ શકે છે, પણ સાત આકાશ પ્રદેશોમાં સમાઈ શકતા નથી.

૧૧. દ્રષ્ટાંતપૂર્વક ધર્માસ્થિકાઓમાં પરિપૂર્ણ પ્રદેશોથી અસ્થિકાયત્વનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! શું ધર્માસ્થિકાયના એક પ્રદેશને “ધર્માસ્થિકાય” કહી શકાય છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (અર્થાત્ ધર્માસ્થિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્થિકાય ન કહી શકાય)
- પ્ર. ભંતે ! શું ધર્માસ્થિકાયના બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છ, સાત, આઠ, નવ, દસ, સંખ્યાત અને અસંખ્યાત પ્રદેશોને “ધર્માસ્થિકાય” કહી શકાય છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. ભંતે ! એક પ્રદેશ ઊણો ધર્માસ્થિકાયને શું “ધર્માસ્થિકાય” કહી શકાય છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (અર્થાત્ એક પ્રદેશ ઊણો ધર્માસ્થિકાયને પણ ધર્માસ્થિકાય કહી શકતા નથી.)
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“ધર્માસ્થિકાયના એક પ્રદેશને ધર્માસ્થિકાય કહી શકતા નથી -યાવત્- એક પ્રદેશ ઊણોને પણ ધર્માસ્થિકાય કહી શકતા નથી ?

- ઉ. ગૌતમ ! શું ચકના ભાગને ચક કહેવાય કે આખા ચક ને ચક કહેવાય ?
- ભંતે ! ચકનો એક ભાગ તે ચક ન કહેવાય પણ આખા ચક તે ચક કહેવાય.

આ પ્રમાણે છત્ર, ચર્મ, દંડ, વસ્ત્ર, શસ્ત્ર અને મોઢકનાં વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ.

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહી શકાય છે કે -

“ધર્માસ્થિકાયનાં એક પ્રદેશને ધર્માસ્થિકાય ન કહી શકાય -યાવત્- એક પ્રદેશ ઊણોને પણ ધર્માસ્થિકાય ન કહી શકાય.”

પ. મેં કિં ઘાઈએ ણં મંતે ! “ધમ્મઽત્થિકાએ” ત્તિ વત્તવ્વં સિયા ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ધમ્મઽત્થિકાય-પદેસા, તે સવ્વે કસિણા પડિપુણ્ણા, નિરવસેસા એગ્ગહણ-ગહિયા,

એસ ણં ગોયમા ! “ધમ્મઽત્થિકાએ” ત્તિ વત્તવ્વં સિયા,  
એવં અધમ્મઽત્થિકાએ વિ,

આગામઽત્થિકાય-જીવઽત્થિકાય। પોગ્ગલઽત્થિકાયા  
વિ એવં ચેવ,

ણવરં-પએસા અણંતા ભાણિયવ્વા,

મેસં તં ચેવ ।

- વિયા. સ. ૨, ૩. ૧૦, સુ. ૭-૮

૧૨. પોગ્ગલત્થિકાય પએસેસુ દવ્વ-દવ્વદેસાઈ પરૂવણં-

પ. એમે મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપએસે કિં-

૧. દવ્વં, ૨. દવ્વદેસે,
૩. દવ્વાઈ, ૪. દવ્વદેસા,
૫. ઉદાહુ દવ્વં ચ દવ્વદેસે ય,
૬. ઉદાહુ દવ્વં ચ દવ્વદેસા ય,
૭. ઉદાહુ દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસે ય,
૮. ઉદાહુ દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસા ય,

૩. ગોયમા ! સિય દવ્વં, સિય દવ્વદેસે, નો દવ્વાઈ, નો દવ્વદેસા,

નો દવ્વં ચ દવ્વદેસે ય -જાવ- નો દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસા ય ।

પ. દો મંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપએસા કિં દવ્વં, દવ્વદેસે -જાવ- ઉદાહુ દવ્વાઈ ચ દવ્વદેસા ય ?

૩. ગોયમા ! ૧. સિય દવ્વં,

૨. સિય દવ્વદેસે,

૩. સિય દવ્વાઈ,

પ્ર. ભંતે ! તો પછી ‘ધર્માસ્તિકાય’ કોને કહી શકાય ?

૩. ગૌતમ ! ધર્માસ્તિકાયનાં અસંખ્યાત પ્રદેશ છે જ્યારે તે કૃત્સ્ન, પરિપૂર્ણા, નિરવશેષ એકનાં પ્રહણથી બધા પ્રહણ થઈ જાય.

ત્યારે ગૌતમ ! તેને “ધર્માસ્તિકાય” કહી શકાય છે.

આ પ્રમાણે અધર્માસ્તિકાયનાં વિષયમાં જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આકાશાસ્તિકાય, જીવાસ્તિકાય અને પુદ્ગલાસ્તિકાયનાં વિષયમાં પણ જાણવું જોઈએ.

વિશેષ : આ ત્રણ દ્રવ્યોના અનન્ત પ્રદેશ કહેવા જોઈએ.

બાકી બધાનું વર્ણન પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ.

૧૨. પુદ્ગલાસ્તિકાયના પ્રદેશોમાં દ્રવ્ય, દ્રવ્યદેશાદિની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયનો એક પ્રદેશ અર્થાત્ પરમાણું શું ?

૧. (એક) દ્રવ્ય છે, ૨. (એક) દ્રવ્યદેશ છે,
૩. (અનેક) દ્રવ્ય છે, ૪. (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે.
૫. અથવા (એક) દ્રવ્ય અને (એક) દ્રવ્યદેશ છે.
૬. અથવા (એક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે.
૭. અથવા (અનેક) દ્રવ્ય અને (એક) દ્રવ્યદેશ છે.
૮. અથવા (અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! પરમાણુ કદાચ દ્રવ્ય છે, કદાચ દ્રવ્યદેશ છે પણ (અનેક) દ્રવ્ય નથી (અનેક) દ્રવ્યદેશ નથી.

(એક) દ્રવ્ય અને (એક) દ્રવ્યદેશ નથી -યાવત્- (અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ નથી.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના બે પ્રદેશ શું (એક) દ્રવ્ય છે કે (એક) દ્રવ્યદેશ -યાવત્- અથવા (અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. કદાચ (એક) દ્રવ્ય છે.

૨. કદાચ (એક) દ્રવ્યદેશ છે.

૩. કદાચ (અનેક) દ્રવ્ય છે.



૪. સિય દવ્વદેસા,

૫. સિય દવ્વં ચ દવ્વદેસે ય,

૬. નો દવ્વં ચ દવ્વદેસા ય,

**સેસા પડિસેહેયવ્વા ।**

પ. તિન્નિ ભંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણેસા કિં દવ્વં,  
દવ્વદેસે -જાવ- ઉદાહુ દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ?

૩. ગોયમા ! સિય દવ્વં,

સિય દવ્વદેસે,

**એવં સત્ત ભંગા ભાણિયવ્વા -જાવ- સિય દવ્વાઈં ચ  
દવ્વદેસે ય,**

નો દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ।

પ. ચત્તારિ ભંતે ! પોગ્ગલત્થિકાય પણ્ણેસા કિં દવ્વં,  
દવ્વદેસે -જાવ- ઉદાહુ દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ?

૩. ગોયમા ! સિય દવ્વં, સિય દવ્વદેસે,

**અટ્ટવિ ભંગા ભાણિયવ્વા -જાવ-**

સિય દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય,

**જહા ચત્તારિ ભણિયા,**

**એવં પંચ છ સત્ત -જાવ- અસંખેજ્જા ।**

પ. અણંતા ભંતે ! પોગ્ગલત્થિકાયપણ્ણેસા કિં દવ્વં,  
દવ્વદેસે -જાવ- ઉદાહુ દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ?

૩. ગોયમા ! **એવં ચેવ -જાવ-** સિય દવ્વાઈં ચ દવ્વદેસા ય ।

- વિયા. સ. ૮, ૩. ૧૦, સુ. ૨૩-૨૮

૧૩. કિણ્હે અત્થિકાણ્ણિં લોગે ફુડે -

ચણ્ણિં અત્થિકાણ્ણિં લોગે ફુડે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ધમ્મઽત્થિકાણ્ણં, ૨. અધમ્મઽત્થિકાણ્ણં,

૩. જીવઽત્થિકાણ્ણં, ૪. પોગ્ગલઽત્થિકાણ્ણં ।

- ઠાણં. અ. ૪, ૩, સુ. ૩૩૩/૧

૪. કદાચ (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે.

૫. કદાચ (એક) દ્રવ્ય અને (એક) દ્રવ્યદેશ છે પણ

૬. (એક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ નથી.

**બાકી વિકલ્પોનો નિષેધ કરવો જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ત્રણ પ્રદેશ શું (એક)  
દ્રવ્ય છે કે (એક) દ્રવ્યદેશ છે -યાવત્- અથવા  
(અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. કદાચ (એક) દ્રવ્ય છે,

૨. કદાચ (એક) દ્રવ્યદેશ છે.

**આ પ્રમાણે સાત ભાંગા કહેવા જોઈએ -યાવત્-  
કદાચ (અનેક) દ્રવ્ય અને (એક) દ્રવ્યદેશ છે.**

પણ (અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ નથી.

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના ચાર પ્રદેશ શું (એક)  
દ્રવ્ય છે કે (એક) દ્રવ્યદેશ છે -યાવત્- અથવા  
(અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! કદાચ (એક) દ્રવ્ય છે, કદાચ (એક)  
દ્રવ્યદેશ છે,

**આ પ્રમાણે આઠ ભાંગા કહેવા જોઈએ. -યાવત્-  
(અનેક) દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે.**

**જે પ્રમાણે ચાર પ્રદેશોના માટે કહ્યું,**

**તે પ્રમાણે પાંચ, છ, સાત -યાવત્- અસંખ્યાત  
પ્રદેશોના માટે પણ કહેવું જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! પુદ્ગલાસ્તિકાયના અનન્ત પ્રદેશ શું (એક)  
દ્રવ્ય છે કે (એક) દ્રવ્યદેશ છે -યાવત્- અથવા  
(અનેક) દ્રવ્ય અને અનેક દ્રવ્યદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! **પહેલાની જેમ -યાવત્- ૮ કદાચ (અનેક)  
દ્રવ્ય અને (અનેક) દ્રવ્યદેશ છે. ત્યાં સુધી કહેવું  
જોઈએ.**

૧૩. કેટલા અસ્તિકાયોને લોક સ્પર્શે છે :

ચાર અસ્તિકાયોથી સંપૂર્ણ લોક સ્પર્શી શકાય છે, તે આ  
પ્રમાણે છે -

૧. ધર્માસ્તિકાયથી, ૨. અધર્માસ્તિકાયથી,

૩. જીવાસ્તિકાયથી, ૪. પુદ્ગલાસ્તિકાયથી.

१४. विद्वंतपुत्रं धम्म - अधम्म - आगासत्थिकाएसु  
आसणादिनिसेहो-

प. एएसिणं भंते ! धम्मत्थिकायंसि, अधम्मत्थिकायंसि,  
आगासत्थिकायंसि चक्किया केई आसइत्तए  
वा, सइत्तए वा, चिट्ठित्तए वा, निसीइत्तए वा,  
तुयट्ठित्तए वा ?

उ. गोयमा ! णो इणट्ठे समट्ठे !  
अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा ।

प. से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-  
“एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि -जाव-आगासत्थिकायंसि  
नो चक्किया केई आसइत्तए वा -जाव-तुयट्ठित्तए  
वा -जाव- अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा ?”

उ. गोयमा ! से जहानामए-कूडागारसाला सिया दुहओ  
लित्ता, गुत्ता, गुत्तदुवारा, जहा रायप्पसेणइज्जे  
-जाव- दुवारवयणाइं पिहेइ, पिहेत्ता तीसे कूडा-  
गारसालाए बहुमज्जदेसभाए जहण्णेणं एक्को वा,  
दो वा, तिण्णि वा, उक्कोसेणं पईवसहस्सं  
पलीवेज्जा,

से नूणं गोयमा ! ताओ पईवलेस्साओ  
अण्णमण्णसंबद्धाओ अण्णमण्णपुट्ठाओ -जाव-  
अण्णमण्णघडत्ताए चिट्ठंति ?

“हंता ! चिट्ठंति ।”

“चक्किया णं गोयमा ! केई तासु पईवलेस्सासु  
आसइत्तए वा -जाव- तुयट्ठित्तए वा ?”

“भगवं ! नो इणट्ठे समट्ठे,  
अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा ।”

से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-  
'एयंसि णं धम्मत्थिकायंसि -जाव-आगासत्थिकायंसि  
नो चक्किया केई आसइत्तए वा -जाव-तुयट्ठित्तए  
वा -जाव- अणंता पुण तत्थ जीवा ओगाढा ।’

-विया. स. १३, उ. ४, सु. ६६

१४. दृष्टांत पूर्वक धर्म - अधर्म आकाशास्तिकायो पर  
आसनादिनो निषेध :

प्र. भंते ! आ धर्मास्तिकाय, अधर्मास्तिकाय अने  
आकाशास्तिकाय पर कोई व्यक्ति बेसवा, सुवा,  
उत्था रहेवा, नीचे बेसवा अने पडपुं डेरववामां  
समर्थ थई शके छे ?

उ. गौतम ! आ अर्थ समर्थ नथी.  
ते स्थान पर अनन्त जव समायेला (स्थित) होय छे.

प्र. भंते ! शा कारणथी अेवुं कहेवाय छे के -  
“आ धर्मास्तिकाय -यावत्- आकाशास्तिकाय पर  
कोईपण व्यक्ति रहेवा -यावत्- पडपुं डेरववामां  
समर्थ थई शकता नथी -यावत्- त्यां अनन्त जव  
समायेला होय छे ?”

उ. गौतम ! जेम कोई कूटागार शाणा होय, जे बाहर  
अने अंदर अने बाजूथी लीपेली होय, यारे  
तरफथी सुरक्षित होय, तेना द्वार पण गुप्त होय  
ईत्यादि राजप्रश्रीय सूत्रानुसार -यावत्-  
दरवाजानां बारणा ढांकी दीधा होय अने बारणा  
ढांकीने ते कूटागारशाणानां (शिपरबंध घरमां)  
ठीक मध्यभागमां कोई जघन्य अेक, बेके त्रण अने  
उत्कृष्ट अेक लजार दीपक प्रकटावी दे तो निश्चयही  
हे गौतम ! (ते समय) ते दीपकोनी ज्योत परस्पर  
अेक बीजां अेक थईने, अेक बीजानी ज्योतिने  
अरीने -यावत्- परस्पर अेकरूप थईने रहे छे ने ?  
(गौतम) “छा रहे छे.”

(भगवान्) “हे गौतम ! शुं कोई व्यक्ति ते  
दीपकनी ज्योति पर बेसवुं, सुवुं -यावत्- पडपुं  
डेरववामां समर्थ थई शके छे ?”

(गौतम) “भंते ! आ अर्थ समर्थ नथी.  
ते ज्योत पर अनन्त जव समायेला होय छे.”  
माटे हे गौतम ! अेवुं कहेवाय छे के-

“आ धर्मास्तिकाय -यावत्- आकाशास्तिकाय पर  
कोई व्यक्ति रहेवा -यावत्- पडपुं डेरववामां  
समर्थ थई शकता नथी. -यावत्- त्यां अनन्त जव  
समायेला होय छे.”



## ૪. પર્યાય - અધ્યયન

દાર્શનિક જગતમાં પર્યાયનો જે અર્થ પ્રસિદ્ધ છે, તેથી થોડા ભિન્ન અર્થમાં પર્યાય શબ્દનો પ્રયોગ આગમોમાં મળે છે. દર્શનના ગ્રન્થોમાં દ્રવ્યના ક્રમભાવી પરિણામને પર્યાય કહે છે. તથા ગુણ અને પર્યાયથી યુક્ત પદાર્થને દ્રવ્ય કહે છે. અર્થાત્ ત્યાં એક જ દ્રવ્ય કે વસ્તુની વિભિન્ન પર્યાયોની ચર્ચા છે. આગમોમાં પર્યાયનું નિરુપણ દ્રવ્યના ક્રમભાવી પરિણામના રૂપમાં થયેલ નથી. આગમોમાં તો એક પદાર્થ જેટલી અવસ્થાઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તેને તે પદાર્થની પર્યાય કહી છે. જેમ જીવની પર્યાય છે.- નારક, દેવ, મનુષ્ય, તિર્યચ અથવા સિદ્ધ.

પર્યાય દ્રવ્યની પણ હોય છે અને ગુણની પણ હોય છે. ગુણોની પર્યાયનો ઉલ્લેખ અનુયોગદ્વાર સૂત્રમાં આ પ્રમાણે કરેલ છે - એક ગુણ કાળા, દ્વિગુણ [ બે ] કાળા યાવત્ અનન્ત ગુણ કાળા, એક પદાર્થમાં કાળા ગુણની અનન્ત પર્યાય હોય છે. આ પ્રમાણે લીલો, પીળો, લાલ અને સફેદ વર્ણોની પર્યાય પણ અનન્ત હોય છે. વર્ણની અપેક્ષાએ ગંધ, રસ અને સ્પર્શનાં ભેદોની પણ એક ગુણથી લઈને અનન્તગુણ પર્યાય હોય છે. ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રમાં એકત્વ, પૃથક્ત્વ, સંખ્યા, સંસ્થાન, સંયોગ અને વિભાગને પર્યાયના લક્ષણ કહ્યા છે. એક પર્યાય બીજી પર્યાયની સાથે દ્રવ્યની અપેક્ષાએ એકત્વ હોય છે. પર્યાયની અપેક્ષાએ બંને પર્યાય પૃથક્ [ ભિન્ન ] હોય છે. સંખ્યાની અપેક્ષાએ પણ પર્યાય-ભેદ હોય છે. સંસ્થાન અર્થાત્ આકૃતિની અપેક્ષાએ પણ પર્યાય-ભેદ હોય છે. જે પર્યાયનો સંયોગ [ ઉત્પાદ ] હોય છે તેનો વિયોગ [ વિનાશ ] પણ નિશ્ચિત રૂપથી હોય છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં પર્યાયના બે ભેદનો ઉલ્લેખ છે- ૧. જીવ પર્યાય અને ૨. અજીવ પર્યાય. આ બંને પ્રકારની પર્યાય અનન્ત હોય છે. જીવ પર્યાય કેવી રીતે અનન્ત હોય છે એમનું સમાધાન કરતા કહ્યું છે કે- નૈરયિક, ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક, વૈમાનિક, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, બેઈન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય, ચઉરેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક અને મનુષ્ય આ બધા અસંખ્યાત છે. પરંતુ વનસ્પતિકાયિક અને સિદ્ધજીવ અનન્ત છે. એટલા માટે જીવ પર્યાય અનન્ત છે.

પર્યાયના બે પ્રકાર છે.- અર્થપર્યાય અને વ્યંજનપર્યાય. એક જ પદાર્થની ક્રમભાવી પર્યાયોએ અર્થપર્યાય કહેવાય છે. તથા એક પદાર્થની તેનાં વિભિન્ન પ્રકારો અને ભેદોમાં જે પર્યાય હોય છે તે વ્યંજનપર્યાય કહેવાય છે. અર્થપર્યાય સૂક્ષ્મ અને વ્યંજન પર્યાય સ્થૂલ હોય છે. પર્યાયને ઉર્ધ્વપર્યાય અને તિર્યકપર્યાયના રૂપમાં પણ જાણી શકાય છે. જેમ અનેક મનુષ્યોને પર્યાય ભેદથી અમે મનુષ્યની અનન્ત પર્યાય કહી છે. તે તિર્યકપર્યાય કે વ્યંજનપર્યાય છે. જો એક મનુષ્યના પ્રતિક્ષણ થનાર પરિણામને પર્યાય કહેવાય તો તે અર્થપર્યાય કે ઉર્ધ્વપર્યાય છે.

આ અધ્યયનમાં જીવ અને અજીવની અનન્ત પર્યાયોનું નિરુપણ કર્યું છે. જીવની પણ અનન્ત પર્યાય છે અને અજીવની પણ અનન્ત પર્યાય છે. જીવોમાં પણ પ્રત્યેક દંડકના જીવોની અનન્ત પર્યાય હોય છે. આ પર્યાયોની અનન્તતાનું વર્ણન ૧. દ્રવ્ય, ૨. પ્રદેશ, ૩. અવગાહના, ૪. સ્થિતિ, ૫. વર્ણ, ૬. ગંધ, ૭. રસ, ૮. સ્પર્શ, ૯. જ્ઞાન, ૧૦. અજ્ઞાન અને ૧૧. દર્શન. આ અગિયાર દારોના આધાર પર કરેલ છે. જ્યાં નૈરયિકની અનન્ત પર્યાયનું વર્ણન મળે છે ત્યાં એક નૈરયિકની જેમ બીજા નૈરયિકનું વર્ણન પણ આ દ્રવ્ય, પ્રદેશ આદિ અગિયાર દારોના આધાર પર કરાય છે. આમ પરિણામસ્વરૂપ- નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક

અને વૈમાનિક દેવોની પણ અનન્ત પર્યાય સિદ્ધ થાય છે. પૃથ્વીકાયિકથી લઈને વનસ્પતિકાયિક સુધીના સ્થાવર દંડકો, વિકલેન્દ્રિયો, તિર્યચ્યોનિક-પંચેન્દ્રિય જીવો અને મનુષ્યોમાં પ્રત્યેકના અગિયાર દ્વારોના માધ્યમથી અનન્ત પર્યાય સિદ્ધ થાય છે. આમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ એક નૈરયિક બીજા નૈરયિકના સમાન હોય છે. આ પ્રમાણે અન્ય ત્રેવીસ દંડકોમાં પણ એક દંડકનો જીવ તે દંડકના અન્ય જીવથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ તુલ્ય હોય છે. પરંતુ સ્થિતિ, અવગાહના આદિમાં ભિન્નતા પ્રાપ્ત થાય છે.

દ્રવ્યનો અર્થ સંખ્યા પણ હોય છે અને પદાર્થ પણ. સંખ્યાની દૃષ્ટિથી એક જીવ બીજા જીવથી સમાન હોય છે- તથા પદાર્થની દૃષ્ટિથી પણ નૈરયિક નૈરયિકના સમાન હોય છે. મનુષ્ય મનુષ્યના સમાન હોય છે. પ્રદેશનો આશય અહીં જીવ પ્રદેશોથી છે. તે દંડક વિશેષના જીવોમાં પરસ્પર સમાન હોય છે. સ્થિતિ અને અવગાહનામાં કેટલાકની હીનતા, કેટલાકની સમાનતા અને કેટલાકની અધિકતા રહે છે. સમાનતાના ભાંગા નથી બનતા પરંતુ હીનતા અને અધિકતાના અનન્તભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતગુણ અને અનન્તગુણ આ છ ભાંગા બને છે. આમાં પ્રત્યેક દંડકમાં યથાયોગ્ય ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે. ગંધ, રસ, સ્પર્શ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને દર્શનના પ્રમાણે પણ કોઈની સમાનતા, કોઈની હીનતા અને કોઈની અધિકતા હોય છે. તેમાં પણ ત્રણથી લઈને છ ભેદ સુધી થઈ જાય છે.

જીવ પર્યાયનું વર્ણન દ્રવ્ય અને પ્રદેશને છોડીને અવગાહના, સ્થિતિ આદિના જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ રૂપોના આધાર પર પણ થયેલ છે. આ આધાર પર પણ પર્યાયોની અનન્તતા જ સિદ્ધ થાય છે. જેમ જઘન્ય અવગાહનાવાળા એક નૈરયિક દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને અવગાહનાની અપેક્ષાએ બીજા નૈરયિકથી સમાન હોય છે. પરંતુ સ્થિતિ, વર્ણ, ગંધ, રસાદિના આધાર પર ભિન્નતા હોવાને કારણે પર્યાયની અનન્તતા સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે બધા દંડકોમાં જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના, સ્થિતિ, વર્ણ, ગંધ, રસ આદિના આધાર પર પર્યાયનું વર્ણન કરેલ છે. અજ્ઞાન દ્વારનું વર્ણન ત્યાં જ મળે છે, જ્યાં અજ્ઞાન ઉપલબ્ધ છે.

અજીવ પર્યાય બે પ્રકારના છે- રૂપી અજીવ પર્યાય અને અરૂપી અજીવ પર્યાય. અરૂપી અજીવ પર્યાયના દસ ભેદ છે.-

- |                   |                  |
|-------------------|------------------|
| ૧. ધર્માસ્તિકાય,  | ૬. પ્રદેશ,       |
| ૨. તેના દેશ અને   | ૭. આકાશાસ્તિકાય, |
| ૩. પ્રદેશ,        | ૮. તેના દેશ અને  |
| ૪. અધર્માસ્તિકાય, | ૯. પ્રદેશ અને    |
| ૫. તેના દેશ અને   | ૧૦. અદ્વાસમય.    |

રૂપી અજીવ પર્યાય અનન્ત છે. કારણ કે પરમાણુ પુદ્ગલ અનન્ત છે, દ્વિ-પ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે -યાવત્- દસ પ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે, સંખ્યાત પ્રદેશિક, અસંખ્યાત પ્રદેશિક અને અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધ પણ અનન્ત છે.

પરમાણુ પુદ્ગલોથી લઈને અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધોની પર્યાયોની અનન્તતાપર વિચાર ૧. દ્રવ્ય, ૨. પ્રદેશ, ૩. અવગાહના, ૪. સ્થિતિ, ૫. વર્ણ, ૬. ગંધ, ૭. રસ અને ૮. સ્પર્શ. આ દ્વારોથી કરેલ છે.

આમાં જ્ઞાન, અજ્ઞાન અને દર્શન દ્વારોથી વિચાર કરેલ નથી. કારણ કે અજ્ઞાનમાં આ ત્રણેય પ્રાપ્ત થતા નથી. એક પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા પરમાણુ પુદ્ગલથી દ્રવ્ય અને પ્રદેશની અપેક્ષાએ સમાન હોય છે. પરંતુ અન્ય દ્વારોથી તેમાં ભિન્નતા રહે છે. દ્વિ-પ્રદેશિક સ્કંધોથી લઈને દસ પ્રદેશિક સ્કંધોમાં આ જ વિશેષતા છે. સંખ્યાત પ્રદેશિક, અસંખ્યાત પ્રદેશિક અને અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધોમાં પ્રત્યેકમાં પોતાના વર્ણના સ્કંધથી દ્રવ્યની સમાનતા છે. પ્રદેશાદિની નથી. હીનતા અને અધિકતાના સંખ્યાત ભાગ, અસંખ્યાતભાગ, સંખ્યાતગુણ, અસંખ્યાતગુણ, અનન્તભાગ, અનન્તગુણ આદિ ભાગો બને છે, જેનો યથાયોગ્ય ઉપયોગ થાય છે.

પ્રદેશ, અવગાહના, સ્થિતિ, વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શના પ્રત્યેક દ્વારમાં પણ પુદ્ગલની અનન્ત પર્યાયોનું વર્ણન કરેલ છે. જેવી રીતે પ્રદેશ એક પ્રદેશમાં અવગાહ, દ્વિપ્રદેશમાં અવગાહ યાવત્ અસંખ્યાત પ્રદેશમાં અવગાહ પુદ્ગલોમાં પણ આજ દ્વારોના અનન્ત પર્યાયનું વર્ણન થયેલ છે. આ પ્રમાણે એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાયનું વર્ણન છે, યાવત્ અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે. એક ગુણ કાળા આદિ વર્ણોથી લઈને અનન્તગુણ રુક્ષ સ્પર્શ સુધી જે વર્ણન થયેલ છે તેમાં પણ પ્રત્યેકની અનન્ત પર્યાય સિદ્ધ થયેલ છે. જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ અવગાહના અને સ્થિતિના આધાર પર પણ વિભિન્ન પુદ્ગલોમાં પર્યાયની અનન્તતાનો ઉલ્લેખ થયેલ છે. દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોથી લઈને અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધો સુધી પર્યાયની અનન્તતાનો પણ વિચાર થયેલ છે.

આ સંપૂર્ણ અધ્યયન અનેકાંત દૃષ્ટિથી યુક્ત છે. વિવિધ દૃષ્ટિકોણોથી આ અધ્યયનમાં જીવ અને પુદ્ગલની અનન્ત પર્યાયોનું વિવેચન થયેલ છે. ધર્મ, અધર્મ આદિ અરૂપી દ્રવ્યોની અનન્ત પર્યાયોનું આ અધ્યયનમાં ચિન્તન થયેલ નથી. આધુનિક જૈન દાર્શનિકોના માટે આગમોમાં વર્ણિત પર્યાયની દૃષ્ટિના જાણ માટે આ અધ્યયન સ્ત્રોત રૂપમાં કાર્ય કરશે.



## ૪. પજ્જવજ્જયણ

સૂત્ર -

## ૧. પજ્જવનામા-

- પ. સે કિં તં પજ્જવનામે ?  
 ડ. પજ્જવનામે અણેગવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

એગુણકાલણ, દુગુણકાલણ -જાવ-  
 અણંતગુણકાલણ ।

એગુણનીલણ દુગુણનીલણ -જાવ-  
 અણંતગુણનીલણ ।

એવં લોહિય-હાલિદ્-સુવિકલા વિ ભાણિયવ્વા ।

એગુણસુરભિગંધે દુગુણસુરભિગંધે -જાવ-  
 અણંતગુણસુરભિગંધે ।

એવં દુરભિગન્ધો વિ ભાણિયવ્વો ।

એગુણતિત્તે, દુગુણતિત્તે -જાવ- અણંતગુણતિત્તે ।

એવં કડુય-કસાય-અંવિલ-મહુરા વિ ભાણિયવ્વા ।

એગુણકક્કઢે, દુગુણકક્કઢે -જાવ- અણંતગુણ-  
 કક્કઢે ।

એવં મડય-ગરુય-લહુય-સીત-ડસિણ-ણિદ્ધ-લુક્કા  
 વિ ભાણિયવ્વા ।

સે તં પજ્જવનામે ।

-અણુ. સુ. ૨૨૫

## ૨. પજ્જવ લક્ષણાદિ-

- એગત્તં ચ પુહત્તં ચ, સંખાસંઠાણમેવ ય ।  
 સંજોગા ય વિભાગા ય, પજ્જવાણં તુ લક્ષણં ॥ ૧ ॥  
 - ઉત્ત. અ. ૨૮, ગા. ૧૩

## ૩. દુવિહા પજ્જવભેયા-

- પ. કઙ્ઘવિહા ણં ભંતે ! પજ્જવા પણ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહા પજ્જવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. જીવપજ્જવા ય, ૨. અજીવપજ્જવા ય ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ.પ. ૫, સુ. ૪૩૮

૧. વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૫, સુ. ૧

## ૪. પર્યાય-અધ્યયન

સૂત્ર :

## ૧. પર્યાય નામ :

- પ્ર. પર્યાય નામનું સ્વરૂપ શું છે ?  
 ડ. પર્યાય નામ (અવસ્થા) અનેક પ્રકારનાં કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -  
 એક ગુણ (અંશ) કાળો, દ્વિગુણ કાળો -યાવત્-  
 અનન્તગુણ કાળો,  
 એક ગુણ લીલો, દ્વિગુણ લીલો -યાવત્- અનન્તગુણ  
 લીલો,  
 એજ પ્રમાણે લાલ, પીળો અને શુકલ વર્ણની  
 પર્યાયોના નામ પણ સમજવા જોઈએ.  
 એક ગુણ સુરભિગંધ, દ્વિગુણ સુરભિગંધ -યાવત્-  
 અનન્તગુણ સુરભિગંધ.  
 એજ પ્રમાણે દુરભિગંધના વિષયમાં પણ કહેવું  
 જોઈએ.

એક ગુણ તીખો, દ્વિગુણ તીખો -યાવત્- અનન્તગુણ  
 તીખો.

એજ પ્રમાણે કસાયેલા પાટા અને મીઠા રસની  
 પર્યાયો માટે પણ કહેવું જોઈએ.

એક ગુણ કર્કશ, દ્વિગુણ કર્કશ -યાવત્- અનન્તગુણ  
 કર્કશ.

એજ પ્રમાણે કોમળ, હલકો, ભારી, શીત, ઉષ્ણ,  
 સ્નિગ્ધ, રૂક્ષ સ્પર્શની પર્યાયોના માટે પણ કહેવું  
 જોઈએ.

આ પર્યાય નામનું સ્વરૂપ છે.

## ૨. પર્યાયોના લક્ષણાદિ :

એકત્વ (એકપણું) પૃથક્ત્વ (બેથી માંડી નવ સુધીની  
 સંખ્યા) સંખ્યા, સંસ્થાન (આકૃતિ) સંયોગ અને વિયોગ-  
 આ પર્યાયોના લક્ષણ છે.

## ૩. પર્યાયના બે પ્રકાર :

- પ્ર. ભંતે ! પર્યાય કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! (પર્યાય) બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ  
 પ્રમાણે છે -  
 ૧. જીવ પર્યાય, ૨. અજીવ પર્યાય.

## ૪. જીવપજ્જવાણં પમાણં -

પ. જીવપજ્જવા ણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા ?

૩. ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -

“જીવપજ્જવા નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા ?”

૩. ગોયમા !

દં. ૧. અસંખેજ્જા નેરહયા,

દં. ૨.-૧૧. અસંખેજ્જા અસુરકુમારા -જાવ- અસંખેજ્જા થણિયકુમારા,

દં. ૧૨. અસંખેજ્જા પુઠ્ઠવિકાહયા,

દં. ૧૩. અસંખેજ્જા આઝકાહયા,

દં. ૧૪. અસંખેજ્જા તેઝકાહયા,

દં. ૧૫. અસંખેજ્જા વાઝકાહયા,

દં. ૧૬. અણંતા વણસસહકાહયા,

દં. ૧૭. અસંખેજ્જા વેહંદિયા,

દં. ૧૮. અસંખેજ્જા તેહંદિયા,

દં. ૧૯. અસંખેજ્જા ચઠરિંદિયા,

દં. ૨૦. અસંખેજ્જા પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા,

દં. ૨૧. અસંખેજ્જા મણુસ્સા,

દં. ૨૨. અસંખેજ્જા વાણમંતરા,

દં. ૨૩. અસંખેજ્જા જોહસિયા,

દં. ૨૪. અસંખેજ્જા વેમાણિયા,

અણંતાસિદ્ધા,

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જીવપજ્જવા નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા !”

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૪૩૮-૪૩૯

## ૫. ચઠવીસદંડેસુ દહ્વાઈં પહુચ્ચ એક્કારસઠાણેહિં પજ્જવપમાણં પરૂવણં-

દં. ૧. નેરહયાણં પજ્જવ પમાણં-

પ. નેરહયાણં ભંતે ! કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

## ૪. જીવ પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જીવ - પર્યાય શું સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે કે અનન્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી પણ અનન્ત છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે-

“જીવ પર્યાય સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી પણ અનન્ત છે.”

૩. ગૌતમ !

દં. ૧. અસંખ્યાત નૈરયિક છે.

દં. ૨-૧૧. અસંખ્યાત અસુરકુમાર છે -યાવત્- અસંખ્યાત સ્તનિતકુમાર છે.

દં. ૧૨. અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક છે.

દં. ૧૩. અસંખ્યાત અપ્કાયિક છે.

દં. ૧૪. અસંખ્યાત તેજસૂકાયિક છે.

દં. ૧૫. અસંખ્યાત વાયુકાયિક છે.

દં. ૧૬. અનન્ત વનસ્પતિકાયિક છે.

દં. ૧૭. અસંખ્યાત બેઈન્દ્રિય છે.

દં. ૧૮. અસંખ્યાત તેઈન્દ્રિય છે.

દં. ૧૯. અસંખ્યાત ચઠરિન્દ્રિય છે.

દં. ૨૦. અસંખ્યાત પંચેન્દ્રિય તિર્થયયોનિક છે.

દં. ૨૧. અસંખ્યાત મનુષ્ય છે.

દં. ૨૨. અસંખ્યાત વાણવ્યંતર દેવ છે.

દં. ૨૩. અસંખ્યાત જ્યોતિષ્ક દેવ છે.

દં. ૨૪. અસંખ્યાત વૈમાનિક દેવ છે.

અનન્ત સિદ્ધ છે.

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“તે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી પણ અનન્ત છે.”

## ૫. ચઠવીસ દંડકોમાં દ્રવ્યાદિની અપેક્ષાએ અગિયાર સ્થાનો દ્વારા પર્યાયોની પરિમાણનું પ્રરૂપણ :

દં. ૧. નૈરયિકોનાં પર્યાયનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તેની અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ. સે કેણદ્વેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ-  
“નેરઙ્ગયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! નેરઙ્ગે નેરઙ્ગયસ્સ -  
(૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ, ૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્બહિએ,

જઇ હીણે-

૧. અસંખેજ્જઇભાગહીણે વા,  
૨. સંખેજ્જઇભાગહીણે વા,  
૩. સંખેજ્જગુણહીણે વા,  
૪. અસંખેજ્જગુણહીણે વા ।

અહ અબ્બહિએ-

૧. અસંખેજ્જભાગમબ્બહિએ વા,  
૨. સંખેજ્જભાગમબ્બહિએ વા,  
૩. સંખેજ્જગુણમબ્બહિએ વા,  
૪. અસંખેજ્જગુણમબ્બહિએ વા ।<sup>૧</sup>

(૪) ઠિઠ્ઠિએ = સિય હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અબ્બહિએ-

જઇ હીણે-

૧. અસંખેજ્જઇભાગહીણે વા,  
૨. સંખેજ્જઇભાગહીણે વા,  
૩. સંખેજ્જગુણહીણે વા,  
૪. અસંખેજ્જગુણહીણે વા,

અહ અબ્બહિએ -

૧. અસંખેજ્જઇભાગમબ્બહિએ વા,  
૨. સંખેજ્જઇભાગમબ્બહિએ વા,  
૩. સંખેજ્જગુણમબ્બહિએ વા,  
૪. અસંખેજ્જગુણમબ્બહિએ વા ।

(૫) વણ્ણ વિવક્ખા-

૧. કાલવણ્ણપજ્જવેહિં સિય હીણે, સિય તુલ્લે, સિય અબ્બહિએ,

જઇ હીણે-

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“નેરઙ્ગિકોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૭. ગૌતમ ! એક નારક બીજા નારકથી -  
(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ - ૧. કેટલાક હીન (નીચું), ૨. કેટલાક સમાન, ૩. કેટલાક વધારે (ઉંચા) છે.

જો હીન છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,  
૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,  
૩. સંખ્યાતગુણા હીન છે,  
૪. અસંખ્યાતગુણા હીન છે.

જો વધારે છે તો-

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ વધારે છે,  
૨. સંખ્યાતમાં ભાગ વધારે છે,  
૩. સંખ્યાત ગુણા વધારે છે,  
૪. અસંખ્યાત ગુણા વધારે છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાથી - (એક નારક બીજા નારકથી) કેટલાક હીન છે, કેટલાક સમાન છે અને કેટલાક વધારે છે.

જો હીન છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.  
૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.  
૩. સંખ્યાતગુણા હીન છે.  
૪. અસંખ્યાતગુણા હીન છે,

જો વધારે છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ વધારે છે.  
૨. સંખ્યાતમાં ભાગ વધારે છે.  
૩. સંખ્યાત ગુણા વધારે છે.  
૪. અસંખ્યાત ગુણા વધારે છે.

(૫) વર્ણની અપેક્ષાએ-

૧. કૃષ્ણ વર્ણ-પર્યાયો (એક નારક બીજા નારક) થી કેટલાક હીન છે, કેટલાક સમાન છે અને કેટલાક અધિક છે.

જો હીન છે તો -

૧. ચતુઃ સ્થાનપતિતનાં બધી જગ્યાએ આ અર્થ જાણવું જોઈએ.



૧. અણંતભાગહીણે વા,
૨. અસંખેજ્જઇભાગહીણે વા,
૩. સંખેજ્જઇભાગહીણે વા,
૪. સંખેજ્જ ગુણહીણે વા,
૫. અસંખેજ્જ ગુણહીણે વા,
૬. અણંતગુણહીણે વા ।<sup>૧</sup>

અહ અભ્મહિએ-

૧. અણંતભાગમભ્મહિએ વા,
૨. અસંખેજ્જઇભાગમભ્મહિએ વા,
૩. સંખેજ્જઇભાગમભ્મહિએ વા,
૪. સંખેજ્જગુણમભ્મહિએ વા,
૫. અસંખેજ્જગુણમભ્મહિએ વા,
૬. અણંતગુણમભ્મહિએ વા ।

એવં ૨. ણીલવણ્ણપજ્જવેહિં, ૩. લોહિયવણ્ણપજ્જવેહિં,  
૪. હાલિહવણ્ણપજ્જવેહિં, ૫. સુક્કિલ્લવણ્ણપજ્જવેહિ  
ય છટ્ટાણવડિએ ।

#### (૬) ગંધ વિવક્ષા-

- (૧) સુભિગંધપજ્જવેહિં, (૨) દુભિગંધપજ્જવેહિં  
ય છટ્ટાણવડિએ,

#### (૭) રસ વિવક્ષા-

- (૧) તિત્તરસપજ્જવેહિં, (૨) કહ્ધુયરસપજ્જવેહિં,
- (૩) કસાયરસપજ્જવેહિં, (૪) અંબિલરસપજ્જવેહિં,
- (૫) મહુરરસપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।

#### (૮) ફાસ વિવક્ષા-

- (૧) કક્કલ્લફાસપજ્જવેહિં, (૨) મઝયફાસપજ્જવેહિં,
- (૩) ગરૂયફાસપજ્જવેહિં, (૪) લહુયફાસપજ્જવેહિં,
- (૫) સીયફાસપજ્જવેહિં, (૬) ઝસિળ્લફાસપજ્જવેહિં,
- (૭) નિદ્દાફાસપજ્જવેહિં,
- (૮) લુક્કલ્લફાસપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।

#### (૯) નાણ વિવક્ષા-

- (૧) આભિણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં,
- (૨) સુયણાણપજ્જવેહિં,

૧. અનન્તમાં ભાગ હીન છે.
૨. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.
૩. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.
૪. સંખ્યાતગુણા હીન છે.
૫. અસખ્યાતગુણા હીન છે.
૬. અનંતગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

૧. અનન્તમાં ભાગ અધિક છે.
૨. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.
૩. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.
૪. સંખ્યાતગુણા અધિક છે.
૫. અસંખ્યાતગુણા અધિક છે.
૬. અનન્તગુણા અધિક છે.

આ પ્રમાણે ૨. નીલવર્ણ પર્યાયો, ૩. લાલવર્ણ પર્યાયો, ૪. પીળા વર્ણ પર્યાયો અને ૫. સફેદ વર્ણપર્યાયોની અપેક્ષાએ (એક નારક બીજા નારકથી) ષટ્સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

#### (૬) ગંધની અપેક્ષાએ -

૧. સુરભિગંધ પર્યાયો અને ૨. દુરભિગંધ પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

#### (૭) રસની અપેક્ષાએ -

૧. તીષ્ઠો રસ પર્યાયો, ૨. કડવો રસ પર્યાયો, ૩. કસાયેલો રસ પર્યાયો, ૪. ખાટોરસ પર્યાયો, ૫. મધુર રસ પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

#### (૮) સ્પર્શની અપેક્ષાએ -

૧. કર્કશસ્પર્શ - પર્યાયો, ૨. મુદ્દુ-સ્પર્શ પર્યાયો, ૩. ગુરુસ્પર્શ-પર્યાયો, ૪. લઘુસ્પર્શ પર્યાયો, ૫. શીતસ્પર્શ પર્યાયો, ૬. ઉષ્ણસ્પર્શ પર્યાયો, ૭. સ્નિગ્ધસ્પર્શ પર્યાયો, ૮. રૂક્ષસ્પર્શપર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

#### (૯) જ્ઞાનની અપેક્ષાએ :

૧. આત્મિનિબોધિક જ્ઞાન પર્યાયો,
૨. શ્રુતજ્ઞાન પર્યાયો,

૧. ષટ્સ્થાનપતિતનાં બધી જગ્યાએ આ અર્થ જાણવું જોઈએ.

(૩) ઓહિણાણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિણે ।

(૧૦) અણ્ણાણ વિવક્કા-

(૧) મહ્ણાણપજ્જવેહિં, (૨) સુયઅણ્ણાણપજ્જવેહિં,  
(૩) વિભંગ્ણાણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિણે ।

(૧૧) દંસણ વિવક્કા-

(૧) ચક્કબુદંસણપજ્જવેહિં, (૨) અચક્કબુદંસણપજ્જવેહિં,  
(૩) ઓહિદંસણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિણે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“નેરહ્યાણં નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

દં. ૨-૧૧ . અસુરકુમારાઈણં પજ્જવપમાણં-

પ. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કેવહ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“અસુરકુમારાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! અસુરકુમારે અસુરકુમારસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાણે તુલ્લે,

(૨) પપ્પસટ્ટયાણે તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાણે ચટ્ટાણવડિણે ।

(૪) ઠિઈણે ચટ્ટાણવડિણે ।

(૫) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં -જાવ- સુવિકલ્લવણ્ણપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિણે ।

(૬) સુભિગંધપજ્જવેહિં, ૨. દુભિગંધપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિણે ।

(૭) તિત્તરસપજ્જવેહિં -જાવ- મહુરરસપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિણે ।

(૮) કક્કવડફાસપજ્જવેહિં -જાવ- લુક્કવડફાસપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિણે ।

(૯) ૧. આભિણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં,  
૨. સુયઅણ્ણાણપજ્જવેહિં, ૩. ઓહિણાણપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિણે ।

૩. અવધિજ્ઞાન પર્યાયોની અપેક્ષાએ છ-છ  
સ્થાનપતિત છે.

(૧૦) અજ્ઞાનની અપેક્ષાએ :

૧. મતિ - અજ્ઞાન પર્યાયો ૨. શ્રુત - અજ્ઞાન પર્યાયો  
૩. વિભંગજ્ઞાન પર્યાયોની અપેક્ષાએ છ-છ  
સ્થાનપતિત છે.

(૧૧) દર્શનની અપેક્ષાએ :

૧. ચક્ષુદર્શન પર્યાયો ૨. અચક્ષુદર્શન પર્યાયો  
૩. અવધિદર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ  
ષટ્સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“નારકોની પર્યાય સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી  
પણ અનન્ત કહી છે.”

દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારાઈની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! અસુરકુમારોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તેની અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

‘અસુરકુમારોની અનન્ત પર્યાય છે ?’

ઉ. ગૌતમ ! એક અસુરકુમાર બીજા અસુરકુમારથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચાર સ્થાનપતિત  
(હીનાધિક) છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચાર સ્થાનપતિત છે.

(૫) કાળાવર્ણ -યાવત્- સફેદ વર્ણ - પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ છ: છ સ્થાનપતિત છે.

(૬) ૧. સુરભિગંધ અને ૨. દુરભિગંધ  
પર્યાયોની અપેક્ષાએ છ: છ સ્થાન પતિત છે.

(૭) તિખોરસ -યાવત્- મધુરરસ પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ છ: છ સ્થાન પતિત છે.

(૮) કર્કશસ્પર્શ - -યાવત્- રૂક્ષસ્પર્શ પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ છ: છ: સ્થાન પતિત છે.

(૯) (૧) આભિણિબોધિકજ્ઞાન - પર્યાયો,  
(૨) શ્રુતજ્ઞાન - પર્યાયો, (૩) અવધિજ્ઞાન -  
પર્યાયોની અપેક્ષાએ છ: છ: સ્થાન પતિત છે.

(૧૦) ૧. મહાઅણ્ણાણપજ્જવેહિં ૨. સુયઅણ્ણા-  
ણપજ્જવેહિં, ૩. વિભંગાણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ ।

(૧૧) ૧. ચક્કુદંસણપજ્જવેહિં, ૨. અચક્કુદં-  
સણપજ્જવેહિં, ૩. ઓહિદંસણપજ્જવેહિં ય  
છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અસુરકુમારાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં -જાવ- ધણિયકુમારા ।

દં. ૧૨. પુઢવિકાઈયાણં પજ્જવમાણં ? -

પ. પુઢવિકાઈયાણં ધંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“પુઢવિકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! પુઢવિકાઈએ પુઢવિકાઈયસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ-

૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્બહિએ-

જઈ હીણે-

(૧) અસંખેજ્જઈભાગહીણે વા,

(૨) સંખેજ્જઈભાગહીણે વા,

(૩) સંખેજ્જગુણહીણે વા,

(૪) અસંખેજ્જગુણહીણે વા ।

અહ અબ્બહિએ-

(૧) અસંખેજ્જઈભાગઅબ્બહિએ વા,

(૨) સંખેજ્જઈભાગઅબ્બહિએ વા,

(૩) સંખેજ્જગુણઅબ્બહિએ વા,

(૪) અસંખેજ્જગુણઅબ્બહિએ વા ।

(૪) ઠિઈએ-તિટ્ટાણ વડિએ ? -

(૧) સિયહીણે, (૨) સિયતુલ્લે, (૩) સિય અબ્બહિએ-

જઈ હીણે-

(૧૦) ૧. મત્તિ-અજ્ઞાન પર્યાયો, ૨. શ્રુત અજ્ઞાન-  
પર્યાયો, ૩. વિભંગજ્ઞાન - પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
છઃ છઃ સ્થાન પતિત છે.

(૧૧) ૧. ચક્કુદર્શન પર્યાયો, ૨. અચક્કુદર્શન  
પર્યાયો, ૩. અવધિ દર્શન - પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
છઃ છઃ સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અસુરકુમારોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી (પ્રત્યેકની અનન્ત  
પર્યાય) કહેવું જોઈએ.

દં. ૧૨. પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! (તેની) અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“પૃથ્વીકાયિકોની અનન્ત પર્યાય છે”?

ઉ. ગૌતમ ! એક પૃથ્વીકાયિક બીજા પૃથ્વીકાયિકથી

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ પણ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ,

૧. કેટલાક હીન છે, ૨. કેટલાક સમાન છે,  
૩. કેટલાક અધિક છે.

જો હીન છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

૩. સંખ્યાતગુણા હીન છે.

૪. અસંખ્યાતગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૩. સંખ્યાતગુણા અધિક છે.

૪. અસંખ્યાતગુણા અધિક છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ - ત્રિસ્થાન પતિત છે.

૧. કેટલાક હીન છે, ૨. કેટલાક સમાન છે,  
૩. કેટલાક અધિક છે.

જો હીન છે તો :

૧. પૃથ્વીકાયથી વનસ્પતિ સુધી નવમો જ્ઞાન સ્થાન નથી માટે આમાં દસ જ સ્થાન છે.

૨. ત્રિસ્થાનપતિતનાં બધી જગ્યાએ આ અર્થ જાણવું જોઈએ.

૧. અસંખેજ્જભાગહીણે વા,
૨. સંખેજ્જભાગહીણે વા,
૩. સંખેજ્જગુણહીણે વા ।

અહ અબ્બહિણે -

- (૧) અસંખેજ્જભાગઅબ્બહિણે વા,
- (૨) સંખેજ્જભાગઅબ્બહિણે વા,
- (૩) સંખેજ્જગુણઅબ્બહિણે વા ।
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ પજ્જવેહિં-
- (૯) મહાઅણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) સુયઅણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૧) અચ્ચક્ખુદંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણે,

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“પુઢવિકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

દં. ૧૩. આઝકાઈયાણં પજ્જવ પમાણં -

- પ. આઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“આઝકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
૩. ગોયમા ! આઝકાઈ આઝકાઈયસ્સ-  
(૧) દવ્વટ્ટયાણે તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાણે તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાણે ચઝટ્ટાણવડિણે,  
(૪) ઠિઈણે-તિટ્ટાણવડિણે,  
(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ,  
(૯) મહાઅણ્ણાણ, (૧૦) સુયઅણ્ણાણ,  
(૧૧) અચ્ચક્ખુદંસણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિણે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“આઝકાઈયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

દં. ૧૪. તેઝકાઈયાણં પજ્જવપમાણં-

- પ. તેઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

૩. સંખ્યાતગુણ હીન છે.

જો અધિક છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૩. સંખ્યાત ગુણ અધિક છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,

(૯) મતિ - અજ્ઞાન

(૧૦) શ્રુત - અજ્ઞાન અને

(૧૧) અચક્ષુદર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃસ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“પૃથ્વીકાયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

દં. ૧૩. અપ્કાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! અપ્કાયિક જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અપ્કાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે?”

૩. ગૌતમ ! એક અપ્કાયિક બીજા અપ્કાયિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે.

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન - પતિત છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,

(૯) મતિ - અજ્ઞાન, (૧૦) શ્રુત - અજ્ઞાન અને

(૧૧) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃસ્થાન પતિત (હીનાધિક) છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અપ્કાયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

દં. ૧૪. તેજસ્કાયિકોના પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! તેજસ્કાયિક જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-
- “तेउकाइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”
૩. ગોયમા ! તેઝકાઈએ તેઝકાઈયસ્સ-
- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચઝટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ,
- (૯) મહાઅણ્ણાણ, (૧૦) સુચઅણ્ણાણ,
- (૧૧) અચક્કુબુદંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“तेउकाइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”

દં. ૧૫. વાઝકાઈયાણં પજ્જવપમાણં-

- પ. વાઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવइया पज्जवा पण्णत्ता ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-
- “वाउकाइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”
૩. ગોયમા ! વાઝકાઈએ વાઝકાઈયસ્સ-
- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચઝટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ,
- (૯) મહાઅણ્ણાણ, (૧૦) સુચઅણ્ણાણ,
- (૧૧) અચક્કુબુદંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“वाउकाइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -
- “तेजस्कायिक ज्वोनी अनन्त पर्याय છે ?”
૩. ગૌતમ ! એક તેજસ્કાયિક બીજા તેજસ્કાયિકથી-
- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે.
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,
- (૯) મતિ - અજ્ઞાન, (૧૦) શ્રુત - અજ્ઞાન અને
- (૧૧) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃ છઃ સ્થાન પતિત (હીનાધિક) છે.
- માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“तेजस्कायिक ज्वोनी अनन्त पर्याय છે.”

જૈન સાઈટ  
JAIN SITE  
જેનમ્ પરીષદ શાલેજીમ્

દં. ૧૫. વાયુકાયિકોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

- પ્ર. ભંતે ! વાયુકાયિક જ્વોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -
- “वायुकायिक ज्वोनी अनन्त पर्याय છે ?”
૩. ગૌતમ ! એક વાયુકાયિક બીજા વાયુકાયિકથી -
- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,
- (૯) મતિ-અજ્ઞાન, (૧૦) શ્રુત-અજ્ઞાન અને
- (૧૧) અચક્ષુદર્શનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃ છઃ સ્થાન પતિત (હીનાધિક) છે.
- માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે-
- “वायुकायिक ज्वोनी अनन्त पर्याय છે.”

દં. ૧૬. વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં પજ્જવપમાણં-

પ. વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં ભંતે ! કેવઙ્કયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

૩. ગોયમા ! વણસ્સઙ્કાઙ્કાઈ વણસ્સઙ્કાઙ્કાઈસ્સ-

(૧) દવ્વઢ્ઠયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસઢ્ઠયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણઢ્ઠયાએ ચઢ્ઠાણવઢ્ઠિએ,

(૪) ઠિઈએ તિઢ્ઠાણવઢ્ઠિએ,

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ,

(૯) મઙ્ગઅણ્ણાણ, (૧૦) સુચઅણ્ણાણ,

(૧૧) અચક્કુદંસણપજ્જવેહિ ય છઢ્ઠાણવઢ્ઠિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

દં. ૧૭-૧૯. વિગલિંદિયાઈણં પજ્જવપમાણં-

પ. વેઈંદિયાણં ભંતે ! કેવઙ્કયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“વેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

૩. ગોયમા ! વેઈંદિએ વેઈંદિયસ્સ-

(૧) દવ્વઢ્ઠયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસઢ્ઠયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણઢ્ઠયાએ -

૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે

૩. સિય અબ્ભહિએ ।

જઈ હીણે -

(૧) અસંખેજ્જઈભાગહીણે વા,

(૨) સંખેજ્જઈભાગહીણે વા,

(૩) સંખેજ્જગુણહીણે વા,

દં. ૧૬. વનસ્પતિકાયિકોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! વનસ્પતિકાયિક જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“વનસ્પતિકાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક વનસ્પતિકાયિક બીજા વનસ્પતિકાયિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે.

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,

(૯) મતિ - અજ્ઞાન, (૧૦) શ્રુત - અજ્ઞાન અને

(૧૧) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“વનસ્પતિકાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે.”

દં. ૧૭-૧૯. બેઈંદ્રિય આદિની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! બેઈંદ્રિય જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“બેઈંદ્રિય જીવોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક બેઈંદ્રિય જીવ બીજા બેઈંદ્રિય જીવથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ -

૧. કેટલાક હીન છે, ૨. કેટલાક સમાન છે,

૩. કેટલાક અધિક છે.

જો હીન છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

૩. સંખ્યાતગુણ હીન છે

(૪) અસંખેજ્જગુણહીણે વા ।

અહ અભ્મહિએ -

(૧) અસંખેજ્જભાગમભ્મહિએ વા,

(૨) સંખેજ્જભાગમભ્મહિએ વા,

(૩) સંખેજ્જગુણમભ્મહિએ વા,

(૪) અસંખેજ્જગુણમભ્મહિએ વા ।

(૪) ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ,

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ,  
(૯) આભિણિબોહિયણાણ, (૧૦) સુયણાણ,  
(૧૧) મહાઅણ્ણાણ, (૧૨) સુઅણ્ણાણ,  
(૧૩) અચક્ખુદંસણપજ્જેવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“બેઈદિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં તેઈદિયા વિ ।

એવં ચરિદિયા વિ ।

જવરં - દો દંસણા - (૧) ચક્ખુદંસણં,  
(૨) અચક્ખુદંસણં ચ ।

દં. ૨૦. પંચેદિય - તિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જવપમાણં-

પંચેદિય - તિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જવા -  
જહા નેરહયાણં તહા ભાણિયવ્વા ।

દં. ૨૧. મણુસ્સાણં પજ્જવપમાણં-

પ. મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

ઉ. ગોયમા ! મણુસ્સે મણુસ્સ-

(૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચરુટ્ટાણવડિએ,

(૪) ઠિઈએ ચરુટ્ટાણવડિએ

૪. અસંખ્યાતગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૩. સંખ્યાતગુણા અધિક છે

૪. અસંખ્યાતગુણા અધિક છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ - ત્રિસ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,  
(૯) આભિણિબોધિકજ્ઞાન, (૧૦) શ્રુત-જ્ઞાન,  
(૧૧) મતિ-અજ્ઞાન, (૧૨) શ્રુત-અજ્ઞાન અને  
(૧૩) અચક્ષુદર્શનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃ  
છઃ સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“બેઈન્દ્રિય જીવોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે તેઈન્દ્રિય જીવોની પર્યાયોનાં માટે  
જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે ચરિન્દ્રિય જીવોની પર્યાયોનાં માટે  
જાણવું જોઈએ.

વિશેષ : તેમાં, ૧. ચક્ષુદર્શન અને ૨. અચક્ષુદર્શન  
એ બે દર્શન પણ હોય છે.

દં. ૨૦. પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની પર્યાયોનું વર્ણન  
નેરયિકોની સમાન કહેવું જોઈએ.

દં. ૨૧. મનુષ્યોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્યોની કેટલી પર્યાયો કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુસ્થાન પતિત છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ યતુસ્થાન પતિત છે.

(૫) વ્રણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસ, (૯)  
આભિગ્નિબોહિયણ-સુચણ-ઓહિણ-  
મણપજ્જવણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

કેવલણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

(૧૦) તિહિં અણ્ણપજ્જવેહિં,

(૧૧) તિહિં દંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,

કેવલદંસણપજ્જવેહિં તુલ્લે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-

“મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસિય-વેમાણિયાણંપજ્જવપમાણં-

વાણમંતરા (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ (૪) ઠિઈએ ય  
ચડટ્ટાણવડિએ

(૫-૧૧) વણ્ણાદીહિં છટ્ટાણવડિએ ।

જોહસિયા-વેમાણિયા વિ એવં ચેવ ।

ણવરં- ઠિઈએ-તિટ્ટાણવડિયા ।

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૪૪૦-૪૫૪

૬. ચડવીસદંડાસુ જહણ્ણુક્કોસાહ ઓગાહણાહિવિવક્ખયા  
પજ્જવપમાણપરૂવણં-

દં. ૧. નેરહયાણં ઓગાહણાહિ વિવક્ખયા પજ્જવ પમાણં-

પ. જહણ્ણોગાહણાણં ભંતે ! નેરહયાણં કેવહયા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-

“જહણ્ણોગાહણાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણાએ નેરહયાણં જહણ્ણોગાહણાગસ્સ  
નેરહયાણં-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શ,  
(૯) આભિનિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન,  
અવધિજ્ઞાન અને મન:પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત (હીનાધિક) છે.

કેવલજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન પર્યાયો તથા

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાનપતિત છે.

કેવલદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે-

“મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે.”

દં. ૨૨ - ૨૪. વાણવ્યંતર - જ્યોતિષી અને વૈમાનિક  
દેવોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

વાણવ્યંતરદેવ (૩) અવગાહના અને (૪)  
સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાનપતિત છે.

(૫-૧૧) વર્ણાદિની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાનપતિત છે.

જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવો(ની પર્યાયો)ની  
(હીનાધિકતા) પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાનપતિત  
(હીનાધિક) સમજવી જોઈએ.

૬. ચોવીસ દંડકોમાં જઘન્ય - ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના આદિની  
વિવક્ષાથી પર્યાયોની પરિમાણનું પ્રરૂપણ :

દં. ૧. નૈરયિકોની અવગાહનાદિની (શરીર) અપેક્ષાએ  
પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની કેટલી  
પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની અનન્ત  
પર્યાય છે?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા નૈરયિક  
બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા નૈરયિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે.



- (૩) ઓગાહણદ્વયાએ તુલ્લે,  
 (૪) ઠિઈએ ચડદુગણવડિએ ।  
 (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,  
 (૯) તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,  
 (૧૦) તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,  
 (૧૧) તિહિં ઢંસણપજ્જવેહિં ચ છદ્દાણવડિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-

“જહણ્ણોગાહણગાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા  
 પણ્ણત્તા ।”

પ. ઉક્કોસોગાહણગાણં ભંતે ! નેરહયાણં કેવહયા  
 પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-

“ઉક્કોસોગાહણગાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા  
 પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! ઉક્કોસોગાહણં નેરહયા ઉક્કોસોગાહ-  
 ણમ્સ નેરહયામ્સ-

- (૧) દવ્વદ્વયાએ તુલ્લે,  
 (૨) પવેસદ્વયાએ તુલ્લે,  
 (૩) ઓગાહણદ્વયાએ તુલ્લે,  
 (૪) ઠિઈએ-૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય  
 અઢ્ઢહિએ ।

જહ હીણે-દુદ્દાણવડિએ-

૧. અસંખેજ્જહાગહીણે વા,

૨. સંખેજ્જહાગહીણે વા,

અહ અઢ્ઢહિએ-દુદ્દાણવડિએ-

૧. અસંખેજ્જહાગઅઢ્ઢહિએ વા,

૨. સંખેજ્જહાગઅઢ્ઢહિએ વા ।<sup>૧</sup>

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,

(૮) ફાસપજ્જવેહિં,

(૯) તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,

(૧૦) તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને (૮) સ્પર્શની  
 પર્યાયો,

(૯) ત્રણ જ્ઞાન,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન,

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
 ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જથન્ય અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની અનન્ત  
 પર્યાય છે.”

પ્ર. ભંતે ! ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની કેટલી  
 પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની અનન્ત  
 પર્યાય છે?”

ઉ. ગૌતમ ! એક ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારક  
 બીજા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નારકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ - ૧. કેટલાક હીન છે,  
 ૨. કેટલાક સમાન છે, ૩. કેટલાક અધિક છે.

જો હીન છે તો - બે સ્થાન પતિત છે -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

જો અધિક છે તો - બે સ્થાન પતિત છે -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને

(૮) સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ તથા

(૯) ત્રણ જ્ઞાન,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન,

૧. દ્વિસ્થાનપતિતનાં બધી જગ્યાએ આ અર્થ જાણવો જોઈએ.

(૧૧) तिहिं दंसणपज्जवेहिं य छट्ठाणवडिए ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-

“उक्कोसोगाहणगाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”

પ. અજહણ્ણુકોસોગાહણગાણં ભંતે ! નેરइयाणं કેવइया પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।

प. से केणट्टेणं भंते ! एवं वुच्चइ-

“अजहण्णुक्कोसोगाहणगाणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”

उ. गोयमा ! अजहण्णुक्कोसोगाहणए णेरइए अजहण्णुक्कोसोगाहणगस्स नेरइयस्स-

(૧) दच्चट्टयाए तुल्ले,

(૨) पदेसट्टयाए तुल्ले,

(૩) ओगाहणट्टयाए -

१. सिय हीणे, २. सिय तुल्ले, ३. सिय अब्भहिए ।

જइ હીણે-

१. असंखेज्जइभागहीणे वा,

२. संखेज्जइभागहीणे वा,

३. संखेज्जगुणहीणे वा,

४. असंखेज्जगुणहीणे वा,

अह अब्भहिए-

१. असंखेज्जइभागअब्भहिए वा,

२. संखेज्जइभागअब्भहिए वा,

३. संखेज्जगुणअब्भहिए वा,

४. असंखेज्जगुणअब्भहिए वा ।

(४) ठिईए - १. सिय हीणे, २. सिय तुल्ले, ३. सिय अब्भहिए ।

જइ હીણે-

(૧) असंखेज्जइभागहीणे वा,

(૨) संखेज्जइभागहीणे वा,

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

પ્ર. ભંતે ! અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“મધ્યમ અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે?”

ઉ. ગૌતમ ! મધ્યમ અવગાહનાવાળા એક નારકબીજા મધ્યમ અવગાહનાવાળા નારકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ -

૧. કદાચિત્ હીન, ૨. કદાચિત્ સમાન અને ૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,

૩. સંખ્યાત ગુણા હીન છે,

૪. અસંખ્યાત ગુણા હીન છે,

જો અધિક છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,

૩. સંખ્યાત ગુણા અધિક છે,

૪. અસંખ્યાત ગુણા અધિક છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ - ૧. કેટલાક હીન છે. ૨. કેટલાક સમાન છે. ૩. કેટલાક અધિક છે.

જો હીન છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.

(૩) સંખેજ્જગુણહીણે વા, (૪) અસંખેજ્જગુણહીણે વા ।

અહ અબ્બહિએ-

- (૧) અસંખેજ્જહામઅબ્બહિએ વા,
- (૨) સંખેજ્જહામઅબ્બહિએ વા ।
- (૩) સંખેજ્જગુણઅબ્બહિએ વા,
- (૪) અસંખેજ્જગુણઅબ્બહિએ વા ।
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,
- (૮) ફાસપજ્જવેહિં,
- (૯) તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૧) તિહિં દંસણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-

“અજહણ્ણુક્કોસોગાહણ્ણાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

પ. જહણ્ણાણં ભંતે ! નેરહયાણં કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“જહણ્ણાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણાણં નેરહયાણં જહણ્ણાણં નેરહયાણં

૧. દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

૨. પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,

૩. ઓગાહણટ્ટયાએ ચટ્ટાણવડિએ ।

૪. ઠિર્હિએ તુલ્લે ।

૫. વણ્ણ, ૬. ગંધ, ૭. રસ,

૮. ફાસપજ્જવેહિં,

૯. તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,

૧૦. તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,

૧૧. તિહિં દંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

એવં ઉક્કોસટ્ટિર્હિએ વિ ।

૩. સંખ્યાતગુણા હીન છે, ૪. અસંખ્યાતગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

૧. અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,

૨. સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,

૩. સંખ્યાતગુણા અધિક છે,

૪. અસંખ્યાતગુણા અધિક છે,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને

(૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ -

(૯) ત્રણ જ્ઞાન,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન,

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“મધ્યમ અવગાહનાવાળા નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા નૈરયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારક બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા નારકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ (૭) રસ અને

(૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ તથા

(૯) ત્રણ જ્ઞાન,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન અને

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત (હીનાધિક) છે.

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકનાં વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

અજહણ્ણુકોસદ્વિઈએ વિ એવં ચેવ ।

ળવરં-સદ્વાણે ચડદ્વાણવડિએ ।

પ. જહણ્ણુગુણકાલયાણં ભંતે ! નેરહયાણં કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“જહણ્ણુગુણકાલયાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણુગુણકાલએ નેરહએ જહણ્ણુગુણ-કાલગસ્સ નેરહયસ્સ-

૧. દવ્વહયાએ તુલ્લે,

૨. પદેસદ્વયાએ તુલ્લે,

૩. ઓગાહણદ્વયાએ ચડદ્વાણવડિએ,

૪. ઠિઈએ ચડદ્વાણવડિએ,

૫. કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

અવસેસેહિં વણ્ણ-૬. ગંધ, ૭. રસ, ૮. ફાસપજ્જવેહિં,

૯. તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,

૧૦. તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,

૧૧. તિહિં દંસણપજ્જવેહિં ય છદ્વાણવડિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-

“જહણ્ણુગુણકાલયાણં નેરહયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલએ વિ ।

અજહણ્ણમણુકોસગુણકાલએ વિ એવં ચેવ,

ળવરં-કાલવણ્ણપજ્જવેહિં છદ્વાણવડિએ ।

એવં અવસેસા ચત્તારિ વણ્ણા, (૬) દો ગંધા, (૭) પંચ રસા, (૮) અદ્દુ ફાસા ભાણિયવ્વા ।

પ. જહણ્ણાભિણિવોહિયણાણીણં ભંતે ! નેરહયાણં કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા નારકનાં વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ કાળા નૈરયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળા નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા નૈરયિક બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા નૈરયિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫) કાળા વર્ણની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

શેષ રહેલા વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને

(૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ,

(૯) ત્રણ જ્ઞાન,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન અને

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે

“જઘન્ય ગુણકાળા નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણકાળા (નૈરયિકોની પર્યાય પણ) સમજી લેવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણકાળા નૈરયિકોની પર્યાય જાણી લેવી જોઈએ.

વિશેષ : કાળા વર્ણની પર્યાયોની અપેક્ષાએ છઃસ્થાનપતિત છે.

શેષ ચારે વર્ણ, (૬) બે ગંધ, (૭) પાંચ રસ અને (૮) આઠ સ્પર્શની અપેક્ષાએ પણ કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય આભિનિબોધિકજ્ઞાની નૈરયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં નેરઙ્ગયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

૫. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં બુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં નેરઙ્ગયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણી ણેરઙ્ગે જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણિસ્સ નેરઙ્ગયસ્સ-

- (૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ ।
- (૪) ઠિઈએ - ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,
- (૮) ફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,
- (૯) આભિણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

સુયણાણ- ઓહિણાણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,

(૧૦) તિહિં દંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં બુચ્ચઈ-

“જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં નેરઙ્ગયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસાભિણિબોહિયણાણી વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસાભિણિબોહિયણાણી વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - આભિણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિએ ।

એવં સુયણાણી , ઓહિણાણી વિ ।

ણવરં - જસ્સ ણાણા તસ્સ અણ્ણાણા ણત્થિ ।

(૧૧) જહા ણાણા તહા અણ્ણાણા વિ ભાણિયત્થા ।

ણવરં-જસ્સ અણ્ણાણા તસ્સ ણાણા ન ભવંતિ ।

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય આભિણિબોધિક જ્ઞાની નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.

૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય આભિણિબોધિકજ્ઞાની નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય આભિણિબોધિક જ્ઞાની નૈરયિક બીજા જઘન્ય આભિણિબોધિક જ્ઞાની નૈરયિકથી-

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને
- (૮) સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,
- (૯) આભિણિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,

(૧૦) ત્રણ દર્શનપર્યાયોની અપેક્ષાએ (પણ) ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય આભિણિબોધિકજ્ઞાની નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ આભિણિબોધિકજ્ઞાની નૈરયિકોની (પર્યાય) સમજી લેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ આભિણિબોધિકજ્ઞાનીની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે સમજવી જોઈએ.

વિશેષ : તે આભિણિબોધિકજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાનપતિત છે.

આ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાની નૈરયિકોની પર્યાય પણ જાણવી જોઈએ.

વિશેષ - જેને જ્ઞાન છે, તેને અજ્ઞાન નથી હોતું.

(૧૧) જે પ્રમાણે જ્ઞાની નૈરયિકોની પર્યાયનાં વિષયમાં કહ્યું તે જ પ્રમાણે અજ્ઞાની નૈરયિકોની પર્યાયોનાં વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : જેને અજ્ઞાન છે તેને જ્ઞાન નથી હોતું.

પ. જહણ્ણચક્કુદંસણીણં ભંતે ! નેરહયાણં કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“जहण्णचक्खुदंसणीणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણચક્કુદંસણીણં નેરહયે જહણ્ણચક્કુદંસણીસ્સ નેરહયસ્સ-

(૧) દબ્બહયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસદ્દયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણદ્દયાએ ચડદ્દાણવડિએ,

(૪) ઠિઈએ-ચડદ્દાણવડિએ,

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,

(૮) ફાસપજ્જવેહિં,

(૯) તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,

(૧૦) તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં છદ્દાણવડિએ,

(૧૧) ચક્કુદંસણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

अचक्खुदंसणपज्जवेहिं, ओहिदंसणपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“जहण्णचक्खुदंसणीणं नेरइयाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”

एवं उक्कोसचक्खुदंसणी वि ।

अजहण्णमणुक्कोसचक्खुदंसणी वि एवं चेव ।

णवरं - सट्ठाणे छट्ठाणवडिए ।

एवं अचक्खुदंसणी वि, ओहिदंसणी वि ।

દં. ૨-૧૧. असुरकुमारार्इणं ओगाहणाइ विवक्खया पज्जवपमाणं-

પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ભંતે ! असुरकुमारारणं केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નૈરયિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નૈરયિક બીજા જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નૈરયિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને

(૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ તથા

(૯) ત્રણ જ્ઞાન,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

(૧૧) ચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

अचक्खुदर्शन અને अवधिदर्शनની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ચક્ષુદર્શની નૈરયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ચક્ષુદર્શની નૈરયિકો (ની પર્યાય પણ સમજવી જોઈએ.)

अजघन्य- अनुत्कृष्ट (મધ્યમ) ચક્ષુદર્શની નૈરયિકોની (પર્યાય) પણ આ પ્રમાણે જાણવી જોઈએ.

विशेष : स्वस्थानमां षट्स्थान पतित છે.

આ પ્રમાણે અચક્ષુદર્શની નૈરયિકો અને અવધિદર્શની નૈરયિકોની પર્યાય જાણવી જોઈએ.

દં. ૨-૧૧. अवगाहनादिनी अपेक्षाअे असुरकुमारदिनी पर्यायोनुं परिभाष :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।  
 ૫. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
 “જહણ્ણોગાહણગાણં અસુરકુમારાણં અણંતા પજ્જવા  
 પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણા અસુરકુમારે જહણ્ણો-  
 ગાહણગસસ અસુરકુમારસસ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ ।
- (૫-૮) વણ્ણાઇપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,
- (૯) આભિણિબોહિયણાણ-સુયણાણ-ઓહિણા-  
 ણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૧) તિહિં દંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
 “જહણ્ણોગાહણગાણં અસુરકુમારાણં અણંતા પજ્જવા  
 પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસોગાહણાએ વિ ।

એવં અજહન્નમણુક્કોસોગાહણાએ વિ ।

ણવરં - સટ્ટાણે ચડટ્ટાણવડિએ ।

અવસેસં જહા ણેરડાએ ।

એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

દં. ૧૨-૧૬. પુઢવિકાઇયાણં-ઓગાહણાઇ વિવક્ષયા  
 પજ્જવ પમાણં-

૫. જહણ્ણોગાહણગાણં ભંતે ! પુઢવિકાઇયાણં કેવડયા  
 પજ્જવા પણ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।  
 ૫. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોની અનન્ત  
 પર્યાય છે?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમાર  
 બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ સમાન છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૫-૮) ઘર્ષ આદિની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
 ષટ્સ્થાન પતિત છે,
- (૯) આભિનિબોધિકજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને  
 અવધિજ્ઞાનની પર્યાયો,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાનની પર્યાયો તથા

(૧૧) ત્રણ દર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
 પતિત છે,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોની અનન્ત  
 પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાનાં વિષયમાં પણ  
 સમજવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ)  
 અવગાહનાવાળા અસુરકુમારોની પર્યાય જાણી  
 લેવી જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

શેષ વર્ણન નારકની સમાન છે.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર પર્યંત પર્યાયોનું વર્ણન  
 કરવું જોઈએ.

દં. ૧૨-૧૬. અવગાહનાદિની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિક  
 આદિની પર્યાયોનું પરિમાણ :

૫. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક  
 જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જહણ્ણોગાહણગાણં પુઢવિકાઇયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણાણં પુઢવિકાઇાણં જહણ્ણોગાહણસ્સ પુઢવિકાઇાણસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ઠયાણં તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ઠયાણં તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ઠયાણં તુલ્લે,
- (૪) ઠિઈણં તિટ્ઠાણવડિણં,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જેહિં,
- (૯) દોહિં અણ્ણાણેહિં,
- (૧૦) અચક્ખુદંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ઠાણવડિણં ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણોગાહણગાણં પુઢવિકાઇયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસોગાહણાણં વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણાણં વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - સટ્ઠાણે ચડટ્ઠાણવડિણં ।

- પ. જહણ્ણઠિઈયાણં ભંતે ! પુઢવિકાઇયાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણઠિઈયાણં પુઢવિકાઇયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈયાણં પુઢવિકાઇાણં જહણ્ણઠિઈયાણસ્સ પુઢવિકાઇાણસ્સ-  
(૧) દવ્વટ્ઠયાણં તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ઠયાણં તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ઠયાણં ચડટ્ઠાણવડિણં,  
(૪) ઠિઈણં તુલ્લે ।

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા એક પૃથ્વીકાયિક બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિકથી -  
(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,  
(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને (૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ.  
(૯) બે અજ્ઞાનો (મતિ-શ્રુત) ની અપેક્ષાએ અને (૧૦) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ છ:સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની પર્યાયોનું વર્ણન પણ કરવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની પર્યાય પણ આવી રીતે સમજવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં (અવગાહનાની) અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકથી -  
(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,



- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
 (૮) ફાસપજ્જવેહિં,  
 (૯) મહાઅણ્ણાણ-સુયઅણ્ણાણ પજ્જવેહિં,  
 (૧૦) અચક્ખુદંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ઠાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિહ્યાણં પુઢવિકાહ્યાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસઠિઈએ વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - સટ્ઠાણે તિટ્ઠાણવડિએ ।

- પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! પુઢવિકાહ્યાણં કેવહ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
 “જહણ્ણગુણકાલયાણં પુઢવિકાહ્યાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલએ પુઢવિકાહ્યાણં જહણ્ણગુણકાલગસ્સ પુઢવિકાહ્યાણસ્સ-  
 (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
 (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,  
 (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચહટ્ઠાણવડિએ,  
 (૪) ઠિઈએ તિટ્ઠાણવડિએ,  
 (૫) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
 અવસેસેહિં વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
 (૮) ફાસપજ્જવેહિ ય છટ્ઠાણવડિએ,  
 (૯) દોહિં અણ્ણાણેહિં,  
 (૧૦) અચક્ખુદંસણ પજ્જવેહિ ય છટ્ઠાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને

- (૮) સ્પર્શની પર્યાયો

- (૯) મત્તિ - અજ્ઞાન, શ્રુત-અજ્ઞાન અને

- (૧૦) અચક્ષુ-દર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા માટે પણ સમજવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ત્રિસ્થાન પતિત છે.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્યગુણકાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણકાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની અનન્ત પર્યાય છે?”

- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય ગુણકાળા એક પૃથ્વીકાયિક બીજા જઘન્ય ગુણકાળા પૃથ્વીકાયિકથી-

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે,

- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,

- (૫) કૃષ્ણ વર્ણ પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે

- તથા અવશિષ્ટ વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને  
 (૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે તેમજ

- (૯) બે અજ્ઞાન અને

- (૧૦) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જહણ્ણગુણકાલયાણં પુઢવિકાઙ્કયાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ એવં ચેવ ।

પાવરં - સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિણે ।

એવં પંચ વણ્ણા, દો ગંધા, પંચ રસા, અટ્ટુ ફાસા  
ભાણિયચ્ચા ।

પ. જહણ્ણમઙ્કઅણ્ણાણીણં ભંતે ! પુઢવિકાઙ્કયાણં કેવઙ્કયા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઙ્ક-

“જહણ્ણમઙ્કઅણ્ણાણીણં પુઢવિકાઙ્કયાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણમઙ્કઅણ્ણાણીણં પુઢવિકાઙ્ક  
જહણ્ણમઙ્કઅણ્ણાણિસ્સ પુઢવિકાઙ્કયસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાણે તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાણે તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાણે ચઠટ્ટાણવડિણે ।

(૪) ઠિઈણે - તિટ્ટાણવડિણે ।

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિણે,

(૯) મઙ્કઅણ્ણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

(૧૦) સુયઅણ્ણાણપજ્જવેહિં,

(૧૧) અચ્ચક્કુદંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિણે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઙ્ક-

“જહણ્ણમઙ્કઅણ્ણાણીણં પુઢવિકાઙ્કયાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસમઙ્કઅણ્ણાણી વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસમઙ્કઅણ્ણાણી વિ એવં ચેવ ।

“જઘન્ય ગુણકાળા પૃથ્વીકાયિકોની અનન્ત  
પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગણી કાળા પૃથ્વીકાયિક જીવોની  
પર્યાય સમજવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગણી કાળા  
પૃથ્વીકાયિક જીવોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે  
કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને  
આઠ સ્પર્શોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય મતિ - અજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિકોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય મતિ-અજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિક જીવોની  
અનન્ત પર્યાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય મતિ - અજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિક  
બીજા જઘન્ય મતિ- અજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએયતુ:સ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને (૮) સ્પર્શોની  
પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૯) મતિ-અજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે,

(૧૦) શ્રુત - અજ્ઞાનની પર્યાયો,

(૧૧) અચક્ષુ - દર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય મતિ અજ્ઞાની પૃથ્વીકાયિક જીવોની  
અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ મતિ- અજ્ઞાનીનાં માટે પણ  
કહેવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) મતિ અજ્ઞાનીનાં  
વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

ળવરં - સદ્ગાણે છદ્દાણવડિણ ।

ઁવં મુચઅણ્ણાણી વિ ।

અચક્ષુદંસણી વિ ઁવં ચેવ ।

ઁવં -જાવ- વણસ્સઙ્કાઙ્કાયાણં ।

દં. ૧૭-૧૯. વિગલિંદિયાણં ઓગાહણાઙ્કા વિવક્ષયા  
પજ્જવપમાણં-

પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ધંતે ! બેઙ્કિદિયાણં કેવઙ્કયા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઁ. ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. મે કેણટ્ટેણં ધંતે ! ઁવં વુચ્ચઙ્ક-

“જહણ્ણોગાહણગાણં બેઙ્કિદિયાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?”

ઁ. ગોચમા ! જહણ્ણોગાહણઁ બેઙ્કિદિઁ જહણ્ણોગાહણસ્સ  
બેઙ્કિદિયસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાઁ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાઁ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાઁ તુલ્લે,
- (૪) ઠિઙ્કિઁત્તિટ્ટાણવડિણ,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,
- (૯) દોહિં ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૧) અચક્ષુદંસણપજ્જવેહિ ય છદ્દાણવડિણ ।

મે તેણટ્ટેણં ગોચમા ! ઁવં વુચ્ચઙ્ક-

“જહણ્ણોગાહણગાણં બેઙ્કિદિયાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ।”

ઁવં ઁક્કોસોગાહણઁ વિ ।

ળવરં - ણાણા ણત્થિ ।

અજહણ્ણમણુવ્કોસોગાહણઁ જહા જહણ્ણોગાહણઁ ।

ળવરં - સદ્ગાણે ઓગાહણાઁ ચઁટ્ટાણવડિણ ।

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત ઁ.

આ પ્રમાણે શ્ચુત - અજ્ઞાની અને

અચક્ષુદર્શની પૃથ્વીકાયિક જીવોની પર્યાય પણ  
કહેવી જોઈઁ.

આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક સુધીનું વર્ણન કરવું  
જોઈઁ.

દં. ૧૭-૧૮. અવગાહનાદિની અપેક્ષાઁ દ્વીન્દ્રિયાદિની  
પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની  
કેટલી પર્યાય કહી ઁ ?

ઁ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી ઁ.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે ઁવું કહેવાય ઁ કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની અનન્ત  
પર્યાય ઁ ?”

ઁ. ગૌતમ ! ઁક જઘન્ય અવગાહનાવાળા બેઈન્દ્રિય.  
બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા બેઈન્દ્રિય જીવથી-



જૈન સાઈટ  
જેનમ્ પચતિ જાગમમ

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાઁ સમાન ઁ,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાઁ સમાન ઁ,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાઁ (પણ) સમાન ઁ,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાઁ ત્રિસ્થાનપતિત ઁ,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શની પર્યાયો,

(૯) બે જ્ઞાન પર્યાયો,

(૧૦) બે અજ્ઞાન પર્યાયો તથા

(૧૧) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાઁ  
ષટ્સ્થાનપતિત ઁ.

માટે ગૌતમ ! ઁવું કહેવાય ઁ કે-

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની અનન્ત  
પર્યાય ઁ.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા દ્વીન્દ્રિય  
જીવોની અનન્ત પર્યાય જાણવી જોઈઁ.

વિશેષ - ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળાને જ્ઞાન નથી.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા  
દ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાય જઘન્ય અવગાહનાવાળાની  
જેમજ જાણવી જોઈઁ.

વિશેષ - સ્વ સ્થાનમાં અવગાહનાની અપેક્ષાઁ  
યતુ.સ્થાન પતિત ઁ.

પ. જહણ્ણઠિઈયાણં ભંતે ! બેઈંદિયાણં કેવડયા પજ્જવા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં બેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈએ બેઈંદિએ જહણ્ણઠિઈયસ્સ બેઈંદિયસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તુલ્લે,
- (૫) વ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,
- (૯) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,<sup>૧</sup>
- (૧૦) અચ્ચક્કુદંસણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં બેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।”

એવં ડક્કોસટ્ટિઈએ વિ ।<sup>૨</sup>

ણવરં-દો ણાણા અબ્બહિયા ।

અજહણ્ણમણુક્કોસટ્ટિઈએ જહા ડક્કોસટ્ટિઈએ ।

ણવરં - ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ ।

પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! બેઈંદિયાણં કેવડયા પજ્જવા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં બેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલએ બેઈંદિએ જહણ્ણગુણ-કાલયસ્સ બેઈંદિયસ્સ-

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની અનન્ત પર્યાય છે?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શની પર્યાયો
- (૯) બે અજ્ઞાની અને
- (૧૦) અચક્ષુદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા બેઈન્દ્રિય જીવોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાયોનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

વિશેષ - આમાં બે જ્ઞાન વધારે કહેવા જોઈએ.

જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાય કહી છે તે પ્રમાણે અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

વિશેષ - સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ કાળાવર્ણવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળાવર્ણવાળા દ્વીન્દ્રિયજીવોની અનન્ત પર્યાય છે ?

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણકાળા દ્વીન્દ્રિય જીવ બીજા જઘન્ય ગુણકાળા દ્વીન્દ્રિય જીવથી -

૧. જઘન્ય સ્થિતિવાળા બેઈન્દ્રિયોમાં દસ સ્થાન છે. એક જ્ઞાન સ્થાન નથી.

૨. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા બેઈન્દ્રિયોમાં અગિયાર સ્થાન છે.

- (૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ,
- (૫) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,
- અવસેસેહિં વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,
- (૮) ફાસપજ્જવેહિં,
- (૯) દોહિં ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૧) અચ્ચક્કુદંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણાગુણકાલયાણં બેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલએ વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલએ વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિએ ।

એવં પંચ વણ્ણા, દો ગંધા, પંચ રસા, અટ્ટ ફાસા  
ભાણિયવ્વા ।

- પ. જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં ભંતે ! બેઈંદિયાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં બેઈંદિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણી બેઈંદિએ જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીસ્સ બેઈંદિયસ્સ-

- (૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ ।
- (૪) ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ ।

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,
- (૫) કાળાવર્ણ પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- શેષ વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,
- (૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ,
- (૯) બે જ્ઞાન પર્યાયો,
- (૧૦) બે અજ્ઞાન પર્યાયો અને,
- (૧૧) અચક્ષુદર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણકાળા વર્ણવાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણકાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણકાળા દ્વીન્દ્રિય જીવોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાનપતિત છે.

આ પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ સ્પર્શોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાની બેઈંદ્રિય જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાની દ્વીન્દ્રિય જીવોની અનન્ત પર્યાય છે?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય આભિનિબોધિકજ્ઞાની દ્વીન્દ્રિય બીજા જઘન્ય આભિનિબોધિકજ્ઞાની દ્વીન્દ્રિયથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિએ,

(૯) આભિણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
સુયણાણ પજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ ।

(૧૦) અચક્કુદંસણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।<sup>૧</sup>

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુલ્લહ-

“જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં બેહંદિયાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસાભિણિબોહિયણાણી વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસાભિણિબોહિયણાણી વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિએ ।

એવં સુયણાણી વિ, મહાઅણ્ણાણી વિ, સુયઅણ્ણાણી  
વિ, અચક્કુદંસણી વિ,

ણવરં-જત્થ ણાણા તત્થ અણ્ણાણા ણત્થિ,

જત્થ અણ્ણાણા તત્થ ણાણા ણત્થિ ।

જત્થ દંસણં તત્થ ણાણા વિ, અણ્ણાણા વિ ।

એવં તેહંદિયાણ વિ ।

ચરિદિયાણ વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - ચક્કુદંસણં અબ્બહિયં ।

દં. ૨૦. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ઓગાહણાડ  
વિવક્કચયા પજ્જવપમાણં -

પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ભંતે ! પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુલ્લહ-

“જહણ્ણોગાહણગાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને (૮) સ્પર્શની  
પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

(૯) આભિણિબોધિકજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે,

શ્રુતજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

(૧૦) અચક્ષુદર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય આભિણિબોધિક જ્ઞાની દ્વીન્દ્રિય જીવોની  
અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ આભિણિબોધિક જ્ઞાની દ્વીન્દ્રિય  
જીવોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) આભિણિબોધિકજ્ઞાની  
દ્વીન્દ્રિયજીવોની પર્યાય વિષયક વર્ણન પણ આ  
પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની, મતિ-અજ્ઞાની, શ્રુત-અજ્ઞાની  
અને અચક્ષુદર્શની દ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાયોના  
વિષયમાં કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી,

જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં જ્ઞાન નથી.

જ્યાં દર્શન હોય છે ત્યાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન પણ  
હોય છે.

આ પ્રમાણે તેદ્વીન્દ્રિય જીવોની પર્યાયના વિષયમાં  
પણ કહેવું જોઈએ.

ચૌરિન્દ્રિય જીવોની પર્યાયોના વિષયમાં પણ આ  
પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : આના ચક્ષુદર્શન અધિક છે.

દં. ૨૦. અવગ્ગાહનાદિની અપેક્ષાએ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની  
પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગ્ગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ  
યોનિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગ્ગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
અનન્ત પર્યાય છે ?”

૧. જઘન્ય આભિણિબોધિક જ્ઞાનવાળા બેદ્વીન્દ્રિયોમાં અજ્ઞાન નથી. એટલા માટે આમાં દસ સ્થાન છે.

૩. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણાં પંચેદિય - તિરિક્ખજોણિણ  
જહણ્ણોગાહણયસ્સ પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયસ્સ-

- (૧) દબ્બટ્ટયાણ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાણ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાણ તુલ્લે,
- (૪) ઠિઈણ તિટ્ટાણવડિણ,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,
- (૯) દોહિં ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૧) દોહિં દંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણોગાહણાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

ઉક્કોસોગાહણાં વિ એવં ચેવ ।

ગવરં-તિહિં ણાણપજ્જવેહિં, તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,  
તિહિં દંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણ ।

જહા ઉક્કોસોગાહણાં તહા અજહણ્ણમણુક્કો-  
સોગાહણાં વિ ।

ગવરં - ઓગાહણટ્ટયાણ ચટ્ટાણવડિણ ।

ઠિઈણ ચટ્ટાણવડિણ ।

- પ. જહણ્ણઠિઈયાણં ભંતે ! પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણઠિઈયાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
૩. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈણ પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિણ  
જહણ્ણઠિઈયસ્સ પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયસ્સ-

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શની પર્યાયો,
- (૯) બે જ્ઞાન પર્યાયો,
- (૧૦) બે અજ્ઞાન પર્યાયો,
- (૧૧) બે દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
અનન્ત પર્યાય છે.”

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પર્યાયોનાં માટે પણ આ  
પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : ત્રણ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન  
પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની પર્યાય કહી છે તે પ્રમાણે મધ્યમ  
અવગાહનાવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોના માટે  
પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
પતિત છે.

સ્થિતિની અપેક્ષાએ પણ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શાં માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
અનન્ત પર્યાય છે ?”
૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક થી -

- (૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તુલ્લે,<sup>૧</sup>
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,
- (૯) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,
- (૧૦) દોહિં દંસણ પજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

**ઉક્કોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ ।**

જવરં-દો નાણા, દો અન્નાણા, દો દંસણા ।

**અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ ।**

જવરં-ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ ।

તિણ્ણિ ણાણા, તિણ્ણિ અણ્ણાણા, તિણ્ણિ દંસણા ।

- પ. જહણ્ણમણુકાલગાણં ભંતે ! પંચેદિય-તિરિક્ખજો-  
ણિયાણં કેવડ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -  
“જહણ્ણમણુકાલગાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણમણુકાલગાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
જહણ્ણમણુકાલગાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં

- (૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શની પર્યાયો,
- (૯) બે અજ્ઞાન પર્યાયો,
- (૧૦) બે દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોની  
અનન્ત પર્યાય છે.”

**ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોની  
પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.**

વિશેષ : આમાં બે જ્ઞાન, બે અજ્ઞાન અને બે દર્શન  
કહેવા જોઈએ.

**અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે  
કહેવી જોઈએ.**

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.  
(આમાં) ત્રણ જ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શન  
કહેવા જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણકાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય ગુણકાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચ્યોનિક બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચ્યોનિકથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

૧. જઘન્ય સ્થિતિવાળા તિર્યચ્ય પંચેન્દ્રિયોમાં દસ સ્થાન છે. આમાં નવમું જ્ઞાન સ્થાન નથી.



- (૫) કાલવર્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
અવસેસેહિં વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) ફાસપજ્જવેહિં,  
(૯) તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,  
(૧૦) તિહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં,  
(૧૧) તિહિં દંસણ પજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિં.

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-

“જહણ્ણગુણકાલગાણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા !”

એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ એવં ચેવ ।

જાવરં - સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિં ।

એવં પંચ વર્ણા, દો ગંધા, પંચ રસા, અટ્ટુ ફાસા ।

- પ. જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં ભંતે ! પંચેદિય-  
તિરિક્ખજોણિયાણં<sup>૧</sup> કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
“જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં પંચેદિય તિરિક્ખ  
જોણિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
૩. ગોયમા ! જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણી પંચેદિય  
તિરિક્ખજોણિયાણં જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણિસ્સ-  
પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણિસ્સ-
- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિં,  
(૪) ઠિર્ઠિં ચડટ્ટાણવડિં,  
(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં  
છટ્ટાણવડિં,

- (૫) કાળાવર્ણની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
શેષ વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) સ્પર્શ પર્યાયો,  
(૯) ત્રણ જ્ઞાન પર્યાયો,  
(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન પર્યાયો અને  
(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણકાળા પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોની  
અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણકાળાની પર્યાય પણ કહેવી  
જોઈએ.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણકાળા પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી  
જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ  
સ્પર્શોથી (યુક્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોની પર્યાય  
પણ કહેવી જોઈએ.)

જૈન સાહિત્ય  
JAINSITE  
જેનમ્ પચતિ સાહિત્યમ્

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય આભિનિબોધિકજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિક જીવોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યય  
યોનિકોની અનન્ત પર્યાય છે?”
૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાની  
પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક બીજા જઘન્ય આભિનિબોધિક  
જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોથી-
- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
પતિત છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શનાં  
પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

૧. જઘન્ય આભિનિબોધિક જ્ઞાનવાળા તિર્યય પંચેન્દ્રિયોમાં દસમું અજ્ઞાન સ્થાન નથી - એટલા માટે આમાં દસ જ સ્થાન છે.

(૧) આભિણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

સુયણાણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણ,

(૧૦) ચક્કબુદંસણપજ્જવેહિં અચક્કબુદંસણપજ્જવેહિ  
ય છટ્ટાણવડિણ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણાભિણિબોહિયણાણીણં પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસાભિણિબોહિયણાણી વિ ।

ળવરં - ઠિઈણ તિટ્ટાણવડિણ ।

તિણ્ણિ ણાણા, તિણ્ણિ દંસણા સટ્ટાણે તુલ્લે, સેસેસુ  
છટ્ટાણવડિણ ।

અજહણ્ણુક્કોસાભિણિબોહિયણાણી જહા  
ઉક્કોસાભિણિબોહિયણાણી ।

ળવરં - ઠિઈણ ચઉટ્ટાણવડિણ ।

સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિણ ।

એવં સુયણાણી વિ ।

પ. જહણ્ણોહિણાણીણં ભંતે ! પંચેદિય - તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં કેવડ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણોહિણાણીણં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણોહિણાણી પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિણ  
જહણ્ણોહિણાણિસ્સ પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાણ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાણ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાણ ચઉટ્ટાણવડિણ,

(૮) આભિણિબોધિક જ્ઞાનના પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ સમાન છે,

શ્ચુતજ્ઞાનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,

(૧૦) ચક્ષુદર્શન અને અચક્ષુદર્શનનાં પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય આભિણિબોધિકજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ આભિણિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ દર્શનમાંથી સ્વસ્થાનમાં  
સમાન છે. શેષ બધામાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

મધ્યમ આભિણિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોનાં પર્યાય પણ ઉત્કૃષ્ટ

આભિણિબોધિક જ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
જેમ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આભિણિબોધિકજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકના  
પર્યાયોની જેમ શ્ચુતજ્ઞાનીના માટે પણ કહેવું  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચ  
યોનિકોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોના  
અનન્ત પર્યાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકબીજા જઘન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
પતિત છે,

- (૪) ઠિઈંઈ તિટ્ટાણવડિઈ,  
 (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,  
 (૯) આભિણિબોહિયણાણ - સુયણાણપજ્જવેહિ ય  
 છટ્ટાણવડિઈ,  
 ઓહિણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
 અણ્ણાણા ણત્થિ,  
 (૧૦) ચક્કુદંસણપજ્જવેહિં અચક્કુદંસણપજ્જવેહિં  
 ઓહિદંસણ પજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિઈ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! ઇવં વુચ્ચઈ-  
 “જહણ્ણોહિણાણીણં પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં  
 અણંત્તા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”  
 ઇવં ઉક્કોસોહિણાણી વિ ।

અજહણ્ણુક્કોસોહિણાણી વિ ઇવં ચેવ ।

ણવરં - સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિઈ ।  
 જહા આભિણિબોહિયણાણી,  
 તહા મઈઅણ્ણાણી સુયઅણ્ણાણી ય ।

જહા ઓહિણાણી તહા વિભંગણાણી વિ ।

ચક્કુદંસણી અચક્કુદંસણી ય જહા આભિણિબો-  
 હિયણાણી ।

ઓહિદંસણી જહા ઓહિણાણી ।

જત્થ ણાણા તત્થ અણ્ણાણા ણત્થિ ।

જત્થ અણ્ણાણા તત્થ ણાણા ણત્થિ ।

જત્થ દંસણા તત્થ ણાણા વિ અણ્ણાણા વિ અત્થિ ત્તિ  
 ભાણિયવ્વં ।

દં. ૨૧. મણુસ્સાણં ઓગાહણાઈ વિવક્કયા પજ્જવપમાણં-

પ. જહણ્ણોગાહણાણં ભંતે ! મણુસ્સાણં કેવઈયા પજ્જવા  
 પણ્ણત્તા ?

- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,  
 (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ (૮) સ્પર્શનાં  
 પર્યાયોની અપેક્ષાએ,  
 (૯) આભિણિબોધિકજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનનાં  
 પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,  
 અવધિજ્ઞાનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.  
 (આમાં) અજ્ઞાન ન કહેવું જોઈએ.  
 (૧૦) અક્ષુદર્શન-પર્યાયો, અચક્ષુદર્શન-પર્યાયો  
 અને અવધિદર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
 પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
 અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચ  
 યોનિકોની પર્યાયોનાં માટે પણ કહેવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) પંચેન્દ્રિય  
 તિર્યચયોનિકોની પર્યાયોનાં માટે પણ આ પ્રમાણે  
 કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

જે પ્રમાણે આભિણિબોધિક જ્ઞાનીનાં પર્યાય માટે  
 કહ્યું તે પ્રમાણે મતિ-અજ્ઞાની અને શ્રુત-અજ્ઞાનીનાં  
 માટે પણ કહેવું જોઈએ.

જેમ અવધિજ્ઞાનીનાં માટે કહ્યું તેવું જ  
 વિભંગજ્ઞાનીનાં માટે પણ કહેવું જોઈએ.

ચક્ષુદર્શની અને અચક્ષુદર્શનીનાં પર્યાયોનું વર્ણન  
 આભિણિબોધિક જ્ઞાનીનાં સમાન છે.

અવધિદર્શનીનું વર્ણન અવધિજ્ઞાનીનાં જેવું છે.

જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી,

જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં જ્ઞાન નથી,

જ્યાં દર્શન છે ત્યાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બન્ને થઈ શકે  
 છે એવું કહેવું જોઈએ.

દં. ૨૧. અવગાહનાદિની અપેક્ષાએ મનુષ્યોના પર્યાયોનું  
 પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યોની કેટલી  
 પર્યાય કહી છે ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।  
 ૫. મે કેણદ્દેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ -  
 “जहण्णोगाहणगाणं मणुस्साणं अणंता पज्जवा  
 पण्णत्ता ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણમણુસે જહણ્ણોગાહણગસ્સ  
 મણુસસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૪) ઠિઈએ તિટ્ઠાણવડિએ ।
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,

- (૯) તિહિં ણાણપજ્જવેહિં
- (૧૦) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં
- (૧૧) તિહિં દંસણપજ્જવેહિ ય છટ્ઠાણવડિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
 “जहण्णोगाहणगाणं मणुस्साणं अणंता पज्जवा  
 पण्णत्ता ?”

**उक्कोसोगाहणए वि एवं चेव ।**

णवरं-ठिईए-१. सिय हीणे, २. सिय तुल्ले,  
 ३. सिय अब्भहिए,  
 जइ हीणे - एकट्ठाणवडिए-  
 असंखेज्जइभागहीणे,  
 अह अब्भहिए-एकट्ठाणवडिए ।  
 असंखेज्जइभागअब्भहिए ।  
 दो णाणा, दो अण्णाणा, दो दंसणा ।

**अजहण्णमणुक्कोसोगाहणए वि एवं चेव ।**

णवरं- १. ओगाहणट्टयाए चउट्ठाणवडिए,  
 २. ठिईए चउट्ठाणवडिए ।

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

૫. ભંતે ! શાં માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 “જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યોની અનન્ત  
 પર્યાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્ય  
 બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને (૮) સ્પર્શની  
 પર્યાયોની અપેક્ષાએ,

(૯) ત્રણ જ્ઞાન પર્યાયો,

(૧૦) બે અજ્ઞાન પર્યાયો,

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
 પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા મનુષ્યોની અનન્ત  
 પર્યાય છે.”

**ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા મનુષ્યોની પર્યાયોના  
 માટે પણ આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.**

**વિશેષ :** સ્થિતિની અપેક્ષાએ - ૧. કદાચિત્ ઢીન,  
 ૨. કદાચિત્ સમાન, ૩. કદાચિત્ અધિક હોય છે.

જો ઢીન હોય તો - એક સ્થાન પતિત છે,

અસંખ્યાતમાં ભાગ ઢીન છે,

જો અધિક છે તો - એક સ્થાન પતિત છે,

અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,

તેમાં બે જ્ઞાન, બે અજ્ઞાન અને બે દર્શન હોય છે,

**અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા  
 મનુષ્યોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.**

**વિશેષ :** (૧) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
 પતિત છે.

(૨) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
 પતિત છે.

આइल्लेहिं चउहिं नाणपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए,  
केवलणाणपज्जवेहिं तुल्ले,  
तिहिं अण्णाणपज्जवेहिं, तिहिं दंसणपज्जवेहिं  
छट्ठाणवडिए,  
केवलदंसणपज्जवेहिं तुल्ले ।

- પ. જહણ્ણઠિઈયાણં ભંતે ! મણુસ્સાણં<sup>૧</sup> કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણઠિઈયાણં મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
૩. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈએ મણુસ્સે જહણ્ણઠિઈયસ્સ મણુસસ્સ-  
(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચઉટ્ટાણવડિએ,  
(૪) ઠિઈએ તુલ્લે,  
(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) ફાસપજ્જવેહિં,  
(૯) દોહિં અણ્ણાણપજ્જવેહિં  
(૧૦) દોહિં દંસણપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-  
“जहण्णठिईयाणं मणुस्साणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”

एवं उक्कोसठिईए वि ।

णवरं-दो णाणा, दो अण्णाणा, दो दंसणा ।

अजहण्णमणुक्कोसठिईए वि एवं चेव ।

णवरं - ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए,

પહેલાનાં ચાર જ્ઞાનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,  
કેવલજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
ત્રણ અજ્ઞાન અને ત્રણ દર્શનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,  
કેવલદર્શનોની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે ?”
૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્ય બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યથી -  
(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ, (૮) સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ,  
(૯) બે અજ્ઞાન પર્યાયો અને  
(૧૦) બે દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે.”

ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : (તેમાં) બે જ્ઞાન, બે અજ્ઞાન અને બે દર્શન હોય છે.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા મનુષ્યોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

૧. જઘન્ય સ્થિતિવાળા મનુષ્યોમાં નવમું જ્ઞાન સ્થાન નથી થતો, એટલા માટે આમાં દસ જ સ્થાન છે.

ઠિઈએ ચડદ્વાળવડિએ,  
આઇલ્લેહિં ચડનાળેહિં છદ્વાળવડિએ,  
કેવલનાળપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
તિહિં અળ્ણાળપજ્જવેહિં,  
તિહિં દંસળપજ્જવેહિં ચ છદ્વાળવડિએ,  
કેવલદંસળ પજ્જવેહિં તુલ્લે ।

પ. જહળ્ણગુળકાલયાળં ંતે ! મળુસ્સાળં કેવડયા  
પજ્જવા પળ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ।

પ. સે કેળદ્વેળં ંતે ! ંવં વુચ્ચડ-

“જહળ્ણગુળકાલયાળં મળુસ્સાળં અળંતા પજ્જવા  
પળ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! જહળ્ણગુળકાલએ મળુસે જહળ્ણગુળકા-  
લગસ્સ મળુસસ્સ-

(૧) દવ્વડયાએ તુલ્લે,

(૨) પડેસડયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહળદ્વયાએ ચડદ્વાળવડિએ ।

(૪) ઠિઈએ ચડદ્વાળવડિએ ।

(૫) કાલવળ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

અવસેસેહિં વળ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,

(૮) ફાસપજ્જવેહિં ચ છદ્વાળવડિએ,

(૯) ચડહિં ળાળેહિં છદ્વાળવડિએ,  
કેવલનાળ- પજ્જવેહિં તુલ્લે,

(૧૦) તિહિં અળ્ણાળપજ્જવેહિં,

(૧૧) તિહિં દંસળપજ્જવેહિં છદ્વાળવડિએ,

કેવલદંસળપજ્જવેહિં તુલ્લે ।

સે તેળદ્વેળં ગોયમા ! ંવં વુચ્ચડ-

“જહળ્ણગુળકાલયાળં મળુસ્સાળં અળંતા પજ્જવા  
પળ્ણત્તા ।”

ંવં ઁકકોસગુળકાલએ વિ ।

સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન પતિત છે,  
પ્રથમ ચાર જ્ઞાનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,  
કેવલજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
ત્રણ અજ્ઞાન પર્યાયો,  
ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.  
કેવલદર્શનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

પ્ર. ંતે ! જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ મનુષ્યોની કેટલી પર્યાય  
કહી છે ?

ડ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ંતે ! શા માટે ંવું કહેવાય છે કે-

“જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

ડ. ગૌતમ ! ંક જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ મનુષ્ય બીજા  
જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ મનુષ્યથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૫) કૃષ્ણ વર્ણનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે.

શેષ વર્ણ (૬) ગંધ, (૭) રસ,

(૮) સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,

(૯) ચાર જ્ઞાનોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.  
કેવલજ્ઞાનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે,

(૧૦) ત્રણ અજ્ઞાન પર્યાયો,

(૧૧) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,

કેવલદર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

માટે ગૌતમ ! ંવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કૃષ્ણ મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કૃષ્ણ મનુષ્યોની પર્યાય  
પણ કહેવી જોઈએ.

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલ્લે વિ એવં ચેવ ।

ળવરં-સટ્ટાણે છટ્ટાળવડિણે ।

એવં પંચ વણ્ણા, દો ગંધા, પંચ રસ, અટ્ટુ ફાસા  
ભાણિયવ્વા ।

પ. જહણ્ણાભિણ્ણિબોહિયણાણીણં ભંતે ! મણુસ્સાણં ?  
કેવડિયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવ વુચ્ચઇ-

“જહણ્ણાભિણ્ણિબોહિયણાણીણં મણુસ્સાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણાભિણ્ણિબોહિયણાણીણં મણુસે  
જહણ્ણાભિણ્ણિબોહિયણાણિસ્સ મણુસસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાણે તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાણે તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાણે ચડટ્ટાળવડિણે,

(૪) ઠિઈણે ચડટ્ટાળવડિણે,

(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,

(૮) ફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાળવડિણે,

(૯) આભિણ્ણિબોહિયણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

સુયણાણપજ્જવેહિં,

(૧૦) દોહિં દંસણપજ્જવેહિં છટ્ટાળવડિણે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-

“જહણ્ણાભિણ્ણિબોહિયણાણીણં મણુસ્સાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસાભિણ્ણિબોહિયણાણી વિ ।

ળવરં - ઠિઈણે તિટ્ટાળવડિણે,

તિહિં ણાણપજ્જવેહિં,તિહિં દંસણપજ્જવેહિં ય  
છટ્ટાળવડિણે ।

સટ્ટાણે તુલ્લે ।

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ કૃષ્ણ  
મનુષ્યોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.  
વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે પાંચ વર્ણ, બે ગંધ, પાંચ રસ અને આઠ  
સ્પર્શવાળા મનુષ્યોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્યોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્યોની  
અનન્ત પર્યાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્ય  
બીજા જઘન્ય આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્યથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ

(૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે.

(૯) આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાનની પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ સમાન છે,

શ્રુતજ્ઞાનનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ અને

(૧૦) બે દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્યોની અનન્ત  
પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાની  
મનુષ્યોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

ત્રણ જ્ઞાનની પર્યાયો અને ત્રણ દર્શનોની પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

સ્વસ્થાનમાં સમાન છે.

૧. જઘન્ય આભિણ્ણિબોધિક જ્ઞાનવાળા મનુષ્યોમાં દસમું અજ્ઞાન સ્થાન નથી. એટલા માટે આમાં દસ સ્થાનોથી પર્યાયોની સંખ્યા કહી છે.

અજહણ્ણમણુક્કોસાભિણિબોહિયણાણી જહા  
ઉક્કોસાભિણિબોહિયણાણી ।

ણવરં-ઠિઈએ-ચઉટ્ટાણવડિએ,  
સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિએ ।  
એવં સુચણાણી વિ ।

- પ. જહણ્ણોહિણાણીણં ભંતે ! મણુસ્સાણં કેવદ્દયા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોચમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચદ્દ-  
“જહણ્ણોહિણાણીણં મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ? ”
૩. ગોચમા ! જહણ્ણોહિણાણી મણુસ્સેજહણ્ણોહિણાણિસ્સ  
મણુસસ્સ-
- (૧) દવ્વદ્દયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસદ્દયાએ તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણદ્દયાએ ચઉટ્ટાણવડિએ ।
- (૪) ઠિઈએ તિટ્ટાણવડિએ ।  
(૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) ફાસપજ્જવેહિં,  
(૯) દોહિં નાણપજ્જવેહિં ચ છટ્ટાણવડિએ,

ઓહિણાણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

મણપજ્જવણાણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,

(૧૦) તિહિંં દંસણપજ્જવેહિંં છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોચમા ! એવં વુચ્ચદ્દ-

“જહણ્ણોહિણાણીણં મણુસ્સાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસોહિણાણી વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસોહિણાણી વિ એવં ચેવ ।

અજઘન્ય - અનુકૃષ્ટ (મધ્યમ) આત્મિનિબોધિક  
જ્ઞાની મનુષ્યોની પર્યાયોનું વર્ણન ઉત્કૃષ્ટ  
આત્મિનિબોધિક જ્ઞાની મનુષ્યોનાં સમાન કહેવું  
જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન પતિત છે,  
સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે,

આ પ્રમાણે શ્રુતજ્ઞાની મનુષ્યોની પર્યાય પણ  
કહેવી જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોની કેટલી  
પર્યાય કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોની અનન્ત  
પર્યાય છે ?”
૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્ય બીજા  
જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ (પણ) સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન પતિત  
(પાઠાન્તરની દ્રષ્ટિથી ત્રિસ્થાન પતિત) છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે.

(૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,

(૮) સ્પર્શની પર્યાયો,

(૯) બે જ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે.

અવધિજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે.

મન:પર્યવજ્ઞાનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

(૧૦) ત્રણ દર્શન પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે.

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોની  
પર્યાયોના માટે પણ કહેવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે મધ્યમ અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોની  
પર્યાયોના માટે પણ કહેવું જોઈએ.



જવરં - સદ્ગણે છદ્વાણવડિણે ।

જહા ઓહિણાણી તહા મણપજ્જવણાણી વિ  
ભાણિયવ્વે ।

જવરં - ઓગાહણદ્વયાણે તિદ્વાણવડિણે ।

જહા આભિણિવોહિયણાણી તહા મહ્ઠઅણ્ણાણી  
સુયઅણ્ણાણી ય ભાણિયવ્વે ।

જહા ઓહિણાણી તહા વિભંગણાણી વિ ભાણિયવ્વે ।

જવરં - ઓગાહણદ્વયાણે તિદ્વાણવડિણે ।

ચક્કુદંસણી અચક્કુદંસણી ય જહા આભિણિવો-  
હિયણાણી ।

ઓહિદંસણી જહા ઓહિણાણી ।

જત્થ ણાણા તત્થ અણ્ણાણા ણત્થિ,  
જત્થ અણ્ણાણા તત્થ ણાણા ણત્થિ,  
જત્થ દંસણા તત્થ ણાણા વિ અણ્ણાણા વિ ।

પ. કેવલણાણીણં ભંતે ! મણુસાણં કેવહ્યા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“કેવલણાણીણં મણુસાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

ઉ. ગોયમા ! કેવલણાણી મણુસે કેવલણાણિસ્સ  
મણુસસ્સ

(૧) દવ્વદ્વયાણે તુલ્લે,

(૨) પદેસદ્વયાણે તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણદ્વયાણે ચડદ્વાણવડિણે,

(૪) ઠિઈણે તિદ્વાણવડિણે,

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં આ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

જેમ અવધિજ્ઞાની મનુષ્યોની પર્યાયોના માટે કહ્યું  
તે જ પ્રમાણે મન:પર્યવજ્ઞાની મનુષ્યોની પર્યાયોના  
માટે પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : અવગાહનાની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન  
પતિત છે.

જેમ આભિનિબોધિક જ્ઞાનીનાં પર્યાયોના માટે  
કહ્યું તે જ પ્રમાણે મતિ-અજ્ઞાની અને શ્રુત-અજ્ઞાની  
મનુષ્યોની પર્યાયોના માટે પણ કહેવું જોઈએ.

જે પ્રમાણે અવધિજ્ઞાની (મનુષ્યો)ની પર્યાયોના  
માટે કહ્યું તે જ પ્રમાણે વિભંગજ્ઞાની (મનુષ્યો)નાં  
પર્યાયોના માટે પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : અવગાહનાની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન  
પતિત છે.

ચક્ષુદર્શની અને અચક્ષુદર્શની (મનુષ્યો)ની  
પર્યાયોનું વર્ણન આભિનિબોધિકજ્ઞાની મનુષ્યોના  
પર્યાયોના સમાન છે.

અવધિદર્શનીનાં પર્યાયોનું વર્ણન અવધિજ્ઞાની  
(મનુષ્યોનાં પર્યાયો)ની જેમ છે.

જ્યાં જ્ઞાન છે ત્યાં અજ્ઞાન નથી.

જ્યાં અજ્ઞાન છે ત્યાં જ્ઞાન નથી.

જ્યાં દર્શન છે ત્યાં જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બંનેમાંથી  
કોઈપણ હોય શકે છે.

પ્ર. ભંતે ! કેવલજ્ઞાની મનુષ્યોની કેટલી પર્યાય કહી  
છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“કેવલજ્ઞાની મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક કેવલજ્ઞાની મનુષ્ય, બીજા કેવલજ્ઞાની  
મનુષ્યથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ત્રિસ્થાન પતિત છે,

- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) ફાસપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ,  
(૯) કેવલણાણપજ્જવેહિં,  
(૧૦) કેવલદંસણપજ્જવેહિ ય તુલ્લે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
“केवलणाणीणं मणुस्साणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”  
एवं केवलदंसणी वि मणूसे भाणियव्वे ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસિય-વેમણિયાણં  
ઓગાહણાહ વિવક્ષયા પજ્જવપમાણં-

વાણમંતરા જહા અસુરકુમારા ।

एवं जोहसिया वेमाणिया ।

णवरं-सट्टाणे ठिईए तिट्टाणवडिए भाणियव्वे ।

से तं जीवपज्जवा ।

- पण्ण. प. ५, सु. ४५५-४९९.

૭. અજીવપજ્જવાણં ભેયપ્પભેયા પમાણં ય-
- પ. અજીવપજ્જવા ણં મંતે ! કહિવિહા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. રુવિઅજીવપજ્જવા ય,  
૨. અરુવિઅજીવપજ્જવા ય ।
- પ. અરુવિઅજીવપજ્જવા ણં મંતે ! કહિવિહા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! દસવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
- (૧) ધમ્મત્થિકાએ,  
(૨) ધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે,  
(૩) ધમ્મત્થિકાયસ્સ પદેસા,  
(૪) અધમ્મત્થિકાએ,  
(૫) અધમ્મત્થિકાયસ્સ દેસે,  
(૬) અધમ્મત્થિકાયસ્સ પદેસા,  
(૭) આગાસત્થિકાએ,

- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,  
(૯) કેવલજ્ઞાનની પર્યાયો,  
(૧૦) કેવલદર્શનની પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“કેવલજ્ઞાની મનુષ્યોની અનન્ત પર્યાય છે.”  
આ પ્રમાણે કેવલદર્શની મનુષ્યોના માટે પણ કહેવું  
જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. અવગાહનાદિની અપેક્ષાએ વાણવ્યંતર,  
જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

વાણવ્યંતર દેવોની પર્યાયોનું વર્ણન અસુરકુમારોની  
જેમ છે.

જ્યોતિષ્કો અને વૈમાનિક દેવોની પર્યાયોનું વર્ણન  
આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં સ્થિતિની અપેક્ષાએ  
ત્રિસ્થાનપતિત કહેવું જોઈએ.

જૈન સાહિત્ય - સ્વસ્થાનમાં સ્થિતિની અપેક્ષાએ  
ત્રિસ્થાનપતિત કહેવું જોઈએ.  
જેનમ્ જયતિ સાસનમ્ આ જીવની પર્યાયોની પ્રરૂપણા થઈ.

૭. અજીવ પર્યાયોનાં ભેદ - પ્રભેદ અને તેનું પરિમાણ :
- પ્ર. ભંતે ! અજીવ પર્યાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-
૧. રૂપી અજીવ પર્યાય,  
૨. અરૂપી અજીવ પર્યાય.
- પ્ર. ભંતે ! અરૂપી અજીવ પર્યાય કેટલા પ્રકારના  
કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે દસ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-
- (૧) ધર્માસ્તિકાય,  
(૨) ધર્માસ્તિકાયનાં દેશ,  
(૩) ધર્માસ્તિકાયનાં પ્રદેશ,  
(૪) અધર્માસ્તિકાય,  
(૫) અધર્માસ્તિકાયનાં દેશ,  
(૬) અધર્માસ્તિકાયનાં પ્રદેશ,  
(૭) આકાશાસ્તિકાય,

- (૮) આગાસત્થિકાયસ્સ દેસે,  
(૬) આગાસત્થિકાયસ્સ પદેસા,  
(૧૦) અદ્ધાસમય ।

પ. રૂવિઅજીવપજ્જવા ણં ભંતે ! કઠ્ઠવિહા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ચઠ્ઠવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઁંધા, ૨. ઁંધદેસા,  
૩. ઁંધપદેસા, ૪. પરમાણુપોગ્ગલે ।

પ. રૂવીઅજીવપજ્જવા ણં ભંતે ! કિં સંઁજ્જા, અસંઁજ્જા, અણંતા ?

૩. ગોયમા ! નો સંઁજ્જા, નો અસંઁજ્જા, અણંતા ।

પ. સે કેણદ્ઢેણં ભંતે ! ઁવ વુચ્ચઈ-

“રૂવીઅજીવપજ્જવા નો સંઁજ્જા, નો અસંઁજ્જા, અણંતા ? ”

૩. ગોયમા ! અણંતા પરમાણુપોગ્ગલા,

અણંતા દુપદેસિયા ઁંધા -જાવ-અણંતા દસપદેસિયા ઁંધા ।

અણંતા સંઁજ્જપદેસિયા ઁંધા, અણંતા અસંઁજ્જપદેસિયા ઁંધા, અણંતા અણંતપદેસિયા ઁંધા ।

સે તેણદ્ઢેણં ગોયમા ! ઁવં વુચ્ચઈ-

“રૂવીઅજીવપજ્જવા નો સંઁજ્જા, નો અસંઁજ્જા, અણંતા ।”<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૦૦-૫૦૩

#### ૮. પરમાણુપોગ્ગલાણં પજ્જવપમાણં-

પ. પરમાણુપોગ્ગલાણં ભંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા?

૩. ગોયમા ! પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્ઢેણં ભંતે ! ઁવં વુચ્ચઈ-

“પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! પરમાણુપોગ્ગલે પરમાણુપોગ્ગલસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ઠયાઁ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ઠયાઁ તુલ્લે,

(૮) આકાશાસ્થિકાયનાં દેશ,

(૯) આકાશાસ્થિકાયનાં પ્રદેશ,

(૧૦) અદ્ધાસમય,

પ્ર. ભંતે ! રૂપી અજ્જવના પર્યાય કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તેચાર પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-

- (૧) સ્કંધ, (૨) સ્કંધના દેશ,  
(૩) સ્કંધના પ્રદેશ, (૪) પરમાણુ પુદ્ગલ.

પ્ર. ભંતે ! રૂપી અજ્જવ પર્યાય સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે કે અનન્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી પણ અનન્ત છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે ઁવું કહેવાય છે કે -

“રૂપી અજ્જવપર્યાય સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી પણ અનન્ત છે ?”

૩. ગૌતમ ! પરમાણુ - પુદ્ગલ અનન્ત છે,

દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે -યાવત્- દસ પ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે.

સંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે, અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે, અનન્ત પ્રદેશિક સ્કંધ અનન્ત છે.

માટે ગૌતમ ! ઁવું કહેવાય છે કે -

“રૂપી અજ્જવ પર્યાય સંખ્યાત અને અસંખ્યાત નથી પણ અનન્ત છે.”

#### ૮. પરમાણુ પુદ્ગલોના પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! પરમાણુ પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! પરમાણુ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે ઁવું કહેવાય છે કે -

“પરમાણુ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય છે?”

૩. ગૌતમ ! ઁક પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા પરમાણુ પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાઁ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાઁ સમાન છે,

૧. અણુ. કાલદ્ધારે સુ. ૪૦૦-૪૦૩

- (૩) ઓગાહણદ્વયાદ તુલ્લે,  
(૪) ઠિર્દિએ-૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે,  
૩. સિય અબ્બહિએ ।

જડ્ડ હીણે-

૧. અસંખેજ્જડ્ડભાગહીણે વા,  
૨. સંખેજ્જડ્ડભાગહીણે વા,  
૩. સંખેજ્જગુણહીણે વા,  
૪. અસંખેજ્જગુણહીણે વા ।

અહ અબ્બહિએ-

૧. અસંખેજ્જડ્ડભાગ અબ્બહિએ વા,  
૨. સંખેજ્જડ્ડભાગ અબ્બહિએ વા,  
૩. સંખેજ્જગુણ અબ્બહિએ વા,  
૪. અસંખેજ્જગુણ અબ્બહિએ વા ।

કાલવણ્ણપજ્જવેહિં-

૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે,  
૩. સિય અબ્બહિએ ।

જડ્ડ હીણે-

૧. અણંતભાગહીણે વા  
૨. અસંખેજ્જડ્ડભાગહીણે વા,  
૩. સંખેજ્જડ્ડભાગહીણે વા ।  
૧. સંખેજ્જગુણહીણે વા,  
૨. અસંખેજ્જગુણહીણે વા,  
૩. અણંતગુણહીણે વા ।

અહ અબ્બહિએ-

૧. અણંતભાગ અબ્બહિએ વા,  
૨. અસંખેજ્જડ્ડભાગ અબ્બહિએ વા,  
૩. સંખેજ્જડ્ડભાગ અબ્બહિએ વા ।  
૧. સંખેજ્જગુણ અબ્બહિએ વા,  
૨. અસંખેજ્જગુણ અબ્બહિએ વા,  
૩. અણંતગુણ અબ્બહિએ વા ।

એવં અવસેસ (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) ફાસપજ્જવેહિ ય છટ્ઠાણવડિએ ।

- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ - ૧. કદાચિત્ હીન છે,  
૨. કદાચિત્ સમાન છે, ૩. કદાચિત્ અધિક છે.  
જો હીન છે તો -

- (૧) અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,  
(૨) સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,  
(૩) સંખ્યાતગુણા હીન છે,  
(૪) અસંખ્યાતગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

- (૧) અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,  
(૨) સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,  
(૩) સંખ્યાતગુણા અધિક છે,  
(૪) અસંખ્યાતગુણા અધિક છે.

કૃષ્ણ વર્ણની પર્યાયોની અપેક્ષાએ -

૧. કદાચિત્ હીન છે, ૨. કદાચિત્ સમાન છે,

૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો -

- (૧) અનન્તમાં ભાગ હીન છે,  
(૨) અસંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,  
(૩) સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે.  
(૧) સંખ્યાતગુણા હીન છે,  
(૨) અસંખ્યાતગુણા અધિક છે,  
(૩) અનન્તગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

- (૧) અનન્તમાં ભાગ અધિક છે,  
(૨) અસંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,  
(૩) સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે.  
(૧) સંખ્યાત ગુણા અધિક છે,  
(૨) અસંખ્યાત ગુણા અધિક છે,  
(૩) અનન્ત ગુણા અધિક છે.

આ પ્રમાણે શેષ, (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ અને  
(૮) સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્ઠસ્થાન  
પતિત છે.



જૈન સાઈટ  
જેનમ્ જયતિ જેનમ્

ફાસા ણં મીય-ઉસિણ-નિદ્ધલુક્કવેહિં છટ્ટાણવડિણ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

- પણ્ણ. પ.૫, સુ. ૫૦૪

### ૧. ઁંધાણં પજ્જવપમાણં -

પ. દુપદેસિયાણં ઁંધાણં ઢંતે ! કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ઢંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“દુપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! દુપદેસિણ ઁંધે દુપદેસિયસ્સ ઁંધસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાણ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાણ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાણ - ૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્બહિણ ।

જઈ હીણે - પદેસહીણે,

અહ અબ્બહિણ - પદેસમબ્બહિણ,

(૪) ઠિઈણ ચડટ્ટાણવડિણ ।

(૫) વણ્ણાઈહિં ઉવરિલ્લેહિં ચડહિં ફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિણ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“દુપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં તિપદેસિણ વિ,

ણવરં - ઓગાહણટ્ટયાણ-૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્બહિણ ।

જઈ હીણે - પદેસહીણે વા, દુપદેસહીણે વા ।

અહ અબ્બહિણ - પદેસમબ્બહિણ વા, દુપદેસમબ્બહિણ વા ।

સ્પર્શોમાં શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“પરમાણુ - પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય છે.”

### ૯. સ્કંધોની પર્યાયોનાં પરિમાણ -

પ્ર. ભંતે ! દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“દ્વિ પ્રદેશિક સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય છે?”

ઉ. ગૌતમ ! એક દ્વિ પ્રદેશિક સ્કંધ બીજા દ્વિ પ્રદેશિક સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ - ૧. કદાચિત્ હીન છે, ૨. કદાચિત્ સમાન છે. ૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો - એક પ્રદેશ હીન છે.

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશ અધિક છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

(૫) વર્ણ આદિની અપેક્ષાએ અને ઉપર્યુક્ત ચાર (શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ) સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય છે.”

આ પ્રમાણે ત્રિપ્રદેશિક સ્કંધોની પર્યાયોનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

વિશેષ : અવગાહનાની અપેક્ષાએ - ૧. કદાચિત્ હીન છે, ૨. કદાચિત્ સમાન છે, ૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો - એક પ્રદેશથી હીન છે અથવા બે પ્રદેશથી હીન છે.

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશથી અધિક છે અથવા બે પ્રદેશથી અધિક છે.

एवं -जाव- दसपदेसिए,

णवरं-ओगाहणाए पदेसपरिवुड्डी कायच्वा -जाव-  
दसपदेसिए नवपदेसहीणे त्ति ।

- પ. સંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં ભંતે ! કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
“સંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! સંખેજ્જપદેસિએ ખંધે સંખેજ્જપદેસિયસ્સ ખંધસ્સ-
- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાએ - ૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે,  
૩. સિય અબ્બહિએ ।

जइ हीणे-

૧. સંખેજ્જહાગહીણે વા,  
૨. સંખેજ્જહગુણહીણે વા ।

अह अब्भहिए-

૧. સંખેજ્જહ ભાગઅબ્બહિએ વા,  
૨. સંખેજ્જહગુણ અબ્બહિએ વા ।

(૩) ओगाहणट्टयाए वि दुट्ठाणवडिए ।

(४) ठिईए चउट्ठाणवडिए,

(५-८) वण्णाइउवरिल्ल चउफासपज्जवेहि य  
छट्ठाणवडिए ।

से तेणट्टेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-

“સંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

- પ. અસંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં ભંતે ! કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

आ प्रभासे दस प्रदेशिक स्कंधो सुधी पर्याय विषयक  
वर्णन करवुं श्रोईअे.

વિશેષ - અવગાહનાની અપેક્ષાએ પ્રદેશોની -  
(કમથી) વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ -યાવત્- દસ પ્રદેશી  
સ્કંધ નવ પ્રદેશ હીન સુધી થાય છે.

- પ્ર. ભંતે ! સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ બીજા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી -
- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ - ૧. કદાચિત્ હીન છે; ૨. કદાચિત્ સમાન છે, ૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો -

- (૧) સંખ્યાતમાં ભાગ હીન છે,  
(૨) સંખ્યાતગુણા હીન છે.

જો અધિક છે તો -

- (૧) સંખ્યાતમાં ભાગ અધિક છે,  
(૨) સંખ્યાતગુણા અધિક છે.  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ દ્વિસ્થાન પતિત છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વર્ણાદિ તથા ઉપરનાં ચાર સ્પર્શોનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય છે.”

- પ્ર. ભંતે ! અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે-



“અસંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જપદેસિએ ખંધે અસંખેજ્જપદેસિયસ્સ ખંધસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૫-૮) વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લ ચડફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અસંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

૫. અણંતપદેસિયાણં ખંધાણં ભંતે ! કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

૫. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“અણંતપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! અણંતપદેસિએ ખંધે અણંતપદેસિયસ્સ ખંધસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,
- (૮) ફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અણંતપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

-પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૦૫-૫૧૦

“અસંખ્યાત પ્રદેશિક સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ બીજા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી-

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,
- (૫-૮) વર્ણાદિ તથા ઉપરનાં ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

૫. ભંતે ! અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ બીજા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,
- (૫) વર્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,
- (૮) સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહેવાય છે.”

૧૦. એગપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં પજ્જવા પમાણં -

પ. એગપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં ભંતે ! કેવહ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“એગપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! એગપદેસોગાઢે પોગ્ગલે એગપદેસોગાઢસ્સ પોગ્ગલસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૫-૮) વણ્ણાહ ઉવરિલ્લ ચડફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-

“એગપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં દુપદેસોગાઢે વિ -જાવ- દસપદેસોગાઢે વિ ।

પ. સંખેજ્જપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં ભંતે ! કેવહ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“સંખેજ્જપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! સંખેજ્જપદેસોગાઢે પોગ્ગલે સંખેજ્જપદેસોગાઢસ્સ પોગ્ગલસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ દુટ્ટાણવડિએ,

(૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૫-૮) વણ્ણાહ ઉવરિલ્લચડફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

૧૦. એકાદિ પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોનાં પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક પ્રદેશમાં અવગાઢ એક પુદ્ગલ બીજા એક પ્રદેશમાં અવગાઢ એક પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વર્ણાદિ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“એક પ્રદેશમાં અવગાઢ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે દ્વિ પ્રદેશાવગાઢથી દસ પ્રદેશાવગાઢ સ્કંધ સુધી પર્યાયોની માટે કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ બીજા સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વર્ણાદિ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.



સે તેણદ્વેષં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“સંખેજ્જપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।”

પ. અસંખેજ્જપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં ભંતે ! કેવઇયા પજ્જવા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્વેષં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“અસંખેજ્જપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જપદેસોગાઢે પોગ્ગલે અસંખેજ્જ પદેસોગાઢસ્સ પોગ્ગલસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૫-૮) વ્ણાઈ અટ્ટફાસેહિ છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણદ્વેષં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“અસંખેજ્જપદેસોગાઢાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।”

- પ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૧૧-૫૧૪

૧૧. એગાસમયઠિઈયાણં પોગ્ગલાણં પજ્જવ પમાણં-

પ. એગસમયઠિઈયાણં પોગ્ગલાણં ભંતે ! કેવઇયા પજ્જવા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્વેષં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“એગસમયઠિઈયાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! એગસમયઠિઈએ પોગ્ગલે એગસમયઠિઈયસ્સ પોગ્ગલસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

પ્ર. ભંતે ! અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલ, બીજા અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વ્ણાઈ તથા આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અસંખ્યાત પ્રદેશાવગાઢ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

૧૧. એકાદિ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક સમયની સ્થિતિવાળા એક પુદ્ગલ, બીજા એક સમયની સ્થિતિવાળા એક પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૪) ઠિઈંએ તુલ્લે,  
(૫-૮) વણ્ણાઇઅદ્દુપાસેહિ ય છદ્દાણવડિએ ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-  
“એગસમયઠિઈંયાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?”

એવં -જાવ- દસસમયઠિઈંએ ।

સંસેજ્જસમયઠિઈંયાણં એવં ચેવ ।

ણવરં - ઠિઈંએ દુદ્દાણવડિએ ।  
અસંસેજ્જસમયઠિઈંયાણં એવં ચેવ ।

ણવરં - ઠિઈંએ ચડદ્દાણવડિએ ।  
-પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૧૫-૫૧૮

૧૨. એગાઇગુણવણ્ણ-ગંધ-રસ-પાસયાણં પોગ્ગલાણં -  
પજ્જવ પમાણં-

- પ. એગગુણકાલગાણં પોગ્ગલાણં ભંતે ! કેવદ્દયા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
“એગગુણકાલગાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?”
૩. ગોયમા ! એગગુણકાલે પોગ્ગલે એગગુણકાલગસ્સ  
પોગ્ગલસ્સ-

- (૧) દવ્વદ્દયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસદ્દયાએ છદ્દાણવડિએ,  
(૩) ઓગાહણદ્દયાએ ચડદ્દાણવડિએ,  
(૪) ઠિઈંએ ચડદ્દાણવડિએ,  
(૫-૮) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

અવસેસેહિં વણ્ણ-ગંધ-રસ-પાસપજ્જવેહિં  
છદ્દાણવડિએ ।

અદ્દહિં પાસેહિં છદ્દાણવડિએ ।

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૫-૮) વર્ણાદિ તથા આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“એક સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અનન્ત  
પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે દસ સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ  
સુધીની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

સંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની પર્યાય  
પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે.

અસંખ્યાત સમયની સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની  
પર્યાયોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

૧૨. એકાદિ ગુણ યુક્ત વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શવાળા  
પુદ્ગલોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! એક ગુણ કાળા પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“એક ગુણ કાળા પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી  
છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક ગુણ કાળા એક પુદ્ગલ બીજા એક  
ગુણ કાળા પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) કૃષ્ણ વર્ણનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
સમાન છે.

શેષ વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શોનાં પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

તેમજ આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ (પણ)  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“એગુણકાલગાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ।”

એવં -જાવ- દસગુણકાલણં ।

સંખેજ્જગુણકાલણં વિ એવં ચેવ,

ણવરં-સટ્ટાણે દુટ્ટાણવડિણં ।

એવં અસંખેજ્જગુણકાલણં વિ,

ણવરં-સટ્ટાણે ચડટ્ટાણવડિણં ।

એવં અણંતગુણકાલણં વિ,

ણવરં-સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિણં ।

એવં જહા કાલવણ્ણસ્સ વત્તવ્વયા ભણિયા તહા  
સેસાણ વિ વણ્ણ-ગંધ-રસ-ફાસાણં વત્તવ્વયા  
ભાણિયવ્વા -જાવ- અણંતગુણલુક્કહે ।

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૧૯-૫૨૪

૧૩. જહણ્ણોગાહણગાર્હિણં દુપદેસિયાણં પોગ્ગલાણં પજ્જવ  
પમાણં -

પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ભંતે ! દુપદેસિયાણં પોગ્ગલાણં  
કેવડિયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણોગાહણં દુપદેસિયાણં ધંધાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણં દુપદેસિયાણં ધંધે જહણ્ણો-  
ગાહણસ્સ દુપદેસિયાણં ધંધસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાણં તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાણં તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાણં તુલ્લે,

(૪) ઠિઈણં ચડટ્ટાણવડિણં,

(૫-૮) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણં,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“એક ગુણ કાળા પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી  
છે.”

આ પ્રમાણે દસ ગુણ કાળા (પુદ્ગલ) પર્યાય સુધી  
કહેવી જોઈએ.

સંખ્યાત ગુણ કાળા (પુદ્ગલો)ની પર્યાય પણ આ  
પ્રમાણે જાણવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં દ્વિસ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે અસંખ્યાતગુણ કાળા (પુદ્ગલો)ની  
પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ચતુસ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે અનન્ત ગુણ કાળા (પુદ્ગલો)ની  
પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે જેમ કૃષ્ણવર્ણવાળા (પુદ્ગલો)ની  
પર્યાય કહી તેવી જરીતે બાકી બધા વર્ણ, ગંધ, રસ  
અને સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોની પર્યાય અનન્તગુણ  
રૂક્ષ સુધી કહેવી જોઈએ.

૧૩. જઘન્ય અવગાહના આદિવાળા દ્વિ પ્રદેશી આદિ સ્કંધોની  
પર્યાયોનું પ્રમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી  
સ્કંધ, બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી  
સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) કૃષ્ણ વર્ણનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,

સેસં વણ્ણ-ગંધ-રસ-ફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,

સીય-ઉસિણ-ગિલ્લ-લુવ્ખફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“જહણ્ણોગાહણયાણં તિપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

उक्कोसोगाहणए वि एवं चेव ।

अजहण्णमणुक्कोसोगाहणओ णत्थि ।

- પ. જહણ્ણોગાહણયાણં ભંતે ! તિપદેસિયાણં ખંધાણં કેવઇયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-
- “જહણ્ણોગાહણયાણં તિપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! जहा दुपदेसिए जहण्णोगाहणए,

उक्कोसोगाहणए वि एवं चेव ।

एवं जहण्णमणुक्कोसोगाहणए वि ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“જહણ્ણોગાહણયાણં તિપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

- પ. જહણ્ણોગાહણયાણં ભંતે ! चउपदेसियाणं खंधाणं अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”
- ઉ. ગોયમા ! जहा जहण्णोगाहणए दुपदेसिए तथा जहण्णोगाहणए चउप्पदेसिए ।

एवं जहा उक्कोसोगाहणए दुपदेसिए तथा उक्कोसोगाहणए चउप्पएसिए वि ।

શેષ વર્ણ, ગંધ અને રસનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ પણ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે-

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશિક સ્કંધની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા માટે પણ આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધ હોતા નથી.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! જેવી રીતે જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય કહી તે પ્રમાણે અહિયાં પણ કહેવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા ત્રિપ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા ચતુઃ પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય કેટલી કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જેમ જઘન્ય અવગાહનાવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધની પર્યાય કહી છે તે જ પ્રમાણે જઘન્ય અવગાહનાવાળા ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

જે પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય કહી તેજ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા ચતુઃપ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

एवं अजहण्णमणुक्कोसोगाहणए वि चउप्पएसिए,

णवरं-ओगाहणट्टयाए -

१. सिय हीणे, २. सिय तुल्ले, ३. सिय अब्भहिए ।

जइ हीणे-पदेसहीणे,

अह अब्भहिए-पदेसअब्भहिए ।

एवं -जाव- दसपदेसिए णेयव्वं,

णवरं-अजहण्णमणुक्कोसोगाहणए पदेसपरिवुड्डी  
कायव्वा

-जाव- दसपदेसियस्स सत्त पदेसापरिवुड्डीज्जंति ।

प. जहण्णोगाहणगाणं भंते ! संखेज्जपदेसियाणं खंधाणं  
केवइया पज्जवा पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।

प. से केणट्ठेणं भंते ! एवं बुच्चइ-

“जहण्णोगाहणगाणं संखेज्जपदेसियाणं खंधाणं  
अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”

उ. गोयमा ! जहण्णोगाहणए संखेज्जपदेसिए  
जहण्णोगाहणगस्स संखेज्जपदेसियस्स-

(१) दव्वट्टयाए तुल्ले,

(२) पदेसट्टयाए दुट्ठाणवडिए,

(३) ओगाहणट्टयाए तुल्ले,

(४) ठिईए चउट्ठाणवडिए,

(५-८) वण्णाइ चउफासपज्जवेहि य छट्ठाणवडिए ।

से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-

“जहण्णोगाहणगाणं संखेज्जपदेसियाणं खंधाणं  
अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”

एवं उक्कोसगाहणए वि,

अजहण्णमणुक्कोसोगाहणए वि एवं चेव,

णवरं-सट्ठाणे दुट्ठाणवडिए ।

आ प्रमाझे मध्यम अवगाહનાવાળા યતુ:પ્રદેશી  
સ્કંધની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : અવગાહનાની અપેક્ષાએ -

૧. કદાચિત્ હીન છે, ૨. કદાચિત્ સમાન છે,  
૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો - એક પ્રદેશી હીન છે,

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશ અધિક છે.

આ પ્રમાણે દસ પ્રદેશી સ્કંધની પર્યાય સુધી કહેવું  
જોઈએ.

વિશેષ : અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહના-  
વાળામાં એક-એક પ્રદેશની પરિવૃદ્ધિ કરવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે દસ પ્રદેશી સુધી સાત પ્રદેશ વધે છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાતપ્રદેશી  
સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત  
પ્રદેશી સ્કંધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત  
પ્રદેશી સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વર્ણાદિ અને ચાર સ્પર્શોની પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા માટે પણ  
જાણવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા  
સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાયોનું વર્ણન પણ આ  
પ્રમાણે છે.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં (અવગાહનાની અપેક્ષાએ)  
દ્વિ સ્થાન પતિત છે.

- પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ભંતે ! અસંખેજ્જપદેસિયાણં  
 ઁંધાણં કેવઇયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
 “જહણ્ણોગાહણગાણં અસંખેજ્જપદેસિયાણં ઁંધાણં  
 અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણાએ અસંખેજ્જપદેસિયાએ ઁંધે  
 જહણ્ણોગાહણગસસ અસંખેજ્જપદેસિયાસસ ઁંધસસ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
 (૨) પદેસટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,  
 (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,  
 (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,  
 (૫-૮) વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લપાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-

“જહણ્ણોગાહણગાણં અસંખેજ્જપદેસિયાણં ઁંધાણં  
 અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસોગાહણાએ વિ,

અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણાએ વિ એવં ચેવ,

ણવરં - સટ્ટાણે ચડટ્ટાણવડિએ ।

- પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ભંતે ! અણંતપદેસિયાણં ઁંધાણં  
 કેવઇયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
 “જહણ્ણોગાહણગાણં અણંતપદેસિયાણં ઁંધાણં  
 અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણાએ અણંતપદેસિયાએ ઁંધે  
 જહણ્ણોગાહણગસસ અણંતપદેસિયાસસ ઁંધસસ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
 (૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,  
 (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી  
 સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 “જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી  
 સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત  
 પ્રદેશી સ્કંધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા  
 અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
 (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,  
 (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
 (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાન પતિત છે,  
 (૫-૮) વર્ણાદિ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની  
 અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી  
 સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

ઉલ્લુપ્પ અવગાહનાવાળા(અસંખ્યાત પ્રદેશી)સ્કંધોના  
 પર્યાયોના માટે પણ આ પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુલ્લુપ્પ મધ્યમ અવગાહનાવાળા  
 પર્યાયોના માટે પણ આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં યતુ:સ્થાન પતિત છે.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી  
 સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 “જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની  
 અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત  
 પ્રદેશી સ્કંધ બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત  
 પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
 (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,  
 (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૪) ઠિઈંએ ચડઢાણવડિએ,  
(૫-૮) વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લચડફાસેહિ ય  
છઢાણવડિએ ।

સે તેણઢેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણોગાહણગાણં અણંતપદેસિયાણં ઁંધાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

**ઉક્કોસોગાહણાએ વિ એવં ચેવ,**

**ણવરં-ઠિઈંએ વિ તુલ્લે ।**

પ. અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણગાણં ંતે ! અણંત  
પદેસિયાણં ઁંધાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણઢેણં ંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણગાણં અણંતપદેસિયાણં  
ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણાએ અણંતપદેસિએ  
ઁંધે અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણગસસ અણંતપદેસિયસસ  
ઁંધસસ-

(૧) દવ્વઢુયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસઢુયાએ છઢાણવડિએ,

(૩) ઓગાહણઢુયાએ ચડઢાણવડિએ,

(૪) ઠિઈંએ ચડઢાણવડિએ,

(૫-૮) વણ્ણાઈ અઢાફાસેહિં છઢાણવડિએ ।

સે તેણઢેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણગાણં અણંતપદેસિયાણં  
ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૨૫-૫૩૧

૧૪. જહણ્ણાઈ ઠિઈંયાણં પરમાણુઆઈંણં પજ્જવ પમાણં-

પ. જહણ્ણઠિઈંયાણં ંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં કેવડયા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણઢેણં ંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૫-૮) વણ્ણાઈ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય છે.”

**ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની  
પર્યાય પણ આ પ્રમાણે જાણવી જોઈએ.**

**વિશેષ :** સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે.

પ્ર. ભંતે ! અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહના-  
વાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા  
અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહના-  
વાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, બીજા મધ્યમ અવગાહના-  
વાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વણ્ણાઈ અને આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા  
અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

૧૪. જઘન્યાઈ સ્થિતિવાળા પરમાણુ આઈની પર્યાયોનું  
પ્રમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જહણ્ણઠિઈયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈએ પરમાણુપોગ્ગલે જહણ્ણઠિઈયસ્સ પરમાણુપોગ્ગલસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે
- (૪) ઠિઈએ તુલ્લે,
- (૫-૮) વણ્ણાઈ ડુફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ડકોસઠિઈએ વિ,

અજહણ્ણમણુકોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ,

જાવરં-ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ ।

૫. જહણ્ણઠિઈયાણં ભંતે ! ડુપદેસિયાણં ચંધાણં કેવડ્યા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

૫. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં ડુપેસિયાણં ચંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈએ ડુપદેસિએ ચંધે જહણ્ણઠિઈયસ્સ ડુપદેસિયસ્સ ચંધસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ-૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્બહિએ ।

જઈ હીણે - પદેસહીણે,

અહ અબ્બહિએ-પદેસઅબ્બહિએ,

- (૪) ઠિઈએ તુલ્લે,
- (૫-૮) વણ્ણાઈ ચડટ્ટાણવડિએ ।

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલ, બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૫-૮) વર્ણાદિ તથા બે સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાન પતિત છે.

૫. પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

૫. પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધ, બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે.
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે.
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ-૧. કદાચિત્ ડીન, ૨. કદાચિત્ સમાન, ૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો ડીન છે તો - એક પ્રદેશ ડીન છે,

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશ અધિક છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૫-૮) વર્ણાદિ તથા ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.



સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં દુપદેસિયાણં ઁધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસઠિઈએ વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ,

ણવરં- ઠિઈએ ચડદ્વાણવડિએ ।

એવં -જાવ- દસપદેસિએ,

ણવરં-પદેસપરિવુહ્હીકાયવ્વા ।

ઓગાહણદ્વયાએ તિસુ વિ ગમએસુ -જાવ- દસપદેસિએ  
નવ પદેસા વડ્ડિહજ્જંતિ ।

પ. જહણ્ણઠિઈયાણં ધંતે ! સંખેજ્જપદેસિયાણં ઁધાણં  
કેવડ્ડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણદ્વેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણઠિઈયાણં સંખેજ્જપદેસિયાણં ઁધાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈએ સંખેજ્જપદેસિએ ઁધે  
જહણ્ણઠિઈયસ્સ સંખેજ્જપદેસિયસ્સ ઁધસ્સ-

(૧) દવ્વદ્વયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસદ્વયાએ દુદ્વાણવડિએ,

(૩) ઓગાહણદ્વયાએ દુદ્વાણવડિએ,

(૪) ઠિઈએ તુલ્લે,

(૫-૮) વણ્ણાઈ ચડફાસેહિ ય છદ્વાણવડિએ ।

સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં સંખેજ્જપદેસિયાણં ઁધાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસઠિઈએ વિ,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત  
પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોની  
પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા દ્વિપ્રદેશી  
સ્કંધની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુસ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે દસ પ્રદેશી સ્કંધ સુધી પર્યાય કહેવી  
જોઈએ.

વિશેષ : આમાં એક-એક પ્રદેશની કમશ : પરિવૃદ્ધિ  
કરવી જોઈએ.

અવગાહનાનાં ત્રણે આલાપકોમાં દસ પ્રદેશી સ્કંધ  
સુધી નવ પ્રદેશોની વૃદ્ધિ થાય છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધ, બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ દ્વિસ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ પણ દ્વિસ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૫-૮) વર્ણાદિ તથા ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા સંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધોની પર્યાય જાણવી જોઈએ.

અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઈં વિ એવં ચેવ,

ળવરં-ઠિઈં ચડઢાણવડિં ।

પ. જહણ્ણઠિઈંયાણં ઢંતે ! અસંખેજ્જપદેસિયાણં ઁંધાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણઢેણં ઢંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈંયાણં અસંખેજ્જપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈંઅસંખેજ્જપદેસિં ઁંધે જહણ્ણઠિઈંયસ્સ અસંખેજ્જપદેસિયસ્સ ઁંધસ્સ-

(૧) ઢવ્ઢયાં તુલ્લે,

(૨) પદેસઢયાં ચડઢાણવડિં,

(૩) ઓગાહણઢયાં ચડઢાણવડિં,

(૪) ઠિઈં તુલ્લે,

(૫-૭) વણ્ણાઈ ડવરિલ્લચડફાસેહિ ય ઁઢાણવડિં ।

સે તેણઢેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈંયાણં અસંખેજ્જપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ડક્કોસઠિઈં વિ,

અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઈં વિ એવં ચેવ,

ળવરં-ઠિઈં ચડઢાણવડિં ।

પ. જહણ્ણઠિઈંયાણં ઢંતે ! અણંતપદેસિયાણં ઁંધાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણઢેણં ઢંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈંયાણં અણંતપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણઠિઈં અણંતપદેસિં ઁંધે જહણ્ણઠિઈંયસ્સ અણંતપદેસિયસ્સ ઁંધસ્સ-

અજઘન્ય - અનુકૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી -

(૧) ઢ્રવ્ઢની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૫-૭) વર્ણાદિ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુકૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુ:સ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધથી-

- (૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તુલ્લે,
- (૫-૮) વણ્ણાઈ અટ્ટુફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણઠિઈયાણં અણંતપદેસિયાણં ચંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસઠિઈએ વિ,

અજહણ્ણમણુક્કોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ,

ગવરં-ઠિઈએ ચટ્ટાણવડિએ ।

- પણ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૩૨-૫૩૭

૧૫. જહણ્ણાઈ ગુણવણ્ણ-ગંધ-રસ-ફાસયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં પજ્જવ પમાણં-

- પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણગુણકાલયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલએ પરમાણુપોગ્ગલે જહણ્ણગુણકાલયસ્સ પરમાણુપોગ્ગલસ્સ-  
(૧) દબ્બટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૪) ઠિઈએ ચટ્ટાણવડિએ,  
(૫) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે, અવસેસા વણ્ણાણત્થિ ।  
(૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) ફાસપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૫-૮) વર્ણાદિ તથા આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા અનન્ત - પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય જાણવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાયોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે.

જૈન સાઈટ  
INSITE  
જૈન મુદ્દાઓ

૧૫. જઘન્યાદિ ગુણ-વર્ણ-ગંધ-રસ-સ્પર્શવાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્યગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્યગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલ બીજા જઘન્યગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલથી -  
(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૫) કૃષ્ણ વર્ણનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે, શેષ વર્ણ નથી હોતા.  
(૬) ગંધ, (૭) રસ,  
(૮) સ્પર્શની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ,

એવં અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ,

ણવ્વરં-સટ્ઠાણે છટ્ઠાણવડિે ।

પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! દુપદેસિયાણં ધંધાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં દુપદેસિયાણં ધંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલે દુપદેસિે ધંધે જહણ્ણગુણકાલયસ્સ દુપદેસિયસ્સ ધંધસ્સ-

(૧) દવ્વટ્ટયાે તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાે તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાે -

૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્બહિે ।

જઈ હીણે - પદેસહીણે,

અહ અબ્બહિે - પદેસઅબ્બહિે ।

(૪) ઠિઈે ચઉટ્ટાણવડિે,

(૫) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

(૬-૮) અવસેસવણ્ણાઈ ઉવરિલ્લચઉફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિે ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં દુપદેસિયાણં ધંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ,

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ એવં ચેવ,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ કાળા પરમાણુ પુદ્ગલોની પર્યાયોનું પણ વર્ણન કરવું જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણકાળા દ્વિપ્રદેશિક સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણકાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધ બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ -

૧. કદાચિત્ હીન છે, ૨. કદાચિત્ સમાન છે, ૩. કદાચિત્ અધિક છે.

જો હીન છે તો - એક પ્રદેશ હીન છે,

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશ અધિક છે.

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૬-૮) શેષ વર્ણાદિ તથા ઉપર્યુક્ત ચાર સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણકાળા દ્વિપ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ કાળા દ્વિ પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાયોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ.

ળવરં- સદ્ગાણે છદ્ધાણવડિએ ।

એવં -જાય- દસપદેસિએ,

ળવરં-પદેસપરિવુઢ્ઠી ઓગાહણાએ તહેવ ।

- પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! સંખેજ્જપદેસિયાણં  
ખંધાણં કેવદ્ધયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણદ્ધેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણગુણકાલયાણં સંખેજ્જપદેસિયાણં  
ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલએ સંખેજ્જપદેસિએ  
ખંધે જહણ્ણગુણકાલયસ્સ સંખેજ્જપદેસિયસ્સ  
ખંધસ્સ-
- (૧) દવ્વદ્ધયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસદ્ધયાએ દુદ્ધાણવડિએ,  
(૩) ઓગાહણદ્ધયાએ દુદ્ધાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ ચડ્ધાણવડિએ,  
(૫-૮) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

અવસેસેહિં વણ્ણાઈવરિલ્લુફાસેહિ ય  
છદ્ધાણવડિએ ।

સે તેણદ્ધેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં સંખેજ્જપદેસિયાણં  
ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલએ વિ,

અજહણ્ણમણ્ણુક્કોસગુણકાલએ વિ એવં ચેવ,

ળવરં-સદ્ગાણે છદ્ધાણવડિએ ।

- પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! અસંખેજ્જપદેસિયાણં  
ખંધાણં કેવદ્ધયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણદ્ધેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે દસ પ્રદેશી સ્કંધો સુધી પર્યાય કહેવી  
જોઈએ.

વિશેષ - અવગાહનામાં પ્રદેશની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ  
તે પ્રમાણે કરવી જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી પુદ્ગલોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ  
બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી -
- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ દ્વિ સ્થાન પતિત છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ દ્વિ સ્થાન  
પતિત છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૫-૮) કૃષ્ણ વર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન  
છે.

અવશિષ્ટ વર્ણ આદિ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા સંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ કાળા  
અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે  
કહેવી જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જહણ્ણગુણકાલયાણં અસંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલે અસંખેજ્જપદેસિએ ખંધે જહણ્ણગુણકાલયસ્સ અસંખેજ્જપદેસિયસ્સ ખંધસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૫-૮) કાલવણ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

અવસેસેહિં વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લચડફાસેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં અસંખેજ્જપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઉક્કોસગુણકાલે વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકાલે વિ એવં ચેવ,

ણવરં-સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિએ ।

પ. જહણ્ણગુણકાલયાણં ભંતે ! અણંતપદેસિયાણં ખંધાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણગુણકાલયાણં અણંતપદેસિયાણં ખંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણગુણકાલે અણંતપદેસિએ ખંધે જહણ્ણગુણકાલયસ્સ અણંતપદેસિયસ્સ ખંધસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,

“જઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધ, બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,
- (૫-૮) કૃષ્ણ વર્ણનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.

શેષ વર્ણ આદિ તથા અંતિમ ચાર સ્પર્શોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોના પર્યાયોનું વર્ણન છે.

આ પ્રમાણે અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ કાળા અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા. માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણકાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધ, બીજા જઘન્ય ગુણ કાળા અનન્ત પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૪) ઠિઈંએ ચડદ્વાળવડિએ,  
(૫-૮) કાલવળ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
અવસેસેહિં વળ્ણાઙ્ગઅદ્ધુફાસેહિ ય છદ્ધાળવડિએ ।

સે તેળદ્દેળં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહળ્ણગુળકાલયાળં અળંતપદેસિયાળં ઁધાળં  
અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ।”

એવં ઁકોસગુળકાલએ વિ ।

અજહળ્ણમળ્ણુકોસગુળકાલએ વિ એવં ઁવ,

ળવરં-સદ્ધાળે છદ્ધાળવડિએ ।

એવં નીલ-લોહિય-હાલિઈ-સુકિલ્લ-સુભિગંધ-  
દુભિગંધ-તિત્ત-કઙ્કુ-કસાય-અંબિલ-મહુરરસપજ્જવેહિ  
ય વત્તવ્વયા ઢાળિયવ્વા ।

ળવરં-પરમાળ્ણુપોગ્ગલસ્સ-સુભિગંધસ્સ દુભિગંધો  
ન ઢળ્ણઈ,

દુભિગંધસ્સ સુભિગંધો ન ઢળ્ણઈ,

તિત્તસ્સ અવસેસા ન ઢળ્ણઈ,

એવં કઙ્કુચાઈળ વિ,

સેસં તં ઁવ ।

પ. જહળ્ણગુળકકલ્લડાળં ઢંતે ! અળંતપદેસિયાળં  
ઁધાળં કેવઈયા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?

ઁ. ગોયમા ! અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ।

પ. સે કેળદ્દેળં ઢંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહળ્ણગુળકકલ્લડાળં અળંતપદેસિયાળં ઁધાળં  
અળંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?”

ઁ. ગોયમા ! જહળ્ણગુળકકલ્લડે અળંતપદેસિએ ઁધે  
જહળ્ણગુળકકલ્લડસ્સ અળંતપદેસિયસ્સ ઁધસ્સ-

(૧) દલ્લદ્ધયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસદ્ધયાએ છદ્ધાળવડિએ,

(૩) ઁગાહળદ્ધયાએ ચડદ્વાળવડિએ,

(૪) ઠિઈંએ ચડદ્વાળવડિએ,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન પતિત છે,  
(૫-૮) કૃષ્ણ વર્ણની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.  
અવશિષ્ટ વર્ણ આદિ અને આઠ સ્પર્શોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કાળા અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની અનંત  
પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કાળા અનંત પ્રદેશી  
સ્કંધોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ  
કાળા અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાયોનું વર્ણન કરવું  
જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે લીલો, લાલ, પીળો (પીત) સફંદ,  
સુગન્ધ, દુર્ગન્ધ, તીખો, કડવો, કસાયલો, ખાટો,  
મીઠો રસની પર્યાયોનું પણ વર્ણન કરવું જોઈએ.

વિશેષ - સુગન્ધવાળા પરમાણુ પુદ્ગલમાં દુર્ગન્ધ  
નથી કહેવી,

દુર્ગન્ધવાળા પરમાણુ પુદ્ગલમાં સુગન્ધ નથી કહેવી.

તીખા રસવાળામાં શેષ રસોનું વર્ણન ન કરવું જોઈએ.

કડવા આદિ રસોના માટે આ પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

બાકીનું વર્ણન પૂર્વવત્ છે.

પ્ર. ઢંતે ! જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઁ. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ઢંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની અનંત  
પર્યાય કહી છે ?”

ઁ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનંત પ્રદેશી સ્કંધ,  
બીજા જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનંત પ્રદેશી સ્કંધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન  
પતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વળ્ણ-ગંધ-રસેહિં છટ્ટાણવડિણ,  
કક્ષ્વડફાસપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
અવસેસેહિં સત્તફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણગુણકક્ષ્વડાણં અણંતાપદેસિયાણં ધંધાણં  
અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ।”

એવં ઝક્કોસગુણકક્ષ્વડે વિ ।

અજહણ્ણમણુક્કોસગુણકક્ષ્વડે વિ એવં ચેવ,

ણવરં-સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિણ ।  
એવં મઝય-ગરૂય-લહુણે વિ ખાણિયવ્વે ।

- પ. જહણ્ણગુણસીયાણં ધંતે ! પરમાણુપોગ્ગલાણં  
કેવડયા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણટ્ટેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણગુણસીયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા  
પજ્જવા પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણગુણસીયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં  
જહણ્ણગુણસીયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં
- (૧) દવ્વટ્ટયાણે તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાણે તુલ્લે,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાણે તુલ્લે,  
(૪) ઠિઈણે ચઠટ્ટાણવડિણ ,  
(૫-૮) વળ્ણ-ગંધ-રસેહિં છટ્ટાણવડિણ

સીયાફાસપજ્જવેહિં ય તુલ્લે,  
ઝસિણાફાસો ન ધળ્ણાઈ,  
નિદ્ધલુક્ષ્વફાસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિણ ।

(૫-૮) વર્ણ, ગન્ધ, રસ, સ્પર્શની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,

કર્કશ સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે.  
અવશિષ્ટ સાત સ્પર્શોનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણ કર્કશ અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની અનંત  
પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણ કર્કશ (અનંત પ્રદેશી  
સ્કંધોની પર્યાય જાણવી જોઈએ.)

અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ કર્કશ અનંત  
પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી  
જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ પ્રમાણે મૂઠુ, ગુરુ (ભારે) અને લઘુ (હલકા)  
સ્પર્શવાળા અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાય પણ  
કહેવી જોઈએ.

જૈન સાઈટ  
JAIN SITE  
જેનમ્ જયતિ સાલોનમ્

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણ શીત પરમાણુ પુદ્ગલોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શાં માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત પરમાણુ પુદ્ગલોની અનંત  
પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણશીત પરમાણુ પુદ્ગલ,  
બીજા જઘન્ય ગુણશીત પરમાણુ પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાન પતિત છે,

(૫-૮) વર્ણ, ગન્ધ અને રસોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન  
પતિત છે,

શીત સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

એમાં ઉષ્ણ સ્પર્શનું વર્ણન ન કરવું જોઈએ,

સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાન પતિત છે.



સે તેણદ્રેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“જહણ્ણગુણસીયાણં પરમાણુપોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

एवं उक्कोसगुणसीए वि ।

अजहण्णमणुक्कोसगुणसीए वि एवं चेव,

णवरं- सट्ठाणे छट्ठाणवडिए ।

પ. જહણ્ણગુણસીયાણં ભંતે ! દુપદેસિયાણં ધંધાણં કેવદ્ધયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।

પ. સે કેણદ્રેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-

“જહણ્ણગુણસીયાણં દુપદેસિયાણં ધંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! जहण्णगुणसीए दुपदेसिए धंधे जहण्णगुणसीयस्स दुपदेसियस्स धंधस्स-

(૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પદેસટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ-૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્ભહિએ ।

जइ हीणे-पदेसहीणे,

अह अब्भहिए-पदेसअब्भहिए ।

(૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૫-૮) વણ્ણ-ગંધ-રસપજ્જવેહિં છટ્ટાણવડિએ,

सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले,

उसिण-निद्ध-लुक्खफासपज्जवेहिं छट्ठाणवडिए ।

સે તેણદ્રેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“જહણ્ણગુણસીયાણં દુપદેસિયાણં ધંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

एवं उक्कोसगुणसीए वि,

अजहण्णमणुक्कोसगुणसीए वि एवं चेव,

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત પરમાણુ પુદ્ગલોના અનંત પર્યાય કહ્યા છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણશીત (પરમાણુ પુદ્ગલો)ની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

अजघन्य अनुत्कृष्ट (मध्यम) गुणशीत (परमाणु पुद्गलो)ની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ - સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણશીત દ્વિ પ્રદેશિક સ્કન્ધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણશીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધ, બીજા જઘન્ય ગુણશીત દ્વિ પ્રદેશી સ્કન્ધથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ-૧. કદાચિત્ હીન, ૨. કદાચિત્ સમાન અને ૩. કદાચિત્ વધારે છે.

જો હીન છે તો - એક પ્રદેશ હીન છે,

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશ અધિક છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુસ્થાન પતિત છે,

(૫) વર્ણ, ગન્ધ અને રસની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

શીત સ્પર્શ પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણશીત દ્વિપ્રદેશી સ્કન્ધોની પર્યાય જાણવી જોઈએ.

अजघन्य अनुत्कृष्ट (मध्यम) द्विप्रदेशी स्कंधोना પર્યાયોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.



પ. સે કેળદ્વેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ -  
“जहण्णगुणसीयाणं असंखेज्जपदेसियाणं खंधाणं  
अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”

उ. गोयमा ! जहण्णगुणसीए असंखेज्जपदेसिए खंधे  
जहण्णगुणसीयस्स असंखेज्जपदेसियस्स खंधस्स-

- (१) दव्वट्टयाए तुल्ले,
- (२) पदेसट्टयाए चउट्टाणवडिए,
- (३) ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए,
- (४) ठिईए चउट्टाणवडिए,
- (५-८) वण्णाइपज्जवेहिं छट्टाणवडिए,

सीयफासपज्जवेहिं तुल्ले,  
उसिण-तिद्ध-लुक्ख-फासपज्जवेहिं छट्टाणवडिए।

से तेणद्वेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-  
“जहण्णगुणसीयाणं असंखेज्जपदेसियाणं खंधाणं  
अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।”

एवं उक्कोसगुणसीए वि ।

अजहण्णमणुक्कोसगुणसीए वि एवं चेव ।

णवरं-सट्टाणे छट्टाणवडिए ।

પ. જહણ્ણગુણસીયાણં ભંતે ! અણંતપદેસિયાણં ધંધાણં  
કેવહયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! अणंता पज्जवा पण्णत्ता ।

પ. સે કેળદ્વેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
“जहण्णगुणसीयाणं अणंतपदेसियाणं खंधाणं  
अणंता पज्जवा पण्णत्ता ?”

उ. गोयमा ! जहण्णगुणसीए अणंतपदेसिए खंधे  
जहण्णगुणसीयस्स अणंतपदेसियस्स खंधस्स-

- (१) दव्वट्टयाए तुल्ले,
- (२) पदेसट्टयाए छट्टाणवडिए,
- (३) ओगाहणट्टयाए चउट्टाणवडिए,

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનંત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણશીત અસંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધ, બીજા જઘન્ય ગુણશીત અસંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ યતુસ્થાનપતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુસ્થાનપતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુસ્થાનપતિત છે,
- (૫-૮) વર્ણાદિનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ  
ષટ્સ્થાનપતિત છે,

શીત સ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શનાં પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનંત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણશીત અસંખ્યાત પ્રદેશી  
સ્કંધોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણશીત  
અસંખ્યાત પ્રદેશી સ્કંધોની પર્યાયોનું વર્ણન પણ  
આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાનપતિત છે.

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય ગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની  
કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્યગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કંધોની અનંત  
પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય ગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કંધ,  
બીજા જઘન્યગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કંધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ યતુસ્થાનપતિત છે,

- (૪) ઠિઈએ ચડઢાણવડિએ,  
(૫-૮) વણ્ણાઇપજ્જવેહિં છઢ્ઢાણવડિએ,

સીયફાસપજ્જવેહિં તુલ્લે,  
અવસેસેહિં સત્તફાસપજ્જવેહિં છઢ્ઢાણવડિએ ।

સે તેણઢ્ઢેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-  
“જહણ્ણગુણસીયાણં અણંતપદેસિયાણં ઁંધાણં  
અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”  
એવં ઉક્કોસગુણસીએ વિ ।

અજહણ્ણમણ્ણુક્કોસગુણસીએ વિ એવં ચેવ ।

ણવરં- સઢ્ઢાણે છઢ્ઢાણવડિએ ।  
એવં ઉસિણનિચ્છલુક્કે જહા સીએ ।

પરમાણ્ણુપોગ્ગલસસ તહેવ પડિવક્કો સવ્વેસિં ન  
ભણ્ણઇ ત્તિ ભાણિયવ્વં ।

- પણ્ણ.પ.૫.સુ.૫૩૮-૫૫૩

૧૬. જહણ્ણાઇપદેસિયાણં ઁંધાણં પજ્જવ પમાણં-
- પ. જહણ્ણપદેસિયાણં ભંતે ! ઁંધાણં કેવઇયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।
- પ. સે કેણઢ્ઢેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
“જહણ્ણપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણપદેસિએ ઁંધે જહણ્ણપદેસિયસસ ઁંધસસ-
- (૧) ઢવ્વઢ્ઢયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસઢ્ઢયાએ તુલ્લે ।  
(૩) ઓગહાણઢ્ઢયાએ-
૧. સિય હીણે, ૨. સિય તુલ્લે, ૩. સિય અબ્ભહિએ ।

જઇ હીણે-પદેસહીણે,

- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,  
(૫-૮) વર્ણાદિનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

શીતસ્પર્શનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
શેષ સાત સ્પર્શોની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાન પતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ ગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણશીત અનંત પ્રદેશી સ્કન્ધોની પર્યાયોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાનપતિત છે.

જે પ્રમાણે શીતસ્પર્શ - સ્કન્ધોની પર્યાય કહી તે પ્રમાણે ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષ સ્પર્શોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

આ પ્રમાણે પરમાણ્ણુ પુદ્ગલમાં આ સર્વેનાં પ્રતિપક્ષ આ પ્રમાણે વર્ણન કહી શકાય એવું કહેવું જોઈએ.

૧૬. જઘન્યાદિ પ્રદેશવાળા સ્કન્ધોની પર્યાયોનાં પરિમાણ :
- પ્ર. ભંતે ! જઘન્યપ્રદેશી સ્કન્ધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અનન્ત પર્યાય કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધોની અનન્ત પર્યાય કહી છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! એક જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધ, બીજા જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધથી -
- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ -
૧. કદાચિત્ હીન છે, ૨. કદાચિત્ સમાન છે,  
૩. કદાચિત્ અધિક છે.
- જો હીન છે તો - એક પ્રદેશ હીન છે.

અહ અબ્બહિએ-પદેસઅબ્બહિએ ।

- (૪) ઠિઈએ ચડઢાણવડિએ,  
 (૫) વણ્ણ, (૬) ગંધ, (૭) રસ,  
 (૮) ઉવરિલ્લચડફાસપજ્જવેહિં છઢાણવડિએ ।

સે તેણઢેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

પ. ઉક્કોસપદેસિયાણં ઁંતે ! ઁંધાણં કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણઢેણં ઁંતે ! એવં વુચ્ચઈ -

“ઉક્કોસપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! ઉક્કોસપદેસિએ ઁંધે ઉક્કોસપદેસિયસ્સ ઁંધસ્સ-

- (૧) દવ્વઢુયાએ તુલ્લે,  
 (૨) પદેસઢુયાએ તુલ્લે ।  
 (૩) ઓગાહણઢુયાએ ચડઢાણવડિએ,  
 (૪) ઠિઈએ ચડઢાણવડિએ,  
 (૫-૮) વણ્ણાઈ અઢુફાસપજ્જવેહિ ય છઢાણવડિએ ।

સે તેણઢેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“ઉક્કોસપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

પ. અજહણ્ણમણુક્કોસપદેસિયાણં ઁંતે ! ઁંધાણં કેવઈયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણઢેણં ઁંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“અજહણ્ણમણુક્કોસપદેસિયાણં ઁંધાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

ઉ. ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસપદેસિએ ઁંધે અજહણ્ણમણુક્કોસપદેસિયસ્સ ઁંધસ્સ-

- (૧) દવ્વઢુયાએ તુલ્લે,  
 (૨) પદેસઢુયાએ છઢાણવડિએ,

જો અધિક છે તો - એક પ્રદેશ અધિક છે.

- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાનપતિત છે,  
 (૫) વર્ણ, (૬) ગન્ધ, (૭) રસ તથા,  
 (૮) અન્તિમ ચાર સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય પ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

પ્ર. ઁંતે ! ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ઁંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે?”

ઉ. ગૌતમ ! એક ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધ, બીજા ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
 (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
 (૩) અગવાહનાની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાનપતિત છે,  
 (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ યતુ:સ્થાનપતિત છે,  
 (૫-૮) વર્ણાદિ તથા આઠ સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“ઉત્કૃષ્ટ પ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

પ્ર. ઁંતે ! અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) પ્રદેશી સ્કન્ધોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ઁંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) પ્રદેશી સ્કન્ધોની અનંત પર્યાય કહી છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! એક મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધ, બીજા મધ્યમ પ્રદેશી સ્કન્ધથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
 (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,



- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચઝટ્ટાણવડિએ,  
(૪) ઠિઈએ ચઝટ્ટાણવડિએ,  
(૫-૮) વણ્ણાઈઅટ્ટફાસપજ્જવેહિય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
“અજહણ્ણમણુક્કોસપદેસિયાણં ધંધાણં અણંતા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

- પણ્ણ. પ.૫, સુ.૫૫૪

૧૭. જહણ્ણાઈઓગાહણગાણં પોગ્ગલાણં પજ્જવ પમાણં-

- પ. જહણ્ણોગાહણગાણં ધંતે ! પોગ્ગલાણં કેવડયા  
પજ્જવા પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।  
પ. સે કેણટ્ટેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણોગાહણગાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ?”  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણોગાહણએ પોગ્ગલાજહણ્ણોગાહણગસ્સ  
પોગ્ગલસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,  
(૩) ઓગાહણટ્ટયાએ તુલ્લે,  
(૪) ઠિઈએ ચઝટ્ટાણવડિએ,  
(૫-૮) વણ્ણાઈ ઉવરિલ્લફાસેહિય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જહણ્ણોગાહણગાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા  
પણ્ણત્તા ।”

ઉક્કોસોગાહણએ વિ એવં ચેવ,

ણવરં-ઠિઈએ તુલ્લે ।

- પ. અજહણ્ણમણુક્કોસોગાહણગાણં ધંતે ! પોગ્ગલાણં  
કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।  
પ. સે કેણટ્ટેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,  
(૫-૮) વણ્ણાઈ તથા આઠ સ્પર્શોની પર્યાયોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) પ્રદેશી સ્કંધોની  
અનંત પર્યાય કહી છે.”

૧૭. જઘન્યાદિ અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની પર્યાયોનું  
પરિમાણ :

- પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની કેટલી  
પર્યાય કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.  
પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની અનંત  
પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલ,  
બીજા જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,  
(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ સમાન છે,  
(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,  
(૫-૮) વણ્ણાઈ અને અન્તિમ (ચાર) સ્પર્શોની  
અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની અનંત  
પર્યાય કહી છે.”

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની પર્યાય પણ  
આ પ્રકારે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે.

- પ્ર. ભંતે ! અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહના-  
વાળા પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.  
પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અજહણમણુક્કોસોગાહણગાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! અજહણમણુક્કોસોગાહણા પોગ્ગલે અજહણમણુક્કોસોગાહણગસ્સ પોગ્ગલસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૫-૮) વણ્ણાઈઅટ્ટાફાસપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અજહણમણુક્કોસોગાહણગાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

- પણ્ણ.પ.૫, સુ. ૫૫૫

૧૮. જહણ્ણાઈઠિઈયાણં પોગ્ગલાણં પજ્જવ પમાણં-

પ. જહણ્ણાઈઠિઈયાણં ભંતે ! પોગ્ગલાણં કેવડયા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણાઈઠિઈયાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ?”

૩. ગોયમા ! જહણ્ણાઈઠિઈએ પોગ્ગલે જહણ્ણાઈઠિઈયસ્સ પોગ્ગલસ્સ-

- (૧) દવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,
- (૨) પદેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,
- (૩) ઓગાહણટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,
- (૪) ઠિઈએ તુલ્લે,
- (૫-૮) વણ્ણાઈ અટ્ટાફાસપજ્જવેહિ ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહણ્ણાઈઠિઈયાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પણ્ણત્તા ।”

એવં ઝક્કોસઠિઈએ વિ ।

અજહણમણુક્કોસઠિઈએ વિ એવં ચેવ,

“અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની અનંત પર્યાય કહી છે?”

૩. ગૌતમ ! એક મધ્યમ અવગાહનાવાળા પુદ્ગલ, બીજા મધ્યમ અવગાહનાવાળા પુદ્ગલથી -

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
- (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,
- (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાનપતિત છે,
- (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાનપતિત છે,
- (૫-૮) વર્ણાદિ તથા આઠ સ્પર્શોની પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) અવગાહનાવાળા પુદ્ગલોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

૧૮. જઘન્યાદિ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અનંત પર્યાય કહી છે ?”

૩. ગૌતમ ! એક જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલ, બીજા જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલથી-

- (૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,
  - (૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,
  - (૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુસ્થાનપતિત છે,
  - (૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ સમાન છે,
  - (૫-૮) વર્ણાદિ તથા આઠ સ્પર્શોના પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,
- માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) સ્થિતિવાળા પુદ્ગલોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

ળવરં-ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ ।

- પળ્ણ.પ.૫, સુ. ૫૫૬

૧૧. જહળ્ણાડગુણવળ્ણ-ગંધ-રસ-ફાસયાણં પોગ્ગલાણં પજ્જવા પમાણં-

પ. જહળ્ણગુણકાલયાણં ધંતે ! પોગ્ગલાણં કેવડયા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ।

પ. સે કેળટ્ટેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહળ્ણગુણકાલયાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?”

ડ. ગોયમા ! જહળ્ણગુણકાલએ પોગ્ગલાં જહળ્ણગુણ-કાલયસસ પોગ્ગલસસ-

(૧) ઢવ્વટ્ટયાએ તુલ્લે,

(૨) પડેસટ્ટયાએ છટ્ટાણવડિએ,

(૩) ઓગાહળટ્ટયાએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૪) ઠિઈએ ચડટ્ટાણવડિએ,

(૫-૮) કાલવળ્ણપજ્જવેહિં તુલ્લે,

અવસેસેહિં વળ્ણ-ગંધ-રસ-અટ્ટફાસપજ્જવેહિં ય છટ્ટાણવડિએ ।

સે તેળટ્ટેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જહળ્ણગુણકાલયાણં પોગ્ગલાણં અણંતા પજ્જવા પળ્ણત્તા ?”

એવં ડકોસગુણકાલએ વિ ।

અજહળ્ણમળુક્કોસગુણકાલએ વિ એવં ચેવ,

ળવરં- સટ્ટાણે છટ્ટાણવડિએ ।

એવં જહા કાલવળ્ણપજ્જવાણં વત્તવ્વયા ધળિયા તહા સેસાણ વિ વળ્ણ-ગંધ-રસ-ફાસપજ્જવાણં વત્તવ્વયા ધાળિયવ્વા -જાવ- અજહળ્ણમળુક્કોસલુક્કે સટ્ટાણ છટ્ટાણવડિએ ।

સેત્તં રુવિ અજીવપજ્જવા ।

સેત્તં અજીવ પજ્જવા ।

- પળ્ણ. પ. ૫, સુ. ૫૫૭-૫૫૮

વિશેષ : સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે.

૧૨. જઘન્યાટિગુણ-વર્ણ-ગન્ધ-રસ-સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોની પર્યાયોનું પરિમાણ :

પ્ર. ભંતે ! જઘન્યગુણ કાળા પુદ્ગલોની કેટલી પર્યાય કહી છે ?

ડ. ગૌતમ ! અનંત પર્યાય કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્યગુણ કાળા પુદ્ગલોની અનંત પર્યાય કહી છે?”

ડ. ગૌતમ ! એક જઘન્યગુણ કાળા પુદ્ગલ, બીજા જઘન્યગુણ કાળા પુદ્ગલથી -

(૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સમાન છે,

(૨) પ્રદેશોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે,

(૩) અવગાહનાની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,

(૪) સ્થિતિની અપેક્ષાએ ચતુઃસ્થાનપતિત છે,

(૫-૮) કાળાવર્ણના પર્યાયોની અપેક્ષાએ સમાન છે,

શેષ વર્ણ, ગન્ધ, રસ, સ્પર્શોનાં પર્યાયોની અપેક્ષાએ ષટ્સ્થાનપતિત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જઘન્ય ગુણકાળા પુદ્ગલોની અનંત પર્યાય કહી છે.”

આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટગુણ કાળા પુદ્ગલોની પર્યાય કહેવી જોઈએ.

અજઘન્ય-અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણકાળા પુદ્ગલોની પર્યાય પણ આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.

વિશેષ : સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાનપતિત છે.

જેવી રીતે કાળાવર્ણની પર્યાય કહી તેવી રીતે શેષ વર્ણ, ગન્ધ, રસ અને સ્પર્શની પર્યાય પણ કહેવી જોઈએ -યાવત્- અજઘન્ય- અનુત્કૃષ્ટ (મધ્યમ) ગુણ રૂક્ષસ્પર્શ પર્યાય સ્વસ્થાનમાં ષટ્સ્થાન પતિત છે.

આ રૂપી - અજીવ - પર્યાયોનું વર્ણન છે.

આ પ્રમાણે આ અજીવ પર્યાયોનું વર્ણન પણ પૂર્ણ થયું.





## ૪. પરિણામ – અધ્યયન

જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોની વિભિન્ન અવસ્થાઓ અથવા પર્યાયોમાં પરિણામને પરિણામ કહે છે. પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં જીવના ગતિ, ઈન્દ્રિય, કષાય, લેશ્યા, યોગ, ઉપયોગ, જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને વેદ આ દસ પરિણામોનું તથા અજીવના બંધન, ગતિ, સંસ્થાન, ભેદ, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ, અગુરુ-લઘુ અને શબ્દ સહિત દસ પરિણામોનું વર્ણન છે.

પ્રજ્ઞાપના સૂત્રમાં જીવાદિ તત્ત્વોની વિભિન્ન દ્વારોથી વ્યાખ્યા કરવાની શૈલી છે. જેનાથી તે તત્ત્વનાં સંદર્ભમાં સહજ રૂપથી સૂક્ષ્મ અને ગૂઢજ્ઞાન પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. પરિણામ અધ્યયન પણ પ્રજ્ઞાપના સૂત્રનો જ એક અંશ છે. આમાં જીવ અને અજીવના વિભિન્ન પક્ષોને ઉપર્યુક્ત દસ-દસ દ્વારોથી સમજાવેલ છે.

જીવના જે દસ પરિણામોનું વર્ણન છે તે પ્રાયઃ સંસારી જીવોની અપેક્ષાથી છે. આ પરિણામોના ભેદોનું વર્ણન કરતા પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં આને ૨૪ દંડકોમાં ઘટાવેલ છે. મનુષ્યનો દંડક જ એક એવો દંડક છે જેમાં કેવળીની અપેક્ષાએ મનુષ્યને અનિન્દ્રિય, અકષાયી, અલેશી, અયોગી અને અવેદી પણ કહેવાય છે. સિદ્ધોની અપેક્ષાએ વર્ણન નથી.

અજીવના બંધન આદિ દસ પરિણામ પ્રાયઃ પુદ્ગલ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ છે. આના પરિણામોના ભેદોનું પણ અહીં વર્ણન કરેલ છે. પરંતુ આમાં ધર્મ, અધર્મ, આકાશ અને કાળ દ્રવ્યોમાં ઘટિત કરવાનો ઉપક્રમ કરેલ નથી. પુદ્ગલને છોડીને બધા અજીવ દ્રવ્ય વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ અને શબ્દથી રહિત છે. અગુરુ-લઘુ પરિણામ પણ એમાં પ્રાપ્ત થાય છે. આ પ્રમાણે પુદ્ગલથી વિન્ન ધર્માદિ દ્રવ્યોમાં પણ વર્ણાદિ કેટલાક દ્વાર ઘટિત કરી શકાય છે.



## ૫. પરિણામઽજ્ઞયણં

## ૫. પરિણામ-અધ્યયન

સૂત્ર -

સૂત્ર :

૧. પરિણામ ભેયા -

૧. પરિણામનાં ભેદ :

- પ. કઙ્કવિહે ણં ભંતે ! પરિણામે પ્ણત્તે ?  
 ડ. ગોયમા ! ઢુવિહે પરિણામે પ્ણત્તે, તં જહા-

- પ્ર. ભંતે ! પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! પરિણામ બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. જીવપરિણામે ય, ૨. અજીવપરિણામે ય ।

૧. જીવ પરિણામ, ૨. અજીવ પરિણામ.

- પ્ણ. પ. ૧૩, સુ. ૧૨૫

૨. જીવ પરિણામ ભેયપ્પભેય પરૂવણં-

૨. જીવ પરિણામના ભેદ - પ્રભેદોનું પ્ર૩પણ :

- પ. જીવપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?  
 ડ. ગોયમા ! ઢસવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-

- પ્ર. ભંતે ! જીવ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! (જીવ પરિણામ) ઢસ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. ગઙ્કપરિણામે, ૨. ઙ્કદિયપરિણામે,  
 ૩. કસાયપરિણામે, ૪. લેસાપરિણામે,  
 ૫. જોગપરિણામે, ૬. ડવઓગપરિણામે,  
 ૭. ણાણપરિણામે, ૮. ઢંસણપરિણામે,  
 ૯. ચરિત્તપરિણામે, ૧૦. વેયપરિણામે ।

- (૧) ગતિ પરિણામ, (૨) ઈન્દ્રિય પરિણામ,  
 (૩) ક્ષાય પરિણામ, (૪) લેશ્યા પરિણામ,  
 (૫) યોગ પરિણામ, (૬) ડપયોગ પરિણામ,  
 (૭) જ્ઞાન પરિણામ, (૮) ઢર્શન પરિણામ,  
 (૯) ચારિત્ર પરિણામ, (૧૦) વેદ પરિણામ.

પ. ૧. ગઙ્કપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?

પ્ર. ૧. ભંતે ! ગતિ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ડ. ગોયમા ! ચઢવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-

ડ. ગૌતમ ! (ગતિ પરિણામ) ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. નિરયગઙ્કપરિણામે,  
 ૨. તિરિયગઙ્કપરિણામે,  
 ૩. મણુયગઙ્કપરિણામે,  
 ૪. ઢેવગઙ્કપરિણામે ।

- (૧) નરકગતિ પરિણામ,  
 (૨) તિર્યયગતિ પરિણામ,  
 (૩) મનુષ્યગતિ પરિણામ,  
 (૪) ઢેવગતિ પરિણામ.

પ. ૨. ઙ્કદિયપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?

પ્ર. ૨. ભંતે ! ઈન્દ્રિય પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ડ. ગોયમા ! પંચવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-

ડ. ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે-

૧. સોઙ્કદિયપરિણામે,  
 ૨. ચક્ષિંદિયપરિણામે,  
 ૩. ઘાણિંદિયપરિણામે,  
 ૪. જિભિંદિયપરિણામે,  
 ૫. ફાસિંદિયપરિણામે ।

- (૧) શ્રોત્રેન્દ્રિય પરિણામ,  
 (૨) ચક્ષુરિન્દ્રિય પરિણામ,  
 (૩) ઘ્રાણેન્દ્રિય પરિણામ,  
 (૪) રસેન્દ્રિય પરિણામ,  
 (૫) સ્પર્શેન્દ્રિય પરિણામ.

પ. ૩. કસાયપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?

પ્ર. ૩. ભંતે ! ક્ષાય પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૧. ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૧૩/૧

૩. ગોયમા ! ચઢવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. કોહકસાયપરિણામે,
૨. માણકસાયપરિણામે,
૩. માયાકસાયપરિણામે,
૪. લોભકસાયપરિણામે ।

પ. ૪. લેસ્સાપરિણામે ણં ધંતે ! કઙ્ઘવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! છઢવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. કળ્હલેસાપરિણામે,
૨. નીલલેસાપરિણામે,
૩. કાઝલેસાપરિણામે,
૪. તેઝલેસાપરિણામે,
૫. પમ્હલેસાપરિણામે,
૬. સુક્કલેસાપરિણામે ।

પ. ૫. જોગપરિણામે ણં ધંતે ! કઙ્ઘવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. મળજોગપરિણામે,
૨. વઙ્ઘજોગપરિણામે,
૩. કાયજોગપરિણામે ।

પ. ૬. ઝવઝોગપરિણામે ણં ધંતે ! કઙ્ઘવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. સાગારોવઝોગપરિણામે,
૨. અણાગારોવઝોગપરિણામે ।

પ. ૭. ક. ણાણપરિણામે ણં ધંતે ! કઙ્ઘવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. આભિણિબોહિયણાણપરિણામે,
૨. સુયણાણપરિણામે,
૩. ઝોહિણાણપરિણામે,
૪. મળપજ્જવણાણપરિણામે,
૫. કેવલણાણપરિણામે ।

૩. ગૌતમ ! (કષાય પરિણામ) ચાર પ્રકારના કઠ્ઠા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) ક્રોધ કષાય પરિણામ,
- (૨) માન કષાય પરિણામ,
- (૩) માયા કષાય પરિણામ,
- (૪) લોભ કષાય પરિણામ.

પ્ર. ૪. ભંતે ! લેશ્યા પરિણામ કેટલા પ્રકારના કઠ્ઠા છે ?

૩. ગૌતમ ! (લેશ્યા પરિણામ) છ પ્રકારના કઠ્ઠા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) કૃષ્ણ લેશ્યા પરિણામ,
- (૨) નીલ લેશ્યા પરિણામ,
- (૩) કાપોત લેશ્યા પરિણામ,
- (૪) તેજો લેશ્યા પરિણામ,
- (૫) પદ્મ લેશ્યા પરિણામ,
- (૬) શુક્લ લેશ્યા પરિણામ.

પ્ર. ૫. ભંતે ! યોગ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કઠ્ઠા છે ?

૩. ગૌતમ ! (યોગ પરિણામ) ત્રણ પ્રકારના કઠ્ઠા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) મનોયોગ પરિણામ,
- (૨) વચનયોગ પરિણામ,
- (૩) કાયયોગ પરિણામ.

પ્ર. ૬. ભંતે ! ઉપયોગ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કઠ્ઠા છે ?

૩. ગૌતમ ! (ઉપયોગ પરિણામ) બે પ્રકારના કઠ્ઠા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) સાકારોપયોગ પરિણામ,
- (૨) અનાકારોપયોગ પરિણામ.

પ્ર. ૭. (ક) ભંતે ! જ્ઞાન પરિણામ કેટલા પ્રકારના કઠ્ઠા છે ?

૩. ગૌતમ (જ્ઞાન પરિણામ) પાંચ પ્રકારનાં કઠ્ઠા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) આભિનિબોધિકજ્ઞાન પરિણામ,
- (૨) શ્રુતજ્ઞાન પરિણામ,
- (૩) અવધિજ્ઞાન પરિણામ,
- (૪) મનઃપર્યવજ્ઞાન પરિણામ,
- (૫) કેવલજ્ઞાન પરિણામ.

પ. ૭. સ્વ. અણ્ણાણપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. મઙ્કઅણ્ણાણપરિણામે,
૨. સુયઅણ્ણાણપરિણામે,
૩. વિભંગણાણપરિણામે ।

પ. ૮. દંસણપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. સમ્મદંસણપરિણામે,
૨. મિચ્છાદંસણપરિણામે,
૩. સમ્મામિચ્છાદંસણપરિણામે ।

પ. ૯. ચરિત્તપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. સામાયચરિત્તપરિણામે,
૨. છેદોવટ્ટાવણિયચરિત્તપરિણામે,
૩. પરિહારવિસુદ્ધિયચરિત્તપરિણામે,
૪. સુદ્ધમસંપરાયચરિત્તપરિણામે,
૫. અહક્કાયાચરિત્તપરિણામે ।

પ. ૧૦. વેયપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ઇત્થિવેયપરિણામે,
૨. પુરિસવેયપરિણામે,
૩. ણપુંસગવેયપરિણામે ।

- પણ્ણ. પ. ૧૩, સુ. ૧૨૬-૧૩૭

૩. ચઙ્કવીસદંડાસુ જીવ પરિણામ ભેય પરૂવણં-

દં.૧. ૧. નેરઙ્કયા-ગઙ્કપરિણામેણં નિરયગઙ્કયા,

૨. ઇંદિયપરિણામેણં-પંચેંદિયા,

પ્ર. ૭. (ખ) ભંતે ! અજ્ઞાન પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! (અજ્ઞાન પરિણામ) ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) મતિ - અજ્ઞાન પરિણામ,
- (૨) શ્રુત - અજ્ઞાન પરિણામ,
- (૩) વિભંગ - જ્ઞાન પરિણામ.

પ્ર. ૮. ભંતે ! દર્શન પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! (દર્શન પરિણામ) ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) સમ્યગ્દર્શન પરિણામ,
- (૨) મિથ્યાદર્શન પરિણામ,
- (૩) સમ્યગ્મિથ્યા દર્શન પરિણામ.

પ્ર. ૯. ભંતે ! ચારિત્ર પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! (ચારિત્ર પરિણામ) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) સામાયિક ચારિત્ર પરિણામ,
- (૨) છેદોપસ્થાપનીય ચારિત્ર પરિણામ,
- (૩) પરિહારવિશુદ્ધિ ચારિત્ર પરિણામ,
- (૪) સૂક્ષ્મ સંપરાય ચારિત્ર પરિણામ,
- (૫) યથાખ્યાત ચારિત્ર પરિણામ.

પ્ર. ૧૦. ભંતે ! વેદ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! (વેદ પરિણામ) ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) સ્ત્રીવેદ પરિણામ,
- (૨) પુરૂષવેદ પરિણામ,
- (૩) નપુંસકવેદ પરિણામ.

(ગતિ ંઝાદિ ૧૦ જીવ પરિણામોના અવાન્તર ભેદ કુલ ૪૩ છે.)

૩. ચોવીસ દંડકોમાં જીવ પરિણામના ભેદોનું પ્રરૂપણ :

દં.૧. (૧) નેરયિકજીવ ગતિ-પરિણામથી નરકગતિ-વાળા છે,

(૨) ઈન્દ્રિય પરિણામથી પંચેન્દ્રિય છે,

૩. કસાયપરિણામેણં - કોહકસાઈ વિ -જાવ-લોભકસાઈ વિ,
૪. લેસ્સાપરિણામેણં -કળ્હલેસ્સા વિ, નીલલેસ્સા વિ, કાઝલેસ્સા વિ,
૫. જોગપરિણામેણં-મળજોગી વિ, વઙ્જોગી વિ, કાયજોગી વિ,
૬. ઉવઓગપરિણામેણં-સાગારોવઝત્તા વિ, અણાગારોવઝત્તા વિ,
૭. (ક) ણાણપરિણામેણં-આભિણિબોહિય-ગાણી વિ, સુયણાણી વિ, ઓહિણાણી વિ,  
(ખ) અણ્ણાણપરિણામેણં-મઙ્ઙઅણ્ણાણીવિ, સુય અણ્ણાણી વિ, વિભંગણાણી વિ,
૮. દંસણપરિણામેણં-સમ્મદ્દિદટ્ઠી વિ, મિચ્છદ્દિદટ્ઠી વિ, સમ્મામિચ્છદ્દિદટ્ઠી વિ,
૯. ચરિત્તપરિણામેણં - નો ચરિત્તી, નો ચરિત્તાચરિત્તી, અચરિત્તી,
૧૦. વેદપરિણામેણં-નો ઇત્થિવેયગા, નો પુરિસવેયગા, ણપુંસગવેયગા ।

દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારા વિ એવં ચેવ,

૧. ણબરં - ગઙ્ઙપરિણામેણં-દેવગઙ્ઙયા,
૪. લેસ્સા પરિણામેણં-કળ્હલેસ્સા વિ -જાવ-તેઝલેસ્સા વિ,
૧૦. વેદ પરિણામેણં - ઇત્થિ વેયગા વિ, પુરિસ વેયગા વિ, નો નપુંસગવેયગા,  
સેસં તં ચેવ

એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

દં. ૧૨-૧૬. પુઢવિકાઙ્ઙયા જીવા -

૧. ગઙ્ઙપરિણામેણં-તિરિયગઙ્ઙયા,
૨. ઇંદિયપરિણામેણં-એગિંદિયા,

- (૩) કષાય - પરિણામથી ક્રોધ કષાયી -ચાવત્-લોભ કષાયી છે,
- (૪) લેશ્યા - પરિણામથી કૃષ્ણલેશી, નીલલેશી અને કાપોતલેશી છે,
- (૫) યોગ - પરિણામથી મનોયોગી, વચનયોગી અને કાયયોગી છે,
- (૬) ઉપયોગ - પરિણામથી સાકારોપયુક્ત અને અનાકારોપયુક્ત છે,
- (૭) (ક) જ્ઞાન-પરિણામથી આભિનિબોધિક (મતિ) જ્ઞાની, શ્રુતજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાની છે,  
(ખ) અજ્ઞાન-પરિણામથી મતિ - અજ્ઞાની, શ્રુત અજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની છે,

- (૮) દર્શન-પરિણામથી સમ્યગ્દષ્ટિ, મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે,
- (૯) ચારિત્ર પરિણામથી ચારિત્રી અને ચારિત્રા-ચારિત્રી નથી, પણ અચારિત્રી છે,
- (૧૦) વેદ - પરિણામથી (નારકજીવ) સ્ત્રીવેદી, પુરુષવેદી નથી પણ નપુંસકવેદી છે.

દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

૧. વિશેષ - તે ગતિ પરિણામથી દેવગતિ વાળા છે,
૪. લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણલેશી -ચાવત્-તેજોલેશી છે,
૧૦. વેદ પરિણામથી સ્ત્રીવેદી અને પુરુષવેદી છે, પણ નપુંસકવેદી નથી,  
બાકી (પરિણામોનું વર્ણન) પૂર્વવત્ (નેરયિકોના સમાન) છે.  
આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું જોઈએ.

દં. ૧૨-૧૬. પૃથ્વીકાયિક જીવ :

- (૧) ગતિ પરિણામથી તિર્યચગતિવાળા છે,
- (૨) ઈન્દ્રિય પરિણામથી એકેન્દ્રિય છે,

૩. કસાયપરિણામેણં-જહા નેરહ્યાણં,
૪. લેસ્સા પરિણામેણં કણ્હલેસ્સા વિ -જાવ-  
તેહલેસ્સા વિ,
૫. જોગપરિણામેણં-કાયજોગી,
૬. ઉવઓગ પરિણામેણં-જહા નેરહ્યાણં,
૭. (ક) ણાણ પરિણામો નત્થિ,  
(ખ) અણ્ણાણપરિણામેણં-મહ અણ્ણાણી વિ,  
સુય અણ્ણાણી વિ,
૮. દંસણપરિણામેણં-મિચ્છદ્દિદ્દી,
૯. ચરિત્તપરિણામેણં-અચરિત્તી,
૧૦. વેદપરિણામેણં-નપુંસગવેયગા,  
એવં આહ-વણસ્સહ્કાહ્યા વિ,

તેઠ્ઠ-વાઠ્ઠ એવં ચેવ,

ણવરં-લેસ્સા પરિણામેણં, જહા નેરહ્યા

દં. ૧૭-૧૯. વેહંદિયા જીવા-

૧. ગહ પરિણામેણં તિરિયગહ્યા,
૨. હંદિય પરિણામેણં-વેહંદિયા,
૩. કસાય-પરિણામેણં જહા નેરહ્યાણં,
૪. લેસ્સા-પરિણામેણં જહા નેરહ્યાણં,
૫. જોગપરિણામેણં-વહજોગી વિ, કાયજોગી વિ,
૬. ઉવઓગપરિણામેણં-જહા નેરહ્યાણં,
૭. (ક) ણાણપરિણામેણં-આભિણિબોહિયણાણી વિ,  
સુયનાણી વિ,  
(ખ) અણ્ણાણપરિણામેણં-મહ અણ્ણાણી વિ,  
સુય અણ્ણાણી વિ, નો વિભંગણાણી ।

- (૩) કષાયમય પરિણામથી નૈરયિકોની સમાન છે,
- (૪) લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણલેશી -યાવત્-  
તેજોલેશી છે,
- (૫) યોગ પરિણામથી કાયયોગી છે,
- (૬) ઉપયોગ પરિણામથી નૈરયિકોની સમાન છે,
- (૭) (ક) જ્ઞાન પરિણામ થતા નથી,  
(ખ) અજ્ઞાન પરિણામથી મતિ-અજ્ઞાની  
અને શ્રુત અજ્ઞાની છે, (પરંતુ વિભંગજ્ઞાની  
થતા નથી)
- (૮) દર્શન પરિણામથી મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે,
- (૯) ચારિત્ર પરિણામથી તે અચારિત્રી (પાંચ  
ચારિત્ર વિનાના) હોય છે,
- (૧૦) વેદ પરિણામથી નપુંસકવેદી છે,

આ પ્રમાણે અધ્યાયિકો અને વનસ્પતિ-  
કાયિકોના પરિણામોનું વર્ણન કરવું જોઈએ.  
તેજસ્કાયિકો તેમજ વાયુકાયિકોનું વર્ણન  
પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : લેશ્યા પરિણામથી નૈરયિકોના  
સમાન (ત્રણ લેશ્યાઓ) છે,

દં. ૧૭-૧૯. બેઈન્દ્રિય જીવ :

- (૧) ગતિ પરિણામથી તિર્યચગતિવાળા છે,
- (૨) ઈન્દ્રિય પરિણામથી બેઈન્દ્રિયોવાળા છે,
- (૩) કષાય પરિણામથી નૈરયિકોના સમાન છે,
- (૪) લેશ્યા પરિણામથી નૈરયિકોના સમાન છે,
- (૫) યોગ પરિણામથી વચનયોગી અને  
કાયયોગી છે,
- (૬) ઉપયોગ પરિણામથી નૈરયિકોના સમાન છે,
- (૭) (ક) જ્ઞાન પરિણામથી આભિણિબોધિક-  
જ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની છે,  
(ખ) અજ્ઞાન પરિણામથી મતિ અજ્ઞાની  
અને શ્રુત અજ્ઞાની છે પણ વિભંગજ્ઞાની  
નથી.

૮. દંસણ પરિણામેણં-સમ્મદ્દિદ્દી વિ, મિચ્છદ્દિદ્દી વિ, નો સમ્મામિચ્છદ્દિદ્દી ।

૯. ચરિત્તપરિણામેણં- અચરિત્તી,

૧૦. વેદપરિણામેણં-નપુંસગવેયગા,

एवं -जाव- चउरिंदिया,

णवरं-इंदियपरिवुद्धी कायव्वा,

દં. ૨૦. પંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા -

૧. ગદ્ધપરિણામેણં તિરિય ગદ્ધયા,
૨. ઇંદિય,
૩. કસાય પરિણામેણં જહા નેરહયાણં,
૪. લેસ્સા પરિણામેણં-કણ્હલેસ્સા વિ -જાવ- સુક્કલેસ્સા વિ,
૫. જોગ, ૬. ઉવઓગ,
૭. ણાણ - અણ્ણાણ,
૮. દંસણ પરિણામેણં જહા નેરહયાણં,
૯. ચરિત્ત પરિણામેણં-નો ચરિત્તી, અચરિત્તી વિ, ચરિત્તાચરિત્તી વિ,
૧૦. વેદ પરિણામેણં-ઇત્થિવેયગા વિ, પુરિસવેયગા વિ, નપુંસગવેયગા વિ ।

દ. ૨૧.૧. મણુસ્સ ગદ્ધપરિણામેણં-મણુયગદ્ધયા,

૨. ઇંદિયપરિણામેણં-પંચેન્દિયા, અણિંદિયા વિ,
૩. કસાય પરિણામેણં કોહકસાઈ વિ -જાવ- લોભકસાઈ વિ, અકસાઈ વિ,
૪. લેસ્સા પરિણામેણં-કણ્હલેસ્સા વિ -જાવ- સુક્કલેસ્સા વિ, અલેસ્સા વિ,
૫. જોગ પરિણામેણં-મણજોગી વિ, વડ્ડજોગી વિ, કાયજોગી વિ, અજોગી વિ,

(૮) દર્શન પરિણામથી સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિ છે, (પણ) સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ નથી.

(૯) ચારિત્ર પરિણામથી અચારિત્રી (પાંચ ચારિત્ર વિનાના) છે.

(૧૦) વેદ પરિણામથી નપુંસકવેદી છે.

આ પ્રમાણે ચઉરિન્દ્રિયજીવો સુધી પરિણામ જાણવા જોઈએ.

વિશેષ - તેઈન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિયમાં ઉત્તરોત્તર એક-એક ઈન્દ્રિયની વૃદ્ધિ કરવી જોઈએ.

દં. ૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્યયથોનિક :

- (૧) જીવ ગતિપરિણામથી તિર્યયગતિવાળા છે,
- (૨) ઈન્દ્રિય પરિણામ,
- (૩) કષાય પરિણામ નૈરચિકોના સમાન છે.
- (૪) લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણલેશી -યાવત્- શુક્લલેશી હોય છે,
- (૫) યોગ પરિણામ, (૬) ઉપયોગ પરિણામ,
- (૭) જ્ઞાન-અજ્ઞાન પરિણામ,
- (૮) દર્શન પરિણામ નૈરચિકોના સમાન છે.
- (૯) ચારિત્ર પરિણામથી તે (સર્વ) ચારિત્રી હોતા નથી, પણ અચારિત્રી અને ચારિત્રા-ચારિત્રી (દેશચારિત્રી) હોય છે,
- (૧૦) વેદ પરિણામથી સ્ત્રીવેદી, પુરૂષવેદી અને નપુંસકવેદી હોય છે.

દં. ૨૧.૧. મનુષ્ય (૧) ગતિ પરિણામથી મનુષ્યગતિ-વાળા છે,

- (૨) ઈન્દ્રિય પરિણામથી પંચેન્દ્રિયપણ છે અને અનિન્દ્રિયપણ છે,
- (૩) કષાય પરિણામથી ક્રોધ કષાયી -યાવત્- લોભ કષાયી છે તથા અકષાયી છે,
- (૪) લેશ્યા પરિણામથી કૃષ્ણલેશી -યાવત્- શુક્લલેશી છે તથા અલેશી છે.
- (૫) યોગ પરિણામથી મનોયોગી, વચનયોગી, કાયયોગી તથા અયોગી પણ છે.

૬. ઉવઓગપરિણામેણ-જહા નેરહયાણં,  
 ૭. (ક) ણાણપરિણામેણં-આભિણિબોહિયણાણી  
 વિ -જાવ- કેવલણાણી વિ,  
 (ખ) અણ્ણાણપરિણામેણં-તિણ્ણિવિ અણ્ણાણા,  
 ૮. ઢંસણ પરિણામેણં-તિણ્ણિ વિ ઢંસણા,  
 ૯. ચરિત્તપરિણામેણં-ચરિત્તી વિ, અચરિત્તી  
 વિ, ચરિત્તાચરિત્તી વિ,  
 ૧૦. વેદપરિણામેણં-હિત્થિવેયગા વિ, પુરિસવેયગા  
 વિ, નપુંસગવેયગા વિ, અવેયગા વિ,

દં. ૨૨. વાણમંતરા જહા અસુરકુમારા,

દં. ૨૩. જોહસિયા વિ,

ણવરં- લેસ્સાપરિણામેણં તેહલેસ્સા,

દં. ૨૪. વેમાણિયા વિ એવં ચેવ ।

ણવરં-લેસ્સા પરિણામેણં તેહલેસ્સા વિ, પમ્હલેસ્સા  
 વિ, સુક્કલેસ્સા વિ,

સેત્તં જીવ પરિણામે ।

- પણ્ણ. પ. ૧૩, સુ. ૧૩૮-૧૪૬

૪. અજીવ પરિણામભેયપ્પભેય પરૂવણં-

પ. અજીવપરિણામે ણં ધંતે ! કહિવિહે પણ્ણત્તે ?

હ. ગોયમા ! દસવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. બંધણપરિણામે, ૨. ગહપરિણામે,  
 ૩. સંઠાણપરિણામે, ૪. ભેદપરિણામે,  
 ૫. વણ્ણપરિણામે, ૬. ગંધપરિણામે,  
 ૭. રસપરિણામે, ૮. ફાસપરિણામે,  
 ૯. અગુરૂલહુયપરિણામે, ૧૦. સહપરિણામે ।<sup>૧</sup>

પ. ૧. બંધણપરિણામે ણં ધંતે ! કહિવિહે પણ્ણત્તે ?

હ. ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

- (૬) ઉપયોગ પરિણામથી નૈરચિકોના સમાન છે,  
 (૭) (ક)જ્ઞાન પરિણામથી આભિનિબોધિકજ્ઞાની  
 -યાવત્- કેવલજ્ઞાની છે,  
 (ખ) અજ્ઞાન પરિણામથી ત્રણેય અજ્ઞાન-  
 વાળા છે,  
 (૮) દર્શન પરિણામથી ત્રણેય દર્શનવાળા છે,  
 (૯) ચારિત્ર પરિણામથી ચારિત્રી, અચારિત્રી  
 અને ચારિત્રાચારિત્રી છે,  
 (૧૦) વેદ પરિણામથી સ્ત્રીવેદી, પુરુષવેદી તેમજ  
 નપુંસકવેદી તથા અવેદી છે,

દં. ૨૨. વાણવ્યંતરોના પરિણામોનું વર્ણન અસુરકુમારોના  
 સમાન છે.

દં. ૨૩. આ પ્રમાણે જ્યોતિષકોના પરિણામોનું વર્ણન  
 કરવું જોઈએ.

વિશેષ - લેશ્યા પરિણામથી ફક્ત તેજોલેશ્યા-  
 વાળા છે.

દં. ૨૪. વૈમાનિકોના પરિણામોનું વર્ણન પણ આ  
 પ્રમાણે છે.

વિશેષ - લેશ્યા પરિણામથી તેજોલેશી, પદ્મલેશી  
 અને શુક્લલેશી છે.

આ જીવ પરિણામોની પ્રરૂપણા છે.

૪. અજીવ પરિણામોના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! અજીવ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

હ. ગૌતમ (અજીવ પરિણામ) દસ પ્રકારના કહ્યા છે,  
 તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) બંધન પરિણામ, (૨) ગતિ પરિણામ,  
 (૩) સંસ્થાન પરિણામ, (૪) ભેદ પરિણામ,  
 (૫) વર્ણ પરિણામ, (૬) ગંધ પરિણામ,  
 (૭) રસ પરિણામ, (૮) સ્પર્શ પરિણામ,  
 (૯) અગુરૂલધુ પરિણામ, (૧૦) શબ્દ પરિણામ.

પ્ર. ૧. ભંતે ! બંધન પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

હ. ગૌતમ ! (બંધન પરિણામ) બે પ્રકારના કહ્યા છે,  
 તે આ પ્રમાણે છે -

૧. ઠાણં અ. ૧૦, સુ. ૭૧૩/૨



૧. ગિદ્ધબંધપરિણામે ય, ૨. લુક્ષ્વબંધપરિણામે ય ।

ગાહાઓ-

સમગિદ્ધયાએ બંધો ન હોઈ,  
સમલુક્ષ્વયાએ વિ ન હોઈ ।

વેમાયગિદ્ધ-લુક્ષ્વત્તણેણ,  
બંધો ડાં ખંધાણં ॥૧॥

ગિદ્ધસ્સ ગિદ્ધેણ દુયાહિણં,  
લુક્ષ્વસ્સ લુક્ષ્વેણ દુયાહિણં ।

ગિદ્ધસ્સ લુક્ષ્વેણ ડાંવેઙ્ગે બંધો,  
જહણ્ણવજ્જો વિસમો સમો વા ॥૨॥

પ. ૨. મઙ્ગપરિણામે ણં ઇતે ! કઙ્ગવિહે પણ્ણત્તે ?

ડા. ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ફુસમાણગઙ્ગપરિણામે ય,  
૨. અફુસમાણગઙ્ગપરિણામે ય,  
અહવા ૧. દીહગઙ્ગપરિણામે ય,  
૨. હસ્સગઙ્ગ પરિણામે ય,

પ. ૩. સંઠાણપરિણામે ણં ઇતે ! કઙ્ગવિહે પણ્ણત્તે ?

ડા. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. પરિમંડલ સંઠાણપરિણામે,  
૨. વટ્ટસંઠાણ પરિણામે,  
૩. તંસસંઠાણ પરિણામે,  
૪. ચડરંસસંઠાણ પરિણામે,  
૫. આયયસંઠાણ પરિણામે ।<sup>૧</sup>

પ. ૪. ભેયપરિણામે ણં ઇતે ! કઙ્ગવિહે પણ્ણત્તે ?

ડા. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા -

૧. ઁંડાભેયપરિણામે, ૨. પયરભેયપરિણામે,

(૧) સ્નિગ્ધબંધ પરિણામ, (૨) રૂક્ષબંધ પરિણામ.

ગાથાર્થ -

સમાન સ્નિગ્ધ ગુણવાણાનું બંધ થતું નથી અને  
સમાન રૂક્ષ ગુણવાણાનું પણ બંધ થતું નથી.

વિમાત્રા (વિષમ) ગુણવાણા સ્નિગ્ધ અને રૂક્ષથી  
સ્કંધોનું બંધ થાય છે.

બે ગુણ અધિક સ્નિગ્ધની સાથે સ્નિગ્ધ તેમજ બે  
ગુણ અધિક રૂક્ષની સાથે રૂક્ષનું બંધ થાય છે.

આ પ્રમાણે જઘન્ય ગુણોને છોડીને પ્રાયઃ તે સમ  
હોય અથવા વિષમ હોય. સ્નિગ્ધનું રૂક્ષની સાથે  
બંધ થાય છે.

પ્ર. ૨. ઇતે ! ગતિ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ડા. ગૌતમ ! (ગતિ પરિણામ) બે પ્રકારના કહ્યા છે,  
તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) સ્પર્શગતિ પરિણામ,

(૨) અસ્પર્શગતિ પરિણામ,

અથવા (૧) દીર્ઘગતિ પરિણામ,

(૨) હ્રસ્વગતિ પરિણામ.

પ્ર. ૩. ઇતે ! સંસ્થાન પરિણામ કેટલા પ્રકારના  
કહ્યા છે ?

ડા. ગૌતમ ! (સંસ્થાન પરિણામ) પાંચ પ્રકારના કહ્યા  
છે, તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) પરિમંડલ સંસ્થાન પરિણામ,

(૨) વૃત્ત સંસ્થાન પરિણામ,

(૩) ત્ર્યંસ્ર સંસ્થાન પરિણામ,

(૪) ચતુરસ્ર સંસ્થાન પરિણામ,

(૫) આયત સંસ્થાન પરિણામ.

પ્ર. ૪. ઇતે ! ભેદ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ડા. ગૌતમ ! (ભેદ પરિણામ) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે,  
તે આ પ્રમાણે છે -

(૧) પંડભેદ પરિણામ, (૨) પ્રતરભેદ પરિણામ,

૧. (ક) એગે વટ્ટે, એગે તંસે, એગે ચડરંસે, એગે પિહુલે, એગે પરિમંડલે, - ઠાણં અ. ૧, સુ. ૩૮

(ખ) પ. સે કિં તં સંઠાણણામે ?

ડા. સંઠાણણામે પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. પરિમંડલસંઠાણણામે -જાવ- ૫. આયતસંઠાણણામે, સેત્તં સંઠાણણામે, - અણુ. સુ. ૨૨૪

૩. ચુણિયાભેય પરિણામે,  
 ૪. અણુતડિયાભેય પરિણામે,  
 ૫. ઉક્કરિયાભેયપરિણામે ।
- પ. ૫. વણ્ણપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?  
 ઉ. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
૧. કાલવણ્ણપરિણામે, ૨. નીલવણ્ણ પરિણામે,  
 ૩. લોહિયવણ્ણ પરિણામે, ૪. પીયવણ્ણપરિણામે,  
 ૫. સુક્કિલવણ્ણપરિણામે ।
- પ. ૬. ગંધપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?  
 ઉ. ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
૧. સુભિગંધપરિણામે ય, ૨. દુભિગંધપરિણામે ય ।
- પ. ૭. રસપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?  
 ઉ. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
૧. તિત્તરસપરિણામે -જાવ-  
 ૫. મધુરરસપરિણામે ।
- પ. ૮. ફાસપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?  
 ઉ. ગોયમા ! અદ્ધવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
૧. કક્કલ્લફાસપરિણામે ય -જાવ-  
 ૮. લુક્કલ્લફાસપરિણામે ય ।
- પ. ૯. અગરુયલ્લહુયપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?  
 ઉ. ગોયમા ! ઇગાગારે પણ્ણત્તે ।
- પ. ૧૦. સદ્ધપરિણામે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?  
 ઉ. ગોયમા ! દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-
૧. સુભિસદ્ધપરિણામે ય,  
 ૨. દુભિસદ્ધપરિણામે ય ।
- સે ત્તં અજીવપરિણામે ।

- પણ્ણ. પ. ૧૩, સુ. ૧૪૭-૧૫૭

- (૩) ચૂણિકાભેદ પરિણામ,  
 (૪) અનુતટિકાભેદ પરિણામ,  
 (૫) ઉત્કટિકાભેદ પરિણામ.
- પ્ર. ૫. ભંતે ! વર્ણ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! (વર્ણ પરિણામ) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે,  
 તે આ પ્રમાણે છે -  
 (૧) કૃષ્ણવર્ણ પરિણામ, (૨) નીલવર્ણ પરિણામ,  
 (૩) લાલવર્ણ પરિણામ, (૪) પીળોવર્ણ પરિણામ,  
 (૫) શુક્લવર્ણ પરિણામ.
- પ્ર. ૬. ભંતે ! ગંધ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ઉ. ગૌતમ (ગંધ પરિણામ) બે પ્રકારના કહ્યા છે, તે  
 આ પ્રમાણે છે -  
 (૧) સુગંધ પરિણામ, (૨) દુર્ગંધ પરિણામ.
- પ્ર. ૭. ભંતે ! રસ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! (રસ પરિણામ) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે,  
 તે આ પ્રમાણે છે -  
 (૧) તીખોરસ પરિણામ -ચાવત્-  
 (૫) મધુરરસ પરિણામ.
- પ્ર. ૮. ભંતે ! સ્પર્શ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! (સ્પર્શ પરિણામ) આઠ પ્રકારના કહ્યા છે,  
 તે આ પ્રમાણે છે.  
 (૧) કર્કશસ્પર્શ પરિણામ -ચાવત્-  
 (૮) રૂક્ષસ્પર્શ પરિણામ.
- પ્ર. ૯. ભંતે ! અગુરુલધુ પરિણામ કેટલા પ્રકારના  
 કહ્યા છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! (અગુરુલધુ પરિણામ) એક પ્રકારનો  
 કહ્યો છે.
- પ્ર. ૧૦. ભંતે ! શબ્દ પરિણામ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! (શબ્દ પરિણામ) બે પ્રકારના કહ્યા છે,  
 તે આ પ્રમાણે છે -  
 (૧) શુભ - મનોજ્ઞશબ્દ પરિણામ,  
 (૨) અશુભ - અમનોજ્ઞશબ્દ પરિણામ.
- આ અશ્વ પરિણામોની પ્રરૂપણા છે.



## ૬. જીવાજીવ - અધ્યયન

પારમાર્થિક દૃષ્ટિએ જીવ અને અજીવ સર્વથા પૃથક્ દ્રવ્ય છે, છતાં પણ વ્યવહારથી બન્નેનો એક બીજાથી ઘનિષ્ઠરૂપે સંબંધ છે. જીવ અને પુદ્ગલ (અજીવ) નો સંબંધ ન હોય તો શરીર આદિની પ્રાપ્તિ જ ન હોય તથા સંસારમાં ચેતન પ્રાણી દૃષ્ટિગોચર ન જ હોય, જીવ અને પુદ્ગલનો પરસ્પર જે સંબંધ છે તે સ્નિગ્ધતાથી પ્રતિબદ્ધ છે તથા ગાઢ થઈને રહે છે. ભોજનની આવશ્યકતા શરીરને હોય છે કે જીવને ? જો આ પ્રશ્નનું સમાધાન વિચારીએ તો જ્ઞાત થઈ જશે કે જીવ અને પુદ્ગલનું એક બીજાથી કેટલો સંબંધ છે.

જીવ અને અજીવમાંથી પહેલા કોણ ઉત્પન્ન થયું ? એ પણ એક પ્રશ્ન છે ? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપિત્ર સૂત્રમાં મરઘી અને ઈંડાના દૃષ્ટાંતથી આપેલ છે. જે પ્રમાણે મરઘી ઈંડાની પૂર્વ પણ રહે છે અને ઈંડા મરઘીથી પૂર્વ પણ રહે છે. આ પ્રમાણે જીવ-અજીવ બન્ને એક બીજાથી પૂર્વ પણ છે અને પશ્ચાત્ પણ છે. જીવ અને અજીવ બન્ને શાશ્વત છે. આમાં આગળ- પાછળનો ક્રમ માનવો એ ત્રુટિ પૂર્ણ છે.

ક્યારેક જીવ અને અજીવનું કથન અપેક્ષા દૃષ્ટિથી કરવામાં આવે છે. ગ્રામ, નગર, નિગમ, રાજધાની, ખેટ, કર્બટ આદિથી પણ મળે છે. જો કે ગ્રામાદિ પૌદ્ગલિક હોવાથી અજીવ છે. છતાં આમાં મનુષ્ય આદિ જીવ નિવાસ કરે છે, માટે એ અપેક્ષાએ સ્થાનાંગસૂત્રમાં જીવ પણ કહ્યા છે. વગર જીવના ગ્રામ, નગર આદિ હોતા નથી. વન, વનખંડ આદિમાં વનસ્પતિ અને અન્ય તિર્યંચ જીવ નિવાસ કરે છે. માટે એક અપેક્ષાએ એને પણ જીવ કહેલ છે. આ પ્રમાણે દ્વીપ, સમુદ્ર, પૃથ્વી આદિ પણ એક અપેક્ષાએ અજીવ છે, તો બીજી અપેક્ષાએ જીવ છે.

જૈનદર્શન છાયા, અંધકાર આદિને પૌદ્ગલિક હોવાથી અજીવ પ્રરુપિત કરે છે. પરંતુ સ્થાનાંગસૂત્રમાં કોઈ અપેક્ષાએ આને પણ જીવ કહ્યા છે.

કાળ પણ એક દ્રવ્ય છે. પરંતુ કેટલાક આચાર્ય આને પૃથક્ દ્રવ્ય માનતા નથી. જીવ અને અજીવ દ્રવ્યોના પર્યાય પરિણમનમાં આ કાળ નિમિત્ત બને છે. એટલા માટે આને જીવ અને અજીવ બન્ને કહ્યા છે. માટે જ સ્થાનાંગસૂત્રમાં સમય, આવલિકા, આનાપ્રાણ, સ્તોક, ક્ષણ, લવ, મુહૂર્ત, અહોરાત્ર, પક્ષ, માસ, ઋતુ, અયન આદિ-જીવ અને અજીવ બન્ને પ્રતિપાદિત કરેલ છે. આ અધ્યયનમાં કાળ ગણનાને દર્શાવનાર સંવત્સર, યુગ, પૂર્વાંગ પૂર્વ, ત્રુટિતાંગ, ત્રુટિત, અટટાંગ, અટટ, અવવાંગ, અવવ, હૂહૂકાંગ, હૂહૂક આદિ અનેક શબ્દોનો પ્રયોગ થયેલ છે. જે પોતાના વિશિષ્ટ અર્થ ધરાવે છે.

પ્રાણાતિપાતથી લઈને મિથ્યાદર્શનશલ્ય સુધી જે અઢાર પાપ છે, તે જીવ પણ છે અને અજીવ પણ છે.

પૃથ્વીકાયથી લઈને વનસ્પતિકાય જીવ પણ છે અને (અચિત્ત હોવાથી) અજીવ પણ છે.

આ પ્રમાણે અનેક પદાર્થ જીવ અને અજીવ બન્ને છે. પરંતુ આમાંથી કેટલાક પદાર્થ જીવના પરિભોગમાં આવે છે તથા કેટલાક આવતાં નથી.



## ૬. જીવાજીવઽજ્ઞયણં

## ૬. જીવ-અજીવ અધ્યયન

સૂત્ર :

૧. સમયાઈગં જીવાજીવરૂવ પરૂવણં-

૧. સમયાઈ વા, આવલિયાઈ વા, જીવાઈ યા અજીવાઈ યા પવુચ્ચઈ ।
૨. આણાપાણૂઈ વા, થોવેઈ વા, જીવાઈ યા અજીવાઈ યા પવુચ્ચઈ ।
૩. યજ્ઞાઈ વા, લવાઈ વા, જીવાઈ યા અજીવાઈ યા પવુચ્ચઈ ।
૪. એવં-મહુત્તાઈ વા, અહોરત્તાઈ વા,
૫. પક્ષાઈ વા, માસાઈ વા,
૬. ઉડૂઈ વા, અયણાઈ વા,
૭. સંવચ્છરાઈ વા, જુગાઈ વા,
૮. વાસસયાઈ વા, વાસસહસ્સાઈ વા,
૯. વાસસયસહસ્સાઈ વા, વાસકોડીઈ વા,
૧૦. પુલ્લંગાઈ વા, પુલ્લાઈ વા,
૧૧. તુડિયંગાઈ વા, તુડિયાઈ વા,
૧૨. અડડંગાઈ વા, અડડાઈ વા,
૧૩. અવવંગાઈ વા, અવવાઈ વા,
૧૪. હૂહૂઅંગાઈ વા, હૂહૂયાઈ વા,
૧૫. ઉપ્પલંગાઈ વા, ઉપ્પલાઈ વા,
૧૬. પડમંગાઈ વા, પડમાઈ વા,
૧૭. ણલિણંગાઈ વા, ણલિણાઈ વા,
૧૮. અત્થણિકુરંગાઈ વા, અત્થણિકુરાઈ વા,
૧૯. અડઅંગાઈ વા, અડઆઈ વા,
૨૦. ણડઅંગાઈ વા, ણડઆઈ વા,
૨૧. પડયંગાઈ વા, પડયાઈ વા,
૨૨. ચૂલિયંગાઈ વા, ચૂલિયાઈ વા,
૨૩. સીસપહેલિયંગાઈ વા, સીસપહેલિયાઈ વા,
૨૪. પલિઓવમાઈ વા, સાગરોવમાઈ વા,
૨૫. ઉસસપ્પિણીઈ વા, ઓસપ્પિણી વા, જીવાઈ યા અજીવાઈ યા પવુચ્ચઈ ।

સૂત્ર :

૧. સમયાઈઓનું જીવ- અજીવરૂપ પ્રરૂપણ :

- (૧) સમય અને આવલિકા આ જીવ અને અજીવ કહેવાય છે.
- (૨) આન-પ્રાણ અને સ્તોક આ જીવ અને અજીવ કહેવાય છે.
- (૩) ક્ષણ અને લવ આ જીવ અને અજીવ કહેવાય છે.
- (૪) આ પ્રમાણે - મુહૂર્ત અને અહોરાત્ર,
- (૫) પક્ષ અને માસ,
- (૬) ઋતુ અને અયન,
- (૭) સંવત્સર અને યુગ,
- (૮) સૌ વર્ષ અને હજાર વર્ષ,
- (૯) લાખ વર્ષ અને કરોડવર્ષ,
- (૧૦) પૂર્વાંગ અને પૂર્વ,
- (૧૧) ત્રુટિતાંગ અને ત્રુટિત,
- (૧૨) અટટાંગ અને અટટ,
- (૧૩) અવવાંગ અને અવવ,
- (૧૪) હૂહૂકાંગ અને હૂહૂક,
- (૧૫) ઉત્પલાંગ અને ઉત્પલ,
- (૧૬) પદ્માંગ અને પદ્મ,
- (૧૭) નલિનાંગ અને નલિન,
- (૧૮) અર્ધનિકુરાંગ અને અર્ધનિકુર,
- (૧૯) અયુતાંગ અને અયુત,
- (૨૦) નયુતાંગ અને નયુત,
- (૨૧) પ્રયુતાંગ અને પ્રયુત,
- (૨૨) ચૂલિકાંગ અને ચૂલિકા,
- (૨૩) શીર્ષપ્રહેલિકાંગ અને શીર્ષપ્રહેલિકા,
- (૨૪) પલ્યોપમ અને સાગરોપમ,
- (૨૫) અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી આ બધા જીવ અને અજીવ કહેવાય છે.

- ઠાણં અ. ૨, ઉ. ૪, સુ. ૧૦૬ (૧)

## ૨. ગામાઈયાણં જીવાજીવરૂવ પરૂવણં -

૧. ગામાઈ વા, ગગરાઈ વા, જીવાઈ યા અજીવાઈ યા પવુચ્ચઈ ।
૨. એવં ણિગમાઈ વા, રાયહાણીઈ વા,
૩. ખેડાઈ વા, કબ્બડાઈ વા,
૪. મડંબાઈ વા, દોણમુહાઈ વા,
૫. પટ્ટણાઈ વા, આગરાઈ વા,
૬. આસમાઈ વા, સંબાહાઈ વા,
૭. સણ્ણિવેસાઈ વા, ઘોસાઈ વા,
૮. આરામાઈ વા, ઉજ્જાણાઈ વા,
૯. વણાઈ વા, વણસંડાઈ વા,
૧૦. વાવીઈ વા, પુક્કરણીઈ વા,
૧૧. સરાઈ વા, સરપંતીઈ વા,
૧૨. અગડાઈ વા, તલાગાઈ વા,
૧૩. દહાઈ વા, ણદીઈ વા,
૧૪. પુઢવીઈ વા, ઉદહીઈ વા,
૧૫. વાતખંધાઈ વા, ઉવાસંતરાઈ વા,
૧૬. વલયાઈ વા, વિગ્ગહાઈ વા,
૧૭. દીવાઈ વા, સમુદ્દાઈ વા,
૧૮. વેલાઈ વા, વેહ્યાઈ વા,
૧૯. દારાઈ વા, તોરણાઈ વા,
- ૨૦-૪૩. ણેરહ્યાઈ વા, ણેરહ્યાવાસાઈ વા -જાવ-  
વેમાણિયાઈ વા, વેમાણિયાવાસાઈ વા,
૪૪. કપ્પાઈ વા, કપ્પવિમાણાવાસાઈ વા,
૪૫. વાસાઈ વા, વાસહરપવ્વયાઈ વા,
૪૬. કૂડાઈ વા, કૂડાગારાઈ વા,
૪૭. વિજયાઈ વા, રાયહાણીઈ વા, જીવાઈ યા અજીવાઈ  
યા પવુચ્ચઈ ।

- ઠાણં. અ.૨, ઉ.૪, સુ. ૧૦૬(૨)

## ૩. છાયાઈયાણં જીવાજીવ રૂવ પરૂવણં-

૧. છાયાઈ વા, આતવાઈ વા,
૨. દોસિણાઈ વા, અંધકારાઈ વા,
૩. ઓમાણાઈ વા, ઉમ્માણાઈ વા,

## ૨. ગ્રામાદિકોનું જીવ - અજીવરૂપ પ્રરૂપણ :

- (૧) ગ્રામ અને નગર, આ જીવ અને અજીવ કહેવાય છે.
- (૨) આ પ્રમાણે - નિગમ અને રાજધાની,
- (૩) ખેટ અને કર્બટ,
- (૪) મડંબ અને દ્રોણમુખ,
- (૫) પત્તન અને આકર,
- (૬) આશ્રમ અને સંવાહ,
- (૭) સન્નિવેશ અને ધોષ,
- (૮) આરામ અને ઉદ્યાન,
- (૯) વન અને વનખંડ,
- (૧૦) વાપી અને પુષ્કરિણી,
- (૧૧) સર અને સરપંક્તિ,
- (૧૨) અગડ (કૂપ) અને તળાવ,
- (૧૩) દ્રહ અને નદી,
- (૧૪) પૃથ્વી અને ઉદધિ,
- (૧૫) વાતસ્કંધ અને અવકાશાન્તર,
- (૧૬) વલય અને વિશ્રહ,
- (૧૭) દ્વીપ અને સમુદ્ર,
- (૧૮) વેલા અને વેદિકા,
- (૧૯) દ્વાર અને તોરણ,
- (૨૦-૪૩) નૈરયિક અને નૈરયિકાવાસ -યાવત્-વૈમાનિક  
અને વૈમાનિકાવાસ,
- (૪૪) કલ્પ અને કલ્પવિમાનાવાસ,
- (૪૫) વર્ષ અને વર્ષધર પર્વત,
- (૪૬) કૂટ અને કૂટાગાર,
- (૪૭) વિજય અને રાજધાની આ બધા જીવ અને અજીવ  
કહેવાય છે.

## ૩. છાયાદિઓનું જીવ-અજીવરૂપ પ્રરૂપણ :

- (૧) છાયા અને આતપ,
- (૨) જ્યોત્સ્ના અને અંધકાર,
- (૩) અવમાન અને ઉન્માન,

૪. અદ્યાણગિહાઈ વા, ઉજ્જાણગિહાઈ વા,  
૫. અવલિંબાઈ વા, સણિપ્પવાયાઈ વા, જીવાઈ યા  
અજીવાઈ યા પવુચ્ચઈ ।

- ઠાણં અ. ૨, ઉ. ૪, સુ. ૧૦૬ (૩)

૪. જીવાજીવ દબ્બેસુ જીવાણં પરિભોગાપરિભોગત્ત પરૂબણં-

- પ. અહ ભંતે ! પાણાઈવાએ -જાવ- મિચ્છાદંસણસલ્લે,  
પાણાઈવાયવેરમણે -જાવ-મિચ્છાદંસણસલ્લવેરમણે,  
પુઢવિકાએ -જાવ- વણસસકાએ,  
ધમ્મત્થિકાએ, અધમ્મત્થિકાએ, આગાસત્થિકાએ  
જીવે અસરીરપડિબદ્ધે, પરમાણુપોગ્ગલે સેલેસિં  
પડિવન્નએ અણગારે સવ્વે ય વાયરબોદિધરા  
કલેવરા, એણં ડુવિહા જીવદબ્બા ય અજીવદબ્બા  
ય જીવાણં પરિભોગત્તાએ હવ્વમાગચ્છંતિ ?

- ઉ. ગોયમા ! પાણાઈવાએ -જાવ- સવ્વે ય વાયર  
બોદિધરા કલેવરા એણં ડુવિહા જીવદબ્બા ય  
અજીવદબ્બા ય અત્થેગદ્ધયા જીવાણં પરિભોગત્તાએ  
હવ્વમાગચ્છંતિ, અત્થેગદ્ધયા જીવાણં પરિભોગત્તાએ  
નો હવ્વમાગચ્છંતિ ।

- પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
પાણાઈવાએ -જાવ- સવ્વે ય વાયરબોદિધરા કલેવરા  
એણં ડુવિહા જીવદબ્બા ય અજીવદબ્બા ય અત્થેગદ્ધયા  
જીવાણં પરિભોગત્તાએ હવ્વમાગચ્છંતિ, અત્થેગદ્ધયા  
જીવાણં પરિભોગત્તાએ નો હવ્વમાગચ્છંતિ ?

- ઉ. ગોયમા ! પાણાઈવાએ -જાવ- મિચ્છાદંસણસલ્લે,  
પુઢવિકાઈએ -જાવ-વણસસકાઈએ સવ્વેય વાયરબોદિધરા  
કલેવરા એણં ડુવિહા જીવદબ્બા ય અજીવદબ્બા ય,  
જીવાણં પરિભોગત્તાએ હવ્વમાગચ્છંતિ ।

પાણાઈવાયવેરમણે -જાવ- મિચ્છાદંસણસલ્લવિવેગે,

ધમ્મત્થિકાએ, અધમ્મત્થિકાએ -જાવ- પરમાણુપોગ્ગલે,  
સેલેસિં પડિવન્નએ અણગારે, એણં ડુવિહા જીવદબ્બા  
ય અજીવદબ્બા ય જીવાણં પરિભોગત્તાએ નો  
હવ્વમાગચ્છંતિ ।

- (૪) અતિયાનગૃહ (નગરમાં પ્રવેશ કરતાં દરવાજા  
પાસે જે ઘર હોય તે) અને ઉદ્યાનગૃહ,  
(૫) અવલિમ્બ અને સન્નિપ્રપાત આ બધા જીવ અને  
અજીવ કહેવાય છે.

૪. જીવ-અજીવ દ્રવ્યોમાં જીવોનું પરિભોગ-અપરિભોગત્વનું  
પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! પ્રાણાતિપાત -યાવત્- મિથ્યાદર્શનશલ્ય,  
પ્રાણાતિપાત વિરમણ -યાવત્- મિથ્યાદર્શન-  
શલ્યવિરમણ,  
પૃથ્વીકાયિક -યાવત્- વનસ્પતિકાયિક,  
ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય,  
અશરીર પ્રતિબદ્ધજીવ, પરમાણુ પુદ્ગલ શૈલેશી  
અવસ્થા પ્રતિપન્ન અનગાર અને બધા સ્થૂલકાય  
ધારક કલેવર, આ સર્વે જે જીવ દ્રવ્ય અને અજીવ  
દ્રવ્ય રૂપ બન્ને પ્રકારના છે શું તે જીવોના  
પરિભોગમાં આવે છે ?

- ઉ. ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતથી સર્વ સ્થૂલકાયધારક  
કલેવર સુધી જે જીવ દ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્ય રૂપ છે  
એમાંથી કેટલાક જીવોના પરિભોગમાં આવે છે  
અને કેટલાક જીવોના પરિભોગમાં આવતા નથી.

- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
પ્રાણાતિપાતથી સર્વ સ્થૂલકાયધારક કલેવર સુધી  
જે જીવ દ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્ય રૂપ બે પ્રકારના છે  
એમાંથી કેટલાક દ્રવ્ય તો જીવોના પરિભોગમાં  
આવે છે અને કેટલાક જીવોના પરિભોગમાં  
આવતા નથી ?

- ઉ. ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાત -યાવત્- મિથ્યાદર્શનશલ્ય,  
પૃથ્વીકાયિક -યાવત્- વનસ્પતિકાયિક અને બધા  
સ્થૂલકાયધારક કલેવર, આ બધા જીવદ્રવ્ય અને  
અજીવદ્રવ્ય રૂપ બન્ને પ્રકારના છે અને જીવોના  
પરિભોગમાં આવે છે.

પ્રાણાતિપાત વિરમણ -યાવત્- મિથ્યાદર્શન-  
શલ્યવિવેક,

ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય -યાવત્- પરમાણુ  
પુદ્ગલ તેમજ શૈલેશી અવસ્થા પ્રાપ્ત અનગાર, આ  
બધા જીવદ્રવ્ય અને અજીવદ્રવ્ય રૂપ બન્ને પ્રકારના  
છે અને જીવોના પરિભોગમાં આવતા નથી.

સે તેણટ્ટેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
पाणाइवाए -जाव-सव्वे य बायर बौदिधरा कलेवरा  
एएणं दुविहा जीवदव्वा य अजीवदव्वा य अत्थेगइया  
जीवाणं परिभोगत्ताए हव्वमागच्छंति, अत्थेगइया  
जीवाणं परिभोगत्ताए नो हव्वमागच्छंति ।

- विया. स. १८, उ. ४, सु. २

૫. રોહાઅણગારપણ્હુત્તરે જીવાજીવાઈ દવ્વાણં સાસયત્તં  
અણાણુપુવ્વિત્ત પરૂવણં-

પ. પુવ્વિં ભંતે ! જીવા ? પચ્છા અજીવા ? પુવ્વિં અજીવા ?  
પચ્છા જીવા ?

૩. રોહા ! જીવા ય અજીવા ય પુવ્વિં પેતે, પચ્છા પેતે  
દો વિ એતે સાસયાભાવા અણાણુપુવ્વી એસા રોહા !

एवं भवसिद्धिया य अभवसिद्धिया य, सिद्धि  
असिद्धि, सिद्धा असिद्धा ।

પ. પુવ્વિં ભંતે ! અંડા ? પચ્છા કુક્કુડી ? પુવ્વિં કુક્કુડી ?  
પચ્છા અંડા ?

૩. રોહા ! સે ણં અંડા કઓ ?

ભગવં ! તં કુક્કુડીઓ ।

સા ણં કુક્કુડી કઓ ?

ભંતે ! અંડગાઓ ।

एवामेव रोहा से य अंडा सा य कुक्कुडी, पुव्विं पेटे,  
पच्छा पेटे, दो वि एते सासया भावा ।

अणाणुपुव्वी एसा रोहा ।

- विया.स.१, उ.६, सु. १४-१६

૬. હરયગત નાવા દિટ્ઠંતેણ જીવપોગલાણમન્નોન્નબદ્ધત્તા  
પરૂવણં-

પ. અત્થિ ણં ભંતે ! જીવા ય પોગલા ય અન્નમન્નબદ્ધા ?  
અન્નમન્નપુટ્ઠા ? અન્નમન્નમોગાઢા ? અન્નમન્ન-  
સિણેહપડિબદ્ધા ? અન્નમન્નઘડત્તાએ ચિટ્ઠંતિ ?

૩. હંતા, ગોયમા ! ચિટ્ઠંતિ ।

પ. સે કેણટ્ટેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ -

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

પ્રાણાતિપાતથી સર્વ સ્થૂલકાયધારક કલેવર સુધી,  
જે જીવ દ્રવ્ય અને અજીવ દ્રવ્ય રૂપ બે પ્રકારના છે.  
આમાંથી કેટલાક દ્રવ્ય તો જીવોના પરિભોગમાં  
આવે છે અને કેટલાક જીવોના પરિભોગમાં  
આવતા નથી.

૫. રોહા અણગારનાં પ્રશ્નોત્તરોમાં જીવ - અજીવ આદિનાં  
શાશ્વતત્વ અને અનાનુપૂર્વત્વની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! શું પહેલા જીવ અને પછી અજીવ છે કે  
પહેલા અજીવ અને પછી જીવ છે ?

૩. રોહા ! જીવ અને અજીવ પહેલા પણ છે અને પછી  
પણ છે. આ બન્ને શાશ્વતભાવ છે. હે રોહા ! આ  
બન્નેમાં પહેલા પછીનું ક્રમ નથી.

આ પ્રમાણે ભવસિદ્ધિક અને અભવસિદ્ધિક,  
સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિ તથા સિદ્ધ અને અસિદ્ધ  
(સંસારી)જીવોના વિષયોમાં પણ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! પહેલાં ઈંડુ અને પછી કુક્કુડી છે ? કે પહેલા  
કુક્કુડી અને પછી ઈંડુ છે ?

૩. (ભગવાન્) હે રોહા ! આ ઈંડુ ક્યાંથી આવ્યું છે ?

(રોહા) ભંતે ! તે કુક્કુડીથી આવ્યું.

(ભગવાન્) તે કુક્કુડી ક્યાંથી આવી છે ?

(રોહા) ભંતે ! તે ઈંડાથી થઈ.

(ભગવાન્) આ પ્રમાણે હે રોહા ! કુક્કુડી અને ઈંડા  
પહેલા પણ હતા અને પછી પણ છે. આ બન્ને  
શાશ્વતભાવ છે.

હે રોહા ! આ બન્નેમાં પહેલા પછીનો ક્રમ નથી.

૬. દદગત હોડીના .દ્દષ્ટાંત દ્વારા જીવ અને પુદ્ગલોના  
પરસ્પર બંધાયેલાનું પરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ અને પુદ્ગલ પરસ્પર બંધાયેલા છે ?  
પરસ્પર એક બીજાથી સ્પર્શે છે ? પરસ્પર ગાઢ  
બંધાયેલ છે ? પરસ્પર સ્નિગ્ધતાથી બંધાયેલ છે ?  
પરસ્પર ગાઢ થઈને રહે છે ?

૩. હા ગૌતમ ! આ પરસ્પર આ પ્રમાણે રહેલા છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અત્થિ ણં જીવા ય પોગ્ગલા ય અન્નમન્નબદ્ધા  
-જાવ- અન્નમન્ન ઘડત્તાએ ચિદ્દંતિ ?”

૩. ગોયમા ! સે જહાનામાએ હરએ સિયા પુણ્ણે પુણ્ણપ્પમાણે  
વોલટ્ટમાણે વોસટ્ટમાણે સમભરઘડત્તાએ ચિદ્દંતિ,  
અહે ણં કેઇ પુરિસે તંસિ હરદંસિ એગં મહં નાવં  
સયાસવં સયછિદ્દં ઓગાહેજ્જા ।

સે નૂણં ગોયમા ! સા ણાવા તેહિં આસવદ્દારેહિં  
આપૂરમાણી આપૂરમાણી પુણ્ણા પુણ્ણપ્પમાણા  
વોલટ્ટમાણા વોસટ્ટમાણા સમભરઘડત્તાએ  
ચિદ્દંતિ ?

હંતા, ગોયમા ! ચિદ્દંતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

‘અત્થિ ણં જીવા ય પોગ્ગલા ય અન્નમન્નબદ્ધા  
-જાવ- અન્નમન્નઘડત્તાએ ચિદ્દંતિ ।

- વિયા સ. ૧, ૩. ૬, સુ. ૨૬

જૈન સાઈટ  
JAINSITE.com  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્



“જીવ અને પુદ્ગલ પરસ્પર બંધાયેલા છે -યાવત્-  
પરસ્પર ગાઢ થઈને રહેલ છે ?”

૩. ગૌતમ ! જેમ કોઈ એક તળાવ હોય તે પાણીથી  
ભરેલું હોય, પાણી પણ છલોછલ ભરેલું હોય તે  
પાણી છલકાતું હોય, પાણી વધતું હોય અને  
ઘડાની જેમ પાણીથી ભરેલ હોય, તે તળાવમાં  
કોઈ પુરૂષ નાના અને મોટા સૈકડો છિદ્રોવાળી  
એવી મોટી હોડીને નાખી દે તો -

હે ગૌતમ ! એવી તે હોડી છિદ્રો દ્વારા પાણીથી  
ભરાતી, પાણીથી પરિપૂર્ણ, પાણીથી છલોછલ,  
પાણીથી છલકાતી વધતી જતી શું ભરેલ ઘડાની  
જેમ થઈ જાય છે ?

હા, ગૌતમ ! થઈ જાય છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જીવ અને પુદ્ગલ પરસ્પર બંધાયેલા છે -યાવત્-  
પરસ્પર ગાઢ થઈને રહેલ છે.”



## ૭. જીવ - અધ્યયન

ષડ્દ્રવ્યોમાં જીવ દ્રવ્ય પ્રમુખ છે. આગમોમાં આના વિવિધ લક્ષણ પ્રદત્ત છે. વિશેષ રૂપમાં જે ચેતનામય હોય છે તે જીવ છે, જેમાં જ્ઞાન અને દર્શનનો ઉપયોગ હોય છે તે જીવ છે, જેને સુખ-દુઃખનો અનુભવ થાય છે તે જીવ છે. જીવ જ કર્મોને બાંધે છે અને તે જ તેનાથી મુક્ત થાય છે. જીવનો જ્યારે અજીવ કર્મ પુદ્ગલોથી સંબંધ થાય છે ત્યારે તે વિભિન્ન ગતિઓમાં ભ્રમણ કરતો રહે છે તથા જ્યારે તે એનાથી રહિત થઈ જાય છે ત્યારે તેનું ભ્રમણ સમાપ્ત થઈ જાય છે, પછી તેને સિદ્ધ જીવ કહેવાય છે.

આ પ્રમાણે જીવના બે પ્રકાર કહ્યા છે -

૧. સંસાર સમાપન્નક અને ૨. અસંસાર સમાપન્નક.

જે સંસારની ચાર ગતિઓમાં ભ્રમણશીલ છે તે જીવ સંસાર સમાપન્નક છે. તથા જે આ ભવ-ભ્રમણથી વિરત થઈને સિદ્ધ બની ગયા છે તે અસંસાર સમાપન્નક કહેવાય છે. જે ભવસિદ્ધિક જીવ છે તે મુક્તિ પ્રાપ્તિનાં પૂર્વે જ અસંસાર સમાપન્નક જીવોની શ્રેણીમાં આવી જાય છે. તથા જે અભવસિદ્ધિક છે તે સદૈવ સંસાર સમાપન્નક જ બની રહે છે. બધા ભવસિદ્ધિક જીવોમાં સિદ્ધ થવાની યોગ્યતા હોય છે તે સિદ્ધ બની શકે છે. તથાપિ ભવ્ય જીવોથી આ લોક રહિત થતો નથી. જયંતીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ભગવાન મહાવીરે આ વાત સ્વીકારી છે.

જીવ અનન્ત છે, તે નવા ઉત્પન્ન થતા નથી. તથા પહેલાના નષ્ટ થતાં નથી. તેમાં વધ-ઘટ થતી નથી. સંખ્યાની દૃષ્ટિથી તે અનન્ત છે અને અનન્ત જ રહે છે. નૈરયિક જીવોમાં વધ-ઘટ થઈ શકે છે, તિર્યચ-મનુષ્ય અને દેવોમાં વધ-ઘટ થઈ શકે છે. પરંતુ સંપૂર્ણ જીવોની દૃષ્ટિથી તે વધતા-ઘટતા નથી, અવસ્થિત રહે છે. આ અવસ્થિતિમાં અનન્ત સિદ્ધ અને અનન્ત સંસારી જીવ ભેગા થયા છે. યદ્યપિ અનન્ત જીવોના સિદ્ધ થઈ જવા છતાં પણ અનન્ત સંસારી જીવ વિદ્યમાન રહે છે તેનો ક્યારેય અંત થતો નથી.

અસંસારસમાપન્નક સિદ્ધ જીવોને નિરાબાધ શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત છે, તે સુખ મનુષ્યો અને દેવોને પણ પ્રાપ્ત નથી. ઔપપાતિકસૂત્રમાં સિદ્ધોના અનુપમ સુખનું વર્ણન થયેલ છે. આ સિદ્ધ બે પ્રકારના છે - અનન્તરસિદ્ધ અને પરમ્પરસિદ્ધ. જેને સિદ્ધ થયે હજી પ્રથમ સમય પણ વ્યતીત થયો નથી તે અનન્તરસિદ્ધ છે. તથા જેને સિદ્ધ થયે પ્રથમ સમય વ્યતીત થઈ ગયો છે તે પરમ્પરસિદ્ધ કહેવાય છે. સિદ્ધોના તીર્થસિદ્ધ, અતીર્થસિદ્ધ, તીર્થકરસિદ્ધ, અતીર્થકરસિદ્ધ આદિ જે પંદર ભેદ છે તે અનન્તરસિદ્ધની અપેક્ષાથી છે. અપ્રથમસમયસિદ્ધ, દ્વિસમયસિદ્ધ, ત્રિસમયસિદ્ધ -યાવત્- સંખ્યાતસમયસિદ્ધ, અસંખ્યાતસમયસિદ્ધ અને અનન્તસમયસિદ્ધ આદિ ભેદ પરમ્પરસિદ્ધની અપેક્ષાથી છે.

પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં સમવાયાંગસૂત્રના અનુસાર સિદ્ધોના એકત્રીસ ગુણોનો પણ ઉલ્લેખ થયો છે જે આઠ કર્મોના ક્ષયથી પ્રકટ થાય છે. આઠ કર્મોના ક્ષયથી અનન્તજ્ઞાન, અનન્તદર્શન, અનન્તસુખ, ક્ષાયિકસમ્યક્ત્વ આદિ આઠ ગુણોને પ્રકટ થવાનું પણ બતાવ્યું છે. આ જ આઠ ગુણોના વિસ્તારમાં તે એકત્રીસગુણ પ્રતિપાદિત છે. અનન્તજ્ઞાન આદિ ગુણોથી યુક્ત અને અનન્ત સુખથી સમ્પન્ન આ સિદ્ધ ફરીથી કોઈ ગતિમાં અવતરિત થતાં નથી. તે લોક કલ્યાણના માટે પણ પુનઃ દેહધારણ કરતાં નથી. બધા સિદ્ધ જીવ લોકના અગ્રભાગમાં અવસ્થિત રહે છે. એની પોતાની અવગાહના પણ

હોય છે. પરંતુ એક સિદ્ધની અવગાહનાથી બીજા સિદ્ધના આત્મપ્રદેશોની અવગાહના પ્રભાવિત થતી નથી. જે પ્રમાણે રેડિયો અને દૂરદર્શનના વિભિન્ન કેન્દ્રોની તરંગો એક સ્થાન પર અવગાહિત થઈને પણ ભિન્ન-ભિન્ન જ રહે છે. એ પ્રમાણે પ્રત્યેક સિદ્ધની અવગાહના ભિન્ન-ભિન્ન હોય છે. એ અન્તર અવશ્ય છે કે રેડિયો અને દૂરદર્શનની તરંગો જ્યાં પૌદ્ગલિક હોવાથી મૂર્ત છે ત્યાં- સિદ્ધોના આત્મપ્રદેશ અમૂર્ત છે. એટલા માટે તેના પરસ્પર અવગાહ થવામાં કોઈ બાધા નથી.

અસંસારસમાપન્નક કે સિદ્ધજીવ જ્યાં અશરીરી, અકાયિક, અયોગી અને નિરિન્દ્રિય હોય છે, ત્યાં સંસારસમાપન્નક કે સંસારીજીવ સશરીરી, સકાયિક, સયોગી અને સઈન્દ્રિય હોય છે.

સંસારીજીવ નરક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ આ ચાર ગતિ તથા ચોર્યાસીલાખ જીવયોનિઓમાં જન્મ લેતા રહે છે. એના વિવિધ પ્રકારથી ભેદ કરાય છે. મુખ્ય બે ભેદ છે - ત્રસ અને સ્થાવર. સ્થિતિ શીલ જીવોને સ્થાવર તથા ગતિ કરવામાં સક્ષમ જીવોને ત્રસ કહેવામાં આવે છે.

સમગ્ર સંસારી જીવોને સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક આ ત્રણ ભેદોમાં પણ વિભક્ત કરી શકાય છે. સ્ત્રીઓ પણ ત્રણ પ્રકારની હોય છે- તિર્યચયોનિકસ્ત્રીઓ, મનુષ્યસ્ત્રીઓ અને દેવસ્ત્રીઓ. તિર્યચયોનિકસ્ત્રીઓ જલચર, સ્થળચર અને ખેચરના ભેદથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે. તેના પણ ભેદોપભેદ થાય છે. મનુષ્યસ્ત્રીઓ કર્મભૂમિ, અકર્મભૂમિ અને અન્તર્દીપમાં હોવાથી ત્રણ પ્રકારની હોય છે. દેવસ્ત્રીઓ ચાર પ્રકારની હોય છે- ભવનવાસી, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષિક અને વૈમાનિક. પુરુષ પણ સ્ત્રીઓની જેમ તિર્યચયોનિક, મનુષ્ય અને દેવના ભેદથી ત્રણ પ્રકારના હોય છે. તિર્યચયોનિકસ્ત્રીઓ, મનુષ્યસ્ત્રીઓ અને દેવસ્ત્રીઓની જેમ તિર્યચયોનિકપુરુષ, મનુષ્યપુરુષ અને દેવપુરુષોના તે જ ત્રણ, ત્રણ અને ચાર ભેદ થાય છે. નપુંસક પણ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે - નૈરયિક, તિર્યચયોનિક અને મનુષ્યયોનિક. નરકગતિનાં બધા નૈરયિક નપુંસક હોય છે. જ્યારે દેવગતિના કોઈપણ દેવ નપુંસક હોતા નથી. તિર્યચમાં એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય પૂર્ણતઃ નપુંસક હોય છે. પરંતુ પંચેન્દ્રિયોમાં પણ નપુંસક પ્રાપ્ત થાય છે. મનુષ્ય સ્ત્રી પુરુષની જેમ નપુંસક પણ હોય છે. એનાં પણ અનેક ભેદોપભેદોનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં થયેલ છે.

નૈરયિક, તિર્યચયોનિક, મનુષ્ય અને દેવના ભેદથી સંસારી જીવ ચાર પ્રકારના છે- એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય, ચઉરેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિયના ભેદથી જીવ પાંચ પ્રકારના છે. પૃથ્વીકાય આદિ ષટ્કાયોના ભેદથી જીવ છ પ્રકારના છે. કેટલાક ભેદ- પ્રભેદોના આધારથી આ જીવોને સાત, આઠ, નવ અને દસ ભેદોમાં પણ વિભક્ત કરેલ છે. આ વિભાજન એક પ્રક્રિયા છે. જેનાથી આ ભેદોને વિવિધ પ્રકારે વ્યક્ત કરી શકાય છે. આ જીવોનાં ચૌદ ભેદ પણ કરાય છે જે પ્રસિદ્ધ છે. આ ચૌદ ભેદોમાં સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિય, બાદર એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય, ચઉરેન્દ્રિય, અસંજી પંચેન્દ્રિય અને સંજી પંચેન્દ્રિય આ સાત ભેદોના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની ગણના કરાય છે. જીવોના ભેદોની ગણના ૫૬૩ ભેદ સુધી થઈ શકે છે.

આ સમસ્ત સંસારી જીવોને ૨૪ દંડકોમાં પણ વિભક્ત કર્યા છે. આ ૨૪ દંડક જીવોની ૨૪ વર્ગણાઓની ઘોતક છે. વર્ગણાનો અર્થ અહીં સમૂહ (ગ્રુપ) છે. વિભિન્ન સમાન વિશેષતાઓના આધારે એ જીવો આ વર્ગણાઓ અને દંડકોમાં વિભક્ત હોય છે. આ દંડકોનો આગમમાં એક નિશ્ચિત ક્રમ છે. જે અનુસાર નૈરયિકોનો એક દંડક છે, દસ ભવનપતિ દેવોના દસ દંડક (૨-૧૧) છે, પાંચ સ્થાવરોના પાંચ (૧૨-૧૬), ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોના ત્રણ (૧૭-૧૯) તથા તિર્યચ પંચેન્દ્રિયનો એક દંડક (૨૦) છે, મનુષ્યોનો એક દંડક (૨૧) છે, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકદેવોના એક-એક કરી ત્રણ દંડક (૨૨-૨૪) છે. આ પ્રમાણે ચાર ગતિના જીવ ચોવીસ દંડકોમાં વિભક્ત હોય છે.

આ ચોવીસ જ દંડકોના જીવો ભવસિદ્ધિક પણ છે અને અનન્તરોપપન્નક, પણ છે અને પરમ્પરોપપન્નક, પણ છે, ગતિ સમાપન્નક પણ છે અને અગતિ સમાપન્નક પણ છે, પ્રથમ સમયોપપન્નક પણ છે અને અ-પ્રથમ સમયોપપન્નક પણ છે, આહારક પણ છે અને અનાહારક પણ છે, પર્યાપ્ત પણ છે અને અપર્યાપ્ત પણ છે, પરીતસંસારી પણ છે અને અપરીતસંસારી પણ છે, સુલભ-બોધિક પણ છે અને દુર્લભબોધિક પણ છે.

પ્રજ્ઞાપનાસૂત્રમાં સંસારસમાપન્નક જીવોની પ્રજ્ઞાપના પાંચ પ્રકારની કહી છે.- એકેન્દ્રિય સંસારસમાપન્નક જીવ પ્રજ્ઞાપના યાવત્ પંચેન્દ્રિય સંસારસમાપન્નક જીવ પ્રજ્ઞાપના. તેમાં પુનઃ આ પાંચ પ્રકારોના વિભિન્ન ભેદોપભેદોનું વિસ્તૃત નિરુપણ છે. જેનો આ અધ્યયનમાં સમાવેશ છે. આ ભેદોપભેદોથી વિવિધ પ્રકારની વિશેષ જાણકારી થાય છે. જેમકે- પૃથ્વીકાયના શ્લક્ષ્ણ આદિ ભેદ તથા કાળી માટી આદિ પ્રદેશ, બાદર આદિ અપ્કાયના ઓસ, હિમ આદિ ભેદ, બાદર તેજસૂકાયના અંગાર, જ્વાલા આદિ ભેદ, બાદર વાયુકાયના પૂર્વી વાયુ આદિ ઝંઝાવાત આદિ ભેદ, પ્રત્યેક શરીરી બાદર વનસ્પતિકાયના વૃક્ષ, ગુચ્છ, ગુલ્મ આદિ ૧૨ ભેદ તથા પછી તેના ઉપભેદ, સાધારણ શરીર બાદર વનસ્પતિકાયના અવક, પન્નક, શૈવાળ આદિ ભેદ. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસૂકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના વિવિધ જીવ જાતિઓનો જે પરિચય આ અધ્યયનમાં આપેલ છે તે વૈજ્ઞાનિક દષ્ટિએ પણ શોધનો વિષય છે. વનસ્પતિના ભેદો અને તેના વિભિન્ન નામોની લાંબી સૂચી પણ ગણાવેલ છે. જે વનસ્પતિ વિશેષજ્ઞો અને આયુર્વેદ ચિકિત્સકોના માટે ઉપયોગી પ્રતીત થાય છે. ઘણા બધા આગમિકનામો ને આધુનિક પ્રચલિત નામોથી જોડવાની પણ આવશ્યકતા છે.

નિગોદના જીવોનો સમાવેશ પણ એકેન્દ્રિય વનસ્પતિકાયના જીવોમાં થાય છે. નિગોદ બે પ્રકારના કહ્યા છે.- નિગોદ અને નિગોદ- જીવ. આ બન્ને જ સૂક્ષ્મ અને બાદરના ભેદથી બે- બે પ્રકારના હોય છે. સૂક્ષ્મ અને બાદર ફરીથી પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદોમાં વિભક્ત થાય છે. સંખ્યાની દષ્ટિએ તે બધા અનન્ત છે.

આ અધ્યયનમાં બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય જીવોના વિવિધ પ્રકારો અને નામોનો ઉલ્લેખ પણ કરેલ છે.

પંચેન્દ્રિય જીવ ચાર પ્રકારના છે- નૈરયિક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવ. રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા આદિ સાત નરક પૃથ્વીઓના આધાર પર નૈરયિક સાત પ્રકારના હોય છે. તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જીવ જલચર, સ્થળચર અને ખેચરના ભેદથી ત્રણ પ્રકારના હોય છે. પછી આના પણ અનેક ભેદોપભેદ છે. જલચરોમાં મચ્છ, કચ્છપ, ગ્રાહ, મગર અને સુંસુમાર આ પાંચ ભેદ પ્રમુખ છે. સ્થળચર જીવ ચતુષ્પદ અને પરિસર્પના ભેદથી બે પ્રકારના છે. ચતુષ્પદજીવ એક પુર, બે મુર, ગંડીપદ અને સનખપદના આધારે ચાર પ્રકારના છે. એક પુરમાં - અશ્વ, ગધેડા જેવા, બે પુરમાં- ગાય, ભેંસ જેવા, ગંડીપદમાં- ઊંટ, હાથી, ગેંડા જેવા તથા સનખપદમાં- સિંહ, વાઘ જેવા જાનવરોની ગણતરી થાય છે. પરિસર્પ જીવ બે પ્રકારના છે ૧. પેટથી ચાલનાર ઉરપરિસર્પ તથા ૨. ભુજાથી ચાલનાર ભુજપરિસર્પ. ઉરપરિસર્પમાં ફણવાળા અને ફણવગરના સર્પ, અજગર, આસાલિક અને મહોરગની ગણતરી થાય છે. સર્પોના વિભિન્ન પ્રકારોનો આગમોમાં જે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તે સર્પ- જ્ઞાસુઓના માટે મહત્વનો વિષય છે. ભુજપરિસર્પ નકુળ, ગોહ, સરટ આદિ વિભિન્ન પ્રકારના હોય છે. તિર્યચ પંચેન્દ્રિયજીવ સંમૂર્છિમ પણ હોય છે તથા ગર્ભજ પણ હોય છે. સંમૂર્છિમજીવ નપુંસક હોય છે તથા ગર્ભજ જીવ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસકના ભેદથી ત્રણ પ્રકારના હોય છે. ભુજપરિસર્પ અને ઉરપરિસર્પ જીવ અંડજ, પોતજ અને સંમૂર્છિમના ભેદથી પણ ત્રણ પ્રકારે નિરૂપેલ છે.

ખેચરપંચેન્દ્રિય જીવ ચાર પ્રકારના છે- ૧. ચર્મપક્ષી, ૨. રોમપક્ષી, ૩. સમુદ્ગપક્ષી અને ૪. વિતતપક્ષી. આમાંથી સમુદ્ગપક્ષી અને વિતતપક્ષી મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં હોતા નથી. મનુષ્ય ક્ષેત્રની બહાર દ્વીપ- સમુદ્રોમાં હોય છે. પક્ષી ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવે છે. - ૧. અંડજ, ૨. પોતજ અને ૩. સંમૂર્છિમ.

મનુષ્ય બે પ્રકારના હોય છે - ૧. સંમૂર્ણિમ અને ૨. ગર્ભજ. સંમૂર્ણિમ મનુષ્ય અસંજી, મિથ્યાદષ્ટિ અને બધા પ્રકારના પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત હોતા નથી. તે અંતર્મુહૂર્તનું આયુષ્ય ભોગવી મરી જાય છે. એની ઉત્પત્તિનાં ચૌદ સ્થાન મનાય છે. જેમાં ગર્ભજ મનુષ્યના ઉચ્ચાર, પ્રસવણ (પેશાબ), કફ આદિ સમ્મિલિત છે. ગર્ભજમનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના છે- કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ અને અંતરદ્વીપજ એકોરુક, આત્માસિક, વૈષાણિક આદિ ૨૮ અન્તર્દ્વીપજ છે. પાંચ હૈમવત, પાંચ હૈરણ્યવત, પાંચ હરિવર્ષ, પાંચ રમ્યકૃવર્ષ, પાંચ દેવકુરુ અને પાંચ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોમાં ઉત્પન્ન થવાથી અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય ૩૦ પ્રકારના છે. કર્મભૂમિઓ ૧૫ છે - પાંચ ભરત, પાંચ ઐરવત અને પાંચ મહાવિદેહ. આમાં ઉત્પન્ન કર્મભૂમિજ મનુષ્ય સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના છે - ૧. આર્ય અને ૨. મ્લેચ્છ.

પ્રજાપનાસૂત્રમાં શક, યવન, કિરાત, શબર આદિ અનેક પ્રકારના મ્લેચ્છોનો ઉલ્લેખ છે.

આર્યોને બે ભાગોમાં વિભક્ત કરેલ છે.-

૧. ઋદ્ધિપ્રાપ્તઆર્ય અને ૨. ઋદ્ધિ અપ્રાપ્ત આર્ય.

ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત અર્હન્ત, ચકવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ, ચારણ અને વિદ્યાધર એમ છ પ્રકારના ભેદ પ્રતિપાદિત છે. ઋદ્ધિ અપ્રાપ્ત આર્યક્ષેત્ર, જાતિ, કુળ, કર્મ, શિલ્પ, ભાષા, જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રના આધારે નવ પ્રકારના કહ્યા છે. મગધ આદિ સાડા પચ્ચીસ (૨૫.૫) દેશ આર્યક્ષેત્ર કહ્યા છે. આ પ્રમાણે છ જાતિઓ, છ કુળ, કેટલાક કર્મ અને કેટલાક શિલ્પ આર્ય મનાય છે. અર્ધમાગધી ભાષામાં બોલનાર અને બ્રાહ્મીલિપિનો પ્રયોગ કરનાર ભાષાર્ય કહેવાય છે. આની સાથે બ્રાહ્મીલિપિમાં અઠાર પ્રકારના લેખનું વિધાન કરેલ છે.

આત્મિનિબોધિક આદિ પાંચ જ્ઞાનોના આધારે પાંચ જ્ઞાનાર્ય કહ્યા છે. દર્શનાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે- ૧. સરાગ દર્શનાર્ય અને ૨. વીતરાગ દર્શનાર્ય. નિસર્ગરુચિ, ઉપદેશરુચિ આદિ સમ્યક્ત્વની દસ રુચિયોથી સંપન્ન આર્યોને દસ પ્રકારના સરાગાર્ય માનેલ છે. વીતરાગ દર્શનાર્ય બે પ્રકારના પ્રતિપાદિત છે- ૧. ઉપશાંત કષાય અને ૨. ક્ષીણ કષાય. આનાં પણ તાન્વિક દષ્ટિથી અનેક ભેદોપભેદોનું નિરુપણ છે. ચારિત્રાર્ય પણ દર્શનાર્યની જેમ- સરાગ ચારિત્રાર્ય અને વીતરાગ ચારિત્રાર્ય ભેદોમાં વિભક્ત છે.

દેવ ચાર પ્રકારના હોય છે- ૧. ભવનવાસી, ૨. વાણવ્યંતર, ૩. જ્યોતિષ્ક અને ૪. વૈમાનિક. ભવનવાસીના અસુરકુમાર, નાગકુમાર આદિ દસ ભેદ છે. વાણવ્યંતરના કિન્નર, કિંપુરુષ આદિ આઠ પ્રકારના છે. જ્યોતિષ્ક દેવ ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાના ભેદથી પાંચ પ્રકારના છે. વૈમાનિકદેવ કલ્પોપન્ન અને કલ્પાતીતના ભેદથી બે પ્રકારના છે. કલ્પોપન્નદેવ સૌધર્મ, ઈશાન આદિના ભેદથી ૧૨ પ્રકારના હોય છે. કલ્પાતીતદેવ બે પ્રકારના છે.- ઐવેયકવાસી અને અનુત્તરોપપાતિક. ઐવેયક દેવના નવ ભેદ છે. અનુત્તરોપપાતિક દેવોના વિજય, વૈજયંત, જયંત, અપરાજીત અને સર્વાર્થસિદ્ધ આ પાંચ ભેદ છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત ભેદ તો બધા જીવોની સમાન દેવોમાં પણ લાગુ પડે છે.

જીવદ્રવ્યના આ અધ્યયનમાં જીવથી સંબંધિત અનેક દાર્શનિક અને સૈદ્ધાન્તિક બિંદુઓ પર વિચાર કરેલ છે. પ્રમુખ બિંદુ આ પ્રમાણે છે -

(૧) ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય અને પુરુષકાર પરાક્રમવાળા જીવ આત્મભાવથી જીવભાવ (ચૈતન્ય) ને પ્રકટ કરે છે. તે પાંચજ્ઞાન, ત્રણ અજ્ઞાન અને ચાર દર્શનના અનન્ત પર્યાયોને પ્રાપ્ત કરી ઉત્થાન આદિથી જીવભાવને પ્રકટ કરે છે.

- (૨) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ અતીત અનંત શાશ્વત કાળમાં હતો. વર્તમાન શાશ્વત કાળમાં છે અને અનંત શાશ્વત ભવિષ્યકાળ માં રહેશે. અર્થાત્ જીવ ક્યારેય નષ્ટ થતાં નથી. જીવને કોઈ અજીવ રુપમાં પરિણત કરી શકતા નથી. આ પ્રમાણે અજીવને પણ કોઈ જીવ રુપમાં પરિણત કરી શકતા નથી.
- (૩) જીવને જેવી દેહ મળે છે તે તેના અનુરુપ જ આત્મ- પ્રદેશોનો સંકોચ અને વિસ્તાર કરી લે છે. આ દૃષ્ટિથી હાથી અને કુંથુનો જીવ સમાન છે. એને જૈન દર્શનમાં જીવનો દેહ પરિમાણત્વ કહેવામાં આવે છે. એના માટે દિપકના નાના- મોટા ઓરડામાં રાખવાથી પ્રકાશના સંકોચ અને વિસ્તારના ઉદાહરણ અપાય છે.
- (૪) કૂર્મ, કૂર્માવળી, ગોહ, ગોહપંક્તિ આદિના બે, ત્રણ કે સંખ્યાત ટુકડા કરવામાં આવે તો તેનો વચલો ભાગ જીવ પ્રદેશોથી સ્પૃષ્ટ હોય છે. પરંતુ હાથ, પગ કે શસ્ત્ર આદિનો પ્રયોગ કરી તે જીવ પ્રદેશોને કોઈ પીડા પહોચાડી શકતા નથી તથા તેના વિભાગ પણ કરી શકતા નથી. કારણ કે જીવ પ્રદેશોપર શસ્ત્રાદિનો પ્રભાવ પડતો નથી.
- (૫) ઓદન, કુલ્માષ અને સુરામાં પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ વનસ્પતિ જીવના શરીર છે. તથા જ્યારે તે ઓદનાદિ દ્રવ્ય શસ્ત્રાતીત યાવત્ અગ્નિ પરિણમિત થઈ જાય છે ત્યારે તે અગ્નિના શરીરવાળા કહેવાય છે. સુરામાં જે તરલ દ્રવ્ય છે તે પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ અપ્કાયિક જીવોના શરીર છે. તથા શસ્ત્રાતીત યાવત્ અગ્નિ પરિણમિત થવાથી અગ્નિકાય શરીર કહેવાય છે.

લોખંડ, તાંબુ, સીસું આદિ દ્રવ્ય પૂર્વભાગની પ્રજ્ઞાપનાથી પૃથ્વીકાયિક જીવોના શરીર છે. તથા શસ્ત્રાતીત યાવત્ અગ્નિ પરિણમિત થવાથી અગ્નિકાયિક જીવોના શરીર કહેવાય છે.

હાડકા, ચામડા, રોમ, શિંગ, પુર અને નખ આ બધા પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ ત્રસજીવોના શરીર છે પરંતુ પછીથી શસ્ત્રાતીત યાવત્ અગ્નિ પરિણમિત થવાથી એ અગ્નિકાયિક જીવોના શરીર કહેવાય છે.

અંગારા, રાખ, ભૂસું અને ગોબર એ પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિય યાવત્ પંચેન્દ્રિય જીવો સુધીના શરીર કહેવાય છે. પરંતુ શસ્ત્રાતીત યાવત્ અગ્નિકાય પરિણમિત થવાથી એ અગ્નિકાયિક જીવોના શરીર કહેવાય છે.

(૬) વિભિન્ન અપેક્ષાઓથી જીવોને સાદિ-સાન્ત, સાદિ-અનન્ત, અનાદિ- સાન્ત અને અનાદિ- અનન્ત પણ કહેવાય છે.

વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિસૂત્રમાં ભગવાને બતાવ્યું છે કે - નૈરયિક, તિર્યચ, મનુષ્ય, દેવગતિ અને આગતિની અપેક્ષાએ સાદિ-સાન્ત છે. સિદ્ધજીવ ગતિની અપેક્ષાએ સાદિ-અનન્ત છે. લબ્ધિની અપેક્ષાએ ભવસિદ્ધિક જીવ અનાદિ- સાન્ત છે અને સંસારની અપેક્ષાએ- અભવસિદ્ધિક જીવ અનાદિ-અનન્ત છે.

(૭) બૌદ્ધ દર્શનમાં જેમ આત્મા (ચેતના) ના અર્થમાં પુદ્ગલ શબ્દનો પ્રયોગ મળે છે તેમ જૈન દર્શનમાં ભગવતીસૂત્રને છોડીને સર્વત્ર આત્મા (જીવ) અને પુદ્ગલ આ બન્ને શબ્દોના અર્થ જુદા-જુદા પ્રતિપાદન થયેલ છે. માત્ર ભગવતીસૂત્રના આઠમા શતકમાં જીવને પુદ્ગલી અને પુદ્ગલ બન્ને કહ્યા છે. જીવ પૌદ્ગલિક ઈન્દ્રિયોની અપેક્ષાએ પુદ્ગલી કહેવાય છે તથા જીવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલ. સિદ્ધજીવ નિરન્દ્રિય હોવાથી પુદ્ગલ તો છે પરંતુ પુદ્ગલી નથી.

(૮) જીવ ચૈતન્યરુપ છે તેમ ચૈતન્ય પણ જીવરુપ જ છે. નૈરયિક જીવ હોય છે પરંતુ જીવ નૈરયિક જ હોય એવું આવશ્યક નથી. આ પ્રમાણે પ્રાણ ધારણ કરનાર જીવ હોય છે. પરંતુ જીવ પ્રાણ ધારણ કરે જ એવું આવશ્યક નથી. આ પ્રમાણે દાર્શનિક અને અનેકાન્તિક શૈલીમાં પણ જુદા-જુદા તથ્યોને સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યા છે.

- (૯) જ્ઞાન અને દર્શન નિશ્ચયથી આત્મા છે તથા આત્મા પણ નિશ્ચયથી જ્ઞાન-દર્શન રુપ છે.
- (૧૦) જીવ સુપ્ત પણ છે, જાગૃત પણ છે અને સુપ્ત-જાગૃત પણ છે. એમાં નૈરયિક, ભવનપતિ, સ્થાવર અને વિકલેન્દ્રિય જીવ સુપ્ત છે, તે જાગૃત નથી અને સુપ્ત-જાગૃત પણ નથી. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક જીવ સુપ્ત છે અને સુપ્ત-જાગૃત છે. પરંતુ જાગૃત નથી. મનુષ્ય સામાન્ય જીવોની જેમ ત્રણે પ્રકારના હોય છે, જ્યારે વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવ નૈરયિકોની જેમ સુપ્ત હોય છે. અહીં સુપ્ત, જાગૃત આદિ શબ્દ આધ્યાત્મિક અર્થમાં પ્રયુક્ત થયેલ છે.
- (૧૧) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ શાશ્વત છે અને પર્યાયની અપેક્ષાએ જીવ અશાશ્વત છે.
- (૧૨) જીવ કામી પણ છે અને ભોગી પણ છે. શ્રોત્રેન્દ્રિય અને ચક્ષુ ઈન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જીવ કામી છે. તથા ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શનેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ભોગી છે.
- (૧૩) અજીવ દ્રવ્ય જીવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવે છે. પરંતુ જીવદ્રવ્ય અજીવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવતાં નથી. જીવદ્રવ્ય અજીવદ્રવ્ય (પુદ્ગલ) ને ગ્રહણ કરીને તેને શરીર, ઈન્દ્રિય, યોગ અને શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પરિણત કરે છે. જ્યારે અજીવદ્રવ્ય જીવદ્રવ્યનો પરિભોગ કરતાં નથી.

જૈનાગમોની આ પદ્ધતિ રહી છે કે આમાં જીવ સંબંધી વિભિન્ન તથ્યોને ૨૪ દંડકોમાં ઉતારવામાં આવે છે. અધિકરણ અને અધિકરણી, આત્મારંભી, પારારંભી, તદુભચારંભી અને અનારંભી, સર્કપ અને નિષ્કમ્પ આદિ તથ્યોને આ દંડકોમાં ઉપસ્થિત કરવા એ જ તેનું પ્રમાણ છે.

કાલાદેશથી ૨૪ દંડકોમાં ૧. સપ્રદેશ, ૨. આહારક, ૩. ભવ્ય, ૪. સંજી, ૫. લેશ્યા, ૬. દષ્ટિ, ૭. સંયત, ૮. કષાય, ૯. જ્ઞાન, ૧૦. યોગ, ૧૧. ઉપયોગ, ૧૨. વેદ, ૧૩. શરીર અને ૧૪. પર્યાપ્તિ આ ચૌદ દારોની પણ અહીં પ્રરુપણા થયેલ છે.

૧. સમાહાર સમશરીર અને સમશ્વાસોચ્છ્વાસ, ૨. કર્મ, ૩. વર્ણ, ૪. લેશ્યા, ૫. સમવેદના, ૬. સમક્રિયા તથા ૭. સમાયુષ્ક આ સાત દારોનું પણ ૨૪ દંડકોમાં નિરૂપણ કરેલ છે. નૈરયિકાદિ જે જીવોમાં આહાર, શરીર અને શ્વાસોચ્છ્વાસની ભિન્નતા હોય છે. એનો પ્રમુખ કારણ એનાં શરીરનું નાનુ- મોટું થવું છે. ચૌવીસ જ દંડકોમાં આ સાત દારોનું અધ્યયન વિભિન્ન જીવોની ભિન્ન-ભિન્ન વિશેષતાઓને જાણવા માટે અત્યંત ઉપયોગી છે.

૧. સ્થિતિ, ૨. અવગાહના, ૩. શરીર, ૪. સંહનન, ૫. સંસ્થાન, ૬. લેશ્યા, ૭. દષ્ટિ, ૮. જ્ઞાન, ૯. યોગ અને ૧૦. ઉપયોગ આ દસ સ્થાન અથવા દારથી ૨૪ દંડકોમાં કોધોપયુક્ત આદિ ભાંગાની પ્રરુપણાનું અધ્યયન પણ જીવોના સંબંધમાં વિશેષ જાણકારી માટે ઉપયોગી છે. આના સિવાય પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં ૨૪ દંડકોમાં અધ્યવસાય, સમ્યક્ત્વ, મિથ્યાત્વ અને સમ્યક્મિથ્યાત્વાભિગમિઓ, સારંભ અને સપરિભ્રહિઓ, સત્કાર-વિનયાદિ ભાવો, ઉદ્યોત અને અંધકાર, સમાયાદિનું પ્રજ્ઞાન, ગુરુત્વ-લઘુત્વાદિ- વિષયક વિચારો, ભવસિદ્ધિક્ત્વ, ઉપધિ અને પરિભ્રહ, વર્ણાનિવૃત્તિ, કરણના ભેદો, ઉન્માદના ભેદો આદિ વિવિધ વિષયોનું વિશદ વિવેચન થયેલ છે. આ બધું વિવરણ એક વિશેષ દષ્ટિ પ્રદાન કરે છે.

જીવોની સાથે કાયસ્થિતિનું વર્ણન પણ વિશેષ મહત્વ રાખે છે. એક જ પ્રકારની અવસ્થા જેટલા કાળ સુધી બની રહે છે તેને તેની કાયસ્થિતિ કહેવામાં આવે છે. આ અપેક્ષાએ જીવ સદાકાળ જીવ જ બની રહે છે. એકેન્દ્રિય જીવ

એકેન્દ્રિયના રૂપમાં જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી બની રહે છે. બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય અને ચઉરેન્દ્રિય જીવની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી હોય છે. નૈરયિકની કાયસ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ હોય છે. તિર્યંચ પંચેન્દ્રિયની કાયસ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ પૃથક્ત્વ અધિક ત્રણ પલ્લોપમની કહી છે. તેમ જ મનુષ્યની પણ જાણવી. દેવોની કાયસ્થિતિ નારકની જેમ જઘન્ય ૧૦ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ જાણવી. સિદ્ધ જીવ સિદ્ધ રૂપમાં સાદિ અને અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે. કાયસ્થિતિની પ્રરુપણા સકાયિક-અકાયિક, ત્રસ- સ્થાવર, પર્યાપ્તા- અપર્યાપ્તા, સૂક્ષ્મ-બાદર, પરીત- અપરીત, ભવસિદ્ધિક- અભવસિદ્ધિક આદિના અનુસાર પણ કરેલ છે.

કાયસ્થિતિની સાથે અંતરકાળનું પણ સંબંધ છે. આ અધ્યયનમાં અંતરકાળનું પણ વિવેચન થયેલ છે. એકેન્દ્રિયનું અંતરકાળ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે. સિદ્ધ સાદી અપર્યવસિત હોય છે. માટે તેનો અંતરકાળ હોતો નથી. અંતરકાળથી તાત્પર્ય એ છે કે એક દંડકને છોડીને ફરીથી તે દંડકમાં જન્મ ગ્રહણ કરવાનો વચ્ચેનો કાળ - અંતરકાળનું પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં વિવિધ વિવક્ષાઓથી વિવરણ કરેલ છે.

અલ્પ- બહુત્વની અપેક્ષાએ વિચાર કરીએ તો સિદ્ધ જીવ સર્વેથી અલ્પ છે. અસિદ્ધ કે સંસારી જીવ તેનાથી અનંત ગુણા છે. અહીં ખાસ જાણવાનું કે સિદ્ધ જીવ પણ અનંત હોય છે અને સંસારી જીવ પણ અનંત હોય છે. છતાં પણ તે સમાન સંખ્યામાં નથી, આમ તો સિદ્ધની અપેક્ષાએ સંસારી જીવ અનંતગુણા છે. એ દષ્ટિએ અનંત પણ અનંતગુણા થઈ શકે છે. દિશાની અપેક્ષાએ સર્વેથી અલ્પ જીવ પશ્ચિમ દિશામાં છે અને ઉત્તર દિશામાં સૌથી અધિક છે. પૃથ્વીકાયિક આદિ બધા જીવોનું અલ્પ-બહુત્વ વિભિન્ન દિશાઓની અપેક્ષાએ આ અધ્યયનમાં કરવામાં આવેલ છે. સમસ્ત સંસારી જીવોમાં સર્વેથી અલ્પ ગર્ભજ મનુષ્ય છે. તથા વનસ્પતિકાયના જીવ સર્વેથી અધિક છે. અલ્પ- બહુત્વનો પણ આ અધ્યયનમાં વિભિન્ન દષ્ટિઓથી વિસ્તાર થયેલ છે. યોગની અપેક્ષાએ, ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ, ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક, તિચ્છાલોક અને ત્રૈલોક્યની અપેક્ષાએ પણ અલ્પ બહુત્વનું વિવેચન કરેલ છે. સૂક્ષ્મ-બાદરની અપેક્ષાએ કહીએ તો સર્વેથી અલ્પ જીવ નોસૂક્ષ્મ - નોબાદર છે. તેનાથી બાદર જીવ અનંતગુણા છે અને તેનાથી સૂક્ષ્મ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે. પર્યાપ્ત - અપર્યાપ્ત, સકાયિક - અકાયિક, ત્રસ-સ્થાવર, પરીત - અપરીત આદિ અપેક્ષાઓથી પણ અલ્પ બહુત્વની પ્રરુપણા કરેલ છે.

આ પ્રમાણે જીવ અધ્યયન જીવ સંબંધિત વિભિન્ન પક્ષોની વિશિષ્ટ આગમિક જાણકારીથી સંપન્ન છે.



## ૭. જીવઽજ્ઞયણં

સૂત્ર -

૧. જીવેણં આયભાવેણ જીવભાવ ઉવદંસેતીતિ પરૂવણં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! સડદ્વાણે સકમ્મે સબલે સવીરિણે સપુરિસકારપરકમે આયભાવેણં જીવભાવં ઉવદંસેતીતિ વત્તવ્વં સિયા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! જીવે ણં સડદ્વાણે -જાવ- પરકમેણં આયભાવેણં જીવભાવં ઉવદંસેતીતિ વત્તવ્વં સિયા ।

પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“સડદ્વાણે -જાવ- પરકમેણં આયભાવેણં જીવ ભાવં ઉવદંસેતીતિ વત્તવ્વં સિયા ?”

૩. ગોયમા ! જીવે ણં અણંતાણં આભિણિબોહિયણાણ-  
પજ્જવાણં સુયનાણપજ્જવાણં, ઓહિનાણપજ્જવાણં,  
મણપજ્જવનાણપજ્જવાણં, કેવલનાણપજ્જવાણં,  
મહાઅણ્ણાપજ્જવાણં, સુયઅણ્ણાણપજ્જવાણં,  
વિભંગણાણપજ્જવાણં,  
ચક્કવુદંસણપજ્જવાણં, અચક્કવુદંસણપજ્જવાણં,  
ઓહિદંસણપજ્જવાણં, કેવલદંસણપજ્જવાણં  
ઉવઓગં ગચ્છઈ,  
ઉવઓગલક્ષણે ણં જીવે ।

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
“જીવે ણં સડદ્વાણે -જાવ- પરકમે ણં આયભાવેણં જીવભાવં ઉવદંસેતીતિ વત્તવ્વં સિયા ।”

- વિયા.સ.૨, ૩. ૧૦, સુ. ૧ (૧-૨)

૨. જીવાણં તિકાલવત્તિત્ત પરૂવણં -

પ. એસ ણં ભંતે ! જીવે તીયમણંતં સાસયં સમયં “ભુવિ”  
इति वत्तव्वं सिया ?

૩. હંતા, ગોયમા ! એસ ણં જીવે તીયમણંતં સાસયં સમયં “ભુવિ”  
इति वत्तव्वं सिया ।

પ. એસ ણં ભંતે ! જીવે પહુપ્પન્નં સાસયં સમયં “ભવઈ”  
इति वत्तव्वं सिया ?

૩. હંતા, ગોયમા ! તં ચેવ ઉચ્ચારેયવ્વં ।

## ૭. જીવ અધ્યયન

સૂત્ર :

૧. જીવ દ્વારા આત્મભાવથી જીવભાવનાં ઉપદર્શનનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરૂષકાર પરાક્રમવાળા જીવ આત્મભાવથી જીવભાવ (ચૈતન્ય) ને દર્શાવે છે, એવું કહી શકાય ?

૩. હા, ગૌતમ ! ઉત્થાન -ચાવત્- પરાક્રમવાળા આત્મભાવથી જીવભાવને દર્શાવે છે, એવું કહી શકાય છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“ઉત્થાન -ચાવત્- પરાક્રમવાળા આત્મભાવથી જીવભાવને દર્શાવે છે, એવું કહી શકાય છે?”

૩. ગૌતમ ! જીવ આભિણિબોધિક જ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યવજ્ઞાન અને કેવળજ્ઞાનની અનંત પર્યાયોના તથા -

મતિ - અજ્ઞાન, શ્રુત- અજ્ઞાન, વિભંગ-જ્ઞાનના અનંત પર્યાયોના,

અને ચક્ષુદર્શન, અચક્ષુદર્શન, અવધિદર્શન અને કેવળદર્શનનાં અનંત પર્યાયોના ઉપયોગને પ્રાપ્ત કરે છે, કારણ કે -

જીવનું લક્ષણ ઉપયોગ છે.

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“ઉત્થાન -ચાવત્- પરાક્રમવાળા આત્મભાવથી જીવભાવ (ચૈતન્ય) ને દર્શાવે છે, એવું કહી શકાય છે.”

૨. જીવોના ત્રિકાળવર્તિત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું તે જીવ અતીત, અનંત શાશ્વતકાળ માં હતા, એવું કહી શકાય છે ?

૩. હા ગૌતમ ! (દ્રવ્યની અપેક્ષા) તે જીવ અતીત, અનંત શાશ્વતકાળમાં હતા, એવું કહી શકાય છે.

પ્ર. ભંતે ! શું તે જીવ વર્તમાન શાશ્વતકાળમાં છે, એવું કહી શકાય છે ?

૩. હા ગૌતમ ! તે જીવ વર્તમાનકાળમાં છે, એવું પૂર્વવત્ કહી શકાય છે.



પ. એસ ણં ભંતે ! જીવે અણાગયમણંતં સાસયં સમયં  
“ભવિસ્સઈ” ઇતિ વત્તવ્વં સિયા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! તં ચેવ ઉચ્ચારેયવ્વં ।

- વિયા. સ. ૧, ૩. ૪, સુ. ૧૧

૩. જીવાણં બોહસણ્ણયા દુવિહત્તં-

સુયં મે આડસં ! તેણં ભગવયા એવમક્કયાયં -  
ઇહમેગેસિં ણો સણ્ણા ભવઈ, તં જહા-

પુરત્થિમાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,  
દાહિણાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,  
પચ્ચત્થિમાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,  
ઉત્તરાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,  
ઉડ્ઢાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ,  
અહાઓ દિસાઓ વા આગઓ અહમંસિ,  
અન્નયરીઓ દિસાઓ વા અણુદિસાઓ વા આગઓ અહમંસિ ।

એવમેગેસિં ણો ણાયં ભવઈ-

અત્થિ મે આયા ઉવવાઈએ,

ણત્થિ મે આયા ઉવવાઈએ,

કે અહં આસી ?

કે વા ઇઓ ચુઓ પેચ્ચા ભવિસ્સામિ ।

મેજ્જં પુણ જાણેજ્જા-સહસમ્મુડયાએ, પરવાગરણેણં,  
અણ્ણેસિં વા અંતિએ સોચ્ચા, તં જહા-

પુરત્થિમાઓ વા દિસાઓ આગઓ અહમંસિ એવં  
દક્કિવ્ણાઓ વા, પચ્ચત્થિમાઓ વા, ઉત્તરાઓ વા, ઉડ્ઢાઓ  
વા, અહાઓ વા, અન્નયરીઓ દિસાઓ વા અણુદિસાઓ  
વા આગઓ અહમંસિ ।

એવમેગેસિં જં ણાયં ભવઈ-અત્થિ મે આયા ઉવવાઈએ, જો  
ઇમાઓ દિસાઓ વા અણુદિસાઓ વા અણુસંચરઈ,  
સચ્ચાઓ દિસાઓ સચ્ચાઓ અણુદિસાઓ જો આગઓ  
અણુસંચરઈ સોઽહં ।

સે આયાવાઈ લોગાવાઈ કમ્માવાઈ કિરિયાવાઈ ।

- આયા. સુ. ૧, અ. ૧, સુ. ૧-૩

પ્ર. ભંતે ! શું તે જીવ અનંત શાશ્વત ભવિષ્યકાળ  
માં રહેશે, એવું કહી શકાય છે ?

૩. હા ગૌતમ ! (તે જીવ અનંત શાશ્વત ભવિષ્ય-  
કાળમાં રહેશે એવું) પૂર્વવત્ કહી શકાય છે.

૩. જીવોની બોધ સંજ્ઞાના બે પ્રકાર :

હે આયુષ્મન્ ! મે સાંભળ્યું છે, તે ભગવાને (મહાવીર  
સ્વામી) કહ્યું છે - અહિંયા (આ) સંસારમાં કેટલાક જીવોને  
આ સંજ્ઞા (જ્ઞાન) નથી હોતી, તે આ પ્રમાણે છે-

હું પૂર્વ દિશાથી આવ્યો છું,

અથવા દક્ષિણ દિશાથી આવ્યો છું,

અથવા પશ્ચિમ દિશાથી આવ્યો છું,

અથવા ઉત્તર દિશાથી આવ્યો છું,

અથવા ઉર્ધ્વ દિશાથી આવ્યો છું,

અથવા અધો દિશાથી આવ્યો છું,

અથવા કોઈ અન્ય દિશાથી અથવા અનુદિશા (વિદિશા)થી  
આવ્યો છું.

આ પ્રમાણે કેટલાક પ્રાણિયોને આ પણ જ્ઞાન નથી હોતું-  
મારો આત્મા જન્મ ધારણ કરવાવાળો છે, અથવા  
મારો આત્મા જન્મ ધારણ કરવાવાળો નથી.

હું (પૂર્વ જન્મમાં) કોણ છું ?

હું અહિંયાથી મરીને (આયુષ્ય પૂર્ણ કરીને) આગળનાં  
જન્મમાં શું બનીશ ?

કેટલાક પ્રાણી પોતાના સ્વમતિથી, બીજાના કહેવાથી  
અથવા બીજા દ્વારા સાંભળવાથી તે જાણી લે છે, તે  
આ પ્રમાણે છે.

હું પૂર્વ દિશાથી આવ્યો છું તે પ્રમાણે દક્ષિણ દિશાથી,  
પશ્ચિમ દિશાથી, ઉત્તર દિશાથી, ઉર્ધ્વ દિશાથી,  
અધોદિશાથી અથવા અન્ય કોઈ દિશા અથવા  
વિદિશાથી આવ્યો છું.

કેટલાક પ્રાણીઓને તે પણ જ્ઞાન હોય છે કે - મારો  
આત્મા ભવાન્તરમાં અનુસંચરણ કરવાવાળો છે, જે આ  
દિશાઓ અને અનુદિશાઓ માં કર્માનુસાર પરિભ્રમણ  
કરે છે. જે આ બધી દિશાઓ અને વિદિશાઓ માં  
આવાગમન કરે છે, તે હું (આત્મા) છું.

જે એવું જાણે છે તે આત્માવાદી, લોકવાદી, કર્મવાદી  
અને ક્રિયાવાદી છે.

૪. દિટ્ઠંતપુચ્ચં લોગપણ્ણા જીવસ્સ જમ્મ-મરણેણં પુટ્ઠત્તં પઠ્ઠવણં-

પ. એયંસિ ણં ભંતે ! એમહાલયંસિ લોગંસિ અત્થિ કેઇ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પણ્ણે જત્થ ણં અયં જીવે ન જાણ વા, ન મણ વા વિ ?

૩. ગોયમા ! નો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે !

પ. સે કેણટ્ઠે ણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

‘એયંસિ ણં એમહાલયંસિ લોગંસિ નત્થિ કેઇ પરમાણુ પોગ્ગલમેત્તે વિ પણ્ણે જત્થ ણં અયં જીવે ન જાણ વા ન મણ વા વિ ?

૩. ગોયમા ! સે જહાનામણે કેઇ પુરિસે અયાસયસ્સ ણં મહં અયાવયં કરેજ્જા,

સે ણં તત્થ જહન્નેણં એકકં વા, દો વા, તિણ્ણિ વા, ઉક્કોસેણં અયાસહસ્સં પક્કિવ્વેજ્જા,

તાઓ ણં તત્થ પઠ્ઠરગોયરાઓ, પઠ્ઠરપાણિયાઓ,

જહન્નેણં એગાહં વા, દુયાહં વા, તિયાહં વા ઉક્કોસેણં છમ્માસે પરિવસેજ્જા,

અત્થિ ણં ગોયમા ! તસ્સ અયાવયસ્સ કેઇ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પણ્ણે જે ણં તાસિં અયાણં ઉચ્ચારેણ વા, પાસવણેણ વા, ખેલેણ વા, સિંઘાણેણ વા, વંતેણ વા, પિત્તેણ વા, પૂણેણ વા, સુક્કેણ વા, સોણિણેણ વા, ચમ્મેહિ વા, રોમેહિ વા, સિંગેહિ વા, ખુરેહિ વા, નહેહિં વા અણોક્કંતપુચ્ચે ભવઈ ? ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે,

હોજ્જા વિ ણં ગોયમા ! તસ્સ અયાવયસ્સ કેઇ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પણ્ણે જે ણં તાસિં અયાણં ઉચ્ચારેણ વા -જાવ- નહેહિં વા અણોક્કંતપુચ્ચે,

નો ચેવ ણં એયંસિ એમહાલયંસિ લોગંસિ લોગસ્સ ય સાસયભાવ સંસારસ્સ ય અણાદિભાવં જીવસ્સ ય નિચ્ચભાવં કમ્મબહુત્તં જમ્મણ મરણાબાહુલ્લં ચ પઠ્ઠુચ્ચ નત્થિ કેઇ પરમાણુપોગ્ગલમેત્તે વિ પણ્ણે જત્થ ણં અયં જીવે ન જાણ વા, ન મણ વા વિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ -

૪. દષ્ટાંત પૂર્વક લોકના પ્રદેશમાં જીવના જન્મ મરણ દ્વારા સ્પર્શત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! આટલા મોટા લોકમાં શું કોઈ પરમાણુ પુદ્ગલ જેટલા પણ આકાશપ્રદેશ એવા છે, જ્યાં આ જીવે જન્મ મરણ ન કર્યા હોય ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“આટલા મોટા લોકમાં પરમાણુ પુદ્ગલ જેટલા કોઈ પણ આકાશ પ્રદેશ એવા નથી, જ્યાં આ જીવે જન્મ-મરણ ન કર્યા હોય ?”

૩. ગૌતમ ! જેમ કોઈ પુરુષ સો બકરિયો માટે એક મોટો બકરીયોનો વાડો બનાવે.

એમાં તે એક બે અથવા ત્રણ અને વધારેમાં વધારે એક હજાર બકરિયોને રાખે.

ત્યાં તેમના માટે ઘાસ-ચારો ચરવાની વિશાળ જગ્યા અને પાણીની વ્યવસ્થા હોય.

જો તે બકરિયો ત્યાં ઓછામાં ઓછી એક, બે કે ત્રણ દિવસ અને વધારેમાં વધારે છ મહિના સુધી રહે તો-

હે ગૌતમ ! શું તે બકરિયોનો વાડામાં કોઈપણ પરમાણુ પુદ્ગલ જેટલા પ્રદેશ એવી રીતે રહી શકે છે જો તે બકરિયોના મલ, મૂત્ર, શ્લેષ્મ (કફ) નાકનો મેલ (સેડા), ઉલટી, પિત્ત, શુક, રુધિર, ચર્મ, રોમ, સીંગ, ખૂર (પગની ખરી) અને નખોથી સ્પર્શિત ન થયા હોય ? (ગૌતમ ! ભંતે ! ) આ અર્થ સમર્થ નથી,

(ભગવાને કહ્યું) હે ગૌતમ ! ક્યારેક તે વાડામાં કોઈ એક પરમાણુ પુદ્ગલ જેટલા પ્રદેશ પણ રહી શકે છે જે તે બકરિયોના મળ, મૂત્ર -ચાવત્- નખોથી સ્પર્શિત ન થયો હોય ?

પણ આટલા મોટા આ લોકમાં લોકના શાશ્વતભાવની દૃષ્ટિથી સંસારના અનાદિ હોવાના કારણે જીવની નિત્યતા, કર્મ-બહુલતા તથા જન્મ-મરણની બહુલતાની અપેક્ષાએ કોઈ પરમાણુ પુદ્ગલ જેટલા પ્રદેશ પણ એવા નથી જ્યાં આ જીવે જન્મ - મરણ નહી કર્યા હોય.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -



‘एयंसि णं एमहालयंसि लोगंसि नत्थि केइ परमाणुपोग्गलमेत्ते वि पएसे जत्थ णं अयं जीवे न जाए वा, न मए वा वि ।’

- विया. स. १२, उ. ७, सु. ३

#### ૫. સંસાર પરિભ્રમણસ્સ ણવ ઠાણાણિ-

जीवाणं णवहिं ठाणेहिं संसारवत्तिसु वा, वत्तंति वा, वत्तिसंति वा, तं जहा-

૧. પુઢવિકાઇયત્તાए, ૨. આઝકાઇયત્તાए,
૩. તેઝકાઇયત્તાए, ૪. વાઝકાઇયત્તાए,
૫. વણસ્સઙકાઇયત્તાए, ૬. વેઙ્ઙિયત્તાए,
૭. તેઙ્ઙિયત્તાए, ૮. ચઝરિંદિયત્તાए,
૯. પંચિંદિયત્તાए,

- ઠાણં અ. ૧ સુ. ૬૬૬

#### ૬. છટ્ટાણેસુ જીવાણં અસામત્થ પરૂવણં -

छहिं ठाणेहिं सव्वजीवाणं णत्थि इड्ढी इ वा, जुइ इ वा, जसे इ वा, वले इ वा, वीरिए इ वा, पुरिसकार परकमे इ वा, तं जहा-

૧. જીવં વા અજીવં કરણયાए,
૨. અજીવં વા જીવં કરણયાए,
૩. એગસમણં વા દો ભાસાઓ ભાસિત્તાए,
૪. સયં કહં વા કમ્મં વેદેમિ વા, મા વા વેદેમિ,
૫. પરમાણુપોગ્ગલં વા છિંદિત્તાए વા, ભિંદિત્તાए વા, અગણિકાણ વા સમોદ્દહિત્તાए,
૬. વહિયા વા લોગંતા ગમણયાए ।

- ઠાણં. અ. ૬, સુ. ૪૭૯

#### ૭. જીવદહ્વાણં અણંતત્ત પરૂવણં-

- પ. જીવદહ્વા ણં ભંતે ! કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા ?
  ૩. ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા ।
  - પ. સે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-
- “जीवदह्वा णं, नो संखेज्जा, नो असंखेज्जा, अणंता ?”

“आटला मोटा लोकमां परमाणु पुद्गल जेटला कोरपण आकाश प्रदेश एवा नथी, ज्यां आ जवना जन्म-मरण न थया होय.”

#### ૫. સંસાર પરિભ્રમણના નવ સ્થાન :

જીવો એ નવ સ્થાનોથી સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા હતા, કરે છે અને કરશે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) પૃથ્વીકાયના રૂપમાં, (૨) અપ્કાયના રૂપમાં,
- (૩) તેજસ્કાયના રૂપમાં, (૪) વાયુકાયના રૂપમાં,
- (૫) વનસ્પતિકાયના રૂપમાં, (૬) બેઈન્દ્રિયના રૂપમાં,
- (૭) તેઈન્દ્રિયના રૂપમાં, (૮) ચઉરિન્દ્રિયના રૂપમાં,
- (૯) પંચેન્દ્રિયના રૂપમાં.

#### ૬. છ સ્થાનોમાં જીવોના અસામર્થ્યનું પ્રરૂપણ :

જીવોમાં આ છ કાર્યો કરવાની ઋદ્ધિ, દ્યુતિ, યશ, બળ, વીર્ય, પુરૂષકાર-પરાક્રમ નથી હોતા, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) જીવને અજીવમાં પરિણત કરવાની,
- (૨) અજીવને જીવમાં પરિણત કરવાની,
- (૩) એક સમયમાં બે ભાષા બોલવાની,
- (૪) પોતાના દ્વારા કરેલા કર્મોનું વેદન કરું અથવા નહીં કરું આ ભાવની,
- (૫) પરમાણુ પુદ્ગલના છેદન ભેદન કરવું અને તેને અગ્નિકાયમાં બાળવાની,
- (૬) લોકાન્તથી બાહર જવાની.

#### ૭. જીવ દ્રવ્યોના અનન્તત્વનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! શું જીવ દ્રવ્ય સંખ્યાત છે. અસંખ્યાત છે અથવા અનંત છે ?
  ૩. ગૌતમ ! જીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, પણ અનંત છે.
  - પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -
- “જીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, પણ અનંત છે?”

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ગેરદયા, અસંખેજ્જા અસુરકુમારા  
-જાવ- અસંખેજ્જા થણિયકુમારા, અસંખેજ્જા  
પુઢવિકાઇયા -જાવ- અસંખેજ્જા વાઝકાઇયા,  
અણંતા વણસસકાઇયા,

અસંખેજ્જા બેઇન્દિયા, અસંખેજ્જા તેઇન્દિયા, અસંખેજ્જા  
ચઝરિન્દિયા, અસંખેજ્જા પંચેન્દિયતિરિક્ખજોણિયા,

અસંખેજ્જા મણૂસા, અસંખેજ્જા વાણમંતરિયા,  
અસંખેજ્જા જોઇસિયા, અસંખેજ્જા વેમાણિયા,  
અણંતા સિદ્ધા,

સે તેણદ્દેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-

"જીવદલ્લા ણં નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા,  
અણંતા ।" ? - અણુ. સુ. ૪૦૪

#### ૮. ઘુઢ્ઢા પાણાણં છલ્લિહસં-

છલ્લિહા ઘુઢ્ઢા પાણા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. બેઇન્દિયા, ૨. તેઇન્દિયા, ૩. ચઝરિન્દિયા,
૪. સંમુચ્છિમપંચેન્દિયતિરિક્ખજોણિયા,<sup>૨</sup>
૫. તેઝકાઇયા, ૬. વાઝકાઇયા ।

- ઠાણં અ. ૬. સુ. ૫૧૩

#### ૯. હલ્લિસસ ય કુંથુસસ ય સમ જીવ પપ્પસત્ત પરૂવણં-

પ. સે નૂણં ધંતે ! હલ્લિસસ ય કુંથુસસ ય સમે ચેવ જીવે ?

૩. હંતા, ગોયમા ! હલ્લિસસ ય કુંથુસસ ય સમે ચેવ જીવે ।

પ. કમ્માણં ધંતે ! હલ્લિસસ ય કુંથુસસ ય સમે ચેવ જીવે ?

૩. ગોયમા ! સે જહાણામએ કૂઢાગારસાલા સિયા  
-જાવ- ગંભીરા, અહ ણં કેઇ પુરિસે જોઇં વ દીવે વ  
ગહાય તં કૂઢાગારસાલં અંતો-અંતો અણુપવિસઇ,  
તીસે કૂઢાગારસાલાએ સલ્લઓ સમંતા ઘણનિચિય  
નિરંતર નિચ્છિહાઇં દુવાર-વયણાઇં પિહેઇ પિહેત્તા  
તીસે કૂઢાગારસાલાએ બહુમજ્જદેસમાએ તં પરૂવં  
પલીવેજ્જા ।

૩. ગૌતમ ! અસંખ્યાત નારક છે, અસંખ્યાત  
અસુરકુમાર -યાવત્- અસંખ્યાત સ્તનિતકુમાર  
દેવ છે, અસંખ્યાત પૃથ્વીકાયિક જીવ છે  
-યાવત્- અસંખ્યાત વાયુકાયિક જીવ છે, અનંત  
વનસ્પતિકાયિક જીવ છે.

અસંખ્યાત બેઈન્દ્રિય છે, અસંખ્યાત તેઈન્દ્રિય  
છે, અસંખ્યાત ચઝરિન્દ્રિય છે, અસંખ્યાત  
પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિક છે.

અસંખ્યાત મનુષ્ય છે, અસંખ્યાત વાણવ્યંતરદેવ  
છે, અસંખ્યાત જ્યોતિષક દેવ છે, અસંખ્યાત  
વૈમાનિકદેવ છે અને અનંત સિદ્ધ છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

"જીવદ્રવ્ય સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત પણ નથી  
પણ અનંત છે."

#### ૮. ઘુઢ્ઢા પ્રાણિયોના છ પ્રકાર :

ઘુઢ્ઢા પ્રાણી છ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે.

૧. બેઈન્દ્રિય, ૨. તેઈન્દ્રિય, ૩. ચઝરિન્દ્રિય,
૪. સમ્મૂર્ચિષ્ઠમ પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિક,
૫. તેઝકાયિક, ૬. વાયુકાયિક.

#### ૯. હાથી અને કુંથુના સમજીવ પ્રદેશત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું વાસ્તવમાં હાથી અને કંથવાઓના  
જીવ સમાન છે ?

૩. હા ગૌતમ ! હાથી અને કંથવાઓ ના જીવ  
સમાન છે.

પ્ર. ભંતે ! હાથી અને કંથવાના જીવ સમાન કેવી  
રીતે હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જેમ કોઈ કૂટાગારશાળા હોય, જે  
-યાવત્- વિશાળ અને ગંભીર હોય અને કોઈ  
એક પુરૂષ તે કૂટાગારશાળામાં અગ્નિ અને  
દીપકની સાથે ઘુસીને તેના ઠીક વચ્ચેના  
ભાગમાં ઉભો રહી જાય. ત્યાર પછી તે  
કૂટાગારશાળાના બધા ભારણાના દરવાજાઓ  
એવી રીતે વ્યવસ્થિત બંધ કરી દે કે જેથી  
કિંચિત્માત્રં પણ સાંધો કે છિદ્ર ન રહે, પછી  
તે કૂટાગારશાળાના વચ્ચોવચ તે દીપક પ્રકટાવે.

૧. વિયા. સ. ૨૫, ૩. ૨, સુ. ૩

૨. ઠાણં. અ. ૪, ૩. ૪, સુ. ૩૫૧ (૩)

તए णं से पईवे तं कूडागारसालं अंतो-अंतो ओभासइ, उज्जोवेइ, तवइ, पभासेइ नो चव णं बाहिं । अह णं से पुरिसं तं पईवं इड्डुरएणं पिहेज्जा, तए णं से पईवे तं इड्डुरयं अंतो-अंतो ओभासेइ -जाव- पभासेइ, नो चव णं इड्डुगरस्स बाहिं, नो चव णं कूडागारसालं, नो चव णं कूडागारसालाए बाहिं ।

एवं गोकिलिजेणं पच्छिपिंडएणं गंडमाणियाए आढएणं अद्धढएवं, पत्थएणं अद्धपत्थएणं कुलवेणं अद्धकुलवेणं चाउब्भाइयाए अट्टभाइयाए सोलसियाए बत्तीसियाए चउसट्टियाए दीवचंपएणं पिहेज्जा । तए णं से पईवे दीवचंपगस्स अंतो-अंतो ओभासेइ -जाव- पभासइ, नो चव णं दीवचंपगस्स बाहिं, नो चव णं चउसट्टियाए बाहिं, नो चव कूडागारसालं, नो चव णं कूडागारसालाए बाहिं ।

एवामेव गोयमा ! जीवे वि जं जारिसयं पुव्वकम्मनिबद्धं बोद्धिं निव्वत्तेइ तं असंखेज्जेहिं जीवपएसेहिं सचित्तं करेइ खुड्डियं वा महालियं वा ।

સે તેણદ્વેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“હત્થિસ્સ ય કુંથુસ્સ ય સમે ચેવ જીવે ।”

- વિયા. સ. ૭, ઉ. ૮, સુ.૨

૧૦. જીવપએસુ સત્થપઓગાભાવ પરૂવણં-

પ. અહ ભંતે ! કુમ્મે કુમ્માવલિયા, ગોહે ગોહાવલિયા, ગોણે ગોણાવલિયા, મણુસે મણુસાવલિયા, મહિસે મહિસાવલિયા, એસિ ણં દુહા વા, તિહા વા, સંખેજ્જહા વા, છિન્નાણં જે અંતરા તે વિ ણં તેહિં જીવપએસેહિં ફુડા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! ફુડા ।

ત્યારે પ્રકટાવવાથી આ દીપક તે કૂટાગારશાળાના અન્તવર્તી ભાગને પ્રકાશિત, ઉદ્યોતિત, તાપિત અને પ્રભાસિત કરે છે પરંતુ બાહરના ભાગને પ્રકાશિત નથી કરતા. હવે જો આ પુરુષ તે દીપકને એક વિશાળ પટારામાં ઢાંકી દે તો દીપક કૂટાગારશાળાની જેમ તે પટારાના અંદરના ભાગને પ્રકાશિત -યાવત્- પ્રભાસિત કરશે, પણ પટારાના બાહરના ભાગને કૂટાગારશાળાને તેમજ એના બહારના ભાગને પ્રકાશિત નથી કરતા.

આ પ્રમાણે ગોકિલિંજ (ગાયોને ખાણ આપવાનો વાંસનો સુંડલો) પચ્છિકાપિટક (પટારો) ગંડમાણિકા (અનાજને માપવાનું વાસણ) આઢક (ચાર શેર અનાજ માંપવાનું વાસણ) અર્ધઢક, પ્રસ્થક, અર્ધપ્રસ્થક, કુલવ, અર્ધકુલવ, ચતુર્ભાગિકા, અષ્ટભાગિકા, ષોડશિકા, દ્વાત્રિંશતિકા, ચતુષ્ષષ્ટિકા અને દીપંચમ્પક (દીપકનું ઢાંકણું)થી ઢાંકે તો આ દીપક તે ઢાંકણાની અંદરના ભાગને પણ પ્રકાશિત -યાવત્- પ્રભાસિત કરશે પણ ઢાંકણાના બાહરના ભાગને પ્રકાશિત કરશે નહીં તથા ન ચતુષ્ષષ્ટિકાના બાહરના ભાગને, ન કૂટાગારશાળાને, ન કૂટાગારશાળાના બહારના ભાગને પ્રકાશિત કરશે.

આ પ્રમાણે ગૌતમ ! પૂર્વભવોપાર્જીત કર્મના નિમિત્તથી જીવ ને ક્ષુદ્ર (નાના) અથવા મહત્ (મોટા) જેવી રીતે શરીરની પ્રાપ્તિ થાય છે, તેવી રીતે આત્મપ્રદેશો ને સંકુચિત અને વિસ્તૃત કરવાના સ્વભાવના કારણે આ શરીરને પોતાના અસંખ્યાત આત્મપ્રદેશોથી વ્યાપ્ત કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“હાથી અને કંથવાના જીવ સમાન પ્રદેશવાળા છે.”

૧૦. જીવ પ્રદેશોમાં શસ્ત્ર પ્રયોગાભાવનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! કાયબો, કાયબાઓ (કાયબાઓની પંક્તિ) ચન્દનધો, ચન્દનધોની પંક્તિ (ગોધાવલિકા) ગાય, ગાયોની પંક્તિ, મનુષ્ય, મનુષ્યોની પંક્તિ, ભેંસ, ભેંસોની પંક્તિ આ બધાને બે, ત્રણ અથવા સંખ્યાત ટુકડા કરવામાં આવે તો તેની વચ્ચેના ભાગ (અન્તર) શું જીવ પ્રદેશોને સ્પર્શે છે ?

૩. હા ગૌતમ ! આ (વચ્ચેના ભાગ જીવ પ્રદેશોથી) સ્પર્શે છે.

પ. પુરિસે ણં ભંતે ! તે અંતરે હત્યેણ વા, પાણ વા, અંગુલિયાવ વા, સલાગાવ વા, કઢ્ઢેણ વા, કિલિંચેણ વા, આમુસમાણે વા, સમ્મુસમાણે વા, આલિહમાણે વા, વિલિહમાણે વા, અન્નયરેણ વા તિક્કથેણ સત્યજાણં આચ્છિદેમાણે વા, વિચ્છિદેમાણે વા, અગણિકાણં વા સમોહમાણે તેસિં જીવપણ્ણાણં કિંચિ આવાહં વા, વાબાહં વા, ઉપ્પાવે ? છવિચ્છેદં વા કરે ?

૩. ગોયમા ! ણો ણ્ણદ્દે સમદ્દે, નો ખલુ તત્થ સત્થં સંકમમ્મ ।

- વિયા. સ. ૮. ૩. ૩, સુ. ૬

૧૧. ઓદણાઙ્ગ જીવાણં પુવ્વપચ્છા ભાવ પ્ણવણયા સરીર પરૂવણં-

પ. અહ ણં ભંતે ! ઓદણે, કુમ્માસે, સુરા એ ણં કિં સરીરા તિ વત્તવ્વયં સિયા ?

૩. ગોયમા ! ઓદણે, કુમ્માસે, સુરા એ ય જે ઘણે દવ્વે એણં પુવ્વભાવપ્ણવણં પહુચ્ચ વણમ્મહીજીવસરીરા, તઓ પચ્છા સત્થાતીયા, સત્થપરિણામિયા અગણિજ્ઞામિયા અગણિજ્ઞુસિયા અગણિપરિણામિયા અગણિજીવસરીરા તિ વત્તવ્વં સિયા ।

સુરા એ ય જે દવ્વે એણં પુવ્વભાવ પ્ણવણં પહુચ્ચ આહીજીવસરીરા, તઓ પચ્છા સત્થાતીયા -જાવ- અગણિસરીરા તિ વત્તવ્વં સિયા ॥

- વિયા. સ. ૫, ૩. ૨, સુ. ૧૪

૧૨. અયાઙ્ગ જીવાણં સરીર પરૂવણં-

પ. અહ ણં ભંતે ! અયે, તંબે, તણ, સીસણ, ઉવલે, કસદ્ધિયા એ ણં કિં સરીરા તિ વત્તવ્વં સિયા ?

૩. ગોયમા ! અણ, તંબે, તણ, સીસણ, ઉવલે, કસદ્ધિયા એણં પુવ્વભાવપ્ણવણં પહુચ્ચ પુઢવિજીવસરીરા,

પ્ર. ભંતે ! કોઈ પુરૂષ (તે કાચબા આદિના ખંડોના વચ્ચે ના ભાગને) હાથથી, પગથી, આંગળાથી, શલાકા (શળી)થી, કાઢ્ઢથી યા લાકડીના નાના ટુકડાથી થોડો સ્પર્શ કરે, વિશેષ સ્પર્શ કરે, થોડું ખેંચે અથવા વધારે ખેંચે અથવા કોઈ તીક્ષ્ણ શસ્ત્રો દ્વારા થોડા છેદે અથવા વધારે છેદે અથવા અગ્નિકાયથી તેને બાળે તો શું તે જીવપ્રદેશોની થોડી અથવા વિશેષ પીડા ઉત્પન્ન થાય છે અથવા તેના કોઈપણ અંગનું છેદન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી (અર્થાત્ થોડી પણ પીડા નહીં પહોંચાડી શકે અને ન છેદન-ભેદન કરી શકે) કેમકે- તે જીવ પ્રદેશો ઉપર શસ્ત્ર (આદિ)નો પ્રભાવ થતો નથી.

૧૧. ઓદન આદિ જીવોની પૂર્વ પશ્ચાત્ ભાવ પ્રજ્ઞાપનાથી શરીરની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! ભાત, અડદ, મદિરા આ ત્રણે દ્રવ્યોને ક્યા જીવોના શરીર કહેવા જોઈએ ?

૩. ગૌતમ ! ભાત, અડદ અને મદિરામાં જે ગાઢ દ્રવ્ય છે, તે પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી વનસ્પતિ જીવના શરીર છે. એના પછી જ્યારે તે ભાત આદિ દ્રવ્ય શસ્ત્રાતીત થઈ જાય છે, શસ્ત્ર પરિણત થઈ જાય છે, અગ્નિથી બળેલો, અગ્નિથી સેવાયેલ (અગ્નિસેવિત) અને અગ્નિરૂપે પરિણામ પમાડેલ થઈ જાય છે, ત્યારે તે દ્રવ્ય અગ્નિના શરીરવાળા થઈ જાય છે.

મદિરામાં. જો તરલ દ્રવ્ય (પદાર્થ) છે તે પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ અપકાયિક જીવોના શરીર છે, ત્યાર પછી શસ્ત્રાતીત -યાવત્- (અગ્નિ પરિણમિત થઈ જાય છે) ત્યારે તે અગ્નિકાય શરીર કહી શકાય છે.

૧૨. લોખંડ આદિના જીવોના શરીરનું પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! લોખંડ, તાંબુ, કલઈ, સીસુ, ઉપલ, પત્થર અને કસોટીનો પત્થર આ બધાં દ્રવ્ય ક્યા જીવોના શરીર કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! લોખંડ, તાંબુ, કલઈ, સીસુ, ઉપલ અને લોખંડનો કાટ આ બધાં દ્રવ્ય પૂર્વ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી પૃથ્વીકાયિક જીવોના શરીર કહી શકાય છે,

તઓ પચ્છા સત્થાતીયા -જાવ- અગણિપરિણામિયા  
અગણિજીવસરીરા તિ વત્તવ્વં સિયા ।

- વિયા. સ. ૫, ડ. ૨, સુ. ૧૫

### ૧૩. અટ્ટિચમ્માઈણં જીવાણં સરીર પરૂવણં-

પ. અહ ણં ભંતે ! અટ્ટી અટ્ટિજ્ઞામે, ચમ્મે ચમ્મજ્ઞામે, રોમે રોમજ્ઞામે, સિંગે સિંગજ્ઞામે, ખુરે ખુરજ્ઞામે, નખે નખજ્ઞામે, એ ણં કિં સરીરા તિ વત્તવ્વં સિયા ?

ડ. ગોયમા ! અટ્ટી, ચમ્મે, રોમે, સિંગે, ખુરે, નહે, એ ણં તસપાણ જીવસરીરા અટ્ટિજ્ઞામે, ચમ્મજ્ઞામે, રોમજ્ઞામે, સિંગજ્ઞામે, ખુરજ્ઞામે, નખજ્ઞામે એ ણં પુવ્વભાવપણ્ણવણં પહુચ્ચ તસપાણજીવસરીરા તઓ પચ્છા સત્થાતીયા -જાવ- અગણિજીવસરીરા તિ વત્તવ્વં સિયા ।

- વિયા. સ. ૫, ડ. ૨, સુ. ૧૬

### ૧૪. ઇંગાલાઇ જીવાણં સરીર પરૂવણં-

પ. અહ ણં ભંતે ! ઇંગાલે, છારિએ, ભુસે, ગોમએ એ ણં કિં સરીરાતિ વત્તવ્વં સિયા ?

ડ. ગોયમા ! ઇંગાલે, છારિએ, ભુસે, ગોમએ એ ણં પુવ્વભાવપણ્ણવણાએ એગિદિયજીવસરીરપ્પઓગ-પરિણામિયા વિ -જાવ- પંચિદિયજીવસરીર-પ્પઓગ પરિણામિયા વિ,

તઓ પચ્છા સત્થાતીયા -જાવ- અગણિજીવસરીરા  
તિ વત્તવ્વં સિયા ।

- વિયા. સ. ૫, ડ. ૨, સુ. ૧૭

### ૧૫. ચંદ દિટ્ઠંતેણ જીવ ગુણાણં વડ્ઢોઽવડ્ઢિઢ પરૂવણં -

પ. કહં ણં ભંતે ! જીવા વડ્ઢંતિ વા હાયંતિ વા ?

ડ. ગોયમા ! સેજહાણામએ બહુલપક્ખસ્સ પાઢિવયાચંદે પુણિમાચંદં પણિહાય હીણે વણ્ણેણં,

અને તેના પછી શસ્ત્રાતીત -યાવત્- અગ્નિ પરિણામિત થવાથી આ અગ્નિકાયિક જીવોના શરીર કહી શકાય છે.

### ૧૩. હાડકા, ચામડી આદિના જીવોના શરીરનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! હાડકા, અગ્નિપ્રજ્વલિત હાડકા, ચામડા, અગ્નિપ્રજ્વલિત ચામડા, રોમ, અગ્નિ પ્રજ્વલિત રોમ, સીંગડા, અગ્નિપ્રજ્વલિત સીંગડા, પગની ખરી, અગ્નિપ્રજ્વલિત પગની ખરી, નખ, અગ્નિપ્રજ્વલિત નખ, આ બધા કયા જીવોનાં શરીર કહેવાય છે ?

ડ. ગૌતમ ! હાડકા, ચામડું, રોમ, સીંગડા, પગની ખરી અને નખ, આ બધા ત્રસજીવોનાં શરીર કહી શકાય છે. અગ્નિપ્રજ્વલિત હાડકું, ચામડું, રોમ, સીંગડા અને નખ, આ બધા પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી તો ત્રસજીવોના શરીર છે પરંતુ તેના પછી શસ્ત્રાતીત -યાવત્- અગ્નિપરિણામિત થવાથી અગ્નિકાયિક જીવોના શરીર કહી શકાય છે.

### ૧૪. અંગારા આદિના જીવોના શરીરની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! અંગારા, રાખ, ભુસું અને છાણ આ સર્વેને કયા જીવોના શરીર કહી શકાય છે ?

ડ. ગૌતમ ! અંગારા, રાખ, ભુસું અને છાણ, આ બધા પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાથી એકેન્દ્રિય જીવો દ્વારા પોતાના શરીર રૂપ પ્રયોગોથી (પોતાના વ્યાપારથી) પોતાની સાથે પરિણામિત એકેન્દ્રિય શરીરથી પંચેન્દ્રિય જીવો સુધીના શરીર પણ કહી શકાય છે.

ત્યારપછી શસ્ત્રાતીત -યાવત્- અગ્નિકાય પરિણામિત થઈ જવાથી તે અગ્નિકાયિક જીવોના શરીર કહી શકાય છે.

### ૧૫. ચંદ્રના દ્રષ્ટાંત દ્વારા જીવના ગુણોની વૃદ્ધિ- હાનિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શા માટે જીવ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે અને શા માટે હાનિને પ્રાપ્ત થાય છે ?

ડ. ગૌતમ ! જેવી રીતે કૃષ્ણપક્ષના એકમનો ચંદ્ર પૂર્ણિમાના ચંદ્રની અપેક્ષાએ વર્ણથી હીન હોય છે,

હીણે સોમ્મયાએ, હીણે નિદ્ધયાએ, હીણે કંતીએ  
 એવં દિત્તીએ જુત્તીએ છાયાએ પખાએ ઓયાએ  
 લેસ્માએ મંડલેણં.

તયાણંતરં ચ ણં વીયાચંદે પાડિવયં ચંદં પણિહાય  
 હીણતરાએ વણ્ણેણં -જાવ- મંડલેણં,

તયાણંતરં ચ ણં તદ્ધયાચંદે બિદ્ધયાચંદે પણિહાય  
 હીણતરાએ વણ્ણેણં -જાવ- મંડલેણં,

એવં ખલુ એણં કમેણં પરિહાયમાણે-પરિહાયમાણે  
 -જાવ- અમાવસ્સાચંદે ચાઉદ્દસિચંદં પણિહાય  
 નટ્ઠે વણ્ણેણં -જાવ- નટ્ઠે મંડલેણં ।

એવામેવ સમણાઉસો ! જો અમ્હં નિગ્ગંથો વા  
 નિગ્ગંથી વા -જાવ- પવ્વહ્ણે સમાણે હીણે ચંતીએ-એવં  
 મુત્તીએ ગુત્તીએ અજ્જવેણં મદ્ધવેણં લાઘવેણં સચ્ચેણં  
 તવેણં ચિયાએ અકિંચણયાએ બંભચેરવાસેણં  
 તયાણંતરં ચ ણં હીણે હીણતરાએ ચંતીએ -જાવ-  
 હીણે હીણતરાએ બંભચેરવાસેણં ખલુ એણં કમેણં  
 પરિહીયમાણે પરિહીયમાણે ણટ્ઠે ચંતીએ -જાવ-  
 ણટ્ઠે બંભચેરવાસેણં ।

સે જહા વા સુક્કપક્કવસ્સ પાડિવયાચંદે અમાવાસાએ  
 ચંદં પણિહાય અહિએ વણ્ણેણં -જાવ- અહિએ મંડલેણં ।

તયાણંતરં ચ ણં બિદ્ધયાચંદે પાડિવયાચંદે પણિહાય  
 અહિયતરાએ વણ્ણેણં -જાવ- અહિયતરાએ મંડલેણં ।

એવં ખલુ એણં કમેણં-પરિવુદ્ધેમાણે -જાવ-  
 પુણ્ણિમાચંદે ચાઉદ્દસિં ચંદં પણિહાય પડિપુણ્ણે  
 વણ્ણેણં -જાવ- પડિપુણ્ણે મંડલેણં ।

એવામેવ સમણાઉસો ! જો અમ્હે નિગ્ગંથો વા  
 નિગ્ગંથી વા -જાવ- પવ્વહ્ણે સમાણે અહિએ ચંતીએ  
 -જાવ- બંભચેર વાસેણં તયાણંતરં ચ ણં અહિયતરાએ  
 ચંતીએ -જાવ- બંભચેર વાસેણં ।

સૌમ્યતાથી હીન હોય છે, સ્નિગ્ધતાથી હીન  
 હોય છે, કાન્તિથી હીન હોય છે, આવી રીતે  
 દીપ્તિ (ચમક)થી, યુક્તિ (આકાશ મંડળની સાથે  
 સંયોગ) થી, છાયા (પડછાયા)થી, પ્રભાથી,  
 ઓજથી, લેશ્યાથી અને મંડળ (ગોળાઈ)થી  
 હીન હોય છે,

ત્યાર પછી કૃષ્ણપક્ષના બીજનો ચંદ્રમાં એકમનાં  
 ચંદ્રમાંની અપેક્ષાએ વર્ણથી હીનતર હોય છે  
 -યાવત્- મંડળથી પણ હીનતર હોય છે,

ત્યારપછી ત્રીજનો ચંદ્ર બીજના ચંદ્રની અપેક્ષાએ  
 વર્ણથી હીનતર હોય છે -યાવત્- મંડળથી પણ  
 હીનતર હોય છે.

આ પ્રમાણે આ ક્રમથી હીન-હીન થતા-થતા -યાવત્-  
 અમાવસ્થાનો ચંદ્ર ચૌદશના ચંદ્રની અપેક્ષાએ  
 વર્ણ -યાવત્- મંડળથી સર્વથા નષ્ટ હોય છે.

આ પ્રમાણે હે આયુષ્મન શ્રમણો ! જે અમારા  
 સાધુ અથવા સાધ્વી -યાવત્- પ્રવ્રજીત થઈને  
 ક્ષાન્તિ (ક્ષમા)થી હીન હોય છે, આ પ્રમાણે  
 મુક્તિ (નિર્લોભતા), ગુપ્તિ, આર્જવ, માર્દવ,  
 લાઘવ, સત્ય, તપ, ત્યાગ, આક્રિયન્ય અને  
 બ્રહ્મચર્યવાસથી હીન હીનતર હોય છે અને તેના  
 પછી ક્ષાન્તિથી હીન -યાવત્- બ્રહ્મચર્યવાસથી  
 હીન હીનતર થઈને એ પ્રમાણે આ ક્રમથી હીન  
 હીનતર થતાં તેના ક્ષમા આદિ ગુણ -યાવત્-  
 તેનું બ્રહ્મચર્યવાસ નષ્ટ થઈ જાય છે.

જેવી રીતે શુકલપક્ષની એકમનો ચંદ્ર અમાવસ્થાના  
 ચંદ્રની અપેક્ષાએ વર્ણ -યાવત્- મંડળથી અધિક  
 હોય છે.

ત્યારપછી બીજનો ચંદ્ર એકમનાં ચંદ્રની અપેક્ષાએ  
 વર્ણ મંડળથી -યાવત્- વધારેમાં વધારે હોય છે.

આ પ્રમાણે આ ક્રમથી આગળ વધતા -યાવત્-  
 પૂર્ણિમાનો ચંદ્ર ચૌદશના ચંદ્રની અપેક્ષાએ વર્ણ  
 -યાવત્- મંડળથી પરિપૂર્ણ મંડળ થાય છે.

આ પ્રમાણે હે આયુષ્મન શ્રમણો ! જે અમારા  
 સાધુ અથવા સાધ્વી પ્રવ્રજીત થઈને ક્ષમા -યાવત્-  
 બ્રહ્મચર્યથી અધિક હોય છે, ત્યાર પછી ક્ષમા  
 -યાવત્- બ્રહ્મચર્યવાસમાં વધારે વૃદ્ધિ કરતા  
 જાય છે.



एवं खलु एएणं कमेणं-परिवड्ढेमाणे परिवड्ढेमाणे  
खंतीए -जाव- पडिपुण्णे बंभचेरवासेणं,

एवं खलु जीवा वड्ढंति वा हायंति वा ।

- णाया. सु. १, अ. १०, सु. ४-६

૧૬. वत्थस्स य जीवाण य साइ-सपज्जवसियाइ पऱूवणं -

प. वत्थे णं भंते ! किं साइए सपज्जवसिए, साइए  
अपज्जवसिए, अणाइए सपज्जवसिए, अणाइए  
अपज्जवसिए ?

उ. गोयमा ! वत्थे साइए सपज्जवसिए,  
अवसेसा तिण्णि वि पडिसेहेयव्वा ।

प. जहा णं भंते ! वत्थे साइए सपज्जवसिए, णो साइए  
अपज्जवसिए, णो अणाइए सपज्जवसिए, णो  
अणाइए अपज्जवसिए तथा णं जीवा किं साइया  
सपज्जवसिया -जाव- अणाइया अपज्जवसिया ?

उ. गोयमा ! अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया -जाव-  
अत्थेगइया अणाइया अपज्जवसिया ।

प. से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-  
'अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया -जाव-  
अत्थेगइया अणाइया अपज्जवसिया ?'

उ. गोयमा ! नेरइया, त्तिरिक्खजोणिया, मणुस्सा,  
देवा गइरागइं पडुच्च साइया सपज्जवसिया,

सिद्धा गइं पडुच्च साइया अपज्जवसिया,

भवसिद्धिया लद्धिं पडुच्च अणाइया सपज्जवसिया,

अभवसिद्धिया संसारं पडुच्च अणाइया अपज्ज-  
वसिया भवंति ।

से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-

"अत्थेगइया साइया सपज्जवसिया -जाव-  
अत्थेगइया अणाइया अपज्जवसिया ।"

- विया. स. ६, उ. ३, सु. ८-९

૧૭. लोगे भवसिद्धिया जीवाणं न अभावो -

प. भवसिद्धियत्तणं भंते ! जीवाणं किं सभावओ,  
परिणामओ ?

આ પ્રમાણે આ ક્રમથી આગળ વધતા - વધતા  
ક્ષમા -ચાવત્- બ્રહ્મચર્યવાસથી પરિપૂર્ણતાને પ્રાપ્ત  
થઈ જાય છે.

આ પ્રમાણે જીવ વૃદ્ધિ અને હાનિને પ્રાપ્ત  
થાય છે.

૧૬. वस्त्र અને જીવોની સાદિ સપર્યવસિતાદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું વસ્ત્ર સાદિ - સાન્ત છે ? સાદિ -  
અનંત છે ? અનાદિ સાન્ત છે ? અથવા અનાદિ  
અનંત છે ?

ઉ. ગૌતમ ! વસ્ત્ર સાદિ - સાન્ત છે.

બાકીના ત્રણ ભાંગાનો (કપડામાં) નિષેધ કરવો  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જેવી રીતે કપડા સાદિ - સાન્ત છે,  
સાદિ - અનંત નથી, અનાદિ - સાન્ત નથી અને  
અનાદિ અનંત નથી શું તેવી રીતે જીવ સાદિ  
- સાન્ત છે -ચાવત્- અનાદિ - અનંત છે ?

ઉ. ગૌતમ ! કેટલાક જીવ સાદિ સાન્ત છે -ચાવત્-  
કેટલાક જીવ અનાદિ અનંત છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

"કેટલાક જીવ સાદિ સાન્ત છે -ચાવત્- કેટલાક  
જીવ અનાદિ અનંત છે ?"

ઉ. ગૌતમ ! નૈરયિક, તિર્યચ્યોનિક, મનુષ્ય અને  
દેવ ગતિ અને આગતિની અપેક્ષાએ સાદિ  
સાન્ત છે.

ગતિની અંપેક્ષાએ સિદ્ધજીવ સાદિ અનન્ત છે,  
લબ્ધિની અપેક્ષાએ ભવસિદ્ધિક જીવ અનાદિ  
સાન્ત છે,

સંસારની અપેક્ષાએ અભવસિદ્ધિક જીવ અનાદિ  
અનંત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

"કેટલાક જીવ સાદિ સાન્ત છે -ચાવત્- કેટલાક  
જીવ અનાદિ અનંત છે."

૧૭. લોકમાં ભવસિદ્ધિક જીવોનો અભાવ નથી :

પ્ર. ભંતે ! જીવોના ભવસિદ્ધિકત્વ સ્વાભાવિક છે  
કે પારિણામિક છે ?

૩. જયંતિ ! સભાવઓ, નો પરિણામઓ ।  
 ૫. સર્વે વિ ણં ભંતે ! ભવસિદ્ધીયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ ?  
 ૩. હંતા, જયંતી ! સર્વે વિ ણં ભવસિદ્ધીયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ ।  
 ૫. જઇ ણં ભંતે ! સર્વે ભવસિદ્ધીયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ તમ્હા ણં ભવસિદ્ધીયવિરહિણે લોણે ભવિસ્સઇ ?

૩. જયન્તી ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।  
 ૫. સે કેણં ખાઇણં અટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
 “સર્વે વિ ણં ભવસિદ્ધીયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ નો ચેવ ણં ભવસિદ્ધીયવિરહિણે લોણે ભવિસ્સઇ ?”  
 ૩. જયંતિ ! સે જહાનામણે સવ્વાગાસસેઢી સિયા અણાઈયા અણવદમ્મા પરિત્તા પરિવુડા, સા ણં પરમાણુપોગ્ગલમેત્તેહિં ઘંઢેહિં સમણે-સમણે અવહીરમાણી અવહીરમાણી અણંતાહિં ઓસપ્પિણિ-ઉસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ નો ચેવ ણં અવહિયા સિયા ।

સે તેણટ્ઠેણં જયંતિ ! એવં વુચ્ચઇ-  
 ‘સર્વે વિ ણં ભવસિદ્ધીયા જીવા સિજ્ઞિસ્સંતિ નો ચેવ ણં ભવસિદ્ધીય વિરહિણે લોણે ભવિસ્સઇ ।’

- વિયા. સ. ૧૨, ડ. ૨, સુ. ૧૫-૧૭

#### ૧૮. જીવ નિવ્વત્તીણે ભેયપ્પભેય પરૂપણં-

૫. કઙ્કવિહા ણં ભંતે ! જીવનિવ્વત્તી પન્નત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! પંચવિહા જીવનિવ્વત્તી પન્નત્તા, તં જહા-  
 ૧. એગિંદિયજીવનિવ્વત્તી -જાવ-  
 ૫. પંચિંદિયજીવનિવ્વત્તી ।  
 ૫. એગિંદિયજીવનિવ્વત્તી ણં ભંતે ! કઙ્કવિહા પન્નત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! પંચવિહા પન્નત્તા, તં જહા-  
 ૧. પુઠ્ઠવિકાઇયએગિંદિયજીવનિવ્વત્તી -જાવ-  
 ૫. વણસ્સઙ્કાઇયએગિંદિયજીવનિવ્વત્તી ।

૩. જયન્તી ! તે સ્વાભાવિક છે, પારિણામિક નથી.  
 ૫. ભંતે ! બધા ભવસિદ્ધિક જીવ શું સિદ્ધ થઈ જાય છે ?  
 ૩. હા, જયન્તી ! બધા ભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ થઈ જાય છે.  
 ૫. ભંતે ! જો બધા ભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ થઈ જાય છે તો શું લોક ભવસિદ્ધિક જીવોથી રહિત થઈ જશે ?  
 ૩. જયન્તી ! આ અર્થ શક્ય નથી.  
 ૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 “બધા ભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ થશે તો પણ લોક ભવસિદ્ધિક જીવોથી રહિત ન થાય ?”  
 ૩. જયન્તી ! જેવી રીતે કોઈ સમ્પૂર્ણ આકાશની શ્રેણી હોય, જો અનાદિ અનંત હોય તે એક પ્રદેશી હોવાથી પરિણામ અને (બાકીની શ્રેણીઓ દ્વારા) વ્યાપ્ત હોય, તેમાંથી પ્રતિસમય એક-એક પરમાણુ પુદ્ગલ જેટલા કટકા કાઢી - કાઢી અનંત ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી સુધી કાઢતા જઈએ તો પણ તે શ્રેણી અપહત (સમાપ્ત) થતી નથી.

આ પ્રમાણે હે જયન્તી ! એવું કહેવાય છે કે -  
 “બધા ભવસિદ્ધિક જીવ સિદ્ધ હશે તો પણ લોક ભવસિદ્ધિક જીવોથી રહિત નહીં થાય.”

#### ૧૯. જીવ નિવૃત્તિના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરૂપણ :

૫. ભંતે ! જીવનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જીવનિવૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રમાણે છે -  
 ૧. એકેન્દ્રિયજીવનિવૃત્તિ -યાવત્-  
 ૫. પંચેન્દ્રિયજીવનિવૃત્તિ.  
 ૫. ભંતે ! એકેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રમાણે છે -  
 ૧. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ -યાવત્-  
 ૫. વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ.

પ. પુઢવિકાઇયર્ગિંદિયજીવનિવ્વત્તી ણં મંતે ! કઙ્કવિહા પન્નત્તા ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-

૧. સુહુમ પુઢવિકાઇયર્ગિંદિયજીવનિવ્વત્તી ય,
  ૨. બાયર પુઢવિકાઇયર્ગિંદિય જીવનિવ્વત્તી ય,
- एवं एएणं अभिलावेणं भेओ जहा वड्ढगबंधे तेयगसरीरस्स -जाव-?

પ. સવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઇય કપ્પાઈય વેમાણિયદેવ પંચેન્દ્રિય જીવનિવ્વત્તી ણં મંતે ! કઙ્કવિહા પન્નત્તા ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તગસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઇય-કપ્પાઈય વેમાણિય દેવપંચેન્દ્રિયજીવનિવ્વત્તી ય,
૨. અપજ્જત્તગસવ્વટ્ઠસિદ્ધ અણુત્તરોવવાઇય-કપ્પાઈય-વેમાણિય દેવપંચેન્દ્રિયજીવનિવ્વત્તી ય ।

- વિયા. સ. ૧૯, ૩. ૮. સુ. ૧-૪

૧૯. સંસારી સિદ્ધ જીવેસુ સોવચયાઈત્તં કાલમાન ય પરૂવણં -

પ. જીવા ણં મંતે ! કિં સોવચયા, સાવચયા, સોવચયસાવચયા, નિરૂવચયનિરવચયા ?

૩. ગોયમા ! જીવા ણો સોવચયા, નો સાવચયા, નો સોવચયસાવચયા, નિરૂવચયનિરવચયા ।

एगिंदिया तइपयदे, सेसा जीवा चउहिं वि पएहिं भाणियव्वा ।

પ. સિદ્ધા ણં મંતે ! કિં સોવચયા -જાવ- નિરૂવચયનિરવચયા ?

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રમાણે છે-

૧. સૂક્ષ્મપૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ,
  ૨. બાહર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય જીવ નિવૃત્તિ.
- આ સૂત્રપાઠ દ્વારા આઠમાં શતકના નવમાં ઉદ્દેશકના બૃહદ્ બન્ધાધિકારમાં કલા પ્રમાણે તેજસ્ શરીરના ભેદોની જેમ અહિંયા પણ જાણવું જોઈએ -યાવત્-

પ્ર. ભંતે ! સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય જીવનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! આ નિવૃત્તિ બે પ્રકારની કહી છે, તે આ પ્રમાણે છે -

૧. પર્યાપ્તસર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક દેવ પંચેન્દ્રિય જીવનિવૃત્તિ,

જૈન સાઈટ  
INSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

૨. અપર્યાપ્ત સર્વાર્થસિદ્ધ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિકદેવ પંચેન્દ્રિયજીવ નિવૃત્તિ.

૧૯. સંસારી અને સિદ્ધ જીવોમાં સોપચયાદિત્વ અને કાળમાનનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ સોપચય (ઉપચયસહિત) છે, સાપચય (અપચયસહિત) છે, સોપચય - સાપચય (ઉપચય-અપચય સહિત) છે, અથવા નિરૂપચય-નિરપચય (ઉપચય-અપચય સહિત) છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ સોપચય, સાપચય અને સોપચય - સાપચય નથી. પણ નિરૂપચય - નિરપચય છે.

એકેન્દ્રિય જીવોમાં ત્રીજી વિકલ્પ (સોપચય - સાપચય) કહેવું જોઈએ. શેષ બધા જીવોમાં ચારેય વિકલ્પ કહેવા જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! શું સિદ્ધ સોપચય -યાવત્- નિરૂપચય-નિરપચય છે ?

૧. પુદ્ગલ-અધ્યયનમાં જુઓ.

૩. ગોયમા ! સિદ્ધા સોવચયા, ણો સાવચયા, ણો સોવચયસાવચયા, નિરૂવચયનિરવચયા ।

૫. જીવા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં નિરૂવચયનિરવચયા ?

૩. ગોયમા ! સબ્બદ્ધં ।

૫. નેરડયા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં સોવચયા ?

૩. ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જઇભાગં ।

૫. કેવઇયં કાલં સાવચયા ?

૩. ગોયમા ! એવં ચેવ ।

૫. નેરડયા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં સોવચય-સાવચયા ?

૩. ગોયમા ! એવં ચેવ ।

૫. નેરડયા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં નિરૂવચય-નિરવચયા ?

૩. ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં બારસ મુહુત્તા ।

એગિંદિયા સવ્વે સોવચય-સાવચયા સબ્બદ્ધં ।

સેસા સવ્વે સોવચયા વિ, સાવચયા વિ,  
સોવચયસાવચયા વિ, નિરૂવચયનિરવચયા વિ,

જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં આવલિયાએ  
અસંખેજ્જઇ ભાગં,

અવટ્ઠિઠાએહિં વક્કંતિકાલો ભાણિયવ્વો ।<sup>૧</sup>

૫. સિદ્ધા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં સોવચયા ?

૩. ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં અટ્ઠ સમયા ।

૩. ગૌતમ ! સિદ્ધ સોપચય અને નિરૂપચય - નિરપચય છે. પણ સાપચય અને સોપચય - સાપચય નથી.

પ્ર. ભંતે ! જીવ કેટલા કાળ સુધી નિરૂપચય - નિરપચય રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ સર્વકાળ સુધી (નિરૂપચય - નિરપચય રહે છે.)

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક કેટલા કાળ સુધી સોપચય રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આવલિકાનાં અસંખ્યાત ભાગ સુધી નૈરયિક સોપચય રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક કેટલા સમય સુધી સાપચય રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક સોપચય - સાપચય કેટલા સમય સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક કેટલા સમય સુધી નિરૂપચય-નિરપચય રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એકસમય અને ઉત્કૃષ્ટ બાર મુહૂર્ત સુધી (નિરૂપચય - નિરપચય રહે છે.) બધા એકેન્દ્રિય જીવ સર્વકાળ સોપચય - સાપચય રહે છે.

બાકી બધા જીવ સોપચય પણ છે, સાપચય પણ છે, સોપચય - સાપચય પણ છે અને નિરૂપચય - નિરપચય પણ છે.

આ ચારેયનો કાળ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આવલિકાનો અસંખ્યાતભાગ છે.

અવસ્થિતિનો કાળ વ્યુત્કાંતિ પદનાં અનુસાર જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ કેટલા સમય સુધી સોપચય રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આઠ સમય સુધી તે સોપચય રહે છે.

- પ. સિદ્ધા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં નિરૂવચય-નિરવચયા ?
૩. ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા ।  
- વિયા. સ.૫, ૩.૮, સુ. ૨૧-૨૮

૨૦. સંસારી સિદ્ધ જીવાણં વુદ્ધિહ હાણિ અવટ્ઠિયા કાલમાણ ય પરૂવણં -

ભંતે ! ત્તિ ભગવં ગોયમે સમણં ભગવં મહાવીરં વંદઇ નમંસઇ વંદિત્તા નમંસિત્તા એવં વયાસી-

- પ. જીવાણં ભંતે ! કિં વડ્ઢંતિ, હાયંતિ, અવટ્ઠિયા ?
૩. ગોયમા ! જીવા ણો વડ્ઢંતિ, નો હાયંતિ, અવટ્ઠિયા ।
- પ. નેરહયા ણં ભંતે ! કિં વડ્ઢંતિ, હાયંતિ, અવટ્ઠિયા ?
૩. ગોયમા ! નેરહયા વડ્ઢંતિ વિ, હાયંતિ વિ, અવટ્ઠિયા વિ ।

જહા નેરહયા એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

- પ. સિદ્ધા ણં ભંતે ! કિં વડ્ઢંતિ, હાયંતિ, અવટ્ઠિયા ?
૩. ગોયમા ! સિદ્ધા વડ્ઢંતિ, નો હાયંતિ, અવટ્ઠિયા વિ ।
- પ. જીવા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં અવટ્ઠિયા ?
૩. ગોયમા ! સવ્વદ્ધં ।
- પ. નેરહયા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં વડ્ઢંતિ ?
૩. ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં આવલિયાએ અસંખેજ્જઇ ભાગં ।

એવં હાયંતિ વિ ।

- પ. નેરહયા ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં અવટ્ઠિયા ?
૩. ગોયમા ! જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં ચડ્ઢ્ઠીસં મુહુત્તા ।  
એવં સત્તસુ વિ પુઢ્ઢવીસુ વડ્ઢંતિ, હાયંતિ ભાણિયવ્વં ।

- પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ નિરૂપયય - નિરપયય કેટલા સમય સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી નિરૂપયય - નિરપયય રહે છે.

૨૦. સંસારી સિદ્ધ જીવોની વૃદ્ધિ હાનિ અવસ્થિતિ અને કાળમાનનું પ્રરૂપણ :

ભંતે ! આ પ્રમાણે કહીને ભગવાન ગૌતમસ્વામીએ શ્રમણ ભગવાન મહાવીરને વંદન નમસ્કાર કર્યો અને વંદન નમસ્કાર કરીને આ પ્રમાણે પૂછ્યું -

- પ્ર. ભંતે ! શું જીવ વધે છે, ઘટે છે અથવા સ્થિર રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જીવ વધતા નથી, ઘટતા નથી પણ સ્થિર રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! શું નૈરયિક જીવ વધે છે, ઘટે છે, સ્થિર રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! નૈરયિક વધે પણ છે, ઘટે પણ છે અને સ્થિર પણ રહે છે.

જૈન સાઈટ  
JAIN SITE  
જેનમ્ જયતિ સાસાનમ્

જે પ્રમાણે નૈરયિકોનાં વિષયમાં કહ્યું તે પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ જીવ વધે છે, ઘટે છે અથવા સ્થિર રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! સિદ્ધ વધે છે, પણ ઘટતા નથી, તે સ્થિર રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! જીવ કેટલા સમય સુધી સ્થિર રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! હમેશા સ્થિર રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક કેટલા કાળ સુધી વધે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ સુધી વધે છે.  
જે પ્રમાણે વધવાનો કાળ કહ્યો છે તે પ્રમાણે ઘટવાનો કાળ પણ કહેવો જોઈએ.
- પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક કેટલા સમય સુધી સ્થિર રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ મુહૂર્ત સુધી સ્થિર રહે છે.  
આ પ્રમાણે સાતે નરક - પૃથ્વીઓના જીવોનું વધવું, ઘટવું કહેવું જોઈએ.

**ળવરં -** અવટ્ટિએસુ ઇમં નાણત્તં, તં જહા -

રયણપ્પભાણુદ્ધવીણ અડયાલીસં મુહુત્તા,  
સકરપ્પભાણુ ચોદ્દસ રાઈંદિયાઈં,  
વાલુયપ્પભાણુ માસં,  
પંકપ્પભાણુ દો માસા,  
ધૂમપ્પભાણુ ત્તારિ માસા,  
તમાણુ અટ્ઠ માસા,  
તમતમાણુ બારસ માસા ।

**અસુરકુમારા વિ વડ્ઢંતિ, હાયંતિ જહા નેરહયા ।**

અવટ્ટિયા જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં  
અટ્ઠચાલીસં મુહુત્તા ।  
**એવં દસવિહા વિ ।**

એમિંદિયા વડ્ઢંતિ વિ, હાયંતિ વિ, અવટ્ટિયા વિ ।

એએહિં તિહિં વિ જહન્નેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં  
આવલિયાણુ અસંખેજ્જહિ ભાગં ।

**બેઈંદિયા વડ્ઢંતિ હાયંતિ તહેવ, અવટ્ટિયા જહન્નેણં  
એકં સમયં, ઉક્કોસેણં દો અંતોમુહુત્તા ।**

**એવં -જાવ- ચરિંદિયા ।  
અવસેસા સબ્બે વડ્ઢંતિ, હાયંતિ તહેવ ।**

**અવટ્ટિયાણં નાણત્તં ઇમં, તં જહા -**

સમ્મુચ્છિમ પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં દો  
અંતોમુહુત્તા ।

ગબ્બવકંતિયાણં ચઠ્ઠવીસં મુહુત્તા ।

સમ્મુચ્છિમમણુસાણં અટ્ઠચત્તાલીસં મુહુત્તા ।

ગબ્બવકંતિયમણુસાણં ચઠ્ઠવીસં મુહુત્તા ।

**વિશેષ -** સ્થિર રહેવાના સમયમાં આ ભિન્નતા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં અડતાલીસ મુહુર્ત,  
શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં ચૌદ દિવસ - રાત,  
બાલુકા પ્રભા પૃથ્વીમાં એક માસ,  
પંકપ્રભા પૃથ્વીમાં બે માસ,  
ધૂમપ્રભા પૃથ્વીમાં ચાર માસ,  
તમ:પ્રભા પૃથ્વીમાં આઠ માસ,  
તમસ્તમ:પ્રભા પૃથ્વીમાં બાર માસ સ્થિર  
રહેવાનો સમય કહ્યો છે.

**નૈરયિક જીવોના સમાન અસુરકુમાર દેવોની  
વૃદ્ધિ હાનિ માટે કહેવું જોઈએ.**

અસુરકુમાર દેવ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ  
અડતાલીસ મુહુર્ત સુધી સ્થિર રહે છે.

**આ પ્રમાણે દસ પ્રકારના ભવનપતિ દેવોની  
વૃદ્ધિ આદિનું વર્ણન કરવું જોઈએ.**

એકેન્દ્રિય જીવ વધે પણ છે, ઘટે પણ છે અને  
સ્થિર પણ રહે છે.

આ ત્રણેની વૃદ્ધિ, હાનિ, સ્થિરનો સમય જઘન્ય  
એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ આવલિકાનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

બેઈંદ્રિય જીવ પણ આ પ્રમાણે વધે- ઘટે છે.  
એનો સ્થિર સમય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બે  
અંતર્મુહુર્ત છે.

આ પ્રમાણે ચૌરિન્દ્રિય જીવો સુધી કહેવું જોઈએ.  
શેષ બધા જીવો (પંચેન્દ્રિય તિર્યચોથી વૈમાનિકો  
સુધી) ના વૃદ્ધિ હાનિનું વર્ણન પૂર્વની જેમ કરવું  
જોઈએ.

**તેના સ્થિર સમયમાં આ ભિન્નતા છે, તે આ  
પ્રમાણે છે -**

સમૂર્ચિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક જીવોના બે  
અંતર્મુહુર્ત.

ગર્ભજ પંચેન્દ્રિયતિર્યચોનિકોના ચૌવીસમુહુર્ત.

સમૂર્ચિમ મનુષ્યોના અડતાલીસ મુહુર્ત.

ગર્ભજ મનુષ્યોના ચૌવીસ મુહુર્ત.

વાણમંતર જોઈસ સોહમ્મીસાણેસુ અટ્ઠચત્તાલીસં  
મુહુત્તા ।

સળંકુમારે અટ્ઠારસ રાઈંદિયાઈ ચાલીસ ય મુહુત્તા,

માહિંદે ચઝવીસં રાઈંદિયાઈ વીસ ય મુહુત્તા,

બંભલોએ પંચ ચત્તાલીસં રાઈંદિયાઈં,

લંતએ નઝઈ રાઈંદિયાઈં,

મહામુકે સટ્ઠં રાઈંદિયસયં,

સહસ્સારે દો રાઈંદિયસયાઈં,

આણય-પાણયાણં સંખેજ્જા માસા,

આરણઽચ્ચુયાણં સંખેજ્જાઈં વાસાઈં ।

**एवं गोबेज्जगदेवाणं ।**

વિજય-વેજયંત-જયંત-અપરાજિયાણં અસંખેજ્જાઈં  
વામસહસ્સાઈં ।

સવ્વટ્ઠસિદ્ધે ય પલિઓવમસ્સ સંખેજ્જેઈંભાગો ।

**एवं भाणियव्वं-वड्ढंति हायंति जहन्नेणं एक्कं  
समयं, उक्कोसेणं आवलियाए असंखेज्जइ भागं,  
अवट्ठियाणं जं भणियं ।**

પ. સિદ્ધાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં વડ્ઢંતિ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં અટ્ઠ  
સમયા ।

પ. સિદ્ધાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં અવટ્ઠિયા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકં સમયં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા ।

- વિયા. સ.૫, ૩.૮, સુ. ૧૦-૨૦

૨૧. વિવિહ-વિવક્ષયા સવ્વ જીવાણં ભેયા -

(૧) દુવિહત્તં -

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ - દુવિહા સવ્વજીવા  
પણ્ણત્તા, તં જહા- તે એવમાહંસુ,

૧. સિદ્ધા ચેવ, ૨. અસિદ્ધા ચેવ ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૧

વાણવ્યંતરં જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ, ઈશાન  
દેવોના અડતાલીસ મુહૂર્ત,

સનત્કુમાર દેવોનાં અઢાર રાત-દિવસ અને  
ચાલીસ મુહૂર્ત,

માહેન્દ્ર દેવલોકનાં દેવોના ચોવીસ રાત-દિવસ  
અને વીસ મુહૂર્ત,

બ્રહ્મદેવલોકનાં દેવોનાં પિસ્તાલીસ રાત-દિવસ,  
લાંતક દેવોના નેવું રાત-દિવસ,

મહાશુક દેવોના એકસો સાઈઠ રાત-દિવસ,

સહસ્ત્રાર કલ્પદેવોનાં બસો રાત-દિવસ,

આનત અને પ્રાણત દેવલોકનાં દેવોનાં સંખ્યાતમાસ,

આરણ અને અચ્યુત દેવલોકનાં દેવોનાં સંખ્યાત  
વર્ષોનો સ્થિર સમય છે.

આ પ્રમાણે એટલા જ નવ ત્રૈવેયક દેવોના પણ  
સ્થિર સમય જાણી લેવા જોઈએ.

વિજય, વૈજયન્ત, જયંત અને અપરાજીત  
વિમાનવાસી દેવોના સ્થિર સમય અસંખ્યાત  
હજાર વર્ષોના છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવોના સ્થિર સમય  
પલ્લોપમનો સંખ્યાતમો ભાગ છે.

આ બધા જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ  
આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગ સુધી વધે-ઘટે  
છે આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ અને તેનો સ્થિર  
સમય જે ઉપર કહ્યો છે તે જ છે.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ કેટલા સમય સુધી વધે છે ?

૩. ગૌતમ ! સિદ્ધ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ  
આઠ સમય સુધી વધે છે.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ કેટલા સમય સુધી સ્થિર રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! સિદ્ધ જઘન્ય એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ  
છઃમાસ સુધી સ્થિર રહે છે.

૨૧. વિવિધ વિવક્ષાથી બધા જીવોના ભેદ :

(૧) બે પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને બે પ્રકારના કહ્યા છે,  
તે આ પ્રમાણે છે, જેમકે -

૧. સિદ્ધ, ૨. અસિદ્ધ.

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા -

૧. સઈંદિયા ચેવ, ૨. અણિંદિયા ચેવ ।<sup>૧</sup>

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા -

૧. સકાહયા ચેવ, ૨. અકાહયા ચેવ ।

- જીવા. પહિ. ૧ સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા -

૧. સજોગી ચેવ, ૨. અજોગી ચેવ ।

- જીવા પહિ. ૧ સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સવેદગા ચેવ, ૨. અવેદગા ચેવ ।<sup>૨</sup>

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સકસાઈ ચેવ ૨. અકસાઈ ચેવ ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા. તં જહા-

૧. સલેસા ય, ૨. અલેસા ય ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ણાણી ચેવ, ૨. અણ્ણાણી ચેવ ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૨

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સાગારોવહત્તા ય, ૨. અણાગારોવહત્તા ય ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૩

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. આહારગા ચેવ, ૨. અણાહારગા ચેવ ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૪

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સભાસગા ય, ૨. અભાસગા ય ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૫

અહવા દુવિહા સવ્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ચરિમા ચેવ, ૨. અચરિમા ચેવ ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૬

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સઈંદ્રિય, ૨. અનિંદ્રિય

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સકાયિક, ૨. અકાયિક.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સયોગી, ૨. અયોગી.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સવેદક, ૨. અવેદક.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સકષાયી, ૨. અકષાયી.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સલેશી, ૨. અલેશી.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. જ્ઞાની, ૨. અજ્ઞાની.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સાકારોપયુક્ત, ૨. અનાકારોપયુક્ત.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. આહારક, ૨. અનાહારક.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સભાષક, ૨. અભાષક.

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ચરમ, ૨. અચરમ.

૧. ઠાળં અ. ૨, ઉ. ૧, સુ. ૪૯

૨. ઠાળં અ. ૨, ઉ. ૧, સુ. ૪૯/૧/૫



અથવા દુવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સસરીરી ય, ૨. અસરીરી ય ।<sup>૧</sup>

- જીવા.પડિ. ૧, સુ. ૨૩૫

(૨) તિવિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ- "તિવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા" તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૧. સમ્મદિદ્દટ્ઠી, ૨. મિચ્છાદિદ્દટ્ઠી,  
૩. સમ્મામિચ્છાદિદ્દટ્ઠી ।

- જીવા પડિ. ૧, સુ. ૨૩૭

અથવા તિવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પરિત્તા, ૨. અપરિત્તા,  
૩. નો પરિત્તા નો અપરિત્તા ।

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૩૮

અથવા તિવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા, ૨. અપજ્જત્તયા,  
૩. નો પજ્જત્તયા નો અપજ્જત્તયા ।

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૩૯

અથવા તિવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સુહુમા, ૨. બાયરા,  
૩. નો સુહુમા નો બાયરા ।

- જીવા.પડિ. ૧, સુ. ૨૪૦

અથવા તિવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સળ્ણી, ૨. અસળ્ણી,  
૩. નો સળ્ણી નો અસળ્ણી ।

- જીવા.પડિ. ૧, સુ. ૨૪૧

અથવા તિવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવસિદ્ધિયા ૨. અભવસિદ્ધિયા,  
૩. નો ભવસિદ્ધિયા નો અભવસિદ્ધિયા ।<sup>૨</sup>

- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૪૨

અથવા સર્વ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સશરીરી, ૨. અશરીરી.

(૨) ત્રણ પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સમ્યગ્દષ્ટિ, ૨. મિથ્યાદષ્ટિ,  
૩. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ.

અથવા સર્વ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પરિત્ત, ૨. અપરિત્ત,  
૩. નો પરિત્ત નો અપરિત્ત.

અથવા સર્વ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પર્યાપ્ત, ૨. અપર્યાપ્ત,  
૩. નો પર્યાપ્ત નો અપર્યાપ્ત.

અથવા સર્વ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સૂક્ષ્મ, ૨. બાદર,  
૩. નો સૂક્ષ્મ નો બાદર.

અથવા સર્વ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સંજી, ૨. અસંજી,  
૩. નો સંજી નો અસંજી.

અથવા સર્વ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ભવસિદ્ધિક, ૨. અભવસિદ્ધિક,  
૩. નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક.

૧. દુવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સિદ્ધા ચેવ, ૨. અસિદ્ધા ચેવ ।

દુવિહા સર્વજીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સંદિયા ચેવ, ૨. અણિંદિયા ચેવ ।

૨. ઠાણં અ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૭૦

એવં એસા ગાહા ફાસેયવ્વા -જાવ- સસરીરી ચેવ અસરીરી ચેવ  
<sup>૧</sup>સિદ્ધ, <sup>૨</sup>સંદિયા, <sup>૩</sup>કાણ, <sup>૪</sup>જોણ, <sup>૫</sup>વેણ, <sup>૬</sup>કસાય, <sup>૭</sup>લેસા ય ।  
<sup>૮</sup>૧.૧.૧૦૦ણુવોગાહારે, <sup>૯</sup>ભાસગ, <sup>૧૦</sup>ચરિમે ય, <sup>૧૧</sup>સરીરી ।।

- ઠાણં અ. ૨, ઉ. ૪, સુ. ૧૧૨

અહવા તિવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. તસા, ૨. થાવરા,
૩. નો તસા નો થાવરા ।

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૪૩

### (૩) ચઝવ્વિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ - “ચઝવ્વિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા”, તે એવમાહંસુ, તં જહા -

૧. મણજોગી, ૨. વહજોગી,
૩. કાયજોગી, ૪. અજોગી ।

- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૪૪

અહવા ચઝવ્વિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થિવેયગા, ૨. પુરિસવેયગા,
૩. નપુંસગવેયગા, ૪. અવેયગા ।

- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૪૫

અહવા ચઝવ્વિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ચક્કુદંસણી, ૨. અચક્કુદંસણી,
૩. અવધિદંસણી, ૪. કેવલદંસણી ।

- જીવા પડિ. ૧, સુ. ૨૪૬

અહવા ચઝવ્વિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સંજયા, ૨. અસંજયા,
૩. સંજયાસંજયા,
૪. નો સંજયા નો અસંજયા નો સંજયાસંજયા ।<sup>૧</sup>

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૪૭

### (૪) પંચવિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ- “પંચવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા”, તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૧. કોહકસાયી, ૨. માણકસાયી,
૩. માયાકસાયી, ૪. લોભકસાયી,
૫. અકસાયી ।<sup>૨</sup>

- જીવા. પડિ.૧, સુ. ૨૪૮

અહવા પંચવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. નેરહયા, ૨. તિરિક્કજોણિયા,
૩. મણુસ્સા, ૪. દેવા,
૫. સિદ્ધા । - જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૪૯

અથવા સર્વ જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-

૧. ત્રસ, ૨. સ્થાવર,
૩. નો ત્રસ નો સ્થાવર.

### (૩) ચાર પ્રકાર-

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે. જેમકે -

૧. મનયોગી, ૨. વચનયોગી,
૩. કાયયોગી, ૪. અયોગી.

અથવા સર્વ જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-

૧. સ્ત્રીવેદક, ૨. પુરુષવેદક,
૩. નપુંસકવેદક, ૪. અવેદક.

અથવા સર્વ જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-

૧. ચક્ષુદર્શની, ૨. અચક્ષુદર્શની,
૩. અવધિદર્શની, ૪. કેવલદર્શની.

અથવા સર્વ જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સંયત, ૨. અસંયત,
૩. સંયતાસંયત,
૪. નો સંયત, નો અસંયત, નો સંયતાસંયત.

### (૪) પાંચ પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે. જેમકે-

૧. ક્રોધ કષાયી, ૨. માન કષાયી,
૩. માયા કષાયી, ૪. લોભ કષાયી,
૫. અકષાયી.

અથવા સર્વ જીવ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. નૈરયિક, ૨. તિર્યચયોનિક,
૩. મનુષ્ય, ૪. દેવ,
૫. સિદ્ધ.

## (૫) છવ્વિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ- “છવ્વિહા સવ્વજીવા પ્ણત્તા” તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૧. આભિણિવોહિયણાણી, ૨. સુયનાણી,
  ૩. ઓહિણાણી, ૪. મળપજ્જવણાણી,
  ૫. કેવલણાણી, ૬. અણ્ણાણી ।
- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૫૦

અહવા છવ્વિહા સવ્વજીવા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. એગિંદિયા, ૨. બેઈંદિયા,
  ૩. તેઈંદિયા, ૪. ચરિંદિયા,
  ૫. પંચેંદિયા, ૬. અણિંદિયા ।
- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૫૦

અહવા છવ્વિહા સવ્વજીવા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિયસરીરી, ૨. વેડવ્વિયસરીરી,
  ૩. આહારગસરીરી, ૪. તેયગસરીરી,
  ૫. કમ્મગસરીરી, ૬. અસરીરી ।<sup>૧</sup>
- જીવા.પડિ. ૧, સુ. ૨૫૧

## (૬) સત્તવિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ ‘સત્તવિહા સવ્વજીવા પ્ણત્તા’, તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૧. પુઢ્ઢવિકાઈયા, ૨. આડકાઈયા,
  ૩. તેડકાઈયા, ૪. વાડકાઈયા,
  ૫. વણસસઈકાઈયા, ૬. તસકાઈયા,
  ૭. અકાઈયા ।<sup>૨</sup>
- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૫૨

અહવા સત્તવિહા સવ્વજીવા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. કણ્હલેસ્સા, ૨. નીલલેસ્સા,
  ૩. કાડલેસ્સા, ૪. તેડલેસ્સા,
  ૫. પમ્હલેસ્સા, ૬. સુક્કલેસ્સા,
  ૭. અલેસ્સા ।
- જીવા. પડિ. ૧ સુ. ૨૫૩

## (૭) અટ્ઠવિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ ‘અટ્ઠવિહા સવ્વજીવા’ પ્ણત્તા, તે એવમાહંસુ, તં જહા-

## (૫) છઃ પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને છઃ પ્રકારના કહ્યા છે. તે આ પ્રમાણે કહ્યા છે, જેમકે -

૧. આભિનિબ્બોધિકજ્ઞાની, ૨. શ્રુતજ્ઞાની,
૩. અવધિજ્ઞાની, ૪. મનઃપર્યવજ્ઞાની,
૫. કેવળજ્ઞાની, ૬. અજ્ઞાની.

અથવા સર્વ જીવ છ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. એકેન્દ્રિય, ૨. બેઈંદ્રિય,
૩. તેઈંદ્રિય, ૪. ચઉરિન્દ્રિય,
૫. પંચેન્દ્રિય, ૬. અનિન્દ્રિય.

અથવા સર્વ જીવ છ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઔદારિક શરીરી, ૨. વૈક્રિય શરીરી,
૩. આહારક શરીરી, ૪. તેજસ્ શરીરી,
૫. કાર્મણ શરીરી, ૬. અશરીરી.

## (૬) સાત પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને સાત પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે કહ્યા છે. જેમકે -

૧. પૃથ્વીકાયિક, ૨. અપ્કાયિક,
૩. તેજસ્કાયિક, ૪. વાયુકાયિક,
૫. વનસ્પતિકાયિક, ૬. ત્રસકાયિક,
૭. અકાયિક.

અથવા સર્વ જીવ સાત પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. કૃષ્ણલેશી, ૨. નીલલેશી,
૩. કાપોતલેશી, ૪. તેજોલેશી,
૫. પદ્મલેશી, ૬. શુક્લલેશી,
૭. અલેશી.

## (૭) આઠ પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને આઠ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે કહ્યા છે, જેમકે -

૧. આભિણિબોહિયણાણી, ૨. સુયણાણી,
૩. ઓહિણાણી, ૪. મણપજ્જવણાણી,
૫. કેવલણાણી, ૬. મહાઅણાણી,
૭. સુયઅણાણી, ૮. વિભંગણાણી ।<sup>૧</sup>

- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૫૪

અહવા અટ્ટવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. નેરહયા, ૨. તિરિક્ખજોણિયા,
૩. તિરિક્ખજોણિણીઓ, ૪. મણુસ્સા,
૫. મણુસ્સીઓ, ૬. દેવા,
૭. દેવીઓ, ૮. સિદ્ધા ।<sup>૨</sup>

- જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૫૫

### (૮) નવવિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ - "નવવિહા સવ્વજીવા" તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૧. એગિંદિયા, ૨. બેહંદિયા,
૩. તેહંદિયા, ૪. ચહરિંદિયા,
૫. નેરહયા, ૬. પંચેન્દિય તિરિક્ખજોણિયા,
૭. મણૂસા, ૮. દેવા,
૯. સિદ્ધા ।<sup>૩</sup>

- જીવા.પડિ. ૧, સુ. ૨૫૬

અહવા નવવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમયનેરહયા,
૨. અપઢમસમયનેરહયા,
૩. પઢમસમય તિરિક્ખજોણિયા,
૪. અપઢમસમયતિરિક્ખજોણિયા,
૫. પઢમસમયમણૂસા,
૬. અપઢમસમયમણૂસા,
૭. પઢમસમયદેવા,
૮. અપઢમસમયદેવા,
૯. સિદ્ધા ય<sup>૪</sup> - જીવા.પડિ.૧, સુ. ૨૫૭

### (૯) દસવિહત્તં-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ- "દસવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા", તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૧. ઠાણં અ. ૮, સુ. ૬૪૬/૧
૩. ઠાણં અ. ૯, સુ. ૬૬૬/૧૧

૨. ઠાણં અ. ૮, સુ. ૬૪૬/૨
૪. ઠાણં અ. ૯, સુ. ૬૬૬/૧૨

૧. આભિણિબોહિક્કજ્ઞાણી, ૨. શ્વૃતજ્ઞાણી,
૩. અવધિજ્ઞાણી, ૪. મનઃપર્યવજ્ઞાણી,
૫. કેવલજ્ઞાણી, ૬. મતિઅજ્ઞાણી,
૭. શ્વૃતઅજ્ઞાણી, ૮. વિભંગજ્ઞાણી.

અથવા સર્વ જીવ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. નૈરયિક, ૨. તિર્યચયોનિક,
૩. તિર્યયાણી, ૪. મનુષ્ય,
૫. મનુષ્યાણી, ૬. દેવ,
૭. દેવી, ૮. સિદ્ધ.

### (૮) નવ પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને નવ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે કહ્યા છે, જેમકે -

૧. એકેન્દ્રિય, ૨. બેઈન્દ્રિય,
૩. તેઈન્દ્રિય, ૪. ચઉરિન્દ્રિય,
૫. નૈરયિક, ૬. પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક,
૭. મનુષ્ય ૮. દેવ,
૯. સિદ્ધ.

અથવા સર્વ જીવ નવ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય નૈરયિક,
૨. અપ્રથમ સમય નૈરયિક,
૩. પ્રથમ સમય તિર્યચયોનિક,
૪. અપ્રથમ સમય તિર્યચયોનિક,
૫. પ્રથમ સમય મનુષ્ય,
૬. અપ્રથમ સમય મનુષ્ય,
૭. પ્રથમ સમય દેવ,
૮. અપ્રથમ સમય દેવ,
૯. સિદ્ધ.

### (૯) દસ પ્રકાર :

તેમાંથી જે સર્વ જીવોને દસ પ્રકારના કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે કહ્યા છે, જેમકે -

૧. પુઠ્ઠવિકાઈયા, ૨. આઝકાઈયા,  
૩. તેઝકાઈયા, ૪. વાઝકાઈયા,  
૫. વણસસઈકાઈયા, ૬. વેઈંદિયા,  
૭. તેઈંદિયા, ૮. ચઝરિંદિયા,  
૯. પંચેંદિયા ૧૦. અણિંદિયા ।<sup>૧</sup>

- જીવા.પઢિ.૧, સુ. ૨૫૮

**અહવા** દસવિહા સવ્વજીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઠમસમયણેરઈયા,  
૨. અપઠમસમયણેરઈયા,  
૩. પઠમસમયતિરિક્ખજોણિયા,  
૪. અપઠમસમયતિરિક્ખજોણિયા,  
૫. પઠમસમયમણૂસા,  
૬. અપઠમસમયમણૂસા,  
૭. પઠમસમયદેવા,  
૮. અપઠમસમયદેવા,  
૯. પઠમસમયસિદ્ધા,  
૧૦. અપઠમસમયસિદ્ધા ।<sup>૨</sup>

- જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૫૯

- (૧) પૃથ્વીકાઈયિક, (૨) અપ્કાઈયિક,  
(૩) તેજસ્કાઈયિક, (૪) વાયુકાઈયિક,  
(૫) વનસ્પતિકાઈયિક, (૬) બેઈંન્દ્રિય,  
(૭) તેઈંન્દ્રિય, (૮) ચઝરિન્દ્રિય,  
(૯) પંચેન્દ્રિય, (૧૦) અનિન્દ્રિય.

**અથવા** સર્વ જીવ દસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (૧) પ્રથમ સમય નૈરયિક,  
(૨) અપ્રથમ સમય નૈરયિક,  
(૩) પ્રથમ સમય તિર્યચયોનિક,  
(૪) અપ્રથમ સમય તિર્યચયોનિક,  
(૫) પ્રથમ સમય મનુષ્ય,  
(૬) અપ્રથમ સમય મનુષ્ય,  
(૭) પ્રથમ સમય દેવ,  
(૮) અપ્રથમ સમય દેવ,  
(૯) પ્રથમ સમય સિદ્ધ,  
(૧૦) અપ્રથમ સમય સિદ્ધ.

૨૨. જીવપણ્ણવણાયા દુવિહત્તં-

- પ. સે કિં તં જીવપણ્ણવણા ?  
ઝ. જીવપણ્ણવણા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. સંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ય,  
૨. અસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ય ।<sup>૩</sup>

- પણ્ણ.પ.૧, સુ. ૧૪

૨૨મ જીવ પ્રરુપણાનાં બે પ્રકાર :

- પ્ર. તે જીવ પ્રરુપણા શું છે ?  
ઝ. જીવ પ્રરુપણાનાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) સંસાર સમાપન્નક (સંસારી) જીવોની પ્રરુપણા,  
(૨) અસંસાર સમાપન્નક (મુક્ત) જીવોની પ્રરુપણા.

૨૩. અસંસાર સમાવણ્ણ જીવપણ્ણવણાયા ભેયપ્પભેયા-

- પ. સે કિં તં અસંસારસમાવણ્ણ જીવપણ્ણવણા ?  
ઝ. અસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. અણંતરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ય,  
૨. પરંપરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ય ।

૨૩. અસંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણાનાં ભેદ-પ્રભેદ :

- પ્ર. તે અસંસાર સમાપન્નક જીવની પ્રરુપણા શું છે ?  
ઝ. અસંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે -  
(૧) અનન્તરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા,  
(૨) પરંપરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા.

૧. ઠાળં. અ. ૧૦, સુ. ૭૭૧/૨

૨. (ક) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૩૧

૩. (ક) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૬

(ખ) ઠાળં. અ. ૧૦, સુ. ૭૭૧/૩

(ખ) ઝત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૪૮

(ગ) મમ. સમ. સુ. ૧૪૯

પ. મેં કિં તં અણંતરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણ-  
જીવપણ્ણવણા ?

ઉ. અણંતરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા -  
પન્નરસવિહા પન્નત્તા, તં જહા -

૧. તિત્થસિદ્ધા, ૨. અતિત્થસિદ્ધા,
૩. તિત્થગરસિદ્ધા, ૪. અતિત્થગરસિદ્ધા,
૫. સયંબુદ્ધસિદ્ધા, ૬. પત્તેયબુદ્ધસિદ્ધા,
૭. બુદ્ધબોહિયસિદ્ધા, ૮. ઇત્થીલિંગસિદ્ધા,
૯. પુરિસલિંગસિદ્ધા, ૧૦. નપુંસકલિંગસિદ્ધા,
૧૧. સલિંગસિદ્ધા, ૧૨. અણ્ણલિંગસિદ્ધા,
૧૩. ગિહિલિંગસિદ્ધા, ૧૪. એગસિદ્ધા,
૧૫. અણેગસિદ્ધા ।

મે ત્તં અણંતરસિદ્ધ અસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ।

પ. મેં કિં તં પરંપરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણ-  
જીવપણ્ણવણા ?

ઉ. પરંપરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા  
અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અપદ્ધમસમયસિદ્ધા,
૨. દુસમયસિદ્ધા,
૩. તિસમયસિદ્ધા,
૪. ચડસમયસિદ્ધા -જાવ-સંખેજ્જસમયસિદ્ધા,  
અસંખેજ્જસમયસિદ્ધા, અણંતસમયસિદ્ધા ।

મે ત્તં પરંપરસિદ્ધઅસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ।

મે ત્તં અસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ।<sup>૨</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૫-૧૭

૨૪. વિવિહ વિવક્ષયા વગ્ગણા પગારેણ સિદ્ધાણં મ્હેય પરૂવણં-

૧. એગા તિત્થસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૨. એગા અતિત્થસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૩. એગા તિત્થગરસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।

પ્ર. તે અનન્તરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ  
પ્રરુપણા શું છે ?

ઉ. અનન્તરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ  
પ્રરુપણા પંદર પ્રકારની કહી છે, જેમકે -

- (૧) તીર્થસિદ્ધ, (૨) અતીર્થસિદ્ધ,
- (૩) તીર્થકરસિદ્ધ, (૪) અતીર્થકરસિદ્ધ,
- (૫) સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, (૬) પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ,
- (૭) બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, (૮) સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ,
- (૯) પુરુષલિંગસિદ્ધ, (૧૦) નપુંસકલિંગસિદ્ધ,
- (૧૧) સ્વલિંગસિદ્ધ, (૧૨) અન્યલિંગસિદ્ધ,
- (૧૩) ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, (૧૪) એકસિદ્ધ,
- (૧૫) અનેકસિદ્ધ.

આ અનન્તરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવોની  
પ્રરુપણા છે.

પ્ર. તે પરંપરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ  
પ્રરુપણા શું છે ?

ઉ. પરંપરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા  
અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

- (૧) અપ્રથમ સમય સિદ્ધ,
- (૨) દ્વિસમય સિદ્ધ,
- (૩) ત્રિસમય સિદ્ધ,
- (૪) ચતુઃસમય સિદ્ધ -યાવત્- સંખ્યાત સમય  
સિદ્ધ, અસંખ્યાત સમય સિદ્ધ અને અનંત  
સમય સિદ્ધ.

આ પરંપરસિદ્ધ અસંસાર સમાપન્નક જીવ  
પ્રરુપણા છે.

આ પ્રમાણે તે અસંસાર સમાપન્નક જીવોની  
પ્રરુપણાનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૨૪. વિવિધ વિવક્ષાથી વર્ગણાના પ્રકાર દ્વારા સિદ્ધોના  
ભેદોનું પ્રરુપણ :

- (૧) તીર્થ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૨) અતીર્થ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૩) તીર્થકર - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.

૧. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૪૯

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૭

૪. એગા અતિત્થગરસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૫. એગા સયંબુદ્ધસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૬. એગા પત્તેયવુદ્ધસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૭. એગા વુદ્ધવોહિયસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૮. એગા ઇત્થીલિંગસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૯. એગા પુરિસલિંગસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૧૦. એગા ણપુંસકલિંગસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૧૧. એગા સલિંગસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૧૨. એગા અણ્ણલિંગસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૧૩. એગા મિહિલિંગસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૧૪. એગા એક્કસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।
૧૫. એગા અણિક્કસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।

એગા અપદ્ધમસમય સિદ્ધાણં વગ્ગણા -જાવ- એગા  
અણંતસમયસિદ્ધાણં વગ્ગણા ।

- ઠાણં. અ. ૧, સુ. ૪૨

૨૫. સિદ્ધાણં અણોવમં સોક્ખં પરૂવણં-

ણ વિ અત્થિ માણુસાણં, તં સોક્ખં ણ વિ ય સવ્વેદેવાણં ।  
જં સિદ્ધાણં સોક્ખં, અવ્વાબાહં ઉવગયાણં ॥

જં દેવાણં સોક્ખં સવ્વદ્ધા પિંડિયં અણંતગુણં ।  
ણ ય પાવડ્ મુત્તિસુહં, ણ તાહિં વગ્ગવગ્ગૂહિં ॥

સિદ્ધસ્સ સુહો રાસી, સવ્વદ્ધા પિંડિઓ જઇ હવેજ્જા ।  
સોણંતવગ્ગમ્મહો, સવ્વાગસિ ણ માએજ્જા ।

જહ ણામ કોઇ મિચ્છો, નગરગુણે બહુવિહે વિયાણંતો ।  
ન ચએ પરિહેડં, ઉવમાએ તહિં અસંતીએ ॥

ઇય સિદ્ધાણં સોક્ખં, અણોવમં ણત્થિ તસ્સ ઓવમ્મં ।  
કિંચિ વિસેસેણેત્તો, ઓવમ્મમિણં સુણહ વોચ્છં ॥

જહ સવ્વકામગુણિયં, પુરિસો મ્હોત્તૂણ મ્હોયણં કોઈ ।  
તણ્હાછુહાવિમુક્કો, અચ્છેજ્જ જહા અમિયતિત્તો ।

- (૪) અતીર્થકર - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૫) સ્વયંબુદ્ધ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૬) પ્રત્યેકબુદ્ધ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૭) બુદ્ધબોધિત - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૮) સ્ત્રીલિંગ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૯) પુરુષલિંગ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૧૦) નપુંસકલિંગ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૧૧) સ્વલિંગ = સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૧૨) અન્યલિંગ- સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૧૩) ગૃહસ્થલિંગ - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૧૪) એક - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.
- (૧૫) અનેક - સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.

બીજા સમયના સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે -યાવત્-  
અનન્ત સમયનાં સિદ્ધોની વર્ગણા એક છે.

જૈન સાઈટ

૨૫. સિદ્ધોનાં અનુપમ સુખનું પ્રરૂપણ :

સિદ્ધોને જે નિરાબાધ શાશ્વત સુખ પ્રાપ્ત છે તે  
મનુષ્યોને પ્રાપ્ત નથી અને તે સુખ સર્વ દેવતાઓને  
પણ પ્રાપ્ત નથી.

ત્રણ કાળથી અનન્તગણુ દેવ સુખ જો અનન્ત વાર  
વર્ગથી વર્ગિત કરવામાં આવે તો પણ મોક્ષનાં સુખ  
સમાન ન કહી શકાય.

એક સિદ્ધનાં સુખને ત્રણે કાળોથી ગુણીને જે સુખ રાશિ  
એકત્રિત થાય, તેને જો અનન્ત વર્ગથી વિભાજીત  
કરવામાં આવે તો પણ સંપૂર્ણ આકાશમાં સમાઈ ન શકે.

જેમ કોઈ મ્લેચ્છ વનવાસી મનુષ્ય નગરના ઘણાં  
પ્રકારના ગુણોને જાણે છે તો પણ ત્યાં વનની  
ઉપમા ન હોવાથી તે (નગર)ના ગુણોનું વર્ણન કરી  
શકતા નથી.

તે પ્રમાણે સિદ્ધોનું સુખ અનુપમ છે. તેની કોઈ ઉપમા  
નથી. છતાં પણ વિશેષ રૂપથી ઉપમા દ્વારા તેને  
સમજાવી શકાય છે. તે મારાથી સાંભળો -

જેમ કોઈ પુરુષ પોતાના દ્વારા ઈચ્છિત બધી  
વિશેષતાઓથી યુક્ત ભોજન કરીને ભૂખ તરસથી  
મુક્ત થાય છે અને અસીમ તૃપ્તિનો અનુભવ કરે છે.

इय सब्बकालतित्तो, अतुलं निब्बानमुवगया सिद्धा ।  
सासयमब्बाबाहं, चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता ॥

सिद्धत्ति य बुद्धत्ति य, पारगयत्ति य परंपरगयत्ति ।  
उम्मुक्ककम्मकवया, अजरा अमरा असंगा य ॥

णित्थिण्णसब्बदुक्खा, जाइ-जरा-मरणबंधणविमुक्का ।

अब्बाबाहं सुक्खं, अणुहોति सासयं सिद्धा<sup>१</sup> ॥

अतुलसुहसागरगया, अब्बाबाहं अणोवमं पत्ता ।  
सब्बमणागयमद्धं, चिट्ठंति सुही सुहं पत्ता ॥

- उव. सु. १८०-१८९

## ૨૬. સિદ્ધાઈ ગુણાણં ણામાણિ -

इकतीसं सिद्धाइगुणा पण्णत्ता, तं जहा-

૧. ળીણે આભિણિબોહિયણાણાવરણે,
૨. ળીણે સુયણાણાવરણે,
૩. ળીણે ઓહિણાણાવરણે,
૪. ળીણે મણપજ્જવણાણાવરણે,
૫. ળીણે કેવલણાણાવરણે,
૬. ળીણે ચક્કુદંસણાવરણે,
૭. ળીણે અચક્કુદંસણાવરણે,
૮. ળીણે ઓહિદંસણાવરણે,
૯. ળીણે કેવલદંસણાવરણે,
૧૦. ળીણા નિદ્દા,
૧૧. ળીણા ણિદ્દાણિદ્દા,
૧૨. ળીણા પચલા,
૧૩. ળીણા પચલાપચલા,
૧૪. ળીણા ધીણગિદ્ધી,

તે પ્રમાણે સર્વકાળતૃપ્ત અનુપમ શાંતિયુક્ત સિદ્ધ ભગવાન્ શાશ્વત તથા અવ્યાબાધ પરમ સુખમાં લીન થઈ જાય છે.

તે સિદ્ધ છે - તેઓએ પોતાના બધા પ્રયોજન સિદ્ધ કરી લીધા છે, તે બુદ્ધ છે- કેવળજ્ઞાન દ્વારા સમસ્ત પદાર્થોનો બોધ કરી લીધેલ છે. તે પારંગત છે - સંસાર સાગરથી પાર થઈ ગયેલ છે. તે પરંપરાગત છે - પરંપરાથી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી લીધેલ છે, તે કર્મકવચથી મુક્ત થઈ ગયેલ છે. તે અજર છે - વૃદ્ધાવસ્થાથી રહિત છે, તે અમર છે- મૃત્યુ રહિત છે તથા તે અસંગ છે- બધા પ્રકારની આસક્તિયોથી મુક્ત છે.

સિદ્ધ બધા દુઃખોને પાર કરી ચૂક્યા છે. જન્મ, વૃદ્ધાવસ્થા તથા મૃત્યુના બંધનથી મુક્ત છે. નિર્બાધ, શાશ્વત સુખનો અનુભવ કરે છે.

અનુપમ સુખ સાગરમાં લીન, નિર્બાધ અનુપમ મુક્તાવસ્થા પ્રાપ્ત કરેલ સિદ્ધ ભવિષ્યકાળમાં અનન્ત સુખને પ્રાપ્ત કરીને સુખી રહે છે.

## ૨૬. સિદ્ધોના આદિ ગુણોના નામ :

સિદ્ધનાં આદિ ગુણ અર્થાત્ મુક્ત થવાના પ્રથમ ક્ષણમાં થયેલા એકત્રીસ ગુણ કહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે છે -

- (૧) ક્ષીણ આત્મિનિબોધિક જ્ઞાનાવરણ,
- (૨) ક્ષીણ શ્રુત જ્ઞાનાવરણ,
- (૩) ક્ષીણ અવધિ જ્ઞાનાવરણ,
- (૪) ક્ષીણ મનઃપર્યવ જ્ઞાનાવરણ,
- (૫) ક્ષીણ કેવલ જ્ઞાનાવરણ,
- (૬) ક્ષીણ ચક્ષુ દર્શનાવરણ,
- (૭) ક્ષીણ અચક્ષુ દર્શનાવરણ,
- (૮) ક્ષીણ અવધિ દર્શનાવરણ,
- (૯) ક્ષીણ કેવલ દર્શનાવરણ,
- (૧૦) ક્ષીણ નિદ્રા,
- (૧૧) ક્ષીણ નિદ્રા - નિદ્રા,
- (૧૨) ક્ષીણ પ્રચલા,
- (૧૩) ક્ષીણ પ્રચલા - પ્રચલા,
- (૧૪) ક્ષીણ સ્ત્યાનગૃદ્ધિ,



૧૫. ધીણે સાયાવેયણિજ્જે,
૧૬. ધીણે અસાયાવેયણિજ્જે,
૧૭. ધીણે દંસણમોહણિજ્જે,
૧૮. ધીણે ચરિત્તમોહણિજ્જે,
૧૯. ધીણે નેરહયાઝાણ,
૨૦. ધીણે તિરિયાઝાણ,
૨૧. ધીણે મણુસ્સાઝાણ,
૨૨. ધીણે દેવાઝાણ,
૨૩. ધીણે સુભણામે,
૨૪. ધીણે અસુભણામે,
૨૫. ધીણે ઝચ્ચાગોણ,
૨૬. ધીણે નિયાગોણ,
૨૭. ધીણે દાણંતરાણ,
૨૮. ધીણે લાભંતરાણ,
૨૯. ધીણે ભોગંતરાણ,
૩૦. ધીણે ઝવભોગંતરાણ,
૩૧. ધીણે વીરિયંતરાણ । - સમ.સમ. ૩૧, સુ. ૧

### ૨૭. સિદ્ધાણં ઓગાહણા પરૂવણં-

જં સંઠાણં તુ ઇહં, ભવં ચયંતસ્સ ચરિમસમયંમિ ।  
આસી ય પપ્પસઘણં, તં સંઠાણં તહિં તસ્સ ॥

દીહં વા હસં વા, જં ચરિમભવે હવેજ્જ સંઠાણં ।  
તત્તો તિભાગહીણં, સિદ્ધાણોગાહણા મણિયા ॥

તિણિણ સયા તેત્તીસા, ઘણુત્તિભાગો ય હોહિ બોદ્ધવ્વો ।  
એસા ઝલુ સિદ્ધાણં, ઝકોસોગાહણા મણિયા ।<sup>૧</sup>

ચત્તારિ ય રયણાઓ, રયણિતિભાગૂણિયા ય બોદ્ધવ્વા ।  
એસા ઝલુ સિદ્ધાણં, મજ્જિમઓગાહણા મણિયા ॥

એકા ય હોહિ રયણી, સાહિયા અંગુલાઈં અટ્ઠ ભવે ।  
એસા ઝલુ સિદ્ધાણં જહણ્ણોગાહણા મણિયા ॥

ઓગાહણાણ સિદ્ધા, મવત્તિભાગેણ હોંતિ પરિહીણા ।  
સંઠાણમણિત્થત્થં, જરામરણ-વિપ્પમુક્કાણં ॥

- ઝવ. સુ. ૧૭૦-૧૭૫

- (૧૫) ધીણ સાતાવેદનીય,
- (૧૬) ધીણ અસાતાવેદનીય,
- (૧૭) ધીણ દર્શનમોહનીય,
- (૧૮) ધીણ ચારિત્રમોહનીય,
- (૧૯) ધીણ નરકાયુ,
- (૨૦) ધીણ તિર્યચાયુ,
- (૨૧) ધીણ મનુષ્યાયુ,
- (૨૨) ધીણ દેવાયુ,
- (૨૩) ધીણ શુભનામ,
- (૨૪) ધીણ અશુભનામ,
- (૨૫) ધીણ ઝચ્ચગોત્ર,
- (૨૬) ધીણ નીચગોત્ર,
- (૨૭) ધીણ દાનાન્તરાય,
- (૨૮) ધીણ લાભાન્તરાય,
- (૨૯) ધીણ ભોગાન્તરાય,
- (૩૦) ધીણ ઝવભોગાન્તરાય,
- (૩૧) ધીણ વીર્યાન્તરાય.

### ૨૭. સિદ્ધોની અવગાહનાનું પ્રરૂપણ :

શરીરનો ત્યાગ કરતા સમયે અંતિમ સમયમાં જે પ્રદેશ ધન આકાર હોય છે. તે જ આકાર તેના સિદ્ધ સ્થાનમાં રહે છે.

અંતિમ ભવમાં નાના મોટા જેવા આકાર હોય છે તેનાથી ત્રીજો ભાગ ઓછી સિદ્ધોની અવગાહના કહી છે.

સિદ્ધોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ સો તેત્રીસ ધનુષ અને એક ધનુષનો ત્રીજો ભાગ (બત્રીસ આંગળ) હોય છે. એવું સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે.

સિદ્ધોની મધ્યમ અવગાહના ચાર હાથ અને ત્રીજો ભાગ ઓછી એક હાથ (સોળ આંગળ) હોય છે. એવું સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે.

સિદ્ધોની જઘન્ય અવગાહના આઠ આંગળ અધિક એક હાથ હોય છે. એવું સર્વજ્ઞોએ કહ્યું છે.

સિદ્ધ અંતિમ ભવની અવગાહનાથી ત્રીજો ભાગ ઓછી અવગાહના યુક્ત હોય છે અને જન્મ, જરા, મરણાદિથી વિમુક્ત સિદ્ધોનું સંસ્થાન શરીરનાં આકારોથી અલગ કહ્યું છે.

## ૨૮. સિદ્ધાણં અવદ્વાણ પઠ્ઠવણં-

પ. કહિં પઠિહયા સિદ્ધા ? કહિં સિદ્ધા પઠિટ્ટિયા ?  
કહિં વોંદિ ચઈત્તાણં, કત્થં ગંતૂણ સિજ્જઈ ॥

૩. અલોએ પઠિહયા સિદ્ધા, લોયમ્મે ય પઠિટ્ટિયા ।  
ઈહં વોંદિ ચઈત્તાણં તત્થ ગંતૂણ સિજ્જઈ ॥<sup>૧</sup>

- ઉવ. ગા. ૧૬૮-૧૬૯

જત્થ ય એગો સિદ્ધો, તત્થ અણંતા ભવક્ષયવિમુક્કા ।  
અણ્ણોણ્ણસમોગાઢા, પુઢ્ઢા સવ્વે ય લોગંતે ॥

ફુસઈ અણંતે સિદ્ધે, સવ્વપએસેહિં ણિયમસો સિદ્ધો ।  
તે વિ અસંખેજ્જગુણા દેસપએસેહિં જે પુઢ્ઢા ॥

- ઉવ. ગા. ૧૭૬-૧૭૭

લોએગદેસે તે સવ્વે નાણદંસણ સન્નિયા ।  
સંસારપાર નિત્થિન્ના સિદ્ધિં વરગઈ ગયા ।

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૬૭

## ૨૯. સિદ્ધાણં લક્ષણં -

અસરીરા જીવઘણા, ઉવઉત્તા દંસણે ય ણાણે ય ।  
સાગારમણાગારં, લક્ષણમેયં તુ સિદ્ધાણં ॥<sup>૨</sup>

કેવલણાણુવઉત્તા, જાણંતી સવ્વભાવગુણભાવે ।  
પાસંતિ સવ્વઓ ખલુ, કેવલદિટ્ઠીહિણંતાહિં ॥

- ઉવ. સુ. ૧૭૮-૧૭૯

## ૩૦. એગત્તે પુહત્તેણ સિદ્ધાણં સાઈ અણાઈત્ત પઠ્ઠવણં -

એગત્તેણ સાઈયા અપજ્જવસિયા વિ ય ।  
પુહત્તેણ અણાઈયા અપજ્જવસિયા વિ ય ॥

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૬૫

## ૩૧. સિજ્જમાણજીવાણં સંઘયણ સંઠાણ ઓગાહણા આઉ પઠ્ઠવણં-

પ. જીવા ણં ભંતે ! સિજ્જમાણા કયરંમિ સંઘયણે  
સિજ્જંતિ ?

૧. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૫૫-૫૬

૨. અરુવિણો જીવઘણા, નાણદંસણ સન્નિયા ।

અડલં સુહં સંપત્તા, ઉવમા જસ્સ નત્થિઉ ॥

## ૨૮. સિદ્ધોની અવસ્થાનનું પ્રરુપણ :

પ્ર. સિદ્ધ કયા સ્થાન પર પ્રતિહત (રોકાઈ જાય)  
છે? તે ક્યાં પ્રતિષ્ઠિત છે? આ લોકમાં શરીરનો  
ત્યાગ કરીને તે ક્યાં જઈને સિદ્ધ થાય છે?

૩. સિદ્ધ અલોકથી પ્રતિહત છે, તે લોકનાં  
અગ્રભાગમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. આ મનુષ્યક્ષેત્રમાં  
શરીરનો ત્યાગ કરી તે સિદ્ધ સ્થાનમાં જઈને  
સિદ્ધ થાય છે.

જ્યાં એક સિદ્ધ સ્થિત છે ત્યાં ભવક્ષય અને  
કર્મમલથી વિમુક્ત અનન્ત સિદ્ધ સ્થિત છે, જે  
પરસ્પર અવગાઢ છે અર્થાત્ એક બીજામાં  
મળેલ છે તે સર્વ લોકાગ્ર ભાગનો સંસ્પર્શ  
કરે છે.

(એક- એક) સિદ્ધ સમસ્ત આત્મપ્રદેશો દ્વારા  
સિદ્ધોનાં સંપૂર્ણ રુપથી સંસ્પર્શ કરેલા છે અને  
તેનાથી પણ અસંખ્યાત ગુણ સિદ્ધ એવા છે જે દેશ  
અને પ્રદેશોથી એક બીજાનો સંસ્પર્શ કરેલ છે.

જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત, સંસારથી પાર  
પહોંચેલ, સિદ્ધ નામક શ્રેષ્ઠ ગતિને પ્રાપ્ત તે  
બધા સિદ્ધ લોકનાં એક દેશમાં સ્થિત છે.

## ૨૯. સિદ્ધોનું લક્ષણ :

સિદ્ધ શરીર રહિત, સઘન આત્મ પ્રદેશોથી યુક્ત તથા  
દર્શન અને જ્ઞાનોપયોગથી યુક્ત છે. સાકાર (જ્ઞાન)  
તથા અનાકાર (દર્શન) ઉપયોગ સિદ્ધોનું લક્ષણ છે.  
કેવળજ્ઞાનોપયોગ દ્વારા સર્વ પદાર્થોનાં ગુણ તથા  
પર્યાયોને જાણે છે તથા અનંત કેવળ દર્શન દ્વારા  
સમસ્ત ભાવોને જુવે છે.

## ૩૦. એકત્વ બહુત્વની અપેક્ષાએ સિદ્ધોની સાદિ અનાદિત્વનું પ્રરુપણ :

એક (મુક્તજીવ)ની અપેક્ષાથી સિદ્ધ સાદિ અનન્ત છે  
અને અનેક (મુક્તજીવો)ની અપેક્ષાથી તે અનાદિ  
અનન્ત છે.

## ૩૧. સિદ્ધપદને પામવાવાળા જીવોનાં સંહનન, સંસ્થાન, અવગાહના અને આયુધ્યનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવ કેવા  
સંહનનથી સિદ્ધ થાય છે ?

- ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૬૬

૩૨. ગોયમા ! વડરોસભનારાયસંઘયણે સિજ્ઞંતિ ।  
 પ. જીવાણં ભંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરંમિ સંઠાણે સિજ્ઞંતિ ?  
 ૩. ગોયમા ! છળ્હં સંઠાણાણં અણ્ણયરે સંઠાણે સિજ્ઞંતિ ।  
 પ. જીવા ણં ભંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરંમિ ઉચ્ચત્તે સિજ્ઞંતિ ?  
 ૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરયણીણ, ઉક્કોસેણં પંચઘણુસદ્દણ સિજ્ઞંતિ ।  
 પ. જીવાણં ભંતે ! સિજ્ઞમાણા કયરમ્મિ આડણ સિજ્ઞંતિ ?  
 ૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાદરેગઢ્ઢવાસાડણ, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડિયાડણ સિજ્ઞંતિ ।<sup>૧</sup>

- ઉવ. સુ. ૧૫૬-૧૫૯

૩૨. વિવિહ વિવક્ષયા ઇગસમણ સિજ્ઞમાણાણં જીવાણં સંઘા પરૂવણં-

ઉક્કોસોગાહણાણ ય જહન્નમજ્ઞિમાદ્દ ય ।  
 ઉડ્ઢં અહે ય તિરિયં ચ, સમુદ્દમ્મિ જલમ્મિ ય ॥

દસ ચેવ નપુંસેસુ, વીસે ઇત્થિયાસુ ય ।  
 પુરિસેસુ ય અદ્દસયં, સમણેગેણ સિજ્ઞઈ ॥

ચત્તારિ ય ગિહિલિંગે, અન્નલિંગે દસેવ ય ।  
 સલિંગેણ ય અદ્દસયં, સમણેગેણ સિજ્ઞઈ ॥

ઉક્કોસોગાહણાણ ય, સિજ્ઞન્તે જુગવં દુવે ।  
 ચત્તારિ જહન્નાણ, જવમજ્ઞાડ્ઢત્તરં સયં ॥

ચરુડ્ઢલોણ ય દુવે સમુદ્દે, તઓ જલે વીસમહે તહેવ ।  
 સયં ચ અદ્દત્તર તિરિયલોણ, સમણેગેણ ઉ સિજ્ઞઈ ॥

- ઉત્ત. અ. ૩૬ ગા. ૪૯-૫૪

૩૩. સંસાર સમાપન્નગ જીવાણં ભેય પરૂવણસ્સ ઉબ્બેવો-

- પ. સે કિં તં સંસારસમાપન્નકજીવાભિગમે ?  
 ૩. સંસારસમાવણ્ણણસુ ણં જીવેસુ ઇમાઓ ણવ પઢિવત્તીઓ ઇવમાહિજ્ઞંતિ, તં જહા-

૩. ગૌતમ ! તે વજ્રઋષભનારાય સંહનનથી સિદ્ધ થાય છે.  
 પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવ કેવા સંસ્થાન (દેહના આકાર) થી સિદ્ધ થાય છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! છ સંસ્થાનોમાંથી કોઈ એક સંસ્થાનથી સિદ્ધ થાય છે.  
 પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવ કેટલી શરીર અવગાહના (ઉંચાઈ)થી સિદ્ધ થાય છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય સાત હાથ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચ સૌ ધનુષની અવગાહનાથી સિદ્ધ થાય છે.  
 પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવ કેટલા આયુષ્યથી સિદ્ધ થાય છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય વિશેષ આઠ વર્ષના આયુષ્યથી તથા ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિના આયુષ્યથી સિદ્ધ થાય છે.

૩૨. વિવિધ વિવક્ષાઓથી એક સમયમાં સિદ્ધ પદને પામવાવાળા જીવોની સંખ્યાનું પ્રરૂપણ :

ઉત્કૃષ્ટ, જઘન્ય અને મધ્યમ અવગાહનામાં તથા ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને તિર્યક્લોકમાં તેમજ સમુદ્ર તથા અન્ય જલાશયોમાં જીવ સિદ્ધ થાય છે.

એક સમયમાં (અધિકથી અધિક) નપુંસકોમાં દસ, સ્ત્રિયોમાં વીસ અને પુરુષોમાં એક સૌ આઠ જીવ સિદ્ધ થાય છે.

એક સમયમાં ચાર ગૃહસ્થલિંગથી, દસ અન્યલિંગથી તથા એક સૌ આઠ જીવ સ્વલિંગથી સિદ્ધ થઈ શકે છે.

(એક સમયમાં) ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં બે, જઘન્ય અવગાહનામાં ચાર અને મધ્યમ અવગાહનામાં એક સૌ આઠ જીવ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

એક સમયમાં ઉર્ધ્વલોકમાં ચાર, સમુદ્રમાં બે, જલાશયમાં ત્રણ, અધોલોકમાં વીસ, તેમજ તિર્યક્લોકમાં એક સૌ આઠ જીવ સિદ્ધ થઈ શકે છે.

૩૩. સંસાર સમાપન્નક જીવોના ભેદ પ્રરૂપણાની પ્રસ્તાવના :

- પ્ર. સંસાર સમાપન્નક જીવનું પરિચ્છેદ શું છે ?  
 ૩. સંસાર સમાપન્નક જીવોની આ નવ પ્રતિપત્તિયાં (સમ્યક્ત્વથી પડીને વળી બીજીવાર સમ્યક્ત્વ પામનાર જીવની) કહી છે. જેમકે -

૧. એવમાહંસુ-દુવિહા સંસારસમાવણ્ણગા  
જીવા પણ્ણત્તા,
૨. એવમાહંસુ-તિવિહા સંસારસમાવણ્ણગા  
જીવા પણ્ણત્તા,
૩. એવમાહંસુ-ચઙ્ગવિહા સંસારસમાવણ્ણગા  
જીવા પણ્ણત્તા,
૪. એવમાહંસુ-પંચવિહા સંસારસમાવણ્ણગા  
જીવા પણ્ણત્તા,
- ૫-૯. એણં અભિલાવેણં -જાવ-
૧૦. દસ વિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા ।  
- જીવા. પઢિ. ૧ સુ. ૮

- (૧) કોઈ એવું કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક  
જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે.
- (૨) કોઈ એવું કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક  
જીવ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે.
- (૩) કોઈ એવું કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક  
જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે.
- (૪) કોઈ એવું કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક  
જીવ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે.
- (૫-૯) આ પ્રમાણેના અભિલાપથી યાવત્
- (૧૦) કોઈ એવું કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક  
જીવ દસ પ્રકારનાં કહ્યા છે.

૩૪. સંસારસમાવણ્ણગા જીવાણં વિત્થરઓ ભેય પહ્વણં-

(૧) દુવિહા જીવા-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ દુવિહા સંસારસમાવણ્ણગા  
જીવા પણ્ણત્તા, તે એવમાહંસુ, તં જહા-

૨. તસા ચેવ, ૨. થાવરા ચેવ ।<sup>૧</sup>

- જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૯

(૨) તિવિહા જીવા-

તત્થ ણં જે તે એવમાહંસુ તિવિહા સંસારસમાવણ્ણગા  
જીવા પણ્ણત્તા, તે એવમાહંસુ- તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।<sup>૨</sup>

- જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૪૪

૩૪. સંસાર સમાપન્નક જીવોનાં ભેદોનું વિસ્તારથી પ્રરુપણ :

(૧) બે પ્રકારનાં જીવ :

જે આ પ્રમાણે કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક જીવ  
બે પ્રકારનાં છે તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે, જેમકે-

૧. ત્રસ, ૨. સ્થાવર.

(૨) ત્રણ પ્રકારનાં જીવ :

જે આ પ્રમાણે કહે છે કે - સંસાર સમાપન્નક જીવ  
ત્રણ પ્રકારનાં છે તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે, જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

૩૫. ઇત્થીણં ભેયપ્પભેયા-

પ. સે કિં તં ઇત્થીઓ ?

ઉ. ઇત્થીઓ તિવિહાઓ પણ્ણત્તાઓ, તં જહા-

૧. તિરિક્ખજોણિત્થીઓ,

૨. મણુસ્સિત્થીઓ,

૩. દેવિત્થીઓ ।<sup>૩</sup>

- જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૪૫(૧)

(૧) તિરિક્ખજોણિત્થીઓ-

પ. સે કિં તં તિરિક્ખજોણિત્થીઓ ?

ઉ. તિરિક્ખજોણિત્થીઓ તિવિહાઓ પણ્ણત્તાઓ, તં જહા-

૩૫. સ્ત્રીઓનાં ભેદ - પ્રભેદ :

પ્ર. સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ. સ્ત્રીઓ ત્રણ પ્રકારની કહી છે. જેમકે -

૧. તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓ,

૨. મનુષ્ય સ્ત્રીઓ,

૩. દેવ સ્ત્રીઓ.

(૧) તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓ :

પ્ર. તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?

ઉ. તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓ ત્રણ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. (ક) ઠાણં. અ. ૨, ઉ. ૪. સુ. ૧૧૨/૧

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૬૮

૨. (ક) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૦

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૬૯-૧૦૬

૩. (ક) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૨

(ખ) ઉત્ત. ૩૬, ગા. ૧૦૭

૧. જલયરીઓ, ૨. થલયરીઓ,  
૩. ખહયરીઓ ।<sup>૧</sup>
- પ. સે કિં તં જલયરીઓ ?
૩. જલયરીઓ પંચવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. મચ્છીઓ -જાવ- ૫ સુંસમારીઓ ।
- પ. સે કિં તં થલયરીઓ ?
૩. થલયરીઓ દુવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. ચઝપ્પઈઓ ય, ૨. પરિસપ્પીઓ ય ।
- પ. સે કિં તં ચઝપ્પઈઓ ?
૩. ચઝપ્પઈઓ ચઝવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. ંગખુરીઓ -જાવ- ૪ સળ્ણપ્પઈઓ ।
- પ. સે કિં તં પરિસપ્પીઓ ?
૩. પરિસપ્પીઓ દુવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. ંરપરિસપ્પીઓ ય, ૨. ભુયપરિસપ્પીઓ ય ।
- પ. સે કિં તં ંરપરિસપ્પીઓ ?
૩. ંરપરિસપ્પીઓ તિવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. અહીઓ, ૨. અયગરીઓ, ૩. મહોરગીઓ ય ।
- પ. સે કિં તં ભુયપરિસપ્પીઓ ?
૩. ભુયપરિસપ્પીઓ અળેગવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
ગોહીઓ, ણઁલીઓ, સેધાઓ, સલ્લીઓ, સરઢીઓ,  
સરઢીઓ, સસાઓ, ખારાઓ, પંચલોઢયાઓ,  
ચઝપ્પઈયાઓ, મૂસિયાઓ, મુગુંસિયાઓ,  
ઘરોલિયાઓ, જાહિયાઓ, ઢીરવિરાલિયાઓ ।
- પ. સે કિં તં ખહયરીઓ ?
૩. ખહયરીઓ ચઝવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. ચમ્મપક્કીઓ -જાવ- ૪ વિતતપક્કીઓ ।

- જીવા. પઢિ. ૨ સુ. ૪૫ (૧)

### (૨) મળ્ણસિસ્થિયાઓ -

- પ. સે કિં તં મળ્ણસિસ્થિયાઓ ?
૩. મળ્ણસિસ્થિયાઓ તિવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. કમ્મભૂમિયાઓ, ૨. અકમ્મભૂમિયાઓ,  
૩. અંતરઢીવિયાઓ ।<sup>૨</sup>

૧. જલયર સ્ત્રીઓ, ૨. સ્થલયર સ્ત્રીઓ,  
૩. ખેયર સ્ત્રીઓ.
- પ્ર. જલયરિયાં કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. જલયરિયાં પાંચ પ્રકારની કહી છે. જેમકે -  
૧. માછલીઓ -યાવત્- ૫ સુંસમારિકાઓ.
- પ્ર. સ્થલયરિયાં કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. સ્થલયરિયાં બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે -  
૧. ચતુષ્પદિઓ, ૨. પરિસર્પિણીઓ.
- પ્ર. ચતુષ્પદિઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. ચતુષ્પદિઓ ચાર પ્રકારની કહી છે, જેમકે -  
૧. એક ખુરવાલી -યાવત્- ૪ નખવાળી.
- પ્ર. પરિસર્પિઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. પરિસર્પિઓ બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે -  
૧. ંરપરિસર્પિઓ, ૨. ભુજપરિસર્પિઓ.
- પ્ર. ંરપરિસર્પિઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. ંરપરિસર્પિઓ ત્રણ પ્રકારની કહી છે, જેમકે -  
૧. સર્પિણીઓ, ૨. અજગરિઓ, ૩. મહોરગિઓ.
- પ્ર. ભુજપરિસર્પિઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. ભુજપરિસર્પિઓ અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
ગોધિકા, નકુલી, શાવડી, સેલા, કાંચડી, સસલી,  
સરડી, ખારાચે, પંચલોઢિકાઓ, ચતુષ્પદિકાઓ,  
ંદરડી, મુગુંસિયાઓ, ઘરોલી, જાહિકાઓ,  
ખીરવિરાલિકાઓ.
- પ્ર. ખેયરિઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. ખેયરિઓ ચાર પ્રકારની કહી છે. જેમકે -  
૧. ચર્મ પક્ષિકાઓ -યાવત્- ૪ વિતત પક્ષિકાઓ.

### (૨) મનુષ્ય સ્ત્રીઓ :

- પ્ર. મનુષ્ય સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. મનુષ્ય સ્ત્રીઓ ત્રણ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
૧. કર્મભૂમિકાની, ૨. અકર્મભૂમિકાની,  
૩. અંતરઢીપીકાની.

૧. (ક) ઠાળં. અ. ૩, ં. ૨, સુ. ૧૭૦ (ખ) ઠાળં. અ. ૩, ં. ૧ સુ. ૧૩૯ (૧-૨)

૨. ઠાળં. અ. ૩, ં. ૧, સુ. ૧૩૨/૧

- પ. સે કિં તં અંતરદીવિયાઓ ?
૩. અંતરદીવિયાઓ અટ્ટાવીસદ્વિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-
૧. ંગોરૂદયાઓ -જાવ- ૨૮ સુદ્ધદંતાઓ ।
- પ. સે કિં તં અકમ્મભૂમિયાઓ ?
૩. અકમ્મભૂમિયાઓ તીસદ્વિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
પંચસુ હેમવણસુ, પંચસુ ંરળ્ણવણસુ, પંચસુ  
હરિવાસેસુ, પંચસુ રમ્મગવાસેસુ, પંચસુ દેવકુરાસુ,  
પંચસુ ઉત્તરાકુરાસુ ।
- પ. સે કિં તં કમ્મભૂમિયાઓ ?
૩. કમ્મભૂમિયાઓ પળ્ણરસવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
પંચસુ ભરહેસુ, પંચસુ ંરવણસુ, પંચસુ મહાવિદેહેસુ ।  
- જીવા.પડિ. ૨, સુ. ૪૫ (૨)

### (૩) દેવિત્થિયાઓ-

- પ. સે કિં તં દેવિત્થિયાઓ ?
૩. દેવિત્થિયાઓ ચઠ્ઠવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-
૧. ભવળવાસિદેવિત્થિયાઓ,  
૨. વાળમંતરદેવિત્થિયાઓ,  
૩. જોહસિયદેવિત્થિયાઓ,  
૪. વેમાળિયદેવિત્થિયાઓ ।
- પ. સે કિં તં ભવળવાસિદેવિત્થિયાઓ ?
૩. ભવળવાસિદેવિત્થિયાઓ દસવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-
૧. અસુરકુમાર ભવળવાસિદેવિત્થિયાઓ -જાવ-  
૧૦. થળિયકુમાર-ભવળવાસિદેવિત્થિયાઓ ।
- પ. સે કિં તં વાળમંતરદેવિત્થિયાઓ ?
૩. વાળમંતરદેવિત્થિયાઓ અટ્ટવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-
૧. પિસાયવાળમંતરદેવિત્થિયાઓ -જાવ-  
૮. ગંધવ્વવાળમંતર-દેવિત્થિયાઓ ।
- પ. સે કિં તં જોહસિયદેવિત્થિયાઓ ?
૩. જોહસિયદેવિત્થિયાઓ પંચવિહાઓ પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-
૧. ચંદવિમાળજોહસિયદેવિત્થિયાઓ -જાવ-  
૫. તારાવિમાળ-જોહસિય દેવિત્થિયાઓ ।

- પ્ર. અંતરદીપીકાઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. અંતરદીપીકાઓ અઠ્યાવીસ પ્રકારની કહી છે, જેમકે -
૧. ંકોરુકદ્દીપીકાઓ -ચાવત્- ૨૮. શુદ્ધદંતાઓ.
- પ્ર. અકર્મભૂમિકાઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. અકર્મભૂમિકાઓ ત્રીસ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
પાંચ હેમવતોમાં, પાંચ ંરણ્યવતોમાં, પાંચ  
હરિવર્ષોમાં, પાંચ રમ્યકુવર્ષોમાં, પાંચ દેવકુરુ-  
ઓમાં, પાંચ ઉત્તરકુરુઓમાં.
- પ્ર. કર્મભૂમિકાઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. કર્મભૂમિકાઓ પંદર પ્રકારની કહી છે, જેમકે -  
પાંચ ભરત, પાંચ ંરવત, પાંચ મહાવિદેહ.

### (૩) દેવ સ્ત્રીઓ :

- પ્ર. દેવ સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. દેવ સ્ત્રીઓ ચાર પ્રકારની કહી છે, જેમકે -
- (૧) ભવળવાસી દેવ સ્ત્રીઓ,  
(૨) વાણવ્યંતર દેવ સ્ત્રીઓ,  
(૩) જ્યોતિષિક દેવ સ્ત્રીઓ,  
(૪) વૈમાનિક દેવ સ્ત્રીઓ.
- પ્ર. ભવળવાસી દેવ સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. ભવળવાસી દેવ સ્ત્રીઓ દસ પ્રકારની કહી છે.  
જેમકે-
- (૧) અસુરકુમાર ભવળવાસી દેવ સ્ત્રીઓ -ચાવત્-  
(૧૦) સ્તનિતકુમાર ભવળવાસી દેવ સ્ત્રીઓ.
- પ્ર. વાણવ્યંતર દેવ સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. વાણવ્યંતર દેવ સ્ત્રીઓ આઠ પ્રકારની કહી છે,  
જેમકે -
- (૧) પિશાયવાણવ્યંતર દેવ સ્ત્રીઓ -ચાવત્-  
(૮) ગંધર્વવાણવ્યંતર દેવ સ્ત્રીઓ.
- પ્ર. જ્યોતિષિક દેવ સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. જ્યોતિષિક દેવ સ્ત્રીઓ પાંચ પ્રકારની કહી છે.  
જેમકે -
- (૧) ચંદ્ર વિમાળ જ્યોતિષિક દેવ સ્ત્રીઓ -ચાવત્-  
(૫) તારા વિમાળ જ્યોતિષિક દેવ સ્ત્રીઓ.

- પ. સે કિં તં વેમાણિયદેવિત્થિયાઓ ?  
 ડ. વેમાણિયદેવિત્થિયાઓદુવિહાઓપણ્ણત્તાઓ, તંજહા-  
 ૧. સોહમ્મકપ્પવેમાણિયદેવિત્થિયાઓ,  
 ૨. ઈસાણકપ્પવેમાણિયદેવિત્થિયાઓ ।  
 - જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૫ (૩)

૩૬. પુરિસેહિંતો ઇત્થિયાણં અહિગ્ગત્ત પરૂવણં-  
 તિરિક્ખજોણિત્થિયાઓ તિરિક્ખજોણિયપુરિસેહિંતો  
 તિગુણાઓ તિરૂવાહિયાઓ,  
 મણુસ્સિત્થિયાઓ મણુસ્સપુરિસેહિંતો સત્તાવીસઙ્ગુણાઓ  
 સત્તાવીસઙ્ગુણાઓ,  
 દેવિત્થિયાઓ દેવપુરિસેહિંતો બત્તીસઙ્ગુણાઓ બત્તીસઙ્ગુણાઓ  
 રૂવાહિયાઓ ।  
 - જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૬૪

૩૭. પુરિસાણં ભેયપ્પભેયા-  
 પ. સે કિં તં પુરિસા ?  
 ડ. પુરિસા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. તિરિક્ખજોણિયપુરિસા, ૨. મણુસ્સપુરિસા,  
 ૩. દેવપુરિસા ।  
 - જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૫૨

### (૧) તિરિક્ખજોણિયપુરિસા-

- પ. સે કિં તં તિરિક્ખજોણિયપુરિસા ?  
 ડ. તિરિક્ખજોણિયપુરિસા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. જલયરા, ૨. થલયરા, ૩. ઘહયરા ।  
 ઇત્થિભેઓ ભાણિયવ્વો -જાવ- ઘહયરા ।  
 - જીવા. પડિ. ૨ સુ. ૫૨

### (૨) મણુસ્સપુરિસા-

- પ. સે કિં તં મણુસ્સપુરિસા ?  
 ડ. મણુસ્સપુરિસા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. કમ્મભૂમગા, ૨. અકમ્મભૂમગા,  
 ૩. અંતરદીવગા ।<sup>૧</sup> - જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૫૨

### (૩) દેવપુરિસા -

- પ. સે કિં તં દેવપુરિસા ?  
 ડ. દેવપુરિસા ચડવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ઇત્થિભેઓ ભાણિયવ્વો -જાવ- સવ્વઙ્ગસિદ્ધા ।<sup>૨</sup>  
 - જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૫૨

- પ્ર. વૈમાનિક દેવ સ્ત્રીઓ કેટલા પ્રકારની છે ?  
 ડ. વૈમાનિક દેવ સ્ત્રીઓ બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
 (૧) સૌધર્મકલ્પ વૈમાનિક દેવ સ્ત્રીઓ,  
 (૨) ઈશાનકલ્પ વૈમાનિક દેવ સ્ત્રીઓ.

૩૬. પુરુષોથી સ્ત્રીઓની અધિકતાનું પ્રરુપણ :  
 તિર્યચ્યોનિઓની સ્ત્રીઓ તિર્યચ્યોનિઓના પુરુષોથી  
 ત્રણ ગુણી અને ત્રિરુપ અધિક છે.  
 મનુષ્ય સ્ત્રીઓ મનુષ્ય પુરુષોથી સત્યાવીસગુણી અને  
 સત્યાવીસ રુપ અધિક છે.  
 દેવ સ્ત્રીઓ દેવ પુરુષોથી બત્રીસગુણી અને  
 બત્રીસરુપ અધિક છે.

૩૭. પુરુષોના ભેદ - પ્રભેદ :  
 પ્ર. પુરુષ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. પુરુષ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે -  
 (૧) તિર્યચ્યોનિક પુરુષ, (૨) મનુષ્ય પુરુષ,  
 (૩) દેવ પુરુષ.

### (૧) તિર્યચ્યોનિક પુરુષ :

- પ્ર. તિર્યચ્યોનિક પુરુષ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. તિર્યચ્યોનિક પુરુષ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. જલયર, ૨. થલયર, ૩. ખેયર.  
 (ખેયરો સુધી સ્ત્રી ભેદોના સમાન પુરુષોના  
 ભેદ કહેવા જોઈએ.)

### (૨) મનુષ્ય પુરુષ :

- પ્ર. મનુષ્ય પુરુષ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. મનુષ્ય પુરુષ ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે -  
 (૧) કર્મભૂમજ, (૨) અકર્મભૂમજ,  
 (૩) અંતરદીવજ.

### (૩) દેવ પુરુષ :

- પ્ર. દેવ પુરુષ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. દેવ પુરુષ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
 સ્ત્રીઓની જેમ દેવ પુરુષોનાં ભેદ સર્વાર્થસિદ્ધ  
 સુધી કહેવા જોઈએ.

૧. ઠાણ, અ. ૩, ડ. ૧, સુ. ૧૩૯/૨

૨. દેવસ્ત્રીનાં ભેદ બીજા દેવલોક સુધી જ કહ્યા છે, માટે ત્રીજા દેવલોકથી સર્વાર્થસિદ્ધ સુધીની ભલામણ સંબંધી દેવોના ભેદ  
 બીજી જગ્યાએ જુવો.

## ૩૮. નપુંસગાણં ભેદ્યભેદ્યા-

- પ. સે કિં તં નપુંસગા ?  
 ડ. નપુંસગા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. નેરહયનપુંસગા,  
 ૨. તિરિક્ખજોણિયનપુંસગા,  
 ૩. મળુસ્સજોણિયનપુંસગા ।<sup>૧</sup>

- જીવા.પહિ. ૨, સુ. ૫૮

## (૧) નેરહયનપુંસગા-

- પ. સે કિં તં નેરહયનપુંસગા ?  
 ડ. નેરહયનપુંસગા સત્તવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧ રયળ્ણપ્પભાપુહવિનેરહયનપુંસગા -જાવ-  
 ૭ અહેસત્તમપુહવિનેરહયનપુંસગા ।

- જીવા. પહિ. ૨, સુ. ૫૮

## (૨) તિરિક્ખજોણિયનપુંસગા-

- પ. સે કિં તં તિરિક્ખજોણિયનપુંસગા ?  
 ડ. તિરિક્ખજોણિયનપુંસગા પંચવિહા પળ્ણત્તા,  
 તં જહા-  
 ૧. ંગિંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા -જાવ-  
 ૫. પંચેંદિય-તિરિક્ખજોણિયનપુંસગા ।

- પ. સે કિં તં ંગિંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા ?  
 ડ. ંગિંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા પંચવિહા પળ્ણત્તા,  
 તં જહા-  
 ૧ પુહવિકાહયા -જાવ- ૫ વળ્ણસ્સહકાહયા ।  
 પ. સે કિં તં બેહંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા ?  
 ડ. બેહંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા અળેગવિહા  
 પળ્ણત્તા ।

ંવં તેહંદિયા વિ, ચ્ચરિંદિયા વિ ।

- પ. સે કિં તં પંચેંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા ?  
 ડ. પંચેંદિયતિરિક્ખજોણિયનપુંસગા તિવિહા પળ્ણત્તા,  
 તં જહા-

## ૩૯. નપુંસકોનાં ભેદ - પ્રભેદ :

- પ્ર. નપુંસક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. નપુંસક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
 (૧) નૈરથિક નપુંસક,  
 (૨) તિર્યચયોનિક નપુંસક,  
 (૩) મનુષ્યયોનિક નપુંસક.

## (૧) નૈરથિક નપુંસક :

- પ્ર. નૈરથિક નપુંસક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. નૈરથિક નપુંસક સાત પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરથિક નપુંસક -ચાવત્-  
 (૭) અધઃ સપ્તમ પૃથ્વીના નૈરથિક નપુંસક.

## (૨) તિર્યચયોનિક નપુંસક :

- પ્ર. તિર્યચયોનિક નપુંસક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. તિર્યચયોનિક નપુંસક પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે,  
 જેમકે -  
 (૧) ંકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક -ચાવત્-  
 (૫) પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક.

- પ્ર. ંકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક કેટલા પ્રકારના  
 છે ?  
 ડ. ંકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક પાંચ પ્રકારના  
 કહ્યા છે, જેમકે -  
 (૧) પૃથ્વીકાયિક -ચાવત્- (૫) વનસ્પતિકાયિક.  
 પ્ર. બેઠંદ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક કેટલા પ્રકારના  
 છે ?  
 ડ. બેઠંદ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક અનેક પ્રકારના  
 કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે તેઠંદ્રિય અને ચઠંદ્રિયને પણ  
 જાણવા જોઈએ.

- પ્ર. પંચેંદ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક કેટલા પ્રકારના  
 છે ?  
 ડ. પંચેંદ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક ત્રણ પ્રકારના  
 કહ્યા છે, જેમકે -



૧. જલયરા, ૨. થલયરા, ૩. ઘહયરા ।<sup>૧</sup>

પ. સે કિં તં જલયરા ?

૩. સો ચેવ પુબુત્ત મેઓ આસાલિયવજ્જિઓ ભાણિયવ્વો ।

- જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૫૮

(૩) મણુસનપુંસગા-

પ. સે કિં તં મણુસનપુંસગા ?

૩. મણુસનપુંસગા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. કમ્મભૂમગા, ૨. અકમ્મભૂમગા,

૩. અંતરદીવગા ।<sup>૨</sup>

- જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૫૮

૩૯. ચઙ્ચિહા જીવા-

ચઙ્ચિહા સંસારસમાવળ્ણગા જીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. નેરહયા,

૨. તિરિક્ખજોણિયા,

૩. મણુસ્સા,

૪. દેવા ।<sup>૩</sup>

- ઠાળં.અ.૪, ઉ.૪, સુ. ૩૬૫

૪૦. પંચવિહા જીવા -

પંચવિહા સંસારસમાવળ્ણગા જીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇગિંદિયા -જાવ- ૫. પંચેદિયા ।<sup>૪</sup>

- ઠાળં.અ.૫,ઉ.૩, સુ. ૪૫૮/૧

૪૧. છઙ્ચિહા જીવા-

છઙ્ચિહા સંસારસમાવળ્ણગા જીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુઢવિકાહયા -જાવ- ૬. તસકાહયા ।<sup>૫</sup>

- ઠાળં.અ.૬, સુ. ૪૮૨/૧

૪૨. સત્તવિહા જીવા -

સત્તવિહા સંસારસમાવળ્ણગા જીવા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. નેરહયા,

૨. તિરિક્ખજોણિયા,

૩. તિરિક્ખજોણિણીઓ,

૪. મણુસ્સા,

૫. મણુસ્સીઓ,

૬. દેવા,

૭. દેવીઓ ।<sup>૬</sup>

- ઠાળં.અ.૭, સુ. ૫૬૦

(૧) જલયર (૨) થલયર (૩) ખેયર.

પ્ર. જલયર નપુંસક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. આશાલિક્કને છોડીને પૂર્વોક્ત ભેદ કહેવા જોઈએ.

(૩) મનુષ્ય નપુંસક :

પ્ર. મનુષ્ય નપુંસક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. મનુષ્ય નપુંસક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) કર્મભૂમજ, (૨) અકર્મભૂમજ,

(૩) અંતરદ્વીપજ.

૩૯. ચાર પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે.

જેમકે -

(૧) નૈરયિક,

(૨) તિર્યચયોનિક,

(૩) મનુષ્ય,

(૪) દેવ.

૪૦. પાંચ પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) એકેન્દ્રિય -યાવત્- (૫) પંચેન્દ્રિય.

૪૧. છ પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ છ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પૃથ્વીકાયિક -યાવત્- (૬) ત્રસંકાયિક.

૪૨. સાત પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ સાત પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) નૈરયિક,

(૨) તિર્યચયોનિક,

(૩) તિર્યચાણી,

(૪) મનુષ્ય,

(૫) મનુષ્યાણી,

(૬) દેવ,

(૭) દેવી.

૧. ઠાળં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૩૯/૩

૨. ઠાળં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૩૯/૩

૩. જીવા.પઢિ.૩, સુ. ૬૫

૪. (ક) જીવા. પઢિ. ૪, સુ. ૨૦૭

૫. (ક) જીવા. પઢિ.૩, સુ. ૧૦૦

૬. જીવા.પઢિ. ૬, સુ. ૨૨૫

(ખ) પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૮

(ખ) જીવા.પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૦

(ગ) વિયા. સ. ૭, ઉ. ૪, સુ. ૨.

## ૪૩. અદ્ભુતવિહા જીવા-

અદ્ભુતવિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પદ્મસમયનેરહયા,
૨. અપદ્મસમયનેરહયા,
૩. પદ્મસમયતિરિક્ખજોણિયા,
૪. અપદ્મસમયતિરિક્ખજોણિયા,
૫. પદ્મસમયમણુસ્સા,
૬. અપદ્મસમયમણુસ્સા,
૭. પદ્મસમયદેવા,
૮. અપદ્મસમયદેવા ।<sup>૧</sup>

- ઠાણં.અ.૮, સુ. ૬૪૬/૧

## ૪૪. ણવવિહા જીવા-

ણવવિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુઠ્ઠવિકાહયા, ૨. આહકાહયા,
૩. તેહકાહયા, ૪. વાહકાહયા,
૫. વણ્ણસ્સહકાહયા, ૬. બેહંદિયા,
૭. તેહંદિયા, ૮. ચહરિંદિયા,
૯. પંચેંદિયા ।<sup>૨</sup>

- ઠાણં. અ. ૯, સુ. ૬૬૬/૧

## ૪૫. દસવિહા જીવા -

દસવિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પદ્મસમયએગિંદિયા,
૨. અપદ્મસમયએગિંદિયા,
૩. પદ્મસમય બેહંદિયા,
૪. અપદ્મસમય બેહંદિયા,
૫. પદ્મસમય તેહંદિયા
૬. અપદ્મસમય તેહંદિયા,
૭. પદ્મસમય ચહરિંદિયા,
૮. અપદ્મસમય ચહરિંદિયા,
૯. પદ્મસમય પંચેંદિયા,
૧૦. અપદ્મસમય પંચેંદિયા ।<sup>૩</sup>

- ઠાણં.અ.૧૦, સુ. ૭૭૧/૧

## ૪૩. આઠ પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ આઠ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (૧) પ્રથમ સમય નૈરયિક,
- (૨) અપ્રથમ સમય નૈરયિક,
- (૩) પ્રથમ સમય તિર્યચયોનિક,
- (૪) અપ્રથમ સમય તિર્યચયોનિક,
- (૫) પ્રથમ સમય મનુષ્ય,
- (૬) અપ્રથમ સમય મનુષ્ય,
- (૭) પ્રથમ સમય દેવ,
- (૮) અપ્રથમ સમય દેવ.

## ૪૪. નવ પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ નવ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (૧) પૃથ્વીકાયિક, (૨) અપ્કાયિક,
- (૩) તેહકાયિક, (૪) વાયુકાયિક,
- (૫) વનસ્પતિકાયિક, (૬) બેહંદ્રિય,
- (૭) તેહંદ્રિય, (૮) ચહરિંદ્રિય,
- (૯) પંચેંદ્રિય.

## ૪૫. દસ પ્રકારના જીવ :

સંસાર સમાપન્નક જીવ દસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (૧) પ્રથમ સમય એકેંદ્રિય,
- (૨) અપ્રથમ સમય એકેંદ્રિય,
- (૩) પ્રથમ સમય બેહંદ્રિય,
- (૪) અપ્રથમ સમય બેહંદ્રિય,
- (૫) પ્રથમ સમય તેહંદ્રિય,
- (૬) અપ્રથમ સમય તેહંદ્રિય,
- (૭) પ્રથમ સમય ચહરિંદ્રિય,
- (૮) અપ્રથમ સમય ચહરિંદ્રિય,
- (૯) પ્રથમ સમય પંચેંદ્રિય,
- (૧૦) અપ્રથમ સમય પંચેંદ્રિય.

## ૪૬. ચોદસવિહા જીવા-

પ. કઙ્કવિહા ણં ભંતે ! સંસારસમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ચોદસવિહા સંસારસમાવણ્ણગા જીવા પણ્ણત્તા, તે જહા-

૧. સુહુમા અપજ્જત્તયા,
૨. સુહુમા પજ્જત્તયા,
૩. બાયરા અપજ્જત્તયા
૪. બાયરા પજ્જત્તયા
૫. વેઈંદિયા અપજ્જત્તયા,
૬. વેઈંદિયા પજ્જત્તયા,
૭. તેઈંદિયા અપજ્જત્તયા,
૮. તેઈંદિયા પજ્જત્તયા,
૯. ચૌરિંદિયા અપજ્જત્તયા,
૧૦. ચૌરિંદિયા પજ્જત્તયા,
૧૧. અસન્નિપંચેંદિયા અપજ્જત્તયા,
૧૨. અસન્નિપંચેંદિયા પજ્જત્તયા,
૧૩. સન્નિપંચેંદિયા અપજ્જત્તયા,
૧૪. સન્નિપંચેંદિયા પજ્જત્તયા ।<sup>૧</sup>

- વિયા. સ. ૨૫, ૩. ૧, સુ. ૪

## ૪૭. ચૌવીસદંડગા વિવક્ષયા સંસારસમાવણ્ણગા જીવાણં ભેયા-

- દં. ૧. ઇગા ણેરહયાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૨. ઇગા અસુરકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૩. ઇગા ણાગકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૪. ઇગા સુવણ્ણકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૫. ઇગા વિજ્જુકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૬. ઇગા અગ્નિકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૭. ઇગા દીવકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૮. ઇગા ઉદહિકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૯. ઇગા દિસાકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૧૦. ઇગા વાયુકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૧૧. ઇગા થણિયકુમારાણં વગ્ગણા ।
- દં. ૧૨. ઇગા પુઠ્ઠવિકાહયાણં વગ્ગણા ।

## ૪૬. ચૌદ પ્રકારના જીવ :

પ્ર. ભંતે ! સંસાર સમાપન્નક જીવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! (સંસાર સમાપન્નક જીવ) ચૌદ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -

- (૧) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત,
- (૨) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત,
- (૩) બાદર અપર્યાપ્ત,
- (૪) બાદર પર્યાપ્ત,
- (૫) બેઈંન્દ્રિય અપર્યાપ્ત,
- (૬) બેઈંન્દ્રિય પર્યાપ્ત,
- (૭) તેઈંન્દ્રિય અપર્યાપ્ત,
- (૮) તેઈંન્દ્રિય પર્યાપ્ત,
- (૯) ચૌરિન્દ્રિય અપર્યાપ્ત,
- (૧૦) ચૌરિન્દ્રિય પર્યાપ્ત,
- (૧૧) અસંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત,
- (૧૨) અસંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત,
- (૧૩) સંજી પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્ત,
- (૧૪) સંજી પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્ત.

## ૪૭. ચૌવીસ દંડકોની વિવક્ષાથી સંસાર સમાપન્નક જીવોના ભેદ.

- દં. ૧. નૈરયિકોની વર્ગણા (સમૂહ) એક છે.
- દં. ૨. અસુરકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૩. નાગકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૪. સુપર્ણકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૫. વિદ્યુત્કુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૬. અગ્નિકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૭. દ્વીપકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૮. ઉદ્દધિકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૯. દિશાકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૧૦. વાયુકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૧૧. સ્તનિતકુમાર દેવોની વર્ગણા એક છે.
- દં. ૧૨. પૃથ્વીકાયિક જીવોની વર્ગણા એક છે.

- દં.૧૩. એગ આઝકાઙયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૧૪. એગા તેઝકાઙયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૧૫. એગા વાઝકાઙયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૧૬. એગા વણસસઙકાઙયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૧૭. એગા વેઙ્ઙદિયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૧૮. એગા તેઙ્ઙદિયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૧૯. એગા ચઝરિંદિયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૨૦. એગા પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૨૧. એગા મણુસસાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૨૨. એગા વાણમંતરાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૨૩. એગા જોઙ્ઙસિયાણં વગ્ગણા ।  
 દં.૨૪. એગા વેમાણિયાણં વગ્ગણા ।

- ઠાણં. અ. ૧, સુ. ૪૧ (૧)

૪૮. ચઝવીસદંઙગા વિવક્ષયા જીવાણં દુવિહત્ત પરુવણં-

દુવિહા ણેરઙ્ઙયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવસિદ્ધિયા ચેવ, ૨. અભવસિદ્ધિયા ચેવ ।

એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

દુવિહા ણેરઙ્ઙયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અણંતરોવવણ્ણગા ચેવ, ૨. પરંપરોવવણ્ણગા ચેવ ।

એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

દુવિહા ણેરઙ્ઙયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ગતિસમાવણ્ણગા ચેવ, ૨. અગતિસમાવણ્ણગા ચેવ ।

એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

દુવિહા ણેરઙ્ઙયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમઓવવણ્ણગા ચેવ,

૨. અપઢમસમઓવવણ્ણગા ચેવ ।

એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

દુવિહા ણેરઙ્ઙયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. આહારગા ચેવ, ૨. અણાહારગા ચેવ ।

એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

દુવિહા ણેરઙ્ઙયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઝસાસગા ચેવ, ૨. ણો ઝસાસગા ચેવ ।

- દં.૧૩. અપ્કાયિક જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૧૪. તેઙ્કાયિક જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૧૫. વાયુકાયિક જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૧૬. વનસ્પતિકાયિક જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૧૭. બેઈન્દ્રિય જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૧૮. તેઈન્દ્રિય જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૧૯. ચઙ્કરિન્દ્રિય જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૨૦. પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક જીવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૨૧. મનુષ્યોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૨૨. વાણવ્યંતર દેવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૨૩. જ્યોતિષ્ક દેવોની વર્ગણા એક છે.  
 દં.૨૪. વૈમાનિક દેવોની વર્ગણા એક છે.

૪૮. ચૌવીસ દંઙકની વિવક્ષાથી જીવોની દ્વિવિભાગોનું પ્રરુપણ :

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
 (૧) ભવસિદ્ધિક, (૨) અભવસિદ્ધિક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
 (૧) અનન્તરોપપન્નક, (૨) પરંપરોપપન્નક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) ગતિ સમાપન્નક, (૨) અગતિ સમાપન્નક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પ્રથમ સમયમાં સમાપન્નક,

(૨) અપ્રથમ સમયમાં સમાપન્નક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) આહારક, (૨) અનાહારક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) ઉચ્ચવાસક, (૨) નો ઉચ્ચવાસક.

**एवं -जाव- वेमाणिया ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. सइंदिया चेव, २. अणिंदिया चेव ।

**एवं -जाव- वेमाणिया ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. पज्जत्तगा चेव, २. अपज्जत्तगा चेव ।

**एवं -जाव- वेमाणिया ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. सण्णी चेव, २. असण्णी चेव,

**एवं सब्बे विगल्लिंदियवज्जा -जाव- वाणमंतरा ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. भासगा चेव, २. अभासगा चेव ।

**एवमेगिंदियवज्जा सब्बे ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. सम्मद्धिट्टिया चेव, २. मिच्छद्धिट्टिया चेव ।

**एवमेगिंदियवज्जा सब्बे ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. परित्तसंसारिया चेव, २. अणंतसंसारिया चेव ।

**एवं -जाव- वेमाणिया ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा -

१. संखेज्जकालसमयट्टिइया चेव,  
२. असंखेज्जकालसमयट्टिइया चेव ।

**एवं सब्बे पंचेदिया एगिंदियविगल्लिंदियवज्जा -जाव-  
वाणमंतरा ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. सुलभवोहिया चेव, २. दुलभवोहिया चेव ।

**एवं -जाव- वेमाणिया ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

१. कण्हपक्खिया चेव, २. सुक्कपक्खिया चेव ।

**एवं -जाव- वेमाणिया ।**

दुविहा णेरइया पणत्ता, तं जहा-

आ प्रभासे वैमानिको सुधी ज्ञाणुं ज्ञेयं.

नैરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સઈન્દ્રિય, (૨) અનિન્દ્રિય.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્ત, (૨) અપર્યાપ્ત.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સંજ્ઞી, (૨) અસંજ્ઞી.

આ પ્રમાણે વિકલેન્દ્રિયોને છોડીને વાણવ્યંતર સુધી સર્વ જીવોને માટે જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) ભાષક, (૨) અભાષક.

આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયોને છોડીને સર્વ જીવોને માટે જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સમ્યગ્દષ્ટિ, (૨) મિથ્યાદષ્ટિ.

આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયોને છોડીને સર્વ જીવોને માટે જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પરીત સંસારી, (૨) અનન્ત સંસારી.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -

(૧) સંખ્યાતકાળની સ્થિતિવાળા,  
(૨) અસંખ્યાતકાળની સ્થિતિવાળા.

આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયોને છોડીને વાણવ્યંતર સુધી સર્વ પંચેન્દ્રિય જીવોને માટે જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સુલભબોધિક, (૨) દુર્લભબોધિક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) કૃષ્ણપાક્ષિક, (૨) શુક્લપાક્ષિક.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જ્ઞાણું જોઈએ.

નૈરયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ચરિમા ચેવ, ૨. અચરિમા ચેવ ।

એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

- ઠાળં. અ.૨, સુ. ૬૯.

૪૯. સંસારસમાપન્ન જીવપણ્ણવણાયા ધેયા-

- પ. સે કિં તં સંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ?
- ઉ. સંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા પંચવિહા પન્નત્તા, તં જહા-
૧. એગિંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા,
  ૨. બેઈંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા,
  ૩. તેઈંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા,
  ૪. ચઉરિંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા,
  ૫. પંચેંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ।

- પણ્ણ.પ.૧, સુ. ૧૮

૫૦. એગિંદિયજીવપણ્ણવણા ધેયા-

- પ. સે કિં તં એગિંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ?
- ઉ. એગિંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા પંચવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. પુઢવિકાઈયા, ૨. આઝકાઈયા,
  ૩. તેઝકાઈયા, ૪. વાઝકાઈયા,
  ૫. વણ્ણસ્સઈકાઈયા ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૯

૫૧. પુઢવિકાઈયજીવપણ્ણવણા-

- પ. સે કિં તં પુઢવિકાઈયા ?
- ઉ. પુઢવિકાઈયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. સુહુમપુઢવિકાઈયા ય, ૨. બાયરપુઢવિકાઈયા ય ।<sup>૨</sup>
- પ. સે કિં તં સુહુમપુઢવિકાઈયા ?
- ઉ. સુહુમપુઢવિકાઈયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. પજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઈયા ય,
  ૨. અપજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઈયા ય ।<sup>૩</sup>

સે તં સુહુમપુઢવિકાઈયા ।

(૧) ચરમ, (૨) અચરમ.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

૪૯. સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણાના ભેદ :

- પ્ર. તે સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા શું છે ?
- ઉ. સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા પાંચ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-
- (૧) એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા,
  - (૨) બેઈંદ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા,
  - (૩) તેઈંદ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા,
  - (૪) ચઉરિંદ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા,
  - (૫) પંચેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા.

૫૦. એકેન્દ્રિય જીવ પ્રરુપણાના ભેદ :

- પ્ર. એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા શું છે ?
- ઉ. એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણા પાંચ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-
- (૧) પૃથ્વીકાયિક, (૨) અપ્કાયિક,
  - (૩) તેઉકાયિક, (૪) વાયુકાયિક,
  - (૫) વનસ્પતિકાયિક.

૫૧. પૃથ્વીકાયિક જીવની પ્રરુપણા :

- પ્ર. તે પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?
- ઉ. પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) સૂક્ષ્મ-પૃથ્વીકાયિક, (૨) બાદર પૃથ્વીકાયિક.
- પ્ર. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક શું છે ?
- ઉ. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક,
  - (૨) અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક.

આ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકનું વર્ણન છે.

૧. જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૯૬ (૧)

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૭૦

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૧

(ગ) ઠાળં. અ. ૨, ઉ. ૧, સુ. ૭૩

૩. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૭૦

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૨

(ગ) જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૦ (ઘ) ઠાળં. અ. ૨, ઉ. ૧, સુ. ૭૩

- પ. સે કિં તં વાયરપુઢવિકાઙ્યા ?  
 ડ. વાયરપુઢવિકાઙ્યા ઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. સળ્હવાયરપુઢવિકાઙ્યા ય,  
 ૨. ઁરવાયરપુઢવિકાઙ્યા ય ।<sup>૨</sup>  
 - પળ્ણ.પ. ૧, સુ. ૨૦-૨૨

- પ. કઙ્ઙવિહા ણં ઢંતે ! પુઢવિ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ણોયમા ! ઁવ્વિહા પુઢવિ પળ્ણત્તા, તં જહા -  
 ૧. મળ્હપુઢવી, ૨. સુઢ્ઢપુઢવી,  
 ૩. વાલુયાપુઢવી, ૪. મળોસિલાપુઢવી,  
 ૫. સક્રરાપુઢવી, ૬. ઁરપુઢવી ।  
 - જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૧૦૧

- પ. સે કિં તં સળ્હવાયરપુઢવિકાઙ્યા ?  
 ડ. સળ્હવાયરપુઢવિકાઙ્યા મત્તવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. કિળ્હમટ્ટિયા, ૨. નીલમટ્ટિયા,  
 ૩. લોહિયમટ્ટિયા, ૪. હાલિઢ્ઢમટ્ટિયા,  
 ૫. સુકિલમટ્ટિયા, ૬. પંઢુમટ્ટિયા,  
 ૭. પળ્ણમટ્ટિયા ।<sup>૨</sup>

સે તં સળ્હવાયરપુઢવિકાઙ્યા ।

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૨૩

- પ. સે કિં તં ઁરવાઢરપુઢવિકાઙ્યા ?  
 ડ. ઁરવાઢરપુઢવિકાઙ્યા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા -  
 ૧. પુઢવી ય, ૨. સક્રરા,  
 ૩. વાલુયા ય, ૪. ડવલે,  
 ૫. સિયા ય, ૬-૭. લોળૂસે ।  
 ૮. અય, ૯. તંબ,  
 ૧૦. તડય, ૧૧. સીસય,  
 ૧૨. રૂપ્પ, ૧૩. સુવળ્ણે ય,  
 ૧૪. વઙ્ઙરે ય ॥ ૧૫. હરિયાલે,  
 ૧૬. હિંગુલુ, ૧૭. મળોસિલા,  
 ૧૮-૧૯. સાસગંજળ, ૨૦. પવાલે ।

- પ્ર. ડાઢર પૃથ્વીકાયિક શું છે ?  
 ડ. ડાઢર પૃથ્વીકાયિક ડે પ્રકારના કઢ્ઢા છે. જેમકે-  
 (૧) શલક્ષ (ચીંકણી) ડાઢર પૃથ્વીકાયિક,  
 (૨) ઢર (તીક્ષ) ડાઢર પૃથ્વીકાયિક.

- પ્ર. ઢંતે ! પૃથ્વી કેટલા પ્રકારની કહી છે ?  
 ડ. ણોતમ ! પૃથ્વી ઁ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
 (૧) શલક્ષ (ચીંકણી) પૃથ્વી, (૨) શુઢ્ઢ પૃથ્વી,  
 (૩) વાલુકા પૃથ્વી, (૪) મનઃશિલા પૃથ્વી,  
 (૫) શક્રરા પૃથ્વી, (૬) ઢર (તીક્ષ) પૃથ્વી.

- પ્ર. શલક્ષ (ચીંકણી) ડાઢર પૃથ્વીકાયિક શું છે ?  
 ડ. (ચીંકણી) ડાઢર પૃથ્વીકાયિક સાત પ્રકારની કહેવામાં ડાવે છે. જેમકે-  
 (૧) કાળી માટી, (૨) લીલી માટી,  
 (૩) લાલ માટી, (૪) પીળી માટી,  
 (૫) સક્રેઢ માટી, (૬) પાંઢુ માટી (કંઈક  
 (૭) પનક માટી, પીળી અને કંઈક સક્રેઢ).  
 (ચિંકણી માટીની પાપડી)

આમ શલક્ષ (ચીંકણી) ડાઢર પૃથ્વીકાયિકનું વર્ણન છે.

- પ્ર. ઢર (તીક્ષ) ડાઢર પૃથ્વીકાયિક કેટલા પ્રકારની છે ?  
 ડ. ઢર (તીક્ષ) ડાઢર પૃથ્વીકાયિક અનેક પ્રકારની કહેવામાં ડાવે છે, જેમકે -  
 (૧) પૃથ્વી, (૨) કાંકરા,  
 (૩) રેતી, (૪) પાષાણ-પત્થર,  
 (૫) શિલા, (૬-૭) ઢીઢું,  
 (૮) લોખંડ, (૯) તાંબુ,  
 (૧૦) ઋપુષ (કલઈ), (૧૧) સીસુ,  
 (૧૨) ચાંઢી, (૧૩) સોનું,  
 (૧૪) હીરા, (૧૫) હરતાલ,  
 (૧૬) હિંગળુ, (૧૭) મણસીલ,  
 (૧૮-૧૯) પારા, (૨૦) પ્રવાળ,

૧. (ક) ડત્ત. અ. ૩૬, ણા. ૭૧ (ઁ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૪ (ઙ) જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૧૦૦  
 (ઘ) (સ્થાનાંગ સૂત્રમાં પાંચેયકાયનાં સૂક્ષ્મ અને ડાઢરનાં ભેઢન કરતાં પર્યાપ્ત-અપર્યાપ્તનાં ભેઢ કરેલ છે.  
 - ઠાળં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩)  
 ૨. (ક) ડત્ત. અ. ૩૬, ણા. ૭૧, ૭૨ (ઁ) જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૦

૨૧. અબ્ધપડલ, ૨૨. ડબ્ધવાલુય,  
 બાદરકાણ મણિવિહાણા -  
 ૨૩. ગોમેજ્જણ ય, ૨૪. રૂયણ,  
 ૨૫. અંકે,  
 ૨૬. ફલિહે ય,  
 ૨૭. લોહિયકલ્લે ય, ૨૮. મરગય,  
 ૨૯. મસારગલ્લે, ૩૦. ભુયમોયગ,  
 ૩૧. ઇંદનીલે ય, ૩૨. ચંદણ,  
 ૩૩. ગેરૂય, ૩૪. હંસે,  
 ૩૫. પુલણ, ૩૬. સોગંધિણ ય બોદ્ધલ્લે,  
 ૩૭. ચંદપ્પભ, ૩૮. વેરૂલિણ,  
 ૩૯. જલકંતે, ૪૦. સૂરકંતે ય ॥  
 જે યાવડણ્ણે તહપ્પગારા ।<sup>૧</sup>

(૨૧) અબ્ધપટક, (૨૨) અબ્ધક મિશ્રિત રેતી,  
 બાદરકાયમાં મણિઓના પ્રકાર નીચે પ્રમાણે છે-  
 (૨૩) ગોમેદરત્ન, (૨૪) મણિરત્ન,  
 (૨૫) અંકરત્ન (સફેદ મણિ રત્ન),  
 (૨૬) સ્ફટિકરત્ન,  
 (૨૭) લોહિતાક્ષરત્ન, (૨૮) મરકતરત્ન,  
 (૨૯) મસારગલ્લરત્ન, (૩૦) ભુંજમોચકરત્ન,  
 (૩૧) ઈન્દ્રનીલમણિ, (૩૨) ચંદનરત્ન,  
 (૩૩) ગૈરિકરત્ન, (૩૪) હંસરત્ન,  
 (૩૫) પુલકરત્ન, (૩૬) સોગન્ધિકરત્ન,  
 (૩૭) ચંદ્રપ્રભરત્ન, (૩૮) વૈદૂર્યરત્ન,  
 (૩૯) જલકાંતમણિ, (૪૦) સૂર્યકાંતમણિ.  
 આ સિવાયના અન્ય પ્રકારના પણ તેના જેવા  
 પદ્મરાગ આદિ મણિઓનાભેદ છે.

૧. તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

(૧) તે પૂર્વોક્ત સામાન્ય બાદર પૃથ્વીકાયિક સંક્ષેપમાં  
 બે પ્રકારના કલ્પા છે. જેમકે-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।<sup>૨</sup>

(૧) પર્યાપ્ત, (૨) અપર્યાપ્ત.

૨. તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તયા તે ણં અસંપત્તા ।

(૨) તેમાંથી જે અપર્યાપ્ત છે તે સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિયોને  
 પ્રાપ્ત નથી.

૩. તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તયા ણં વણ્ણાદેસેણં,  
 ગંધાદેસેણં, રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં સહસ્સગ્ગસો  
 વિહાણાઈં, સંખેજ્જાઈં જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં ।

(૩) તેમાંથી જે પર્યાપ્ત છે તેના વર્ણની અપેક્ષાથી,  
 ગંધની અપેક્ષાથી, રસની અપેક્ષાથી અને  
 સ્પર્શની અપેક્ષાથી હજારો ભેદ છે. (તેનાં)  
 સંખ્યાત લ્લાપ યોનિપ્રમુખ (યોનિદ્વાર) છે.

પજ્જત્તમણિસ્સાણ અપજ્જત્તયા વક્કમંતિ-જત્થ ણ્ણો  
 તત્થ ણિયમા અસંખેજ્જા ।

પર્યાપ્તકોના નિશ્રાયમાં અપર્યાપ્ત ઉત્પન્ન થાય  
 છે. જ્યાં એક (પર્યાપ્ત) હોય છે ત્યાં (તેના  
 આશ્રયથી) નિયમથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્ત  
 (ઉત્પન્ન થાય) છે.

સે તં ચરવાદરપુઢવિકાઈયા ય ।<sup>૩</sup>

આ તીક્ષ્ણ બાદર પૃથ્વીકાયિકોનું નિરુપણ છે.

સે તં બાયરપુઢવિકાઈયા ।

(તેની સાથે) બાદર પૃથ્વીકાયિકોનું વર્ણન થયું.

સે તં પુઢવિકાઈયા ।

આ પૃથ્વીકાયિકોની પ્રરુપણા સમાપ્ત થઈ.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૭૨-૭૭

(ઘ) જીવા પડિ. ૧, સૂત્ર ૧૫ની ટીકામાં ખરબાદર  
 પૃથ્વીકાયિકોનાં ભેદ-પ્રભેદ અને શરીરાદિ ત્રેવીસદ્વારોના  
 વર્ણનની સૂચનાનુસાર અહીં અંકિત કરેલ છે.

(ખ) પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૨૪-૨૫

૨. (ક) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૦

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૪

(ગ) બાદરાણાં લોક મધ્ય ઇવોપપાતભાવાત્ ।

૩. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૭૦



## ૫૨. આઝકાયજીવપણવણા -

- પ. સે કિં તં આઝકાઈયા ?  
 ડ. આઝકાઈયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. સુહુમઆઝકાઈયા ય, ૨. વાયરઆઝકાઈયા ય ।<sup>૧</sup>  
 પ. સે કિં તં સુહુમઆઝકાઈયા ?  
 ડ. સુહુમઆઝકાઈયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પજ્જત્તસુહુમઆઝકાઈયા ય,  
 ૨. અપજ્જત્તસુહુમઆઝકાઈયા ય ।

સે તં સુહુમઆઝકાઈયા ।<sup>૨</sup>

- પ. સે કિં તં વાયરઆઝકાઈયા ?  
 ડ. વાયર આઝકાઈયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ઓસા, હિમણ, મહિયા, કરણ, હરતપૂણ, સુહોદણ, સીતોદણ, ડસિણોદણ, વ્હારોદણ, અંબિલોદણ, લવણોદણ, વારૂણોદણ, વ્હીરોદણ, ઘઓદણ, વ્હોઓદણ, રસોદણ જે યાડવણ્ણે તહપ્પગારા ।

૨. તે સમાસઓ ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।<sup>૩</sup>

૩. તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તયા તે ણં અસંપત્તા ।

૪. તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તયા ંણ્ણાદેસેણં  
 ગંધાદેસેણં રસાદેસેણં ફાસાદેસેણં સહસસગ્ગસો  
 વિહાણાઈં, સંખેજ્જાઈં જોણીપમુહસયસહસસાઈં ।  
 પજ્જત્તગણિસ્સાણ અપજ્જત્તયા વ્હક્કમંતિ-જત્થ ંણો  
 તત્થ ણિયમા અસંખેજ્જા ।

સે તં વાયર આઝકાઈયા । સે તં આઝકાઈયા ।<sup>૪</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૨૬-૨૮

## ૫૨. અપ્કાયિક જીવોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. અપ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. અપ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક, (૨) બાદર અપ્કાયિક.  
 પ્ર. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક બે પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક,  
 (૨) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક.

## આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકની પ્રરુપણા થઈ.

- પ્ર. બાદર અપ્કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. બાદર અપ્કાયિક અનેક પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-  
 ઓસ, હિમ, ઝાકળ, ઓળા, ઓસઝિંદુ, શુદ્ધપાણી, ઠંડુપાણી, ગરમપાણી, (થોડું) ક્ષાર  
 પાણી, ખાટુ પાણી, ખારુપાણી, મદિરા જેવું પાણી,  
 ક્ષીર સમુદ્રનું પાણી, ઘી જેવું પાણી, શેરડીના  
 રસ જેવું પાણી, પુષ્કર સમુદ્રનું પાણી (રસ-  
 પર્શાદિકનાં ભેદથી) જેટલા અન્યપણ પ્રકાર  
 હોય, (તે સર્વે બાદર અપ્કાયિક સમજવા જોઈએ.)  
 જેમકે (૨) બાદર અપ્કાયિક સંસેપમાં બે પ્રકારના કલ્યા  
 છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્ત, (૨) અપર્યાપ્ત.

- (૩) તેમાંથી જે અપર્યાપ્ત છે તે અસંપ્રાપ્ત (પોતાની  
 પર્યાપ્તિઓને પૂર્ણ નથી કરી શક્યા) છે.

- (૪) તેમાંથી જે પર્યાપ્ત છે, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ અને  
 સ્પર્શની અપેક્ષાથી હજારો ભેદ હોય છે.  
 તેનાથી સંખ્યાત લાખ યોનિ પ્રમુખ છે.

પર્યાપ્ત જીવોના આશ્રયથી અપર્યાપ્ત આવીને  
 ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં એક પર્યાપ્ત છે ત્યાં  
 નિયમથી (તેના આશ્રયથી) અસંખ્યાત અપર્યાપ્ત  
 ઉત્પન્ન થાય છે.

આ બાદર અપ્કાયિકોનું (વર્ણન સાથે)  
 અપ્કાયિક જીવોની (પ્રરુપણા પૂર્ણ થઈ).

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૮૪  
 (ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૬  
 (ગ) ઠાણં. અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૮૪

૩. ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩

૪. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૮૫

- (ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૭

- (ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૬

- (ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૦

## ૫૩. તેડકાચીવપણવણા-

- પ. સે કિં તં તેડકાઇયા ?
૩. તેડકાઇયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. મુહમતેડકાઇયા ય, ૨. વાયરતેડકાઇયા ય ।<sup>૧</sup>
- પ. સે કિં તં મુહમતેડકાઇયા ?
૩. મુહમતેડકાઇયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।<sup>૨</sup>
- પ. સે કિં તં વાયરતેડકાઇયા ?
૩. ૧. વાયરતેડકાઇયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
ઇંગાલ્લે, જાલા, મુમ્મુરે, અચ્ચી, અલાણ, <sup>૩</sup>સુઢ્ઢાગણી,  
ડકા, વિજ્જુ, અસણી, ણિરગ્ઘાણ, સંઘરિસસમુટ્ટિણ  
સૂરકંતમણિણિસિણ,

જેયાવડણ્ણે તહપ્પગારા ।

૨. તે સમાસઓ ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।<sup>૪</sup>
૩. તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તયા તે ણં અસંપત્તા ।
૪. તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તયા ંણસિ ણં વણ્ણાદેસેણં,  
ગંધાદેસેણં, રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં, મહસસગ્ગસો  
વિહાણાઈં, સંઘેજ્જાઈં જોણિપ્પમુહસયસહસાઈં  
પજ્જત્તગણિસસાણ અપજ્જત્તયા વક્કમંતિ-જત્થ ંણો  
તત્થ ણિયમા અસંઘેજ્જા ।

સે તં વાયરતેડકાઇયા । સે તં તેડકાઇયા ।<sup>૫</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૨૯-૩૧

## ૫૩. તેજસ્કાયિક જીવોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. તેજસ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. તેજસ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના કઠ્ઠા છે. જેમકે-  
(૧) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, (૨) બાદર તેજસ્કાયિક.
- પ્ર. સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક જીવ બે પ્રકારના કઠ્ઠા છે, જેમકે-  
(૧) પર્યાપ્ત, (૨) અપર્યાપ્ત.
- પ્ર. બાદર તેજસ્કાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. (૧) બાદર તેજસ્કાયિક અનેક પ્રકારના કઠ્ઠા છે,  
જેમકે- અંગારા, જવાલા, અર્ધબુઝાએલ અગ્નિનો  
તણખો, રત્નાદિના તેજની જવાળા, સળગતું  
લાકડું, શુદ્ધ અગ્નિ, આકાશમાં વ્યંતરાદિકૃત  
અગ્નિ દેખાય તે, વિજળી, આકાશમાંથી ખરતો  
અગ્નિનો કણ, નિર્ઘાત, ઘર્ષણ (ઘસવાથી  
ઉત્પન્ન થયેલ અગ્નિ) સૂર્યકાંતમણિણિસ્તૂત.

આવા પ્રકારની અન્ય જે પણ અગ્નિઓ છે તેને  
બાદર તેજસ્કાયિકના રુપમાં સમજવી જોઈએ.

- (૨) તે (ઉપયુક્ત બાદર તેજસ્કાયિક) સંક્ષેપમાં બે  
પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે-  
(૧) પર્યાપ્ત, (૨) અપર્યાપ્ત.
- (૩) તેમાંથી જે અપર્યાપ્ત છે તે (પૂર્વવત્) અસંપ્રાપ્ત  
(પોતાના યોગ્ય પર્યાપ્તિયોથી પૂર્ણતયા અપ્રાપ્ત) છે.
- (૪) તેમાંથી જે પર્યાપ્ત છે, તેના વર્ણ, ગંધ, રસ,  
સ્પર્શની અપેક્ષાથી હજારો ભેદ થાય છે. તેના  
સંખ્યાત લાભ યોનિ પ્રમુખ છે. પર્યાપ્તના  
(તેજસ્કાયિકો) આશ્રયથી અપર્યાપ્તા (તેજસ્કાયિક)  
આવીને ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં એક પર્યાપ્ત  
હોય છે ત્યાં નિયમથી અસંખ્યાત અપર્યાપ્ત  
ઉત્પન્ન થાય છે.

આ થઈ બાદર તેજસ્કાયિક જીવોની પ્રરુપણા.  
(સાથે) તેજસ્કાયિક જીવોની પણ પ્રરુપણા થઈ.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૦૮

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૩

(ગ) ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩

૩. (ક) ઠાણં અ. ૫, ડ. ૩, સુ. ૪૪૪(૪)

૫. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૦૮, ૧૦૯, ૧૧૦

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૫

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૦૮

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૪

(ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૦

૪. (ક) ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩

## ૫૪. વાઝકાયજીવપણવળા-

- પ. સે કિં તં વાઝકાઝયા ?  
 ડ. વાઝકાઝયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. સુહુમવાઝકાઝયા ય, ૨. બાયરવાઝકાઝયા ય।<sup>૧</sup>  
 પ. સે કિં તં સુહુમવાઝકાઝયા ?  
 ડ. સુહુમવાઝકાઝયા ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પજ્જત્તયસુહુમવાઝકાઝયા ય,  
 ૨. અપજ્જત્તયસુહુમવાઝકાઝયા ય।  
**સે તં સુહુમવાઝકાઝયા ।<sup>૨</sup>**  
 પ. સે કિં તં બાયરવાઝકાઝયા ?  
 ડ. ૧. બાયરવાઝકાઝયા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 પાઈણવાઘ, પડીણવાઘ, ઢાહિણવાઘ, ડડીણવાઘ,  
 ડઙ્ઢવાઘ, અહોવાઘ, તિરિયવાઘ, વિડિસીવાઘ,<sup>૩</sup>  
 વાઝકાઝયામે, વાઝકાઝયાલિયા, વાયમંડલિયા,  
 ડકાઝયાલિયાવાઘ, મંડલિયાવાઘ, ગુંજાવાઘ, ઙ્ઙાવાઘ,  
 સંવટ્ટગવાઘ, ઘણવાઘ, તણુવાઘ, સુઢ્ઢવાઘ,

જે યાવડણ્ણે તહપ્પગારે ।

૨. તે સમાસઓ ઢુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય।<sup>૪</sup>  
 ૩. તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તયા તે ણં અસંપત્તા ।  
 ૪. તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તયા ંણસિ ણં વણ્ણાઢેસેણં,  
 ગંઢાઢેસેણં, રસાઢેસેણં, ફાસાઢેસેણં સહસ્સગ્ગસો  
 વિહાણાઙ્ઙ, સંઘેજ્જાઙ્ઙ જોણિણ્ણમુહસયસહસ્સાઙ્ઙ ।  
 પજ્જત્તગણિસ્સાં અપજ્જત્તયા વક્રમંતિ - જત્થ  
 ંણો તત્થ ણિયમા અસંઘેજ્જા ।

**સે તં બાયર વાઝકાઝયા । સે તં વાઝકાઝયા ।<sup>૫</sup>**

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૩૨-૩૪

## ૫૪. વાયુકાયિક જીવોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. વાયુકાયિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. વાયુકાયિક જીવ બે પ્રકારના કઢ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, (૨) બાઢર વાયુકાયિક.  
 પ્ર. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવ બે પ્રકારના કઢ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક,  
 (૨) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક.  
**આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકોનું વર્ણન છે.**  
 પ્ર. બાઢર વાયુકાયિક કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. (૧) બાઢર વાયુકાયિક અનેક પ્રકારના કઢ્યા છે,  
 જેમકે- પૂર્વવાયુ, પશ્ચિમીવાયુ, ઢક્ષિણીવાયુ,  
 ઉત્તરીવાયુ, ઉર્ધ્વવાયુ, અધોવાયુ, તિર્ણોવાયુ,  
 વિદિગ્વાયુ (વિદિશા ખુણાનો વાયુ), વાતોઢભ્રમ  
 (વંટોળીયોવાયુ), વાતોત્કલિકા (ધીમે-ધીમે,  
 રોકાઈ-રોકાઈને જે વાયરો વાય તે),  
 વાતમંડલિકા, ઉત્કલિકાવાત, મંડલિકાવાત (મંડળ  
 રુપ ભમતો વાયુ), ગુંજાવાત (શબ્ઢ કરતો  
 સુંસવાટા મારતો વાયુ), ઙ્ઙાવાત (વર્ષસલિત  
 નિષ્ફુર વાયુ), સંવર્તકવાત (પાંચમા આરાને  
 છેડે ઢરેક કૃત્રિમ વસ્તુઓનો સંહાર કરનાર  
 વાયુ), ઘનવાત. તનુવાત અને શુઢ્ઢવાત.  
 અન્ય જેટલી પણ આ પ્રકારની હવાઓ છે  
 (તેને પણ બાઢર વાયુકાયિક સમજવી જોઈએ)  
 (૨) બાઢર વાયુકાયિક સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના કઢ્યા  
 છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્ત, (૨) અપર્યાપ્ત.  
 (૩) આમાંથી જે અપર્યાપ્ત છે તે અસંપ્રાપ્ત છે.  
 (૪) આમાંથી જે પર્યાપ્ત છે, તેના વર્ણની અપેક્ષાથી,  
 ગંઢની અપેક્ષાથી, રસની અપેક્ષાથી અને સ્પર્શની  
 અપેક્ષાથી હજારો પ્રકાર થાય છે. તેના સંખ્યાત  
 લાખ યોનિ પ્રમુખ હોય છે. પર્યાપ્ત વાયુકાયિકના  
 આશ્રયથી અપર્યાપ્ત ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં એક  
 (પર્યાપ્ત વાયુકાયિક) હોય છે ત્યાં નિયમથી  
 અસંખ્યાત (અપર્યાપ્ત વાયુકાયિક) હોય છે.  
**આ બાઢર વાયુકાયિકોનું વર્ણન થયું. (સાથે)  
 વાયુકાયિક જીવોની (પ્રરુપણા પૂર્ણ થઈ.)**

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૭ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૬ (ગ) ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩  
 ૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૭ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૬ (ગ) ઠાણં અ. ૫, ડ. ૩, સુ. ૪૪૪  
 ૩. (ક) ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩ (ખ) ઠાણં અ. ૭, સુ. ૫૪૭  
 ૪. (ક) જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૦ (ખ) ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩  
 ૫. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૮-૧૧૯ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૬ (ગ) ઠાણં અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૭૩

## ૫૫. વળસસિકાચજીવપણ્ણવળા-

- પ. સે કિં તં વળસસિકાચ્યા ?
૩. વળસસિકાચ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. સુહુમવળસસિકાચ્યા ય,  
૨. વાયરવળસસિકાચ્યા ય ।<sup>૧</sup>
- પ. સે કિં તં સુહુમવળસસિકાચ્યા ?
૩. સુહુમવળસસિકાચ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પજ્જત્તસુહુમવળસસિકાચ્યા ય,  
૨. અપજ્જત્તસુહુમવળસસિકાચ્યા ય ।  
**સે તં સુહુમવળસસિકાચ્યા ।<sup>૨</sup>**
- પ. સે કિં તં વાયર વળસસિકાચ્યા ?
૩. વાયરવળસસિકાચ્યા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પત્તેયસરીરવાયરવળસસિકાચ્યા ય,  
૨. સાહારણસરીરવાયરવળસસિકાચ્યા ય ।<sup>૩</sup>
- પ. સે કિં તં પત્તેયસરીરવાયરવળસસિકાચ્યા ?
૩. પત્તેયસરીરવાયરવળસસિકાચ્યા દુવાલસવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. રુક્ખા, ૨. ગુચ્છા, ૩. ગુમ્મા,  
૪. લયા ય, ૫. વલ્લી ય,  
૬. પવ્વગા ચેવ ।  
૭. તળ,  
૮. વલય,  
૯. હરિય,  
૧૦. ઓસહિ,  
૧૧. જલરુહ,  
૧૨. કુહળા ય ।  
બોધવ્વા ।<sup>૪</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૩૫-૩૮

## ૫૫. વનસ્પતિકાચિકજીવોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. તે (પૂર્વોક્ત) વનસ્પતિકાચિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. વનસ્પતિકાચિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક,  
(૨) બાદર વનસ્પતિકાચિક.
- પ્ર. તે સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક,  
(૨) અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક.  
**આ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાચિક (નું નિરૂપણ) થયું.**
- પ્ર. બાદર વનસ્પતિકાચિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. બાદર વનસ્પતિકાચિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાચિક,  
(૨) સાધારણ શરીર બાદર વનસ્પતિકાચિક.  
**પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાચિક જીવ કેટલા પ્રકારના છે ?**
૩. પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાચિક જીવ બાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) વૃક્ષ, (૨) ગુચ્છ, (૩) ગુલ્મ,  
(૪) લતા, (૫) વલ્લી (વેલ),  
(૬) પર્વગ (ગાંઠવાળી વનસ્પતિ).  
(૭) તૃણ (ઘાસ),  
(૮) વલય (જેની છાલ ગોળાકાર હોય છે),  
(૯) હરિત (લીલી વનસ્પતિ),  
(૧૦) ઔષધિ,  
(૧૧) જલરુહ (જલમાં પેદા થનાર વનસ્પતિ),  
(૧૨) કુહન (છત્રીના આકારની વનસ્પતિ).  
**આ બાર પ્રકારના પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાચિક જીવ સમજવા જોઈએ.**

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૯૨  
(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૮
૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૯૨  
(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૯  
(ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૦  
(ઘ) ઠાળં અ. ૨, ૩, સુ. ૭૩

૩. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૯૩  
(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૯
૪. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૯૪-૯૫  
(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૦

## (૧) રૂક્ષણ્ણગારા-

પ. સે કિં તં રૂક્ષ્વા ?

૩. રૂક્ષ્વા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ંગઢ્ઢિયા ય,
૨. વહુવીયગા ય ।<sup>૧</sup>

## (ક) ંગઢ્ઢિયા-

પ. સે કિં તં ંગઢ્ઢિયા?

૩. ંગઢ્ઢિયા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

ળિંવંવ જંવુ કોસંવ સાલ અંકોલ્લ પીલુ સેલૂ ય ।  
સલ્લઢ મોયઢ માલુય વઝલ પલાસે કરંજે ય ॥

પુત્તજીવય રિઢ્ઢે વિભેલં હરઢં ં ઢલ્લાં ।  
ઁંવ્રેઢરિયા ઁીરિળિ ઢોઢવ્વે ઢાયઢ પિયાલે ॥

પૂઢકરંજ સેળ્હા (સળ્હા) તહ સીસવા ં અમળે ં ।  
પુળ્ણાગ ળાગરૂક્ષ્વે સીવળ્ણિ તહા અસોગે ં ॥

જે યાવઢળ્ણે તહળ્ણગારા ।

ંગસિ ળં મૂલા વિ અસંઁજ્જજીવિયા, કંઢા વિ,  
ઁંઢા વિ, તયા વિ, સાલા વિ, પવાલા વિ ।

પત્તા પત્તેયજીવિયા ।

પુળ્ણા અળેગજીવિયા । ફલા ંગઢ્ઢિયા ।

સે તં ંગઢ્ઢિયા ।<sup>૨</sup>

## (ઁ) વહુવીયગા

પ. સે કિં તં વહુવીયગા ।

૩. વહુવીયગા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

અત્થિય તિંદુ કવિઢ્ઢે અંવાઢગ માઁલિંળ ઢિલ્લે ં ।  
આમલગ ફળસ ઢાઢિમ આસોત્થે ઁંવ્ર વઢે ં ॥

## (૧) વૃક્ષના પ્રકાર :

પ્ર. તે વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. વૃક્ષ ં પ્રકારના કઢ્ઢા છે, જેમકે-

- (૧) ંકાસ્થિક (ંક ગોઢલીવાળુ),
- (૨) ંહુઢીજક.

## (ક) ંકાસ્થિક (ંક ગોઢલીવાળા) :

પ્ર. ંકાસ્થિક (પ્રત્તેક ઙળમાં ંક ગોઢલીવાળા) વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ંકાસ્થિક વૃક્ષ ંનેક પ્રકારના કઢ્ઢા છે, જેમકે-  
લીમઢો, આંઢો, જાંઢુ, કોગમ્મ, શાલ. અપરોટ, પીલુ, શેલુ, શાલેઢું, મોચકી, માલુક, ંલસરી, ઢાપરાનું ંઁ, કરંજ,

પુત્રજીવક, અરિઠા, ંહડા, હરડ, ઢિલામુ, ઁમ્બેઢરિકા, પીરણિ, (ઁીઁવાઢી ંઁની વેલ), ઢાતકી ંને રાયણ,

પૂર્તિક, કરંજ, શલકણ તથા સીસમ, ઢીયકાનું ંઁ અને પુન્નાગ, નાગવૃક્ષ (મહોરગ ઢેવની સમ્મ આગળનું ંઁ), શીંલાનું ંઁ, આસોપાલવ (આ ંકાસ્થિક વૃક્ષ છે.)

આ પ્રમાણેનાં ંન્ય જેટલા પણ વૃક્ષ હોય, (જે વિઢિન્ન ઢેશોમાં ઁત્પન્ન થાય છે તથા જેના ઙળમાં ંક ગોઢલી હોય, તે ંધાને ંકાસ્થિક સમજવા જોઈં.)

આ (ંકાસ્થિક વૃક્ષો) નાં મૂળ અસંખ્યાત જીવોવાળા હોય છે તથા કંઢપણ, રકંઢપણ, ત્વયાપણ, શાઢાપણ ંને પ્રવાળપણ અસંખ્યાત જીવવાળા છે. પરંતુ પાંઢડા પ્રત્તેક જીવવાળા હોય છે. કૂલ ંનેક જીવવાળા હોય છે. આના ઙળ ંકાસ્થિક હોય છે.

આ ંકાસ્થિક વૃક્ષનું વર્ણન થયું.

## (ખ) ંહુ ઢીજવાળા :

પ્ર. ંહુઢીજક વૃક્ષ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ંહુઢીજક વૃક્ષ ંનેક પ્રકારના કઢ્ઢા છે. જેમકે-

અગત્થિયાનું ંઁ, તેન્દુક, કપિત્થ, અંઢાઢાનું ંઁ, ઢીજોરા, ઢિલ્વ, આમળા, ઙળસ, ઢાઢમ, પીપળો, ઁંંરઢો, વઢ,

ખમ્ગોહ ણંદિરૂક્ષે પિપ્પરિ મયરી પિલુક્ષ્વરૂક્ષે ય ।  
કાડંવરિ કુત્યુંભરિ વોધવ્વા દેવદાલી ય ॥

તિલાં લડાં છત્તોહ મિરીમે સત્તિવણ્ણ દહિવણ્ણે ।  
લોદ્ધ ધવ ચંદણઽજ્જુણ ણીમે કુડાં કયંવે ય ॥

જે યાવઽણ્ણે તહપ્પગારા ।

एएमि णं मूला वि अमंखेज्जजीविया, कंदा वि,  
खंधा वि, तथा वि, माला वि, पवाला वि ।  
पत्ता पत्तयजीविया, पुष्पा अणेगजीविया, फला  
बहुवीया ।

मे तं बहुवीया । से तं रूक्खा ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧. સુ. ૩૧-૪૧

(૨) ગુચ્છા-

પ. મે કિં તં ગુચ્છા ?

उ. गुच्छा अणमविहा पण्णत्ता, तं जहा-  
वाडंगण मन्लड वोंडई य, तह कच्छुरी य जासुमणा ।  
एवि आढड नीली, तुलसी तह माउलिंगी य ॥

કચુંભરિ પિપ્પલિયા, અયમી બિલ્લી ય કાયમાઈ ય ।  
ચુચ્ચુ પડોલા કંદલિ, વાડચ્ચા વત્થુલે વદરે ॥

પત્તર સીયરર હવઈ, તહા જવસણ ય વોધવ્વે ।  
ણિગ્ગુંડિ અક્ક તૂવરિ, આટ્ટઈ ચેવ તલઠ્ઠા ॥

મણ વાણ કાસ મહગ, અગઘાડગ સામ સિંદુવારે ય ।  
કરમદ્દ અદ્દરૂમગ, કરીર ઇરાવણ મહિત્થે ॥

જાડલગ માલ પરિલી, ગયમારિણિ કુચ્ચકારિયા ઢંડી ।  
જાવડકેયડતહગંજપાડલાદાસિ, અંકોલ્લે ॥૧૯-૨૩॥

જે યાવઽણ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં ગુચ્છા ।

ન્યગ્રોધ, નંદિવૃક્ષ, ગજપિંપર, શતાવરી,  
પ્લક્ષવૃક્ષ, કાદુમ્બરી, કસ્તુમ્બરી અને દેવદાલી  
આ બહુબીજક જાણવા જોઈએ.

તિલક, લવક, છત્રોપક, સરસરાનું ઝાડ,  
સપ્તપર્ણ, દધિપર્ણ, લોદ્ધ, ધાવડીનું ઝાડ,  
ચંદન, કડાયાનું ઝાડ, નીમ, કુટજ અને કદમ્બ.

આ પ્રમાણેનાં અન્ય જેટલા વૃક્ષ હોય (જેના  
ફળમાં બહુબીજ હોય, તે બધા બહુબીજક વૃક્ષ  
સમજવા જોઈએ.)

એના મૂળ અસંખ્યાત જીવોવાળા હોય છે.  
એના કંદ, સ્કંધ, ત્વચા, શાખા અને પ્રવાળ  
પણ (અસંખ્યાત જીવાત્મક હોય છે.) એના  
પાંદડા પ્રત્યેક જીવાત્મક હોય છે. પુષ્પ અનેક  
જીવરુપ અને ફળ બહુ બીજોવાળા હોય છે.

આ બહુબીજક વૃક્ષોની પ્રરુપણા થઈ. આ  
વૃક્ષોનું વર્ણન છે.

(૨) ગુચ્છા :

પ્ર. ગુચ્છા કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. ગુચ્છા અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
રિંગણા, શાલેડુ, બોડી તથા ધમાસો, જાસુનાં  
ફૂલ, ધોળો આકડો, તુંવરનું ઝાડ, લીલ,  
તુલસી તથા બીજોરાનું ઝાડ.

કોથમરી, પિપર, અળસી, બિલ્વ, કાયમાદિકા,  
ચચ્ચુ, કડવા પરવરની વેલ, કેળનું ઝાડ,  
બાઉચ્ચા, વધુવા તથા બોર.

કોમળ પાંદડા, શીતપુરક તથા જવાસો તેમજ  
નિર્ગુણિડ, અર્ક, તુવર, અટ્ટકી અને તેલેડા પણ  
સમજવા જોઈએ.

સણ, બાણ, કાશ, મદ્રક, અઘાડો, શ્યામ,  
નગોડનું વૃક્ષ અને કરોદા, આર્દ્રૂસક, કેર,  
એરાવણ તથા મહિત્થ.

જાતુલક, મોલ, પરિલી, ગજમારિણી, કુજ્જકારિકા,  
ભંડી, જાવડી, કેતકી તથા ગાંજો, પાટલા,  
દાસી અને અંકોલા.

અન્ય જે પણ આ પ્રમાણે છે. (તે બધા ગુચ્છ)  
સમજવા જોઈએ.

આ ગુચ્છનું વર્ણન થયું.

## (૩) ગુમ્મા-

પ. સે કિં તં ગુમ્મા ?

૩. ગુમ્મા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
સેરિયે ણોમાલિય, કોરંટય બંધુજીવગ મળોજ્જે ।  
પીઈય પાળ કળઈર, કુજ્જય તહ સિંદુવારે ય ॥

જાઈ મોગર તહ જૂહિયા ય તહ મલ્લિયા ય વાસંતી ।  
વત્થુલ કચ્છુલ સેવાલ ગંઠિ મગદંતિયા ચેવ ॥

ચંપગ જાતી વળ્ણીઈયા ય કુંદો તહા મહાજાઈ ।  
એવમળેગાગારા હવંતિ ગુમ્મા મુળેયવ્વા ॥૨૪-૨૬॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં ગુમ્મા ।

## (૪) લયા -

પ. સે કિં તં લયાઓ ?

૩. લયાઓ અણેગવિહાઓ<sup>૧</sup> પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
પડમલતા નાગલતા અસોગ-ચંપયલતા ય ચૂચલતા ।  
વળ્ણલય વાસંતિલતા અઈમુત્તય-કુંદ-સામલતા ॥૨૭॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં લયાઓ ।

## (૫) વલ્લી-

પ. સે કિં તં વલ્લીઓ ?

૩. વલ્લીઓ અણેગવિહાઓ<sup>૨</sup> પળ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
પૂસફલી કાલિંગી, તુંબી તડસી ય એલવાલુંકી ।  
ઘોસાડઈ પડોલા, પંચંગુલિયા ય ણાલીયા ॥

કંગૂયા કદુઈયા કક્કોડઈ કારિયલ્લઈ સુભંગા ।  
કુવધા (યા) ય વાગલી પાવવલ્લિ તહ દેવદારૂ ય ॥

## (૩) ગુલ્મ:

પ્ર. ગુલ્મ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ગુલ્મ અનેક પ્રકારના કલ્પા છે, જેમકે-  
સેરિતક, નવમાલતી, કોરંટ, બપોરીયા વૃક્ષનું  
ફૂલ, મનોદ્ધ, પીતિક, પાન, કનેર, ગુલાબ  
તથા સિંદુવાર,

જૂઈ, મોગરો, જુહી તથા માલતી અને વાસંતી,  
વત્થુલા, કચ્છુલ, શૈવાળ, ગ્રંથિ તેમજ મૃગદંતિકા,

ચંપો, જૂઈ, નવનીતિકા, કુંદ તથા મહાજાતિ.  
આ પ્રમાણે અનેક આકાર - પ્રકારના હોય છે.

આ પ્રકારે જેટલી વનસ્પતિઓ છે તે ગુલ્મ જાણવો.

આ ગુલ્મની પ્રરુપકા થઈ.

## (૪) લતા :

પ્ર. લતાઓ કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. લતાઓ અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
પદ્મલતા, નાગલતા, અશોકલતા, ચંપકલતા,  
ચૂતલતા (આમ્રલતા), વનલતા, વાસંતીલતા,  
અતિમુક્તકલતા, કુંદલતા અને શ્યામલતા.

અને આ પ્રકારની જેટલી પણ લતાઓ છે.  
(તેને લતા સમજવી જોઈએ.)

આ લતાઓનું વર્ણન થયું.

## (૫) વેલ :

પ્ર. વેલ કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. વેલ અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
કોહળાની વેલડી, તરબુજ, તુંબી, કાકડી,  
એલચી, વાલુંકી, તુરીયાની વેલ, કડવા  
પરપરની વેલ, પંચાંગુલિકા અને નાલિકા,  
કંગુકા, કદુકિકા, કંકોડાની વેલ, કારેલાની વેલ,  
કમળની વેલ, કુવધા, વાગલી, પાપવલ્લી તથા  
દેવદારૂ.

૧. પ. કઈ ણં મંતે ! લયાઓ, કઈ લયા સયા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અટ્ટ લયાઓ, અટ્ટ લયા સયા પળ્ણત્તા ।

- જીવા.પડિ. ૩, સુ. ૧૮

૨. પ. કઈ ણં મંતે ! વલ્લીઓ, કઈ વલ્લીસયા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ચત્તારિ વલ્લીઓ, ચત્તારિ વલ્લીસયા  
પળ્ણત્તા ।

- જીવા.પડિ. ૩, સુ. ૧૮

અપ્પોયા અહમુત્તય પાગલયા કળ્હ-સૂરવલ્લી ય ।  
સંઘટ્ટ સુમળસા વિ ય જાસુવળ કુવિંદવલ્લી ય ।  
મુદિય અપ્પા ભલ્લી છીરવિરાલી જિયંતિ ગોવાલી ।  
પાણી માસાવલ્લી ગૂંજાવલ્લી ય વચ્છાણી ॥

મસવિંદુ ગોત્તપ્પુસેયા ગિરિકળ્ણઈ માલુયા ય અંજળઈ ।  
વહપુલ્લઈ કાગણિ મોગલી ય તહ અક્કબોદિ ય  
॥૨૮-૩૨॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં વલ્લીઓ ।

(૬) પવ્વગા-

પ. સે કિં તં પવ્વગા ?

૩. પવ્વગા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

ઇક્ખૂ ય ઇક્ખુવાડી વીરળ તહ એક્કહે ભમાસે ય ॥  
સુંબ સરે ય વેત્તે તિમિરે સયપોરળ ણલે ય ॥

વંસે વેલૂ કળ્ણે કંકાવંસે ય ચાવવંસે ય ।  
ઉદાએ કુડાએ વિમએ કંડાવેલૂ ય કલ્લાળે ॥૩૩-૩૪॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં પવ્વગા ।

(૭) તળ-

પ. સે કિં તં તળા ?

૩. તળા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

સેંડિય ભત્તિય હોત્તિય ડબ્બ કુસે પવ્વએ ય પાડેહલા ।  
અજ્જુળ અસાઢાએ રોહિયસે સુયવેય ચીરતુસે ॥

એરંડે કુરુવિંદે કક્કવ્વડ સુંઠે તહા વિભંગૂ ય ।  
મહુરતળ લુળય સિપ્પિય બોધવ્વે સુંકલિતળા ય  
॥૩૫-૩૬॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં તળા ।

અપ્પોયા, માધવીવેલ, નાગરવેલ, કૃષ્ણસૂરવલ્લી,  
સંઘટ્ટા, સુમનસા, જાસુનીવેલ અને કુવિંદવલ્લી,  
દ્રાક્ષની વેલ, અપ્પા, ભલ્લી, ક્ષીરવિરાલી,  
જીયંતી, ગોપાલી, પાણી, માસાવલ્લી,  
ચણ્ણોઠીની વેલ અને વચ્છાણી,

શશવિંદુ, ગોત્રસ્પૃષ્ટા, ગિરિકર્ણકી, માલુકા,  
અંજનકી, દહસ્ફોટકી, કાકણી, મોગરો,  
અર્કબોન્દી,

આ પ્રકારની અન્ય જેટલી પણ વનસ્પતિઓ  
છે તે બધી વેલ સમજવી જોઈએ.

આ વેલોની પ્રરુપણા થઈ.

(૬) પર્વક :

પ્ર. પર્વક વનસ્પતિઓ કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. પર્વક વનસ્પતિઓ અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
શેરડી, શેરડીની વાડી, પસપસનો છોડ તથા  
ઓક્કડ, ભમાસ, સુંઠ, સમસર અને નેતરની  
છડી, તિમિર, શતપર્વક અને નલ.

વાંસડો, વાંસ, કનક, કંકાવંશ અને ચાપવંશ,  
ઉદક, ઈંદરજવ, વિમક, કંડા, વેલૂ અને કલ્પાણ.

હજી બીજી પણ આ પ્રમાણેની વનસ્પતિઓ છે.  
(તેને પર્વકમાં જ સમજવી જોઈએ.)

આ પર્વકોની પ્રરુપણા થઈ.

(૭) તૃણ :

પ્ર. તૃણ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. તૃણ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

સેટિક, ભક્તિક, હોત્રિક, દર્ભ, કુશ, પર્વક,  
અને પોટકિલા, અર્જુન, આષાઢક, રોહિતાંશ,  
શુકવેદ અને ક્ષીરતુષ,

એરન્ડો, કુરુવિંદ, કક્કટ, સુંઠ, વિભંગુ અને  
મધુરતૃણ, લવનક, શિલ્પિક અને સુકલી,  
(આને) તૃણ સમજવા જોઈએ.

જે અન્ય પ્રકારના છે તેને પણ તૃણ સમજવા  
જોઈએ.

આ તૃણોની પ્રરુપણા થઈ.



## (૮) વલયા-

પ. મેં કિં તં વલયા ?

૩. વલયા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

તાન્હ તમાલે તક્કલ્લિ તેયલી મારે ય સારકલ્લાણે ।  
મગ્લે જાવતિ કેયડ કંદલ્લિ તહ ધમ્મરુક્કવે ય ॥

ભુયરુક્કવ્વહિંગુરુક્કવે લવંગરુક્કવે ય હોતિ વોધવ્વે ।  
પુય્વફલી ચ્ચજ્જૂરી વોધવ્વા નાલિમ્મરી ય ॥૩૭-૩૮॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પમારા,

મે તં વલયા ।

## (૯) હરિયા-

પ. મેં કિં તં હરિયા ?

૩. હરિયા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

અજ્જોરુહ વોડાણે હરિયા તદ્દ તંદુલેજ્જગ તણે ય ।  
વલ્લુલ્લ પારગ મજ્જાર પાડ વલ્લ્લી ય પાલક્કા ॥

દગાપિપ્પલી ય દવ્વી મોન્થિય માણ તહેવ મંડુક્કી ।  
મૂલગ સરિસવ અંવિલમાણ ય જિયંતણ ચેવ ॥

તુલમી કણ્હ ડરાલે ફણિજ્જણ અજ્જણ ય ભુયણણ ॥  
ચોરગદમણગમરુયગમયપુપ્ફિંદીવેરેયતહા ॥૩૯-૪૧॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પમારા,

મે તં હરિયા । - પળ્ણ. પ. ૧, મુ. ૪૩-૪૯

પ. કહ ણં ભંતે ! હરિયાકાયા ? કહ હરિયાકાયાસયા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! તઓ હરિયાકાયા તઓ હરિયાકાયાસયા પળ્ણત્તા ।

ફલસહસ્સં ચ વેટવદ્ધાણં, ફલસહસ્સં ચ ણાલવદ્ધાણં ।  
તે સવ્વે-હરિયાકાયામેવ સમોયરંતિ ।

## (૮) વલય :

પ્ર. વલય - જ્ઞાતિની વનસ્પતિ કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. વલય - વનસ્પતિ અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
તાડ, તમાલ, તર્કલી, તેતલી, સાર,  
સારકલ્યાણ, સરલ, જાવત્રી, કેનકી, કદલી  
અને ધર્મવૃક્ષ,

ભુજવૃક્ષ (ખીજડાનું ઝાડ), હિંગવૃક્ષ અને (જે)  
લવંગવૃક્ષ હોય છે (તેના વલય) સમજવા  
જોઈએ. મગફળી, ખજૂર અને નાલિગોર (તેના  
પાણ વલય) સમજવા જોઈએ.

બાકીના પણ આ પ્રમાણેની વનસ્પતિઓ છે.  
(તેના પણ વલય- સમજવા જોઈએ.)

આ વલયની પ્રરુપણ થઈ.

## (૯) હરિત :

પ્ર. હરિત (વનસ્પતિ) કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. હરિત વનસ્પતિ અનેક પ્રકારની કહી છે. જેમકે-

કામવૃક્ષ, વ્યુદાન, હરિતક તથા તાંદરજો  
તુણ, વથુવા, પારક, મજ્જાર, પાતી, બિલ્વ  
અને પાલક.

ટકપિપ્પલી, કોબી, સ્વસ્તિક, શાક, માંડુકી,  
મૂલક, સરસવ, અમ્લશાક અને જીવાન્તક.

તુલસી, કાળી તુલસી, ઉદાર, ફણસ અને  
આર્યક, ભુજનક, ચોરક, દમનક, તકમરીઆનું  
સુગન્ધિત વૃક્ષ, શતપુષ્પી તથા ઈન્દીવર.

બાકીના પણ આ પ્રમાણેની વનસ્પતિઓ છે  
તે સર્વે હરિત (હરી અથવા લિલોત્રી)ની જેમ  
સમજવી જોઈએ.

આ હરિત વનસ્પતિઓની પ્રરુપણ થઈ.

પ્ર. ભન્તે ! હરિતકાય કેટલા પ્રકારની છે ? તથા  
હરિતકાય કેટલા સો પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! હરિતકાય ત્રણ પ્રકારની છે અને  
પ્રભેદોની અપેક્ષાએ હરિતકાય ત્રણ સો પ્રકારની  
કહી છે.

દીટીયાવાળા ફળ હજાર પ્રકારના છે. દાંડીવાળા  
ફળ હજાર પ્રકારના છે. આ બધા હરિતકાયમાં  
જ સમાયેલા છે.

તે ઘ્નં સમણુગમ્મમાણા-સમણુગમ્મમાણા,  
 સમણુગાહિજ્જમાણા- સમણુગાહિજ્જમાણા,  
 સમણુપેહિજ્જમાણા-સમણુપેહિજ્જમાણા,  
 સમણુચિત્તિજ્જમાણા-સમણુચિત્તિજ્જમાણા ણણુ સુ ચેવ  
 ટોણુ કાણુ સમોચરંતિ, તે જઠ્ઠા-  
 તમકાણુ ચેવ, થાવરકાણુ ચેવ ।

ઘ્વામેવ સપુચ્ચાવરેણં આર્જીવદિટ્ઠંતેણ ચ ડગમીત્તિ  
 જાતિકુલ્લકોડી-જોણીપમુહમયમહમ્મા ભવંતીતિ-  
 મસ્સવાયા । ?

- જીવા. પટિ. ૩, મુ. ૧૮

### (૧૦) ઓમહિ-

- પ. મે કિં તે ઓમહીઓ ?
- ડ. ઓમહીઓ અણેગવિહાઓ પણ્ણત્તાઓ, તે જઠ્ઠા-  
 માર્લી, વીહી ગોધૂમ, જવજવા, કલ, મમૂર, તિલ,  
 મુગ્ગા માસ, નિપ્પાવ, કુલ્લથ, અલિમંદ, મત્તીણ,  
 પલિમંથા,  
 અયમી, કુમુંભ, કોદવ, કંગૂ, રાલગ, વરસામગ,  
 કોદૂમા, મળ, મરિસવ, મૂલગ, વીય,  
 જે યાવડણ્ણા તહણ્ણગારા ॥

સે તે ઓમહીઓ ।

### (૧૧) જલરૂહ-

- પ. મે કિં તે જલરૂહા ?
- ડ. જલરૂહા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તે જઠ્ઠા-

ઉદણ અવણ પણણ સેવાલે કલંબુયા હઠ્ઠે કસેચ્ચયા  
 કચ્છા ભાણી ઉપ્પલે પડમે કુમુદે નલિણે મુખણ  
 મોગંધિણ પોંડરીણ મહાપોંડરીણ મયપત્તે મહમ્મપત્તે  
 કલ્હારે કોકણદે અરવિંદે તામરમે ભિમે ભિમમુણાલે  
 પોક્કલ્લે પોક્કલ્લત્થિભણ,

જે યાવડણ્ણે તહણ્ણગારા,

સે તે જલરૂહા ।

આ પ્રમાણે સમ્યજ્ઞ જ્ઞાણવાથી, સમ્યજ્ઞ  
 વિચારવાથી, સમ્યજ્ઞ પ્રકારે જોવાથી, સમ્યજ્ઞ  
 પ્રકારે ચિંતન કરવાથી તે આ બે કાયામાં  
 સમાયેલા હોય છે, જેમકે-

ત્રસકાયમાં અને સ્થાવરકાયમાં,

આ પ્રમાણે પૂર્વાપર વિચાર કરવાથી સમસ્ત  
 જીવોની અપેક્ષાએ ચોરાસી લાખ યોનિઓ  
 પ્રમુખ છે, એવું કહ્યું છે.

### (૧૦) ઔષધી :

- પ્ર. ઔષધિ કેટલા પ્રકારની હોય છે ?
- ડ. ઔષધિ અનેક પ્રકારની કહી છે. જેમકે-  
 સરસવ, ચોખા, વડિ, જવ, ક્લાય (ચણા), મસૂર,  
 તલ, મગ, અડદ, વાલ, કળથી, ચોળા, તુવેર,  
 પલિમંથ.  
 અલસી, કુસુમ્બ, કોટી, કાંગ, રાગ, વરશ્યામક  
 અને કોદૂસ, સણ, સરસવ, મૂળા, બીજ.  
 આ અને આ પ્રમાણેની બાકી જે પણ (વનસ્પતિ)  
 છે, (તે પણ ઔષધિમાં ગણવી જોઈએ.)  
 આ ઔષધિનું વર્ણન થયું.

### (૧૧) જલરુહ :

- પ્ર. જલરુહ (વનસ્પતિ) કેટલા પ્રકારની છે ?
- ડ. પાણીમાં ઉત્પન્ન થવાવાળી (જલરુહ) વનસ્પતિ  
 અનેક પ્રકારની કહી છે. જેમકે-  
 ઉદક, અવક, લીલફૂલ, સેવાળ, કલમ્બુકા, હઠ, કસેરુકા,  
 કચ્છા, ભાણી (કસરનું ઝાડ) નીલકમળ,  
 પદ્મ કમળ, ચન્દ્રવિકસી, નલિન, સુભગ અને  
 સુગન્ધિકમળ, સફેદ કમળ, લાલ કમળ, શ્વેત  
 કમળ, સોપાપડીવાળું કમળ, હજાર  
 પાપડીવાળું કમળ, કલ્હાર, કોકનદ, અરવિન્દ,  
 તામરસ, કમળ, કમળતંતુ, કમળનો દાંડલો.  
 પદ્મકેસર પુષ્કરાસ્તિભજ.  
 આ પ્રમાણે જે પણ (પાણીમાં ઉત્પન્ન  
 થવાવાળી) વનસ્પતિ છે, (એને જલરુહ ના  
 અંદર સમજવી જોઈએ.)  
 આ જલરુહોનું નિરુપણ થયું.

## (૧૨) કુહળ-

- પ. સે કિં તં કુહળા ?
૩. કુહળા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
આએ કાએ કુહળે કુળકે દવ્વહલિયા સપ્પાએ સજ્જાએ  
સિત્તાએ વંસી ણહિયા કુરણ,

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં કુહળા । - પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૫૦-૫૨

૫૬. પત્તેય સરીરી વળસ્સઇ જીવાણં સરૂવ પરૂવળં-  
ણાણાવિહસંઠાણા રૂક્ખાણં એગજીવિયા પત્તા ।  
ખંધો વિ એગજીવો તાલ-સરલ-નાલિએરીણં ॥

જહ સગલસરિસવાણં સિલેસમિસ્સાણ વટ્ટિયા વટ્ટી ।  
પત્તેયસરીરાણં તહ હોંતિ સરીરસંઘાયા ॥

જહ વા તિલ પપ્પડિયા બહુએહિં તિલેહિં સંહિયા સંતી ।  
પત્તેયસરીરાણં તહ હોંતિ સરીરસંઘાયા ॥

જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા,

સે તં પત્તેયસરીરવાદરવળસ્સઇકાઇયા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૫૩

૫૭. સાહારણ સરીરીવળસ્સઇ જીવાણં સરૂવ પરૂવળં-  
પ. સે કિં તં સાહારણસરીરવાયર વળસ્સઇકાઇયા ?
૩. સાહારણસરીર વાયર વળસ્સઇકાઇયા અણેગવિહા  
પળ્ણત્તા, તં જહા-  
અવએ પળ્ણએ સેવાલે લોહિણી ણિહુ ત્થિહૂ ત્થિભગા ।  
અસકળ્ણી સીહકળ્ણી સિંઠંઠિ તત્તો મુસુંઠી ય ॥

## (૧૨) કુહળ :

- પ્ર. કુહળ વનસ્પતિ કેટલા પ્રકારની છે ?
૩. કુહળ વનસ્પતિ અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
આય, કાય, કુહળ (ભૂમિકોડ) કુહળક, દ્રવ્યહલિકા,  
શકાય, સઘાત, સિત્રાક અને વંશી, નહિતા,  
કુરક.

આ પ્રમાણેની જે બાકીની વનસ્પતિ છે. તે  
બધાને કુહળના એંદર સમજવી જોઈએ.

આ કુહળ વનસ્પતિનું વર્ણન થયું.

૫૬. પ્રત્યેક શરીરી વનસ્પતિ જીવોના સ્વરૂપનું પ્રરૂપણ :
- વૃક્ષોની આકૃતિઓ વિવિધ પ્રકારની હોય છે. તેનાં  
પત્તા એક જીવવાળા હોય છે અને સ્કન્ધ પણ એક  
જીવવાળા હોય છે. તાડના વૃક્ષ, દેવદારુના વૃક્ષ,  
નારિએલનાં વૃક્ષોના પત્તા અને સ્કન્ધ એક - એક  
જીવવાળા હોય છે.

જેમ શ્લેષ દ્રવ્યથી મિશ્રિત કરેલા સર્વે સરસવની વટ્ટી  
(માં સરસોના દાણા અલગ - અલગ હોવા છતાં પણ)  
એક રૂપ લાગે છે. તેમ (રાગદ્વેષથી ઉપચિત વિશિષ્ટ  
કર્મશ્લેષથી) સાથે મળેલા પ્રત્યેક શરીરી જીવોના શરીર  
સંઘાત રૂપ હોય છે.

જેવી રીતે તલપાપડી (તલસાંકળી) માં (પ્રત્યેક તલ  
અલગ-અલગ હોવા છતાં પણ) ઘણાં તલના સમૂહ  
(સાથે મળેલા) હોવા છતાં એક હોય છે. તેવી રીતે  
પ્રત્યેક શરીરી જીવોના શરીર સંઘાત હોય છે.

આવી રીતના અન્ય પણ આ પ્રમાણે જાણી લેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે તે (પૂર્વોક્ત) પ્રત્યેક શરીર બાદર  
વનસ્પતિકાય જીવોની પ્રરૂપણા પૂર્ણ થઈ.

૫૭. સાધારણ શરીર વનસ્પતિ જીવોના સ્વરૂપનું પ્રરૂપણ :
- પ્ર. સાધારણ શરીર બાદર વનસ્પતિકાય જીવ  
કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. સાધારણ શરીર બાદર વનસ્પતિકાય જીવ  
અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
અવક, પનક, સેવાળ, લોહિની, સિંહુપુષ્પ,  
સિંહુ, હસ્તિભગા અને અશ્વકર્ણી, સિંહકર્ણી,  
સુંઠ અને મુસુંઠી,

રૂઠું કંડુરિયા જારૂ છીરવિરાલી તહેવ કિટ્ટીયા ।  
હલિદ્દા સિંગવેરે ય આલૂગા મૂલણે ઇ ય ॥<sup>૧</sup>

કંબૂ ય કળ્હકડવૂ મહુઓ વલઈ તહેવ મહુસિંગી ।  
ગિરૂહા સમ્પમુયંઘા છિણ્ણરૂહા ચેવ ક્ષીયરૂહા ॥

પાઠા મિયવાલુંકી મહુરરસા ચેવ રાયવલ્લી ય ।  
પઝમા ય માઠરી વંતી ચંડી કિટ્ટિ નિ યાવરા ।  
માસપણ્ણી મુગપણ્ણી જીવિય રસભેય રેણુયા ચેવ ।  
કાઓલી ક્ષીરકાઓલી તહા ભંગી ગહી ઇ ય ॥

કિમિરાસિ ભદ્દમુત્થા ણંગલઈ પલુગા ઇ ય ।  
કિણ્ણે પઝલે ય હઢે હરતણુયા ચેવ લોયાણી ॥

કળ્હે કંદે વજ્જે સૂરણકંદે તહેવ કલ્લૂડે ।  
એ અણંતજીવા, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

તણમૂલે કંદમૂલે વંસમૂલે ત્તિ યાવરે ।  
સંખેજ્જમસંખેજ્જા વોધવ્વાડણંતજીવા ય ॥

સિંઘાડગસ્સ ગુચ્છો અણેગજીવો ડ હોઈ નાયવ્વો ।  
પત્તા પત્તેયજિયા, દોણિય ય જીવા ફલે ભણિયા ॥

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૫૪ (૧-૨)

૫૮. પત્તેય સાહારણ વણ્ણસસઈ સરીરાણં લક્ષ્ણાણિ-

જસ્સ મૂલસ્સ ભગ્ગસ્સ સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવે ડ મે મૂલે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્સ કંદસ્સ ભગ્ગસ્સ સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવો ડ મે કંદે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્સ કંધસ્સ ભગ્ગસ્સ સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવે ડ મે કંધે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

રુરુ કંડુરિકા, જીરુ, ક્ષીરવિરાલી તથા કિટ્ટિકા,  
હળદર, આદુ, બટાટા અને મૂળા.

કમ્બૂ અને કૃષ્ણકટબૂ, મધુક, વલકી તથા  
મધુશ્રુંગી, નીરુહ, સર્પસુગંધા, છિન્નરુહ અને  
બીજરુહ.

પાઠા, મૂગવાલુંકી, મધુરરસા અને રાજપત્રી  
તથા પધા, માઠરી, દન્તી ચણકી અને કિટ્ટી.  
માષપણ્ણી (માષાણ્ણી) મુદ્ગપણ્ણી, જીવિત  
રસભેદ, રેણુકા, કાકોલી, ક્ષીરકાકોલી, ભૂંગી  
તથા નખી.

કૃમિરાશી, નાગરમોથ, નંગલકી, પલુકા આ  
પ્રમાણે કૃષ્ણપ્રકુલ અને હડ, હરતનુકા તથા  
લોયાણી.

કૃષ્ણકન્દ, વજ્જકન્દ, સૂરણકન્દ તથા પલ્લૂર,  
આ (પૂર્વોક્ત) અનંત જીવવાળા છે. એના  
સિવાય અને જેટલા પણ આ પ્રકારના છે. (તે  
બધા અનંત જીવાત્મક છે.)

તૃણમૂળ, કન્દમૂળ અને વંશીમૂળ, આ અને આ  
પ્રકારના બીજા સંખ્યાત, અસંખ્યાત અથવા  
અનંત જીવવાળા સમજવા જોઈએ.

સિંધોડાના ગુચ્છ અનેક જીવવાળા હોય છે આ  
પ્રમાણે જાણવું જોઈએ અને તેના પત્તા પ્રત્યેક  
જીવવાળા હોય છે. તેના ફળમાં બે - બે જીવ  
કલા છે.

૫૮. પ્રત્યેક સાધારણ વનસ્પતિ શરીરી જીવોનું લક્ષણ :

જે મૂળના ભાગો વિભાગ જેવા દેખાતા હોય, તે મૂળ  
અનંત જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના બીજા જેટલા પણ  
મૂળ હોય તેને પણ અનંતજીવવાળા સમજવા જોઈએ.

જે ટૂટેલા યા તોડેલા કંદના ભાગો વિભાગ જેવા  
દેખાતા હોય, તે કન્દ અનંતજીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના  
બીજા જેટલા પણ કન્દ હોય તેને અનંતજીવવાળા  
સમજવા જોઈએ.

જે ટૂટેલા જીવ સ્કંધના ભાગો વિભાગ જેવા દેખાતા  
હોય, તે સ્કંધ અનંત જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના  
બીજા સ્કંધોને (પણ અનંત જીવવાળા સમજવા  
જોઈએ.)

જીમે તયાએ ભગ્ગામ્, સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવા તયા સાં, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ સાલ્લસ્મ ભગ્ગસ્મ, સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવેં ઉ મેં સાલ્લે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ પવાલ્લસ્મ ભગ્ગસ્મ, સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવેં પવાલ્લે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ પત્તસ્મ ભગ્ગસ્મ, સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવેં ઉ મેં પત્તે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ પુપ્ફસ્મ ભગ્ગસ્મ, સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવેં ઉ મેં પુપ્ફે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ ફલસ્મ ભગ્ગસ્મ, સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવેં ફલે મેં ઉ, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ વીયસ્મ ભગ્ગસ્મ સમો ભંગો પદીસઈ ।  
અણંતજીવેં ઉ મેં વીયે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ મૂલ્લસ્મ ભગ્ગસ્મ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવેં ઉ મેં મૂલ્લે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ કંદસ્મ ભગ્ગસ્મ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવેં ઉ મેં કંદે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જસ્મ ક્ષંધસ્મ ભગ્ગસ્મ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવેં ઉ મેં ક્ષંધે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જેં ટૂટેલા છાલના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય, તે છાલ પણ અનંત જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની છાલ પણ (અનંત જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જેં ટૂટેલી ડાળીના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય તે ડાળી પણ અનંત જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની જે બાકીની (ડાળીઓ) હોય, (તેને પણ અનંતજીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

ટૂટેલા જે પ્રવાળના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય, તે પ્રવાળ પણ અનંત જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના જેટલા પણ બાકી (પ્રવાળ) હોય (તેને અનંતજીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા જે પત્તાના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય, તે પત્તા (પત્ર) પણ અનંત જીવવાળા છે આ પ્રમાણે જેટલા પણ બાકી પત્ર હોય, (તેને અનંત જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા જે ફલના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય, તે અનંત જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેનાં બાકીના પણ પુષ્પ હોય, (તે અનંત જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા જે ફળના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય, તે ફળ પણ અનંત જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના બાકી જેટલા પણ ફળ હોય તે અનંત જીવવાળા સમજવા જોઈએ.

જેં ટૂટેલા બીજ ના ભાગો વિભાગ જેવાં દેખાતાં હોય, તે બીજ પણ અનંત જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના બાકીના જેટલા પણ બીજ હોય, (તેને અનંત જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા જે મૂળના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતાં હોય, તે મૂળ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના બાકીના જેટલા મૂળ હોય તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.

ટૂટેલા જે કંદના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતાં હોય, તે કંદ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. તે પ્રમાણેના બાકી જેટલા પણ કંદ હોય, (તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા જે સ્કન્ધના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતાં હોય, તે સ્કન્ધ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેનાં બાકી પણ જેટલા સ્કન્ધ હોય, (તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

જીસે તયાણ્ ભગ્ગાણ્, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવા તયા માં ડ, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ માલમ્મ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવે ડ મેં માલે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ પવાલમ્મ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવે પવાલે ડ, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ પત્તમ્મ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવે ડ મેં પત્તે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ પુપ્પમ્મ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવે ડ મેં પુપ્પે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ ફલમ્મ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવે ફલે મેં ડ, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ વીયમ્મ ભગ્ગસ્સ, હીરો ભંગો પદીસઈ ।  
પરિત્તજીવે ડ મેં વીયે, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

જમ્મ મૂલમ્મ કટ્ઠાઓ, છલ્લી વહલયરી ભવે ।  
અણંતજીવા ડ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

જમ્મ કંઠમ્મ કટ્ઠાઓ, છલ્લી વહલયરી ભવે ।  
અણંતજીવા ડ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

જમ્મ ચંધમ્મ કટ્ઠાઓ, છલ્લી વહલયરી ભવે ।  
અણંતજીવા ડ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

ટૂટેલી છાલના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે છાલ પ્રત્યેક જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની બાકી જેટલી પણ છાલ હોય (તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

ટૂટેલી ડાળીના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે ડાળી પ્રત્યેક જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની બાકી જેટલી પણ ડાળીઓ હોય (તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

ટૂટેલા પ્રવાળનાં ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે પ્રવાળ પણ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના અને જેટલા પણ પ્રવાળ હોય (તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

જે ટૂટેલા પાંદડાના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે પાંદડા પ્રત્યેક જીવવાળા છે તે પ્રમાણે બાકીના જેટલા પણ પાંદડા હોય (તે પણ પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા પુષ્પના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે પુષ્પ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. આ પ્રમાણેના બાકી પણ જેટલા પુષ્પ હોય (તે પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા ફળના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે ફળ પણ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. એવા બાકી પણ જેટલા ફળ હોય (તે પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

ટૂટેલા બીજના ભાગો વિભાગ વિષમ દેખાતા હોય,  
તે બીજ પ્રત્યેક જીવવાળા છે. એવા બાકી જેટલા પણ બીજ હોય, (તે પ્રત્યેક જીવવાળા સમજવા જોઈએ.)

જે મૂળના લાકડાની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે જાડી હોય,  
તે છાલ અનંત જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની જે પણ બાકી છાલ હોય, (તે અનંત જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે કંઠના લાકડાથી તેની છાલ વધારે જાડી હોય, તે અનંત જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની જે પણ બાકી છાલ હોય, (તે અનંત જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે સ્કન્ધના લાકડાથી તેની છાલ વધારે જાડી હોય, તે છાલ અનંત જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની જેટલી પણ છાલ હોય (તે બધાને અનંત જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જીસે સાલાએ કટ્ઠાઓ, છલ્લી બહલયરી ભવે ।  
અણંતજીવા ઉ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

જસ્સ મૂલસ્સ કટ્ઠાઓ, છલ્લી તણુયરી ભવે ।  
પરિત્તજીવા ઉ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

જસ્સ કંદસ્સ કટ્ઠાઓ, છલ્લી તણુયરી ભવે ।  
પરિત્તજીવા ઉ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

જસ્સ ખંધસ્સ કટ્ઠાઓ, છલ્લી તણુયરી ભવે ।  
પરિત્તજીવા ઉ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

જીસે સાલાએ કટ્ઠાઓ, છલ્લી તણુયરી ભવે ।  
પરિત્તજીવા ઉ સા છલ્લી, જા યાવડણ્ણા તહાવિહા ॥

ચક્કાગં ભજ્જમાણસ્સ, ગંઠી ચુણ્ણઘણો ભવે ।  
પુદ્ધવિસરિસેણ ભેણ્ણ, અણંતજીવં વિયાણહ ॥

ગૂઢસિરાગં પત્તં સચ્છી રં જં ચ હોઙ્ગિ ણિચ્છીરં ।  
જં પિ ય પ્પણ્ણટ્ઠસંધિં, અણંતજીવં વિયાણહ ॥

પુપ્ફા જલયા થલયા ય, વેંટબદ્ધા ય ણાલબદ્ધા ય ।  
સંખેજ્જમસંખેજ્જા બોધવ્વાડણ્ણંતજીવા ય ॥

જે કેઙ્ગ નાલિયાડબદ્ધા પુપ્ફા સંખેજ્જજીવિયા ભણિયા ।  
ણિહુયા અણંતજીવા, જે યાવડણ્ણે તહાવિહા ॥

પડમુપ્પલિણીકંદે, અંતરકંદે તહેવ ઙ્ગિલ્લી ય ।  
એ અણંતજીવા, એગો જીવો ભિસ-મુણાલે ॥

જે ડાળના લાકડાની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે જાડી હોય, તે છાલ અનંત જીવવાળી છે. આ પ્રમાણે બાકી પણ છાલ હોય, (તે બધાને અનંત જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે મૂળના લાકડાની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે પાતળી હોય, તે છાલ પ્રત્યેક જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની બાકી પણ છાલ હોય, (તે પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે કંદના લાકડાની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે પાતળી હોય, તે છાલ પ્રત્યેક જીવવાળી છે. તે પ્રમાણેની બાકી જે છાલ હોય, (તે પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે સ્કંધના લાકડાની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે પાતળી હોય, તે છાલ પ્રત્યેક જીવવાળી છે, તે પ્રમાણેની બાકી જે પણ છાલ હોય, (તે પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે ડાળીના લાકડાની અપેક્ષાએ તેની છાલ વધારે પાતળી હોય, તે છાલ પ્રત્યેક જીવવાળી છે. આ પ્રમાણેની બાકી જે પણ છાલ હોય, (તે પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.)

જે (મૂળ, કન્દ, સ્કન્દ, છાલ, ડાળી, પત્ર અને પુષ્પ આદિ)ને ચક્રાકાર તોડવાથી તેનાં વિભાગ સમાન હોય તથા ગાંઠના સ્થાન પરથી જેનું પૃથ્વીના સમાન સઘન ચૂર્ણ થઈ જાય. તે અનંત જીવોવાળા જાણવા જોઈએ.

જે પાંદડાની શિરા (નસ) ગૂઢ હોય, તે દૂધવાળી હોય અથવા દૂધ - રહિત હોય તથા જેના સાંધા ન દેખાતા હોય, તેને અનંત જીવવાળા જાણવા જોઈએ.

જે જલજ અને સ્થલજ પુષ્પ હોય, તે જો દીટીયાવાળા હોય અથવા દાંડીવાળા હોય તે કોઈ સંખ્યાત જીવોવાળા, કોઈ અસંખ્યાત જીવોવાળા અને કોઈ-કોઈ અનંત જીવોવાળા પણ હોય છે, એવું સમજવું જોઈએ.

જે કોઈ પુષ્પ દાંડીવાળા ન હોય, તે સંખ્યાત જીવવાળા કહ્યા છે. ધૂહરના ફૂલ અનંત જીવોવાળા છે. આ પ્રમાણેના જે બાકીના ફૂલ હોય તેને પણ અનંત જીવોવાળા સમજવા જોઈએ.

પદ્મકન્દ, ઉત્પલિકન્દ અને અન્તરકન્દ. આ પ્રમાણે ઝિલ્લી નામની વનસ્પતિ, આ અનંત જીવોવાળી છે, પરંતુ કમળતંતુ અને કમળનાલમાં એક- એક જીવ છે.



જૈન સંસ્થા

પલંડૂ-લ્હસણકંદે ય કંદલી ય કુસુંબૈ ।  
 એ પરિત્તજીવા, જે યાવડણે તહાવિહા ॥

પડમુપ્પલ-નલિણાણં, સુભગ-સોગંધિયાણ ય ।  
 અરવિંદ-કોકણાણં સયપત્ત-સહસ્સપત્તાણં ॥  
 વેટ બાહિરપત્તા ય, કણિયા ચેવ એગ્ગીવસ્સ ।  
 અભિંતરગા પત્તા, પત્તેયં કેસરા મિંજા ।

વેણુ ણલ ઇક્ખુવાડિય સમાસઇક્ખૂ ય ઇક્કડેરંડે ।  
 કરકર સુંઠિ વિહુંગુ, તણાણ તહ પવ્વગાણં ચ ॥  
 અચ્છિં પવ્વં બલિમોડઓ ય, એગ્ગસ હોંતિ જીવસ્સ ।  
 પત્તેયં પત્તાઈં પુપ્પાઈં, અણેગ્ગીવાઈં ॥

પુસ્સફલં કાલિંગં, તુંબં તડસેલવાલુ વાલુંકં ।  
 ઘોસાડયં પડોલં, તિંદુયં ચેવ તેંદૂસં ॥

વિંટ સમંસ-કડાહં એયાહં હોંતિ એગ્ગીવસ્સ ।  
 પત્તેયં પત્તાઈં સકેસરમકેસરં મિંજા ॥  
 સપ્પાસ સજ્જાએ ઉવ્વેહલિયા ય કુહણ કંદુકે ।  
 એ અણંતજીવા, કંદુકે હોઈ ભયણા ડ ॥

જોણિભૂએ બીએ જીવો, વક્કમડ સો વ અણ્ણો વા ।  
 જો વિ ય મૂલે જીવો, સો વિ ય પત્તે પઢમયાએ ॥

સવ્વો વિ કિસલઓ ખલ્લુ, ઉગ્ગમમાણો અણંતઓ ભણિઓ ।  
 સો ચેવ વિવડ્ઢંતો હોઈ, પરિત્તો અણંતો વા ॥

સમયં વક્કતાણં સમયં, તેસિં સરીરનિવ્વત્તી ।  
 સમયં આણુગ્ગહણં, સમયં ઝસાસ-નીસાસે ॥

એક્કસ ડ જં ગહણં, વહૂણ સાહારણાણ તં ચેવ ।  
 જં બહુયાણં ગહણં, સમાસઓ તં પિ એગ્ગસ ॥

સાહારણમાહારો, સાહારણમાણુપાણગહણં ચ ।  
 સાહારણજીવાણં, સાહારણલક્ષ્ણં એયં ॥

પ્યાજકંદ, લસણકંદ, કંદલી નામના કન્દ અને કુસુમ્બક આ પ્રત્યેક જીવાશ્રિત છે. બાકીની જે પણ આ પ્રકારની વનસ્પતિ છે તે પ્રત્યેક જીવવાળી સમજવી જોઈએ.

કમળ, નીલકમળ, નલિન, સુભગ, સુગંધિક, અરવિંદ, લાલકમળ, સોપાંખડીવાણું કમળ અને હજાર પાંખડીવાળા કમળના વૃત્ત, બાહરના પાંદડા અને મધ્યભાગ આ સર્વે એક જીવ રુપ છે એની અંદર પાંદડા, કેસર અને મિંજા પણ પ્રત્યેક જીવવાળા હોય છે.

વાસ, નલ, શેરડીની વાડી, સમાસેક્ષુ અને ઈક્કડ (ચટાઈ), રંડ, કરકર, સુંઠી, વિહુંગુ અને દૂબ આદિ ઘાસ તથા ગાંઠવાળી વનસ્પતિના જે અક્ષિપર્વ તથા બલિમોટક હોય, તે બધા એક જીવાત્મક છે. તેના પાંદડા પ્રત્યેક જીવાત્મક હોય છે અને પુષ્પ અનેક જીવાત્મક હોય છે.

પુષ્પફળ, તરબૂજ, તુમ્બ, કાકડી, એલચી, ચીંભુંડુ તથા તુરીયાની વેલ, પરવર, તિન્દૂક, તિન્દૂસ ફળ તેના સર્વ પાંદડા પ્રત્યેક જીવવાળા હોય છે.

વૃત્ત, ગુદ્દા અને ગિરી સહિત તથા કેસરસહિત અને કેસરસહિતમિંજા આ સર્વે એક - એક જીવવાળા હોય છે. સાફાક, સંઘાત, ઉવ્વેહલિકા અને કૂહણ તથા કન્દુક્ય એ સર્વે વનસ્પતિઓ અનંત જીવાત્મક હોય છે પણ કંદુક્ય વનસ્પતિમાં વિકલ્પ છે.

યોનિભૂત બીજમાં જીવ ઉત્પન્ન થાય છે તે બીજનો જીવ મરીને અથવા બીજા કોઈ જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. જે જીવ મૂળમાં હોય છે. તે પ્રથમ પાંદડાના રુપમાં પણ તે જીવ પરિણત થાય છે.

બધા કિસલઈ (કુંપલ) ઉગેલ અવશ્ય અનંતકાય જીવ કહેલ છે. તે (કિસલયરુપ અનંતકાય) વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી પ્રત્યેક શરીરી કે અનંતકાય થઈ જાય છે.

એક સાથે ઉત્પન્ન થયેલી તેની (સાધારણ વનસ્પતિકાયિક જીવોની) શરીર નિષ્પત્તિ એક જ સમયમાં હોય છે. એક જ સાથે શ્વાસોચ્છ્વાસ ગ્રહણ કરે છે. એક સમયમાં જ ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ લે છે.

એક જીવ જે ગ્રહણ કરે છે તે જ ઘણા જીવોને ગ્રહણ કરે છે અને જે ગ્રહણ ઘણા જીવોનો કરે છે તે એક જીવ કરે છે.

સાધારણ જીવોનો આહાર પણ સાધારણ જ હોય છે. શ્વાસોચ્છ્વાસનું ગ્રહણ સાધારણ હોય છે. આ સાધારણનું લક્ષણ સમજવું જોઈએ.



જહ અયગોલો ધંતો, જાઓ તત્તવણિજ્જસંકાસો ।  
સવ્વો અગણિપરિણઓ, નિગોયજીવે તહા જાણ ॥

એગ્સ દોણહ તિણહ વ, સંખેજ્જાણ વ ન પાસિડં સક્કા ।  
દીસંતિ સરીરાઈં ણિઓય જીવાણડણંતાણં ॥

લોગાગાસપએસે ણિઓયજીવં ઠવેહિ એકેકં ।  
એવં મવેજ્જમાણા હવંતિ લોયા અણંતા ડ ॥

લોગાગાસપએસે પરિત્તજીવં ઠવેહિ એકેકં ।  
એવં મવિજ્જમાણા હવંતિ લોયા અસંખેજ્જા ॥

પત્તેયા પજ્જત્તા પયરસ્સ અસંખભાગમેત્તા ડ ।  
લોગાડસંખાડપજ્જત્તમાણ સાહારણમણંતા ॥

(એહિં સરીરેહિં પચ્ચક્કં તે પરૂવિયા જીવા ।  
સુહુમા આણાગેજ્જા ચ્ચક્કુપ્પાસં ણ તં એસિં ॥)

જે યાવડણ્ણે તહપ્પગારા ।

તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તયા તે ણં અસંપત્તા ।

તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તયા તેસિં વણ્ણાદેસેણં, ગંધાદેસેણં,  
રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં, સહસ્સગ્ગસો વિહાણાઈં, સંખેજ્જાઈં  
જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં । પજ્જત્તગણિસ્સાએ અપજ્જત્તયા  
વક્કમતિ જત્થ એગો તત્થ સિય સંખેજ્જા સિય અસંખેજ્જા  
સિય અણંતા ।<sup>૧</sup>

જેવી રીતે અગ્નિમાં પૂબ તપેલો લોખંડનો ગોળો તપેલા સોનાની જેમ આખો અગ્નિમાં પરિણત થઈ જાય છે તેવી રીતે નિગોદ જીવોનાં નિગોદ રુપ એક શરીરમાં પરિણમન થાય છે. એમ સમજી લેવું જોઈએ. એક, બે, ત્રણ, સંખ્યાત અથવા (અસંખ્યાત) નિગોદ (ના અલગ- અલગ શરીર)નું જોવું શક્ય નથી, ફક્ત અનંત જીવોનું શરીર જ દેખાય છે.

લોકાકાશનાં એક - એક પ્રદેશમાં જો એક - એક નિગોદ જીવને સ્થાપિત કરવામાં આવે અને તેનું માપ કરવામાં આવે તો એવા - એવા અનંત લોકાકાશ થઈ જાય છે. (પણ લોકાકાશ તો એક જ છે, તે પણ અસંખ્યાત પ્રદેશી છે.)

એક - એક લોકાકાશ પ્રદેશમાં, પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયનાં એક - એક જીવને સ્થાપિત કરવામાં આવે અને તેનું માપ કરવામાં આવે તો એવા - એવા અસંખ્યાત લોકાકાશ થઈ જાય છે.

પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના પર્યાપ્ત જીવ ધનીકૃત લોક પ્રતરમાં અસંખ્યાતભાગ માત્ર હોય છે તથા અપર્યાપ્ત પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયના જીવોનું પ્રમાણ અસંખ્યાત લોકના જેવું છે - અને સાધારણ જીવોનું પરિમાણ અનંત લોકના જેવું છે.

(આ પૂર્વોક્ત શરીરના દ્વારા સ્પષ્ટ રુપથી તે બાહર નિગોદ જીવોની પ્રરુપણ કરવામાં આવી છે. સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ ફક્ત આજ્ઞા ગ્રાહ્ય છે, કારણ કે - તે આંખોથી જોઈ શકાતા નથી.)

બાકી જે પણ આ પ્રકારની વનસ્પતિ હોય, (તેને લક્ષણાનુસાર યથાયોગ્ય સમજી લેવું જોઈએ.)

તે સંક્ષિપ્તમાં બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

તેમાં જે અપર્યાપ્તા છે, તે પૂર્ણ વિકાસને પ્રાપ્ત નથી થતા.

તેમાં જે પર્યાપ્તા છે, તેના વર્ણની અપેક્ષાથી, ગંધની અપેક્ષાથી, રસની અપેક્ષાથી અને સ્પર્શની અપેક્ષાથી હજારો પ્રકાર થઈ જાય છે. તેનાં સંખ્યાત લાખ યોનિપ્રમુખ હોય છે. પર્યાપ્તાના આશ્રયથી અપર્યાપ્તા ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યાં એક પર્યાપ્તા જીવ હોય છે ત્યાં કદાચિત્ સંખ્યાત, કદાચિત્ અસંખ્યાત અને કદાચિત્ અનંત અપર્યાપ્તા જીવ ઉત્પન્ન થાય છે.

૧. પ. (ક) સે કિં તં સાહારણસરીર-બાયરવણસ્સિકાઇયા ?

(બાકી ટિપ્પણ પા.નં. ૧૯૯ ઉપર)

एएसि णं इमाओ गाहाओ अणुगंतव्वाओ, तं जहा-

૧. કંદા ય, ૨. કંદમૂલા ય, ૩. રુક્ષમૂલાઈ યાવરે ।

૪. ગુચ્છા ય, ૫. ગુમ્મ, ૬. વલ્લી ય,

૭. વેલુયાણિ, ૮. તણાણિ ય ।<sup>૧</sup>

૯-૧૦. પડમુપ્પલ, ૧૧. સંઘાઢે,

૧૨. હડે ય, ૧૩. સેવાલ, ૧૪. કિણ્હણ ॥

૧૫. પણણ, ૧૬. અવણ ય ।

૧૭. કચ્છ, ૧૮. ભાણી, ૧૯. કંદુકેકૂણવીસડમે ॥

તય-છલ્લિ-પવાલેસુ ય પત્ત-પુપ્ફ-ફલેસુ ય ।

મૂલગ્ગ-મજ્જ-વીણસુ જોણી કસ્સ ય કિત્તિયા ॥<sup>૨</sup>

से तं साहारणसरीरबायरवणस्सइकाइया ।

से तं बायरवणस्सइकाइया ।

से तं वणस्सइकाइया ।

से तं एगिंदिया ।

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૫૪ (૨-૧૧) ૫૫

૫૯. નિગોયાણં ભેયપ્પભેય પરૂવણં-

પ. કઙ્ઘિહા ણં ભંતે ! નિગોદા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! દુવિહા નિગોદા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. નિગોદા ય ૨. નિગોદજીવા ય ।

એનાં (સાધારણ અને પ્રત્યેક વનસ્પતિ- વિશેષ) વિષયમાં જાણવા માટે આ ગાથાઓની જેમ કરવું જોઈએ. જેમકે-

(૧) કન્દ, (૨) કન્દમૂળ, (૩) વૃક્ષમૂળ,

(૪) ગુચ્છ, (૫) ગુલ્મ, (૬) વલ્લી,

(૭) વેણુ અને (૮) ઘાસ,

(૯) પદ્મ, (૧૦) ઉત્પલ, (૧૧) શ્રંગાટક,

(૧૨) હડે, (૧૩) સેવાળ, (૧૪) કૃષ્ણક,

(૧૫) પનક, (૧૬) અવક,

(૧૭) કચ્છ, (૧૮) ભાણી અને (૧૯) કંદુક્ય.

આ ઉપર્યુક્ત ઓગણીસ પ્રકારની વનસ્પતિની ત્વચા, છાલ, પ્રવાળ (કિસલય), પાંદડા, પુષ્પ, ફળ, મૂળ, અગ્ર, મધ્ય અને બીજ એમાંથી કોઈની યોનિ અને કોઈનું કઈ કલ્પું છે.

આ સાધારણ શરીર વનસ્પતિકાયનું સ્વરૂપ થયું.

આ બાદર વનસ્પતિકાયનું વર્ણન થયું.

આ વનસ્પતિકાયનું વર્ણન પણ પૂર્ણ થયું.

આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરૂપણા પૂર્ણ થઈ.

૫૯. નિગોદોના ભેદ-પ્રભેદોનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! નિગોદ કેટલા પ્રકારના કલ્પા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! નિગોદ બે પ્રકારના કલ્પા છે, જેમકે-

(૧) નિગોદ, (૨) નિગોદજીવ.

(પા.નં. ૧૯૮થી બાકી ટિપ્પણ)

૩. (ક) સાહારણસરીર-બાયરવણસ્સइकाइया અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-૧. આલુણ મૂલણ સિંગબેરે, હિરિલિ, સિરિલિ, સિસ્સિરિલિ, કિટ્ઠિયા, છિરિયા. છીરવિરાલિયા, કણ્ઠકંદે, વજ્જકંદે, સૂરણકંદે, ખેલૂડે, ભદ્દમોત્થા, પિંડહલિદ્ધા લોહી, ણીહૂ થીહૂ, અસ્સકણ્ણી, સીહકણ્ણી સીડંઢી, મુસંઢી ।

જે યાવડણ્ણે તહપ્પગારા, તે સમાસઓ દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તગા ય, ૨. અપજ્જત્તગા ય ॥

તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં અસંપત્તા ।

તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તેસિં વણ્ણાદેસેણં, ગંધાદેસેણં, રસાદેસેણં, ફાસાદેસેણં, સહસ્સગ્ગસો, વિહાણાઈં, સંખેજ્જાઈં જોણિપ્પમુહસયસહસ્સાઈં ।

પજ્જત્તગણિસ્સાણ અપજ્જત્તગા વક્કંમતિ જત્થ ણ્ણો તત્થ સિય સંખેજ્જા, સિય અસંખેજ્જા, સિય અણંતા ।

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૩૫

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૧

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૯૬

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૧

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૧

- પ. ણિગોદા ણં ભંતે ! કઙ્કવિહા પ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. સુહુમણિગોદા ય, ૨. બાદરણિગોદા ય ।  
 પ. સુહુમણિગોદા ણં ભંતે ! કઙ્કવિહા પ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પ્જ્જત્તગા ય, ૨. અપ્જ્જત્તગા ય ।  
 બાયરણિગોદા વિ દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પ્જ્જત્તગા ય, ૨. અપ્જ્જત્તગા ય ।  
 પ. નિગોદજીવા ણં ભંતે ! કઙ્કવિહા પ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. સુહુમણિગોદજીવા ય, ૨. બાદરણિગોદજીવા ય ।  
 સુહુમણિગોદજીવા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પ્જ્જત્તગા ય, ૨. અપ્જ્જત્તગા ય  
 બાયરણિગોદજીવા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પ્જ્જત્તગા ય, ૨. અપ્જ્જત્તગા ય ।<sup>૧</sup>

- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૨૪

૬૦. નિગોયાણં દ્વ્વટ્ઠપ્ણસટ્ઠયાણ સંખા પરૂવણં-

- પ. ણિગોદા ણં ભંતે ! દ્વ્વટ્ઠયાણ કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા ?  
 ડ. ગોયમા ! ણો સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, ણો અણંતા ।  
**એવં પ્જ્જત્તગા વિ અપ્જ્જત્તગા વિ ।**  
 પ. સુહુમણિગોદા ણં ભંતે ! દ્વ્વટ્ઠયાણ કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા ?  
 ડ. ગોયમા ! ણો સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, ણો અણંતા ।  
**એવં પ્જ્જત્તગા વિ અપ્જ્જત્તગા વિ ।**  
**એવં બાયરા વિ પ્જ્જત્તગા વિ અપ્જ્જત્તગા વિ ણો સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, ણો અણંતા ।**  
 પ. ણિગોદજીવા ણં ભંતે ! દ્વ્વટ્ઠયાણ કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા ?  
 ડ. ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા ।

**એવં પ્જ્જત્તગા વિ અપ્જ્જત્તગા વિ ।**

- પ્ર. ભંતે ! નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) સૂક્ષ્મનિગોદ, (૨) બાદરનિગોદ.  
 પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ નિગોદ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.  
 બાદર નિગોદ પણ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.  
 પ્ર. ભંતે ! નિગોદ જીવ કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ, (૨) બાદર નિગોદ જીવ.  
 સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.  
 બાદર નિગોદ જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

૬૦. નિગોદની દ્રવ્યપ્રદેશની અપેક્ષાએ સંખ્યાનું પ્રરુપણ :  
 પ્ર. ભંતે ! નિગોદ દ્રવ્યની અપેક્ષાએ શું સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે અથવા અનંત છે ?

- ડ. ગૌતમ ! સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત છે, અનંત નથી.  
**આ પ્રમાણે તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભેદ પણ કહેવા જોઈએ.**  
 પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ નિગોદ શું દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે અથવા અનંત છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત છે, અનંત નથી,  
**આ પ્રમાણે તેના પર્યાપ્તા તથા અપર્યાપ્તા ભેદ પણ કહેવા જોઈએ.**  
**આ પ્રમાણે બાદર નિગોદ અને તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભેદ પણ કહેવા જોઈએ. તે સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત છે અને અનંત નથી.**  
 પ્ર. ભંતે ! નિગોદ જીવ શું દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે અથવા અનંત છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, પરંતુ અનંત છે.  
**આ પ્રમાણે તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભેદ પણ જાણવા જોઈએ.**

एवं सुहुमणिगोदजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि ।

बायरणिगोदजीवा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि ।

- પ. ણિગોદા ણં ભંતે ! પણ્ણસટ્ઠયાણ કિં સંખેજ્જા, અસંખેજ્જા, અણંતા ?
૩. ગોયમા ! નો સંખેજ્જા, નો અસંખેજ્જા, અણંતા ।

एवं पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि ।

एवं सुहुमणिगोदा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि ।

पण्णसट्ठयाण सव्वे अणंता ।

एवं बायरणिगोदा वि पज्जत्तगा वि अपज्जत्तगा वि ।

पण्णसट्ठयाण सव्वे अणंता ।

एवं णिगोदजीवा नवविहा वि पण्ણસટ્ઠયાણ સવ્વે અણંતા ।

- જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૨૨-૨૨૩

૬૧. ચડવિહા તસા-

- પ. મે કિં તં ઓરાલા તસા ?
૩. ઓરાલા તસા ચડવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. વેહંદિયા      ૨. તેહંદિયા,  
૩. ચડરિંદિયા,    ૪. પંચેંદિયા? ।

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૭

પ. મે કિં તં તસકાહયા ?

૩. તસકાહયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. પજ્જત્તગા ય,    ૨. અપજ્જત્તગા ય ।

- જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૦

૬૨. બેહંદિયજીવપણ્ણવણા-

- પ. મે કિં તં બેહંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા ?
૩. બેહંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવણા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૨૬

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મનિગોદ જીવો અને તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા તથા બાદર નિગોદ જીવો અને તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભેદ પણ કહેવા જોઈએ. (તે દ્રવ્યની અપેક્ષાથી નિગોદના તથા નિગોદજીવના કુલ અઢાર સૂત્ર થયા.)

પ્ર. ભંતે ! પ્રદેશની અપેક્ષાએ નિગોદ શું સંખ્યાત છે, અસંખ્યાત છે અથવા અનંત છે ?

૩. ગૌતમ ! સંખ્યાત નથી, અસંખ્યાત નથી, પરંતુ અનંત છે.

આ પ્રમાણે તેના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભેદ પણ કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મનિગોદ અને તેના પર્યાપ્તા તથા અપર્યાપ્તાના ભેદ પણ કહેવા જોઈએ.

તે સર્વે પ્રદેશની અપેક્ષાએ અનંત છે.

આ પ્રમાણે બાદર નિગોદના પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભેદ પણ જાણવા જોઈએ.

તે સર્વે પ્રદેશની અપેક્ષાએ અનંત છે.

આ પ્રમાણે પ્રદેશોની અપેક્ષાએ નિગોદજીવોના નવ ભેદ કહેવા જોઈએ. તે સર્વે અનંત છે.

૬૧. ચાર પ્રકારના ત્રસ :

- પ્ર. ઔદારિક ત્રસ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. ઔદારિક ત્રસ ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે- (૧) બેઈન્દ્રિય, (૨) તેઈન્દ્રિય, (૩) ચઉરિન્દ્રિય, (૪) પંચેન્દ્રિય.

પ્ર. ત્રસકાય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ત્રસકાય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે- (૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

૬૨. બેઈન્દ્રિય જીવોની પ્રરુપણા :

પ્ર. બેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરુપણા કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. બેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરુપણા અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૭

પુલાકિમિયા કુચ્છિકિમિયા ગંડૂયલગા ગોલોમા  
ળેડરા સોમંગલગા વંસીમુહા સૂઈમુહા ગોજલોયા  
જલોયા, જલોડયા, સંઘ, સંઘળગા, ઘુલ્લા ઘુલ્લા  
ગુલયા, ઘંધાવરાડા સોત્તિયા મોત્તિયા કલુયાવાસા  
એગઓવત્તા દુહઓવત્તા ણંદિયાવત્તા સંબુકાવત્તા,  
માઈવાહા સિપ્પિસંપુડા ચંદળા સમુદ્દલિલ્લા, જે  
યાવડળ્ળે તહપ્પગારા ।

સવ્વે તે સમ્મુચ્છિમા નપુંસગા ।

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તગા ય, ૨. અપજ્જત્તગા ય ।<sup>૧</sup>

એસિ ણં એવમાઇયાણં બેઈદિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં  
સત્તજાઈકુલકોડિજોળીપમુહસયસહસ્સા ભવંતીતિ  
મક્કવાયં ।

સે તં બેઈદિય સંસાર સમાવળ્ળજીવપળ્ળવળ્ણા ।<sup>૨</sup>

- પળ્ળ. પ. ૧, સુ. ૫૬

૬૩. તેઈદિયજીવપળ્ળવળ્ણા-

પ. સે કિં તં તેઈદિયસંસારસમાવળ્ળજીવપળ્ળવળ્ણા ?

૩. ૧. તેઈદિયસંસારસમાવળ્ળજીવપળ્ળવળ્ણા  
અળેગવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-

ઓવહયા રોહિળ્ણિયા કુંથુ પિપીલિયા ઉદ્દસગા  
ઉદ્દેહિયા ઉક્કલિયા ઉપ્પાયા ઉક્કડા ઉપ્પડા તળાહારા  
કદ્ઠાહારા માલુયા પત્તાહારા તળવિંટિયા  
પત્તવિંટિયા પુપ્ફવિંટિયા ફલવિંટિયા બીયવિંટિયા  
તેદુરળમજ્જિયા તઉસમિંજિયા કપ્પાસદ્દિસમિંજિયા  
હિલ્લિયા ઝિલ્લિયા ઝિંગિરા કિંગિરિડા પાહુયા  
લહુયા, સુભગા સોવચ્છિયા સુયવિંટા ઈંદિકાઈયા  
ઈંદમોવયા ઉરુલુંચગા કોત્થલવાહગા જૂયા  
હાલાહલા પિસુઆ તતવાઈયા ગોમ્હી હત્થિસોંડા ।

તે યાવડળ્ળે તહપ્પગારા । સવ્વે તે સમ્મુચ્છિમા,  
નપુંસગા ।

પુલાકૃમિક, કુક્ષિકૃમિક, ગિંગોડા, ગોલોમ  
(છાણમાં થાય તે), નુપૂર, સૌમંગલક, વંશીમુખ,  
સૂચીમુખ (સુચી) ગોજલોકા, જલોકા,  
જલોયુક, શંખ, નાન્હો શંખ, શંખલા, નાના  
શંખલા, ગુડજ, સ્કન્ધ, કોડી, છીપ, મોતીની  
છીપ, કલુકાવાસ, એકતોવૃત્ત, દ્વિધાતોવૃત્ત,  
નંદિકાવર્ત, શમ્બુકાવર્ત, માતૃવાહ, છીપનું  
જોડુ, અક્ષ-કોડાના જીવ, સમુદ્રલિક્ષા. બાકી  
જેટલા પણ આ પ્રકારના છે, તેને બેઈન્દ્રિય  
સમજવા જોઈએ.

આ સર્વે સમ્મૂર્ચ્છિમ અને નપુંસક છે.

આ બેઈન્દ્રિય સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના કલા છે,  
જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા બેઈન્દ્રિયની સાત  
લાખ જાતિ - કુલકોટિયોની પ્રમુખ હોય છે.  
એવું કહેવાય છે.

આ બેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની

જૈન સાઈ પ્રરુપણા થઈ.

૬૩. તેઈન્દ્રિય જીવોની પ્રરુપણા :

પ્ર. તેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરુપણા  
કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. (૧) તેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની  
પ્રરુપણા અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

ઔપચિક, રોહિણીક, કંટાવો, કીડી, ઉદ્દાઈ,  
ઉદ્દેહિકા, કરોલિયો, ઉત્પાદ, ઉત્કટ, ઉત્પટ,  
ધાસનો કીડો, કાષ્ટાહાર, માલુક, પાંદડાનો  
જીવડો, તૃણવૃન્તિક, પત્રવૃન્તિક પુષ્પવૃન્તિક,  
ફળવૃન્તિક, બીજવૃન્તિક, તેંદુરજમજિજક,  
ત્રપુષ્પમિંજિક, કાર્પાસાસ્થિમિંજિક, હિલ્લિક,  
ઝિલ્લિક, ઝિંગિરા, કિંગિરિટ, બાહુક, લઘુક,  
સુભગ, સૌવસ્તિક, શુકવૃન્ત, ઈન્દ્રકાયિક,  
ઈન્દ્રગોપક, ઉરુલુંચક, કુસ્થલવાહક, જુ, હાલાહલ,  
ચાંચડ, વતપાદિકા, કાનખજુરો અને હસ્તિશોણડ.

આ પ્રમાણે જેટલા પણ બાકી જીવ હોય તેને  
તેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક સમજવું જોઈએ.  
આ સર્વે સમ્મૂર્ચ્છિમ અને નપુંસક છે.

૨. તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપ્પજ્જત્તયા ય ।

एएसिणं एवमाइयाणं तेइंदियाणं पज्जत्ताऽपज्जत्ताणं  
अट्ठ जाइकुलकोडिजोगिप्पमुहसयसहस्सा  
भवन्तीति मक्खायं ।

से तं तेइंदियसंसारसमावण्णजीवपण्णवणा ।<sup>१</sup>

- पण्ण. प. १, सु. ५७

૬૪. ચરિંદિયજીવપળ્ણવણા-

પ. સે કિં તં ચરિંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપળ્ણવણા ?

૩. ૧. ચરિંદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપળ્ણવણા  
અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

अंधिय णेत्ति य मच्छिय मगमिगकीडे तथा पर्यगे य ।  
ढिंकुण कुक्कुड कुक्कुह णंदावत्ते य सिंगिरिडे ॥

किण्हपत्ता नीलपत्ता लोहियपत्ता हलिहपत्ता  
सुकिलपत्ता चित्तपक्खा विचित्तपक्खा  
ओभंजलिया जलचरिया गंभीरा णीणिया तंतवा  
अच्छिरोडा अच्छिवेहा सारंगा णेउला दोला भमरा  
भरिली जरूला तोट्ठा विच्छुया पत्तविच्छुया  
छाणविच्छुया जलविच्छुया पियंगाला कणगा  
गोमयकीडगा ।

जे यावऽण्णे तहण्णगारा । सब्बेते सम्मुच्छिमा नपुंसगा ।

૨. તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

एएसि णं एवमाइयाणं चउरिंदियाणं पज्जत्ताऽ-  
पज्जत्ताणं णव जाइकुलकोडिजोगिप्पमुहसय-  
सहस्सा भवन्तीति मक्खायं ।

से तं चउरिंदियसंसारसमावण्णजीवपण्णवणा ।<sup>२</sup>

- पण्ण. प. १, सु. ५८

(૨) આ (પૂર્વોક્ત તેઈન્દ્રિય જીવ) સંક્ષેપમાં, બે પ્રકારના  
કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા તેઈન્દ્રિય જીવોની  
આઠ લાખ જાતિ કુલ - કોટિ યોનિ પ્રમુખ હોય  
છે - એવું કહ્યું છે.

આ તેઈન્દ્રિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની  
પ્રરુપણા થઈ.

૬૪. ચરિંદિય જીવોની પ્રરુપણા :

પ્ર. ચરિંદિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરુપણા  
કેટલા પ્રકારની છે ?

૩. (૧) ચરિંદિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની  
પ્રરુપણા અનેક પ્રકારની કહી છે, જેમકે-  
અંધિક, નેત્રિક, માખી, મગમૃગકીટ તથા  
પતંગિયા, માકડ, કુકડો, કુકકુહ, નન્ધાવર્ત  
અને શુંગરીટ,

કૃષ્ણપત્ર, નીલપત્ર, લોહિતપત્ર, હારિદ્રપત્ર,  
શુકલપત્ર, ચિત્રપક્ષ-વિચિત્રપક્ષ (ચિત્ર-વિચિત્ર  
પાખવાળા જીવ), અવભાંજલિક, જલચારિક,  
ગંભીરા, નીનિક, તન્તવ, અક્ષિરોટ, અક્ષિવેધ,  
સારંગ, નેવલ, દોલા, ભમરો, ભરિલી, જરૂલા,  
તોટ્ટ, વિંછી, પત્રવૃશ્ચિક, છાણનો કીડો,  
જલનો કીડો, પ્રિયંગાલ, કનક અને ગોમયકીટ.

આ પ્રમાણે જેટલા પણ બાકીના પ્રાણી છે, તેને  
પણ ચરિંદિય સમજવા જોઈએ. આ (પૂર્વોક્ત)  
સર્વે ચરિંદિય સમ્મૂર્ચિમ અને નપુંસક છે.

(૨) તે સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ પ્રમાણે ચરિંદિય પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાના  
નવ લાખ જાતિ - કુટકોટિયોનિ પ્રમુખ હોય  
છે. એવું (તિર્થંકરોએ) કહ્યું છે.

આ ચરિંદિય સંસાર સમાપન્નક જીવોની  
પ્રરુપણા થઈ.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૩૬-૧૩૯

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૯

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૪૫-૧૪૯

(ખ) જીવા પડિ. ૧, સુ. ૩૦

(ગ) ઠાળં અ. ૯, સુ. ૭૦૧

## ૬૫. પંચેદિયજીવપણ્ણવળા શેયા -

- પ. સે કિં તં પંચેદિય સંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવળા ?
- ઁ. પંચેદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવળા ચઁવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. નેરઙ્ગય પંચેદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવળા ।
  ૨. તિરિક્કજોણિયપંચેદિયસંસારસમાવણ્ણજીવ-પણ્ણવળા ।
  ૩. મણ્ણુસપંચેદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવળા ।
  ૪. દેવપંચેદિયસંસારસમાવણ્ણજીવપણ્ણવળા ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૫૯

## ૬૬. નેરઙ્ગયજીવપણ્ણવળા-

- પ. સે કિં તં નેરઙ્ગયા ?
- ઁ. નેરઙ્ગયા સત્તવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. રયણપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા,
  ૨. રાક્કરપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા,
  ૩. વાલુયપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા,
  ૪. પંકપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા,
  ૫. ઘૂમપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા,
  ૬. તમપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા,
  ૭. તમતમપ્પમાપુઢવિનેરઙ્ગયા ।
- તે સમાસઁ ઢુવિહા પણ્ણત્તા<sup>૨</sup>, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

સે તં નેરઙ્ગયા<sup>૩</sup> । - પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૬૦

## ૬૭. તિરિક્કજોણિયશેયા-

- તિવિહા તિરિક્કજોણિયા પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. ઙ્ગથી ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

- ઠાણં અ. ૩, ઁ. ૧, સુ. ૧૪૦

## ૬૫. પંચેન્દ્રિય જીવોની પ્રરુપણ્ણા ભેદ :

- પ્ર. પંચેન્દ્રિય - સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરુપણ્ણા કેટલા પ્રકારની છે ?
- ઁ. પંચેન્દ્રિય - સંસાર સમાપન્નક જીવોની પ્રરુપણ્ણા ચાર પ્રકારની કહી છે, જેમકે-
- (૧) નેરયિક - પંચેન્દ્રિય - સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણ્ણા,
  - (૨) તિર્યચયોનિક - પંચેન્દ્રિય - સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણ્ણા,
  - (૩) મનુષ્ય - પંચેન્દ્રિય - સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણ્ણા.
  - (૪) દેવ - પંચેન્દ્રિય - સંસાર સમાપન્નક જીવ પ્રરુપણ્ણા.

## ૬૬. નેરયિક જીવોની પ્રરુપણ્ણા :

- પ્ર. નેરયિક કેટલા પ્રકારના છે ?
- ઁ. નેરયિક સાત પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (૧) રત્તપ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક,
- (૨) શર્કરાપ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક,
- (૩) વાલુકાપ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક,
- (૪) પંકપ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક,
- (૫) ઘૂમપ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક,
- (૬) તમ:પ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક.
- (૭) તમસ્તમ: પ્રભાપૃથ્વી - નેરયિક.

આ (સાત પ્રકારના નેરયિક) સંક્ષિપ્તમાં બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ નેરયિકોની પ્રરુપણ્ણા થઈ.

## ૬૭. તિર્યચયોનિકોના ભેદ :

- તિર્યચયોનિક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક.

૧. (ક) ઁત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૫૫

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૧

૨. જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૬૬

૩. (ક) ઁત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૫૬-૧૫૭

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૨

- પ. સે કિં તં તિરિક્ષજોણિયા ?
૩. તિરિક્ષજોણિયા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-
૧. એગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા,
  ૨. બેઈંદિયતિરિક્ષજોણિયા,
  ૩. તેઈંદિયતિરિક્ષજોણિયા,
  ૪. ચઉરિંદિયતિરિક્ષજોણિયા,
  ૫. પંચેંદિયતિરિક્ષજોણિયા ય ।
- પ. (૧) સે કિં તં એગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ?
૩. એગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-
૧. પુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા -જાબ-
  ૫. વળ્ણસ્સઈકાઈયએગિંદિય તિરિક્ષજોણિયા ।
- પ. સે કિં તં પુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ?
૩. પુઢવિકાઈય એગિંદિય તિરિક્ષજોણિયા ઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-
૧. સુહુમપુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા,
  ૨. બાદરપુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ય ।
- પ. સે કિં તં સુહુમપુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા ?
૩. સુહુમપુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયાઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-
૧. પજ્જત્તસુહુમપુઢવિકાઈયએગિંદિયતિરિક્ષજોણિયા,
  ૨. અપજ્જત્ત-સુહુમપુઢવિકાઈય-એગિંદિય-તિરિક્ષજોણિયા ।
- સે તં સુહુમા ।**
- પ. સે કિં તં બાદરપુઢવિકાઈય-એગિંદિય-તિરિક્ષજોણિયા ?
૩. બાદર-પુઢવિકાઈય-એગિંદિય-તિરિક્ષજોણિયા-ઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-
૧. પજ્જત્ત-બાદર-પુઢવિકાઈય-એગિંદિય-તિરિક્ષજોણિયા,
- પ્ર. તિર્યયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. તિર્યયોનિક પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક,
  - (૨) બેઈંદ્રિય તિર્યયોનિક,
  - (૩) તેઈંદ્રિય તિર્યયોનિક,
  - (૪) ચઉરિંદ્રિય તિર્યયોનિક,
  - (૫) પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિક.
- પ્ર. (૧) એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક -યાવત્-
  - (૨) વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક.
- પ્ર. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક,
  - (૨) બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક.
- પ્ર. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક,
  - (૨) અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક.
- આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.**
- પ્ર. બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
- (૧) પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યયોનિક,



૨. અપજ્જત-બાદર-પુઢવિકાઇય-એગિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।

સે તં બાદરપુઢવિકાઇય-એગિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।

સે તં પુઢવિકાઇય-એગિંદિયા ।

પ. સે કિં તં આઝકાઇય-એગિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા ?

૩. આઝકાઇય-એગિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

એવં જહેવ પુઢવિકાઇયાણં તહેવ ચઝકઓ ભેઓ  
-જાવ- વળસ્સઙકાઇયા ।

સે તં વળસ્સઙકાઇય-એગિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।

પ. (૨) સે કિં તં બેઙ્ઙદિય-તિરિક્ખજોણિયા ?

૩. બેઙ્ઙદિય-તિરિક્ખજોણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તગ-બેઙ્ઙદિય-તિરિક્ખજોણિયા,

૨. અપજ્જત્તગ-બેઙ્ઙદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।

સે તં બેઙ્ઙદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।

એવં તેઙ્ઙદિયા ચઝરિંદિયા વિ ।

- જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૧૬ (૧)

૬૮. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયજીવપળ્ણવળ્ણા ભેયા -

પ. સે કિં તં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ?

૩. પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. જલયરપંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા,

૨. થલયરપંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા,

૩. ચહયરપંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૬૧

૧. જલયરાણં પળ્ણવળ્ણા-

પ. સે કિં તં જલયરપંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ?

૩. જલયરપંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

(૨) અપર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક.

આ બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકનું વર્ણન થયું. આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિયનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

પ્ર. અપૂકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. અપૂકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

જે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોના ભેદ કહ્યા તે પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક સુધી (સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા) ચાર - ચાર ભેદ કહેવા જોઈએ.

આ વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકનું વર્ણન થયું.

પ્ર. (૨) બેઈન્દ્રિય તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. બેઈન્દ્રિય તિર્યચયોનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા બેઈન્દ્રિય તિર્યચયોનિક,

(૨) અપર્યાપ્તા બેઈન્દ્રિય તિર્યચયોનિક.

આ બેઈન્દ્રિય તિર્યચયોનિકનું વર્ણન જાણવું.

આ પ્રમાણે તેઈન્દ્રિય અને ચઠ્ઠરિન્દ્રિયનું વર્ણન પણ જાણવું જોઈએ.

૬૮. પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની પ્રરુપણાના ભેદ :

પ્ર. પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) જળચર - પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક,

(૨) સ્થળચર - પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક,

(૩) ખેચર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક.

૧. જળચર જીવોની પ્રરુપણા :

પ્ર. જળચર-પંચેન્દ્રિય-તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. જળચર-પંચેન્દ્રિય-તિર્યચયોનિક પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૭૧

(ખ) જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૧૬ (૨)

૧. મચ્છા, ૨. કચ્છા, ૩. ગાહા,  
૪. મગરા, ૫. સુંસુમારા ।<sup>૧</sup>

પ. (૧) સે કિં તં મચ્છા ?

૩. મચ્છા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

સળ્હમચ્છા યવલ્લમચ્છા જુગમચ્છા વિજ્ઞિડિયમચ્છા  
હલિમચ્છા મગ્ગરિમચ્છા રોહિયમચ્છા હલીસાગારા  
ગાગરા વડા વડગરા તિમી તિમિગિલા ણકા  
તંદુલમચ્છા કણિકામચ્છા સાલિસમિચ્છયામચ્છા  
લંભણમચ્છા પડાગપડાગાતિપડાગા ।

જે યાવડળ્ણે તહમ્પગારા ।

સે તં મચ્છા<sup>૨</sup> । - પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૬૨-૬૩

તિવિહા મચ્છા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અંડયા, ૨. પોતયા, ૩. સંમુચ્છિમા ।

અંડયા મચ્છા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

પોતયા મચ્છા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

- ઠાળં. અ. ૩, ૩. ૧, સુ. ૧૩૮/૧-૩

પ. (૨) સે કિં તં કચ્છા ?

૩. કચ્છા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અટ્ટિકચ્છા ય, ૨. મંસકચ્છા ય ।

સે તં કચ્છા ।

પ. (૩) સે કિં તં ગાહા ?

૩. ગાહા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વિલી, ૨. વેઢલા, ૩. મુદ્ધયા,

૪. પુલ્લા, ૫. સીમાગારા ।

સે તં ગાહા ।

પ. (૪) સે કિં તં મગરા ?

૩. મગરા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સોંડમગરા ય, ૨. મદ્દમગરા ય ।

સે તં મગરા । - પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૬૪-૬૬

- (૧) માછલી, (૨) કાયબો, (૩) ગ્રાહ,  
(૪) મગર, (૫) સુંસુમાર.

પ્ર. (૧) મત્સ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. મત્સ્ય અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

શલક્ષામત્સ્ય, ખવલ્લમત્સ્ય, યુગમત્સ્ય,  
વિજ્ઞિડિયમત્સ્ય, હલિમત્સ્ય, મગરીમત્સ્ય,  
રોહિતમત્સ્ય, હલીસાગર, ગાગર, વટ,  
વટકર, તિમિ, તિમિંગલ, નદ્ર, તંદુલમત્સ્ય,  
કણિકામત્સ્ય, શાલિશાસ્ત્રિકમત્સ્ય,  
લંભનમત્સ્ય, પતાકા અને પતાકાતિપતાકા.

આ પ્રમાણેના જે પણ બાકી જીવ છે તે બધા  
મત્સ્યોની અન્તર્ગત સમજવા જોઈએ.

આ મત્સ્યોની પ્રરુપણા થઈ.

મત્સ્ય ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) અંડજ, (૨) પોતજ, (૩) સમ્મૂર્ચિશ્રમ.

અંડજ મત્સ્ય ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક.

પોતજ મત્સ્ય ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક.

પ્ર. (૨) કાયબા કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. કાયબા બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) અસ્થિકાયબો, (૨) માંસકાયબો.

આ કાયબાની પ્રરુપણા થઈ.

પ્ર. (૩) ગ્રાહ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ગ્રાહ (ધડિયાળ) પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) દિલી, (૨) વેઢલ, (૩) મૂર્ધજ,

(૪) પુલક, (૫) સીમાકાર.

આ ગ્રાહની પ્રરુપણા થઈ.

પ્ર. (૪) મગર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. મગર (મગરમચ્છ) બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) શોણ્ડમગર, (૨) મૃષ્ટમગર.

આ મગરની પ્રરુપણા થઈ.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૭૨

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૫

પ. (૫) સે કિં તં સુંસુમારા ?

૩. સુંસુમારા ઇગાગારા પળ્ણત્તા ।

સે તં સુંસુમારા ।

જે યાવડળ્ણે તહષ્પગારા ।

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મુચ્છિમા ય, ૨. ગમ્ભવકંતિયા ય ।<sup>૧</sup>

૨. તત્થ ણં જે તે સમ્મુચ્છિમા, તે સલ્લે નપુંસગા ।

૩. તત્થ ણં જે તે ગમ્ભવકંતિયા તે તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. નપુંસગા ।

૪. ઇણ્ણિ ણં ઇવમાઇયાણં જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જત્તાડપજ્જત્તાણં અદ્ધતેરસ જાહકુલકોહિ-જોણિપ્પમુહ-સયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં ।<sup>૨</sup>

સે તં જલયર પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ।

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૬૭-૬૮

૨. થલયરાણં પળ્ણવળ્ણા-

પ. સે કિં તં થલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ?

૩. થલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ચડપ્પયથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ય,

૨. પરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ય ।<sup>૩</sup>

પ. સે કિં તં ચડપ્પયથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ?

૩. ચડપ્પયથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ચડવ્વિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

પ્ર. (૫) સુંસુમાર કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સુંસુમાર એક જ આકાર - પ્રકારનો કલ્હો છે. આ સુંસુમારનું નિરુપણ થયુ.

બાકી જે આ પ્રકારના હોય તે પણ સમજી લેવા જોઈએ.

તે સર્વે (ઉપર્યુક્ત જળયર તિર્યચ પંચેન્દ્રિય) સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના કલ્હા છે. જેમકે-

(૧) સમ્મૂર્ચ્છિમ, (૨) ગર્ભજ.

(૨) એમાંથી જે સમ્મૂર્ચ્છિમ છે, તે સર્વે નપુંસક હોય છે.

(૩) એમાંથી જે ગર્ભજ છે, તે ત્રણ પ્રકારના કલ્હા છે, જેમકે- ૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

(૪) આ પ્રમાણે (માછલી આદિ) આ (પાંચ પ્રકારના) પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા જલયર - પંચેન્દ્રિયતિર્યચોના સાડાબાર લાખ જાતિ - કુલકોટિ - યોનિ પ્રમુખ હોય છે, એવું કલ્હું છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE.com

જેનમ્ જયતિ શારઆ જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની પ્રરુપણા થઈ.

૨. સ્થલયર જીવોની પ્રરુપણા :

પ્ર. સ્થલયર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સ્થલયર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક બે પ્રકારના કલ્હા છે, જેમકે-

(૧) ચતુષ્પદ-સ્થલયર-પંચેન્દ્રિય-તિર્યચયોનિક,

(૨) પરિસર્પ-સ્થલયર-પંચેન્દ્રિય-તિર્યચયોનિક.

પ્ર. ચતુષ્પદ - સ્થલયર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ચતુષ્પદ - સ્થલયર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક ચાર પ્રકારના કલ્હા છે, જેમકે-

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૩, ૩૪, ૩૭

૨. જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૯૬ (૨)

૩. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૭૯

(ખ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૯૬(૨)

(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

૧. એગ્ચુરા, ૨. દુચુરા,  
૩. ગંડીપયા,

૪. સળખ્યા ।<sup>૧</sup>

પ. (૧) સે કિં તં એગ્ચુરા ?

૩. એગ્ચુરા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

અસ્સા, અસ્સતરા, ઘોડગા, ગદ્ધમા, ગોરક્ખરા,  
કંદલગા, સિરિકંદલગા, આવત્તા જે યાવડળ્ણે  
તહપ્પગારા ।

સે તં એગ્ચુરા ।

પ. (૨) સે કિં તં દુચુરા ?

૩. દુચુરા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

ઉટ્ટા, ગોળા, ગવયા, રોજ્ઞા, પસયા, મહિસા, મિયા,  
સંવરા, વરાહા, અય, એલગ-રૂરૂ-સરભ-ચમર-  
કુરંગ-ગોકળ્ણમાઈ । જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા ।

સે તં દુચુરા ।

પ. (૩) સે કિં તં ગંડીપયા ?

૩. ગંડીપયા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

હત્થી, પૂયણસા, મંકૂળહત્થી, ખગ્ગા, ગંડા, જે  
યાવડળ્ણે તહપ્પગારા ।

સે તં ગંડીપયા ।

પ. (૪) સે કિં તં સળખ્યા ?

૩. સળખ્યા અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

સીહા, વગ્ધા, દીવિયા, અચ્છા, તરચ્છા, પરસ્સરા,  
સિયાલા, વિડાલા, સુળગા, કોલસુળગા,  
કોકંતિયા, સસગા, ચિત્તગા, ચિત્તલગા જે યાવડળ્ણે  
તહપ્પગારા ।

(૧) એક ખરીવાળા, (૨) બે ખરીવાળા  
(૩) ગંડીપદ (કમળની કર્ણિકા જેવા પગવાળા  
જનાવર- હાથી, ગેંડા આદિ)

(૪) સનખપદ (નહોરવાળા જાનવરો)

પ્ર. (૧) એક ખરીવાળા કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. (૧) એક ખરીવાળા અનેક પ્રકારના કહ્યા છે,  
જેમકે-

ઘોડો, ખચ્ચર, ઘોટક, ગધેડો, સફેદ ગધેડો,  
કંદલક, શ્રીકંદલક અને આવર્તી. આ  
પ્રકારના બાકીના જેટલા પણ પ્રાણી હોય  
તેને એક ખરીવાળા સમજવા જોઈએ.

આ એક ખરીવાળાની પ્રરૂપણા થઈ.

પ્ર. (૨) બે ખરીવાળા કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. બે ખરીવાળા અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

ઉંટ, ગાય, રોજ (ગાય જેવો એક ચોપગો પશુ)  
રોજ, સફેદ ધાબાવાળું હરણ, પાડો, મૃગ,  
સાંભર, સુવર, બકરો, ઘેટો, રુરુ (મૃગ),  
સરભ, ચમરીગાય, કુરંગ (હરણ) ગોકર્ણ  
આદિ - આ પ્રકારના જે પણ બાકીના પ્રાણી  
હોય તેને બે ખરીવાળા જાણવાં જોઈએ.

આ બે ખરીવાળાની પ્રરૂપણા થઈ.

પ્ર. (૩) ગંડીપદ કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. ગંડીપદ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

હાથી, હસ્તિપૂતનક, મત્કુણહસ્તી, ખંગી, ગેંડા  
આ પ્રકારના જે પણ બાકીના પ્રાણી હોય તેને  
ગંડીપદ જાણવા જોઈએ.

આ ગંડીપદ જીવોની પ્રરૂપણા થઈ.

પ્ર. (૪) સનખપદ કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. સનખપદ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

સિંહ, વાઘ, દીપડો (ચિત્રો) રીંછ, તરચ્છા  
(દીપડો), પારાશર, શિયાળ, વિડાલ, કુતરો,  
મોટું સુવ્વર, કોહલુ, સસલું, ચિત્તો, ચિત્તરો.  
આ પ્રકારના જે પણ બાકીના પ્રાણી હોય તેને  
સનખપદો જાણવા જોઈએ.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૮૦

(ખ) જીવા. પઠિ. ૧, સુ. ૩૯

(ગ) ઠાળં. અ. ૪, ઉ. ૪, સુ. ૩૫૧/૧

સે તં સળ્પ્પયા ।

સે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મુચ્છિમા ય, ૨. ગમ્ભવકંતિયા ય ।<sup>૧</sup>
૨. તત્થ ણં જે તે સમ્મુચ્છિમા તે સવ્વે ણપુંસગા ।
૩. તત્થ ણં જે તે ગમ્ભવકંતિયા તે તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।
૪. એસિ ણં એવમાહયાણં ચ્ચઉપ્પયથલયરપંચે-  
દિયતિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં  
દસ જાઈકુલકોડિજોણિપ્પમુહસયસહસ્સા  
ભવંતીતિ મક્ખાયં ।<sup>૨</sup>

સે તં ચ્ચઉપ્પયથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ।

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૬૧-૭૫

પરિસપ્પાણં પળ્ણવળા-

- પ. સે કિં તં પરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ?
૩. પરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. ઉરપરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ય,  
૨. ભુયપરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ય ।<sup>૩</sup>  
- પળ્ણ. પ. ૧ સુ. ૭૬

ઉરપરિસપ્પાણં પળ્ણવળા-

- પ. સે કિં તં ઉરપરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખ-  
જોણિયા ?
૩. ઉરપરિસપ્પથલયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા  
ચ્ચઉવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. અહી, ૨. અયગરા,  
૩. આસાલિયા, ૪. મહોરગા ।

આ સનખપદો જીવોની પ્રરુપણા થઈ.

તે (ચતુષ્પદ- સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક)  
સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-

- (૧) સમ્મૂર્ચ્છિમ, (૨) ગર્ભજ.
- (૨) તેમાં જે સમ્મૂર્ચ્છિમ છે તે સર્વે નપુંસક છે.
- (૩) તેમાં જે ગર્ભજ છે તે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-  
(૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક.
- (૪) આં પ્રકારના (એક પરીવાળા આદિ)  
ચતુષ્પદ સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચ-  
યોનિકોના પર્યાપ્તા - અપર્યાપ્તાઓના  
દસ લાખ જાતિ - કુલ - કોટિ -  
યોનિપ્રમુખ થાય છે, એવું કહ્યું છે.

આ ચતુષ્પદ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય -  
તિર્યચયોનિઓની પ્રરુપણા થઈ.

પરિસર્પોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. પરિસર્પ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક  
કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. પરિસર્પ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય - તિર્યચયોનિક  
બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) ઉર:પરિસર્પ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય -  
તિર્યચયોનિક.  
(૨) ભુજપરિસર્પ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય -  
તિર્યચયોનિક.

ઉર:પરિસર્પોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. ઉર:પરિસર્પ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય -  
તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. ઉર:પરિસર્પ - સ્થલચર - પંચેન્દ્રિય -  
તિર્યચયોનિક ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) અહિ (સર્પ), (૨) અજગર,  
(૩) આસાલિક (સર્પ), (૪) મહોરગ (સર્પ).

૧. જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૬ (૨)

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૧

૨. ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૮૨

(ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૬(૨)

૩. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૮૧

- પ. (૧) સે કિં તં અહી ?  
 ડ. અહી દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. દબ્બીકરા ય, ૨. મડલિણો ય ।<sup>૨</sup>  
 પ. સે કિં તં દબ્બીકરા ?  
 ડ. દબ્બીકરા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 આસીવિસા, દિટ્ટીવિસા, ડગ્ગવિસા, ભોગવિસા,  
 તયાવિસા, લાલાવિસા, ડસ્સાસવિસા,  
 નિસ્સાસવિસા, કળ્હસપ્પા, સેદસપ્પા, કાઓદરા,  
 દજ્જપુપ્ફા, કોલાહા, મેલિમિંદા સેસિંદા, જે  
 યાવડળ્ણે તહપ્પગારા ।

**સે તં દબ્બીકરા ।<sup>૨</sup>**

- પ. સે કિં તં મડલિણો ?  
 ડ. મડલિણો અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 દિવ્વાગા, ગોળસા, કસાહીયા, વડ્ડુલ્લા, ચિત્તલિણો,  
 મંડલિણો, માડલિણો અહી અહિસલાગા  
 વાયપડાગા, જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા ।

**સે તં મડલિણો ।**

**સે તં અહી ।**

- પ. (૨) સે કિં તં અયગરા ?  
 ડ. અયગરા ઇગાગારા પળ્ણત્તા ।  
**સે તં અયગરા ।**  
 પ. (૩) સે કિં તં આસાલિયા ?  
 કઙ્ઘ ણં ભંતે ! આસાલિયા સમ્મુચ્છઇ ?  
 ડ. ગોયમા ! અંતોમણુસ્સખિત્તે અડ્ઢાઇજ્જેસુ ડીવેસુ,  
 નિવ્વાઘાણં-પળ્ણરસસુ કમ્મભૂમીસુ,  
 વાઘાયં પડુચ્ચ પંચસુ મહાવિદેહેસુ, ચક્કવટ્ટિ-  
 ચંધાવારેસુ વા, વાસુદેવચંધાવારેસુ, બલદેવચં-  
 ધાવારેસુ, મંડલિયચંધાવારેસુ, મહામંડલિયચંધાવારે-  
 સુ વા, ગામનિવેસેસુ નગરનિવેસેસુ નિગમનિવેસેસુ  
 ચેડનિવેસેસુ કબ્બડનિવેસેસુ મડંબનિવેસેસુ  
 ડોળમુહનિવેસેસુ પટ્ટણનિવેસેસુ આગરનિવેસેસુ  
 આસમનિવેસેસુ સંવાહનિવેસેસુ રાયહાણીનિવેસેસુ ।

- પ્ર. (૧) અહિ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. અહિ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) દર્વીકર (ફણીધર), (૨) મુકુલી (ફણ વગરનો).  
 પ્ર. દર્વીકર સર્પ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. દર્વીકર સર્પ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 આશીવિષ, દષ્ટિવિષ, ઉગ્રવિષ, ભોગવિષ,  
 ત્વચાવિષ, લાલાવિષ, ઉચ્છ્વાસવિષ,  
 નિઃશ્વાસવિષ, કૃષ્ણસર્પ, શ્વેતસર્પ, કાકોદર,  
 દહ્મપુષ્પ, કોલાહ, મેલિમિન્દ અને શેષેન્દ્ર.  
 આ પ્રકારના બાકી પણ જેટલા સર્પ હોય તે  
 સર્વે દર્વીકર જાણવા જોઈએ.

**આ દર્વીકર સર્પની પ્રરુપણા થઈ.**

- પ્ર. મુકુલી સર્પ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. મુકુલી સર્પ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
 દિવ્યાક, ગોનસ, કષાધિક, વ્યતિકુલ, ચિત્રણી,  
 મંડલી, માલીની, અહિ, અહિશલાકા અને  
 વાતપતાકા. બાકી જેટલા પણ આ પ્રકારના સર્પ  
 છે, તે સર્વે મુકુલી સર્પની જાતિના સમજવા જોઈએ.

**આ મુકુલી સર્પોનું વર્ણન થયું.**

**અહિ (સર્પો)ની પ્રરુપણા પૂર્ણ થઈ.**

- પ્ર. (૨) અજગર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
 ડ. અજગર એક જ આકાર - પ્રકારનો કહ્યો છે.  
**આ અજગરની પ્રરુપણા થઈ.**  
 પ્ર. (૩) ભંતે ! આસાલિક કેટલા પ્રકારના હોય  
 છે અને તે ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તે (આસાલિક ઉર:પરિસર્પ) મનુષ્ય  
 ક્ષેત્રની અંદર અઢીઢીપોમાં, નિવ્યાઘાતરુપથી  
 પંદર કર્મભૂમિમાં,  
 વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રોમાં  
 અથવા ચક્રવર્તીની છાવણીમાં અથવા વાસુદેવોની  
 છાવણીમાં, બલદેવોની છાવણીમાં, માંડલિકોની  
 છાવણીમાં, મહામાંડલિકોની છાવણીમાં,  
 ગ્રામનિવેશોમાં, નગરનિવેશોમાં, નિગમનિવેશોમાં,  
 ખેટનિવેશોમાં, કર્બટનિવેશોમાં, મડમ્બનિવેશોમાં,  
 ડ્રોણમુખ નિવેશોમાં, પટ્ટણ નિવેશોમાં, આકાર-  
 નિવેશોમાં, આશ્રમ નિવેશોમાં સમ્બાધનિવેશોમાં  
 અને રાજધાની નિવેશોમાં,

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

एएसिणं चैव णिवेसेसु एत्थ णं आसालिया सम्मुच्छिइ,  
जहण्णेणं अंगुलस्स असंखेज्जइभागमेत्तीए  
ओगाहणाए उक्कोसेणं बारसजोयणाइं, तयणुह्वं  
च णं विक्खंभवाहल्लेणं भूमिं दालित्ताणं समुट्ठेइ ।  
असण्णी मिच्छद्दिट्ठी अण्णाणी अंतोमुहुत्तद्धाउया  
चैव कालकरेइ ।

**से तं आसालिया ।<sup>१</sup>**

- પ. (૪) સે કિં તં મહોરગા ?  
૩. મહોરગા અણેગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
અત્યેગઇયા અંગુલં વિ, અંગુલપુહત્તિયા વિ, વિયત્થિં  
વિ, વિયત્થિપુહત્તિયા વિ, રયણિં વિ, રયણિપુહત્તિયા  
વિ, કુચ્છિં વિ, કુચ્છિપુહત્તિયા વિ, ધણું વિ,  
ધણુપુહત્તિયા વિ, ગાઝયં વિ, ગાઝયપુહત્તિયા વિ,  
જોયણં વિ, જોયણપુહત્તિયા વિ, જોયણસયં વિ,  
જોયણસયપુહત્તિયા વિ જોયણસહસ્સં વિ ।

ते णं थले जाता जले वि चरंति, थले वि चरंति ।  
ते णत्थि इहं, वाहिरएसु दीव-समुदएसु हवंति, जे  
यावऽण्णे तहप्पगारा ।

**से तं महोरगा ।**

ते समासओ दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-

૧. સમ્મુચ્છમા ય, ૨. ગભ્ભવકંતિયા ય ।<sup>૨</sup>  
૨. તત્થ ણં જે તે સમ્મુચ્છમા તે સવ્વે નપુંસગા ।

ज्यारे (यकवर्ती - छावशी आदि स्थानो)नो विनाश  
थवानो डोय त्यारे आ (पूर्वोक्त) स्थानोमां  
आसालिक सम्मुखिंम रुपथी उत्पन्न थाय छे.  
ते जघन्य आंगणना असंख्यातमां भाग- मात्रनी  
अवगाहनाथी अने उत्कृष्ट बार योजननी  
अवगाहना सुधीना उत्पन्न थाय छे. तेनां  
अनुरूप ज तेनी पछोणाई अने जाडई डोय छे.  
आ यकवर्तीनी छावशी आदिना नीयेनी भूमिने  
झडीने उत्पन्न थाय छे. आ असंशी, मिथ्यादृष्टि  
अने अज्ञानी डोय छे तथा अन्तर्मुहूर्त समयनुं  
आयुष्य भोगवीने मरी जाय छे.

**आ आसालिकनी प्ररुपशा थई.**

- પ્ર. (૪) મહોરગ કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. ૧. મહોરગ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
ઘણાં મહોરગ એક આંગળના, ઘણાં આંગળ  
પૃથક્ત્વના, ઘણાં વિતસ્તિ (વિસ્તારેલા) કે ઘણાં  
વિતસ્તિ પૃથક્ત્વના, ઘણાં એક મૂઠ હાથભરના  
કે ઘણાં એક મૂઠ હાથભર પૃથક્ત્વના, ઘણાં  
ગજપ્રમાણ (બે હાથ પ્રમાણ માપ) ના કે ઘણાં  
ગજપ્રમાણ પૃથક્ત્વના પણ, ઘણાં ધનુષપ્રમાણના  
કે ઘણાં ધનુષપૃથક્ત્વના પણ, ઘણાં ગાઉ (બે  
માઈલ) પ્રમાણના કે ઘણાં ગાઉ - પૃથક્ત્વના,  
ઘણાં યોજન પ્રમાણના કે ઘણાં યોજનપૃથક્ત્વના,  
ઘણાં સો યોજનના, ઘણાં યોજનસો-પૃથક્ત્વના  
અને ઘણાં હજાર યોજનના પણ હોય છે.

ते महोरग भूमिपर उत्पन्न थाय छे, परंतु  
ते जल अने स्थल बन्नेमां वियरश करे छे.  
ते अरियां (मनुष्य क्षेत्रमां) नथी डोता परंतु  
मनुष्य क्षेत्रनी बाहरना द्वीप समुद्रमां डोय छे.  
आ प्रमाणेना बाकी जे उरःपरिसर्प छे, तेने  
पश महोरग जातिना समजवा जोईअे.

**आ महोरगनी प्ररुपशा थई.**

ते (उरःपरिसर्प) संक्षेपमां बे प्रकारना कह्या  
छे, જેમકે-

- (૧) સમ્મુચ્છિમ, (૨) ગર્ભજ.  
(૨) એમાંથી જે સમ્મુચ્છિમ છે, તે સર્વે નપુંસક  
હોય છે.

૧. जीवा. पडि. १, सु ३६

૨. (क) ठाणं. अ. ९, सु. ७०१

(ख) ठाणं. अ. १०, सु. ७८२

(ग) जीवा. पडि. १, सु. ३६

(घ) जीवा. पडि. १, सु. ३९

૩. તત્થ ણં જે તે ગબ્ભવકંતિયા તે ણં તિવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-
૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. નપુંસગા ।
૪. એસિ ણં એવમાઇયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં ઉરપરિસપ્પાણં દસ જાઇ-કુલ-કોડીજોણિપ્પ-મુહસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં ।

સે તં ઉરપરિસપ્પા । - પ્ણ. પ. ૧, સુ. ૭૬-૮૪

### ભુયપરિસપ્પાણં પ્ણવણા-

- પ. સે કિં તં ભુયપરિસપ્પા ?
૩. ૧. ભુયપરિસપ્પા અણેગવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-  
ગણલા, ગોહા, સરડા, સલ્લા, સરંઠા, સારા,  
ખારા, ઘરોહલા, વિસ્સંભરા, મૂસા, મંગુસા,  
પયલાઇયા, છીરવિરાલિયા જહા ચ્ણપ્પાઇયા,

જે યાવડ્ણે તહપ્પગારા ।

૨. તે સમાસઓ દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-
૧. સમ્મુચ્છિમા ય, ૨. ગબ્ભવકંતિયા ય ।
૩. તત્થ ણં જે તે સમ્મુચ્છિમા તે સવ્વે ણપુંસગા ।
૪. તત્થ ણં જે તે ગબ્ભવકંતિયા તે ણં તિવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।
- એસિ ણં એવમાઇયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં  
ભુયપરિસપ્પાણં ણવજાઇકુલકોડિજોણિ-  
પમુહસયસહસ્સં ભવંતીતિ મક્ખાયં ।

સે તં ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેન્દ્રિય-  
તિરિક્ખજોણિયા । સે તં પરિસપ્પ-થલયર-પંચેન્દ્રિય-  
તિરિક્ખજોણિયા ।<sup>૧</sup>

- પ્ણ. પ. ૧, સુ. ૮૫

તિવિહા ઉરપરિસપ્પા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અંડયા, ૨. પોયયા, ૩. સમ્મુચ્છિમા ।

- (૩) એમાંથી જે ગર્ભજ છે, તે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-
- (૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક.
- (૪) આ પ્રમાણે (અહિ આદિ) તેનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ઉર:પરિસર્પોના દસ લાખ જાતિ - કુલકોટિ- યોનિ પ્રમુખ હોય છે, એવું કહ્યું છે.

આ ઉર: પરિસર્પોની પ્રરુપણા થઈ.

### ભુજપરિસર્પોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. ભુજપરિસર્પ કેટલા પ્રકારના છે ?
- ઉ. ૧. ભુજપરિસર્પ અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
નકુલ, ગોહ, સરટ, શલ્ય, સરંઠ, સાર, ખાર,  
ગૂહકોકિલા, વિષમ્ભરા, મૂષક, મંગુસા, પયોલાતિક,  
ક્ષીરવિડાલિકા છે. જેવી રીતે ચતુષ્પદ સ્થલચરનું  
વર્ણન કર્યું છે તેવી જ રીતે આનું સમજવું જોઈએ.

આ પ્રકારના બાકીના જેટલા પણ ભુજાથી ચાલવાવાળા પ્રાણી હોય, તેને ભુજપરિસર્પ સમજવા જોઈએ.

૨. તે (નકલુ આદિ પૂર્વોક્ત ભુજપરિસર્પ) સંક્ષેપમાં બે પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-
- (૧) સમ્મૂર્ચ્છિમ, (૨) ગર્ભજ.
૩. એમાંથી જે સમ્મૂર્ચ્છિમ છે, તે સર્વે નપુંસક હોય છે.
૪. એમાંથી જે ગર્ભજ છે, તે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (૧) સ્ત્રી, (૨) પુરુષ, (૩) નપુંસક.

આ પ્રમાણે (નકુલ) આદિ તેનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા ભુજપરિસર્પોના નવ લાખ જાતિ-કુલકોટિ યોનિપ્રમુખ હોય છે, એવું કહ્યું છે.

આ ભુજપરિસર્પ - સ્થલચર પંચેન્દ્રિય - તિર્યચ્યોનિકોનું પ્રરુપણ થયું. આ પરિસર્પ - સ્થલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોનું પ્રરુપણ થયું.

ઉરપરિસર્પ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-

૧. અંડજં, ૨. પોતજ, ૩. સમ્મૂર્ચ્છિમ.



અંડયા ઉરપરિસપ્પા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

પોયયા ઉરપરિસપ્પા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

ભુજપરિસપ્પા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અંડયા, ૨. પોયયા, ૩. સંમુચ્છિમા ।

અંડયા ભુજપરિસપ્પા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

પોયયા ભુજપરિસપ્પા તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

- ઠાળં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૩૮

૩. **ખહયરાણં પળ્ણવણા-**

પ. સે કિં તં ખહયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ?

ઉ. ખહયર- પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ચઠવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા- ૧. ચમ્મપક્ખી, ૨. લોમપક્ખી, ૩. સમુગ્ગપક્ખી, ૪. વિયતપક્ખી ।<sup>૧</sup>

પ. (૧) સે કિં તં ચમ્મપક્ખી ?

ઉ. ચમ્મપક્ખી અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા- વગ્ગુલી, જલોયા, અડિયા, ભારંડપક્ખી, જીવંજીવા, સમુદ્દવાયસા, કળ્ણત્તિયા, પક્ખિવિરાલી, જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા ।

સે તં ચમ્મપક્ખી ।<sup>૨</sup>

પ. (૨) સે કિં તં લોમપક્ખી ?

ઉ. લોમપક્ખી અણેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા- ઢંકા કંકા કુરલા વાયસા ચક્કાગા હંસા કલ્હંસા પાયહંસા રાયહંસા અડા સેડી બગા બલાગા પારિપ્પવા કોંચા સારસા મેસરા મસૂરા મયૂરા સયવચ્છા ગહરા પોંડરીયા કાગા કામંજુગા વંજુલગા તિત્તિરા વટ્ટગા લાવગા કવોયા કવિંજલા પારેવયા ચિંડગા ચાસા કુકુડા સુગા બરહિણા મયળસલાગા કોહલા સેહા વરેલ્લગમાઈ ।

સે તં લોમપક્ખી ।<sup>૩</sup>

અંડજ ઉરપરિસર્પ ત્રણ પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

પોતજ ઉરપરિસર્પ ત્રણ પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

ભુજપરિસર્પ ત્રણ પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે-

૧. અંડજ, ૨. પોતજ, ૩. સમ્મુર્ચ્છિમ.

અંડજ ભુજપરિસર્પ ત્રણ પ્રકારના કલ્લા છે. જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

પોતજ ભુજપરિસર્પ ત્રણ પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

૩. **ખેચર જીવોની પ્રરુપણા :**

પ્ર. ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક ચાર પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે- ૧. ચર્મપક્ષી, ૨. રોમપક્ષી, ૩. સમુદ્ગકપક્ષી, ૪. વિતતપક્ષી.

પ્ર. (૧) ચર્મપક્ષી ખેચર કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. ચર્મપક્ષી અનેક પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે- વડવાગુલ, જલોયા, ચમગીદડ, ભારંડપક્ષી, જીવંજીવ, જળકાગડો, કર્ષત્રિક અને પક્ષિવિડાલી (બિલાડા જેવો પક્ષી) બાકી જે પણ આ પ્રકારના પક્ષી હોય તેને ચર્મપક્ષી સમજવા જોઈએ.

આ ચર્મપક્ષિયોની પ્રરુપણા થઈ.

પ્ર. (૨) રોમપક્ષી કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. રોમપક્ષી અનેક પ્રકારના કલ્લા છે, જેમકે- ઢંક, કંક, કુરલ, કાગડો, ચકવાક, હંસ, કલહંસ, પાદહંસ, રાજહંસ, આડ (પારેવા, ચકલી) સેડી, બગલો, બગલી, પારિપ્પવ, કોચ, સારસ, મેસર, મસૂર, મોર, શતવત્સ, ગીંધ, પોંડરીક, કાગડો, કામંજુક, વંજુલગા, તેતર, વર્તક, લાવરી, પારેઉ, કપિંજલ, કબૂતર, ચકલી, બયેયા, કૂકડો, પોપટ, મોર, મૈના, કોયલ, સેહ અને વરિલ્લક આદિ.

આ રોમપક્ષિયોનું વર્ણન થયું.

૧. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૮૮

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

(ગ) ઠાળં. અ. ૪, સુ. ૩૫૧/૨

- પ. (૩) સે કિં તં સમુગ્ગપક્ષી ?  
 ડ. સમુગ્ગપક્ષી ઇગાગારા પ્ણત્તા,  
 તે ણં ણસ્થિ ઇહં, બાહિરણ્ણુ દીવ- સમુદ્દણ્ણુ ભવંતિ ।

સે તં સમુગ્ગપક્ષી ।<sup>૧</sup>

- પ. (૪) સે કિં તં વિતતપક્ષી ?  
 ડ. વિતતપક્ષી ઇગાગારા પ્ણત્તા,  
 તે ણં ણસ્થિ ઇહં, બાહિરણ્ણુ દીવસમુદ્દણ્ણુ ભવંતિ ।

સે તં વિતતપક્ષી ।

તે સમાસઓ દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મુચ્છિમા ય, ૨. ગમ્ભવકંતિયા ય ।

તત્થ ણં જે તે સમ્મુચ્છિમા તે સવ્વે નપુંસગા ।  
 તત્થ ણં જે તે ગમ્ભવકંતિયા તે ણં તિવિહા પ્ણત્તા,

તં જહા - ૧, ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. નપુંસગા ।

એણિ ણં એવમાહયાણં ઘહયરપંચેદિય-  
 તિરિક્ખજોણિયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણં બારસ  
 જાહકુલકોડિ જોણિપ્પમુહસયસહસ્સા  
 ભવંતીતિમક્ખાયં ।

સત્તટ્ઠ જાહકુલકોડિ લક્ખ નવ અદ્ધતેરસાઈં ચ ।

દસ દસ ય હોંતિ ણવગા તહ બારસે ચેવ બોધવ્વા ।

સે તં ઘહયરપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ।

સે તં પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।<sup>૨</sup>

સે તં તિરિક્ખજોણિયા ।

- પ્ણ. પ. ૧, સુ. ૮૬-૯૧

તિવિહા પક્ષી પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અંડયા, ૨. પોયયા, ૩. સંમુચ્છિમા ।

- પ્ર. (૩) સમુદ્ગપક્ષી કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. સમુદ્ગપક્ષી એક જ આકાર - પ્રકારનો કહ્યો છે.  
 તે અહિંયા (મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં) નથી હોતા તે  
 મનુષ્યક્ષેત્રથી બાહરના દ્વીપ સમુદ્રોમાં હોય છે.

આ સમુદ્ગપક્ષિઓની પ્રરુપણા થઈ.

- પ્ર. (૪) વિતતપક્ષી કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. વિતતપક્ષી એક જ આકાર - પ્રકારનો હોય  
 છે. તે અહિંયા (મનુષ્યક્ષેત્રમાં) નથી હોતા.  
 (મનુષ્યક્ષેત્રથી) બાહરના દ્વીપ સમુદ્રોમાં હોય છે.

આ વિતતપક્ષિઓની પ્રરુપણા થઈ.

આ (ખેચર પંચેન્દ્રિય - તિર્યચ) સંક્ષેપમાં બે  
 પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ, ૨. ગર્ભજ.

એમાંથી જે સમ્મૂર્ચ્છિમ છે, તે સર્વે નપુંસક હોય  
 છે. એમાંથી જે ગર્ભજ છે, તે ત્રણ પ્રકારના  
 કહ્યા છે.

જેમકે- ૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

૧. આ પ્રમાણે ચર્મપક્ષી આદિ તેના પર્યાપ્તા  
 અને અપર્યાપ્તા ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોના  
 બાર લાખ કુલકોટિ યોનિ પ્રમુખ હોય છે, એવું  
 કહ્યું છે.

૨. સાત લાખ જાતિ કુલકોટિ, ૩. આઠ લાખ,  
 ૪. નવ લાખ. ૫. સાડાબાર લાખ, દસ લાખ,  
 દસ લાખ તથા બાર લાખ. (ત્રણ વિકલેન્દ્રિય  
 અને પાંચ તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સુધી કમથી) જાતિ  
 કુલકોટિ સમજવી જોઈએ.

આ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની પ્રરુપણા થઈ.

આ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની પ્રરુપણા થઈ.

આ તિર્યચયોનિક જીવોની પ્રરુપણા થઈ.

પક્ષી ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. અંડજ, ૨. પોતજ, ૩. સંમૂર્ચ્છિમ

૧. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૦

૨. જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૯૬(૨)

અંડયા પક્ષી તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

પોયયા પક્ષી તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્થી, ૨. પુરિસા, ૩. ણપુંસગા ।

- ઠાણં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૩૮/૧-૩

### ૬૯. મળુસ્સજીવપળ્ણવળા-

પ. સે કિં તં મળુસ્સા ?

ઉ. મળુસ્સા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મુચ્છિમમળુસ્સા ય,

૨. ગબ્ભવક્કંતિયમળુસ્સા<sup>૧</sup> ય ।

- પળ્ણ.પ. ૧, સુ. ૯૨

### ૭૦. સમ્મુચ્છિમ મળુસ્સાળ પળ્ણવળા-

પ. સે કિં તં સમ્મુચ્છિમમળુસ્સા ?

ઉ. સમ્મુચ્છિમમળુસ્સા ઇગાગારા પળ્ણત્તા ।

- જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૦૬

પ. સે કિં તં સમ્મુચ્છિમમળુસ્સા ?

કઇ ણં મંતે ! સમ્મુચ્છિમમળુસ્સા સમ્મુચ્છંતિ ?

ઉ. ગોયમા ! અંતોમળુસ્સખેત્તે પળ્યાલીસાણ જોયળસ-  
યસહસ્સેસુ અઢ્ઢાઢ્ઢજ્જેસુ દીવસમુદ્દેસુ, પન્નરસસુ  
કમ્મભૂમીસુ, તીસાણ અકમ્મભૂમીસુ, છપ્પળ્ણાણ  
અંતરદીવણસુ, ગબ્ભવક્કંતિયમળુસ્સણં ચેવ

૧. ઉચ્ચારેસુ વા, ૨. પાસવળેસુ વા,

૩. ખેલેસુ વા, ૪. સિંઘાળેસુ વા,

૫. વંતેસુ વા, ૬. પિત્તેસુ વા,

૭. પૂણસુ વા, ૮. સોણિણસુ વા,

૯. સુક્કેસુ વા,

૧૦. સુક્કપોગ્ગલપરિસાઢેસુ વા,

૧૧. વિગયજીવકલેવરેસુ વા,

૧૨. થી-પુરિસસંજોણસુ વા,

૧૩. ગામણિદ્ધમળેસુ વા,

૧૪. ણગરણિદ્ધમળેસુ વા ।

૧. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

(ખ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૦૫

(ગ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૫

અંડજ પક્ષી ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

પોતજ પક્ષી ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સ્ત્રી, ૨. પુરુષ, ૩. નપુંસક.

### ૬૯. મનુષ્ય જીવોની પ્રરુપણાના ભેદ :

પ્ર. મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

ઉ. મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્ય,

૨. ગર્ભજ મનુષ્ય.

### ૭૦. સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્યોની પ્રરુપણા :

પ્ર. સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્યના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉ. સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્ય એક પ્રકારનો કહ્યો છે ?

પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્ય કેવા હોય છે ?

તે ક્યાં ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! મનુષ્ય ક્ષેત્રની અંદર, પીસ્તાલીસ  
લાખ યોજન વિસ્તૃત દ્વીપ - સમુદ્રોમાં, પંદર  
કર્મભૂમિમાં, ત્રીસ અકર્મભૂમિમાં અને છપ્પન  
અંતરદ્વીપમાં ગર્ભજ મનુષ્યોના -

૧. વિષ્ઠામાં, ૨. મૂત્રમાં,

૩. કફમાં, ૪. નાકના મેલમાં,

૫. વમનમાં, ૬. પિત્તમાં,

૭. રસીમાં, ૮. લોહિમાં,

૯. વીર્યમાં,

૧૦. વીર્યના સૂકાયેલા પુદ્ગલો ફરીથી ભીના  
થવાથી,

૧૧. જીવ રહિત શરીરમાં,

૧૨. સ્ત્રી-પુરુષના સંયોગમાં,

૧૩. ગામની ગટરમાં અથવા ખાળમાં,

૧૪. નગરની ગટરમાં અથવા ખાળમાં.

સવ્વેસુ ચેવ અસુઇએસુ ઠાણેસુ એત્થ ણં  
સમ્મુચ્છિમમણુસ્સા સમ્મુચ્છંતિ ।

અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગમેત્તીએ ઓગાહણાએ  
અસણ્ણી મિચ્છદ્દિટ્ઠી સવ્વાહિં પજ્જત્તીહિં  
અપજ્જત્તયા અંતોમુહુત્તાડયા ચેવ કાલં કરેહ ।

સે તં સમ્મુચ્છિમ મણુસ્સા ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૩

૭૧. ગભ્ભવક્કંતિય મણુસ્સાણં પણ્ણવણા-

- પ. સે કિં તં ગભ્ભવક્કંતિયમણુસ્સા ?  
ડ. ગભ્ભવક્કંતિયમણુસ્સા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. કમ્મભૂમયા, ૨. અકમ્મભૂમયા, ૩. અંતરદીવયા ।<sup>૨</sup>

(૧) અંતરદીવયા-

- પ. સે કિં તં અંતરદીવયા ?  
ડ. અંતરદીવયા અટ્ઠાવીસઙ્ગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. એગોરૂયા, ૨. આખાસિયા, ૩. વેસાણિયા,  
૪. ણંગોલી, ૫. હયકણ્ણા, ૬. ગયકણ્ણા,  
૭. ગોકણ્ણા, ૮. સવ્વકુલિકણ્ણા, ૯. આયંસમુહા,  
૧૦. મેંઢમુહા, ૧૧. અયોમુહા, ૧૨. ગોમુહા,  
૧૩. આસમુહા, ૧૪. હત્થિમુહા, ૧૫. સીહમુહા,  
૧૬. વઘમુહા, ૧૭. આસકણ્ણા, ૧૮. સીહકણ્ણા,  
૧૯. અકણ્ણા, ૨૦. કણ્ણપાડરણા, ૨૧. ડક્કામુહા,  
૨૨. મેહમુહા, ૨૩. વિજ્જુમુહા, ૨૪. વિજ્જુદંતા,  
૨૫. ઘણદંતા, ૨૬. લટ્ઠદંતા, ૨૭. ગૂઢદંતા,  
૨૮. મુદ્ધદંતા ।

સે તં અંતરદીવયા ।<sup>૩</sup>

(૨) અકમ્મભૂમયા-

- પ. સે કિં તં અકમ્મભૂમયા ?  
ડ. અકમ્મભૂમયા તીસઙ્ગવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧  
(ખ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૦૬  
(ગ) ઠાણં. અ. ૬, સુ. ૪૯૦/૨  
૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૯૬-૧૯૭  
(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

આ સર્વે અશુચિ સ્થાનોમાં સમ્મુચ્છિમ મનુષ્ય  
(માતા-પિતાના સંયોગ વિના સ્વતઃ) ઉત્પન્ન  
થાય છે.

આ સમ્મુચ્છિમ મનુષ્યોની અવગાહના આંગળ  
ના અસંખ્યાતમાં ભાગ માત્રની હોય છે. તે  
અસંજી મિથ્યાદષ્ટિ અને સર્વે પર્યાપ્તિયો  
અર્થાત્ સર્વે પ્રકારની પર્યાપ્તા અવસ્થાઓથી  
અપર્યાપ્તા હોય છે. આ અન્તર્મુહૂર્તનું આયુષ્ય  
ભોગવીને મરી જાય છે.

આ સમ્મુચ્છિમ મનુષ્યોની પ્રરુપણા થઈ.

૭૧. ગર્ભજ મનુષ્યોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. ગર્ભજ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
ડ. ગર્ભજ મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. કર્મભૂમિજ, ૨. અકર્મભૂમિજ, ૩. અંતરદીપજ.

(૧) અંતરદીપજ :

- પ્ર. અંતરદીપજ કેટલા પ્રકારના છે ?  
ડ. અંતરદીપજ અઠ્યાવીસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. એકોરુક, ૨. આત્માસિક, ૩. વૈષાણિક,  
૪. નાંગોલિક, ૫. હયકર્ણ, ૬. ગજકર્ણ,  
૭. ગોકર્ણ, ૮. શકુલિકર્ણ, ૯. આદર્શમુખ,  
૧૦. મેંઢમુખ, ૧૧. અયોમુખ, ૧૨. ગોમુખ,  
૧૩. અશ્વમુખ, ૧૪. હસ્તિમુખ, ૧૫. સિંહમુખ,  
૧૬. વ્યાધ્રમુખ, ૧૭. અશ્ચકર્ણ, ૧૮. સિંહકર્ણ,  
૧૯. અકર્ણ, ૨૦. કર્ણપ્રાવરણ, ૨૧. ઉલ્કામુખ,  
૨૨. મેઘમુખ, ૨૩. વિદ્યુત્મુખ, ૨૪. વિદ્યુદ્દન્ત,  
૨૫. ધનદન્ત, ૨૬. લષ્ટદન્ત, ૨૭. ગૂઢદન્ત,  
૨૮. શુદ્ધદન્ત.

આ અંતરદીપજોની પ્રરુપણા થઈ.

(૨) અકર્મભૂમિજ :

- પ્ર. અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
ડ. અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય ત્રીસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

- (ગ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૫૨  
(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૦૭  
(ઙ) ઠાણં અ. ૬, સુ. ૪૯૦  
૩. જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૦૮

પંચહિં હેમવણિં, પંચહિં હિરણ્ણવણિં,  
પંચહિં હરિવાસેહિં, પંચહિં રમ્મગવાસેહિં,  
પંચહિં દેવકુરુહિં, પંચહિં ઉત્તરકુરુહિં,  
સે તં અકમ્મભૂમયા ।<sup>૧</sup>

### (૩) કમ્મભૂમયા-

- પ. સે કિં તં કમ્મભૂમયા ?  
૩. કમ્મભૂમયા પળ્ણરસવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
પંચહિં ભરહેહિં, પંચહિં ઇરવણિં, પંચહિં  
મહાવિદેહેહિં ।

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. આરિયા ય, ૨. મિલક્ષૂ ય ।<sup>૨</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૪-૧૭

### (૧) અળેગવિહા મિલક્ષૂ-

- પ. સે કિં તં મિલક્ષૂ ?  
૩. મિલક્ષૂ અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
સગ, જવળ, ચિલાય, સબર, બબ્બર, કાય, મુરુડોડ્ઢ,  
ભડગ, ણિણ્ણગ, પવ્કણિય, કુલક્ષ, ગોંડ, સિંહલ,  
પારસ, ગાંધોડંબ, દમિલ, ચિલ્લલ, પુલિંદ, હારોસ,  
ડોંબ, વોક્કાળ, ગંધાહારગ્ગ, બહલિય, અજ્જલ,  
રોમ, પાસ, પડસા, મલયા ય, ચુંચુયા ય, મૂયલિ,  
કોંકળગ, મેય, પલ્હવ, માલવ, ગમ્મર, આભાસિય,  
ળવ્ક, ચીળા, લ્હાસિય, ખસ, ખાસિય, ણેડૂર, મંઢ,  
ડોંબિલગ, લડસ, બડસ, કેવ્કયા, અરવાગા, હૂળ,  
રોમગ, મરુગ, રૂય, ચિલાયવિસયવાસી ય ઇવમાઈ ।

સે તં મિલક્ષૂ । - પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૮

### (૨) અળેગવિહા આરિયા-

- પ. ૧. સે કિં તં આરિયા ?  
૩. આરિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. ઇહિંદપત્તારિયા ય, ૨. અણિહિંદપત્તારિયા ય ।  
પ. (ક) સે કિં તં ઇહિંદપત્તારિયા ?  
૩. ઇહિંદપત્તારિયા છવ્વિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

પાંચ હેમવત ક્ષેત્રોમાં, પાંચ હૈરણ્યવત ક્ષેત્રોમાં,  
પાંચ હરિવર્ષ ક્ષેત્રોમાં, પાંચ રમ્યકૃવર્ષ ક્ષેત્રોમાં,  
પાંચ દેવકુરુ ક્ષેત્રોમાં, પાંચ ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રોમાં,  
આ પ્રમાણે આ અકર્મભૂમિજ મનુષ્યોની  
પ્રરુપણા થઈ.

### (૩) કર્મભૂમિજ :

- પ્ર. કર્મભૂમિજ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. કર્મભૂમિજ મનુષ્ય પંદર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
પાંચ ભરતક્ષેત્રોમાં, પાંચ એરવતક્ષેત્રોમાં, પાંચ  
મહાવિદેહક્ષેત્રોમાં.

તે (પંદર પ્રકારના કર્મભૂમિજ મનુષ્ય) સંક્ષેપમાં  
બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. આર્ય, ૨. મ્લેચ્છ.

### (૧) અનેક પ્રકારના મ્લેચ્છ :

- પ્ર. મ્લેચ્છ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. મ્લેચ્છ મનુષ્ય અનેક પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
શક, યવન, કિરાત, શબર, બર્બર, કાય, મુરુડ,  
ઉક, ભંડક, નિન્નક, પક્કણિક, કુલાક્ષ, ગોંડ,  
સિંહલ, પારસી, આંધ્ર, ઉડમ્બ, તમિલ, ચિલ્લલ,  
પુલિંદ, હારોસ, ડોંબ, પોક્કાણ, ગંધાહારક,  
બહલિક, અજ્જલ, રોમ, પાસ, પ્રદુષ, મલય,  
ચંચૂક, મૂયલી, કોંકણક, મેદ, પલ્હવ, માલવ,  
ગગ્ગર, આભાષિક, ણકક, ચીની, લ્હાસિક,  
ખસ, ખાસિક, નેડૂર, મંઢ, ડોબિલક, લકુસ,  
બકુશ, કેકય, અકખાક, હૂણ, રોસક, મરુક,  
રુત અને ચિલાત દેશવાસી આદિ.

આ મ્લેચ્છોનું વર્ણન થયું.

### (૨) અનેક પ્રકારના આર્ય :

- પ્ર. આર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. આર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય, ૨. ઋદ્ધિઅપ્રાપ્ત આર્ય.  
પ્ર. (ક) ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય છ પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-

૧. અરહંતા, ૨. ચક્કવટ્ટી, ૩. બલદેવા,  
૪. વાસુદેવા, ૫. ચારણા, ૬. વિજ્ઞાહરા ।  
સે તં ઇન્દ્રિયપત્તારિયા ।

- પ. (ખ) સે કિં તં અણિન્દ્રિયપત્તારિયા ?  
૩. અણિન્દ્રિયપત્તારિયા ણવવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. ખેત્તારિયા, ૨. જાહઆરિયા, ૩. કુલારિયા,  
૪. કમ્મારિયા, ૫. સિપ્પારિયા, ૬. ભાસારિયા,  
૭. ણાણારિયા, ૮. દંસણારિયા, ૯. ચરિત્તારિયા ।
- પ. ૧. સે કિં તં ખેત્તારિયા ?  
૩. અદ્ધછવ્વીસઙ્ગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. રાયગિહ મગહ ૨. ચંપા અંગા ૩. તામલિત્તિ  
વંગા ય ।  
૪. કંચણપુર કલિંગા ૫. વાણારસી ચેવ કાસી ય ॥
૬. સાણ ય કોસલા ૭. ગય પુરં ચ કુરૂ ૮. સોરિયં  
કુસટ્ટા ય ।  
૯. કંપિલ્લં પંચાલા ૧૦. અહિચ્છતા જંગલા ચેવ ॥
૧૧. બારવઈ ય સુરટ્ટા, ૧૨. મિહિલં વિદેહા ય  
૧૩. વચ્છ કોસંબી ।
૧૪. ણંદિપુરંસંડિલ્લા, ૧૫. ભદ્દિલપુરમેવ મલયા ય ॥
૧૬. વહરાહ મચ્છ, ૧૭. વરણા અચ્છા, ૧૮. તહ  
મત્તિયાવઙ્ગ દસળ્ણા ।
૧૯. સુત્તીમઈ ય ચેદી, ૨૦. વીયભયંસિંધુસોવીરા ॥
૨૧. મહુરા ય સૂરસેણા ૨૨. પાવા ભંગી ય  
૨૩. માસપુરિ વટ્ટા ।
૨૪. સાવત્થી ય કુણાલા, ૨૫. કોડીવરિસં ચ  
લાઢા ય ॥
- સેયવિહા વિ ય ણયરી, કેકયઅદ્ધં ચ આરિયં ભણિયં ।  
ઇત્થુપ્પત્તિ જિણાણં, ચક્કીણં રામ-કળ્હાણં ॥

સે તં ખેત્તારિયા ।

૧. અર્હન્ત, ૨. ચક્કવર્તી, ૩. બળદેવ,  
૪. વાસુદેવ, ૫. ચારણ, ૬. વિદ્યાધર.  
આ ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્યોની પ્રરુપણા થઈ.

- પ્ર. (ખ) ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. ઋદ્ધિપ્રાપ્ત આર્ય નવ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. ક્ષેત્રાર્ય, ૨. જાત્યાર્ય, ૩. કુલાર્ય,  
૪. કર્માર્ય, ૫. શિલ્પાર્ય, ૬. ભાષાર્ય,  
૭. જ્ઞાનાર્ય, ૮. દર્શનાર્ય, ૯. ચારિત્રાર્ય.
- પ્ર. ૧. ક્ષેત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
૩. ક્ષેત્રાર્ય સાડા પચ્ચીસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. મગધદેશમાં રાજગૃહ નગર, ૨. અંગદેશમાં  
ચમ્પા નગરી, ૩. બંગદેશમાં તામ્રલિપ્તી.  
૪. કલિંગદેશમાં કાંચનપુર અને ૫. કાશીદેશમાં  
વારાણસી નગરી.  
૬. કૌશલદેશમાં સાકેત નગરી, ૭. કુરુદેશમાં  
ગજપુર, ૮. કુશાવર્ત દેશમાં સૌરિયપુર.  
૯. પંચાલદેશમાં કામ્પિલ્ય, ૧૦. જંગલદેશમાં  
અહિચ્છત્રા.  
૧૧. સૌરાષ્ટ્રમાં દ્વારાવતી (દ્વારિકા), ૧૨. વિદેહ  
(જનપદમાં) મિથિલા નગરી, ૧૩. વત્સદેશમાં  
કૌશમ્બી નગરી.  
૧૪. શાંડિલ્યદેશમાં નન્દિપુર, ૧૫. મલયદેશમાં  
ભદ્દિલપુર.  
૧૬. મત્સ્યદેશમાં વૈરાટ નગર, ૧૭. વરણદેશમાં  
અચ્છાપુરી, ૧૮. દશાણ્ણદેશમાં મૃત્તિકાવતી નગરી.  
૧૯. ચેદિદેશમાં શુક્તિમતિ (શૌક્તિકાવતી)  
નગરી, ૨૦. સિન્ધુ સૌવીરદેશમાં વીતભય નગર.  
૨૧. શૂરસેનદેશમાં મથુરા નગરી, ૨૨. ભંગનામક  
જનપદમાં પાવાપુરી નગરી, ૨૩. પૂરિવર્ત  
(નામના જનપદમાં) માસાપુરી (માષાનગરી).  
૨૪. કુણાલદેશમાં શ્રાવસ્તી, ૨૫. લાડદેશમાં  
કોટિવર્ષ નગર અને ૨૫ ૧/૨ કેકયાર્દ  
(જનપદમાં) શ્વેતામ્બિકા નગરી આ સર્વે ૨૫  
૧/૨ દેશ આર્ય ક્ષેત્ર કહ્યા છે. આમાં તીર્થકરો,  
ચક્કવર્તીઓ, બલદેવ - વાસુદેવોનો જન્મ થાય છે.  
આ ક્ષેત્ર આર્યોનું વર્ણન થયું.

- પ. ૨. સે કિં તં જાઇઆરિયા ?  
 ડ. જાઇઆરિયા છવ્વિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. અંબદ્દા ય, ૨. કલિંદા, ૩. વિદેહા,  
 ૪. વેદગાઇ ય । ૫. હરિયા, ૬. ચુંચુણા ચેવ,  
 છ ઈયા ઇબ્બજાઇઓ ।

**સે તં જાઇઆરિયા ।**

- પ. ૩. સે કિં તં કુલારિયા ?  
 ડ. કુલારિયા છવ્વિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. ડગ્ગા, ૨. ભોગા, ૩. રાઇળ્ણા,  
 ૪. ઇક્કવાગા, ૫. ણાયા, ૬. કોરક્વા ।<sup>૧</sup>

**સે તં કુલારિયા ।**

- પ. ૪. સે કિં તં કમ્મારિયા ?  
 ડ. કમ્મારિયા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ડોસ્સિયા, સોત્તિયા, કપ્પાસિયા, સુત્તવેયાલિયા,  
 ભંડવેયાલિયા, કોલાલિયા, ણરવાહણિયા, જે યાવડળ્ણે  
 તહપ્પગારા ।

**સે તં કમ્મારિયા ।**

- પ. ૫. સે કિં તં સિપ્પારિયા ?  
 ડ. સિપ્પારિયા અળેગવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 તુળ્ણાગા, તંતુવાયા, પટ્ટગારા, દેયડા, વરણા,  
 છવ્વિહા, કટ્ટપાડયારા, મુંજપાડયારા, છત્તારા,  
 વજ્જારા, પોત્થારા, લેપ્પારા, ચિત્તારા, સંખારા,  
 દંતારા, ભંડારા, જિજ્ઞગારા, સેલ્લગારા, કોહિગારા ।  
 જે યાવડળ્ણે તહપ્પગારા ।

**સે તં સિપ્પારિયા ।**

- પ. ૬. સે કિં તં ભાસારિયા ?  
 ડ. ભાસારિયા જે ણં અદ્ધમાગહાણે ભાસાણે ભાસિંતિ  
 જત્થ વિ ય ણં વંભી લિવી પવત્તઇ । વંભીણે ણં  
 લિવીણે અટ્ટારસવિહે લેક્ખવિહાણે પળ્ણત્તે, તં જહા-

- પ્ર. ૨. જાત્યાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ઉ. જાત્યાર્ય છ પ્રકારના કહ્વા છે, જેમકે-  
 ૧. અમ્બડ, ૨. કલિન્દ, ૩. વૈદેહ,  
 ૪. વેદગ, ૫. હરિત, ૬. ચુંચુણ.  
 આ છ ઈલ્લ્ય (અર્થનીય-માનનીય) જાતિઓ છે.

**આ જાત્યાર્યોની પ્રરુપણા થઈ.**

- પ્ર. ૩. કુલાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ઉ. કુલાર્ય છ પ્રકારના કહ્વા છે, જેમકે-  
 ૧. ઉગ્ગ, ૨. ભોગ, ૩. રાજન્ય,  
 ૪. ઈક્વાકુ, ૫. જ્ઞાન, ૬. કૌરવ.

**આ કુલાર્યોની પ્રરુપણા થઈ.**

- પ્ર. ૪. કર્માર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ઉ. કર્માર્ય અનેક પ્રકારના કહ્વા છે, જેમકે-  
 દોષિક, સૌત્રિક, કાર્પાસિક, સૂત્રવૈતાલિક,  
 ભાંડવૈતાલિક, કૌલાલિક અને નરવાહિનિક. આ  
 પ્રમાણેના બાકી જેટલા પણ આર્યકર્મવાળા છે,  
 તે કર્માર્ય સમજવું જોઈએ.

**આ કર્માર્યોની પ્રરુપણા થઈ.**

- પ્ર. ૫. શિલ્પાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ઉ. શિલ્પાર્ય અનેક પ્રકારના કહ્વા છે, જેમકે-  
 તુન્નાક (દર્જ), વણકર, શાલવી, શિલ્પી કારીગર,  
 ઝાડુ-પિંછી-બનાવનાર, છાબડી બનાવનાર,  
 લાકડાની પાદુકા બનાવનાર, મુંજ નામના  
 ધાસની પાદુકા બનાવનાર, છત્ર બનાવનાર  
 ચામડાની પાટી બનાવનાર, લહીયો (લેપક),  
 લેપન કરનાર કારીગર, ચિત્તારો (ચિત્રકાર), શંખનું  
 કામ કરનાર કારીગર, દાંત કોતરનાર કારીગર,  
 ભાંડકાર (કારીગર), જિજ્ઞકાર, કડીયો,  
 હથીયારની ધાર સમી કરનાર કારીગર. આ  
 પ્રમાણેના અનેક જેટલા પણ શિલ્પકાર છે, (તે  
 સર્વેને) શિલ્પાર્ય સમજવા જોઈએ.

**આ શિલ્પાર્યોની પ્રરુપણા થઈ.**

- પ્ર. ૬. ભાષાર્ય કોને કહે છે ?  
 ઉ. ભાષાર્ય તે છે, જે અર્ધમાગધી ભાષા બોલે છે  
 અને જ્યાં પણ બ્રાહ્મી લિપિ પ્રચલિત છે  
 (અર્થાત્ જેમાં બ્રાહ્મી લિપિનો પ્રયોગ કરવામાં  
 આવે છે) બ્રાહ્મી લિપિમાં અટ્ટાર પ્રકારના  
 લેખના ભેદ બતાવવામાં આવ્યા છે. જેમકે-

૧. વંખી.
૩. દોસાપુરિયા,
૫. પુક્કરસારિયા.
૭. પહરાઈયાઓ ય,
૯. અક્કરપુટ્ટિયા,
૧૧. ણિહ્હયા,
૧૩. ગણિતલિવી,
૧૫. આયંસલિવી,
૧૭. દામિલી,
૨. જવણાલિયા,
૪. ઘરોટ્ટી,
૬. ભોગવઈયા.
૮. અંતક્કરિયા,
૧૦. વેણડયા,
૧૨. અંકલિવી,
૧૪. ગંધવ્વલિવી,
૧૬. માહેસરી.
૧૮. પોલિંદી ।<sup>૧</sup>

સે તં ભાસારિયા ।

- પળ્ળા. પ. ૧, સુ. ૧૧-૧૦૭

- પ. ૭. સે કિં તં ણાણારિયા ?
૩. ણાણારિયા પંચવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-
  ૧. આભિણિવોહિયણાણારિયા,
  ૨. સુચણાણારિયા,
  ૩. ઓહિણાણારિયા,
  ૪. મળપજ્જવણાણારિયા,
  ૫. કેવલણાણારિયા ।

સે તં ણાણારિયા । - પળ્ળા. પ. ૧, સુ. ૧૦૮

- પ. ૮. સે કિં તં દંસણારિયા ?
૩. દંસણારિયા દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-
  ૧. સરાગદંસણારિયા ય,
  ૨. વીયરાયદંસણારિયા ય ।
- પ. ૮. સે કિં તં સરાગદંસણારિયા ?
૩. સરાગદંસણારિયા દસવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-
  - ૧-૨. નિસ્સગ્ગુવણ્ણરૂઈ
  ૩. આણારૂઈ,
  ૪. સુત્ત,
  ૫. વીયરૂઈ મેવ ।
  ૬. અહિગમ
  ૭. વિત્થારૂઈ,
  ૮. કિરિયા,
  ૯. સંઘેવ
  ૧૦. ધમ્મરૂઈ ॥<sup>૨</sup>

સે તં સરાગદંસણારિયા ।

- પળ્ળા. પ. ૧, સુ. ૧૦૯-૧૧૦(૧)

- પ. ૯. સે કિં તં વીયરાય-દંસણારિયા ?
૩. વીયરાય-દંસણારિયા દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-

૧. બ્રામ્હી,
૩. દોષાપુરિકા,
૫. પુક્કરશારિકા,
૭. પ્રહરાદિકા,
૯. અક્કરપુષ્ટિકા,
૧૧. નિહ્હવિકા,
૧૩. ગણિતલિપિ,
૧૫. આદર્શલિપિ,
૧૭. દામિલિ,
૨. યવનાની,
૪. ખરોષ્ટી,
૬. ભોગાવતિકા,
૮. અન્તાક્કરિકા,
૧૦. વૈનયિકા,
૧૨. અંકલિપિ,
૧૪. ગન્ધર્વલિપિ,
૧૬. માહેશરી,
૧૮. પૌલિન્દી.

આ ભાષાર્થનું વર્ણન થયું.

- પ્ર. ૭. જ્ઞાનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૭. જ્ઞાનાર્થ પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
  ૧. આત્મિનિબોધિકજ્ઞાનાર્થ,
  ૨. શ્રુતજ્ઞાનાર્થ,
  ૩. અવધિજ્ઞાનાર્થ,
  ૪. મનઃપર્યવજ્ઞાનાર્થ,
  ૫. કેવલજ્ઞાનાર્થ.

આ જ્ઞાનાર્થની પ્રરુપણા થઈ.

- પ્ર. ૮. દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૭. દર્શનાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
  ૧. સરાગદર્શનાર્થ,
  ૨. વીતરાગદર્શનાર્થ
- પ્ર. ૮. સરાગદર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૭. સરાગદર્શનાર્થ દસ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-
  ૧. નિસર્ગરુચિ,
  ૨. ઉપદેશરુચિ,
  ૩. આજ્ઞારુચિ,
  ૪. સૂત્રરુચિ,
  ૫. બીજરુચિ.
  ૬. અભિગમરુચિ,
  ૭. વિસ્તારરુચિ,
  ૮. ક્રિયારુચિ,
  ૯. સંક્ષેપરુચિ,
  ૧૦. ધર્મરુચિ.

આ સરાગદર્શનાર્થની પ્રરુપણા થઈ.

- પ્ર. ૯. વીતરાગ- દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૭. વીતરાગ- દર્શનાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. (ક) ઠાળં. અ. ૬, સુ. ૪૯૭

(ખ) સમ. ૧૮, સુ. ૭

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૨૮, ગા. ૧૬

(ખ) ઠાળં. અ. ૧૦, સુ. ૭૫૧

(ગ) દસ રૂચિઓ આદિનું વર્ણન ચર. ભા. ૧, પૃ. ૧૨૬માં જુવો.



૧. ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા,  
૨. ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ।
- પ. સે કિં તં ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ?
૩. ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પઢમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા,  
૨. અપઢમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ।
- અહવા ૧. ચરિમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય ।  
૨. અચરિમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય ।
- પ. સે કિં તં ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ?
૩. ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,  
૨. કેવલિ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય ।<sup>૧</sup>
- પ. સે કિં તં છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ?
૩. છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,  
૨. બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય ।
- પ. સે કિં તં સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ?
૩. સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પઢમસમય - સયંબુદ્ધ - છઝમત્થ - ખીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,
૧. ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય,  
૨. ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય.
- પ્ર. ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. પ્રથમસમય - ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ-દર્શનાર્ય,  
૨. અપ્રથમસમય - ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ-દર્શનાર્ય.
- અથવા ૧. ચરમસમય - ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ-દર્શનાર્ય,  
૨. અચરમસમય - ઉપશ્ચાન્તકધાય - વીતરાગ-દર્શનાર્ય.
- પ્ર. ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય,  
૨. કેવલિ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય.
- પ્ર. છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. સ્વયંબુદ્ધ - છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય.  
૨. બુદ્ધબોધિત - છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય.
- પ્ર. સ્વયંબુદ્ધ - છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-દર્શનાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. સ્વયંબુદ્ધ - છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-દર્શનાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. પ્રથમ સમય - સ્વયંબુદ્ધ - છદ્દમસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - દર્શનાર્ય,

૨. અપદ્મસમય - સયંબુદ્ધ - છુડમત્થ - खीणकसाय-  
वीयराय-दंसणारिया य ।

**अहवा १.** चरिमसमय - सयंबुद्ध - छुडमत्थ -  
खीणकसाय - वीयराय- दंसणारिया य,

૨. અચરિમસમય-સયંબુદ્ધ-છુડમત્થ-खीणकसाय-  
वीयराय-दंसणारिया य ।

**से तं सयंबुद्ध-छुडमत्थ-खीणकसाय-वीयराय-  
दंसणारिया ।**

પ. સે કિં તં બુદ્ધબોહિય-છુડમત્થ-खीणकसाय-  
वीयराय-दंसणारिया ?

૩. બુદ્ધબોહિય-છુડમત્થ-खीणकसाय-वीयराय-  
दंसणारिया दुविहा पणत्ता, तं जहा-

૧. પદ્મસમય-બુદ્ધબોહિય-છુડમત્થ-खीणकसाय-  
वीयराय-दंसणारिया य,

૨. અપદ્મસમય-બુદ્ધબોહિય-છુડમત્થ- खीणकसाय-  
वीयराय-दंसणारिया य,

**अहवा १.** चरिमसमय-बुद्धबोहिय-छुडमत्थ-  
खीणकसाय- वीयराय-दंसणारिया य,

૨. અચરિમસમય-બુદ્ધબોહિય-છુડમત્થ-खीणकसाय-  
वीयराय-दंसणारिया य ।

**से तं बुद्धबोहिय - छुडमत्थ - खीणकसाय -  
वीयराय- दंसणारिया य ।**

**से तं छुडमत्थ-खीणकसाय-वीयराय-दंसणारिया ।**

પ. સે કિં તં કેવલિ-खीणकसाय-वीयराय-दंसणारिया ?

૩. કેવલિ - खीणकसाय - वीयराय - दंसणारिया  
दुविहा पणत्ता, तं जहा-

૧. સજોગિકેવલિ-खीणकसाय-वीयराय-  
दंसणारिया य ।

૨. અજોગિકેવલિ-खीणकसाय-वीयराय-  
दंसणारिया य ।

પ. સે કિં તં સજોગિકેવલિ-खीणकसाय-वीयराय-  
दंसणारिया ?

૩. સજોગિકેવલિ-खीणकसाय-वीयराय-दंसणारिया  
दुविहा पणत्ता, तं जहा-

૨. અપ્રથમસમય - स्वयंबुद्ध - छुडमत्थ -  
खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ.

**अथवा १.** चरमसमय स्वयंबुद्ध - छुडमत्थ -  
खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ.

૨. અચરમસમય - स्वयंबुद्ध - छुडमत्थ -  
खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ.

**आ स्वयंबुद्ध - छुडमत्थ - खीणकसाय -  
वीतराग - दर्शनार्थनुं वर्णन थयुं.**

પ્ર. બુદ્ધબોધિત - छुडमत्थ - खीणकसाय - वीतराग-  
दर्शनार्थ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. બુદ્ધબોધિત - छुडमत्थ - खीणकसाय - वीतराग-  
दर्शनार्थ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય - બુદ્ધબોધિત - छुडमत्थ -  
खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ,

૨. અપ્રથમ સમય - બુદ્ધબોધિત - छुडमत्थ-  
खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ.

**अथवा १.** चरमसमय - बुद्धबोधित - छुडमत्थ  
- खीणकसाय - वीतराग दर्शनार्थ,

૨. અચરમસમય - બુદ્ધબોધિત - छुडमत्थ -  
खीणकसाय - वीतराग दर्शनार्थ.

**आ बुद्धबोधित - छुडमत्थ - खीणकसाय -  
वीतराग - दर्शनार्थनुं निरुपल थयुं.**

**आ छुडमत्थ - खीणकसाय - वीतराग -  
दर्शनार्थनुं निरुपल थयुं.**

પ્ર. કેવલિ - खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ  
કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. કેવલિ - खीणकसाय - वीतराग - दर्शनार्थ બે  
પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સયોગિ - કેવલિ - खीणकसाय - वीतराग-  
दर्शनार्थ,

૨. અયોગિ - કેવલિ - खीणकसाय - वीतराग-  
दर्शनार्थ.

પ્ર. સયોગિ - કેવલિ - खीणकसाय - वीतराग -  
दर्शनार्थ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સયોગિ - કેવલિ - खीणकसाय - वीतराग -  
दर्शनार्थ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-



૧. પદ્મસમય-સજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,

૨. અપદ્મસમય-સજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-સજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,

૨. અચરિમસમય-સજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય।

સે તં સજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ।

પ. સે કિં તં અજોગિકેવલિ - શ્રીણકસાય - વીયરાય-દંસનારિયા ?

૩. અજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પદ્મસમય-અજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,

૨. અપદ્મસમય-અજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,

અહવા ૧. ચરિમસમય-અજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય,

૨. અચરિમસમય-અજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ય ।

સે તં અજોગિકેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ।

સે તં કેવલિ-શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ।

સે તં શ્રીણકસાય-વીયરાય-દંસનારિયા ।

સે તં વીયરાય-દંસનારિયા ।

સે તં દંસનારિયા ।

- પળ્ણ.પ.૧, સુ. ૧૧૦ (૩) -૧૧૯

પ. ૧. સે કિં તં ચરિત્તારિયા ?

૩. ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા -

૧. સરાગ-ચરિત્તારિયા ય, ૨. વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

પ. સે કિં તં સરાગ-ચરિત્તારિયા ?

૧. પ્રથમ સમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય-વીતરાગ દર્શનાર્થ,

૨. અપ્રથમસમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ દર્શનાર્થ.

અથવા ૧. ચરમસમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય- વીતરાગ દર્શનાર્થ.

૨. અચરમસમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ દર્શનાર્થ.

આ સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ-દર્શનાર્થની પ્રરુપણા થઈ.

પ્ર. અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - દર્શનાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - દર્શનાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય - અયોગિ - કેવલિ-ક્ષીણકષાય-વીતરાગ - દર્શનાર્થ,

૨. અપ્રથમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય-વીતરાગ - દર્શનાર્થ.

અથવા ૧. ચરમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય- વીતરાગ - દર્શનાર્થ,

૨. અચરમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકષાય-વીતરાગ - દર્શનાર્થ.

આ અયોગિ - કેવલિ ક્ષીણકષાય - વીતરાગ-દર્શનાર્થોનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

આ કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - દર્શનાર્થોનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

આ ક્ષીણકષાય-વીતરાગ-દર્શનાર્થોનું વર્ણન થયું.

આ વીતરાગ- દર્શનાર્થોનું વર્ણન થયું.

આ દર્શનાર્થ (મનુષ્યો) નું વર્ણન થયું.

પ્ર. ૮. ચારિત્રાર્થ (મનુષ્ય) કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. ચારિત્રાર્થ (મનુષ્ય) બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સરાગ - ચારિત્રાર્થ, ૨. વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ.

પ્ર. સરાગ - ચારિત્રાર્થ મનુષ્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સરાગ-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય,
૨. વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય ।

૫. સે કિં તં સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ?

૩. સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમય-સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અપઢમસમય-સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અચરિમસમય-સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા-દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સંકિલિસ્સમાણા ય, ૨. વિસુજ્જમાણા ય ।

સે તં સુહુમ-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ।

૫. સે કિં તં વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ?

૩. વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમય-વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અપઢમસમય-વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય ।

૨. અચરિમસમય-વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા વાયર-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢિવાઈ ય, ૨. અપઢિવાઈ ય ।

૩. સરાગ - ચારિત્રાર્ય મનુષ્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય,
૨. બાદર - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય.

૫. સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય - સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય,

૨. અપ્રથમસમય - સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. ચરમસમય - સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય,

૨. અચરમસમય - સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સંકિલિશ્યમાન, ૨. વિશુદ્ધ્યમાન.

આ સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્યની પ્રરુપણા થઈ.

૫. બાદર - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. બાદર - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય - બાદર - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય,

૨. અપ્રથમસમય - બાદર - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. ચરમસમય - બાદર - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય,

૨. અચરમસમય - બાદર - સમ્પરાય - સરાગ-ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. બાદર - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રતિપાતી, ૨. અપ્રતિપાતી.

સે તં વીયરાય-સંપરાય-સરાગ-ચરિત્તારિયા ।

સે તં સરાગ-ચરિત્તારિયા ।

- પ. સે કિં તં વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।
૩. વીયરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,  
૨. ખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।
- પ. સે કિં તં ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?
૩. ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પઢમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,  
૨. અપઢમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।
- અહવા ૧. ચરિમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,  
૨. અચરિમસમય-ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં ઉવસંતકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

- પ. સે કિં તં ખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?
૩. ખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. છઠમત્થ-ઘીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,  
૨. કેવલિ-ઘીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।
- પ. સે કિં તં છઠમત્થ-ઘીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?
૩. છઠમત્થ-ઘીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. સયંબુદ્ધ-છઠમત્થ-ઘીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,  
૨. બુદ્ધવોહિય-છઠમત્થ-ઘીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

આ બાદર - સમ્પરાય - સરાગ - ચારિત્રાર્થનું વર્ણન થયું.

આ સરાગ - ચારિત્રાર્થનું વર્ણન થયું.

- પ્ર. વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ,  
૨. ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ.
- પ્ર. ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. પ્રથમ સમય - ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્થ,  
૨. અપ્રથમસમય - ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્થ.
- અથવા ૧. ચરમસમય - ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્થ,  
૨. અચરમસમય - ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્થ.

આ ઉપશાન્તકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થનું નિરૂપણ થયું.

- પ્ર. ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. છદ્મસ્થ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ,  
૨. કેવલિ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ.
- પ્ર. છદ્મસ્થ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ કેટલા પ્રકારના છે ?
૩. છદ્મસ્થ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. સ્વયંબુદ્ધ - છદ્મસ્થ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્થ,  
૨. બુદ્ધબોધિત - છદ્મસ્થ - ક્ષીણકષાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્થ.

પ. સે કિં તં સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?

ઁ. સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમય-સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અપઢમસમય-સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અચરિમસમય-સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં સયંબુદ્ધ-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?

ઁ. બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમય-બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અપઢમસમય-બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અચરિમસમય-બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં બુદ્ધબોહિય-છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

સે તં છઝમત્થ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં કેવલિ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?

ઁ. કેવલિ - ઁખીણકસાય - વીયરાય - ચરિત્તારિયા ઢુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સજોગિકેવલિ-ઁખીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,

પ્ર. સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

ઁ. સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય - સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય,

૨. અપ્રથમસમય - સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. ચરમસમય - સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

૨. અચરમસમય - સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ ચારિત્રાર્ય.

આ સ્વયંબુદ્ધ - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્યનું વર્ણન થયું.

પ્ર. બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

ઁ. બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમસમય - બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય,

૨. અપ્રથમસમય - બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. ચરમસમય - બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય,

૨. અચરમસમય - બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

આ બુદ્ધબોધિત - છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન થયું.

આ છઢ્મસ્થ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન થયું.

પ્ર. કેવલિ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

ઁ. કેવલિ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકધાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્ય,

૨. અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

પ. મે કિં તં સજોગિકેવલિ - સ્ત્રીણકસાય - વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?

૩. સજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમય-સજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય,

૨. અપઢમસમય-સજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-સજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

૨. અચરિમસમય-સજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

મે તં સજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

પ. મે કિં તં અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ?

૩. અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પઢમસમય-અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

૨. અપઢમસમય-અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

અહવા ૧. ચરિમસમય-અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

૨. અચરિમસમય - અજોગિકેવલિ - સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

મે તં અજોગિકેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

મે તં કેવલિ-સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

મે તં સ્ત્રીણકસાય-વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

મે તં વીયરાય-ચરિત્તારિયા ।

૨. અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્ય.

પ્ર. સયોગિ - કેવલિ ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમ સમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય,

૨. અપ્રથમસમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. ચરમસમય - સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય- વીતરાગ ચારિત્રાર્ય,

૨. અચરમસમય - સયોગિ- કેવલિ - ક્ષીણકપાય- વીતરાગ ચારિત્રાર્ય.

આ સયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્યોનું નિરુપણ થયું.

અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રથમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય- વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય,

૨. અપ્રથમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય- વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

અથવા ૧. ચરમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય- વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

૨. અચરમસમય - અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય- વીતરાગ - ચારિત્રાર્ય.

આ અયોગિ - કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ-ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન થયું.

આ કેવલિ - ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન થયું.

આ ક્ષીણકપાય - વીતરાગ - ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન થયું.

આ વીતરાગ - ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

અહવા ચરિત્તારિયા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સામાઈય-ચરિત્તારિયા,
૨. છેદોવટ્ટાવણિય-ચરિત્તારિયા,
૩. પરિહારવિસુદ્ધિય-ચરિત્તારિયા,
૪. સુહુમ-સંપરાય-ચરિત્તારિયા,
૫. અહક્ષાય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં સામાઈય-ચરિત્તારિયા ?

૩. સામાઈય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઇત્તરિય-સામાઈય-ચરિત્તારિયા ય,
૨. આવકહિય-સામાઈય-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં સામાઈય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં છેદોવટ્ટાવણિય-ચરિત્તારિયા ?

૩. છેદોવટ્ટાવણિયા-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સાંઈયાર-છેદોવટ્ટાવણિય-ચરિત્તારિયા ય,
૨. ણિરઈયાર-છેદોવટ્ટાવણિયા-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં છેદોવટ્ટાવણિય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં પરિહાર-વિસુદ્ધિય-ચરિત્તારિયા ?

૩. પરિહાર-વિસુદ્ધિય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. નિવ્વિસમાણ-પરિહાર-વિસુદ્ધિય-ચરિત્તારિયા ય,
૨. નિવ્વિટ્ટકાઈય-પરિહાર-વિસુદ્ધિય-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં પરિહાર-વિસુદ્ધિય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં સુહુમ-સંપરાય-ચરિત્તારિયા ?

૩. સુહુમ-સંપરાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સંકિલિસ્સમાણ-સુહુમ-સંપરાય-ચરિત્તારિયા ય,
૨. વિસુજ્જમાણ-સુહુમ-સંપરાય-ચરિત્તારિયા ય ।

સે તં સુહુમ-સંપરાય-ચરિત્તારિયા ।

પ. સે કિં તં અહક્ષાય-ચરિત્તારિયા ?

૩. અહક્ષાય-ચરિત્તારિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. છઠ્ઠમત્થ-અહક્ષાય-ચરિત્તારિયા ય,
૨. કેવલિ-અહક્ષાય-ચરિત્તારિયા ય ।

અથવા ચારિત્રાર્ય પાંચ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સામાયિક - ચારિત્રાર્ય,
૨. છેદોપસ્થાપનિક - ચારિત્રાર્ય,
૩. પરિહારવિશુદ્ધિક - ચારિત્રાર્ય,
૪. સૂક્ષ્મ - સમ્પરાય - ચારિત્રાર્ય,
૫. યથાખ્યાત - ચારિત્રાર્ય.

પ્ર. સામાયિક-ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સામાયિક-ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) અલ્પકાલીન સામાયિક-ચારિત્રાર્ય,  
(૨) યાવત્જીવન સામાયિક-ચારિત્રાર્ય.

આ સામાયિક-ચારિત્રાર્યનું નિરુપણ થયું.

પ્ર. છેદોપસ્થાપનિક-ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. છેદોપસ્થાપનિક-ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે-  
(૧) સદોષ છેદોપસ્થાપનિક-ચારિત્રાર્ય,  
(૨) નિર્દોષ છેદોપસ્થાપનિક-ચારિત્રાર્ય.

આ છેદોપસ્થાપનિક - ચારિત્રાર્યનું વર્ણન થયું.

પ્ર. પરિહાર-વિશુદ્ધિક ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. પરિહાર -વિશુદ્ધિક ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) નિર્વિશ્યમાન -પરિહાર -વિશુદ્ધિ -ચારિત્રાર્ય,  
(૨) નિર્વિષ્ટકાયિક -પરિહાર - વિશુદ્ધિ-ચારિત્રાર્ય.

આ પરિહાર-વિશુદ્ધિક ચારિત્રાર્યનું વર્ણન થયું.

પ્ર. સૂક્ષ્મ-સમ્પરાય-ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. સૂક્ષ્મ-સમ્પરાય-ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
(૧) સંકિલિશ્યમાન (હીયમાન પરિણામવાળા) સૂક્ષ્મ સમ્પરાય-ચારિત્રાર્ય,  
(૨) વિશુદ્ધ્યમાન (વર્ધમાન પરિણામવાળા) સૂક્ષ્મ સમ્પરાય-ચારિત્રાર્ય.

આ સૂક્ષ્મ -સમ્પરાય - ચારિત્રાર્યનું નિરુપણ થયું.

પ્ર. યથાખ્યાત-ચારિત્રાર્ય કેટલા પ્રકારના છે ?

૩. યથાખ્યાત-ચારિત્રાર્ય બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) છદ્મસ્થ-યથાખ્યાત-ચારિત્રાર્ય,  
(૨) કેવલિ-યથાખ્યાત-ચારિત્રાર્ય.



સે તં અહવચ્ચાય-ચરિત્તારિયા ।  
 સે તં ચરિત્તારિયા ।  
 સે તં અગ્નિહ્વિપત્તારિયા ।  
 સે તં આરિયા ।  
 સે તં કમ્મભૂમગા ।  
 સે તં ગબ્ભવકંતિયા ।  
 સે તં મણુસ્સા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ળ. પ. ૧, સુ. ૧૨૦-૧૩૮

૭૨. દેવાણં પળ્ળવણા-

- પ. સે કિં તં દેવા ?  
 ડ. દેવા ચડવ્વિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-  
 ૧. ભવણવાસી, ૨. વાળમંતરા,  
 ૩. જોહસિયા, ૪. વેમાણિયા ।<sup>૨</sup>  
 પ. સે કિં તં ભવણવાસી ?  
 ડ. ભવણવાસી દસવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-  
 ૧. અસુરકુમારા, ૨. નાગકુમારા,  
 ૩. સુવળ્ળકુમારા, ૪. વિજ્જુકુમારા,  
 ૫. અગ્નિકુમારા, ૬. દીવકુમારા,  
 ૭. ઉદધિકુમારા, ૮. વિસાકુમારા,  
 ૯. વાડકુમારા, ૧૦. થણિયકુમારા ।<sup>૩</sup>  
 તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-  
 ૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।  
 સે તં ભવણવાસિણો ।  
 પ. સે કિં તં વાળમંતરા ?  
 ડ. વાળમંતરા અદ્ધવિહા પળ્ળત્તા, તં જહા-  
 ૧. કિન્નરા, ૨. કિંપુરિસા, ૩. મહોરગા,  
 ૪. ગંધવ્વા, ૫. જક્ખા, ૬. રક્ખસા,  
 ૭. ભૂયા, ૮. પિસાયા ।<sup>૪</sup>

આ યથાધ્યાત - ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન થયું.  
 આ ચારિત્રાર્યોનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.  
 અનૂદ્ધિ પ્રાપ્ત આર્યોનું વર્ણન થયું,  
 આ આર્યોનું વર્ણન થયું,  
 આ કર્મભૂમિજોનું વર્ણન થયું,  
 આ ગર્ભજોનું વર્ણન થયું,  
 આ મનુષ્યોનું વર્ણન પૂર્ણ થયું.

૭૨. દેવોની પ્રરુપણા :

- પ્ર. દેવ કેટલા પ્રકારના છે ?  
 ડ. દેવના ચાર પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. ભવનવાસી, ૨. વાણવ્યંતર,  
 ૩. જયોતિષિક, ૪. વૈમાનિક.  
 પ્ર. ભવનવાસી દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?  
 ડ. ભવનવાસી દેવના દસ પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. અસુરકુમાર, ૨. નાગકુમાર,  
 ૩. સુવર્ણકુમાર, ૪. વિદ્યુત્કુમાર,  
 ૫. અગ્નિકુમાર, ૬. દ્વીપકુમાર,  
 ૭. ઉદધિકુમાર, ૮. દિશાકુમાર,  
 ૯. વાયુકુમાર, ૧૦. સ્તનિતકુમાર.  
 એના સંક્ષેપમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.  
 આ ભવનવાસી દેવોનું વર્ણન થયું.  
 પ્ર. વાણવ્યંતર દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?  
 ડ. વાણવ્યંતર દેવના આઠ પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
 (૧) કિન્નર, (૨) કિંપુરુષ, (૩) મહોરગા,  
 (૪) ગંધર્વ, (૫) યક્ષ, (૬) રાક્ષસ,  
 (૭) ભૂત, (૮) પિશાચ.

૧. જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૩  
 ૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૪  
 (ખ) ઠાળં. અ. ૪, ડ. ૧, સુ. ૨૫૭નું છેલ્લું  
 (ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૪  
 (ઘ) વિયા. સ. ૨, ડ. ૭, સુ. ૧  
 (ચ) વિયા. સ. ૫, ડ. ૯, સુ. ૧૭  
 (છ) વિયા. સ. ૮, ડ. ૫, સુ. ૧૫

- (જ) વિયા. સ. ૧૩, ડ. ૨, સુ. ૧  
 (ઝ) વિયા. સ. ૨૦, ડ. ૮, સુ. ૧૭  
 ૩. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૬  
 (ખ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૫  
 (ગ) વિયા. સ. ૫, ડ. ૯, સુ. ૧૭  
 ૪. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૭  
 (ખ) ઠાળં. અ. ૮, સુ. ૬૫૪

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

સે તં ઘાળમંતરા ।<sup>૧</sup>

પ. સે કિં તં જોહસિયા ?

૩. જોહસિયા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ચંદા, ૨. સૂરા, ૩. ગહા,  
૪. નક્ખત્તા, ૫. તારા ।<sup>૨</sup>

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।<sup>૩</sup>

સે તં જોહસિયા ।

પ. સે કિં તં વેમાણિયા ?

૩. વેમાણિયા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. કપ્પોવગા ય, ૨. કપ્પાહ્યા ય ।<sup>૪</sup>

પ. સે કિં તં કપ્પોવગા ?

૩. કપ્પોવગા બારસવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સોહમ્મા, ૨. ઈસાણા, ૩. સળ્ણકુમારા,  
૪. માહિંદા, ૫. વંભલોયા, ૬. લંતયા,  
૭. મહાસુક્કા, ૮. સહસ્સારા, ૯. આણયા,  
૧૦. પાણયા, ૧૧. આરણા, ૧૨. અચ્ચુયા ।

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

સે તં કપ્પોવગા ।<sup>૫</sup>

પ. સે કિં તં કપ્પાહ્યા ?

૩. કપ્પાહ્યા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ગેવેજ્જગા ય, ૨. અણુત્તરોવવાહ્યા ય ।<sup>૬</sup>

પ. સે કિં તં ગેવેજ્જગા ?

૩. ગેવેજ્જગા ણવવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. હેટ્ટિમહેટ્ટિમગેવેજ્જગા,  
૨. હેટ્ટિમમજ્ઞિમગેવેજ્જગા,

એના સંક્ષેપમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ વાણવ્યંતરોનું વર્ણન થયું.

પ્ર. જ્યોતિષિક દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?

૩. જ્યોતિષિક દેવના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ચંદ્ર, ૨. સૂર્ય, ૩. ગ્રહ,  
૪. નક્ષત્ર, ૫. તારા.

એના સંક્ષેપમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ જ્યોતિષિક દેવોનું વર્ણન થયું.

પ્ર. વૈમાનિક દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?

૩. વૈમાનિક દેવના બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) કલ્પોપપન્ન, (૨) કલ્પાતીત.

પ્ર. કલ્પોપપન્ન દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?

૩. કલ્પોપપન્ન દેવના બાર પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) સૌધર્મ, (૨) ઈશાન, (૩) સનલુમાર,  
(૪) માહેન્દ્ર, (૫) બ્રહ્મલોક, (૬) લાંતક,  
(૭) મહાશુક, (૮) સહસ્ત્રાર, (૯) આણત,  
(૧૦) પ્રાણત, (૧૧) આરણ, (૧૨) અચ્યુત.

એના સંક્ષેપમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-  
(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ કલ્પોપપન્ન દેવોનું વર્ણન થયું.

પ્ર. કલ્પાતીત દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?

૩. કલ્પાતીત દેવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) ઐવેયક, (૨) અનુત્તરોપપાતિક.

પ્ર. ઐવેયક દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?

૩. ઐવેયક દેવના નવ પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) અધસ્તન - અધસ્તન - ઐવેયક,  
(૨) અધસ્તન - મધ્યમ - ઐવેયક,

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૫

(ખ) વિયા. સ. ૫, ૩. ૯, સુ. ૧૭

૨. (ક) ઠાણં. અ. ૫, ૩. ૧, સુ. ૪૦૧/૧

(ખ) વિયા. સ. ૫, ૩. ૯, સુ. ૧૭

૩. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૮

૪. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૯

(ખ) વિયા. સ. ૫, ૩. ૯, સુ. ૧૭

૫. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૧૦-૨૧૧

૬. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૧૨

૩. હેટ્ટિમઉવરિમગેવેજ્જગા,
૪. મજ્જિમહેટ્ટિમગેવેજ્જગા,
૫. મજ્જિમમજ્જિમગેવેજ્જગા,
૬. મજ્જિમઉવરિમગેવેજ્જગા,
૭. ઉવરિમહેટ્ટિમગેવેજ્જગા,
૮. ઉવરિમમજ્જિમગેવેજ્જગા,
૯. ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જગા ।<sup>૧</sup>

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

સે તં ગેવેજ્જગા ।

પ. સે કિં તં અણુત્તરોવવાઇયા ?

ઉ. અણુત્તરોવવાઇયા પંચવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વિજયા, ૨. વેજયંતા, ૩. જયંતા,
૪. અપરાજિતા, ૫. સવ્વટ્ઠસિદ્ધા ।<sup>૨</sup>

તે સમાસઓ દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તયા ય, ૨. અપજ્જત્તયા ય ।

સે તં અણુત્તરોવવાઇયા ।

સે તં કપ્પાઇયા ।

સે તં વેમાણિયા ।

સે તં દેવા ।

સે તં પંચેદિયા ।

સે તં સંસારસમાવળ્ણજીવપળ્ણવણા ।

સે તં જીવપળ્ણવણા ।

સે તં પળ્ણવણા ।<sup>૩</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧, સુ. ૧૪૬-૧૪૭

૭૩. જીવ-ચઊવીસદંડાસુચેયળ્ણત્તં પરૂવણં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! જીવે ? જીવે જીવે ?

ઉ. ગોયમા ! જીવે તાવ નિયમા જીવે, જીવે વિ નિયમા જીવે ।

૧. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૧૨-૨૧૫

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૧૬

(ખ) વિયા. સ. ૧૩, ઉ. ૨, સુ. ૦

વિયા. સ. ૭, ઉ. ૪, સુ. ૨

(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૫

(ઙ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૦૦

(ચ) સમ. સુ. ૧૪૯

(૩) અધસ્તાન - ઉપરિમ - ઐવેયક,

(૪) મધ્યમ - અધસ્તાન - ઐવેયક,

(૫) મધ્યમ - મધ્યમ - ઐવેયક,

(૬) મધ્યમ - ઉપરિમ - ઐવેયક,

(૭) ઉપરિમ - અધસ્તાન - ઐવેયક,

(૮) ઉપરિમ - મધ્યમ - ઐવેયક,

(૯) ઉપરિમ - ઉપરિમ - ઐવેયક.

એના સંક્ષેપમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ ઐવેયકોનું વર્ણન થયું.

પ્ર. અનુત્તરોપપાતિક દેવના કેટલા પ્રકાર છે ?

ઉ. અનુત્તરોપપાતિક દેવના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) વિજય, (૨) વૈજયન્ત, (૩) જયન્ત,

(૪) અપરાજીત. (૫) સર્વાર્થસિદ્ધ.

એના સંક્ષેપમાં બે પ્રકાર કહ્યા છે, જેમકે-

(૧) પર્યાપ્તા, (૨) અપર્યાપ્તા.

આ અનુત્તરોપપાતિક દેવોનું વર્ણન થયું.

આ કલ્પાતીત દેવોનું વર્ણન થયું.

આ વૈમાનિક દેવોનું વર્ણન થયું.

આ દેવોનું વર્ણન થયું.

આ પંચેન્દ્રિય જીવોનું વર્ણન થયું.

આ સંસાર સમાપન્ન જીવોની પ્રરુપણા થઈ.

આ જીવ પ્રરુપણા થઈ.

આ પ્રથમ પ્રરુપણા પદ પૂર્ણ થયું.

૭૩. જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં ચૈતન્યત્વનું પ્રરુપણ:

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ ચૈતન્ય છે કે ચૈતન્ય જીવ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જીવતો નિશ્ચિતરુપથી ચૈતન્ય રુપ છે અને ચૈતન્ય પણ નિશ્ચિતરુપથી જીવ છે.

પ. દં. ૧. જીવે ણં ભંતે ! નેરહ્ણ ? નેરહ્ણયે જીવે ?

૩. ગોયમા ! નેરહ્ણ તાવ નિયમા જીવે, જીવે પુણ મિય નેરહ્ણયે, મિય અનેરહ્ણ ।

પ. દં. ૨. જીવે ણં ભંતે ! અસુરકુમારે ? અસુરકુમારે જીવે ?

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારે તાવ નિયમા જીવે, જીવે પુણ મિય અસુરકુમારે મિય ણો અસુરકુમારે ।

દં. ૩-૨૪. एवं दंडओ णेयव्वो -जाव- वेमाणियाणं ।

- विया. स, ६, उ. १०, सु. २-५

૭૪. જીવ-ચતુર્વીસદંડાસુ 'જીવતિ' પદસ્મ પરૂવણં-

પ. જીવહ ભંતે ! જીવે ? જીવે જીવહ ?

૩. ગોયમા ! જીવહ તાવ નિયમા જીવે, જીવે પુણ મિય જીવહ મિય નો જીવહ ।

પ. દં. ૧. જીવહ ભંતે ! નેરહ્ણ ? નેરહ્ણ જીવહ ?

૩. ગોયમા ! નેરહ્ણ તાવ નિયમા જીવહ, જીવહ પુણ મિય નેરહ્ણ મિય અનેરહ્ણ ।

દં. ૨-૨૪, एवं दंडओ नेयव्वो -जाव- वेमाणियाणं ।

- विया. स, ६, उ. १०, सु. ६-८

૭૫. જીવ-ચતુર્વીસદંડાસુ પચ્ચક્ષાણી આહ પરૂવણં-

પ. જીવાણં ભંતે ! કિં પચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણી ?

૩. ગોયમા ! જીવા પચ્ચક્ષાણી વિ, અપચ્ચક્ષાણી વિ, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણી વિ ।

एवं मणुस्साण वि ।

पंचेदियतिरिक्खजोणिया आइल्लविरहिया ।

પ્ર. દં. ૧ ભંતે ! શું જીવ નારકી છે કે નારકી જીવ છે ?

૩. ગૌતમ ! નારકી તો નિશ્ચિતરૂપથી જીવ છે, પરંતુ જીવ તો કદાચિત્ નારકી પણ થઈ શકે છે અને કદાચિત્ નારકીથી અલગ પણ હોય શકે છે.

પ્ર. દં. ૨ ભંતે ! શું જીવ અસુરકુમાર છે કે અસુરકુમાર જીવ છે ?

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર તો નિશ્ચિતરૂપથી જીવ છે, પરંતુ જીવ તો કદાચિત્ અસુરકુમાર પણ હોય છે અને કદાચિત્ અસુરકુમાર ન પણ હોય.

દં. ૩-૨૪ આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી સર્વે દંડકોના (સૂત્રપાઠ) કહેવા જોઈએ.

૭૪. જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં પ્રાણ ધારણ કરવાની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! જે પ્રાણ ધારણ કરે છે તે જીવ કહેવાય છે કે જે જીવ છે તે પ્રાણ ધારણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પ્રાણ ધારણ કરે છે તે તો નિશ્ચિતરૂપથી જીવ છે પરંતુ જે જીવ હોય છે તે કદાચિત્ પ્રાણ ધારણ કરે છે અને કદાચિત્ પ્રાણ ધારણ નથી પણ કરતા.

પ્ર. દં. ૧ ભંતે ! જે પ્રાણ ધારણ કરે છે તે નારકી કહેવાય છે કે જે નારકી હોય છે તે પ્રાણ ધારણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! નારકી તો નિશ્ચિતરૂપથી પ્રાણ ધારણ કરે છે પરંતુ જે પ્રાણ ધારણ કરે છે તે કદાચિત્ નારકી થાય છે અને કદાચિત્ નારકી નથી પણ થતા.

દં. ૨-૨૪ આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધીના સર્વે દંડકોના (સૂત્રપાઠ) માટે કહેવું જોઈએ.

૭૫. જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાની આદિનું પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ પ્રત્યાખ્યાની છે, અપ્રત્યાખ્યાની છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ પ્રત્યાખ્યાની પણ છે, અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ ત્રણ પ્રકારના છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક જીવ પ્રારંભના વિકલ્પથી રહિત છે, તે પ્રત્યાખ્યાની નથી હોતા.

સેસા સઘ્વે અપચ્ચક્ષાણી -જાવ- વેમાણિયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં પચ્ચક્ષાણીણં  
અપચ્ચક્ષાણીણં પચ્ચક્ષાણા-પચ્ચક્ષાણીણ ય  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સઘ્વત્થોવા જીવા પચ્ચક્ષાણી,  
૨. પચ્ચક્ષાણામપચ્ચક્ષાણી અસંખેજ્જગુણા,  
૩. અપચ્ચક્ષાણી અણંતગુણા,  
પંચેદિય તિરિક્કજોણિયા-સઘ્વત્થોવા પચ્ચક્ષાણા-  
પચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી અસંખેજ્જગુણા ।

મણુસ્સા-સઘ્વત્થોવા પચ્ચક્ષાણી, પચ્ચક્ષાણા-  
પચ્ચક્ષાણી સંખેજ્જગુણા, અપચ્ચક્ષાણી  
અસંખેજ્જગુણા ।<sup>૧</sup>

- વિયા. સ. ૭, ૩. ૨ સુ. ૨૯-૩૫

૭૬. જીવ-ચરવીસદંડાસુ મૂલોત્તરગુણ પચ્ચક્ષાણીઆદ  
પરૂવણં-

પ. જીવા ણં ભંતે ! કિં મૂલગુણપચ્ચક્ષાણી,  
ઉત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી ?

૩. ગોયમા ! જીવા મૂલગુણપચ્ચક્ષાણી વિ,  
ઉત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી વિ, અપચ્ચક્ષાણી વિ ।

પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! કિં મૂલગુણપચ્ચક્ષાણી,  
ઉત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી ?

૩. ગોયમા ! નેરહયા નો મૂલગુણપચ્ચક્ષાણી, નો  
ઉત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી ।

દં. ૨-૧૯. એવં -જાવ- ચરરિંદિયા ।

દં. ૨૦-૨૧. પંચેદિયતિરિક્કજોણિયા મણુસ્સા ચ  
જહા જીવા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસિય-વેમાણિયા જહા  
નેરહયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં મૂલગુણપચ્ચક્ષાણીણં,  
ઉત્તરગુણપચ્ચક્ષાણીણં અપચ્ચક્ષાણીણ ય કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

બાકી સર્વે જીવ વૈમાનિકો સુધી અપ્રત્યાખ્યાની છે.

પ્ર. ભંતે ! આ પ્રત્યાખ્યાની, અપ્રત્યાખ્યાની અને  
પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની જીવોમાં કોણ કોનાથી  
થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા જીવ પ્રત્યાખ્યાની છે.  
૨. (તેનાથી) પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાત-  
ગુણ છે,

૩. (તેનાથી ) અપ્રત્યાખ્યાની અનંતગુણ છે.  
પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિક જીવોમાં પ્રત્યાખ્યાના-  
પ્રત્યાખ્યાની જીવ સૌથી થોડા છે અને (તેનાથી)  
અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાતગુણ છે.

મનુષ્યોમાં પ્રત્યાખ્યાની સૌથી થોડા છે. (તેનાથી)  
પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની સંખ્યાતગુણ છે અને  
(તેનાથી પણ) અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાતગુણ છે.

૭૬. જીવ - ચૌવીસ દંડકોમાં મૂળોત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાની  
આદિનું પ્રરૂપણ :

જૈન પ્ર. સાઈટ  
જેનમ ઉગતિ શાસ્ત્ર  
ભંતે ! શું જીવ મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની છે, ઉત્તરગુણ  
પ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ (સમુચ્ચયરૂપથી) મૂળગુણ  
પ્રત્યાખ્યાની પણ છે, ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની  
પણ છે અને અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

પ્ર. દં. ૧ ભંતે ! શું નારકી જીવ મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની  
છે, ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની  
છે ?

૩. ગૌતમ ! નારકી જીવ મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની  
અને ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની નથી પરંતુ  
અપ્રત્યાખ્યાની છે.

દં. ૨-૧૯ આ પ્રમાણે ચતુરિન્દ્રિય જીવો સુધી  
કહેવું જોઈએ.

દં. ૨૦-૨૧ પંચેન્દ્રિયતિર્યયો અને મનુષ્યોના  
માટે (ઔધિક) જીવોની જેમ કહેવું જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪ વાણવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક-  
દેવોના માટે નારકી જીવોની જેમ કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની, ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની  
અને અપ્રત્યાખ્યાની આ જીવોમાં કોણ કોનાથી  
થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૧. વિયા. સ. ૬, ૩. ૪, સુ. ૨૧

૩. ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા મૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, ઉત્તરગુણપચ્ચક્ખાણી અસંખેજ્જગુણા, અપચ્ચક્ખાણી અણંતગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મૂલગુણ પચ્ચક્ખાણીણં, ઉત્તરગુણપચ્ચક્ખાણીણં, અપચ્ચક્ખાણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા પંચેદિયતિરિક્ખ-જોણિયા મૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, ઉત્તરગુણપચ્ચક્ખાણી અસંખેજ્જગુણા, અપચ્ચક્ખાણી અસંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! મણુસ્સાણં મૂલગુણપચ્ચક્ખાણીણં, ઉત્તરગુણપચ્ચક્ખાણીણં, અપચ્ચક્ખાણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સવ્વત્થોવા મણુસ્સા મૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, ઉત્તરગુણપચ્ચક્ખાણી સંખેજ્જગુણા, અપચ્ચક્ખાણી અસંખેજ્જગુણા ।

- વિયા. સ. ૭, ૩. ૨, સુ. ૯-૧૬

૭૭. જીવ-ચઙ્ગીસદંડેસુ સવ્વદેસમૂલોત્તરગુણ પચ્ચક્ખાણી આઈ પરૂવણં-

પ. જીવાણં ભંતે ! કિં સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, દેસ-મૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, અપચ્ચક્ખાણી ?

૩. ગોયમા ! જીવા સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી વિ, દેસ-મૂલગુણપચ્ચક્ખાણી વિ, અપચ્ચક્ખાણી વિ ।

પ. દં. ૧. નેરહયાણં ભંતે ! કિં સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, દેસમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, અપચ્ચક્ખાણી ?

૩. ગોયમા ! નેરહયા નો સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, નો દેસમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, અપચ્ચક્ખાણી ।

દં. ૨-૧૯ એવં -જાવ- ચઙ્ગરિદિયા ।

પ. દં. ૨૦. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કિં સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, દેસમૂલગુણપચ્ચક્ખાણી, અપચ્ચક્ખાણી ?

૩. ગૌતમ ! સૌથી થોડા જીવ મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની છે, (તેનાથી) ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાતગુણા છે, (તેનાથી) અપ્રત્યાખ્યાની અનન્તગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની, ઉત્તરગુણ-પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની જીવોમાં પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્યોનિક જીવ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્ય-યોનિક જીવ સૌથી થોડા છે. (તેનાથી) ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાતગુણા છે, (તેનાથી) અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની, ઉત્તરગુણ-પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની જીવોમાં મનુષ્ય કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! મૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની મનુષ્ય સૌથી થોડા છે,

(તેનાથી) ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની સંખ્યાતગુણા છે, (તેનાથી) અપ્રત્યાખ્યાની અસંખ્યાતગુણા છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

૭૭. જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં સર્વદેશ મૂલોત્તરગુણ પ્રત્યાખ્યાની આદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ સર્વમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની, દેશગુણ-પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ (સમુચ્ચયમાં) સર્વમૂળગુણ-પ્રત્યાખ્યાની પણ છે, દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની પણ છે અને અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું નારકીના જીવ સર્વમૂળગુણ-પ્રત્યાખ્યાની, દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની છે ?

૩. ગૌતમ ! નારકીના જીવ સર્વમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની અને દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની નથી પણ અપ્રત્યાખ્યાની છે.

દં. ૨-૧૯ આ પ્રમાણે ચઙ્ગરિન્દ્રિય સુધી કહેવું જોઈએ.

પ્ર. દં. ૨૦. ભંતે ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્યોનિક જીવ શું સર્વમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની, દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની છે ?

૩. ગોયમા ! પંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા, નો સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ષાણી, દેસમૂલગુણપચ્ચક્ષાણી વિ, અપચ્ચક્ષાણી વિ ।

દં. ૨૧. મણુસ્સા જહા જીવા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર જોહસ વેમાણિયા જહા નેરહયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવા ણં સવ્વમૂલગુણપચ્ચક્ષાણીણં, દેસમૂલગુણપચ્ચક્ષાણીણં અપચ્ચક્ષાણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા સવ્વમૂલગુણ-પચ્ચક્ષાણી, દેસમૂલગુણપચ્ચક્ષાણી અસંખેજ્જગુણા, અપચ્ચક્ષાણી અણંતગુણા ।

ણવરં - સવ્વત્થોવા પંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા દેસમૂલગુણપચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી અસંખેજ્જગુણા ।

પ. જીવા ણં ભંતે ! કિં સવ્વુત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી, દેસુત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી ?

૩. ગોયમા ! જીવા સવ્વુત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી વિ, દેસુત્તરગુણપચ્ચક્ષાણી વિ, અપચ્ચક્ષાણી વિ,

પંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા મણુસ્સા ય એવં ચેવ ।

સેસા અપચ્ચક્ષાણી -જાવ- વેમાણિયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવા ણં સવ્વુત્તરગુણપચ્ચક્ષાણીણં, દેસુત્તરગુણપચ્ચક્ષાણીણં, અપચ્ચક્ષાણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! તિણિ વિ જહા પઢમે દંડણ (સૂ. ૧૪-૧૬) -જાવ- મણુસ્સા ણં ।

- વિયા. સ. ૭, ૩. ૨, સુ. ૧૭-૨૭

૭૮. જીવ-ચઽવીસદંડણસુ સવીરિયાવીરિયત્ત પહ્વણં-

પ. જીવા ણં ભંતે ! કિં સવીરિયા ? અવીરિયા ?

૩. ગોયમા ! સવીરિયા વિ, અવીરિયા વિ ।

૭. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યયયોનિક સર્વમૂળગુણ-પ્રત્યાખ્યાની નથી પરંતુ દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની પણ છે અને અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

દં. ૨૧. મનુખ્યો માટે (ઔધિક) જીવોની જેમ કહેવું જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવો માટે નારકીની જેમ કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! આ સર્વમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની, દેશમૂળગુણ-પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની જીવોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! સૌથી થોડા સર્વમૂળગુણ પ્રત્યાખ્યાની જીવ છે. (તેનાથી) દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની જીવ અસંખ્યાતગુણ છે, (તેનાથી) અપ્રત્યાખ્યાની જીવ અનન્તગુણા છે.

વિશેષ - દેશમૂળગુણપ્રત્યાખ્યાની પંચેન્દ્રિયતિર્યય યોનિક સૌથી થોડા છે અને અપ્રત્યાખ્યાની તેનાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! જીવ શું સર્વઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની છે, દેશઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની છે કે અપ્રત્યાખ્યાની છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ સર્વ ઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની પણ છે, દેશઉત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની પણ છે અને અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

પંચેન્દ્રિયતિર્યય યોનિક અને મનુખ્યોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે કહેવું જોઈએ.

વૈમાનિક સુધી બાકીના સર્વ જીવ અપ્રત્યાખ્યાની છે.

પ્ર. ભંતે ! આં સર્વોત્તરગુણપ્રત્યાખ્યાની, દેશોત્તરગુણ-પ્રત્યાખ્યાની અને અપ્રત્યાખ્યાની જીવોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! આ ત્રણેયનું અલ્પબહુત્વ પ્રથમ દહડકમાં કહેવા મુજબ મનુખ્યો સુધી જાણવું જોઈએ.

૭૮. જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં સવીર્યત્વ-અવીર્યત્વનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ સવીર્ય છે કે અવીર્ય છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ સવીર્ય પણ છે અને અવીર્ય પણ છે.

- પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ-  
“जीवा सवीरिया वि ? अवीरिया वि ?”
૩. ગોયમા ! જીવા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. સંસારસમાવન્નગા ય,  
૨. અસંસારસમાવન્નગા ય ।  
૧. તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવન્નગા તે ણં સિદ્ધા,  
સિદ્ધા ણં અવીરિયા ।  
૨. તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવન્નગા તે દુવિહા  
પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. સેલેસિપડિવન્નગા ય, ૨. અસેલેસિપડિવન્નગા ય ।  
૧. તત્થ ણં જે તે સેલેસિપડિવન્નગા તે ણં  
લલ્લિવીરિણં સવીરિયા,  
કરણવીરિણં અવીરિયા ।  
૨. તત્થ ણં જે તે અસેલેસિપડિવન્નગા તે ણં  
લલ્લિવીરિણં સવીરિયા,  
કરણવીરિણં સવીરિયા વિ, અવીરિયા વિ ।
- સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं बुच्चइ-  
“जीवा सवीरिया वि, अवीरिया वि ।”
- પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! किं सवीरिया ? अवीरिया ?
૩. ગોયમા ! નેરહયા લલ્લિવીરિણં સવીરિયા,  
કરણવીરિણં સવીરિયા વિ, અવીરિયા વિ,
- પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ-  
“नेरइया लल्लिवीरिणं सवीरिया, करणवीरिणं  
सवीरिया वि, अवीरिया वि ?”
૩. ગોયમા ! જેસિ ણં નેરહયાણં અત્થિ ઉટ્ઠાણે કમ્મે  
વલે વીરિણ-પુરિસક્કાર પરકમ્મે ।  
તે ણં નેરહયા લલ્લિવીરિણ વિ સવીરિયા,  
કરણવીરિણ વિ સવીરિયા,  
જેસિ ણં નેરહયાણં નત્થિ ઉટ્ઠાણે -જાવ-પુરિસક્કાર  
પરકમ્મે તે ણં નેરહયા લલ્લિવીરિણં સવીરિયા,  
કરણવીરિણં અવીરિયા ।

- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
‘જીવ સવીર્ય પણ છે અને અવીર્ય પણ છે ?’
૩. ગૌતમ ! જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. સંસાર સમાપન્નક (સંસારી),  
૨. અસંસાર સમાપન્નક (સિદ્ધ).  
૧. આમાંથી જે જીવ અસંસાર સમાપન્નક છે  
તે સિદ્ધ જીવ છે અને અવીર્ય છે.  
૨. આમાંથી જે જીવ સંસાર સમાપન્નક છે તે  
બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. શૈલેશી પ્રતિપન્નક, ૨. અશૈલેશી પ્રતિપન્નક.  
૧. આમાંથી જે શૈલેશી પ્રતિપન્નક છે તે  
લલ્લિવીર્યની અપેક્ષાએ સવીર્ય છે.  
કરણવીર્યની અપેક્ષાએ અવીર્ય છે.  
૨. જે અશૈલેશી પ્રતિપન્નક છે તે લલ્લિવીર્યની  
અપેક્ષાએ સવીર્ય છે.  
કરણવીર્યની અપેક્ષાએ સવીર્ય પણ છે અને  
અવીર્ય પણ છે.
- માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
‘જીવ સવીર્ય પણ છે અને અવીર્ય પણ છે.’
- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! शुं नारक जिव सवीर्य छे के अवीर्य  
छे ?
૩. ગૌતમ ! નારક જીવ લલ્લિવીર્યની અપેક્ષાએ  
સવીર્ય છે, કરણવીર્યની અપેક્ષાએ સવીર્ય પણ  
છે અને અવીર્ય પણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“नारक जिव लल्लिवीर्यनी अपेक्षाએ सवीर्य छे  
अने करणवीर्यनी अपेक्षाએ सवीर्य પણ छे  
अने अवीर्य પણ छे ?”
૩. ગૌતમ ! જે નારક જીવમાં ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય  
અને પુરુષકાર પરાકમ છે.  
તે નારક જીવ લલ્લિવીર્ય અને કરણવીર્ય બન્નેની  
અપેક્ષાએ સવીર્ય છે.  
જે નારક ઉત્થાન -યાવત્- પુરુષકાર - પરાકમથી  
રહિત છે તે નારક લલ્લિવીર્યની અપેક્ષાએ  
સવીર્ય છે પણ કરણવીર્યથી અવીર્ય છે.



સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“નેરહયા લલ્હિવીરિણં સવીરિયા, કરણવીરિણં સવીરિયા વિ, અવીરિયા વિ ।”

દં. ૨-૨૦. જહા નેરહયા एवं -જાવ- પંચેદિય-તિરિક્ષજોણિયા ।

દં. ૨૧. મણુસ્સા જહા ઓહિયા જીવા ।

જવરં-સિદ્ધવજ્જા ભાણિયવ્વા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસ-વેમાણિયા જહા નેરહયા ।

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૮, સુ. ૧૦-૧૧,

૭૯. જીવ-ચડવીસદંડણુ પચ્ચક્ષાણિત્તાઈ પરૂવણં-

પ. જીવા ણં ભંતે ! કિં પચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણી ?

ડ. ગોયમા ! જીવા પચ્ચક્ષાણી વિ, અપચ્ચક્ષાણી વિ, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણી વિ ।

પ. સવ્વજીવાણં ભંતે ! કિં પચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણી ?

ડ. ગોયમા ! નેરહયા અપચ્ચક્ષાણી -જાવ- ચડરિંદિયા, સેસા ડો પહિસેહેયવ્વા ।

પંચેદિય-તિરિક્ષજોણિયા નો પચ્ચક્ષાણી, અપચ્ચક્ષાણી વિ, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણી વિ ।

મણુસ્સા તિણ્ણિ વિ ।

સેસા જહા નેરહયા ।

- વિયા. સ. ૬, ડ. ૪, સુ. ૨૧

૮૦. જીવ-ચડવીસદંડણુ પચ્ચક્ષાણાઈ જાણણ-કુવ્વણ પરૂવણં-

પ. જીવા ણં ભંતે ! કિં પચ્ચક્ષાણં જાણંતિ, અપચ્ચક્ષાણં જાણંતિ, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણં જાણંતિ ?

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“નારક લલ્હિવીર્યની અપેક્ષાએ સવીર્ય છે અને કરણવીર્યની અપેક્ષાએ સવીર્ય પણ છે અને અવીર્ય પણ છે.”

દં. ૨-૨૦. જે પ્રમાણે નારક જીવોના વિષયમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સુધીના જીવોનું સમજવું જોઈએ.

દં. ૨૧. મનુષ્યોના માટે સામાન્ય જીવોની જેમ સમજવું જોઈએ.

વિશેષ - સિદ્ધોને છોડીને વર્ણન કરવું જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકદેવોના વિષયમાં નારકની જેમ કહેવું જોઈએ.

૭૯. જીવ ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ પ્રત્યાખ્યાની છે, અપ્રત્યાખ્યાની છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની છે ?

ડ. ગૌતમ ! જીવ પ્રત્યાખ્યાની પણ છે. અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! શું સર્વ જીવ પ્રત્યાખ્યાની છે, અપ્રત્યાખ્યાની છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની છે ?

ડ. ગૌતમ ! નારકથી ચંદ્રિય સુધીના જીવ અપ્રત્યાખ્યાની છે, બાકી બે (પ્રત્યાખ્યાની અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની) ભાંગાનો નિષેધ કરવો જોઈએ.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક પ્રત્યાખ્યાની નથી પરંતુ અપ્રત્યાખ્યાની પણ છે અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાની પણ છે.

મનુષ્યમાં ત્રણેય ભાંગા હોય છે.

બાકી જીવોનું વર્ણન નારકજીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

૮૦. જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિને જાણવું અને કરવાનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ પ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે, અપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને જાણે છે ?

૩. ગોયમા ! જે પંચેદિયા તે તિણિ વિ જાણંતિ, અવસેસા પચ્ચક્ષાણં ન જાણંતિ ।

૫. જીવા ણં ભંતે ! કિં પચ્ચક્ષાણં કુલ્લંતિ, અપચ્ચક્ષાણં કુલ્લંતિ, પચ્ચક્ષાણાપચ્ચક્ષાણં કુલ્લંતિ ?

૩. ગોયમા ! જહા ઓહિયા તહા કુલ્લના ।

- વિયા. સ. ૬, ડ. ૪, સુ. ૨૨-૨૩

૮૧. જીવ-ચડવીસદંડેસુ પચ્ચક્ષાણાઈ નિલ્લત્તિયાયુત્ત પરૂવણં-

૫. જીવા ણં ભંતે ! કિં પચ્ચક્ષાણનિલ્લત્તિયાડયા, અપચ્ચક્ષાણ-નિલ્લત્તિયાડયા, પચ્ચક્ષાણા-પચ્ચક્ષાણ-નિલ્લત્તિયાડયા ?

૩. ગોયમા ! જીવા ય વેમાણિયા ય પચ્ચક્ષાણ-નિલ્લત્તિયાડયા, તિણિ વિ ।

અવસેસા અપચ્ચક્ષાણનિલ્લત્તિયાડયા ।

- વિયા. સ. ૬, ડ. ૪, સુ. ૨૪

૮૨. જીવ-ચડવીસદંડેસુ સુત્ત-જાગરા સંવુડા-સંવુડાઈ ય પરૂવણં-

૫. જીવાણં ભંતે ! કિં સુત્તા, જાગરા, સુત્ત-જાગરા ?

૩. ગોયમા ! જીવા સુત્તા વિ, જાગરા વિ, સુત્તજાગરા વિ ।

૫. દં. ૧. નેરહ્યાણં ભંતે ! કિં સુત્તા, જાગરા, સુત્તજાગરા ?

૩. ગોયમા ! નેરહ્યા સુત્તા, નો જાગરા, નો સુત્તજાગરા ।

દં. ૨-૧૯. એવં -જાવ- ચડરિંદિયા ।

૫. દં. ૨૦. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા ણં ભંતે ! કિં સુત્તા, જાગરા, સુત્તજાગરા ?

૩. ગોયમા ! સુત્તા, નો જાગરા, સુત્તજાગરા વિ ।

૩. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય જીવ ત્રણેય ભાંગાને જાણે છે, બાકી જીવ પ્રત્યાખ્યાનને નથી જાણતા (અપ્રત્યાખ્યાન અને પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનને પણ નથી જાણતા)

૫. ભંતે ! શું જીવ પ્રપ્યાખ્યાન કરે છે, અપ્રત્યાખ્યાન કરે છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાન કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વોક્ત સામાન્ય વર્ણનની જેમ પ્રત્યાખ્યાન કરવાનું પણ કહેવું જોઈએ.

૮૧. જીવ ચોવીસદંડકોમાં પ્રત્યાખ્યાનાદિથી નિષ્પન્ન આયુષ્યનું પ્રરૂપણ :

૫. ભંતે ! જીવ પ્રત્યાખ્યાનથી નિષ્પન્ન આયુષ્યવાળા છે, અપ્રત્યાખ્યાનથી નિષ્પન્ન આયુષ્યવાળા છે કે પ્રત્યાખ્યાનાપ્રત્યાખ્યાનથી નિષ્પન્ન આયુષ્યવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ અને વૈમાનિકદેવ પ્રત્યાખ્યાનથી નિષ્પન્ન આયુષ્યવાળા આદિ ત્રણેય વિકલ્પોથી યુક્ત છે.

બાકી સર્વે જીવ અપ્રત્યાખ્યાનથી નિષ્પન્ન આયુષ્યવાળા છે.

૮૨. જીવ - ચોવીસદંડકોમાં સુપ્ત - જાગૃત અને સંવૃત-અસંવૃત આદિનું પ્રરૂપણ :

૫. ભંતે ! જીવ સુપ્ત છે, જાગૃત છે કે સુપ્ત - જાગૃત છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ સુપ્ત પણ છે, જાગૃત પણ છે અને સુપ્ત-જાગૃત પણ છે.

૫. દં. ૧. ભંતે ! નારક જીવ સુપ્ત છે, જાગૃત છે કે સુપ્ત-જાગૃત છે ?

૩. ગૌતમ ! નારક સુપ્ત છે પણ જાગૃત નથી અને સુપ્ત-જાગૃત પણ નથી.

દં. ૨-૧૯. આ પ્રમાણે ચૌરિન્દ્રિય સુધીના જીવો માટે કહેવું જોઈએ.

૫. દં. ૨૦. ભંતે ! શું પંચેન્દ્રિયતિર્યચ્યોનિક જીવ સુપ્ત છે, જાગૃત છે કે સુપ્ત-જાગૃત છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સુપ્ત છે, જાગૃત નથી, સુપ્ત-જાગૃત છે.

દં. ૨૧. મણુસ્તા જહા જીવા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસિય-વેમાણિયા જહા નેરહયા ।

- વિયા. મ. ૧૬, ડ. ૬, મુ. ૩-૮

પ. જીવા ણં મંતે ! કિં મંવુડા, અમંવુડા, સંવુડાસંવુડા ?

ડ. ગોયમા ! જીવા મંવુડા વિ, અમંવુડા વિ, સંવુડાસંવુડા વિ ।

एवं जहेव मुत्ताणं दंडओ तहेव भाणियच्चो ।

- વિયા. મ. ૧૬, ડ. ૬, મુ. ૧૦

૮૩. જીવ-ચડવીસદંડાસુ આયારંભાઈ પરૂવણં-

પ. જીવાણં મંતે ! કિં આયારંભા, પરારંભા, તદુભયારંભા, અણારંભા ?

ડ. ગોયમા ! અત્યેગહયા જીવા આયારંભા વિ, પરારંભા વિ, તદુભયારંભા વિ, નો અણારંભા, અત્યેગહયા જીવા નો આયારંભા, નો પરારંભા, નો તદુભયારંભા, અણારંભા ।

પ. મે કેણટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચહ-  
'અત્યેગહયા જીવા આયારંભા વિ -જાવ- નો અણારંભા ।  
અત્યેગહયા જીવા નો આયારંભા -જાવ- અણારંભા ।'

પ. ગોયમા ! જીવા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. મંસારમમાવન્નગા ય ।

૨. અમંસારમમાવન્નગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે અસંસારસમાવન્નગા તે ણં સિદ્ધા,  
સિદ્ધા ણં નો આયારંભા -જાવ- અણારંભા ।

૨. તત્થ ણં જે તે સંસારસમાવન્નગા તે દુવિહા  
પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સંજયા ય, ૨. અસંજયા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે સંજયા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં  
જહા-

૧. પમત્તસંજયા ય, ૨. અપ્પમત્તસંજયા ય ।

દં. ૨૧. મનુષ્યોનું વર્ણન સામાન્ય જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકોનું વર્ણન નારક જેમ (સુપ્ત) જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જીવ સંવૃત છે, અસંવૃત છે કે સંવૃતાસંવૃત છે ?

ડ. ગૌતમ ! જીવ સંવૃત પણ છે, અસંવૃત પણ છે અને સંવૃતાસંવૃત પણ છે.

જેમ સુપ્ત જીવોના દંડક (સૂત્રપાઠ) કહ્યા - તેજ પ્રમાણે આગળનું વર્ણન જાણવું જોઈએ.

૮૩. જીવ - ચોવીસદંડકોમાં આત્મારંભાદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ આત્મારંભી છે, પરારંભી છે, તદુભયારંભી છે કે અનારંભી છે ?

ડ. ગૌતમ ! કેટલાક જીવ આત્મારંભી છે, પરારંભી છે અને તદુભયારંભી પણ છે, પરંતુ અનારંભી નથી. કેટલાક જીવ આત્મારંભી નથી. પરારંભી પણ નથી અને તદુભયારંભી પણ નથી પરંતુ અનારંભી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
કેટલાક જીવ આત્મારંભી છે -યાવત્- અનારંભી નથી તથા કેટલાક જીવ આત્મારંભી નથી -યાવત્- અનારંભી છે ?

ડ. ગૌતમ ! જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સંસાર સમાપન્નક,

૨. અસંસાર સમાપન્નક.

૧. તેમાંથી જે જીવ અસંસાર સમાપન્નક છે તે સિદ્ધ (મુક્ત) છે અને સિદ્ધ ભગવાન ન તો આત્મારંભી છે -યાવત્- અનારંભી છે.

૨. તેમાંથી જે સંસાર સમાપન્નક જીવ છે તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સંયત, ૨. અસંયત.

૧. તેમાંથી જે સંયત છે તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પ્રમત્તસંયત, ૨. અપ્રમત્તસંયત.

૧. તત્થ ણં જે તે અપ્પમત્તસંજયા તે ણં નો આચારંભા -જાવ- અણારંભા ।

૨. તત્થ ણં જે તે પમત્તસંજયા તે સુભં જોગં પડુચ્ચ નો આચારંભા -જાવ- અણારંભા ।

અસુભં જોગં પડુચ્ચ આચારંભા વિ -જાવ- નો અણારંભા ।

તત્થ ણં જે તે અસંજયા તે અવિરદં પડુચ્ચ આચારંભા વિ -જાવ- નો અણારંભા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

'અત્યેગદ્ધયા જીવા આચારંભા વિ -જાવ- નો અણારંભા,

અત્યેગદ્ધયા જીવા નો આચારંભા -જાવ- અણારંભા ।'

પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! કિં આચારંભા, પરારંભા, તદ્દુભચારંભા, અણારંભા ?

૩. ગોયમા ! અવિરદં પડુચ્ચ નેરહયા આચારંભા વિ -જાવ- નો અણારંભા ।

દં. ૨-૨૦. એવં -જાવ- અસુરકુમારા વિ -જાવ- પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા ।

દં. ૨૧. મણુસ્સા જહા જીવા ।

ળવરં- સિદ્ધવિરહિયા ભાણિયચ્ચા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતરા-જોહસિયા-વેમાણિયા જહા નેરહયા ।

- વિયા. સ. ૧, ૩. ૧. સુ. ૭-૮

૮૪. જીવ-ચ્ચડવીમદંડગાણં અહિગરણાપ્પદેહિં પરૂવણં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! કિં અધિકરણી, અધિકરણં ?

૩. ગોયમા ! જીવે અધિકરણી વિ, અધિકરણં વિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

"જીવે અધિકરણી વિ, અધિકરણં વિ ?"

૩. ગોયમા ! અવિરદં પડુચ્ચ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

૧. તેમાંથી જે અપ્રમત્તસંયત છે તે આત્મારંભી નથી -યાવત્- અનારંભી છે.

૨. તેમાંથી જે પ્રમત્તસંયત છે, તે શુભ યોગની અપેક્ષાએ આત્મારંભી નથી -યાવત્- અનારંભી છે.

અશુભયોગની અપેક્ષાએ આત્મારંભી છે -યાવત્- અનારંભી નથી.

તેમાંથી જે અસંયત છે, તે અવિરતિની અપેક્ષાએ આત્મારંભી છે. -યાવત્- અનારંભી નથી.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

કેટલાક જીવ આત્મારંભી છે -યાવત્- અનારંભી નથી.

કેટલાક જીવ આત્મારંભી નથી -યાવત્- અનારંભી છે.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકીના જીવ શું આત્મારંભી છે, પરારંભી છે, તદ્દુભચારંભી છે કે અનારંભી છે ?

૩. ગૌતમ ! અવિરતિની અપેક્ષાએ નારકીના જીવ આત્મારંભી છે -યાવત્- અનારંભી નથી.

દં. ૨-૨૦. આ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

દં. ૨૧. મનુષ્યોનું વર્ણન સામાન્ય જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

વિશેષ - સિદ્ધોને છોડીને કહેવું જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકદેવોનું વર્ણન નારકીની જેમ કરવું જોઈએ.

૮૪. જીવ - ચોવીસ દંડકોના અધિકરણ આદિ પદો દ્વારા નિરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

"જીવ અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે?"

૩. ગૌતમ ! અવિરતિની અપેક્ષાએ (જીવ અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.)

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જીવે અધિકરણી વિ, અધિકરણં વિ !”

પ. દં. ૧. નેરહાણં ભંતે ! કિં અધિકરણી અધિકરણં ?

૩. ગોયમા ! અધિકરણી વિ, અધિકરણં વિ ।

એવં જહેવ જીવે તહેવ નેરહાણ વિ ।

દં. ૨-૨૪. એવં નિરંતરં -જાવ- વેમાણિણ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! કિં સાહિકરણી, નિરધિકરણી ?

૩. ગોયમા ! સાહિકરણી, નો નિરધિકરણી ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“જીવે સાહિકરણી, નો નિરધિકરણી ?”

૩. ગોયમા ! અવિરહં પહુચ્ચ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-

“જીવે સાહિકરણી, નો નિરધિકરણી ।”

દં. ૧-૨૪. એવં ણેરહાણ -જાવ- વેમાણિણ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! કિં આયાહિકરણી પરાહિકરણી તદુભયાહિકરણી ?

૩. ગોયમા ! આયાહિકરણી વિ, પરાહિકરણી વિ, તદુભયાહિકરણી વિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ-

“જીવે કિં આયાહિકરણી -જાવ- તદુભયાહિકરણી વિ?”

૩. ગોયમા ! અવિરહં પહુચ્ચ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-

“જીવે આયાહિકરણી -જાવ- તદુભયાહિકરણી વિ ।”

‘જીવ અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.’

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકીના જીવ શું અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.

જેમ જીવ (સામાન્ય) ના વિષયમાં કહ્યું તેજ પ્રમાણે નારકના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે નિરંતર વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ સાધિકરણી છે કે નિરધિકરણી છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ સાધિકરણી છે, નિરધિકરણી નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

‘જીવ સાધિકરણી છે, નિરધિકરણી નથી ?’

૩. ગૌતમ ! અવિરતિની અપેક્ષાએ (જીવ સાધિકરણી છે, નિરધિકરણી નથી)

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

‘જીવ સાધિકરણી છે, નિરધિકરણી નથી.’

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જીવ આત્માધિકરણી છે, પરાધિકરણી છે કે તદુભયાધિકરણી છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ આત્માધિકરણી પણ છે, પરાધિકરણી પણ છે અને તદુભયાધિકરણી પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“જીવ આત્માધિકરણી પણ છે -યાવત્- તદુભયાધિકરણી પણ છે ?”

૩. ગૌતમ ! અવિરતિની અપેક્ષાએ જીવ (આત્માધિકરણી પણ છે -યાવત્- તદુભયાધિકરણી પણ છે)

માટે હે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

‘જીવ આત્માધિકરણી પણ છે -યાવત્- તદુભયાધિકરણી પણ છે.’

દં. ૧-૨૪. एवं णेरइए -जाव- वेमाणिए ।

- પ. जीवा णं भंते ! अहिकरणे किं आयप्पयोगनिव्वत्तिए, परप्पयोगनिव्वत्तिए, तदुभयप्पयोगनिव्वत्तिए ?
- उ. गोयमा ! आयप्पयोगनिव्वत्तिए वि, परप्पयोगनिव्वत्तिए वि, तदुभयप्पयोगनिव्वत्तिए वि ।
- પ. से केणट्ठेणं भंते ! एवं वुच्चइ-  
“जीवाणं अहिकरणे आयप्पयोगनिव्वत्तिए -जाव-  
तदुभयप्पयोगनिव्वत्तिए ?”
- उ. गोयमा ! अविरइं पडुच्च ।

से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं वुच्चइ-

“जीवाणं आयप्पयोगनिव्वत्तिए वि -जाव-  
तदुभयप्पयोगनिव्वत्तिए वि ।”

દં. ૧-૨૪. एवं णेरइयाणं -जाव- वेमाणियाणं ।  
- विया. स. ૧૬, उ. ૧, सु. ૯-૧૭

૮૫. સરીર નિવ્વત્તેમાણેસુ જીવેસુ અહિકરણિ અહિકરણ પરૂવણં-

- પ. कति णं भंते ! सरीरगा पण्णात्ता ?
- उ. गोयमा ! पंच सरीरगा पण्णात्ता, तं जहा-  
१. ओरालिए -जाव- ५ कम्मए ।  
- विया. स. ૧૬, उ. ૧, सु. ૧૮
- પ. जीवे णं भंते ! ओरालियसरीरं निव्वत्तेमाणे किं अहिकरणी, अहिकरणं ?
- उ. गोयमा ! अहिकरणी वि, अहिकरणं वि ।
- પ. से केणट्ठेणं भंते ! एवं वુच्चइ-  
'ओरालियसरीरं निव्वत्तेमाणे अहिकरणी वि,  
अहिकरणं वि ?'
- उ. गोयमा ! अविरइं पडुच्चं ।

से तेणट्ठेणं गोयमा ! एवं વુચ્ચइ-

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! જીવોનું અધિકરણ શું આત્મપ્રયોગ નિષ્પન્ન છે, પર-પ્રયોગ નિષ્પન્ન છે કે તદુભય-પ્રયોગ નિષ્પન્ન છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જીવોનું અધિકરણ આત્મ-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે. પર-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે અને તદુભય-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“જીવોનું અધિકરણ આત્મ-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે -યાવત્- તદુભય-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે ?”
- ઉ. ગૌતમ ! અવિરતિની અપેક્ષાએ (આત્મ-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે -યાવત્- તદુભય-પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે.)

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“જીવોનું અધિકરણ આત્મ - પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે -યાવત્- તદુભય - પ્રયોગ નિષ્પન્ન પણ છે.”

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

૮૫. શરીર નિષ્પન્ન કરનાર જીવોના અધિકરણી-અધિકરણનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! શરીર કેટલા પ્રકારના કલ્યા છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! શરીર પાંચ પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-  
૧. ઔદારિક -યાવત્- ૫. કાર્મણ.
- પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીરને નિષ્પન્ન કરી (બાંધતા) રહેલા જીવ અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
'ઔદારિક શરીરને બાંધનાર જીવ અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે ?'
- ઉ. ગૌતમ ! અવિરતિની અપેક્ષાએ (જીવ અધિકરણી પણ છે, અધિકરણ પણ છે)
- માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

ઓરાલિયસરીરં નિવ્વત્તેમાણે અહિકરણી વિ,  
અહિકરણં વિ ।

પ. પુઢવિકાઇણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરં નિવ્વત્તેમાણે  
કિં અહિકરણી, અહિકરણં ?

૩. ગોયમા ! એવં ચેવ ।  
એવં -જાવ- મણુસ્સે ।  
એવં વેજવ્વિયસરીરં વિ ।

ળવરં - જસ્સ અત્થિ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! આહારગસરીરં નિવ્વત્તેમાણં કિં  
અહિકરણી અહિકરણં ?

૩. ગોયમા ! અહિકરણી વિ અહિકરણં વિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
“આહારગસરીરં નિવ્વત્તેમાણે અહિકરણી વિ  
અહિકરણં વિ ?”

૩. ગોયમા ! પમાઈં પહુચ્ચ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-  
‘આહારગ સરીરં નિવ્વત્તેમાણે અહિકરણી વિ  
અહિકરણં વિ ।’  
એવં મણુસ્સે વિ ।

તેયાસરીરં જહા ઓરાલિયં,

ળવરં - સવ્વજીવાણં ધાણિયવ્વં ।

એવં કમ્મગસરીરં વિ ।

- વિયા. સ. ૧૬, ૩. ૧, સુ. ૨૧-૨૮

૮૬. ઇંદિય નિવ્વત્તેમાણેસુ જીવેસુ અહિકરણી અહિકરણ પહુવણે-

પ. કત્તિ ણં ભંતે ! ઇંદિયા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! પંચ ઇંદિયા પણ્ણત્તા, તેં જહા-

૧. સોંદિદિ એ -જાવ- ૫. ફાસિંદિદિ એ ।

- વિયા. સ. ૧૬, ૩. ૧, સુ. ૧૯

‘ઔદારિક શરીરને બાંધનાર જીવ અધિકરણી  
પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.’

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ ઔદારિક શરીરને  
નિષ્પન્ન કરીને અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ.  
આ પ્રમાણે મનુષ્ય સુધી જાણવું જોઈએ.  
આ પ્રમાણે વૈકિય શરીરના વિષયમાં પણ જાણવું  
જોઈએ.

વિશેષ - જે જીવને તે શરીર હોય તેનાં માટે કહેવું  
જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! આહારક શરીરને નિષ્પન્ન કરીને જીવ  
અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ  
પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
‘જીવ આહારક શરીર નિષ્પન્ન કરીને અધિકરણી  
પણ છે અને અધિકરણ પણ છે ?’

૩. ગૌતમ ! પ્રમાદની અપેક્ષાએ (તે અધિકરણી  
પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.)

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
‘આહારક શરીરને નિષ્પન્ન કરીને જીવ  
અધિકરણી પણ છે અને અધિકરણ પણ છે.’  
આ પ્રમાણે મનુષ્યના વિષયમાં પણ જાણવું  
જોઈએ.

તેજસ્ શરીરનું વર્ણન ઔદારિક શરીરની જેમ  
જાણવું જોઈએ.

વિશેષ - તેજસ્ શરીરનું વર્ણન સર્વે જીવો માટે  
કરવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે કાર્મણ શરીર માટે પણ જાણવું  
જોઈએ.

૮૬. ઈન્દ્રિય નિષ્પન્ન કરનાર જીવોની અધિકરણી -  
અધિકરણનું નિરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! ઈન્દ્રિયો કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ઈન્દ્રિયો પાંચ કહી છે, જેમકે-

૧. શ્રોત્રેન્દ્રિય -યાવત્- ૫. સ્પર્શેન્દ્રિય.

પ. જીવેણં ભંતે ! સોઢંદિયં નિવ્વત્તેમાણે કિં અહિકરણી અહિકરણં ?

૩. ગોયમા ! એવં જહેવ ઓરાલિયસરીરં તહેવ સોઢંદિયં વિ ભાણિયવ્વં ।

ળવરં-જસ્સ અત્થિ સોઢંદિયં ।

એવં ચક્કિંદિય-ઘાણિંદિય-જિભ્ભિંદિય ફાસિંદિયાણ વિ ।

ળવરં-જં જાણિયવ્વં જસ્સ જં અત્થિ ।

- વિયા. સ. ૧૬, ૩. ૧, સુ. ૨૯-૩૦

૮૭. જોગ-નિવ્વત્તેમાણેસુ જીવેસુ અહિકરણી અહિકરણ પરૂવણં-

પ. કતિવિહેણં ભંતે ! જોએ પ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે જોએ પ્ણત્તે, તં જહા-

૧. મણ જોએ ૨. વહ જોએ ૩. કાયજોએ

- વિયા. સ. ૧૬, ૩. ૧, સુ. ૨૦

પ. જીવેણં ભંતે ! મણજોગં નિવ્વત્તેમાણે કિં અહિકરણી અહિકરણં ?

૩. ગોયમા ! એવં જહેવ સોઢંદિયં તહેવ નિરવસેસં ।

વહજોગો એવં ચેવ ।

ળવરં- એગિંદિયવજ્જાણં ।

એવં કાયજોગો વિ

ળવરં - સવ્વજ્જીવાણં -જાવ- વેમાણિણ ।

- વિયા. સ. ૧૬, ૩. ૧, સુ. ૩૧-૩૩

૮૮. જીવ-ચ્ચઽવીસદંડેસુ બાલત્તાઇ પરૂવણં-

પ. જીવાણં ભંતે ! કિં બાલા, પંડિયા, બાલપંડિયા ?

૩. ગોયમા ! જીવા બાલા વિ, પંડિયા વિ, બાલપંડિયા વિ ।

પ. દં. ૧. નેરહયાણં ભંતે ! કિં બાલા, પંડિયા, બાલપંડિયા ?

પ્ર. ભંતે ! શ્રોત્રેન્દ્રિય નિષ્પન્ન કરનાર જીવ અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?

૩. ગૌતમ ! ઔદારિક શરીરની જેમ શ્રોત્રેન્દ્રિય માટે પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - જે જીવોને શ્રોત્રેન્દ્રિય હોય તેની અપેક્ષાએ આ વર્ણન છે.

આ પ્રમાણે ચક્કુરિન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિય માટે પણ જાણવું જોઈએ.

વિશેષ - જે જીવોની જેટલી ઈન્દ્રિયો હોય તેના વિષયમાં તે પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

૮૭. યોગ - નિષ્પન્ન કરનાર જીવોની અધિકરણી - અધિકરણનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! યોગ કેટલા પ્રકારના કલા છે ?

૩. ગૌતમ ! યોગ ત્રણ પ્રકારના કલા છે, જેમકે-

૧. મનોયોગ, ૨. વચનયોગ, ૩. કાયયોગ.

પ્ર. ભંતે ! મનોયોગને નિષ્પન્ન કરીને જીવ અધિકરણી છે કે અધિકરણ છે ?

૩. ગૌતમ ! જેવી રીતે શ્રોત્રેન્દ્રિયના વિષયમાં કહ્યું તેજ પ્રમાણે મનોયોગના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વચનયોગના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

વિશેષ - વચનયોગમાં એકેન્દ્રિયોનું વર્ણન ન કરવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે કાયયોગના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - કાયયોગના સર્વે જીવોનું વર્ણન વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

૮૮. જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં બાળત્વ આદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ બાળ છે, પંડિત છે કે બાળપંડિત છે ?

૩. ગૌતમ ! જીવ બાળ પણ છે, પંડિત પણ છે અને બાળપંડિત પણ છે.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકીના જીવો બાળ છે, પંડિત છે કે બાળપંડિત છે ?



૩. ગોયમા ! નેરહ્યા બાલા, નો પંડિયા, નો બાલપંડિયા ।

દં. ૨-૧૯. એવં -જાવ- ચઝરિંદિયાણં ।

પ. દં. ૨૦. પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કિં બાલા, પંડિયા, બાલપંડિયા ?

૩. ગોયમા ! પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા બાલા, નો પંડિયા, બાલપંડિયા વિ ।

દં. ૨૧. મણુસ્સા જહા જીવા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસિય-વેમાણિયા જહા નેરહ્યા ।

- વિયા. સ. ૧૭, ૩. ૨, સુ. ૧૧-૧૬

૮૯. જીવ-ચઝવીસદંડેસુ સાસયત્તાસાસયત્ત પરૂવણં-

પ. જીવાણં ભંતે ! કિં સાસયા, અસાસયા ?

૩. ગોયમા ! જીવા સિય સાસયા, સિય અસાસયા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
'જીવા સિય સાસયા, સિય અસાસયા ?'

૩. ગોયમા ! દ્વ્વટ્ઠયાએ સાસયા, ભાવટ્ઠયાએ અસાસયા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'સિય સાસયા, સિય અસાસયા' ।

પ. દં. ૧. નેરહ્યા ણં ભંતે ! કિં સાસયા અસાસયા ?

૩. ગોયમા ! એવં જહા જીવા તહા નેરહ્યા વિ ।

દં. ૨-૨૪. એવં જહા વેમાણિયા સિય સાસયા,  
સિય અસાસયા ।

- વિયા. સ. ૭, ૩. ૨, સુ. ૩૬-૩૮

પ. નેરહ્યા ભંતે ! કિં સાસયા અસાસયા ?

૩. ગોયમા ! સિય સાસયા, સિય અસાસયા ।

૩. ગૌતમ ! નારકીના જીવો બાળ છે પરંતુ પંડિત અને બાળપંડિત નથી.

દં. ૨-૧૯. આ પ્રમાણે ચૌરિન્દ્રિય જીવો સુધી જાણવું જોઈએ.

પ્ર. દં. ૨૦. ભંતે ! શું પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ બાળ છે, પંડિત છે કે બાળપંડિત છે ?

૩. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ બાળ છે અને બાળપંડિત છે પરંતુ પંડિત નથી.

દં. ૨૧. મનુષ્યનું વર્ણન ( સામાન્ય ) જીવોની જેમ છે.

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિકોનું વર્ણન નૈરયિક જેમ છે.

૮૯. જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં શાશ્વત્વ અશાશ્વત્વ નિરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! શું જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ?

૩. ગૌતમ ! કેટલાક જીવ શાશ્વત છે અને કેટલાક અશાશ્વત છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

"કેટલાક જીવ શાશ્વત છે અને કેટલાક અશાશ્વત છે ?"

૩. ગૌતમ ! દ્રવ્યની અપેક્ષાએ જીવ શાશ્વત છે અને ભાવ (પર્યાય)ની અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

"કેટલાક જીવ શાશ્વત છે અને કેટલાક અશાશ્વત છે."

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું નારક જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પ્રમાણે (ઔદિક) જીવોનું વર્ણન કર્યું તે જ પ્રમાણે નારકનું પણ વર્ણન કરવું જોઈએ.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ કે કેટલાક જીવ શાશ્વત છે અને કેટલાક જીવ અશાશ્વત છે.

પ્ર. ભંતે ! શું નારક જીવ શાશ્વત છે કે અશાશ્વત છે ?

૩. ગૌતમ ! નારક જીવ કેટલાક શાશ્વત છે અને કેટલાક અશાશ્વત છે.

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
'नेरइया सिय सासया, सिया असासया ?'

उ. गोयमा ! अब्बोच्छित्तिणयट्ठयाए सासया,  
वोच्छित्तिणयट्ठयाए असासया ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
'नेरइया सिय सासया, सिय असासया ।'

દં. ૨-૨૪. एवं -जाव- वेमाणिया सिय सासया,  
सिय असासया ।

- विया. स. ७, उ. ३, सु. २३-२४

૧૦. જીવ-ચૂડવીસદંડણુ સેય-નિરેયત્ત પરૂવણં-

પ. जीवा णं भंते ! किं सेया, निरेया ?

उ. गोयमा ! जीवा सेया वि, निरेया वि ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
'जीवा सेया वि, निरेया वि?'

उ. गोयमा ! जीवा दुविहा पन्नत्ता, तं जहा-  
१. संसारसमावन्नगा य, २. असंसारसमावन्नगा य  
१. तत्थ णं जे ते असंसारसमावन्नगा ते णं सिद्धा ।

સિદ્ધાણં દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-  
१. अणंतरसिद्धा य, २. परम्परसिद्धा य ।  
१. तत्थ णं जे ते परम्परसिद्धा ते णं निरेया ।  
२. तत्थ णं जे ते अणंतरसिद्धा ते णं सेया ।

પ. તે ણં ભંતે ! किं देसेया सब्बेया ?

उ. गोयमा ! नो देसेया, सब्बेया ।  
२. तत्थ णं जे ते संसारसमावन्नगा ते दुविहा  
पन्नत्ता, तं जहा-  
१. सेलेसिपडिवन्नगा य, २. असेलेसिपडिवन्नगा य ।  
१. तत्थ णं जे ते सेलेसिपडिवन्नगा ते णं निरेया ।  
२. तत्थ णं जे ते असेलेसिपडिवन्नगा ते णं सेया ।

પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -  
'नारकी जव केटलाक शाश्वत છે અને કેટલાક  
अशाश्वत છે?'

उ. गौतम ! नारक जव अव्युच्छित्ति (द्रव्यार्थिक)  
नयनी अपेक्षाએ शाશ્વત છે અને વ્યુચ્છિત્તિ  
(પર્યાયાર્થિક) નયની અપેક્ષાએ અશાશ્વત છે.  
માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
"नारक जव केटलाक शाश्वत છે અને કેટલાક  
अशाश्वत છે."

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું  
જોઈએ. તે કેટલાક શાશ્વત છે અને કેટલાક  
અશાશ્વત છે.

૯૦. જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં સકમ્પ નિષ્કમ્પત્વનું નિરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! જીવ સકમ્પ છે કે નિષ્કમ્પ છે ?

उ. गौतम ! जव सकम्प પણ છે અને નિષ્કમ્પ  
પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -  
"जव सकम्प પણ છે અને નિષ્કમ્પ પણ છે?'"

उ. गौतम ! जव बे प्रकारना क्ख्या છે, જેમકે-  
१. संसार समापन्नक, २. असंसार समापन्नक.  
१. તેમાંથી જે અસંસાર સમાપન્નક છે તે  
સિદ્ધ છે.

સિદ્ધ બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-  
१. अनंतर सिद्ध, २. परम्पर सिद्ध.  
१. જે પરમ્પર સિદ્ધ છે, તે નિષ્કમ્પ છે.  
२. જે અનંતર સિદ્ધ છે, તે સકમ્પ છે.

પ્ર. ભંતે ! તે (સકમ્પ અનન્તર સિદ્ધ) દેશકમ્પક  
છે કે સર્વ કમ્પક છે ?

उ. गौतम ! ते -देशकम्पक नहीं, सर्वकम्पक છે.  
२. તેમાંથી જે સંસાર સમાપન્નક જીવ છે, તે  
બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
१. शैलेशी प्रतिपन्नक, २. अशैलेशी प्रतिपन्नक.  
१. જે શૈલેશી પ્રતિપન્નક છે, તે નિષ્કમ્પ છે.  
२. જે અશૈલેશી પ્રતિપન્નક છે, તે સકમ્પ છે.

પ. તે ણં ભંતે ! કિં દેસેયા, સવ્વેયા ?

૩. ગોયમા ! દેસેયા વિ, સવ્વેયા વિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

'જીવા સેયા વિ, નિરેયા વિ ।'

પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! કિં દેસેયા, સવ્વેયા ?

૩. ગોયમા ! દેસેયા વિ, સવ્વેયા વિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

'નેરહયા દેસેયા વિ, સવ્વેયા વિ ?'

૩. ગોયમા ! નેરહયા દુવિહા પન્નતા, તં જહા-

૧. વિગ્ગહગહસમાવન્નગા ય,

૨. અવિગ્ગહગહસમાવન્નગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે વિગ્ગહગહસમાવન્નગા તે ણં સવ્વેયા,

૨. તત્થ ણં જે તે અવિગ્ગહગહસમાવન્નગા તે ણં દેસેયા,

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

'નેરહયા દેસેયા વિ, સવ્વેયા વિ ।'

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

- વિયા. સ. ૨૫, ૩. ૪, સુ. ૮૧-૮૬

૧૧. જીવ-ચ્ચઠ્ઠીસદંડેસુ કાલાદેસેણ સપ્પેસાઈ ચ્ચહસદાર પરૂવણં-

૧-૨ સપ્પેસાહારગ, ૩. ભવિય,

૪. સણ્ણિ, ૫. લેસ્સા, ૬. વિટ્ઠી, ૭. સંજય,

૮. કસાણ ।

૯. ણાણે, ૧૦-૧૧. જોગુવઓગે,

૧૨. વેદે ય, ૧૩. સરીર, ૧૪. પજ્જત્તી ।

- વિયા. સ. ૬, ૩. ૪, સુ. ૨૦

પ્ર. ભંતે ! તે (અશૈલેશી પ્રતિપન્નક) દેશકમ્પક છે કે સર્વકમ્પક છે ?

૩. ગૌતમ ! તે દેશકમ્પક પણ છે અને સર્વકમ્પક પણ છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે-

'જીવ સકમ્પ પણ છે અને નિષ્કમ્પ પણ છે.'

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકીના જીવ દેશકમ્પક છે કે સર્વકમ્પક છે ?

૩. ગૌતમ ! તે દેશકમ્પક પણ છે અને સર્વકમ્પક પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

'નારકીના જીવ દેશકમ્પક પણ છે અને સર્વકમ્પક પણ છે ?'

૩. ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-

(૧) વિગ્ગહગતિ સમાપન્નક,

(૨) અવિગ્ગહગતિ સમાપન્નક.

૧. તેમાંથી જે વિગ્ગહગતિ સમાપન્નક છે તે સર્વકમ્પક છે.

૨. જે અવિગ્ગહગતિ સમાપન્નક છે તે દેશકમ્પક છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

'નારકીના જીવ દેશકમ્પક પણ છે અને સર્વકમ્પક પણ છે.'

દં. ૨-૨૪ આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી સમજવું જોઈએ.

૯૧. જીવ - ચોવીસ દંડકોમાં કાળાદેશથી સપ્રદેશાદિ ચૌદ દારોનું પ્રરુપણ :

૧. સપ્રદેશ, ૨. આહારક, ૩. ભવ્ય,

૪. સંજી, ૫. લેશ્યા, ૬. દ્રષ્ટિ, ૭. સંયત, ૮. કષાય.

૯. જ્ઞાન, ૧૦. યોગ, ૧૧. ઉપયોગ,

૧૨. વેદ, ૧૩. શરીર, ૧૪. પર્યાપ્તિ.

આ ચૌદ દારોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે.

## ૧. સપદ્મ દારં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! કાલાદેસેણં કિં સપદ્મસે, અપદ્મસે ?

૩. ગોયમા ! નિયમા સપદ્મસે ।

પ. દં. ૧. નેરહા ણં ભંતે ! કાલાદેસેણં કિં સપદ્મસે, અપદ્મસે ?

૩. ગોયમા ! સિય સપદ્મસે, સિય અપદ્મસે ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- સિદ્ધે ।

પ. જીવા ણં ભંતે ! કાલાદેસેણં કિં સપદ્મસા, અપદ્મસા ?

૩. ગોયમા ! નિયમા સપદ્મસા ।

પ. દં. ૧. નેરહ્યા ણં ભંતે ! કાલાદેસેણં કિં સપદ્મસા, અપદ્મસા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા સપદ્મસા,  
૨. અહવા સપદ્મસા ય, અપદ્મસે ય,  
૩. અહવા સપદ્મસા ય, અપદ્મસા ય ।

દં. ૨-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

પ. દં. ૧૨. પુઠ્ઠવિકાહ્યા ણં ભંતે ! કિં સપદ્મસા, અપદ્મસા ?

૩. ગોયમા ! સપદ્મસા વિ, અપદ્મસા વિ ।

દં. ૧૩-૧૬. એવં -જાવ- વણ્ણપ્પહાહ્યા ।

દં. ૧૭-૨૪. સેસા જહા નેરહ્યા તહા -જાવ- સિદ્ધા ।

## ૨. આહારગ દારં-

આહારગાણં જીવેગેદિયવજ્જો તિયભંગો ।

## ૧. સપ્રદેશ દારં :

પ્ર. ભંતે ! શું (એક) જીવ કાળાદેશની અપેક્ષાએ સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! કાળાદેશથી જીવ નિશ્ચિત પણે સપ્રદેશ છે.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું (એક) નારકીનો જીવ કાળાદેશથી સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે કેટલાક સપ્રદેશ છે અને કેટલાક અપ્રદેશ છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે (એક) સિદ્ધ જીવ સુધી કહેવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! કાળાદેશથી અનેક જીવ સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! નિયમતઃ સપ્રદેશ છે.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું (અનેક) નારકી જીવ કાળાદેશથી સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! (૧) સર્વે (નારકી) સપ્રદેશ છે.

(૨) અથવા ઘણાં સપ્રદેશ છે અને એક અપ્રદેશ છે,

(૩) અથવા ઘણાં સપ્રદેશ અને એક અપ્રદેશ છે.

દં. ૨-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું જોઈએ.

પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! અનેક પૃથ્વીકાયિક જીવ સપ્રદેશ છે કે અપ્રદેશ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સપ્રદેશ પણ છે અને અપ્રદેશ પણ છે.

દં. ૧૩-૧૬. આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક સુધી કહેવું જોઈએ.

દં. ૧૭-૨૪. શેષ જીવોનું વર્ણન સિદ્ધો સુધી નારકીની જેમ જાણવું જોઈએ.

## ૨. આહારક દારં :

જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને બાકી સર્વ આહારક જીવો માટે ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ. ((૧) સર્વે સપ્રદેશ, (૨) અનેક સપ્રદેશ અને એક અપ્રદેશ, (૩) અનેક સપ્રદેશ અને અપ્રદેશ)

અળાહારગાળં જીવેગિંદિયવજ્જા છબ્બંગા એવં  
ભાણિયવ્વા- તં જહા-

૧. સપણ્ણા વા, ૨. અપણ્ણા વા,
૩. અહવા - સપદેસે ય અપદેસે ય,
૪. અહવા - સપદેસે ય અપદેસા ય,
૫. અહવા - સપદેસા ય અપદેસે ય,
૬. અહવા - સપદેસા ય અપદેસા ય ।

સિદ્ધેહિં તિયભંગો ।

### ૩. ભવિય દારં-

ભવસિદ્ધિયા અભવસિદ્ધિયા જહા ઓહિયા ।

નોભવસિદ્ધિયા નોઅભવસિદ્ધિયા જીવ સિદ્ધેહિં  
તિયભંગો ।

### ૪. સણ્ણિ દારં-

૧. સણ્ણીહિં જીવાદિઓ તિયભંગો ।

૨. અસણ્ણીહિં એગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

નેરહય દેવ મણુણ્ણિં છબ્બંગા ।

૩. નોસણ્ણિ નોઅસણ્ણિ જીવ-મણુણ-સિદ્ધેહિં  
તિયભંગો ।

### ૫. લેસ્સાદારં-

સલેસ્સા જહા ઓહિયા ।

કણ્ણલેસ્સા નીલલેસ્સા કાઝલેસ્સા જહા આહારઓ ।

ણવરં- જસ્સ અત્થિ યયાઓ ।

તેઝલેસ્સાએ જીવાઈઓ તિયભંગો ।

ણવરં- પુઢવિકાઈએસુ આઝ-વણ્ણસ્સઈસુ છબ્બંગા ।

પમ્હલેસા સુક્કલેસાએ જીવાઈઓ તિયભંગો ।

અનાહારકો માટે જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને  
છ ભાંગા આ પ્રમાણે કહેવા જોઈએ, જેમકે-

૧. સર્વ સપ્રદેશ, ૨. સર્વ અપ્રદેશ,
૩. અથવા એક સપ્રદેશ અને એક અપ્રદેશ,
૪. અથવા એક સપ્રદેશ અને અનેક અપ્રદેશ,
૫. અથવા અનેક સપ્રદેશ અને એક અપ્રદેશ,
૬. અથવા અનેક સપ્રદેશ અને અનેક અપ્રદેશ.

સિદ્ધો માટે ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

### ૩. ભવ્ય દાર :

ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) અને અભવસિદ્ધિક (અભવ્ય)  
જીવો માટે ઔષિક (સામાન્ય) જીવોની જેમ  
કહેવું જોઈએ.

નોભવસિદ્ધિક નોઅભવસિદ્ધિક જીવ અને  
સિદ્ધોમાં (પૂર્વવત્) ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

### ૪. સંજી દાર :

૧. સંજી જીવોમાં જીવાદિ ત્રણ ભાંગા કહેવા  
જોઈએ.

૨. અસંજી જીવોમાં એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ  
ભાંગા કહેવા જોઈએ અને

નારકી, દેવ અને મનુષ્યોમાં છ ભાંગા કહેવા  
જોઈએ.

૩. નોસંજી - નોઅસંજી જીવ, મનુષ્ય અને  
સિદ્ધોમાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

### ૫. લેશ્યા દાર :

સલેશી જીવોનું વર્ણન સામાન્ય જીવોની જેમ  
કરવું જોઈએ.

કષ્ણલેશ્યા, નીલલેશ્યા, કાપોતલેશ્યાવાળા જીવોનું  
વર્ણન આહારક જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

વિશેષ - જેને જે લેશ્યા હોય તેને તે લેશ્યા  
કહેવી જોઈએ.

તેજોલેશ્યામાં જીવાદિનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા  
જોઈએ.

વિશેષ - પૃથ્વીકાયિક, અપૃકાયિક અને  
વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

પદ્મલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યામાં જીવાદિના ત્રણ  
ભાંગા કહેવા જોઈએ.

અલેસેહિં જીવ-સિદ્ધેહિં તિયભંગો ।

મણુસેસુ છબ્ભંગા ।

#### ૬. વિટ્ટીદારં-

૧. સમ્મદિટ્ટીહિં જીવાઇઓ તિયભંગો ।

વિગલિંદિણુ છબ્ભંગા ।

૨. મિચ્છદિટ્ટીહિં ઇગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

૩. સમ્મામિચ્છાદિટ્ટીહિં છબ્ભંગા ।

#### ૭. સંજય-દારં-

૧. સંજણહિં જીવાઇઓ તિયભંગો ।

૨. અસંજણહિં ઇગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

૩. સંજયાસંજણહિં જીવાઇઓ તિયભંગો ।

૪. નોસંજય-નો અસંજય-નો સંજયાસંજય-જીવ-સિદ્ધેહિં તિયભંગો ।

#### ૮. કસાય-દારં-

૧. સકસાઈહિં જીવાઇઓ તિયભંગો ।

ઇગિંદિણુ અભંગયં ।

કોહકસાઈહિં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

દેવેહિં છબ્ભંગા ।

માનકસાઈ માયાકસાઈ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

નેરહય-દેવેહિં છબ્ભંગા ।

લોભકસાયીહિં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

અલેશ્થી (લેશ્યા રહિત) જીવ અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

(અલેશ્થી) મનુષ્યોમાં (પૂર્વવત્) છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

#### ૬. દષ્ટિ દારં :

૧. સમ્યગ્દષ્ટિ જીવોમાં જીવાદિનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

વિકલેન્દ્રિયોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૨. મિથ્યાદષ્ટિ જીવોમાં એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગાં કહેવા જોઈએ.

૩. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ જીવોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

#### ૭. સંયત દારં :

૧. સંયતોમાં જીવાદિનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૨. અસંયતોમાં એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૩. સંયતાસંયત જીવોમાં જીવાદિનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૪. નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંયત જીવ અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

#### ૮. કષાય દારં :

૧. સકષાયી (કષાયયુક્ત) જીવોમાં જીવાદિનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

એકેન્દ્રિયમાં અભંગક (એક ભાંગો) કહેવો જોઈએ.

ક્રોધકષાયી જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

(ક્રોધ કષાયી) દેવોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

માનકષાયી અને માયાકષાયી જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

નારકી અને દેવોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

લોભકષાયી જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

નેરડાએસુ છબ્બંગા ।

૨. અકસાઈ જીવ-મણુએહિં સિદ્ધેહિં તિયભંગો ।

### ૯. ણાણદારં-

૧. ઓહિયનાણે આભિણિબોહિયનાણે સુયનાણે જીવાઈઓ તિયભંગો ।

વિગલિંદિએહિં છબ્બંગા ।

ઓહિનાણે મણપજ્જવણાણે કેવલનાણે જીવાઈઓ તિયભંગો ।

૨. ઓહિએ અણ્ણાણે મડઅણ્ણાણે સુયઅણ્ણાણે એગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

૩. વિભંગનાણે જીવાઈઓ તિયભંગો ।

### ૧૦. જોગ દારં-

૧. સજોગી જહા ઓહિઓ ।

મણજોગી વયજોગી કાયજોગી જીવાઈઓ તિયભંગો,

ણવરં-કાયજોગી એગિંદિયા તેસુ અભંગયં ।

૨. અજોગી જહા અલેસા ।

### ૧૧. ઉવઓગદારં -

સાગારોવડત્ત-અણાગારોવડત્તેહિં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

### ૧૨. વેદદારં-

૧. સવેયગા ય જહા સકસાઈ ।

ઇત્થિવેયગ-પુરિસવેયગ-નપુંસગવેદગેસુ જીવાઈઓ તિયભંગો ।

ણવરં - નપુંસગવેદે એગિંદિએસુ અભંગયં ।

નારકી જીવોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૨. અકષાયી જીવો, મનુષ્યો અને સિદ્ધોમાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

### ૯. જ્ઞાન દારં :

૧. ઔધિક (સામાન્ય) જ્ઞાન, આભિનિબોધિક જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાનમાં જીવાઈના ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

વિકલેન્દ્રિયોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

અવધિજ્ઞાન, મન:પર્યવજ્ઞાન અને કેવલ-જ્ઞાનમાં જીવાઈનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૨. ઔધિક (સામાન્ય) અજ્ઞાન, મતિ-અજ્ઞાન અને શ્રુત-અજ્ઞાનમાં એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૩. વિભંગજ્ઞાનમાં પણ જીવાઈનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

### ૧૦. યોગ દારં :

૧. સયોગી જીવોનું વર્ણન ઔધિક જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

મનયોગી, વચનયોગી અને કાયયોગીમાં જીવાઈના ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

વિશેષ : કાયયોગી એકેન્દ્રિયોમાં અભંગક (કેવળ એક ભાંગો) હોય છે.

૨. અયોગી જીવોનું વર્ણન અલેશી જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

### ૧૧. ઉપયોગ દારં :

૧. સાકારોપયોગ અને અનાકારોપયોગવાળા જીવોમાં - જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

### ૧૨. વેદ દારં :

૧. સવેદક જીવોનું વર્ણન સકષાય જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

સ્ત્રીવેદી, પુરુષવેદી અને નપુંસકવેદી જીવોમાં જીવાઈના ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

વિશેષ - નપુંસકવેદી એકેન્દ્રિય અભંગક (એક ભાંગા) વાળા હોય છે.



૨. અવેયગા જહા અકસાઈ ।

૧૩. સરીરદારં -

સસરીરા જહા ઓહિઓ ।

ઓરાલિયં-વેડવિયસરીરીણં જીવ ઈગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

આહારગસરીરે જીવ-મણુણુ છલ્ભંગા ।

તેયગ-કમ્મગાણં જહા ઓહિયા ।

અસરીરેહિં જીવ-સિદ્ધેહિં તિયભંગો ।

૧૪. પજ્જત્તીદારં -

૧. આહારપજ્જત્તી, સરીરપજ્જત્તી, ઈંદિયપજ્જત્તી, આણાપાણ-પજ્જત્તી જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

ભાસામણપજ્જત્તી જહા સણ્ણી ।

૨. આહાર અપજ્જત્તી જહા અણાહારગા ।

સરીર-અપજ્જત્તી, ઈંદિય-અપજ્જત્તી, આણાપાણ અપજ્જત્તી જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

નેરહય-દેવ-મણુણુહિં છલ્ભંગા ।

ભાસામણઅપજ્જત્તી જીવાદિઓ તિયભંગો,

ણેરહય-દેવ-મણુણુહિં છલ્ભંગા ।

- વિયા. સ. ૬, ડ. ૪, સુ. ૧-૧૯

૧૨. જીવ-ચડવીસદંડણુ અજીવદવ્વસ પરિભોગત્ત પરૂવણં-

પ. જીવદવ્વાણં ભંતે ! અજીવદવ્વા પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ, અજીવદવ્વાણં જીવદવ્વા પરિભોગત્તાણ હવ્વમાગચ્છંતિ ?

૨. અવેદક જીવોનું વર્ણન અકધાથી જીવોના સમાન કરવું જોઈએ.

૧૩. શરીર દ્વાર :

સશરીરજીવોનું વર્ણન સામાન્ય જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

ઔદારિક અને વૈક્રિયશરીરમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

આહારક શરીરવાળા જીવ અને મનુષ્યમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

તેજસ્ અને કાર્મણ શરીરવાળા જીવોનું વર્ણન ઔઘિકની જેમ કરવું જોઈએ.

અશરીરી જીવ અને સિદ્ધો માટે ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૧૪. પર્યાપ્તિ દ્વાર :

૧. આહાર પર્યાપ્તિ, ૨. શરીરપર્યાપ્તિ, ૩. ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ અને ૪. શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ-વાળા જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ,

૫. ભાષાપર્યાપ્તિ અને ૬. મન:પર્યાપ્તિવાળા જીવોનું વર્ણન સંજીજીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

૨. આહાર અપર્યાપ્તિવાળા જીવોનું વર્ણન અનાહારક જીવોની જેમ કરવું જોઈએ.

૧. શરીર અપર્યાપ્તિ, ૩. ઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તિ અને ૪. શ્વાસોશ્વાસ-અપર્યાપ્તિવાળા જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

(અપર્યાપ્તિ) નારકી, દેવ અને મનુષ્યમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

ભાષા અપર્યાપ્તિ અને મન: અપર્યાપ્તિવાળા જીવોમાં જીવાદિનાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

નારકી, દેવ તથા મનુષ્યોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૯૨. જીવ-ચોવીસ દંડકોમાં અજીવદ્રવ્યમાં પરિભોગત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! અજીવ- દ્રવ્ય જીવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવે છે કે જીવ-દ્રવ્ય અજીવ-દ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવે છે ?



૩. ગોયમા ! જીવદઘ્વાણં અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ, નો અજીવદઘ્વાણં જીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“જીવદઘ્વાણં અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ, નો અજીવદઘ્વાણં જીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ ?”

૩. ગોયમા ! જીવદઘ્વા ણં અજીવદઘ્વા પરિયાદિયંતિ, અજીવદઘ્વે પરિયાદિહ્તા ઓરાલિયં વેઝઘ્વિયં આહારગં તેયગં કમ્મગં સોઈંદિય -જાવ- ફાસિંદિય મણજોગં વહ્જોગં કાયજોગં આણાપાણુત્તં ચ નિઘ્વત્તયંતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“જીવદઘ્વાણં અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ, નો અજીવદઘ્વાણં જીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ ।”

પ. ઢં.૧. નેરહ્યાણં ભંતે ! અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ, અજીવદઘ્વાણં નેરહ્યા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ ?

૩. ગોયમા ! નેરહ્યાણં અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ, નો અજીવદઘ્વાણં નેરહ્યા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“નેરહ્યાણં અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ, નો અજીવદઘ્વાણં નેરહ્યા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ ?”

૩. ગોયમા ! નેરહ્એ અજીવદઘ્વે પરિયાદિયંતિ- અજીવદઘ્વે પરિયાદિહ્તા વેઝઘ્વિય-તેયગ-કમ્મગ સોઈંદિય -જાવ- ફાસિંદિય, મણજોગં વહ્જોગં કાયજોગં આણાપાણુત્તં ચ નિઘ્વત્તયંતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

‘નેરહ્યાણં અજીવદઘ્વા પરિભોગત્તાએ હઘ્વમાગચ્છંતિ,

૩. ગૌતમ ! અજીવદઘ્વ અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવે છે પણ જીવદઘ્વ અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવતા નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“અજીવદઘ્વ અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવે છે પણ - જીવદઘ્વ અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવતા નથી ?”

૩. ગૌતમ ! જીવદઘ્વ અજીવદઘ્વને પ્રહણ કરે છે, અજીવદઘ્વ (પુદ્ગલ)ને પ્રહણ કરી ઔદારિક, વૈકિય, આહારક, તેજસ્ અને કાર્મણ આ પાંચ શરીરો તથા શ્રોત્રેન્દ્રિય -યાવત્- સ્પર્શેન્દ્રિય આ પાંચ ઈન્દ્રિયો, મનયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ તથા શ્વાસોચ્છ્વાસના રુપમાં નિષ્પન્ન કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એમ કહેવાય છે કે -

‘અજીવદઘ્વ અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવે છે પરંતુ જીવદઘ્વ અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવતા નથી.

પ્ર. ઢં.૧. ભંતે ! અજીવદઘ્વ નારકના પરિભોગમાં આવે છે કે નારક અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવે છે ?

૩. ગૌતમ ! અજીવદઘ્વ નારકના પરિભોગમાં આવે છે પણ નારક અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવતા નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

‘અજીવદઘ્વ નારકીના પરિભોગમાં આવે છે પરંતુ નારક અજીવદઘ્વોના પરિભોગમાં આવતાં નથી ?’

૩. ગૌતમ ! નારકી અજીવદઘ્વોને પ્રહણ કરે છે, અજીવદઘ્વોને પ્રહણ કરી વૈકિય, તેજસ્ અને કાર્મણશરીરના રુપમાં, શ્રોત્રેન્દ્રિય -યાવત્- સ્પર્શેન્દ્રિયના રુપમાં મનયોગ, વચનયોગ અને કાયયોગ તથા શ્વાસોચ્છ્વાસના રુપમાં નિષ્પન્ન કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“અજીવદઘ્વ નારકોના પરિભોગમાં આવે છે,

નો અજીવદક્ષાણં નેરડયા પરિભોગતાએ હૃદ્વમાગચ્છતિ ।’

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયા,

ળવરં - સરીર-ઇંદિય-જોગા ભાણિયવ્વા જસ્સ જે અત્થિ ।

- વિયા. સ. ૨૫, ઉ. ૨, સુ. ૪-૬

૧૩. જીવ-ચરવીસદંડાસુ કામિત્તં ભોગિત્તં અપ્પવહુત્ત ય પરુવણં -

- પ. જીવા ણં ભંતે ! કિં કામી ? ભોગી ?  
 ઉ. ગોયમા ! જીવા કામી વિ, ભોગી વિ ।  
 પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ -  
 ‘જીવા કામી વિ ભોગી વિ ?’  
 ઉ. ગોયમા ! સોઈંદિય-ચક્કિંદિયાઈં પડુચ્ચ કામી ।

ઘાણિંદિય જિભિંદિય ફાસિંદિયાઈં પડુચ્ચ ભોગી ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ -  
 ‘જીવા કામી વિ, ભોગી વિ ।’

- પ. દં. ૧. નેરડયા ણં ભંતે ! કિં કામી ? ભોગી ?  
 ઉ. ગોયમા ! નેરડયા કામી વિ, ભોગી વિ ।

દં. ૨-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

- પ. દં. ૧૨. પુઢવિકાઙયા ણં ભંતે ! કિં કામી ? ભોગી ?  
 ઉ. ગોયમા ! પુઢવિકાઙયા નો કામી, ભોગી ।  
 પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઇ-  
 ‘પુઢવિકાઙયા નો કામી, ભોગી ?’  
 ઉ. ગોયમા ! ફાસિંદિયં પડુચ્ચ ભોગી,  
 સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઇ-  
 ‘પુઢવિકાઙયા નો કામી, ભોગી ।’

દં. ૧૩-૧૬. એવં -જાવ- વણસ્સઙકાઙયા ।

પરંતુ નારકી અજીવદ્રવ્યોના પરિભોગમાં આવતાં નથી.

દં. ૨-૨૪: આ પ્રમાણે વૈમાણિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - જેનાં જેટલા શરીર, ઈન્દ્રિય અને યોગ હોય તેના તેટલા (યથાયોગ્ય) કહેવા જોઈએ.

૯૩. જીવ- ચોવીસ દંડકોમાં કામિત્વ-ભોગિત્વ અને અલ્પબહુત્વનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! જીવ કામી છે કે ભોગી છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! જીવ કામી પણ છે અને ભોગી પણ છે.  
 પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 ‘જીવ કામી પણ છે અને ભોગી પણ છે ?’  
 ઉ. ગૌતમ ! શ્રોત્રેન્દ્રિય અને ચક્ષુરિન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જીવ કામી છે.

દ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ જીવ ભોગી છે.

જૈન સાઈટ  
 JAINSITE  
 જેનમ્ જયતિ સાણંમ્

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
 ‘જીવ કામી પણ છે અને ભોગી પણ છે.’

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું નારક જીવ કામી છે કે ભોગી છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! નારક જીવ કામી પણ છે અને ભોગી પણ છે.

દં. ૨-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું જોઈએ.

- પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ શું કામી છે કે ભોગી છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કામી નથી પણ ભોગી છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 ‘પૃથ્વીકાયિક જીવ કામી નથી પરંતુ ભોગી છે ?’

ઉ. ગૌતમ ! સ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ ભોગી છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

‘પૃથ્વીકાયિક જીવ કામી નથી પણ ભોગી છે.’

દં. ૧૩-૧૬. આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક જીવો સુધી કહેવું જોઈએ.

દં. ૧૭. **વેઈંદિયા એવં ચેવ ।**

ળવરં - જિભ્મંદિય ફાસિંદિયાઈ પડુચ્ચ ઢોગી ।

દં. ૧૮. **તેઈંદિયા વિ એવં ચેવ ।**

ળવરં - ઘાણિંદિય-જિભ્મંદિય-ફાસિંદિયાઈ પડુચ્ચ ઢોગી ।

પ. દં.૧૯. ચઝરિંદિયાણં ઢંતે ! કિં કામી ? ઢોગી ?

ઝ. ગોયમા ! ચઝરિંદિયા કામી વિ, ઢોગી વિ ।

પ. સે કેળટ્ઠેણં ઢંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
'ચઝરિંદિયા કામી વિ ઢોગી વિ ?'

ઝ. ગોયમા ! ચકિંબંદિય પડુચ્ચ કામી,  
ઘાણિંદિય-જિભ્મંદિય-ફાસિંદિયાઈ પડુચ્ચ ઢોગી ।

સે તેળટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'ચઝરિંદિયા કામી વિ, ઢોગી વિ' ।

દં. ૨૦-૨૪. **અવસેમા જહા જીવા -જાવ- વેમાણિયા ।**

પ. એસિ ણં ઢંતે ! જીવાણં કામઢોગીણં,  
નોકામીણં-નોઢોગીણં ઢોગીણ ય કયરે કાયરેહિંતો  
અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

ઝ. ગોયમા ! સવ્વત્થોવા જીવા કામઢોગી,  
નોકામી નોઢોગી અણંતગુણા,  
ઢોગી અણંતગુણા ।

- વિયા. સ. ૭, ઝ. ૭, સુ. ૧૩-૧૯

૧૪. **જીવ-ચઝવીસદંડએસુ સિઢ્ઢેસુ ય પોગ્ગલિ પોગ્ગલિત્ત  
પરૂવણં -**

પ. જીવે ણં ઢંતે ! કિં પોગ્ગલી પોગ્ગલે ?

ઝ. ગોયમા ! જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ ।

પ. સે કેળટ્ઠેણં ઢંતે ! એવં વુચ્ચઈ -  
'જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ ?'

ઝ. ગોયમા ! સે જહાનામાએ છત્તેણં છત્તી, દંડેણં દંડી,  
ઘડેણં ઘડી, પડેણં પડી, કરેણં કરી એવામેવ

દં. ૧૭. **આ પ્રમાણે ઢીન્દ્રિય જીવ પણ ઢોગી છે.**

વિશેષ - તે રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ  
ઢોગી છે.

દં. ૧૮. **તેઈંદ્રિય જીવ પણ આ પ્રમાણે ઢોગી છે.**

વિશેષ - તે ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની  
અપેક્ષાએ ઢોગી છે.

પ્ર. દં.૧૯. ઢંતે ! ચૌરેન્દ્રિય જીવ કામી છે કે  
ઢોગી છે ?

ઝ. ગૌતમ ! ચૌરેન્દ્રિય જીવ કામી પણ છે અને ઢોગી  
પણ છે.

પ્ર. ઢંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
'ચૌરેન્દ્રિય જીવ કામી પણ છે અને ઢોગી પણ છે ?'

ઝ. ગૌતમ ! ચક્ષુન્દ્રિયની અપેક્ષાએ કામી છે,  
ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય એ સ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ  
ઢોગી છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

'ચૌરેન્દ્રિય જીવ કામી પણ છે અને ઢોગી પણ છે.'

દં. ૨૦-૨૪. **વેમાણિકો સુધી ઢાકી ઢધાં જીવો  
માટે ઔઘિક જીવોની જેમ (કામી અને ઢોગી)  
કહેવું જોઈએ.**

પ્ર. ઢંતે ! કામઢોગી, નોકામી-નોઢોગી અને  
ઢોગી આ (ત્રણ પ્રકારનાં) જીવોમાંથી કોણ  
કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાઢિક છે ?

ઝ. ગૌતમ ! કામઢોગી જીવ સર્વથી અલ્પ છે,  
નોકામી નોઢોગી જીવ તેનાથી અનન્તગુણા છે,  
એનાથી ઢોગી જીવ અનન્તગુણા છે.

૯૪. **જીવ-ચોવીસદંડક અને સિઢ્ઢોમાં પુદ્ગલી અને પુદ્ગલત્વનું  
પ્રરૂપણ :**

પ્ર. ઢંતે ! જીવ પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ?

ઝ. ગૌતમ ! પુદ્ગલી પણ છે અને પુદ્ગલ પણ છે.

પ્ર. ઢંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

'જીવ પુદ્ગલી પણ છે અને પુદ્ગલ પણ છે ?'

ઝ. ગૌતમ ! જેવી રીતે કોઈ પુરુષ પાસે-છત્ર હોય તેને  
છત્રી, દંડ હોય તેને દંડી, ઘટ હોય તેને ઘટી, પટ  
હોય તેને પટી અને કર હોય તેને કરી કહેવાય છે  
તેવી જ રીતે.

ગોયમા ! જીવે વિ સોહંદિય-ચર્કિંદિય-ઘાણિંદિય-  
જિભિંદિય-ફાસિંદિયાઈં પડુચ્ચ પોગલ્લી, જીવં  
પડુચ્ચ પોગલ્લે ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ -  
'જીવે પોગ્ગલી વિ, પોગ્ગલે વિ ।'

પ. દં. ૧. નેરહ્ણે ણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?

૩. ગોયમા ! એવં ચેવ ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિણે ।

જાવરં - જસસ જહ્ણે ઇંદિયાઈં તસ્મ તહ્ણે વિ ભાણિયન્વાઈં ।

પ. સિદ્ધે ણં ભંતે ! કિં પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?

૩. ગોયમા ! નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -

"સિદ્ધે ણં નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ?"

૩. ગોયમા ! જીવં પડુચ્ચ ।

તે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ -

"સિદ્ધે નો પોગ્ગલી, પોગ્ગલે ।"

- વિયા. સ. ૮, ૩. ૧૦, સુ. ૫૯-૬૧

૧૫. ચઙ્ગીસદંડગ જીવાણં વિવિહ વિવક્ષયા વગ્ગણા પરૂવણં-

(૨) ઇગા ભવસિદ્ધિયાણં વગ્ગણા ।

ઇગા અભવસિદ્ધિયાણં વગ્ગણા ।

દં. ૧. ઇગા ભવસિદ્ધિયાણં નેરહ્ણેયાણં વગ્ગણા ।

ઇગા અભવસિદ્ધિયાણં નેરહ્ણેયાણં વગ્ગણા ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- ઇગા ભવસિદ્ધિયાણં  
અભવસિદ્ધિયાણં વેમાણિયાણં વગ્ગણા ।

(૩) ૧. ઇગા સમ્મદિટ્ઠીયાણં વગ્ગણા,

૨. ઇગા મિચ્છાદિટ્ઠીયાણં વગ્ગણા,

૩. ઇગા સમ્મમિચ્છાદિટ્ઠીયાણં વગ્ગણા,

દં. ૧. ૧. ઇગા સમ્મદિટ્ઠીયાણં નેરહ્ણેયાણં વગ્ગણા,

૨. ઇગા મિચ્છાદિટ્ઠીયાણં નેરહ્ણેયાણં વગ્ગણા,

૩. ઇગા સમ્મમિચ્છાદિટ્ઠીયાણં નેરહ્ણેયાણં વગ્ગણા ।

હે ગૌતમ ! જીવ શ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરિન્દ્રિય, શ્રાણેન્દ્રિય,  
રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ પુદ્ગલી  
કહેવાય છે અને જીવની અપેક્ષાએ પુદ્ગલ  
કહેવાય છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

'જીવ પુદ્ગલી પણ છે અને પુદ્ગલ પણ છે.'

પ્ર. દં. ૧ ભંતે ! નારકી જીવ પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ વર્ણન કરવું જોઈએ.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

વિશેષ - જે જીવની જેટલી ઈન્દ્રિય હોય તેટલી  
ઈન્દ્રિય કહેવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધજીવ પુદ્ગલી છે કે પુદ્ગલ છે ?

૩. ગૌતમ ! સિદ્ધજીવ પુદ્ગલી નથી પણ પુદ્ગલ છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

'સિદ્ધજીવ પુદ્ગલી નથી, પણ પુદ્ગલ છે ?'

૩. ગૌતમ ! જીવની અપેક્ષાએ સિદ્ધજીવ પુદ્ગલ છે  
(પરંતુ તેમની ઈન્દ્રિય ન હોવાથી તે પુદ્ગલી નથી)

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

'સિદ્ધજીવ પુદ્ગલી નથી પણ પુદ્ગલ છે.'

૮૫. ચોવીસ દંડક જીવોની વિવિધ વિવક્ષાઓથી વર્ગીકરણ  
પ્રરૂપણ :

(૨) ભવસિદ્ધિક જીવોની વર્ગીકરણ એક છે.

અભવસિદ્ધિક જીવોની વર્ગીકરણ એક છે.

દં. ૧. ભવસિદ્ધિક નારકીની વર્ગીકરણ એક છે.

અભવસિદ્ધિક નારકીની વર્ગીકરણ એક છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે -યાવત્- ભવસિદ્ધિક અને  
અભવસિદ્ધિક વૈમાનિકોની વર્ગીકરણ એક છે.

(૩) (૧) સમ્યક્દષ્ટિ જીવોની વર્ગીકરણ એક છે,

(૨) મિથ્યાદષ્ટિ જીવોની વર્ગીકરણ એક છે,

(૩) સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિ જીવોની વર્ગીકરણ એક છે,

દં. ૧. (૧) સમ્યક્દષ્ટિ નારકીની વર્ગીકરણ એક છે,

(૨) મિથ્યાદષ્ટિ નારકીની વર્ગીકરણ એક છે,

(૩) સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિ નારકીની વર્ગીકરણ એક છે.

દં. ૨-૧૧. એવં એગા અસુરકુમારાણં વગ્ગણા  
-જાવ- થણિયકુમારાણં વગ્ગણા ।

દં. ૧૨. એગા મિચ્છાદિટ્ઠીયાણં પુઢવિકાઙ્ગયાણં  
વગ્ગણા,

દં. ૧૩-૧૬. એવં-જાવ- વણસ્સઙ્કાઙ્ગયાણં વગ્ગણા ।

દં. ૧૭. એગા સમ્મદિટ્ઠીયાણં બેઙ્ગદિયાણં વગ્ગણા,

એગા મિચ્છાદિટ્ઠીયાણં બેઙ્ગદિયાણં વગ્ગણા,

દં. ૧૮. એવં તેઙ્ગદિયાણ વિ

દં. ૧૯. એવં ચરિંદિયાણ વિ,

દં. ૨૦-૨૪. સેસા જહા નેરઙ્ગયા -જાવ- એગા  
સમ્મમિચ્છાદિટ્ઠીયાણં વેમાણિયાણં વગ્ગણા ।

(૪) એગા કણ્હપક્ખિયાણં વગ્ગણા ।

એગા સુક્કપક્ખિયાણં વગ્ગણા ।

દં. ૧. એગા કણ્હપક્ખિયાણં ણેરઙ્ગયાણં વગ્ગણા ।

એગા સુક્કપક્ખિયાણં ણેરઙ્ગયાણં વગ્ગણા ।

દં. ૨-૨૪. એવં ચરુવીસદંડઓ ભાણિયવ્વો ।

(૫) એગા કણ્હલેસાણં વગ્ગણા ।

એવં -જાવ- એગા સુક્કલેસાણં વગ્ગણા ।

એગા કણ્હલેસાણં ણેરઙ્ગયાણં વગ્ગણા ।

એગા ણીલલેસાણં ણેરઙ્ગયાણં વગ્ગણા ।

એગા કાઝલેસાણં ણેરઙ્ગયાણં વગ્ગણા ।

એવં જસ્સ જઙ્ગ લેસાઓ, તં જહા-

ભવણવઙ્ગ-વાણમંતર-પુઢવિ-આઝ-વણસ્સઙ્કાઙ્ગયો  
ય ચત્તારિ લેસાઓ,

તેઝ-વાઝ-બેઙ્ગદિય-તેઙ્ગદિય-ચરિંદિયાણં તિણ્ણ  
લેસાઓ,

પંચિંદિય-તિરિવ્વજોણિયાણં-મણુસ્સાણં  
છલ્લેસાઓ,

દં. ૨-૧૧. આ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી સ્તનિતકુમારો  
સુધી પ્રત્યેકની એક- એક વર્ગણા છે.

દં. ૧૨. પૃથ્વીકાયિક મિથ્યાદષ્ટિ જીવોની વર્ગણા  
એક છે.

દં. ૧૩-૧૬. આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકો સુધી  
પ્રત્યેક જીવોની વર્ગણા એક-એક છે.

દં. ૧૭. સમ્યક્દષ્ટિ બેઈન્દ્રિય જીવોની વર્ગણા  
એક છે.

મિથ્યાદષ્ટિ બેઈન્દ્રિય જીવોની વર્ગણા એક છે.

દં. ૧૮. આ પ્રમાણે ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની વર્ગણા એક છે.

દં. ૧૯. આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય જીવોની પણ વર્ગણા  
એક છે.

દં. ૨૦-૨૪. સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિની વૈમાનિકો સુધી  
વર્ગણા એક છે, બાકી જીવોની વર્ગણાનું વર્ણન  
નારકોની જેમ કરવું જોઈએ.

(૪) કૃષ્ણ - પક્ષના જીવોની વર્ગણા એક છે.

શુકલ - પક્ષના જીવોની વર્ગણા એક છે.

દં. ૧. કૃષ્ણ - પક્ષના નારકીની વર્ગણા એક છે,

શુકલ - પક્ષના નારકીની વર્ગણા એક છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે ચોવીસ દંડકોમાં વર્ગણા  
કહેવી જોઈએ.

(૫) કૃષ્ણ લેશ્યાવાળા જીવોની વર્ગણા એક છે.

આ પ્રમાણે -યાવત્- શુકલ લેશ્યાવાળા જીવોની  
વર્ગણા એક છે.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા નારકોની વર્ગણા એક છે.

નીલલેશ્યાવાળા નારકોની વર્ગણા એક છે.

કાપોતલેશ્યાવાળા નારકોની વર્ગણા એક છે.

આ પ્રમાણે જેમાં જેટલી લેશ્યા હોય છે, તે  
પ્રત્યેકની એક એક વર્ગણા જાણવી જોઈએ, જેમકે-

ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, પૃથ્વી, જળ અને  
વનસ્પતિકાયિક જીવોમાં પહેલાની ચાર લેશ્યા  
હોય છે.

અગ્નિ, વાયુ, બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય અને ચૌરિન્દ્રિય  
જીવોમાં પહેલાની ત્રણ લેશ્યા હોય છે.

પંચેન્દ્રિય, તિર્યચ્યોનિક અને મનુષ્યોમાં છ લેશ્યા  
હોય છે.

જોડસિયાણં એગા તેડલેસા ।

વેમાણિયાણં તિણ્ણિ ઉવરિમલેસાઓ ।

(૬) એગા કળ્હલેસાણં ભવસિદ્ધિયાણં વગ્ગણા ।

એગા કળ્હલેસાણં અભવસિદ્ધિયાણં વગ્ગણા ।

એવં-છસુવિ લેસાસુ દો દો પયાણિ ભાણિયવ્વાણિ ।

એગા કળ્હલેસાણં ભવસિદ્ધિયાણં ણેરહયાણં વગ્ગણા ।

એગા કળ્હલેસાણં અભવસિદ્ધિયાણં ણેરહયાણં વગ્ગણા ।

એવં જસ્સ જહ લેસાઓ તસ્સ તહયાઓ ભાણિયવ્વાઓ  
-જાવ- વેમાણિયાણં ।

(૭) એગા કળ્હલેસાણં સમ્મદિટ્ઠીયાણં વગ્ગણા ।

એગા કળ્હલેસાણં મિચ્છદિટ્ઠીયાણં વગ્ગણા ।

એગા કળ્હલેસાણં સમ્મમિચ્છદિટ્ઠીયાણં વગ્ગણા ।

એવં છસુવિ લેસાસુ -જાવ- વેમાણિયાણં જેસિં જહ  
દિટ્ઠીઓ ।

(૮) એગા કળ્હલેસાણં કળ્હપક્ખિયાણં વગ્ગણા ।

એગા કળ્હલેસાણં સુક્કપક્ખિયાણં વગ્ગણા ।

-જાવ- વેમાણિયાણં જસ્સ જહ લેસાઓ ।

એ અટ્ઠ, ચડવીસદંડયા ।<sup>૧</sup>

- ઠાણં, અ. ૧, સુ. ૪૧ (૧-૮)

૧૬. ચડવીસદંડય જીવાણં અણંતર-પરંપરોવવન્નગાહ દસ પગારા -

દં. ૧. દસવિહા ણેરહયા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પ્રથમ વર્ગણા જીવ પ્રજાપના અધ્યયનના પ્રારંભમાં છે.

જ્યોતિષક દેવોમાં એક તેજોલેશ્યા હોય છે.

વૈમાનિક દેવોમાં છેલ્લી ત્રણ લેશ્યા હોય છે.

(૬) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક જીવોની વર્ગણા એક છે.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અભવસિદ્ધિક જીવોની વર્ગણા એક છે.

આ પ્રમાણે છ લેશ્યાઓમાં બે-બે પદ (ભવસિદ્ધિક અને અભવસિદ્ધિક)નું વર્ણન કરવું જોઈએ.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા ભવસિદ્ધિક નારકોની વર્ગણા એક છે.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા અભવસિદ્ધિક નારકોની વર્ગણા એક છે.

આ પ્રમાણે ભવસિદ્ધિક અને અભવસિદ્ધિક વૈમાનિકો સુધી જેની જેટલી લેશ્યા છે, તેના અનુક્રમે સર્વ દંડકોમાં એક - એક વર્ગણા કહેવી જોઈએ.

(૭) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સમ્યક્દષ્ટિ જીવોની વર્ગણા એક છે.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા મિથ્યાદષ્ટિ જીવોની વર્ગણા એક છે.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા સમ્યક્મિથ્યાદષ્ટિ જીવોની વર્ગણા એક છે.

આ પ્રમાણે છ લેશ્યાવાળા વૈમાનિક સુધી જે જીવોમાં જેટલી દષ્ટિ છે, તેના અનુક્રમે તેમની એક-એક વર્ગણા કહેવી જોઈએ.

(૮) કૃષ્ણલેશ્યાવાળા કૃષ્ણ-પક્ષના જીવોની વર્ગણા એક છે.

કૃષ્ણલેશ્યાવાળા શુકલ-પક્ષના જીવોની વર્ગણા એક છે.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જેમાં જેટલી લેશ્યા છે તેના અનુક્રમે કૃષ્ણપક્ષ અને શુકલપક્ષના જીવોની વર્ગણા એક-એક છે.

આ આઠ પ્રકારે ચોવીસ દંડકોની વર્ગણાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

૮૬. ચોવીસ દંડકોના જીવોના અનન્તર પરંપરોપપન્નકાદિ દસ પ્રકાર :

દં. ૧. નરક દસ પ્રકારના કહેવામાં આવ્યા છે, જેમકે-

૧. અણંતરોવવળ્ણગા,
૨. પરંપરોવવળ્ણગા,
૩. અણંતરાવગાઢા,
૪. પરંપરાવગાઢા,
૫. અણંતરાહારગા,
૬. પરંપરાહારગા,
૭. અણંતરપજ્જત્તા,
૮. પરંપરપજ્જત્તા,
૯. ચરિમા,
૧૦. અચરિમા ।

દં. ૨-૨૪. એવં ણિરંતરં -જાવ- વેમાણિયા ।

- ઠાણં, અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭

૧૭. ચઝવીસદંડણસુ મહાસવાઈચઝપયાણં પરૂવણં -

- પ. દં. (૧) સિય ઢંતે ! નેરઙ્ગયા મહાસવા, મહાકિરિયા, મહાવેયણા, મહાનિજ્જરા ?
- ઝ. ગોયમા ! ણો ઙ્ગટ્ઠે સમટ્ઠે ।
- પ. (૨) સિય ઢંતે ! નેરઙ્ગયા મહાસવા, મહાકિરિયા, મહાવેયણા, અપ્પનિજ્જરા ?
- ઝ. હંતા, ગોયમા ! સિયા ।
- પ. (૩) સિય ઢંતે ! નેરઙ્ગયા મહાસવા, મહાકિરિયા, અપ્પવેયણા, મહાનિજ્જરા ?
- ઝ. ગોયમા ! ણો ઙ્ગટ્ઠે સમટ્ઠે ।
- પ. (૪) સિય ઢંતે ! નેરઙ્ગયા મહાસવા, મહાકિરિયા, અપ્પવેયણા અપ્પનિજ્જરા ?
- ઝ. ગોયમા ! ણો ઙ્ગટ્ઠે સમટ્ઠે ।
- પ. (૫) સિય ઢંતે ! નેરઙ્ગયા મહાસવા, અપ્પકિરિયા, મહાવેયણા, મહાનિજ્જરા ?
- ઝ. ગોયમા ! ણો ઙ્ગટ્ઠે સમટ્ઠે ।

૧. અનન્તરોપપન્નક-જેને ઉત્પન્ન થયાને એક સમય થઈ ગયો.
૨. પરંપરોપપન્નક-જેને ઉત્પન્ન થયાને બેથી વધારે સમય થયો હોય.
૩. અનંતરાવગાઢ-વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં અવસ્થિત થવાનો પ્રથમ સમય.
૪. પરમ્પરાવગાઢ-વિવક્ષિત ક્ષેત્રમાં અવસ્થિત થવાનો દ્વિતીયાદિ સમય.
૫. અનંતરાહારક-પ્રથમ સમયના આહારક.
૬. પરમ્પરાહારક-બે આદિ સમયના આહારક.
૭. અનન્તરપર્યાપ્તક-પ્રથમ સમયના પર્યાપ્તક,
૮. પરમ્પરપર્યાપ્તક-બે આદિ સમયના પર્યાપ્તક,
૯. ચરમ-નરકગતિમાં અન્તિમ સમયે ઉત્પન્ન થવાવાળા.
૧૦. અચરમ-જે ભવિષ્યમાં ફરી નરકગતિમાં ઉત્પન્ન થશે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી સર્વે દંડકોના દસ - દસ પ્રકાર કહેવા જોઈએ.

જેનમ્ પચતિ સાસનમ્

૮૭. ચોવીસ દંડકોમાં મહાસવાદિ ચાર પદોનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. દં. (૧) ભંતે ! શું નારકી જીવ મહાસવ, મહાક્રિયા, મહાવેદના અને મહાનિર્જરાવાળા છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. (૨) ભંતે ! શું નારકી જીવ મહાસવ, મહાક્રિયા, મહાવેદના અને અલ્પનિર્જરાવાળા છે ?
- ઝ. હા, ગૌતમ છે.
- પ્ર. (૩) ભંતે ! શું નારકી જીવ મહાસવ, મહાક્રિયા, અલ્પવેદના અને મહાનિર્જરાવાળા છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. (૪) ભંતે ! શું નારકી જીવ મહાસવ, મહાક્રિયા, અલ્પવેદના અને અલ્પનિર્જરાવાળા છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. (૫) ભંતે ! શું નારકી જીવ મહાસવ, અલ્પક્રિયા, મહાવેદના અને મહાનિર્જરાવાળા છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.





પ. દં. ૨. સિય ભંતે ! અસુરકુમારા મહાસવા,  
મહાકિરિયા, મહાવેયણા, મહાનિજ્જરા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

एवं चउत्थो भंगो भाणियच्चो,

सेसा पन्नरस भंगा खोडेयच्चा ।

दं. ३-११. एवं -जाव- थणियकुमारा ।

પ. દં. ૧૨. (૧) સિય ભંતે ! પુઠ્ઠવિકાઙ્ગયા મહાસવા,  
મહાકિરિયા, મહાવેયણા, મહાનિજ્જરા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! સિયા ।

(२-१५) एवं -जाव-

પ. (૧૬) સિયા ભંતે ! પુઠ્ઠવિકાઙ્ગયા અપ્પાસવા,  
અપ્પકિરિયા, અપ્પવેયણા, અપ્પનિજ્જરા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! સિયા ।

दं. १३-२१ एवं -जाव- मणुस्सा ।

दं. २२-२४. वाणमंतर जोइसिय वेमाणिया जहा  
असुरकुमारा ।

- विया. स. १९, उ. ४, सु. १-२२

૧૮. ચહવીસદંડાસુ સમાહારાઈ સત્તદારાણં પરૂવણં -

गाहा - १. आहार-सम-सरीरा-उस्सास,

२. कम्म ३. वण्ण ४. लेस्सासु ।

५. समवेदण ६. समकिरिया,

७. समाउया-चेव-बोधच्चा ॥

(१) आहार-सरीर-उस्सास-दारं -

પ. દં. ૧. જેરઙ્ગયા ણં ભંતે ! સવ્વે સમાહારા સવ્વે  
સમસરીરા સવ્વે સમુસ્સાસણિસ્સાસા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं बुच्चइ-

'जेरइया णो सव्वे समाहारा णो सव्वे समसरीरा  
णो सव्वे समुस्सासणिस्सासा ?'

પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! શું અસુરકુમાર મહાસવ, મહાકિયા,  
મહાવેદના અને મહાનિર્જરાવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

આ પ્રમાણે અહિંયા (પહેલાના સોળ ભાંગામાંથી)  
ખાલી ચાર ભાંગા કહેવા જોઈએ.

બાકીના પંદર ભાંગાનો નિષેધ કરવો જોઈએ.

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી સમજવું  
જોઈએ.

પ્ર. ૧૨. (૧) ભંતે ! શું પૃથ્વીકાયિક જીવ મહાસવ,  
મહાકિયા, મહાવેદના અને મહાનિર્જરાવાળા છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! ક્યારેક હોય છે.

(२-१५) આ પ્રમાણે -યાવત્-

પ્ર. (૧૬) ભંતે ! શું પૃથ્વીકાયિક અલ્પાસવ, અલ્પકિયા,  
અલ્પવેદના અને અલ્પનિર્જરા (સુધી સોળ ભાંગા)  
વાળા છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! તે કદાચિત્ સોળ ભાંગાવાળા છે.

દં. ૧૩-૨૧. આ પ્રમાણે મનુષ્યો સુધી જાણવું જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોના

વિષયમાં અસુરકુમારોની જેમ જાણવું જોઈએ.

૯૮. ચોવીસ દંડકોમાં સમાહારાદિ સાત દ્વારોનું પ્રરુપણ :

गाथार्थ- १. समाहार-सम-शरीर અને સમશ્વાસોચ્છ્વાસ,

२. कर्म, ३. वर्णा, ४. लेश्या,

५. समवेदना, ६. समकिया तथा

७. समायुष्क આ સાત દ્વારોનું ચોવીસ દંડકવર્તી  
જીવો દ્વારા વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

(१) आहार - शरीर - उच्छ्वास द्वार -

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું સર્વ નારક સમાન આહારવાળા  
છે, સર્વ સમાન શરીરવાળા છે તથા સર્વ સમાન  
ઉચ્છ્વાસ-નિઃશ્વાસવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

"સર્વે નારક સમાન આહારવાળા નથી. સર્વે  
સમાન શરીરવાળા નથી અને સર્વે સમાન ઉચ્છ્વાસ  
નિઃશ્વાસવાળા નથી ?"

૩. ગોયમા ! ણેરઙ્ગયા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. મહાસરીરા ય ૨. અપ્પસરીરા યા ।

૧. તત્થ ણં જે તે મહાસરીરા તે ણં બહુતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ, બહુતરાણ પોગ્ગલે પરિણામેતિ, બહુતરાણ પોગ્ગલે ઋસસંતિ, બહુતરાણ પોગ્ગલે ણીસસંતિ ।

અભિક્ખણં અહારેતિ, અભિક્ખણં પરિણામેતિ  
અભિક્ખણં ઋસસંતિ, અભિક્ખણં ણીસસંતિ ।

૨. તત્થ ણં જે તે અપ્પસરીરા તે ણં અપ્પતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ, અપ્પતરાણ પોગ્ગલે પરિણામેતિ, અપ્પતરાણ પોગ્ગલે ઋસસંતિ, અપ્પતરાણ પોગ્ગલે ણીસસંતિ ।

આહચ્ચ આહારેતિ, આહચ્ચ પરિણામેતિ, આહચ્ચ ઋસસંતિ, આહચ્ચ ણીસસંતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“નેરઙ્ગયા ણો સવ્વે સમાહારા, ણો સવ્વે સમ સરીરા ણો સવ્વે સમુસ્સાસણિસ્સાસા ।”<sup>૧</sup>

(૨) કમ્મ દારં -

પ. નેરઙ્ગયા ણં ભંતે ! સવ્વે સમકમ્મા ?

૩. ગોયમા ! ણો ણ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“નેરઙ્ગયા ણો સવ્વે સમકમ્મા ?”

૩. ગોયમા ! નેરઙ્ગયા દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુવ્વોવવ્ણગા ય, ૨. પચ્છોવવ્ણગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવ્ણગા, તે ણં અપ્પકમ્મતરાગા ।

૨. તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવ્ણગા, તે ણં મહાકમ્મતરાગા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ -

“નેરઙ્ગયા ણો સવ્વે સમકમ્મા ।”<sup>૨</sup>

૩. ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે-

૧. મહાશરીરવાળા, ૨. અલ્પશરીરવાળા.

૧. એમાંથી જે મહાશરીરવાળા નારક છે, તે ઘણાં બધા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, ઘણાં બધા પુદ્ગલોને પરિણામાવે છે, ઘણાં બધા પુદ્ગલોનો ઉચ્ચ્વાસ લે છે અને ઘણાં બધા પુદ્ગલોનો નિઃશ્વાસ છોડે છે.

તે વારંવાર આહાર કરે છે, વારંવાર પુદ્ગલોને પરિણામાવે છે, વારંવાર ઉચ્ચ્વાસ લે છે, વારંવાર નિઃશ્વાસ છોડે છે.

૨. એમાંથી જે અલ્પશરીરવાળા નારક છે, તે અલ્પપુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, અલ્પ પુદ્ગલોને પરિણામાવે છે, અલ્પ પુદ્ગલોનો ઉચ્ચ્વાસ લે છે અને અલ્પ પુદ્ગલોનો નિઃશ્વાસ છોડે છે.

તે ક્યારેક આહાર કરે છે, ક્યારેક પુદ્ગલોને પરિણામાવે છે, ક્યારેક ઉચ્ચ્વાસ લે છે અને ક્યારેક નિઃશ્વાસ છોડે છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

જૈન સાઈટ  
“સર્વે નારક સમાન આહારવાળા નથી, સર્વે સમાન શરીરવાળા નથી અને સર્વે સમાન શ્વાસોચ્ચ્વાસવાળા નથી.”

(૨) કર્મ દાર :

પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે નારક સમાન કર્મવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે નારક સમાન કર્મવાળા નથી?”

૩. ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહ્યા છે. જેમકે -

૧. પૂર્વોપપન્નક, ૨. પશ્ચાદુપપન્નક.

૧. એમાંથી જે પૂર્વોપપન્નક છે, તે અલ્પ કર્મવાળા છે.

૨. એમાંથી જે પશ્ચાદુપપન્નક છે, તે મહાકર્મવાળા છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે નારક સમાન કર્મવાળા નથી.”

૧. (ક) વિયા. સ. ૧, ૩. ૨, સુ. ૫/૧

(ખ) પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પમાણ પુઢવીણ નેરઙ્ગયા ણો પોગ્ગલા ઉસાસત્તાણ પરિણમતિ ?

૩. ગોયમા ! જે પોગ્ગલા અણિદ્ધા -જાવ- અમણામા તે તેસિં ઉસાસત્તાણ પરિણમતિ । એવં જાવ અહેસત્તમાણ ।  
એવં આહારસ્સવિ સત્તસુ વિ ।  
- જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૮૮ (૧)

૨. વિયા. સ. ૧, ૩. ૨, સુ. ૫/૨

## (૩) વણ્ણ દારં -

- પ. ણેરહયા ણં ધંતે ! સવ્વે સમવણ્ણા ?
- ઊ. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।
- પ. સે કેણટ્ઠેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચહ -  
“ણેરહયા ણો સવ્વે સમવણ્ણા ?
- ઊ. ગોયમા ! ણેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા -  
૧. પુવ્વોવવણ્ણગા ય, ૨. પચ્છોવવણ્ણગા ય ।  
૧. તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવણ્ણગા, તે વિસુદ્ધવ-  
ણ્ણતરાગા ।  
૨. તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવણ્ણગા, તે ણં અવિસુ-  
દ્ધવણ્ણતરાગા ।
- સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ -  
“ણેરહયા ણો સવ્વે સમવણ્ણા ।”<sup>૧</sup>

## (૪) લેસ્સા દારં -

- પ. ણેરહયા ણં ધંતે ! સવ્વે સમલેસા ?
- ઊ. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।
- પ. સે કેણટ્ઠેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચહ -  
‘ણેરહયા ણો સવ્વે સમલેસા ?’
- ઊ. ગોયમા ! ણેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. પુવ્વોવવણ્ણગા ય, ૨. પચ્છોવવણ્ણગા ય ।  
૧. તત્થ ણં જે તે પુવ્વોવવણ્ણગા તે ણં  
વિસુદ્ધલેસતરાગા ।  
૨. તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવણ્ણગા, તે ણં  
અવિસુદ્ધલેસતરાગા ।
- સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ -  
“ણેરહયા ણો સવ્વે સમલેસા ।”<sup>૨</sup>

## (૫) વેયણા દારં -

- પ. ણેરહયા ણં ધંતે ! સવ્વે સમવેયણા ?
- ઊ. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।
- પ. સે કેણટ્ઠેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચહ -  
“ણેરહયા ણો સવ્વે સમવેયણા ?”
- ઊ. ગોયમા ! ણેરહયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા -  
૧. સણ્ણિભૂયા ય, ૨. અસણ્ણિભૂયા ય ।  
૧. તત્થ ણં જે તે સણ્ણિભૂયા તે ણં મહાવેયણતરાગા ।

## (૩) વર્ણ દાર :

- પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે નારકી સમાન વર્ણવાળા છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“સર્વે નારકી સમાન વર્ણવાળા નથી ?”
- ઉ. ગૌતમ ! નારકી બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
૧. પૂર્વોપપન્નક, ૨. પશ્ચાદુપપન્નક.  
૧. એમાંથી જે પૂર્વોપપન્નક છે તે વધારે વિશુદ્ધ  
વર્ણવાળા છે.  
૨. એમાંથી જે પશ્ચાદુપપન્નક છે તે અવિશુદ્ધ  
વર્ણવાળા છે.
- આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
“સર્વે નારક સમાન વર્ણવાળા નથી.”

## (૪) લેશ્યા દાર :

- પ્ર. ભંતે ! શું નારક સર્વે સમાન લેશ્યાવાળા છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“નારક સર્વે સમાન લેશ્યાવાળા નથી ?”
- ઉ. ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
૧. પૂર્વોપપન્નક, ૨. પશ્ચાદુપપન્નક.  
૧. એમાંથી જે પૂર્વોપપન્નક છે, તે વધારે  
વિશુદ્ધતર લેશ્યાવાળા છે.  
૨. એમાંથી જે પશ્ચાત્ ઉત્પન્નવાળા છે તે અવિશુદ્ધ  
લેશ્યાવાળા છે.
- આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
“સર્વે નારક સમાન લેશ્યાવાળા નથી.”

## (૫) વેદના દાર :

- પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે નારક સમાન વેદનાવાળા છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.
- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“સર્વે નારક સમાન વેદનાવાળા નથી ?”
- ઉ. ગૌતમ ! નારક બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે -  
૧. સંજીભૂત, ૨. અસંજીભૂત.  
૧. એમાંથી જે સંજીભૂત છે, તે મહાવેદનાવાળા છે.

૨. તત્થ ણં જે તે અસણિભૂયા, તે ણં અપ્પવેય-  
ણતરાગા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ -  
“નેરહયા તો સવ્વે સમવેયણા ।”<sup>૧</sup>

### (૬) કિરિયા દારં -

- પ. નેરહયા ણં ભંતે ! સવ્વે સમકિરિયા ?  
 ડ. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।  
 પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
 “નેરહયા ણો સવ્વે સમકિરિયા ?”  
 ડ. ગોયમા ! નેરહયા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. સમ્મદિટ્ઠી, ૨. મિચ્છાદિટ્ઠી,  
 ૩. સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ।  
 ૧. તત્થ ણં જે તે સમ્મદિટ્ઠી તેસિ ણં ચત્તારિ  
 કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-  
 ૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગાહિયા  
 ૩. માયાવત્તિયા, ૪. અપચ્ચક્ખાણકિરિયા ।  
 ૨. તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદિટ્ઠી તેસિ ણં પંચ  
 કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-  
 ૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગાહિયા,  
 ૩. માયાવત્તિયા, ૪. અપચ્ચક્ખાણકિરિયા  
 ૫. મિચ્છાદંસણવત્તિયા ।  
 ૩. સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી વિ એવં ચેવ ।

મે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
 “નેરહયા ણો સવ્વે સમકિરિયા ।”<sup>૨</sup>

### (૭) આડ દારં -

- પ. નેરહયા ણં ભંતે ! સવ્વે સમાડયા ?  
 ડ. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે -  
 પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
 “નેરહયા ણો સવ્વે સમાડયા ?”  
 ડ. ગોયમા ! નેરહયા ચડવ્વિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. અત્થેગહયા સમાડયા સમોવવણ્ણગા,  
 ૨. અત્થેગહયા સમાડયા વિસમોવવણ્ણગા,

૨. એમાંથી જે અસંજીભૂત છે, તે અલ્પવેદના-  
વાળા છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
 “સર્વે નારક સમાન વેદનાવાળા નથી.”

### (૬) ક્રિયા દાર :

- પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે નારક સમાન ક્રિયાવાળા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.  
 પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 “સર્વે નારક સમાન ક્રિયાવાળા નથી?”  
 ડ. ગૌતમ ! નારક ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમ કે -  
 ૧. સમ્યગ્દષ્ટિ, ૨. મિથ્યાદષ્ટિ,  
 ૩. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ.  
 ૧. એમાંથી જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તે ચાર ક્રિયાઓ  
 કરે છે, જેમકે-  
 ૧. આરંભિકી, ૨. પારિશ્રદિકી,  
 ૩. માયાપ્રત્યયા, ૪. અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા.  
 ૨. એમાંથી જે મિથ્યાદષ્ટિ છે, તે નિયમથી પાંચ  
 ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે-  
 ૧. આરંભિકી, ૨. પારિશ્રદિકી,  
 ૩. માયાપ્રત્યયા, ૪. અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા,  
 ૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા.  
 ૩. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ પણ આ પ્રમાણે પાંચ  
 ક્રિયાઓ કરે છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
 “સર્વે નારક સમાન ક્રિયાવાળા નથી.”

### (૭) આયુષ્ય દાર :

- પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે નારકી સમાન આયુષ્યવાળા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.  
 પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 “સર્વે નારકી સમાન આયુષ્યવાળા નથી?”  
 ડ. ગૌતમ ! નારકી ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
 ૧. કેટલાક નારકી સમાન આયુષ્યવાળા છે  
 અને એક સાથે ઉત્પન્ન થવાવાળા છે.  
 ૨. કેટલાક નારકી સમાન આયુષ્યવાળા છે  
 પણ આગળ પાછળ ઉત્પન્ન થવાવાળા છે.

૩. અત્યેગદ્વયા વિસમાડયા સમોવવણ્ણગા,  
૪. અત્યેગદ્વયા વિસમાડયા વિસમોવવણ્ણગા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“નેરદ્વયા ણો સવ્વે સમાડયા ।”

પ. દં. ૨. અસુરકુમારા ણં ભંતે ! સવ્વે સમારાહા ? સવ્વે સમસરીરા ? સવ્વે સમુસ્સાસણિસ્સાસા ?

૩. ગોયમા ! ણો ણ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

જહા નેરદ્વયા તહા ભાણિયવ્વા ।

પ. અસુરકુમારા ણં ભંતે ! સવ્વે સમકમ્મા ?

૩. ગોયમા ! ણો ણ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“અસુરકુમારા ણો સવ્વે સમકમ્મા ?”

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુલ્લોવવણ્ણગા ય, ૨. પચ્છોવવણ્ણગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે પુલ્લોવવણ્ણગા તે ણં મહાકમ્મતરાગા ।

૨. તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવણ્ણગા તે ણં અપ્પકમ્મતરાગા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અસુરકુમારા ણો સવ્વે સમકમ્મા ।”

પ. અસુરકુમારા ણં ભંતે ! સવ્વે સમવણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! નો ણ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -

“અસુરકુમારા ણો સવ્વે સમવણ્ણા ?”

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુલ્લોવવણ્ણગા ય, ૨. પચ્છોવવણ્ણગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે પુલ્લોવવણ્ણગા તે ણં અવિસુદ્ધવણ્ણતરાગા,

૨. તત્થ ણં જે તે પચ્છોવવણ્ણગા તે ણં વિસુદ્ધવણ્ણતરાગા,

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“ અસુરકુમારા ણો સવ્વે સમવણ્ણા”

૩. કેટલાક નારકી વિષમ આયુષ્યવાળા છે પણ એક સાથે ઉત્પન્ન થાય છે.

૪. કેટલાક નારકી વિષમ આયુષ્યવાળા છે અને આગળ પાછળ ઉત્પન્ન થાય છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે નારકી સમાન આયુષ્યવાળા છે.”

પ્ર. દં. ૨ ભંતે ! સર્વે અસુરકુમાર શું સમાન આહારવાળા છે ? સર્વે સમાન શરીરવાળા છે ? સર્વે સમાન શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

શેષ સર્વેનું વર્ણન નારકીની જેમ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા નથી ?”

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-

૧. પૂર્વોપપન્નક, ૨. પશ્ચાદુપપન્નક.

૧. એમાંથી જે પૂર્વોપપન્નક છે, તે મહાકર્મવાળા છે.

૨. એમાંથી જે પશ્ચાદુપપન્નક છે, તે અલ્પતરકર્મવાળા છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે અસુરકુમાર સમાન કર્મવાળા નથી.

પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી ?”

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના કલ્યા છે, જેમકે-

૧. પૂર્વોપપન્નક, ૨. પશ્ચાદુપપન્નક.

૧. એમાંથી જે પૂર્વોપપન્નક છે તે અવિશુદ્ધતર વર્ણવાળા છે.

૨. એમાંથી જે પશ્ચાદુપપન્નક છે, તે વિશુદ્ધતર વર્ણવાળા છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે અસુરકુમાર સમાન વર્ણવાળા નથી.”

एवं लेस्साए वि ।

वेयणाए जहा णेरइया ।

अवसेसं जहा णेरइयाणं ।

દં. ૩-૧૧. एवं -जाव- थणियकुमारा ।<sup>१</sup>

दं. १२. पुढविकाइया आहार कम्म-वण्ण लेस्साहिं  
जहा णेरइया ।

પ. પુઢવિકાઇયા ણં મંતે ! સવ્વે સમવેયણા ?

उ. हंता, गोयमा ! सव्वे समवेयणा ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ-

“પુઢવિકાઇયા સવ્વે સમવેયણા ?”

उ. गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे असण्णी, असण्णीभूयं  
अणिययं वेयणं वेदेंति ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं વુચ્ચઈ-

“પુઢવિકાઇયા સવ્વે સમવેયણા ।

પ. પુઢવિકાઇયા ણં મંતે ! સવ્વે સમકિરિયા ?

उ. हंता, गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे समकिरिया ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં મંતે ! एवं વુચ્ચઈ-

“પુઢવિકાઇયા સવ્વે સમકિરિયા ?”

उ. गोयमा ! पुढविकाइया सव्वे माइमिच्छादिट्ठी  
तेसिं णेयइयाओ पंच किरियाओ कज्जंति, तं जहा-

૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગહિયા,

૩. માયાવત્તિયા, ૪. અપચ્ચક્ષાણકિરિયા,

૫. મિચ્છાદંસણવત્તિયા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं વુચ્ચઈ-

“પુઢવિકાઇયા સવ્વે સમકિરિયા ।”

(समाजया जहा णेरइया तथा भाणियव्वा ।<sup>२</sup>)

दं. १३-१९. जहा पुढविकाइया तथा -जाव-  
चउरिंदिया ।<sup>३</sup>

दं. २०. पंचिंदियतिरिक्खजोणिया जहा णेरइया ।

આ પ્રમાણે લેશ્યાના વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

वेदनानुं वर्णन नारकीनी जेम करवुं जौंअे.

બાકીના દ્વારો (ક્રિયા અને આયુષ્ય) નું વર્ણન નારકીની જેમ કરવું જોઈએ.

दं. ३-११. आ प्रभाझे स्तनितकुमारो सुधी  
(समाजारादि सात द्वार) समजवुं जौंअे.

દં. ૧૨. પૃથ્વીકાયોના આહાર, કર્મ, વર્ણ અને લેશ્યાનું વર્ણન નારકીની જેમ કરવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળા છે ?

उ. હા ગૌતમ ! સર્વે સમાન વેદનાવાળા છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળા છે.”

उ. ગૌતમ ! સર્વે પૃથ્વીકાયિક અસંજી છે, તે અસંજીમય હોવાથી અનિયમિત વેદના ભોગવે છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન વેદનાવાળા છે.”

પ્ર. ભંતે ! શું સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા છે ?

उ. હા ગૌતમ ! સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા છે ?”

उ. ગૌતમ ! સર્વે પૃથ્વીકાયિક માયી-મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે, તે નિશ્ચિત રૂપથી પાંચા ક્રિયાઓ કરે છે. જેમકે-

૧. આરંભિકી, ૨. પારિગ્રહિકી,

૩. માયાપ્રત્યયા, ૪. અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા,

૫. મિથ્યાદર્શન પ્રત્યયા.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે પૃથ્વીકાયિક સમાન ક્રિયાવાળા છે.”

(सर्वसमान आयुष्यवाणांछे, आ वर्णन नारकीनी जेम करवुं जौंअे.)

दं. १३-१९. पृथ्वीकायिकनी जेम अप्कायिकथी लर्धने यौरेन्द्रिय सुधी (आजारादि द्वार) कहेवा जौंअे.

दं. २०. पंचेन्द्रियतिर्य्ययोनिक्(आजारादि द्वारो)नुं वर्णन नारक जवोनी समान छे.

૧. (ક) વિયા. સ. ૧, ઉ. ૨, સુ. ૬

(ગ) વિયા. સ. ૧૬, ઉ. ૧૨-૧૪

૨. (ક) વિયા. સ. ૧, ઉ. ૨, સુ. ૭

૩. વિયા. સ. ૧, ઉ. ૨, સુ. ૮

(ખ) વિયા. સ. ૧૬, ઉ. ૧૧, સુ. ૧

(ઘ) વિયા. સ. ૧૭, ઉ. ૧૩-૧૭

(ખ) વિયા. સ. ૧૭, ઉ. ૧૨, સુ. ૧

ળવરં - નાણત્તં કિરિયાસુ ।

પ. પંચિંદિય તિરિક્ખજોણિયા ણં ભંતે ! સવ્વે સમકિરિયા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“પંચેંદિય તિરિક્ખજોણિયા નો સવ્વે સમકિરિયા ?”

૩. ગોયમા ! પંચિંદિય તિરિક્ખજોણિયા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મદ્દિટ્ઠી, ૨. મિચ્છાદિટ્ઠી,  
૩. સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ।

૧. તત્થ ણં જે તે સમ્મદ્દિટ્ઠી તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અસંજયા ય, ૨. સંજયાસંજયા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિ ણં તિણ્ણિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-

૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગહિયા, ૩. માયાવત્તિયા ।

૨. તત્થ ણં જે તે અસંજયા તેસિ ણં ચત્તારિ કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-

૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગહિયા,  
૩. માયાવત્તિયા, ૪. અપચ્ચક્ખાણકિરિયા ।

૩. તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદિટ્ઠી જે ય સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી તેસિં ણેયડ્ડયાઓ પંચ કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-

૧. આરંભિયા -જાવ- ૨. મિચ્છાદંસણવત્તિયા ।

સેસં તં ચેવ !

પ. દં.૨૧. મણૂસાણં ભંતે ! સવ્વે સમાહારા ? સવ્વે સમસરીરા ? સવ્વે સમુસ્સાસ ણિસ્સાસા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

“મણૂસાણં ણો સવ્વે સમાહારા, ણો સવ્વે સમસરીરા, ણો સવ્વે સમુસ્સાસ ણિસ્સાસા ?”

૩. ગોયમા ! મણૂસા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. મહાસરીરા ય, ૨. અપ્પસરીરા ય ।

વિશેષ - ક્રિયાઓમાં અંતર છે.

પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક શું સર્વે સમાન ક્રિયાવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સર્વે સમાન ક્રિયાવાળા નથી ?”

૩. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સમ્યગ્દષ્ટિ, ૨. મિથ્યાદષ્ટિ,  
૩. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ.

૧. એમાંથી જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. અસંયત, ૨. સંયતાસંયત.

૧. એમાંથી જે સંયતાસંયત છે, તે ત્રણ ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે -

૧. આરંભિકી, ૨. પારિગ્ગહિકી, ૩. માયાપ્રત્યયા.

૨. એમાંથી જે અસંયત છે તે ચાર ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે-

૧. આરંભિકી, ૨. પારિગ્ગહિકી,  
૩. માયાપ્રત્યયા, ૪. અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા.

૩. એમાંથી જે મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે તે નિશ્ચિતરુપથી પાંચ ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે-

૧. આરંભિકી -યાવત્- ૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા.

બાકી સર્વે કથન પૂર્વવત્ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. દં.૨૧. ભંતે ! શું સર્વે મનુષ્ય સમાન આહારવાળા છે ? સર્વે સમાન શરીરવાળા છે ? સર્વે સમાન શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી ? સર્વે સમાન શરીરવાળા નથી ? સર્વે સમાન શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા નથી ?”

૩. ગૌતમ ! મનુષ્ય બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. મહાશરીરવાળા, ૨. અલ્પશરીરવાળા.

૧. તત્થ ણં તે જે મહાસરીરા તે ણં બહુતરાણ પોગ્ગલે આહારેતિ -જાવ- બહુતરાણ પોગ્ગલે ણીસસંતિ,

આહચ્ચ આહારેતિ -જાવ- આહચ્ચ ણીસસંતિ ।

૨. તત્થ ણં જે તે અપ્પસરીરા તે ણં અપ્પતરાણ પોગ્ગલે આહરેતિ -જાવ- અપ્પતરાણ પોગ્ગલે ણીસસંતિ,

અભિક્ખણં આહારેતિ -જાવ- અભિક્ખણં ણીસસંતિ,

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“મળૂસા ણો સવ્વે સમાહારા, ણો સવ્વે સમસરીરા, ણો સવ્વે સમુસ્સાસણિસ્સાસા ।”

સેસં જહા ણેરહયાણં ।

ણવરં - કિરિયાહિં મળૂસા તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મહિટ્ઠી, ૨. મિચ્છાદિટ્ઠી,  
૩. સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી ।

૧. તત્થ ણં જે તે સમ્મહિટ્ઠી તે તિવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સંજયા, ૨. અસંજયા, ૩. સંજયાસંજયા ।

૧. તત્થ ણં જે તે સંજયા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સરાગસંજયા ય, ૨. વીયરાગસંજયા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે વીયરાગસંજયા, તે ણં અકિરિયા ।

૨. તત્થ ણં જે તે સરાગસંજયા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા -

૧. પમત્તસંજયા ય, ૨. અપમત્તસંજયા ય,

૧. તત્થ ણં જે તે અપમત્તસંજયા તેસિં ઇગા માયાવત્તિયા કિરિયા કજ્જંતિ,

૨. તત્થ ણં જે તે પમત્તસંજયા તેસિં દો કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા -

૧. આરંભિયા, ૨. માયાવત્તિયા ય ।

૧. એમાંથી જે મહાશરીરવાળા છે, તે ઘણાં પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે -યાવત્- ઘણાં પુદ્ગલોનો નિઃશ્વાસ છોડે છે.

ક્યારેક આહાર કરે છે -યાવત્- ક્યારેક નિઃશ્વાસ છોડે છે.

૨. એમાંથી જે અલ્પશરીરવાળા છે તે અલ્પતર પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે -યાવત્- અલ્પતર પુદ્ગલોનો નિઃશ્વાસ છોડે છે.

વારંવાર આહાર લે છે -યાવત્- વારંવાર નિઃશ્વાસ છોડે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે મનુષ્ય સમાન આહારવાળા નથી, સર્વે સમાન શરીરવાળા નથી અને સર્વે સમાન શ્વાસોચ્છ્વાસવાળા નથી.”

બાકી સર્વે વર્ણન (છ દ્વાર) નારકીની જેમ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : ક્રિયાઓમાં મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે-

૧. સમ્યગ્દષ્ટિ, ૨. મિથ્યાદષ્ટિ, ૩. સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ.

૧. એમાંથી જે સમ્યગ્દષ્ટિ છે, તે ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે-

૧. સંયત, ૨. અસંયત, ૩. સંયતાસંયત.

૧. એમાંથી જે સંયત છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમ કે-

૧. સરાગસંયત, ૨. વીતરાગસંયત.

૧. એમાંથી જે વીતરાગસંયત છે, તે અક્રિય (ક્રિયારહિત) હોય છે.

૨. એમાંથી જે સરાગસંયત છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે. જેમ કે-

૧. પ્રમત્તસંયત, ૨. અપ્રમત્તસંયત.

૧. એમાંથી જે અપ્રમત્તસંયત છે તે એક માત્ર માયાપ્રત્યયા ક્રિયા કરે છે.

૨. એમાંથી જે પ્રમત્તસંયત છે, તે બે ક્રિયાઓ કરે છે, જેમ કે-

૧. આરંભિકી, ૨. માયાપ્રત્યયા.



૨. તત્થ ણં જે તે સંજયાસંજયા તેસિં તિણ્ણિ  
કિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-

૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગહિયા, ૩. માયાવત્તિયા ।

૩. તત્થ ણં જે તે અસંજયા તેસિં ચત્તારિ કિરિયાઓ  
કજ્જંતિ, તં જહા-

૧. આરંભિયા, ૨. પરિગ્ગહિયા,  
૩. માયાવત્તિયા, ૪. અપચ્ચક્ષાણકિરિયા ।

તત્થ ણં જે તે મિચ્છાદિટ્ઠી જે ય સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠી  
તેસિં ણેયડયાઓ પંચકિરિયાઓ કજ્જંતિ, તં જહા-

૧. આરંભિયા -જાવ- ૫. મિચ્છાદંસણવત્તિયા ।

સેસં જહા ણેરડયાણં ।<sup>૧</sup>

દં. ૨૨. વાણમંતરાણં જહા અસુરકુમારાણં ।<sup>૨</sup>

દં. ૨૩-૨૪. એવં જોહસિય વેમાણિયાણ વિ ।

ણવરં - તે વેયણાણ દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા -

૧. માહમિચ્છાદિટ્ઠી ઉવવણ્ણગા ય ।

૨. અમાહસમ્મદિટ્ઠી ઉવવણ્ણગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે માહમિચ્છાદિટ્ઠી ઉવવણ્ણગા તે  
ણં અપ્પવેયણતરાગા ।

૨. તત્થ ણં જે તે અમાહસમ્મદિટ્ઠી ઉવવણ્ણગા તે  
ણં મહાવેયણતરાગા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ-

‘જોહસિય વેમાણિયા ણો સવ્વે સમવેયણા ।’

સેસં તહેવ ।<sup>૩</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧૭, ઉ. ૧, સુ. ૧૧૨૩-૧૧૪૪

૧૧. ચઝવીસ દંડણસુ આહાર-પરિણામાહ પરૂવણં -

પ. દં. ૧. નેરડયા ણં ભંતે ! કિમાહારા, કિંપરિણામા,  
કિંજોણીયા, કિંઠિઈયા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! નેરડયા ણં પોગ્ગલાહારા, પોગ્ગલપરિણામા,  
પોગ્ગલજોણીયા, પોગ્ગલદિઠિઈયા, કમ્મોવગા ।

૨. એમાંથી જે સંયતાસંયત છે, તે ત્રણ ક્રિયાઓ  
કરે છે, જેમકે-

૧. આરંભિકી, ૨. પારિગ્ગહિકી, ૩. માયાપ્રત્યયા.

૩. એમાંથી જે અસંયત છે તે ચાર ક્રિયાઓ કરે છે,  
જેમકે-

૧. આરંભિકી, ૨. પારિગ્ગહિકી,  
૩. માયાપ્રત્યયા, ૪. અપ્રત્યાખ્યાનક્રિયા.

એમાંથી જે મિથ્યાદષ્ટિ અને સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે  
તે નિશ્ચિતરૂપથી પાંચો ક્રિયાઓ કરે છે, જેમકે -

૧. આરંભિકી -ચાવત્- ૫. મિથ્યાદર્શનપ્રત્યયા.

બાકીનું વર્ણન નારકીની જેમ કરવું જોઈએ.

દં. ૨૨. વાણવ્યંતરોનું આહારાદિ સાત દારોનું  
વર્ણન અસુરકુમારોની જેમ કરવું જોઈએ.

દં. ૨૩-૨૪. આ પ્રમાણે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક  
દેવોનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

વિશેષ - વેદનાની અપેક્ષાએ તે દેવ બે પ્રકારના  
કહ્યા છે, જેમકે-

૧. માયીમિથ્યાદષ્ટિ ઉપપન્નક,

૨. અમાયી-સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપપન્નક.

૧. એમાંથી જે માયી મિથ્યાદષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે  
અલ્પતર વેદનાવાળા છે.

૨. એમાંથી જે અમાયી સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપપન્નક છે,  
તે મહાવેદનાવાળા છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“સર્વે જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક સમાન વેદનાવાળા  
નથી.

બાકી (આહાર, વર્ણ, કર્મ આદિ) વધુ પૂર્વવત્  
કહેવું જોઈએ.

૯૯. ચોવીસ દંડકોમાં આહાર - પરિણામાદિનું પ્રરૂપણ -

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારક જીવ કયા દ્રવ્યોનો આહાર કરે  
છે ? કેવી રીતે પરિણામાવે છે ? તેની યોનિ  
(ઉત્પત્તિસ્થાન) કઈ છે ? એની સ્થિતિ શું  
કહેવામાં આવી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! નારક જીવ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.  
પુદ્ગલરૂપમાં પરિણામાવે છે. એની યોનિ (શીતાદિ  
સ્પર્શમય) પુદ્ગલ રૂપ છે. એની સ્થિતિ પુદ્ગલ રૂપ  
છે તે (જ્ઞાનાવરણાદિ) કર્મરૂપી પુદ્ગલો સહિત છે.

૧. વિયા. સ. ૧, ઉ. ૨, સુ. ૧૦

૨. વિયા. સ. ૧, ઉ. ૨, સુ. ૧૧

૩. વિયા. સ. ૧૯, ઉ. ૧૦, સુ. ૧

કમ્મનિયાણા કમ્મટ્ઠઈયા, કમ્મુણામેવ  
વિપ્પરિયાસમેતિ ।

દં. ૨-૨૪. एवं -जाव- वेमाणिया ।

- विया. स. १४, उ. ६, सु. २-३

૧૦૦. चउवीस दंडएसु ठिइठ्ठाणाइ दसदारोहिं कोहोवउत्ताइ  
भंग परूवणं-

गाहा-१. पुढविट्ठइ, २. ओगाहण,  
३. सरीर, ४. संघयणमेव, ५. मंठाणे ।  
६. लेस्सा, ७. दिट्ठी, ८. णाणे,  
९-१०. जोगुवओगे य दस ठाणा ॥

(૧) ઠિइટ્ઠાણ દારં -

પ. દં.૧. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પભાણે પુઢવીણે  
તીસાણે નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ  
નિરયાવાસંસિ નેરહયાણં કેવહયા ઠિइठ्ठाणा  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ઠિइठ्ठाणा પણ્ણત્તા, તં જહા-  
જહણ્ણિયા ઠિइ,   
સમયાહિયા જહણ્ણિયા ઠિइ,  
દુસમયાહિયા જહણ્ણિયા ઠિइ,  
તિસમયાહિયા જહણ્ણિયા ઠિइ -जाव-  
અસંખેજ્જસમયાહિયા જહણ્ણિયા ઠિइ,  
તપ્પાઝગુવ્કોસિયા ઠિइ ।

પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પભાણે પુઢવીણે તીસાણે  
નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
જહણ્ણિયાણે ઠિइણે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં  
કોહોવઉત્તા, માણોવઉત્તા, માયોવઉત્તા,  
લોભોવઉત્તા ।

૩. ગોયમા ! સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા કોહોવઉત્તા ।

૧. અહવા કોહોવઉત્તા ય માણોવઉત્તે ય ।

૨. અહવા કોહોવઉત્તા ય માણોવઉત્તા ય ।

પૌદ્ગલિક કર્મના નિમિત્તથી નારકીના જીવોની  
પ્રાપ્તિ થાય છે. એની સ્થિતિનું કારણ કર્મપુદ્ગલ  
છે. કર્મ પુદ્ગલોના કારણથી તે વિપરીતતા (બીજી  
પર્યાય)ને પ્રાપ્ત કરે છે.

દં. ૨-૨૪ આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

૧૦૦. ચોવીસ દંડકોમાં સ્થિતિ સ્થાનાદિ દસ દારોમાં ક્રોધો  
પયુક્તાદિ ભાંગોની પ્રરુપણા -

गाथार्थ - १. स्थिति, २. अवगाहना,  
३. शरीर, ४. संहनन, ५. संस्थान.  
६. लेश्या, ७. दृष्टि, ८. ज्ञान,  
९. योग, १०. उपयोग आ दस स्थानो (द्वारो) द्वारा  
नरकादि पृथ्वीवर्ती जिवोनुं वर्णन करे छे.

(૧) સ્થિતિ સ્થાન દાર :

પ્ર. દં.૧. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી એક-એક નરકાવાસમાં રહેવાવાળા  
નારક જીવોના કેટલા સ્થિતિ સ્થાન કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તેનાં અસંખ્યાત સ્થિતિ સ્થાન કહ્યા છે,  
જેમકે- જઘન્ય સ્થિતિ (દસ હજાર વર્ષની છે)  
એક સમય અધિક જઘન્ય સ્થિતિ,  
બે સમય અધિક જઘન્ય સ્થિતિ.  
ત્રણ સમય અધિક જઘન્ય સ્થિતિ -યાવત્-  
અસંખ્યાત સમય અધિક જઘન્ય સ્થિતિ તથા તેને  
યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ (આ સર્વે મળીને અસંખ્યાત  
સ્થિતિ સ્થાન છે.)

પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી એક-એક નરકાવાસમાં જઘન્ય  
સ્થિતિમાં રહેવાવાળા નારક જીવો શું ક્રોધોપયુક્ત  
છે, માનોપયુક્ત છે, માયોપયુક્ત છે કે  
લોભોપયુક્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સર્વે ક્રોધોપયુક્ત હોય છે.

૧. અથવા ઘણાં ખરા નારક ક્રોધોપયુક્ત હોય  
છે અને એક નારક માનોપયુક્ત હોય છે.

૨. અથવા ઘણાં ખરા ક્રોધોપયુક્ત પણ હોય  
છે અને ઘણાં માનોપયુક્ત પણ હોય છે.

૩. અહવા કોહોવત્તા ય માયોવત્તે ય ।

૪. અહવા કોહોવત્તા ય માયોવત્તા ય ।

૫. અહવા કોહોવત્તા ય લોભોવત્તે ય ।

૬. અહવા કોહોવત્તા ય લોભોવત્તા ય ।

૧. અહવા કોહોવત્તા ય માણોવત્તે ય માયોવત્તે ય ।

૨. કોહોવત્તા ય માણોવત્તે ય માયોવત્તા ય ।

૩. કોહોવત્તા ય માણોવત્તા ય માયોવત્તે ય ।

૪. કોહોવત્તા ય માણોવત્તા ય માયોવત્તા ય ।

૫-૮. એવં કોહ-માણ-લોભેણ વિ ચ્ચ ।

૧-૧૨. એવં કોહ-માયા-લોભેણ-વિચ્ચ ૧ = (૧૨)

પચ્છા માણેણ માયાએ લોભેણ ય કોહો મહ્યવ્વો,  
તે કોહં અમુંચતા ।

એવં સત્તાવીસં ભંગા ગેયવ્વા ।

પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પભાએ પુઢવીએ તીસાએ નિરયાવાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ નિરયાવાસંસિ સમયાહિયાએ જહન્નટ્ઠિઇએ વટ્ટમાણા નેરહયા કિં કોહોવત્તા, માણોવત્તા, માયોવત્તા, લોભોવત્તા ?

૩. ગોયમા ! કોહોવત્તેય, માણોવત્તેય, માયોવત્તેય, લોભોવત્તેય ।

૩. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત હોય છે અને એક માયોપયુક્ત હોય છે.

૪. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત અને ઘણાં માયોપયુક્ત હોય છે.

૫. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત હોય છે અને એક લોભોપયુક્ત હોય છે.

૬. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત અને ઘણાં લોભોપયુક્ત હોય છે. (આ દ્વિક સંયોગી ભાંગા છે)

૧. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત હોય છે એક માનોપયુક્ત અને એક માયોપયુક્ત હોય છે.

૨. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત હોય છે એક માનોપયુક્ત હોય છે અને ઘણાં ખરા માયોપયુક્ત હોય છે.

૩. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત અને ઘણાં ખરા માનોપયુક્ત હોય છે અને એક માયોપયુક્ત હોય છે.

૪. અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત, ઘણાં ખરા માનોપયુક્ત અને ઘણાં ખરા માયોપયુક્ત હોય છે.

૫-૮ આ પ્રમાણે કોધ, માન અને લોભના (ત્રિક સંયોગી) ચાર ભાંગા કહેવા જોઈએ.

૯-૧૨ આ પ્રમાણે કોધ, માયા અને લોભના (ત્રિક સંયોગી) આ પ્રમાણે કુલ ૧૨ ભાંગા થયા છે.

ત્યારબાદ માન, માયા અને લોભની સાથે કોધને નહીં છોડતા (એકવચન, બહુવચનની સાથે ચતુષ્ક સંયોગી) આઠ ભાંગા હોય છે.

આ પ્રમાણે કુલ ૨૭ ભાંગા સમજવા જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ નરકાવાસોમાંથી એક-એક નરકાવાસમાં એક સમય અધિક જઘન્ય સ્થિતિમાં પ્રવર્તમાન નારક શું કોધોપયુક્ત હોય છે. માનોપયુક્ત હોય છે, માયોપયુક્ત હોય છે કે લોભોપયુક્ત હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! એમાંથી કોઈ કોધોપયુક્ત, કોઈ માનોપયુક્ત, કોઈ માયોપયુક્ત અને કોઈ લોભોપયુક્ત હોય છે.



કોહોવઉત્તા ય, માણોવઉત્તા ય, માયોવઉત્તા ય,  
લોભોવઉત્તા ય ।

અહવા કોહોવઉત્તે ય માણોવઉત્તે ય,

અહવા કોહોવઉત્તે ય માણોવઉત્તા ય,

एवं असीति भंगा नेयच्वा.

एवं -जाव- संखिज्ज समयाहिया ठिई ।

असंखेज्जसमयाहियाए ठिईए तप्पाउग्गुक्को-  
सियाए ठिईए सत्तावीसं भंगा भाणियच्वा ।

(૨) ઓગાહણઠાણા ઢારં-

પં. ડમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પભાણે પુહવીણે તીસાણે  
નિરયાવાસસયસહસેસુ ઇમ્મેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
નેરહયાણં કેવહયા ઓગાહણઠાણા પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ઓગાહણઠાણા પણ્ણત્તા,  
તં જહા-

જહણ્ણિયા ઓગાહણા,

પણ્ણસાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહણા,

દુપ્પણ્ણસાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહણા -જાવ-

અસંખેજ્જપણ્ણસાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહણા,

તપ્પાઉગ્ગુક્કોસિયા ઓગાહણા ।

પ. ડમીસે ણં ભંતે ! રયણપ્પભાણે પુહવીણે તીસાણે  
નિરયાવાસસયસહસેસુ ઇમ્મેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
જહણ્ણિયાણે ઓગાહણાણે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં  
કોહોવઉત્તા -જાવ- લોભોવઉત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અસીતિ ભંગા ભાણિયચ્વા -જાવ-  
સંખેજ્જપણ્ણસાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહણા,

અથવા ઘણાં ખરા કોધોપયુક્ત, ઘણાં ખરા  
માનોપયુક્ત, ઘણાં ખરા માયોપયુક્ત અને ઘણાં  
ખરા લોભોપયુક્ત હોય છે.

અથવા કોઈ એક કોધોપયુક્ત અને માનોપયુક્ત  
હોય છે.

અથવા કોઈ એક કોધોપયુક્ત હોય છે અને ઘણાં  
ખરા માનોપયુક્ત હોય છે.

આ પ્રમાણે (અસંયોગી ૮ ભાંગા, દ્વિસંયોગી  
૨૪ ભાંગા, ત્રિક્સંયોગી ૩૨ ભાંગા, ચતુષ્ક  
સંયોગી ૧૬ ભાંગાના) કુલ ૮૦ ભાંગા સમજવા  
જોઈએ.

આ પ્રમાણે બે સમયથી અધિક જઘન્ય સ્થિતિમાં  
સંખ્યાત સમયથી અધિક જઘન્ય સ્થિતિ સુધી  
પણ ૮૦ ભાંગા સમજવા જોઈએ.

અસંખ્યાત સમયથી અધિક જઘન્ય સ્થિતિવાળાથી  
લઈને એને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળા નારકી  
સુધી ૨૭ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

જૈન (૨) ઈન્સાઇટ અવગાહના સ્થાન ઢાર :

પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી એક-એક નરકાવાસમાં રહેવાવાળા  
નારકોના કેટલા અવગાહના સ્થાન કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! એમના અવગાહના સ્થાન અસંખ્યાત  
કહ્યા છે, જેમકે-

૧. જઘન્ય અવગાહના (આંગળાનો અસંખ્યાતમો  
ભાગ)

એક પ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના,

દ્વિપ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના -યાવત્-

અસંખ્યાત પ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના,

તથા એને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના. (આ  
પ્રમાણે અસંખ્યાત અવગાહના સ્થાન હોય છે.)

પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી એક-એક નરકાવાસમાં જઘન્ય  
અવગાહનાવાળા નારક શું કોધોપયુક્ત છે  
-યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહનાથી સંખ્યાત  
પ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના સુધી નારકીમાં  
એસી ભાંગા કહેવા જોઈએ.

અસંખ્વેજ્જપણ્ણસાહિયાણ જહનિયાણ ઓગાહણાણ  
વટ્ટમાણાણં તપ્પાણ્ણમુક્કોસિયાણ ઓગાહણાણ  
વટ્ટમાણાણં નેરહયાણં દોસુ વિ સત્તાવીસં ભંગા ।

### (૩) સરીરદારં-

- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણ્ણપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તીસાણ  
નિરયાવાસમયસહસ્સેસુ ઇમમેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
નેરહયાણં કહ્ઠ સરીરગા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! તિણ્ણિ સરીરગા પણ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. વેઝ્ઞિયાણ, ૨. તેયણ, ૩. કમ્મણ ।
- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણ્ણપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તીસાણ  
નિરયાવાસમયસહસ્સેસુ ઇમમેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
વેઝ્ઞિયાણ સરીરે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં કોહોવઉત્તા  
-જાવ- લોભોવઉત્તા ?
૩. ગોયમા ! સત્તાવીસં ભંગા ભાણિયવ્વા ।

एएणं गमेणं तिण्णि सरीरा भाणियव्वा ।

### (૪) સંઘયણ દારં -

- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણ્ણપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તીસાણ  
નિરયાવાસમયસહસ્સેસુ ઇમમેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
નેરહયાણં સરીરગા કિં સંઘયણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! છ્ઠ્ઠં સંઘયણાણં અસંઘયણી,  
નેવડટ્ઠી, નેવ છિરા, નેવ પ્પહારુણિ,  
જે પોગ્ગલા અણિટ્ઠા અકંતા અણ્ણિયા અસુભા  
અમણુણ્ણા અમણામા તે તેસિં સરીરસંઘાયત્તાણ  
પરિણમંતિ ।
- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રયણ્ણપ્પભાણ પુઢ્ઢવીણ તીસાણ  
નિરયાવાસમયસહસ્સેસુ ઇમમેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
છ્ઠ્ઠં સંઘયણાણં અસંઘયણે વટ્ટમાણા નેરહયા  
કિં કોહોવઉત્તા -જાવ- લોભોવઉત્તા ?
૩. ગોયમા ! સત્તાવીસં ભંગા ભાણિયવ્વા ।

અસંખ્યાતપ્રદેશાધિક જ્ઞદન્ય અવગાહનામાં  
વિદ્યમાનથી લઈને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનામાં  
વિદ્યમાન નારકી સુધી સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા  
જોઈએ.

### (૩) શરીર દાર :

- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી એક - એક નરકાવાસમાં  
રહેવાવાળા નારકોના કેટલા શરીર કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! એનાં ત્રણ શરીર કહ્યા છે, જેમ કે -  
૧. વેકિય, ૨. તેજસ્, ૩. કાર્મણ.
- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી પ્રત્યેક નરકાવાસમાં રહેવાવાળા  
વેકિયશરીરોનારક શું ક્રોધોપયુક્ત છે -યાવત્-  
લોભોપયુક્ત છે ?
૩. ગૌતમ ! એનાં (ક્રોધોપયુક્ત આદિ) સત્યાવીસ  
ભાંગા કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે તેજસ્ અને કાર્મણ સહિત ત્રણેય  
શરીરોના સંબંધમાં આ આલાપક કહેવા જોઈએ.

### (૪) સંહનન દાર :

- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી પ્રત્યેક નરકાવાસમાં રહેવાવાળા  
નારકોના શરીરોના કયા સંહનન કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! છ સંહનનોમાંથી કોઈપણ સંહનન ન  
હોવાથી તે સંહનન રહિત છે.  
કેમકે એના શરીરમાં હાડકાં, નસ અને સ્નાયુ  
નથી હોતા.  
જે પુદ્ગલ અનિષ્ટ, અકાન્ત, અપ્રિય, અશુભ,  
અમનોજ અને અમનોહર છે, તે પુદ્ગલ એના  
શરીર સંઘાતરૂપમાં પરિણત હોય છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના ત્રીસ લાખ  
નરકાવાસોમાંથી પ્રત્યેક નરકાવાસમાં રહેવાવાળા  
અને છ સંહનનોમાંથી જેના એક પણ સંહનન  
નથી તે નારક શું ક્રોધોપયુક્ત છે -યાવત્-  
લોભોપયુક્ત છે ?
૩. ગૌતમ ! એના સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

## (૫) સંઠાણ દારં -

પ. ઇમીસે ણં ધંતે ! રયણ્ણભાએ પુઢવીએ નેરહયાણં સરીરગ્ગા કિંસંઠિયા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તેં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તરવેડવ્વિયા ય।

૧. તત્થ ણં જે તે ભવધારણિજ્જા તે હુંડસંઠિયા પણ્ણત્તા ।

૨. તત્થ ણં જે તે ઉત્તરવેડવ્વિયા તે વિ હુંડસંઠિયા પણ્ણત્તા ।

પ. ઇમીસે ણં ધંતે ! રયણ્ણભાએ પુઢવીએ -જાવ- હુંડસંઠાણે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં કોહોવઉત્તા -જાવ- લોભોવઉત્તા ?

૩. ગોયમા ! સત્તાવીસં ધંગા ધાણિયવ્વા ।

## (૬) લેસ્સા દારં -

પ. ઇમીસે ણં ધંતે ! રયણ્ણભાએ પુઢવીએ નેરહયાણં કહ લેસાઓ પણ્ણત્તાઓ ?

૩. ગોયમા ! એકા કાહલેસા પણ્ણત્તા ।

પ. ઇમીસે ણં ધંતે ! રયણ્ણભાએ પુઢવીએ -જાવ- કાહલેસાએ વટ્ટમાણા નેરહયા કિં કોહોવઉત્તા -જાવ- લોભોવઉત્તા ?

૩. ગોયમા ! સત્તાવીસં ધંગા ધાણિયવ્વા ।

## (૭) દિદ્ધિ દારં-

પ. ઇમીસે ણં ધંતે ! રયણ્ણભાએ પુઢવીએ નેરહયા કિં સમ્મદિદ્ધી, મિચ્છાદિદ્ધી, સમ્મામિચ્છાદિદ્ધી ?

૩. ગોયમા ! તિણ્ણિ વિ ।

પ. ઇમીસે ણં ધંતે ! રયણ્ણભાએ પુઢવીએ સમ્મદ્દંસણે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં કોહોવઉત્તા -જાવ- લોભોવઉત્તા ?

૩. ગોયમા ! સત્તાવીસં ધંગા ધાણિયવ્વા ।

એવં મિચ્છદ્દંસણે વિ ।

## (૫) સંસ્થાન દારં :

પ્ર. ભંતે ! આ રત્તપ્રભાપૃથ્વીના નારકોના શરીર કયા સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! એના સંસ્થાન બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે- ૧. ભવધારણીય, ૨. ઉત્તરવેડકિય.

૧. એમાંથી જે ભવધારણીય શરીરવાળા છે. તે હુંડકસંસ્થાનવાળા કહ્યા છે,

૨. એમાંથી જે ઉત્તરવેડકિય શરીરવાળા છે, તે પણ હુંડક સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ રત્તપ્રભાપૃથ્વીમાં -યાવત્- હુંડક સંસ્થાનમાં પ્રવર્તમાન નારક શું કોધોપયુક્ત છે -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! એના પણ કોધોપયુક્ત આદિ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

## (૬) લેશ્યા દારં :

પ્ર. ભંતે ! આ રત્તપ્રભાપૃથ્વીમાં રહેવાવાળા નારકોમાં કેટલી લેશ્યાઓ કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! એમાં એક કાપોતલેશ્યા કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! આ રત્તપ્રભાપૃથ્વીમાં -યાવત્- કાપોતલેશ્યામાં પ્રવર્તમાન નારક શું કોધોપયુક્ત છે -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! એના પણ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

## (૭) દષ્ટિ દારં :

પ્ર. ભંતે ! આ રત્તપ્રભાપૃથ્વીમાં રહેવાવાળા નારક જીવ શું સમ્યગ્દષ્ટિ છે, મિથ્યાદષ્ટિ છે કે સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ત્રણ દષ્ટિવાળા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ રત્તપ્રભાપૃથ્વીમાં રહેવાવાળા સમ્યગ્દષ્ટિનારકજીવ શું કોધોપયુક્ત છે -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! એના કોધોપયુક્ત આદિ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે મિથ્યાદષ્ટિના પણ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

સમ્મામિચ્છદંસણે અસીતિ ભંગા ।

(૮) નાણ દારં-

- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રચણપ્પભાણે પુઢવીણે નેરહયા કિં  
ણાણી અણ્ણાણી ?
- ઉ. ગોયમા ! ણાણી વિ, અણ્ણાણી વિ ।  
તિણ્ણિ નાણા વિ નિયમા  
તિણ્ણિ અણ્ણાણાઈં ભયણાણે ।
- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રચણપ્પભાણે પુઢવીણે -જાવ-  
આભિણિબોહિયણાણે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં  
કોહોવઉત્તા -જાવ- લોભોવઉત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! સત્તાવીસં ભંગા ભાણિયવ્વા ।

એવં તિણ્ણિ ણાણાઈં તિણ્ણિ ય અણ્ણાણાઈં  
ભાણિયવ્વાઈં ।

(૯) જોગદારં-

- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રચણપ્પભાણે પુઢવીણે નેરહયા કિં  
મણજોગી, વહજોગી, કાયજોગી ?
- ઉ. ગોયમા ! તિણ્ણિ વિ ।
- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રચણપ્પભાણે પુઢવીણે -જાવ-  
મણજોણે વટ્ટમાણા કિં કોહોવઉત્તા -જાવ-  
લોભોવઉત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! સત્તાવીસં ભંગા ભાણિયવ્વા ।

એવં વહજોણે, એવં કાયજોણે ।

(૧૦) ઉવઓગદારં-

- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રચણપ્પભાણે પુઢવીણે કિં  
સાગારોવઉત્તા અણાગારોવઉત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! સાગારોવઉત્તા વિ, અણાગારોવઉત્તા વિ ।
- પ. ઇમીસે ણં ભંતે ! રચણપ્પભાણે પુઢવીણે -જાવ-  
સાગારોવઓગે વટ્ટમાણા નેરહયા કિં કોહોવઉત્તા  
-જાવ- લોભોવઉત્તા ?

સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિના એસી ભાંગા હોય છે.

(૮) જ્ઞાન દાર :

- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેવાવાળા  
નારકીજીવ શું જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે જ્ઞાની પણ છે અને અજ્ઞાની પણ છે.  
જે જ્ઞાની છે એમાં નિયમતઃ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે,  
જે અજ્ઞાની છે, એમાં ત્રણ અજ્ઞાન વિકલ્પથી  
થાય છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં -યાવત્-  
અભિનિબોધિકજ્ઞાનમાં પ્રવર્તમાન નારક શું  
ક્રોધોપયુક્ત છે -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! ક્રોધોપયુક્ત આદિ સત્યાવીસ ભાંગા  
કહેવા જોઈએ.
- આ પ્રમાણે ત્રણ જ્ઞાન અને ત્રણ અજ્ઞાનના  
સત્યાવીસ સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

(૯) યોગ દાર :

- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં રહેવાવાળા  
નારક જીવ મનયોગી છે, વચનયોગી છે કે  
કાયયોગી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે ત્રણેય યોગવાળા છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં -યાવત્-  
મનયોગથી પ્રવર્તમાન નારક જીવ શું ક્રોધોપયુક્ત  
છે -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! ક્રોધોપયુક્ત આદિ સત્યાવીસ ભાંગા  
કહેવા જોઈએ.
- આ પ્રમાણે વચનયોગી અને કાયયોગીના પણ  
સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

(૧૦) ઉપયોગ દાર :

- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નારક જીવ શું  
સાકારોપયોગથી યુક્ત છે કે અનાકારોપયોગથી  
યુક્ત છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે સાકારોપયોગથી પણ યુક્ત છે અને  
અનાકારોપયોગથી પણ યુક્ત છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં -યાવત્-  
સાકારોપયોગમાં પ્રવર્તમાન નારક શું ક્રોધોપયુક્ત  
છે -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?

૩. ગોયમા ! સત્તાવીસં ભંગા ભાણિયવ્વા ।

एवं अणागारोवउत्ते वि सत्तावीसं भंगा ।

एवं सत्त पुढवीओ जेयव्वाओ ।

જવરં - જાણતં લેસાસુ-ગાહા-

કાઠ ય દોસુ, તડયાએ મીસિયા, નીલિયા ચડત્થીએ ।

પંચમીયાએ મીસા કળ્હા તત્તો પરમ કળ્હા ॥ ૧ ॥

પ. દં. ૨-૧૧. ચડસટ્ઠીએ ણં મંતે ! અસુરકુમારા-  
વાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ અસુરકુમારાવાસંસિ  
અસુરકુમારાણં કેવડયા ઠિડઠાણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ઠિડઠાણા પળ્ણત્તા, તં જહા-

जहल्लिया ठिई जहा नेरइया तहा,



જવરં - પડિલોમા ભંગા ભાણિયવ્વા, તં જહા-

૧. સવ્વે વિ તાવ હોજ્જા લોભોવડત્તા,

૨. અહવા લોભોવડત્તા ય માયોવડત્તે ય,

૩. અહવા લોભોવડત્તા ય માયોવડત્તા ય,

एएणं गमेणं नेयव्वं -जाव- थणियकुमारा,

જવરં-જાણતં ભાણિયવ્વં ।

પ. દં. ૧૩-૧૬. અસંખેજ્જેસુ ણં મંતે ! પુઢવિકાઢયા-  
વાસસયસહસ્સેસુ એગમેગંસિ પુઢવિકાઢયાવાસંસિ  
પુઢવિકાઢયાણં કેવડયા ઠિડઠાણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જા ઠિડઠાણા પળ્ણત્તા, તં જહા -

૩. ગૌતમ ! ક્રોધોપયુક્ત આદિ સત્યાવીસ ભાંગા  
કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે અનાકારોપયોગ સહિત પણ  
સત્યાવીસ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે સાતો નારકી પૃથ્વીના માટે જાણવું  
જોઈએ.

વિશેષ - લેશ્યાઓમાં અંતર છે - ગાથાર્થ-

પહેલી અને બીજી નરક પૃથ્વીમાં કાપોતલેશ્યા  
છે. ત્રીજી નરક પૃથ્વીમાં મિશ્ર (કાપોત અને  
નીલ) છે, ચોથીમાં નીલ લેશ્યા છે. પાંચમીમાં  
મિશ્ર (નીલ અને કૃષ્ણ) છે છઠ્ઠીમાં કૃષ્ણલેશ્યા છે  
અને સાતમીમાં પરમ કૃષ્ણ લેશ્યા હોય છે.

પ્ર. દં. ૨-૧૧. ભંતે ! ચોસઠલાખ અસુરકુમારાવાસોમાંથી  
પ્રત્યેક અસુરકુમારાવાસમાં રહેવાવાળા  
અસુરકુમારોના કેટલા સ્થિતિ સ્થાન કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! એના અસંખ્યાત સ્થિતિ સ્થાન કહ્યા  
છે, જેમકે -

જથન્ય સ્થિતિ સ્થાન (એક સમય અધિક જથન્ય  
સ્થિતિ સ્થાન આદિ) સર્વે વર્ણન નારકની જેમ  
જાણવું જોઈએ.

વિશેષ - એનાં સત્યાવીસ ભાંગા ઉલટા કમથી  
જાણવા જોઈએ, જેમકે-

૧. સર્વે અસુરકુમાર લોભોપયુક્ત હોય છે.

૨. અથવા ઘણાંખરા લોભોપયુક્ત હોય છે અને  
એક માયોપયુક્ત હોય છે,

૩. અથવા ઘણાંખરા લોભોપયુક્ત હોય છે અને  
ઘણાં માયોપયુક્ત હોય છે.

આ આલાપકની જેમ સ્તનિતકુમારો સુધી  
(ક્રોધોપયુક્તઆદિ ભાંગા) જાણવું જોઈએ.

વિશેષ : (લેશ્યા આદિમાં) જે - જે ભિન્નતા છે  
તે જાણવી જોઈએ.

પ્ર. દં. ૧૩-૧૬. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકજીવોના અસંખ્યાત  
લાખ આવાસોમાંથી એક-એક આવાસમાં  
રહેવાવાળા પૃથ્વીકાયિકોના કેટલા સ્થિતિ સ્થાન  
કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! એના અસંખ્યાત સ્થિતિ સ્થાન કહ્યા  
છે, જેમકે -



જહન્નિયા ઠિઈ -જાવ- તપ્પાઝગ્ગુક્કોસિયા ઠિઈ ।

- પ. અમંચ્ચેજ્જેસુ ણં ભંતે ! પુઠ્ઠવિકાઙ્ગાવાસસયસહસ્સેસુ  
 ઇમમેગંસિ પુઠ્ઠવિકાઙ્ગાવાસંસિ જહન્નઠિઈએ  
 વટ્ટમાણા પુઠ્ઠવિકાઙ્ગા કિં કોહોવત્તા -જાવ-  
 લોભોવત્તા ?
૩. ગોયમા ! કોહોવત્તા વિ, માણોવત્તા વિ,  
 માયોવત્તા વિ, લોભોવત્તા વિ ।

એવં પુઠ્ઠવિકાઙ્ગાયાણં સવ્વેસુ ઠાણેસુ અભંગયં,

ણવરં-તેઉલેસ્માએ અસીતિ ભંગા ।

એવં આઝક્કાઙ્ગા વિ ।

તેઉક્કાય-વાઝક્કાઙ્ગાયાણં સવ્વેસુ વિ ઠાણેસુ  
 અભંગયં ।

વળસ્સઙ્કાઙ્ગા જહા પુઠ્ઠવિકાઙ્ગા ।

દં. ૧૭-૧૯. વેડંદિય-તેડંદિય-ચઝરિંદિયાણં-જેહિં  
 ઠાણેહિં નેરઙ્ગાયાણં અસીઙ્ગા ભંગા તેહિં ઠાણેહિં  
 અસીઙ્ગા ચેવ ।

ણવરં - અબ્બહિયા સમ્મત્તે, આભિણિવોહિયનાણે  
 મુયનાણે ય એણ્હિં અસીઙ્ગા ભંગા,

જેહિં ઠાણેહિં નેરઙ્ગાયાણં સત્તાવીસં ભંગા તેસુ  
 ઠાણેસુ સવ્વેસુ ભંગયં ।

દં. ૨૦. પંચિંદિય-તિરિક્ખજોણિયા જહા નેરઙ્ગા  
 તહા ભાણિયવ્વા ।

ણવરં-જેહિં સત્તાવીસં ભંગા તેહિં અભંગયં  
 કાયવ્વં ।

જત્થ અસીઙ્ગા તત્થ અસીતિં ચેવ ।

જઘન્ય સ્થિતિથી લઈને એને યોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ  
 સ્થિતિ સુધી અસંખ્યાત સ્થિતિ સ્થાન હોય છે.

- પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવોના અસંખ્યાત  
 લાખ આવાસોમાંથી એક - એક આવાસમાં  
 રહેવાવાળા અને જઘન્ય સ્થિતિવાળા પૃથ્વીકાયિક  
 શું ક્રોધોપયુક્ત છે. -યાવત્- લોભોપયુક્ત છે ?
૩. ગૌતમ ! ક્રોધોપયુક્ત પણ છે, માનોપયુક્ત  
 પણ છે, માયોપયુક્ત પણ છે અને લોભોપયુક્ત  
 પણ છે.

આ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોના સર્વે સ્થાન ભાંગા  
 વિકલ્પો વિનાના છે.

વિશેષ : તેજોલેશ્યાનાં એસી ભાંગા કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે અપ્કાયના સંબંધમાં પણ જાણવું  
 જોઈએ.

તેજસ્કાય અને વાયુકાયના સર્વે સ્થાનો ભાંગા  
 વિનાના છે.

જૈન સાઈટ  
 વનસ્પતિકાય માટે પૃથ્વીકાયિકની જેમ સમજવું  
 જોઈએ.

દં. ૧૭-૧૯. જે સ્થાનોમાં નારકી જીવોના એસી  
 ભાંગા કહ્યા છે તે સ્થાનોમાં દ્વીન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય  
 અને ચૌરિન્દ્રિય જીવોના પણ એસી ભાંગા  
 કહેવા જોઈએ.

વિશેષ : (આટલી વાત નારકીના જીવોથી વધારે  
 છે કે) સમ્યગ્દર્શન. આભિણિબોધિકજ્ઞાન અને  
 શ્રુતજ્ઞાન એમાં એસી ભાંગા હોય છે.

જે સ્થાનોમાં નારક જીવોના સત્યાવીસ ભાંગા  
 કહ્યા છે તે સર્વે સ્થાનો ભાંગાવિનાના છે.

દં. ૨૦. જેમ નારકના વિષયમાં કહ્યું છે, તેમ  
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક જીવોના ભાંગાના  
 વિષયમાં પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : જે સ્થાનોમાં નારક જીવોના સત્યાવીસ  
 ભાંગા કહ્યા છે, તે તે સ્થાનો અલિંયા ભાંગા  
 વિનાના કહેવા જોઈએ.

જે સ્થાનોમાં નારકના એસી ભાંગા કહ્યા છે તે  
 પ્રમાણે એના પણ એસી ભાંગા કહેવા જોઈએ.

દં. ૨૧. જેહિં ઠાણેહિં નેરહયાણં અસીહ ભંગા,  
તેહિં ઠાણેહિં મણુસ્સાણ વિ અસીએ ભંગા  
ભાણિયન્વા ।

જેસુ ઠાણેસુ સત્તાવીસા ભંગા તેસુ ઠાણેસુ સવ્વેસુ  
અભંગયં,

ખવરં - મણુસ્માણં અધ્મહિયં-જહન્નિયાએ ઠિહીએ  
આહારએ ચ અસીતિ ભંગા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસ-વેમાણિયા જહા  
ભવણવાસી-

ખવરં-ગાણત્તં જાણિયવ્વં જં જમ્મ -જાવ- અણુત્તરા ।

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૬-૩૬

૧૦૧. ચઠવીસદંડએસુ અજ્જવસાણાણં સંચ્ચા પસત્થાપસત્થત્ત ય  
પરૂવણં-

પ. દં. ૧. ણેરહયાણં ભંતે ! કેવહયા અજ્જવસાણા  
પણ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! અમંચેજ્જા અજ્જવસાણા પણ્ણત્તા ।

પ. તે ણં ભંતે ! કિં પસત્થા અપ્પસત્થા ?

ડ. ગોયમા ! પસત્થા વિ અપ્પસત્થા વિ ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।

- પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૪૭-૨૦૪૮

૧૦૨. ચઠવીસદંડએસુ સમ્મત્તાભિગમાહ પરૂવણં-

પ. દં. ૧. ણેરહયા ણં ભંતે ! કિં સમ્મત્તાભિગમી  
મિચ્છત્તાભિગમી સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી ?

ડ. ગોયમા ! સમ્મત્તાભિગમી વિ, મિચ્છત્તાભિગમી,  
વિ, સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી વિ ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયા ।

ખવરં-એગિંદિય-વિગલિંદિયા ણો સમ્મત્તાભિગમી,  
મિચ્છત્તાભિગમી, ણો સમ્મામિચ્છત્તાભિગમી ।

- પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૪૯-૨૦૫૦

દં. ૨૧. નારક જીવોમાં જે જે સ્થાનોમાં એસી  
ભાંગા કહ્યા છે, તે તે સ્થાનોમાં મનુષ્યોના પણ  
એસી ભાંગા કહેવા જોઈએ.

નારક જીવોના જે જે સ્થાનોમાં સત્યાવીસ ભાંગા  
કહ્યા છે, ત્યાંના મનુષ્યો ભાંગા વિનાના કહેવા  
જોઈએ.

વિશેષ : મનુષ્યોમાં તે વિશેષતા છે કે જઘન્ય  
સ્થિતિ અને આહારક શરીરના એસી ભાંગા  
હોય છે.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને  
વૈમાનિક દેવોનું વર્ણન ભવનવાસી દેવોની જેમ  
સમજવું જોઈએ.

વિશેષ : અનુત્તરવિમાનોમાં જેની જે વિભિન્નતા  
હોય તે જાણી લેવી જોઈએ.

૧૦૧. ચોવીસ દંડકોમાં અધ્યવસાયોની સંખ્યા અને અપ્રશસ્ત-  
પ્રશસ્તત્વની પ્રરુપણા :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકમાં કેટલા અધ્યવસાય (આત્મ  
પરિણામ) કહ્યા છે ?

ડ. ગૌતમ ! એના અસંખ્યાત અધ્યવસાય કહ્યા છે.

પ્ર. ભંતે ! તે અધ્યવસાય પ્રશસ્ત હોય છે કે અપ્રશસ્ત  
હોય છે ?

ડ. ગૌતમ ! તે પ્રશસ્ત પણ હોય છે અને અપ્રશસ્ત  
પણ હોય છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું  
જોઈએ.

૧૦૨. ચોવીસદંડકોમાં સમ્યક્ત્વાભિગમાદિનું પ્રરુપણ :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારક સમ્યક્ત્વાભિગમી હોય છે  
મિથ્યાત્વાભિગમી હોય છે કે સમ્યગ્મિથ્યાત્વા-  
ભિગમી હોય છે ?

ડ. ગૌતમ ! તે સમ્યક્ત્વાભિગમી, મિથ્યાત્વાભિગમી  
અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વાભિગમી હોય છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું  
જોઈએ.

વિશેષ - એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય પાલી  
મિથ્યાત્વાભિગમી હોય છે, તે સમ્યક્ત્વાભિગમી  
અને સમ્યગ્મિથ્યાત્વાભિગમી નથી હોતા.

## ૧૦૩. ચતુર્વીસદંડાણુ સારંભ સપરિગ્ગહત્ત પરૂબણં -

પ. દં. ૧. નેરઙ્ગ્યાણં ભંતે ! કિં સારંભા સપરિગ્ગહા ?  
ઉદાહુ અણારંભા અપરિગ્ગહા ?

ઉ. ગોયમા ! નેરઙ્ગ્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો અણારંભા  
નો અપરિગ્ગહા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -  
“નેરઙ્ગ્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો અણારંભા  
અપરિગ્ગહા ?”

ઉ. ગોયમા ! નેરઙ્ગ્યા ણં પુઢવિકાયં સમારંભંતિ -જાવ-  
તસકાયં સમારંભંતિ, સરીરા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,

કમ્મા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,  
સચિત્ત-અચિત્ત મીસયાઈં દઘ્વાઈં પરિગ્ગહિયાઈં  
ભવંતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
“નેરઙ્ગ્યા સારંભા સપરિગ્ગહા, ઉદાહુ નો અણારંભા  
નો અપરિગ્ગહા ।”

પ. દં. ૨. અસુરકુમારા ણં ભંતે ! કિં સારંભા  
સપરિગ્ગહા ? ઉદાહુ અણારંભા અપરિગ્ગહા ?

ઉ. ગોયમા ! અસુરકુમારા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો  
અણારંભા, નો અપરિગ્ગહા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
‘અસુરકુમારા સારંભા સપરિગ્ગહા ? નો અણારંભા  
નો અપરિગ્ગહા ?’

ઉ. ગોયમા ! અસુરકુમારાણં પુઢવિકાઈયં સમારંભંતિ  
-જાવ- તસકાયં સમારંભંતિ,  
સરીરા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,  
કમ્મા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,  
ભવણા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ ।

દેવા, દેવીઓ, મણુસ્સા, મણુસ્સીઓ, તિરિક્ખજોણિયા,  
તિરિક્ખજોણિણીઓ પરિગ્ગહિયાઓ ભવંતિ,

## ૧૦૩. ચોવીસ દંડકોમાં સારંભ સપરિગ્ગહત્વનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું નારક આરંભ અને પરિગ્ગહથી  
સહિત હોય છે અથવા આરંભ અને પરિગ્ગહથી  
રહિત હોય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! નારક આરંભ અને પરિગ્ગહથી સહિત  
હોય છે પરંતુ આરંભ અને પરિગ્ગહથી રહિત  
નથી હોતા.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“નારક આરંભ અને પરિગ્ગહથી સહિત હોય  
છે પરંતુ આરંભ અને પરિગ્ગહથી રહિત નથી  
હોતા ?”

ઉ. ગૌતમ ! નારક પૃથ્વીકાયનું સમારંભ કરે છે  
-યાવત્- ત્રસકાયનું સમારંભ કરે છે. તેઓએ  
શરીરને ગ્રહણ કરેલું છે.

કર્મોને ગ્રહણ કરેલ છે.  
સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોને ગ્રહણ  
કરેલ છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
“નારક આરંભ અને પરિગ્ગહથી સહિત હોય છે  
પણ આરંભ અને પરિગ્ગહથી રહિત નથી હોતા.”

પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! અસુરકુમાર શું આરંભ અને  
પરિગ્ગહથી સહિત હોય છે અથવા આરંભ અને  
પરિગ્ગહથી રહિત હોય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અસુરકુમાર પણ સારંભ અને સપરિગ્ગહી  
હોય છે. પરંતુ અનારંભી અને અપરિગ્ગહી નથી  
હોતા.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
‘અસુરકુમાર આરંભ અને અપરિગ્ગહી હોય છે,  
પણ અનારંભી અને અપરિગ્ગહી નથી હોતા ?’

ઉ. ગૌતમ ! અસુરકુમાર પૃથ્વીકાયનો સમારંભ કરે  
છે -યાવત્- ત્રસકાયનો સમારંભ કરે છે.  
શરીરને ગ્રહણ કરેલ છે.

કર્મોને ગ્રહણ કરેલ છે.

ભવનોને ગ્રહણ કરેલ છે.

દેવ, દેવી, મનુષ્ય, મનુષ્યાણી, તિર્યંચ, તિર્યંચાણીને  
ગ્રહણ કરેલ છે.

આસન-સયણ-ભંડમત્તોવગરણા પરિગ્ગહિયા  
ભવંતિ,

સચિત્ત-અચિત્ત મીસિયાઈં દ્વાઈં પરિગ્ગહિયાઈં  
ભવન્તિ,

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અસુરકુમારા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો અણારંભા  
અપરિગ્ગહા ।”

દં. ૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

દં. ૧૨-૧૬. એગિંદિયા જહા નેરહયા ।

પ. દં. ૧૭. બેઈંદિયા ણં ભંતે ! કિં સારંભા સપરિગ્ગહા ?  
ઉદાહુ અણારંભા અપરિગ્ગહા ?

ઉ. ગોયમા ! બેઈંદિયા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો  
અણારંભા અપરિગ્ગહા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“બેઈંદિયા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો અણારંભા  
અપરિગ્ગહા ?”

ઉ. ગોયમા ! બેઈંદિયા ણં પુઠ્ઠવિકાઈયં સમારંભંતિ  
-જાવ- તસકાયં સમારંભંતિ,

સરીરા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,

બાહિરયા ભંડમત્તોવગરણા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ ।

સચિત્ત-અચિત્ત-મીસયાઈં દ્વાઈં પરિગ્ગહિયાઈં  
ભવંતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“બેઈંદિયા સારંભા સપરિગ્ગહા, નો અણારંભા  
અપરિગ્ગહા ।”

દં. ૧૮-૧૯. એવં -જાવ- ચરિંદિયા ।

પ. દં. ૨૦. પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા ણં ભંતે !  
કિં સારંભા સપરિગ્ગહા, ઉદાહુ અણારંભા  
અપરિગ્ગહા ?

ઉ. ગોયમા ! પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયા સારંભા  
સપરિગ્ગહા નો અણારંભા અપરિગ્ગહા ।

તે આસન, શય્યા, માટીના વાસણ, ધાતુના વાસણ  
અને વિવિધ ઉપકરણોને ગ્રહણ કરેલા છે.

સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરેલા છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“તે અસુરકુમાર આરંભયુક્ત અને પરિગ્રહસહિત  
છે. પણ અનારંભી અને અપરિગ્રહી નથી.”

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું  
જોઈએ.

દં. ૧૨-૧૬. એકેન્દ્રિયથી (આરંભ પરિગ્રહણ  
વર્ણન) નારકીની જેમ કહેવું જોઈએ.

પ્ર. દં. ૧૭. ભંતે ! દ્વીન્દ્રિય જીવ શું સારંભ-સપરિગ્રહી  
હોય છે, અથવા અનારંભી-અપરિગ્રહી હોય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ સારંભ સપરિગ્રહી હોય  
છે, પણ અનારંભી-અપરિગ્રહી નથી હોતા.

પ્ર. ભંતે ! શાં માટે એવું કહેવાય છે કે -

“દ્વીન્દ્રિય જીવ સારંભ સપરિગ્રહી હોય છે, પણ  
અનારંભી અપરિગ્રહી નથી હોતા ?”

ઉ. ગૌતમ ! દ્વીન્દ્રિય જીવ પૃથ્વીકાયથી ત્રસકાય  
સુધીનો સમારંભ કરે છે.

શરીરને ગ્રહણ કરેલ છે.

તે બાહ્ય માટી અને ધાતુનાં તથા વિવિધ ઉપકરણ  
ગ્રહણ કરેલા છે.

સચિત્ત અચિત્ત તથા મિશ્ર દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરેલા છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

‘દ્વીન્દ્રિય’ જીવ સારંભ સપરિગ્રહી હોય છે પણ  
અનારંભી - અપરિગ્રહી નથી હોતા.’

દં. ૧૮-૧૯ આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય જીવો સુધી  
કહેવું જોઈએ.

પ્ર. દં. ૨૦. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ શું  
આરંભ પરિગ્રહયુક્ત અથવા આરંભ  
પરિગ્રહરહિત છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ, આરંભ  
પરિગ્રહયુક્ત છે પણ આરંભ પરિગ્રહરહિત નથી.  
(કારણકે તેઓએ શરીર અને કર્મોને ગ્રહણ  
કરેલા છે.)

પ. સે કેળટ્ટેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“પંચિન્દ્રિયતિરિક્ખજોણિયા સારંભા સપરિગ્ગહા,  
નો અણારંભા અપરિગ્ગહા ?

૩. ગોયમા ! પંચિન્દ્રિયતિરિક્ખજોણિયા ણં પુઢ-  
વિકાઇયં સમારંભતિ -જાવ- તસકાયં સમારંભતિ,  
સરીરા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ ।

કમ્મા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ.

ટંકા કૂડા સેલા સિહરી, પબ્બારા પરિગ્ગહિયા  
ભવંતિ,

જલ-થલ-બિલ-ગુહ- લેણા પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,

ઉજ્જાર-નિજ્જાર-ચિલ્લલ-પલ્લલ-વપ્પિણા  
પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,

અગડ-તડાગ-દહ-નદીઓ વાવી-પુક્કવરિણી-  
દીહિયા ગુંજાલિયા સરા સરપંતિયાઓ સરસરપંતિ-  
યાઓ બિલપંતિયાઓ પરિગ્ગહિયાઓ ભવંતિ,

આરામ-ઉજ્જાણા કાળણા વણાઈ વણસંઢાઈ  
વણરાઈઓ પરિગ્ગહિયાઓ ભવંતિ,

દેવુલ-સભા-પવા-થૂમા- ખાઇય-પરિખાઓ  
પરિગ્ગહિયાઓ ભવંતિ,

પાગારડટ્ટાલગ-ચરિયા-દાર-ગોપુરા પરિગ્ગહિયા  
ભવંતિ,

પાસાદ-ઘર-સરણ-લેણ-આવણા પરિગ્ગહિયા  
ભવંતિ,

સિંઘાડગ-તિગ-ચઠ્ઠક ચચ્ચર-ચઠ્ઠમુહ-મહાપહા  
પરિગ્ગહિયા ભવંતિ,

૩. મંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિક જીવ આરંભ પરિગ્રહયુક્ત  
છે પણ આરંભ પરિગ્રહ રહિત નથી ?

૩. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિક જીવ પૃથ્વીકાય  
-યાવત્- ત્રસકાયનો સમારંભ કરે છે.

શરીરને ગ્રહણ કરેલા છે,

કર્મને ગ્રહણ કરેલા છે.

ટંક (એક તરફથી તૂટેલ પર્વત) કૂટ, પહાડ,  
શિખરવાળો પર્વત, પ્રાગભાર (પર્વતનો કાંઈક  
નમી ગયેલો ભાગ)ને ગ્રહણ કરેલા છે.

જલ, સ્થળ, બિલ, ગુફા, લયન (પર્વતમાં  
કોતરેલ ઘર) ને ગ્રહણ કરેલા છે.

પર્વતમાંથી પડતો પાણીનો ઝરો, ઝરણાં, ચિલ્લત  
(જલમિશ્ર કાદવવાળું સ્થાન) તળાવડી તથા  
પાણીના ક્યારાને ગ્રહણ કરેલા છે.

કૂવો, તળાવ, દ્રહ (પાણીનો ઊંચો ઝરો) નદી,  
વાવડી, જળાશય (ગોળ આકારે તથા જેમાં  
કમળ થતાં હોય એવું જળાશય-વાવ) નહેર,  
સરોવર, સરોવરની પંક્તિ, એક સરોવરમાંથી  
બીજા સરોવરમાં પાણી જાય એવી રીતે પંક્તિ  
બંધ ગોઠવેલ તળાવ (સરસરપંક્તિ) બિલ (નાની  
કુઈની પંક્તિ) ને ગ્રહણ કરેલા છે.

આરામગૃહ, બગીચા (સાર્વજનિક બગીચા),  
શહેરની પાસેનું વન, (પ્રકીર્ણ ઝાડોવાળું વન)  
જુદી-જુદી જાતના ઝાડોની પંક્તિને ગ્રહણ  
કરેલા છે.

દેવમંદિર, સભા, આશ્રમ, પ્યાઉ, સ્તૂપ, ખીણ,  
ખાઈને ગ્રહણ કરેલા છે.

કિલા, ઝરુખા, ચરિકા (ગઢ અને શહેર વચ્ચેનો  
આઠ હાથ પ્રમાણવાળો રસ્તો) દ્વાર, નગરદ્વારને  
ગ્રહણ કરેલા છે.

રાજમહલ, ઘર, ઝુંપડી, લયન (પર્વતની ગુફા)  
દુકાનને ગ્રહણ કરેલા છે.

સિંઘોડાના આકારનો ત્રિકોણ માર્ગ ત્રિકોણ  
રસ્તા (ત્રણ રસ્તાનો સંગમ) ચોક (ચાર રસ્તા  
ભેગા થતા હોય) ચકલો (ચારથી વધારે રસ્તા  
ભેગા થતા હોય તે સ્થળ) ચારમુખવાળું (જેના  
ચારે દિશામાં દરવાજા હોય તેવી હવેલી પ્રસાદ)  
મહાપથ (રાજમાર્ગ) ને ગ્રહણ કરેલા છે.

મમ ડ-રજ-જાણ-જગ્મ-ગિલ્લિ-થિલ્લિ-મીય-  
મંદમાળિયાઓ પરિગ્ગાહિયાઓ ભવંતિ,

લોઢી-ન્દોદકકઢાહ કઢચ્છુયા પરિગ્ગાહિયા ભવંતિ,

ભવના પરિગ્ગાહિયા ભવંતિ,

દેવા દેવીઓ મણુસ્મા મણુસ્મીઓ તિરિક્ખજોણિયા  
તિરિક્ખજોણિનીઓ આસણ-સયણ-ખંડ-ખંડ-  
મચિત્ત-અચિત્ત-મીસયાદં દવ્વાદં પરિગ્ગાહિયાદં  
ભવંતિ ।

મે તેગટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चड-

"પંચિન્દ્રિયતિરિક્ખજોણિયા સારંભા સપરિગ્ગાહા,  
નો અણારંભા અપરિગ્ગાહા ।"

દં. ૨૧. જહા તિરિક્ખજોણિયા તહા મણુસ્મા વિ  
ભાણિયવ્વા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર જોહસિય વેમાણિયા  
જહા ભવણવાસી તહા નેયવ્વા ।

- વિયા. મ. ૫, ૩, ૭, સુ. ૩૦-૩૬

૧૦૪. ચઝવીસદંડણુ સક્કારાહ વિણયભાવ પહ્વણં-

પ. દં. ૧. અત્થિ ણં ભંતે ! નેરહયાણં સક્કારે ડ વા, સમ્માણે  
હ વા, કિહકમ્મે ડ વા, અભ્બુટ્ઠાણે ડ વા, અંજલિ-  
પમ્મહે ડ વા, આસણાભિમ્મહે ડ વા, આસણાણુપ્પયાણે  
હ વા, એયસ્સ પચ્ચુમ્મચ્છણયા ઠિયસ્સ  
પજ્જુવાસણયા, ગચ્છંતસ્સ પહિસંસાહણયા ?

૩. ગોયમા ! નો ડ્ઘણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. દં. ૨. અત્થિ ણં ભંતે ! અસુરકુમારાણં સક્કારે ડ વા,  
મમ્માણે ડ વા -જાવ- ગચ્છંતમ્મ પહિસંસાહણયા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! અત્થિ !

દં. ૩-૧૧. एवं -जाव- थणियकुमारणां ।

દં. ૧૨-૧૯. પુહ્વિકાહયાણં-જાવ-ચઝરિદિયાણં  
એણસિં જહા નેરહયાણં ।

ગાડી, રથ, વાહન, પાલખી, અંબાડી, ધોડાનો  
પલ્લાણ (ધોડાનો એક ઉપકરણ) ડોલી,  
શ્યન્ટમાનિકા (પુરુષના જેટલી લાંબી પાલખી)  
ને ગ્રહણ કરેલા છે.

લોઢી (તવો), લોઢાની કઢાઈ, કડછી આદિને  
ગ્રહણ કરેલા છે.

ભવનોને ગ્રહણ કરેલા છે.

દેવ-દેવીઓ, મનુષ્ય-મનુષ્યાણી, તિર્યચ,  
તિર્યચાણી, આસન, શયન, ખંડ (ક્ષેત્રખંડ)  
વાસણ તેમજ સચિત્ત અચિત્ત અને મિશ્ર દ્રવ્યોને  
ગ્રહણ કરેલા છે.

આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

"પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ આરંભ પરિગ્રહથી  
યુક્ત છે, પણ અનારંભી અપરિગ્રહી નથી.

દં. ૨૧. જેવી રીતે તિર્યચપંચેન્દ્રિય યોનિક જીવોના  
માટે કહ્યું, તેવી રીતે મનુષ્યોના માટે પણ કહેવું  
જોઈએ.

દં. ૨૨-૨૪. જેવી રીતે ભવનવાસી દેવો માટે  
કહ્યું, તેવી જ રીતે વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને  
વૈમાનિક દેવોના માટે કહેવું જોઈએ.

૧૦૪. ચોવીસદંડકોમાં સત્કારાદિ વિનયભાવનું પ્રરુપણ :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શુનારકજીવોમાં (પરસ્પર) સત્કાર,  
સમ્માન, વંદના, અભ્યુત્થાન (ગુરુસેવામાં ઉદ્યત  
રહેવું તે); અંજલિપ્રગ્રહ (બે હાથ જોડી નમસ્કાર  
કરવો તે), આસનાભિગ્રહ (આસન સંબંધી  
અભિગ્રહ ધારણ કરવો તે) આસનાનુપ્રદાન  
(સત્કાર કરવા માટે આસનનું આમંત્રણ કરવું)  
અથવા આવી રહ્યા હોય તેનાં સમ્મુખ જાવું,  
બેઠેલાં હોય તેની સેવા કરવી, ઉઠીને જાતા હોય  
તેમની પાછળ ચાલવું આદિ વિનયભક્તિ છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! અસુરકુમારોમાં (પરસ્પર) સત્કાર-  
સમ્માન -ચાવત્- જઈ રહ્યા હોય તેનાં પાછળ  
જાવું આદિ વિનયભક્તિ છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! (વિનયભક્તિ) છે.

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું  
જોઈએ.

દં. ૧૨-૧૯. જેવી રીતે નારકના માટે કહ્યું તેવી  
રીતે પૃથ્વીકાયથી ચૌરેન્દ્રિય સુધીના જીવોના  
માટે જાણવું જોઈએ.

૫. દં. ૨૦. અત્થિ ણં ભંતે ! પંચિદિયતિરિક્ખજોણિ-  
યાણં સકારે ઇ વા -જાવ- ગચ્છંતસ્સ પડિસંસાહણયા ?
૩. હંતા, ગોયમા ! અત્થિ, નો ચેવ ણં આસણાભિગ્ગહે  
ઇ વા, આસણાણુપ્પણાણે ઇ વા ।  
દં. ૨૧-૨૪. મણુસ્સાણં -જાવ- વેમાણિયાણં  
જહા અસુરકુમારાણં ।  
- વિયા. સ. ૧૪. ૩. સુ. ૪-૯
૧૦૫. ષડવીસદંડંદણુ ઉજ્જોય-અંધયારં તેસિં હેડ ય પરૂવણં-
૫. સે નૂણ ભંતે ! દિયા ઉજ્જોએ, રાઈ અંધકારે ?
૩. હંતા, ગોયમા ! દિયા ઉજ્જોએ, રાઈ અંધકારે ।
૫. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
'દિયા ઉજ્જોએ, રાઈ અંધકારે ?'
૩. ગોયમા ! દિયા સુભા પોગ્ગલા, સુભે પોગ્ગલપરિણામે,  
રાઈ અસુભા પોગ્ગલા, અસુભે પોગ્ગલપરિણામે ।
- સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'દિયા ઉજ્જોએ, રાઈ અંધકારે ।'
૫. દં. ૧. નેરહયાણં ભંતે ! કિં ઉજ્જોએ, અંધકારે ?
૩. ગોયમા ! નેરહયાણં નો ઉજ્જોએ અંધકારે ।
૫. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
'નેરહયાણં નો ઉજ્જોએ, અંધકારે ?'
૩. ગોયમા ! નેરહયાણં અસુભા પોગ્ગલા, અસુભે  
પોગ્ગલપરિણામે,  
સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'નેરહયાણં નો ઉજ્જોએ, અંધકારે ।
૫. દં. ૨. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કિં ઉજ્જોએ, અંધકારે ?
૫. દં. ૨૦. ભંતે ! શું પંચેન્દ્રિયતિર્યયયોનિક જીવોમાં  
સત્કાર, સમ્માન -યાવત્- જઈ રહ્યા હોય તેની  
પાછળ જવું આદિ વિનયભક્તિ છે ?
૩. હા, ગૌતમ ! છે, એમાં આસનાભિગ્રહ અથવા  
આસનાડનુપ્રદાન રુપ વિનય ભક્તિ નથી.
- દં. ૨૧-૨૪. જેવી રીતે અસુરકુમારોના વિષયમાં  
કહ્યું, તેવી રીતે મનુષ્યોથી વૈમાનિકો સુધી કહેવું  
જોઈએ.'
૧૦૫. ચોવીસદંડકોમાં ઉદ્યોત, અંધકાર અને એનાં હેતુની  
પ્રરુપણા :
૫. ભંતે ! શું દિવસમાં ઉદ્યોત (પ્રકાશ) અને રાત્રે  
અંધકાર હોય છે ?
૩. હા, ગૌતમ ! દિવસમાં ઉદ્યોત અને રાત્રે અંધકાર  
હોય છે.
૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
'દિવસમાં ઉદ્યોત અને રાત્રે અંધકાર હોય છે ?'
૩. ગૌતમ ! દિવસમાં શુભ પુદ્ગલ હોય છે અને  
શુભ પુદ્ગલ પરિણામ હોય છે પરંતુ રાત્રે અશુભ  
પુદ્ગલ હોય છે અને અશુભ પુદ્ગલ પરિણામ  
હોય છે.
- આ માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
'દિવસમાં પ્રકાશ અને રાત્રે અંધકાર હોય છે.'
૫. દં. ૧. ભંતે ! નારકના (નિવાસસ્થાનમાં) પ્રકાશ  
હોય છે કે અંધકાર હોય છે ?
૩. ગૌતમ ! નારક જીવોના (સ્થાનમાં) પ્રકાશ નથી  
હોતો, (પરંતુ) અંધકાર હોય છે.
૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
'નારકોના (સ્થાનમાં) પ્રકાશ નથી હોતો પરંતુ  
અંધકાર હોય છે ?'
૩. ગૌતમ ! નારક જીવોમાં અશુભ પુદ્ગલ હોય છે  
અને અશુભ પુદ્ગલ પરિણામ હોય છે.  
માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
'નારકોમાં ઉદ્યોત નથી હોતો પરંતુ અંધકાર  
હોય છે.'
૫. દં. ૨. ભંતે ! અસુરકુમારોના (સ્થાનમાં) શું  
પ્રકાશ હોય છે કે અંધકાર હોય છે ?

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારાણં ઉજ્જોએ, નો અંધકારે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
'असुरकुमाराणं उज्जोए, नो अंधकारे ?'

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારાણં સુભા પોગ્ગલા, સુભે પોગ્ગલપરિણામે,  
સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
'असुरकुमाराणं उज्जोए, नो अंधकारे ।'

દં. ૩-૧૧. एवं -जाव- थणियकुमाराणं ।

દં. ૧૨-૧૮. पुढविकाइया -जाव- तेइंदिया जहा नेरइया ।

પ. દં. ૧૯. चउरिंदियाणं भंते ! किं उज्जोए, अंधकारे ?

૩. ગોયમા ! ઉજ્જોએ વિ, અંધકારે વિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
'चउरिंदियाणं उज्जोए वि, अंधकारे वि ?'

૩. ગોયમા ! ચઉરિંદિયાણં સુભાસુભા પોગ્ગલા, સુભાસુભે પોગ્ગલપરિણામે,

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
'चउरिंदियाणं उज्जोए वि, अंधकारे वि ।'

દં. ૨૦-૨૧. एवं -जाव- मणुसाणं ।

દં. ૨૨-૨૪. वाणमंतर-जोइस वेमाणिया जहा असुरकुमारा ।

- विया. स.५, उ.९, सु. ३-९

૧૦૬. चउवीसदंडएसु समयाइ पण्णाण परूवणं-

પ. દં. ૧. अत्थि णं भंते ! नेरइयाणं तत्थगयाणं एवं पण्णायइ, तं जहा-  
समयाइ वा, आवलियाइ वा -जाव- ओसप्पिणी  
इ वा उस्सप्पिणी इ वा ?

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમારોના (સ્થાનમાં) પ્રકાશ હોય છે, અંધકાર નથી હોતો.

પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -  
'असुरकुमारोना (स्थानमां) प्रकाश होय છે અંધકાર નથી હોતો.'

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમારોમાં શુભ પુદ્ગલ હોય છે અને શુભ પુદ્ગલ પરિણામ હોય છે.  
માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
'असुरकुमारोना (स्थानमां) प्रकाश होय છે. અંધકાર નથી હોતો.'

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું.

દં. ૧૨-૧૮. જેવી રીતે નારક જીવોના (પ્રકાશ અંધકારના) વિષયમાં કહ્યું, તેવી રીતે પૃથ્વીકાયના જીવોથી ત્રીન્દ્રિય જીવો સુધી કહેવું.

પ્ર. દં. ૧૯. ભંતે ! ચૌરેન્દ્રિય જીવોના (સ્થાનમાં) શું ઉદ્યોત હોય છે કે અંધકાર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! ચૌરેન્દ્રિય જીવોના (સ્થાનમાં) ઉદ્યોત પણ હોય છે અને અંધકાર પણ હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે-  
'चौरेन्द्रिय जीवोना (स्थानमां) उद्योत પણ હોય છે અને અંધકાર પણ હોય છે ?'

૩. ગૌતમ ! ચૌરેન્દ્રિય જીવોમાં શુભ અશુભ પુદ્ગલ હોય છે અને શુભ અશુભ પુદ્ગલ પરિણામ હોય છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
'चौरेन्द्रिय जीवोना (स्थानमां) उद्योत પણ હોય છે અને અંધકાર પણ હોય છે.'

દં. ૨૦-૨૧. આ પ્રમાણે મનુષ્યો સુધી જાણવું.

દં. ૨૨-૨૪. જેવી રીતે અસુરકુમારો (ઉદ્યોત-અંધકાર)ના વિષયમાં કહ્યું, તેવી રીતે વાણવંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોના વિષયમાં જાણવું.

૧૦૬ ચોવીસ દંડકોમાં સમયાદિના વિશેષ જ્ઞાનની પ્રરૂપણા :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું ત્યાં (નરક ક્ષેત્રમાં) રહેલા નારકને આ પ્રમાણેનું વિશિષ્ટજ્ઞાન હોય છે, જેમ કે-  
સમય, આવલિકા -યાવત્- ઉત્સર્પિણીકાળ કે અવસર્પિણીકાળ છે ?



૩. ગોયમા ! ણો ણટ્ઠે મમટ્ઠે ।
૫. મે કેણટ્ઠેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
'નેરહયાણં તત્થગયાણં નો એવં પળ્ણાયણ, તં જહા-  
સમયા ઇ વા, આવલિયા ઇવા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી  
ઇ વા ?
૩. ગોયમા ! ઇહં તેસિં માણં, ઇહં તેસિં પમાણં, ઇહં  
તેસિં એવં પળ્ણાયણ, તં જહા-

સમયા ઇ વા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી ઇ વા ।

- મે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'નેરહયાણં તત્થગયાણં નો એવં પળ્ણાયણ, તં જહા-  
સમયા ઇ વા આવલિયા ઇ વા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી  
ઇ વા ।'

દં. ૨-૨૦. એવં-જાવ- પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ।

૫. દં. ૨૧. અત્થિ ણં મંતે ! મણુસ્માણં ઇહગયાણં એવં  
પળ્ણાયણ, તં જહા-  
'સમયા ઇ વા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી ઇ વા ?'
૩. હંતા, ગોયમા ! અત્થિ ।
૫. મે કેણટ્ઠેણં મંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
'મણુસ્માણં ઇહગયાણં એવં પળ્ણાયણ, તં જહા-  
સમયા ઇ વા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી ઇ વા ?
૩. ગોયમા ! ઇહં તેસિં માણં, ઇહં તેસિં પમાણં, ઇહં ચેવ  
તેસિં એવં પળ્ણાયણ, તં જહા -

સમયા ઇ વા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી ઇ વા ।

- મે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'મણુસ્માણં ઇહગયાણં એવં પળ્ણાયણ, તં જહા-

સમયા ઇ વા -જાવ- ઉસ્સપ્પિણી ઇ વા ।

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (નેરયિકોમાં  
સમયાદિનું વિશિષ્ટજ્ઞાન નથી હોતું)
૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
'નારકમાં રહેલા નેરયિકોને સમય, આવલિકા  
-યાવત્- ઉત્સર્પિણી-કાળનું વિશિષ્ટજ્ઞાન નથી  
હોતું ?

૩. ગૌતમ ! આ (મનુષ્યલોકમાં) તે (સમયાદિ)નું  
માન છે, તેજ એનું પ્રમાણ છે. એટલા માટે એજ  
વિશિષ્ટજ્ઞાન હોય છે, જેમકે-  
આ સમય છે -યાવત્- આ ઉત્સર્પિણીકાળ છે.  
(પરંતુ નરકમાં ન તો સમયાદિનું માન છે, ન  
પ્રમાણ છે અને ન વિશિષ્ટજ્ઞાન છે)

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

- 'નારકમાં રહેલા નેરયિકોને  
સમય આવલિકા -યાવત્- ઉત્સર્પિણીકાળ,  
વિશિષ્ટજ્ઞાન નથી હોતું.

જૈન સાઈટ  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

દં. ૨-૨૦. આ પ્રમાણે (ભવનપતિ દેવો, પાંચ  
સ્થાવર જીવો ત્રણ વિકલેન્દ્રિયો) પંચેન્દ્રિય  
તિર્યંચયોનિકો સુધી સમયાદિનું જ્ઞાન નથી હોતું.

૫. દં. ૨૧. ભંતે ! શું અહીં (મનુષ્યલોકમાં) રહેનારા  
મનુષ્યોના આ પ્રકારનું પ્રજ્ઞાન હોય છે, જેમકે-  
'આ સમય -યાવત્- ઉત્સર્પિણી કાળ છે?'
૩. હા ગૌતમ ! (મનુષ્યોના પ્રજ્ઞાન) હોય છે.
૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે-  
'અહીં રહેનાર મનુષ્યોમાં આ પ્રકારનું પ્રજ્ઞાન  
હોય છે, જેમકે-  
આ સમય છે -યાવત્- ઉત્સર્પિણી કાળ છે ?'
૩. ગૌતમ ! અહીં (મનુષ્યલોકમાં) તે સમયાદિનું  
માન છે, અહીં તેમનું પ્રમાણ છે, માટે અહીં  
તેમનું પ્રજ્ઞાન હોય છે, જેમકે-  
આ સમય છે -યાવત્- આ ઉત્સર્પિણીકાળ છે.  
માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
'અહીં રહેનાર મનુષ્યોમાં આ પ્રમાણનું  
પ્રજ્ઞાન હોય છે, જેમકે-  
આ સમય છે -યાવત્- ઉત્સર્પિણીકાળ છે.'

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતરા-જોડસ-વેમાણિયાણં  
જહા નેરડયાણં ।

- વિયા. સ. ૫, ડ. ૯, સુ. ૧૦-૧૩

૧૦૭. ચઝવીસદંડણસુ ગરૂયત્ત લહુયત્તાઈ પરૂવણં-

- પ. દં. ૧. નેરડયા ણં ઢંતે ! કિં ગરૂયા, લહુયા  
ગરૂયલહુયા, અગરૂયલહુયા ?
- ઝ. ગોયમા ! નો ગરૂયા, નો લહુયા, ગરૂયલહુયા વિ,  
અગરૂયલહુયા વિ ।
- પ. સે કેણટ્ઠેણં ઢંતે ! ંવં વુચ્ચઈ-  
'નેરડયા નો ગરૂયા, નો લહુયા, ગરૂયલહુયા વિ,  
અગરૂયલહુયા વિ ।'
- ઝ. ગોયમા ! વેઝવ્વિય તેયાઈં પડુચ્ચ નો ગરૂયા, નો  
લહુયા, ગરૂયલહુયા, નો અગરૂયલહુયા ।

જીવં ચ કમ્મણં ચ પડુચ્ચ નો ગરૂયા, નો લહુયા,  
નો ગરૂયલહુયા, અગરૂયલહુયા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! ંવં વુચ્ચઈ-  
'નેરડયા નો ગરૂયા, નો લહુયા, ગરૂયલહુયા વિ,  
અગરૂયલહુયા વિ' ।

દં. ૨-૨૪. ંવં -જાવ- વેમાણિયા ।

ણવરં-ણાણત્તં જાણિયઘ્વં સરીરેહિં ।

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૯, સુ. ૬

૧૦૮. ચઝવીસ દંડણસુ ઢવસિદ્ધિયત્ત પરૂવણં-

- પ. દં. ૧. ઢવસિદ્ધિય ણં ઢંતે ! નેરડય ? નેરડય  
ઢવસિદ્ધિય ?
- ઝ. ગોયમા ! ઢવસિદ્ધિય સિય નેરડય, સિય અનેરડય,  
નેરડય વિ ય સિય ઢવસિદ્ધિય, સિય અઢવસિદ્ધિય ।

દં. ૨-૨૪. ંવં દંડણો -જાવ- વેમાણિયાણં ।

- વિયા. સ. ૬, ડ. ૧૦, સુ. ૯-૧૦

૧૦૯. ઝવહી પરિગ્ગહ ઢેયા ચઝવીસદંડણસુ ય પરૂવણં-

- પ. કઙ્ઙવિહે ણં ઢંતે ! ઝવહી પન્નત્તે ?

દં. ૨૨-૨૪. જે પ્રમાણે નૈરયિક જીવો (સમયાદિ  
પ્રજ્ઞાન) ના ઢાટે કહ્યું તે પ્રમાણે વાણવ્યંતર,  
જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક દેવોના વિષયમાં પણ  
જાણવું.

૧૦૭. ચોવીસદંડણકોમાં ગુરુત્વ લઘુત્વાદિનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. દં. ૧. ઢંતે ! નારક જીવ ગુરુ છે, લઘુ છે,  
ગુરુલઘુ છે કે અગુરુલઘુ છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! નારક જીવ ગુરુ નથી, લઘુ નથી, પરન્તુ  
ગુરુલઘુ પણ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે.
- પ્ર. ઢંતે ! શા ઢાટે ંવું કહેવાય છે કે -  
'નૈરયિક ગુરુ નથી, લઘુ નથી પરન્તુ ગુરુલઘુ  
પણ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! વેકિય તેજસ્ શરીરની અપેક્ષાએ નારક  
જીવ ગુરુ નથી, લઘુ નથી, ગુરુલઘુ છે પરન્તુ  
અગુરુલઘુ નથી.

જીવ અને કાર્મણ શરીરની અપેક્ષાએ ગુરુ નથી,  
લઘુ નથી, ગુરુલઘુ નથી પરન્તુ અગુરુલઘુ છે.

ઢાટે ગૌતમ ! ંવું કહેવાય છે કે -

'નૈરયિક ગુરુ નથી, લઘુ નથી, પરન્તુ ગુરુલઘુ  
પણ છે અને અગુરુલઘુ પણ છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું.

વિશેષ - શરીરોમાં ભિન્નતા કહેવી જોઈએ.

૧૦૮. ચોવીસદંડણકોમાં ભવસિદ્ધિક્ત્વનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. દં. ૧. ઢંતે ! જે ભવસિદ્ધિક હોય છે, તે નૈરયિક  
હોય છે કે જે નૈરયિક હોય છે, તે ભવસિદ્ધિક  
હોય છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક કદાચિત્ નૈરયિક હોય છે  
અને કદાચિત્ નૈરયિક ન પણ હોય. નૈરયિક  
કદાચિત્ ભવસિદ્ધિક હોય છે અને કદાચિત્  
ભવસિદ્ધિક ન પણ હોય.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી સર્વે દંડણ  
(આલાપક) કહેવા જોઈએ.

૧૦૯. ઉપધિ અને પરિગ્ગહના ભેદ તથા ચોવીસ દંડણકોનું  
પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ઢંતે ! ઉપધિ કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે ઉવહી પન્નત્તે, તં જહા-  
૧. કમ્મોવહી, ૨. સરીરોવહી,  
૩. બાહિરભંડમત્તોવગરણોવહી ।

૫. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! કહવિહે ઉવહી પન્નત્તે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે ઉવહી પન્નત્તે, તં જહા-

૧. કમ્મોવહી ય, ૨. સરીરોવહી ય ।

**સેસાણં તિવિહા ઉવહી ઇગિંદિયવજ્જાણં -જાવ-  
વેમાણિયાણં ।**

ઇગિંદિયાણં દુવિહે, તં જહા -

૧. કમ્મોવહી ય, ૨. સરીરોવહી ય ।

૫. કહવિહે ણં ભંતે ! ઉવહી પન્નત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે ઉવહી પન્નત્તે, તં જહા-

૧. સચિત્તે, ૨. અચિત્તે, ૩. મીસણ ।

**એવં નેરહયાણ વિ ।**

**એવં નિરવસેસં -જાવ- વેમાણિયાણં ।**

૫. કહવિહે ણં ભંતે ! પરિગ્ગહે પન્નત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે પરિગ્ગહે પન્નત્તે, તં જહા-

૧. કમ્મપરિગ્ગહે, ૨. સરીરપરિગ્ગહે,  
૩. બાહિરગ-ભંડમત્તોવગરણપરિગ્ગહે ।

૫. નેરહયાણં ભંતે ! કહવિહે પરિગ્ગહે પન્નત્તે,

૩. ગોયમા ! એવં જહા ઉવહિણા દો દંડગા ભણિયા,  
તહા પરિગ્ગહેણ વિ દો દંડગા ભણિયવ્વા ।<sup>૧</sup>

- વિયા. સ. ૧૮, ૩. ૭, સુ. ૩-૧૧

૧૧૦. વણ્ણાહિનિવ્વત્તિ ભેયા ચ્ચુવીસદંડણસુ ય પરૂવણં-

૫. કહવિહા ણં ભંતે ! વણ્ણનિવ્વત્તી પન્નત્તા ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહા વણ્ણનિવ્વત્તી પન્નત્તા, તં  
જહા-

૧. કાલવણ્ણનિવ્વત્તી -જાવ- ૫. સુક્કિલવણ્ણનિવ્વત્તી ।

૩. ગૌતમ ! ઉપધિ ત્રણ પ્રકારની કહેવાય છે, જેમકે-  
૧. કર્મોપધિ, ૨. શરીરોપધિ,  
૩. બાહ્યભાણ્ણમાત્રોપકરણોપધિ.

૫. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોમાં કેટલા પ્રકારની ઉપધિ  
કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની બે પ્રકારની ઉપધિ કહેવાય છે,  
જેમકે -

૧. કર્મોપધિ, ૨. શરીરોપધિ.

**એકેન્દ્રિય જીવોને છોડીને વૈમાનિકો સુધી બાકી  
સર્વે જીવોને ત્રણ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે.**

એકેન્દ્રિય જીવોને બે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે,  
જેમકે -

૧. કર્મોપધિ, ૨. શરીરોપધિ.

૫. ભંતે ! ઉપધિ કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! ઉપધિ ત્રણ પ્રકારની કહેવાય છે, જેમકે-  
૧. સચિત્ત, ૨. અચિત્ત, ૩. મિશ્ર.

**જૈન સાઈટ  
આ પ્રમાણે નૈરયિકોને પણ ત્રણ પ્રકારની ઉપધિ  
હોય છે.**

**જેનમ્ જયતિ સાચા  
આ પ્રમાણે બાકી સર્વે જીવોને વૈમાનિકો સુધી  
ત્રણ પ્રકારની ઉપધિ હોય છે.**

૫. ભંતે ! પરિગ્ગહ કેટલા પ્રકારના કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! પરિગ્ગહ ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે-  
૧. કર્મ-પરિગ્ગહ, ૨. શરીર-પરિગ્ગહ,  
૩. બાહ્યભાણ્ણ માત્રોપકરણ પરિગ્ગહ.

૫. ભંતે ! નૈરયિકોને કેટલા પ્રકારના પરિગ્ગહ કહેવાય  
છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પ્રમાણે ઉપધિના વિષયમાં બે દંડક  
કલા છે તે પ્રમાણે પરિગ્ગહના વિષયમાં પણ બે  
દંડક કહેવા જોઈએ.

૧૧૦. વર્ણાહિ નિવૃત્તિના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ :

૫. ભંતે ! વર્ણનિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! વર્ણનિવૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહેવાય છે,  
જેમકે -

૧. કૃષ્ણવર્ણનિવૃત્તિ -ચાવત્- ૫. શુક્લવર્ણનિવૃત્તિ.

एवं निरवसेसं -जाव- वेमाणियाणं ।

एवं गंधनिव्वत्ती दुविहा -जाव- वेमाणियाणं ।

रसनिव्वत्ती पंचविहा -जाव- वेमाणियाणं ।

फासनिव्वत्ती अट्टविहा -जाव- वेमाणियाणं ।

- विया. स. १९, उ. ८, सु. २१-२५

૧૧૧. વિવક્ષયા કરણસ્સ ભેયા ચડવીસદંડણુ ય પરૂવણં-  
તિવિહે કરણે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. મળ કરણે, ૨. વહ કરણે, ૩. કાય કરણે ।

एवं पेरइयाणं विगल्लिदियवज्जं -जाव- वेमाणियाणं ।

તિવિહે કરણે પન્નત્તે, તં જહા-

૧. આરંભકરણે, ૨. સંરંભકરણે, ૩. સમારંભકરણે ।

एवं निरंतरं -जाव- वेमाणियाणं ।

- ઠાણં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૩૨/૪

પ. કહિવિહે ણં ભંતે ! કરણે પન્નત્તે ?

ઉ. ગોયમા ! પંચવિહે કરણે પન્નત્તે, તં જહા-

૧. દબ્બકરણે, ૨. ખેત્તકરણે,  
૩. કાલકરણે, ૪. ભવકરણે,  
૫. ભાવકરણે ।

પ. નેરइयाणं भंते ! कइविहे करणे पन्नत्ते ?

ઉ. ગોયમા ! પંચવિહે કરણે પન્નત્તે, તં જહા-

૧. દબ્બકરણે -જાવ- ૫. ભાવકરણે ।

एवं -जाव- वेमाणियाणं ।

- વ્યા. સ. ૧૯, ઉ. ૯, સુ. ૧-૩

પ. કહિવિહે ણં ભંતે ! पाणाइवायकरणे पण्णत्ते ?

ઉ. ગોયમા ! પંચવિહે પાણાઇવાયકરણે પણ્ણત્તે,  
તં જહા-

૧. ઇગિંદિયપાણાઇવાયકરણે -જાવ-  
૫. પંચેંદિયપાણાઇવાયકરણે ।

एवं निरवसेसं -जाव- वेमाणियाणं ।

- વ્યા. સ. ૧૯, ઉ. ૯, સુ. ૯-૧૦

આ પ્રમાણે નૈરયિકોથી વૈમાનિકો સુધી  
વર્ણનિવૃત્તિનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી બે પ્રકારની  
ગન્ધનિવૃત્તિનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

પાંચ પ્રકારની રસનિવૃત્તિનું વૈમાનિકો સુધી  
વર્ણન કરવું જોઈએ.

આઠ પ્રકારની સ્પર્શનિવૃત્તિનું વૈમાનિકો સુધી  
વર્ણન કરવું જોઈએ.

૧૧૧. વિવક્ષાથી કરણના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ :  
કરણ ત્રણ પ્રકારના કહેવામાં આવે છે, જેમકે -

૧. મનઃકરણ, ૨. વચન કરણ, ૩. કાયકરણ.

વિકલેન્દ્રિયો (એકથી ચાર ઈન્દ્રિયોવાળા જીવો) ને  
છોડીને નૈરયિકોથી વૈમાનિકો સુધી ત્રણ કરણ હોય છે.

(પ્રકારાન્તરથી) કરણ ત્રણ પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે-

૧. આરંભકરણ, ૨. સંરંભકરણ, ૩. સમારંભકરણ.

વૈમાનિકો સુધી સર્વ દંડકોમાં આ કરણ હોય છે.

જૈન પ્રમાણે ભંતે ! કરણ કેટલા પ્રકારના કહેવાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! કરણ પાંચ પ્રકારના કહેવામાં આવે  
છે, જેમકે -

૧. દ્રવ્યકરણ, ૨. ક્ષેત્રકરણ,  
૩. કાળકરણ, ૪. ભવકરણ,  
૫. ભાવકરણ.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિકોમાં કેટલા કરણ કહેવાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પાંચ પ્રકારના કરણ કહેવામાં આવે છે,  
જેમકે-

૧. દ્રવ્યકરણ -યાવત્- ૫. ભાવકરણ.

વૈમાનિકો સુધી આજ પ્રમાણે કરણ કહેવા જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! પ્રાણાતિપાત કરણ કેટલા પ્રકારના  
કહેવાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પ્રાણાતિપાતકરણ પાંચ પ્રકારના  
કહેવામાં આવે છે, જેમકે -

૧. એકેન્દ્રિય પ્રાણાતિપાતકરણ -યાવત્-  
૫. પંચેન્દ્રિય પ્રાણાતિપાતકરણ.

આ પ્રમાણે નૈરયિકોથી વૈમાનિકો સુધી  
(પ્રાણાતિપાત કરણોનું) વર્ણન કરવું જોઈએ.

૧૧૨. ઉમ્માયસ્સ ભેયા ચરવીસદંડાસુ ય પહ્વણં-

- પ. કઙ્કવિહે ણં ભંતે ! ઉમ્માદે પણ્ણત્તે ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહે ઉમ્માદે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. જક્કવાએસે ય,  
 ૨. મોહણિજ્જસ્સ ય કમ્મસ્સ ડદણં ।  
 ૧. તત્થ ણં જે મે જક્કવાએ સે ણં સુહવેયણતરાએ  
 ચેવ, સુહવિમોયણતરાએ ચેવ ।

૨. તત્થ ણં જે મે મોહણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ડદણં  
 મે ણં સુહવેયણતરાએ ચેવ, સુહવિમોયણતરાએ  
 ચેવ ।'

- પ. દં. ૧. નેરહયાણં ભંતે ! કઙ્કવિહે ઉમ્માદે પણ્ણત્તે ?  
 ડ. ગોયમા ! દુવિહે ઉમ્માદે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. જક્કવાએસે ય,  
 ૨. મોહણિજ્જસ્સ ય કમ્મસ્સ ડદણં ।

- પ. મે કેણટ્ઠણં ભંતે ! એવં વુચ્ચહ -  
 'નેરહયાણં દુવિહે ઉમ્માદે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. જક્કવાએસે ય,  
 ૨. મોહણિજ્જસ્સ ય કમ્મસ્સ ડદણં ?

- ડ. ગોયમા ! દેવે વા સે અસુભે પોગ્ગલે પરિક્કવવેજ્જા  
 સે ણં તેસિં અસુભાણં પોગ્ગલાણં પક્કિવવણયાએ  
 જક્કવાએસં ઉમ્માયં પાડણિજ્જા ।

મોહણિજ્જસ્સ વા કમ્મસ્સ ડદણં મોહણિજ્જં  
 ઉમ્માયં પાડણેજ્જા ।

સે તેણટ્ઠણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચહ -  
 'નેરહયાણં દુવિહે ઉમ્માદે પણ્ણત્તે, તં જહા -

૧. જક્કવાએસે ય,  
 ૨. મોહણિજ્જસ્સ ય કમ્મસ્સ ડદણં ।'

- પ. દં. ૨. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કઙ્કવિહે ઉમ્માદે  
 પણ્ણત્તે ?

- ડ. ગોયમા ! એવં જહેવ નેરહયાણં,

૧૧૨. ઉન્માદના ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! ઉન્માદ કેટલા પ્રકારના કહેવામાં આવે છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ઉન્માદ બે પ્રકારના કહેવામાં આવે છે,  
 જેમકે -

૧. યક્ષાવેશથી,  
 ૨. મોહનીય કર્મના ઉદયથી (થવાવાળા).  
 ૧. એમાંથી જે યક્ષાવેશરુપ ઉન્માદ છે, તેનું  
 સુખપૂર્વક વેદન કરી શકાય છે અને સુખપૂર્વક  
 તેનો છુટકારો થઈ શકે છે.

૨. એમાંથી જે મોહનીયકર્મના ઉદયથી થવાવાળો  
 ઉન્માદ છે. તેનું દુઃખપૂર્વક વેદન થાય છે અને  
 દુઃખપૂર્વક જ તેનો છુટકારો થઈ શકે છે.

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારક જીવોમાં કેટલા પ્રકારના  
 ઉન્માદ કહેવામાં આવે છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તેનામાં બે પ્રકારના ઉન્માદ કહેવામાં  
 આવે છે, જેમકે -

૧. યક્ષાવેશરુપ ઉન્માદ,  
 ૨. મોહનીયકર્મના ઉદયથી થવાવાળો ઉન્માદ.

- પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
 નારકોમાં ઉન્માદ બે પ્રકારના હોય છે, જેમકે -

૧. યક્ષાવેશરુપ ઉન્માદ,  
 ૨. મોહનીયકર્મના ઉદયથી થવાવાળો ઉન્માદ.

- ડ. ગૌતમ ! જે કોઈ દેવ, નૈરયિક જીવ પર અશુભ  
 પુદ્ગલોનું પ્રક્ષેપણ કરે છે તો તે અશુભ પુદ્ગલોના  
 પ્રક્ષેપણથી તે નૈરયિક જીવ યક્ષાવેશરુપ ઉન્માદને  
 પ્રાપ્ત કરે છે.

મોહનીયકર્મના ઉદયથી મોહનીયકર્મજન્ય  
 ઉન્માદને પ્રાપ્ત કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

નૈરયિકોમાં બે પ્રકારના ઉન્માદ કહ્યા છે, જેમકે -  
 ૧. યક્ષાવેશરુપ ઉન્માદ,

૨. મોહનીયકર્મોદયથી થવાવાળો ઉન્માદ.

- પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! અસુરકુમારોમાં કેટલા ઉન્માદ  
 કહ્યા છે ?

- ડ. ગૌતમ ! નૈરયિકોની જેમ તેમનામાં પણ બે  
 પ્રકારના ઉન્માદ કહ્યા છે.

ળવર-દેવે વા સે મહિદ્વિદ્યતરાણ અસુભે પોગ્ગલે પક્ષિવેજ્જા, સે ણં તેસિં અસુભાણં પોગ્ગલાણં પક્ષિવવણયાણ જક્ખાણસં પાઉણેજ્જા, મોહણિજ્જમ્મ વા કમ્મસ્સ ઉદણં મોહણિજ્જં ઉમ્માયં પાઉણિજ્જા ।

સેમં તં ચેવ ।

દં. ૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારાણં ।

દં. ૧૨-૨૧. પુઠ્ઠવિકાહયાણં -જાવ- મણુસ્સાણં  
એસિં જહા નેરહયાણં ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર જોહસિય-વેમાણિયાણં  
જહા અસુરકુમારાણં ।

- વિયા. મ. ૧૪, ડ. ૨, મુ. ૧-૬

૧૧૩. ચઊવીસદંડણસુ અણંતરાહાર તહો પચ્છા નિવ્વત્તણાહિ પરૂવણં -

પ. દં. ૧. ણેરહયાણં ભંતે! અણંતરાહારા તઓ ણિવ્વત્તણયા, તઓ પરિયાહયણયા, તઓ પરિણામણયા, તઓ પરિચારણયા, તઓ પચ્છા વિહવ્વણયા ?

હંતા. ગોયમા ! ણેરહયા ણં અણંતરાહારા, તઓ ણિવ્વત્તણયા, તઓ પરિયાહયણયા, તઓ પરિણામણયા તઓ પરિચારણયા તઓ પચ્છા વિહવ્વણયા ।

પ. દં. ૨. અસુરકુમારાણં ભંતે ! અણંતરાહારા તઓ ણિવ્વત્તણયા, તઓ પરિયાહયણયા, તઓ પરિણામણયા તઓ વિહવ્વણયા તઓ પચ્છા પરિચારણયા ?

હંતા. ગોયમા ! અસુરકુમારા અણંતરાહારા તઓ ણિવ્વત્તણયા -જાવ- તઓ પચ્છા પરિચારણયા ।

દં.-૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

પ. દં. ૧૨. પુઠ્ઠવિકાહયાણં ભંતે ! અણંતરાહારા, તઓ ણિવ્વત્તણયા, તઓ પરિયાહયણયા, તઓ પરિણામણયા, તઓ પરિચારણયા, તઓ વિહવ્વણયા ?

વિશેષ - અસુરકુમારોની અપેક્ષાથી મહદ્વિકલેવ તે અસુરકુમારો પર અશુભ પુદ્ગલોનું પ્રકાષ કરે છે અને તે અશુભ પુદ્ગલોના પ્રકાષથી યક્ષાવે-શરૂપ ઉન્માદને પ્રાપ્ત કરે છે તથા મોહનીયકર્મના ઉદયથી મોહનીયકર્મજન્ય ઉન્માદને પ્રાપ્ત કરે છે.

બાકી બધુ વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું.

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી ઉન્માદ વિષયક વર્ણન જાણવું.

દં. ૧૨-૨૧. પૃથ્વીકાયિકોથી મનુષ્યો સુધી નેરયિકોની જેમ વર્ણન જાણવું.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને વૈમાનિકદેવોના ઉન્માદને માટે પણ અસુરકુમારોની જેમ જાણવું.

૧૧૩. ચોવીસદંડકોમાં અનન્તરાહારક પછી નિર્વર્તન આદિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું નારક અનન્ત આહારવાળા હોય છે ? ત્યારપછી (તેમના શરીરની) નિષ્પત્તિ થાય છે ? પછી પર્યાદાનતા (બ્રહ્મણ યોગ્ય પદાર્થોને બ્રહ્મણ કરવું) થાય છે ? ત્યારબાદ પરિણામે છે ? ત્યારપછી પરિચારણા કરે છે અને ત્યારે વિકુર્વણા કરે છે ?

હં. ગૌતમ ! નેરયિક અનન્તરાહારક હોય છે, પછી તેના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, ત્યારબાદ પર્યાદાનતા થાય છે ત્યાર પછી પરિણામે છે. ત્યારબાદ તે પરિચારણા કરે છે અને ત્યારે તે વિકુર્વણા કરે છે.

પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! શું અસુરકુમાર અનન્તરાહારક હોય છે, પછી તેના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે, પછી પર્યાદાનતા થાય છે, ત્યારપછી પરિણામે છે, ત્યારબાદ વિકુર્વણા કરે છે ? અને ત્યારબાદ પરિચારણા કરે છે.

હં. ગૌતમ ! અસુરકુમાર અનન્તરાહારી હોય છે. પછી તેના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે. -યાવત્- ત્યારબાદ તે પરિચારણા કરે છે.

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું જોઈએ.

પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! શું પૃથ્વીકાયિક અનન્તરાહારક હોય છે, પછી તેના શરીરની નિષ્પત્તિ થાય છે. ત્યારબાદ પર્યાદાનતા થાય છે, પછી પરિણામે છે. પછી પરિચારણા કરે છે અને ત્યારબાદ તે વિકુર્વણા કરે છે ?

૩. હંતા, ગોયમા ! પુઢવિકાઙયા અણંતરાહારા -જાવ- પરિયારણયા, ણો ચેવ ણં વિઝ્વણયા ।

દં. ૧૩-૨૧. એવં -જાવ- ચઝરિંદિયા ।

ણવરં - વાઝકાઙયા પંચેદિયતિરિક્વજોણિયા મણુસ્સા ય જહા ણેરઙયા ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોઙસિય-વેમાણિયા જહા અસુરકુમારા ।

- પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૩-૨૦૩૭

૧૧૪. ચઝવીસદંડયાણં અગણિકાયસ્સ મજ્ઙમજ્જેણં ગમણ પરૂવણં-

પ. દં. ૧. નેરઙણં ભંતે ! અગણિકાયસ્સ મજ્ઙમજ્જેણં વીઈવણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! અત્થેગઙ્ણે વીઈવણ્ણા, અત્થેગઙ્ણે નો વીઈવણ્ણા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ - 'અત્થેગઙ્ણે વીઈવણ્ણા, અત્થેગઙ્ણે નો વીઈવણ્ણા ?'

૩. ગોયમા ! નેરઙયા ઢુવિહા પન્નત્તા, તં જહા -

૧. વિગ્ગહગઙ્ણસમાવન્નગા ય,

૨. અવિગ્ગહગઙ્ણસમાવન્નગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે વિગ્ગહગઙ્ણસમાવન્નણે નેરઙણે સે ણં અગણિકાયસ્સ મજ્ઙમજ્જેણં વીઈવણ્ણા ।

પ. ભંતે ! સે ણં તત્થ ઙ્ણિયાણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઙ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે, નો ઘલુ તત્થ સત્થં કમઙ્ણ ।

૨. તત્થ ણં જે સે અવિગ્ગહગઙ્ણસમાવન્નણે નેરઙણે સે ણં અગણિકાયસ્સ મજ્ઙમજ્જેણં ણો વીઈવણ્ણા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

'અત્થેગઙ્ણે વીઈવણ્ણા, અત્થેગઙ્ણે નો વીઈવણ્ણા ।'

૩. હા, ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક અનન્તરાહારક હોય છે -યાવત્- પરિયારણા કરે છે. પરંતુ વિકુર્વણા કરતા નથી.

દં. ૧૩-૨૧. આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય સુધી જાણવું જોઈએ.

વિશેષ - વાયુકાયિક, પંચેન્દ્રિયતિર્યયયોનિક અને મનુષ્યોના માટે અનન્તરાહારક આદિનું વર્ણન નૈરયિકોની જેમ જાણવું.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોનું વર્ણન અસુરકુમારોની જેમ જાણવું જોઈએ.

૧૧૪. ચોવીસદંડકોનું અગ્નિકાયના વચમાં થઈને ગમનનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિક જીવ અગ્નિકાયના વચમાં થઈને જઈ શકે છે ?

૩. ગૌતમ ! કોઈ નૈરયિક જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -

'કોઈ નૈરયિક જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા ?'

૩. ગૌતમ ! નૈરયિક બે પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે-

૧. વિગ્રહગતિ સમાપન્નક,

૨. અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક.

૧. તેમાંથી જે વિગ્રહગતિ સમાપન્નક નૈરયિક છે તે અગ્નિકાયના વચમાં થઈને જઈ શકે છે.

પ્ર. ભંતે ! શું (તે અગ્નિના વચમાં થઈને જતી વખતે) અગ્નિથી બળી જાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કારણ તેના પર અગ્નિરૂપ શસ્ત્ર નથી ચાલી શકતા.

૨. તેમાંથી જે અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક નૈરયિક છે તે અગ્નિકાયના વચમાં થઈને નથી જઈ શકતા. (કારણ નરકમાં બાદર અગ્નિ નથી હોતી) .

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

'કોઈ નૈરયિક જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.'

પ. દં. ૨. અસુરકુમારે ણં ભંતે ! અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! અત્યેગઈએ વીરૂવણ્ણા, અત્યેગઈએ નો વીરૂવણ્ણા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -  
'અત્યેગઈએ વીરૂવણ્ણા, અત્યેગઈએ નો વીરૂવણ્ણા ?'

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારા દુવિહા પન્નત્તા, તં જહા-

૧. વિગ્ગહગઈસમાવન્નગા ય,
૨. અવિગ્ગહગઈસમાવન્નગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે સે વિગ્ગહગઈસમાવન્નએ અસુરકુમારે સે ણં અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા ।

પ. ભંતે ! સે ણં તત્થ ઝિયાણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે, નો ખલુ તત્થ સત્થં કમહ ।

૨. તત્થ ણં જે સે અવિગ્ગહગઈસમાવન્નએ અસુરકુમારે સે ણં અત્યેગઈએ અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા, અત્યેગઈએ નો વીરૂવણ્ણા ।

પ. ભંતે ! જે ણં વીરૂવણ્ણા સે ણં તત્થ ઝિયાણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! નો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે, નો ખલુ તત્થ સત્થં કમહ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-  
'અત્યેગઈએ વીરૂવણ્ણા, અત્યેગઈએ નો વીરૂવણ્ણા ।'

દં. ૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારે,

દં. ૧૨-૧૬. એગિંદિયા જહા નેરહયા,

પ. દં. ૧૭. વેહંદિયા ણં ભંતે ! અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીરૂવણ્ણા ?

૩. ગોયમા ! જહા અસુરકુમારે તહા વેહંદિએ વિ, નવરં -

પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! અસુરકુમારદેવ અગ્નિકાયના વચમાં થઈને જઈ શકે છે ?

૩. ગૌતમ ! કોઈ જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
'કોઈ અસુરકુમાર અગ્નિના વચમાં થઈને જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા?'

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર બે પ્રકારના કહેવામાં આવે છે, જેમકે -

૧. વિગ્રહગતિ સમાપન્નક,
૨. અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક,

૧. તેમાંથી જે વિગ્રહગતિ સમાપન્નક અસુરકુમાર છે, તે અગ્નિકાયના વચમાં થઈને જઈ શકે છે.

પ્ર. ભંતે ! શું તે અગ્નિથી બળી જાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કારણ તેના પર અગ્નિરુપ શસ્ત્ર અસર નથી કરતા.

૨. તેમાંથી જે અવિગ્રહગતિ સમાપન્નક અસુરકુમાર છે, તેમાંથી કોઈ અગ્નિના વચમાં થઈને જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.

પ્ર. ભંતે ! જે (અસુરકુમાર) અગ્નિના વચમાં થઈને જઈ શકે છે તો શું તે બળી જાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કારણ તેના પર અગ્નિરુપ શસ્ત્રની અસર નથી થતી.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

'કોઈ અસુરકુમાર જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.'

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે (નાગકુમારથી) સ્તનિતકુમાર સુધી જાણવું.

દં. ૧૨-૧૬. (પૃથ્વીકાયથી વનસ્પતિકાય સુધી) એકેન્દ્રિયના માટે નૈરયિકોની જેમ જાણવું.

પ્ર. દં. ૧૭. ભંતે ! દ્વીન્દ્રિય જીવ અગ્નિકાયના વચમાં થઈને જઈ શકે છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પ્રમાણે અસુરકુમારોના વિષયમાં કહ્યું તે પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિયોના માટે પણ જાણવું, વિશેષ -



પ. ભંતે ! જે ણં વીર્ઘવણ્જા સે ણં તત્થ ઝિયાણ્જા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! ઝિયાણ્જા ।

સેસં તેં ચેવ ।

દં. ૧૮-૧૯. એવં તેહંદિએ ચઝરિંદિએ વિ ।

પ. દં. ૨૦. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિએ ણં ભંતે ! અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીર્ઘવણ્જા ?

૩. ગોયમા ! અત્થેગઈએ વીર્ઘવણ્જા, અત્થેગઈએ નો વીર્ઘવણ્જા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-

'પંચેદિયતિરિક્ખજોણિએ અત્થેગઈએ વીર્ઘવણ્જા, અત્થેગઈએ નો વીર્ઘવણ્જા ?'

૩. ગોયમા ! પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તેં જહા-

૧. વિગ્ગહગઈસમાવન્નગા ય,

૨. અવિગ્ગહગઈસમાવન્નગા ય ।

વિગ્ગહગઈસમાવન્નએ જહેવ નેરઈએ -જાવ- નો ચ્છલુ તત્થ સત્થં કમઈ ।

અવિગ્ગહગઈસમાવન્નગા પંચેદિયતિરિક્ખ-જોણિયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તેં જહા-

૧. ઇહિંદ્ધપ્પત્તા ય, ૨. અણિહિંદ્ધપ્પત્તા ય ।

૧. તત્થ ણં જે સે ઇહિંદ્ધપ્પત્તે પંચેદિયતિરિક્ખ-જોણિએ સે ણં અત્થેગઈએ અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીર્ઘવણ્જા, અત્થેગઈએ નો વીર્ઘવણ્જા ।

પ. ભંતે ! જે ણં વીર્ઘવણ્જા, સે ણં તત્થ ઝિયાણ્જા ?

૩. ગોયમા ! ણો ઇણટ્ઠે સમટ્ઠે, નો ચ્છલુ તત્થ સત્થં કમઈ ।

૨. તત્થ ણં જે સે અણિહિંદ્ધપ્પત્તે પંચેદિયતિરિક્ખ-જોણિએ સે ણં અત્થેગઈએ અગણિકાયસ્સ મજ્ઞંમજ્ઞેણં વીર્ઘવણ્જા, અત્થેગઈએ નો વીર્ઘવણ્જા ।

પ્ર. ભંતે ! જે (દ્વીન્દ્રિય જીવ) અગ્નિકાયના વચમાં થઈને જાય છે, શું તે બળી જાય છે ?

૩. હા ગૌતમ ! તે બળી જાય છે.

બાકી બધું પૂર્વવત્ જાણવું.

દં. ૧૮-૧૯. આ પ્રમાણે ત્રેઈન્દ્રિય ચૌરેન્દ્રિયના માટે પણ જાણવું.

પ્ર. દં. ૨૦. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ અગ્નિના વચમાં થઈને જઈ શકે છે ?

૩. ગૌતમ ! કોઈ જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે-

'કોઈ પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા ?'

૩. ગૌતમ ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક જીવ બે પ્રકારના કદ્યા છે, જેમકે -

૧. વિગ્ગહગતિ સમાપન્નક,

૨. અવિગ્ગહગતિ સમાપન્નક.

વિગ્ગહગતિ સમાપન્નક પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિકોનું વર્ણન નૈરયિકોની જેમ તેના પર શસ્ત્ર અસર નથી કરતા ત્યાં સુધી જાણવું.

અવિગ્ગહગતિ સમાપન્નક પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક બે પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે -

૧. ઋદ્ધિપ્રાપ્ત ૨. અનૂદ્ધિપ્રાપ્ત (ઋદ્ધિઅપ્રાપ્ત)

૧. જે ઋદ્ધિપ્રાપ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક છે તેમાંથી કોઈ અગ્નિના વચમાં થઈને જઈ શકે છે અને કોઈ નથી જઈ શકતા.

પ્ર. ભંતે ! જે અગ્નિમાં થઈને જાય છે શું તે બળી જાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી, કારણ તેના પર અગ્નિરૂપ શસ્ત્ર અસર નથી કરતા.

૨. જે ઋદ્ધિ અપ્રાપ્ત પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક જીવ છે તેમાંથી કોઈ અગ્નિમાં થઈને જઈ શકે છે કોઈ નથી જઈ શકતા.

પ. ભંતે ! જે ણં વીર્ઘવણ્જા સે ણં તત્થ ઝિયાણ્જા ।

૩. હંતા, ગોયમા ! ઝિયાણ્જા ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

‘અત્યેગઈએ વીર્ઘવણ્જા, અત્યેગઈએ તો વીર્ઘવણ્જા’ ।

દં. ૨૧. એવં મણુસે વિ ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર- જોઈસિય - વેમાણિએ  
જહા અસુરકુમારે ।

- વિયા. સ. ૧૪, ૩. ૫, સુ. ૧-૯

૧૧૫. ચઝવીસદંડેસુ ઇટ્ઠાણિટ્ઠ પચ્ચણુભવમાણાઠાણાણં  
સંઘા પરૂવણં -

દં. ૧. નેરઘયા દસ ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ,  
તં જહા-

૧. અણિટ્ઠા સદ્દા, ૨. અણિટ્ઠા રૂવા, ૩. અણિટ્ઠા  
ગંધા, ૪. અણિટ્ઠા રસા, ૫. અણિટ્ઠા ફાસા,  
૬. અણિટ્ઠા ગઈ, ૭. અણિટ્ઠા ઠિઈ, ૮. અણિટ્ઠે  
લાવણ્ણે, ૯. અણિટ્ઠે જસોકિત્તી, ૧૦. અણિટ્ઠે  
ઉટ્ઠાણ-કમ્મ-બલ વીરિય-પુરિસક્કાર પરકમ્મે ।

દં. ૨. અસુરકુમારા દસ ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ,  
તં જહા-

૧. ઇટ્ઠા સદ્દા, ૨. ઇટ્ઠા રૂવા -જાવ-

૧૦. ઇટ્ઠે ઉટ્ઠાણ-કમ્મ-બલ-વીરિય-પુરિસક્કારપરકમ્મે ।

દં. ૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

દં. ૧૨. પુઢવિકાઘયા છટ્ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા  
વિહરંતિ, તં જહા-

૧. ઇટ્ઠાણિટ્ઠા ફાસા, ૨. ઇટ્ઠાણિટ્ઠા ગઘ,  
૩. ઇટ્ઠાણિટ્ઠા ઠિઈ, ૪. ઇટ્ઠાણિટ્ઠેલાવણ્ણે,  
૫. ઇટ્ઠાણિટ્ઠે જસોકિત્તી,  
૬. ઇટ્ઠાણિટ્ઠે ઉટ્ઠાણે -જાવ- પરકમ્મે ।

દં. ૧૩-૧૬. એવં -જાવ- વણસસઘકાઘયા ।

દં. ૧૭. વેઘ્ઘિયા સત્તટ્ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ,  
તં જહા-

૩. ભંતે ! જે અગ્નિમાં થઈને જાય છે, શું તે બળી  
જાય છે ?

૩. હા ગૌતમ ! તે બળી જાય છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

‘કોઈ અગ્નિમાં થઈને જઈ શકે છે અને કોઈ નથી  
જઈ શકતા.’

દં. ૨૧. આ પ્રમાણે મનુષ્યના માટે પણ જાણવું.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષક અને  
વૈમાનિકોનું વર્ણન અસુરકુમારોની જેમ જાણવું.

૧૧૫. ચોવીસ દંડકોમાં ઈષ્ટાનિષ્ટોના અનુભવ સ્થાનોની  
સંખ્યાનું પ્રરૂપણ :

દં. ૧. નૈરથિક જીવ આ દસ સ્થાનોનું અનુભવ કરતો  
હોય છે, જેમકે -

૧. અનિષ્ટશબ્દ, ૨. અનિષ્ટ રૂપ, ૩. અનિષ્ટ ગન્ધ,  
૪. અનિષ્ટ રસ, ૫. અનિષ્ટ સ્પર્શ, ૬. અનિષ્ટ ગતિ,  
૭. અનિષ્ટ સ્થિતિ, ૮. અનિષ્ટ લાવણ્ય, ૯. અનિષ્ટ  
યશઃકીર્તિ, ૧૦. અનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય અને  
પુરુષકાર પરાકમ્મ.

દં. ૨. અસુરકુમાર દસ સ્થાનોનું અનુભવ કરતો હોય  
છે, જેમકે -

૧. ઈષ્ટ - શબ્દ, ૨. ઈષ્ટ રૂપ -યાવત્-

૧૦. ઈષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરુષકાર પરાકમ્મ.

દં. ૩-૧૧. આજ પ્રમાણે સ્તાનિતકુમારો સુધી (સ્થાન)  
જાણવું જોઈએ.

દં. ૧૨. પૃથ્વીકાયિક જીવ છ સ્થાનોનું અનુભવ કરતો  
હોય છે, જેમકે -

૧. ઈષ્ટ અનિષ્ટસ્પર્શ, ૨. ઈષ્ટ- અનિષ્ટ ગતિ,  
૩. ઈષ્ટાનિષ્ટ સ્થિતિ, ૪. ઈષ્ટાનિષ્ટ લાવણ્ય,  
૫. ઈષ્ટાનિષ્ટ યશઃકીર્તિ,  
૬. ઈષ્ટાનિષ્ટ ઉત્થાન -યાવત્- પરાકમ્મ.

દં. ૧૩-૧૬. આજ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક જીવો સુધી  
(છ સ્થાન) જાણવું.

દં. ૧૭. દ્વીન્દ્રિય જીવ સાત સ્થાનોનું અનુભવ કરતો  
હોય છે, જેમકે -

૧. ઇટ્ઠાણિટ્ઠા રસા, સેસં જહા એગિંદિયાણં ।

દં. ૧૮. તેઈંદિયા ણં અટ્ઠટ્ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ, તં જહા-

૧. ઇટ્ઠાણિટ્ઠા ગંધા, સેસં જહા વેઈંદિયાણં ।

દં. ૧૯. ચરિંદિયા નવટ્ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ, તં જહા -

ઈટ્ઠાણિટ્ઠા રૂવા, સેસં જહા તેઈંદિયાણં ।

દં. ૨૦. પંચેંદિયતિરિક્ખજોણિયા દસટ્ઠાણાઈં પચ્ચણુભવમાણા વિહરંતિ, તં જહા-

૧. ઇટ્ઠાણિટ્ઠા સદ્દા -જાવ- ૧૦ ઇટ્ઠાણિટ્ઠે ઉટ્ઠાણકમ્મ-બલ - વીરિય પુરિસક્કારપરક્કમે

દં. ૨૧. એવં મણુસ્સા વિ ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોઈસિય-વેમાણિયા જહા અસુરકુમારા ।

- વિયા. સ. ૧૪, ઉ. ૫, સુ. ૧૦-૨૦

૧૧૬. જીવાણં જીવત્તસ્સ કાયટિઈં પરૂવણં -

પ. જીવે ણં ભંતે ! જીવે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ઉ. ગોયમા ! સવ્વદ્ધં ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૨૬૦

૧૧૭. છવ્વિહવિવક્ષયા સંસારીજીવાણં કાયટિઈં પરૂવણં-

પ. પુઢવિકાઈણં ભંતે ! પુઢવિકાઈણંતિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ઉ. ગોયમા ! સવ્વદ્ધં ।

એવં -જાવ- તસકાઈણં ।

- જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૧૦૧

૧૧૮. નવવિહ વિવક્ષયા એગિંદિયાઈ જીવાણં કાયટિઈં પરૂવણં-

પ. એગિંદિયા ણં ભંતે ! એગિંદિયાઈ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસસકાલો ।

૧. ઈષ્ટાનિષ્ટ રસ અને બાકી છ સ્થાન પૃથ્વીકાયિકાદિ એકેન્દ્રિય જીવોની જેમ જાણવું.

દં. ૧૮. ત્રેઈન્દ્રિય જીવ આઠ સ્થાનોનું અનુભવ કરતો હોય છે, જેમકે -

૧. ઈષ્ટાનિષ્ટ ગંધ અને બાકી સાત સ્થાન દ્વીન્દ્રિય જીવોની જેમ જાણવું.

દં. ૧૯. ચૌરેન્દ્રિય જીવ નવ સ્થાનોનું અનુભવ કરતો હોય છે, જેમકે -

ઈષ્ટાનિષ્ટ રુપ અને બાકી આઠ સ્થાન ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની જેમ જાણવું.

દં. ૨૦. પંચેન્દ્રિયતિરિયયોનિક જીવ દસ સ્થાનોનું અનુભવ કરતો હોય છે, જેમકે -

ઈષ્ટાનિષ્ટ શબ્દ -યાવત્- ૧૦ ઈષ્ટાનિષ્ટ ઉત્થાન, કર્મ, બલ, વીર્ય, પુરુષકાર પરાક્રમ.

દં. ૨૧. આ પ્રમાણે મનુષ્યોમાં (૧૦ સ્થાન) જાણવા.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકોનું વર્ણન અસુરકુમારોની જેમ જાણવું.

જૈન સાઈટ  
www.jainsite.com

૧૧૬. જીવોના જીવત્વની કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! જીવ કેટલા કાળ સુધી જીવરૂપમાં રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! (તે) સદા કાળ રહે છે.

૧૧૭. ષડ્વિધ વિવક્ષાથી સંસારી જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! સર્વકાળ રહે છે.

આ પ્રમાણે ત્રસકાય સુધી જાણવું.

૧૧૮. નવવિધ વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય-એકેન્દ્રિય રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી રહે છે.

૧. જીવા. પઢિ. ૩, સુ. ૧૦૧

પ. બેઈંદિએ ણં ભંતે ! બેઈંદિએ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં<sup>૧</sup> ઉક્કોસેણં સંખેજ્જં કાલં !

एवं तेइंदिए वि<sup>२</sup> चउरिंदिए वि<sup>३</sup> ।

પ. ણેરહાઈ ણં ભંતે ! ણેરહાઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।<sup>૪</sup>

પ. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિએ ણં ભંતે ! પંચેદિયતિ-રિક્ખજોણિએ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ પુવ્વકોડિ પુહુત્તમબ્હિયાઈ ।

एवं मणूसे वि ।

देवा जहा णेरइया ।

પ. સિદ્ધે ણં ભંતે ! સિદ્ધે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! સાહાઈ અપજ્જવસિએ ।

- जीवा. पडि. ९, सु. २५६

૧૧૯. સકાહય અકાહય જીવાણં કાયટ્ટિઈ પરૂવણં-

પ. સકાહાઈ ણં ભંતે ! સકાહાઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! સકાહાઈ દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. અણાઈએ વા અપજ્જવસિએ,

૨. અણાઈએ વા સપજ્જવસિએ ।

પ. પુઢવિકાહાઈ ણં ભંતે ! પુઢવિકાહાઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા ।

एवं आज-तेउ-वाउकाइया वि ।

પ્ર. ભંતે ! દ્વીન્દ્રિય દ્વીન્દ્રિયના રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતકાળ સુધી રહે છે.

त्रैधन्द्रिय અને ચૌરેન્દ્રિયના માટે પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક, નૈરયિકના રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિક, પંચેન્દ્રિયતિર્યયો-નિકનાં રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિપૃથક્ત્વ વધારે ત્રણ પલ્લોપમ સુધી રહે છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્યના માટે પણ જાણવું જોઈએ.

દેવોનું વર્ણન નૈરયિકોની જેમ જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ, સિદ્ધના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.

૧૧૯. સકાયિક - અકાયિક જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! સકાયિક જીવ સકાયિક રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! સકાયિક બે પ્રકારના કહેવામાં આવે છે, જેમકે -

૧. અનાદિઅનન્ત,

૨. અનાદિસાન્ત.

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ પૃથ્વીકાયિક રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (અર્થાત્) કાળની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી અને ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક સુધી રહે છે.

આ પ્રમાણે અપૃકાયિક, તેજસકાયિક અને વાયુકાયિક જીવોના માટે પણ જાણવું.

૧. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૩૩

૨. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૪૨

૩. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૫૨

૪. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૭

પ. વળખ્ફકાઇયા ણં ભંતે ! વળખ્ફકાઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?  
 ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં<sup>૧</sup> અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અણંતા લોગા, અસંખેજ્જા પોગ્ગલપરિયટ્ઠા, તે ણં પોગ્ગલપરિયટ્ઠા આવલિયાઈ અસંખેજ્જાઈભાગે<sup>૨</sup> ।

પ. તસકાઈય ણં ભંતે ! તસકાઈય ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંખેજ્જાવાસમબ્બહિયાઈં<sup>૩</sup> ।

પ. અકાઈય ણં ભંતે ! અકાઈય ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ડ. ગોયમા ! અકાઈય સાઈં અપજ્જવસિઈ ।

પ. સકાઈય અપજ્જત્તઈ ણં ભંતે ! સકાઈય અપજ્જત્તઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

**ઈવં -જાવ- તસકાઈય અપજ્જત્તઈ ।**

પ. સકાઈય પજ્જત્તઈ ણં ભંતે ! સકાઈય પજ્જત્તઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહત્તં સાઈરેણં ।

પ. પુઢવિક્કાઈય પજ્જત્તઈ ણં ભંતે ! પુઢવિકાઈય પજ્જત્તઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં ।

**ઈવં આઝ વિ ।**

પ. તેઝકાઈય પજ્જત્તઈ ણં ભંતે ! તેઝકાઈય પજ્જત્તઈ ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં રાઈંદિયાઈં ।

પ્ર. ભંતે ! વનસ્પતિકાયિક જીવ વનસ્પતિકાયિક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી અર્થાત્ કાળતઃ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી અને ક્ષેત્રતઃ અનન્ત લોક પ્રમાણ અથવા અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્ત સમજવું જોઈએ. તે પુદ્ગલપરાવર્ત આવલિકાના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! ત્રસકાયિક જીવ ત્રસકાયિક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતવર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! અકાયિક અકાયિક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! અકાયિક સાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! સકાયિક અપર્યાપ્તક સકાયિક અપર્યાપ્તક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.

**આ પ્રમાણે ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તક સુધી જાણવું.**

પ્ર. ભંતે ! સકાયિક પર્યાપ્તક સકાયિક પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતહજાર વર્ષ સુધી રહે છે.

**આ પ્રમાણે અપ્કાયિક પર્યાપ્તકના વિષયમાં પણ જાણવું.**

પ્ર. ભંતે ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત-દિવસ સુધી રહે છે.

૧. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૫૮

૨. જીવા. પઢિ. ૮, સુ. ૨૨૮

૩. જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૨

- પ. વાઝકાઈય પજ્જત્તણં ભંતે ! વાઝકાઈય પજ્જત્તણં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. વણ્ણપ્ફકાઈયપજ્જત્તણં ભંતે ! વણ્ણપ્ફકાઈયપજ્જત્તણં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાઈં વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. તસકાઈયપજ્જત્તણં ભંતે ! તસકાઈયપજ્જત્તણં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં ।
- પ. સુહુમે ણં ભંતે ! સુહુમે ક્કિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા ।

સુહુમપુઢવિકાઈય, સુહુમઆઝકાઈય, સુહુમતેઝકાઈય, સુહુમવાઝકાઈય, સુહુમવણ્ણપ્ફકાઈય, સુહુમણિગોઈ વિ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ ખેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા ।

- પ. સુહુમે અપજ્જત્તણં ભંતે ! સુહુમે અપજ્જત્તણં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પુઢવિકાઈય, આઝકાઈય, તેઝકાઈય, વાઝકાઈય, વણ્ણસ્સકાઈયાણ ય ઇવં ચેવ ।

પજ્જત્તયાણ વિ ઇવં ચેવ ।

- પ. બાદરે ણં ભંતે ! બાદરે ક્કિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

- પ્ર. ભંતે ! વાયુકાઈય પર્યાપ્તક વાયુકાઈય પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ૯૪૨ વર્ષ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! વનસ્પતિકાઈય પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાઈય પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત ૯૪૨ વર્ષ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! ત્રસકાઈય પર્યાપ્તક ત્રસકાઈય પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક સાગરોપમ શતપૃથક્ત્વ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (અર્થાત્) કાલતઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી અને ક્ષેત્રતઃ અસંખ્યાતલોક સુધી (સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ પર્યાય રૂપમાં) રહે છે.
- પ્ર. આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાઈય, સૂક્ષ્મ અપ્કાઈય, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાઈય, સૂક્ષ્મ વાયુકાઈય, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાઈય અને સૂક્ષ્મ નિગોઈ પણ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી (અર્થાત્) કાલતઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી અને ક્ષેત્રતઃ અસંખ્યાત લોક સુધી (સૂક્ષ્મ પૃથ્વી આદિના રૂપમાં) રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.
- (સૂક્ષ્મ) પૃથ્વીકાઈય, અપ્કાઈય, તેજસ્કાઈય, વાયુકાઈય અને વનસ્પતિકાઈય (અપર્યાપ્તકની કાયસ્થિતિ)ના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જાણવું.
- (આ પૂર્વોક્ત) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાઈયાદિના પર્યાપ્તકોના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે સમજવું જોઈએ.
- પ્ર. ભંતે ! બાદર જીવ, બાદર જીવના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇ ભાગં ।

૫. બાદરપુઢવિકાઇણં ભંતે ! બાદરપુઢવિકાઇણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સત્તરિસાગરોવમકોડાકોડીઓ ।

**एवं बादर आजकाइए वि, बादर तेउकाइए वि, बादर वाउकाइए वि ।**

૫. બાદરવણસ્સઇકાઇણં ભંતે ! બાદરવણસ્સઇકાઇણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણિ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં ।

૫. પત્તેયસરીરબાદરવણ્ણફ્ફઇકાઇણં ભંતે ! પત્તેયસરીર બાદરવણ્ણફ્ફઇકાઇણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સત્તરિસાગરોવમકોડાકોડીઓ ।

૫. ણિગોણં ભંતે ! ણિગોણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતં કાલં, અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અઢ્ઢાઇજ્જા પોગ્ગલપરિયટ્ઠા ।

૫. બાદર નિગોદેણં ભંતે ! બાદર નિગોદેણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સત્તરિસાગરોવમકોડાકોડીઓ ।<sup>૧</sup>

૫. બાદરતસકાઇણં ભંતે ! બાદરતસકાઇણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઇં સંખેજ્જવાસમબ્બહિયાઇં ।

૩. ગૌતમ (તે) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ સુધી (અર્થાત્) કાલતઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી, ક્ષેત્રતઃ અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ ક્ષેત્ર પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! બાદર પૃથ્વીકાયિક, બાદર પૃથ્વીકાયિકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ (તે) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સીત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ સુધી રહે છે.

**આ પ્રમાણે બાદર અપ્કાયિક, બાદર તેજસ્કાયિક, બાદર વાયુકાયિકના વિષયમાં પણ જાણવું.**

પ્ર. ભંતે ! બાદર વનસ્પતિકાયિક બાદર વનસ્પતિકાયિકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ સુધી (અર્થાત્) કાલતઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી, ક્ષેત્રતઃ અંગુલનાં અસંખ્યાતમા ભાગ ક્ષેત્ર પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પ્રત્યેક શરીર બાદરવનસ્પતિકાયિકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સીત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! નિગોદના જીવ નિગોદના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી, કાલતઃ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી સુધી, ક્ષેત્રતઃ અઢીઢીપ પુદ્ગલપરાવર્ત સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! બાદર નિગોદ જીવ બાદર નિગોદના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સીત્તેર કોટાકોટી સાગરોપમ સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! બાદર ત્રસકાયિક બાદર ત્રસકાયિકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતવર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ સુધી રહે છે.

एएसिं चैव अपज्जत्तगा सव्वे वि जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।

- પ. વાદરપજ્જત્તણ્ણં ભંતે ! વાદરપજ્જત્તણ્ણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાહરેગં ।
- પ. વાદરપુઢવિકાહય પજ્જત્તણ્ણં ભંતે ! વાદર પુઢવિકાહય પજ્જત્તણ્ણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાહં વાસસહસ્સાહં ।

एवं आउकाइए वि ।

- પ. તેઉકાહયપજ્જત્તણ્ણં ભંતે ! તેઉકાહયપજ્જત્તણ્ણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાહં રાહંદિયાહં ।
- પ. વાઉકાહય, વણ્ણપ્પહકાહય, પત્તેયસરીર-વાયરવણ્ણપ્પહકાહય ણં ભંતે ! વાઉકાહય ત્તિ વણ્ણપ્પહકાહય ત્તિ પત્તેયસરીરવાયરવણ્ણપ્પહકાહય ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સંખેજ્જાહં વાસસહસ્સાહં ।
- પ. ણિગોયપજ્જત્તણ્ણં વાદર ણિગોયપજ્જત્તણ્ણં ભંતે ! ણિગોયપજ્જત્તણ્ણં ત્તિ વાદર ણિગોય પજ્જત્તણ્ણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! દોણિણ વિ જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. વાદરતસકાહયપજ્જત્તણ્ણં ભંતે ! વાદરતસકાહયપજ્જત્તણ્ણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહુત્તં સાહરેગં ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૨૮૫-૧૩૨૦

आ(पूर्वोक्त)सर्व(बाह्य)ना अपर्याप्तक जधन्य अने उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त काण सुधी तेज रूपमां रहे छे.

- પ્ર. ભંતે ! બાહ્ય પર્યાપ્તક બાહ્ય પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કઈક અધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! બાહ્ય પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક બાહ્ય પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજારવર્ષ સુધી રહે છે.

आ प्रभाशे (बाह्य) अप्कायिकना विषयमां पश ज्ञापुं.

- પ્ર. ભંતે ! તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત રાત-દિવસ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને પ્રત્યેક શરીર બાહ્ય વનસ્પતિકાયિક (પર્યાપ્તક) વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને પ્રત્યેક શરીર બાહ્ય વનસ્પતિકાયિકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત હજાર વર્ષ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! નિગોદ પર્યાપ્તક અને બાહ્ય નિગોદ પર્યાપ્તક, નિગોદ પર્યાપ્તક અને બાહ્ય નિગોદ પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! આ બન્ને જધન્ય પણ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! બાહ્ય ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક, બાહ્ય ત્રસકાયિક પર્યાપ્તકના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! (તે) જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કઈક અધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ સુધી રહે છે.



## ૧૨૦. તસથાવરાણં કાયટ્ટિઈ પરૂવણં -

- પ. થાવરે ણં ભંતે ! થાવરે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતકાલં, અણંતાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓ અવસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અણંતા લોયા, અસંખેજ્જા પોગ્ગલપરિયટ્ટા, તેણં પોગ્ગલપરિયટ્ટા આવલિયાણ અસંખેજ્જાહામો ।
- પ. તસે ણં ભંતે ! તસે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જકાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓ અવસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા ।<sup>૧</sup> - જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૩

## ૧૨૧. પજ્જત્તાઈ જીવાણં કાયટ્ટિઈ પરૂવણં -

- પ. પજ્જત્તણં ભંતે ! પજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહત્તં સાઈરેણં ।
- પ. અપજ્જત્તણં ભંતે ! અપજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. ણો પજ્જત્તણં અપજ્જત્તણં ભંતે ! ણો પજ્જત્તણં અપજ્જત્તણં ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! સાઈણ અપજ્જવસિણ ।<sup>૨</sup>  
- પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૩૮૩-૧૩૮૫

## ૧૨૨. સુહુમાઈ જીવાણં કાયટ્ટિઈ પરૂવણં -

- પ. સુહુમે ણં ભંતે ! સુહુમે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો ।

## ૧૨૦. તસ અને સ્થાવરોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! સ્થાવર જીવ સ્થાવરના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તકાળ સુધી અર્થાત્ કાળથી અન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ, ક્ષેત્રથી અન્તલોક, અસંખ્યાત પુદ્ગલપરાવર્તન અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા સમય હોય છે એટલા પુદ્ગલપરાવર્તન સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! તસ જીવ તસના રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ અર્થાત્ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ (તેઉકાય, વાઉકાયની અપેક્ષાએ) છે.

## ૧૨૧. પર્યાપ્તાઈ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તક જીવ પર્યાપ્તક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તક જીવ અપર્યાપ્તક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! (તે) જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! નોપર્યાપ્તક - નોઅપર્યાપ્તક જીવ નોપર્યાપ્તક-નોઅપર્યાપ્તક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.

## ૧૨૨. સૂક્ષ્માઈ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ જીવ સૂક્ષ્મ રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વીકાળ સુધી રહે છે.

૧. અહિંયા તસની કાયસ્થિતિમાં તેઉકાય વાયુકાય પણ સાથે ગણી લીધા છે.

૨. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૩૧

- પ. વાદરે ણં ભંતે ! વાદરે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જ કાલં, અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણીઓ ઓસપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગે ।
- પ. ણો સુહુમ ણો વાયરે ણં ભંતે ! ણો સુહુમ ણો વાયરે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! સાઈએ અપજ્જવસિએ ।<sup>૧</sup>  
- પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૩૮૬-૧૩૮૮

### ૧૨૩. તસાઈ જીવાણં કાયટ્ટિઈ પરૂવણં -

- પ. તસે ણં ભંતે ! તસેત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈ સાઈરેગાઈં ।  
થાવરસ્સ સંચિટ્ઠણા વણસ્સઇકાલો ।

ણો તસા-ણો થાવરા સાઈઅપજ્જવસિયા ।

- જીવા. પડિ. ૯, સુ. ૨૪૩

### ૧૨૪. પરિત્તાઈ જીવાણં કાયટ્ટિઈ પરૂવણં -

- પ. પરિત્તે ણં ભંતે ! પરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! પરિત્તે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. કાયપરિત્તે ય, ૨. સંસારપરિત્તે ય ।
- પ. કાયપરિત્તે ણં ભંતે ! કાયપરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુઢવિકાલો અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી ઓસપ્પિણીઓ ।
- પ. સંસારપરિત્તે ણં ભંતે ! સંસાર પરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અણંતકાલં -જાવ- અવઙ્ઢં પોગ્ગલપરિયટ્ઠં દેસૂણં ।
- પ. અપરિત્તે ણં ભંતે ! અપરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

- પ્ર. ભંતે ! બાદર જીવ બાદરના રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ સુધી અર્થાત્ કાળતઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ અને ક્ષેત્રતઃ અંગુલના અસંખ્યાતમાં ભાગ ક્ષેત્ર પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! નો સૂક્ષ્મ નો બાદર જીવ નો સૂક્ષ્મ નો બાદર રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.

### ૧૨૩. તસાઈ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! તસ જીવ તસના રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક બે હજાર સાગરોપમ સુધી રહે છે. સ્થાવર સ્થાવરના રુપમાં વનસ્પતિકાળ સુધી રહે છે.

જૈન સાઈટનો તસ-નો સ્થાવર સાદિ અપર્યવસિત છે.

JAINSITE.com

### ૧૨૪. પરિત આદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! પરીત (પરિમિત કરવાવાળા) જીવ કેટલા કાળ સુધી પરીતરુપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! પરીત બે પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે -  
૧. કાયપરીત, ૨. સંસારપરીત.
- પ્ર. ભંતે ! કાયપરીત કેટલા કાળ સુધી કાયપરીત રુપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વીકાળ સુધી. (અર્થાત્) અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! સંસારપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી સંસારપરીત રુપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ અનન્તકાળ સુધી -ચાવત્- દેશોન અપાર્થ પુદ્ગલ પરાવર્તન સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપરીત જીવ કેટલા કાળ સુધી અપરીત રુપમાં રહે છે ?

૩. ગોયમા ! અપરિત્તે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા -  
 ૧. કાયઅપરિત્તે ય, ૨. સંસારઅપરિત્તે ય ।
૫. કાયઅપરિત્તે ણં ભંતે ! કાયઅપરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણ્ણપ્પકાલો ।
૫. સંસારઅપરિત્તે ણં ભંતે ! સંસાર અપરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! સંસાર અપરિત્તે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. અણાદ્દા અપજ્જવસિણ્ણે,  
 ૨. અણાદ્દા સપજ્જવસિણ્ણે ।
૫. ણોપરિત્તે ણોઅપરિત્તે ણં ભંતે ! ણો પરિત્તે ણો અપરિત્તે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! સાઈણ્ણે અપજ્જવસિણ્ણે ।<sup>૧</sup>  
 - પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૩૭૬-૧૩૮૨

### ૧૨૫. ભવસિદ્ધિયા જીવાણં કાયટિઠઈ પરૂવણં -

૫. ભવસિદ્ધિણ્ણે ણં ભંતે ! ભવસિદ્ધિણ્ણે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! અણાઈણ્ણે સપજ્જવસિણ્ણે ।
૫. અભવસિદ્ધિણ્ણે ણં ભંતે ! અભવસિદ્ધિણ્ણે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! અણાઈણ્ણે અપજ્જવસિણ્ણે ।
૫. ણોભવસિદ્ધિણ્ણે ણોઅભવસિદ્ધિણ્ણે ણં ભંતે ! ણોભવસિદ્ધિણ્ણે ણો અભવસિદ્ધિણ્ણે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
૩. ગોયમા ! સાઈણ્ણે અપજ્જવસિણ્ણે ।<sup>૨</sup>  
 - પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૩૯૨-૧૩૯૪

### ૧૨૬. નવવિહ વિવક્ખયા ઈગિંદિયાઈ જીવાણં અન્તરકાલ પરૂવણં-

૫. ઈગિંદિયસ ણં ભંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગૌતમ ! અપરીત બે પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે -  
 ૧. કાય અપરીત, ૨. સંસાર અપરીત.
- પ્ર. ભંતે ! કાય અપરીત કેટલા કાળ સુધી કાય અપરીત રૂપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઞવન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ અર્થાત્ અન્તકાળ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! સંસાર અપરીત કેટલા કાળ સુધી સંસાર અપરીત રૂપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! સંસાર અપરીત બે પ્રકારના કહેવામાં આવે છે, જેમકે -  
 ૧. અનાદિ અપર્યવસિત,  
 ૨. અનાદિ સપર્યવસિત.
- પ્ર. ભંતે ! નોપરીત નોઅપરીત કેટલા કાળ સુધી નોપરીત નોઅપરીત રૂપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે સાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.

### ૧૨૫. ભવસિદ્ધિકાદિ જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) જીવ કેટલા કાળ સુધી ભવસિદ્ધિક રૂપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! (તે) અનાદિ સપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! અભવસિદ્ધિક (અભવ્ય) જીવ કેટલા કાળ સુધી અભવસિદ્ધિકરૂપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! (તે) અનાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! નોભવસિદ્ધિક નોઅભવસિદ્ધિક જીવ કેટલા કાળ સુધી નોભવસિદ્ધિક નોઅભવસિદ્ધિક રૂપમાં રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! (તે) સાદિ અપર્યવસિત કાળ સુધી રહે છે.

### ૧૨૬. નવ પ્રકારની વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિયનો કાળની અપેક્ષાએ અન્તર કેટલું છે ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમસહસ્સાઈં સંખેજ્જવાસમમ્મહિયાઈં ।

૫. વેઈંદિયસ્સ ણં ભંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઈકાલો ।<sup>૧</sup>

एवं तेइंदियस्सवि<sup>२</sup> चउरिंदियस्सवि<sup>३</sup>  
णेरइयस्सवि<sup>४</sup> पंचेदियतिरिक्खजोणियस्सवि<sup>५</sup>  
मणूसस्सवि<sup>६</sup> देवस्सवि<sup>७</sup> सब्बेसिं एवं अंतरं  
भाणियब्बं ।

૫. સિદ્ધસ્સ ણં ભંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! સાઈયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ ણત્થિ અંતરં ।  
- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૫૬

૧૨૭. જીવાણં દસવિહ વિવક્ખયા અંતર કાલ-પરૂવણં -

૫. પુઢવિકાઈયસ્સ ણં ભંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં વણસ્સઈકાલો ।

एवं आउकाइयस्स तेउकाइयस्स वाउकाइयस्स ।

૫. વણસ્સઈકાઈયસ્સ ણં ભંતે ! અંતરં કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જ કાલં -જાવ- અસંખેજ્જા લોયા ।

विय-तिय-चउरिंदिया पंचेदियाणं एएमिं  
चउण्हंपि अंतरं जहण्णेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं  
वणस्सईकालो ।

૫. અણિંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! સાઈયસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ ણત્થિ અંતરં ।  
- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૫૮

૧૨૮. જીવાણં પઢમાપઢમસમય વિવક્ખયા અંતરકાલ પરૂવણં -

૫. પઢમસમય ઇણિંદિયાણં કેવઈયં કાલં અંતરં હોઈ ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ છે.

૫. ભંતે ! દ્વીન્દ્રિયના કાળની અપેક્ષાએ અન્તર કેટલું છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

આ પ્રમાણે ત્રેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, નૈરયિક, પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક, મનુષ્ય અને દેવ બધાનું અંતર આટલું જ જાણવું.

૫. ભંતે ! સિદ્ધના કાળની અપેક્ષાએ અંતર કેટલું છે ?

૩. ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત હોવાથી તેમનું અન્તર નથી.

૧૨૭. દસ પ્રકારની વિવક્ષાથી જીવોના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

૫. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકના કાળની અપેક્ષાએ અંતર કેટલું છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

જૈન સાઈટ  
આ પ્રમાણે અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિકના પણ અન્તર જાણવા જોઈએ.

૫. ભંતે ! વનસ્પતિકાયિકના કાળની અપેક્ષાએ અંતર કેટલું છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ -ચાવત્- અસંખ્યાત લોક પ્રમાણ છે.

દ્વીન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય આ ચારેયનું અન્તર જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

૫. ભંતે ! અનિન્દ્રિયના કાળની અપેક્ષાએ અંતર કેટલું છે ?

૩. ગૌતમ ! સાદિ અપર્યવસિત હોવાથી અન્તર નથી.

૧૨૮. પ્રથમાપ્રથમ સમયની વિવક્ષાથી જીવોના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

૫. ભંતે ! પ્રથમસમયએકેન્દ્રિયોના કેટલા કાળનું અંતર હોય છે ?

૧. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૩૪

૪. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૮

૫. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૭૭

૬. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૨

૨. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૪૩

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૮૬

૭. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૪૬

૩. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૫૩

(ગ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૯૩

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દો खुड्ढागभवग्गहणाइं समयूणाइं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो ।

અપદમસમય એગિદિયાણં અંતરં જહણ્ણેણં खुड्ढागभवग्गहणाइं समयाहियं, उक्कोसेणं दो सागरोवमसहस्साइं संखेज्जवासमव्भहियाइं ।

સેસાણં સવ્વેસિં પદમસમયિકાણં અંતરં જહણ્ણેણં दो खुड्ढाइं भवग्गहणाइं समयूणाइं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो ।

અપદમસમયિકાણં સેસાણં જહણ્ણેણં खुड्ढाग भवग्गहणं समयाहियं, उक्कोसेणं वणस्सइकालो ।

- જીવા પડિ. ૧, સુ. ૨૩૦

૧૨૯. છજ્જીવનિકાયાણં અંતરકાલ પરૂવણં -

પ. પુઢવિકાઇયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં અંતરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, उक्कोसेणं वणप्फइकालो ।<sup>૧</sup>

एवं आज<sup>२</sup>-तेज<sup>३</sup>-वाजकाइयाणं वणस्सइकालो<sup>४</sup> ।

તસકાઇયાણ વિ વણસ્સઇકાઇયસ્સ પુઢ-  
વીકાઇયકાલો ।<sup>૧</sup>

एवं अपज्जत्तगाणवि वणस्सइकालो,

વણસ્સઈણં પુઢવિકાલો । પજ્જત્તગાણવિ एवं चेव वणस्सइकालो, पज्जत्तवणस्सईणं पुढविकालो ।

- જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૨

૧૩૦. તસ થાવરાણં અંતરકાલ પરૂવણં -

પ. થાવરસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇકાલં અંતરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं, असंखेज्जाओ उस्सप्पिणीओ अवसप्पिणीओ कालओ, खेत्तओ असंखेज्जा लोगा ।

પ. તસસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇકાલં અંતરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, उक्कोसेणं वणस्सइकालो ।

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૩

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછું બે ક્ષુલ્લકભવગ્રહણ અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

અપ્રથમસમયએકેન્દ્રિયનું જઘન્ય અન્તર એક સમય અધિક એક ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ અને ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાત વર્ષ અધિક બે હજાર સાગરોપમ છે.

બાકી બધા પ્રથમસમયિકોનું અન્તર જઘન્ય એક સમય ઓછું બે ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

બાકી અપ્રથમસમયિકોનું અન્તર જઘન્ય સમયાધિક એક ક્ષુલ્લકભવ ગ્રહણ અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

૧૨૯. પડ્ધવનીકાયાિકોના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયાના કેટલા કાળનું અંતર છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

આ પ્રમાણે અપ્કાય, તેજસ્કાય અને વાયુકાયનું પણ અન્તર વનસ્પતિકાળ છે.

ત્રસકાયાિકોનું અન્તર પણ વનસ્પતિકાળ છે. વનસ્પતિકાયનું અન્તર પૃથ્વીકાયાિકના કાળ પ્રમાણે છે.

આ પ્રમાણે અપર્યાપ્તકોનું અન્તરકાળ વનસ્પતિકાળ છે.

અપર્યાપ્ત વનસ્પતિનું અન્તર પૃથ્વીકાળ છે. પર્યાપ્તકોનું અન્તર વનસ્પતિકાળ છે. પર્યાપ્ત વનસ્પતિનું અન્તર પૃથ્વીકાળ છે.

૧૩૦. ત્રસ અને સ્થાવરોના અન્તરકાળનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! સ્થાવરનું કેટલા કાળનું અન્તર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ અર્થાત્ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી કાળ, ક્ષેત્રથી અસંખ્યાતલોક પ્રમાણ (તેઉકાય, વાઉકાયની અપેક્ષાએ) છે.

પ્ર. ભંતે ! ત્રસનું કેટલા કાળનું અન્તર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે.

૧. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૮૨

૨. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૯૦

૩. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૫

૪. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૨૪

૫. (ક) અંતરં સવ્વેસિં અર્ણતકાલં વણસ્સઇકાઇયાણં અસંખેજ્જકાલં ।

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૦૪

- જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮

## ૧૩૧. સુહુમાણં અંતરકાલ પરૂવણં -

- પ. સુહુમસ્સ ણં ભંતે ! કેવદ્વયં કાલં અંતરં હોદ ?  
 ડ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં  
 કાલં, કાલઓ અસંખેજ્જાઓ ઉસ્સપ્પિણી  
 ઓસપ્પિણીઓ, ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગો ।

સુહુમવણસ્સઙ્કાઇયસ્સ સુહુમણિગોદસ્સવિ એવં  
 ચેવ -જાવ- ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગો ।

પુઢવિકાઇયાઈણં વણસ્સઙ્કાલો ।

એવં અપજ્જત્તગાણં પજ્જત્તગાણ વિ ।

- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૬

## ૧૩૨. વાયરાણં અંતરકાલ પરૂવણં-

- અંતરં વાયરસ્સ, વાયરવણસ્સઙ્કાઇયસ્સ, ણિઓદસ્સ,  
 વાદરણિઓદસ્સ એણસિં ચડ્ણહવિ પુઢવિકાલો -જાવ-  
 અસંખેજ્જા લોયા,

સેસાણં વણસ્સઙ્કાલો ।

એવં પજ્જત્તગાણં અપજ્જત્તગાણ વિ અંતરં ।

- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૨૦

## ૧૩૩. તસાઈણં અંતરકાલ પરૂવણં -

- તસસ્સ અંતરં વણસ્સઙ્કાલો ।  
 થાવરસ્સ અંતરં દો સાગરોવમસહસ્સાઈ સાઈરેગાઈ ।  
 ણોતસ-ણોથાવરસ્સ ણત્થિ અંતરં ।

- જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૪૩

## ૧૩૪. સુહુમાઈણં અંતરકાલ પરૂવણં -

- સુહુમસ્સ અંતરં વાયરકાલો ।  
 વાયરસ્સ અંતરં સુહુમકાલો ।  
 તદ્વયસ્સ નો સુહુમ નો વાયરસ્સ ણત્થિ અંતરં ।

- જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૪૦

## ૧૩૧. સૂક્ષ્મોના અન્તરકાળનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મનું કેટલા કાળનું અન્તર હોય છે ?  
 ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ  
 અસંખ્યાતકાળ છે અર્થાત્ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી  
 અવસર્પિણી કાળ પ્રમાણ છે અને ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ  
 અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા  
 આકાશપ્રદેશ પ્રમાણ છે.

સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને સૂક્ષ્મ નિગોદનું  
 અન્તર પણ એટલુજ છે -યાવત્- ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ  
 અંગુલના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા આકાશ  
 પ્રદેશ પ્રમાણ છે.

પૃથ્વીકાયિકો આદિનું અન્તર વનસ્પતિકાળ છે.  
 આ પ્રમાણે અપર્યાપ્તકો પર્યાપ્તકોના અન્તરકાળ  
 જાણવા જોઈએ.

## ૧૩૨. બાદરોના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

- ઔધિક બાદર, બાદર વનસ્પતિ, નિગોદ અને બાદર  
 નિગોદ આ ચારેયના અન્તરકાળ પૃથ્વીકાળના બરાબર  
 છે -યાવત્- ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અસંખ્યાત લોકાકાશના  
 પ્રદેશો પ્રમાણ છે.

બાકી (બાદર પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક,  
 વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને ત્રસકાયિક આ છે) નું  
 અન્તર વનસ્પતિકાળ પ્રમાણે જાણવું.

આ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાપ્તક અને  
 અપર્યાપ્તકોનું અંતર જાણવું.

## ૧૩૩. ત્રસ આદિના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

- ત્રસનું અંતર વનસ્પતિકાળ છે.  
 સ્થાવરનું અંતર કંઈક અધિક બે હજાર સાગરોપમ છે.  
 નોત્રસ - નોસ્થાવરનું અંતર નથી.

## ૧૩૪. સૂક્ષ્માદિના અંતરકાળનું પ્રરૂપણ :

- સૂક્ષ્મનું અંતર બાદરકાળ છે.  
 બાદરનું અંતર સૂક્ષ્મકાળ છે.  
 ત્રીજું નોસૂક્ષ્મ નોબાદરનું અંતર નથી.

૧. ઓહે ય વાયરતરૂ, ઓઘનિગોદે વાયરણિઓએ ય ।  
 કાલમસંખેજ્જં અંતરં, સેસાણં વણસ્સઙ્કાલો ॥૧॥

## ૧૩૫. પજ્જત્તગાઈણં અંતરકાલ પરૂવણં -

પજ્જત્તગસ્મ અંતરં જહન્નેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં  
અંતોમુહુત્તં ।

અપજ્જત્તગસ્મ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં  
સાગરોવમસયપુહુત્તં સાહરેણં,  
તદ્દયસ્મ ણત્થિ અંતરં ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૯

## ૧૩૬. સિદ્ધાસિદ્ધ જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

પ. એણસિ ણં ભંતે ! સિદ્ધાણં અસિદ્ધાણ ય કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સિદ્ધા,  
૨. અસિદ્ધા અણંતગુણા ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૩૧

૧૩૭. દિસાણુવાણં સંસારીસિદ્ધ જીવાણં અપ્પવહુત્તં-  
દિસાણુવાણં -

૧. સવ્વત્થોવા જીવા પચ્ચત્થિમેણં,
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।

## ૧. દિસાણુવાણં -

૧. સવ્વત્થોવા પુઢવિકાઈયા દાહિણે ણં,
૨. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા,
૩. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,
૪. પચ્ચત્થિમે ણં વિસેસાહિયા ।

## ૨. દિસાણુવાણં -

૧. સવ્વત્થોવા આઉક્કાઈયા પચ્ચત્થિમે ણં,
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।

## ૩. દિસાણુવાણં -

- ૧-૨. સવ્વત્થોવા તેઉક્કાઈયા દાહિણુત્તરે ણં,

## ૧૩૫. પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોના અંતરકાળનું પ્રરુપણ :

પર્યાપ્તકનું અંતર જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્ત છે.

અપર્યાપ્તકનું અંતર જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ  
સાધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ છે.

ત્રીજુ (નોપર્યાપ્તક નોઅપર્યાપ્તક)નું અન્તર નથી.

## ૧૩૬. સિદ્ધ - અસિદ્ધ જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આં સિદ્ધો અને અસિદ્ધોમાં કોણ કોનાથી  
થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સિદ્ધ છે.  
૨. તેનાથી અસિદ્ધ અનંતગુણા છે.

૧૩૭. દિશાઓની અપેક્ષાએ સંસારી સિદ્ધ જીવોનું અલ્પબહુત્વ :  
દિશાઓની અપેક્ષાએ -

૧. સૌથી થોડા જીવ પશ્ચિમ દિશામાં છે,
૨. (તેનાથી) પૂર્વ દિશામાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં વિશેષાધિક છે,
૪. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે.

## ૧. દિશાઓની અપેક્ષાએ -

૧. સૌથી થોડા પૃથ્વીકાધિક જીવ દક્ષિણ-  
દિશામાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) પૂર્વદિશામાં વિશેષાધિક છે,
૪. (તેનાથી) પશ્ચિમદિશામાં વિશેષાધિક છે.

## ૨. દિશાઓની અપેક્ષાએ -

૧. સૌથી થોડા અપૂકાધિક જીવ પશ્ચિમ દિશામાં  
છે,
૨. (તેનાથી) પૂર્વદિશામાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં વિશેષાધિક છે,
૪. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે.

## ૩. દિશાઓની અપેક્ષાએ -

- ૧-૨ સૌથી થોડા તેજસ્કાધિક જીવ દક્ષિણ અને  
ઉત્તરદિશામાં છે,

૩. પુરત્થિમે ણં સંખેજ્જગુણા,  
૪. પચ્ચત્થિમે ણં વિસેસાહિયા ।
૪. **દિસાણુવાણં -**  
૧. સવ્વત્થોવા વાઝવ્કાઙ્કાયા પુરત્થિમે ણં,  
૨. પચ્ચત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,  
૩. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા ।
૫. **દિસાણુવાણં -**  
૧. સવ્વત્થોવા વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા પચ્ચત્થિમે ણં,  
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,  
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।
૧. **દિસાણુવાણં -**  
૧. સવ્વત્થોવા વેહંદિયા પચ્ચત્થિમે ણં,  
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,  
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।
૨. **દિસાણુવાણં -**  
૧. સવ્વત્થોવા તેહંદિયા પચ્ચત્થિમે ણં,  
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,  
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।
૩. **દિસાણુવાણં -**  
૧. સવ્વત્થોવા ચઝરંદિયા પચ્ચત્થિમે ણં,  
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,  
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।
૧. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા નેરઙ્કાયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-  
ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

૩. (તેનાથી) પૂર્વદિશામાં સંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) પશ્ચિમદિશામાં વિશેષાધિક છે.
૪. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧. સૌથી થોડા વાયુકાયિક જીવ પૂર્વદિશામાં છે,  
૨. (તેનાથી) પશ્ચિમદિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૩. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં વિશેષાધિક છે.
૫. **દિશાઓની અપેક્ષાએ -**  
૧. સૌથી થોડા વનસ્પતિકાયિક જીવ પશ્ચિમદિશામાં છે,  
૨. (તેનાથી) પૂર્વદિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૩. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે.
૧. **દિશાઓની અપેક્ષાએ -**  
૧. સૌથી થોડા દ્વીન્દ્રિય જીવ પશ્ચિમદિશામાં છે,  
૨. (તેનાથી) પૂર્વ દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૩. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) ઉત્તર દિશામાં વિશેષાધિક છે.
૨. **દિશાઓની અપેક્ષાએ -**  
૧. સૌથી થોડા ત્રેઈન્દ્રિય જીવ પશ્ચિમદિશામાં છે,  
૨. (તેનાથી) પૂર્વ દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૩. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) ઉત્તર દિશામાં વિશેષાધિક છે.
૩. **દિશાઓની અપેક્ષાએ -**  
૧. સૌથી થોડા ચૌરેન્દ્રિય જીવ પશ્ચિમ દિશામાં છે,  
૨. (તેનાથી) પૂર્વદિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૩. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) ઉત્તર દિશામાં વિશેષાધિક છે.
૧. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨-૩ સૌથી થોડા નૈરચિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.





## ૨. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા રચણપ્પભાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૩. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા સક્કરપ્પભાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૪. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા બાલુયપ્પભાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૫. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા પંકપ્પભાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૬. દિસાણુવાણં-

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા ધૂમપ્પભાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૭. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા તમપ્પભાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૮. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા અહેસત્તમાપુઢવિનેરહયા પુરત્થિમે-પચ્ચત્થિમે-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

દાહિણિલ્લેહિંતો અહેસત્તમાપુઢવિનેરહયાહિંતો છટ્ઠીએ તમાએ પુઢવીએ નેરહયા પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા, દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

દાહિણિલ્લેહિંતો તમાપુઢવિનેરહયાહિંતો પંચમાએ ધૂમપ્પભાએ પુઢવીએ નેરહયા પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા, દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

## ૨. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા રત્નપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

## ૩. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

## ૪. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

## ૫. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા પંકપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

## ૬. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા ધૂમપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

## ૭. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા તમ:પ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

## ૮. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા અધ:સપ્તમપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં છે.  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

દક્ષિણદિશાવર્તી અધ:સપ્તમપૃથ્વીના નૈરયિકોથી છઠી તમ:પ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં અસંખ્યાતગુણા છે અને (તેનાથી પણ) અસંખ્યાતગુણા દક્ષિણ દિશામાં છે.

દક્ષિણદિશાવર્તી તમ:પ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિકોથી પાંચમી ધૂમપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરમાં અસંખ્યાતગુણા છે અને (તેનાથી પણ) અસંખ્યાતગુણા દક્ષિણદિશામાં છે.

દાહિણિલ્લેહિંતો ધૂમપ્પભાપુઢવિનેરહ્મિંતો  
જ્ઞત્થીએ પંકપ્પભાએ પુઢવીએ નેરહ્મિયા  
પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

દાહિણિલ્લેહિંતો પંકપ્પભાપુઢવિનેરહ્મિંતો  
તહ્મિયાએ બાલુયપ્પભાએ પુઢવીએ નેરહ્મિયા  
પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

દાહિણિલ્લેહિંતો બાલુયપ્પભાપુઢવિનેરહ્મિંતો  
હુહ્મિયાએ સવ્વકરપ્પભાએ પુઢવીએ નેરહ્મિયા  
પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

દાહિણિલ્લેહિંતો સવ્વકરપ્પભાપુઢવિનેરહ્મિંતો  
હમ્મિસે રયણપ્પભાએ પુઢવીએ નેરહ્મિયા  
પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

### ૧. દિસાણુવાએ ણં -

૧. સવ્વત્થોવા પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયા  
પચ્ચત્થિમે ણં,
૨. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।

### ૧. દિસાણુવાએ ણં -

- ૧-૨. સવ્વત્થોવા મણુસ્સા દાહિણ-ઉત્તરે ણં,
૩. પુરત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,
૪. પચ્ચત્થિમે ણં વિસેસાહિયા ।

### ૧. દિસાણુવાએ ણં -

- ૧-૨. સવ્વત્થોવા ભવણવાસી દેવા પુરત્થિમ-  
પચ્ચત્થિમે ણં,
૩. ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

### ૨. દિસાણુવાએ ણં -

૧. સવ્વત્થોવા વાણમંતરા દેવા પુરત્થિમે ણં,
૨. પચ્ચત્થિમે ણં વિસેસાહિયા,

દક્ષિણદિશાવર્તી ધૂમપ્પભાપુઢવીના નૈરયિકોથી  
ચોથી પંકપ્પભાપુઢવીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ  
અને ઉત્તરમાં અસંખ્યાતગુણા છે અને (તેનાથી  
પણ) અસંખ્યાતગુણા દક્ષિણદિશામાં છે.

દક્ષિણદિશાવર્તી પંકપ્પભાપુઢવીના નૈરયિકોથી  
ત્રીજી વાલુકાપ્પભાપુઢવીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ  
અને ઉત્તરમાં અસંખ્યાતગુણા છે અને (તેનાથી  
પણ) અસંખ્યાતગુણા દક્ષિણદિશામાં છે.

દક્ષિણદિશાવર્તી વાલુકાપ્પભાપુઢવીના નૈરયિકોથી  
બીજી શર્કરાપ્પભાપુઢવીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ  
અને ઉત્તરમાં અસંખ્યાતગુણા છે અને (તેનાથી  
પણ) અસંખ્યાતગુણા દક્ષિણ દિશામાં છે.

દક્ષિણદિશાવર્તી શર્કરાપ્પભાપુઢવીના નૈરયિકોથી  
પહેલી રત્નપ્પભાપુઢવીના નૈરયિક પૂર્વ, પશ્ચિમ  
અને ઉત્તરમાં અસંખ્યાતગુણા છે અને (તેનાથી  
પણ) અસંખ્યાતગુણા દક્ષિણદિશામાં છે.

### ૧. દિશાઓની અપેક્ષાએ -

૧. સૌથી થોડા પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ  
પશ્ચિમદિશામાં છે,
૨. (તેનાથી) પૂર્વ દિશામાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે,
૪. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે.

### ૧. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

- ૧-૨. સૌથી થોડા મનુષ્ય દક્ષિણ અને  
ઉત્તરદિશામાં છે,
૩. (તેનાથી) પૂર્વ દિશામાં વિશેષાધિક છે,
૪. (તેનાથી) પશ્ચિમ દિશામાં વિશેષાધિક છે.

### ૧. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

- ૧-૨. સૌથી થોડા ભવનવાસી દેવ પૂર્વ અને  
પશ્ચિમમાં છે,
૩. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

### ૨. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વાણવ્યંતર દેવ પૂર્વદિશામાં છે,
૨. (તેનાથી) પશ્ચિમ દિશામાં વિશેષાધિક છે,

૩. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા ।
૩. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨. સવ્વત્થોવા જોહસિયા દેવા પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમે ણં,  
૩. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા,  
૪. ઉત્તરે ણં વિસેસાહિયા ।
૪. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨. સવ્વત્થોવા દેવા સોહમ્મે કપ્પે પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમે ણં,  
૩. ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
૪. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા ।
૫. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨. સવ્વત્થોવા દેવા ઈસાણે કપ્પે પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમે ણં,  
૩. ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
૪. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા ।
૬. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨. સવ્વત્થોવા દેવા સણંકુમારે કપ્પે પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમે ણં,  
૩. ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
૪. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા ।
૭. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨. સવ્વત્થોવા દેવા માહિંદે કપ્પે પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમે ણં,  
૩. ઉત્તરે ણં અસંખેજ્જગુણા,  
૪. દાહિણે ણં વિસેસાહિયા ।
૮. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા દેવા વંભલોણે કપ્પે પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં,  
૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।
૯. **દિસાણુવાણં -**  
૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા દેવા લંતણે કપ્પે પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં,
૩. (તેનાથી) ઉત્તર દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે.
૩. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨. સૌથી થોડા જ્યોતિષ્કદેવ પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં છે,  
૩. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં વિશેષાધિક છે.
૪. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨. સૌથી થોડા દેવ સૌધર્મકલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં છે,  
૩. (તેનાથી) ઉત્તર દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે.
૫. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨. સૌથી થોડા દેવ ઈશાનકલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં છે,  
૩. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં વિશેષાધિક છે.
૬. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨ સૌથી થોડા દેવ સનત્કુમારકલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશામાં છે,  
૩. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં વિશેષાધિક છે.
૭. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨ સૌથી થોડા દેવ માહેન્દ્રકલ્પમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમદિશામાં છે,  
૩. (તેનાથી) ઉત્તરદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં વિશેષાધિક છે.
૮. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨-૩. સૌથી થોડા દેવ બ્રહ્મલોકકલ્પમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે,  
૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.
૯. **દિશાઓની અપેક્ષાએ-**  
૧-૨-૩. સૌથી થોડા દેવ લાંતકકલ્પમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે,



૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

૧૦. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા દેવા મહાસુક્કે કપ્પે  
પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં,

૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

૧૧. દિસાણુવાણં -

૧-૨-૩. સવ્વત્થોવા દેવા સહસ્સારે કપ્પે  
પુરત્થિમ-પચ્ચત્થિમ-ઉત્તરે ણં,

૪. દાહિણે ણં અસંખેજ્જગુણા ।

તેણ પરં વહુસમોવવણ્ણગા સમણાસો !

૧૨. દિસાણુવાણં -

૧-૨. સવ્વત્થોવા સિદ્ધા દાહિણુત્તરે ણં,

૩. પુરત્થિમે ણં સંખેજ્જગુણા,

૪. પચ્ચત્થિમે ણં વિસેસાહિયા ।

- પણ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૧૩-૨૨૪

૧૩૮. ઓહેણ સંસારી જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

અહ ભંતે ! સવ્વજીવપ્પવહું મહાદંડયં વત્તઇસ્સામિ,

૧. સવ્વત્થોવા ગમ્ભવક્કંતિયા મણુસ્સા,
૨. મણુસ્સીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૩. વાયરતેઉક્કાઇયા પજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૪. અણુત્તરોવવાઇયા દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉવરિમગેવેજ્જગા દેવા સંખેજ્જગુણા,
૬. મજ્ઝિમગેવેજ્જગા દેવા સંખેજ્જગુણા,
૭. હેટ્ઠિમગેવેજ્જગા દેવા સંખેજ્જગુણા,
૮. અચ્ચુણ કપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા,
૯. આરણે કપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા,
૧૦. પાણાણ કપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા,
૧૧. આણાણ કપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા,
૧૨. અહેસત્તમાણ પુઠ્ઠવીણ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,

૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૦. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા દેવ મહાશુકકલ્પમાં પૂર્વ,  
પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે,

૪. (તેનાથી) દક્ષિણદિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૧. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨-૩. સૌથી થોડા દેવ સહસારકલ્પમાં પૂર્વ,  
પશ્ચિમ અને ઉત્તરદિશામાં છે,

૪. (તેનાથી) દક્ષિણ દિશામાં અસંખ્યાતગુણા છે.

હે આયુષ્મન્ શ્રમણો ! આના પછીના (દરેક કલ્પ  
ઐવેયક અને અનુત્તર દેવલોકોમાં ચારે દિશાઓમાં)  
સમાન ઉત્પન્ન થવાવાળા છે.

૧૨. દિશાઓની અપેક્ષાએ-

૧-૨. સૌથી થોડા સિદ્ધ દક્ષિણ અને ઉત્તરદિશામાં છે,

૩. (તેનાથી) પૂર્વમાં સંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) પશ્ચિમદિશામાં વિશેષાધિક છે.

૧૩૮. ઓધથી સંસારી જીવોનું અલ્પબહુત્વ -

ભંતે ! હવે હું સર્વ જીવોના અલ્પબહુત્વનું નિરુપણ  
કરનાર મહાદંડકનું વર્ણન કરીશ (કરુ છું).

૧. સૌથી થોડા ગર્ભવ્યુત્કાન્તિક મનુષ્ય છે,
૨. (તેનાથી) મનુષ્યસ્ત્રીઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૩. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તિક  
અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) અનુત્તરોપપાતિક દેવ અસંખ્યાતગુણા  
છે,
૫. (તેનાથી) ઉપરિમ ઐવેયકદેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યમ ઐવેયકદેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૭. (તેનાથી) અધઃસ્તન ઐવેયકદેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૮. (તેનાથી) અચ્યુતકલ્પના દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૯. (તેનાથી) આરણકલ્પના દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૧૦. (તેનાથી) પ્રાણાતકલ્પના દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૧૧. (તેનાથી) આનતકલ્પના દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૧૨. (તેનાથી) અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના નૈરયિક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૩. છટ્ટીએ તમાએ પુઢવીએ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,
૧૪. સહસારે કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૧૫. મહાસુવ્વકે કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૧૬. પંચમાએ ધૂમપ્પમાએ પુઢવીએ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,
૧૭. લંતએ કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૧૮. ચહ્થીએ પંકપ્પમાએ પુઢવીએ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,
૧૯. વંભલોએ કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૨૦. તચ્ચાએ વાલુયપ્પમાએ પુઢવીએ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,
૨૧. માહિંદકપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૨૨. સળંકુમારે કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૨૩. દોચ્ચાએ સક્કરપ્પમાએ પુઢવીએ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,
૨૪. સમ્મુચ્છિમણુસા અસંખેજ્જગુણા,
૨૫. ઈસાણે કપ્પે દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૨૬. ઈસાણે કપ્પે દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૨૭. સોહમ્મે કપ્પે દેવા સંખેજ્જગુણા,
૨૮. સોહમ્મે કપ્પે દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૨૯. ભવણવાસી દેવા અસંખેજ્જગુણા,
૩૦. ભવણવાસિણીઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૩૧. હમીસે રયણપ્પમાએ પુઢવીએ નેરહયા અસંખેજ્જગુણા,
૩૨. યહયરપંચેદિયતિરિક્કજોણિયા પુરિસા અસંખેજ્જગુણા,
૩૩. યહયરપંચેદિયતિરિક્કજોણિણીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૩૪. યહયરપંચેદિયતિરિક્કજોણિયા પુરિસા સંખેજ્જગુણા,
૩૫. યહયરપંચેદિયતિરિક્કજોણિણીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૩૬. જલયરપંચેદિયતિરિક્કજોણિયા પુરિસા સંખેજ્જગુણા,
૧૩. (તેનાથી) છટ્ટી તમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૪. (તેનાથી) સહસારકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૫. (તેનાથી) મહાશુકકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૬. (તેનાથી) પાંચમી ધૂમપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૭. (તેનાથી) લાંતકકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૮. (તેનાથી) ચોથી પંકપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૯. (તેનાથી) બ્રહ્મલોકકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૦. (તેનાથી) ત્રીજી વાલુકાપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૧. (તેનાથી) માહેન્દ્રકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૨. (તેનાથી) સનત્કુમારકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૩. (તેનાથી) બીજા શર્કરાપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૪. (તેનાથી) સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્ય અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૫. (તેનાથી) ઈશાનકલ્પના દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૬. (તેનાથી) ઈશાનકલ્પની દેવિઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૨૭. (તેનાથી) સૌધર્મકલ્પના દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૨૮. (તેનાથી) સૌધર્મકલ્પની દેવિઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૨૯. (તેનાથી) ભવનવાસી દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૩૦. (તેનાથી) ભવનવાસી દેવિઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૩૧. (તેનાથી) આ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩૨. (તેનાથી) ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક પુરુષ અસંખ્યાતગુણા છે,
૩૩. (તેનાથી) ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રિઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૩૪. (તેનાથી) સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક પુરુષ સંખ્યાતગુણા છે,
૩૫. (તેનાથી) સ્થળચર પંચેન્દ્રિય-તિર્યચયોનિક સ્ત્રિઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૩૬. (તેનાથી) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક પુરુષ સંખ્યાતગુણા છે,

૩૭. જલચરપંચેદિયતિરિક્ષજોણીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૩૮. વાણમંતરા દેવા સંખેજ્જગુણા,
૩૯. વાણમંતરીઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૪૦. જોહસિયા દેવા સંખેજ્જગુણા,
૪૧. જોહસિણીઓ દેવીઓ સંખેજ્જગુણાઓ,
૪૨. ખહચરપંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા નપુંસગા સંખેજ્જગુણા,
૪૩. થલચરપંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા નપુંસગા સંખેજ્જગુણા,
૪૪. જલચરપંચેદિયતિરિક્ષજોણિયા નપુંસગા સંખેજ્જગુણા,
૪૫. ચરિદિયા પજ્જત્તયા સંખેજ્જગુણા,
૪૬. પંચેદિયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા,
૪૭. બેહંદિયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા,
૪૮. તેહંદિયા પજ્જત્તયા વિસેસાહિયા,
૪૯. પંચેદિયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૦. ચરિદિયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા,
૫૧. તેહંદિયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા,
૫૨. બેહંદિયા અપજ્જત્તયા વિસેસાહિયા,
૫૩. પત્તેયસરીરબાયર વણસ્સહકાહયા પજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૪. બાયરણિગોયા પજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૫. બાયર પુઢવિકાહયા પજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૬. બાયર આહકાહયા પજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૭. બાયરવાહકાહયા પજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૮. બાયરતેહકાહયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૫૯. પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સહકાહયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૬૦. બાયરણિગોયા અપજ્જત્તયા અસંખેજ્જગુણા,
૩૭. (તેનાથી) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રિઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૩૮. (તેનાથી) વાણવ્યંતર દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૩૯. (તેનાથી) વાણવ્યંતર દેવીઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૪૦. (તેનાથી) જ્યોતિષક દેવ સંખ્યાતગુણા છે,
૪૧. (તેનાથી) જ્યોતિષક દેવીઓ સંખ્યાતગુણી છે,
૪૨. (તેનાથી) ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક સંખ્યાતગુણા છે,
૪૩. (તેનાથી) સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક સંખ્યાતગુણા છે,
૪૪. (તેનાથી) જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસક સંખ્યાતગુણા છે,
૪૫. (તેનાથી) ચૌરેન્દ્રિય પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,
૪૬. (તેનાથી) પંચેન્દ્રિય પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૪૭. (તેનાથી) દ્વીન્દ્રિય પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૪૮. (તેનાથી) ત્રિઈન્દ્રિય પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૪૯. (તેનાથી) પંચેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૦. (તેનાથી) ચૌરેન્દ્રિય અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૫૧. (તેનાથી) ત્રિઈન્દ્રિય અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૫૨. (તેનાથી) દ્વીન્દ્રિય અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૫૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાધિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાધિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૬. (તેનાથી) બાદર અપૃકાધિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાધિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૮. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાધિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫૯. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર-બાદર વનસ્પતિકાધિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૬૦. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૬૧. બાયર પુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૬૨. બાયર આઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૬૩. બાયર વાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૬૪. સુહુમતેઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૬૫. સુહુમપુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૬૬. સુહુમઆઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૬૭. સુહુમવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૬૮. સુહુમતેઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,
૬૯. સુહુમપુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૭૦. સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૭૧. સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૭૨. સુહુમણિગોયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૭૩. સુહુમણિગોયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,
૭૪. અભવસિદ્ધિયા અણંતગુણા,
૭૫. પરિવડિયસમ્મત્તા અણંતગુણા,
૭૬. સિદ્ધા અણંતગુણા,
૭૭. બાયરવણસસઙકાઈયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા,
૭૮. બાયરપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૭૯. બાયરવણસસઙકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૮૦. બાયર અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૮૧. બાયરા વિસેસાહિયા,
૬૧. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૬૨. (તેનાથી) બાદર અપૂકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૬૩. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૬૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૬૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૬૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપૂકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૬૭. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૬૮. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાત-ગુણા છે,
૬૯. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૭૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપૂકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૭૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૭૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત-ગુણા છે,
૭૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,
૭૪. (તેનાથી) અભવસિદ્ધિક અનન્તગુણા છે,
૭૫. (તેનાથી) સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ અનન્તગુણા છે,
૭૬. (તેનાથી) સિદ્ધ અનન્તગુણા છે,
૭૭. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે,
૭૮. (તેનાથી) બાદર પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૭૯. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૮૦. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૮૧. (તેનાથી) બાદર વિશેષાધિક છે,

૮૨. સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્કાયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૮૩. સુહુમા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૮૪. સુહુમવળસ્સઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,  
 ૮૫. સુહુમપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૮૬. સુહુમા વિસેસાહિયા,  
 ૮૭. ભવસિદ્ધિયા વિસેસાહિયા,  
 ૮૮. નિગોદજીવા વિસેસાહિયા,  
 ૮૯. વળ્લપ્પજીવા વિસેસાહિયા,  
 ૯૦. ઇન્દ્રિયા વિસેસાહિયા,  
 ૯૧. તિરિક્ખજોણિયા વિસેસાહિયા,  
 ૯૨. મિચ્છદિટ્ઠી વિસેસાહિયા,  
 ૯૩. અવિરયા વિસેસાહિયા,  
 ૯૪. સકસાઈ વિસેસાહિયા,  
 ૯૫. છુદ્ધમત્થા વિસેસાહિયા,  
 ૯૬. સજોગી વિસેસાહિયા,  
 ૯૭. સંસારત્થા વિસેસાહિયા,  
 ૯૮. સવ્વજીવા વિસેસાહિયા ।

- પળ્લ. પ. ૩, સુ. ૩૩૪

### ૧૩૯. દસવિધ વિવક્ખયા સંસારી જીવાણં અપ્પવહુત્તં-

- પ. એસિ ણં ભંતે ! પુઢવિકાઙ્કાયાણં, આઝકાઙ્કાયાણં, તેઝકાઙ્કાયાણં, વાઝકાઙ્કાયાણં, વળ્લપ્પજીવાણં, વેઙ્કાઙ્કાયાણં, તેઙ્કાઙ્કાયાણં, ચરિન્દ્રિયાણં, પંચેન્દ્રિયાણં, અણિન્દ્રિયાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જ્ઞાવ-વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા પંચેન્દ્રિયા,  
 ૨. ચરિન્દ્રિયા વિસેસાહિયા,  
 ૩. તેઙ્કાઙ્કાયા વિસેસાહિયા,  
 ૪. વેઙ્કાઙ્કાયા વિસેસાહિયા,  
 ૫. તેઝકાઙ્કાયા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૬. પુઢવિકાઙ્કાયા વિસેસાહિયા,  
 ૭. આઝકાઙ્કાયા વિસેસાહિયા,  
 ૮. વાઝકાઙ્કાયા વિસેસાહિયા,

૮૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૮૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
 ૮૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,  
 ૮૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
 ૮૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વિશેષાધિક છે,  
 ૮૭. (તેનાથી) ભવસિદ્ધિક વિશેષાધિક છે,  
 ૮૮. (તેનાથી) નિગોદના જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૮૯. (તેનાથી) વનસ્પતિજીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૦. (તેનાથી) એકેન્દ્રિય જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૧. (તેનાથી) તિર્યચયોનિક વિશેષાધિક છે,  
 ૯૨. (તેનાથી) મિથ્યાદષ્ટિ જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૩. (તેનાથી) અવિરત જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૪. (તેનાથી) સકધાવી જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૫. (તેનાથી) છદ્મસ્થ જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૬. (તેનાથી) સયોગી જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૭. (તેનાથી) સંસારસ્થ જીવ વિશેષાધિક છે,  
 ૯૮. (તેનાથી) સર્વજીવ વિશેષાધિક છે.

### ૧૩૯. દસવિધ વિવક્ષાથી સંસારી જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! આ પૃથ્વીકાયાિક, અપ્કાયાિક, તેજસ્કાયાિક, વાયુકાયાિક, વનસ્પતિકાયાિક, દ્વીન્દ્રિય, ત્રિઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય અને અનિન્દ્રિયોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે.
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પંચેન્દ્રિય છે,  
 ૨. (તેનાથી) ચૌરેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,  
 ૩. (તેનાથી) ત્રિઈન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,  
 ૪. (તેનાથી) દ્વીન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,  
 ૫. (તેનાથી) તેજસ્કાયાિક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૬. (તેનાથી) પૃથ્વીકાયાિક વિશેષાધિક છે,  
 ૭. (તેનાથી) અપ્કાયાિક વિશેષાધિક છે,  
 ૮. (તેનાથી) વાયુકાયાિક વિશેષાધિક છે,



૯. અર્ણેદિયા અણંતગુણા,

૧૦. વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા અણંતગુણા ।<sup>૧</sup>

- જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૫૮

૧૪૦. જોગં પઢુચ્ચ ચોદ્દસવિહં સંસારી જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

પ. એસિણં ભંતે ! ચોદ્દસવિહાણં સંસારસમાવન્નગાણં  
જીવાણં જહન્નુક્કોસગસ્સ જોગસ્સ કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવે સુહુમસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ  
જહન્નએ જોએ,

૨. બાયરસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૩. બેહંદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૪. તેહંદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૫. ચઠરિંદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૬. અસન્નિસ્સ પંચેદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ  
જોએ અસંખેજ્જગુણે,

૭. સન્નિસ્સ પંચેદિયસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ  
જોએ અસંખેજ્જગુણે,

૮. સુહુમસ્સ પ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૯. બાયરસ્સ પ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૧૦. સુહુમસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે ।

૧૧. બાયરસ્સ અપ્પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે ।

૧૨. સુહુમસ્સ પ્પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૧૩. બાયરસ્સ પ્પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૧૪. બેહંદિયસ્સ પ્પજ્જત્તગસ્સ જહન્નએ જોએ  
અસંખેજ્જગુણે,

૯. (તેનાથી) અનિન્દ્રિય અનન્તગુણા છે,

૧૦. (તેનાથી) વનસ્પતિકાયિક અનન્તગુણા છે.

૧૪૦. યોગાપેક્ષા ચૌદ પ્રકારના સંસારી જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ ચૌદ પ્રકારના સંસાર સમાપન્નક  
જીવોના યોગ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની અપેક્ષાએ  
કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના  
જઘન્ય યોગ સૌથી થોડા છે,

૨. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયના  
જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિયના જઘન્ય  
યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક ત્રેઈન્દ્રિયના જઘન્ય  
યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૫. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક ચૌરેન્દ્રિયના જઘન્ય  
યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક અસંજી પંચેન્દ્રિયના  
જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક સંજી પંચેન્દ્રિયના  
જઘન્ય યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. (તેનાથી) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના જઘન્ય  
યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૯. (તેનાથી) પર્યાપ્તક બાદર એકેન્દ્રિયના જઘન્ય  
યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૦. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના  
ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૧. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક બાદર એકેન્દ્રિયના  
ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૨. (તેનાથી) પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ એકેન્દ્રિયના  
ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૩. (તેનાથી) બાદર પર્યાપ્તક એકેન્દ્રિયના  
ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૪. (તેનાથી) પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિયના જઘન્ય  
યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

૧. જીવા. પઢિ. ૮, સુ. ૨૨૮

૧૫-૧૮. તેઈંદિયસ્સ **એવં-જાવ-**સન્નિસ્સ પંચેંદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ જહન્નણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ।

૧૯. બેઈંદિયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે,

૨૦-૨૩. એવં તેઈંદિયસ્સ વિ **એવં-જાવ-**સણ્ણિપંચેંદિયસ્સ અપજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે,

૨૪. બેઈંદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે,

૨૫. તેઈંદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે,

૨૬. ચરિંદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે,

૨૭. અસન્નિ પંચેંદિય પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે,

૨૮. સણ્ણિસ્સ પંચેંદિયસ્સ પજ્જત્તગસ્સ ઉક્કોસણ જોણ અસંખેજ્જગુણે ।

- વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૧, સુ. ૫

૧૪૧. **એત્તાણુવાણં ણં જીવાણં ચાઉગ્ગઈં જીવાણં ય અપ્પબહુત્તં-**

૧. **એત્તાણુવાણં ણં-**

૧. સવ્વથોવા જીવા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોણ,

૨. અહોલોય-તિરિયલોણ વિસેસાહિયા,

૩. તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,

૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,

૫. ઉડ્ઢલોણ અસંખેજ્જગુણા,

૬. અહોલોણ વિસેસાહિયા ।

૨. **એત્તાણુવાણં ણં-**

૧. સવ્વથોવા નેરહિયા તેલોક્કે,

૨. અહોલોય-તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,

૩. અહોલોણ અસંખેજ્જગુણા ।

૧૫-૧૮. (તેનાથી) પર્યાપ્તક ત્રેઈંદ્રિય આ **પ્રમાણે-યાવત્-** (પર્યાપ્તક ચૌરેન્દ્રિય અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય) પર્યાપ્તક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના જઘન્ય યોગ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૯. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૨૦-૨૩ (તેનાથી) અપર્યાપ્તક ત્રેઈંદ્રિય આ **પ્રમાણે-યાવત્-** (અપર્યાપ્તક ચૌરેન્દ્રિય, અપર્યાપ્તક અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય) અપર્યાપ્તક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ ઉત્તરોત્તર અસંખ્યાત-ગુણા છે,

૨૪. (તેનાથી) પર્યાપ્તક દ્વીન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૨૫. (તેનાથી) પર્યાપ્તક ત્રેઈંદ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૨૬. (તેનાથી) પર્યાપ્તક ચૌરેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૨૭. (તેનાથી) પર્યાપ્તક અસંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે,

૨૮. (તેનાથી) પર્યાપ્તક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિયના ઉત્કૃષ્ટ યોગ અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૪૧. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જીવો અને ચતુર્ગતિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

૧. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા જીવ ઉર્ધ્વલોક તિર્યક્લોકમાં છે,

૨. (તેનાથી) અધોલોક તિર્યક્લોકમાં વિશેષાધિક છે,

૩. (તેનાથી) તિર્યક્લોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્ય (ત્રણે લોક)માં અસંખ્યાત-ગુણા છે,

૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા નૈરયિક જીવ છે.

૨. (તેનાથી) અધોલોક-તિર્યક્ (મધ્ય)લોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૩. (તેનાથી) અધોલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૩. **ચેત્તાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવા તિરિક્ખજોણિયા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોણ,
૨. અહોલોય- તિરિયલોણ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોણ વિસેસાહિયા ।

૪. **ચેત્તાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ તિરિક્ખજોણિણીઓ ઉડ્ઢલોણ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. અહોલોય- તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણાઓ,
૫. અહોલોણ સંખેજ્જગુણાઓ,
૬. તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણાઓ ।

૫. **ચેત્તાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ મણુસ્સા તેલોક્કે,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૩. અહોલોય-તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણા,
૪. ઉડ્ઢલોણ સંખેજ્જગુણા,
૫. અહોલોણ સંખેજ્જગુણા,
૬. તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણા,

૬. **ચેત્તાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ મણુસ્સીઓ તેલોક્કે,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણાઓ,
૩. અહોલોય-તિરિયલોણ સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. ઉડ્ઢલોણ સંખેજ્જગુણાઓ,

૩. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા તિર્યચયોનિક ઉર્ધ્વલોક તિર્યકલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૪. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા તિર્યચાણી (તિર્યચસ્ત્રી) ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત-ગુણી છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણી છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત-ગુણી છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે.

૫. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા મનુષ્ય ત્રૈલોક્યમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે;
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે.

૬. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડી મનુષ્યસ્ત્રિઓ ત્રૈલોક્યમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણી છે,
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણી છે,
૪. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,

૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૬. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણાઓ ।

૭. **ચેત્તાણુવાએ નં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ **દેવા** ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણા,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,

૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,
૬. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા ।

૮. **ચેત્તાણુવાએ નં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ **દેવીઓ** ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,

૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,

૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૬. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણાઓ ।

૯. **ચેત્તાણુવાએ નં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ **ભવણવાસી દેવા** ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણા,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,

૫. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ અસંખેજ્જગુણા ।

૧૦. **ચેત્તાણુવાએ નં-**

૧. સવ્વત્થોવાઓ **ભવણવાસિણીઓ**દેવીઓ ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,

૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે.

૭. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા **દેવ** ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે.

૮. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડી **દેવીઓ** ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણી છે,

૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે.

૯. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા **ભવણવાસી દેવ** ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૫. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૦. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડી **ભવણવાસિણી દેવીઓ** ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,



૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૫. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૬. અહોલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ ।

### ૧૧. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવાઓ વાણમંતરા દેવા ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણા,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,
૬. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા ।

### ૧૨. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવાઓ વાણમંતરીઓ દેવીઓ ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૬. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણાઓ ।

### ૧૩. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા જોહસિયા દેવા ઉડ્ઢલોએ,
૨. ઉડ્ઢલોએ-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણા,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,
૬. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા ।

### ૧૪. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવાઓ જોહસિનીઓ દેવીઓ ઉડ્ઢલોએ,

૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,
૫. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં અસંખ્યાતગુણી છે.

### ૧૧. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વાણવ્યંતર દેવ ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે.

### ૧૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડી વાણવ્યંતર દેવીઓ ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે.

### ૧૩. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા જ્યોતિષ્ક દેવ ઉર્ધ્વલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણા છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

### ૧૪. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ -

૧. સૌથી થોડી જ્યોતિષ્ક દેવીઓ ઉર્ધ્વલોકમાં છે,

૨. ઉડ્ઢલોએ-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૩. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. અહોલોય-તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ,
૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૬. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ ।

#### ૧૫. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા વેમાણિયા દેવા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણા
૩. અહોલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૪. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,
૫. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૬. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા ।

#### ૧૬. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા વેમાણિણીઓ દેવીઓ ઉડ્ઢ-લોય તિરિયલોએ,
૨. તેલોક્કે સંખેજ્જગુણાઓ,
૩. અહોલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૪. અહોલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૫. તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણાઓ,
૬. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણાઓ ।

- પણ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૭૬-૨૯૧

#### ૧૪૨. સ્વેત્તાણુવાએ ણં છળ્હજીવણિકાયાણં અપ્પબહુત્તં-

##### ૧. સ્વેત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા પુઢવિકાઙ્ઘયા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોએ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,
૩. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં અસંખ્યાત ગુણી છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણી છે.

#### ૧૫. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વૈમાનિક દેવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

#### ૧૬. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડી વૈમાનિક દેવીઓ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણી છે,
૪. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૫. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં સંખ્યાતગુણી છે,
૬. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણી છે.

#### ૧૪૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ ષડ્જીવનિકાયોનું અલ્પબહુત્વ :

##### ૧. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા પૃથ્વીકાયિક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૨. **સ્થેતાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવા પુઢવિકાઙ્કયા અપજ્જત્તગા ઉઢ્ઢલોય-તિરિયલોણ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોણ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉઢ્ઢલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોણ વિસેસાહિયા ।

૩. **સ્થેતાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવા પુઢવિકાઙ્કયા પજ્જત્તગા ઉઢ્ઢલોય-તિરિયલોણ
૨. અહોલોય-તિરિયલોણ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉઢ્ઢલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોણ વિસેસાહિયા ।

૪. **સ્થેતાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવા આઁકાઙ્કયા ઉઢ્ઢલોય-તિરિયલોણ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોણ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉઢ્ઢલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોણ વિસેસાહિયા ।

૫. **સ્થેતાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવા આઁકાઙ્કયા અપજ્જત્તગા ઉઢ્ઢલોય-તિરિયલોણ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોણ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉઢ્ઢલોણ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોણ વિસેસાહિયા ।

૬. **સ્થેતાણુવાણં-**

૧. સવ્વત્થોવા આઁકાઙ્કયા પજ્જત્તગા ઉઢ્ઢલોય-તિરિયલોણ,

૨. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૩. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૪. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા અપૂકાયિક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૫. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા અપૂકાયિક અપર્યાપ્તક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૬. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા અપૂકાયિક પર્યાપ્તક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,





૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

### ૧૧. ઁત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા વાઝકાઙ્ઘયા અપજ્જત્તગા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોએ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

### ૧૨. ઁત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા વાઝકાઙ્ઘયા પજ્જત્તગા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોએ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

### ૧૩. ઁત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા વણસ્સઙ્ઘકાઙ્ઘયા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોએ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

### ૧૪. ઁત્તાણુવાએ ણં-

૧. સવ્વત્થોવા વણસ્સઙ્ઘકાઙ્ઘયા અપજ્જત્તગા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોએ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

### ૧૧. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વાયુકાષિક અપર્યાપ્તક ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

### ૧૨. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વાયુકાષિક પર્યાપ્તક ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

### ૧૩. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વનસ્પતિકાષિક જીવ ઉર્ધ્વલોક-મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

### ૧૪. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-

૧. સૌથી થોડા વનસ્પતિકાષિક અપર્યાપ્તક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.



૧૫. **ખેત્તાણુવાદે નં-**

૧. સવ્વત્થોવા વણસ્સકાઙ્ગા પજ્જત્તગા ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ,
૨. અહોલોય-તિરિયલોએ વિસેસાહિયા,
૩. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. તેલોક્કે અસંખેજ્જગુણા,
૫. ઉડ્ઢલોએ અસંખેજ્જગુણા,
૬. અહોલોએ વિસેસાહિયા ।

૧૬. **ખેત્તાણુવાદે નં-**

૧. સવ્વત્થોવા તસકાઙ્ગા તેલોક્કે,
૨. ઉડ્ઢલોએ-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૩. અહોલોએ-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૪. ઉડ્ઢલોએ સંખેજ્જગુણા,
૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,
૬. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા ।

૧૭. **ખેત્તાણુવાદે નં-**

૧. સવ્વત્થોવા તસકાઙ્ગા અપજ્જત્તગા તેલોક્કે,
૨. ઉડ્ઢલોએ-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૩. અહોલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૪. ઉડ્ઢલોએ સંખેજ્જગુણા,
૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,
૬. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા ।

૧૮. **ખેત્તાણુવાદે નં-**

૧. સવ્વત્થોવા તસકાઙ્ગા પજ્જત્તગા તેલોક્કે,
૨. ઉડ્ઢલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૩. અહોલોય-તિરિયલોએ સંખેજ્જગુણા,
૪. ઉડ્ઢલોએ સંખેજ્જગુણા,

૧૫. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા વનસ્પતિકાચિક પર્યાપ્તિક જીવ ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં છે,
૨. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં વિશેષાધિક છે,
૩. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ત્રૈલોક્યમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) અધોલોકમાં વિશેષાધિક છે.

૧૬. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા ત્રસકાચિક જીવ ત્રૈલોક્યમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૭. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા ત્રસકાચિક અપર્યાપ્તિક જીવ ત્રૈલોક્યમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૮. **ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-**

૧. સૌથી થોડા ત્રસકાચિક પર્યાપ્તિક જીવ ત્રૈલોક્યમાં છે,
૨. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) અધોલોક મધ્યલોકમાં સંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) ઉર્ધ્વલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,

૫. અહોલોએ સંખેજ્જગુણા,

૬. તિરિયલોએ અસંખેજ્જગુણા ।

- પળ્ળ. પ. ૩, સુ. ૩૦૭-૩૨૪

૧૪૩. સુહુમ-બાયર જીવાણં અપ્પવહુત્તં-

પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં સુહુમાણં બાયરાણં નોસુહુમ નોબાયરાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા જીવા ણોસુહુમ ણોબાયરા,  
૨. બાયરા અણંતગુણા,

૩. સુહુમા અસંખેજ્જગુણા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ળ. પ. ૩, સુ. ૨૬૭

૧૪૪. સુહુમ-બાયર વિવક્ખયા છળ્હં જીવણિકાઇયાણં અપ્પવહુત્તં-

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમાણં, સુહુમપુઢવિકાઇયાણં, સુહુમઆઝકાઇયાણં, સુહુમતેઝકાઇયાણં, સુહુમવાઝકાઇયાણં, સુહુમવણસ્સઙ્કાઇયાણં, સુહુમ-ણિગોદાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા સુહુમતેઝકાઇયા,

૨. સુહુમપુઢવિકાઇયા વિસેસાહિયા,

૩. સુહુમઆઝકાઇયા વિસેસાહિયા,

૪. સુહુમવાઝકાઇયા વિસેસાહિયા,

૫. સુહુમણિગોદા અસંખેજ્જગુણા,

૬. સુહુમવણસ્સઙ્કાઇયા અણંતગુણા,

૭. સુહુમા વિસેસાહિયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમ અપ્પજ્જત્તગાણં, સુહુમપુઢ-વિકાઇયાપ્પજ્જત્તગાણં, સુહુમઆઝકાઇયાપ્પજ્જત્તગાણં, સુહુમતેઝકાઇયાપ્પજ્જત્તગાણં, સુહુમવાઝકાઇયા-પ્પજ્જત્તગાણં સુહુમ - વણસ્સઙ્કાઇયાપ્પજ્જત્તગાણં, સુહુમણિગોદાપ્પજ્જત્તગાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા સુહુમતેઝકાઇયા અપ્પજ્જત્તગા,

૨. સુહુમપુઢવિકાઇયા અપ્પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,

૩. સુહુમઆઝકાઇયા અપ્પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૪૦

૫. (તેનાથી) અધોલોકમાં સંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) મધ્યલોકમાં અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૪૩. સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ, બાદર અને નોસૂક્ષ્મ નોબાદર જીવોમાં કોનકોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા નોસૂક્ષ્મ નોબાદર જીવ છે,

૨. (તેનાથી) બાદર જીવ અનન્તગુણા છે,

૩. (તેનાથી પણ) સૂક્ષ્મ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે.

૧૪૪. સૂક્ષ્મ-બાદરની વિવક્ષાથી ષડ્કાયિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને સૂક્ષ્મ નિગોદોમાં કોનકોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક છે,

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે,

૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે,

૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે,

૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અનન્તગુણા છે,

૭. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,

૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,

૪. સુહુમવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૫. સુહુમનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૬. સુહુમવળસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
 ૭. સુહુમા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમપજ્જત્તગાણં, સુહુમપુઢવિકાઈયા-  
 પજ્જત્તગાણં, સુહુમઆઝકાઈયા-પજ્જત્તગાણં,  
 સુહુમતેઝકાઈયાપજ્જત્તગાણં, સુહુમવાઝકાઈયા-  
 પજ્જત્તગાણં, સુહુમવળસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગાણં,  
 સુહુમનિગોદ-પજ્જત્તગાણં ય કયરે કયરેહિંતો  
 અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા સુહુમતેઝકાઈયા પજ્જત્તગા,  
 ૨. સુહુમપુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૩. સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૪. સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૫. સુહુમનિગોદા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૬. સુહુમવળસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
 ૭. સુહુમા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ય  
 કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા સુહુમા અપજ્જત્તગા,  
 ૨. સુહુમા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમપુઢવિકાઈયાણં  
 પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા  
 -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા સુહુમપુઢવિકાઈયા  
 અપજ્જત્તગા,

૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક  
 વિશેષાધિક છે,

૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક  
 અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક  
 અનંતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક  
 છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક  
 પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ  
 તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક,  
 સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અને સૂક્ષ્મ નિગોદ  
 પર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -ચાવત્-  
 વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક  
 વિશેષાધિક છે,

૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક  
 વિશેષાધિક છે,

૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક  
 વિશેષાધિક છે,

૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક  
 અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક  
 અનંતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક  
 જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -ચાવત્- વિશેષાધિક  
 છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક જીવ છે,

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક અને  
 અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -ચાવત્-  
 વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક  
 અપર્યાપ્તક જીવ છે,

૨. સુહુમપુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! સુહુમઆઝકાઈયાણં  
પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા  
-જાબ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સુહુમઆઝકાઈયા  
અપજ્જત્તગા,

૨. સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! સુહુમતેઝકાઈયાણં  
પજ્જત્તગાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સુહુમતેઝકાઈયા  
અપજ્જત્તગા,

૨. સુહુમતેઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! સુહુમવાઝકાઈયાણં  
પજ્જત્તગાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સુહુમવાઝકાઈયા  
અપજ્જત્તગા,

૨. સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! સુહુમવણસસઙ્કાઈયાણં  
પજ્જત્તગાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સુહુમવણસસઙ્કાઈયા  
અપજ્જત્તગા,

૨. સુહુમવણસસઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! સુહુમનિગોદાણં પજ્જત્તગા-  
પજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાબ-  
વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સુહુમનિગોદા અપજ્જત્તગા,

૨. સુહુમનિગોદા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક અને  
અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક  
અપર્યાપ્તક જીવ છે.

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક જીવ  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક અને  
અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક  
અપર્યાપ્તક જીવ છે.

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક જીવ  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક અને  
અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક  
અપર્યાપ્તક જીવ છે.

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક જીવ  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અને  
અપર્યાપ્તક જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક  
અપર્યાપ્તક જીવ છે.

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક  
જીવ સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક  
જીવોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક  
છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક  
જીવ છે.

૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ  
સંખ્યાતગુણા છે.

- પ. એસિ નં ભંતે ! સુહુમાણં, સુહુમપુઢવિકાઙ્યાણં, સુહુમઆઙકાઙ્યાણં, સુહુમતેઙકાઙ્યાણં, સુહુમવાઙકાઙ્યાણં સુહુમવણસસઙકાઙ્યાણં, સુહુમનિગોદાણં પજ્જત્તગાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સુહુમતેઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા,  
૨. સુહુમપુઢવિકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૩. સુહુમઆઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૪. સુહુમવાઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૫. સુહુમતેઙકાઙ્યા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,  
૬. સુહુમપુઢવિકાઙ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૭. સુહુમઆઙકાઙ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૮. સુહુમવાઙકાઙ્યા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૯. સુહુમનિગોદાઅપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૦. સુહુમનિગોદા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,  
૧૧. સુહુમવણસસઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
૧૨. સુહુમા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૩. સુહુમવણસસઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,  
૧૪. સુહુમા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૫. સુહુમા વિસેસાહિયા ।
- પ. એસિ નં ભંતે ! બાદરાણં, બાદરપુઢવિકાઙ્યાણં, બાદરઆઙકાઙ્યાણં, બાદરતેઙકાઙ્યાણં, બાદરવાઙકાઙ્યાણં, બાદરવણસસઙકાઙ્યાણં, પત્તેયસરીરબાદરવણસસઙકાઙ્યાણં, બાદરનિગોદાણં, બાદર તસકાઙ્યાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

- પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને સૂક્ષ્મ નિગોદોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક જીવ છે.  
૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.  
૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગુણા છે.  
૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૭. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૮. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૯. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગુણા છે,  
૧૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગુણા છે.  
૧૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે.  
૧૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૧૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.  
૧૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.  
૧૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ જીવ વિશેષાધિક છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ બાદર જીવો, બાદર પૃથ્વીકાયિકો, બાદર અપ્કાયિકો, બાદર તેજસ્કાયિકો, બાદર વાયુકાયિકો, બાદર વનસ્પતિકાયિકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકો, બાદર નિગોદો અને બાદર ત્રસકાયિકોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરા તસકાઈયા,  
 ૨. બાદર તેઝકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૩. પત્તેયસરીર બાદરવણસ્સઙ્કાઈયા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૪. બાદરનિગોદા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૫. બાદર પુઢવિકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૬. બાદર આઝકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૭. બાદર વાઝકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૮. બાદર વણસ્સઙ્કાઈયા અણંતગુણા,  
 ૯. બાદર વિસેસાહિયા ।

૫. એસિ ણં ભંતે ! બાદર અપજ્જત્તગાણં, બાદર પુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગાણં, બાદર આઝકાઈયા અપજ્જત્તગાણં, બાદરતેઝકાઈયા અપજ્જત્તગાણં, બાદરવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગાણં, બાદરવણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગાણં, પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગાણં, બાદરનિગોદા અપજ્જત્તગાણં, બાદરતસકાઈયા અપજ્જત્તગાણં ય કયરેકયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદર તસકાઈયા અપજ્જત્તગા,  
 ૨. બાદરતેઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૩. પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૪. બાદર નિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૫. બાદરપુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૬. બાદરઆઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
 ૭. બાદરવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર ત્રસકાયિક છે,  
 ૨. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાત-ગુણા છે,  
 ૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,  
 ૬. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,  
 ૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,  
 ૮. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અનન્ત-ગુણા છે,  
 ૯. (તેનાથી) બાદર વિશેષાધિક છે.

૫. ભંતે ! આ બાદર અપર્યાપ્તકો, બાદર પૃથ્વીકાયિક-અપર્યાપ્તકો, બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તકો અને બાદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તકોમાં કોન કોનાથી થોડા -ચાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તક છે,  
 ૨. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૬. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. બાદરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,
૯. બાદર અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! બાદરપજ્જત્તગાણં, બાદરપુઢ-  
વિકાઙ્કાયાપજ્જત્તગાણં, બાદરઆઙ્કાઙ્કાયાપજ્જત્તગાણં,  
બાદરતેઙ્કાઙ્કાયાપજ્જત્તગાણં, બાદરવાઙ્કાઙ્કાયા-  
પજ્જત્તગાણં, બાદરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયાપજ્જત્તગાણં,  
પત્તેયસરીરબાદરવણપ્ફઙ્કાઙ્કાયાપજ્જત્તગાણં,  
બાદરનિગોદપજ્જત્તગાણં, બાદરતસકાઙ્કાઙ્કા-  
યાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ-  
વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સબ્બત્થોવા બાદરતેઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા,
૨. બાદરતસકાઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૩. પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા  
અસંખેજ્જગુણા,
૪. બાદર નિગોદા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૫. બાદરપુઢવિકાઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૬. બાદરઆઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૭. બાદરવાઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૮. બાદરવણસ્સઙ્કાઙ્કાયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા,
૯. બાદરપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! બાદરાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સબ્બત્થોવા બાદરપજ્જત્તગા,
૨. બાદર અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! બાદરપુઢવિકાઙ્કાઙ્કાયાણં  
પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા  
-જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૮. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયાિક અપર્યાપ્તક  
અનન્તગુણા છે,

૯. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.

પ્ર ભંતે ! આ બાદર પર્યાપ્તકો, બાદર પૃથ્વીકાયાિક  
પર્યાપ્તકો, બાદર અપ્કાયાિક પર્યાપ્તકો, બાદર  
તેજસ્કાયાિક પર્યાપ્તકો, બાદર વાયુકાયાિક  
પર્યાપ્તકો, બાદર વનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્તકો,  
પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્તકો,  
બાદર નિગોદ પર્યાપ્તકો અને બાદર ત્રસકાયાિક  
પર્યાપ્તકોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર તેજસ્કાયાિક  
પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાયાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયાિક  
પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાત  
ગુણા છે,

૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયાિક પર્યાપ્તક  
અનન્તગુણા છે,

૯. (તેનાથી) બાદર પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.

પ્ર ભંતે ! આ બાદર પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં  
કોન કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર પર્યાપ્તક જીવ છે,

૨. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત  
ગુણા છે.

પ્ર ભંતે ! આ બાદર પૃથ્વીકાયાિક પર્યાપ્તકો અને  
અપર્યાપ્તકોમાં કોન કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાશ્વતમ્



૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્યોવા વાદરપુઢવિકાઙયા પજ્જત્તગા,  
૨. વાદરપુઢવિકાઙયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! વાદરઆઝકાઙયાણં પજ્જત્તા-  
પજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ-  
વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્યોવા વાદર આઝકાઙયા પજ્જત્તગા,  
૨. વાદરઆઝકાઙયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! વાદરતેઝકાઙયાણં પજ્જત્તા-  
પજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ-  
વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્યોવા વાદરતેઝકાઙયા પજ્જત્તગા,  
૨. વાદરતેઝકાઙયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! વાદરવાઝકાઙયાણં પજ્જત્તા-  
પજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ-  
વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્યોવા વાદરવાઝકાઙયા પજ્જત્તગા,  
૨. વાદરવાઝકાઙયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! વાદર વણસસઙકાઙયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્યોવા વાદરવણસસઙકાઙયા પજ્જત્તગા,  
૨. વાદરવણસસઙકાઙયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! પત્તેયસરીરવાદરવણસસઙકાઙયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્યોવા પત્તેયસરીર વાદરવણસસ-  
ઙકાઙયા પજ્જત્તગા,

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.
૫. ભંતે ! આ બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.
૫. ભંતે ! આ બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.
૫. ભંતે ! આ બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.
૫. ભંતે ! આ બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. ભંતે ! આ પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,

૨. પત્તેયસરીર વાદરવળસ્મઙ્કાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! વાદરનિગોદાણં પજ્જત્તા-પજ્જત્તમાણ ય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા -જાવ-વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા વાદરનિગોદાપજ્જત્તગા,  
૨. વાદર નિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! વાદરતસકાઙ્યાણં પજ્જત્તા-પજ્જત્તમાણ ય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા -જાવ-વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા વાદરતસકાઙ્યા પજ્જત્તગા,  
૨. વાદરતસકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! વાદરાણં, વાદરપુઢવિકાઙ્યાણં, વાદરઆઁકાઙ્યાણં, વાદરતેઁકાઙ્યાણં, વાદરવાઁકાઙ્યાણં, વાદરવળસ્મઙ્કાઙ્યાણં, પત્તેયસરીરવાદરવળસ્મઙ્કાઙ્યાણં, વાદરનિગોદાણં, વાદરતસકાઙ્યાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તમાણ ય કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા વાદરતેઁકાઙ્યા પજ્જત્તગા,

૨. વાદરતસકાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૩. વાદરતસકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૪. પત્તેયસરીર વાદરવળસ્મઙ્કાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૫. વાદરનિગોદા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૬. વાદરપુઢવિકાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૭. વાદરઆઁકાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૨. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ બાદર નિગોદ પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ છે,

૨. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક જીવ છે,

૨. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ બાદર જીવો, બાદર પૃથ્વીકાયિકો, બાદર અપ્કાયિકો, બાદર તેજસ્કાયિકો, બાદર વાયુકાયિકો, બાદર વનસ્પતિકાયિકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકો, બાદર નિગોદો અને બાદર ત્રસકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૫. (તેનાથી) બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. બાદરવાડકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૯. બાદરતેડકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૦. પત્તેયસરીરબાદરવળસ્સડકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૧. બાદરનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૨. બાદરપુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૩. બાદરઆડકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૪. બાદરવાડકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૫. બાદરવળસ્સડકાઈયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા,
૧૬. બાદરપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૧૭. બાદરવળસ્સડકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૧૮. બાદર અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,<sup>૧</sup>
૧૯. બાદરા વિસેસાહિયા ।
- પ. ઇણસિ ણં ધંતે ! સુહુમાણં, સુહુમપુઢવિકાઈયાણં, સુહુમઆડકાઈયાણં, સુહુમતેડકાઈયાણં, સુહુમવાડકાઈયાણં, સુહુમવળસ્સડકાઈયાણં, સુહુમનિગોદાણં, બાદરાણં, બાદરપુઢવિકાઈયાણં, બાદરઆડકાઈયાણં, બાદરતેડકાઈયાણં, બાદરવાડકાઈયાણં, બાદરવળસ્સડકાઈયાણં, પત્તેયસરીરબાદરવળસ્સડકાઈયાણં બાદરનિગોદાણં, બાદરતસકાઈયાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ-વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વથોવા બાદરતસકાઈયા,
૨. બાદરતેડકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૩. પત્તેયસરીરબાદરવળસ્સડકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૪. બાદરનિગોદા અસંખેજ્જગુણા,

૮. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૯. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૦. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૧. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૨. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૩. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૪. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૫. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે,
૧૬. (તેનાથી) બાદર પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૧૭. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૮. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૧૯. (તેનાથી) બાદર વિશેષાધિક છે.
- પ્ર. ળંતે ! આ સૂક્ષ્મ જીવો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકો, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકો, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકો, સૂક્ષ્મ નિગોદો અને બાદર જીવો, બાદર પૃથ્વીકાયિકો, બાદર અપ્કાયિકો, બાદર તેજસ્કાયિકો, બાદર વાયુકાયિકો, બાદર વનસ્પતિકાયિકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિકો, બાદર નિગોદો અને બાદર ત્રસકાયિકોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર ત્રસકાયિક છે.
૨. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,
૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,

૫. વાદરપુઢવિકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૬. વાદરઆઝકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૭. વાદરવાઝકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૮. સુહુમતેઝકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૯. સુહુમપુઢવિકાઈયા વિસેસાહિયા,
૧૦. સુહુમઆઝકાઈયા વિસેસાહિયા,
૧૧. સુહુમવાઝકાઈયા વિસેસાહિયા,
૧૨. સુહુમનિગોદા અસંખેજ્જગુણા,
૧૩. વાદરવળસસઙકાઈયા અણંતગુણા,
૧૪. વાદરાવિસેસાહિયા ।
૧૫. સુહુમવળસસઙકાઈયા અસંખેજ્જગુણા,
૧૬. સુહુમા વિસેસાહિયા ।

પ. ઇણસિ ણં મંતે ! સુહુમઅપજ્જત્તગાણં, સુહુમપુઢવિકાઈયાણં અપજ્જત્તગાણં, સુહુમઆઝકાઈયાણં અપજ્જત્તગાણં, સુહુમતેઝકાઈયાણં અપજ્જત્તગાણં, સુહુમવાઝકાઈયાણં અપજ્જત્તગાણં, સુહુમવળસસઙકાઈયાણં અપજ્જત્તગાણં, સુહુમનિગોદાઽપજ્જત્તગાણં, વાદરપજ્જત્તગાણં, વાદરપુઢવિકાઈયાપજ્જત્તગાણં, વાદરઆઝકાઈયાપજ્જત્તગાણં, વાદરતેઝકાઈયા-પજ્જત્તગાણં, વાદરવાઝકાઈયાપજ્જત્તગાણં, વાદરવળસસઙકાઈયાપજ્જત્તગાણં, પત્તેયસરીરવાદરવળસસઙકાઈયા-પજ્જત્તગાણં, વાદરનિગોદાપજ્જત્તગાણં, વાદરતસકાઈયાપજ્જત્તગાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા-જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા વાદરતસકાઈયા અપજ્જત્તગા,
૨. વાદરતેઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૩. પત્તેયસરીર વાદરવળસસઙકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,
૬. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,
૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,
૮. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અસંખ્યાતગુણા છે,
૯. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક વિશેષાધિક છે,
૧૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક વિશેષાધિક છે,
૧૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક વિશેષાધિક છે,
૧૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૩. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અનન્ત-ગુણા છે,
૧૪. (તેનાથી) બાદર વિશેષાધિક છે,
૧૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અસંખ્યાત ગુણા છે,
૧૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વિશેષાધિક છે.

પ્ર. મંતે ! આ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તકો, બાદર અપર્યાપ્તકો, બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તકો, બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તકો અને બાદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. બાદરનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૫. બાદરપુઢવિકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૬. બાદરઆઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૭. બાદરવાઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૮. સુહુમતેઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૯. સુહુમપુઢવિકાઇયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
  ૧૦. સુહુમઆઝકાઇયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
  ૧૧. સુહુમવાઝકાઇયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
  ૧૨. સુહુમનિગોદાઅપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૧૩. બાદરવળસસઙકાઇયા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,
  ૧૪. બાદર અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
  ૧૫. સુહુમવળસસઙકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
  ૧૬. સુહુમા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।
- પ. ઇણસિ ણં ધંતે ! સુહુમપજ્જત્તગાણં, સુહુમપુઢવિકાઇયા પજ્જત્તગાણં, સુહુમઆઝકાઇયા પજ્જત્તગાણં, સુહુમતેઝકાઇયા પજ્જત્તગાણં, સુહુમવાઝકાઇયા પજ્જત્તગાણં, સુહુમવળસસઙકાઇયા પજ્જત્તગાણં, સુહુમનિગોદ પજ્જત્તગાણં, બાદરપજ્જત્તગાણં, બાદરપુઢવિકાઇયપજ્જત્તગાણં, બાદરઆઝકાઇયપજ્જત્તગાણં, બાદરતેઝકાઇયપજ્જત્તગાણં, બાદરવાઝકાઇયપજ્જત્તગાણં, બાદરવળસસઙકાઇયપજ્જત્તગાણં, પત્તેયસરીર-બાદરવળસસઙકાઇયપજ્જત્તગાણં, બાદરનિગોદપજ્જત્તગાણં, બાદરતસકાઇયપજ્જત્તગાણં ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૬. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૮. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૯. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
  ૧૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
  ૧૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
  ૧૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૧૩. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે,
  ૧૪. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
  ૧૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
  ૧૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો, સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તકો, બાદર પર્યાપ્તકો, બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તકો, બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તકો, બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તકો, બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તકો, બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો, પ્રત્યેક શરીર બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તકો, બાદર નિગોદ પર્યાપ્તકો અને બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવ્ત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગોયમા ! ૧. સબ્વત્થોવા બાદરતેઝકાઈયા પજ્જત્તગા,  
૨. બાદરતસકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૪. બાદરનિગોદા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૫. બાદરપુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૬. બાદરઆઝકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૭. બાદરવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૮. સુહુમતેઝકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૯. સુહુમપુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૦. સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૧. સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૨. સુહુમનિગોદા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૩. બાદરવણસ્સઙ્કાઈયાપજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
૧૪. બાદરાપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૫. સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૬. સુહુમા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમાણં બાદરાણ ય પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સબ્વત્થોવા બાદરાપજ્જત્તગા,  
૨. બાદરા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) પ્રત્યેક શરીરબાદરવનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૫. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૬. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૭. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૮. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૯. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૧૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૧૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૧૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૩. (તેનાથી) બાદરવનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે,  
૧૪. (તેનાથી) બાદર પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૧૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ અને બાદર જીવોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -ચાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર પર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગુણા છે,

૩. સુહુમા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમપુઢવિકાઇયાણં બાદરપુઢવિકાઇયાણ ય પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરપુઢવિકાઇયા પજ્જત્તગા,
૨. બાદરપુઢવિકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમપુઢવિકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમપુઢવિકાઇયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમઆઝકાઇયાણં બાદરઆઝકાઇયાણ ય પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરઆઝકાઇયા પજ્જત્તગા,
૨. બાદરઆઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમઆઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમઆઝકાઇયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમતેઝકાઇયાણં બાદરતેઝકાઇયાણ ય પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરતેઝકાઇયા પજ્જત્તગા,
૨. બાદરતેઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમતેઝકાઇયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમતેઝકાઇયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।
૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.
૩. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અને બાદર પૃથ્વીકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,
૩. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકો અને બાદર અપ્કાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર અપ્કાયિક પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) બાદર અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.
૩. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકો અને બાદર તેજસ્કાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમવાઝકાઈયાણં બાદરવાઝ-  
કાઈયાણ ય પજ્જત્તાઽપજ્જત્તગાણ ય કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

ઉ. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરવાઝકાઈયાપજ્જત્તગા,

૨. બાદરવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૩. સુહુમવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૪. સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયાણં બાદરવણ-  
સ્સઙ્કાઈયાણ ય પજ્જત્તાઽપજ્જત્તગાણ ય કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

ઉ. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરવણસ્સઙ્કાઈયા  
પજ્જત્તગા,

૨. બાદરવણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૩. સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૪. સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમનિગોદાણં બાદરનિગોદાણ  
ય પજ્જત્તાઽપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

ઉ. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરનિગોદા પજ્જત્તગા,

૨. બાદરનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૩. સુહુમનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

૪. સુહુમનિગોદા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! સુહુમાણં, સુહુમપુઠ્ઠવિકાઈયાણં,  
સુહુમઆઝકાઈયાણં, સુહુમતેઝકાઈયાણં,  
સુહુમવાઝકાઈયાણં, સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયાણં,

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અને બાદર  
વાયુકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી  
કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર વાયુકાયિક  
પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) બાદર વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અને બાદર  
વનસ્પતિકાયિકોના પર્યાપ્તકો અને  
અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર વનસ્પતિકાયિક  
પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ નિગોદો અને બાદર નિગોદોના  
પર્યાપ્તકો અને અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી  
થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક  
સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ જીવો, સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકો,  
સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકો, સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકો, સૂક્ષ્મ  
વાયુકાયિકો, સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકો,

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્



સુહુમનિગોદાણં, બાદરાણં, બાદરપુઢવિકાઙ્યાણં,  
બાદર આઙકાઙ્યાણં, બાદરતેઙકાઙ્યાણં,  
બાદરવાઙકાઙ્યાણં, બાદરવણસ્સઙકાઙ્યાણં,  
પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙકાઙ્યાણં, બાદરનિગોદાણં,  
બાદરતસકાઙ્યાણ ય પજ્જત્તાઙપજ્જત્તગાણ ય  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સઘ્વત્થોવા બાદરતેઙકાઙ્યા  
પજ્જત્તગા,  
૨. બાદરતસકાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. બાદરતસકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૪. પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙકાઙ્યા પજ્જત્તગા  
અસંખેજ્જગુણા,  
૫. બાદરનિગોદા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૬. બાદરપુઢવિકાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૭. બાદરઆઙકાઙ્યા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૮. બાદરવાઙકાઙ્યા પજ્જગા અસંખેજ્જગુણા,  
૯. બાદરતેઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૦. પત્તેયસરીરબાદરવણસ્સઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા  
અસંખેજ્જગુણા,  
૧૧. બાદરનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૨. બાદરપુઢવિકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૩. બાદરઆઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૪. બાદરવાઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૧૫. સુહુમતેઙકાઙ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,

સૂક્ષ્મનિગોદો, બાદરજ્જવો, બાદર પૃથ્વીકાઙ્યાિકો,  
બાદર અપ્કાઙ્યાિકો, બાદર તેજસ્કાઙ્યાિકો, બાદર  
વાયુકાઙ્યાિકો, બાદર વનસ્પતિકાઙ્યાિકો, પ્રત્યેક  
શરીર બાદર વનસ્પતિકાઙ્યાિકો, બાદર નિગોદો  
અને બાદર ત્રસકાઙ્યાિકોના પર્યાપ્તકો અને  
અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા બાદર તેજસ્કાઙ્યાિક  
પર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાઙ્યાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) બાદર ત્રસકાઙ્યાિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) પ્રત્યેકશરીરબાદરવનસ્પતિકાઙ્યાિક  
પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૫. (તેનાથી) બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાત  
ગુણા છે,  
૬. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાઙ્યાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૭. (તેનાથી) બાદર અપ્કાઙ્યાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૮. (તેનાથી) બાદર વાયુકાઙ્યાિક પર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૯. (તેનાથી) બાદર તેજસ્કાઙ્યાિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૦. (તેનાથી) પ્રત્યેકશરીરબાદરવનસ્પતિકાઙ્યાિક  
અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૧. (તેનાથી) બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૨. (તેનાથી) બાદર પૃથ્વીકાઙ્યાિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૩. (તેનાથી) બાદર અપ્કાઙ્યાિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૪. (તેનાથી) બાદર વાયુકાઙ્યાિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,  
૧૫. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાઙ્યાિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણા છે,

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાશ્વતમ્

૧૬. સુહુમપુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૧૭. સુહુમઆઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૧૮. સુહુમવાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૧૯. સુહુમતેઝકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૨૦. સુહુમપુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૨૧. સુહુમઆઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૨૨. સુહુમવાઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૨૩. સુહુમનિગોદા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૨૪. સુહુમનિગોદા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,
૨૫. બાદરવણસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા,
૨૬. બાદર પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૨૭. બાદર વણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૨૮. બાદરા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૨૯. બાદરા વિસેસાહિયા,
૩૦. સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,
૩૧. સુહુમા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૩૨. સુહુમવણસ્સઙ્કાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,
૩૩. સુહુમપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૩૪. સુહુમા વિસેસાહિયા ।<sup>૧</sup>

-પણ્ણ.પ. ૩, સુ. ૨૩૭-૨૫૧

૧૪૫. વિત્થરઓ સકાઈય-અકાઈય જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

પ. એસિ ણં ભંતે ! સકાઈયા અકાઈયા ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૧૬. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૧૭. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૧૮. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૧૯. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૨૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપ્કાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૨૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૨૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે.
૨૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૫. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે,
૨૬. (તેનાથી) બાદર પર્યાપ્તક જીવ વિશેષાધિક છે.
૨૭. (તેનાથી) બાદર વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૨૮. (તેનાથી) બાદર અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૨૯. (તેનાથી) બાદર વિશેષાધિક છે,
૩૦. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩૧. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૩૨. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,
૩૩. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,
૩૪. (તેનાથી) સૂક્ષ્મ વિશેષાધિક છે.

૧૪૫. વિસ્તારથી સકાયિક-અકાયિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ :  
પ્ર. ભંતે ! આ સકાયિક અને અકાયિક જીવોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૧. જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૨૧ (આ)

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા અકાહ્યા,  
૨. સકાહ્યા અણંતગુણા ।  
- જીવા પડિ. ૧, સુ. ૨૩૨

૫. એસિ ણં ભંતે ! સકાહ્યાણં, પુઢવિકાહ્યાણં,  
આઝકાહ્યાણં, તેઝકાહ્યાણં, વાઝકાહ્યાણં,  
વણસસહ્યાણં, તસકાહ્યાણં, અકાહ્યાણ ય  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહ્યા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસકાહ્યા,  
૨. તેઝકાહ્યા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. પુઢવિકાહ્યા વિસેસાહ્યા,  
૪. આઝકાહ્યા વિસેસાહ્યા,  
૫. વાઝકાહ્યા વિસેસાહ્યા,  
૬. અકાહ્યા અણંતગુણા,  
૭. વણસસહ્યાણ અસંખેજ્જગુણા,<sup>૧</sup>  
૮. સકાહ્યા વિસેસાહ્યા,<sup>૨</sup>

૫. એસિ ણં ભંતે ! સકાહ્યાણં, પુઢવિકાહ્યાણં,  
આઝકાહ્યાણં, તેઝકાહ્યાણં, વાઝકાહ્યાણં,  
વણસસહ્યાણં, તસકાહ્યાણ અપજ્જત્તગાણ  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહ્યા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસકાહ્યા અપજ્જત્તગા,  
૨. તેઝકાહ્યા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. પુઢવિકાહ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહ્યા,  
૪. આઝકાહ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહ્યા,  
૫. વાઝકાહ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહ્યા,  
૬. વણસસહ્યાણ અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
૭. સકાહ્યા અપજ્જત્તગા વિસેસાહ્યા ।

૫. એસિ ણં ભંતે ! સકાહ્યાણં, પુઢવિકાહ્યાણં,  
આઝકાહ્યાણં, તેઝકાહ્યાણં, વાઝકાહ્યાણં,  
વણસસહ્યાણં, તસકાહ્યાણ ય પજ્જત્તગાણં  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહ્યા વા ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા અકાહિક છે,  
૨. (તેનાથી) સકાહિક અનન્તગુણા છે.

૫. ભંતે ! આ સકાહિક, પૃથ્વીકાહિક, અપ્કાહિક,  
તેજસ્કાહિક, વાયુકાહિક, વનસ્પતિકાહિક,  
ત્રસકાહિક અને અકાહિક જીવોમાં કોણ કોનાથી  
થોડા -યાવત્- વિશેષાહિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા ત્રસકાહિક છે,  
૨. (તેનાથી) તેજસ્કાહિક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) પૃથ્વીકાહિક વિશેષાહિક છે,  
૪. (તેનાથી) અપ્કાહિક વિશેષાહિક છે,  
૫. (તેનાથી) વાયુકાહિક વિશેષાહિક છે,  
૬. (તેનાથી) અકાહિક અનન્તગુણા છે,  
૭. (તેનાથી) વનસ્પતિકાહિક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૮. (તેનાથી) સકાહિક વિશેષાહિક છે.

૫. ભંતે ! આ સકાહિક, પૃથ્વીકાહિક, અપ્કાહિક,  
તેજસ્કાહિક, વાયુકાહિક, વનસ્પતિકાહિક અને  
ત્રસકાહિક અપર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા  
-યાવત્- વિશેષાહિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા ત્રસકાહિક અપર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) તેજસ્કાહિક અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત  
ગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) પૃથ્વીકાહિક અપર્યાપ્તક  
વિશેષાહિક છે,  
૪. (તેનાથી) અપ્કાહિક અપર્યાપ્તક  
વિશેષાહિક છે,  
૫. (તેનાથી) વાયુકાહિક અપર્યાપ્તક  
વિશેષાહિક છે,  
૬. (તેનાથી) વનસ્પતિકાહિક અપર્યાપ્તક અનન્ત  
ગુણા છે,  
૭. (તેનાથી) સકાહિક અપર્યાપ્તક વિશેષાહિક છે.

૫. ભંતે ! આ સકાહિક, પૃથ્વીકાહિક, અપ્કાહિક,  
તેજસ્કાહિક, વાયુકાહિક, વનસ્પતિકાહિક અને  
ત્રસકાહિક પર્યાપ્તકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા  
-યાવત્- વિશેષાહિક છે ?

૧. (ક) વિયા. સ. ૨૬, ડ. ૩, સુ. ૧૧૯

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૫૨ બરાબર છે વનસ્પતિકાહ અનન્તગુણા છે,

૨. જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૩

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસકાઈયા પજ્જત્તગા,  
૨. તેઝકાઈયા પજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. પુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૪. આઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૫. વાઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૬. વણસસંઠકાઈયા પજ્જત્તગા અણંતગુણા,

૭. સકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા ।

- પ. એસિ ણં ભંતે ! સકાઈયા પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા સકાઈયા અપજ્જત્તગા,  
૨. સકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

- પ. એસિ ણં ભંતે ! પુઢવિકાઈયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા પુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા,  
૨. પુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

- પ. એસિ ણં ભંતે ! આઝકાઈયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા આઝકાઈયા અપજ્જત્તગા,  
૨. આઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।

- પ. એસિ ણં ભંતે ! તેઝકાઈયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તેઝકાઈયા અપજ્જત્તગા,  
૨. તેઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,

- પ. એસિ ણં ભંતે ! વાઝકાઈયાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગુણા છે,

૩. (તેનાથી) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૪. (તેનાથી) અપ્કાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૫. (તેનાથી) વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૬. (તેનાથી) વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક અનન્તગુણા છે,

૭. (તેનાથી) સકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે.

- પ્ર. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક સકાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સકાયિક અપર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) સકાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.

- પ્ર. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક પૃથ્વીકાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગુણા છે.

- પ્ર. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક અપ્કાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) અપ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગુણા છે.

- પ્ર. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા અપર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક છે,  
૨. (તેનાથી) પર્યાપ્તક તેજસ્કાયિક સંખ્યાત ગુણા છે.

- પ્ર. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક વાયુકાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા વાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા,  
૨. વાઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! વણસ્સઈકાઈયાણં પજ્જત્તાઽ-  
પજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાબ-  
વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા વણસ્સઈકાઈયા  
અપજ્જત્તગા,  
૨. વણસ્સઈકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।
૫. એસિ ણં ભંતે ! તસકાઈયાણં પજ્જત્તાઽપજ્જત્તગાણ  
ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાબ- વિસેસાહિયા  
વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસકાઈયા પજ્જત્તગા,  
૨. તસકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા ।<sup>૧</sup>
૫. એસિ ણં ભંતે ! સકાઈયાણં, પુઢવિકાઈયાણં,  
આઝકાઈયાણં, તેઝકાઈયાણં, વાઝકાઈયાણં,  
વણસ્સઈકાઈયાણં, તસકાઈયાણં ય  
પજ્જત્તાઽપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાબ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસકાઈયા પજ્જત્તગા,  
૨. તસકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. તેઝકાઈયા અપજ્જત્તગા અસંખેજ્જગુણા,  
૪. પુઢવિકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૫. આઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૬. વાઝકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૭. તેઝકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,  
૮. પુઢવિકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૯. આઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
૧૦. વાઝકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા અપર્યાપ્તક વાયુકાયિક છે,  
૨. (તેનાથી) પર્યાપ્તક વાયુકાયિક સંખ્યાત  
ગુણ છે.
૫. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક  
વનસ્પતિકાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા અપર્યાપ્તક  
વનસ્પતિકાયિક છે,  
૨. (તેનાથી) પર્યાપ્તક વનસ્પતિકાયિક  
સંખ્યાતગુણ છે.
૫. ભંતે ! આ પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક  
ત્રસકાયિકોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પર્યાપ્તક ત્રસકાયિક છે,  
૨. (તેનાથી) અપર્યાપ્તક ત્રસકાયિક  
અસંખ્યાતગુણ છે.
૫. ભંતે ! આ સકાયિક, પૃથ્વીકાયિક, અપ્કાયિક,  
તેજસ્કાયિક, વાયુકાયિક, વનસ્પતિકાયિક અને  
ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તકમાંથી કોણ  
કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા ત્રસકાયિક પર્યાપ્તક છે,  
૨. (તેનાથી) ત્રસકાયિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણ છે,  
૩. (તેનાથી) તેજસ્કાયિક અપર્યાપ્તક  
અસંખ્યાતગુણ છે,  
૪. (તેનાથી) પૃથ્વીકાયિક અપર્યાપ્તક  
વિશેષાધિક છે,  
૫. (તેનાથી) અપ્કાયિક અપર્યાપ્તક  
વિશેષાધિક છે,  
૬. (તેનાથી) વાયુકાયિક અપર્યાપ્તક  
વિશેષાધિક છે,  
૭. (તેનાથી) તેજસ્કાયિક પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણ છે,  
૮. (તેનાથી) પૃથ્વીકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૯. (તેનાથી) અપ્કાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
૧૦. (તેનાથી) વાયુકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,

૧૧. વળસસકાઈયા અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
 ૧૨. સકાઈયા અપજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૧૩. વળસસકાઈયા પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા,  
 ૧૪. સકાઈયા પજ્જત્તગા વિસેસાહિયા,  
 ૧૫. સકાઈયા વિસેસાહિયા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૩૨ - ૨૩૬

#### ૧૪૬. તસ-થાવરાણં અપ્પવહુત્તં -

- પ. એસિ ણં ભંતે ! તસાણં થાવરાણ ય કયરે  
 કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?  
 ડ. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસા,  
 ૨. થાવરા અણંતગુણા ।

- જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૩

#### ૧૪૭. પરિત્તાઈ જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

- પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં પરિત્તાણં, અપરિત્તાણં,  
 નો પરિત્તનો અપરિત્તાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
 વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?  
 ડ. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા પરિત્તા,  
 ૨. નોપરિત્ત નો અપરિત્તા અણંતગુણા,  
 ૩. અપરિત્તા અણંતગુણા ।<sup>૨</sup>

- પળ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૬૫

#### ૧૪૮. ભવસિદ્ધિયાઈ જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

- પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં ભવસિદ્ધિયાણં  
 અભવસિદ્ધિયાણં, ણોભવસિદ્ધિય ણો  
 અભવસિદ્ધિયાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા  
 -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?  
 ડ. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા અભવસિદ્ધિયા,  
 ૨. ણો ભવસિદ્ધિય ણો અભવસિદ્ધિયા અણંતગુણા,  
 ૩. ભવસિદ્ધિયા અણંતગુણા ।<sup>૩</sup>

- પળ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૬૯

૧૧. (તેનાથી) વનસ્પતિકાયિક અપર્યાપ્તક  
 અનન્તગુણા છે,  
 ૧૨. (તેનાથી) સકાયિક અપર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
 ૧૩. (તેનાથી) વનસ્પતિકાયિક પર્યાપ્તક  
 સંખ્યાતગુણા છે,  
 ૧૪. (તેનાથી) સકાયિક પર્યાપ્તક વિશેષાધિક છે,  
 ૧૫. (તેનાથી) સકાયિક વિશેષાધિક છે.

#### ૧૪૬. તસ અને સ્થાવરોનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! આ તસ અને સ્થાવર કોણ કોનાથી થોડા  
 -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા તસ છે,  
 ૨. (તેનાથી) સ્થાવર જીવ અનન્તગુણા છે.

#### ૧૪૭. પરીતાઈ જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! આ પરીત, અપરીત અને નોપરીત  
 નો અપરીત જીવોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા  
 -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પરીત જીવ છે,  
 ૨. (તેનાથી) નો પરીત- નો અપરીત જીવ  
 અનન્તગુણા છે,  
 ૩. (તેનાથી) અપરીત જીવ અનન્તગુણા છે.

#### ૧૪૮. ભવસિદ્ધિકાઈ જીવોનું અલ્પબહુત્વ -

- પ્ર. ભંતે ! આ ભવસિદ્ધિક, અભવસિદ્ધિક અને નો-  
 ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવોમાંથી કોણ  
 કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા અભવસિદ્ધિક જીવ છે,  
 ૨. (તેનાથી) નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક  
 જીવ અનન્તગુણા છે,  
 ૩. (તેનાથી) ભવસિદ્ધિક જીવ અનન્તગુણા છે.

૧. જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૩

૨. જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૩૮

૩. જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૪૨

## ૧૪૯. તસાઈ જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

- પ. એસિ ણં ભંતે ! તસાણં, થાવરાણં, નો તસ-નો થાવરાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તસા,  
૨. નો તસા-નો થાવરા અણંતગુણા,  
૩. થાવરા અણંતગુણા ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૪૩

## ૧૫૦. પજ્જત્તાઈ જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

- પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં પજ્જત્તગાણં, અપજ્જત્તગાણં, નો પજ્જત્ત નો અપજ્જત્તગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા નો પજ્જત્તગા નો અપજ્જત્તગા,  
૨. અપજ્જત્તગા અણંતગુણા,  
૩. પજ્જત્તગા સંખેજ્જગુણા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૬૬

## ૧૫૧. નવવિહ વિવક્ખયા ઈગિંદિયાઈ જીવાણં અપ્પવહુત્તં -

- પ. એસિ ણં ભંતે ! ઈગિંદિયાણં, બેહિંદિયાણં, તેહિંદિયાણં, ચરિંદિયાણં, ણેરહિયાણં, પંચેદિયતિરિક્ખ- જોણિયાણં, મણુસ્સાણં, દેવાણં, સિદ્ધાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા મણુસ્સા,  
૨. ણેરહિયા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. દેવા અસંખેજ્જગુણા,  
૪. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા અસંખેજ્જગુણા,  
૫. ચરિંદિયા વિસેસાહિયા,  
૬. તેહિંદિયા વિસેસાહિયા,  
૭. બેહિંદિયા વિસેસાહિયા,  
૮. સિદ્ધા અણંતગુણા,  
૯. ઈગિંદિયા અણંતગુણા ।

- જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૨૫૬

## ૧૪૯. ત્રસાદિ જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! આ ત્રસ, સ્થાવર અને નો ત્રસ નો સ્થાવરોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા ત્રસ છે,  
૨. (તેનાથી) નો ત્રસ નોસ્થાવર (સિદ્ધ) અનન્તગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) સ્થાવર અનન્તગુણા છે.

## ૧૫૦. પર્યાપ્તિકાદિ જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! આ પર્યાપ્તિક, અપર્યાપ્તિક અને નો પર્યાપ્તિક નો અપર્યાપ્તિક જીવોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા નો પર્યાપ્તિક નો અપર્યાપ્તિક જીવ છે,  
૨. (તેનાથી) અપર્યાપ્તિક જીવ અનન્તગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) પર્યાપ્તિક જીવ સંખ્યાતગુણા છે.

## ૧૫૧. નવવિધ વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! આ એકેન્દ્રિયો, દ્વિન્દ્રિયો, ત્રેઈન્દ્રિયો, ચરિન્દ્રિયો, નૈરચિકો, પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો, મનુષ્યો, દેવો અને સિદ્ધોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા મનુષ્ય છે,  
૨. (તેનાથી) નૈરચિક અસંખ્યાતગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) દેવ અસંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક અસંખ્યાત ગુણા છે,  
૫. (તેનાથી) ચરિન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,  
૬. (તેનાથી) ત્રેઈન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,  
૭. (તેનાથી) દ્વિન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,  
૮. (તેનાથી) સિદ્ધ અનન્તગુણા છે,  
૯. (તેનાથી) એકેન્દ્રિય અનન્તગુણા છે.

૧૫૨. પઢમાપઢમસમયવિવક્ષયા ઇગિંદિયાઇ અપ્પબહુત્તં-

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! પઢમસમય ઇગિંદિયાણં -જાવ-  
પઢમસમય પંચિંદિયાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વેસિંસવ્વત્થોવા પઢમસમયપંચેંદિયા,  
૨. પઢમસમયચરિંદિયા વિસેસાહિયા,

૩. પઢમસમયતેઇંદિયા વિસેસાહિયા,

૪. પઢમસમયવેઇંદિયા વિસેસાહિયા,

૫. પઢમસમયઇગિંદિયા વિસેસાહિયા ।

એવં અપઢમસમયિગા વિ,

ણવરે- અપઢમસમયઇગિંદિયા અણંતગુણા ।

દોણં અપ્પાબહુયં સવ્વત્થોવા પઢમસમયઇગિંદિયા,

અપઢમસમયઇગિંદિયા અણંતગુણા ।

સેસાણં સવ્વત્થોવા પઢમસમયિકા, અપઢ-  
મસમયિકા અસંખેજ્જગુણા ।

પ. ઇસિ ણં ભંતે ! પઢમસમયઇગિંદિયાણં -જાવ-  
પઢમસમય પંચિંદિયાણં, અપઢમસમયઇગિંદિયાણં  
-જાવ- અપઢમસમયપંચિંદિયાણ ય કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા પઢમસમયપંચેંદિયા,

૨. પઢમસમયચરિંદિયા વિસેસાહિયા,

૩. પઢમસમયતેઇંદિયા વિસેસાહિયા,

૪. પઢમસમય વેઇંદિયા વિસેસાહિયા,

૫. પઢમસમયઇગિંદિયા વિસેસાહિયા,

૬. અપઢમસમયપંચિંદિયા અસંખેજ્જગુણા,

૧૫૨. પ્રથમાપ્રથમસમયની વિવક્ષાથી એકેન્દ્રિયાદિકોનું  
અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ પ્રથમ સમય એકેન્દ્રિયો -યાવત્-  
પ્રથમ સમય પંચેન્દ્રિયોમાં કોણ કોનાથી થોડા  
-યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પ્રથમસમય પંચેન્દ્રિય છે,  
૨. (તેનાથી) પ્રથમ સમય ચરિન્દ્રિય  
વિશેષાધિક છે,

૩. (તેનાથી) પ્રથમ સમય ત્રેઈન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,

૪. (તેનાથી) પ્રથમ સમય બેઈન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,

૫. (તેનાથી) પ્રથમ સમય એકેન્દ્રિય વિશેષાધિક છે.

આ પ્રમાણે અપ્રથમ સમયનો અલ્પબહુત્વ પણ  
જાણવું જોઈએ.

વિશેષ : અપ્રથમ સમય એકેન્દ્રિય અનન્તગુણા છે.

બંનેનો અલ્પબહુત્વ : બધાથી થોડા પ્રથમ સમય  
એકેન્દ્રિય છે.

(તેનાથી) અપ્રથમ સમય એકેન્દ્રિય અનન્તગુણા છે.

બાકીમાં બધાથી થોડા પ્રથમ સમયવાળા છે.

અને અપ્રથમ સમયવાળા અસંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ પ્રથમસમય એકેન્દ્રિય -યાવત્- પ્રથમ  
સમય પંચેન્દ્રિય, અપ્રથમ સમય એકેન્દ્રિય -યાવત્-  
અપ્રથમ સમય પંચેન્દ્રિયોમાંથી કોણ કોનાથી  
અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. બધાથી થોડા અલ્પ પ્રથમ સમય  
પંચેન્દ્રિય છે,

૨. (તેનાથી) પ્રથમ સમય ચરિન્દ્રિય  
વિશેષાધિક છે,

૩. (તેનાથી) પ્રથમ સમય ત્રેઈન્દ્રિય  
વિશેષાધિક છે,

૪. (તેનાથી) પ્રથમ સમય બેઈન્દ્રિય  
વિશેષાધિક છે,

૫. (તેનાથી) પ્રથમ સમય એકેન્દ્રિય  
વિશેષાધિક છે,

૬. (તેનાથી) અપ્રથમ સમય પંચેન્દ્રિય  
અસંખ્યાતગુણા છે,



૭. અપદમસમયચરિદિયા વિસેસાહિયા,

૮. અપદમસમયતેઈદિયા વિસેસાહિયા,

૯. અપદમસમયવેઈદિયા વિસેસાહિયા,

૧૦. અપદમસમયેઈદિયા અણંતગુણા ।

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૩૦

૧૫૩. નિગોદાણં દ્વ્વટ્ઠયાઈ વિવક્ષયા અપ્પવહુત્તં-

પ. એસિ ણં ભંતે ! ણિગોદાણં સુહુમાણં બાદરાણં પજ્જત્તાણં-અપજ્જત્તાણં-દ્વ્વટ્ઠયાએ પએસટ્ઠયાએ દ્વ્વટ્ઠપએસટ્ઠયાએ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા બાદરણિગોદા પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ,

૨. બાદરણિગોદા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. સુહુમણિગોદા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૪. સુહુમણિગોદા પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ સંખેજ્જગુણા,

એવં પએસટ્ઠયાએ વિ.

દ્વ્વટ્ઠ પએસટ્ઠયાએ-

૧. સવ્વત્થોવા બાદરણિગોદા પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ,

૨. બાદરણિગોદા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. સુહુમણિગોદા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૪. સુહુમણિગોદા પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ઠયાએ સંખેજ્જગુણા,

૫. સુહુમણિગોદેહિંતો પજ્જત્તાએહિંતો દ્વ્વટ્ઠયાએ બાદરણિગોદા પજ્જત્તા પએસટ્ઠયાએ અણંતગુણા,

૬. બાદરણિગોદા અપજ્જત્તા પએસટ્ઠયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૭. (તેનાથી) અપ્રથમ સમય ચરિદિન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,

૮. (તેનાથી) અપ્રથમ સમય ત્રેઈન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,

૯. (તેનાથી) અપ્રથમ સમય બેઈન્દ્રિય વિશેષાધિક છે,

૧૦. (તેનાથી) અપ્રથમસમય એકેન્દ્રિય અનન્તગુણા છે.

૧૫૩. નિગોદનું દ્રવ્યાર્થાદિની અપેક્ષાએ અલ્પ બહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આં સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા નિગોદોમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, પ્રદેશની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય-પ્રદેશની અપેક્ષાએ કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.

આ પ્રમાણે પ્રદેશની અપેક્ષાથી પણ કહેવું જોઈએ.

દ્રવ્ય-પ્રદેશની અપેક્ષાએ :

૧. બધાથી થોડા દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,

૫. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તકથી બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક પ્રદેશની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે,

૬. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. સુહુમણિગોદા અપજ્જતા પ્પસટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા ।

૮. સુહુમણિગોદા પ્પજ્જતા પ્પસટ્ટયાએ સંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ પ્પં ભંતે ! ણિગોદજીવાણં સુહુમાણં, બાદરાણં  
પ્પજ્જતાણં-અપ્પજ્જતાણં દ્વ્વટ્ટયાએ પ્પસટ્ટયાએ  
દ્વ્વટ્ટપ્પસટ્ટયાએ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા  
-જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

**દ્વ્વટ્ટયાએ-**

૩. ગોયમા ! ૧. સ્વ્વત્થોવા બાદરણિગોદજીવા  
પ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ,
૨. બાદરણિગોદજીવા અપ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમણિગોદજીવા અપ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમણિગોદજીવા પ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ  
સંખેજ્જગુણા,

**પ્પસટ્ટયાએ -**

૧. સ્વ્વત્થોવા બાદરણિગોદા જીવા પ્પજ્જતા  
પ્પસટ્ટયાએ,
૨. બાદરણિગોદજીવા અપ્પજ્જતા પ્પસટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમણિગોદજીવા અપ્પજ્જતા પ્પસટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમણિગોદજીવા પ્પજ્જતા પ્પસટ્ટયાએ  
સંખેજ્જગુણા,

**દ્વ્વટ્ટ-પ્પસટ્ટયાએ-**

૧. સ્વ્વત્થોવા બાદરણિગોદજીવા પ્પજ્જતા  
દ્વ્વટ્ટયાએ,
૨. બાદરણિગોદજીવા અપ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમણિગોદજીવા અપ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ  
અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમણિગોદજીવા પ્પજ્જતા દ્વ્વટ્ટયાએ  
સંખેજ્જગુણા,

૭. (તેનાથી)પ્રદેશની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. (તેનાથી)પ્રદેશની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક  
નિગોદ જીવોમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાએ, પ્રદેશની  
અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય-પ્રદેશની અપેક્ષાએ કોણ  
કોનાથી અલ્પ -ચાવત્- વિશેષાધિક છે ?

**દ્રવ્યની અપેક્ષા :**

૩. ગૌતમ ! ૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ  
બાદર નિગોદ જીવ પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.

**પ્રદેશની અપેક્ષાએ :**

૧. પ્રદેશની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ બાદર  
નિગોદ જીવ પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ પર્યાપ્તક સંખ્યાત ગુણા છે.

**દ્રવ્ય-પ્રદેશની અપેક્ષાએ :**

૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ બાદર  
નિગોદ જીવ પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાત ગુણા છે,
૪. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,

૫. સુહુમણિગોદજીવેહિંતો પજ્જત્તેહિંતો દવ્વટ્ટયાણ  
વાદરણિગોદજીવા પજ્જત્તા પ્પેસટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૬. વાદર ણિગોદજીવા અપજ્જત્તા પ્પેસટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૭. સુહુમણિગોદજીવા અપજ્જત્તા પ્પેસટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૮. સુહુમણિગોદજીવા પજ્જત્તા પ્પેસટ્ટયાણ  
સંખેજ્જગુણા ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! ણિગોદાણં, ણિગોદજીવાણં,  
સુહુમાણં, વાદરાણં, પજ્જત્તાણં - અપજ્જત્તાણં -  
દવ્વટ્ટયાણ, પ્પેસટ્ટયાણ, દવ્વટ્ટ પ્પેસટ્ટયાણ કયરે  
કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

**દવ્વટ્ટયાણ -**

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા વાદરણિગોદા પજ્જત્તા  
દવ્વટ્ટયાણ,

૨. વાદરણિગોદા અપજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૩. સુહુમણિગોદા અપજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૪. સુહુમણિગોદા પજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ સંખેજ્જગુણા,

૫. સુહુમણિગોદેહિંતો પજ્જત્તેહિંતો દવ્વટ્ટયાણ  
વાદરણિગોદજીવા પજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ અણંતગુણા,

૬. વાદર ણિગોદજીવા અપજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૭. સુહુમણિગોદજીવા અપજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૮. સુહુમણિગોદજીવા પજ્જત્તા દવ્વટ્ટયાણ  
સંખેજ્જગુણા ।

**પ્પેસટ્ટયાણ-**

૧. સવ્વત્થોવા વાદરણિગોદ જીવા પજ્જત્તા  
પ્પેસટ્ટયાણ,

૨. વાદરણિગોદજીવા અપજ્જત્તા પ્પેસટ્ટયાણ  
અસંખેજ્જગુણા,

૫. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તક  
જીવોથી બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ પ્રદેશની  
અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે,

૬. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ  
અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
અપર્યાપ્તક જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
પર્યાપ્તક જીવ સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! આ સૂક્ષ્મ બાદર પર્યાપ્તક અને અપર્યાપ્તક  
નિગોદ અને નિગોદ જીવોમાં દ્રવ્યની અપેક્ષાએ,  
પ્રદેશની અપેક્ષાએ તથા દ્રવ્ય-પ્રદેશની અપેક્ષાએ  
કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

**દ્રવ્યની અપેક્ષાએ :**

૩. ગૌતમ ! ૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ  
બાદર નિગોદ જીવ પર્યાપ્તક છે,

૨. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે,

૫. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ પર્યાપ્તકોથી  
બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક જીવ અનન્તગુણા છે,

૬. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૭. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,

૮. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ સૂક્ષ્મ નિગોદ  
જીવ પર્યાપ્તક સંખ્યાતગુણા છે.

**પ્રદેશની અપેક્ષાએ :**

૧. પ્રદેશની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ પર્યાપ્તક  
બાદર નિગોદ જીવ છે,

૨. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક  
બાદર નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,

૩. સુહુમણિગોદજીવા અપજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમણિગોદજીવા પ્પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ સંખેજ્જગુણા,
૫. સુહુમણિગોદજીવેહિંતો પ્પજ્જત્તાએહિંતો પ્પસટ્ટયાએ વાદરણિગોદા પ્પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અણંતગુણા,
૬. વાદરણિગોદા અપજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૭. સુહુમણિગોદા અપજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૮. સુહુમણિગોદા પ્પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ સંખેજ્જગુણા ।

### દ્વ્વટ્ટ-પ્પસટ્ટયાએ-

૧. સ્વત્થોવા વાદરણિગોદા પ્પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ,
૨. વાદરણિગોદા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૩. સુહુમણિગોદા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૪. સુહુમણિગોદા પ્પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ સંખેજ્જગુણા,
૫. સુહુમણિગોદેહિંતો પ્પજ્જત્તાએહિંતો દ્વ્વટ્ટયાએ વાદરણિગોદજીવા પ્પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અણંતગુણા,
૬. વાદરણિગોદજીવા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૭. સુહુમણિગોદજીવા અપજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,
૮. સુહુમણિગોદજીવા પ્પજ્જત્તા દ્વ્વટ્ટયાએ સંખેજ્જગુણા ।
૯. સુહુમણિગોદજીવેહિંતો પ્પજ્જત્તાએહિંતો દ્વ્વટ્ટયાએ વાદરણિગોદજીવા પ્પજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા ।
૧૦. વાદરણિગોદજીવા અપજ્જત્તા પ્પસટ્ટયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ સંખ્યાતગુણા છે,
૫. પ્રદેશની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોથી બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક અનંતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ બાદર નિગોદ અપર્યાપ્તક અસંખ્યાતગુણા છે,
૭. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મનિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,
૮. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ સંખ્યાતગુણા છે.

### દ્રવ્ય-પ્રદેશની અપેક્ષાએ :

૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ બાદર નિગોદ પર્યાપ્તક છે,
૨. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ અસંખ્યાતગુણા છે,
૪. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ સંખ્યાતગુણા છે,
૫. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદોથી પર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ પ્રદેશની અપેક્ષાએ અનંતગુણા છે,
૬. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૭. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,
૮. (તેનાથી) દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ સંખ્યાતગુણા છે,
૯. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોથી પર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ પ્રદેશની અપેક્ષાએ અસંખ્યાતગુણા છે,
૧૦. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,

૧૧. સુહુમણિગોદજીવા અપજ્જત્તા પएसद्वयाए असंखेज्जगुणा,  
 ૧૨. સુહુમણિગોદજીવા પજ્જત્તા પएसद्वयाए संखेज्जगुणा,  
 ૧૩. સુહુમણિગોદજીવેહિંતો પજ્જત્તएहिंतो पएसद्वयाए बादरणिगोदा पज्जत्ता पएसद्वयाए अणंतगुणा,  
 ૧૪. बादरणिगोदा अपज्जत्ता पएसद्वयाए असंखेज्जगुणा,  
 ૧૫. સુહુમણિગોદા અપજ્જત્તા પएसद्वयाए असंखेज्जगुणा,  
 ૧૬. સુહુમણિગોદા પજ્જત્તા પएसद्वयाए संखेज्जगुणा।  
 - જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૨૪

૧૧. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૧૨. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ સંખ્યાતગુણા છે,  
 ૧૩. પ્રદેશની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવોથી પર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ પ્રદેશની અપેક્ષાએ અનંતગુણા છે,  
 ૧૪. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક બાદર નિગોદ જીવ અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૧૫. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદજીવ અસંખ્યાતગુણા છે,  
 ૧૬. (તેનાથી) પ્રદેશની અપેક્ષાએ પર્યાપ્તક સૂક્ષ્મ નિગોદ જીવ સંખ્યાતગુણા છે.



## ૯. પ્રથમાપ્રથમ અધ્યયન

જે ભાવ કે અવસ્થા જીવને પહેલીવાર પ્રાપ્ત થાય એ અપેક્ષાએ તે જીવ પ્રથમ કહેવાય તથા પહેલાંથી જ પ્રાપ્ત અવસ્થાની અપેક્ષાએ તે અપ્રથમ કહેવાય છે. જેમ જીવને જીવભાવ પહેલેથી જ પ્રાપ્ત છે. માટે તે જીવભાવની અપેક્ષાએ અપ્રથમ છે. પરંતુ સિદ્ધભાવની અપેક્ષાએ સિદ્ધ જીવ પ્રથમ છે. કારણ કે તેને સિદ્ધભાવ પહેલેથી પ્રાપ્ત નથી. આ પ્રમાણે પ્રથમતા અને અપ્રથમતાની અપેક્ષાએ આ અધ્યયનમાં ૧૪ દ્વારથી નિરૂપણ કરેલ છે. તે ૧૪ દ્વાર આ પ્રમાણે છે :-

૧. જીવ, ૨. આહાર, ૩. ભવસિદ્ધિક, ૪. સંજ્ઞી, ૫. લેશ્યા, ૬. દષ્ટિ, ૭. સંયત, ૮. કષાય, ૯. જ્ઞાન, ૧૦. યોગ, ૧૧. ઉપયોગ, ૧૨. વેદ, ૧૩. શરીર અને ૧૪ પર્યાપ્ત.

ચૌદ દ્વારોમાં જીવના પ્રથમાપ્રથમત્વની જે પ્રરૂપણા કરેલ છે તે સામાન્ય જીવની અપેક્ષાએ પણ છે, નૈરયિકથી લઈને વેમાનિક સુધી ૨૪ દંડકોની અપેક્ષાએ પણ છે તથા સિદ્ધોની અપેક્ષાએ પણ છે.

આ વર્ણન એ દષ્ટિ પ્રદાન કરે છે કે કઈ-કઈ એવી અવસ્થાઓ છે જે જીવોમાં પહેલેથી ચાલી આવી રહી છે તથા કઈ એવી અવસ્થાઓ છે જે પ્રથમવાર પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલીક એવી પણ અવસ્થાઓ હોય છે જે કદાચ પ્રથમવાર પ્રાપ્ત થાય છે, તો કદાચ અપ્રથમવાર પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ સમ્યક્દષ્ટિ જીવ સમ્યક્દષ્ટિની અપેક્ષાએ કદાચ પ્રથમ છે અને કદાચ અપ્રથમ છે. મિથ્યાદષ્ટિ જીવ મિથ્યાદષ્ટિની અપેક્ષાએ અપ્રથમ જ હોય છે. પ્રથમ નહીં.

આ પ્રમાણે વિભિન્ન અપેક્ષાઓથી ૧૪ દ્વારોનાં અંતર્ગત પ્રથમત્વ અને અપ્રથમત્વનું વિવેચન કરવામાં આવ્યું છે.



## પઢમાપઢમ અજ્ઞયણં

## પ્રથમ-અપ્રથમ અધ્યયન

સુત્ત -

૧. પઢમાપઢમ લક્ષણં-

જો જેણ પત્તપુવ્વો, સો તેણપઢમઓ હોઈ ।

સેસેસુ હોઈ પઢમો, અપત્તપુવ્વેસુ ભાવેસુ ॥

- વિયા. સ. ૧૮, ડ. ૧, સુ. ૬૩

૨. જીવ-ચ્ચવીસદંડણ્ણુ સિદ્ધેસુ ચ ચ્ચહ્હસદારેહિં પઢમાપઢ-  
મત્ત પરૂવણં-

તેણં કાલેણં તેણં સમણં રાયગિહે -જાવ- એવં વયાસિ-

૧. જીવ દારં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! જીવભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

ડ. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિણ ।

પ. સિદ્ધે ણં ભંતે ! સિદ્ધભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

ડ. ગોયમા ! પઢમે, નો અપઢમે ।

પ. જીવા ણં ભંતે ! જીવભાવેણં કિં પઢમા, અપઢમા ?

ડ. ગોયમા ! નો પઢમા, અપઢમા ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણયા -જાવ- વેમાણિયા ।

પ. સિદ્ધા ણં ભંતે ! સિદ્ધભાવેણં કિં પઢમા, અપઢમા ?

ડ. ગોયમા ! પઢમા, નો અપઢમા ।

૨. આહાર દારં -

પ. આહારણં ભંતે ! જીવે આહારગભાવેણં કિં પઢમે,  
અપઢમે ?

ડ. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિણ ।

સૂત્ર :

૧. પ્રથમ અપ્રથમનું લક્ષણ :

જે જીવનો જે ભાવ (પહેલાંની દશા) પહેલાથી પ્રાપ્ત છે એ અપેક્ષાએ તે જીવ "અપ્રથમ" છે અને જે ભાવ પ્રથમ વાર જ પ્રાપ્ત થાય છે. તે ભાવની અપેક્ષાએ તે જીવ "પ્રથમ" છે.

૨. જીવ ચોવીસદંડક અને સિદ્ધોમાં ચૌદ દારો દારા પ્રથમાપ્રથમત્વનું નિરૂપણ :

તે કાળ અને તે સમયમાં રાજગૃહ નગરમાં -યાવત્- ગૌતમસ્વામીએ આ પ્રમાણે પુછ્યું -

૧. જીવ દાર :

પ્ર. ભંતે ! (એક) જીવ જીવભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ડ. ગૌતમ ! જીવ જીવભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! (એક) સિદ્ધ સિદ્ધભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ડ. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

પ્ર. ભંતે ! (અનેક) જીવ, જીવભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ડ. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નેરયિકોથી વૈમાનિકો સુધી જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! (અનેક) સિદ્ધ સિદ્ધભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ડ. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

૨. આહાર દાર :

પ્ર. ભંતે ! (એક) આહારક જીવ, આહારકભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ડ. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

**પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।**

- પ. અણાહારણં ભંતે ! જીવે અણાહારભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! સિય પઢમે, સિય અપઢમે ।  
દં. ૧-૨૪. નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિણ નો પઢમે, અપઢમે । સિદ્ધે પઢમે, નો અપઢમે ।

- પ. અણાહારગાણં ભંતે ! જીવા અણાહારભાવેણં કિં પઢમા, અપઢમા ?
૩. ગોયમા ! પઢમા વિ, અપઢમા વિ,  
દં. ૧-૨૪. નેરહ્ણ્યા -જાવ- વેમાણિયા નો પઢમા, અપઢમા ।  
સિદ્ધા પઢમા, નો અપઢમા ।

**૩. ભવસિદ્ધિય દારં -**

- પ. ભવસિદ્ધિણં ભંતે ! જીવે ભવસિદ્ધિય ભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।  
દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિણ ।

**પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।**

**એવં અભવસિદ્ધિણ વિ ।**

- પ. નો ભવસિદ્ધિણ નો અભવસિદ્ધિણં ભંતે ! જીવે નો ભવસિદ્ધિણ નો અભવસિદ્ધિણ ભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! પઢમે, નો અપઢમે ।
- પ. નો ભવસિદ્ધિણ નો અભવસિદ્ધિણં ભંતે ! સિદ્ધે નો ભવસિદ્ધિણ નો અભવસિદ્ધિણ ભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! પઢમે, નો અપઢમે ।

**એવં પુહત્તેણ વિ જીવા ય સિદ્ધા ય ।**

**આ પ્રમાણે બહુવચનની અપેક્ષાએ સમજવું જોઈએ.**

- પ્ર. ભંતે ! (એક) અનાહારક જીવ અનાહારભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! ક્યારેક પ્રથમ છે, ક્યારેક અપ્રથમ છે.  
દં. ૧-૨૪. નારકીથી વૈમાનિક સુધી પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે. સિદ્ધ (અનાહારકભાવની અપેક્ષાએ) પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.
- પ્ર. ભંતે ! (અનેક) અનાહારકજીવ અનાહારકભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.  
દં. ૧-૨૪. અનેક નારકીથી વૈમાનિક સુધી પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.  
(અનેક) સિદ્ધ અનાહારકભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

**૩. ભવસિદ્ધિક દાર :**

- પ્ર. ભંતે ! (એક) ભવસિદ્ધિકજીવ ભવસિદ્ધિકભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.  
દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

**આ પ્રમાણે બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ જાણવું જોઈએ.**

**આ પ્રમાણે એક અનેક અભવસિદ્ધિક જીવોની અપેક્ષાએ પણ જાણવું જોઈએ**

- પ્ર. ભંતે ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક જીવ નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક ભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.
- પ્ર. ભંતે ! નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિક સિદ્ધ નો ભવસિદ્ધિક નો અભવસિદ્ધિકભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

**આ પ્રમાણે જીવ અને સિદ્ધ બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ સમજવું જોઈએ.**



૪. સણ્ણીદારં-

પ. સણ્ણી ણં ંતે ! જીવે સણ્ણિભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે,

દં. ૧-૧૧, ૨૦-૨૪. એવં નેરહ્ણ-જાવ- એગિંદિય વિગલિંદિયવજ્જે વેમાણિણે ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

પ. અસણ્ણી જીવે ણં ંતે ! અસણ્ણિભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।

દં. ૧-૨૨. એવં નેરહ્ણ-જાવ- વાણમંતરે ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

પ. નો સણ્ણી નો અસણ્ણી ણં ંતે ! જીવે નો સણ્ણી નો અસણ્ણીભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! પઢમે, નો અપઢમે ।

મણુસ્સે સિદ્ધે વિ એવં ચેવ ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

૫. લેસ્સા દારં -

પ. સલેસે ણં ંતે ! જીવે સલેસી ભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।

દં. ૧-૨૪. એવં ચઝવીસં દંડગા ભાણિયવ્વા ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

કણ્હલેસ્સા-જાવ- સુક્કલેસ્સા વિ એગત્તેણ પુહત્તેણ એવં ચેવ ।

દં. ૧-૨૪. એવં ચઝવીસં દંડગા ભાણિયવ્વા ।

ણવરં - જસ્સ જા લેસ્સા અત્થિ ।

પ. અલેસે ણં ંતે ! જીવે અલેસીભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! પઢમે, નો અપઢમે ।

૪. સંહી દાર :

પ્ર. ભંતે ! સંહી જીવ, સંહીભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૧૧, ૨૦-૨૪. આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયને છોડીને નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

તેના બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! અસંહી જીવ, અસંહીભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૨. આ પ્રમાણે નારકીથી વાણવ્યંતર સુધી જાણવું જોઈએ.

બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! નોસંહી નો અસંહી જીવ નોસંહી નોઅસંહીભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

મનુષ્ય અને સિદ્ધ પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

૫. લેશ્યા દાર :

પ્ર. ભંતે ! સલેશી જીવ સલેશ્યભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે ચોવીસ દંડકનું વર્ણન જાણવું.

બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

આ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશ્યાથી શુક્લલેશ્યા સુધી એક અનેકની અપેક્ષાએ જીવોનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

દં. ૧-૨૪. ચોવીસ દંડકોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ - જે દંડકની જે લેશ્યા હોય તે કહેવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! અલેશી જીવ અલેશી ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.



મણુસ્સે, સિદ્ધે વિ એવં ચેવ ।

એવં પુહત્તેણ વિ ।

૬. દિટ્ઠી દારં -

પ. સમ્મદિટ્ઠીએ ણં ભંતે ! જીવે સમ્મદિટ્ઠીએ ભાવેણં કિં પદ્ધમે, અપદ્ધમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પદ્ધમે, સિય અપદ્ધમે ।

દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪. એવં એગિંદિયવજ્જં -જાવ-વેમાણિય ।

સિદ્ધે પદ્ધમે, નો અપદ્ધમે ।

પુહત્તિયા જીવા પદ્ધમા વિ, અપદ્ધમા વિ ।

દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪. એવં એગિંદિયવજ્જં -જાવ-વેમાણિયા,

સિદ્ધા પદ્ધમા, નો અપદ્ધમા ।

પ. મિચ્છાદિટ્ઠિએ ણં ભંતે ! જીવે મિચ્છાદિટ્ઠિએ ભાવેણં કિં પદ્ધમે, અપદ્ધમે ?

૩. ગોયમા ! નો પદ્ધમે, અપદ્ધમે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહએ -જાવ-વેમાણિય ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

પ. સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠિએ ણં ભંતે ! જીવે સમ્મામિચ્છાદિટ્ઠિએ ભાવેણં કિં પદ્ધમે, અપદ્ધમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પદ્ધમે, સિય અપદ્ધમે ।

પુહત્તિયા જીવા પદ્ધમા વિ અપદ્ધમા વિ ।

દં. ૧-૧૧, ૨૦-૨૪. એવં એગિંદિય-વિગલિંદિયવજ્જં -જાવ-વેમાણિયા ।

૭. સંજય દારં -

પ. સંજએ ણં ભંતે ! જીવે સંજયભાવેણં કિં પદ્ધમે, અપદ્ધમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પદ્ધમે, સિય અપદ્ધમે ।

મનુષ્ય અને સિદ્ધ પણ આ પ્રમાણે જાણવા.

બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

૬. દષ્ટિ દાર :

પ્ર. ભંતે ! સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ, સમ્યગ્દષ્ટિભાવની અપેક્ષાએ, પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક પ્રથમ છે અને ક્યારેક અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪. આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જીવોને છોડીને વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

બહુવચનની અપેક્ષાએ જીવ પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪. આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જીવોને છોડીને વૈમાનિક સુધીનું વર્ણન જાણવું જોઈએ.

(બહુવચનની અપેક્ષાએ) સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

પ્ર. ભંતે ! મિથ્યાદષ્ટિ જીવ, મિથ્યાદષ્ટિ ભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધીનું વર્ણન જાણવું જોઈએ.

બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિ જીવ સમ્યગ્મિથ્યાદષ્ટિભાવની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્યારેક પ્રથમ છે, ક્યારેક અપ્રથમ છે.

બહુવચનની અપેક્ષાએ જીવ પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

દં. ૧-૧૧, ૨૦-૨૪. એકેન્દ્રિય અને વિક્લેન્દ્રિયને છોડીને (શેષ દંડક) વૈમાનિક સુધી આ પ્રમાણે છે.

૭. સંયત દાર :

પ્ર. ભંતે ! સંયત જીવ સંયત ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્યારેક પ્રથમ છે, ક્યારેક અપ્રથમ છે.

एवं मणुस्से वि ।

पुहत्तेण वि एवं चेव ।

પ. અસંજણં ભંતે ! જીવે અસંજયભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

उ. गोयमा ! नो पदमे, अपदमे ।

दं. १-२४. एवं नेरइए -जाव- वेमाणिए ।

पुहत्तेण वि एवं चेव,

પ. સંજયાસંજણં ભંતે ! જીવે સંજયાસંજયભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

उ. गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे ।

दं. २०-२१. एवं पंचिन्द्रिय-तिरिक्खजोणिए मणुस्से य ।

દં. ૨૦-૨૧. પુહત્તિયા જીવા પંચિન્દ્રિય-તિરિક્ખ જોણિયા મણુસ્સા પદમા વિ, અપદમા વિ ।

नो संजए, नो असंजए, नो संजयासंजए जीवे, सिद्धे पदमे, नो अपदमे ।

पुहत्तेण वि एवं चेव ।

८. कसाय दारं -

પ. સકસાણં ભંતે ! સકસાયભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

उ. गोयमा ! नो पदमे, अपदमे ।

दं. १-२४. एवं नेरइए -जाव- वेमाणिए ।

पुहत्तेण वि एवं चेव ।

પ. કોહકસાણં -જાવ- લોભકસાણં ભંતે ! જીવે કોહકસાયભાવેણં -જાવ- લોભકસાયભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

उ. गोयमा ! नो पदमे, अपदमे ।

दं. १-२४. एवं नेरइए -जाव- वेमाणिए ।

पुहत्तेण वि एवं चेव ।

પ. અકસાણં ભંતે ! જીવે અકસાયભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

उ. गोयमा ! सिय पदमे, सिय अपदमे ।

एवं मणुस्से वि ।

મનુષ્યનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે કરવું જોઈએ.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! અસંયત જીવ અસંયત ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! સંયતાસંયત જીવ સંયતાસંયત ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ક્યારેક પ્રથમ છે, ક્યારેક અપ્રથમ છે.

દં. ૨૦-૨૧. આ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક અને મનુષ્યનું વર્ણન કરવું જોઈએ.

દં ૨૦-૨૧. અનેક જીવ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિક અને મનુષ્ય પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

નો સંયત નો અસંયત અને નો સંયતાસંયત જીવ અને સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ પ્રયતિ શકાય દ્વાર :

પ્ર. ભંતે ! સકષાયી જીવ સકષાય ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! કોધકષાયી -યાવત્- લોભકષાયી જીવ કોધકષાયી ભાવથી -યાવત્- લોભકષાયી ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! અકષાયી જીવ અકષાયી ભાવથી પ્રથમ છે કે- અપ્રથમ છે ?

ઉ. ગૌતમ ! કોઈક પ્રથમ છે અને કોઈક અપ્રથમ છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્યનું વર્ણન જાણવું જોઈએ.

પ. અકસાણં ભંતે ! સિદ્ધે અકસાયભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

૩. ગોયમા ! પદમે, નો અપદમે ।  
પુહત્તેણં જીવા મણુસ્સા પદમા વિ અપદમા વિ ।

સિદ્ધા પદમા નો અપદમા ।

૧. ણાણ દારં-

પ. ણાણી ણં ભંતે ! જીવે ણાણભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પદમે, સિય અપદમે ।  
દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪. એવં એગિંદિયવજ્જં -જાવ-વેમાણિય ।

સિદ્ધે પદમે નો અપદમે ।

પ. ણાણી ણં ભંતે ! જીવા ણાણભાવેણં કિં પદમા, અપદમા ?

૩. ગોયમા ! પદમા વિ. અપદમા વિ ।  
દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪, એવં એગિંદિયવજ્જા -જાવ-વેમાણિયા,

સિદ્ધા-પદમા, નો અપદમા ।

આભિણિબોહિયણાણી -જાવ- મણપજ્જવણાણીણં  
એગત્ત પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

ણવરં - જસ્સ જં અત્થિ ।<sup>૧</sup>

કેવલણાણી જીવે, મણુસ્સે, સિદ્ધે એગત્ત પુહત્તેણં-  
પદમા, નો અપદમા ।

પ. અણ્ણાણી ણં ભંતે ! જીવે અણ્ણાણભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

૩. ગોયમા ! નો પદમે, અપદમે ।  
દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિય ।

એવં મહ્ણાણી, સુયઅણ્ણાણી, વિભંગણાણી ય ।

પ્ર. ભંતે ! અકષાયી સિદ્ધ અકષાયી ભાવથી પ્રથમ છે કે - અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.  
બહુવચનની અપેક્ષાએ અકષાયી જીવ, મનુષ્ય પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

૯. જ્ઞાન દાર :

પ્ર. ભંતે ! જ્ઞાની જીવ જ્ઞાન ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! કોઈક પ્રથમ છે અને કોઈક અપ્રથમ છે.  
દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪. આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયને છોડીને વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

પ્ર. ભંતે ! જ્ઞાની જીવ જ્ઞાન ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.  
દં. ૧-૧૧, ૧૭-૨૪ આ પ્રમાણે એકેન્દ્રિયને છોડીને વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

આભિણિબોધિક જ્ઞાની -ચાવત્- મનઃપર્યાય જ્ઞાની એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ - આ પ્રમાણે જે જીવના જેટલા જ્ઞાન હોય એટલા કહેવા જોઈએ.

કેવલજ્ઞાની જીવ, મનુષ્ય અને સિદ્ધ એકવચન બહુવચનની અપેક્ષાએ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

પ્ર. ભંતે ! અજ્ઞાની જીવ અજ્ઞાન ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.  
દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકીથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે મતિ-અજ્ઞાની, શ્રુત-અજ્ઞાની અને વિભંગજ્ઞાની છે.

૧. (ક) મતિ-શ્રુતજ્ઞાનવાળા ૧૯ દંડક (૧-૧૧, ૧૭માં થી ૨૪માં સુધી)  
(ખ) મતિ-શ્રુત-અવધિજ્ઞાનવાળા ૧૬ દંડક (૧-૧૧, ૨૦માંથી ૨૪માં સુધી.)  
(ગ) મનઃ પર્યાયજ્ઞાનવાળાનો એક દંડક ૨૧માં.

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

૧૦. જોગ દારં-

પ. સજોગી ણં મંતે ! જીવે સજોગીભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।

એવં મણજોગી, વચજોગી, કાયજોગી વિ ।

ણવરં - જસ્સ જં અત્થિ ।<sup>૧</sup>

પ. અજોગી ણં મંતે ! જીવે અજોગીભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! ? નોપઢમે, અપઢમે ।

મણુસ્સે, સિદ્ધે વિ એવં ચેવ ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

૧૧. ઉવઓગ દારં -

પ. સાગારોવઉત્તે ણં મંતે ! જીવે સાગારોવઉત્તભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પઢમે, સિય અપઢમે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહા - જાવ- વેમાણિ ।

સિદ્ધે વિ એવં ચેવ,

પુહત્તેણ સચ્ચે પઢમા વિ, અપઢમા વિ ।

પ. અણાગારોવઉત્તે ણં મંતે ! જીવે અણાગારોવ- ઉત્તભાવેણં કિં પઢમે, અપઢમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પઢમે, સિય અપઢમે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહા - જાવ- વેમાણિ ।

પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

૧૦. જોગ દારં :

પ્ર. ભંતે ! સયોગી જીવ સયોગી ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

આ પ્રમાણે મનયોગી, વચનયોગી અને કાયયોગી પણ છે.

વિશેષ - આ પ્રમાણે જે જીવના જેટલા યોગ હોય એટલા કહેવા જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! અયોગી જીવ અયોગી ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

મનુષ્ય અને સિદ્ધ પણ આ પ્રમાણે છે.

બહુવચનની અપેક્ષાએ આ પ્રમાણે છે.

૧૧. ઉપયોગ દારં :

પ્ર. ભંતે ! સાકારોપયુક્ત જીવ સાકારોપયુક્ત ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! કદાચિત્ પ્રથમ છે અને કદાચિત્ અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નૈરયિક્થી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.

સિદ્ધ પણ આ પ્રમાણે છે.

બહુવચનની અપેક્ષાએ સર્વે જીવ અને ચોવીસ દંડક પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! અનાકારોપયુક્ત જીવ અનાકારોપયુક્ત ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! કદાચિત્ પ્રથમ છે અને કદાચિત્ અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નૈરયિક્થી વૈમાનિક સુધી જાણવું.

બહુવચનનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

૧. (ક) નારકોનાં ૧ દંડક, ભવનવાસીનાં ૧૦ દંડક, ૨૦માં દંડકથી ૨૪ દંડક સુધી ૫ દંડક આ પ્રમાણે ૧૬ દંડક મનયોગીનાં છે.
- (ખ) પાંચ સ્થાવરના પાંચ દંડકોનાં નિષેધ હોવાથી ૧૮ દંડક વચનયોગીના છે.
- (ગ) કાયયોગીનાં ૨૪ દંડક છે.

પ. સાગારોવત્તે ણં ભંતે ! સિદ્ધે સિદ્ધભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

૩. ગોયમા ! પદમે, નો અપદમે,  
**એવં અણાગારોવત્તે વિ ।**  
**પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।**

૧૨. વેય દારં-

પ. સવેદમે ણં ભંતે ! જીવે સવેદગભાવેણં કિં પદમે અપદમે ?

૩. ગોયમા ! નો પદમે, અપદમે ।  
**દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિ ।**

ણવરં-જસ્સ જો વેદો અત્થિ ।<sup>૧</sup>

**પુહત્તેણ વિ એવં ચેવ ।**

**એવં ઇત્થિવેણ, પુરિસવેણ, ણપુંસગવેણ વિ**  
**એગત્ત-પુહત્તેણં ।**

પ. અવેદેણં ણં ભંતે ! જીવે અવેદભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

૩. ગોયમા ! સિય પદમે, સિય અપદમે ।

**એવં મણુસ્સે વિ,**

સિદ્ધે પદમે, નો અપદમે ।

**પુહત્તેણં જીવા મણુસ્સા ય પદમા વિ અપદમા વિ ।**

સિદ્ધા પદમા, નો અપદમા ।

૧૩. સરીર દારં -

પ. સસરીરી ણં ભંતે ! જીવે સસરીરભાવેણં કિં પદમે, અપદમે ?

૩. ગોયમા ! નો પદમે, અપદમે ।

**એવં ઓરાલિયસરીરી -જાવ- કમ્મગસરીરી ।**

ણવરં - જસ્સ જં અત્થિ સરીરં ।<sup>૨</sup>

પ્ર. ભંતે ! સાકારોપયુક્ત સિદ્ધ સિદ્ધભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.  
**અનાકારોપયુક્ત પણ આ પ્રમાણે છે.**  
**બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.**

૧૨. વેદ દાર :

પ્ર. ભંતે ! સવેદક જીવ સવેદક ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.  
**દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નૈરયિકથી વૈમાનિક સુધી જાણવું જોઈએ.**

વિશેષ - જેના જે વેદ હોય તે કહેવા જોઈએ.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

આ પ્રમાણે સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, નપુંસકવેદમાં પણ એકવચન અને બહુવચનની અપેક્ષાએ વર્ણન જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! અવેદક જીવ અવેદકભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે કદાચિત્ પ્રથમ છે અને કદાચિત્ અપ્રથમ છે.

મનુષ્યનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

બહુવચનની અપેક્ષાએ જીવ અને મનુષ્ય પ્રથમ પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

સિદ્ધ પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

૧૩. શરીર દાર :

પ્ર. ભંતે ! સશરીરી જીવ સશરીરભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

આ પ્રમાણે ઔદારિક શરીરથી કાર્મણ શરીર સુધી જાણવું.

વિશેષ - જેના જે શરીર હોય તે કહેવા જોઈએ.

૧. (ક) દેવતાઓના ૧૩ દંડકોમાં પણ બે વેદ-સ્ત્રી વેદ અને પુરુષ વેદ છે.

(ખ) નરકના એક દંડક, પાંચ સ્થાવરના ૫ દંડક અને ત્રણ વિકલેન્દ્રિયના ૩ દંડક આ નવ દંડકોમાં એક નપુંસક વેદ છે.

(ગ) તિર્યંચપંચેન્દ્રિય અને મનુષ્ય આ બે દંડકોમાં ત્રણો વેદ છે.

૨. (ક) ઔદારિક શરીર ૧૦ દંડકમાં (૧૨ થી ૨૧)

(ખ) વૈકિય શરીર ૧૭ દંડકમાં (૧-૧૧, ૧૫, ૨૦-૨૪)

(ગ) આહારક શરીર એક દંડકમાં (૨૧)

(ઘ) તેજસ્ કાર્મણ શરીર ૨૩ દંડકમાં.

- પ. આહારગસરીરી ણં ભંતે ! જીવે આહારગસરીરીભાવેણં  
કિં પઢમે, અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! સિય પઢમે, સિય અપઢમે ।

एवं मणुस्से वि ।

पुहत्तेण जीवा मणुस्सा य पढमा वि अपढमा वि,

- પ. અસરીરી ણં ભંતે ! જીવે અસરીરીભાવેણં કિં પઢમે,  
અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! પઢમે, નો અપઢમે,

एवं सिद्धे वि,

पुहत्तेण वि एवं चेव ।

૧૪. પજ્જત્ત દારં -

- પ. પજ્જત્તીહિં ભંતે ! જીવે પજ્જત્તભાવેણં કિં પઢમે,  
અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે,

દં. ૧-૨૪. एवं नेरइए -जाव- वेमाणिए ।

पुहत्तेण वि एवं चेव ।

णवरं- जस्स जा अत्थिं । ?

- પ. અપજ્જત્તીહિં ભંતે ! જીવે અપજ્જત્તભાવેણં કિં  
પઢમે, અપઢમે ?
૩. ગોયમા ! નો પઢમે, અપઢમે ।

દં. ૧-૨૪. एवं नेरइए -जाव- वेमाणिए ।

पुहत्तेण जीवा नो पढमा, अपढमा ।

દં. ૧-૨૪. नेरइया -जाव- वेमाणिया वि एवं चेव ।

- विया स. १८, उ. १, सु. ३-६२

- પ્ર. ભંતે ! આહારકશરીરી જીવ આહારકશરીરી  
ભાવથી પ્રથમ છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! કદાચિત્ પ્રથમ છે અને કદાચિત્  
અપ્રથમ છે.

मनुष्यनुं वर्जन पइ आ प्रमाझे छे.

બહુવચનની અપેક્ષાએ જીવ અને મનુષ્ય પ્રથમ  
પણ છે અને અપ્રથમ પણ છે.

- પ્ર. ભંતે ! અશરીરી જીવ અશરીરી ભાવથી પ્રથમ  
છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! પ્રથમ છે, અપ્રથમ નથી.

सिद्धनुं वर्जन पइ आ प्रमाझे छे.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

૧૪. પર્યાપ્તિ દાર :

- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તિ જીવ પર્યાપ્તિભાવથી પ્રથમ છે  
કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! તે પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નૈરયિક્થી વૈમાનિક  
સુધી જાણવું.

બહુવચનની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ - જેની જેટલી પર્યાપ્તિ છે એટલી જાણવી.

- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તિ જીવ અપર્યાપ્તિભાવથી પ્રથમ  
છે કે અપ્રથમ છે ?
૩. ગૌતમ ! પ્રથમ નથી, અપ્રથમ છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નૈરયિક્થી વૈમાનિક સુધી  
જાણવું.

બહુવચનની અપેક્ષાએ જીવ પ્રથમ નથી, અપ્રથમ  
છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નૈરયિક્થી વૈમાનિકો  
સુધીનું વર્જન જાણવું.



૧. (ક) દેવતાઓના ૧૩ દંડક, નારકોના ૧ દંડક, વિકલેન્દ્રિયોના ૩ દંડક આ ૧૭ દંડકોમાં ૫ પર્યાપ્તિયાં છે.  
(ખ) સ્થાવરોમાં ૫ દંડકમાં ચાર પર્યાપ્તિયાં છે.  
(ગ) તિર્યયપંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યના બે દંડકમાં છ પર્યાપ્તિયાં છે.

## ૯. સંજી અધ્યયન

“સંજિનઃ સમનસ્કાઃ” (તત્ત્વાર્થસૂત્ર અ. ૨, સુ. ૨૫) નાં અનુસાર જે મનવાળા જીવ છે તેને સંજી કહે છે.

સંજી જીવોમાં હિતાહિતનો વિચાર કરવાનું સામર્થ્ય હોય છે. મનના સદ્ભાવમાં તે શિક્ષા, ક્રિયા, ઉપદેશ અને આલાપને ગ્રહણ કરી શકે છે. જેને સંજા હોય છે તેને પણ સંજી કહેવાય છે.

સંજાના વિવિધરૂપ છે. નામને પણ સંજા કહે છે. જ્ઞાનને પણ સંજા કહે છે તથા આહાર, ભય, મૈથુન અને પરિગ્રહને પણ સંજા કહેવાય છે.

પ્રજાપના સૂત્રનાં ભાષા પદમાં જે સ્વર્ણી (સંજી) શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે તે શબ્દ સંકેતને ગ્રહણ કરવા માટે છે. જે બાળક શબ્દ સંકેતથી અર્થ કે પદાર્થને જાણતાં નથી તે પણ એક પ્રકારના અસંજી જ છે. અહીં સંજી શબ્દ સંજાના આ ત્રણે અર્થોથી પૃથક્ અર્થ રાખે છે. મનવાળા જીવ જ અહીં સંજી શબ્દથી અભીષ્ટ છે. તિર્યચ અને મનુષ્ય ગતિના સમનસ્ક સંજી જીવ પ્રાયઃ ગર્ભથી ઉત્પન્ન થાય છે. નરક અને દેવગતિના સમનસ્ક સંજી જીવોનો જન્મ ઉપપાતથી થાય છે, તે ગર્ભથી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના જીવ અસંજી હોય છે. કારણ કે તે મનથી રહિત હોય છે. આ પ્રમાણે બધા વિકલેન્દ્રિય પણ અસંજી હોય છે.

પંચેન્દ્રિય જીવ સંજી પણ હોય છે અને અસંજી પણ હોય છે. આમાં નૈરયિક જીવ, ભવનપતિદેવ અને વાણવ્યંતરદેવ સંજી પણ હોય છે અને અસંજી પણ હોય છે. દેવ અને નરક ગતિમાં અન્ય પંચેન્દ્રિય અસંજી જીવ પણ ઉત્પન્ન થાય છે. માટે પૂર્વભવની અપેક્ષાએ તે અલ્પકાળ સુધી અસંજી રહે છે. તિર્યચ પંચેન્દ્રિય સંજી અને અસંજી બન્ને પ્રકારના હોય છે. તે સંમૂર્છિમ હોવાથી અસંજી અને ગર્ભજ હોવાથી સંજી હોય છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્ય પણ સંમૂર્છિમ હોવાથી અસંજી અને ગર્ભજ હોવાથી સંજી હોય છે. મનુષ્ય જ્યારે કષાય રહિત થઈ જાય છે ત્યારે તેર (૧૩) અને ચૌદ (૧૪) ગુણસ્થાનમાં નોસંજી અને નોઅસંજી હોય છે. અર્થાત્ તે સંજીત્વ અને અસંજીત્વથી દૂર હોય છે. મન હોવાથી પણ તે મનનો ઉપયોગ કરતાં નથી. માટે નોસંજી હોય છે. તથા એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિઓની જેમ તે મન રહિત હોતાં નથી, માટે નોઅસંજી હોય છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધ જીવ સંજી હોતા નથી અને અસંજી હોતા નથી. તે નોસંજી અને નોઅસંજી હોય છે.





## ૧. સળ્ણી અજ્ઞયણં

## ૯. સંજી અધ્યયન

સુત્ત -

૧. જીવ-ચઝવીસદંડાસુ સિદ્ધેસુ ય સળ્ણીઆઈણં પહ્વણં-  
 પ. જીવા ણં ધંતે ! કિં સળ્ણી, અસળ્ણી, ણોસળ્ણી-  
 ણોઅસળ્ણી ?  
 ઝ. ગોયમા ! જીવા સળ્ણી વિ, અસળ્ણી વિ, ણોસળ્ણી-  
 ણોઅસળ્ણી વિ !<sup>૧</sup>  
 પ. દં. ૧. ણેરહયા ણં ધંતે ! કિં સળ્ણી, અસળ્ણી,  
 ણોસળ્ણી-ણોઅસળ્ણી ?  
 ઝ. ગોયમા ! ણેરહયા સળ્ણી વિ, અસળ્ણી વિ<sup>૨</sup>, ણોસળ્ણી-  
 ણોઅસળ્ણી ।

દં. ૨-૧૧. એવં અસુરકુમારા -જાવ- થણિયકુમારા ।

- પ. દં. ૧૨. પુઢવિકાહયાણં ધંતે ! કિં સળ્ણી, અસળ્ણી,  
 ણોસળ્ણી-ણોઅસળ્ણી ?  
 ઝ. ગોયમા ! પુઢવિકાહયા ણો સળ્ણી, અસળ્ણી<sup>૩</sup>  
 ણોસળ્ણી-ણોઅસળ્ણી ।

દં. ૧૩-૧૬. એવં આઝકાહયા -જાવ- વણસસહકાહયા ।

દં. ૧૭-૧૯. એવં બેહંદિય તેહંદિય-ચઝરિદિયા વિ<sup>૪</sup> ।

દં. ૨૦. પંચેદિય-તિરિવ્વજોણિયા જહા ણેરહયા ।

દં. ૨૧. મણૂસા જહા જીવા,

દં. ૨૨. વાણમંતરા જહા ણેરહયા,

દં. ૨૩-૨૪. જોહસિય-વેમાણિયા સળ્ણી, ણો  
 અસળ્ણી, ણોસળ્ણી-ણોઅસળ્ણી<sup>૫</sup> ।

ગાહા-ણેરહય-તિરિય-મણુયા ય,  
 વણયરગસુરા ય સળ્ણીઽસળ્ણી ય ।

સૂત્ર :

૧. જીવ-ચોવીસદંડક અને સિદ્ધોમાં સંજી આદિનું પ્રરુપણ :  
 પ્ર. ભંતે ! જીવ સંજી છે, અસંજી છે કે નોસંજી-  
 નોઅસંજી છે ?  
 ઝ. ગૌતમ ! જીવ સંજી પણ છે, અસંજી પણ છે  
 અને નોસંજી - નોઅસંજી પણ છે.  
 પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિક સંજી છે, અસંજી છે  
 કે - નોસંજી- નોઅસંજી છે ?  
 ઝ. ગૌતમ ! નૈરયિક સંજી પણ છે, અસંજી પણ  
 છે, પરંતુ નોસંજી - નોઅસંજી નથી.  
 દં. ૨-૧૧. આ પ્રમાણે અસુરકુમારથી સ્તનિતકુમાર  
 સુધી જાણવું.  
 પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સંજી છે,  
 અસંજી છે કે નોસંજી-નોઅસંજી છે ?  
 ઝ. ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિક જીવ સંજી અને નોસંજી-  
 નોઅસંજી નથી પરંતુ અસંજી છે.  
 દં. ૧૩-૧૬. આ પ્રમાણે અપ્કાયિકથી વનસ્પતિકાયિક  
 સુધી જાણવું.  
 દં. ૧૭-૧૯. આ પ્રમાણે દ્વીન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય  
 અને ચૌઈન્દ્રિય માટે પણ જાણવું.  
 દં. ૨૦. પંચેન્દ્રિય-તિર્યયયોનિકનું વર્ણન નરકની  
 જેમ છે.  
 દં. ૨૧. મનુષ્યોનું વર્ણન સામાન્ય જીવોની જેમ છે.  
 દં. ૨૨. વાણવ્યંતરનું વર્ણન નરકની જેમ છે.  
 દં. ૨૩-૨૪. જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકદેવ સંજી  
 હોય છે, પરંતુ અસંજી અને નોસંજી-નોઅસંજી  
 નથી હોતા  
 ગાથાર્થ - નારક, તિર્યય, મનુષ્ય, વાણવ્યંતર અને  
 અસુરકુમારાદિ ભવનપતિદેવ સંજી પણ હોય  
 છે અને અસંજી પણ હોય છે.

૧. જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૪૧ ૨. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૨ ૩. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૩ (૧૦)  
 ૪. (ક) પ. ઉપ્પલેણં ધંતે ! જીવા કિં સળ્ણી, અસળ્ણી ?  
 ઝ. ગોયમા ! ણો સળ્ણી, અસળ્ણી વા, અસળ્ણી વા । - વિયા. સ. ૧૧, ઝ. ૧, સુ. ૨૯  
 (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૬-૨૬  
 ૫. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૮-૩૦  
 ૬. દેવા સળ્ણી વિ, અસળ્ણી વિ । - જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૨ (સામાન્ય રૂપથી વર્ણન છે.)

વિગલિંદિયા અસણી, જોઇસ-વેમાણિયા સણી ?

- પ. સિદ્ધાણં ભંતે ! કિં સણી, અસણી, ણોસણી-  
ણોઅસણી ?
- ઉ. ગોયમા ! સિદ્ધા ણો સણી, ણો અસણી, ણોસણી-  
ણોઅસણી ।

- પણ. પ. ૩૧, સુ. ૧૯૬૫-૧૯૭૩

૨. સમ્મુચ્છિમ-ગભ્બવક્કંતિય-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
મણુસ્સાણં ય સણીઆઈં પરૂવણં-

- પ. સમ્મુચ્છિમ પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયજલયરાણં  
ભંતે ! કિં સણી, અસણી, ણોસણી ણોઅસણી ?
- ઉ. ગોયમા ! ણો સણી, અસણી ।

**સમ્મુચ્છિમ થલયરા ઘહયરા વિ એવં ચેવ ।**

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૫-૩૬

- પ. ગભ્બવક્કંતિય પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયા જલયરાણં  
ભંતે ! કિં સણી, અસણી, ણોસણી-ણોઅસણી ।
- ઉ. ગોયમા ! સણી, ણો અસણી ।

**થલયરા ઘહયરા વિ એવં ચેવ ।**

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮-૩૯

- પ. સમ્મુચ્છિમ-મણુસ્સાણં ભંતે ! કિં સણી, અસણી,  
ણોસણી-ણોઅસણી ?
- ઉ. ગોયમા ! ણો સણી, અસણી ।
- પ. ગભ્બવક્કંતિય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કિં સણી,  
અસણી, ણો સણી-ણો અસણી ?
- ઉ. ગોયમા ! સણી વિ, ણો અસણી, ણોસણી ણો  
અસણી વિ । - જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

૩. સણિઆઈંણં કાયટિઠઈં પરૂવણં-

- પ. સણી ણં ભંતે ! સણીત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં સાગરોવમસયપુહત્તં સાઈરેગં ।
- પ. અસણી ણં ભંતે ! અસણીત્તિ કાલઓ કેવચિરં  
હોઈ ?

વિકલેન્દ્રિય અસંજી હોય છે તથા જ્યોતિષ્ક  
અને વૈમાનિકદેવ સંજી જ હોય છે.

- પ્ર. ભંતે ! શું સિદ્ધ સંજી હોય છે, અસંજી હોય  
છે કે નોસંજી- નોઅસંજી હોય છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! સિદ્ધ ન તો સંજી છે અને ન અસંજી  
છે, પરંતુ નોસંજી-નોઅસંજી હોય છે.

૨. સમ્મૂર્ચ્છિમ-ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક અને મનુષ્યોના  
સંજી આદિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જલયર  
શું સંજી, અસંજી કે નોસંજી નોઅસંજી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે સંજી નથી, અસંજી છે.

**આ પ્રમાણે સમ્મૂર્ચ્છિમ સ્થળયર - ખેયરના  
માટે પણ જાણવું.**

- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જલયર શું  
સંજી છે, અસંજી છે કે નોસંજી નોઅસંજી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે સંજી છે, અસંજી નથી.

**ગર્ભજ સ્થળયર ખેયરના માટે પણ આ પ્રમાણે  
જાણવું.**

- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય શું સંજી છે, અસંજી  
છે કે નોસંજી-નોઅસંજી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે સંજી નથી, અસંજી છે.
- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ મનુષ્ય શું સંજી છે, અસંજી  
છે કે નોસંજી - નોઅસંજી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! સંજી પણ છે અને નોસંજી-નોઅસંજી  
પણ છે. પણ અસંજી નથી.

૩. સંજી આદિની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

- પ્ર. ભંતે ! સંજી જીવ સંજી રુપમાં કેટલા કાળ સુધી  
રહે છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત્તં,  
ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક સાગરોપમશતપૃથકત્વકાળ  
સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! અસંજી જીવ અસંજી રુપમાં કેટલા કાળ  
સુધી રહે છે ?

૧. દુવિહા નેરહયા પણ્ણત્તા, તં જહા- ૧. સણી ચેવ, ૨. અસણી ચેવ ।  
એવં પંચેદિયા સવ્વે વિગલિંદિયવજ્જા-જાવ-વાણમંતરા ।

- ઠણં. અ. ૨, ઉ. ૨, સુ. ૬૧/૯

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં વણ્ણફ્ફકાલો ।
૫. ણોસણ્ણી-ણોઅસણ્ણી ણં ભંતે ! ણોસણ્ણી-ણોઅસણ્ણી  
ત્તિ કાલઓ કેવચ્ચિરં હોઙ્ગ ?
૩. ગોયમા ! સાઈએ અપ્પજ્જવસિએ ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૩૮૯-૧૩૯૧

૪. સણ્ણીઆઈણં અંતરકાલ પરૂવણં-

૧. સણ્ણિસ્સ જહણ્ણેણં અંતરં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં  
વણ્ણસ્સફ્ફકાલો,
૨. અસણ્ણિસ્સ જહણ્ણેણં અંતરં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં  
સાગરોવમસયપુહુત્તં સાઈરેગં,
૩. નો સણ્ણી નોઅસણ્ણિસ્સ નત્થિ અંતરં ।

- જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૪૧

૫. સણ્ણી આઈણં અપ્પ બહુત્તં-

- પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં સણ્ણીણં, અસણ્ણીણં,  
નોસણ્ણી નોઅસણ્ણીણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા  
વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા સણ્ણી,  
૨. નો સણ્ણી-નોઅસણ્ણી અણંતગુણા ।
૩. અસણ્ણી અણંતગુણા ।<sup>૨</sup>

- પણ્ણ. પ. ૩. સુ. ૨૬૮

૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ સુધી રહે છે.
- પ્ર. ભંતે ! નોસંજી- નોઅસંજી જીવ નોસંજી-  
નોઅસંજી રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે સાદિ-અપર્યવસિત છે.

૪. સંજી આદિના અન્તરકાળનું પ્રરુપણ :

૧. સંજીનું અન્તરકાળ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ છે,
૨. અસંજીનું અન્તરકાળ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ સાધિક સાગરોપમશતપૃથક્ત્વ છે.
૩. નોસંજી નોઅસંજીનું કોઈ અન્તરકાળ નથી.

૫. સંજી આદિનું અલ્પબહુત્વ :

- પ્ર. ભંતે ! સંજી, અસંજી અને નોસંજી - નોઅસંજી જીવોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
- ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સંજી જીવ છે.  
૨. તેનાથી નોસંજી- નોઅસંજી જીવ અનન્તગુણા છે.  
૩. તેનાથી અસંજીજીવ અનન્તગુણા છે.



## ૧૦. યોનિ અધ્યયન

જીવનો જન્મ ગ્રહણ કરવાના સ્થાનને યોનિ કહે છે. તે જન્મ ઉપપાતથી, ગર્ભથી અથવા સમ્મૂર્ષિમથી એમ કોઈપણ પ્રકારથી થઈ શકે છે. યોનિના તિન્ન - તિન્ન અપેક્ષાઓથી ભેદ કરવામાં આવ્યા છે. સ્પર્શની અપેક્ષાએ યોનિના ત્રણ પ્રકાર છે. - ૧. શીતયોનિ, ૨. ઉષ્ણયોનિ અને ૩. શીતોષ્ણયોનિ.

ચેતનાની અપેક્ષાએ યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે - ૧. સચિત્ત, ૨. અચિત્ત અને ૩. મિશ્ર.

આવરણની અપેક્ષાએ તેનાં ત્રણ ભેદ છે - ૧. સંવૃત (ઢાંકેલી) ૨. વિવૃત (પુલ્લી) ૩. સંવૃત- વિવૃત (કંઈક ઢાંકેલી તથા કંઈક પુલ્લી)

આકૃતિની અપેક્ષાએ પણ યોનિ ત્રણ પ્રકારની છે - ૧. કાયબાના પૃષ્ઠભાગ જેવી, ૨. શંખના આવર્ત સદૃશ અને ૩. વાંસના પર્ણ જેવી.

સ્પર્શની અપેક્ષાએ સમસ્ત દેવો અને ગર્ભજ જીવો (તિર્યચ અને મનુષ્યો)ની માત્ર શીતોષ્ણ યોનિ છે. તેજસ્કાયિક જીવોની યોનિ માત્ર ઉષ્ણ છે. નૈરયિક જીવોની યોનિ શીત અને ઉષ્ણ છે. પરંતુ શીતોષ્ણ નથી. બાકીના એકેન્દ્રિઓ, વિકલેન્દ્રિઓ અને સંમૂર્ષિમ પંચેન્દ્રિય જીવોની ત્રણેય પ્રકારની યોનિઓ હોય છે.

ચેતનાની અપેક્ષાએ નૈરયિક અને દેવોની યોનિ અચિત્ત હોય છે, ગર્ભજ જીવોની યોનિ મિશ્ર હોય છે તથા બાકીના જીવોની યોનિ ત્રણે પ્રકારની હોય છે.

આવરણની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિય, નૈરયિક તથા દેવોની યોનિ સંવૃત્ત હોય છે. વિકલેન્દ્રિઓની વિવૃત્ત હોય છે. તથા ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય જીવોની યોનિ સંવૃત્ત - વિવૃત્ત હોય છે.

આકૃતિની દૃષ્ટિથી જે ત્રણ યોનિઓના ઉલ્લેખ છે. તે માત્ર મનુષ્યની માતાઓમાં જ ઉપલબ્ધ હોય છે. કૂર્મોન્નતા યોનિ અંરિહંત, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ જેવા ઉત્તમ પુરુષોની માતાઓને હોય છે. શંખાવર્તીયોનિ સ્ત્રીરત્નની હોય છે તથા વાંસના પાંદડા જેવી યોનિ સામાન્ય લોકોની માતાને હોય છે.

સિદ્ધજીવ જન્મ નથી લેતાં માટે અલ્પ- અહુત્વની ચર્યામાં તેને અયોનિક કહેલ છે.

યોનિના આધાર પર જીવો આઠ પ્રકારના કહ્યા છે. અંડજ, પોતજ આદિ. શાલી, વ્રીહિ આદિ. વનસ્પતિકાયિક જીવોની યોનિ વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ વર્ષોમાં મ્લાન થઈ જાય છે. તેનામાં ઉત્પાદન ક્ષમતા સમાપ્ત થઈ જાય છે. બીજ અબીજ બની જાય છે. આ પ્રમાણે વટાણા, મંસૂર આદિની યોનિનો ઉત્કૃષ્ટ કાળ વિશેષ પરિસ્થિતિઓમાં પાંચ વર્ષ તથા અળસી, કુસુમ્મ આદિના સાત વર્ષ હોય છે. તેના પછી તે બીજોમાં યોનિત્વ (ઉત્પાદન ક્ષમતા) સમાપ્ત થઈ જાય છે.

જૈનાગમોમાં ૮૪ લખ પ્રકારની જીવ યોનિઓનો ઉલ્લેખ છે. તેના ભેદોનો સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ પ્રતિકમણ સૂત્રમાં ઉપલબ્ધ છે. યોનિઓની જાતિ વિશેષને કુલકોટિ કહે છે. કુલકોટિઓનું વર્ણન પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં પ્રતિપાદિત કરેલું છે.



## ૧૦. જોળી અજ્ઞયણં

સુત્ત -

૧. સીયાઈ જોળી ભેયા ચઝવીસદંડેસુ ય પરૂવણં-
- પ. કઙ્કવિહા ણં ભંતે ! જોળી પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! તિવિહા જોળી પણ્ણત્તા, તં જહા-
૧. સીયાજોળી, ૨. ડસિણાજોળી,  
૩. સીઓસિણાજોળી ।<sup>૧</sup>
- પ. દં. ૧. નૈરઙ્કયાણં ભંતે ! કિં સીયાજોળી,  
ડસિણાજોળી, સીઓસિણાજોળી ?
૩. ગોયમા ! સીયા વિ જોળી, ડસિણા વિ જોળી, નો  
સીઓસિણાજોળી ।
- પ. દં. ૨. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કિં સીયાજોળી,  
ડસિણાજોળી, સીઓસિણાજોળી ?
૩. ગોયમા ! નો સીયાજોળી, નો ડસિણાજોળી,  
સીઓસિણાજોળી ।
- દં. ૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારાણં,
- પ. દં. ૧૨. પુઢવિકાઙ્કયાણં ભંતે ! કિં સીયાજોળી,  
ડસિણાજોળી, સીઓસિણાજોળી ?
૩. ગોયમા ! સીયા વિ જોળી, ડસિણા વિ જોળી,  
સીઓસિણા વિ જોળી ।
- દં. ૧૩, ૧૫-૧૯. એવં આઝ, વાઝ, વણ્ણસઙ્ક, વેઙ્કદિય,  
તેઙ્કદિય, ચઝરિંદિયાણ વિ પત્તેયં ભાણિયવ્વં ।
- દં. ૧૪. તેઝ્કાઙ્કયાણં નો સીયા, ડસિણા, નો  
સીઓસિણા ।
- પ. દં. ૨૦. (ક) પંચેદિયતિરિક્કજોળિયાણં ભંતે ! કિં  
સીયા જોળી, ડસિણા જોળી, સીઓસિણા જોળી ?
૩. ગોયમા ! સીયા વિ જોળી, ડસિણા વિ જોળી,  
સીઓસિણા વિ જોળી ।

૧. (ક) ઠાણં, અ. ૩, ડ. ૧, સુ. ૧૪૮  
(ખ) સીઓસિણજોળીયા, સવ્વે દેવા ય ગમ્ભવકકંતી ।  
ડસિણા ય તેઝ્કાણ, ઢુહ ણિરણ તિવિહ સેસાણં ॥  
સીઓસિણાજોળીયા: સર્વે દેવાશ્ચ ગમ્ભવ્યુક્કાન્તિકા: ।  
ડણ્ણા ચ તેઝ્કાણે, ઢ્વિધા-શીતા ડણ્ણા ચ-નરકે, ત્રિવિધા શેષાણામ્ ॥

## ૧૦. યોનિ અધ્યયન

સૂત્ર :

૧. શીતાઢ્વિયોનિ ભેઢ અને ચોવીસ ઢંડકોમાં પ્રરૂપણ :  
પ્ર. ભંતે ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી  
છે ?  
૩. ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી  
છે, જેમકે-
૧. શીતયોનિ, ૨. ઉષ્ણયોનિ,  
૩. શીતોષ્ણયોનિ.
- પ્ર. દં.૧. ભંતે ! નૈરયિકોની શું શીતયોનિ છે,  
ઉષ્ણયોનિ છે અથવા શીતોષ્ણયોનિ છે ?  
૩. ગૌતમ ! (નૈરયિકોની) શીતયોનિ પણ છે અને  
ઉષ્ણયોનિ પણ છે. (પરંતુ) શીતોષ્ણયોનિ નથી.
- પ્ર. દં.૨. ભંતે ! અસુરકુમારદેવોની શું શીતયોનિ  
છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ છે ?  
૩. ગૌતમ ! તેમની શીતયોનિ અને ઉષ્ણયોનિ  
નથી (પરંતુ) શીતોષ્ણયોનિ છે.
- દં.૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી યોનિ  
જાણવી જોઈએ.
- પ્ર. દં.૧૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકની શું શીતયોનિ છે,  
ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ છે ?  
૩. ગૌતમ ! તેમની શીતયોનિ પણ છે, ઉષ્ણયોનિ  
પણ છે અને શીતોષ્ણયોનિ પણ છે.
- દં.૧૩, ૧૫-૧૯. આ પ્રમાણે અપ્કાયિક, વાયુકાયિક,  
વનસ્પતિકાયિક, ઢ્વીન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય અને  
ચૌરેન્દ્રિય જીવોની પ્રત્યેકની યોનિ જાણવી.
- દં.૧૪. તેજ્સ્કાયિક જીવોની શીતયોનિ  
શીતોષ્ણયોનિ નથી, (પરંતુ) ઉષ્ણયોનિ છે,
- પ્ર. દં.૨૦. (ક) ભંતે ! પંચેન્દ્રિયતિર્યચયોનિક જીવોની  
શું શીતયોનિ છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ  
છે ?  
૩. ગૌતમ ! (તેમની) યોનિ શીત પણ છે, ઉષ્ણ  
પણ છે અને શીતોષ્ણ પણ છે.

- ઢ્વિતિ અભયદેવીયસ્થાનાંગસૂત્રવૃત્તિગતોઢ્વરણમ્ ।

(સ્વ) સમ્મુચ્છિમપંચેદિયતિરિક્વજોણિયાણં એવં ચેવ ।

પ. (ગ) ગબ્ધવક્કંતિયપંચેદિયતિરિક્વજોણિયાણં ભંતે !  
કિં સીતા જોણી, ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?

૩. ગોયમા ! નો સીતા જોણી, નો ઉસિણા જોણી,  
સીતોસિણા જોણી ।

પ. દં. ૨૧. (ક) મણુસ્સાણં ભંતે ! કિં સીતા જોણી,  
ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?

૩. ગોયમા ! સીતા વિ જોણી, ઉસિણા વિ જોણી,  
સીતોસિણા વિ જોણી ।

પ. (સ્વ). સમ્મુચ્છિમમણુસ્સાણં ભંતે ! કિં સીતા જોણી,  
ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?

૩. ગોયમા ! તિવિહા વિ જોણી ।

પ. (ગ). ગબ્ધવક્કંતિયમણુસ્સાણં ભંતે ! કિં સીતા  
જોણી, ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?

૩. ગોયમા ! નો સીતા જોણી, નો ઉસિણા જોણી,  
સીતોસિણા જોણી ।

પ. દં. ૨૨. વાણમંતરદેવાણં ભંતે ! કિં સીતા જોણી,  
ઉસિણા જોણી, સીતોસિણા જોણી ?

૩. ગોયમા ! નો સીતા જોણી, નો ઉસિણા જોણી,  
સીતોસિણા જોણી ।

દં. ૨૩-૨૪. જોહસિય-વેમાણિયાણ વિ એવં ચેવ ।

- પળ્ણ. પ. ૯, સુ. ૭૩૮-૭૫૨

૨. સીયાહજોણિય જીવાણં અપ્પવહુત્તં-

પ. એસિણં ભંતે ! જીવાણં સીયાજોણિયાણં, ઉસિણાજો-  
ણિયાણં, સીઓસિણજોણિયાણં, અજોણિયાણ ય  
કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા સીઓસિણજોણિયા,  
૨. ઉસિણજોણિયા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. અજોણિયા અણંતગુણા,  
૪. સીયજોણિયા અણંતગુણા ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૯, સુ. ૭૫૩

૩. સચિત્તાહ જોણી ભેયા ચ્ચઠવીસદંડેસુ ય પરૂવણં-

પ. કહિવિહા ણં ભંતે ! જોણી પળ્ણત્તા ?

(પ) સમ્મુચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકની  
યોનિના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

પ્ર. (ગ) ભંતે ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકની શું  
શીતયોનિ છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ  
છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ નથી,  
પરંતુ શીતોષ્ણયોનિ છે.

પ્ર. દં. ૨૧. (ક) ભંતે ! મનુષ્યોની શું શીતયોનિ  
છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ છે ?

૩. ગૌતમ ! મનુષ્યોની શીત-યોનિ પણ છે, ઉષ્ણયોનિ  
પણ છે અને શીતોષ્ણયોનિ પણ છે.

પ્ર. (પ) ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ મનુષ્યોની શું શીતયોનિ  
છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની ત્રણે પ્રકારની યોનિ છે.

પ્ર. (ગ) ભંતે ! ગર્ભજ મનુષ્યોની શું શીતયોનિ  
છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની શીતયોનિ અને ઉષ્ણયોનિ નથી,  
પરંતુ શીતોષ્ણયોનિ છે.

પ્ર. દં. ૨૨. ભંતે ! વાણવ્યંતર દેવોની શું શીતયોનિ  
છે, ઉષ્ણયોનિ છે કે શીતોષ્ણયોનિ છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની શીતયોનિ, ઉષ્ણયોનિ નથી,  
પરંતુ શીતોષ્ણયોનિ છે.

દં. ૨૩-૨૪. આ પ્રમાણે જ્યોતિષ્કો અને  
વૈમાનિકદેવોની યોનિના વિષયમાં પણ જાણવું.

૨. શીતાદિયોનિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ શીતયોનિક જીવો, ઉષ્ણયોનિક જીવો,  
શીતોષ્ણયોનિક જીવો તથા અયોનિક જીવોમાંથી  
કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા જીવ શીતોષ્ણયોનિક છે,  
૨. (તેનાથી) ઉષ્ણયોનિક જીવ અસંખ્યાતગુણા છે.  
૩. (તેનાથી) અયોનિક જીવ અનંતગુણા છે.  
૪. (તેનાથી) શીતયોનિક જીવ અનંતગુણા છે.

૩. સચિત્તાદિયોનિ ભેદ અને ચોવીસદંડકોની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! યોનિ કેટલા પ્રકારની કહેવામાં આવી છે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહા જોળી પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સચિત્તા, ૨. અચિત્તા, ૩. મીસિયા ।

પ. દં. ૧. નેરડયાણં ભંતે ! કિં સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, મીસિયા જોળી ?

૩. ગોયમા ! નો સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, નો મીસિયા જોળી ।

પ. દં. ૨. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કિં સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, મીસિયા જોળી ?

૩. ગોયમા ! નો સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, નો મીમિયા જોળી ।

દં. ૩-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારાણં ।

પ. દં. ૧૨. પુઢવિકાઙયાણં ભંતે ! કિં સચિત્તા જોળી, અચિત્તા જોળી, મીસિયા જોળી ?

૩. ગોયમા ! સચિત્તા વિ જોળી, અચિત્તા વિ જોળી, મીસિયા વિ જોળી ।

દં. ૧૩-૧૯. એવં -જાવ- ચરિદિયાણં ।

દં. ૨૦-૨૧. સમ્મુચ્છિમપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં સમ્મુચ્છિમ-મણુસાણ ય એવં ચેવ ।

ગઢ્ભવક્કંતિયપંચેંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં, ગઢ્ભવક્કંતિયમણુસાણ ય નો સચિત્તા, નો અચિત્તા, મીસિયા જોળી ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોડસિય-વેમાણિયાણં જહા અસુરકુમારાણં ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૯. સુ. ૭૫૪-૭૬૨

૪. સચિત્તાઙજોણિયાણં અપ્પવહુત્તં-

પ. એસિ ણં ભંતે ! જીવાણં સચિત્તજોણિણં, અચિત્તજોણિણં, મીસજોણિણં, અજોણિણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગૌતમ ! યોનિ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં આવી છે, જેમકે-

૧. સચિત્તયોનિ, ૨. અચિત્તયોનિ, ૩. મિશ્રયોનિ.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોની શું સચિત્તયોનિ છે, અચિત્તયોનિ છે કે મિશ્રયોનિ છે ?

૩. ગૌતમ ! નૈરયિકોની સચિત્ત અને મિશ્રયોનિ નથી પરંતુ અચિત્તયોનિ છે.

પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! અસુરકુમારોની યોનિ શું સચિત્ત છે, અચિત્ત છે કે મિશ્ર છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની સચિત્ત અને મિશ્રયોનિ નથી પરંતુ અચિત્તયોનિ છે.

દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી યોનિના વિષયમાં જાણવું.

પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવોની યોનિ શું સચિત્ત છે, અચિત્ત છે કે મિશ્ર છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમની યોનિ સચિત્ત પણ છે, અચિત્ત પણ છે અને મિશ્ર પણ છે.

દં. ૧૩-૧૯. આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય જીવો સુધી યોનિના વિષયમાં જાણવું જોઈએ.

દં. ૨૦-૨૧. સમ્મુચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો અને સમ્મુચ્છિમ મનુષ્યોની યોનિના વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

ગર્ભજપંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો તથા ગર્ભજ મનુષ્યોની યોનિ સચિત્ત અને અચિત્ત નથી પરંતુ મિશ્ર યોનિ છે.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક-દેવોની યોનિના માટે અસુરકુમારોની જેમ જાણવું.

૪. સચિત્તાદિયોનિકોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ સચિત્તયોનિક જીવો, અચિત્તયોનિક જીવો, મિશ્રયોનિક જીવો તથા અયોનિક-જીવોમાંથી કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્-વિશેષાધિક છે ?

૧. (ક) ઠાણં, અ. ૩, ૩. ૧, સુ. ૧૪૮

(ખ) અચિત્તા સ્વલુ જોળી નેરડયાણં તહેવ દેવાણં । અચિત્તૈવ યોનિનૈરયિકાણાં તથૈવ દેવાનામ્ ।

મીસા ય ગઢ્ભવસહી, તિવિહા જોળી ય સેસાણં ॥ મિશ્રા વ ગર્ભવસતીનામ્ ત્રિવિધા યોનિશ્ચ શેષાણામ્ ॥

- ઇતિ અભયદેવીયસ્થાનાંગવૃત્તિગતોદ્ધરણમ્ ।

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા મીસજોણિયા,  
૨. અચિત્તજોણિયા અસંખેજ્જગુણા,  
૩. અજોણિયા અણંતગુણા,  
૪. સચિત્તજોણિયા અણંતગુણા ।

- પળ્લ. પ. ૧. સુ. ૭૬૩

૫. સંવુડાજોણીભેયા ચડવીસદંડામુ ય પરૂવણં-

પ. કડવિહા ણં ભંતે ! જોણી પળ્લત્તા ?

૩. ગોયમા ! તિવિહા જોણી પળ્લત્તા, તં જહા-

૧. સંવુડાજોણી, ૨. વિયડાજોણી,  
૩. સંવુડવિયડાજોણી ।<sup>૧</sup>

પ. દં. ૧. નેરહયાણં ભંતે ! કિં સંવુડાજોણી, વિયડાજોણી,  
સંવુડવિયડાજોણી ?

૩. ગોયમા ! સંવુડાજોણી, નો વિયડાજોણી, નો  
સંવુડવિયડાજોણી ।

પ. દં. ૨-૧૬ એવં -જાવ- વળ્લસસહકાહયાણં,

પ. દં. ૧૭. બેહંદિયાણં ભંતે ! કિં સંવુડાજોણી,  
વિયડાજોણી, સંવુડવિયડાજોણી ?

૩. ગોયમા ! નો સંવુડાજોણી, વિયડાજોણી, નો  
સંવુડવિયડાજોણી ।

દં. ૧૮-૧૯. એવં -જાવ- ચડરિંદિયાણં ।

દં. ૨૦ (ક) સમ્મુચ્છિમ-પંચેદિય-તિરિક્કજો-  
ણિયાણં,

દં. ૨૧ (ક) સમ્મુચ્છિમ-મણુસાણ ય જહા  
બેહંદિયાણં,

દં. ૨૦ (ખ) ગભ્બવક્કંતિય-પંચેદિય-તિરિક્કજો-  
ણિયાણં,

દં. ૨૧ (ખ) ગભ્બવક્કંતિય-મણુસાણયનોસંવુડાજોણી,  
નો વિયડાજોણી, સંવુડવિયડાજોણી ।

૭. ગૌતમ ! ૧. મિશ્રયોનિક જીવ સૌથી થોડા છે,  
૨. (તેનાથી) અચિત્તયોનિક જીવ અસંખ્યાત  
ગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) અયોનિક જીવ અનંતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) સચિત્તયોનિક જીવ અનંતગુણા છે.

૫. સંવૃત્તાદિ યોનિ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! કેટલા પ્રકારની યોનિઓ કહેવામાં આવી  
છે ?

૭. ગૌતમ ! યોનિઓ ત્રણ પ્રકારની કહેવામાં  
આવી છે, જેમકે-

૧. સંવૃત્તયોનિ, ૨. વિવૃત્તયોનિ,

૩. સંવૃત્ત- વિવૃત્તયોનિ.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોની શું સંવૃત્તયોનિ છે,  
વિવૃત્તયોનિ છે કે સંવૃત્ત વિવૃત્તયોનિ છે ?

૭. ગૌતમ ! નૈરયિકોનીયોનિ સંવૃત્ત છે, પરંતુ  
વિવૃત્ત અને સંવૃત્ત- વિવૃત્ત નથી.

દં. ૨-૧૬. આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકો સુધીની  
યોનિઓ જાણવી.

પ્ર. દં. ૧૭. ભંતે ! દ્વીન્દ્રિય જીવોની યોનિ સંવૃત્ત છે,  
વિવૃત્ત છે કે સંવૃત્ત - વિવૃત્ત છે ?

૭. ગૌતમ ! તેમની યોનિ સંવૃત્ત અને સંવૃત્ત -  
વિવૃત્ત નથી, પરંતુ વિવૃત્ત છે.

દં. ૧૮-૧૯. આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય જીવો સુધી  
જાણવું.

દં. ૨૦ (ક) સમ્મુચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
અને

દં. ૨૧ (ક) સમ્મુચ્છિમ મનુષ્યોની યોનિ દ્વીન્દ્રિયો  
જેવી છે.

દં. ૨૦ (ખ) ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
અને

દં. ૨૧ (ખ) ગર્ભજ મનુષ્યોની સંવૃત્ત અને  
વિવૃત્તયોનિ નથી, પરંતુ સંવૃત્ત- વિવૃત્તયોનિ છે.

૧. (ક) ઠાણં. અ. ૩, ૩. ૧, સુ. ૧૪૮

(ખ) સંવુડ, વિયડા, સંવુડવિયડા ઇતિ સ્થાનાઙ્ગ સૂત્રે ।

(ગ) એગિંદિય-નેરહયા સંવુડજોણી હવંતિ દેવા ય । વિગલિંદિયાણ વિયડા, સંવુડવિયડા ય ગભ્બમ્મિ ॥

એકેન્દ્રિય નૈરયિકાઃ સંવૃત્તયોનયો ભવન્તિ દેવાશ્ચ । વિકલેન્દ્રિયાણાં વિવૃતા, સંવૃત્તવિવૃતા ચ ગર્ભે ।

- ઇતિ અભયદેવીય સ્થાનાંગસૂત્ર વૃત્તિગતોદ્ધરણમ્ ॥



દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોડસિય-વેમાણિયાણં  
જહા નેરડયાણં ।

- પળ્ણ પ. ૯, સુ. ૭૬૪-૭૭૧

૬. સંવુડાંજોણિયજીવાણં અપ્પવહુત્તં-

પ. એસિણં ભંતે ! જીવાણં સંવુડજોણિયાણં, વિયડજો-  
ણિયાણં, સંવુડવિયડજોણિયાણં, અજોણિયાણં ય  
કયરે કયરેહિતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા સંવુડવિયડજોણિયા,

૨. વિયડજોણિયા અસંખેજ્જગુણા,

૩. અજોણિયા અણંતગુણા,

૪. સંવુડજોણિયા અણંતગુણા ।

-પળ્ણ. પ. ૯, સુ. ૭૭૨

૭. મળુયાણં તઓ જોણિઓ-

પ. કઠ્ઠિવિહા ણં ભંતે ! (મળુયાણં) જોણી પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! તિવિહા જોણી પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. કુમ્મુળ્ણયા, ૨. સંખાવત્તા, ૩. વંસીપત્તા ।

૧. કુમ્મુળ્ણયા ણં જોણી ઉત્તમપુરિસમાડણં-  
કુમ્મુળ્ણયાએ ણં જોણીએ ઉત્તમપુરિસા ગબ્હે  
વક્કમંતિ, તં જહા-

૧. અરહંતા, ચક્કવટ્ટી, બલદેવા, વાસુદેવા ।

૨. સંખાવત્તા ણં જોણી ઇત્થિરયણસ

સંખાવત્તાએ ણં જોણીએ બહવે જીવા ય પોગ્ગલા ય  
વક્કમંતિ, વિડક્કમંતિ, ચયંતિ, ઉવચયંતિ, નો  
ચેવ ણં નિપ્ફજ્જંતિ ।

૩. વંસીપત્તા ણં જોણી પિહુણસ.

વંસીપત્તાએ ણં જોણીએ પિહુજ્જણે ગબ્હે વક્કમંતિ ।

-પળ્ણ પ. ૯, સુ. ૭૭૩

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક  
દેવોની યોનિ નૈરથિકોના જેવી છે.

૬. સંવૃતાદિ યોનિક જીવોનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ સંવૃતયોનિક જીવો, વિવૃતયોનિક  
જીવો, સંવૃત-વિવૃતયોનિક જીવો તથા અયોનિક  
જીવોમાં કોણ કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક  
છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા સંવૃત-વિવૃતયોનિક  
જીવ છે,

૨. (તેનાથી) વિવૃતયોનિક જીવ અસંખ્યાતગુણા  
છે,

૩. (તેનાથી) અયોનિક જીવ અનંતગુણા છે,

૪. (તેનાથી) પણ સંવૃતયોનિક જીવ અનંતગુણા  
છે.

૭. મનુષ્યોની ત્રણ પ્રકારની યોનિઓ :

પ્ર. ભંતે ! કેટલા પ્રકારની (મનુષ્ય) યોનિઓ કહેવાય  
છે ?

૩. ગૌતમ ! યોનિઓ ત્રણ પ્રકારની કહેવાય છે,  
જેમકે -

૧. કૂર્મોન્નતા, ૨. શંખાવર્તા, ૩. વંશીપત્રા.

૧. કૂર્મોન્નતા યોનિ-ઉત્તમપુરુષોના માતાઓની  
હોય છે. કૂર્મોન્નતા યોનિમાં ઉત્તમપુરુષ ગર્ભમાં  
ઉત્પન્ન થાય છે. જેમકે -

૧. અર્હન્ત, ચક્રવર્તી, બળદેવ, વાસુદેવ.

૨. શંખાવર્તા યોનિ-સ્ત્રીરત્નની હોય છે.

શંખાવર્તા યોનિમાં ઘણા જીવો અને પુદ્ગલો  
આવે છે, ગર્ભરૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, સામાન્ય  
અને વિશેષરૂપમાં તેમની વૃદ્ધિ થાય છે પરંતુ  
નિષ્પત્તિ થતી નથી.

૩. વંશીપત્રા યોનિમાં સામાન્યજન મનુષ્ય  
ઉત્પન્ન થાય છે,

વંશીપત્રા યોનિમાં સામાન્ય જીવ ગર્ભમાં  
આવે છે.

૮. સાલીઆઈનં જોળીણં સંઠિઈં પરૂવણં-

પ. અહ ભંતે ! સાલીણં, વીહીણં, ગોઘૂમાણં, જવાણં, જવજવાણં, એસિ ણં ધણ્ણાણં કોટ્ઠાઉત્તાણં પલ્લાઉત્તાણં, મંચાઉત્તાણં, માલાઉત્તાણં, ઓલિત્તાણં, લિત્તાણં, લંછિયાણં, મુદ્દિયાણં, પિહિયાણં, કેવડયં કાલં જોળી સંચિટ્ઠઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ સંવચ્છરાઈં,  
તેણ પરં જોળી પમિલાયઈ,  
તેણ પરં જોળી પવિહ્દંસઈ, તેણ પરં જોળી વિહ્દંસઈ,  
તેણ પરં વીએ અવીએ ભવઈ, તેણ પરં જોળીવોચ્છેએ પણ્ણત્તે ।<sup>૧</sup>

-ઠાણં, અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૫૪

૯. કલમસૂરાઈનં જોળીણં સંઠિઈં પરૂવણં-

પ. અહ ભંતે ! કલ-મસૂર-તિલ-મુગ્ગ-માસ-ણિપ્ફાવ-કુલત્થ-આલિસંદગ-સતીણં-પલિમંથગાણં એસિ ણં ધણ્ણાણં કોટ્ઠાઉત્તાણં પલ્લાઉત્તાણં -જાવ-પિહિયા ણં કેવડયં કાલં જોળી સંચિટ્ઠઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પંચ સંવચ્છરાઈં,  
તેણ પરં જોળી પમિલાયઈ, -જાવ- તેણ પરં જોળીવોચ્છેએ પણ્ણત્તે ।<sup>૨</sup>

-ઠાણં, અ. ૫, ઉ. ૩, સુ. ૪૫૯

૧૦. અયસીઆઈનં જોળીણં સંઠિઈં પરૂવણં-

પ. અહ ભંતે ! અયસિ-કુસુંબ-કોદ્દવ-કંગુ-રાલગ-વરટ્ટ-કોદ્દસગ-સણ-સરિસવ-મૂલગવીયાણં એસિ ણં ધણ્ણાણં કોટ્ઠાઉત્તાણં પલ્લાઉત્તાણં -જાવ-પિહિયાણં કેવડયં કાલં જોળી સંચિટ્ઠઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં સત્ત સંવચ્છરાઈં,

૧. વિયા. સ. ૬, ઉ. ૭, સુ. ૧

૨. વિયા. સ. ૬, ઉ. ૭, સુ. ૨

૮. શાલીઆઈના યોનિઓની સંસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! ભાત, ચોખા (ડાંગર), ઘઉં, જવ તથા જુવાર આદિને ધાન્યના કોઠારમાં, પાલામાં, માયામાં અને માલધરના મેડામાં નાખીને તેમના દરવાજાને છાણ વગેરેથી લિંપીને, ચારે તરફથી લિંપીને, રેખાઓથી નિશાન કરીને તથા માટીથી મુદ્રાંકિત કરીને સારી રીતે બંધ કરી દીધું છે તો તેમની યોનિ (ઉત્પાદક શક્તિ) કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ વર્ષ સુધી રહે છે.  
ત્યારપછી યોનિ કરમાઈ જાય છે.  
ધ્વંસ થઈ જાય છે, ક્ષીણ થઈ જાય છે.  
બીજ-અબીજ થઈ જાય છે અને તે યોનિનો નાશ થઈ જાય છે.

૯. કલમસૂરાઈના યોનિઓની સંસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! વટાણા, મસૂર, તલ, મગ, અડદ, વાલ, કળથી, ચોળા, તૂવેર તથા કાળાયણા-આ અન્નાજોને કોઠા, પાલામાં નાખીને -યાવત્-માટીથી મુદ્રાંકિત કર્યા પછી તેમની યોનિ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત તથા ઉત્કૃષ્ટ પાંચ વર્ષ સુધી રહે છે.  
ત્યારપછી તે કરમાઈ જાય છે -યાવત્- યોનિનો નાશ થઈ જાય છે.

૧૦. અળસી આઈના યોનિઓની સંસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! અળસી, કુસુંબ, કોદરી, કંગુ, રાળ, ગોલચણા, કોદરીની એક જાતિ, સણ, સરસવ, મૂલકબીજ-આ ધાન્ય જો ગુપ્તકોઠામાં, ગુપ્તપાલામાં -યાવત્- માટીથી મુદ્રાંકિત કર્યા પછી તેમની યોનિ કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સાત વર્ષ સુધી રહે છે.

તેણ પરં જોણી પમિલાયદ્ -જાવ- તેણ પરં  
જોણીવોચ્છે પળ્ણત્તે ।<sup>૧</sup>

-ઠાણં, અ. ૭, સુ. ૫૭૨

### ૧૧. અટ્ઠવિહે જોણિસંગહે-

અટ્ઠવિહે જોણિસંગહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. અડંજા, ૨. પોતજા, ૩. જરાડજા, ૪. રસજા,  
૫. સંસેદગા, ૬. સમ્મુચ્છિમા, ૭. ઉબ્બિયા<sup>૨</sup>, ૮. ઉવવાહ્યા ।

-ઠાણં, અ. ૮, સુ. ૫૯૫

### ૧૨. થલયર-જલયરપંચિદિય-તિરિક્ખજોણિય જીવાણં જોણી સંગહ પરૂવણં-

પ. ભુયગપરિસપ્પથલયર પંચિદિય તિરિક્ખજોણિયાણં  
ભંતે ! કઙ્ઘવિહે જોણીસંગહે પળ્ણત્તે ?

ઉ. ગોયમા ! તિવિહે જોણિસંગહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. અંડયા, ૨. પોયયા, ૩. સંમુચ્છિમા ।

ઉરગપરિસપ્પથલયર પંચિદિય-તિરિક્ખજોણિયાણ  
વિ એવં ચેવ ।

પ. ચડપ્પયથલયર-પંચિદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે !  
કઙ્ઘવિહે જોણીસંગહે પળ્ણત્તે ?

ઉ. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. જરાડયા (પોયયા)ય, ૨. સમ્મુચ્છિમા ય ।

જલયર-પંચિદિયતિરિક્ખજોણિયાણં જહા  
ભુયગપરિસપ્પાણં ।

-જીવા. પહિ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૯૭(૨)

### ૧૩. જોણી કુલકોડિયાણં પરૂવણં-

પ. જલચર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! જીવાણં  
કઙ્ઘ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! અદ્ધતેરસ જાડકુલકોડીજોણીપ્પ-  
મુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ।<sup>૩</sup>

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૯૭(૨)

પ. ચડપ્પયથલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે !  
જીવાણં કઙ્ઘ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા  
પળ્ણત્તા ?

ત્યારપછી યોનિ કરમાઈ જાય છે -યાવત્-  
યોનિનો નાશ થઈ જાય છે.

### ૧૧. આઠ પ્રકારના યોનિ સંગ્રહ :

યોનિ સંગ્રહ આઠ પ્રકારના કહેવાય છે, જેમકે -

૧. અંડજ, ૨. પોતજ, ૩. જરાયુજ, ૪. રસજ,  
૫. સંસ્વેદજ, ૬. સમ્મૂર્ચ્છિમ, ૭. ઉદ્ધમિજ,  
૮. ઔપપાતિક.

### ૧૨. સ્થળચર - જલચર પંચેન્દ્રિયતિર્યયયોનિક જીવોની યોનિ - સંગ્રહનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! ભુજપરિસર્પસ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોના કેટલા પ્રકારની યોનિ સંગ્રહ  
કહેવામાં આવે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ત્રણ પ્રકારના યોનિ સંગ્રહ કહેવામાં  
આવે છે, જેમકે -

૧. અંડજ, ૨. પોતજ, ૩. સમ્મૂર્ચ્છિમ.

ઉરપરિસર્પસ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોનું  
વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

પ્ર. ભંતે ! ચતુષ્પદસ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોના  
કેટલા પ્રકારની યોનિ સંગ્રહ કહેવામાં આવે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! એમના યોનિ સંગ્રહ બે પ્રકારના  
કહેવામાં આવે છે, જેમકે-

૧. જરાયુજ (પોતજ), ૨. સમ્મૂર્ચ્છિમ.

જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોના યોનિ સંગ્રહનું  
વર્ણન ભુજપરિસર્પની જેમ છે.

### ૧૩. યોનિ કુલ કોટિયોનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની  
કેટલા લાખ જાતિ કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ  
કહેવામાં આવી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! સાડા બાર લાખ જાતિ કુલ કોટી  
પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક  
જીવોની કેટલા લાખ જાતિ કુલ કોટિ પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે ?

૩. ગોયમા ! દસ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ।  
-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૨)

પ. ઉરપરિસપ્પથલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે !  
જીવાણં કહ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દસ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ।

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૨)

પ. ભુયપરિસપ્પથલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે !  
જીવાણં કહ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ણવ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા ભવંતીતિ મક્ખાયં ।

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૧)

પ. ખહયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! જીવાણં  
કહ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! બારસ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસય-  
સહસ્સા પળ્ણત્તા ।

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૨)

પ. વેહંદિયાણં ભંતે ! કહ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહ-  
સયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! સત્ત જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા  
સમક્ખાયા ।<sup>૧</sup>

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૨)

પ. તેહંદિયાણં ભંતે ! કહ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહ-  
સયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અટ્ઠ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસય-  
સહસ્સા સમક્ખાયા ।<sup>૨</sup>

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૨)

પ. ચહરિંદિયાણં ભંતે ! કહ જાડકુલકોડીજોણીપ્પ-  
મુહસયસહસ્સા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ણવ જાડકુલકોડીજોણીપ્પમુહસયસહસ્સા  
સમક્ખાયા ।

-જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૧૭(૨)

૭. ગૌતમ ! દસ લાખ જાતિ કુલ કોટિ પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! ઉરપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
જીવોની કેટલા લાખ જાતિ કુલ કોટિ પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે ?

૭. ગૌતમ !. દસ લાખ જાતિ કુલ કોટિ પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
જીવોની કેટલા લાખ જાતિ કુલ કોટિ પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે ?

૭. ગૌતમ ! નવ લાખ જાતિ કુલ કોટિ પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની  
કેટલા લાખ જાતિ કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ  
કહેવામાં આવી છે ?

૭. ગૌતમ ! બાર લાખ જાતિ કુલ કોટી પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! દ્વીન્દ્રિયોની કેટલા લાખ જાતિ કુલ કોટી  
પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે ?

૭. ગૌતમ ! સાત લાખ જાતિ કુલ કોટી પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! ત્રેઈન્દ્રિયોની કેટલા લાખ જાતિ કુલ  
કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે ?

૭. ગૌતમ ! આઠ લાખ જાતિ કુલ કોટી પ્રમુખ  
યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

પ્ર. ભંતે ! ચૌરેન્દ્રિયોની કેટલા લાખ જાતિ કુલ  
કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે ?

૭. ગૌતમ ! નવલાખ જાતિ કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ  
કહેવામાં આવી છે.

પ. કઈ ણં ભંતે ! પુષ્પ જાડકુલકોડી-જોળીપ્પમુહસય-સહસ્સા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! સોલસ પુષ્પ જાડકુલકોડીજોળીપ્પમુહ-સયસહસ્સા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ચત્તારિ જલજાણં, ૨. ચત્તારિ થલજાણં,
૩. ચત્તારિ મહારૂક્ખાણં,
૪. ચત્તારિ મહાગુમ્મિયાણં ।

-જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૮(૨)

પ. લવણે ણં ભંતે ! સમુદ્દે કઈ મચ્છજાડકુલકોડીજો-ળીપ્પમુહસયસહસ્સા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! સત્ત મચ્છજાડકુલકોડી-જોળીપ્પ-મુહસયસહસ્સા પણ્ણત્તા ।

-જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૮૭

કાલોદ ણં ણવ ।

-જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૮૭

પ. સયંભૂરમણે ણં ભંતે ! સમુદ્દે કઈ મચ્છજાડકુલકોડી-જોળીપ્પમુહસયસહસ્સા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અદ્ધતેરસ જાડકુલકોડીજોળીપ્પ-મુહસયસહસ્સા પણ્ણત્તા ।

-જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૮૭

પ્ર. ભંતે ! ફૂલ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કેટલા લાખ કહેવામાં આવી છે ?

૩. ગૌતમ ! સોળ લાખ ફૂલ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે, જેમકે-

૧. જલજોની ચાર લાખ, ૨. સ્થળજોની ચાર લાખ,
૩. મહાવૃક્ષોની ચાર લાખ,
૪. મહાગુલ્મિકોની ચાર લાખ.

પ્ર. ભંતે ! લવણ સમુદ્રમાં મચ્છ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કેટલા લાખ કહેવામાં આવી છે ?

૩. ગૌતમ ! સાત લાખ મચ્છ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.

કાલોદ સમુદ્રમાં નવ લાખ (મચ્છ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ) કહેવાય છે.

પ્ર. ભંતે ! સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં મચ્છ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કેટલા લાખ કહેવામાં આવી છે ?

૩. ગૌતમ ! સાડા બારલાખ મચ્છ જાતિની કુલ કોટી પ્રમુખ યોનિઓ કહેવામાં આવી છે.



## ૧૧. સંજ્ઞા અધ્યયન

“મમ્” ઉપસર્ગ પૂર્વક “જ્ઞા” ધાતુથી નિષ્પન્ન સંજ્ઞા શબ્દ વ્યાકરણમાં કોઈ વસ્તુ, વ્યક્તિ, સ્થાનાદિના નામ [Noun] માટે પ્રયુક્ત થયો છે.

તત્વાર્થસૂત્ર (અ.૧. સુ.૧૩) માં સંજ્ઞા શબ્દનો પ્રયોગ મતિજ્ઞાનના પર્યાયવાચક શબ્દના અર્થમાં પ્રયુક્ત થયો છે.

આઠમી શતાબ્દીના જૈન નૈયાયિક અકલંકે સંજ્ઞા શબ્દનો પ્રયોગ પ્રત્યભિજ્ઞાન પ્રમાણ અર્થમાં કરેલ છે. પરંતુ આગમોમાં આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ આદિની અભિલાષા વ્યક્ત કરવા માટે સંજ્ઞા શબ્દનો પ્રયોગ કરેલ છે. સંસારી જીવોમાં આહારાદિ સંજ્ઞાઓ સ્વાભાવિકરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે. આહારાદિની અભિલાષાથી સંસારી જીવોને જાણી શકાય છે. માટે આહારાદિને સંજ્ઞા કહેવાય છે.

સામાન્યતઃ સંજ્ઞાના ચાર ભેદ છે - આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુનસંજ્ઞા અને પરિગ્રહસંજ્ઞા.

પ્રજ્ઞાપના અને વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞાપ્તિસૂત્રોમાં સંજ્ઞાના દસ પ્રકારનો ઉલ્લેખ છે. તેમાં આહારાદિ ચાર સંજ્ઞાઓની સાથે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઓધ અને લોક સંજ્ઞાઓની પણ ગણના કરેલ છે.

આચારાંગનિર્યુક્તિ (ગાથા ૩૮ - ૩૯) માં સંજ્ઞાના ૧૬ ભેદોનું વર્ણન છે. ત્યાં આ દસ સંજ્ઞાઓમાં મોહ, ધર્મ, સુખ, દુઃખ, જુગુપ્સા અને શોકને પણ સંજ્ઞાના ભેદમાં જોડવામાં આવ્યા છે.

આ સંજ્ઞાઓ સકધાયી જીવોમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. પૂર્ણ વીતરાગ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાપર સંજ્ઞાઓ રહેતી નથી.

આહાર આદિ ચાર સંજ્ઞાઓનું આગમોમાં સવિસ્તાર વર્ણન છે. ચારેય ગતિઓના ૨૪ દંડકોમાં આ ચારેય સંજ્ઞાઓ મળે છે. પરંતુ નૈરયિકોમાં ભયસંજ્ઞાની પ્રધાનતા છે, તિર્યંચ જીવોમાં આહારસંજ્ઞાની પ્રધાનતા છે, મનુષ્યોમાં મૈથુનસંજ્ઞાની પ્રધાનતા છે, દેવોમાં પરિગ્રહસંજ્ઞાની પ્રધાનતા છે.

અલ્પતાની અપેક્ષાએ નૈરયિકોમાં મૈથુનસંજ્ઞાવાળા, તિર્યંચોમાં પરિગ્રહસંજ્ઞાવાળા, મનુષ્યોમાં ભયસંજ્ઞાવાળા તથા દેવોમાં આહારસંજ્ઞાવાળા જીવ બધાથી ઓછા છે.

સંજ્ઞા અગુરુલધુ હોય છે.

સંજ્ઞાઓની ઉત્પત્તિના અલગ અલગ કારણ છે. તે વેદનીય અથવા મોહનીય કર્મના ઉદયથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તેનું શ્રવણ કરવાપર અનંતર ઉત્પન્ન મતિથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે. તથા તેનું સતત ચિંતન કરવાથી પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

આહારસંજ્ઞામાં પેટ ખાલી રાખવું, ભયસંજ્ઞામાં સત્વહીનતા, મૈથુનસંજ્ઞામાં માંસ-શોષિત (રક્ત-લોહિ)નું અત્યધિક ઉપયય અને પરિગ્રહસંજ્ઞામાં પરિગ્રહનું પોતાના પાસે રહેવું તે પણ ઉત્પત્તિનું કારણ બને છે. આ પ્રમાણે સંજ્ઞાઓની ઉત્પત્તિ કે પ્રકટીકરણમાં કેટલાક આંતરિક કારણ છે. તથા કેટલાક બાહ્ય કારણ છે. કર્મોદય આંતરિક કારણ છે તથા તેની અભિવ્યક્તિમાં પેટ ખાલી રાખવું આદિ બાહ્ય નિમિત્તના કારણ છે.

સંજ્ઞાની ક્રિયાનું કારણ સંજ્ઞાકરણ તથા સંજ્ઞાની રચનાને સંજ્ઞાનિવૃત્તિ કહેવાય છે. આના પણ સંજ્ઞાના ભેદોની જેમ આહાર આદિ ચાર - ચાર ભેદ છે.



## ૧૧. સપ્ના અજ્ઞયણ

સુત્ત -

૧. ઓહેણ સપ્ના પરૂવણં-  
 ઇગા સપ્ના । - ઠાણં. અ. ૧, સુ. ૨૦
૨. ચત્તારિ સપ્નાઓ તદુપ્પત્તિ કારણાણિ ચ-  
 ચત્તારિ સપ્નાઓ પ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
 ૧. આહારસપ્ના, ૨. ભયસપ્ના,  
 ૩. મેહુણસપ્ના, ૪. પરિગ્ગહસપ્ના ।<sup>૧</sup>  
 ચઝહિં ઠાણેહિં આહારસપ્ના સમુપ્પજ્જહ, તં જહા-  
 ૧. ઓમકોટ્ઠયાણ, ૨. છુહાવેયણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં,  
 ૩. મઈણ,  
 ૪. તદ્દટ્ઠોવઓગેણં ।  
 ચઝહિં ઠાણેહિં ભયસપ્ના સમુપ્પજ્જહ, તં જહા-  
 ૧. હીણસત્તયાણ, ૨. ભયવેયણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં,  
 ૩. મઈણ,  
 ૪. તદ્દટ્ઠોવઓગેણં ।  
 ચઝહિં ઠાણેહિં મેહુણસપ્ના સમુપ્પજ્જહ, તં જહા-  
 ૧. ચિત્તમંસસોણિયાણ, ૨. મોહણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં,  
 ૩. મઈણ,  
 ૪. તદ્દટ્ઠોવઓગેણં ।  
 ચઝહિં ઠાણેહિં પરિગ્ગહ સપ્ના સમુપ્પજ્જહ, તં જહા-  
 ૧. અવિસુત્તયાણ, ૨. લોભવેયણિજ્જસ્સ કમ્મસ્સ ઉદણં,  
 ૩. મઈણ,  
 ૪. તદ્દટ્ઠોવઓગેણં ।

-ઠાણં. અ. ૪, ઉ. ૪, સુ. ૩૫૬

૩. સપ્નાણં અગરૂલ્લહુયત્ત પરૂવણં-  
 પ. સપ્નાઓ ણં ભંતે ! કિં ગરૂયા ? લહુયા ?  
 ગરૂયલહુયા ? અગરૂયલહુયા ?

૧. સમ. સમ. ૪, સુ. ૪

## ૧૧. સંજ્ઞા અધ્યયન

સૂત્ર :

૧. સામાન્યથી સંજ્ઞાનું પ્રરૂપણ :  
 સંજ્ઞા એક છે.
૨. ચાર પ્રકારની સંજ્ઞાઓ અને તેની ઉત્પત્તિનું કારણ :  
 સંજ્ઞાઓ ચાર પ્રકારની કહેવાય છે, જેમકે -  
 ૧. આહાર સંજ્ઞા, ૨. ભય-સંજ્ઞા,  
 ૩. મૈથુન-સંજ્ઞા, ૪. પરિગ્રહ-સંજ્ઞા.  
 ચારસ્થાનો (કારણો)થી આહારસંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે -  
 ૧. પેટ ખાલી થઈ જવાથી,  
 ૨. ક્ષુધાવેદનીય કર્મના ઉદયથી,  
 ૩. આહારચર્યા સાંભળ્યાપછી બુદ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થવાથી,  
 ૪. આહારના વિષયમાં ચિંતન કરતા રહેવાથી.  
 ચાર કારણોથી ભયસંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે -  
 ૧. સત્યહીનતાથી,  
 ૨. ભય - વેદનીય કર્મના ઉદયથી,  
 ૩. ભયજનક વાતો સાંભળ્યાપછી બુદ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થવાથી,  
 ૪. ભયનું સતત ચિંતન કરતા રહેવાથી.  
 ચાર કારણોથી મૈથુન-સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે -  
 ૧. વધુ પડતા માંસલોહીનો ઉપચય કરવાથી,  
 ૨. મોહનીય કર્મના ઉદયથી,  
 ૩. કામ વાર્તા સાંભળ્યાપછી બુદ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થવાથી,  
 ૪. મૈથુનનું સતત ચિંતન કરતા રહેવાથી.  
 ચાર કારણોથી પરિગ્રહ-સંજ્ઞા ઉત્પન્ન થાય છે, જેમકે -  
 ૧. પરિગ્રહ પાસે રાખવાથી,  
 ૨. લોભ - વેદનીય કર્મના ઉદયથી,  
 ૩. પરિગ્રહ વાર્તા સાંભળ્યાપછી બુદ્ધિ દ્વારા ઉત્પન્ન થવાથી,  
 ૪. પરિગ્રહનું સતત ચિંતન કરતા રહેવાથી.

૩. સંજ્ઞાઓના અગુરૂલધુત્વનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! સંજ્ઞા શું ગુરુ છે, લધુ છે, ગુરુલધુ છે કે-  
 અગુરૂલધુ છે ?

૩. ગોયમા ! ણો ગરૂયા, ણો લહુયા, ણો ગરૂયલહુયા, અગરૂયલહુયા ।  
-વિયા. સ. ૧, ૩, ૯, સુ. ૧૧
૪. સળ્ણાણિવ્વત્તિ ભેયા ચ્ચડવીસદંડેસુ ય પરૂવણં-  
પ. કઙ્કવિહા ણં ભંતે ! સળ્ણાણિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! ચ્ચડવ્વિહાસળ્ણાણિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. આહારસળ્ણાણિવ્વત્તિ, ૨. ભયસળ્ણાણિવ્વત્તિ,  
૩. મેહુણસળ્ણાણિવ્વત્તિ, ૪. પરિગ્ગહસળ્ણાણિવ્વત્તિ ।  
દં. ૧-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।  
-વિયા. સ. ૧૯, ૩, ૮, સુ. ૩૨-૩૩
૫. સળ્ણાકરણભેયા ચ્ચડવીસદંડેસુ ય પરૂવણં-  
પ. કઙ્કવિહે ણં ભંતે ! સળ્ણાકરણે પળ્ણત્તે ?  
૩. ગોયમા ! ચ્ચડવ્વિહા સળ્ણાકરણે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. આહારસળ્ણાકરણે, ૨. ભયસળ્ણાકરણે,  
૩. મેહુણસળ્ણાકરણે, ૪. પરિગ્ગહસળ્ણાકરણે ।  
દં. ૧-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।  
-વિયા. સ. ૧૯, ૩, ૯, સુ. ૮
૬. સળ્ણાબંધભેયા ચ્ચડવીસદંડેસુ ય પરૂવણં-  
પ. આહારસળ્ણાણં -જાવ- પરિગ્ગહસળ્ણાણં ભંતે !  
કઙ્કવિહે બંધે પળ્ણત્તે ?  
૩. ગોયમા ! તિવિહે બંધે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. જીવપ્પયોગ બંધે, ૨. અણંતર બંધે, ૩. પરંપર બંધે ।  
દં. ૧-૨૪. એવં ચ્ચડવીસદંડેસુ ભાણિયવ્વા ।  
-વિયા. સ. ૨૦, ૩, ૭, સુ. ૧૯
૭. ચ્ચડગઈસુ ચ્ચડસળ્ણોવડત્તત્તં તેસિં ચ્ચ અપ્પબહુત્તં-  
પ. નેરઙ્કયા ણં ભંતે ! કિં આહારસળ્ણોવડત્તા, ભયસળ્ણો-  
વડત્તા, મેહુણસળ્ણોવડત્તા, પરિગ્ગહસળ્ણોવડત્તા ?  
૩. ગોયમા ! ઓસળ્ણકારણં પડુચ્ચ-ભયસળ્ણોવડત્તા,  
સંતઙ્કભાવં પડુચ્ચ-આહારસળ્ણોવડત્તા વિ -જાવ-  
પરિગ્ગહસળ્ણોવડત્તા વિ ।<sup>૧</sup>
૩. ગૌતમ ! સંજ્ઞા ગુરૂ નથી, લઘુ નથી અને ગુરૂલઘુ  
પણ નથી પરંતુ અગુરૂલઘુ છે.
૪. સંજ્ઞા નિર્વૃત્તિના ભેદ અને ચોવીસદંડકોનું પ્રરૂપણ :  
પ્ર. ભંતે ! સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહેવાય છે ?  
૩. ગૌતમ ! સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ ચાર પ્રકારની કહેવાય છે, જેમકે-  
૧. આહાર સંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ, ૨. ભયસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ,  
૩. મૈથુનસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ, ૪. પરિગ્ગહસંજ્ઞાનિર્વૃત્તિ.  
દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી સંજ્ઞા  
નિર્વૃત્તિઓ જાણવી જોઈએ.
૫. સંજ્ઞાકરણના ભેદ અને ચોવીસદંડકોનું પ્રરૂપણ :  
પ્ર. ભંતે ! સંજ્ઞાકરણ કેટલા પ્રકારના કહેવાય છે ?  
૩. ગૌતમ ! ચાર પ્રકારના સંજ્ઞાકરણ કહેવાય છે, જેમકે-  
૧. આહારસંજ્ઞા કરણ, ૨. ભયસંજ્ઞા કરણ,  
૩. મૈથુનસંજ્ઞા કરણ, ૪. પરિગ્ગહસંજ્ઞા કરણ.  
દં. ૧-૨૪, આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી સંજ્ઞાકરણ  
જાણવા જોઈએ.
૬. સંજ્ઞાઓમાં બંધ ભેદ અને ચોવીસદંડકોનું પ્રરૂપણ :  
પ્ર. ભંતે ! આહારસંજ્ઞા -યાવત્- પરિગ્ગહસંજ્ઞામાં બંધ  
કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?  
૩. ગૌતમ ! બંધ ત્રણ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -  
૧. જીવપ્રયોગ બંધ, ૨. અનન્તર બંધ,  
૩. પરમ્પર બંધ.  
દં. ૧-૨૪, આ પ્રમાણે ચોવીસદંડકોમાં (નેરયિકોથી  
વૈમાનિક સુધી) જાણવું જોઈએ.
૭. ચાર ગતિયોમાં ચાર સંજ્ઞોપયુક્તત્વ અને તેમનું  
અલ્પબહુત્વ :  
પ્ર. ભંતે ! શું નેરયિક આહાર સંજ્ઞોપયુક્ત છે, ભય  
સંજ્ઞોપયુક્ત છે, મૈથુન સંજ્ઞોપયુક્ત છે, પરિગ્ગહ  
સંજ્ઞોપયુક્ત છે ?  
૩. ગૌતમ ! ઉત્પન્નકારણ (બહુલતાની અપેક્ષા)થી  
તે ભયસંજ્ઞોપયુક્ત છે.  
પરંતુ સંતતિભાવ (સદ્ભાવની અપેક્ષા)થી તે  
આહાર-સંજ્ઞોપયુક્ત પણ છે -યાવત્- પરિગ્ગહ  
સંજ્ઞોપયુક્ત પણ છે.



- પ. એસિ ણં ભંતે ! નેરઙ્યાણં આહારસણ્ણોવડત્તાણં, ભયસણ્ણોવડત્તાણં, મેહુણસણ્ણોવડત્તાણં, પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા નેરઙ્યા મેહુણસણ્ણોવડત્તા, ૨. આહારસણ્ણોવડત્તા સંખેજ્જગુણા, ૩. પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તા સંખેજ્જગુણા, ૪. ભયમણ્ણોવડત્તા સંખેજ્જગુણા ।
- પ. તિરિક્ખજોણિયા ણં ભંતે ! કિં આહારસણ્ણોવડત્તા -જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તા ?
૩. ગોયમા ! ઓસણ્ણકારણં પડુચ્ચ-આહારસણ્ણોવડત્તા, સંતઙ્ગભાવં પડુચ્ચ આહારસણ્ણોવડત્તા વિ -જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તા વિ ।<sup>૧</sup>
- પ. એસિ ણં ભંતે ! તિરિક્ખજોણિયાણં આહારસણ્ણોવડત્તાણં -જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?
૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા તિરિક્ખજોણિયા પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તા, ૨. મેહુણસણ્ણોવડત્તા સંખેજ્જગુણા, ૩. ભયસણ્ણોવડત્તા સંખેજ્જગુણા, ૪. આહારસણ્ણોવડત્તા સંખેજ્જગુણા ।
- પ. મણુસ્સા<sup>૨</sup> ણં ભંતે ! કિં આહારસણ્ણોવડત્તા -જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તા ?
૩. ગોયમા ! ઓસણ્ણકારણં પડુચ્ચ-મેહુણસણ્ણોવડત્તા, સંતઙ્ગભાવં પડુચ્ચ-આહારસણ્ણોવડત્તા વિ -જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તા વિ ।
- પ. એસિ ણં ભંતે ! મણુસ્સાણં આહારસણ્ણોવડત્તાણં -જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવડત્તાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?<sup>૩</sup>
- પ્ર. ભંતે ! આ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત, ભય સંજ્ઞોપયુક્ત, મૈથુન સંજ્ઞોપયુક્ત અને પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયુક્ત નારકોમાંથી કોણ-કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત નૈરયિક છે, ૨. તેનાથી સંખ્યાતગુણા આહારસંજ્ઞોપયુક્ત છે, ૩. તેનાથી સંખ્યાતગુણા પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત છે, ૪. તેનાથી સંખ્યાતગુણા ભયસંજ્ઞોપયુક્ત છે.
- પ્ર. ભંતે ! તિર્યચયોનિક જીવ શું આહારસંજ્ઞોપયુક્ત છે -યાવત્- પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત છે ?
૩. ગૌતમ ! ઉત્સન્ન કારણ (ક્ષુધા જનક અનેક બાલ્ય કારણોની અપેક્ષા)થી તે આહારસંજ્ઞોપયુક્ત છે, પરંતુ સંતતિભાવથી તે આહારસંજ્ઞોપયુક્ત પણ છે -યાવત્- પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત પણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત -યાવત્- પરિગ્રહ સંજ્ઞોપયુક્ત તિર્યચયોનિક જીવોમાં કોણ-કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે.
૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત તિર્યચયોનિક છે, ૨. (તેનાથી) મૈથુન સંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે, ૩. (તેનાથી) ભયસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે, ૪. (તેનાથી) આહારસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે.
- પ્ર. ભંતે ! શું મનુષ્ય આહારસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે -યાવત્- પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે ?
૩. ગૌતમ ! ઉત્સન્ન કારણ (બહુલતાની અપેક્ષા)થી તે મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત હોય છે, પરંતુ સંતતિભાવથી તે આહારસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે -યાવત્- પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત પણ હોય છે.
- પ્ર. ભંતે ! આ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત -યાવત્- પરિગ્રહ-સંજ્ઞોપયુક્ત મનુષ્યોમાં કોણ-કોનાથી થોડા -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૧. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૩ (૬)  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૭  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૮  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૪

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૬  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૮  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૯
- (ગ) વિયા. સ. ૧૧, ડ. ૨-૮

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૦  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૫  
જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮

૨. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧ (સમ્મુર્ધિમ)

- (ખ) પ. ગભવકકંતિય મણુસ્સાણં ભંતે ! જીવા કિં આહારસન્નોવડત્તા -જાવ- લોભ સન્નોવડત્તા, નો સન્નોવડત્તા ?  
૩. ગોયમા ! સવ્વેવિ ।

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

- જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા મળૂસા ભયસણ્ણોવઉત્તા,  
૨. આહારાસણ્ણોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા,  
૩. પરિગ્ગહસણ્ણોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા,  
૪. મેહુણસણ્ણોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા ।

પ. દેવા ણં ભંતે ! કિં આહારાસણ્ણોવઉત્તા -જાવ-  
પરિગ્ગહસણ્ણોવઉત્તા ?

૩. ગોયમા ! ઉસ્સણ્ણકારણં પઢુચ્ચ-પરિગ્ગહસણ્ણોવઉત્તા,  
સંતહભાવં પઢુચ્ચ-આહારાસણ્ણોવઉત્તા વિ -જાવ-  
પરિગ્ગહસણ્ણોવઉત્તા વિ ।

પ. એસિ ણં ભંતે ! દેવાણં આહારાસણ્ણોવઉત્તાણં  
-જાવ- પરિગ્ગહસણ્ણોવઉત્તાણ ય કયરે કયરેહિંતો  
અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા દેવા આહારાસણ્ણોવઉત્તા,  
૨. ભયસણ્ણોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા,  
૩. મેહુણસણ્ણોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા,  
૪. પરિગ્ગહસણ્ણોવઉત્તા સંખેજ્જગુણા ।

-પણ્ણ. પ. ૮, સુ. ૭૩૦-૭૩૭

૮. પગારાંતરેણ સણ્ણાણં દસ ભેયા-

પ. કઢ્ડણં ભંતે ! સણ્ણાઓ પણ્ણત્તાઓ ?

૩. ગોયમા ! દસ સણ્ણાઓ પણ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. આહારાસણ્ણા, ૨. ભયસણ્ણા, ૩. મેહુણસણ્ણા,  
૩. પરિગ્ગહસણ્ણા, ૫. કોહસણ્ણા, ૬. માણસણ્ણા,  
૭. માયાસણ્ણા, ૮. લોભસણ્ણા, ૯. લોગસણ્ણા,  
૧૦. ઓઘસણ્ણા ।<sup>૧</sup> -પણ્ણ. પ. ૮, સુ. ૭૨૫

૯. ચ્ચડવીસદંડેસુ દસણ્ણં સણ્ણાણં પરૂવણં-

પ. નેરહયા ણં ભંતે ! કઢ્ડ સણ્ણાઓ પણ્ણત્તાઓ ?

૩. ગોયમા ! દસ સણ્ણાઓ પણ્ણત્તાઓ, તં જહા-  
૧. આહારાસણ્ણા -જાવ- ૧૦. ઓઘસણ્ણા ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।<sup>૨</sup>

-પણ્ણ. પ. ૮, સુ. ૭૨૬-૭૨૯

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા મનુષ્ય ભયસંજ્ઞોપયુક્ત છે,  
૨. (તેનાથી) આહારસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે.

પ્ર. ભંતે ! શું દેવ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત છે -યાવત્-  
પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત છે ?

૩. ગૌતમ ! ઉત્સન્નકારણ (બહુલતાની અપેક્ષા) થી  
તે પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત છે,  
પરંતુ સંતતિભાવ (અનવરત દીર્ઘકાળની  
અપેક્ષા)થી તે આહારસંજ્ઞોપયુક્ત પણ છે -યાવત્-  
પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત પણ છે.

પ્ર. ભંતે ! આ આહારસંજ્ઞોપયુક્ત -યાવત્- પરિગ્રહ-  
સંજ્ઞોપયુક્ત દેવોમાંથી કોણ-કોનાથી થોડા -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. સૌથી થોડા આહારસંજ્ઞોપયુક્ત દેવ છે,  
૨. (તેનાથી) ભયસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે,  
૩. (તેનાથી) મૈથુનસંજ્ઞોપયુક્ત સંખ્યાતગુણા છે,  
૪. (તેનાથી) પણ પરિગ્રહસંજ્ઞોપયુક્ત  
સંખ્યાતગુણા છે.

૮. પ્રકારાંતરથી સંજ્ઞાઓના દસ ભેદ :

પ્ર. ભંતે ! સંજ્ઞા કેટલી કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! સંજ્ઞા દસ કહેવાય છે, જેમકે -  
૧. આહાર સંજ્ઞા, ૨. ભયસંજ્ઞા, ૩. મૈથુન સંજ્ઞા,  
૪. પરિગ્રહ સંજ્ઞા, ૫. ક્રોધસંજ્ઞા, ૬. માનસંજ્ઞા,  
૭. માયાસંજ્ઞા, ૮. લોભસંજ્ઞા, ૯. લોકસંજ્ઞા,  
૧૦. ઓઘસંજ્ઞા.

૯. ચોવીસ દંડકોમાં દસ સંજ્ઞાઓનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિકોમાં કેટલી સંજ્ઞા કહેવાય છે ?

૩. ગૌતમ ! તેમાં દસ સંજ્ઞા કહેવાય છે, જેમકે -  
૧. આહારસંજ્ઞા -યાવત્- ૧૦. ઓઘસંજ્ઞા.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી દસ  
સંજ્ઞાઓ જાણવી જોઈએ.



૧. (ક) ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૫૨

(ખ) વિયા. સ. ૭, ૩. ૮, સુ. ૫

૨. વિયા. સ. ૭, ૩. ૮, સુ. ૬

## ૧૨. સ્થિતિ અધ્યયન

યદ્યપિ જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠેય કર્મોની સ્થિતિ હોય છે. પ્રત્યેક કર્મની ફળદાન અવધિ એ જ તેની સ્થિતિ કહેવાય છે. પણ આ અધ્યયનમાં આયુષ્યકર્મ સંબંધિત સ્થિતિનું જ વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. તે સ્થિતિ બે પ્રકારની કહેવાય છે. ૧. કાયસ્થિતિ અને ૨. ભવસ્થિતિ. એક જ પ્રકારની ગતિ અને આયુષ્યનો અનેક ભવો સુધી બની રહેવું કાયસ્થિતિ કહેવાય છે. તથા એક જ ભવમાં તે ગતિ અને આયુષ્યનું બની રહેવું ભવસ્થિતિ કહેવાય છે.

આ અધ્યયન માત્ર ભવસ્થિતિથી સંબંધિત છે.

ભવસ્થિતિનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં ૨૪ દંડકોના ક્રમથી થયેલ છે. પ્રત્યેક દંડક અને તેનાં વિશેષ ભેદોની સ્થિતિની પ્રરુપણા ઔધિક, અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત દ્વારોથી કરેલ છે.

સમસ્ત અપર્યાપ્ત જીવોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અંતર્મુહૂર્ત હોય છે. કોઈપણ અપર્યાપ્ત જીવ અંતર્મુહૂર્તથી અધિક કાળ સુધી અપર્યાપ્ત રહેતા નથી. અંતર્મુહૂર્તની અંદર તે સંપૂર્ણ યોગ્ય પર્યાપ્તિઓને બ્રહ્મણ કરી લે છે. પર્યાપ્ત જીવોની સ્થિતિ તેની ઔધિક સ્થિતિમાં અંતર્મુહૂર્ત ઓછી હોય છે. જેમ રત્નપ્રભાપૃથ્વીના નૈરયિકની ઔધિક સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમ હોય છે. તેમ પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ઓછી એક સાગરોપમ હશે, કારણ કે ઔધિક સ્થિતિમાંથી અપર્યાપ્ત કાળની સ્થિતિને ઘટાડવાથી પર્યાપ્ત જીવની સ્થિતિ જાણી શકાય છે. આ સૂત્ર સર્વપ્રકારના પર્યાપ્ત જીવોની સ્થિતિ પર લાગુ થાય છે.

ઔધિક રૂપથી નૈરયિક અને દેવોની જઘન્યસ્થિતિ દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમ છે.

તિર્થંચ અને મનુષ્યગતિના જીવોની જઘન્ય સ્થિતિ - અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમ છે.

રત્નપ્રભા આદિ સાતે પૃથ્વીના આધારે નૈરયિક સાત પ્રકારના છે, તેમાં પ્રત્યેકની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટની દૃષ્ટિએ જુદી-જુદી છે. આ પ્રમાણે ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિ જુદી-જુદી જાણવી.

ભવનપતિ દસ પ્રકારના છે. તેમાં પ્રત્યેકની સ્થિતિનું વર્ણન કરવાની સાથે તેમના ઈન્દ્રો, ચમર, બલી, ધરણ, ભૂતાનન્દ આદિની આભ્યન્તર, મધ્યમ અને બાહ્ય પરિષદોમાં વિદ્યમાન દેવોની સ્થિતિનો પૃથક્-પૃથક્ ઉલ્લેખ પણ કરેલ છે. દેવીઓની સ્થિતિનું વર્ણન જોવાથી એ જાણી શકાય છે કે દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સર્વત્ર દેવોથી ઓછી છે. ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમથી કંઈક અધિક છે. તો દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાઠા ચાર પલ્યોપમ છે. આ પ્રમાણે વાણવ્યંતર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક પલ્યોપમ છે. તો દેવીઓની સ્થિતિ અર્ધ પલ્યોપમ માત્ર છે. જ્યોતિષી દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમ છે તો તેમની દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ પચાસ હજાર વર્ષ અધિક એક અર્ધ પલ્યોપમ છે. વૈમાનિક દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમ છે તો દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પંચાવન પલ્યોપમ છે.

વૈમાનિક દેવોની દેવીઓ બે પ્રકારની હોય છે : પરિગૃહીતા અને અપરિગૃહીતા. આમાં પરિગૃહીતાની અપેક્ષાએ અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ અધિક હોય છે. આ દેવીઓ બીજા દેવલોક સુધીજ પ્રાપ્ત હોય છે, આગળ નથી.

અહીં એ ઉલ્લેખનીય છે કે દેવીઓની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દેવોથી ઓછી હોવા છતાં પણ તેની જઘન્ય સ્થિતિ દેવોના સમાન છે. ભવનપતિ અને વાણવ્યંતર દેવો અને દેવીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સમાન રૂપથી દસ હજાર વર્ષ છે. જ્યોતિષી દેવો અને દેવીઓની જઘન્ય સ્થિતિ સમાન રૂપથી પલ્વોપમનો આઠમો ભાગ છે. વૈમાનિક દેવોની જેમ તેની દેવીઓની જઘન્ય સ્થિતિ એક પલ્વોપમ છે.

વાણવ્યંતર દેવોની સ્થિતિનું વર્ણન જે પ્રમાણે કરવામાં આવ્યું છે એ પ્રમાણે કાળ પિશાય કુમારેન્દ્રની આભ્યન્તર - મધ્યમ અને બાહ્ય પરિષદના દેવ અને દેવીઓની સ્થિતિનું વર્ણન પણ પ્રાપ્ત થાય છે. આ સિવાય જંભકદેવો, વિજયદેવ અને તેનાં સામાનિક દેવોની સ્થિતિનો પણ ઉલ્લેખ છે. જ્યોતિષી દેવોની સ્થિતિના વર્ણન સાથે ચંદ્ર, સૂર્ય, ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારા વિમાનવાસી દેવો તથા દેવીઓની સ્થિતિનું પણ ઔદિક, અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત દ્વારોથી વર્ણન પ્રાપ્ત છે.

વૈમાનિક દેવોના બાર દેવલોકનાં દેવોની સ્થિતિના વર્ણનની સાથે શક અને ઈશાન દેવેન્દ્રોની અલગ-અલગ પરિષદોના દેવો અને દેવીઓની સ્થિતિનો ઉલ્લેખ પણ કરવામાં આવ્યો છે. કિલ્વિષિક અને લોકાન્તિક દેવોની સ્થિતિનું વર્ણન પણ વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિની સાથે થયેલ છે.

અહીં આ ઉલ્લેખનીય છે કે સ્થિતિ અધ્યયનમાં નવ ગ્રૈવેયકો અને પાંચ અનુત્તર વિમાનોના દેવોની સ્થિતિનું વર્ણન થયેલ નથી. અન્યત્ર પ્રાપ્ત વર્ણન અનુસાર ગ્રૈવેયક દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૨૨ સાગરોપમ તથા ઉત્કૃષ્ટ ૩૧ સાગરોપમ હોય છે. આમાં પહેલાં ગ્રૈવેયક દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૨૨ સાગરોપમ તથા ઉત્કૃષ્ટ ૨૩ સાગરોપમ, બીજા ગ્રૈવેયક દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૨૩ સાગરોપમ તથા ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ સાગરોપમ, ત્રીજા ગ્રૈવેયક દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૨૪ સાગરોપમ તથા ઉત્કૃષ્ટ ૨૫ સાગરોપમ હોય છે. આ પ્રમાણે ચોથા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય ૨૫ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૬, પાંચમા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય ૨૬ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૭, છઠ્ઠા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય ૨૭ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૮, સાતમા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય ૨૮ અને ઉત્કૃષ્ટ ૨૯, આઠમા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય ૨૯ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૦ તથા નવમા ગ્રૈવેયક દેવોની જઘન્ય ૩૦ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૧ સાગરોપમ સ્થિતિ હોય છે. પાંચ અનુત્તર વિમાનના દેવોમાં પ્રથમ ચાર વિમાનોના દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય ૩૧ સાગરોપમ અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ હોય છે.

સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનનાં દેવોની સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમ હોય છે. ત્યાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નથી થતી. સનત્કુમારથી લઈને અચ્યુત કલ્પના દેવેન્દ્રો અને તેની ત્રિવિધા પરિષદના દેવોની સ્થિતિનો કાળ આ અધ્યયનમાં અવશ્ય કરવામાં આવેલ છે. અધ્યયનના અંતમાં કેટલાક વિશેષ વિમાનવાસી દેવોની સ્થિતિ બતાવી છે.

તિર્યચયોનિક જીવોમાં એકેન્દ્રિયોની જઘન્ય સ્થિતિ અંતર્મૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૨૨ હજાર વર્ષ છે. એકેન્દ્રિયોમાં પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેઉકાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના જીવોની સ્થિતિનો ઔદિક તથા સૂક્ષ્મ અને બાદર ભેદોના આધાર પર વિચાર કરેલ છે. પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત દ્વારોને બધાની જેમ અહીં પણ જાણવા. પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કરતાં સમયે કોમળ પૃથ્વી, શુદ્ધ પૃથ્વી, બાલુકા પૃથ્વી, મનોસિલ પૃથ્વી, શર્કરા પૃથ્વી અને ખર પૃથ્વીની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિનું પણ વર્ણન કરેલ છે. પૃથ્વીકાય આદિના સૂક્ષ્મ જીવોની સ્થિતિ અપર્યાપ્ત, પર્યાપ્ત તથા ઔદિક ત્રણેય અવસ્થાઓમાં જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મૂર્ત છે. અહીં તાત્પર્ય એ છે કે એકેન્દ્રિય સૂક્ષ્મ જીવ અન્તર્મૂર્તથી અધિક કાળ સુધી જીવન ધારણ કરતાં નથી. વનસ્પતિકાયના વર્ણનમાં નિગોદના જીવ સૂક્ષ્મ હોય છે. સ્થિતિપણ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મૂર્ત હોય છે.

ત્રસકાયિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ૩૩ સાગરોપમ હોય છે. કારણ કે ત્રસકાયિક જીવોમાં નૈરયિક અને દેવોની પણ ગણતરી થાય છે. આ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ સમજવી જોઈએ.

બેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ બાર વર્ષ હોય છે. ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ૪૯ દિવસ રાત હોય છે. ચૌરેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ છ માસ (મહિના) હોય છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ છે અને તે જ ગર્ભજ જીવોની સ્થિતિ છે. પરંતુ સંમૂર્ણિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોની સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ હોય છે. તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ ઔદિકની જેમ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ છે. તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જીવ જલચર, ચતુષ્પદ સ્થલચર, ઉરપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ અને ખેરના ભેદથી પાંચ પ્રકારનાં છે. તે પ્રત્યેક સંમૂર્ણિમ અને ગર્ભજના ભેદથી બે પ્રકારના છે. પ્રસ્તુત સ્થિતિ અધ્યયનમાં જલચર આદિ જીવોની સ્થિતિનું ઔદિક, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત દ્વારોથી વર્ણન કરતાં અનંતર તેના સંમૂર્ણિમ અન ગર્ભજ ભેદોનું પણ આજ ઔદિક આદિ દ્વારોથી વર્ણન કરેલ છે. આમાં બધાથી અધિક સ્થિતિ ચતુષ્પદ સ્થલચર ગર્ભજ જીવો અને તેની સ્ત્રીઓની ત્રણ પલ્યોપમ છે.

સંમૂર્ણિમ મનુષ્યોની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત છે. જ્યારે મનુષ્યોની ઔદિક સ્થિતિ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ છે. આ તેની ગર્ભજ સ્થિતિ છે. મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિનું વર્ણન બે પ્રકારથી મળે છે. ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ અને ધર્માચરણની અપેક્ષાએ અહીં ક્ષેત્ર શબ્દ ભૂરતાદિ ક્ષેત્રોથી જાણવું તથા ધર્માચરણ શબ્દ તેના સંયમી જીવનનું સૂચક છે. અકર્મ-ભૂમિજ અને અન્તર્દીપજ સ્ત્રીઓની સ્થિતિનું વર્ણન જન્મ અને સંહરણનાં ભેદોમાં કરવામાં આવ્યું છે.

ઔદિક, અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્ત દ્વારોથી સમસ્ત જીવોની સ્થિતિનું વર્ણન કરવાની સાથે કેટલાક જીવોની સ્થિતિનું વર્ણન પ્રથમ સમય અને અપ્રથમ સમયના દ્વારોથી પણ કરેલ છે. પ્રથમ સમયમાં જીવની સ્થિતિ એક સમયની હોય છે તથા અપ્રથમ સમયમાં એક સમય ઓછું લઘુભવ ગ્રહણ હોય છે.



## ૧૨. ઠિઈ અજ્ઞયણ

## ૧૨. સ્થિતિ અધ્યયન

સૂત્ર -

## ૧. ઠિઈ ભેયા-

દુવિહા ઠિઈ પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. કાયટ્ઠિઈ ચેવ, ૨. ભવટ્ઠિઈ ચેવ ।

દોળ્હં કાયટ્ઠિઈ પળ્ણત્તા<sup>૧</sup>, તં જહા-

૧. મણુસ્માણં ચેવ, ૨. પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ચેવ ।

દોળ્હં ભવટ્ઠિઈ પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. દેવાણં ચેવ, ૨. નેરઙ્ગયાણં ચેવ ।

- ઠાળં. અ. ૨, સુ. ૭૯/ ૧૬-૧૮

## ૨. તસ-થાવર વિવક્ખયા જીવાણં ઠિઈ-

પ. તસકાઙ્ગયાણં ભંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઙ્ગં ।<sup>૨</sup>પ. અપજ્જત્તય-તસકાઙ્ગયાણં ભંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં વિ, ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-તસકાઙ્ગયાણં ભંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ।  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઙ્ગં અંતોમુહુત્તુણાઙ્ગં ।

- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૧

પ. થાવરસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ।  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસ સહસ્સાઙ્ગં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

- જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૩

## ૩. સુહુમબાયરવિવક્ખયા જીવાણં ઠિઈ-

પ. સુહુમસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં વિ, ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં ।  
- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૪

પ. બાયરસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્ગયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઙ્ગં ।

- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૮

સૂત્ર :

## ૧. સ્થિતિના ભેદ :

સ્થિતિના ભે પ્રકાર કલ્લા છે, જેમકે-

૧. કાયસ્થિતિ, ૨. ભવસ્થિતિ.

કાયસ્થિતિ ભેની કહી છે, જેમકે-

૧. મનુષ્યોની, ૨. પંચેન્દ્રિય તિર્યંચયોનિકની.

ભવસ્થિતિ ભેની કહી છે, જેમકે-

૧. દેવતાઓની, ૨. નેરચિકોની.

## ૨. ત્રસ સ્થાવરની વિવક્ષાથી જીવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ત્રસકાયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ત્રસકાયિકોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ત્રસકાયિકોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! સ્થાવરની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષની કહી છે.

## ૩. સૂક્ષ્મ બાદરની વિવક્ષાથી જીવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! બાદરની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ  
સાગરોપમની કહી છે.

૧. આ અધ્યયનમાં કેવલ ભવસ્થિતિનું જ વર્ણન છે. કાયસ્થિતિનું વર્ણન પૃથક્-પૃથક્ અધ્યયનોમાં કરેલ છે.

૨. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૩

## ૪. ઇત્થી-પુરિસ-ળપુંસગવિવક્ષયા જીવાણં ઠિઈ-

- પ. ઇત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! ઇગેણં આદેસેણં-જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,

ઉક્કોસેણં પળ્ણપન્નં પલિઓવમાઈ ।  
 ઇગેણં આદેસેણં-જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં નવ પલિઓવમાઈ ।  
 ઇગેણં આદેસેણં-જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં સત્ત પલિઓવમાઈ ।  
 ઇગેણં આદેસેણં-જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં પન્નાસં પલિઓવમાઈ ।

-જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૬

- પ. પુરિસસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ।  
 ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।

તિરિક્ખજોણિયપુરિસાણં મળ્ણસ્સપુરિસાણં જા ચેવ  
 ઇત્થીણં ઠિઈ સા ચેવ ભાણિયવ્વા ।

દેવપુરિસાણ વિ -જાવ- સવ્વટ્ઠસિદ્ધાણં ઠિઈ જહા  
 પળ્ણવળાણ તહા ભાણિયવ્વા ।

-જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૫૩

- પ. ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ।  
 ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।  
 પ. ણેરઇય ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસવાસહસ્સાઈં,  
 ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।

સવ્વેસિં ઠિઈ ભાણિયવ્વા -જાવ- અહેસત્તમપુઢ-  
 વિનેરઇયા ।

- પ. તિરિક્ખજોણિય ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
 ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।

## ૪. સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકની વિવક્ષાથી જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! એક આદેશથી (અપેક્ષાથી) જઘન્ય  
 અન્તર્મુહૂર્ત,

ઉત્કૃષ્ટ પચાવન પલ્યોપમ.

એક આદેશથી - જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત,

ઉત્કૃષ્ટ નવ પલ્યોપમ,

એક આદેશથી - જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત,

ઉત્કૃષ્ટ સાત પલ્યોપમ.

એક આદેશથી - જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત,

ઉત્કૃષ્ટ પચાસ પલ્યોપમ.

- પ્ર. ભંતે ! પુરુષની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત,  
 ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ.

જૈન સાઈટ  
 તિર્યચયોનિક પુરુષોની અને મનુષ્ય પુરુષોની  
 સ્થિતિ તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓ અને મનુષ્ય  
 સ્ત્રીઓની સમાન જાણવું જોઈએ.

સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો સુધી દેવયોનિક પુરુષોની સ્થિતિ  
 તેજ પ્રમાણે જાણવી જોઈએ જે પ્રમાણે પ્રજાપનાનાં  
 સ્થિતિ પદમાં કહી છે.

- પ્ર. ભંતે ! નપુંસકની કેટલા કાળની સ્થિતિ કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત,  
 ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ.

- પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક નપુંસકની કેટલા કાળની સ્થિતિ  
 કહી છે ?

- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષ,

ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમ.

અધ: સપ્તમપૃથ્વી સુધી બધા નારક નપુંસકોની  
 સ્થિતિ કહેવી જોઈએ.

- પ્ર. ભંતે ! તિર્યચયોનિક નપુંસકની કેટલા કાળની  
 સ્થિતિ કહી છે ?

- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત,

ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ.

પ. એગિંદિય તિરિક્ખજોણિય ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં ।

પ. પુઢવિકાઇય એગિંદિય તિરિક્ખજોણિય ણપુંસગસ્સ  
ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં ।

**સવ્વેસિં એગિંદિય નપુંસગાણં ઠિઈં ભાણિયવ્વા ।  
બેઈંદિય તેઈંદિય ચરિદિય ણપુંસગાણં ઠિઈં  
ભાણિયવ્વા ।**

પ. પંચિંદિય તિરિક્ખજોણિય ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।

**એવં જલયરતિરિક્ખચઉપ્પદ-થલયર-ઉરગપરિસપ્પ-  
ભુયગપરિસપ્પ-ચ્ચહયરતિરિક્ખજોણિય ણપુંસગાણં  
સવ્વેસિં જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।**

પ. મણુસ્સ ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ખેત્તં પહુચ્ચ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।

ધમ્મચરણં પહુચ્ચ-જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,

ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી,

**કમ્મભૂમગ ભરહેરવય પુવ્વવિદેહ-અવરવિદેહ  
મણુસ્સ ણપુંસગસ્સ વિ તહેવ ।**

પ. અકમ્મભૂમગ મણુસ્સ ણપુંસગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જમ્મણં પહુચ્ચ-જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં વિ અંતોમુહુત્તં,

સાહરણં પહુચ્ચ-જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,

ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

**એવં અંતરદીવગાણં ।**

-જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૫૯ (૧)

પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસકની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષ.

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
નપુંસકની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષ.

**બધા એકેન્દ્રિય નપુંસકોની સ્થિતિ કહેવી જોઈએ.  
બેઈંદ્રિય, ત્રેઈંદ્રિય, ચઉરિન્દ્રિય નપુંસકોની  
સ્થિતિ પણ કહેવી જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક નપુંસકની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ.

**આ પ્રમાણે જલયરતિર્યચ, ચતુષ્પદ સ્થળયર,  
ઉરપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ, ખેયર તિર્યચયોનિક  
નપુંસક. આ બધાની જઘન્ય અન્તર્મૂહૂર્ત અને  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિની સ્થિતિ કહી છે.**

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્ય નપુંસકની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ- જઘન્ય અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ.

ધર્માચરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ.

**કર્મભૂમિનાં ભરત, એરવત, પૂર્વવિદેહ,  
પશ્ચિમવિદેહનાં મનુષ્ય નપુંસકની સ્થિતિ પણ  
આ પ્રમાણે કહેવી જોઈએ.**

પ્ર. ભંતે ! અકર્મભૂમિક મનુષ્ય નપુંસકની સ્થિતિ  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાએ- જઘન્ય-અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મૂહૂર્ત,

સંહરણની અપેક્ષાએ- જઘન્ય-અન્તર્મૂહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિ.

**આ પ્રમાણે અન્તર્દિપજ મનુષ્ય નપુંસકોની સ્થિતિ  
કહેવી જોઈએ.**



## ૫. ઓહેણ નેરહયાણં ઠિઈ-

- પ. નેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।  
- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૩૫
- પ. પઢમસમયનેરહયસ્સ ણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! ઇગં સમયં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

एवं सब्बेसिं पढमसमयगाणं एगं समयं ।

- પ. અપઢમસમયનેરહયસ્સ ણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ સમયૂણાઈ ।  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ સમયૂણાઈ ।  
-જીવા. પઢિ. ૭, સુ. ૨૨૬

## ૬. રયણપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ઠિઈ-

- પ. રયણપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ ।<sup>૨</sup>  
ઉક્કોસેણં સાગરોવમં ।<sup>૩</sup>

## ૫. સામાન્યતઃ નૈરયિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! (જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ) એક સમયની સ્થિતિ કહી છે.  
આ પ્રમાણે પ્રથમ સમયના બધા નૈરયિકોની સ્થિતિ એક સમયની છે.

- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય ઓછી દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સમય ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.

## ૬. રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક સાગરોપમની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૧

(ઘ) જીવા. પઢિ. ૩, ૩, સુ. ૨૦૬

(છ) વિયા. સ. ૧૧, ૩, ૧૧, સુ. ૧૮

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૨

(ઘ) ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૨

૩. સમ. સમ. ૧, સુ. ૨૭ (૩.)

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૨

(ડ) જીવા. પઢિ. ૬, સુ. ૨૨૫

(જ) સમ. સુ. ૧૫૧ (૧)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૦

(ડ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૯, (જ.)

(ગ) જીવા. પઢિ. ૩, ૩, ૧, સુ. ૧૦૧

(ચ) વિયા. સ. ૧, ૩, ૧, સુ. ૬/૧

(ગ) જીવા. પઢિ. ૩, ૩, ૨, સુ. ૯૦

પ. અપજ્જત્તય-રયણપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-રયણપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

ઉક્કોસેણં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તૂણં ।<sup>૧</sup>

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૩૬

૭. રયણપ્પભાણુઢવીણ અત્થેગહયણં નેરહયાણં ઠિઈં-

૧. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં ણં પલિઓવમં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧, સુ. ૨૧

૨. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં ને રહયાણં ઢો પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨, સુ. ૮

૩. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૩, સુ. ૧૩

૪. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૦

૫. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં પંચ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૪

૬. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં છ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૬, સુ. ૧

૭. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં સત્ત પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૨

૮. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં અટ્ઠ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૮, સુ. ૧૦

૯. હમીસે ણં રયણપ્પભાણુ ઢુઢવીણ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં નવ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૯, સુ. ૧૨

પ્ર. ભંતે ! રત્તપ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પાણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પાણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! રત્તપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક સાગરોપમની.

૭. રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :

૧. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.

૨. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે.

૩. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે.

૪. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની કહી છે.

૫. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની કહી છે.

૬. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમની કહી છે.

૭. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ સાત પલ્યોપમની કહી છે.

૮. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ આઠ પલ્યોપમની કહી છે.

૯. આ રત્તપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ નવ પલ્યોપમની કહી છે.

૧૦. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં દસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૦
૧૧. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં એકકારસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૮
૧૨. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં બારસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૨
૧૩. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં તેરસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૯
૧૪. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં ચહસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૯
૧૫. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં પણ્ણરસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૮
૧૬. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં સોલસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૮
૧૭. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં સત્તરસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૧
૧૮. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં અટ્ઠારસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૯
૧૯. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં એગૂણવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૬
૨૦. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં વીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૮
૨૧. ઇમીસે ણં રયણપ્પભાણે પુઢવીણે અત્થેગહયાણં નેરહયાણં એકવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૫
૧૦. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ દસ પલ્યોપમની કહી છે.
૧૧. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ અગ્યાર પલ્યોપમની કહી છે.
૧૨. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ બાર પલ્યોપમની કહી છે.
૧૩. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ તેર પલ્યોપમની કહી છે.
૧૪. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ચૌદ પલ્યોપમની કહી છે.
૧૫. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ પંદર પલ્યોપમની કહી છે.
૧૬. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ સોળ પલ્યોપમની કહી છે.
૧૭. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ સત્તર પલ્યોપમની કહી છે.
૧૮. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ અઠાર પલ્યોપમની કહી છે.
૧૯. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ઓગણીસ પલ્યોપમની કહી છે.
૨૦. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ વીસ પલ્યોપમની કહી છે.
૨૧. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ એકવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૨. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं बावीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २२, सु. ७

૨૩. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं तेवीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २३, सु. ५

૨૪. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं चउवीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २४, सु. ७

૨૫. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २५, सु. १०

૨૬. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २६, सु. ३

૨૭. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २७, सु. ७

૨૮. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २८, सु. ६

૨૯. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. २९, सु. १०

૩૦. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं तीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३०, सु. ९

૩૧. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं एककीतीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३१, सु. ६

૩૨. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं बत्तीસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૩૨, સુ. ૭

૩૩. इमीसे णं रयणप्पभाए पुढवीए अत्थेगइयाणं  
नेरइयाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिईं पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३३, सु. ५

૨૨. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
બાવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૩. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
ત્રેવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૪. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
ચોવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૫. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
પચ્ચીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૬. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
છવ્વીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૭. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
સત્તાવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૮. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
અઠ્યાવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૯. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
ઓગણત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૩૦. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
ત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૩૧. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
એકત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૩૨. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
બત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૩૩. આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ  
તેત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ સ્થિતિ સ્થાનમ્

## ૮. સવ્કરપ્પભાપુઢવિ નેરહયાણં ઠિઈ-

- પ. સવ્કરપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં ઇગં સાગરોવમં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-સવ્કરપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-સવ્કરપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- પ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૩૭

## ૯. સવ્કરપ્પભાપુઢવીએ અત્થેગહય નેરહયાણં ઠિઈ-

દુચ્ચાણં પુઢવીએ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં દો સાગરોવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨, સુ. ૧

## ૧૦. વાલુયપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ઠિઈ-

- પ. વાલુયપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં સત્ત સાગરોવમાઈં ।<sup>૨</sup>
- પ. અપજ્જત્ત-વાલુયપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્ત-વાલુયપ્પભાપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

## ૮. શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ સાગરોપમની.

## ૯. શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :

બીજી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ બે સાગરોપમની કહી છે.

## ૧૦. વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રણ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમની,
- પ્ર. ભંતે ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૩  
(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૧  
(ગ) જીવા. પડિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૦  
(ઘ) ઠાણં અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૫૫/૧  
(ઙ) સમ. સમ. ૧, સુ. ૨૮, (જ.)  
(ચ) સમ. સમ. ૩, સુ. ૨૮ (ઉ.)

૨. (ક) અણુ. કાલદારે ૩૮૩/૩  
(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૨  
(ગ) જીવા. પડિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૦  
(ઘ) ઠાણં અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૫૫/૨  
(ઙ) સમ. સમ. ૩, સુ. ૧૫, (જ.)  
(ચ) સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૩, (ઉ.)  
(છ) ઠાણં અ. ૭, સુ. ૫૭૩ (૨)

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
ઉક્કોસેણં સત્ત સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૩૮

૧૧. વાલુયપ્પમાપુઢવીએ અત્થેગઇયણં નેરઇયાણં ઠિઈ-  
તચ્ચાએ ણં પુઢવીએ અત્થેગઇયાણં નેરઇયાણં ચત્તારિ  
સાગરોવમાઈં ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૧

તચ્ચાએ ણં પુઢવીએ અત્થેગઇયાણં નેરઇયાણં પંચ  
સાગરોવમાઈં ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૫

તચ્ચાએ ણં પુઢવીએ અત્થેગઇયાણં નેરઇયાણં છ સાગરોવમાઈં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૬, સુ. ૧૦

૧૨. પંકપ્પમાપુઢવિ નેરઇયાણં ઠિઈ-

પ. પંકપ્પમાપુઢવિ નેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્ત સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તય-પંકપ્પમાપુઢવિ નેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-પંકપ્પમાપુઢવિ નેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્ત સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૩૯

૧૩. પંકપ્પમાપુઢવીએ અત્થેગઇયણં નેરઇયાણં ઠિઈ-

ચઉત્થીએ ણં પુઢવીએ અત્થેગઇયાણં નેરઇયાણં અટ્ઠ  
સાગરોવમાઈં ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૮, સુ. ૧૧

૩. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત સાગરોપમની.

૧૧. વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :  
ત્રીજી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ચાર  
સાગરોપમની કહી છે.

ત્રીજી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ પાંચ  
સાગરોપમની કહી છે.

ત્રીજી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ છ સાગરોપમની  
કહી છે.

૧૨. પંકપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જધન્ય સાત સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જધન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પંકપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ સાગરોપમની.

૧૩. પંકપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :

ચોથી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ આઠ  
સાગરોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૪  
(ગ) જીવા. પઢિ. ૩, ૩, સુ. ૧૦  
(ઙ) સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૪ (જ.)  
(છ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૨, (૩.)

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૩  
(ઘ) ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૩/૩ (જ.)  
(ચ) ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૩ (૩.)

ચતુર્થીએ પં પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં નવ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧, સુ. ૧૩

૧૪. ધૂમપ્પભાપુઢવિ નેરઇયાણં ઠિઈં-

પ. ધૂમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ સાગરોવમાઇં, ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઇં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તય-ધૂમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-ધૂમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ સાગરોવમાઇં અંતોમુહુત્તૂણાઇં । ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઇં અંતોમુહુત્તૂણાઇં ।

-પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૦

૧૫. ધૂમપ્પભાપુઢવીએ અત્યેગઇય નેરઇયાણં ઠિઈં-

પંચમીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં એકકારસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૯

પંચમીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં બારસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૩

પંચમીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં તેરસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૧૦

પંચમીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં ચડ્દસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૪ સુ. ૧૦

પંચમીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં પળ્ણરસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૯

ચોથી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ નવ સાગરોપમની કહી છે.

૧૪. ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સત્તર સાગરોપમની.

જૈન સાઈટ

૧૫. ધૂમપ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ -

પાંચમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ અગિયાર સાગરોપમની કહી છે.

પાંચમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ બાર સાગરોપમની કહી છે.

પાંચમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ તેર સાગરોપમની કહી છે.

પાંચમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ચૌદ સાગરોપમની કહી છે.

પાંચમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૪

(ગ) જીવા. પઢિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૦

(ઙ.) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૩ (જ.)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૪

(ઘ) ઠાળં. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૪ (જ.)

(ચ) સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૨ (ઝ.)

પંચમીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં સોલસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૯

૧૬. તમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ઠિઈં-

પ. તમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઇં, ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઇં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તય-તમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-તમપ્પભાપુઢવિનેરઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઇં અંતોમુહુત્તૂણાઇં, ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઇં અંતોમુહુત્તૂણાઇં ।

-પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૧

૧૭. તમપ્પભાપુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં ઠિઈં-

છટ્ઠીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં અટ્ઠારસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૦

છટ્ઠીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં એગૂણવીસ સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૭

છટ્ઠીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં વીસં સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૯

છટ્ઠીએ પુઢવીએ અત્યેગઇયાણં નેરઇયાણં એગવીસં સાગરોવમાઇં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૬

પાંચમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ સોળ સાગરોપમની કહી છે.

૧૬. તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! તમ:પ્રભા પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! તમ:પ્રભા પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! તમ:પ્રભા પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સત્તર સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ સાગરોપમની.

૧૭. તમ:પ્રભા પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :

છઠી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ અઠાર સાગરોપમની કહી છે.

છઠી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની કહી છે.

છઠી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની કહી છે.

છઠી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૪

(ગ) જીવા. પઢિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૯૦

(ઙ) સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૮ (ઉ.)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૫

(ઘ) સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૩ (જ.)



## ૧૮. અહેસત્તમપુઢવિનેરહયાણં ઠિઈ-

- પ. અહેસત્તમપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-અહેસત્તમપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-અહેસત્તમપુઢવિનેરહયાણં ભંતે ! કેવહયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૨

## ૧૯. અહેસત્તમપુઢવીએ કાલાહનારગાવાસેસુ ઉક્કોસઠિઈ-

- અહેસત્તમાએ પુઢવીએ કાલ-મહકાલ-રોહ્ય-મહારોહ્યસુ નેરહયાણં ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૬
- અપ્પહટ્ઠાણનરએ નેરહયાણં અજહળ્ણમણુક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૭

## ૨૦. અહેસત્તમપુઢવીએ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં ઠિઈ-

૧. અહેસત્તમાએ ણં પુઢવીએ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં તેવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૨૩, સુ. ૬
૨. અહેસત્તમાએ ણં પુઢવીએ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં ચઠવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૨૪, સુ. ૮
૩. અહેસત્તમાએ ણં પુઢવીએ અત્થેગહયાણં નેરહયાણં પળ્ણવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૨૫, સુ. ૧૧

## ૧૮. અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય બાવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના અપર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના પર્યાપ્ત નૈરયિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.

## ૧૯. અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના કાળાદિ નારકાવાસોની ઉત્કૃષ્ટ

- સ્થિતિ :
- નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કાળ, મહાકાળ, રોરુક અને મહારોરુક આ ચાર નારકાવાસોના નૈરયિકોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.

(સપ્તમ પૃથ્વીના) અપ્રતિષ્ઠાન નરકના નૈરયિકોની સામાન્ય સ્થિતિ અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.

## ૨૦. અધઃસપ્તમ પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ :

૧. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ત્રેવીસ સાગરોપમની કહી છે.
૨. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ચોવીસ સાગરોપમની કહી છે.
૩. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ પચ્ચીસ સાગરોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૩/૪  
(ગ) જીવા. પડિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૦  
(ઙ) સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૬ (ઉ.)

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૬૬  
(ઘ) સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૯ (જ.)

૪. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં છવ્વીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨૬, સુ. ૪
૫. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં સત્તાવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨૭, સુ. ૮
૬. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં અટ્ઠાવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨૮, સુ. ૭
૭. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં એગૂળતીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨૯, સુ. ૧૧
૮. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૩૦, સુ. ૧૦
૯. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં એક્કતીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૩૧, સુ. ૭
૧૦. અહેસત્તમાએ નં પુઢવીએ અત્યેગઈયાણં નેરઈયાણં બત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૩૨, સુ. ૮
૨૧. તિરિક્ખજોણિય જીવાણં ઠિઈ-
- પ. તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઈયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈ !  
-જીવા. પઢિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૨૦૬
- પ. પઢમસમય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઈયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ એગં સમયં ।
- પ. અપઢમસમય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઈયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! અપઢમસમય-તિરિક્ખજોણિયાણં-જહળ્ણેણં ખુહ્હાગં ભવગ્ગહળ્ણં સમયૂણં,
૪. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ છવ્વીસ સાગરોપમની કહી છે.
૫. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ સત્તાવીસ સાગરોપમની કહી છે.
૬. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ અઠ્ઠાવીસ સાગરોપમની કહી છે.
૭. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ એગણત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.
૮. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ ત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.
૯. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ એકત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.
૧૦. નીચેની સાતમી પૃથ્વીના કેટલાક નૈરયિકોની સ્થિતિ બત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.
૨૧. તિર્યગ્ચોનિક જીવોની સ્થિતિ :
- પ્ર. ભંતે ! તિર્યગ્ચોનિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્લોપમ.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય તિર્યગ્ચોનિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ એક સમયની છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય તિર્યગ્ચોનિકોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અપ્રથમ સમય તિર્યગ્ચોનિકોની-જઘન્ય સ્થિતિ એક સમય ન્યૂન સુલ્લક ભવગ્રહણની છે.

ઉક્કોસેણ તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં સમયૂણાઈં ।

-જીવા. પઢિ. ૭, સુ. ૨૨૬

### ૨૨. ઇગિંદિય જીવાણં ઠિઈં-

- પ. ઇગિંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. ઇગિંદિયઅપજ્જત્તગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. ઇગિંદિયપજ્જત્તગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
-જીવા. પઢિ. ૪, સુ. ૨૦૭
- પ. પઢમસમયઇગિંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! ઇગં સમયં ।
- પ. અપઢમસમયઇગિંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ખુહ્હાગં ભવગ્ગહણં સમયૂણં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં સમયૂણાઈં ।  
-જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૨૯

### ૨૩. પુઢવિકાઇયાણં ઠિઈં-

- પ. પુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-પુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

૧. જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૧

ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની છે.

### ૨૨. એકેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષની છે.
- પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય અપર્યાપ્તકની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની છે.
- પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય પર્યાપ્તકની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ હજાર વર્ષની છે.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમસમય એકેન્દ્રિયની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! (જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ) એક સમયની  
સ્થિતિ કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમસમય એકેન્દ્રિયની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ન્યૂન ક્ષુલ્લક  
ભવગ્રહણની છે,  
ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી બાવીસ હજાર વર્ષની છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસ્ત્ર

### ૨૩. પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ. પજ્જત્તય-પુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।<sup>૧</sup>

પ. સુહુમપુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।<sup>૨</sup>

પ. અપજ્જત્તય-સુહુમપુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-સુહુમપુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।<sup>૩</sup>

પ. બાદરપુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ ।<sup>૪</sup>

પ. અપજ્જત્તય-બાદરપુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-બાદરપુઢવિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૫૪-૩૫૬

પ. સ્ણહપુઢવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ હજાર વર્ષની.

પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત બાદર પૃથ્વીકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ હજાર વર્ષની.

પ્ર. ભંતે ! કોમલ પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૧

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૮૦

(ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૨

(ઘ) જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮

(ઙ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૧૨/૧

૨. જીવા. પડિ. સુ. ૧, સુ. ૧૩ (૨૦)

૩. (ક) અણુ.કાલદારે ૩૮૫/૧

૪. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૫

(ખ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૮

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં એગં વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. સુદ્ધપુઢવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બારસ વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. વાલુયાપુઢવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં ચોદ્દસ વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. મણેસીલાપુઢવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં સોલસ વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. સક્કરાપુઢવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં અટ્ઠારસ વાસસહસ્સાઈં ।
- પ. ષરપુઢવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાવીસં વાસસહસ્સાઈં ।
- જીવા. પડિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૦૧

## ૨૪. આઝકાઙયાણં ઠિઈં-

- પ. આઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં સત્ત વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-આઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-આઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! શુદ્ધ પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાર હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! વાલુકા પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી  
છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! મનોસિલ પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ સોળ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! સર્કરા પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી  
છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અઢાર હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! ખર પૃથ્વીની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષની.

## ૨૪. અપૂકાઙિક જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અપૂકાઙિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત અપૂકાઙિક જીવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત અપૂકાઙિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૨

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૮૮

(ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧

(ઘ) જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં સત્ત વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૧</sup>  
 સુહુમઆઝકાઈયાણં ઓહિયાણં અપજ્જત્તયાણ  
 પજ્જત્તયાણ ય જહા સુહુમપુઢવિકાઈયાણં તહા  
 ભાણિયવ્વં ।<sup>૨</sup>

પ. બાયરઆઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
 પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં સત્ત વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૩</sup>

પ. અપજ્જત્તય-બાયરઆઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
 ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-બાયરઆઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
 ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં સત્ત વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૪</sup>

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૫૭-૩૫૯

૨૫. તેઝકાઈયાણં ઠિઈં-

પ. તેઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ રાઈંદિયાઈં ।<sup>૫</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં તેઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
 ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તયાણં તેઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
 પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત હજાર વર્ષની.

સૂક્ષ્મ અપ્કાયિકોના ઔધિક, અપર્યાપ્ત અને  
 પર્યાપ્તકોની સ્થિતિ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોની સ્થિતિ  
 જેવી કહેવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! બાદર અપ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ સાત હજાર વર્ષની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિક જીવોની  
 સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
 અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત બાદર અપ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત હજાર વર્ષની.

જૈન સાઈટ  
 JAINSITE.com

૨૫. તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
 કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની  
 ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ રાત-દિવસની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
 અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?

૧. જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧ ૨. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૨

૩. ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૩/૧ જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૭

૪. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૨

૫. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૩ (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૩

(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૪ (ઘ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧

(ઙ) જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮ (ચ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૬/૧૩/૧

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ રાઈંદિયાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૧</sup>  
 સુહુમતેઉકાઈયાણં ૧. ઓહિયાણં ૨. અપજ્જત્તયાણં  
 ૩. પજ્જત્તયાણ ય જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ  
 અંતોમુહુત્તં ।<sup>૨</sup>

પ. વાયરતેઉકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં  
 ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ રાઈંદિયાઈં ।<sup>૩</sup>

પ. અપજ્જત્તય-વાયરતેઉકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
 ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-વાયરતેઉકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
 ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં ।  
 ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ રાઈંદિયાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૪</sup>  
 -પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૬૦-૩૬૨

૨૬. ઇંગાલકારિયાએ અગ્નિકાયસ્સ ઠિઈં-

પ. ઇંગાલકારિયાએ ણં ભંતે ! અગ્નિકાએ કેવઇયં કાલં  
 સંચિટ્ઠઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ રાઈંદિયાઈં,  
 અન્ને વિ તત્થ વાઝયાએ વક્કમઈ ન વિણા વાઝકાણં  
 અગ્નિકાએ ઉજ્જલઈ ।

-વિયા. સ. ૧૬, ઉ. ૧, સુ. ૬

૨૭. વાઝકાઈયાણં ઠિઈં-

પ. દં. ૧૫. વાઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
 પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
 ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૫</sup>

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ રાત-દિવસની.  
 સૂક્ષ્મ તેજસ્કાયિકોનાં ૧. ઔધિક, ૨. અપર્યાપ્ત,  
 ૩. પર્યાપ્તોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ  
 અન્તર્મુહૂર્તની છે.

પ્ર. ભંતે ! બાદર તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ રાત-દિવસની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક જીવોની  
 સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
 અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત બાદર તેજસ્કાયિક જીવોની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ રાત-દિવસની.

૨૬. સઘડી સ્થિત અગ્નિકાયની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! અંગાર (સઘડી)માં અગ્નિકાયની કેટલા  
 કાળની સ્થિતિ છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ રાત-દિવસની,  
 ત્યાં અન્ય વાયુકાયિક જીવ ઉત્પન્ન થાય છે કારણ  
 કે વાયુકાયનાં વગર અગ્નિકાય પ્રજ્વલિત થતી  
 નથી.

૨૭. વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ :

પ્ર. દં. ૧૫. ભંતે ! વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
 ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હજાર વર્ષની.

- |                                |                               |
|--------------------------------|-------------------------------|
| ૧. જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧       | ૫. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૪ |
| ૨. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૩      | (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૨૨      |
| ૩. ઠાણં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૫૩/૧ | (ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧     |
| ૪. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૩  | (ઘ) જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮     |
| (ખ) વિયા. સ. ૧, ઉ. ૧, સુ. ૬/૧૪ |                               |

- પ. અપજ્જત્તય-વાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-વાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।<sup>૧</sup>
- પ. સુહુમવાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. અપજ્જત્તય-સુહુમવાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-સુહુમવાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।<sup>૨</sup>
- પ. વાદરવાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ વાસસહસ્સાઈ ।<sup>૩</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-વાદરવાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-વાદરવાઝકાઙયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।<sup>૪</sup>

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૬૩-૩૬૫

- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! બાદર વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત બાદર વાયુકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ હજાર વર્ષની.

૧. જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૪

૩. ઠાણં અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૫૩/૨

૪. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૪

(ગ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧

(ખ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૬

(ઘ) વિયા. સ. ૧, ઉ. ૧, સુ. ૬/૧૫



## ૨૮. વળસસિકાઇયાણં ઠિઈ-

- પ. દં. ૧૬. વળસસિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસ વાસસહસ્સાઈં !<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-વળસસિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-વળસસિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૨</sup>
- સુહુમવળસસિકાઇયાણં ૧. ઓહિયાણં**  
૨. અપજ્જત્તાયાણં ૩. પજ્જત્તયાણય જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।<sup>૩</sup>
- પ. વાદરવળસસિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસ વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૪</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-વાદરવળસસિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-વાયરવળસસિકાઇયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૫</sup>

-પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૬૬-૩૬૮

## ૨૮. વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. દં. ૧૬. ભંતે ! વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ દસ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસહજાર વર્ષની.
- સૂક્ષ્મ વનસ્પતિકાયિકોના - ૧. ઔધિક**  
૨. અપર્યાપ્તો અને ૩. પર્યાપ્તોની સ્થિતિ જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્તની છે.
- પ્ર. ભંતે ! બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ દસ હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત બાદર વનસ્પતિકાયિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૫ ૨. જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧  
(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૦૨ ૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૫  
(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૧ ૪. (ક) ઠાણં અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૭  
(ઘ) જીવા. પડિ. ૫, સુ. ૨૧૧ (ખ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૭  
(ઙ) જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮
૫. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૫/૫  
(ખ) વિયા. સ. ૧, ઉ. ૧, સુ. ૬/૧૬

- પ. પત્તેય-સરીરી બાયરવણસ્સઙ્કાઙ્કયસ્સ ણં ભંતે !  
કેવઙ્કયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દસ વાસસહસ્સાઙ્કાં ।

- જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૮

૨૧. ણિગોયાણં ઠિઈં-

- પ. ણિઓદસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્કયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. બાયરણિઓદસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્કયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. અપજ્જત્તય-બાયરણિઓદસ્સ ણં ભંતે ! કેવઙ્કયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં,

ણિગોદસ્સ બાદર ણિઓદસ્સ ય પજ્જત્તયાણં  
અંતોમુહુત્તં જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ ।

-જીવા. પઢિ. ૫, સુ. ૨૧૮

૩૦. બેઙ્કદિયાણં ઠિઈં-

- પ. બેઙ્કદિયાણં ભંતે ! કેવઙ્કયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બારસ સંવચ્છરાઙ્કાં ।
- પ. અપજ્જત્તય-બેઙ્કદિયાણં ભંતે ! કેવઙ્કયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-બેઙ્કદિયાણં ભંતે ! કેવઙ્કયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બારસ સંવચ્છરાઙ્કાં અંતોમુહુત્તૂણાઙ્કાં ।<sup>૧</sup>

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૬૯

- પ્ર. ભંતે ! પ્રત્યેક શરીરી બાદર વનસ્પતિકાયાિક  
જીવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ દસ હજાર વર્ષની.

૨૯. નિગોદોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! નિગોદની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! બાદર નિગોદની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની. ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બાદર નિગોદની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પર્યાપ્ત નિગોદ અને બાદર નિગોદની જઘન્ય  
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્તની છે.

૩૦. બેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! બેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત બેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત બેઈન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાર વર્ષની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૬/૧

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૩૨

(ગ) જીવા. પઢિ. ૪, સુ. ૨૦૭

(ઘ) જીવા. પઢિ. ૮, સુ. ૨૨૮

(ઙ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૧૭/૧

- પ. પદમસમય-બેઈંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! એમં સમયં ।
- પ. અપદમસમય-બેઈંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ખુહ્ણાગભવગ્ગહણં સમયૂણં, ઉક્કોસેણં બારસ સંવચ્છરાઈં સમયૂણાઈં ।<sup>૧</sup>
- જીવા. પડિ. ૯, સુ. ૨૨૯

## ૩૧. તેઈંદિયાણં ઠિઈં-

- પ. તેઈંદિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહ્ણત્તં, ઉક્કોસેણં એગૂણવણ્ણં રાઈંદિયાઈં ।<sup>૨</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-તેઈંદિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહ્ણત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-તેઈંદિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહ્ણત્તં, ઉક્કોસેણં એગૂણવણ્ણં રાઈંદિયાઈં અંતોમુહ્ણત્તૂણાઈં ।<sup>૩</sup>
- પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૭૦
- પ. પદમસમય-તેઈંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! એમં સમયં ।
- પ. અપદમસમય-તેઈંદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ખુહ્ણાગભવગ્ગહણં સમયૂણં, ઉક્કોસેણં એગૂણવણ્ણં રાઈંદિયાઈં સમયૂણાઈં ।<sup>૪</sup>
- જીવા. પડિ. ૯, સુ. ૨૨૯

- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય બેઈંદ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! એક સમયની,
- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય બેઈંદ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછી લઘુભવગ્રહણની, ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી બાર વર્ષની.

## ૩૧. ત્રેઈંદ્રિય જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! ત્રેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહ્ણત્તની, ઉત્કૃષ્ટ (૪૮) ઓગણપચાસ દિવસ-રાતની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ત્રેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહ્ણત્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહ્ણત્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ત્રેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહ્ણત્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહ્ણત્ત ઓછી ઓગણપચાસ (૪૮) રાત્રિ-દિવસની.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય ત્રેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! એક સમયની.
- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય ત્રેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછી લઘુભવ ગ્રહણની, ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી ઓગણપચાસ અહોરાત્રિની.

૧. સંક્ષિપ્ત વાચનાનું વિસ્તૃત પાઠ છે.

૨. સમ. સમ. ૪૯, સુ. ૩

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૬/૨

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૪૧

(ગ) જીવા. પડિ. ૪, સુ. ૨૦૭

(ઘ) જીવા. પડિ. ૮, સુ. ૨૨૮

૪. સંક્ષિપ્ત વાચનાનું વિસ્તૃત પાઠ છે.

## ૩૨. ચરિદિયાણં ઠિઈ-

- પ. દં. ૧૯. ચરિદિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા ।
- પ. અપજ્જત્તય-ચરિદિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-ચરિદિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા અંતોમુહુત્તુણાઈં ।<sup>૧</sup>

-પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૭૧

- પ. પઢમસમય-ચરિદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! ઇમં સમયં ।
- પ. અપઢમસમય-ચરિદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં ખુહ્ણાગભવગ્ગહણં સમયૂણં, ઉક્કોસેણં છમ્માસા સમયૂણાઈં ।<sup>૨</sup>

-જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૨૯

## ૩૩. પંચિદિયાણં ઠિઈ-

- પ. પંચિદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ।
- જીવા. પઢિ. ૪, સુ. ૨૦૭
- પ. પઢમસમય-પંચિદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! ઇમં સમયં ।

## ૩૨. ચઉરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. દં. ૧૯. ભંતે ! ચઉરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ૯ માસની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ૫૩ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ચઉરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ૯ માસની.

- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય ચઉરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! એક સમયની.
- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય ચઉરિન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછી લઘુભવગ્રહણની, ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી ૯ માસની.

## ૩૩. પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! એક સમયની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૬/૩  
(ગ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૦  
(ઙ) જીવા. પઢિ. ૮, સુ. ૨૨૮

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા ૧૫૧  
(ઘ) જીવા. પઢિ. ૪, સુ. ૨૦૭  
૨. સંક્ષિપ્ત વાયનાનું વિસ્તૃત પાઠ છે.

- પ. અપઢમસમય-પંચેદિયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં યુહુગભવગ્ગહણં સમયૂણં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયૂણાઈં ।<sup>૧</sup>

-જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૨૧

૩૪. ઓહેણપંચેદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ઠિઈં-

- પ. પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈં ।<sup>૨</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-અપ્પજ્જત્તય-પંચેદિય-તિરિક્ખ-જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-પજ્જત્તય-પંચેદિય-તિરિક્ખ-જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ. ગભ્ભવકંતિય-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછી લઘુભવગ્રહણની, ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.

૩૪. સામાન્યતઃ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તક પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ષિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ (કોડપૂર્વ)ની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સમ્મૂર્ષિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સમ્મૂર્ષિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. સંક્ષિપ્ત વાચનાનું વિસ્તૃત પાઠ છે.

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૧

(ગ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૨૦

(ખ) જીવા. પઢિ. ૮, સુ. ૨૨૮

૩૫. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ।
- પ. અપ્પજ્જત્તય-ગઢ્ઢવક્કંતિય-પંચેદિય-તિરિક્ક-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-ગઢ્ઢવક્કંતિય-પંચેદિય-તિરિક્ક-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૭૨-૩૭૪

અસંખેજ્જ-વાસાઉય-સન્નિ-પંચેદિય-તિરિક્ક-  
જોણિયાણં ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૩, સુ. ૧૭

૩૫. અત્થેગઇય પંચેદિય તિરિક્કજોણિયાણં ઠિઈં-

અસંખેજ્જ-વાસાઉય-સન્નિ-પંચેદિય-તિરિક્ક જોણિયાણં  
અત્થેગઇયાણં એગં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧, સુ. ૩૫

અસંખેજ્જ-વાસાઉય-સન્નિ પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં  
અત્થેગઇયાણં દો પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૨

૩૬. તિરિક્કજોણિત્થીણં ઠિઈં -

પ. તિરિક્કજોણિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ।

-જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૪૭

૩૭. જલયર પંચેદિય તિરિક્કજોણિયાણં ઠિઈં-

પ. જલયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૧</sup>

પ. અપ્પજ્જત્તય-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં  
ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની.

અસંખ્ય વર્ષોની આયુવાળા સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૩૫. કેટલાક પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ :

અસંખ્ય વર્ષોની આયુવાળા કેટલાક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.

જેનમ્ જયતિ સાસનમ્

અસંખ્ય વર્ષોની આયુવાળા કેટલાક સંજ્ઞી પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે.

૩૬. તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.

૩૭. જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૨

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૭૫

(ગ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૫

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તય-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
૫. સમ્મુચ્છિમ-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।
૫. અપજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૧</sup>
૫. ગભ્ભવકંતિય-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં  
ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૨</sup>
૫. અપજ્જત્તય-ગભ્ભવકંતિય-જલયર-પંચેદિય-  
તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તય-ગભ્ભવકંતિય-જલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૩</sup>

-પણ્ણ.પ. ૪, સુ. ૩૭૫-૩૭૭

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સમ્મુચ્છિમ જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સમ્મુચ્છિમ જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૨

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૫

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૨

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮

૩૮. જલચર પંચેન્દ્રિય તિરિક્ષજોગિત્થીણં ઠિઈ-

- પ. જલચર- તિરિક્ષજોગિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્રોસેણં પુવ્વકોડી ।  
 -જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૪૭

૩૯. ચડપ્પય થલચર પંચેન્દ્રિય તિરિક્ષજોગિયાણં ઠિઈ-

- પ. ચડપ્પય-થલચર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્ષજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્રોસેણં તિળ્ણિ પલિઓવમાઈ ।  
 પ. અપજ્જત્તય-ચડપ્પય-થલચર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્ષ-જોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણ વિ, ડક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।  
 પ. પજ્જત્તય-ચડપ્પય-થલચર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્ષ-જોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્રોસેણં તિળ્ણિ પલિઓવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।<sup>૧</sup>  
 પ. સમ્મુચ્છિમ-ચડપ્પય-થલચર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્ષ-જોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્રોસેણં ચડરાસીઈ વાસસહસ્સાઈ ।  
 પ. અપજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ચડપ્પય-થલચર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્ષજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણ વિ, ડક્રોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।  
 પ. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ચડપ્પય-થલચર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્ષજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોચમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ડક્રોસેણં ચડરાસીઈ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।<sup>૨</sup>

૩૮. જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! જલચર તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ડત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

૩૯. ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ડત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.  
 પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ડત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.  
 પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની ડત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની.  
 પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ધિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ડત્કૃષ્ટ ચોર્યાસી હજાર વર્ષની.  
 પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સમ્મૂર્ધિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ડત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.  
 પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સમ્મૂર્ધિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ડત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ચોર્યાસી હજાર વર્ષની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૬

૨. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭ (૩)



પ. ગઘ્ભવક્કંતિય-ચુપ્પય-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ?

પ. અપજ્જત્તય-ગઘ્ભવક્કંતિય-ચુપ્પય-થલયર-  
પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-ગઘ્ભવક્કંતિય-ચુપ્પય-થલયર-  
પંચેદિય-તિરિક્ખ જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં  
ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ?

-પ્ણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૭૮-૩૮૦

૪૦. ચુપ્પય-થલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિત્થીણં ઠિઈં-

પ. ચુપ્પય-થલયર-પંચેદિય- તિરિક્ખજોણિત્થીણં  
ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ।

-જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭

૪૧. ઉરપરિસપ્પ થલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ઠિઈં-

પ. ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજો-  
ણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૩</sup>

પ. અપજ્જત્તય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-  
જોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની.

૪૦. ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની  
સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.

૪૧. ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

૩. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૮૪

(ગ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તેવણ્ણં વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. સમ્મુચ્છિમ-અપજ્જત્તય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તેવણ્ણં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૨</sup>
- પ. ગમ્ભવકંતિય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૩</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-ગમ્ભવકંતિય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તમૂહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમૂહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ઉર: પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમૂહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તમૂહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમૂહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રેપન (૫૩) હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યય યોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તમૂહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમૂહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યય યોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમૂહૂર્તની  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તમૂહૂર્ત ઓછી ત્રેપન (૫૩) હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમૂહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તમૂહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમૂહૂર્તની.

૧. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

(ખ) સમ. સમ. ૫૩, સુ. ૪

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

પ. પજ્જત્તય-ગઘ્ભવક્કંતિય-રપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૧</sup>

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૮૧-૩૮૩

૪૨. રપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય તિરિક્ખજોગિયાણં ઠિઈં-

પ. રપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૨</sup>

-જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૪૭

૪૩. ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય તિરિક્ખજોગિયાણં ઠિઈં-

પ. ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૩</sup>

પ. અપજ્જત્તય-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-જોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

પ. સમ્મુચ્છિમ્મ-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખ-જોગિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં બાયલીસં વાસસહસ્સાઈં ।<sup>૪</sup>

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પસ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.

૪૨. ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

૪૩. ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.

પ્ર. ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ્મ ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ બેતાલીસ (૪૨) હજાર વર્ષની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૯ (ગ) જીવા. પઢિ. ૩, ૩, ૧, સુ. ૯૭(૨)

૨. જીવા. પઢિ. ૩, ૩, ૧, સુ. ૯૭(૨)

૩. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

૪. (ક) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૬

(ખ) સમ. સમ. ૪૨, સુ. ૨

પ. અપજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં બાયાલીસં વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૧</sup>

પ. ગઢ્ઘવક્કંતિય-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।<sup>૨</sup>

પ. અપજ્જત્તય-ગઢ્ઘવક્કંતિય-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-ગઢ્ઘવક્કંતિય-ભુયપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૩</sup>

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૮૪-૩૮૬

૪૪. ભુયપરિસપ્પ થલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ઠિઈ-

પ. ભુયપરિસપ્પ-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।

-જીવા. પઢિ. ૨, સુ. ૪૭

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સમ્મુચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થળ-યર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સમ્મુચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ઓછી બેતાલીસ ( ૪૨ ) હજાર વર્ષની.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પૂર્વકોટીની.

૪૪. ભુજપરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ભુજપરિસર્પ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટીની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૬

(ગ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૯૭ (૨)

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૩

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૯

૩. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૯

## ૪૫. યહયર પંચેદિય તિરિક્કજોણિયાણં ઠિઈ-

- પ. યહયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહિભાગો ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-યહયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-યહયર-પંચેદિય- તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહિભાગો અંતોમુહુત્તૂણાં ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-યહયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં વાવત્તરિં વાસસહસ્સાં ।<sup>૨</sup>
- પ. અપજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-યહયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-યહયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં વાવત્તરિં વાસસહસ્સાં અંતોમુહુત્તૂણાં ।<sup>૩</sup>
- પ. ગલ્લભવકંતિય-યહયર-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયાણં ધંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

## ૪૫. ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ંતે ! ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની.
- પ્ર. ંતે ! અપર્યાપ્ત ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ંતે ! પર્યાપ્ત ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની.
- પ્ર. ંતે ! સમ્મૂર્ચિમ ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ બોતેર (૭૨) હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ંતે ! અપર્યાપ્ત સમ્મૂર્ચિમ ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ંતે ! પર્યાપ્ત સમ્મૂર્ચિમ ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બોતેર (૭૨) હજાર વર્ષની.
- પ્ર. ંતે ! ગર્ભજ ખેયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૪

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૧૧૧

૨. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

(ખ) સમ. સમ. ૭૨, સુ. ૮

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૪

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગો ।<sup>૧</sup>
૫. અપજ્જત્તય-ગઢ્ઢભવક્કંતિય-ખહયર-પંચેદિય-  
તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તય-ગઢ્ઢભવક્કંતિય-ખહયર-પંચેદિય-  
તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગો  
અંતોમુહુત્તણાઈં ।<sup>૨</sup>

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૮૭-૩૮૯

૪૬. યહયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિય્થીણં ઠિઈં -

૫. યહયર-પંચેદિય તિરિક્ખજોણિય્થીણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગો ।

- જીવા પડિ. ૨, સુ. ૨૫

૪૭. મણુસ્સાણં ઠિઈં-

૫. મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિણ પલિઓવમાઈં ।<sup>૩</sup>
૫. અપજ્જત્તય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં !
૫. પજ્જત્તય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિણં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તણાઈં ।

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૯૦

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની.
૫. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
૫. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક  
જીવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમનાં  
અસંખ્યાતમાં ભાગની.

૪૬. ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક સ્ત્રીઓની સ્થિતિ :

૫. ભંતે ! ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક સ્ત્રીઓની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની.

૪૭. મનુષ્યોની સ્થિતિ :

૫. ભંતે ! મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.
૫. ભંતે ! અપર્યાપ્ત મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
૫. ભંતે ! પર્યાપ્ત મનુષ્યોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રણ પલ્યોપમની.

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૦

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૭/૪-૫  
(ગ) જીવા. પડિ. ૩, ડ. ૧, સુ. ૯૭(૧)

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૮/૧  
(ગ) જીવા. પડિ. ૩, ડ. ૨, સુ. ૨૦૬

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૦

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૦૦

(ઘ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૬/૨૧

પ. સમ્મુચ્છિમ-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।<sup>૧</sup>

પ. ગબ્ભવકંતિય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈં ।<sup>૨</sup>

પ. અપજ્જત્તય-ગબ્ભવકંતિય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તય-ગબ્ભવકંતિય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।<sup>૩</sup>

- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૧૧-૩૧૨

પ. પઢમસમય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! એમં સમયં ।

પ. અપઢમસમય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં ખુહ્ડાગં ભવગ્ગહણં સમયૂણં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલ્લિઓવમાઈં સમયૂણાઈં ।

- જીવા. પઢિ. ૭, સુ. ૨૨૬

૪૮. અત્થેગઇય ગબ્ભવકંતિય મણુસ્સાણં ઠિઈં-

અસંખેજ્જ-વાસાઉય-ગબ્ભવકંતિય-સણ્ણિ મણુયાણં  
અત્થેગઇયાણં એમં પલ્લિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧, સુ. ૩૬

અસંખેજ્જ - વાસાઉય - ગબ્ભવકંતિય - સણ્ણિ પંચિદિય -  
મણુસ્સાણં અત્થેગઇયાણં દો પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૩

પ્ર. ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ મણુખ્ધોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ મણુખ્ધોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્લોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ગર્ભજ મણુખ્ધોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તમુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તમુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ગર્ભજ મણુખ્ધોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછી ત્રણ પલ્લોપમની.

પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય મણુખ્ધોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! એક સમયની.

પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય મણુખ્ધોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછી લઘુભવગ્રહણની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક સમય ઓછી ત્રણ પલ્લોપમની.

૪૮. કેટલાક ગર્ભજ મણુખ્ધોની સ્થિતિ :

અસંખ્ય વર્ષોની આયુવાળા કેટલાક ગર્ભજ સંજ્ઞી મણુખ્ધોની સ્થિતિ એક પલ્લોપમની કહી છે.

અસંખ્ય વર્ષોની આયુવાળા કેટલાક ગર્ભજ સંજ્ઞી મણુખ્ધોની સ્થિતિ બે પલ્લોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૮/૨

૨. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૧

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૮/૩

(ગ) ઠાણં. અ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૧૫૧/૨

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૧

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૪૧

(ઘ) સમ. સમ. ૩, સુ. ૧૮(૩.)

૪૧. મણુસ્સિત્થીણં ઠિઈ-

પ. મણુસ્સિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! **ચેત્તં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ ।

**ધમ્મચરણં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

પ. કમ્મભૂમય-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! **ચેત્તં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ ।

**ધમ્મચરણં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

પ. ભરહેરવય-કમ્મભૂમય-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! **ચેત્તં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ ।

**ધમ્મચરણં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

પ. પુવ્વવિદેહ-અવરવિદેહ-કમ્મભૂમય-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! **ચેત્તં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।

**ધમ્મચરણં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

પ. અકમ્મભૂમય-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! **જમ્મણં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં દેસૂણં પલિઓવમં  
પલિઓવમસ્સ અસંચેજ્જઇભાગેણં ઠુણ્ણમં,

ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ ।

**સંહરણં પડુચ્ચ** જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

પ. હેમવય-એરણ્ણવય અકમ્મભૂમય-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૪૨. મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ.

ધર્માચરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશઉણા પૂર્વકોટિ.

પ્ર. ભંતે ! કર્મભૂમિજ મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ.

ધર્માચરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશઉણા પૂર્વકોટિ.

પ્ર. ભંતે ! ભરત-એરવતનાં કર્મભૂમિજ મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ.

ધર્માચરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશઉણા પૂર્વકોટિ.

પ્ર. ભંતે ! પૂર્વવિદેહ-અપરવિદેહનાં કર્મભૂમિજ મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ.

ધર્માચરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશઉણા પૂર્વકોટિ.

પ્ર. ભંતે ! અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાએ જઘન્ય દેશઉણા પલ્યોપમ અર્થાત્ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગ ઓછી,

ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ.

સંહરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ દેશઉણા પૂર્વકોટિ.

પ્ર. ભંતે ! હેમવત એરણ્ણવત અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?



૩. ગોયમા ! જમ્મણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં દેસૂણં પલિઓવમં  
પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગેણં ડુણગં,

ઉક્કોસેણં પલિઓવમં ।

સંહરણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

૫. હરિવાસ-રમ્મગવાસ-અકમ્મભૂમગ-મણુસ્સિત્થીણં  
ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જમ્મણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં દેસૂણાં દો  
પલિઓવમાં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગેણં  
ડુણગાં,

ઉક્કોસેણં દો પલિઓવમાં ।

સંહરણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

૫. દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ-અકમ્મભૂમગ-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જમ્મણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં દેસૂણાં તિણ્ણિ  
પલિઓવમાં, પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગેણં  
ડુણગાં,

ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાં ।

સંહરણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં  
દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

૫. અંતરદીવગ-અકમ્મભૂમગ-મણુસ્સિત્થીણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જમ્મણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં દેસૂણં પલિઓવમસ્સ  
અસંખેજ્જહાગં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગેણં  
ડુણગં,

ઉક્કોસેણં પલિઓવમસ્સ અસંખેજ્જહાગં ।

સંહરણં પડુચ્ચ જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।

- જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૨)

૫૦. ઓહેણ દેવાણં ઠિઈં -

૫. દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાં,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાં ।<sup>૧</sup>

૫. અપજ્જત્તય-દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાએ જઘન્ય કઈક ઓછું  
પલ્યોપમ. અર્થાત્ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં  
ભાગ ઓછી,  
ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્યોપમ.

સંહરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંતમુહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ કઈક ઓછું પૂર્વકોટિ.

૫. ભંતે ! હરિવર્ષ રમ્યકુર્વર્ષ અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય  
સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાએ જઘન્ય કઈક ઓછું બે  
પલ્યોપમ અર્થાત્ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં ભાગ  
ઓછી બે પલ્યોપમ,  
ઉત્કૃષ્ટ બે પલ્યોપમ.

સંહરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ કઈક ઓછું પૂર્વકોટિ.

૫. ભંતે ! દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુ-અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય  
સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાએ જઘન્ય કઈક ઓછું  
ત્રણ પલ્યોપમ અર્થાત્ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં  
ભાગ ઓછી ત્રણ પલ્યોપમ,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ.

સંહરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ કઈક ઓછું પૂર્વકોટિ.

૫. ભંતે ! અન્તરદ્વીપજ અકર્મભૂમિજ મનુષ્ય  
સ્ત્રીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જન્મની અપેક્ષાએ જઘન્ય કઈક ઓછું  
પલ્યોપમ અર્થાત્ પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગ  
ન્યૂન.

ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમનાં અસંખ્યાતમાં ભાગ.

સંહરણની અપેક્ષાએ જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ કઈક ઓછું પૂર્વકોટિ.

૫૦. સામાન્યતઃ દેવોની સ્થિતિ :

૫. ભંતે ! દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.

૫. ભંતે ! અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તય-દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૩
૫. પદ્દમસમયદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! ઇગં સમયં ।
૫. અપદ્દમસમયદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં સમયૂણાઈં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં સમયૂણાઈં ।<sup>૧</sup>  
- જીવા. પડિ. ૭, સુ. ૨૨૬

૫૧. ઓહેણ દેવીણં ઠિઈં-

૫. દેવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં પણ્ણપણ્ણં પલ્લિઓવમાઈં ।<sup>૨</sup>
૫. અપજ્જત્તય-દેવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તય-દેવીણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં પણ્ણપણ્ણં પલ્લિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૪

૫૨. ભવણવાસીદેવાણં ઠિઈં-

૫. ભવણવાસીણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણ સાઙ્ગેરેગં સાગરોવમં ।<sup>૩</sup>

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ્ણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૂષ્ટ પણ્ણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની. ઉત્કૂષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રથમ સમય દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! એક સમયની.
- પ્ર. ભંતે ! અપ્રથમ સમય દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય ઓછી દસ હજાર વર્ષની. ઉત્કૂષ્ટ એક સમય ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

૫૧. સામાન્યતઃ દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૂષ્ટ પંચાવન (૫૫) પલ્લોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ્ણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૂષ્ટ પણ્ણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની. ઉત્કૂષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચાવન (૫૫) પલ્લોપમની.

૫૨. ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૂષ્ટ કઈક અધિક એક સાગરોપમની.

૧. (ક) દેવાણં જહા નેરઙ્ગયાણં (સંક્ષિપ્ત વાચનાના વિસ્તૃત પાઠ છે.)

(ખ) જીવા. પડિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૨૦૬

(ગ) જીવા. પડિ. ૭, સુ. ૨૨૬

૨. જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

૩. ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૧૯

- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! ભવણવાસીણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પ્ણત્તયાણં ભંતે ! ભવણવાસીણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૫

### ૫૩. ભવણવાસીદેવીણં ઠિઈં -

- પ. ભવણવાસીણીણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપંચમાઈં પલિઓવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! ભવણવાસીણીણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પ્ણત્તયાણં ભંતે ! ભવણવાસીણીણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણ અદ્ધપંચમાઈં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૬

### ૫૪. અસુરકુમાર દેવાણં ઠિઈં-

- પ. અસુરકુમારાણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં<sup>૨</sup> ઉક્કોસેણં સાહરેગં સાગરોવમં ।<sup>૩</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ભવણવાસી દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ભવણવાસી દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની. ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી કઈક અધિક એક સાગરોપમની.

### ૫૩. ભવણવાસી દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! ભવણવાસી દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ સાડાચાર પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત ભવણવાસી દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત ભવણવાસી દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની. ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાડા ચાર પલ્યોપમની.

### ૫૪. અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ કઈક અધિક એક સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. જીવા. પહિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

૨. (ક) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૪ (જ.)

(ખ) અસુરકુમારાણં જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં ઠિઈં પ્ણત્તા, એવં જાવ થણિયકુમારાણં - ઠાણં અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૬

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૪/૧

(ખ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૨/૧

(ગ) સમ. સમ. ૧, સુ. ૯ (૩.)

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! અસુરકુમારાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં, ઉક્કોસેણ સાહરેગં સાગરોવમં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।
- પ્ણ. ૫. ૪, સુ. ૩૪૭

૫૫. અત્થેગइયાણં અસુરકુમાર દેવાણં ઠિઈ-

૧. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં એગં પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૧, સુ. ૩૨
૨. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં દો પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૦
૩. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૩, સુ. ૧૬
૪. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૨
૫. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં પંચ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૬
૬. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં છ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૬, સુ. ૧૧
૭. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં સત્ત પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૫
૮. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં અટ્ઠ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૮, સુ. ૧૨
૯. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્થેગइયાણં નવ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૯, સુ. ૧૪

૭. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
૫૨. ભંતે ! પર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૭. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક સાગરોપમથી કર્ધક અધિક.

૫૫. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ :

૧. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.
૨. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે.
૩. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે.
૪. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની કહી છે.
૫. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની કહી છે.
૬. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમની કહી છે.
૭. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ સાત પલ્યોપમની કહી છે.
૮. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ આઠ પલ્યોપમની કહી છે.
૯. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ નવ પલ્યોપમની કહી છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસ્ત્રી

૧૦. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં દસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૬

૧૧. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં એકકારસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૧૦

૧૨. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં બારસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૪

૧૩. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં તેરસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૧૧

૧૪. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં ચૌદસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૧

૧૫. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં પળ્ણરસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૧૦

૧૬. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં સોલસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૧૦

૧૭. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં સત્તરસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૪

૧૮. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં અટ્ઠારસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૧

૧૯. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં એગૂણવીસ  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૮

૨૦. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં વીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૦

૨૧. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગૈયાણં એગવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૭

૧૦. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ દસ પલ્યોપમની  
કહી છે.

૧૧. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ અગિયાર  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૨. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ બાર  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૩. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ તેર પલ્યોપમની  
કહી છે.

૧૪. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ચૌદ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૫. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ પંદર  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૬. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ સોળ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૭. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ સત્તર  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૮. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ અઠાર  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧૯. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ઓગણીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૦. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ વીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૧. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ એકવીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ પચાસિ સાયેવમ

૨૨. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં બાવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૦

૨૩. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં તેવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૩, સુ. ૭

૨૪. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં ચઠવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૪, સુ. ૯

૨૫. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં પળ્ણવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૫, સુ. ૧૨

૨૬. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં છઠ્ઠવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૬, સુ. ૫

૨૭. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં સત્તાવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૭, સુ. ૯

૨૮. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં અટ્ઠાવીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૮, સુ. ૮

૨૯. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં ઇગૂળત્તીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૯, સુ. ૧૨

૩૦. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં ત્તીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૩૦, સુ. ૧૧

૩૧. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં ઇક્કત્તીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૩૧, સુ. ૮

૩૨. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં વત્તીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૩૨, સુ. ૯

૩૩. અસુરકુમારાણં દેવાણં અત્યેગઇયાણં તેત્તીસં  
પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૮

૨૨. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ બાવીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૩. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ત્રેવીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૪. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ચોવીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૫. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ પચ્ચીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૬. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ છઠ્ઠીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૭. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ સત્યાવીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૮. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ અઠ્યાવીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૨૯. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ઓગણત્રીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૩૦. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ ત્રીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૩૧. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ એકત્રીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૩૨. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ બત્રીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૩૩. કેટલાક અસુરકુમાર દેવોની સ્થિતિ તેત્રીસ  
પલ્યોપમની કહી છે.



## ૫૬. અસુરકુમારીણં દેવીણં ઠિઈ-

- પ. અસુરકુમારીણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં અદ્ધપંચમાઈં પલિઓવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તિયાણં ભંતે ! અસુરકુમારીણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! અસુરકુમારીણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપંચમાઈં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૪૮

## ૫૭. અસુરિંદચમરવલીણં પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

- પ. ચમરસ્સ ણં ભંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો-અભિંતરિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- મજ્ઝિમિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- બાહિરિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- ઉ. ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો-અભિંતરિયાણં પરિસાણં દેવાણં અદ્ધાજ્જાઈં પલિઓવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- મજ્ઝિમિયાણં પરિસાણં દેવાણં દો પલિઓવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- બાહિરિયાણં પરિસાણં દેવાણં દિવડ્ઢં પલિઓવમાઈં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- પ. બલિસ્સ ણં ભંતે ! વડ્ડરોયણિંદસ્સ વડ્ડરોયણરણ્ણો-અભિંતરિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
- મજ્ઝિમિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

## ૫૬. અસુરકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અસુરકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ સાડા ચાર પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત અસુરકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાડા ચાર પલ્યોપમની.

## ૫૭. અસુરેન્દ્ર ચમર બલીની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ અઢી પલ્યોપમની કહી છે.
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે.
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ દોઢ પલ્યોપમની કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજ બલીની આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! બલિસ્મ ણં વડરોયણિંદસ્સ વડરોયણરણ્ણો-  
અબ્ધિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં અબ્ધુટ્ઠ  
પલિઓવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ દેવાણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં અઙ્ઘાઙ્ઘાઙ્ઘાઈ  
પલિઓવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

૫. ચમરસ્સ ણં ભંતે ! અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો-  
અબ્ધિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ચમરસ્સ ણં અસુરિંદસ્સ અસુરકુમારરણ્ણો-  
અબ્ધિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં અઙ્ઘાઙ્ઘાઙ્ઘાઈ  
પલિઓવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં પલિઓવમાઈ ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ।

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં અબ્ધપલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

૫. બલિસ્સ ણં ભંતે ! વડરોયણિંદસ્સ વડરોયણરણ્ણો -  
અબ્ધિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! બલિસ્સ ણં વડરોયણિંદસ્સ વડરોયણરણ્ણો-  
અબ્ધિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં અઙ્ઘાઙ્ઘાઙ્ઘાઈ  
પલિઓવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

મજ્ઞિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં દો પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજબલીની-આભ્યંતર  
પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડા ત્રણ પલ્યોપમની  
કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની  
કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ અઢી પલ્યોપમની  
કહી છે.

૫. ભંતે ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની-આભ્યંતર  
પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અસુરેન્દ્ર અસુરરાજ ચમરની-આભ્યંતર  
પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ દોઢ પલ્યોપમની  
કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ એક  
પલ્યોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ અર્ધ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૫. ભંતે ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજબલીની-આભ્યંતર  
પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! વૈરોચનેન્દ્ર વૈરોચનરાજબલીની-  
આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ અઢી  
પલ્યોપમની કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ બે  
પલ્યોપમની કહી છે.



બાહિરિયાણ પરિમાણ દેવીણં દિવદ્ધં પલિઓવમાઈં  
ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ।

- જીવા. પહિ. ૩. ડ. ૨. સુ. ૧૧૮-૧૧૯.

૫૮. ણાગકુમારાણં દેવાણં ઠિઈં-

- પ. ણાગકુમારાણં ભંતે ! દેવાણં કેવદ્ધયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણ્ણત્તા ?
- ડ. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં,  
ઉક્કોસેણં દો પલિઓવમાઈં દેસૂણાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! ણાગકુમારાણં દેવાણં કેવદ્ધયં  
કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
- ડ. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! ણાગકુમારાણં દેવાણં કેવદ્ધયં  
કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
- ડ. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં  
ઉક્કોસેણં દો પલિઓવમાઈં દેસૂણાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પ્ણ્ણ. પ. ૪. સુ. ૩૪૯

૫૯. નાગકુમારીણં દેવીણં ઠિઈં-

- પ. નાગકુમારીણં ભંતે ! દેવીણં કેવદ્ધયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણ્ણત્તા ?
- ડ. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણં પલિઓવમાઈં ।<sup>૨</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! નાગકુમારીણં દેવીણં કેવદ્ધયં  
કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
- ડ. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! નાગકુમારીણં દેવીણં કેવદ્ધયં  
કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
- ડ. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પ્ણ્ણ. પ. ૪. સુ. ૩૫૦

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ દોઢ  
પલ્યોપમની કહી છે.

૫૮. નાગકુમાર દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! નાગકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ દેશેઊણા બે પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની.  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દેશેઊણા બે  
પલ્યોપમની.

૫૯. નાગકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! નાગકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ કઈક ઓછી પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત નાગકુમાર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ડ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ન્યૂન કઈક ઓછી પલ્યોપમની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૪/૨

(ખ) વિયા. સ. ૧, સુ. ૬/૩/૧

(ગ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૫ (જ.)

(ઘ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૧ (ડ.)

(ઙ) ઠાણં. અ. ૨, ડ. ૪, સુ. ૧૨૪ (૧)

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૪/૨

(ખ) જીવા. પહિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

૬૦. નાગકુમારિંદ ધરણ ભૂયાણંદાણે પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

પ. ધરણસ્સ ણં ભંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો-  
અઙ્ઙિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

મઙ્ઙિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ધરણસ્સ ણં નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો-  
અઙ્ઙિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાઙ્ગેરેણં અઙ્ગપલિઓવમં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

મઙ્ઙિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઙ્ગપલિઓવમં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં અઙ્ગપલિઓવમં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

પ. ભૂયાણંદસ્સ ણં ભંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો-  
અઙ્ઙિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

મઙ્ઙિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ભૂયાણંદસ્સ ણં નાગકુમારિંદસ્સ  
નાગકુમારરણ્ણો-

અઙ્ઙિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં પલિઓવમં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

મઙ્ઙિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાઙ્ગેરેણં અઙ્ગપલિઓવમં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઙ્ગપલિઓવમં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ।

પ. ધરણસ્સ ણં ભંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો-  
અઙ્ઙિંતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

મઙ્ઙિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૬૦. નાગકુમારેન્દ્ર ધરણ ભૂતાનંદની પરિષદાગત  
દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની-  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની-  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક અધિક  
અર્ધ પલ્યોપમની કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ અર્ધ પલ્યોપમની  
કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી અર્ધ  
પલ્યોપમની કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની-  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની-

આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી  
એક પલ્યોપમની કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક અધિક  
અર્ધ પલ્યોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ અડધા  
પલ્યોપમની કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની-  
આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ધરણસ્સળંનાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો- અભ્ભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં દેસૂળં અદ્ધપલિઓવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં સાઈરેગં ચડભાગ પલિઓવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં ચડભાગપલિઓવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

૫. ભૂયાણંદસ્સળંભંતે ! નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો- અભ્ભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ભૂયાણંદસ્સળં નાગકુમારિંદસ્સ નાગકુમારરણ્ણો- અભ્ભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવીણં અદ્ધપલિઓવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવીણં દેસૂળં અદ્ધપલિઓવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવીણં સાઈરેગં ચડભાગપલિ- ઓવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

-જીવા. પડિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૧૨૦

૬૧. સુવળ્ણકુમારદેવાણં ઠિઈ-

૫. સુવળ્ણકુમારાણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં, ઉક્કોસેણં દો પલિઓવમાઈં દેસૂળાઈં ।<sup>૧</sup>

૫. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! સુવળ્ણકુમારાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ધરણની- આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક ઓછી અર્ધ પલ્યોપમની કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક અધિક ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની કહી છે.

૫. ભંતે ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની- આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! નાગકુમારેન્દ્ર નાગકુમારરાજ ભૂતાનંદની- આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ અર્ધ પલ્યોપમની કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક ઓછી અર્ધ પલ્યોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક અધિક ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની કહી છે.

૬૧. સુવર્ણકુમાર દેવોની સ્થિતિ :

૫. ભંતે ! સુવર્ણકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ દેશેણિણા બે પલ્યોપમની.

૫. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

૧. (ક) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૫ (જ.)

(ગ) ઠાણં. અ. ૨, ૩. ૪, સુ. ૧૨૪ (૧)

(ખ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૧ (૩.)

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! સુવણ્ણકુમારાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં,

ઉક્કોસેણં દો પલિઓવમાઈં દેસૂણાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૫૧

### ૬૨. સુવણ્ણકુમારીણં દેવીણં ઠિઈ-

પ. સુવણ્ણકુમારીણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણં પલિઓવમાઈં ।

પ. અપજ્જત્તિયાણં ભંતે ! સુવણ્ણકુમારીણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! સુવણ્ણકુમારીણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૫૨

### ૬૩. સેસ ભવણવાસી દેવાણં દેવીણ ય ઠિઈ-

एवं एएणं अभिलावेणं ओहिय-अपज्जत्त-पज्जत्तसुत्तत्तयं  
देवाण य देवीण य णेयव्वं -जाव- थणियकुमाराणं जहा  
नागकुमाराणं ।<sup>૧</sup>

પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૫૩

### ૬૪. અસુરિંદવજ્જિય અત્થેગઇય ભવણવાસીદેવાણં ઠિઈ-

असुरकुमारिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइयाणं  
एणं पलिओवमं ઠિઈ પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧, સુ. ૩૧

असुरिंदवज्जियाणं भोमिज्जाणं देवाणं अत्थेगइयाणं  
जहण्णेणं दसवाससहस्साईं ઠિઈ પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૫

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સુવર્ણકુમાર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની.

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દેશેણિણા બે પલ્યોપમની.

### ૬૨. સુવર્ણકુમારી દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! સુવર્ણકુમારી દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ દેશેણ પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારી દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત સુવર્ણકુમારી દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દેશેણ પલ્યોપમની.

### ૬૩. બાકીના ભવનવાસી દેવો અને દેવીઓની સ્થિતિ :

આ પ્રમાણે આ જ અભિલાપથી ઔદિક, અપર્યાપ્ત અને પર્યાપ્તના ત્રણ-ત્રણ સૂત્ર ભવનવાસી દેવો અને દેવીઓના વિષયમાં સ્તનિતકુમારો સુધી નાગકુમારોના વર્ણનનાં સમાન સમજી લેવું જોઈએ.

### ૬૪. અસુરેન્દ્ર વર્જિત કેટલાક ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ :

असुरकुमारेन्द्रने छोडीने કેટલાક ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.

असुरेन्द्रने छोडीने કેટલાક ભવનવાસી દેવોની સ્થિતિ જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૪/૩

(ખ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

(ગ) અસુરિંદવજ્જિયાણં ભવણવાસીણં દેવાણં ઉક્કોસેણં દેસૂણાઈં દો પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।

- ઠાણં અ. ૨, ૩. ૬, સુ. ૧૦૬/૧

(ઘ) વિયા. મ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૪/૧૧

(ઙ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૧

૬૫. સેસ ભવણવાસિદાણં પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

અવસેસાણં વેણુદેવાદીણં મહાઘોસપજ્જવસાણાણં ઠાણ  
પદવત્તવ્વયા ણિરવયવા ભાણિયવ્વા,

પરિસાઓ જહા ધરણ ભૂયાણંદાણં ।

દાહિણિલ્લાણં જહા ધરણસ્સ,

ઉત્તરિલ્લાણં જહા ભૂયાણંદસ્સ,

પરિમાણં પિ ઠિઈ વિ ।

-જીવા. પડિ. ૩, ડ. ૨, સુ. ૧૨૦

૬૬. વાણમંતર દેવાણં ઠિઈ-

પ. વાણમંતરાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ<sup>૧</sup>,  
ઉક્કોસેણં પલ્લિઓવમં ।<sup>૨</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં વાણમંતરાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તયાણં વાણમંતરાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ,  
ઉક્કોસેણં પલ્લિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૯૩

૬૭. વાણમંતર દેવીણં ઠિઈ-

પ. વાણમંતરીણં ભંતે ! દેવીણં કેવડયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈ, ઉક્કોસેણં  
અદ્ધપલ્લિઓવમં ।<sup>૩</sup>

૬૫. બાકીના ભવનવાસી ઈન્દ્રોની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની  
સ્થિતિ :

બાકીનાં વેણુદેવથી મહાઘોષ સુધીનો સમગ્ર વર્ણન સ્થાન  
પદનાં અનુસાર કરવું જોઈએ.

પરિષદાઓનું વર્ણન ધરણ અને ભૂતાનંદનાં સમાન છે.

દક્ષિણ દિશાનાં ભવનપતિ ઈન્દ્રોની પરિષદા ધરણનાં  
સમાન છે.

ઉત્તર દિશાનાં ભવનપતિ ઈન્દ્રોની પરિષદા ભૂતાનંદનાં  
સમાન છે.

(પરિષદાઓમાં દેવ-દેવીઓની) સંખ્યા સ્થિતિ આદિ  
પૂર્વવત્ જાણવી જોઈએ.

૬૬. વાણવ્યંતર દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! વાણવ્યંતર દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત વાણવ્યંતર દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની,

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત વાણવ્યંતર દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક પલ્યોપમની.

૬૭. વાણવ્યંતર દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! વાણવ્યંતર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની,  
ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્યોપમની.

૧. (ક) ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૮ (જ.)

(ખ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૮ (જ.)

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૯

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, મા. ૨૨૦

(ગ) ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૨, સુ. ૨૯૯/૩ (વૈતાદ્યપર્વત પર રહેવાળા દેવોની સ્થિતિ)

(ઘ) ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૨, સુ. ૩૦૦ (જંબૂદ્વીપના દ્વારરક્ષક દેવોની સ્થિતિ)

(ઙ) ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૨, સુ. ૩૦૨/૧ (પાતાલકલશોના સંરક્ષક દેવોની સ્થિતિ)

(ચ) ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૨, સુ. ૩૦૨/૨-૩ (વેલંધર અનુવેલંધર નાગરાજોના આવાસપર્વતોના સંરક્ષક દેવોની સ્થિતિ)

(છ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૬/૨૨

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૮૯

(ખ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૮૭ (૩)

- પ. અપજ્જત્તિયાણં વાણમંતરીણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તિયાણં વાણમંતરીણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસ વાસસહસ્સાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૧૪

#### ૬૮. પિસાયકુમારિંદસસ પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈં-

- પ. કાલસસણં ભંતે ! પિસાયકુમારિંદસસ પિસાયકુમારરણ્ણો, અદ્ધિંતરિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. મજ્ઞિમિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?  
વાહિરિયાણં પરિસાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! કાલસસ ણં પિસાયકુમારિંદસસ પિસાયકુમારરણ્ણો -  
અદ્ધિંતરિયાણં પરિસાણં દેવાણં અદ્ધપલિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।  
મજ્ઞિમિયાણં પરિસાણં દેવાણં દેસૂણં અદ્ધપલિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।  
વાહિરિયાણં પરિસાણં દેવાણં સાઈરેગં ચઉભાગ-પલિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।
- પ. કાલસસણં ભંતે ! પિસાયકુમારિંદસસ પિસાયકુમારરણ્ણો-  
અદ્ધિંતરિયાણં પરિસાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?  
મજ્ઞિમિયાણં પરિસાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?  
વાહિરિયાણં પરિસાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! કાલસસ ણં પિસાયકુમારિંદસસ પિસાયકુમારરણ્ણો -  
અદ્ધિંતરિયાણં પરિસાણં દેવીણં સાઈરેગં ચઉભાગ-પલિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

#### ૬૯. પિસાયકુમારેન્દ્ર કાળની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત વાણવ્યંતર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત વાણવ્યંતર દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી અર્ધ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! પિસાયકુમારેન્દ્ર પિસાયકુમારરાજ કાળની-આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! પિસાયકુમારેન્દ્ર પિસાયકુમારરાજ કાળની-આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ અડધા પલ્યોપમની કહી છે.
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી અડધા પલ્યોપમની કહી છે.
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક અધિક ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! પિસાયકુમારેન્દ્ર પિસાયકુમારરાજ કાળની-આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- બાહ્ય પરિષદાના દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! પિસાયકુમારેન્દ્ર પિસાયકુમારરાજ કાળની-આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક અધિક ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની કહી છે.

મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં ચઠ્ઠભાગપલિઓવમં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દેસૂણં ચઠ્ઠભાગ-  
પલિઓવમં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

એવં ઉત્તરરિલ્લસસ વિ ણિરંતરં -જાવ- ગીયજસસસ ।

-જીવા. પઠિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૨૧

૬૯. ઓહેણ જોહિસિયાણ દેવાણં ઠિઈં -

પ. જોહિસિયાણં ભંતે ! દેવાણં કેવહિયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમટ્ઠભાગો,  
ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસસમબ્બહિયં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! જોહિસિયાણં દેવાણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! જોહિસિયાણં દેવાણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમટ્ઠભાગો અંતોમુહુત્તૂણો,

ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસસમબ્બહિયં  
અંતોમુહુત્તૂણં ।

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૯૫

૭૦. ઓહેણ જોહિસિય દેવીણં ઠિઈં-

પ. જોહિસિયાણં ભંતે ! દેવીણં કેવહિયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમટ્ઠભાગો,  
ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં પણ્ણાસવાસ  
સહસસમબ્બહિયં ।<sup>૨</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! જોહિસિયાણં દેવીણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ ચતુર્થ ભાગ  
પલ્યોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક ઓછી  
ચતુર્થભાગ પલ્યોપમની કહી છે.

આ પ્રમાણે ગીતયશ સુધી ઉત્તર દિશાનાં બધા  
વ્યંતરેન્દ્રોની પરિષદાઓના દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ  
જાણવી જોઈએ.

૬૯. સામાન્યતઃ જ્યોતિષી દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! જ્યોતિષક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના આઠમા ભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત જ્યોતિષક દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત જ્યોતિષક દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક પલ્યોપમનાં  
આઠમા ભાગની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક લાખ વર્ષ અધિક  
એક પલ્યોપમની.

૭૦. સામાન્યતઃ જ્યોતિષી દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! જ્યોતિષક દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનાં આઠમા ભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ પચાસ હજાર વર્ષ અધિક અર્ધપલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત જ્યોતિષક દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૦ (એમાં જઘન્ય સ્થિતિ કંઈક અધિક પલ્યોપમના આઠમાં ભાગની બતાવી છે.)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૧ (ઉ.) (ઘ) વિદ્યા. સ. ૧, ઉ. ૧, સુ. ૬/૨૩ (ઙ) સમ. સમ. ૧, સુ. ૩ (ઉ.)

(ગ) ઉવ. સુ. ૭૪ (ઉ.) (ચ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૦/૧ (ખ) જીવા. પઠિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩) (ગ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! જોહ્સિયાણં દેવીણં કેવહ્સયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમટ્ઠભાગો અંતોમુહુત્તૂણો,

ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં પ્ણાસાએ વાસસહસ્સેહિં અબ્બહિયં અંતોમુહુત્તૂણં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૧૬

૭૧. ચંદ્રવિમાણવાસી દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

પ. ચંદ્રવિમાણે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્સયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઉભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સમબ્બહિયં ।<sup>૧</sup>

પ. ચંદ્રવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તય દેવાણં કેવહ્સયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. ચંદ્રવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તય દેવાણં કેવહ્સયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઉભાગપલિઓવમં ઠિઈ અંતોમુહુત્તૂણં, ઉક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસયસહસ્સમબ્બહિયં અંતોમુહુત્તૂણં ।

પ. ચંદ્રવિમાણે ણં ભંતે ! દેવીણં કેવહ્સયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઉભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં પ્ણાસાએ વાસસહસ્સમબ્બહિયં ।<sup>૨</sup>

પ. ચંદ્રવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવહ્સયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત જ્યોતિષ્ક દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના આઠમા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચાસ હજાર વર્ષ અધિક અર્ધપલ્યોપમની.

૭૧. ચંદ્ર વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ચંદ્રવિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ચોથાભાગની, ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ચંદ્રવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ચંદ્રવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના ચોથા ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક લાખ વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ચંદ્રવિમાનમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ચતુર્થ ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ પચાસ હજાર વર્ષ અધિક અર્ધપલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ચંદ્રવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૨

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭

(ઘ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૨

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭

(ઙ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮



૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. ચંદવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઽભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,

ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં પ્ણાસાણ વાસસહસ્સેહિં અબ્ભહિયં અંતોમુહુત્તૂણં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૩૧૭-૩૧૮

### ૭૨. જોહિસિંદચંદસ્સ પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈં-

૫. ચંદસ્સ ણં ભંતે ! જોહિસિંદસ્સ જોહિસરણ્ણો -  
અબ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?  
મજ્ઝિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! ચંદસ્સણં જોહિસિંદસ્સ જોહિસરણ્ણો -  
અબ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધપલિઓવમં  
ઠિઈં પ્ણત્તા ।  
મજ્ઝિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં દેસૂણં અદ્ધપલિઓવમં  
ઠિઈં પ્ણત્તા ।  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં સાહરેગં ચઽભાગ-  
પલિઓવમં ઠિઈં પ્ણત્તા ।
૫. ચંદસ્સ ણં ભંતે ! જોહિસિંદસ્સ જોહિસરણ્ણો-  
અબ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?  
મજ્ઝિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! ચંદસ્સણં જોહિસિંદસ્સ જોહિસરણ્ણો -  
અબ્ભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં સાહરેગં  
ચઽભાગપલિઓવમં ઠિઈં પ્ણત્તા ।  
મજ્ઝિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં ચઽભાગપલિઓવમં  
ઠિઈં પ્ણત્તા ।

૩. ગૌતમ ! જ્ઞઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
૫. ભંતે ! ચંદ્રવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઞઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના  
ચતુર્થભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચાસ હજાર વર્ષ  
અધિક અર્ધપલ્યોપમની.

### ૭૨. જ્યોતિષ્કેન્દ્ર ચંદ્રની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

૫. ભંતે ! જ્યોતિષ્કેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચન્દ્રની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્યોતિષ્કેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચન્દ્રની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ અડધા  
પલ્યોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક ઓછી  
અડધા પલ્યોપમની કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કંઈક અધિક  
પલ્યોપમના ચતુર્થ ભાગની કહી છે.
૫. ભંતે ! જ્યોતિષ્કેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચન્દ્રની -  
આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્યોતિષ્કેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ ચંદ્રની -  
આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક  
અધિક ચતુર્થભાગ પલ્યોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ ચતુર્થ ભાગ  
પલ્યોપમની કહી છે.

બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં દેસૂણં ચઝભાગ-  
પલિઓવમં ઠિઈ પ્ણત્તા ।

-જીવા. પડિ. ૩, ઝ. ૨, સુ. ૧૨૨

૭૩. સૂરવિમાણવાસી દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

- પ. સૂરવિમાણે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પ્ણત્તા ?
- ઝ. ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં,  
ઝક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસહસ્સમબ્હિયં ।<sup>૧</sup>
- પ. સૂરવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તયાણં દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
- ઝ. ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઝક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. સૂરવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તયાણં દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
- ઝ. ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
ઝક્કોસેણં પલિઓવમં વાસસહસ્સમબ્હિયં  
અંતોમુહુત્તૂણં ।
- પ. સૂરવિમાણે ણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પ્ણત્તા ?
- ઝ. ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં,  
ઝક્કોસેણં અઢ્ઢપલિઓવમં પંચહિં વાસસણ્ઠિં-  
અબ્હિયં ।<sup>૨</sup>
- પ. સૂરવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
- ઝ. ગોયમા ! જહ્ણેણ વિ ઝક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. સૂરવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
- ઝ. ગોયમા ! જહ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કંઈક ઓછી  
ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની કહી છે.

૭૩. સૂર્ય વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સૂર્યવિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ચતુર્થ ભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર વર્ષ અધિક એક પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૂર્યવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સૂર્યવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના  
ચતુર્થ ભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક હજાર વર્ષ અધિક  
એક પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૂર્યવિમાનમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ચતુર્થભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ પાંચ સૌ વર્ષ અધિક અર્ધ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૂર્યવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સૂર્યવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
- ઝ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના  
ચોથા ભાગની,

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૩  
(ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭
૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૩  
(ગ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)  
(ઙ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૧૮

- (ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫  
(ઘ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૧૮
- (ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫  
(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭

उक्कोसेण अद्धपलिओवमं पंचहिं वाससएहिं  
अब्भहियं अंतोमुहुत्तुणं ।<sup>१</sup>

-पण्ण. प. ४, सु. ३९९-४००

૭૪. જોડસિંદ સૂરસ્સ પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

जोडसिंदस्स जोडसरणो सूरस्स अब्भितराइ परिसाए  
देवाण देवीण य ठिई चंदस्स भाणियव्वा ।

-जीवा. पडि. ३, उ. ३, सु. १२२

૭૫. ગહવિમાણવાસી દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

प. गहविमाणे णं भंते ! देवाणं केवइयं कालं ठिई  
पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेणं चउभागपलिओवमं,  
उक्कोसेणं पलिओवमं ।<sup>२</sup>

प. गहविमाणे णं भंते ! अपज्जत्तयाणं देवाणं केवइयं  
कालं ठिई पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।

प. गहविमाणे णं भंते ! पज्जत्तयाणं देवाणं केवइयं  
कालं ठिई पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेणं चउभागपलिओवमं अंतोमुहुत्तुणं,

उक्कोसेणं पलिओवमं अंतोमुहुत्तुणं ।

प. गहविमाणे णं भंते ! देवीणं केवइयं कालं ठिई  
पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेणं चउभागपलिओवमं,  
उक्कोसेणं अद्धपलिओवमं ।<sup>३</sup>

प. गहविमाणे णं भंते ! अपज्जत्तियाणं देवीणं केवइयं  
कालं ठिई पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પાંચસો વર્ષ અધિક  
અર્ધપલ્યોપમની.

૭૪. જ્યોતિષ્કેન્દ્ર સૂર્યની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :  
જ્યોતિષ્કેન્દ્ર જ્યોતિષરાજ સૂર્યની આભ્યંતરાદિ  
પરિષદાની દેવ અને દેવીઓની સ્થિતિ ચન્દ્રની પરિષદના  
દેવ-દેવીઓની સ્થિતિના સમાન જાણવી જોઈએ.

૭૫. ગ્રહ વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ગ્રહ વિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ચોથાભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ એક પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ગ્રહવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ગ્રહવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના  
ચોથા ભાગની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ગ્રહવિમાનમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના ચોથાભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ અર્ધપલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ગ્રહવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૦/૩

(ખ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૦/૪

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૯૭

(ઘ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

૩. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૦/૪

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૯૭

(ઙ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

પ. ગહવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચડભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,

ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં ।

-પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૦૧-૪૦૨

૭૬. ણક્ખત્તવિમાણવાસી દેવ-દેવીણં ઠિઈં-

પ. ણક્ખત્તવિમાણે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચડભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં ।<sup>૧</sup>

પ. ણક્ખત્તવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તિયાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. ણક્ખત્તવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તિયાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચડભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,

ઉક્કોસેણં અદ્ધપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં ।

પ. ણક્ખત્તવિમાણે ણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચડભાગપલિઓવમં, ઉક્કોસેણં સાહરેણં ચડભાગપલિઓવમં ।<sup>૨</sup>

પ. ણક્ખત્તવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. ણક્ખત્તવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

પ્ર. ભંતે ! ગ્રહવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના ચતુર્થ ભાગની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી અર્ધપલ્યોપમની.

૭૬. નક્ષત્ર વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનાં ચતુર્થ ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! નક્ષત્ર વિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! નક્ષત્ર વિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમનાં ચતુર્થ ભાગની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી અર્ધપલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! નક્ષત્ર વિમાનમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમનાં ચતુર્થ ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક ચતુર્થ ભાગ પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! નક્ષત્રવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! નક્ષત્રવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૫

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭

(ઘ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૫

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫

(ગ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭

(ઙ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૯૮

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
 ઉક્કોસેણં સાહરેગં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં ।  
 -પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૦૩-૪૦૪

૭૭. તારાવિમાણવાસી દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

પ. તારાવિમાણે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્ણયં કાલં ઠિઈ  
 પણ્ણત્તા ?  
 ૩ ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠભાગપલિઓવમં,  
 ઉક્કોસેણં ચઝભાગપલિઓવમં ।<sup>૧</sup>  
 પ. તારાવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તયાણં દેવાણં કેવહ્ણયં  
 કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।  
 પ. તારાવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તયાણં દેવાણં કેવહ્ણયં  
 કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
 ઉક્કોસેણં ચઝભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં ।  
 પ. તારાવિમાણે ણં ભંતે ! દેવીણં કેવહ્ણયં કાલં ઠિઈ  
 પણ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠભાગપલિઓવમં,  
 ઉક્કોસેણં સાહરેગં અટ્ઠભાગપલિઓવમં ।<sup>૨</sup>  
 પ. તારાવિમાણે ણં ભંતે ! અપજ્જત્તયાણં દેવીણં  
 કેવહ્ણયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।  
 પ. તારાવિમાણે ણં ભંતે ! પજ્જત્તયાણં દેવીણં કેવહ્ણયં  
 કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી યોથા ભાગ  
 પલ્યોપમની.  
 ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમનાં યોથા  
 ભાગથી કંઈક અધિકની.

૭૭. તારા વિમાનવાસી દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! તારાવિમાનમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના આઠભાગની,  
 ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના યોથાભાગની.  
 પ્ર. ભંતે ! તારાવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
 અન્તર્મુહૂર્તની.  
 પ્ર. ભંતે ! તારાવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના  
 આઠમા ભાગની,  
 ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના યોથા  
 ભાગની.  
 પ્ર. ભંતે ! તારાવિમાનમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પલ્યોપમના આઠ ભાગની,  
 ઉત્કૃષ્ટ પલ્યોપમના આઠમા ભાગથી કંઈક  
 અધિકની.  
 પ્ર. ભંતે ! તારાવિમાનમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
 અન્તર્મુહૂર્તની.  
 પ્ર. ભંતે ! તારાવિમાનમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ  
 કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૬  
 (ગ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭  
 ૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૦/૬  
 (ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫  
 (ગ) જીવા. પડિ ૨, સુ. ૪૭ (૩)

(ખ) જંબૂ. વક્ષ. ૭, સુ. ૨૦૫  
 (ઘ) સૂરિય. પા. ૧૮, સુ. ૧૮  
 (ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૧૧૭  
 (ઙ) સૂરિય. પા. ૧૮ સુ. ૧૮

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠભાગપલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
ઉક્કોસેણં સાહરેગં અટ્ઠભાગપલિઓવમં  
અંતોમુહુત્તૂણં ।

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૦૫-૪૦૬

૭૮. ઓહેણ વેમાણિય દેવાણં ઠિઈ-

પ. વેમાણિયાણં ભંતે ! દેવાણં કેવહિયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! વેમાણિયાણં દેવાણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! વેમાણિયાણં દેવાણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૦૭

૭૯. ઓહેણ વેમાણિય દેવીણં ઠિઈ-

પ. વેમાણિણીણં ભંતે ! દેવીણં કેવહિયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં,  
ઉક્કોસેણં પણ્ણપણ્ણં પલિઓવમાઈ ।<sup>૨</sup>

પ. અપજ્જત્તિયાણં ભંતે ! વેમાણિણીણં દેવીણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! વેમાણિણીણં દેવીણં કેવહિયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
ઉક્કોસેણં પણ્ણપણ્ણં પલિઓવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

-પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૦૮

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના  
આઠમા ભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પલ્યોપમના આઠમા  
ભાગથી કંઈક અધિકની.

૭૮. સામાન્યતઃ વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત વૈમાનિક દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

જૈન ઊર્ગાર્ડ ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક પલ્યોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.

જેનમ્ જયતિ સાસનમ્

૭૯. સામાન્યતઃ વૈમાનિક દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! વૈમાનિક દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન (૫૫) પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્ત વૈમાનિક દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્ત વૈમાનિક દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક પલ્યોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પંચાવન પલ્યોપમની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૧

(ખ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૨૪

૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૧

(ખ) જીવા. પઙ્ક. ૨, સુ. ૪૭ (૩)

## ૮૦. સોહમ્મે કપ્પે દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

- પ. સોહમ્મે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! સોહમ્મે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં, ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં,
- પ. સોહમ્મે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પ્ણાસં પલિઓવમાઈં ।
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! સોહમ્મે કપ્પે દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! સોહમ્મે કપ્પે દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં, ઉક્કોસેણં પ્ણાસં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૦૯-૪૧૦

## ૮૧. સોહમ્મે કપ્પે અત્થેગઇયદેવાણં ઠિઈ-

- સોહમ્મે કપ્પે અત્થેગઇયાણં દેવાણં એગં પલિઓવમં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૧, સુ. ૪૦
- સોહમ્મે કપ્પે અત્થેગઇયાણં દેવાણં દો પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
-સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૪

## ૮૦. સૌધર્મ કલ્પમાં દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઠન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઠન્ય અન્તર્મુહૂર્તઓછી એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બે સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઠન્ય એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ પચાસ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઠન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઠન્ય અન્તર્મુહૂર્તઓછી એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચાસ પલ્યોપમની.

## ૮૧. સૌધર્મ કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

- સૌધર્મ કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.
- સૌધર્મ કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૨  
(ગ) ઠાણં, અ. ૨, ૩, ૪, સુ. ૧૨૪/૨ (૩.)  
(ઙ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૬ (જ.)

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૨  
(ઘ) સમ. સમ. ૧, સુ. ૩૯ (જ.)

૮૨. સોહમ્મે કપ્પે પરિગ્ગહિયાણં દેવીણં ઠિઈ-

- પ. સોહમ્મે કપ્પે ણં ભંતે ! પરિગ્ગહિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં સત્ત પલિઓવમાઈ ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તિયાણં ભંતે ! સોહમ્મે કપ્પે પરિગ્ગહિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! સોહમ્મે કપ્પે પરિગ્ગહિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં, ઉક્કોસેણં સત્ત પલિઓવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ,

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૧

૮૩. સોહમ્મિંદસક્કસ્સ અગ્ગમહિસીણં ઠિઈ-

સક્કસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો અગ્ગમહિસીણં દેવીણં સત્ત પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણત્તા ।

-ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૫/૨

૮૪. સોહમ્મે કપ્પે અપરિગ્ગહિયાણં દેવીણં ઠિઈ-

- પ. સોહમ્મે કપ્પે ણં ભંતે ! અપરિગ્ગહિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પ્ણાસં પલિઓવમાઈ ।<sup>૨</sup>
- પ. અપજ્જત્તિયાણં ભંતે ! અપરિગ્ગહિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! અપરિગ્ગહિયાણં દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં, ઉક્કોસેણં પ્ણાસં પલિઓવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ,

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૨

૮૨. સૌધર્મ કલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ સાત પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં અપર્યાપ્ત પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં પર્યાપ્ત પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તઓછી એક પલ્યોપમની. ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત પલ્યોપમની.

૮૩. સૌધર્મેન્દ્ર શકની અગ્રમહિષીઓની સ્થિતિ :

દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની અગ્રમહિષી દેવીઓની સ્થિતિ સાત પલ્યોપમની કહી છે.

૮૪. સૌધર્મ કલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ પચાસ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં અપર્યાપ્ત અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ કલ્પમાં પર્યાપ્ત અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તઓછી એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચાસ પલ્યોપમની.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૨ (ખ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૭૯ (૩) આ પરિગૃહીતા દેવીની સ્થિતિ છે.

(ગ) ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૫/૩

૨. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૨



## ૮૫. સોહમ્મિદ સક્કસ્સ પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

- પ. સક્કસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
મજ્ઞિમિયાણ પરિમાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! સક્કસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં પંચ પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।<sup>૧</sup>  
મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।<sup>૨</sup>  
વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।<sup>૩</sup>
- પ. સક્કસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
મજ્ઞિમિયાણ પરિમાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! સક્કસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।<sup>૪</sup>  
મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં ઢુણ્ણિ પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।  
વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં ંગં પલિઓવમાઈ  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

-જીવા. પઢિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૧૧૧

## ૮૫. સૌધર્મેન્દ્ર શકની પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ  
પલ્યોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની  
કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની  
કહી છે.
- પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની -  
આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ શકની -  
આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ ત્રણ  
પલ્યોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની  
કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ એક  
પલ્યોપમની કહી છે.

૧. ઠાણ. અ. ૫, ૩. ૧, સુ. ૪૦૫

૨. ઠાણ. અ. ૪, ૩. ૧, સુ. ૨૬૦/૧

૩. ઠાણ. અ. ૩, ૩. ૪ સુ. ૨૦૨/૧

૪. ઠાણ. અ. ૩, ૩. ૪, સુ. ૨૦૨/૨

## ૮૬. ઈસાણે કપ્પે દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

- પ. ઈસાણે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં સાહરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં !<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં સાહરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ. ઈસાણે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં, ઉક્કોસેણં પ્ણપ્ણં પલિઓવમાઈં ।
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં, ઉક્કોસેણં પ્ણપ્ણં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૩-૪૧૪

## ૮૭. ઈસાણે કપ્પે અત્થેગઇય દેવાણં ઠિઈ-

- ઈસાણે કપ્પે અત્થેગઇયાણં દેવાણં ણં પલિઓવમં ઠિઈ પ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧, સુ. ૪૨

## ૮૬. ઈશાન કલ્પનાં દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમથી કંઈક અધિકની, ઉત્કૃષ્ટ બે સાગરોપમથી કંઈક અધિકની.
- પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી કંઈક અધિક એક પલ્યોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બે સાગરોપમથી કંઈક અધિકની.
- પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમથી કંઈક અધિકની, ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક પલ્યોપમથી કંઈક અધિકની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પંચાવન પલ્યોપમની.

## ૮૭. ઈશાન કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

- ઈશાન કલ્પનાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.

૧. (ક) વિયા. સ. ૩, ૩, ૩, સુ. ૫૩ (ખ) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૩ (ગ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૩  
(ઘ) ઠાણં અ. ૨, ૩, ૪, સુ. ૧૨૪/૩ (ઙ) સમ. સમ. ૧, સુ. ૪૧ (જ.) (ચ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૭ (ઝ.)

ईसाणे कप्पे अत्थेगइयाणं देवाणं दो पलिओवमाइं ठिई  
पण्णत्ता ।  
- सम. सम. २, सु. १५

૮૮. ईसाणे कप्पे परिग्गहियाणं देवीणं ठिई-

પ. ईसाणे कप्पे णं भंते ! परिग्गहियाणं देवीणं केवइयं  
कालं ठिई पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेणं साइरेगं पलिओवमं,  
उक्कोसेणं णव पलिओवमाइं ।<sup>१</sup>

પ. अपज्जत्तियाणं भंते ! ईसाणे कप्पे परिग्गहियाणं  
देवीणं केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।

પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે પરિગ્ગહિયાણં  
દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! जहण्णेणं साइरेगं पलिओवमं अंतोमुहुत्तूणं,

उक्कोसेणं णव पलिओवमाइं अंतोमुहुत्तूणाइं ।

- पण्ण. प. ४, सु. ४१५

૮૯. ईसाणिंदस्स अग्गमहिसीणं ठिई-

ईसाणस्स णं देविंदस्स (देवरण्णो) अग्गमहिसीणं णव  
पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-ઠાણં. અ. ૯, સુ. ૬૮૩/૧

૯૦. ईसाणे कप्पे अपरिग्गहियाणं देवीणं ठिई-

પ. ईसाणे कप्पे णं भंते ! अपरिग्गहियाणं देवीणं  
केवइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?

उ. गोयमा ! जहण्णेणं साइरेगं पलिओवमं,  
उक्कोसेणं पणपण्णं पलिओवमाइं ।<sup>२</sup>

પ. અપજ્જત્તિયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે અપરિગ્ગહિયાણં  
દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! जहण्णेण वि उक्कोसेण वि अंतोमुहुत्तं ।

પ. પજ્જત્તિયાણં ભંતે ! ઈસાણે કપ્પે અપરિગ્ગહિયાણં  
દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

ઈશાનકલ્પનાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ બે પલ્યોપમની  
કહી છે.

૮૮. ઈશાનકલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ઈશાનકલ્પમાં પરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમથી કંઈક અધિકની,  
ઉત્કૃષ્ટ નવ પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ઈશાનકલ્પમાં અપર્યાપ્ત પરિગૃહીતા  
દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ઈશાનકલ્પમાં પર્યાપ્ત પરિગૃહીતા  
દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એક  
પલ્યોપમથી કંઈક અધિકની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી નવ પલ્યોપમની.

જૈન સાઈટ  
JAINSAITE.com

૯૧. ઈશાનેન્દ્રની અગ્રમહિષીઓની સ્થિતિ :

દેવેન્દ્ર (દેવરાજ) ઈશાનની અગ્રમહિષીઓની સ્થિતિ  
નવ પલ્યોપમની કહી છે.

૯૦. ઈશાનકલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! ઈશાન કલ્પમાં અપરિગૃહીતા દેવીઓની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય એક પલ્યોપમથી કંઈક અધિકની,  
ઉત્કૃષ્ટ પંચાવન પલ્યોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ઈશાનકલ્પમાં અપર્યાપ્ત અપરિગૃહીતા  
દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ઈશાનકલ્પમાં પર્યાપ્ત અપરિગૃહીતા  
દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૩

(ખ) જીવા. પડિ. ૨, સુ. ૪૭ (૩) આ પરિગૃહીતા દેવીની સ્થિતિ છે.

(ગ) ઠાણં. અ. ૯, સુ. ૬૮૩/૨

૨. અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૩

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાહરેગં પલિઓવમં અંતોમુહુત્તૂણં,  
 ઉક્કોસેણં પળ્ણપળ્ણં પલિઓવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
 -પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૬

૧૧. ઈસાણિંદસ્સ પરિસાગય દેવ-દેવીણં ઠિઈ-

પ. ઈસાણસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો -  
 અઙ્ઘિતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 મઙ્ઘિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! ઈસાણસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો -  
 અઙ્ઘિતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં સત્ત પલિઓવમાઈં  
 ઠિઈ પળ્ણત્તા ।<sup>૧</sup>  
 મઙ્ઘિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં છહ પલિઓવમાઈં  
 ઠિઈ પળ્ણત્તા ।<sup>૨</sup>  
 બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં પંચ પલિઓવમાઈં  
 ઠિઈ પળ્ણત્તા ।<sup>૩</sup>

-જીવા. પઢિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૧૧૯ (અ)

પ. ઈસાણસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો -  
 અઙ્ઘિતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 મઙ્ઘિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
 પળ્ણત્તા ?  
 ૩. ગોયમા ! ઈસાણસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
 અઙ્ઘિતરિયાણ પરિસાણ દેવીણં પંચ પલિઓવમાઈં  
 ઠિઈ પળ્ણત્તા ।  
 મઙ્ઘિમિયાણ પરિસાણ દેવીણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈં  
 ઠિઈ પળ્ણત્તા ।<sup>૪</sup>

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તમુહૂર્ત ઓછી સાધિક  
 પલ્યોપમની,  
 ઉત્કૃષ્ટ અન્તમુહૂર્ત ઓછી પંચાવન પલ્યોપમની.

૯૧. ઈશાનેન્દ્ર પરિષદાગત દેવ-દેવીઓની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનની -  
 આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?  
 મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
 કહી છે ?  
 બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
 કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનની -  
 આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાત  
 પલ્યોપમની કહી છે.  
 મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમની  
 કહી છે.  
 બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની  
 કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનની -  
 આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?  
 મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?  
 બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ કેટલા  
 કાળની કહી છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ ઈશાનની -  
 આભ્યંતર પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ પાંચ  
 પલ્યોપમની કહી છે  
 મધ્યમ પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ ચાર  
 પલ્યોપમની કહી છે.

૧. ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૫

૨. ઠાણં. અ. ૬, સુ. ૫૦૬

૩. ઠાણં. અ. ૫, ૩. ૧, સુ. ૪૦૫ (૨)

૪. ઠાણં. અ. ૪, ૩. ૧, સુ. ૨૬૦ (૨)

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવીણ તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।<sup>૧</sup>

-જીવા. પઢિ. ૩. ડ. ૨, સુ. ૧૧૧ (આ)

૧૨. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં ઠિઈ-

૧. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

સમ. સમ. ૩, સુ. ૧૧

૨. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં ચત્તારિ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૩

૩. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં પંચ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૭

૪. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં છ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

સમ. સમ. ૬, સુ. ૧૨

૫. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં સત્ત પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૬

૬. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં અઠ્ઠ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૮, સુ. ૧૩

૭. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં ણવ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૯, સુ. ૧૫

૮. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં દસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૧૯

૯. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં એકકારસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૧૧

૧૦. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્થેગહયાણં દેવાણં વારસ પલિઓવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૫

બાહ્ય પરિષદાની દેવીઓની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે.

૮૨. સૌધર્મ-ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

૧. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે.

૨. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની કહી છે.

૩. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમની કહી છે.

૪. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમની કહી છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

૫. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ સાત પલ્યોપમની કહી છે.

૬. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ આઠ પલ્યોપમની કહી છે.

૭. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ નવ પલ્યોપમની કહી છે.

૮. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ દસ પલ્યોપમની કહી છે.

૯. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ અગિયાર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૦. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ બાર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૧. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં તેરસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૧૨

૧૨. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં ચડ્ડસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૨

૧૩. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં પળ્ણરસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૧૧

૧૪. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં સોલસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૧૧

૧૫. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં સત્તરસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૫

૧૬. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં અટ્ઠારસ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૨

૧૭. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં ઇગ્ગૂણવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૯

૧૮. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં વીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૧

૧૯. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં ઇક્કવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૮

૨૦. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં વાવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૧

૨૧. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં તેવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૩, સુ. ૮

૨૨. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગહયાણં દેવાણં ચડ્ડવીસં પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

-સમ. સમ. ૨૪, સુ. ૧૦

૧૧. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ તેર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૨. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ચૌદ પલ્યોપમની કહી છે.

૧૩. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ પંદર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૪. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ સોળ પલ્યોપમની કહી છે.

૧૫. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ સત્તર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૬. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ અઠાર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૭. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ઓગણીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૧૮. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ વીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૧૯. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એકવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૦. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ બાવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૧. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ત્રેવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૨. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ચોવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૩. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं पणवीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. २५, सु. १३

૨૪. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं छवीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. २६, सु. ६

૨૫. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं सत्तावीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. २७, सु. १०

૨૬. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं अट्ठावीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. २८, सु. ९

૨૭. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं एगूणतीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. २९, सु. १३

૨૮. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं तीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३०, सु. ११

૨૯. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं एकतीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३१, सु. ९

૩૦. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं बत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३२, सु. १०

૩૧. સોહમ્મીસાણેસુ કપ્પેસુ અત્યેગइयाणं देवाणं तेत्तीसं पलिओवमाइं ठिई पण्णत्ता ।

-सम. सम. ३३, सु. ९

૧૩. સળંકુમાર કપ્પે દેવાણં ઠિઈ -

પ. સળંકુમારે કપ્પે ણં ધંતે ! દેવાણં કેવइयं कालं ठिई पण्णत्ता ?

ઉ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દો સાગરોવમાઈં,  
उक्कोसेणं सत्त सागरोवमाइं ।<sup>૧</sup>

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૪  
(ગ) ઠાણં. અ. ૨, ઉ. ૪, સુ. ૧૨૪/૪ (જ.)  
(ઙ) ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૭/૧ (ઝ.)  
(છ) વિયા. સ. ૩, ઉ. ૧, સુ. ૬૩

૨૩. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ પચ્ચીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૪. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ છવ્વીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૫. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ સત્યાવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૬. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ અઠ્યાવીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૭. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ઓગણત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૮. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૨૯. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ એકત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૩૦. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ બત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૩૧. સૌધર્મ અને ઈશાનકલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ તેત્રીસ પલ્યોપમની કહી છે.

૯૩. સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ધંતે ! સનત્કુમાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય બે સાગરોપમની,  
उत्कृष्ट सात सागरोपमनी.

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૪  
(ઘ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૮ (જ.)  
(ચ) સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૭ (ઝ.)

- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! સળંકુમારે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! સળંકુમારે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં સત્ત સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પ્ણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૭

#### ૧૪. સળંકુમારિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈં-

- પ. સળંકુમારસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો- અભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
- મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
- બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! સળંકુમારસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો- અભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં પંચ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ।
- મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવાણં અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ।
- બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ।

-જીવા. પડિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૧૯૯ (ઈ)

#### ૧૫. માહિંદકપ્પે દેવાણં ઠિઈં-

- પ. માહિંદ કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહ્ણ્ણેણં સાહરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં સત્ત સાહરેગાઈં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! માહિંદે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણ્ણત્તા ?

- પ્ર. ભંતે ! સનત્કુમારકલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ્ણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ્ણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સનત્કુમાર કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત ઓછી બે સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત સાગરોપમની.

#### ૯૪. સનત્કુમારેન્દ્રના પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સનત્કુમાર દેવેન્દ્ર દેવરાજની - આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! સનત્કુમાર દેવેન્દ્ર દેવરાજની - આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડાચાર સાગરોપમ અને પાંચ પલ્યોપમની કહી છે. મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડાચાર સાગરોપમ અને ચાર પલ્યોપમની કહી છે. બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાડા ચાર સાગરોપમ અને ત્રણ પલ્યોપમની કહી છે.

#### ૯૫. માહેન્દ્ર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! માહેન્દ્રકલ્પના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય બે સાગરોપમથી કંઈક અધિકની, ઉત્કૃષ્ટ સાત સાગરોપમથી કંઈક અધિકની.
- પ્ર. ભંતે ! માહેન્દ્ર કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૫

(ગ) ઠાણં અ. ૨, ૩. ૪, સુ. ૧૨૪/૫ (જ.)

(ઙ) સમ. સમ. ૨, સુ. ૧૯ (જ.)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૫

(ઘ) ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૭/૧ (૩.)

(ચ) સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૮ (૩.)



૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જન્તયાણં ભંતે ! માહિંદે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સાહરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં સાહરેગાઈં સત્ત સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

-પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૮

#### ૧૬. માહિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈ-

૫. માહિંદસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અબ્બિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?  
મજ્ઝિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! માહિંદસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અબ્બિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં સત્ત ય પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
મજ્ઝિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં છલ્લ પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધપંચમાઈં સાગરોવમાઈં પંચ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
- જીવા. પઢિ. ૩, ડ. ૨, સુ. ૧૧૯

#### ૧૭. સણંકુમારમાહિંદ કપ્પેમુ અત્યેગઇય દેવાણં ઠિઈ-

- સણંકુમાર-માહિંદેસુ કપ્પેસુ અત્યેગઇયાણં દેવાણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
- સમ. સમ. ૩, સુ. ૨૦
- સણંકુમાર-માહિંદેસુ કપ્પેસુ અત્યેગઇયાણં દેવાણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
- સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૪
- સણંકુમાર-માહિંદેસુ કપ્પેસુ અત્યેગઇયાણં દેવાણં પંચ સાગરોવમાઈં ઠિઈ પ્ણત્તા ।  
- સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૮

૭. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની. ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
૫. ભંતે ! માહેન્દ્ર કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૭. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બે સાગરોપમથી કંઈક અધિકની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત સાગરોપમથી કંઈક અધિકની.

#### ૯૬. માહેન્દ્રના પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

૫. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ માહેન્દ્રની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૭. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ માહેન્દ્રની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાત પલ્લોપમ સહિત સાડા ચાર સાગરોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પલ્લોપમ સહિત સાડાચાર સાગરોપમની કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્લોપમ સહિત સાડાચાર સાગરોપમની કહી છે.

#### ૯૭. સનત્કુમાર-માહેન્દ્ર કલ્પોમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

- સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે.  
સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે.  
સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની કહી છે.

સર્ગકુમાર-માહિંદેસુ કપ્પેસુ અત્યેગઇયાણં દેવાણં છ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૬, સુ. ૧૩

૧૮. વંભલોયકપ્પે દેવાણં ઠિઈ-

- પ. વંભલોએ કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્ત સાગરોવમાઈ, ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈ ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! વંભલોએ કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! વંભલોએ કપ્પે દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્ત સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

- પ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૧૯.

૧૯. વંભલોયકપ્પે અત્યેગઇય દેવાણં ઠિઈ-

વંભલોએ કપ્પે અત્યેગઇયાણં દેવાણં અટ્ઠ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૮, સુ. ૧૪

વંભલોએ કપ્પે અત્યેગઇયાણં દેવાણં નવ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૯, સુ. ૧૬

૧૦૦. વંભદેવિંદસસ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈ-

- પ. વંભસસ ણં ભંતે ! દેવિંદસસ દેવરણ્ણો-  
અઙ્ઙિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
- મઙ્ઙિમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?
- વાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

સનત્કુમાર અને માહેન્દ્ર કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ છ સાગરોપમની કહી છે.

૯૮. બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! બ્રહ્મલોક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય સાત સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ દસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! બ્રહ્મલોક કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! બ્રહ્મલોક કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જ્ઞાન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સાત સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ સાગરોપમની.

૯૯. બ્રહ્મલોક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

બ્રહ્મલોક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની કહી છે.

બ્રહ્મલોક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ નવ સાગરોપમની કહી છે.

૧૦૦. બ્રહ્મ દેવેન્દ્રની પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ બ્રહ્મની - આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯, ૧/૬  
(ગ) ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૭/૩ (જ.)  
(ઙ) સમ. સમ. ૭, સુ. ૧૯ (જ.)

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૬  
(ઘ) ઠાણં, અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૧૮ (ઝ.)  
(ચ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૨૦ (ઞ.)

૩. ગોયમા ! વંભસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢણવમાઈં  
સાગરોવમાઈં પંચ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
મઙ્ગિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢણવમાઈં  
સાગરોવમાઈં ચત્તારિ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અઢ્ઢણવમાઈં  
સાગરોવમાઈં તિણ્ણિ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
- જીવા. પઢિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૧૧૧ (ઈ)

### ૧૦૧. લંતયકપ્પે દેવાણં ઠિઈં-

પ. લંતણ કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં ચોદ્દસ સાગરોવમાઈં !  
પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! લંતણ કપ્પે દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।  
પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! લંતણ કપ્પે દેવાણં કેવડયં કાલં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાં,  
ઉક્કોસેણં ચોદ્દસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાં ।  
- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૦

### ૧૦૨. લંતણકપ્પે અત્થેગડયા દેવાણં ઠિઈં-

લંતણ કપ્પે અત્થેગડયાણં દેવાણં એકકારસ સાગરોવમાઈં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા । - સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૧૨  
લંતણ કપ્પે અત્થેગડયાણં દેવાણં વારસ સાગરોવમાઈં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા । - સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૬  
લંતણ કપ્પે અત્થેગડયાણં દેવાણં તેરસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા । - સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૧૩

### ૧૦૩. લંતયદેવિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈં-

પ. લંતગસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ બ્રહ્મની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમ  
સહિત સાડા આઠ સાગરોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમ  
સહિત સાડા આઠ સાગરોપમની કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમ  
સહિત સાડા આઠ સાગરોપમની કહી છે.

### ૧૦૧. લાંતક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! લાંતક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ સાગરોપમની.  
પ્ર. ભંતે ! લાંતક કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.  
પ્ર. ભંતે ! લાંતક કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી દસ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ચૌદ સાગરોપમની.

### ૧૦૨. લાંતક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

લાંતક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ અગિયાર  
સાગરોપમની કહી છે.  
લાંતક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ બાર  
સાગરોપમની કહી છે.  
લાંતક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ તેર  
સાગરોપમની કહી છે.

### ૧૦૩. લાંતક દેવેન્દ્રના પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ લાંતકની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૧. (ક) ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૫૭/૧૮ (જ.) (ખ) સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૨૧ (જ.) (ગ) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૭  
(ઘ) ઉત્ત. અ. ૩૬, મા. ૨૨૭ (ઙ) સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૩ (ઝ.)

મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! લંતગસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં વારસ સાગરોવમાઈં  
મત્ત પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

મજ્જિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં વારસ સાગરોવમાઈં  
છચ્ચ પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

વાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં વારસ સાગરોવમાઈં  
પંચ પલ્લિઓવમાઈં ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

- જીવા. પઢિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૧૯ (ઈ)

૧૦૪. મહાસુક્ક કપ્પે દેવાણં ઠિઈ-

પ. મહાસુક્કે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચોદ્ધસ સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! મહાસુક્કે કપ્પે દેવાણં  
કેવઇયં કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! મહાસુક્કે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈ પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચોદ્ધસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૧

૧૦૫. મહાસુક્ક કપ્પે અત્થેગઇયા દેવાણં ઠિઈ-

મહાસુક્કે કપ્પે અત્થેગઇયાણં દેવાણં પણ્ણરસ સાગરોવમાઈં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૧૨

મહાસુક્કે કપ્પે અત્થેગઇયાણં દેવાણં સોલસ સાગરોવમાઈં  
ઠિઈ પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૧૨

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ લાંતકની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાત  
પલ્લોપમ સહિત બાર સાગરોપમની કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પલ્લોપમ  
સહિત બાર સાગરોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્લોપમ  
સહિત બાર સાગરોપમની કહી છે.

૧૦૪. મહાશુક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! મહાશુક કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ સત્તર સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! મહાશુક કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! મહાશુક કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ચૌદ  
સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સત્તર સાગરોપમની.

૧૦૫. મહાશુક કલ્પમાં કેટલાક દેવોની સ્થિતિ :

મહાશુક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ પંદર  
સાગરોપમની કહી છે.

મહાશુક કલ્પના કેટલાક દેવોની સ્થિતિ સોળ  
સાગરોપમની કહી છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૭

(ગ) સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૪ (જ.)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૮

(ઘ) સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૬ (ઝ.)

## ૧૦૬. મહાસુક્ક દેવિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈ-

- પ. મહાસુક્કસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મહાસુક્કસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અભિંતરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધસોલસ  
સાગરોવમાઈં પંચ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

મજ્ઞિમિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધસોલસ  
સાગરોવમાઈં ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
બાહિરિયાણ પરિસાણ દેવાણં અદ્ધસોલસ  
સાગરોવમાઈં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- જીવા. પહિ. ૩, ૩, સુ. ૧૧૧ (ઈ)

## ૧૦૭. સહસ્સારકપ્પે દેવાણં ઠિઈ-

- પ. સહસ્સારે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈ  
પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં અટ્ઠારસ સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>  
પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! સહસ્સારે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।  
પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! સહસ્સારે કપ્પે દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?  
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં અટ્ઠારસ સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૨

## ૧૦૮. સહસ્સાર દેવિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈ-

- પ. સહસ્સારે ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૭  
(ઘ) સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૭ (જ.)

## ૧૦૬. મહાશુક દેવેન્દ્રના પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ મહાશુકની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ મહાશુકની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ  
પલ્યોપમ સહિત સાડા પંદર સાગરોપમની  
કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમ  
સહિત સાડા પંદર સાગરોપમની કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમ  
સહિત સાડા પંદર સાગરોપમની કહી છે.

## ૧૦૭. સહસ્ત્રાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! સહસ્ત્રાર કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! જધન્ય સત્તર સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અઢાર સાગરોપમની.  
પ્ર. ભંતે ! સહસ્ત્રાર કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! જધન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.  
પ્ર. ભંતે ! સહસ્ત્રાર કલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?  
૩. ગૌતમ ! જધન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સત્તર  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી અઢાર સાગરોપમની.

## ૧૦૮. સહસ્ત્રાર દેવેન્દ્રનાં પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સહસ્ત્રારની -

- (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૨૧  
(ઙ) સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૩ (ડ.)

- (ગ) ઉવ. પય. ૨, સુ. ૧૫૫

અધિભંતરિયાએ પરિમાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

મઝ્ઙ્ઙમિયાએ પરિમાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

વાહિરિયાએ પરિમાએ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મહસ્સારે ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અધિભંતરિયાએ પરિમાએ દેવાણં અદ્ધટ્ઠારસ  
માગરોવમાઈં સત્ત પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

મઝ્ઙ્ઙમિયાએ પરિમાએ દેવાણં અદ્ધટ્ઠારસ  
માગરોવમાઈં છપ્પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

વાહિરિયાએ પરિમાએ દેવાણં અદ્ધટ્ઠારસ  
માગરોવમાઈં પંચ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- જીવા. પઢિ. ૩, ૩, સુ. ૧૧૧ (ઈ)

### ૧૦૯. આણયકપ્પે દેવાણં ઠિઈં-

પ. આણએ કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠારસ સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! આણએ કપ્પે દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! આણએ કપ્પે દેવાણં કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠારસ સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૩

### ૧૧૦. પાણએ કપ્પે દેવાણં ઠિઈં-

પ. પાણએ કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પળ્ણત્તા ?

આભ્યંતરં પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ સહસ્ત્રારની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાત  
પલ્યોપમ સહિત સાડા સત્તર સાગરોપમની  
કહી છે.

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમ  
સહિત સાડા સત્તર સાગરોપમની કહી છે.

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમ  
સહિત સાડા સત્તર સાગરોપમની કહી છે.

### ૧૦૯. આનત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

જૈન ગ્રાહિત્વંતે ! આનત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અઢાર સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! આનતકલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! આનતકલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી અઢાર  
સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ઓગણીસ સાગરોપમની.

### ૧૧૦. પ્રાણત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! પ્રાણતકલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૭

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૦

(ગ) સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૪ (જ.)

(ઘ) સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૧૦ (૩.)

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>
૫. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! પાણે કપ્પે દેવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! પાણે કપ્પે દેવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં, ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૪

### ૧૧૧. આણય-પાણય દેવિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈં-

૫. આણય-પાણયસ્સવિ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-અભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
- મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
- બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! આણય-પાણયસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-અભિંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં પંચ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

મજ્ઝિમિયાએ પરિસાએ દેવાણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં ચત્તારિ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

બાહિરિયાએ પરિસાએ દેવાણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈં તિણ્ણિ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- જીવા. પડિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૯૯ (ઈ)

### ૧૧૨. આરણે કપ્પે દેવાણં ઠિઈં -

૫. આરણે કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવદ્દયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ વીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રાણતકલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! પ્રાણતકલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ઓગણીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી વીસ સાગરોપમની.

### ૧૧૧. આનત-પ્રાણત દેવેન્દ્રની પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! આનત-પ્રાણત દેવેન્દ્ર દેવરાજની - આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! દેવેન્દ્ર દેવરાજ આણત-પ્રાણતની - આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમ સહિત ઓગણીસ સાગરોપમની કહી છે.
- મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમ સહિત ઓગણીસ સાગરોપમની કહી છે.
- બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ ત્રણ પલ્યોપમ સહિત ઓગણીસ સાગરોપમની કહી છે.

### ૧૧૨. આરણ કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! આરણ કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૯૧/૭  
(ગ) સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૧૧ (જ.)

(ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૧  
(ઘ) સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૨ (ઝ.)

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં વીસં સાગરોવમાઈ,  
ઉક્કોસેણં એકકવીસં સાગરોવમાઈ ।<sup>૧</sup>
૫. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! આરણે કપ્પે દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! આરણે કપ્પે દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં વીસં સાગરોવમાઈ  
અંતોમુહુત્તૂણાઈ,  
ઉક્કોસેણં એકકવીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૫

૧૧૩. અચ્ચુય કપ્પે દેવાણં ઠિઈં-

૫. અચ્ચુએ કપ્પે ણં ભંતે ! દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકકવીસં સાગરોવમાઈ,  
ઉક્કોસેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ ।<sup>૨</sup>
૫. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! અચ્ચુએ કપ્પે દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! અચ્ચુએ કપ્પે દેવાણં કેવડયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકકવીસં સાગરોવમાઈ  
અંતોમુહુત્તૂણાઈ,  
ઉક્કોસેણં વાવીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તૂણાઈ ।

- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૬

૧૧૪. આરણ-અચ્ચુય દેવિંદસ્સ પરિસાગય દેવાણં ઠિઈં-

૫. આરણ અચ્ચુયસ્સ ણં ભંતે ! દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઠ્ઠિંભંતરિયાએ પરિસાએ દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ એકવીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! આરણ કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! આરણકલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી વીસ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એકવીસ સાગરોપમની.

૧૧૩. અચ્ચુત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! અચ્ચુત કલ્પમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ બાવીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! અચ્ચુત કલ્પમાં અપર્યાપ્ત દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! અચ્ચુતકલ્પમાં પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એકવીસ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ સાગરોપમની.

૧૧૪. આરણ-અચ્ચુત દેવેન્દ્રના પરિષદાગત દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! આરણ અચ્ચુત દેવેન્દ્ર દેવરાજની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૭ (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૨ (ગ) સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૩ (જ.)  
(ઘ) સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૯ (ઙ.)
૨. (ક) અણુ. કાલદારે સુ. ૩૧૧/૭ (ખ) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૩  
(ગ) ઉવ. પય. ૨, સુ. ૧૫૮, ૧૫૯, ૧૬૨ (ઘ) સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૧૦ (જ.) (ઙ) સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૨ (ઙ.)



મજ્જિમિયાણ પરિમાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

વાહિરિયાણ પરિમાણ દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! આરણ-અચ્ચુયસ્સ ણં દેવિંદસ્સ દેવરણ્ણો-  
અઢ્ઢિંભંતરિયાણ પરિમાણ દેવાણં એકકવીસં  
સાગરોવમાઈં સત્ત ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
મજ્જિમિયાણ પરિમાણ દેવાણં એકકવીસં  
સાગરોવમાઈં છપ્પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।  
વાહિરિયાણ પરિમાણ દેવાણં એકકવીસં  
સાગરોવમાઈં પંચ ય પલિઓવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- જીવા. પઢિ. ૩. ૩. ૨. સુ. ૧૧૧ (૩)

### ૧૧૫. ગેવેજ્જગ દેવાણં ઠિઈં-

પ. ૧. હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં વાવીસં સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>

પ. હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તયદેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં વાવીસં સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

પ. ૨. હેટ્ઠિમમજ્જિમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં ચઠવીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૨</sup>

મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! આરણ-અચ્ચુત દેવેન્દ્ર દેવરાજની -  
આભ્યંતર પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ સાત  
પલ્યોપમ સહિત એકવીસ સાગરોપમની કહી છે.  
મધ્યમ પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ છ પલ્યોપમ  
સહિત એકવીસ સાગરોપમની કહી છે.  
બાહ્ય પરિષદાના દેવોની સ્થિતિ પાંચ પલ્યોપમ  
સહિત એકવીસ સાગરોપમની કહી છે.

### ૧૧૫. ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ૧. ભંતે ! અધસ્તન- અધસ્તન (બધાથી નીચલા  
ઐવેયકત્રિકમાં બધાથી નીચેવાળા) ઐવેયક  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય બાવીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ ત્રેવીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અધસ્તન - અધસ્તન ઐવેયકના અપર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! અધસ્તન- અધસ્તન ઐવેયકના પર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી બાવીસ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રેવીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ૨. ભંતે ! અધસ્તન - મધ્યમ ઐવેયક દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રેવીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ ચોવીસ સાગરોપમની.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૪

(ખ) અણુ. સુ. ૩૧૧ (૮)

(ગ) સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૦ (જ.)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૩, સુ. ૧૦ (ઝ.)

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૫

(ખ) અણુ. સુ. ૩૧૧ (૮)

(ગ) સમ. સમ. ૨૩, સુ. ૯ (જ.)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૪, સુ. ૧૨ (ઝ.)

પ. હેટ્ઠમમજ્જિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. હેટ્ઠમમજ્જિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તેવીસં સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં,

ઉક્કોસેણં ચૅવવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

પ. ૩. હેટ્ઠમઅવરિમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચૅવવીસં સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં પણ્ણવીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૨</sup>

પ. હેટ્ઠમઅવરિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. હેટ્ઠમઅવરિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચૅવવીસં સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં,

ઉક્કોસેણં પણ્ણવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

પ. ૪. મજ્જિમહેટ્ઠમગેવેજ્જગ દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પણ્ણવીસં સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં છૅવ્વીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૨</sup>

પ. મજ્જિમહેટ્ઠમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ્ર. ભંતે ! અધસ્તન-મધ્યમ ઐવેયક અપર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! અધસ્તન - મધ્યમ ઐવેયક પર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રેવીસ  
સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ચોવીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ૩. ભંતે ! અધસ્તન ઉપરિતન (બધાથી નીચેના  
ત્રિકમાં ઉપરવાળા) ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ચોવીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ પચ્ચીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! અધસ્તન ઉપરિતન ઐવેયક અપર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! અધસ્તન ઉપરિતન ઐવેયક પર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ચોવીસ  
સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચ્ચીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ૪. ભંતે ! મધ્યમ-અધસ્તન (વચલા ત્રિકમાં  
બધાથી નીચેના) ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પચ્ચીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ છૅવ્વીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! મધ્યમ- અધસ્તન ઐવેયક અપર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૬

(ગ) સમ. સમ. ૨૪, સુ. ૧૧ (જ.)

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૭

(ગ) સમ. સમ. ૨૫, સુ. ૧૪ (જ.)

(ખ) અણુ. સુ. ૩૯૧ (૮)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૫, સુ. ૧૫ (૩.)

(ખ) અણુ. સુ. ૩૯૧ (૮)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૬, સુ. ૮(૩.)

- પ. મજ્જિમહેટ્ઠિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પ્પણ્ણવીસં સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં.  
ઉક્કોસેણં છવ્વીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ. ૫. મજ્જિમમજ્જિમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં છવ્વીસં સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં મત્તાવીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>
- પ. મજ્જિમમજ્જિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. મજ્જિમમજ્જિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં છવ્વીસં સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં,  
ઉક્કોસેણં મત્તાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।
- પ. ૬. મજ્જિમઉવરિમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં  
કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં મત્તાવીસં સાગરોવમાઈં,  
ઉક્કોસેણં અટ્ઠાવીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૨</sup>
- પ. મજ્જિમઉવરિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
- પ. મજ્જિમઉવરિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં મત્તાવીસં સાગરોવમાઈં  
અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।  
ઉક્કોસેણં અટ્ઠાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તૂણાઈં ।

- પ્ર. ભંતે ! મધ્યમ- અધસ્તન ઐવેયક પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી પચ્ચીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી છવ્વીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ૫. ભંતે ! મધ્યમ- મધ્યમ (વયલાત્રિકનાં વયલા) ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય છવ્વીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ સત્યાવીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! મધ્યમ - મધ્યમ ઐવેયક અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! મધ્યમ - મધ્યમ ઐવેયક પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી છવ્વીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ઓછી સત્યાવીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ૬. ભંતે ! મધ્યમ-ઉપરિતન (વયલાત્રિકમાં બધાથી ઉપરવાળા) ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય સત્યાવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ અઠ્યાવીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! મધ્યમ-ઉપરિતન ઐવેયક અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! મધ્યમ-ઉપરિતન ઐવેયક પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી સત્યાવીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત ઓછી અઠ્યાવીસ સાગરોપમની.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૮

(ગ) સમ. સમ. ૨૬, સુ. ૭ (જ.)

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૩૯

(ગ) સમ. સમ. ૨૭, સુ. ૧૧ (જ.)

(ખ) અણુ. સુ. ૩૯૧ (૮)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૭, સુ. ૧૨ (૩.)

(ખ) અણુ. સુ. ૩૯૧ (૮)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૮, સુ. ૧૨ (૩.)

પ. ૭. ઉવરિમહેટિઠમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠાવીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં ઇગૂણત્તીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૧</sup>

પ. ઉવરિમહેટિઠમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. ઉવરિમહેટિઠમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠાવીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।

ઉક્કોસેણં ઇગૂણત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।

પ. ૮. ઉવરિમમઙ્ગિમગેવેજ્જગ દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇગૂણત્તીસં સાગરોવમાઈં, ઉક્કોસેણં ત્તીસં સાગરોવમાઈં ।<sup>૨</sup>

પ. ઉવરિમમઙ્ગિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।

પ. ઉવરિમમઙ્ગિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ઇગૂણત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।

ઉક્કોસેણં ત્તીસં સાગરોવમાઈં અંતોમુહુત્તુણાઈં ।

પ. ૯. ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જગદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈં પ્ણત્તા ?

પ્ર. ૭. ભંતે ! ઉપરિતન- અધસ્તન (ઉપરનાં ત્રિકનાં નીચલા) ઐવેયક દેવોનાં સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અઠ્યાવીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ ઓગણત્રીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ઉપરિતન- અધસ્તન ઐવેયક અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ઉપરિતન- અધસ્તન ઐવેયક પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી અઠ્યાવીસ સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ઓગણત્રીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ૮. ભંતે ! ઉપરિતન- મધ્યમ (ઉપરનાં ત્રિકનાં વચલા) ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણત્રીસ સાગરોપમની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ભંતે ! ઉપરિતન-મધ્યમ ઐવેયક અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.

પ્ર. ભંતે ! ઉપરિતન-મધ્યમ ઐવેયક પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ઓગણત્રીસ સાગરોપમની,

ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રીસ સાગરોપમની.

પ્ર. ૯. ભંતે ! ઉપરિતન- ઉપરિતન (ઉપરનાં ત્રિકનાં બધાથી ઉપરવાળા) ઐવેયક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

જૈન સાઈટ  
JAINSITE.com

જેનમ્ પચ્ચ ઉ. ૨૧૨

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૪૦

(ખ) અણુ. સુ. ૩૯, ૧ (૮)

(ગ) સમ. સમ. ૨૮, સુ. ૧૧ (જ.)

(ઘ) સમ. સમ. ૨૯, સુ. ૧૫ (ઝ.)

૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૪૧

(ખ) અણુ. સુ. ૩૯, ૧ (૮)

(ગ) સમ. સમ. ૨૯, સુ. ૧૪ (જ.)

(ઘ) સમ. સમ. ૩૦, સુ. ૧૩ (ઝ.)

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તીસં સાગરોવમાઈ,  
ઉક્કોસેણં એકકતીસં સાગરોવમાઈ ।<sup>૧</sup>
૫. ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવડયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે !  
કેવડયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તુણાઈ,  
ઉક્કોસેણં એકકતીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તુણાઈ ।  
- પણ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૨૭-૪૩૫

### ૧૧૬. અણુત્તર દેવાણં ઠિઈં-

૫. ૧. વિજય-વેજયંત-જયંત-અપરાજિણ્ણુ ણં ભંતે !  
દેવાણં કેવડયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકકતીસં સાગરોવમાઈ,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ।
૫. વિજય-વેજયંત-જયંત-અપરાજિય અપજ્જત્તય  
દેવાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. વિજય-વેજયંત-જયંત-અપરાજિય પજ્જત્તય દેવાણં  
ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈં પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકકતીસં સાગરોવમાઈ  
અંતોમુહુત્તુણાઈ,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તુણાઈ ।
૫. સ્વવટ્ઠમિદ્ધગદેવાણં ભંતે ! કેવડયં કાલં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! ઉપરિતન - ઉપરિતન ઐવેયક અપર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! ઉપરિતન - ઉપરિતન ઐવેયક પર્યાપ્ત  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી ત્રીસ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એકત્રીસ સાગરોપમની.

### ૧૧૬. અણુત્તર દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ૧. ભંતે ! વિજય, વેજયંત, જયંત અને  
અપરાજીત વિમાનોમાં દેવોની સ્થિતિ કેટલા  
કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એકત્રીસ સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! વિજય, વેજયંત, જયંત અને  
અપરાજીત વિમાનોના અપર્યાપ્ત દેવોની  
સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ  
પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! વિજય, વેજયંત, જયંત અને અપરાજીત  
વિમાનોના પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી એકત્રીસ  
સાગરોપમની,  
ઉત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવોની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે ?

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૪૨  
(ગ) સમ. સમ. ૩૦, સુ. ૧૨ (જ.)  
(ઙ) સમ. સમ. સુ. ૧૫૦ (૧)
૨. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૪૩  
(ગ) સમ. સમ. ૩૧, સુ. ૧૦ (જ.)

- (ખ) અણુ. સુ. ૩૧૧ (૮)  
(ઘ) સમ. સમ. ૩૧, સુ. ૧૧ (૩.)
- (ખ) અણુ. સુ. ૩૧૧ (૯)  
(ઘ) સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૧૦ (૩.)

૩. ગોયમા ! અજહણમણુકકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।<sup>૧</sup>
૫. સવ્વટ્ઠસિદ્ધગ અપજ્જત્તય દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।
૫. સવ્વટ્ઠસિદ્ધગ પજ્જત્તય દેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! અજહણમણુકકોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈ અંતોમુહુત્તુણાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

- પળ્ણ. પ. ૪, સુ. ૪૩૬-૪૩૭

૧૧૭. વિસિદ્ધવિમાણાવાસીણં દેવાણં ઠિઈ-

૧. જેદેવા સાગરં સુસાગરં સાગરકંતં ભવં મણુમાણુસોત્તરં લોગહિયં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવળ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ઈણં સાગરોવમં ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૧, સુ. ૪૩
૨. જે દેવા સુભં સુભકંતં સુભવળ્ણં સુભગંધં સુભલેસં સુભફાસં સોહમ્મવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવળ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં દો સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૨, સુ. ૨૦
૩. જે દેવા આભંકરં, પભંકરં, આભંકરં-પભંકરં, ચંદં ચંદાવત્તં ચંદપ્પભં ચંદકંતં ચંદવળ્ણં ચંદલેસં ચંદજ્જયં ચંદસિંગં ચંદસિટ્ઠં ચંદકૂડં ચંદુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવળ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।
- સમ. સમ. ૩, સુ. ૨૧
૪. જે દેવા કિટ્ઠિં સુકિટ્ઠિં કિટ્ઠિયાવત્તં કિટ્ઠિપ્પભં કિટ્ઠિકંતં કિટ્ઠિવળ્ણં કિટ્ઠિલેસં કિટ્ઠિજ્જયં કિટ્ઠિસિંગં કિટ્ઠિસિટ્ઠં કિટ્ઠિકૂડં કિટ્ઠુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવળ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં ચત્તારિ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પળ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૫

૩. ગૌતમ ! અજધન્ય અનુત્કૃષ્ટ (જધન્ય અને ઉત્કૃષ્ટનાં ભેદથી રહિત) તેત્રીસ સાગરોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનવાસી અપર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જધન્ય પણ અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્તની.
- પ્ર. ભંતે ! સર્વાર્થસિદ્ધવિમાનવાસી પર્યાપ્ત દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! અજધન્ય અનુત્કૃષ્ટ અન્તર્મુહૂર્ત ઓછી તેત્રીસ સાગરોપમની કહી છે.

૧૧૭. વિશિષ્ટ વિમાનવાસી દેવોની સ્થિતિ :

૧. સાગર, સુસાગર, સાગરકાંત, ભવ, મનુ, માનુષોત્તર અને લોકહિત વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એક સાગરોપમની કહી છે.
૨. શુભ, શુભકાંત, શુભવર્ણ, શુભગંધ, શુભલેશ્યા, શુભસ્પર્શ અને સૌધર્માવતસંક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બે સાગરોપમની કહી છે.
૩. આભંકર, પ્રભંકર, આભંકર-પ્રભંકર, ચંદ્ર, ચંદ્રાવર્ત, ચંદ્રપ્રભ, ચંદ્રકાંત, ચંદ્રવર્ણ, ચંદ્રલેશ્ય, ચંદ્રધ્વજ, ચંદ્રશ્રૃંગ, ચંદ્રસૃષ્ટ, ચંદ્રકૂટ અને ચંદ્રોત્તરાવતસંક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રણ સાગરોપમની કહી છે.
૪. કૃષ્ટિ, સુકૃષ્ટિ, કૃષ્ટિકાવર્ત, કૃષ્ટિપ્રભ, કૃષ્ટિકાંત, કૃષ્ટિવર્ણ, કૃષ્ટિલેશ્ય, કૃષ્ટિધ્વજ, કૃષ્ટિશ્રૃંગ, કૃષ્ટિસૃષ્ટ, કૃષ્ટિકૂટ અને કૃષ્ટ્યુત્તરાવતસંક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચાર સાગરોપમની કહી છે.

૧. (ક) ઉત્ત. અ. ૩૬, ગા. ૨૪૪  
(ગ) સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૧૧  
(ઙ) સમ. સુ. ૧૫૦ (૨)

- (ખ) અણુ. સુ. ૩૯૧ (૯)  
(ઘ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૨૦૪

૫. જે દેવા વાયં મુવાયં વાયાવત્તં વાયપ્પભં વાયકંતં વાયવણં વાયલેસં વાયજ્ઞયં વાયસિંગં વાયસિટ્ઠં વાયકૂડં વાઉત્તરવડિંસગં,

સૂરં મુસૂરં સૂરાવત્તં સૂરપ્પભં સૂરકંતં સૂરવણં સૂરલેસં સૂરજ્ઞયં સૂરસિંગં સૂરસિટ્ઠં સૂરકૂડં મુરુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં પંચ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૧

૬. જે દેવા મયંભૂ મયંભૂરમણં ઘોસં મુઘોસં મહાઘોસં કિદ્દિઠઘોસં વીરં મુવીરં વીરગતં વીરસેણિયં વીરાવત્તં વીરપ્પભં વીરકંતં વીરવણં વીરલેસં વીરજ્ઞયં વીરસિંગં વીરસિટ્ઠં વીરકૂડં વીરુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં છ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૬, સુ. ૧૪

૭. જે દેવા સમં સમપ્પભં મહાપભં પભાસં ભાસુરં વિમલં કંચણકૂડં સણંકુમાર-વડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં સત્ત સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૭, સુ. ૨૦

૮. જે દેવા અચ્ચિં અચ્ચિમાલિં વડ્ડરોયણં પભંકરં ચંદાભં સુરાભં મુપડટ્ઠાભં અગિચ્ચાભં રિટ્ઠાભં અરુણાભં અરુણુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં અટ્ઠ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૮, સુ. ૧૫

૯. જે દેવા પમ્હં મુપમ્હં પમ્હાવત્તં પમ્હપ્પહં પમ્હકંતં પમ્હવણં પમ્હલેસં પમ્હજ્ઞયં પમ્હસિંગં પમ્હસિટ્ઠં પમ્હકૂડં પમ્હુત્તરવડિંસગં,

મુજ્જં, મુમુજ્જં, મુજ્જાવત્તં મુજ્જપ્પભં મુજ્જકંતં મુજ્જવણં મુજ્જલેસં મુજ્જજ્ઞયં મુજ્જસિંગં મુજ્જસિટ્ઠં મુજ્જકૂડં મુજ્જુત્તરવડિંસગં,

રુહલ્લં રુહલ્લાવત્તં રુહલ્લપ્પભં રુહલ્લકંતં રુહલ્લવણં રુહલ્લલેસં રુહલ્લજ્ઞયં રુહલ્લસિંગં રુહલ્લસિટ્ઠં રુહલ્લકૂડં રુહલ્લુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં નવ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૯, સુ. ૧૭

૫. વાત, મુવાત, વાતાવર્ત, વાતપ્રભ, વાતકાંત, વાતવર્ણ, વાતલેશ્ય, વાતધ્વજ, વાતશ્રુંગ, વાતસૃષ્ટ, વાતકૂટ અને વાતોત્તરાવતંસક તથા,

સૂર, મુસૂર, સૂરાવર્ત, સૂરપ્રભ, સૂરકાંત, સૂરવર્ણ, સૂરલેશ્ય, સૂરધ્વજ, સૂરશ્રુંગ, સૂરસૃષ્ટ, સૂરકૂટ અને સૂરોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પાંચ સાગરોપમની કહી છે.

૬. સ્વયંભૂ, સ્વયંભૂરમણ, ઘોષ, મુઘોષ, મહાઘોષ, કૃષ્ટિઘોષ તથા વીર, મુવીર, વીરગત, વીરશ્રેણિક, વીરાવર્ત, વીરપ્રભ, વીરકાંત, વીરવર્ણ, વીરલેશ્ય, વીરધ્વજ, વીરશ્રુંગ, વીરસૃષ્ટ, વીરકૂટ અને વીરોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ છ સાગરોપમની કહી છે.

૭. સમ, સમપ્રભ, મહાપ્રભ, પ્રભાસ, ભાસુર, વિમલ, કાંચનકૂટ અને સનત્કુમારાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાત સાગરોપમની કહી છે.

૮. અર્થિ, અર્થિમાળી, વૈરોચન, પ્રભંકર, ચંદ્રાભ, સૂરાભ, મુપ્રતિષ્ઠાભ, અગ્ન્યર્થાભ, રિષ્ટાભ, અરુણાભ અને અરુણોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ આઠ સાગરોપમની કહી છે.

૯. પક્ષમ, મુક્ષમ, પક્ષાવર્ત, પક્ષપ્રભ, પક્ષકાંત, પક્ષવર્ણ, પક્ષલેશ્ય, પક્ષધ્વજ, પક્ષશ્રુંગ, પક્ષસૃષ્ટ, પક્ષકૂટ, પક્ષોત્તરાવતંસક તથા-

સૂર્ય, મુસૂર્ય, સૂર્યાવર્ત, સૂર્યપ્રભ, સૂર્યકાંત, સૂર્યવર્ણ, સૂર્યલેશ્ય, સૂર્યધ્વજ, સૂર્યશ્રુંગ, સૂર્યસૃષ્ટ, સૂર્યકૂટ, સૂર્યોત્તરાવતંસક તથા -

રુચિર, રુચિરાવર્ત, રુચિરપ્રભ, રુચિરકાંત, રુચિરવર્ણ, રુચિરલેશ્ય, રુચિરધ્વજ, રુચિરશ્રુંગ, રુચિરસૃષ્ટ, રુચિરકૂટ અને રુચિરોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ નવ સાગરોપમની કહી છે.

૧૦. જે દેવા ઘોસં સુઘોસં મહાઘોસં નંદિઘોસં સુસરં  
મળોરમં રમ્મં રમ્મગં રમણિજ્જં મંગલાવત્તં  
બંભલોગવડિંસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં  
દેવાણં ઉક્કોસેણં દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૨૨

૧૧. જે દેવા વંભં સુવંભં બંભાવત્તં વંભપ્પભં વંભકંતં  
વંભવણ્ણં વંભલેસં વંભજ્જયં વંભસિંગં વંભસિટ્ઠં  
વંભકૂડં વંભુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા,  
તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં એક્કારસ સાગરોવમાઈં  
ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૧૩

૧૨. જે દેવા માહિંદં મહિંદજ્જયં કંબું કંબુગ્ગીવં પુંખં  
સુપુંખં મહાપુંખં પુંડં સુપુંડં મહાપુંડં નરિંદં નરિંદકંતં  
નરિંદુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ  
ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં બારસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૭

૧૩. જે દેવા વજ્જં સુવજ્જં વજ્જાવત્તં વજ્જપ્પભં વજ્જકંતં  
વજ્જવણ્ણં વજ્જલેસં વજ્જજ્જયં વજ્જસિંગં  
વજ્જમિટ્ઠં વજ્જકૂડં વજ્જુત્તરવડિંસગં,  
વઙ્ગરં વઙ્ગરાવત્તં વઙ્ગરપ્પભં વઙ્ગરકંતં વઙ્ગરવણ્ણં  
વઙ્ગરલેસં વઙ્ગરજ્જયં વઙ્ગરસિંગં વઙ્ગરસિટ્ઠં વઙ્ગરકૂડં  
વઙ્ગરુત્તરવડેંસગં,

લોગં લોગાવત્તં લોગપ્પભં લોગકંતં લોગવણ્ણં  
લોગલેસં લોગજ્જયં લોગસિંગં લોગસિટ્ઠં લોગકૂડં  
લોગુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ  
ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં તેરસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં  
પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૧૪

૧૪. જે દેવા સિરિકંતં સિરિમહિયં સિરિસોમનસં લંતયં  
કાવિટ્ઠં મહિંદં મહિંદોકંતં મહિંદુત્તરવડિંસગં  
વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં  
ઉક્કોસેણં ચઉદ્દસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૫

૧૫. જે દેવા ણંદં સુણંદં ણંદાવત્તં ણંદપ્પભં ણંદકંતં ણંદવણ્ણં  
ણંદલેસં ણંદજ્જયં ણંદસિંગં ણંદસિટ્ઠં ણંદકૂડં  
ણંદુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં  
દેવાણં ઉક્કોસેણં પણ્ણરસ સાગરોવમાઈં ઠિઈં પણ્ણત્તા ।

સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૧૩

૧૦. ઘોષ, સુઘોષ, મહાઘોષ, નંદીઘોષ, સુસ્વર,  
મનોરમ, રમ્ય, રમ્યક, રમણીક, મંગળાવર્ત અને  
બ્રહ્મલોકાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન  
થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ દસ સાગરોપમની  
કહી છે.

૧૧. બ્રહ્મ, સુબ્રહ્મ, બ્રહ્માવર્ત, બ્રહ્મપ્રભ, બ્રહ્મકાંત,  
બ્રહ્મવર્ણ, બ્રહ્મલેશ્ય, બ્રહ્મધ્વજ, બ્રહ્મશ્રૃંગ, બ્રહ્મસૃષ્ટ,  
બ્રહ્મકૂટ અને બ્રહ્મોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ  
સ્થિતિ અંગિયાર સાગરોપમની કહી છે.

૧૨. માહેન્દ્ર, માહેન્દ્રધ્વજ, કંબુ, કંબુગ્રીવ, પુંખ,  
સુપુંખ, મહાપુંખ, પુંડ, સુપુંડ, મહાપુંડ, નરેન્દ્ર,  
નરેન્દ્રકાંત અને નરેન્દ્રોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ  
સ્થિતિ બાર સાગરોપમની કહી છે.

૧૩. વજ્જ, સુવજ્જ, વજ્જવર્ત, વજ્જપ્રભ, વજ્જકાંત,  
વજ્જવર્ણ, વજ્જલેશ્ય, વજ્જધ્વજ, વજ્જશ્રૃંગ, વજ્જસૃષ્ટ,  
વજ્જકૂટ, વજ્જોત્તરાવતંસક તથા -  
વૈર, વૈરાવર્ત, વૈરપ્રભ, વૈરકાંત, વૈરવર્ણ,  
વૈરલેશ્ય, વૈરધ્વજ, વૈરશ્રૃંગ, વૈરસૃષ્ટ, વૈરકૂટ,  
વૈરોત્તરાવતંસક તથા -

લોક, લોકાવર્ત, લોકપ્રભ, લોકકાંત, લોકવર્ણ,  
લોકલેશ્ય, લોકધ્વજ, લોકશ્રૃંગ, લોકસૃષ્ટ,  
લોકકૂટ અને લોકોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ  
સ્થિતિ તેર સાગરોપમની કહી છે.

૧૪. શ્રીકાંત, શ્રીમહિત, શ્રીસોમનસ, લાંતક, કાપિષ્ઠ,  
મહેન્દ્ર, મહેન્દ્રાવકાંત અને મહેન્દ્રોત્તરાવતંસક  
વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની  
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ચોદ સાગરોપમની કહી છે.

૧૫. નન્દ, સુનન્દ, નન્દાવર્ત, નન્દપ્રભ, નન્દકાંત,  
નન્દવર્ણ, નન્દલેશ્ય, નન્દધ્વજ, નન્દશ્રૃંગ,  
નન્દસૃષ્ટ, નન્દકૂટ, નન્દોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ  
સ્થિતિ પંદર સાગરોપમની કહી છે.



૧૬. જે દેવા આવત્તં વિયાવત્તં નંદિયાવત્તં મહાણંદિયાવત્તં અંકુસં અંકુસપલંબં ભદ્રં સુભદ્રં મહાભદ્રં સવ્વઓભદ્રં ભદ્રુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં સોલસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૧૩

૧૭. જે દેવા સામાણં સુસામાણં મહાસામાણં પડમં મહાપડમં કુમુદં મહાકુમુદં નલિણં મહાનલિણં પોંડરીઅં મહાપોંડરીઅં સુક્કં મહાસુક્કં સીહં સીહોકંતં સીહવીઅં ભાવિઅં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં સત્તરસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૮

૧૮. જે દેવા કાલં સુકાલં મહાકાલં અંજણં રિટ્ઠં સાલં સમાણંદુમં મહાદુમં વિસાલં સુસાલં પડમં પડમગુમ્મં કુમુદં કુમુદગુમ્મં નલિણં નલિણગુમ્મં પુંડરીઅં પુંડરીયગુમ્મં સહસ્સારવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં અઢ્ઢારસ સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૫

૧૯. જે દેવા આણતં પાણતં ણતં વિણતં ઘણં સુસિરં ઇંદં ઇંદોકંતં ઇંદુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં એગૂણવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૧૨

૨૦. જે દેવા સાયં વિસાયં સુવિસાયં સિદ્ધત્થં ઉપ્પલં રુહલં તિગિચ્છં દિસાસોવત્થિયં વદ્ધમાણયં પલંબં પુપ્ફં સુપુપ્ફં પુપ્ફાવત્તં પુપ્ફપ્પભં પુપ્ફકંતં પુપ્ફવણ્ણં પુપ્ફલેસં પુપ્ફજ્ઞયં પુપ્ફસિંગં પુપ્ફસિટ્ઠં પુપ્ફકૂડં પુપ્ફુત્તરવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં વીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૪

૨૧. જે દેવા સિરિવચ્છં સિરિદામકંતં મલ્લં કિટ્ઠં ચાવોણ્ણતં અરણ્ણવડિંસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા, તેસિ ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં એક્કવીસં સાગરોવમાઈ ઠિઈ પ્ણ્ણત્તા ।

- સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૧૧

૧૬. આવર્ત, વ્યાવર્ત, નન્દ્યાવર્ત, મહાનન્દ્યાવર્ત, અંકુશ, અંકુશપ્રલંબ, ભદ્ર, સુભદ્ર, મહાભદ્ર, સર્વતોભદ્ર અને ભદ્રોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સોળ સાગરોપમની કહી છે.

૧૭. સામાન, સુસામાન, મહાસામાન, પદ્મ, મહાપદ્મ, કુમુદ, મહાકુમુદ, નલિન, મહાનલિન, પોંડરિક, મહાપોંડરિક, શુક્લ, મહાશુક્લ, સિંહ, સિંહાવકાંત, સિંહવીત અને ભાવિત વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સત્તર સાગરોપમની કહી છે.

૧૮. કાળ, સુકાળ, મહાકાળ, અંજન, રિષ્ટ, શાળ, સમાન, દુમ, મહાદુમ, વિશાળ, સુશાળ, પદ્મ, પદ્મગુલ્મ, કુમુદ, કુમુદગુલ્મ, નલિન, નલિનગુલ્મ, પુંડરિક, પુંડરિકગુલ્મ અને સહસ્ત્રારાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અઢાર સાગરોપમની કહી છે.

૧૯. આનત, પ્રાણત, નત, વિનત, ઘન, શુષિર, ઈન્દ્ર, ઈન્દ્રાવકાંત અને ઈન્દ્રોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ઓગણીસ સાગરોપમની કહી છે.

૨૦. સાત, વિસાત, સુવિસાત, સિદ્ધાર્થ, ઉત્પલ, રુચિર, તિગિચ્છ, દિશાસૌવસ્તિક, વર્દ્ધમાનક, પ્રલંબ, પુષ્પ, સુપુષ્પ, પુષ્પાવર્ત, પુષ્પપ્રભ, પુષ્પકાંત, પુષ્પવર્ણ, પુષ્પલેશ્ય, પુષ્પધ્વજ, પુષ્પશ્રુંગ, પુષ્પસૃષ્ટ, પુષ્પકૂટ અને પુષ્પોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ સાગરોપમની કહી છે.

૨૧. શ્રીવત્સ, શ્રીદામગંડ, માલ્ય, કૃષ્ટિ, ચાપોન્નત અને આરણ્યાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ એકવીસ સાગરોપમની કહી છે.

૨૨. જે દેવા મહિયં, વિસૂહિયં વિમલં પભાસં વળમાલં  
અચ્ચુયવડિંસગં વિમાણં દેવતાણ ઉવવળ્લા, તેસિ  
ણં દેવાણં ઉક્કોસેણં બાવીસં સાગરોવમાઈં ઠિઈં  
પળ્ણત્તા । - સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૪

૨૨. મહિત, વિસુહિત, વિમળ, પ્રભાસ, વનમાળ  
અને અચ્ચુતાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં  
ઉત્પન્ન થનાર દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાવીસ  
સાગરોપમની કહી છે.

૧૧૮. લોગંતિય દેવાણં ઠિઈં -

૧-૨. સારસ્સતમાઈચ્ચા, ૩. વળ્ણહી,  
૪. વરુણા ય, ૫. ગદ્દતોયા ય ।  
૬. તુસિતા, ૭. અવ્વાબાહા,  
૮. અગ્ગિચ્ચા ચેવ બોધવ્વા ।।

एएसि णं अट्ठण्हं लोगंतिय देवाणं  
अजहण्णमणुक्कोसेणं अट्ठ सागरोवमाइं ठिईं  
पण्णत्ता ।<sup>१</sup> - ठाणं. अ. ८, सु. ६२५/३

૧૧૮. લોકાન્તિક દેવોની સ્થિતિ :

૧. સારસ્વત, ૨. આદિત્ય, ૩. વહ્નિ,  
૪. વરુણ, ૫. ગદ્દતોય,  
૬. તુષિત, ૭. અવ્યાબાધ,  
૮. અગ્ન્યર્થ.

આ આઠ લોકાન્તિક દેવોની અજઘન્ય અને અનુત્કૃષ્ટ  
સ્થિતિ પ્રત્યેકની આઠ સાગરોપમની કહી છે.

૧૧૯. સૂરિયાભદેવ તસ્સ ય સામાણિય દેવાણં ઠિઈં-

પ. સૂરિયાભસ્સ ણં ભંતે ! દેવસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

પ. સૂરિયાભસ્સ ણં ભંતે ! દેવસ્સ સામાણિયપરિસોવ-  
વળ્ણગાણં દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! ચત્તારિ પલિઓવમાઈં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- રાય. સુ. ૨૦૬

૧૧૯. સૂર્યાભદેવ અને તેના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! સૂર્યાભદેવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી  
છે ?

ઉ. ગૌતમ ! સૂર્યાભદેવની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની  
કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! સૂર્યાભદેવની સામાનિક પરિષદના  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તેની સ્થિતિ ચાર પલ્યોપમની કહી છે.

૧૨૦. વિજયદેવા તસ્સ ય સામાણિય દેવાણં ઠિઈં -

પ. વિજયસ્સ ણં ભંતે ! દેવસ્સ કેવઇયં કાલં ઠિઈં  
પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! વિજયસ્સ ણં દેવસ્સ ઇણં પલિઓવમં ઠિઈં  
પળ્ણત્તા ।

પ. વિજયસ્સ ણં ભંતે ! દેવસ્સ સામાણિયાણં દેવાણં  
કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! વિજયસ્સ ણં દેવસ્સ સામાણિયાણં દેવાણં  
ઇણં પલિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- જીવા. પહિ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૪૩

૧૨૦. વિજયદેવ અને તેના સામાનિક દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! વિજયદેવની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી  
છે ?

ઉ. ગૌતમ ! વિજયદેવની સ્થિતિ એક પલ્યોપમની  
કહી છે.

પ્ર. ભંતે ! વિજયદેવની સામાનિક પરિષદના  
દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! વિજય દેવના સામાનિક દેવોની  
સ્થિતિ એક પલ્યોપમની કહી છે.

૧૨૧. જંભગ દેવાણં ઠિઈં-

પ. જંભગાણં ભંતે ! દેવાણં કેવઇયં કાલં ઠિઈં પળ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! ઇણં પલિઓવમં ઠિઈં પળ્ણત્તા ।

- વિયા. સ. ૧૪, ઉ. ૮, સુ. ૨૮

૧૨૧. જમ્બક દેવોની સ્થિતિ :

પ્ર. ભંતે ! જમ્બક દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની  
કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! એક પલ્યોપમની કહી છે.

## ૧૨૨. પંચવિહ ભવિયદબ્ધદેવાણં ઠિઈ-

- પ. ભવિયદબ્ધદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ।
- પ. નરદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં સત્ત વાસસયાઈં,  
ઉક્કોસેણં ચરુરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં ।
- પ. ધમ્મદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં દેસૂણા પુવ્વકોડી ।
- પ. દેવાહિદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં વાવત્તરિં વાસાઈં,  
ઉક્કોસેણં ચરુરાસીઈં પુવ્વસયસહસ્સાઈં ।
- પ. ભાવદેવાણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં દસવાસસહસ્સાઈં,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ।

- વિયા. સ. ૧૨, ૩. ૧, સુ. ૧૨-૧૬

## ૧૨૩. ભવિયદબ્ધ ચરુવીસદંડગા જીવાણં ઠિઈ -

- પ. દં. ૧. ભવિયદબ્ધનેરઇયસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં પુવ્વકોડી ।
- પ. દં. ૨. ભવિયદબ્ધઅસુરકુમારસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં ઠિઈ પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ પલિઓવમાઈં ।

દં. ૩. ૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારસ્સ ।

## ૧૨૨. પાંચ પ્રકારના ભવ્ય દ્રવ્ય દેવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. ભંતે ! ભવ્યદ્રવ્ય દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! (તેની સ્થિતિ) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.
- પ્ર. ભંતે ! નરદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! (તેની સ્થિતિ) જઘન્ય સાતસો વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ ચોર્યાસી લાખ પૂર્વની.
- પ્ર. ભંતે ! ધર્મદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! (તેની સ્થિતિ) જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન પૂર્વકોટિની.
- પ્ર. ભંતે ! દેવાધિદેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! (તેની સ્થિતિ) જઘન્ય બોત્તેર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ ચોર્યાસી લાખ પૂર્વની.
- પ્ર. ભંતે ! ભાવ દેવોની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! (તેની સ્થિતિ) જઘન્ય દસ હજાર વર્ષની, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ સાગરોપમની.

## ૧૨૩. ભવ્યદ્રવ્ય ચૌવીસ દંડકના જીવોની સ્થિતિ :

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! ભવ્યદ્રવ્ય નૈરયિકની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ પૂર્વકોટિ વર્ષની.
- પ્ર. દં. ૨. ભંતે ! ભવ્ય દ્રવ્ય અસુરકુમારની સ્થિતિ કેટલા કાળની કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમની.
- દં. ૩-૧૧. આ પ્રમાણે (ભવ્ય દ્રવ્ય) સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું જોઈએ.

પ. દં. ૧૨. ભવિયદવ્વપુઢવિકાઇયસ્સ ણં ભંતે !  
કેવઇયં કાલં ઠિઈ પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહુત્તં,  
ઉક્કોસેણં સાહરેગાઈં દો સાગરોવમાઈં ।

દં. ૧૩. એવં આઝકાઇયસ્સ વિ ।

દં. ૧૪-૧૫. તેઝ વાઝ જહા નેરહયસ્સ ।

દં. ૧૬. વણસ્સહકાઇયસ્સ જહા પુઢવિકાઇયસ્સ ।

દં. ૧૭-૧૯. વેહંદિય-તેહંદિય-ચઝરિંદિયસ્સ જહા  
નેરહયસ્સ ।

દં. ૨૦. પંચેદિયતિરિક્ખજોણિયસ્સ જહણ્ણેણં  
અંતોમુહુત્તં, ઉક્કોસેણં તેત્તીસં સાગરોવમાઈં ।

દં. ૨૧. એવં મણુસ્સસ્સ વિ ।

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર-જોહસિય-વેમાણિયસ્સ  
જહા અસુરકુમારસ્સ ।

- વિયા. સ. ૧૮, ૩. ૯, સુ. ૧૦-૨૦

પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! ભવ્ય દ્રવ્ય પૃથ્વીકાયિકની સ્થિતિ  
કેટલા કાળની કહી છે?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની,  
ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક બે સાગરોપમની.

દં. ૧૩. આ પ્રમાણે (ભવ્ય દ્રવ્ય) અધ્યાયિકની  
સ્થિતિના માટે કહેવું જોઈએ.

દં. ૧૪-૧૫. (ભવ્ય દ્રવ્ય) અગ્નિકાયિક અને  
વાયુકાયિકની સ્થિતિ નૈરયિકની જેમ જાણવું  
જોઈએ.

દં. ૧૬. (ભવ્ય દ્રવ્ય) વનસ્પતિકાયિકની સ્થિતિ  
પૃથ્વીકાયિકના જેમ કહેવું જોઈએ.

દં. ૧૭-૧૯. (ભવ્ય દ્રવ્ય) બેઈન્દ્રિય, ત્રેન્દ્રિય,  
ચઉરેન્દ્રિયની સ્થિતિ પણ નૈરયિકના જેમ  
જાણવું જોઈએ.

દં. ૨૦. (ભવ્ય દ્રવ્ય) પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકની  
સ્થિતિ જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ  
તેત્રીસ સાગરોપમની છે.

દં. ૨૧. (ભવ્ય દ્રવ્ય) મનુષ્યની સ્થિતિ પણ  
આટલી જ છે.

દં. ૨૨-૨૪. (ભવ્ય દ્રવ્ય) વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક  
અને વૈમાનિકોની સ્થિતિ અસુરકુમારોની જેમ  
જાણવી જોઈએ.



## ૧૩. આહાર અધ્યયન

સંસારી જીવો માટે આહાર અત્યંત આવશ્યક છે. વિગ્રહ ગતિ સિવાય સંસારસ્થ સકધાયી જીવ આહાર યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરતા રહે છે. આહારથી જ ઔદારિક, વૈક્રિય આદિ ત્રણ શરીરો, પર્યાપ્તિઓ, ઈન્દ્રિયો આદિનું નિર્માણકાર્ય સંપન્ન થાય છે. વિગ્રહગતિ સિવાય કેવળી સમુદ્ધાત, શૈલેશી અવસ્થા અને સિદ્ધ અવસ્થામાં આહાર કરવામાં આવતો નથી.

આહારના વિવિધ પ્રકાર છે. નૈરયિકોનો આહાર ઉષ્ણતા અને શીતલતાના આધાર પર ચાર પ્રકારનો કહ્યો છે. જેમકે- અંગારોપમ, મુર્મુરોપમ, શીતળ અને હિમશીતળ. આમાં અંગારાના સમાન દાહવાળા (અંગારોપમ)ની અપેક્ષાએ મુર્મુરોપમ અધિક દાહનો ધોતક આહાર છે. આ પ્રમાણે શીતળની અપેક્ષાએ હિમશીતળ અધિક શીતળ આહારનો ધોતક છે. તિર્યંચ જીવોના આહારનું કંકોપમ, વિલોપમ, પાણમાંસોપમ અને પુત્રમાં સોપમના ભેદથી આ ચાર પ્રકારે નિરૂપણ કરેલ છે. મનુષ્યોનો આહાર અશન, પાન, ખાદ્ય અને સ્વાદના ભેદથી ચાર પ્રકારના છે. આજ ચાર પ્રકારનો આહાર મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞના આધાર પર આઠ પ્રકારનો થઈ જાય છે. દેવોનો આહાર વર્ણાદિના આધાર પર ચાર પ્રકારનો છે, જેમકે- વર્ણવાન, ગંધવાન, રસવાન અને સ્પર્શવાન. સ્થાનાંગસૂત્રમાં આહારના ઉપસ્કર સંપન્ન આદિ ચાર અન્ય પ્રકાર પણ કહ્યા છે.

“સચ્ચિત્તાહારક્રી..... કાયવ્વા” ગાથાઓના અંતર્ગત અગિયાર દ્વારોનું વર્ણન છે. આ અગિયાર દ્વારોના આધારે આ અધ્યયનમાં ૨૪ દંડકોમાં આહારનું વિવેચન કરેલ છે. આ દ્વારોમાં આહારના સચ્ચિત્તાદિ ભેદો, આહારેચ્છા, આહારેચ્છાકાળ આદિ અનેક વિષયો પર વિવેચન કરેલ છે. પ્રથમ દ્વાર સચ્ચિત્તાહારી આદિથી સમ્બંધિત છે. જેના અનુસારે નૈરયિક અને દેવ અચ્ચિત્તાહારી હોય છે તથા પૃથ્વીકાયથી લઈને મનુષ્ય સુધીના બધા જીવ સચ્ચિત્તાહારી, અચ્ચિત્તાહારી અને મિશ્રાહારી હોય છે. દ્વિતીય દ્વારથી આઠ દ્વાર સુધી એક સરખું વર્ણન કરેલ છે. કારણ કે બીજા દ્વારના આધાર પર આ કહી શકાય છે કે (૨૪) ચોવીસ દંડકોના બધા જીવ આહારાર્થી હોય છે. બધાને આહારની અભિલાષા હોય છે.

આહારેચ્છા કેટલા કાળમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આનું વર્ણન કરતાં આહારના બે ભેદ કરેલ છે - ૧. આત્મોગ નિર્વર્તિત અને ૨. અનાત્મોગ નિર્વર્તિત. આમાંથી અનાત્મોગ નિર્વર્તિત આહાર પ્રતિસમય થતો રહે છે. કારણ કે તે પોતાની મેળે થાય છે. એના માટે કોઈ પ્રયત્ન કરવો પડતો નથી. આત્મોગનિર્વર્તિત આહારના માટે જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અલગ-અલગ કાળ નિર્ધારિત છે. એકેન્દ્રિય જીવોની વિશેષતા છે કે તે વગર વિરહના નિરંતર પ્રતિસમય આહાર કરે છે. વૈમાનિક દેવોમાં જઘન્ય દિવસ પૃથક્ત્વમાં અને ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષોમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

આ અગિયાર દ્વારોમાં આહારના લોમાહાર, પ્રક્ષેપાહાર, ઓજ આહાર અને મનોભક્ષી આહાર ભેદ પણ પ્રકટ થયેલ છે. જે આહાર કરવાની વિધિપર આધારિત છે. લોમો કે રોમોના દ્વારા જે આહાર કરાય છે તેને લોમાહાર કહેવામાં આવે છે. ક્વલ કે ગ્રાસના રૂપમાં મુખ દ્વારા જે આહાર કરાય છે તેને ક્વલાહાર કે પ્રક્ષેપાહાર કહેવામાં આવે છે. સંપૂર્ણ શરીરના દ્વારા આહારના યોગ્ય પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરાય છે તે ઓજ આહાર કહેવાય છે. મનના દ્વારા ગ્રહણ કરનારને મનોભક્ષી આહાર કહેવામાં આવે છે. લોમાહાર બધા ૨૪ દંડકોના જીવો કરે છે. પ્રક્ષેપાહાર બેઈન્દ્રિયથી લઈને મનુષ્ય સુધીના ઔદારિક શરીરો જીવ કરે છે. નૈરયિક અને દેવગતિના જીવ વૈક્રિય શરીરધારી હોવાને કારણે પ્રક્ષેપાહાર અર્થાત્ ક્વલાહાર કરતા નથી. એકેન્દ્રિય જીવોને મુખ હોતું નથી. એટલા માટે તે પણ ક્વલાહાર કરતાં નથી. બાકીના બધા ક્વલાહારી હોય છે. દિગમ્બર માન્યતાના અનુસાર કેવળી મનુષ્ય ક્વલાહારી હોતાં નથી, માત્ર રોમાહારી હોય છે.

જ્યારે શ્વેતામ્બર માન્યતાના અનુસાર કેવળી કવલાહારી પણ હોય છે. ઓજ આહાર બધા અપર્યાપ્તા જીવો કરે છે. પર્યાપ્તા થવા પર તે રોમાહાર કે પ્રક્ષેપાહાર કરે છે. મનોભક્ષી આહાર કેવળ દેવોમાં ઉપલબ્ધ હોય છે.

અહીં એક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થયો છે કે જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં પ્રહણ કરે છે તે એ પુદ્ગલોને વારંવાર ક્યા રૂપમાં પરિણત કરે છે ? એના ઉત્તરનો સાર એ છે - કે જીવ જેટલી ઈન્દ્રિયોથી યુક્ત છે. તે એ આહારના પુદ્ગલોને પોતાની-પોતાની ઈન્દ્રિયોના રૂપમાં પરિણત કરે છે. એકેન્દ્રિય જીવ પોતાના આહાર પુદ્ગલોના પરિણમન સ્પર્શનેન્દ્રિયના રૂપમાં, બેઈન્દ્રિય જીવ સ્પર્શન અને રસનેન્દ્રિયના રૂપમાં, ત્રેઈન્દ્રિય જીવ સ્પર્શન - રસના અને દ્રાણેન્દ્રિયના રૂપમાં, ચતુરેન્દ્રિય જીવ ચક્ષુઈન્દ્રિય સહિત ચાર ઈન્દ્રિયો અને પંચેન્દ્રિય જીવ શ્રોત્રેન્દ્રિય સહિત પાંચ ઈન્દ્રિયોના રૂપમાં પરિણમન કરે છે. આ પરિણમન શુભ રૂપમાં અથવા અશુભ રૂપમાં થાય છે.

વર્તમાનમાં જે જીવ જેટલી ઈન્દ્રિયવાળા છે તે એટલી જ ઈન્દ્રિયવાળા સ્વ-શરીરનો આહાર કરે છે. અતીત કાળની અપેક્ષાએ અર્થાત્ પૂર્વભવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય સુધીના શરીરોનો આહાર કરે છે. જેમ નૈરયિક જીવ વર્તમાનકાળમાં પંચેન્દ્રિય હોવાના કારણે પંચેન્દ્રિય શરીરનો આહાર કરે છે. તથા અતીતકાળની અપેક્ષાએ તે એકેન્દ્રિય, બેઈન્દ્રિય આદિ બધા જીવોની પર્યાય ભોગવી લીધી છે માટે તેના શરીરનો પણ આહાર કરે છે.

સૂત્રકૃતાંગસૂત્રમાં આહાર - પરિણા અધ્યયન છે તેને પણ અહીં આહાર- અધ્યયનમાં સામ્મિલિત કરેલ છે. આહાર પરિણા અધ્યયનમાં વનસ્પતિ, પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુકાય તથા મનુષ્ય અને તિર્યચપંચેન્દ્રિયના આહારની સાથે તેની ઉત્પત્તિ, પોષણ, સંવર્ધન આદિની ચર્ચા પણ વ્યવસ્થિત રૂપમાં પ્રસ્તુત કરેલ છે. દેવો અને નારકોના આહારનું વર્ણન આહાર - પરિણા અધ્યયનમાં નથી. વનસ્પતિકાયના જીવ પૃથ્વીયોનિક, વૃક્ષયોનિક, અધ્યારોહયોનિક, તૃણયોનિક, ઔષધિયોનિક, હરિતયોનિક, ઉદકયોનિક આદિ વિવિધ પ્રકારથી ઉત્પન્ન થાય છે. તે અનેક પ્રકારનાં ત્રસ - સ્થાવર જીવોનો આહાર કરે છે. તથા અનેક પ્રકારના ત્રસ - સ્થાવર, પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે. આ અધ્યયનમાં વનસ્પતિકાયનાં વિવિધ જીવોના નામ આપેલ છે. વનસ્પતિકાય પ્રાણીઓના વર્ણન બાદ બેઈન્દ્રિય આદિ ત્રસ પ્રાણીઓનું વર્ણન છે. તેને પણ પૃથ્વીયોનિક, વૃક્ષયોનિક, અધ્યારોહયોનિક, તૃણયોનિક, ઔષધિયોનિક, હરિતયોનિક, ઉદકયોનિક આદિ કહીને તેનામાં ઉત્પન્ન અને લબ્ધજન્મ કહે છે. તે જીવ પણ સ્થાવર અને ત્રસ-પ્રાણ શરીરનો આહાર કરે છે તથા અનેક પ્રકારના ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે.

મનુષ્ય અનેક પ્રકારના કહ્યા છે જેમકે- કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ, અન્તરદ્વીપજ, આર્ય અને મ્લેચ્છ. તે પ્રારંભમાં માતાનાં ઓજ અને પિતાનાં શુક્રથી સંસૃષ્ટ આહાર કરે છે. તદનંતર માતાના દ્વારા ગૃહીત આહારમાંથી રસહરણી નાડીના દ્વારા સાર ખેંચી લે છે. નવજાત શિશુની અવસ્થામાં માતાનું દૂધ પીવે છે. મોટા થઈને ઓદન, કુલ્માષ અને ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે. નાના પ્રકારના ત્રસ - સ્થાવર પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે. જીવોના શરીર અનેક વર્ણ યાવત્ અનેક પ્રકારના પુદ્ગલોથી વિરચિત હોય છે.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ જલચર, ચતુષ્પદ, ઉરપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ અને ખેચરના ભેદથી પાંચ પ્રકારના છે. મચ્છ, કચ્છપ, ગ્રાહ, મગર અને સુંસુમાર જીવ જલચર છે. ચતુષ્પદ સ્થળચર જીવ એક પુર, બેપુર, ગંડીપદ, સનખપદ આદિ છે. સર્પ, અજગર, આસાલિક અને મહોરગ જીવ ઉરપરિસર્પ છે. ગોહ, નેવલા, સેહા આદિ જીવ ભુજપરિસર્પ છે. ચર્મપક્ષી, રોમપક્ષી, સમુદ્ગપક્ષી અને વિતતપક્ષી જીવ ખેચર છે. આ પાંચે પ્રકારના તિર્યચ પંચેન્દ્રિય જીવ સર્વ પ્રથમ માતાના ઓજ અને પિતાના શુક્રથી સંસૃષ્ટ આહાર લે છે. પછી માતાના દ્વારા ગૃહીત આહારમાંથી આહાર લે છે. ગર્ભ પરિપાક થવાથી ક્યારેક ઈંડાના રૂપમાં ક્યારેક પોતના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. પછી સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકનાં રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. નવજાત શિશુની અવસ્થામાં જલચર જીવ જલ-સ્નેહનો આહાર લે છે,

ચતુષ્પદ- સ્થળચર જીવ દૂધ અને ધીનો આહાર કરે છે. ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ જીવ વાયુકાયનો આહાર કરે છે. ખેચર જીવ માતાના માતૃસ્નેહનો આહાર કરે છે. મોટા થઈને તે જીવ પૃથ્વી યાવત્ ત્રસ-પ્રાણ શરીરનો આહાર કરે છે અને નાના પ્રકારના ત્રસ- સ્થાવર પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે. કેટલાક ત્રસ જીવ નાનાવિધયોનિક છે.

અપકાયના જીવ અનેકવિધ ત્રસ - સ્થાવર પ્રાણીઓના સ્નેહનો આહાર કરે છે અને નાના પ્રકારના ત્રસ-સ્થાવર પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે. અગ્નિકાયના જીવ ત્રસ સ્થાવરયોનિક અગ્નિઓ અને અગ્નિયોનિક અગ્નિઓના સ્નેહનો આહાર કરે છે. વાયુકાયના જીવ નાનાવિધ ત્રસ - સ્થાવર પ્રાણીઓના સ્નેહ અને વાયુયોનિક વાયુઓના સ્નેહનો આહાર કરે છે. પૃથ્વીકાયના જીવ અનેકવિધ ત્રસ-સ્થાવર પ્રાણીઓના સ્નેહ અને પૃથ્વીયોનિક પૃથ્વીઓના સ્નેહનો આહાર કરે છે.

વનસ્પતિકાયના જીવ વર્ષાકાળમાં બધાથી વધારે આહાર કરે છે તથા ગ્રીષ્મઋતુમાં બધાથી ઓછો આહાર કરે છે. વનસ્પતિકાયના મૂળ, મૂળ-જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે, કદ, કંદ જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે યાવત્ બીજ બીજ- જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે.

નૈરયિક આદિ બધા જીવ વીચિદ્રવ્યનો પણ આહાર કરે છે તથા અવીચિદ્રવ્યનો પણ આહાર કરે છે. એક પ્રદેશ ન્યૂન દ્રવ્યોના આહારને વીચિદ્રવ્યોનો આહાર તથા પરિપૂર્ણ દ્રવ્યોના આહારને અવીચિદ્રવ્યોનો આહાર કહેવામાં આવે છે. પ્રાયઃજીવ આહાર રૂપથી ગૃહીત પુદ્ગલોના અસંખ્યાતમો ભાગ અહાર રૂપથી ગ્રહણ કરે છે તથા અનંતમાં ભાગની નિર્જરા કરે છે. જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે તેને જાણે - દેખે છે કે નહીં એનું વર્ણન આ અધ્યયનમાં થયેલ છે. નિર્જરા પુદ્ગલોના આહાર ગ્રહણ કરવાનું તથા તેને જાણવું-દેખવું તેનું પણ વર્ણન થયેલ છે.

આ અધ્યયનમાં આહારના સંબંધમાં આહાર, ભવ્ય, સંજી, લેશ્યા, દૃષ્ટિ, સંયત, કષાય, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, વેદ, શરીર અને પર્યાપ્તિ આ તેર દ્વારોથી પણ વર્ણન કરેલ છે. આ સમસ્ત દ્વારોમાં એકત્વ અને બહુત્વ (જીવો)ની અપેક્ષાએ જે આહારક હોય કે અનાહારક હોય તેના વિવિધ ભાંગાનું વર્ણન કરેલ છે. આહાર કરનાર જીવને આહારક તથા આહાર ન કરનાર જીવને અનાહારક કહેવાય છે. સમુચ્ચ જીવ ચાર અવસ્થાઓમાં અનાહારક હોય છે. (૧) વિગ્રહગતિની અવસ્થામાં (૨) કેવળી - સમુદ્ઘાતના સમયે, (૩) શૈલેશી અવસ્થામાં અને (૪) સિદ્ધ અવસ્થામાં. આ ચાર અવસ્થાઓ સિવાય બધા જીવ આહારક હોય છે.

આ અપેક્ષાએ બધા સિદ્ધ જીવ અનાહારક હોય છે તથા સંસારી જીવ આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ હોય છે. સંસારી જીવોમાં જ્યાં વિગ્રહગતિ સંભવ નથી તે આહારક જ હોય છે, અનાહારક નહિ. તથા સમ્યગ્ મિથ્યાદૃષ્ટિ જીવ આહારક જ હોય છે. કારણ કે આ દ્રષ્ટિમાં મરણ ન થવાથી વિગ્રહગતિ થતી નથી. આ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ અવધિજ્ઞાની આહારક જ હોય છે, અનાહારક નહિ. મનઃપર્યવજ્ઞાની મનુષ્ય પણ અનાહારક હોતાં નથી. કેવલજ્ઞાની આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ હોય છે. જ્યારે તે સમુદ્ઘાત કરે છે ત્યારે અનાહારક હોય છે તથા બાકીના સમયમાં આહારક હોય છે. વિગ્રહગતિમાં વિભંગજ્ઞાન ન હોવાને કારણે વિભંગજ્ઞાની મનુષ્ય અને તિર્યચ પંચેન્દ્રિય આહારક હોય છે, અનાહારક નથી. આ પ્રમાણે મનોયોગી અને વચનયોગી આહારક જ હોય છે, અનાહારક નહિ. ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારક શરીરી જીવ આહારક હોય છે, અનાહારક નહિ. અશરીરી સિદ્ધ અનાહારક હોય છે. આહાર પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત જીવ એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ અનાહારક હોય છે. પરંતુ શરીર પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત જીવ એકત્વની અપેક્ષાએ ક્યારેક આહારક અને ક્યારેક અનાહારક હોય છે. નો સંજી - નો અસંજી, અકષાયી, અવેદી આદિ સ્થિતિઓ કેવલજ્ઞાનીમાં હોવાથી એમાં રહેલ જીવ કદાચ આહારક હોય છે તથા

કદાચ અનાહારક હોય છે. નોભવસિદ્ધિક, નોઅભવસિદ્ધિક, અલેશ્ચી, નોસંયત- નોઅસંયત, અયોગી, અશરીરી આદિ અવસ્થાઓ સિદ્ધોમાં હોવાથી આ અવસ્થાઓના જીવ અનાહારક જ હોય છે, આહારક નહિ.

સામાન્ય દૃષ્ટિથી ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં જીવ ક્યારેક આહારક હોય છે અને ક્યારેક અનાહારક હોય છે. બીજા અને ત્રીજા સમયમાં પણ ક્યારેક આહારક હોય છે અને ક્યારેક અનાહારક હોય છે. પરંતુ ચોથા સમયમાં તો નિયમથી આહારક હોય છે. ચોથો સમય એકેન્દ્રિય જીવોને જ લાગે છે, બીજાને નહી. અલ્પ આહારની દ્રષ્ટિથી જીવ ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં અથવા ભવના અંતિમ સમયમાં બધાથી અલ્પ આહારવાળા હોય છે.

ગર્ભજ જીવના આહારના સંબંધમાં આ અધ્યયનમાં વિશેષ વર્ણન કરેલ છે, જેના અનુસાર ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતાં જ જીવ સર્વપ્રથમ માતાના રજ અને પિતાના શુક્રથી નિર્મિત કલુષ અને કિલ્લિષ આહાર કરે છે. ત્યારબાદ તે માતાના દ્વારા ગૃહીત આહારના એક ભાગને ગ્રહણ કરે છે. ગર્ભમાં રહેલ જીવને મળ, મૂત્ર, કફ આદિ થતાં નથી. કારણકે તે ગ્રહણ કરેલા આહારને શ્રોત્રેન્દ્રિય યાવત્ સ્પર્શનેન્દ્રિયના રૂપમાં તથા હાડકાં, મજ્જા, વાળ, નખ આદિના રૂપમાં પરિણત કરે છે. ગર્ભમાં રહેલ જીવ ક્વલાહાર કરતા નથી. તે બધી તરફથી આહાર કરે છે. સંપૂર્ણ શરીરથી પરિણમે છે. સર્વાત્મના ઉચ્છ્વાસ લે છે. સર્વાત્મના નિઃશ્વાસ લે છે. રસહરણી નાડીના માધ્યમથી તે માતાનો આહાર ગ્રહણ કરે છે.

પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વાયુકાયના જીવ જ્યારે મારણાન્તિક સમુદ્ઘાત કરે છે ત્યારે તે જ્યાં ઉત્પન્ન થવું હોય ત્યાં ક્યારેક પહેલાં ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર કરે છે અને ક્યારેક પહેલા આહાર કરી પછી ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી જ્યારે દેશ (આંશિકરૂપ) થી સમવહત થાય છે ત્યારે પહેલા આહાર કરે છે અને પછી ઉત્પન્ન થાય છે. તથા જ્યારે પૂર્ણ રુપથી સમવહત થાય છે ત્યારે પહેલા ઉત્પન્ન થાય છે અને પછી આહાર કરે છે.

આ અધ્યયનના ઉપસંહારમાં આહાર કરનાર જીવોનું બે પ્રકારે વર્ણન કરેલ છે જેમકે- છન્નસ્થ આહારક અને કેવળી આહારક. અનાહારક જીવ બે પ્રકારના કહ્યા છે - છન્નસ્થ અનાહારક અને કેવળી અનાહારક. કેવળી અનાહારક બે પ્રકારના છે - સિદ્ધ કેવળી અનાહારક અને ભવસ્થ કેવળી અનાહારક. સિદ્ધ કેવળી અનાહારક આદિ અપર્યવસિત છે. જ્યારે ભવસ્થ કેવળી અનાહારક બે પ્રકારના હોય છે - સયોગી- ભવસ્થ કેવળી અનાહારક અને અયોગી- ભવસ્થ કેવળી - અનાહારક.

છન્નસ્થ આહારકનો જઘન્ય અંતરકાળ એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટ બે સમય હોય છે. કેવળી આહારકનો અંતરકાળ જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટથી રહિત ત્રણ સમયનો છે. છન્નસ્થ અનાહારક કાળનો અન્તર બે સમય ઓછો લઘુભવગ્રહણ જેટલો છે. સયોગી ભવસ્થ કેવળીનો અનાહારક અંતરકાળ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતર્મુહૂર્ત છે. અયોગી ભવસ્થ કેવળીના અનાહારકનો અંતરકાળ નથી. આ પ્રમાણે સિદ્ધ કેવળીના અનાહારકત્વનો પણ અંતરકાળ નથી.

આહારક અને અનાહારકોની સમાનતા કરવા પર જાણી શકાય છે કે અનાહારકોની અપેક્ષાએ આહારક જીવ અસંખ્યાતગણા છે. આહારકના સંબંધાં જે વર્ણન આ અધ્યયનમાં કરેલ છે તેનાથી વિવિધ જાણકારીઓ મળે છે. શાકાહાર- માંસાહારની અપેક્ષાએ અહીં આહારનું વિવેચન નથી, પરંતુ જે આહાર કરાય છે તેમાં અનેક ત્રસ - સ્થાવર પ્રાણી અચિત્ત હોય છે, તેનો ઉલ્લેખ અવશ્ય છે. આહાર જ ઈન્દ્રિયાદિના રુપમાં પરિણમિત હોય છે. આનો આશય એ પણ છે કે ઈન્દ્રિયાદિની શક્તિ બનાવી રાખવા માટે પણ આહારની નિરંતર આવશ્યકતા રહે છે.





## ૧૩. આહાર અજ્ઞયણ

## ૧૩. આહાર અધ્યયન

સુત્ત -

૧. આહાર પગારા-

ચઝવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. અસળે, ૨. પાળે, ૩. ખાઈમે, ૪. સાઈમે ।

ચઝવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ઝવક્ખરસંપળ્ણે,

૨. ઝવક્ખડસંપળ્ણે,

૩. સઢ્ઢાવસંપળ્ણે,

૪. પરિજુસિયસંપળ્ણે ।

- ઠાળં. અ. ૪, ઝ. ૨. સુ. ૨૧૫

અટ્ઠવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧-૪. મળ્ણુળ્ણે અસળે -જાવ- સાઈમે ।

૧-૪. અમળ્ણુળ્ણે અસળે -જાવ- સાઈમે ।

- ઠાળં. અ. ૮, સુ. ૬૨૩

૨. ચઝગઈળ્ણં આહાર રૂઢ્ઢં-

(૧) નેરઈયાળ્ણં ચઝવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા

૧. ઙ્ગાલોવમે,

૨. મુમ્મુરોવમે,

૩. સીતલે,

૪. હિમસીતલે ।

(૨) તિરિક્ખજોળિયાળ્ણં ચઝવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. કંકોવમે,

૨. બિલોવમે,

૩. પાળમંસોવમે,

૪. પુત્તમંસોવમે ।

(૩) મળ્ણુસ્સાળ્ણં ચઝવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. અસળે, ૨. પાળે, ૩. ખાઈમે, ૪. સાઈમે ।

સૂત્ર :

૧. આહારના પ્રકાર :

આહાર ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -

૧. આહાર, ૨. પાણી, ૩. ખાદિમ, ૪. સ્વાદિમ.

આહાર ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઉપસ્કર - સંપન્ન : હીંગ આદિથી વધારેલ.

૨. ઉપસ્કૃત - સંપન્ન : રાંધવાની સંપૂર્ણ સામગ્રીથી નીપજેલ ભાત વગેરે.

૩. સ્વભાવ - સંપન્ન : સ્વભાવથી પાકેલા ફળ આદિ,

૪. પર્યુષિત - સંપન્ન : રાતવાસી રાખવાથી જે તૈયાર થાય.

આહાર આઠ પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧-૪. મનોજ અશન -યાવત્- મનોજ સ્વાધ.

૧-૪. અમનોજ અશન -યાવત્- અમનોજ સ્વાધ.

૨. ચારેય ગતિઓમાં આહારનું રુપ :

(૧) નેરયિકોના આહાર ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -

૧. અંગારોપમ : થોડા સમયની અગ્નિવાળા,

૨. મુર્મુરોપમ : લાંબા સમયની અગ્નિવાળા, (ઘાંસ-ભૂંસાની અગ્નિ જેવા)

૩. શીતળ, ૪. હિમશીતળ.

(૨) તિર્યયોનિકોના આહાર ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. કંકોપમ : કંકપક્ષીની જેમ દુર્જર આહાર જેને પચી જાય તે.

૨. બિલોપમ : જે ચાવ્યા વગર ગળી જવામાં આવે તે,

૩. પાણમાંસોપમ : ચંડાલના માંસની જેમ ધૂણિત.

૪. પુત્રમાંસોપમ : પુત્ર માંસની જેમ દુઃખભક્ષ.

(૩) મનુષ્યોના આહાર ચાર પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે -

૧. અશન, ૨. પાન, ૩. ખાદ્ય, ૪. સ્વાધ.

(૪) દેવાણં ચઙ્ચિહે આહારે પ્ણત્તે, તં જહા-

૧. વ્ણમંતે, ૨. ગંધમંતે, ૩. રસમંતે, ૪. ફાસમંતે ।

- ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૪, સુ. ૩૪૦

૩. ગ્બ્હગયજીવસ્સ આહાર ગહણ પરૂવણં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! ગ્બ્હ વક્કમમાણે તપ્પદમયાએ કિમાહારમાહારેઙ ?

ડ. ગોયમા ! માડઓયં પિડસુક્કં તં તદુભયસંસિટ્ઠં કલુસં કિવ્વિસં તપ્પદમયાએ આહારમાહારેઙ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! ગ્બ્હગએ સમાણે કિમાહારમાહારેઙ ?

ડ. ગોયમા ! જં સે માતા નાણાવિહાઓ રસવિગઈઓ આહારમાહારેઙ તદેક્કદેસેણં ડોયમાહારેઙ ।

પ. જીવસ્સ ણં ભંતે ! ગ્બ્હગયસ્સ સમાણસ્સ અત્થિ ડચ્ચારે ઙ વા, પાસવણે ઙ વા, ખેલે ઙ વા, સિંઘાણે ઙ વા, વંતે ઙ વા, પિત્તે ઙ વા ?

ડ. ગોયમા ! ણો ઙ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઙ-

“ગ્બ્હગયસ્સ સમાણસ્સ ણત્થિ ડચ્ચારે ઙ વા -જાવ- પિત્તે ઙ વા ?”

ડ. ગોયમા ! જીવે ણં ગ્બ્હગએ સમાણે જમાહારેઙ તં ચિણાઙ તં સોઙ્ઙિદિયત્તાએ -જાવ- ફાસિંદિયત્તાએ અટ્ઠિ-અટ્ઠિમિંજ-કેસ-મંસુ-રોમ-નહત્તાએ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઙ-

“ગ્બ્હગયસ્સ સમાણસ્સ ણત્થિ ડચ્ચારે ઙ વા -જાવ- પિત્તે ઙ વા ।”

પ. જીવે ણં ભંતે ! ગ્બ્હગએ સમાણે પમ્મૂ મુહેણં કાવલિયં આહારં આહારિત્તએ ?

ડ. ગોયમા ! ણો ઙ્ણટ્ઠે સમટ્ઠે ।

(૪) દેવતાઓના આહાર ચાર પ્રકારના ક્ષવા છે, જેમકે -

૧. વર્ણવાન, ૨. ગંધવાન, ૩. રસવાન, ૪. સ્પર્શવાન.

૩. ગર્ભગત જીવના આહાર ગ્રહણનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયેલો જીવ સર્વપ્રથમ શેનો આહાર કરે છે ?

ડ. ગૌતમ ! પરસ્પર એક બીજામાં મળેલા માતાનું રજ અને પિતાનું શુક (વીર્ય) જે અસ્વચ્છ અને બિભત્સ છે તેનો આહાર જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થતાં જ સર્વપ્રથમ ગ્રહણ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભમાં રહેલો જીવ શેનો આહાર કરે છે ?

ડ. ગૌતમ ! તેની માતા જે અનેક પ્રકારના (દુગ્ધાદિ) રસવિકૃતિયોનો આહાર કરે છે તેનાં એક ભાગથી ગર્ભગત જીવ માતાના રજનો આહાર કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! શું ગર્ભમાં રહેલા જીવને મળ, મૂત્ર, કફ, નાકમાં મેલ, ઉલ્ટી અથવા પિત્ત થાય છે ?

ડ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી. (ગર્ભગત જીવને આ સર્વે મળ-મૂત્રાદિ થતાં નથી).

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે - “ગર્ભમાં રહેલા જીવના મળ-મૂત્રાદિ -યાવત્- પિત્ત થતા નથી ?

ડ. ગૌતમ ! ગર્ભમાં જઈને જીવ જે આહાર કરે છે તે આહારનો સંગ્રહ કરે છે. તે આહારને શ્રોત્રેન્દ્રિયના રુપમાં -યાવત્- સ્પર્શેન્દ્રિયના રુપમાં તથા હાડકા, મજ્જા, વાળ, દાઢી-મૂંછ, રોમ અને નખોના રુપમાં પરિણત કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે - “ગર્ભમાં રહેલો જીવને મળ-મૂત્રાદિ -યાવત્- પિત્ત થતાં નથી.

પ્ર. ભંતે ! શું ગર્ભમાં રહેલો જીવ મોઢાથી કવલાહાર (ગ્રાસ રુપમાં આહાર) કરવામાં સમર્થ છે ?

ડ. ગૌતમ ! આ અર્થ સમર્થ નથી.

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
“गब्धगए समाणे जीवे नो पभू मुहेणं कावलियं  
आहारं आहारित्तए ?”

૩. ગોયમા ! જીવે ણં ગબ્ધગએ સમાણે,  
સવ્વઓ આહારેઇ, સવ્વઓ પરિણામેઇ,  
સવ્વઓ ઉસ્સસઇ, સવ્વઓ નિસ્સસઇ,

અભિક્કવ્વણં આહારેઇ, અભિક્કવ્વણં પરિણામેઇ,  
અભિક્કવ્વણં ઉસ્સસઇ, અભિક્કવ્વણં નિસ્સસઇ,

આહચ્ચ આહારેઇ, આહચ્ચ પરિણામેઇ,  
આહચ્ચ ઉસ્સસઇ, આહચ્ચ નિસ્સસઇ ।

માતુજીવરસહરણી, પુત્તજીવરસહરણી, માતુજી-  
વપડિવદ્ધા પુત્તજીવં ફુડા તમ્હા આહારેઇ, તમ્હા  
પરિણામેઇ,

અવરા વિ ય ણં પુત્તજીવપડિવદ્ધા માતુજીવફુડા  
તમ્હા ચિણાઇ, તમ્હા ઉવચિણાઇ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-  
“गब्धगए समाणे जीवे नो पभू मुहेणं कावलियं  
आहारं आहारित्तए ।”

- વિયા. સ. ૧, ૩, સુ. ૧૨-૧૫

૪. સમોહયસ્સ પુઢવિ-આઝ-વાઝકાઇયસ્સ ઉપ્પત્તીએ  
પુવ્વં-પચ્છા વા આહાર ગહણ પરૂવણં-

પ. પુઢવિકાઇએ ણં ભંતે ! इमीसे रयणप्पभाए  
सक्करप्पभाए य पुढवीए अंतरा समोहए,  
समोहणित्ता जे भविए सोहम्मे कप्पे पुढवि-  
काइयत्ताए उववज्जित्तए,

સે ણં ભંતે ! કિં પુવ્વિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુવ્વિં આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?

પ્ર. ભંતે ! शा माटे એવું કહેવાય છે કે -  
“गर्भमां रહેलो જીવ મુખથી કવળાહાર  
કરવામાં સમર્થ નથી ?”

૩. ગૌતમ ! गर्भवत જીવ-  
બધી જગ્યાએથી આહાર કરે છે. આખા  
શરીરમાં પરિણમે છે,  
સર્વ જગ્યાથી ઉચ્છ્વાસ લે છે, સર્વે જગ્યાથી  
નિઃશ્વાસ લે છે,  
વારંવાર આહાર કરે છે, વારંવાર પરિણમે છે,  
વારંવાર ઉચ્છ્વાસ લે છે, વારંવાર નિઃશ્વાસ  
લે છે,

ક્યારેક આહાર કરે છે, ક્યારેક પરિણમે છે,  
ક્યારેક ઉચ્છ્વાસ લે છે, ક્યારેક નિઃશ્વાસ લે છે.

તથા પુત્ર(પુત્રી) ના જીવને રસ પહોંચાડવામાં  
કારણભૂત અને માતાના રસ લેવામાં કારણભૂત  
જે માતૃજીવ રસહરણી નામની નાડી છે તેનો  
માતાના જીવની સાથે સંબંધ છે અને પુત્ર  
(પુત્રી)ના જીવ સાથે સ્પૃષ્ટ છે તે નાડી દ્વારા  
તે (ગર્ભગત જીવ) આહાર લે છે અને આહારને  
પરિણમે છે.

તથા એક બીજી નાડી છે, જે પુત્ર (પુત્રી) ના  
જીવના સાથે સંબંધ છે અને માતાના જીવના  
સાથે સ્પૃષ્ટ છે, તેનાથી (ગર્ભગત) પુત્ર(પુત્રી)નો  
જીવ આહાર ગ્રહણ કરે છે અને વૃદ્ધિ કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -  
“गर्भगत જીવ મોઢા દ્વારા કવલરુપ આહારને  
લેવામાં સમર્થ નથી.”

૪. સમવહત પૃથ્વી-અપ્-વાયુકાયિકની ઉત્પત્તિના પહેલાં  
અને પછી આહાર ગ્રહણની પ્રરુપણા :

પ્ર. ભંતે ! જે પૃથ્વીકાયિક જીવ, આ રત્નપ્રભા પૃથ્વી  
અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અંતરાલમાં મરણ-  
સમુદ્ધાત કરીને સૌંદર્ય કલ્પમાં પૃથ્વીકાયિકના  
રુપમાં ઉત્પન્ન થવામાં યોગ્ય છે.

તો ભંતે ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી  
આહાર કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને  
પછી ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગોયમા ! પુલ્લિં વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં વા આહારેજ્જા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“પુલ્લિં વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં વા આહારેજ્જા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?”

૩. ગોયમા ! પુઢવિકાઙ્ગાણં તઓ સમુઘાયા પણ્ણત્તા,  
તં જહા-

૧. વેયણાસમુઘાણ, ૨. કસાય સમુઘાણ,  
૩. મારણંતિય સમુઘાણ ।

મારણંતિય સમુઘાણં સમોહણમાણે દેસેણ વા  
સમોહણં સવ્વેણ વા સમોહણં,

દેસેણં સમોહણમાણે પુલ્લિં આહારેજ્જા પચ્છા  
ઉવવજ્જિજ્જા,

સવ્વેણં સમોહણમાણે પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા  
આહારેજ્જા,

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં આહારેજ્જા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ।”

પ. પુઢવિકાઙ્ગાણં ભંતે ! ઇમીસે રયણપ્પભાણ  
સક્કરપ્પભાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ  
સમોહણિત્તા, જે ભવિણ ઈસાણે કપ્પે પુઢવિ-  
કાઙ્ગાણં ઉવવજ્જિત્તાણ,

સેણં ભંતે ! કિં પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં આહારેજ્જા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?

૩. ગોયમા ! એવં ચેવ ।

એવં -જાવ- ઈસિપબ્ભારાણ ઉવવાણ્યવ્વો ।

એણં કમેણં સક્કરપ્પભાણ, વાલુયપ્પભાણ ય તમાણ  
અહેસત્તમાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ સમાણે જે  
ભવિણ સોહમ્મે -જાવ- ઈસિપબ્ભારાણ ઉવવા-  
ણ્યવ્વો ।

૩. ગૌતમ ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી પણ  
આહાર કરે છે અને પહેલા આહાર કરીને પછી  
પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી પણ આહાર કરે  
છે અને પહેલા આહાર કરીને પછી પણ ઉત્પન્ન  
થાય છે ?”

૩. ગૌતમ ! પૃથ્વીકાયિકોમાં ત્રણ સમુદ્ધાત કલ્પા  
છે, જેમકે-

૧. વેદના સમુદ્ધાત, ૨. કષાય સમુદ્ધાત,  
૩. મારણાંતિક સમુદ્ધાત.

મારણાંતિક સમુદ્ધાતથી હણાઈને દેશથી પણ  
હણાય છે અને સર્વથી પણ હણાય છે.

દેશથી હણાઈને પૂર્વમાં આહાર કરે છે અને  
પછી ઉત્પન્ન થાય છે.

સર્વથી હણાઈને પૂર્વમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને  
પછી આહાર કરે છે.

જૈન સાહિત્ય  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાકાન્તમ્

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી પણ આહાર  
કરે છે અને પહેલા આહાર કરીને પછી પણ  
ઉત્પન્ન થાય છે.”

પ્ર. ભંતે ! જે પૃથ્વીકાયિક જીવ, આ રત્નપ્રભા  
પૃથ્વી અને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અંતરાલમાં  
મરણ સમુદ્ધાત કરીને ઈશાન કલ્પમાં  
પૃથ્વીકાયિકના રુપથી ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,

તો ભંતે ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર  
કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને પછી  
ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ સમજવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે ઈષ્ટપ્રાગભારા પૃથ્વી સુધી ઉપપાત  
અને આહાર કરે છે એવું કથન કરવું જોઈએ.

આ કમથી શર્કરાપ્રભા, વાલુકાપ્રભાથી લઈને  
તમપ્રભા અને અધઃસપ્તમ પૃથ્વી સુધીની  
અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ધાત કરીને પૃથ્વીકાયિક  
જીવોમાં સૌંદર્ય કલ્પથી ઈષ્ટપ્રાગભારા પૃથ્વી  
સુધી (પૂર્વવત્) ઉપપાત કહેવું જોઈએ.

પ. પુઢવિકાઙ્કાઈ ણં ઢંતે ! સોહમ્મીસાણાણં  
સણંકુમારમાહિંદાણ ય કપ્પાણં અન્તરા સમોહણ  
સમોહણિત્તા, જે ઢવિણે ઈમીસે રચણપ્પઢાણે પુઢ-  
વીણે પુઢવિકાઙ્કાઈયત્તાણે ઉવવજ્જિત્તાણે,  
સેણં ઢંતે ! કિં પુઢ્વિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુઢ્વિં આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા,

ઉ. ગોયમા ! ંવં ચેવ !

પ. પુઢવિકાઙ્કાઈ ણં ઢંતે ! સોહમ્મીસાણાણં  
સણંકુમારમાહિંદાણ ય કપ્પાણં અન્તરા સમોહણ  
સમોહણિત્તા, જે ઢવિણે સક્કરપ્પઢાણે પુઢવીણે પુઢ-  
વિકાઙ્કાઈયત્તાણે ઉવવજ્જિત્તાણે,  
સેણં ઢંતે ! કિં પુઢ્વિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુઢ્વિં આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?

ઉ. ગોયમા ! ંવં ચેવ !

ંવં -જાવ- અહેસત્તમાણે ઉવવાણ્યવ્વો ।

ંવં સણંકુમાર-માહિંદાણ-વંઢલોગસ્સ ય કપ્પસ્સ  
અન્તરા સમોહણ સમોહણિત્તા પુણરવિ -જાવ- અહે  
સત્તમાણે ઉવવાણ્યવ્વો ।

ંવં વંઢલોગસ્સ લંતગસ્સ ય કપ્પસ્સ અન્તરા સમોહણ  
સમોહણિત્તા પુણરવિ -જાવ- અહેસત્તમાણે  
ઉવવાણ્યવ્વો ।

ંવં લંતગસ્સ મહાસુક્કસ્સ ય કપ્પસ્સ અન્તરા સમોહણ,  
સમોહણિત્તા પુણરવિ -જાવ- અહેસત્તમાણે  
ઉવવાણ્યવ્વો ।

ંવં મહાસુક્કસ્સ સહસ્સારસ્સ ય કપ્પસ્સ અન્તરા  
સમોહણ, સમોહણિત્તા પુણરવિ -જાવ- અહેસત્તમાણે  
ઉવવાણ્યવ્વો ।

ંવં સહસ્સારસ્સ આણય-પાણયાણ ય કપ્પાણં  
અન્તરા સમોહણ સમોહણિત્તા પુણરવિ -જાવ- અહે  
સત્તમાણે ઉવવાણ્યવ્વો ।

પ્ર. ઢંતે ! જે પૃથ્વીકાયિક જીવ, સૌઢર્મ-ઈશાન અને  
સનત્કુમાર-માહેન્દ્રકલ્પના અન્તરાલમાં ઢરણ  
સમુઢ્ઢાત કરીને આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીમાં  
પૃથ્વીકાયિકના રુપમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,  
તો ઢંતે ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પઢી આહાર  
કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને પઢી  
ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ સઢજવું જોઈએ.

પ્ર. ઢંતે ! જે પૃથ્વીકાયિક જીવ, સૌઢર્મ-ઈશાન  
અને સનત્કુમાર-માહેન્દ્રકલ્પના અન્તરાલમાં ઢરણ  
સમુઢ્ઢાત કરીને શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીમાં  
પૃથ્વીકાયિકના રુપમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,  
તો ઢંતે ! આ પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પઢી  
આહાર કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને  
પઢી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ સઢજવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે અઢ:સપ્તમ પૃથ્વી સુઢી ઉપપાત  
(કથન) આઢિ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે સનત્કુમાર - માહેન્દ્ર અને બ્રહ્મલોક  
કલ્પના અન્તરાલમાં ઢરણ સમુઢ્ઢાત કરીને ફરી  
રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી અઢ: સપ્તમ પૃથ્વી સુઢી  
ઉપપાત (કથન) આઢિ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે બ્રહ્મલોક અને લાંતક કલ્પના  
અન્તરાલમાં ઢરણ સમુઢ્ઢાત કરીને ફરી  
(રત્નપ્રભા પૃથ્વીથી) અઢ: સપ્તમ પૃથ્વી સુઢી  
ઉપપાત (કથન) આઢિ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે લાંતક અને મહાશુક કલ્પના  
અન્તરાલમાં ઢરણ સમુઢ્ઢાત કરીને ફરી અઢ:  
સપ્તમ પૃથ્વી સુઢી ઉપપાત (કથન) આઢિ જાણવું.

આ પ્રમાણે મહાશુક અને સહસ્ત્રાર કલ્પના  
અન્તરાલમાં ઢરણ સમુઢ્ઢાત કરીને ફરી  
અઢ: સપ્તમ પૃથ્વી સુઢી ઉપપાત (કથન) આઢિ  
જાણવું.

આ પ્રમાણે સહસ્ત્રાર અને આનત-પ્રાણત  
કલ્પના અન્તરાલમાં ઢરણ સમુઢ્ઢાત કરીને ફરી  
અઢ: સપ્તમ પૃથ્વી સુઢી ઉપપાત (કથન)  
આઢિ જાણવું.

एवं आणय-पाणयाणं आरण ऽच्चुयाण य कप्पाणं  
अंतरा समोहए समोहणित्ता पुणरवि-जाव-अहे  
सत्तमाए उववाएयव्वो ।

एवं आरणऽच्चुयाणं गोवेज्जविमाणाण य अंतरा  
समोहए समोहणित्ता पुणरवि-जाव-अहेसत्तमाए  
उववाएयव्वो ।

एवं गोवेज्जविमाणाणं अणुत्तरविमाणाण य अंतरा  
समोहए समोहणित्ता पुणरवि-जाव-अहेसत्तमाए  
उववाएयव्वो ।

एवं अणुत्तरविमाणाणं ईसिपब्भाराए य अंतरा  
समोहए समोहणित्ता पुणरवि-जाव-अहेसत्तमाए  
उववाएयव्वो ।

પ. આડકાઈએ ણં ભંતે ! ઇમીસે રચણપ્પભાએ સકરણપ્પભાએ  
ય પુઢવીએ અંતરા સમોહએ સમોહણિત્તા, જે ભવિએ  
સોહમ્મે કપ્પે આડકાઈયત્તાએ ઉવવજ્જિત્તએ -

સે ણં ભંતે ! કિં પુવ્વિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુવ્વિં આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?

उ. गोयमा ! पुव्विं वा उववज्जित्ता पच्छा आहारेज्जा,  
पुव्विं वा आहारेत्ता पच्छा उववज्जेज्जा ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ-  
“પુવ્વિં વા ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુવ્વિં વા આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા,”

उ. गोयमा ! आउकाइयाणं तओ समुग्घाया पण्णत्ता,  
तं जहा-

૧. વેયણાસમુગ્ઘાએ, ૨. કસાય સમુગ્ઘાએ,  
૩. મારણંતિય સમુગ્ઘાએ,

મારણંતિય સમુગ્ઘાએ ણં સમોહણમાણે દેસેણ વા  
સમોહણ્ણઈ, સવ્વેણ વા સમોહણ્ણઈ,  
દેસેણં સમોહણ્ણમાણે પુવ્વિં આહારેત્તા પચ્છા  
ઉવવજ્જિજ્જા,

આ પ્રમાણે આનત- પ્રાણત અને આરણ  
અચ્યુત કલ્પના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ધાત  
કરીને ફરી અધ:સપ્તમ પૃથ્વી સુધી ઉપપાત  
(કથન) આદિ જાણવું.

આ પ્રમાણે આરણ-અચ્યુત અને શ્રૈવેયક  
વિમાનોના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ધાત કરીને  
ફરી અધ:સપ્તમ પૃથ્વી સુધી ઉપપાત (કથન)  
આદિ જાણવું.

આ પ્રમાણે શ્રૈવેયક વિમાનો અને અનુત્તર  
વિમાનોના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ધાત કરીને  
ફરી અધ:સપ્તમ પૃથ્વી સુધી ઉપપાત (કથન)  
આદિ જાણવું.

આ પ્રમાણે અનુત્તર વિમાનો અને ઈપત્ત્રાગ્ભારા  
પૃથ્વીના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ધાત કરીને  
ફરી અધ:સપ્તમ પૃથ્વી સુધી ઉપપાત (કથન)  
આદિ જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! જે અપૂકાયિક જીવ, આ રત્નપ્રભા અને  
શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ધાત  
કરીને સૌધર્મ કલ્પમાં અપૂકાયિકના રુપમાં  
ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ સાઈટમ્

તો ભંતે ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી  
આહાર કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને  
પછી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી પણ  
આહાર કરે છે અને પહેલા આહાર કરીને પછી  
પણ ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી પણ આહાર કરે  
છે અને પહેલા આહાર કરીને પછી પણ  
ઉત્પન્ન થાય છે ?”

ઉ. ગૌતમ ! અપૂકાયિકના ત્રણ સમુદ્ધાત કથા  
છે, જેમકે -

૧. વેદના સમુદ્ધાત, ૨. કષાય સમુદ્ધાત,  
૩. મારણાંતિક સમુદ્ધાત.

મારણાંતિક સમુદ્ધાતથી હણાઈને દેશથી પણ  
હણાય છે અને સર્વથી પણ હણાય છે.

દેશથી હણાઈને પૂર્વમાં આહાર કરે છે અને  
પછી ઉત્પન્ન થાય છે.

સવ્વેણં સમોહન્નમાણે પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા  
આહારેજ્જા,

સે તેણદ્ઢેણં ગોયમા ! એવં વુલ્લહ-

“પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ।”

એવં પઢમ-દોલ્લ્લાણં અંતરા સમોહયઓ -જાવ-  
ઈસિપભ્ભારાણ ય ઉવવાણ્યલ્લો ।

એવં એણં કમેણં -જાવ- તમાણ અહે સત્તમાણ ય  
પુઢવીણ અંતરા સમોહણ, સમોહણિત્તા -જાવ-  
ઈસિપભ્ભારાણ ઉવવાણ્યલ્લો આઝકાઙયત્તાણ ।

પ. આઝકાઙયાણં ભંતે ! સોહમ્મીસાણાણં સણંકુમાર-  
માહિંદાણ ય કપ્પાણં અંતરા સમોહણ, સમોહણિત્તા,  
જે ભવિણ ઈમીસે રયણપ્પભાણ પુઢવીણ  
ઘણોદધિવલણસુ આઝકાઙયત્તાણ ઉવવજ્જિત્તાણ

સેણં ભંતે ! કિં પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં આહારેત્તા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?

ઝ. ગોયમા ! સેસં જહા પુઢવિકાઙયાણં ।

એવં એહિં ચેવ અંતરા સમોહયઓ -જાવ- અહે  
સત્તમાણ પુઢવીણ ઘણોદધિવલણસુ આઝકાઙયત્તાણ  
ઉવવાઙયલ્લો ।

એવં -જાવ- અણુત્તરવિમાણાણં ઈસિપભ્ભારાણ ય  
પુઢવીણ અંતરા સમોહણ -જાવ- અહેસત્તમાણ  
ઘણોદધિવલણસુ ઉવવાણ્યલ્લો ।

પ. વાઝકાઙયણં ભંતે ! ઈમીસે રયણપ્પભાણ  
સક્કરપ્પભાણ ય પુઢવીણ અંતરા સમોહણ  
સમોહણિત્તા જે ભવિણ સોહમ્મે કપ્પે વાઝકાઙયત્તાણ  
ઉવવજ્જિત્તાણ,

સેણં ભંતે ! કિં પુલ્લિં ઉવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુલ્લિં આહારેજ્જા પચ્છા ઉવવજ્જેજ્જા ?”

સર્વથી હણાઈને પૂર્વમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને  
પછી આહાર કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પણ આહાર કરે છે  
અને પહેલા આહાર કરીને પણ ઉત્પન્ન થાય છે.”

આ પ્રમાણે પહેલી અને બીજી પૃથ્વીના અંતરાલમાં  
મરણ સમુદ્ઘાત કરીને અપ્કાયિક જીવોના  
(સૌધર્મ કલ્પની જેમ) ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી  
સુધી ઉપપાત (કથન) આદિ જાણવું જોઈએ.

આ પ્રમાણે આ ક્રમમાં તમગ્રભા અને અધઃસપ્તમ  
પૃથ્વી સુધીના અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ઘાત  
કરીને અપ્કાયિક જીવોના ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી  
સુધી અપ્કાયિક રુપમાં ઉપપાત (કથન) આદિ  
જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જે અપ્કાયિક જીવ, સૌધર્મ- ઈશાન અને  
સનત્કુમાર-- માહેન્દ્ર કલ્પના અંતરાલમાં મરણ  
સમુદ્ઘાત કરીને રત્નપ્રભા- પૃથ્વીના ઘનોદધિ  
વલયોમાં અપ્કાયિક-રુપમાં ઉત્પન્ન થવાને  
યોગ્ય છે.

જૈન સાઈટ  
જેનમ્ જયતિ શાસન

તો ભંતે ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી  
આહાર કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને  
પછી ઉત્પન્ન થાય છે ?

ગૌતમ ! શેષ વર્ણન પૃથ્વીકાયિકના સમાન જાણવું.  
આ પ્રમાણે આ અંતરાલમાં મરણ સમુદ્ઘાત  
કરીને અપ્કાયિક જીવોના અધઃસપ્તમ પૃથ્વી  
સુધીના ઘનોદધિ વલયોમાં અપ્કાયિક રુપમાં  
ઉપપાત આદિ જાણવાં જોઈએ.

આ પ્રમાણે -યાવત્- અનુત્તર વિમાનો અને  
ઈષ્ટપ્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધીના અંતરાલમાં  
મરણ સમુદ્ઘાત પ્રાપ્ત -યાવત્- અધઃ સપ્તમ  
પૃથ્વી સુધીના ઘનોદધિ વલયોમાં અપ્કાયિકના  
રુપમાં ઉપપાત (કથન) જાણવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! જે વાયુકાયિક જીવ, આ રત્નપ્રભા અને  
શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીના અંતરાલમાં મરણ  
સમુદ્ઘાતથી સમવહત થઈને સૌધર્મ કલ્પમાં  
વાયુકાયિક રુપમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે,  
તો ભંતે ! તે પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર  
કરે છે અથવા પહેલા આહાર કરીને પછી  
ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગોયમા ! જહા પુઢવિકાઙઓ તહા વાઙકાઙઓ વિ ।

ળવરં- વાઙકાઙયાળં ચત્તારિ સમુઘાયા પળ્ણત્તા,  
તં જહા-

૧. વેયળાસમુઘાં, ૨. કસાય સમુઘાં,  
૩. મારણંતિય સમુઘાં, ૪. વેઙવ્વિયસમુઘાં ।  
મારણંતિયસમુઘાં સમોહળ્ણમાળે દેસેળ વા  
સમોહળ્ણઙ, સવ્વેળ વા સમોહળ્ણઙ,

દેસેળં સમોહળ્ણમાળે પુવ્વિં આહારેત્તા પચ્છા  
ઁવવજ્જિજ્જા, સવ્વેળં સમોહળ્ણમાળે પુવ્વિં  
ઁવવજ્જેત્તા પચ્છા આહારેજ્જા ।

ંવં જહા પુઢવિકાઙઓ તહા વાઙકાઙઓ વિ,

ળવરં- ંતરેસુ સમોહળ્ણા ળેયવ્વો સેસંતં ચેવ-જાવ-

અણુત્તરવિમાળાળં ઈસીપવ્ભારાં ય પુઢવીં  
ંતરા સમોહળ્ણ સમોહળ્ણિત્તા જે ભવિં અહે સત્તમાં  
ઘળવાય, તળુવાં, ઘળવાયવલ્લેસુ, તળુવાયવ-  
લ્લેસુ વાઙકાઙયાળં ઁવવજ્જિત્તે સેસંતં ચેવ-જાવ-

સે તેળટ્ઠેળં ગોયમા ! ંવં વુચ્ચઙ-

‘પુવ્વિં વા ઁવવજ્જિત્તા પચ્છા આહારેજ્જા,  
પુવ્વિં વા આહારેજ્જા પચ્છા ઁવવજ્જેજ્જા ।’

- વિયા. સ. ૨૦, ઁ. ૬, સુ. ૧-૨૪

૫. વળસસઙકાઙયાળં અપ્પાહાર-મહાહારકાલં પઠ્ઠવળં-

પ. વળસસઙકાઙયા ળં ંતે ! કં કાલં સવ્વપ્પાહારગા  
વા, સવ્વમહાહારગા વા ંવંતિ ?

૩. ગોયમા ! પાઁસ-વરિસારત્તેસુ ળં ંત્થ ળં  
વળસસઙકાઙયા સવ્વમહાહારગા ંવંતિ । તદાળંતરં  
ચ ળં સરદે, તદાળંતરં ચ ળં હેમંતે, તદાળંતરં ચ  
ળં વસંતે, તદાળંતરં ચ ળં ગિમ્હે । ગિમ્હેસુ ળં  
વળસસઙકાઙયા સવ્વાપાહારગા ંવંતિ ।

૩. ગૌતમ ! પૃથ્વીકાઙયિક જીવોના સમાન વાયુકાઙયિક  
જીવોનું પણ વર્ણન કરવું જોઈએ.

વિશેષ : વાયુકાઙયિક જીવોમાં ચાર સમુદ્ધાત  
કહ્યા છે, જેમકે -

૧. વેદના સમુદ્ધાત, ૨. કષાય સમુદ્ધાત,  
૩. મારણાંતિક સમુદ્ધાત, ૪. વૈક્રિય-સમુદ્ધાત.  
મારણાંતિક સમુદ્ધાતથી હણાઈને દેશથી પણ  
સમુદ્ધાત કરે છે અને સર્વથી પણ સમુદ્ધાત  
કરે છે.

દેશથી સમુદ્ધાત કરીને પહેલા આહાર કરે છે  
અને પછી ઉત્પન્ન થાય છે તથા સર્વથી  
સમુદ્ધાત કરીને પહેલા ઉત્પન્ન થાય છે અને  
પછી આહાર કરે છે.

આ પ્રમાણે જેમ પૃથ્વીકાઙયિકના ઉપપાત કહ્યા  
તેજ પ્રમાણે વાયુકાઙયના માટે પણ કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : ંતરાલોમાં સમુદ્ધાત જાણવા જોઈએ.  
સર્વેનું વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું -યાવત્-

અનુત્તરવિમાન અને ઈષ્ટત્રાગ્ભારા પૃથ્વી સુધીનાં  
ંતરાલમાં સમુદ્ધાત કરી અધઃસપ્તમ પૃથ્વીમાં  
ઘનવાત, તળુવાત, ઘનવાતવલ્લય, તળુવાતવલ્લયમાં  
વાયુકાઙયિકના રુપમાં ઉત્પન્ન થવાને યોગ્ય છે.  
બાકી સર્વેનું વર્ણન પૂર્વવત્ છે -યાવત્-

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“પહેલા ઉત્પન્ન થઈને પછી આહાર કરે છે  
અને પહેલા આહાર કરી પછી ઉત્પન્ન થાય છે.”

૫. વનસ્પતિકાઙયિક જીવોના અલ્પાહાર અને અધિક  
આહાર કાળની પ્રરુપણા :

પ્ર. ભંતે ! વનસ્પતિકાઙયિક જીવ કયા કાળમાં બધાથી  
અલ્પ આહાર કરવાવાળા હોય છે અને કયા કાળમાં  
બધાથી અધિક આહાર કરવાવાળા હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! ચોમાસા (અષાઢ અને શ્રાવણ માસ)માં  
અને વર્ષાઋતુ (ભાદરવા અને આસો માસ)માં  
વનસ્પતિકાઙયિક જીવ સૌથી વધારે આહાર  
કરવાવાળા હોય છે. આના પછી શરદઋતુમાં,  
ત્યારબાદ હેમંત ઋતુમાં, આના પછી  
વસંતઋતુમાં અને ત્યારબાદ શ્રીષ્મઋતુમાં  
વનસ્પતિકાઙયિક જીવ કમથી અલ્પાહારી હોય  
છે. શ્રીષ્મઋતુમાં તે સૌથી અલ્પાહારી હોય છે.



પ. જઇ ણં ભંતે ! ગિમ્હાસુ વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા સવ્વપ્પાહારગા ભવંતિ, કમ્હા ણં ભંતે ! ગિમ્હાસુ બહવે વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા પત્તિયા પુપ્ફિયા ફલિયા હરિતગરેરિજ્જમાણા સિરીએ અતીવ-અતીવ ઉવસોભેમાણા-ઉવસોભેમાણા ચિટ્ઠંતિ ?

૩. ગોયમા ! ગિમ્હાસુ ણં બહવે ઉસિણજોણિયા જીવા ય પુગ્ગલા ય વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા વક્કમંતિ, વિઉક્કમંતિ, ચયંતિ, ઉવવજ્જંતિ ।

એવં ખલુ ગોયમા ! ગિમ્હાસુ બહવે વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા પત્તિયા પુપ્ફિયા ફલિયા -જાવ- ચિટ્ઠંતિ ।

- વિયા. સ. ૭, ઉ. ૩, સુ. ૧-૨

૬. મૂલાઈણં આહારગહણ વિહિ પરૂવણં-

પ. સે નૂણં ભંતે ! મૂલા મૂલજીવફુડા, કંદા કંદજીવફુડા -જાવ- બીયા બીયજીવફુડા ?

૩. હંતા, ગોયમા ! મૂલા મૂલજીવફુડા -જાવ- બીયા બીયજીવફુડા ।

પ. જઇ ણં ભંતે ! મૂલા મૂલજીવફુડા -જાવ- બીયા બીયજીવફુડા, કમ્હા ણં ભંતે ! વણસ્સઙ્કાઙ્કાયા આહારેતિ ? કમ્હા પરિણામેતિ ?

૩. ગોયમા ! મૂલા મૂલજીવફુડા પુઢવિજીવપઢિબદ્ધા તમ્હા આહારેતિ, તમ્હા પરિણામેતિ ।

એવં કંદા કંદજીવફુડા મૂલજીવપઢિબદ્ધા તમ્હા આહારેતિ, તમ્હા પરિણામેતિ ।

એવં -જાવ- બીયા બીયજીવફુડા, ફલજીવપઢિબદ્ધા તમ્હા આહારેતિ, તમ્હા પરિણામેતિ ।

- વિયા. સ. ૭, ઉ. ૩, સુ. ૩-૪

૭. જીવાઈસુ અણાહારગત્તં સવ્વપ્પાહારગત્તં ય સમયં પરૂવણં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! કં સમયં "અણાહારગે" ભવઈ ?

પ્ર. ભંતે ! જો ગ્રીષ્મઋતુમાં વનસ્પતિકાયિક જીવ સૌથી અલ્પાહારી હોય છે, તો ઘણા વનસ્પતિકાયિક ગ્રીષ્મઋતુમાં પાંદડાવાળા, ફૂલોવાળા, ફળોવાળા લીલાછમ અને શોભાથી અતિ સુશોભિત કેવી રીતે હોય છે ?

૩. હે ગૌતમ ! ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ઘણા ઉષ્ણયોનિવાળા જીવ અને પુદ્ગલ વનસ્પતિકાયના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. વિશેષરુપથી ઉત્પન્ન થાય છે. વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે અને વિશેષરુપથી વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે.

હે ગૌતમ ! આ કારણથી ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ઘણા વનસ્પતિકાયિક પાંદડાવાળા, ફૂલોવાળા, ફળોવાળા -યાવત્- સુશોભિત થાય છે.

૬. મૂળ આદિના આહાર ગ્રહણ વિધિની પ્રરુપણા :

પ્ર. ભંતે ! શું વનસ્પતિકાયના મૂળ, નિશ્ચયથી મૂળ જીવોને સ્પર્શે છે, કંદ, કંદનાં જીવોને સ્પર્શે છે -યાવત્- બીજ, બીજનાં જીવોને સ્પર્શે છે ?

૩. ગૌતમ ! મૂળ, મૂળનાં જીવોને સ્પર્શે છે -યાવત્- બીજ, બીજના જીવોને સ્પર્શે છે.

પ્ર. ભંતે ! જો મૂળ, મૂળ જીવોને સ્પર્શે છે -યાવત્- બીજ, બીજના જીવોને સ્પર્શે છે તો પછી ભંતે ! વનસ્પતિકાયિક જીવ કેવી રીતે આહાર કરે છે અને કેવી રીતે પરિણામે છે ?

૩. ગૌતમ ! મૂળ, મૂળના જીવોથી વ્યાપ્ત છે અને તે પૃથ્વીના જીવની સાથે સંકળાયેલા હોય છે ત્યારે વનસ્પતિકાયિક જીવ આહાર કરે છે અને પરિણામે છે.

આ પ્રમાણે કંદ, કંદના જીવોની સાથે સ્પર્શેલા છે અને મૂળના જીવોથી સંકળાયેલું રહે છે ત્યારે તે આહાર કરે છે અને ત્યારે પરિણામે છે.

આ પ્રમાણે -યાવત્- બીજ, બીજનાં જીવોથી વ્યાપ્ત હોય છે અને તે મૂળનાં ફળનાં જીવોની સાથે સંકળાયેલું રહે છે. ત્યારે તે આહાર કરે છે અને પરિણામે છે.

૭. જીવાદિકોમાં અનાહારકત્વ અને સર્વાલ્પાહારકત્વના સમયની પ્રરુપણા :

પ્ર. ભંતે ! (પરભવમાં જતાં) જીવ કયા સમયમાં અનાહારક હોય છે ?

૩. ગોયમા ! પઢમે સમણ સિય આહારગે, સિય અણાહારગે,  
 બિણ સમણ સિય આહારગે, સિય અણાહારગે,  
 તણ સમણ સિય આહારગે, સિય અણાહારગે,  
 ચણથે સમણ નિયમા આહારગે ।  
 ંવં ઢંડઓ ઢાણિયવ્વો ।  
 ઢીવા ય, ંગિંદિયા ય ચણથે સમણ ।

સેસા તણ સમણ,

૫. ઢીવે ણં ઢંતે ! કં સમયં “સવ્વપ્પાહારણ” ઢવણ ?

૩. ગોયમા! પઢમસમયોવવણણવા, ચરમસમયઢવત્થણ  
 વા, ંત્થ ણં ઢીવે સવ્વપ્પાહારણ ઢવણ ।

ઢં. ૧-૨૪. સવ્વે ઢંડગા ઢાણિયવ્વા -ઢાવ-  
 વેમાણિયાણં ।

- વિયા. સ. ૭, ડ. ૧, સુ. ૩-૪

૮. ડવવજ્જમાણાંસુ ચણવીસઢંડણસુ આહારગસ્સ ચણઢંગ  
 પઠ્ઠવણં-

૫. ઢં. ૧. નેરણ ણં ઢંતે ! નેરણસુ ડવવજ્જમાણે-

૧. કિં ઢેસેણં ઢેસે આહારેણ,

૨. ઢેસેણં સવ્વં આહારેણ,

૩. સવ્વેણં ઢેસં આહારેણ,

૪. સવ્વેણં સવ્વં આહારેણ ?

૩. ગોયમા ! ૧. નો ઢેસેણં ઢેસં આહારેણ,

૨. નો ઢેસેણં સવ્વં આહારેણ,

૭. ગોતમ ! જીવ પ્રથમ સમયમાં ક્યારેક આહારક ડોય છે અને ક્યારેક અનાહારક ડોય છે.

ઢીજા સમયમાં પણ ક્યારેક આહારક અને ક્યારેક અનાહારક ડોય છે.

ત્રીજા સમયમાં પણ ક્યારેક આહારક અને ક્યારેક અનાહારક ડોય છે.

પરંતુ યોથા સમયમાં નિશ્ચિત રુપથી આહારક ડોય છે.

આ પ્રમાણે યોવીસ ઢંડકોમાં જાણવું.

સામાન્ય જીવ અને ંકેન્દ્રિય જીવ યોથા સમયમાં જ આહારક ડોય છે.

આના સિવાય બધા જીવ ત્રીજા સમયમાં આહારક ડોય છે.

૫. ઢંતે ! જીવ ક્યા સમયમાં સહુથી અલ્પ આહારક ડોય છે ?

૭. ગોતમ ! ડત્પત્તિના પ્રથમ સમયમાં કે ડવ (જીવન)ના અંતિમ (ચરમ) સમયમાં જીવ સર્વથી અલ્પ આહારવાળા ડોય છે.

જૈન સાઈટ  
 JAIN SITE  
 જેનમ્ જયતિ સાસનમ્

ઢં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી યોવીસ ઢંડકોને જાણવા જોઈએ.

૮. ડત્પન્નાઢિ યોવીસ ઢંડકોમાં આહારકના ચતુર્ભગોની પ્રરુપણા :

૫. ઢં. ૧. ઢંતે ! નારકીમાં ડત્પન્ન થયેલ નારકી જીવ -

૧. શુ ંકે ભાગથી ંકે ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરે છે.

૨. ંકે ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરે છે,

૩. સર્વ ભાગથી ંકે ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરે છે.

૪. સર્વ ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરે છે ?

૭. ગોતમ ! ૧. તે ંકે ભાગથી ંકે ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરતા નથી.

૨. ંકે ભાગથી બધા ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરતા નથી.

૩. સવ્વેણં વા દેસં આહારેઙ્,

૪. સવ્વેણં વા સવ્વં આહારેઙ્,

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિણ ।

- વિયા સ. ૧, ડ. ૭. સુ. ૨-૪

પ. દં. ૧. નેરઙ્ણે ણં ભંતે ! નેરઙ્ણેસુ ડવવન્ને-

૧. કિં દેસેણં દેસં આહારેઙ્,

૨. દેસેણં સવ્વં આહારેઙ્,

૩. સવ્વેણં દેસં આહારેઙ્,

૪. સવ્વેણં સવ્વં આહારેઙ્ ?

ડ. ગોયમા ! ૧. નો દેસેણં દેસં આહારેઙ્,

૨. નો દેસેણં સવ્વં આહારેઙ્,

૩. સવ્વેણં વા દેસં આહારેઙ્,

૪. સવ્વેણં વા સવ્વં આહારેઙ્ ।

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિણ ।

એવં ડવ્વટ્ટમાણે વિ, ડવ્વટ્ટે વિ ડો ડંડગા -જાવ-  
વેમાણિણ । -વિયા. સ. ૧, ડ. ૭, સુ. ૫

પ. દં. ૧. નેરઙ્ણે ણં ભંતે ! નેરઙ્ણેસુ ડવવજ્જમાણે-

૧. કિં અઢ્ઢેણં અઢ્ઢં આહારેઙ્,

૨. અઢ્ઢેણં સવ્વં આહારેઙ્,

૩. સવ્વેણં અઢ્ઢં આહારેઙ્,

૪. સવ્વેણં સવ્વં આહારેઙ્ ?

૩. સર્વ ભાગોથી એક ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે.

૪. સર્વ ભાગોથી બધા ભાગોને આશ્રિત  
રહી આહાર કરે છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોમાં ડત્પન્ન થયેલ નૈરયિક-

૧. શું એક ભાગથી એક ભાગને આશ્રિત  
રહી આહાર કરે છે.

૨. એક ભાગથી સર્વભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે.

૩. સર્વભાગથી એક ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે.

૪. સર્વભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે ?

ડ. ગૌતમ ! ૧. એક ભાગથી એક ભાગને આશ્રિત  
રહી આહાર કરતા નથી.

૨. એક ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરતા નથી.

૩. સર્વ ભાગથી એક ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે.

૪. સર્વ ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું.

આ પ્રમાણે ડદ્વર્તમાન (ડત્પન્ન થયેલ) અને  
ડદ્વર્તિતનાં (નારકી અને દેવતાનો ભવ પુરો  
કરી બીજી ગતિમાં જવું તે) પણ વૈમાનિકો સુધી  
બે દંડક જાણવા જોઈએ.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકીમાં ડત્પન્ન થયેલ નારકી -

૧. શું અડધા ભાગથી અડધા ભાગને આશ્રિત  
રહી આહાર કરે છે ?

૨. અડધા ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે.

૩. સર્વ ભાગથી અડધા ભાગને આશ્રિત  
રહી આહાર કરે છે ?

૪. સર્વ ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી  
આહાર કરે છે ?



૩. ગોયમા ! ૧. નો અદ્ધેણં અદ્ધં આહારેદ,

૨. નો અદ્ધેણં સવ્વં આહારેદ,

૩. સવ્વેણં વા અદ્ધં આહારેદ,

૪. સવ્વેણં વા સવ્વં આહારેદ,

દં. ૨-૨૪. एवं -जाव- वेमाणिए ।

एवं उववण्णे वि -जाव- वेमाणिए ।

एवं उव्वट्टमाणे वि, उव्वट्टे वि दो दंडगा -जाव- वेमाणिए ।

- विया. स. १, उ. ७, सु. ६

૧. ચઝવીસદંડણસુ વીચિ-અવીચિદવ્વાહારણ પરૂવણં-

પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! કિં વીચિદવ્વાહં આહારેતિ, અવીચિદવ્વાહં આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! નેરહયા વીચિદવ્વાહં પિ આહારેતિ, અવીચિદવ્વાહં પિ આહારેતિ ।

પ. સે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! एवं वुच्चइ-  
“નેરહયા વીચિદવ્વાહં પિ આહારેતિ, અવીચિદવ્વાહં પિ આહારેતિ ?”

૩. ગોયમા ! જે ણં નેરહયા ઇગપણસૂણાં પિ દવ્વાહં આહારેતિ,

તે ણં નેરહયા વીચિદવ્વાહં આહારેતિ,

જે ણં નેરહયા પહિપુણ્ણાં દવ્વાહં આહારેતિ,

તે ણં નેરહયા અવીચિદવ્વાહં આહારેતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! एवं वुच्चइ-

“નેરહયા વીચિદવ્વાહં પિ આહારેતિ, અવીચિદવ્વાહં પિ આહારેતિ ।”

દં. ૨-૨૪. एवं -जाव- वेमाणिया ।

- विया. स. १, उ. ६, सु. ४-५

૩. ગૌતમ ! ૧. અડધા ભાગથી અડધા ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરતા નથી.

૨. અડધા ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરતા નથી.

૩. સર્વ ભાગથી અડધા ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરે છે.

૪. સર્વ ભાગથી સર્વ ભાગને આશ્રિત રહી આહાર કરે છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું.

આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયેલના પણ વૈમાનિક સુધી દંડક કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે ઉદવર્તમાન અને ઉદવર્તિતના પણ વૈમાનિકો સુધી બે દંડક કહેવા જોઈએ.

૯. ચોવીસ દંડકોમાં વીચી- અવીચી દ્રવ્યોના (એક પ્રદેશ ન્યૂન) આહારની પ્રરૂપણા :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકી જીવ વીચી દ્રવ્યોનો (એક પ્રદેશ ન્યૂન) આહાર કરે છે અથવા અવીચી દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! નારકી જીવ વીચી દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને અવીચી દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
“નારકી જીવ વીચી દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને અવીચી દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે ?”

૩. ગૌતમ ! જે નારકી એક પ્રદેશ ન્યૂન (ઓછા) દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે,

તે નારકી વીચીદ્રવ્યોનો આહાર કરે છે,

જે નારકી પરિપૂર્ણ દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે,

તે નારકી અવીચી દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે-

“નારકી જીવ વીચી દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે અને અવીચી દ્રવ્યોનો પણ આહાર કરે છે.”

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

## ૧૦. ચતુર્વીસદંડેસુ આહારાભોગતા પરૂવણં-

પ. દં. ૧. નેરહયાણં ભંતે ! આહારે કિં આભોગણિવ્વત્તિણ અણાભોગણિવ્વત્તિણ ?

ઉ. ગોયમા ! આભોગણિવ્વત્તિણ વિ, અણાભોગણિવ્વત્તિણ વિ ।

દં. ૨-૨૪. એવં અસુરકુમારાણં -જાવ- વેમાણિયાણં ।

પાવરં-એગિંદિયાણં ણો આભોગણિવ્વત્તિણ, અણાભોગણિવ્વત્તિણ ।

- પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૮-૨૦૩૯

## ૧૧. ચતુર્વીસદંડેસુ આહારખેત્ત પરૂવણં-

પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! જે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ,

તે કિં આયસરીરખેત્તોગાઢે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ,

અણંતરખેત્તોગાઢે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ,

પરંપરખેત્તોગાઢે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ ?

ઉ. ગોયમા ! આયસરીરખેત્તોગાઢે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ,

નો અણંતરખેત્તોગાઢે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ,

નો પરંપરખેત્તોગાઢે પોગ્ગલે અત્તમાયાણ આહારેત્તિ ।

દં. ૨-૨૪. જહા નેરહયા તહા -જાવ- વેમાણિયાણં દંડઓ ।

- વિયા. સ. ૬, ઉ. ૧૦, સુ. ૧૨-૧૩

## ૧૨. સેયકાલં ચતુર્વીસદંડેહિં પોગ્ગલ આહરણ-ણિજ્જરણ પરૂવણં-

પ. દં. ૧. નેરહયા ણં ભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણ ગેણ્હંતિ,

તેસિ ણં ભંતે ! પોગ્ગલાણં સેયકાલંસિ કહિભાગં આહારેત્તિ, કહિભાગં નિજ્જરેત્તિ ?

## ૧૦. ચોવીસ દંડોમાં આહાર-આભોગતા (ઉપયોગ પૂર્વક)નું પ્રરૂપણ :

પ્ર. દં. ૧. નારકીનો આહાર આભોગનિર્વર્તિત (ઉપયોગ પૂર્વક બનાવેલ) હોય છે કે અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તેનો આહાર આભોગનિર્વર્તિત પણ હોય છે અને અનાભોગનિર્વર્તિત પણ હોય છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : એકેન્દ્રિય જીવોનો આહાર આભોગ-નિર્વર્તિત હોતો નથી. પણ અનાભોગનિર્વર્તિત હોય છે.

## ૧૧. ચોવીસ દંડોમાં આહાર ક્ષેત્રની પ્રરૂપણા :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકી જીવ જે પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા આહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે,

શું તે આત્મ શરીર ક્ષેત્રાવગાઢ પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા ગ્રહણ કરે છે ?

અનન્તર ક્ષેત્રાવગાઢ પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા ગ્રહણ કરે છે ?

પરંપર ક્ષેત્રાવગાઢ પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા ગ્રહણ કરે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તે આત્મા- શરીર ક્ષેત્રાવગાઢ પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા ગ્રહણ કરે છે.

પરંતુ અનન્તર ક્ષેત્રાવગાઢ પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા ગ્રહણ કરતા નથી.

અને પરંપર ક્ષેત્રાવગાઢ પુદ્ગલોને આત્મા દ્વારા ગ્રહણ કરતા નથી.

દં. ૨-૨૪. જે પ્રમાણે નારકી માટે કહ્યું તે પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કથન કહેવું જોઈએ.

## ૧૨. ભવિષ્યકાળમાં ચોવીસ દંડો દ્વારા પુદ્ગલોનું આહરણ (ગ્રહણ) અને નિર્જરણ (છોડવું) નું પ્રરૂપણ :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નારકી જે પુદ્ગલોને આહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે.

ભંતે ! તે પુદ્ગલોનો કેટલો ભાગ ભવિષ્યકાળમાં આહાર રૂપમાં ગ્રહણ કરે છે અને કેટલો ભાગ છોડી દે છે ?

૩. માગંદિયપુત્ત ! અસંખેજ્જહાગં આહારેતિ, અણંતભાગં નિજ્જરેતિ ।
૫. ચક્કિયા ણં ભંતે ! કેદ્દ તેસુ નિજ્જરાપોગ્ગલેસુ આસદ્દત્તે વા -જાવ- તુયદ્દિત્તે વા ?
૩. માગંદિયપુત્ત ! નો ઇણદ્દે સમદ્દે, અણાહરણમેયં બુદ્ધિયં સમણાસો !

દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।

- વિયા . સ. ૧૮, ૩, સુ. ૨૪-૨૬

૧૩. ચઝવીસદંડેસુ-ગિજ્જરાપોગ્ગલાણં જાણણ-પાસણ-આહરણ પરૂવણં-

૫. દં. ૧. ણેરહયા ણં ભંતે ! તે ગિજ્જરાપોગ્ગલે કિં જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ ? ઉદાહુ ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, ણ આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! ણેરહયા ણં તે ગિજ્જરાપોગ્ગલે ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ ।

દં. ૨-૨૦. એવં -જાવ- પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયા ।

૫. દં. ૨૧. મણૂસા ણં ભંતે ! ગિજ્જરાપોગ્ગલે કિં જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ ? ઉદાહુ ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, ણ આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! અત્થેગહયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ, અત્થેગહયા ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

૫. મે કેણદ્દેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચદ્દ-  
અત્થેગહયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ,

અત્થેગહયા ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ ।

૩. ગોયમા ! મણૂસા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સણ્ણિભૂયા, ૨. અસણ્ણિભૂયા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે અસણ્ણિભૂયા તે ણં ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

૩. માકંદિક પુત્ત ! અસંખ્યાતમો ભાગ આહાર રુપમાં ગ્રહણ કરે છે અને અનન્તમો ભાગ છોડી દે છે.
૫. ભંતે ! શું કોઈ જીવ નિર્જરા (થયેલ) પુદ્ગલો પર બેસવા -ચાવત્- સુવામાં સમર્થ છે ?
૩. માકંદિક પુત્ત ! આ અર્થ સમર્થ નથી. હે આયુષ્યમાન્ શ્રમણ ! તે નિર્જરા પુદ્ગલ અનાધાર રુપવાળા કદ્યા છે.

દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

૧૩. ચોવીસ દંડકોમાં નિર્જરા પુદ્ગલોને જાણવાં જોવા અને ગ્રહણનું પ્રરુપણ :

૫. દં. ૧. ભંતે ! શું કોઈ નારકી તે નિર્જરા પુદ્ગલોને જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે અથવા તેને જાણતાં નથી, જોતાં નથી અને આહાર કરતા નથી ?

૩. ગૌતમ ! નારકી તે નિર્જરા - પુદ્ગલોને જાણતાં નથી, જોતાં નથી, પણ આહાર (ગ્રહણ) કરે છે.

દં. ૨-૨૦. આ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો સુધી કહેવું જોઈએ.

૫. દં. ૨૧. ભંતે ! શું મનુષ્ય નિર્જરા પુદ્ગલોને જાણે છે, જુવે છે. અને (તેનો) આહાર કરે છે ? અથવા (તેને) જાણતાં નથી, જોતાં નથી અને આહાર કરતા નથી ?

૩. ગૌતમ ! કેટલાક મનુષ્ય (તેને) જાણે છે, જુવે છે અને (તેનો) આહાર કરે છે. કેટલાક મનુષ્ય જાણતાં નથી, જોતાં નથી અને (તેનો) આહાર કરે છે.

૫. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે -  
"કેટલાક મનુષ્ય (તેને) જાણે છે, જુવે છે અને (તેનો) આહાર કરે છે.

કેટલાક મનુષ્ય જાણતાં નથી, જોતાં નથી અને તેનો આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! મનુષ્ય બે પ્રકારના કદ્યા છે, જેમકે-  
૧. સંજીભૂત, ૨. અસંજીભૂત.

૧. તેમાંથી જે અસંજીભૂત છે, તે (નિર્જરા-પુદ્ગલોને) જાણતાં નથી, જોતાં નથી, પણ આહાર કરે છે.

૨. તત્થ ણં જે તે સણ્ણિભૂયા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઉવઉત્તા ય, ૨. અણુવઉત્તા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે અણુવઉત્તા તે ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

૨. તત્થ ણં જે તે ઉવઉત્તા તે જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ,

મે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અત્થેગઈયા ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

અત્થેગઈયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ ।”

દં. ૨૨-૨૩. વાણમંતર-જોડસિયા જહા ણેરઈયા ।

પ. દં. ૨૪. વેમાણિયા ણં ભંતે ! તે ણિજ્જરાપોગ્ગલે કિં જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ ? ઉદાહુ ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, ણ આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! અત્થેગઈયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ, અત્થેગઈયા ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

પ. મે કેણટ્ઠેણં ભંતે ! એવં વુચ્ચઈ -

“અત્થેગઈયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ,

અત્થેગઈયા ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! વેમાણિયા દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. માઈમિચ્છદ્ધિટ્ઠિઉવવણ્ણગા ય,

૨. અમાઈસમ્મદ્ધિટ્ઠિઉવવણ્ણગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે માઈમિચ્છદ્ધિટ્ઠિઉવવણ્ણગા તે ણં ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ ।

૨. તત્થ ણં જે તે અમાઈસમ્મદ્ધિટ્ઠિઉવવણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અણંતરોવવણ્ણગા ય, ૨. પરંપરોવવણ્ણગા ય ।

૨. તેમાંથી જે સંશીભૂત છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઉપયોગ યુક્ત, ૨. ઉપયોગ અયુક્ત.

૧. તેમાંથી જે ઉપયોગ અયુક્ત છે, તે જાણતાં નથી, જોતાં નથી, પણ આહાર કરે છે.

૨. તેમાંથી જે ઉપયોગ યુક્ત છે, તે જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે-

“કોઈ-કોઈ મનુષ્ય જાણતાં નથી, જોતાં નથી, (પણ) આહાર કરે છે.

કોઈ-કોઈ મનુષ્ય જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે.

દં. ૨૨-૨૩. વાણવ્યંતર અને જ્યોતિષ્ક દેવોનું વર્ણન નારકીના સમાન જાણવું.

પ્ર. દં. ૨૪. ભંતે ! શું વૈમાનિક નિર્જરાપુદ્ગલોને જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે, અથવા તેને જાણતાં નથી. જોતાં નથી અને આહાર કરતા નથી ?

૩. ગૌતમ ! કેટલાક તે નિર્જરા-પુદ્ગલોને જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે. કેટલાક જાણતાં નથી, જોતાં નથી પણ આહાર કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! શા માટે એવું કહેવાય છે કે - “કેટલાક તેને જાણે છે, જુવે છે અને (તેનો) આહાર કરે છે.

કેટલાક જાણતાં નથી, જોતાં નથી પણ આહાર કરે છે ?”

૩. ગૌતમ ! વૈમાનિક બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. માયા સહિત - મિથ્યાદષ્ટિ - ઉપપન્નક.

૨. માયા રહિત - સમ્યગ્દષ્ટિ-ઉપપન્નક.

૧. તેમાંથી જે માયા સહિત-મિથ્યાદષ્ટિ ઉપપન્નક હોય છે તે જાણતાં નથી, જોતાં નથી. પણ આહાર કરે છે.

૨. તેમાંથી જે માયા રહિત-સમ્યગ્દષ્ટિ ઉપપન્નક છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. અનન્તરોપપન્નક, ૨. પરંપરોપપન્નક.

૧. તત્થ ણં જે તે અણંતરોવવણ્ણગા તે ણં ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ ।

૨. તત્થ ણં જે તે પરંપરોવવણ્ણગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તગા ય, ૨. અપજ્જત્તગા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે અપજ્જત્તગા તે ણં ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ ।

૨. તત્થ ણં જે તે પજ્જત્તગા તે દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઉવડત્તા ય, ૨. અણુવડત્તા ય ।

૧. તત્થ ણં જે તે અણુવડત્તા તે ણં ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

૨. તત્થ ણં જે તે ઉવડત્તા તે ણં જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ ।

સે તેણટ્ઠેણં ગોયમા ! એવં વુચ્ચઈ-

“અત્યેગઈયા ણ જાણંતિ, ણ પાસંતિ, આહારેતિ,

અત્યેગઈયા જાણંતિ, પાસંતિ, આહારેતિ ।”

- પણ્ણ. પ. ૧૫, ડ. ૧, સુ. ૧૧૫-૧૧૮

#### ૧૪. આહાર પરૂવણ્ણસસ એકકારસહારા-

૧. સચિત્તાઽઽ ૨. હારટ્ઠી, ૩. કેવઈ કિં ૪. વા વિ ૫. સવ્વઓ ચેવ ।

૬. કઈભાગં ૭. સવ્વે ખલ્લુ, ૮. પરિણામે ચેવ વોધવ્વે ॥

૯. એગિંદિયસરીરાદી, ૧૦. લોમાહારે ૧૧. તહેવ મણભક્ષી ।

એસિં તુ પયાણં, વિભાવણા હોઈ કાયવ્વા ॥

- પણ્ણ. પ. ૨૮, ડ. ૧, સુ. ૧૭૧૩ (ગા. ૨૧૭-૧૮)

#### ૧૫. ચઠવીસદંડેસુ સચિત્તાઈ આહારા-

પ. દં. ૧. ણેરહયા ણં ભંતે ! કિં સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, મીસાહારા ?

૩. ગોયમા ! ણો સચિત્તાહારા, અચિત્તાહારા, ણો મીસાહારા ।

૧. તેમાંથી જે અનન્તરોપપન્નક છે તે જાણતાં નથી, જોતાં નથી. પણ આહાર કરે છે.

૨. તેમાંથી જે પરંપરોપપન્નક છે તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પર્યાપ્તા, ૨. અપર્યાપ્તા.

૧. તેમાંથી જે અપર્યાપ્તા છે, તે જાણતાં નથી, જોતાં નથી પણ આહાર કરે છે.

૨. તેમાંથી જે પર્યાપ્તા છે, તે બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઉપયોગ યુક્ત, ૨. ઉપયોગ-અયુક્ત.

૧. જે ઉપયોગ અયુક્ત છે, તે જાણતાં નથી, જોતાં નથી પણ આહાર કરે છે.

૨. તેમાંથી જે ઉપયોગ-યુક્ત છે, તે જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે.

માટે ગૌતમ ! એવું કહેવાય છે કે -

“કેટલાક જાણતાં નથી, જોતાં નથી પણ આહાર કરે છે,

કેટલાક જાણે છે, જુવે છે અને આહાર કરે છે.”

જૈન સાઈટ  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

#### ૧૪. આહાર-પ્રરૂપણના અગિયાર દ્વાર :

૧. સચિત્તાહાર, ૨. આહારાર્થી, ૩. આહારેચ્છાકાળ, ૪. શું આહાર કરે છે, ૫. બધા પ્રદેશોથી આહાર કરી,

૬. કેટલાક ભાગનો આસ્વાદન, ૭. ગ્રહણ કરેલ પુદ્ગલોનો આહાર, ૮. આહારના પુદ્ગલોનું પરિણામન,

૯. એકેન્દ્રિયાદિના શરીરનો આહાર, ૧૦. લોમાહાર કરનાર, ૧૧. મનોભક્ષી આહાર.

આ પદોના દ્વારા આહાર સંબંધી વિવેચન કરવામાં આવશે.

#### ૧૫. ચોવીસ દંડકોમાં સચિત્તાઈ આહાર :

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! શું નારકી સચિત્તાહારી હોય છે, અચિત્તાહારી હોય છે કે મિશ્રાહારી હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! નારકી સચિત્તાહારી હોતા નથી અને મિશ્રાહારી પણ હોતા નથી, પણ અચિત્તાહારી હોય છે.



દં. ૨-૧૧, ૨૨-૨૪. **एवं असुरकुमारा -जाव-वेमाणिया मन्वे देवा ।**

દં. ૧૨-૨૧. પુઢવિકાઢયા -જાવ-મળૂસા સચિત્તાહારા વિ, અચિત્તાહારા વિ, મીસાહારા વિ ।

- પળ્ણ. પ. ૨૮, ડ. ૧, સુ. ૧૭૧૪

૧૬. નેરડણસુ આહારદિઠઆઢદારસત્તગં-

- પ. ૧. ણેરડયા ણં ઢંતે ! આહારદ્ઠી ?  
 ડ. હંતા, ગોયમા ! આહારદ્ઠી !  
 પ. ૨. ણેરડયા ણં ઢંતે ! કેવઢકાલસસ આહારદ્ઠે સમુપ્પજ્જઢ ?  
 ડ. ગોયમા ! ણેરડયાણં આહારે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. આભોગણિવ્વત્તિણ ય, ૨. અણાભોગણિવ્વત્તિણ ય ।

(૧) તત્થ ણં જે મે અણાભોગણિવ્વત્તિણ,

સે ણં અણુસમયમવિરહિણ આહારદ્ઠે સમુપ્પજ્જઢ ।

(૨) તત્થ ણં જે મે આભોગણિવ્વત્તિણ,

સે ણં અસંખેજ્જસમઢણ અંતોમુહુત્તેણ આહારદ્ઠે સમુપ્પજ્જઢ ।

- પ. ૩. ણેરડયા ણં ઢંતે ! કિમાહારમાહારેતિ ?  
 ડ. ગોયમા ! દવ્વઓ અણંતપદેસિયાઢં,  
 સ્વેત્તઓ અસંખેજ્જપદેસોગાઢાઢં,  
 કાલઓ અળ્ણતરઠિઢયાઢં,  
 ઢાવઓ વળ્ણમંતાઢં, ગંધમંતાઢં, રસમંતાઢં, ફાસમંતાઢં ।  
 પ. (૧) જાઢં ઢાવઓ-વળ્ણમંતાઢં આહારેતિ-તાઢં કિં  
 ણગવળ્ણાઢં આહારેતિ -જાવ- કિં પંચવળ્ણાઢં આહારેતિ ?  
 ડ. ગોયમા ! ઠાળમગ્ગણં પડુચ્ચ-ણગવળ્ણાઢં પિ  
 આહારેતિ -જાવ- પંચવળ્ણાઢં પિ આહારેતિ ।

વિહાળમગ્ગણં પડુચ્ચ-કાલવળ્ણાઢં પિ આહારેતિ  
 -જાવ- સુવિકલાઢં પિ આહારેતિ ।

દં. ૨-૧૧, ૨૨-૨૪. **आ प्रमाझे असुरकुमारोथी वैमानिको सुधीनां षधा देव जज्ञवा ज्ञेधजे.**

દં. ૧૨-૨૧. પૃથ્વીકાયથી મનુષ્યો સુધી સચિત્તાહારી પણ છે, અચિત્તાહારી પણ છે અને મિશ્રાહારી પણ છે.

૧૬. નારકીમાં આહારાર્થી આદિ સાત ઢાર :

- પ્ર. ૧. ભંતે ! શું નારકી આહારાર્થી હોય છે ?  
 ડ. હા, ગૌતમ ! તે આહારાર્થી હોય છે.  
 પ્ર. ૨. ભંતે ! નારકીને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! નારકીનો આહાર બે પ્રકારનો ક્લ્લો છે, જેમકે-

૧. આભોગનિર્વર્તિત, ૨. અનાભોગનિર્વર્તિત.

(૧) તેમાંથી જે અનાભોગનિર્વર્તિત છે.

તેને આહારની અભિલાષા પ્રતિ સમય નિરંતર ઉત્પન્ન થાય છે.

(૨) તેમાંથી જે આભોગનિર્વર્તિત છે.

તેને આહારની અભિલાષા અસંખ્યાત સમયના અન્તર્મુહૂર્તમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

- પ્ર. ૩. ભંતે ! નારકી ક્યો આહાર ગ્રહણ કરે છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તે દ્રવ્યથી : અનન્ત પ્રદેશી (પુદ્ગલોનો), ક્ષેત્રથી : અસંખ્યાત પ્રદેશોમાં અવગાઢ (રહેતા), કાળથી : કોઈપણ (અન્ય) કાળસ્થિતિવાળા, ભાવથી : વર્ણવાળા, ગંધવાળા, રસવાળા અને સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર ગ્રહણ કરે છે.  
 પ્ર. (૧) ભંતે ! ભાવથી (નારકી) વર્ણવાળા જે પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, શું તે એક વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે -યાવત્- પાંચ વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તે સ્થાન માર્ગજ્ઞા (સામાન્ય)ની અપેક્ષાથી એક વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે -યાવત્- પાંચ વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે.

વિધાન (ભેદ) માર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાથી કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે -યાવત્- શુકલ (સફેદ) વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે.

પ. (૨) જાડં વણ્ણઓ કાલવણ્ણાં પિ આહારેતિ-

તાં કિં એગુણકાલાં આહારેતિ -જાવ-  
દસગુણકાલાં આહારેતિ, સંખેજ્જગુણકાલાં,  
અસંખેજ્જગુણકાલાં, અણંતગુણકાલાં આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! એગુણકાલાં પિ આહારેતિ -જાવ-  
અણંતગુણકાલાં પિ આહારેતિ ।

(૩) એવં -જાવ- સુવ્વિકલાં પિ ।

(૪) એવં ગંધઓ વિ, રસઓ વિ ।

(૧) જાડં ભાવઓ ફાસમંતાં-

તાં ણો એગફાસાં આહારેતિ,  
ણો દુફાસાં આહારેતિ,  
ણો તિફાસાં આહારેતિ,  
ચડફાસાં આહારેતિ -જાવ- અટ્ઠફાસાં પિ  
આહારેતિ ।

વિહાણમગ્ગણં પડુચ્ચકક્કઘડાં પિ આહારેતિ -જાવ-  
લુક્કઘાં પિ આહારેતિ ।

પ. (૨) જાડં ફાસઓ કક્કઘડાં આહારેતિ,

તાં કિં એગુણકક્કઘડાં આહારેતિ -જાવ-  
અણંતગુણકક્કઘડાં આહારેતિ ।

૩. ગોયમા ! એગુણકક્કઘડાં પિ આહારેતિ -જાવ-  
અણંતગુણકક્કઘડાં પિ આહારેતિ ।

એવં અટ્ઠ વિ ફાસા ભાણિયવ્વા -જાવ-  
અણંતગુણલુક્કઘાં પિ આહારેતિ ।

પ. (૩) જાડં ભંતે ! અણંતગુણલુક્કઘાં આહારેતિ,

તાં કિં પુટ્ઠાં આહારેતિ, અપુટ્ઠાં આહારેતિ ?

પ્ર. (૨) વર્ણથી જે કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો  
આહાર કરે છે.

શું તે એક ગુણ કાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે  
છે -યાવત્- દસ ગુણ કાળા, સંખ્યાત ગુણ  
કાળા, અસંખ્યાત ગુણ કાળા કે અનન્તગુણ  
કાળા વર્ણવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે એક ગુણ કાળા પુદ્ગલોનો પણ  
આહાર કરે છે -યાવત્- અનન્ત ગુણકાળા  
પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે.

(૩) આ પ્રમાણે શુક્લ વર્ણ સુધી જાણવું.

(૪) આ પ્રમાણે ગંધ અને રસની અપેક્ષાથી  
પણ પૂર્વવત્ સૂત્રપાઠ કહેવા જોઈએ.

(૧) જે ભાવથી સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે,

તે એક સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરતા નથી.

બે સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરતા નથી.

ત્રણ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર કરતા  
નથી પણ ચાર સ્પર્શી -યાવત્- આઠ સ્પર્શી  
પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.

વિધાન (ભેદ) માર્ગજ્ઞાની અપેક્ષાએ તે કર્કશ  
-યાવત્- રુક્ષ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે.

પ્ર. (૨) ભંતે ! જે કર્કશ સ્પર્શવાળા પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે.

શું તે એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર કરે  
છે -યાવત્- અનન્તગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે ?

૩. તે એક ગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે  
છે -યાવત્- અનન્તગુણ કર્કશ પુદ્ગલોનો પણ  
આહાર કરે છે.

આ પ્રમાણે કમથી આઠેય સ્પર્શોના વિષયમાં  
-યાવત્- અનન્તગુણ રુક્ષ પુદ્ગલોનો પણ  
આહાર કરે છે અહીં સુધી કહેવું જોઈએ.

પ્ર. (૩) ભંતે ! જે અનન્તગુણ રુક્ષ પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે.

શું તે સ્પર્શ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે કે સ્પર્શ  
રહિત પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?

૩. ગોયમા ! પુટ્ઠાઈં આહારેતિ, ણો અપુટ્ઠાઈં આહારેતિ ।
૫. જાઈં ભંતે ! પુટ્ઠાઈં આહારેતિ,  
તાઈં કિં ઓગાઢાઈં આહારેતિ, અણોગાઢાઈં આહારેતિ ?
૩. ગોયમા ! ઓગાઢાઈં આહારેતિ, ણો અણોગાઢાઈં આહારેતિ ।
૫. જાઈં ભંતે ! ઓગાઢાઈં આહારેતિ,  
તાઈં કિં અણંતરોગાઢાઈં આહારેતિ, પરંપરોગાઢાઈં આહારેતિ ?
૩. ગોયમા ! અણંતરોગાઢાઈં આહારેતિ, ણો પરંપરોગાઢાઈં આહારેતિ ।
૫. જાઈં ભંતે ! અણંતરોગાઢાઈં આહારેતિ,  
તાઈં કિં અણૂં આહારેતિ, વાદરાઈં આહારેતિ ?
૩. ગોયમા ! અણૂં પિ આહારેતિ, વાદરાઈં પિ આહારેતિ ।
૫. જાઈં ભંતે ! અણૂં પિ આહારેતિ, વાદરાઈં પિ આહારેતિ,  
તાઈં કિં ઉડ્ઢં આહારેતિ ? અહે આહારેતિ ? તિરિયં આહારેતિ ?
૩. ગોયમા ! ઉડ્ઢં પિ આહારેતિ, અહે વિ આહારેતિ,  
તિરિયં પિ આહારેતિ ।
૫. જાઈં ભંતે ! ઉડ્ઢં પિ આહારેતિ, અહે વિ આહારેતિ,  
તિરિયં પિ આહારેતિ,  
તાઈં કિં આઈં આહારેતિ ? મજ્ઞે આહારેતિ ?  
પજ્જવસાણે આહારેતિ ?
૩. ગોયમા ! આઈં પિ આહારેતિ, મજ્ઞે વિ આહારેતિ,  
પજ્જવસાણે વિ આહારેતિ ।
૫. જાઈં ભંતે ! આઈં પિ આહારેતિ, મજ્ઞે વિ આહારેતિ,  
પજ્જવસાણે વિ આહારેતિ

૩. ગૌતમ ! તે સ્પર્શ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે,  
સ્પર્શ રહિત પુદ્ગલોનો આહાર કરતા નથી.
- પ્ર. ભંતે ! જે સ્પર્શ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે  
તો શું અવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે કે  
અનવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે અવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરે  
છે, અનવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરતા નથી.
- પ્ર. ભંતે ! તે અવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે  
તો શું અનન્તરાવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરે  
છે કે પરંપરાવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે અનન્તરાવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે પણ પરંપરાવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર  
કરતા નથી.
- પ્ર. ભંતે ! તે અનન્તરાવગાઢ પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે,  
તો શું સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે કે બાદર  
પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે સૂક્ષ્મ પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે  
છે અને બાદર પુદ્ગલોનો પણ આહાર કરે છે.
- પ્ર. ભંતે ! જે સૂક્ષ્મ અને બાદર પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે તો શું ઉર્ધ્વદિશામાં સ્થિત પુદ્ગલોનો  
આહાર કરે છે, અધો દિશા કે તિરછી દિશામાં  
સ્થિત પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે (સૂક્ષ્મ અને બાદર) ઉર્ધ્વદિશામાં,  
અધોદિશામાં અને તિરછી દિશામાં સ્થિત  
પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.
- પ્ર. ભંતે ! જે ઉર્ધ્વ, અધો અને તિરછી દિશામાં  
સ્થિત પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે.  
તો શું પ્રારંભનો આહાર કરે છે ? મધ્યનો  
આહાર કરે છે કે અન્તનો આહાર કરે છે ?
૩. ગૌતમ ! તે એના પ્રારંભનો પણ આહાર કરે  
છે, મધ્યનો પણ આહાર કરે છે અને અંતનો  
પણ આહાર કરે છે.
- પ્ર. ભંતે ! જે પુદ્ગલોનો આદિ મધ્ય અને અંતમાં  
આહાર કરે છે.

તાઈં કિં સવિસં આહારેતિ ? અવિસં આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! સવિસં આહારેતિ, ણો અવિસં આહારેતિ ।

૫. જાઈં ભંતે ! સવિસં આહારેતિ,  
તાઈં કિં આણુપુલ્લિં આહારેતિ ? અણાણુપુલ્લિં  
આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! આણુપુલ્લિં આહારેતિ, ણો અણાણુપુલ્લિં  
આહારેતિ ।

૫. જાઈં ભંતે ! આણુપુલ્લિં આહારેતિ,

તાઈં કિં તિદિસિં આહારેતિ -જાવ- છદ્દિસિં  
આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! ણિયમા છદ્દિસિં આહારેતિ ।

ઓસણ્ણકારણં પડુચ્ચ-

વણ્ણઓ-કાલ-નીલાઈં,

ગંધઓ-દુલ્લિભિગંધાઈં,

રસઓ-તિત્તરસ કહુયાઈં

ફાસઓ-કક્કહ-ગરુય-સીય-લુક્કહાઈં

તેસિં પોરાણે વણ્ણગુણે, ગંધગુણે, રસગુણે, ફાસગુણે,  
વિપ્પરિણામહત્તા, પરિપીલહત્તા, પરિસાહહત્તા,  
પરિવિહ્વંસહત્તા,

અણ્ણે અપુલ્લે વણ્ણગુણે, ગંધગુણે, રસગુણે, ફાસગુણે,  
ઉપ્પાણ્ણતા, આયસરીરખેત્તોગાઢેપોગલ્લે સવ્વણ્ણયાણ્ણ  
આહારેતિ ।

૫. (૪) ણેરહયા ણં ભંતે ! સવ્વઓ આહારેતિ ?  
સવ્વઓ પરિણામંતિ ?

સવ્વઓ ઊસમંતિ, સવ્વઓ ણીસમંતિ ?

અભિક્કખણં આહારેતિ ? અભિક્કખણં પરિણામંતિ ?

તો. શું તેના સ્વવિષયક (સ્પર્શ અવગાહ અને  
અનન્તરાવગાહ) પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે કે  
અવિષયક (અવિષયભૂત) પુદ્ગલોનો આહાર  
કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સ્વવિષયક (પોતાના-વિષયભૂત)  
પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે, પરંતુ અવિષયક  
પુદ્ગલોનો આહાર કરતા નથી.

૫. ભંતે ! જે સ્વવિષયક પુદ્ગલોનો આહાર કરે છે  
શું તો આનુપૂર્વીથી આહાર કરે છે કે અનાનુપૂર્વીથી  
આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે આનુપૂર્વીથી આહાર કરે છે  
અનાનુપૂર્વીથી આહાર કરતા નથી.

૫. ભંતે ! જે પુદ્ગલોનો આનુપૂર્વીથી આહાર કરે  
છે તો

શું ત્રણ દિશાઓથી આહાર કરે છે -યાવત્-  
છએ દિશાઓથી આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તેઓ પુદ્ગલોનો નિયમથી છએ  
દિશાઓથી આહાર કરે છે.

વિવિધ કારણોની અપેક્ષાએ -

જે વર્ણથી કાળા, લીલા,

ગંધથી દુર્ગંધવાળા,

રસથી તીખા અને કડવાં રસવાળા,

સ્પર્શથી કર્કશ, ગુરુ, ઠંડા (ઉષ્ણ) અને રુક્ષ  
સ્પર્શવાળા છે.

તે જુનાં (પહેલાનાં) વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ  
અને સ્પર્શગુણવાળાને વિપરિણમન, પરિપીડન,  
પરિશાટન અને પરિવિહ્વંશ કરીને.

બીજા અપૂર્વ (નવા) વર્ણગુણ, ગંધગુણ, રસગુણ  
અને સ્પર્શગુણને ઉત્પન્ન કરીને પોતાના શરીર  
ક્ષેત્રમાં અવગાહન કરેલ પુદ્ગલોનો પૂર્ણરુપથી  
આહાર કરે છે.

૫. (૪) ભંતે ! શું નારકી સંપૂર્ણ આહાર કરે છે ?  
પૂર્ણરુપેણ પરિણત કરે છે ?

સંપૂર્ણ ઉચ્ચવાસ અને સંપૂર્ણ નિઃશ્વાસ લે છે ?  
વારંવાર આહાર કરે છે ? વારંવાર પરિણત  
કરે છે ?

અભિક્ષણં ઋસસંતિ, અભિક્ષણં ણીસસંતિ ?

આહચ્ચ આહારેતિ, આહચ્ચ પરિણામંતિ ?

આહચ્ચ ઋસસંતિ, આહચ્ચ ણીસસંતિ?

૩. હંતા, ગોયમા ! ણેરહયા સવ્વઓ આહારેતિ -જાવ- આહચ્ચ ણીસસંતિ ।

૫. (૫) ણેરહયા ણં ભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણે ગેણ્હંતિ, તે ણં તેસિં પોગ્ગલાણં સેયાલંસિ કહ્મભાગં આહારેતિ, કહ્મભાગં આસાણંતિ ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જહ્મભાગં આહારેતિ, અણંતભાગં આસાણંતિ ।

૫. (૬) ણેરહયા ણં ભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણે ગેણ્હંતિ, તે કિં સવ્વે આહારેતિ, ણો સવ્વે આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! તે સવ્વે અપરિસેસિણે આહારેતિ ।

૫. (૭) ણેરહયાણં ભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણે ગેણ્હંતિ, તે ણં તેસિં પોગ્ગલા કીસત્તાણે ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ?

૩. ગોયમા ! સોહંદિયત્તાણે -જાવ- ફાસિંદિયત્તાણે અણિટ્ઠત્તાણે, અકંતત્તાણે, અપ્પિયત્તાણે, અસુભત્તાણે, અમણ્ણત્તાણે, અમણામત્તાણે, અણિચ્છિયત્તાણે, અભિજ્જિયત્તાણે, અહત્તાણે, ણો ઉહ્મત્તાણે, દુક્ખત્તાણે, ણો સુહત્તાણે તે તેમિં ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ-પ. ૨૮, ૩. ૧, સુ. ૧૭૯૫-૧૮૦૫

૧૭. ભવણવાસીસુ આહારટ્ઠિઆહારસત્તગં-

૫. દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારા ણં ભંતે ! આહારટ્ઠી ?

૩. હંતા, ગોયમા ! આહારટ્ઠી ।

૧. પળ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૯

૫. નેરહયા ણં ભંતે ! આહારટ્ઠી ?

૩. જહા પળ્ણવળ્ણાણે પઢમણે આહાર ઉદ્દેસણે તહા ભાણિયવ્વં ।

ગાહા- ઠિહ્મ ઉસ્સામાહારે કિં વા, આહારેતિ સવ્વઓ વા ત્વિ ।

કહ્મભાગં સવ્વણિ વ કીસં વ ભુજ્જો પરિણમંતિ ॥

વારંવાર ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ લે છે ?

અથવા ક્યારેક આહાર કરે છે ? ક્યારેક પરિણત કરે છે ?

ક્યારેક ઉચ્છ્વાસ અને નિઃશ્વાસ લે છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! નારકી બધેથી આહાર કરે છે -યાવત્- કદાચ નિઃશ્વાસ લે છે.

૫. (૫) ભંતે ! નારકી જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં પ્રહણ કરે છે. તે પુદ્ગલોને આગામી કાળમાં કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે કેટલા ભાગનો આસ્વાદન કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે અસંખ્યાતમાં ભાગનો આહાર કરે છે અને અનન્તમાં ભાગનો આસ્વાદન કરે છે.

૫. (૬) ભંતે ! નારકી જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં પ્રહણ કરે છે.

શું તે સંપૂર્ણ આહાર કરી લે છે કે સંપૂર્ણ આહાર કરતો નથી ?

૩. ગૌતમ ! તે બધાવ્યાં વગર સંપૂર્ણ આહાર કરે છે.

૫. (૭) ભંતે ! નારકી જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં પ્રહણ કરે છે. તે એ પુદ્ગલોને વારંવાર કયા રુપમાં પરિણત કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે એ પુદ્ગલોને શ્રોત્રેન્દ્રિયના રુપમાં -યાવત્- સ્પર્શેન્દ્રિયના રુપમાં, અનિષ્ટ રુપથી, અકાંત રુપથી, અપ્રિય રુપથી, અશુભ રુપથી, અમનોજ્ઞ રુપથી, અમનામ રુપથી, અનિચ્છિત રુપથી, અનભિલપિત રુપથી, હીન રુપથી, ઉંચા રુપથી નહિ, દુઃખ રુપથી, સુખ રુપથી નહિ આમ સર્વત્ર વારંવાર પરિણમન કરે છે.

૧૭. ભવનવાસીઓમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર :

૫. દં. ૨-૧૧. ભંતે ! શું અસુરકુમાર આહારાર્થી હોય છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! તે આહારાર્થી હોય છે.

- વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬ (૧-૩)

एवं जहा णेरइयाणं तथा असुरकुमाराण वि भाणियव्वं  
-जाव- ते तेसिं भुज्जो-भुज्जो परिणमंति ।

તત્થ ણં જે મે આભોગણિવ્વત્તિણ ।

સે ણં જહણ્ણેણં ચત્થભત્તસ્સ

उक्कोसेणं साइरेगस्स वाससहसस्स आहारट्ठे  
समुप्पज्जइ ।

ओसण्णकारणं पडुच्च-

वण्णओ-हालिद्द-सुक्किलाइं

गंधओ- सुद्धिगंधाइं,

रसओ- अंबिल-महुराइं

फासओ- मउय-लहुय-णिद्धुण्हाइं ।

તેસિં પોરાણે વણ્ણાઇગુણે સોઈંદિયત્તાણ -જાવ-  
ફાસિંદિયત્તાણ,

इट्ठत्ताए, कंतत्ताए, पियत्ताए, सुभत्ताए, मणुण्णत्ताए,  
मणामत्ताए, इच्छियत्ताए, अभिज्जियत्ताए,

उड्ढत्ताए णो अहत्ताए सुहत्ताए णो दुहत्ताए ते तेसिं  
भुज्जो-भुज्जो परिणमंति ।

सेसं जहा णेरइयाणं

एवं -जाव- थणियकुमाराणं ।

णवरं-आभोगણિવ્વત્તિણ<sup>૧</sup> उक्कोसेणं दिवसपुहत्तस्स  
आहारट्ठे समुप्पज्जइ ।<sup>૨</sup>

- પણ્ણ. પ. ૨૮, ડ. ૧, સુ. ૧૮૦૬

૧૮. एगिंदिएसु आहारट्ठिआइदारसत्तगं-

પ. ૧. દં. ૧૨. પુઢવિકાઇયા ણં ભંતે ! આહારટ્ઠી ?

૩. હંતા, ગોયમા ! આહારટ્ઠી ।

પ. ૨. પુઢવિકાઇયા ણં ભંતે ! કેવઇકાલસ્સ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જઇ ?

૩. ગોયમા ! અણુસમયં અવિરહિણ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જઇ ।<sup>૩</sup>

૧. પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૯

૨. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૩ (૧૮)

૩. વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૬/૧, ૩

જેમ નારકીનું વર્ણન કર્યું તેવી જ રીતે  
અસુરકુમારો માટે તેના પુદ્ગલોનું વારંવાર  
પરિણમન થાય છે ત્યાં સુધી કહેવું જોઈએ.

તેમાંથી જે આત્મોગ્નિર્વર્તિત આહાર કરે છે.

તે આહારની અભિલાષા જઘન્ય ચતુર્થભક્ત,  
ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક સહસ્ત્રવર્ષ પછી ઉત્પન્ન  
થાય છે.

વિવિધતાની અપેક્ષાએ :

વર્ણથી : પીળો અને સફેદ,

ગંધથી : સુરભિગંધવાળા,

રસથી : ખાટો અને મીઠો,

સ્પર્શથી : મૃદુ, લઘુ, સ્નિગ્ધ અને ઉષ્ણ પુદ્ગલોનો  
આહાર કરે છે.

(આહાર કરેલ પૂર્વ પુદ્ગલોના) તે જુના વર્ણાદિ  
ગુણ શ્રોત્રેન્દ્રિય -આવત્- સ્પર્શેન્દ્રિયના રુપમાં,

ઈષ્ટ, કાંત, પ્રિય, શુભ, મનોહર, મનામ, ઈચ્છા  
અને અભિલષિત રુપમાં,

ઉચ્ચરુપમાં, હીન રુપમાં નહિં, સુખ રુપમાં,  
દુઃખરુપમાં નહિં. તે બધાનું વારંવાર પરિણમન  
કરે છે.

બાકીનું વર્ણન નારકીના સમાન જાણવું.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું.

વિશેષ : અહીં આત્મોગ્નિર્વર્તિત આહાર ઉત્કૃષ્ટ  
દિવસ-પૃથકત્વથી થાય છે.

૧૮. એકેન્દ્રિયમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર :

પ્ર. ૧. દં. ૧૨. ભંતે ! શું પૃથ્વીકાયિક જીવ આહારાર્થી  
હોય છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! તે આહારાર્થી હોય છે.

પ્ર. ૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવોને કેટલા સમયમાં  
આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! તેને પ્રતિસમય વિરહ વગર આહારની  
અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

(ખ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૬/૨-૫

પ. ૩. પુઢવિકાઢયા ણં ઢંતે ! કિમાહારમાહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! ંવં જહા ણેરઢયાણં -જાવ- ?

પ. તાઢં ઢંતે ! કઢ દિસિં આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! ણિવ્વાઘાણં છદ્દિદસિં, વાઘાયં પઢુચ્ચ સિય તિદિમં, સિય ચઢદિસિં, સિય પંચદિસિં ।

ણવરં-ઓસણ્ણકારણં ણ ઢવઢ,

વણ્ણઓ-કાલ-ણીલ-લોહિય-હાલિદ્દ-સુવિકલાઢં

ગંઘઓ- સુવ્ઢિગંઘ-દુવ્ઢિગંઘાઢં,

રસઓ- તિત્ત-કઢુય-કસાય-અંબિલ-મહુરાઢં,

ફાસઓ- કક્કવઢ-મઢય-ગરૂય-લહુય-સીય-ઢસિણ- ણિદ્ધ-લુક્કાઢં,

તેસિં ધોરાણે વણ્ણગુણે ।

૪. સેસં જહા ણેરઢયાણં -જાવ- આહચ્ચણીસસંતિ ।

પ. ૫. પુઢવિકાઢયા ણં ઢંતે ! જે ધોગ્ગલે આહારત્તાં ગેણ્ઢંતિ તેસિ ણં ઢંતે ! ધોગ્ગલાણં સેયાલંસિ કઢિઢાગં આહારેતિ, કઢિઢાગં આસાંતિ ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જઢિઢાગં આહારેતિ, અણંતઢાગં આસાંતિ ।

પ. ૬. પુઢવિકાઢયા ણં ઢંતે ! જે ધોગ્ગલે આહારત્તાં ગેણ્ઢંતિ, તે કિં સવ્વે આહારેતિ, ણો સવ્વે આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! તે સવ્વે અપરિસેસિં આહારેતિ ।

પ્ર. ૩. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કંઈ વસ્તુનો આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! આનું વર્ણન નારકીના વર્ણન પ્રમાણે જાણવું જોઈએ. -યાવત્-

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ કેટલી દિશાઓથી આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! જો વ્યાઘાત ન હોય તો તે છઠ્ઠે દિશાઓથી આહાર કરે છે. જો વ્યાઘાત હોય તો કદાચ ત્રણ દિશાઓથી, કદાચ ચાર દિશાઓથી અને કદાચ પાંચ દિશાઓથી સ્થિત દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.

વિશેષ : (પૃથ્વીકાયિકોના સંબંધમાં) વિવિધતા કહેવાતી નથી.

વર્ણથી : કૃષ્ણ, નીલ, રક્ત, પીત અને સફેદ.

ગંધથી : સુગંધ અને દુર્ગંધવાળા.

રસથી : તીખો, કડવો, કષાયેલો, ખાટો અને મીઠો.

સ્પર્શથી : કર્કશ, મૂઢુ, ગુરુ, લઘુ, ઠંડો, ગરમ, ચિકણો અને લુખો સ્પર્શવાળો (દ્રવ્યોનો આહાર કરે છે.)

તથા તેના (આહાર કરેલ પુદ્ગલ-દ્રવ્યોના) જુનાં વર્ણ આદિ ગુણ પરિવર્તિત થઈ જાય છે.

૪. બાકી બધાનું વર્ણન નારકીના પ્રમાણે કદાચ નિઃશ્વાસ લે છે ત્યાં સુધી જાણવાં જોઈએ.

પ્ર. ૫. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલોમાંથી ભવિષ્યકાળમાં કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે અને કેટલા ભાગનો આસ્વાદન કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે અસંખ્યાત ભાગનો આહાર કરે છે અને અનન્તમાં ભાગનો આસ્વાદન કરે છે.

પ્ર. ૬. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે શું બધાનો આહાર કરે છે કે બધાનો આહાર કરતા નથી ?

૩. ગૌતમ ! બચાવ્યા વગર તે બધાનો આહાર કરે છે.

૧. (ક) જીવા.પઢિ. ૧, સુ. ૧૩(૧૮)

(ખ) પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૧

(ગ) વિયા. સ. ૧, ઢ. ૧, સુ. ૬/૪

પ. ૭. પુઢવિકાઙયા ણં ંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણે ગેઢ્હંતિ,

તે ણં તેસિં પોગ્ગલા કીસત્તાણે ઢુજ્જો-ઢુજ્જો પરિણમંતિ ?

૩. ગોયમા ! ફાસિંદિયવેમાયત્તાણે ઢુજ્જો-ઢુજ્જો પરિણમંતિ ।

દં. ૧૩-૧૬. એવં -જાવ- વણસ્સઙ્કાઙયાણં<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૨૮, ૩. ૧, સુ. ૧૮૦૭-૧૮૧૩

૧૧. વિગલિંદિણસુ આહારટ્ઠિઆઙ્કારસત્તગં-

પ. દં. ૧૭-૧૯.૧. બેઙ્ઢિદિયા ણં ંતે ! આહારટ્ઠી ?

૩. હંતા, ગોયમા ! આહારટ્ઠી ।

પ. ૨. બેઙ્ઢિદિયા ણં ંતે ! કેવઙ્કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઙ્ક ?

૩. ગોયમા ! જહા ણેરઙ્કાઙયાણં ।

ણવરં-તત્થ ણં જે સે આઢોગણિવ્વત્તિણે સે ણં અસંખેજ્જસમઙ્કે અંતોમુહુત્તિણે વેમાયાણે આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઙ્ક ।<sup>૨</sup>

૩-૪. સેસં જહા પુઢવિક્કાઙયાણં -જાવ- આહવ્વ ણીસસંતિ,

ણવરં-ણિયમા છદ્દિસિં ।<sup>૩</sup>

પ. ૫. બેઙ્ઢિદિયા ણં ંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણે ગેઢ્હંતિ, તે ણં તેસિં પોગ્ગલાણં સેયાલંસિ કઙ્કાઙયાણં આહારેતિ, કઙ્કાઙયાણં આસાણંતિ ?

૩. ગોયમા ! એવં જહા ણેરઙ્કાઙયાણં ।

પ. ૬. બેઙ્ઢિદિયા ણં ંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાણે ગેઢ્હંતિ તે કિં સવ્વે આહારેતિ, ણો સવ્વે આહારેતિ ?

પ્ર. ૭. ંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે.

તે પુદ્ગલ (પૃથ્વીકાયિકોમાં) કયા રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! (તે પુદ્ગલ) વિષમ માત્રાથી સ્પર્શેન્દ્રિયના રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે.

દં. ૧૩-૧૬. આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિકો સુધી સમજી લેવું જોઈએ.

૧૮. વિકલેન્દ્રિયોમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર :

પ્ર. દં. ૧૭-૧૯. ૧. ંતે ! શું બેઙ્ઢિન્દ્રિય જીવ આહારાર્થી હોય છે ?

૩. હા, ગૌતમ ! તે આહારાર્થી હોય છે.

પ્ર. ૨. ંતે ! બેઙ્ઢિન્દ્રિય જીવોને કેટલા સમયમાં આહારની અભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આનું વર્ણન નારકીના પ્રમાણે જાણવું.

વિશેષ : તેમાં જે આભોગનિર્વર્તિત આહાર છે તે આહારની અભિલાષા અસંખ્યાત-સમયનાં અન્તર્મુહૂર્તમાં વિમાત્રાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

૩-૪. શેષ વર્ણન પૃથ્વીકાયિકોના પ્રમાણે કદાચ નિઃશ્વાસ લે છે ત્યાં સુધી જાણવું.

વિશેષ : તે નિયમથી છએ દિશાઓથી આહાર લે છે.

પ્ર. ૫. ંતે ! બેઙ્ઢિન્દ્રિય જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલોમાંથી ભવિષ્યકાળમાં કેટલા ભાગનો આહાર કરે છે અને કેટલા ભાગનો આસ્વાદન કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! આ વિષયમાં નારકીના પ્રમાણે જાણવું.

પ્ર. ૬. ંતે ! બેઙ્ઢિન્દ્રિય જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે. શું તે એ બધાનો આહાર કરે છે કે બધાનો આહાર કરતા નથી ?

૧. (ક) બાયરઆઙ્કાઙયા-આહારો નિયમા છદ્દિસિં ।

(ખ) પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૯

(ઘ) વિયા. સ. ૧૧, ૩. ૧, સુ. ૪૦

૨. (ક) પણ્ણ. પ. ૩૪, સુ. ૨૦૩૯

૩. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૮

- જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૪, ૧૫-૨૬

(ગ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૧૨ (૪-૫)

(ઙ) વિયા. સ. ૧૧, ૩. ૨-૮

(ચ) વિયા. સ. ૧, ૩. ૧, સુ. ૬/૧૭, ૨-૩



૩. ગોયમા ! વેઈદિયાણં દુવિહે આહારે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. લોમાહારે ય, ૨. પક્ષ્વેવાહારે ય ।

જે પોગ્ગલે લોમાહારત્તાએ ગેળ્હંતિ તે સવ્વે અપરિસેસે આહારેતિ, જે પોગ્ગલે પક્ષ્વેવાહારત્તાએ ગેળ્હંતિ તેસિં અસંખ્વેજ્જહાગમાહારેતિ, પેગાઈં ચ પં ભાગસહસ્સાઈં અફાસાહજ્જમાણાણં, અણાસાહજ્જમાણાણં વિહ્દંસમાગચ્છંતિ ।

પ. એસિ પં ભંતે ! પોગ્ગલાણં અણાસાહજ્જમાણાણં અફાસાહજ્જમાણાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા પોગ્ગલા અણાસાહજ્જમાણા, ૨. અફાસાહજ્જમાણા અણંતગુણા ।

પ. ૭. વેઈદિયા પં ભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાએ ગેળ્હંતિ તે પં તેસિં પોગ્ગલા કીસત્તાએ ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ?

૩. ગોયમા ! જિભ્ભિંદિય-ફાસિંદિયવેમાયત્તાએ તે તેસિં ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ।<sup>૧</sup>

એવં -જાવ- ચરિંદિયા ।

ળવરે-પેગાઈં ચ પં ભાગસહસ્સાઈં અણાઘાહજ્જમાણાઈં અફાસાહજ્જમાણાઈં અણાસાહજ્જમાણાઈં વિ વિહ્દંસમાગચ્છંતિ ।

પ. એસિ પં ભંતે ! પોગ્ગલાણં અણાઘાહજ્જમાણાણં અણાસાહજ્જમાણાણં અફાસાહજ્જમાણાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા પોગ્ગલા અણાઘાહજ્જમાણા, ૨. અણાસાહજ્જમાણા અણંતગુણા, ૩. અફાસા-હજ્જમાણા અણંતગુણા ।

પ. દં. ૧૮. તેઈદિયા પં ભંતે ! જે પોગ્ગલા આહારત્તાએ ગેળ્હંતિ તે પં તેસિં પોગ્ગલા કીસત્તાએ ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ?

૩. ગૌતમ ! બેઈન્દ્રિય જીવોના આહાર બે પ્રકારના કલા છે, જેમકે-

૧. લોમાહાર, ૨. પ્રક્ષેપાહાર.

તે જે પુદ્ગલોને લોમાહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે એ બધાનો સમગ્ર રુપથી આહાર કરે છે. જે પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપાહાર રુપમાં ગ્રહણ કરે છે એમાંથી અસંખ્યાતમાં ભાગનો જ આહાર કરે છે, તેના અનેક સહસ્ત્રભાગ એમ જ વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થઈ જાય છે, તેનો અંદર-બહાર સ્પર્શ થતો નથી અને તેનો આસ્વાદન પણ થતો નથી.

પ્ર. ભંતે ! આ પૂર્વોક્ત પ્રક્ષેપાહાર પુદ્ગલોમાંથી આસ્વાદન ન કરેલ તથા સ્પર્શ ન થયેલ પુદ્ગલોમાં કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! સર્વથી અલ્પ આસ્વાદન ન કરેલ પુદ્ગલ છે. ૨. (તેનાથી) અનન્તગુણા (પુદ્ગલ) અસ્પર્શ છે.

પ્ર. ૭. ભંતે ! બેઈન્દ્રિય જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે, તે પુદ્ગલ ક્યા ક્યા રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પુદ્ગલ રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાના રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે.

આ પ્રમાણે ચરિન્દ્રિય સુધી કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : તેના (ત્રેઈન્દ્રિય, ચરિન્દ્રિય) દ્વારા પ્રક્ષેપાહાર રુપમાં ગૃહીત પુદ્ગલોના અનેક સહસ્ત્રભાગ અનાધ્રાયમાન (આદર રહિત), અસ્પૃશ્યમાન (અડયા વગર) અનાસ્વાદ્યમાન (સ્વાદ લીધાવગર) જ વિધ્વંસને પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્ર. ભંતે ! આ અનાધ્રાયમાન, અસ્પૃશ્યમાન અને અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલોમાંથી કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! (૧) અનાધ્રાયમાન પુદ્ગલ સર્વથી થોડા છે, (૨) (તેનાથી) અનાસ્વાદ્યમાન પુદ્ગલ અનંતગુણા છે. (૩) (તેનાથી) અસ્પૃશ્યમાન પુદ્ગલ પણ અનન્તગુણા છે.

પ્ર. દં. ૧૮. ભંતે ! ત્રેઈન્દ્રિય જીવ જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલ તેમાંથી ક્યા રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે ?

૩. ગોયમા ! ઘાણિંદિય-જિઢિંભદિય-ફાસિંદિય વેમાયત્તાએ તે તેસિં ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ।

દં. ૧૯. ચઝરિંદિયાણં ચક્ષિંદિય-ઘાણિંદિય-જિઢિંભદિય-ફાસિંદિયવેમાયત્તાએ તે તેસિં ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ,

સેસં જહા તેઈંદિયાણં ।

- પળ્ળ. પ. ૨૮, ડ. ૧, સુ. ૧૮૧૯-૧૮૨૩

૨૦. પંચેદિયતિરિક્ષાઈસુ આહારટિઠઆઈદારસત્તગં-

દં. ૨૦-૨૩. પંચેદિય-તિરિક્ષજોણિયા જહા તેઈંદિયા ।

ળવરં-તત્થ ણં જે સે આભોગણિવ્વત્તિએ

સે જહળ્ળેણં અંતોમુહુત્તસ્સ,

ઉક્કોસેણં છટ્ઠમ્મત્તસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ ।

પ. પંચેદિય-તિરિક્ષજોણિયા ણં ભંતે ! જે પોગ્ગલે આહારત્તાએ ગેળ્ળંતિ તે ણં તેસિં પોગ્ગલા કીસત્તાએ ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ?

૩. ગોયમા ! સોઈંદિય-ચક્ષિંદિય-ઘાણિંદિય-જિઢિંભદિય-ફાસિંદિયવેમાયત્તાએ ભુજ્જો-ભુજ્જો પરિણમંતિ ।

દં. ૨૧. મળ્ણસા એવં ચેવ ।

ળવરં-આભોગણિવ્વત્તિએ જહળ્ળેણં અંતોમુહુત્તસ્સ, ઉક્કોસેણં અટ્ઠમ્મત્તસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ ।

દં. ૨૨. વાળમંતરા જહા ણાગકુમારા ।

દં. ૨૩. એવં જોઈસિયા વિ ।

ળવરં- આભોગણિવ્વત્તિએ જહળ્ળેણં દિવસપુહત્તસ્સ, ઉક્કોસેણં દિવસપુહત્તસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઈ ।

- પળ્ળ. પ. ૨૮, ડ. ૧, સુ. ૧૮૨૪-૧૮૨૮

૨૧. વેમાણિય દેવેસુ આહારટિઠઆઈદારસત્તગં-

દં. ૨૪. એવં વેમાણિયા વિ ।

૩. ગૌતમ ! તે પુદ્ગલ ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી વારંવાર પરિણત થાય છે.

દં. ૧૯. ચઝરિંદ્રિય દ્વારા આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરેલ પુદ્ગલ ચક્ષુરેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય તેમજ સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાથી વારંવાર પરિણત થાય છે.

શેષ વર્ણન ત્રેઈંદ્રિયજીવોના પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

૨૦. પંચેન્દ્રિય તિર્યચાદિમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર :

દં. ૨૦-૨૩. પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોનું વર્ણન ત્રેઈંદ્રિય જીવોના પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

વિશેષ : તેમાં જો આભોગણિવર્તિત આહાર છે તે આહારની અભિલાષા તેને જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તથી અને ઉત્કૃષ્ટ છ ભક્તથી ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જે પુદ્ગલોને આહારના રુપમાં ગ્રહણ કરે છે તે પુદ્ગલ ક્યા-ક્યા રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! આહાર રુપમાં ગ્રહણ કરેલ તે પુદ્ગલ ઘ્રોત્રેન્દ્રિય, ચક્ષુરેન્દ્રિય, ઘ્રાણેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય અને સ્પર્શેન્દ્રિયની વિમાત્રાના રુપમાં વારંવાર પરિણત થાય છે.

દં. ૨૧. મનુષ્યોનું વર્ણન પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : તેથી આભોગણિવર્તિત આહારની અભિલાષા જઘન્ય અંતર્મુહૂર્તમાં થાય છે અને ઉત્કૃષ્ટ અઠમભક્ત (અષ્ટમભક્ત) વ્યતીત થયા પછી ઉત્પન્ન થાય છે.

દં. ૨૨. વાણવ્યંતર દેવોના આહાર-સંબંધી વર્ણન નાગકુમારોના પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

દં. ૨૩. આ પ્રમાણે જ્યોતિષ્ક દેવોનું પણ વર્ણન છે.

વિશેષ : તેને આભોગણિવર્તિત આહારની અભિલાષા જઘન્ય દિવસ-પૃથક્ત્વમાં અને ઉત્કૃષ્ટ પણ દિવસ-પૃથક્ત્વ (અનેક-દિવસ) માં ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૧. વૈમાનિક દેવોમાં આહારાર્થી આદિ સાત દ્વાર :

દં. ૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિક દેવોનું પણ આહાર સંબંધી વર્ણન કરવું જોઈએ.



૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરહં વાસસહસ્સાણં સાહરેગાણં  
આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોમેણં દસણં વાસસહસ્સાણં સાહરેગાણં આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૧</sup>

પ. ૬. ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દસણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોમેણં ચોદ્દસણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૨</sup>

પ. ૭. મહાસુક્કેણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચોદ્દસણં વાસસહસ્સાણં  
આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોમેણં સત્તરસણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૩</sup>

પ. ૮. સહસ્સારેણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તરસણં વાસસહસ્સાણં  
આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોમેણં અટ્ઠારસણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૪</sup>

પ. ૯. આણેણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠારસણં વાસસહસ્સાણં  
આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોમેણં ણ્ણવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૫</sup>

પ. ૧૦. પાણેણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે  
સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ન્યૂનાધિક સાત હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૃષ્ટ ન્યૂનાધિક દસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૬. ભંતે ! ભાતંક કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય  
પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દસ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૃષ્ટ ચૌદ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન  
થાય છે.

પ્ર. ૭. ભંતે ! મહાશુક કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય  
પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ચૌદ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૃષ્ટ સત્તર હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન  
થાય છે.

પ્ર. ૮. ભંતે ! સહસ્સાર કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય  
પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય સત્તર હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૃષ્ટ અઠાર હજાર વર્ષે આહારેચ્છા ઉત્પન્ન  
થાય છે.

પ્ર. ૯. ભંતે ! આનત કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય  
પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અઠાર હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૃષ્ટ ઓગણીસ હજાર વર્ષે આહારેચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૧૦. ભંતે ! પ્રાણત કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય  
પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૧. તેસિ ણં દેવાણં દસહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૦, સુ. ૨૪

૨. તેસિ ણં દેવાણં ચુદ્દસહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૭

૩. તેસિ ણં દેવાણં સત્તરસહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૨૦

૪. તેસિ ણં દેવાણં અટ્ઠારસ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૭

૫. તેસિ ણં દેવાણં ણ્ણવીસેહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૧૪

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગૂણવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ,  
ઉક્કોસેણં વીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।<sup>૧</sup>
૫. ૧૧. આરણેણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં વીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ,  
ઉક્કોસેણં એકવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।<sup>૨</sup>
૫. ૧૨. અચ્ચુણેણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ,  
ઉક્કોસેણં બાવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।<sup>૩</sup>
૫. ૧. હેદ્દિઠમહેદ્દિઠમગેવેજ્જગાણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં બાવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ,  
ઉક્કોસેણં તેવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।<sup>૪</sup>
૫. ૨. હેદ્દિઠમમજ્જિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ,
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તેવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ,  
ઉક્કોસેણં ચઠવીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।<sup>૫</sup>
૫. ૩. હેદ્દિઠમઊવરિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવહ્કાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણ્ણીસ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૂષ્ટ વીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.
૫. ૧૧. ભંતે ! આરણ કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?  
ગૌતમ ! જઘન્ય વીસ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૂષ્ટ એકવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.
૫. ૧૨. ભંતે ! અચ્ચુત કલ્પમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?  
ગૌતમ ! જઘન્ય એકવીસ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૂષ્ટ બાવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.
૫. ૧. ભંતે ! અધસ્તન- અધસ્તન ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?  
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય બાવીસ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૂષ્ટ ત્રેવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.
૫. ૨. ભંતે ! અધસ્તન-મધ્યમ ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?  
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રેવીસ હજાર વર્ષે,  
ઉત્કૂષ્ટ ચોવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.
૫. ૩. ભંતે ! અધસ્તન - ઉપરિમ ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૧. તેસિ ણં દેવાણં વીસેહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।  
૨. તેસિ ણં દેવાણં એકવીસેહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।  
૩. તેસિ ણં દેવાણં બાવીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।  
૪. તેસિ ણં દેવાણં તેવીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।  
૫. તેસિ ણં દેવાણં ચઠવીસ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિ ।

- સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૬  
- સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૧૩  
- સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૬  
- સમ. સમ. ૨૩, સુ. ૧૨  
- સમ. સમ. ૨૪ સુ. ૧૪

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ચડવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ,  
ઉક્કોસેણં પળવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।<sup>૧</sup>

પ. ૪. મજ્ઝિમહેટ્ઠિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં પળવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ,  
ઉક્કોમેણં છઠ્ઠીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।<sup>૨</sup>

પ. ૫. મજ્ઝિમમજ્ઝિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં છઠ્ઠીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ,  
ઉક્કોસેણં સત્તાવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।<sup>૩</sup>

પ. ૬. મજ્ઝિમઉવરિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં સત્તાવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ,  
ઉક્કોમેણં અટ્ઠાવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।<sup>૪</sup>

પ. ૭. ઉવરિમહેટ્ઠિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવડકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અટ્ઠાવીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ?  
ઉક્કોસેણં એગૂણતીસાણં વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।<sup>૫</sup>

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ચોવીસ હજાર વર્ષે,

ઉત્કૃષ્ટ પચ્ચીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૪. ભંતે ! મધ્યમ - અધસ્તન ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય પચ્ચીસ હજાર વર્ષે,

ઉત્કૃષ્ટ છવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૫. ભંતે ! મધ્યમ-મધ્યમ ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય છવીસ હજાર વર્ષે,

ઉત્કૃષ્ટ સત્યાવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૬. ભંતે ! મધ્યમ-ઉપરિમ ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય સત્યાવીસ હજાર વર્ષે,

ઉત્કૃષ્ટ અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૭. ભંતે ! ઉપરિમ - અધસ્તન ત્રૈવેયકોમાં કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અઠ્યાવીસ હજાર વર્ષે,

ઉત્કૃષ્ટ ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧. તેસિ ણં દેવાણં પળવીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।

- સમ. સમ. ૨૫, સુ. ૧૭

૨. તેસિ ણં દેવાણં છઠ્ઠીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।

- સમ. સમ. ૨૬, સુ. ૧૦

૩. તેસિ ણં દેવાણં સત્તાવીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।

- સમ. સમ. ૨૭, સુ. ૧૪

૪. તેસિ ણં દેવાણં અટ્ઠાવીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।

- સમ. સમ. ૨૮, સુ. ૧૩

૫. તેસિ ણં દેવાણં એગૂણતીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જઇ ।

- સમ. સમ. ૨૯, સુ. ૧૭

પ. ૮. ઉવરિમમજ્જિમાણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એગૂણતીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોસેણં તીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૧</sup>

પ. ૯. ઉવરિમઉવરિમગેવેજ્જગાણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં તીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોસેણં એકકત્તીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૨</sup>

પ. ૧-૪. વિજય-વેજયંત-જયન્ત-અપરાજિયાણં ભંતે ! દેવાણં કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકકત્તીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ,  
ઉક્કોસેણં તેત્તીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।<sup>૩</sup>

પ. ૫. સવ્વટ્ઠસિદ્ધગ દેવાણં ભંતે ! કેવલકાલસ્સ આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ?

૩. ગોયમા ! અજહણ્ણમણુક્કોસેણં તેત્તીસાએ વાસસહસ્સાણં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- પણ્ણ. પ. ૨૮, ૩. ૧, સુ. ૧૮૨૯-૧૮૫૨

૨૨. વિસિટ્ઠ વિમાણવાસીદેવાણં આહારટ્ઠે પરુવણં -

૧. જેદેવા સાગરં સુસાગરં સાગરકંતં ભવં મણુ માણુસોત્તરં લોગહિયં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં એગસ્સ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ । - સમ. સમ. ૧, સુ. ૪૪, ૪૬

પ્ર. ૮. ભંતે ! ઉપરિમ- મધ્યમ ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ઓગણત્રીસ હજાર વર્ષે, ઉત્કૃષ્ટ ત્રીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૯. ભંતે ! ઉપરિમ- ઉપરિમ ત્રૈવેયકોમાં દેવોને કેટલા સમય પછી આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય ત્રીસ હજાર વર્ષે, ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૧ થી ૪. ભંતે ! વિજય, વૈજયન્ત, જયંત અને અપરાજીત દેવોને કેટલા સમયમાં આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એકત્રીસ હજાર વર્ષે, ઉત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષે આહારાભિલાષા ઉત્પન્ન થાય છે.

પ્ર. ૫. ભંતે ! સર્વાર્થસિદ્ધ દેવોને કેટલા સમયમાં આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે ?

૩. ગૌતમ ! અજઘન્ય - અનુત્કૃષ્ટ તેત્રીસ હજાર વર્ષે આહારની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૨. વિશિષ્ટ વિમાનવાસી દેવોની આહાર ઈચ્છાની પ્રરુપણા :

૧. જે દેવ સાગર, સૂસાગર, સાગરકંત, ભવ, મનુ, માનુષોત્તર અને લોકહિત વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને એક હજાર વર્ષ પછી ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧. તેસિ ણં દેવાણં તીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૩૦, સુ. ૧૫

૨. તેસિ ણં દેવાણં એકકત્તીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૩૧, સુ. ૧૩

૩. (ક) તેસિ ણં દેવાણં બત્તીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૩૨, સુ. ૧૩

(ખ) સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૧૩

૨. જે દેવા સુભં સુભકંતં સુભવણં સુભગંધં સુભલેસં સુભફાસં સોહમ્મવડેસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા- તેસિ ણં દેવાણં દોહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૨, સુ. ૨૦, ૨૨

૩. જે દેવા આભંકરં, પભંકરં, આભંકર-પભંકરં ચંદં ચંદાવત્તં ચંદપ્પભં ચંદકંતં ચંદવણં ચંદલેસં ચંદજ્જયં ચંદસિંગં ચંદસિટ્ઠં ચંદકૂડં ચંદુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં તિહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૩, સુ. ૨૧, ૨૩

૪. જે દેવા કિટ્ઠિં સુકિટ્ઠિં કિટ્ઠિયાવત્તં કિટ્ઠિપ્પભં કિટ્ઠિકંતં કિટ્ઠિવણં કિટ્ઠિલેસં કિટ્ઠિજ્જયં કિટ્ઠિસિંગં કિટ્ઠિસિટ્ઠં કિટ્ઠિકૂડં કિટ્ઠુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં ચહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૪, સુ. ૧૫, ૧૭

૫. જે દેવા વાયં સુવાયં વાતાવત્તં વાતપ્પભં વાતકંતં વાતવણં વાતલેસં વાતજ્જયં વાતસિંગં વાતસિટ્ઠં વાતકૂડં વાતુત્તરવડેસગં

સૂરં સુસૂરં સૂરાવત્તં સૂરપ્પભં સૂરકંતં સૂરવણં સૂરલેસં સૂરજ્જયં સૂરસિંગં સૂરસિટ્ઠં સૂરકૂડં સૂરુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં પંચહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૫, સુ. ૧૯, ૨૧

૬. જે દેવા સયંભુ સયંભુરમણં ઘોસં સુઘોસં મહાઘોસં કિટ્ઠિઘોસં વીરં સુવીરં વીરગતં વીરસેણિયં વીરાવત્તં વીરપ્પભં વીરકંતં વીરવણં વીરલેસં વીરજ્જયં વીરસિંગં વીરસિટ્ઠં વીરકૂડં વીરુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવતાએ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં છહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૬, સુ. ૧૪, ૧૬

૨. જે દેવ શુભ, શુભકાંત, શુભવર્ણ, શુભગંધ, શુભલેશ્યા, શુભસ્પર્શ અને સૌંધર્માવતંસક, વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે દેવોને બે હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૩. જે દેવ આભંકર, પ્રભંકર, આભંકર-પ્રભંકર, ચંદ્ર, ચંદ્રાવર્ત, ચંદ્રપ્રભ, ચંદ્રકાંત, ચંદ્રવર્ણ, ચંદ્રલેશ્યા, ચંદ્રધ્વજ, ચંદ્રશ્રૃંગ, ચંદ્રસૃષ્ટ, ચંદ્રકૂટ અને ચંદ્રોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને ત્રણ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૪. જે દેવ કૃષ્ટિ, સુકૃષ્ટિ, કૃષ્ટિકાવર્ત, કૃષ્ટિપ્રભ, કૃષ્ટિકાંત, કૃષ્ટિવર્ણ, કૃષ્ટિલેશ્યા, કૃષ્ટિધ્વજ, કૃષ્ટિશ્રૃંગ, કૃષ્ટિસૃષ્ટ, કૃષ્ટિકૂટ અને કૃષ્ટ્યુત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને ચાર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૫. જે દેવ વાત, સુવાત, વાતાવર્ત, વાતપ્રભ, વાતકાંત, વાતવર્ણ, વાતલેશ્યા, વાતધ્વજ, વાતશ્રૃંગ, વાતસૃષ્ટ, વાતકૂટ અને વાતોત્તરાવતંસક તથા

સૂર, સુસૂર, સૂરાવર્ત, સૂરપ્રભ, સૂરકાંત, સૂરવર્ણ, સૂરલેશ્યા, સૂરધ્વજ, સૂરશ્રૃંગ, સૂરસૃષ્ટ, સૂરકૂટ અને સૂરોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને પાંચ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૬. જે દેવ સ્વયંભૂ, સ્વયંભૂરમણ, ઘોસ, સુઘોસ, મહાઘોસ, કૃષ્ટિઘોષ, વીર, સુવીર, વીરગત, વીરશ્રેણિક, વીરાવર્ત, વીરપ્રભ, વીરકાંત, વીરવર્ણ, વીરલેશ્યા, વીરધ્વજ, વીરશ્રૃંગ, વીરસૃષ્ટ, વીરકૂટ અને વીરોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને છ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.



૭. જે દેવા મમં સમપ્પભં મહાપભં પભાસં ભાસુરં વિમલં કંચણકૂડં મણંકુમારવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં મત્તહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ।

- મમ. સમ. ૭, સુ. ૨૦, ૨૨

૮. જે દેવા અચ્ચિં અચ્ચિમાલિં વડરોચણં પભંકરં ચંદાભં સુરાભં સુપડટ્ઠાભં અગ્ગિચ્ચાભં રિટ્ઠાભં અરૂણાભં અરૂણુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા -

તેમિ ણં દેવાણં અટ્ઠહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ।

- મમ. સમ. ૮, સુ. ૧૫, ૧૭

૯. જે દેવા પમ્હં સુપમ્હં પમ્હાવત્તં પમ્હપ્પહં પમ્હકંતં પમ્હવણ્ણં પમ્હલેસં પમ્હજ્જયં પમ્હસિંગં પમ્હસિટ્ઠં પમ્હકૂડં પમ્હુત્તરવડેસગં,

મુજ્જં મુમુજ્જં મુજ્જાવત્તં મુજ્જપભં મુજ્જકંતં મુજ્જવણ્ણં મુજ્જલેસં મુજ્જજ્જયં મુજ્જસિંગં મુજ્જસિટ્ઠં મુજ્જકૂડં મુજ્જુત્તરવડેસગં,

રૂહલ્લં રૂહલ્લાવત્તં રૂહલ્લપ્પભં રૂહલ્લકંતં રૂહલ્લવણ્ણં રૂહલ્લલેસં રૂહલ્લુજ્જયં, રૂહલ્લસિંગં રૂહલ્લસિટ્ઠં રૂહલ્લકૂડં રૂહલ્લુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં નવહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ ।

- મમ. સમ. ૯, સુ. ૧૭, ૧૯

૧૦. જે દેવા ઘોસં સુઘોસં મહાઘોસં નંદિઘોસં સુસરં મણોરમં રમ્મં રમ્મગં રમ્મણિજ્જં મંગલાવત્તં વંભલોગવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા,

તેસિ ણં દેવાણં દસહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે સમુપ્પજ્જહ । - મમ. સમ. ૧૦, સુ. ૨૨, ૨૪

૧૧. જે દેવા વંભં સુવંભં વંભાવત્તં વંભપ્પભં વંભકંતં વંભવણ્ણં વંભલેસં વંભજ્જયં વંભસિંગં વંભસિટ્ઠં વંભકૂડં વંભુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા -

૭. જે દેવ સમ, સમપ્રભ, મહાપ્રભ, પ્રભાસ, ભાસુર, વિમલ, કાંચનકૂટ અને સનત્કુમારાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને સાત હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૮. જે દેવ અર્ચિ, અર્ચિમાલી, વૈરોચન, પ્રભંકર, ચંદ્રાભ, સુરાભ, સુપ્રતિષ્ઠાભ, અગ્ન્યર્ચાભ, રિષ્ટાભ, અરુણાભ અને અરુણોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને આઠ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૯. જે દેવ પક્ષ, સુપક્ષ, પક્ષાવર્ત, પક્ષપ્રભ, પક્ષકાંત, પક્ષવર્ણ, પક્ષલેશ્યા, પક્ષધ્વજ, પક્ષશ્રૃંગ, પક્ષસૃષ્ટ, પક્ષકૂટ, પક્ષોત્તરાવતંસક તથા,

સૂર્ય, સુસૂર્ય, સૂર્યાવર્ત, સૂર્યપ્રભ, સૂર્યકાંત, સૂર્યવર્ણ, સૂર્યલેશ્યા, સૂર્યધ્વજ, સૂર્યશ્રૃંગ, સૂર્યસૃષ્ટ, સૂર્યકૂટ અને સૂર્યોત્તરાવતંસક તથા-

રુચિર, રુચિરાવર્ત, રુચિરપ્રભ, રુચિરકાંત, રુચિરવર્ણ, રુચિરલેશ્યા, રુચિરધ્વજ, રુચિરશ્રૃંગ, રુચિરસૃષ્ટ, રુચિરકૂટ અને રુચિરોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને નવ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૦. જે દેવ ઘોષ, સુઘોષ, મહાઘોષ, નંદીઘોષ, સુસ્વર, મનોરમ, રમ્ય, રમ્યક, રમણીય, મંગલાવર્ત અને બ્રહ્મલોકાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને દસ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૧. જે દેવ બ્રહ્મ, સુબ્રહ્મ, બ્રહ્માવર્ત, બ્રહ્મપ્રભ, બ્રહ્મકાંત, બ્રહ્મવર્ણ, બ્રહ્મલેશ્યા, બ્રહ્મધ્વજ, બ્રહ્મશ્રૃંગ, બ્રહ્મસૃષ્ટ, બ્રહ્મકૂટ અને બ્રહ્મોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે,

તેમિ ણં દેવાણં એકારમ્ણહં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૧, સુ. ૧૩, ૧૫

૧૦. જે દેવા મહિંદં મહિંદજ્જયં કંબુ કંબુમ્મીવં પુખં સુપુખં  
મહાપુખં પુહં સુપુહં મહાપુહં નરિંદં નરિંદકંતં  
નરિંદુત્તરવહેમગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં વારમ્ણિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૨, સુ. ૧૭, ૧૯

૧૩. જે દેવા વજ્જં સુવજ્જં વજ્જાવત્તં વજ્જપ્પભં વજ્જકંતં  
વજ્જવણ્ણં વજ્જલેસં વજ્જજ્જયં વજ્જસિંગં વજ્જસિટ્ઠં  
વજ્જકૂહં વજ્જુત્તરવહેમગં,

વહરં વહરાવત્તં વહરપ્પભં વહરકંતં વહરવણ્ણં વહરલેસં  
વહરજ્જયં વહરસિંગં વહરસિટ્ઠં વહરકૂહં વહરુત્તરવહેમગં,

લોગં લોગાવત્તં લોગપ્પભં લોગકંતં લોગવણ્ણં  
લોગલેસં લોગજ્જયં લોગસિંગં લોગસિટ્ઠં લોગકૂહં  
લોગુત્તરવહેમગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં તેરમ્ણિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૩, સુ. ૧૪, ૧૬

૧૪. જે દેવા સિરિકંતં સિરિમહિયં સિરિસોમનસં લંતયં  
કાવિટ્ઠં મહિંદં મહિંદોકંતં મહિંદુત્તરવહેમગં વિમાણં  
દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં ચહદ્દમ્ણિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૪, સુ. ૧૫, ૧૭

૧૫. જે દેવા ણંદં સુણંદં ણંદાવત્તં ણંદપ્પભં ણંદકંતં  
ણંદવણ્ણં ણંદલેસં ણંદજ્જયં ણંદસિંગં ણંદસિટ્ઠં  
ણંદકૂહં ણંદુત્તરવહેમગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં પ્ણરમ્ણિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૫, સુ. ૧૩, ૧૫

તે દેવોને અગિયાર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૨. જે દેવ માહેન્દ્ર, માહેન્દ્રધ્વજ, કંબુ, કંબુમ્મીવ,  
પુખ, સુપુખ, મહાપુખ, પુહ, સુપુહ, મહાપુહ,  
નરેન્દ્ર, નરેન્દ્રકાંત અને નરેન્દ્રોત્તરાવતંસક  
વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને બાર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૩. જે દેવ વજ, સુવજ, વજાવર્ત, વજપ્રભ, વજકાંત,  
વજવર્ણ, વજલેશ્યા, વજધ્વજ, વજશ્રૃંગ,  
વજસૂષ્ટ, વજકૂટ, વજોત્તરાવતંસક તથા,  
વૈર, વૈરાવર્ત, વૈરપ્રભ, વૈરકાંત, વૈરવર્ણ,  
વૈરલેશ્યા, વૈરધ્વજ, વૈરશ્રૃંગ, વૈરસૂષ્ટ, વૈરકૂટ  
અને વૈરોત્તરાવતંસક તથા,

લોક, લોકાવર્ત, લોકપ્રભ, લોકકાંત, લોકવર્ણ,  
લોકલેશ્યા, લોકધ્વજ, લોકશ્રૃંગ, લોકસૂષ્ટ,  
લોકકૂટ અને લોકોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને તેર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૪. જે દેવ શ્રીકાંત, શ્રીમહિત, શ્રીસૌમનસ, લાંતક,  
કાપિષ્ઠ, મહેન્દ્ર, મહેન્દ્રાવકાંત અને મહેન્દ્રોત્ત-  
રાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને ચોદ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૫. જે દેવ નંદ, સુનંદ, નન્દાવર્ત, નંદપ્રભ,  
નંદકાંત, નંદવર્ણ, નંદલેશ્યા, નંદધ્વજ, નંદશ્રૃંગ,  
નંદસૂષ્ટ, નંદકૂટ, નંદોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને પંદર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૬. જે દેવા આવત્તં વ્યાવત્તં નંદિયાવત્તં મહાણંદિયાવત્તં અંકુમં અંકુમપલંબં ભદ્દં સુભદ્દં મહાભદ્દં મલ્લઓભદ્દં ભદ્દુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં સોલસવાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે મમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૬, સુ. ૧૩, ૧૫

૧૭. જે દેવા સામાણં સુસામાણં મહાસામાણં પડમં મહાપડમં કુમુદં મહાકુમુદં નલિણં મહાનલિણં પોંડરીઅં મહાપોંડરીઅં સુક્કં મહાસુક્કં સીહં સીઓવકંતં સીહવીયં ભાવિઅં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેસિ ણં દેવાણં સત્તરમહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે મમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૭, સુ. ૧૮, ૨૦

૧૮. જે દેવા કાલં સુકાલં મહાકાલં અંજણં રિટ્ઠં સાલં સમાણં દુમં મહાદુમં વિસાલં સુસાલં પડમં પડમગુમ્મં કુમુદં કુમુદગુમ્મં નલિણં નલિણગુમ્મં પુંડરીઅં પુંડરીયગુમ્મં સહસ્સારવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં અટ્ઠારમહિં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે મમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૮, સુ. ૧૫, ૧૭

૧૯. જે દેવા આણતં પાણતં ણતં વિણતં ઘણં સુસિરં ઇંદં ઇંદોકંતં ઇંદુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં ણૂણવીસાણ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે મમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૧૯, સુ. ૧૨, ૧૪

૨૦. જે દેવા સાતં વિસાતં સુવિસાતં સિદ્ધત્થં ઉપ્પલં રૂહલં તિગિચ્છં દિસાસોવત્થિયં વદ્ધમાણયં પલંબં પુપ્ફં સુપુપ્ફં પુપ્ફાવત્તં પુપ્ફપ્પભં પુપ્ફકંતં પુપ્ફવણ્ણં પુપ્ફલેસં પુપ્ફજ્જયં પુપ્ફસિંગં પુપ્ફસિટ્ઠં પુપ્ફકૂહં પુપ્ફુત્તરવડેસગં વિમાણં દેવત્તાણ ઉવવણ્ણા-

તેમિ ણં દેવાણં વીસાણ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે મમુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૨૦, સુ. ૧૪, ૧૬

૧૬. જે દેવ આવર્ત, વ્યાવર્ત, નન્દ્યાવર્ત, મહાનંદ્યાવર્ત, અંકુશ, અંકુશ પ્રલંબ, ભદ્ર, સુભદ્ર, મહાભદ્ર, સર્વતોભદ્ર અને ભદ્રોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને સોળ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૭. જે દેવ સામાન, સુસામાન, મહાસામાન, પદમ, મહાપદમ, કુમુદ, મહાકુમુદ, નલીન, મહાનલીન, પોંડરીક, મહાપોંડરીક, શુકલ, મહાશુકલ, સિંહ, સિંહાવકાંત, સિંહવીત અને ભાવિત વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને સત્તર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા થાય છે.

૧૮. જે દેવ કાળ, સુકાળ, મહાકાળ, અંજન, રિષ્ટ, શાળ, સમાન, દુમ, મહાદુમ, વિશાળ, સુશાળ, પદ્મ, પદમગુલ્મ, કુમુદ, કુમુદગુલ્મ, નલીન, નલીનગુલ્મ, પુંડરીક, પુંડરીકગુલ્મ અને સહસ્ત્રારાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને અઠાર હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૧૯. જે દેવ આનત, પ્રાણત, નત, વિનત, ઘન, સુષિર, ઈન્દ્ર, ઈન્દ્રાવકાંત અને ઈન્દ્રોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને ઓગણીસ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૦. જે દેવ સાત, વિસાત, સુવિસાત, સિદ્ધાર્થ, ઉત્પલ, રુચિર, તિગિચ્છ, દિશાસોવસ્તિક, વદ્ધમાનક, પ્રલંબ, પુષ્પ, સુપુષ્પ, પુષ્પાવર્ત, પુષ્પપ્રભ, પુષ્પકાંત, પુષ્પવર્ષા, પુષ્પલેશ્યા, પુષ્પધ્વજ, પુષ્પશ્રૃંગ, પુષ્પસૃષ્ટ, પુષ્પકૂટ અને પુષ્પોત્તરાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે દેવોને વીસ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૧. જે દેવા સિરિવચ્છં સિરિદામગંડં મલ્લં કિટ્ઠિં  
ચાવોણ્ણતં આરણ્ણવડેસગં વિમાણં દેવત્તાએ  
ઉવવણ્ણા-  
તેસિ ણં દેવાણં એકવીસાએ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૨૧, સુ. ૧૧, ૧૩

૨૨. જે દેવા મહિતં વિસતં વિમલં પભાસં વણમાલં  
અચ્ચુવવડેસગં વિમાણં દેવત્તાએ ઉવવણ્ણા -

તેસિ ણં દેવાણં બાવીસાએ વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ટે  
સમુપ્પજ્જહિં ।

- સમ. સમ. ૨૨, સુ. ૧૧, ૧૩

૨૩. ચઉવીસદંડએસુ એગેંદિયાઇસરીરાહારકરણ પરૂવણં-

પ. દં. ૧. ણેરહયાણં ભંતે ! કિં એગિંદિયસરીરાઇં  
આહારેતિ -જાવ- પંચેંદિયસરીરાઇં આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! પુવ્વભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ એગિંદિયસરીરાઇં  
પિ આહારેતિ -જાવ- પંચેંદિયસરીરાઇં પિ આહારેતિ,

પડુપ્પણ્ણભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ ણિયમા પંચેંદિયસરીરાઇં  
આહારેતિ ।

દં. ૨-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

પ. દં. ૧૨. પુઢ્ઢવિકાઇયા ણં ભંતે ! કિં એગિંદિયસરીરાઇં  
આહારેતિ -જાવ- પંચેંદિયસરીરાઇં આહારેતિ ?

૩. ગોયમા ! પુવ્વભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ એવં ચેવ,

પડુપ્પણ્ણભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ ણિયમા એગિંદિયસરીરાઇં  
આહારેતિ ।

દં. ૧૩-૧૬. આઝકાઇયાણં -જાવ- વણ્ણફહકાઇયાણં  
એવં ચેવ ।

દં. ૧૭. વેઇંદિયા પુવ્વભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ એવં  
ચેવ,

પડુપ્પણ્ણભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ ણિયમા વેઇંદિયસરીરાઇં  
આહારેતિ ।

૨૧. જે દેવ શ્રીવત્સ, શ્રીદામગંડ, માલ્ય, કૃષ્ટિ,  
ચાપોન્નત અને આરણ્યાવતંસક વિમાનોમાં  
દેવરુપે ઉત્પન્ન થાય છે,

તે દેવોને એકવીસ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૨. જે દેવ મહિત, વિશ્રુત, વિમલ, પ્રભાસ, વનમાલ  
અને અચ્યુતાવતંસક વિમાનોમાં દેવરુપે ઉત્પન્ન  
થાય છે,

તે દેવોને બાવીસ હજાર વર્ષે ભોજનની ઈચ્છા  
ઉત્પન્ન થાય છે.

૨૩. ચોવીસ દંડકોમાં એકેન્દ્રિયાદિ જીવના શરીરની આહાર  
કરવાની પ્રરુપણા :

પ્ર. દં.૧. ભંતે ! શું નારક એકેન્દ્રિય શરીરનો  
-યાવત્- પંચેન્દ્રિય શરીરનો આહાર કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ તે  
એકેન્દ્રિય શરીરનો પણ આહાર કરે છે -યાવત્-  
પંચેન્દ્રિય શરીરનો પણ આહાર કરે છે.

વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નિયમથી  
તે પંચેન્દ્રિય શરીરનો આહાર કરે છે.

દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારથી સ્તનિતકુમાર સુધી  
આ પ્રમાણે જાણવું.

પ્ર. દં.૧૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ (એકેન્દ્રિય  
શરીરનો) -યાવત્- પંચેન્દ્રિય શરીરનો આહાર  
કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નારકીના  
પ્રમાણે એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધી પૂર્વવત્  
આહાર કરે છે.

વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ નિયમથી  
તે એકેન્દ્રિય શરીરનો આહાર કરે છે.

દં. ૧૩-૧૬. અપ્કાયથી વનસ્પતિકાય સુધી  
આ પ્રમાણે જાણવું.

દં. ૧૭. બેઇંદ્રિય જીવના સંબંધમાં પૂર્વભાવ  
પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ આ પ્રમાણે કહેવું.

વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ તે નિયમથી  
બેઇંદ્રિય શરીરનો આહાર કરે છે.

દં. ૧૮-૧૯. एवं -जाव- चउरिंदिया -जाव-  
पुव्वभावपण्णवणंपडुच्च,

પડુપ્પણભાવપણ્ણવણં પડુચ્ચ ણિયમા જસ્સ જહ  
ઈંદિયાઈં તસ્સ તહ ઈંદિયસરીરાઈં તે આહારેતિ ।

દં. ૨૦-૨૪. सेसा जहा णेरइया -जाव- वेमाणिया ?  
- पण्ण. प. २८, उ. १, सु. १८५३-१८५८

૨૪. ચઉવીસદંડામુ લોમાહાર-પક્ષેવાહાર પહ્વણં-

પ. ણેરહયા ણં ભંતે ! કિં લોમાહારા, પક્ષેવાહારા ?

૩. ગોયમા ! લોમાહારા, ણો પક્ષેવાહારા ।

एवं एगिंदिया सव्वे देवा य भाणियव्वा -जाव-  
वेमाणिया ।?

बेइंदिया -जाव- मणूसालोमाहारा वि, पक्खेवाहारा  
वि ।

- पण्ण. प. २८, उ. १, सु. १८५९-१८६१

૨૫. ચઉવીસદંડામુ ઓયાહારં મણભક્ષણં ચ પહ્વણં-

પ. ણેરહયા ણં ભંતે ! કિં ઓયાહારા, મણભક્ષી ?

૩. ગોયમા ! ઓયાહારા, ણો મણભક્ષી ।

एवं सव्वे ओरालियसरीरा वि ।

देवा सव्वे -जाव- वेमाणिया ओयाहारा वि  
मणभक्खी वि ।

તત્થ ણં જે તે મણભક્ષી દેવા તેસિ ણં ઇચ્છામણે  
સમુપ્પજ્જહ “ઇચ્છામો ણં મણભક્ષણં કરિત્તે” તણ  
ણં તેહિં દેવેહિં એવં મણમીકણ સમાણે ખિપ્પામેવ જે  
પોગ્ગલા ઇટ્ઠા કંતા -જાવ- મણુણ્ણા મણામા તે  
તેસિં મણભક્ષત્તાણ પરિણમંતિ,

દં. ૧૮-૧૯. આ પ્રમાણે ચઉરિન્દ્રિય સુધી  
પૂર્વભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ પૂર્વવત્ વર્ણન  
કરવું જોઈએ.

વર્તમાન ભાવ પ્રજ્ઞાપનાની અપેક્ષાએ જેની  
જેટલી ઈન્દ્રિયો છે એટલી જ ઈન્દ્રિયોવાળા  
શરીરનો આહાર કરે છે.

દં. ૨૦-૨૪. શેષ વૈમાનિકો સુધી વર્ણન  
નારકીના પ્રમાણે જાણવું જોઈએ.

૨૪. ચોવીસ દંડકોમાં લોમાહાર અને પ્રક્ષેપાહારની  
પ્રરુપણા :

પ્ર. ભંતે ! નારકના જીવ લોમાહારી છે કે  
પ્રક્ષેપાહારી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે લોમાહારી છે, પ્રક્ષેપાહારી નથી.  
આ પ્રમાણે બધા એકેન્દ્રિય જીવો અને  
વૈમાનિકો સુધી બધા દેવોના માટે જાણવું.  
બેઈન્દ્રિયથી મનુષ્ય સુધી લોમાહારી પણ છે  
પ્રક્ષેપાહારી પણ છે.

૨૫. ચોવીસ દંડકોમાં ઓજ આહાર અને મનોભક્ષણની  
પ્રરુપણા :

પ્ર. ભંતે ! નારક જીવ ઓજ-આહારી હોય છે કે  
મનોભક્ષી હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ઓજ-આહારી હોય છે. મનોભક્ષી  
હોતા નથી.

આ પ્રમાણે દરેક ઔદારિક શરીરધારી જીવ પણ  
ઓજ-આહારવાળા હોય છે.

અસુરકુમારોથી વૈમાનિકો સુધી બધા પ્રકારના  
દેવ ઓજ-આહારી પણ હોય છે અને મનોભક્ષી  
પણ હોય છે.

દેવોમાં જે મનોભક્ષી દેવ હોય છે તેને મનેચ્છા  
(અર્થાત્- મનમાં આહારની ઈચ્છા) ઉત્પન્ન  
થાય છે, જેમકે- તે ચાહે છે કે ‘અમે મનમાં ચિંતિત  
વસ્તુનો ભક્ષણ કરીએ’ ત્યારપછી તે દેવોનાં દ્વારા  
મનમાં આ પ્રકારની ઈચ્છા કરવાથી શીઘ્ર જે પુદ્ગલ  
ઈષ્ટ, કાંત -યાવત્- મનોજ, મનામ હોય છે  
એ મનોભક્ષ્ય રુપે પરિણત થઈ જાય છે.

૧. (ક) તેસિ ણં દેવાણં વત્તીસં વાસસહસ્સેહિં આહારટ્ઠે સમ્મુપ્પજ્જહ ।

- સમ. સમ. ૩૨, સુ. ૧૩

(ખ) સમ. સમ. ૩૩, સુ. ૧૩

મે જહાણામણ સીયા પોગ્ગલા સીયં પપ્પ સીયં ચેવં  
અઙ્વહ્તાણં ચિટ્ઠંતિ, ઉસિણા વા પોગ્ગલા ઉસિણં  
પપ્પ ઉમિણં ચેવ અઙ્વહ્તાણં ચિટ્ઠંતિ, એવામેવ  
તેહિં દેવેહિં મણભક્ષે કણ સમાણે ગોયમા ! મે  
હ્ચ્છામણે ચ્ચિપ્પામેવ અવેહ્ ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૨૮, ઉ. ૧, સુ. ૧૮૬૨-૧૮૬૪

૨૬. આહારગાણાહારગ પરૂવણસ્સ તેરસદારા-

ગાહા- ૧. આહાર, ૨. ભત્રિય, ૩. સળ્ણી,  
૪. લેસ્મા, ૫. દિટ્ઠી ય, ૬. મંજય,  
૭. કસાણ, ૮. ણાણ,  
૯-૧૦. જોગુવઓગે, ૧૧. વેદે ય,  
૧૨. સરીર, ૧૩. પજ્જત્તી ।

૧. આહારદારં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! કિં આહારગે, અણાહારગે ?  
ઉ. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહ્ણ -જાવ- વેમાણિણ ।

પ. સિદ્ધે ણં ભંતે ! કિં આહારગે, અણાહારગે ?

ઉ. ગોયમા ! ણો આહારગે, અણાહારગે ।

પ. જીવા ણં ભંતે, કિં આહારગા, અણાહારગા ?

ઉ. ગોયમા ! આહારગા વિ, અણાહારગા વિ ।

પ. દં. ૧-૨૪. ણેરહ્ણ ણં ભંતે ! કિં આહારગા,  
અણાહારગા ?

ઉ. ગોયમા ! ૧. સચ્ચે વિ તાવ હોજ્જા આહારગા,

૨. અહવા આહારગા ય, અણાહારગે ય,

૩. અહવા આહારગા ય, અણાહારગા ય ।

દં. ૧-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયા ।<sup>૧</sup>

ણવરં-એગિંદિયા જહા જીવા ।

જે પ્રમાણે કોઈ ઠંડા પુદ્ગલ ઠંડા પુદ્ગલોમાં  
મળીને ઠંડા સ્વભાવમાં રહે છે અથવા ગરમ  
પુદ્ગલ ગરમ પુદ્ગલોમાં મળીને ગરમ  
સ્વભાવમાં રહે છે. હે ગૌતમ ! આ પ્રમાણે  
તે દેવો દ્વારા મનોભક્ષણ કરવાથી, તેની ઈચ્છા  
પ્રમાણે મન શીઘ્ર સંતુષ્ટ તૃપ્ત થઈ જાય છે.

૨૬. આહારક - અનાહારક પ્રરૂપણાના તેર દાર :

ગાથાર્થ : ૧. આહાર દાર, ૨. ભવ્ય દાર, ૩. સંજીદાર,  
૪. લેશ્યાદાર, ૫. દષ્ટીદાર, ૬. સંયત દાર,  
૭. કષાય દાર, ૮. જ્ઞાન દાર,  
૯. યોગ દાર, ૧૦. ઉપયોગ દાર, ૧૧. વેદ દાર,  
૧૨. શરીર દાર, ૧૩. પર્યાપ્તિ દાર.

૧. આહાર દાર :

પ્ર. ભંતે ! જીવ આહારક છે કે અનાહારક છે ?  
ઉ. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક છે, ક્યારેક  
અનાહારક છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકથી વૈમાનિક સુધી  
જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ આહારક છે કે અનાહારક છે ?

ઉ. ગૌતમ ! સિદ્ધ આહારક નથી, અનાહારક છે.

પ્ર. ભંતે ! (ઘણા) જીવ આહારક છે કે અનાહારક  
છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તે આહારક પણ હોય છે, અનાહારક  
પણ હોય છે.

પ્ર. દં. ૧-૨૪. ભંતે ! (ઘણા) નેરયિક આહારક  
હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ૧. તે બધા આહારક હોય છે,

૨. અથવા ઘણા આહારક અને કોઈ એક  
અનાહારક હોય છે.

૩. અથવા ઘણા આહારક અને ઘણા અનાહારક  
હોય છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું.

વિશેષ : એકેન્દ્રિય જીવોનું વર્ણન ઘણા જીવોના  
પ્રમાણે જાણવું.

૧. ત્રિયા. સ. ૧૩, ઉ. ૫, સુ. ૧

૨. (ક) ઠાણં. અ. ૨, ઉ. ૨, સુ. ૬૯/૫

(ખ) ત્રિયા. સ. ૧૧, ઉ. ૧, સુ. ૨૧

(ગ) ત્રિયા. સ. ૧૧, ઉ. ૨-૩

૫. સિદ્ધા ણં ભંતે ! કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૩. ગોયમા ! ણો આહારગા, અણાહારગા ।

૨. ભવસિદ્ધિયદારં-

૫. ભવસિદ્ધિય ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે ।

દં. ૧-૨૪. એવં નેરહા -જાવ- વેમાણિય ।

૫. ભવસિદ્ધિયા ણં ભંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૩. ગોયમા ! જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

અભવસિદ્ધિય વિ એવં ચેવ ।

૫. ણોભવસિદ્ધિય-ણોઅભવસિદ્ધિય ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! ણો આહારગે, અણાહારગે ।

એવં સિદ્ધે વિ ।

૫. ણો ભવસિદ્ધિયા-ણોઅભવસિદ્ધિયા ણં ભંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૩. ગોયમા ! ણો આહારગા, અણાહારગા ।

એવં સિદ્ધા વિ ।

૩. સણ્ણિદારં-

૫. સણ્ણી ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે ।

એવં નેરહા -જાવ- વેમાણિય ।

ણવરં-એગિંદિય-વિગલિંદિયા ણ પુચ્છિજ્જંતિ ।

૫. સણ્ણી ણં ભંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૫. ભંતે ! (ઘણા) સિદ્ધ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સિદ્ધ આહારક હોતાં નથી તે અનાહારક હોય છે.

૨. ભવસિદ્ધિક દ્વાર :

૫. ભંતે ! ભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે, ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે (એક) નારક્કથી વૈમાનિક સુધી જાણવું.

૫. ભંતે ! (ઘણા) ભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિયને (છોડીને) પૂર્વવત્ ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ. આ પ્રમાણે અભવસિદ્ધિકના માટે પણ કહેવું.

૫. ભંતે ! નો-ભવસિદ્ધિક નો-અભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે આહારક હોતા નથી, અનાહારક હોય છે.

આ પ્રમાણે (એક) સિદ્ધના માટે પણ કહેવું.

૫. ભંતે ! (ઘણા) નો-ભવસિદ્ધિક નો- અભવસિદ્ધિક જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે આહારક હોતા નથી, પરંતુ અનાહારક હોય છે.

આ પ્રમાણે સિદ્ધોના માટે પણ જાણવું.

૩. સંજી દ્વાર :

૫. ભંતે ! સંજી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે અને ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

આ પ્રમાણે નૈરયિક્કથી વૈમાનિક સુધી કહેવું જોઈએ.

વિશેષ : એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવોના વિષયમાં પ્રશ્નોત્તર નહીં કરવા જોઈએ.

૫. ભંતે ! (ઘણા) સંજી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગોયમા ! જીવાઈઓ તિયભંગો ણેરહયા -જાવ-વેમાણિયા ।

૫. અસણ્ણી ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારમે, અણાહારમે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારમે, સિય અણાહારમે ।

દં. ૧-૨૨. એવં ણેરહય -જાવ- વાણમંતરે ।

દં. ૨૩-૨૪. જોહસિય-વેમાણિયા ણ પુચ્છિજ્જંતિ ।

૫. અસણ્ણી ણં ભંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૩. ગોયમા ! આહારગા વિ, અણાહારગા વિ, ણગો ભંગો ।

૫. દં. ૧. અસણ્ણી ણં ભંતે ! ણેરહયા કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૩. ગોયમા ! ૧. આહારગા વા,

૨. અણાહારગા વા,

૩. અહવા આહારમે ય, અણાહારમે ય,

૪. અહવા આહારમે ય, અણાહારગા ય,

૫. અહવા આહારગા ય, અણાહારમે ય,

૬. અહવા આહારગા ય, અણાહારગા ય ।

એવં એ છબ્બંગા ।

દં. ૨-૧૧. એવં -જાવ- થણિયકુમારા ।

દં. ૧૨-૧૬. ણગિદિએસુ અભંગયં ।

દં. ૧૭-૨૦. વેહંદિય -જાવ- પંચેદિય-તિરિવ્વ-જોણિએસુ તિયભંગો ।

દં. ૨૧-૨૨. મણૂસ-વાણમંતરેસુ છબ્બંગા ।

૫. ણોસણ્ણી-ણોઅસણ્ણી ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારમે, અણાહારમે ?

૩. ગૌતમ ! જીવાઈ નારકથી વૈમાનિકો સુધી (પ્રત્યેકમાં) ત્રણ ભાંગા હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! અસંજી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે અને ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

દં. ૧-૨૨. આ પ્રમાણે નારકથી વાણવ્યંતર સુધી કહેવું.

દં. ૨૩-૨૪. જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિકના વિષયમાં પ્રશ્ન ન કરવા જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! (ઘણા) અસંજી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ હોય છે. આમાં માત્ર એક જ ભાગો હોય છે.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! (ઘણા) અસંજી નારક આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ૧. બધા આહારક હોય છે.

૨. બધા અનાહારક હોય છે.

૩. અથવા એક આહારક અને એક અનાહારક હોય છે.

૪. અથવા એક આહારક અને ઘણા અનાહારક હોય છે.

૫. અથવા ઘણા બધા આહારક અને એક અનાહારક હોય છે.

૬. અથવા ઘણા બધા આહારક અને ઘણા બધા અનાહારક હોય છે.

આ પ્રકારથી છ ભાંગા થયા.

દં. ૨-૧૧. આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું.

દં. ૧૨-૧૬. એકેન્દ્રિય જીવોમાં ભાંગા થતાં નથી.

દં. ૧૭-૨૦. બેઈન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય તિર્યય યોનિકો સુધી પૂર્વવત્ ત્રણ ભાંગા કહેવા.

દં. ૨૧-૨૨. મનુષ્યો અને વાણવ્યંતર દેવોમાં (પૂર્વવત્) છ ભાંગા કહેવા.

પ્ર. ભંતે ! નો સંજી-નો અસંજી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?





૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે ।

एवं मणूसे वि ।

सिद्धे अणाहारगे ।

પુહત્તેણં-ળોસળ્ણી-ળોઅસળ્ણી જીવા આહારગા વિ,  
અણાહારગા વિ ।

मणूसेसु तियभंगो ।

सिद्धा अणाहारगा ।

૪. લેસ્સાદારં-

પ. સલેસે ણં ધંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે ।

दं. १-२४. एवं नेरइए -जाव- वेमाणिए ।

પ. સલેસા ણં ધંતે ! જીવા કિં આહારગા, અણાહારગા ?

૩. ગોયમા ! જીવેગિંદિયવજ્જો તિયધંગો ।

एवं कण्हलेसाए वि, णीललेसाए वि, काउलेसाए वि,  
जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो ।

तेउलेस्साए पुढवि-आउ-वणस्सइकाइयाणं छब्भंगा ।

सेसाणं जीवादीओ तियभंगो जेसिं अत्थि तेउलेस्सा ।

पह्लेस्साए सुक्कलेस्साए य जीवादीओ तियभंगो ।

अलेस्सा जीवा मणूसा सिद्धा य एगत्तेण वि पुहत्तेण  
वि णो आहारगा, अणाहारगा ।

૫. દિદ્ધિઠદારં -

પ. સમ્મદિદ્ધી ણં ધંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે ।

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે, ક્યારેક  
અનાહારક હોય છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્યના વિષયમાં પણ કહેવું.

સિદ્ધ જીવ અનાહારક હોય છે.

બહુત્વની અપેક્ષાએ : નો સંજ્ઞી-નોઅસંજ્ઞી જીવ  
આહારક પણ હોય છે અને અનાહારક પણ  
હોય છે.

ઘણા બધા મનુષ્યોમાં ત્રણ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય છે.

સિદ્ધ અનાહારક હોય છે.

૪. લેશ્યા દાર :

પ્ર. ભંતે ! સલેશી જીવ આહારક હોય છે કે  
અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે અને  
ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

દં. ૧-૨૪. આ પ્રમાણે નારકથી વૈમાનિક સુધી  
જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! (ઘણા) સલેશી જીવ આહારક હોય છે  
કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિયને  
છોડીને આના ત્રણ ભાંગા હોય છે.

આ પ્રમાણે કૃષ્ણલેશી, નીલલેશી અને  
કાપોતલેશીના વિષયમાં પણ સમુચ્ચય જીવ  
અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા કહેવા.

તેજોલેશ્યાની અપેક્ષાએ પૃથ્વીકાયિક, અષ્ટાયિક  
અને વનસ્પતિકાયિકોમાં છ ભાંગા કહેવા.

બાકીના જીવ આદિમાં જેનામાં તેજોલેશ્યા પ્રાપ્ત  
થઈ છે તેનામાં ત્રણ ભાંગા કહેવા.

પદમલેશ્યા અને શુક્લલેશ્યાવાળા જીવ આદિમાં  
ત્રણ ભાંગા હોય છે.

અલેશી સમુચ્ચય જીવ મનુષ્ય અને સિદ્ધ એકત્વ  
અને બહુત્વની વિવેકાએ આહારક હોતા નથી  
પણ અનાહારક હોય છે.

૫. દ્દષ્ટિ દાર :

પ્ર. ભંતે ! સમ્યગ્દ્દષ્ટિ જીવ આહારક હોય છે કે  
અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે અને  
ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

દં. ૧૭-૧૯. વેડિય-તેડિય-ચરિદિયા છબંગા।

સિદ્ધા અણાહારગા।

અવસેસાણં તિયભંગો।

મિચ્છદિટ્ઠીસુ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો।

પ. સમ્મામિચ્છદિટ્ઠી ણં ભંતે ! કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! આહારગે, ણો અણાહારગે।

एवं एगिंदिय-विगलिंदियवज्जं -जाव- वेमाणिए।

एवं पुहत्तेण वि।

૬. સંજયદારં-

પ. સંજએ ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે।

एवं मणूसे वि।

पुहत्तेणं तियभंगो।

પ. અસંજએ ણં ભંતે ! જીવે કિં આહારગે અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! સિય આહારગે, સિય અણાહારગે।

पुहत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो।

સંજયાસંજએ જીવે પંચેદિય તિરિક્ખજોણિએ મણૂસે  
ય એ એગત્તેણ વિ પુહત્તેણ વિ આહારગા, ણો  
અણાહારગા।

ણો સંજએ-ણો અસંજએ-ણો સંજયાસંજએ જીવે સિદ્ધે  
ય એ એગત્તેણ વિ પુહત્તેણ વિ ણો આહારગા,  
અણાહારગા।

દં. ૧૭-૧૯. બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય અને ચરિન્દ્રિય  
(સમ્યગ્ દષ્ટિયો)માં પૂર્વોક્ત છ ભાંગા હોય છે.

સિદ્ધ અનાહારક હોય છે.

બાકીના બધામાં (બહુત્વની અપેક્ષાએ) ત્રણ  
ભાંગા (પૂર્વવત્) હોય છે.

મિથ્યાદષ્ટિયોમાં સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિયોને  
છોડીને (પ્રત્યેકમાં) ત્રણ-ત્રણ ભાંગા હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! સમ્યગ્મિથ્યા દષ્ટિ જીવ આહારક હોય  
છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે આહારક હોય છે. અનાહારક  
હોતા નથી.

એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિયને છોડીને વૈમાનિક  
સુધી આ પ્રમાણે વર્ણન કરવું.

બહુત્વની અપેક્ષાએ પણ આ પ્રકારનું વર્ણન  
જાણવું.

૬. સંયત દાર :

પ્ર. ભંતે ! સંયત જીવ આહારક હોય છે કે  
અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે અને  
ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

આ પ્રમાણે મનુષ્ય સંયતનું વર્ણન કરવું.

બહુત્વની અપેક્ષાએ (સમુચ્ચય જીવો અને  
મનુષ્યોમાં) ત્રણ-ત્રણ ભાંગા હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! અસંયત જીવ આહારક હોય છે કે  
અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે, ક્યારેક  
અનાહારક હોય છે.

બહુત્વની અપેક્ષાએ જીવ અને એકેન્દ્રિય છોડીને  
આમાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

સંયતાસંયત જીવ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક અને  
મનુષ્યએ. એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ  
આહારક હોય છે, અનાહારક હોતા નથી.

નોસંયત, નોઅસંયત, નોસંયતાસંયત જીવ  
અને સિદ્ધ એ એકત્વ અને બહુત્વની અપેક્ષાએ  
આહારક હોતા નથી, પણ અનાહારક હોય છે.

## ૭. કસાય દારે -

પ. સકસાઈ ણં મંતે ! જીવે કિં આહારગે, અણાહારગે ?

૩. ગોયમા ! મિય આહારગે, મિય અણાહારગે ।

एवं -जाव- वेमाणिए ।

पुहत्तेणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो ।

कोहकसाईसु जीवादिएसु एवं चैव ।

णवरं-देवेसु छब्भंगा ।

माणकसाईसु मायाकसाईसु य देव-णेरइसु छब्भंगा ।

अवसेसाणं जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो ।

लोभकसाईसु णेरइएसु छब्भंगा ।

अवसेसेसु जीवेगिंदियवज्जो तियभंगो ।

अकसाई जहा णोसण्णी-णोअसण्णी ।

## ૮. ણાણદારે-

णाणी जहा सम्मदिट्ठी ।

आभिणिवोहियाणाणि-सुयणाणिसु वेइंदिय-तेइंदिय-चउरिंदिएसु छब्भंगा ।

अवसेसेसु जीवादीओ तियभंगो जेसिं अत्थि ।

ओहिणाणी पंचेदिय-तिरिक्खजोणिया आहारगा,  
णो अणाहारगा ।

अवसेसेसु जीवादीओ तियभंगो जेसिं अत्थि  
ओहिणाणं ।

मणपज्जवणाणी जीवा मणूसा य एगत्तेण वि  
पुहत्तेण वि आहारगा, णो अणाहारगा ।

## ૭. કષાય દારે :

પ્ર. ભંતે ! સકષાયી જીવ આહારક હોય છે કે અનાહારક હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ક્યારેક આહારક હોય છે અને ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

આ પ્રમાણે વૈમાનિક સુધી જાણવું.

બહુતવની અપેક્ષાએ જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને (સકષાય નારક આદિમાં) ત્રણ ભાંગા હોય છે.

ક્રોધ કષાયી જીવ આદિમાં પણ આ પ્રમાણે ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

વિશેષ : દેવોમાં છ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

માનકષાયી અને માયાકષાયી દેવો અને નારકમાં છ ભાંગા હોય છે.

જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને બાકીના જીવોમાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

લોભકષાયી નારકમાં છ ભાંગા હોય છે.

જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને બાકીના જીવોમાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

અકષાયીનું વર્ણન નો સંજી- નો અસંજીના પ્રમાણે જાણવું.

## ૮. જ્ઞાન દાર :

જ્ઞાનીનું વર્ણન સમ્યગ્દષ્ટિના પ્રમાણે જાણવું.

આભિનિબોધિકજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય અને ચઉરિન્દ્રિય જીવોમાં છ ભાંગા હોય છે.

બાકીના જીવ આદિ (સમુચ્ચય જીવ અને નારક આદિ) માં આ જ્ઞાન હોય તો એનામાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

અવધિજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક આહારક હોય છે, અનાહારક હોતા નથી.

બાકીના જીવ આદિમાં, જેમાં અવધિજ્ઞાન મળે છે તેનામાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

મન:પર્યવજ્ઞાની સમુચ્ચય જીવ અને મનુષ્ય એકત્વ અને બહુતવની અપેક્ષાએ આહારક હોય છે, અનાહારક હોતા નથી.

**કેવલણાળી જહા ણો સણ્ણી - ણોઅસણ્ણી ।**

અણ્ણાળી, મહાઅણ્ણાળી, સુઅણ્ણાળી જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

વિભંગણાળી પંચેંદિય-તિરિક્ખજોણિયા મણૂસા ય આહારગા ણો અણાહારગા ।

અવસેસેસુ જીવાદીઓ તિયભંગો ।

૧. જોગદારં -

સજોગીસુ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

**મણજોગી વહજોગી ય જહા સમ્મમિચ્છાદિટ્ઠી ।**

ણવરં - વહજોગો વિગલિંદિયાણ વિ ।

કાયજોગીસુ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

અજોગી જીવ-મણૂસ-સિદ્ધા અણાહારગા ।

૧૦. ઉવઓગદારં-

સાગારાણાગારોવઉત્તેસુ જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

સિદ્ધા અણાહારગા ।

૧૧. વેદદારં -

સવેદે જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

ઇત્થિવેદ-પુરિસવેદેસુ જીવાદીઓ તિયભંગો ।

ણપુંસગવેદે-જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

**અવેદે જહા કેવલણાળી -**

૧૨. સરીરદારં -

સસરીરી જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

**કેવળ જ્ઞાનીનું વર્ણન નોસંજી-નોઅસંજી વર્ણન પ્રમાણે જાણવું.**

અજ્ઞાની, મતિઅજ્ઞાની, શ્રુત અજ્ઞાનીમાં સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા હોય છે.

વિભંગજ્ઞાની પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક અને મનુષ્ય આહારક હોય છે, અનાહારક હોતા નથી. અવશિષ્ટ જીવ આદિમાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

૯. યોગ દ્વાર :

સયોગીમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા હોય છે.

**મનોયોગી અને વચનયોગીના વિષયમાં સમ્યગ્ મિથ્યાદષ્ટિના પ્રમાણે વર્ણન જાણવું.**

**વિશેષ :** વચનયોગ વિકલેન્દ્રિયોમાં પણ કહેવું જોઈએ.

કાયયોગી જીવોમાં જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા હોય છે.

અયોગી સમુચ્ચય જીવ મનુષ્ય અને સિદ્ધ અનાહારક હોય છે.

૧૦. ઉપયોગ દ્વાર :

સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયોને છોડીને સાકાર અનાકાર ઉપયોગવાળા જીવોમાં ત્રણ ભાંગા કહેવા જોઈએ.

સિદ્ધ જીવ (હંમેશા) અનાહારક હોય છે.

૧૧. વેદ દ્વાર :

સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયોને છોડીને અન્ય સવેદી જીવોના ત્રણ ભાંગા હોય છે.

સ્ત્રીવેદી અને પુરુષવેદી જીવ આદિના ત્રણ ભાંગા હોય છે.

નપુંસક વેદીમાં સમુચ્ચય જીવ અને એકેન્દ્રિયને છોડીને ત્રણ ભાંગા હોય છે.

**અવેદી જીવોનું વર્ણન કેવળજ્ઞાનીના વર્ણન પ્રમાણે જાણવું.**

૧૨. શરીર દ્વાર :

સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયોને છોડીને બાકી (સશરીરી) જીવોમાં ત્રણ ભાંગા હોય છે.

ઓરાલિયસરીરીસુ જીવ-મળૂસેસુ તિયભંગો ।

અવસેસા આહારગા, ણો અણાહારગા-જેસિં અત્થિ  
ઓરાલિયસરીરં ।

વેઝવ્વિયસરીરી, આહારગસરીરી ય આહારગા, ણો

અણાહારગા જેસિં અત્થિ ।

તેય-કમ્મગસરીરી જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।

અસરીરી જીવા સિદ્ધા ય ણો આહારગા,  
અણાહારગા ।

### ૧૩. પજ્જત્તિદારં -

આહારપજ્જત્તીપજ્જત્તણ, સરીરપજ્જત્તીપજ્જત્તણ,  
ઈંદિયપજ્જત્તીપજ્જત્તણ, આણાપાણુપજ્જત્તીપજ્જત્તણ,  
ભાસા-મળ-પજ્જત્તીપજ્જત્તણ ઇયાસુ પંચસુ વિ  
પજ્જત્તીસુ જીવેસુ, મળૂસેસુ ય તિયભંગો ।

અવસેસા આહારગા, ણો અણાહારગા ।

ભાસા-મળ-પજ્જત્તી પંચેંદિયાણં, અવસેસાણં ણત્થિ ।

આહારપજ્જત્તીઅપજ્જત્તણ ણો આહારગે, અણાહારગે  
ઇગત્તેણ વિ પુહત્તેણ વિ ।

સરીરપજ્જત્તીઅપજ્જત્તણ સિય આહારગે, સિય  
અણાહારગે ।

ઉવરિલ્લિયાસુ ચઉસુ અપજ્જત્તીસુ ણેરહય-દેવ-  
મળૂસેસુ છબ્બંગા ।

**અવસેસાણં જીવેગિંદિયવજ્જો તિયભંગો ।**

ભાસા-મળપજ્જત્તીઅપજ્જત્તણસુ જીવેસુ  
પંચેંદિય-તિરિક્ખજોણિણેસુ ય તિયભંગો,

ણેરહય-દેવ-મળૂસેસુ છબ્બંગા ।

ઔદારિક. શરીરી જીવો અને મનુષ્યોમાં ત્રણ  
ભાંગા હોય છે.

બાકી જીવ આહારક હોય છે, અનાહારક હોતા  
નથી. પરંતુ જેને ઔદારિક શરીર હોય તેનું  
જ વર્ણન કરવું જોઈએ.

વૈક્રિય શરીરી અને આહારક શરીરી આહારક  
હોય છે. અનાહારક હોતા નથી.

સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયોને છોડીને તૈજસ્  
શરીર અને કાર્મણ શરીરવાળા જીવોમાં ત્રણ  
ભાંગા હોય છે.

અશરીરી જીવ અને સિદ્ધ આહારક હોતા નથી,  
પરંતુ અનાહારક હોય છે.

### ૧૩. પર્યાપ્તિ દ્વાર :

આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિયપર્યાપ્તિ,  
શ્વાસોચ્છ્વાસ પર્યાપ્તિ તથા ભાષા મનઃ  
પર્યાપ્તિ આ પાંચ (છ) પર્યાપ્તિઓથી પર્યાપ્ત  
જીવ અને મનુષ્યોમાં ત્રણ-ત્રણ ભાંગા હોય છે.

બાકીના જીવ આહારક હોય છે, અનાહારક  
હોતા નથી.

ભાષા પર્યાપ્તિ અને મનઃ પર્યાપ્તિ પંચેન્દ્રિય  
જીવોમાં જ હોય છે, અન્ય જીવોમાં નથી.

આહાર પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત જીવ એકત્વ અને  
બહુત્વની અપેક્ષાએ આહારક હોતા નથી, તે  
અનાહારક હોય છે.

શરીર પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત જીવ એકત્વની  
અપેક્ષાએ ક્યારેક આહારક હોય છે અને  
ક્યારેક અનાહારક હોય છે.

આગળની (અંતિમ) ચાર અપર્યાપ્તિઓવાળા  
(શરીર પર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિય-પર્યાપ્તિ, શ્વાસોચ્છ્વાસ  
પર્યાપ્તિ અને ભાષા મનઃપર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્તક)  
નારક, દેવો અને મનુષ્યોમાં છ ભાંગા હોય છે.

**બાકીમાં સમુચ્ચય જીવો અને એકેન્દ્રિયોને  
છોડીને ત્રણ ભાંગા હોય છે.**

ભાષા મનઃ પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત સમુચ્ચય  
જીવો અને પંચેન્દ્રિય તિર્યચોમાં (બહુત્વની  
વિવક્ષાએ) ત્રણ ભાંગા હોય છે.

નારક, દેવો અને મનુષ્યોમાં છ ભાંગા હોય છે.

सव्वपदेसु एगत्त-पुहत्तेणं जीवादीया दंडगा पुच्छाए भाणियव्वा ।

जस्स जं अत्थि तस्स तं पुच्छिज्जंति,

जंणत्थि तंणपुच्छिज्जंति-जाव-भासा-मणपज्जत्तीए  
अपज्जत्तएसु णेरइय-देव-मणुएसु य छब्भंगा ।

મેસેસુ તિયભંગો ।?

- પળ્ળ. પ. ૨૮, ૩. ૨, સુ. ૧૮૬૫-૧૯૦૭

૨૭. वणस्सईकाइयाणं उप्पत्ति बुद्धि आहार परूवणं-  
सुयं मे आउसं तेणं भगवया एवमक्खायं -

इह खलु आहारपरिण्णा णामऽज्जयणे तस्स णं अयमट्ठे-

इह खलु पाईणं वा -जाव- दाहिणं वा सव्वाओ सव्वावंति  
लोगंसि चत्तारि वीयकाया एवमाहिज्जंति, तं जहा-

१. अग्गवीया २. मूलवीया ३. पोरवीया, ४. खंधवीया ।
१. तेसिं च णं अहावीएणं अहावगासेणं इहगइया सत्ता  
पुढविजोणिया पुढविसंभवा पुढविवक्कमा ।

तज्जोणिया तस्संभवा तव्वक्कमा कम्मोवगा  
कम्मणियाणे णं तत्थवक्कमा णाणाविहजोणियासु  
पुढवीसु रूक्खत्ताए विउट्ठंति ।

ते जीवा तासिं णाणाविहजोणियाणं पुढवीणं  
सिण्हमाहारंति, ते जीवा आहारंति पुढविसरीरं,  
आउसरीरं, तेउसरीरं, वाउसरीरं, वणस्सइसरीरं,  
णाणाविहाणं तसथावराणं पाणाणं सरीरं अचित्तं  
कुव्वंति,

બધા (૧૩) પદોમાં એકત્વ અને બહુત્વની  
વિવક્ષાએ જીવ અને ચોવીસ દંડકોના અનુસાર  
પૃથ્થા કરવી જોઈએ.

જે દંડકમાં જે પદ સંભવ હોય તેની જ શોધ  
કરવી જોઈએ.

જે પદ જેમાં સંભવ ન હોય તેની શોધ ન કરવી  
જોઈએ. -યાવત્- ભાષા મન: પર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત  
નારક, દેવો અને મનુષ્યોમાં છ ભાંગા હોય છે.

બાકી (સમુચ્ચય જીવો અને પંચેન્દ્રિયતિર્યંચો)  
માં ત્રણ ભાંગાનું વર્ણન જાણવું.

૨૭. वनस्पतिकायिकोनी उत्पत्ति वृद्धि आहारनुं प्ररुपणः ।  
हे आयुष्यमन् ! मैं सांत्वय्युं छे के भगवाने आ  
प्रमाणे कहुं छे -

આહાર પરિજ્ઞા નામક એક અધ્યયન છે, જેનો અર્થ  
(ભાવ) આ છે -

આ આખા લોકમાં પૂર્વ -યાવત્- દક્ષિણ દિશાઓ  
(તથા ઊર્ધ્વ આદિ વિદિશાઓ)માં સર્વત્ર ચાર પ્રકારના  
બીજકાયવાળા જીવ હોય છે, જેમકે -

૧. અગ્રબીજ, ૨. મૂળબીજ, ૩. પર્વબીજ, ૪. સ્કંધબીજ.

૧. તે બીજકાયિક જીવોમાં જે પ્રમાણેના બીજથી  
જે-જે અવકાશ (ઉત્પત્તિસ્થાન) આદિથી ઉત્પન્ન  
થવાની યોગ્યતા રાખે છે. તે બીજથી તથા તે  
તે અવકાશ (સ્થાન)માં ઉત્પન્ન થાય છે. આ  
દષ્ટિથી કંઈક બીજકાયિક જીવ પૃથ્વીયોનિક હોય  
છે. પૃથ્વી પર ઉત્પન્ન થાય છે તેનાં પર સ્થિત  
રહે છે અને તેનાં પર તેનો વિકાસ થાય છે.

એટલા માટે પૃથ્વીયોનિક પર ઉત્પન્ન થનાર  
અને તેના પર સ્થિત રહેનાર અને વધવાવાળા તે  
જીવ કર્મની વશીભૂત અને કર્મના નિદાનથી  
આકર્ષિત થઈને ત્યાં જ વૃદ્ધિગત થતાં નાના  
પ્રકારની યોનિઓવાળી પૃથ્વીઓ પર વૃક્ષ  
રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે જીવ નાના પ્રકારની યોનિવાલી પૃથ્વીઓના  
રસનો આહાર કરે છે તે જીવ પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ,  
વાયુ અને વનસ્પતિ શરીરનો આહાર કરે છે  
તથા નાના પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણિઓના  
શરીરને અચિત્ત કરે છે.

પરિવિદ્ધત્યં તં સરીરગં પુવ્વાહારિયં તયાહારિયં  
વિપરિણયં સારૂવિકઠં સંતંસવ્વપ્પણયાએ આહારં  
આહારેતિ ।

અવરે વિ ય ણં તેસિં પુઢવિજોણિયાણં રૂક્ષાણં  
સરીરા નાણાવણ્ણા નાણાગંધા નાણારસા નાણાફાસા  
નાણાસંઠાણસંઠિયા નાણાવિહસરીરપોગ્ગલવિ-  
ઉચ્ચિતા તે જીવા કમ્મોવવણ્ણગા ભવંતીતિમક્કયાયં ।

૨. અહાવરં પુરક્કયાયં ઇહેગઇયા સત્તા રૂક્ષજોણિયા  
રૂક્ષસંભવા રૂક્ષવક્કમા તજ્જોણિયા તસસંભવા  
તવ્વકમ્મા કમ્મોવગા કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા  
પુઢવિજોણિએહિં રૂક્ષેહિં રૂક્ષત્તાએ વિઉટ્ટંતિ ।

તે જીવા તેસિં પુઢવિજોણિયાણં રૂક્ષાણં  
સિણેહમાહારેતિ,

તે જીવા આહારેતિ, પુઢવિસરીરં -જાવ-  
વણ્ણસસરરીરં, ણાણાવિહાણં તસ થાવરાણં પાણાણં  
સરીરં અચિત્તં કુવ્વંતિ, પરિવિદ્ધત્યં તં સરીરગં  
પુવ્વાહારિયં તયાહારિયં વિપરિણયં સારૂવિકઠં સંતં  
સવ્વપ્પણાએ આહારં આહારેતિ ।

અવરે વિ ય ણં તેસિં રૂક્ષજોણિયાણં રૂક્ષાણં  
સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- નાણાસંઠાણસંઠિયા  
નાણાવિહસરીર પોગ્ગલવિઉચ્ચિતા,

તે જીવા કમ્મોવવણ્ણગા ભવંતીતિમક્કયાયં ।

૩. અહાવરં પુરક્કયાયં ઇહેગઇયા સત્તા રૂક્ષજોણિયા  
રૂક્ષસંભવા રૂક્ષવક્કમા તજ્જોણિયા તસસંભવા  
તવ્વકકમા કમ્મોવગા કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા  
રૂક્ષજોણિએસુ રૂક્ષેસુ રૂક્ષત્તાએ વિઉટ્ટંતિ,

તેનાં પૂર્વમાં વિધ્વસ્ત કરેલ, પૂર્વમાં આહાર  
કરેલ, ચામડીથી આહાર કરેલ, વિપરિણત  
તથા આત્મસાત્ કરેલ, તે શરીરનો સર્વાત્મના  
આહાર કરે છે.

તે પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોના બીજા (મૂળ, શાખા,  
પ્રશાખા, પત્ર, ફલાદિના રુપમાં બનેલ) શરીર  
પણ નાના પ્રકારના વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ  
અને સંસ્થાનોથી સંસ્થિત તેમજ નાના પ્રકારનાં  
શારીરિક પુદ્ગલોથી વિકુર્વિત થઈને બને છે.  
તે જીવ કર્મોદયના અનુસાર ઉત્પન્ન થાય છે  
એવું તીર્થકરોએ કહ્યું છે.

૨. ત્યાર પછી આ પ્રમાણે વર્ણન છે કે - કંઈક સત્વ  
(વનસ્પતિકાયિક જીવ) વૃક્ષમાં જ ઉત્પન્ન હોય  
છે, એટલા માટે તે વૃક્ષયોનિક હોય છે. વૃક્ષમાં  
સ્થિત રહીને ત્યાંજ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે.  
વૃક્ષયોનિક વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન તેમાં જ સ્થિત અને  
વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત કરેલ કર્મોના ઉદયને કારણે જીવ  
કર્મથી આકૃષ્ટ થઈને પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોમાં  
વૃક્ષરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે જીવ ત્યાં પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોથી તેના રસનો  
આહાર કરે છે.

તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો  
આહાર કરે છે, તે નાના પ્રકારના ત્રસ અને  
સ્થાવર પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે. તે  
પૂર્વમાં વિધ્વસ્ત (પ્રાસુક) કરેલ, પૂર્વમાં આહાર  
કરેલ, ત્વચા દ્વારા આહાર કરેલ વિપરિણત  
તથા આત્મસાત્ કરેલ તે એ શરીરનો  
સર્વાત્મના આહાર કરે છે.

તે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોના નાના વર્ણ -યાવત્-  
નાના પ્રકારના સંસ્થાનો યુક્ત બીજા શરીર પણ  
હોય છે, જે અનેક પ્રકારના શારીરિક  
પુદ્ગલોથી વિકુર્વિત હોય છે.

તે જીવ કર્મના ઉદયના અનુરુપ જ ઉત્પન્ન  
થાય છે, એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

૩. ત્યારબાદનું વર્ણન એ છે કે - કંઈક જીવ  
વૃક્ષયોનિક હોય છે, તે વૃક્ષમાં ઉત્પન્ન થાય છે.  
વૃક્ષમાં જ સ્થિત તેમજ વૃદ્ધિને પ્રાપ્ત થાય છે. વૃક્ષમાં  
ઉત્પન્ન થનાર, તેમાં જ સ્થિત રહેનાર અને તેમાં  
જ સંવૃદ્ધિ પાનાર વૃક્ષ યોનિક જીવ કર્મોથી  
વશીભૂત થઈને કર્મના કારણે તે વૃક્ષોમાં આવીને  
વૃક્ષયોનિક જીવોમાં વૃક્ષ રુપે ઉત્પન્ન થાય છે.

તે જીવા તેસિં રૂક્ષજોણિયાણં રૂક્ષાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઇસરીરં, નાણાવિહાણં તસ-થાવરાણં પાણાણં સરીરં અચિત્તં કુવ્વંતિ, પરિવિદ્ધત્થં તં સરીરગં પુઢ્વાહારિયં તયાહારિયં વિપરિણયં મારુવિકકંડં મંતં મવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ અવરે વિ ય ણં તેસિં રૂક્ષજોણિયાણં રૂક્ષાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- નાણાવિહસરીરપોગ્ગલ વિઉઢ્વિયા તે જીવા કમ્મોવવણ્ણગા ભવંતીતિમક્ષાયં ।

૪. અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગઇયા રૂક્ષજોણિયા રૂક્ષસંભવા રૂક્ષવક્કમા તજ્જોણિયા તસસંભવા તવ્વક્કમા કમ્મોવગા કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા રૂક્ષજોણિયાસુ રૂક્ષેસુ મૂલત્તાણ કંદત્તાણ ઁધત્તાણ તયત્તાણ માલત્તાણ પવાલત્તાણ પત્તત્તાણ પુપ્ફત્તાણ ફલત્તાણ બીયત્તાણ વિઉટ્ટંતિ । તે જીવા તેસિં રૂક્ષજોણિયાણં રૂક્ષાણં સિણેહમાહારેતિ તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઇસરીરં નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં સરીરં અચિત્તં કુવ્વંતિ, પરિવિદ્ધત્થં તં સરીરગં -જાવ- મારુવિકકંડં સંતં મવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ, અવરે વિ ય ણં તેસિં રૂક્ષજોણિયાણં મૂલાણં -જાવ- બીયાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- નાણાવિહસરીરપોગ્ગલવિઉઢ્વિયા તે જીવા કમ્મોવવણ્ણગા ભવંતીતિમક્ષાયં ।

૧. અહાવરં પુરક્ષાયં-ઇહેગઇયા સત્તા રૂક્ષજોણિયા રૂક્ષસંભવા રૂક્ષવક્કમા તજ્જોણિયા તસસંભવા તવ્વક્કમા કમ્મોવગા કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા રૂક્ષજોણિયાણિં રૂક્ષેણિં અજ્જોરુહિત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં રૂક્ષજોણિયાણં રૂક્ષાણં સિણેહમાહારેતિ,

તે જીવ એ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોના રસનો આહાર કરે છે. આના સિવાય તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો પણ આહાર કરે છે. તે ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓના શરીરને અચિત્ત કરે છે. તે પૂર્વમાં વિધ્વસ્ત (અચિત્ત) કરેલ પૂર્વમાં આહાર કરીને, ત્વચા દ્વારા આહાર કરીને વિપરિણત તથા આત્મસાત કરેલા એ શરીરનો સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોના શરીર નાના વર્ણ -યાવત્- નાના પ્રકારના પુદ્ગલોથી વિકુર્વિત હોય છે. તે જીવ કર્મોદયવશ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન હોય છે. એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

૪. ત્યારબાદનું વર્ણન એ છે કે - વનસ્પતિકાય વર્ગમાં કેટલાક જીવ વૃક્ષયોનિક હોય છે, તે વૃક્ષમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, વૃક્ષમાં જ સંવર્ધિત થાય છે. તે વૃક્ષયોનિક જીવ તેમાં જ ઉત્પન્ન સ્થિત તેમજ સંવૃદ્ધ થઈ કર્મોના વશીભૂત થઈને કર્મના જ કારણે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોમાં મૂળ, કંદ, સ્કંધ, ત્વચા, શાખા, પ્રવાલ, પત્ર, પુષ્પ, ફળ તેમજ બીજના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ તે જ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોના રસનો આહાર કરે છે, આનાથી અતિરિક્ત તે જીવ નાના પ્રકારના પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો આહાર કરે છે, તે જીવ નાના પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનાં શરીરને અચિત્ત કરે છે. તે પરિવિધ્વસ્ત (અચિત્ત) કરેલ શરીરને -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તે વૃક્ષ યોનિક મૂળ -યાવત્- બીજ રુપ જીવોના શરીર નાના વર્ણ -યાવત્- નાના પ્રકારના પુદ્ગલોથી બનેલ હોય છે. તે જીવ કર્મોદયવશ જ ત્યાં ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

૧. ત્યારપછીનું આ વર્ણન છે કે- આ વનસ્પતિકાય જગતમાં કોઈ વૃક્ષયોનિક જીવ વૃક્ષમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, વૃક્ષમાં જ સ્થિત રહેતા વધે છે. તેમાં જ ઉત્પન્ન, સ્થિત અને સંવર્ધિત થનાર તે વૃક્ષયોનિક જીવ કર્મોદયવશ તથા કર્મના કારણે જ વૃક્ષોમાં આવીને તે વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોમાં અધ્યારુહ (વૃક્ષના ઉપર ઉત્પન્ન થનારી) વનસ્પતિ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોના રસનો આહાર કરે છે.



તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસસઇસરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણા઼ આહારં આહારેતિ, અવરે વિ ય ણં તેસિં રૂક્ખજોણિયાણં અજ્ઞોરૂહાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ખાયં ।

તે જીવ પૃથ્વીના શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરી લે છે તથા બીજા પણ અધ્યારુહ વનસ્પતિના શરીરો નાના પ્રકારના વર્ણ આદિથી બનેલ હોય છે. એવું તીર્થંકર દેવે કહ્યું છે.

૨. અહાવરં પુરક્ખાયં ઇહેગઇયા સત્તા અજ્ઞોરૂ- હજોણિયા અજ્ઞોરૂહસંભવા -જાવ- કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા અજ્ઞોરૂહજોણિણેસુ અજ્ઞોરૂહેસુ અજ્ઞોરૂહિત્તા઼ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં અજ્ઞોરૂ- હજોણિયાણં અજ્ઞોરૂહાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસસઇસરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણા઼ આહારં આહારેતિ અવરે વિ ય ણં તેસિં અજ્ઞોરૂહજોણિયાણં અજ્ઞોરૂહાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ખાયં ।

૨. ત્યાર પછી આ વર્ણન છે કે - આ વનસ્પતિકાયમાં અધ્યારુહયોનિક જીવ અધ્યારુહમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- કર્મ નિદાનથી મરણ કરીને અધ્યારુહ વૃક્ષયોનિકના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહોના રસનો આહાર કરે છે, તે જીવ પૃથ્વીના શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરી લે છે. તથા બીજા પણ અધ્યારુહ વનસ્પતિના શરીર નાના પ્રકારના વર્ણ આદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું તીર્થંકર દેવે કહ્યું છે.

૩. અહાવરં પુરક્ખાયં-ઇહેગઇયા સત્તા અજ્ઞોરૂ- હજોણિયા અજ્ઞોરૂહસંભવા -જાવ- કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા અજ્ઞોરૂહજોણિણેસુ અજ્ઞોરૂહેસુ અજ્ઞોરૂહિત્તા઼ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં અજ્ઞોરૂ- હજોણિયાણં અજ્ઞોરૂહાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસસઇસરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણા઼ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં અજ્ઞોરૂહજોણિયાણં અજ્ઞોરૂહાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ખાયં ।

૩. ત્યારબાદ આ વર્ણન છે કે - આ વનસ્પતિકાયમાં કેટલાક અધ્યારુહયોનિક પ્રાણી અધ્યારુહ વૃક્ષોમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- કર્મનિદાનથી મરણ કરીને અધ્યારુહયોનિક વૃક્ષોમાં અધ્યારુહ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોના રસનો આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વીના શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરી લે છે. તથા બીજા પણ અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોના શરીર નાના પ્રકારના વર્ણ આદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું શ્રી તીર્થંકર દેવે કહ્યું છે.

૪. અહાવરં પુરક્ખાયં-ઇહેગઇયા સત્તા અજ્ઞોરૂ- હજોણિયા અજ્ઞોરૂહસંભવા -જાવ- કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા અજ્ઞોરૂહજોણિણેસુ અજ્ઞોરૂહેસુ મૂલત્તા઼ -જાવ- વીયત્તા઼ વિઉટ્ટંતિ । તે જીવા તેસિં અજ્ઞોરૂહજોણિયાણં અજ્ઞોરૂહાણં સિણેહમાહારેતિ -જાવ- અવરે વિ ય ણં તેસિં અજ્ઞોરૂહજોણિયાણં મૂલાણં -જાવ- વીયાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ખાયં ।

૪. ત્યાર પછી આ વર્ણન છે કે - આ વનસ્પતિકાયમાં કેટલાક અધ્યારુહયોનિક હોય છે. તે અધ્યારુહ વૃક્ષોમાં ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- કર્મનિદાનથી મરણ કરીને અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોના મૂળ -યાવત્- બીજના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવ ત્યાં અધ્યારુહયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોના રસનો આહાર કરે છે -યાવત્- તે અધ્યારુહયોનિક વૃક્ષોના મૂળ -યાવત્- બીજોના શરીર નાના વર્ણ આદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થંકરદેવે કહ્યું છે.

૧. અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગઇયા સત્તા પુઢવિજોણિયા પુઢવિસંભવા -જાવ- નાનાવિહજોણિયસુ પુઢવીસુ તણત્તાએ વિડટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં નાનાવિહજોણિયાણં પુઢવીણં સિણેહમાહારંતિ -જાવ- તે જીવા કમ્મોવવન્નગા ભવંતીતિમક્ષાયં ।

૨. એવં પુઢવિજોણિયસુ તણેસુ તણત્તાએ વિડટ્ટંતિ -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

૩. એવં તણજોણિયસુ તણેસુ તણત્તાએ વિડટ્ટંતિ -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

૪. એવં તણજોણિયસુ તણેસુ મૂલત્તાએ -જાવ- વીયત્તાએ વિડટ્ટંતિ તે જીવા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

એવં ઓસહીણ વિ ચત્તારિ આલાવગા (૪)

એવં હરિયાણ વિ ચત્તારિ આલાવગા (૪)

અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગઇયા સત્તા પુઢવિજોણિયા પુઢવિસંભવા -જાવ- કમ્મનિયાણેણં તત્થવક્કમા નાનાવિહજોણિયાસુ પુઢવીસુ આયત્તાએ વાયત્તાએ કાયત્તાએ કુહણત્તાએ કંદુકત્તાએ ઉવ્વેહલિયત્તાએ નિવ્વેહલિયત્તાએ સછત્તાએ છત્તગત્તાએ વાસાણિયત્તાએ કૂરત્તાએ વિડટ્ટંતિ । તે જીવા તેસિં નાનાવિહજોણિયાણં પુઢવીણં સિણેહમાહારંતિ । તે જીવા આહારંતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાએ આહારં આહારંતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં પુઢવિજોણિયાણં આયાણં -જાવ- કુરાણં નાનાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

૧. ત્યારબાદ આ વર્ણન છે કે - આ વનસ્પતિકાયિકમાં પ્રાણી પૃથ્વીયોનિક હોય છે, તે પૃથ્વીથી જ ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- નાના પ્રકારની જાતિ (યોનિ) વાળી પૃથ્વીઓ પર તૃણ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે તૃણના જીવ નાના પ્રકારની જાતિવાળી પૃથ્વીઓના રસનો આહાર કરે છે -યાવત્- તે જીવ કર્મથી પ્રેરિત થઈને તૃણનાં રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એવું શ્રી તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

૨. આ પ્રમાણે કેટલાક (વનસ્પતિકાયિક) જીવ પૃથ્વીયોનિક તૃણોમાં તૃણરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ તે જ રુપમાં આહાર આદિ ગ્રહણ કરે છે, એ તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

૩. આ પ્રમાણે કેટલાક (વનસ્પતિકાયિક) જીવ તૃણયોનિક તૃણોમાં તૃણ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એ તે જ રુપમાં આહાર આદિ ગ્રહણ કરે છે, આ તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

૪. આ પ્રમાણે કેટલાક (વનસ્પતિકાયિક) જીવ તૃણયોનિક તૃણોમાં મૂળ -યાવત્- બીજ રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, એ તેજ રુપમાં આહાર આદિ કરે છે, એ તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

આ પ્રમાણે ઔષધિરુપમાં ઉત્પન્ન (વનસ્પતિકાયિક) જીવોમાં પણ ચાર આલાપક કહેવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે લીલારુપમાં ઉત્પન્ન વનસ્પતિકાયિક જીવોનાં પણ ચાર આલાપક કહેવા જોઈએ.

ત્યારબાદ આ પ્રમાણે વર્ણન છે કે - આ વનસ્પતિકાયિકમાં કેટલાક જીવ પૃથ્વીયોનિક હોય છે, તે પૃથ્વીથી ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- કર્મનિદાનથી મરણ કરીને નાના પ્રકારની યોનિવાળી પૃથ્વીઓમાં આય, વાય, કાય, કૂલણ, કંદૂક, ઉવેહણી, નિર્વેહણી, સછત્રક, છત્રક, વાસાની તેમજ કૂર નામક વનસ્પતિના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ તેમાં નાનાવિધ યોનિઓવાળી પૃથ્વીઓના રસનો આહાર કરે છે તથા તે જીવ પૃથ્વીકાયના જીવોના શરીરોનો -યાવત્- વનસ્પતિકાયના શરીરોનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરી લે છે. તે પૃથ્વીયોનિક આય વનસ્પતિથી કૂર વનસ્પતિ સુધીના જીવોના શરીર નાના પ્રકારના વર્ણાદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

एकको चैव आलावगो सेसा तिण्णि नत्थि ।

૧. અહાવરં પુરક્ષ્વાયં ડહેગડયા સત્તા ઉદગજોણિયા ઉદગમંભવા -જાવ- કમ્મનિયાણેણં તત્થવક્કમા ણાણાવિહજોણિયસુ ઉદાસુ રૂક્ષ્વત્તાએ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેમિં ણાણાવિહજોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણમ્મસરૂસરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાએ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં ઉદયજોણિયાણં રૂક્ષ્વાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષ્વાયં ।

जहा पुढविजोणियाणं रूक्खाणं चत्तारि गमा (४)

अज्जरूहाण वि तहेव (४)

तणाणं ओसहीणं हरियाणं चत्तारि आलावगा भाणियव्वा एक्केक्के ।

૨. અહાવરં પુરક્ષ્વાયં-ડહેગડયા સત્તા ઉદગજોણિયા ઉદગમંભવા -જાવ- કમ્મનિયાણેણં તત્થવક્કમા ણાણાવિહજોણિયસુ ઉદાસુ ઉદગત્તાએ અવગત્તાએ પણગત્તાએ સેવાલત્તાએ કલંબુયત્તાએ હઢત્તાએ કસેરૂ-યત્તાએ કચ્છરૂયત્તાએ ભાણિયત્તાએ ઉપ્પલત્તાએ પડમત્તાએ કુમુદત્તાએ નલિણત્તાએ સુભગત્તાએ સોગંધિયત્તાએ પોંડરિયત્તાએ મહાપોંડરિયત્તાએ સયપત્તત્તાએ મહસ્મપત્તત્તાએ કલ્હારત્તાએ કોંકણત્તાએ અરવિંદત્તાએ તામરસત્તાએ ભિસત્તાએ ભિસમુણાલત્તાએ પુક્કલત્તાએ પુક્કલત્થિભગત્તાએ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેમિં નાણાવિહ જોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢ-વિસરીરં -જાવ- વણમ્મસરૂસરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાએ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેમિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં -જાવ- પુક્કલત્થિભગાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષ્વાયં ।

एकको चैव आलावगो (१)

આ જીવોનો એક જ કથન હોય છે. બાકી ત્રણ કથન હોતાં નથી.

૧. ત્યાર પછીનું વર્ણન એ છે કે- આ વનસ્પતિકાયમાં કેટલાક ઉદયયોનિક (જે પાણીમાં જ ઉત્પન્ન થનારી) વનસ્પતિ છે. જે જલમાં ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- પોતાના કર્મનિદાનથી મૃત્યુ પામીને અનેક પ્રકારની યોનિઓવાળા પાણીમાં વૃક્ષરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ અનેક પ્રકારના જાતિવાળા પાણીના રસનો આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વીના શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે તથા તે જલયોનિક વૃક્ષોના શરીર અનેક વર્ણાદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

જેમ પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષના ચાર ભેદ કહ્યા છે. તેવી જ રીતે આ જલયોનિક વૃક્ષના પણ ચાર આલાપક કહેવા જોઈએ.

અધ્યારુહના પણ તેવાં જ ચાર આલાપક કહેવા જોઈએ.  
તૃણ ઔષધિક અને લીલા પ્રત્યેકના પણ ચાર આલાપક કહેવા જોઈએ.

૨. ત્યારબાદનું વર્ણન એ છે કે - આ વનસ્પતિકાયમાં કેટલાક જીવ ઉદય યોનિક હોય છે, જે પાણીમાં ઉત્પન્ન થાય છે -યાવત્- પોતાના કર્મ નિદાનથી મૃત્યુ પામી અનેક પ્રકારની યોનિના ઉદકોમાં ઉદક, અવક, લીલકલ, શૈવાળ, અસ્વચ્છ, હડ, કસેરુ, કચ્છરુ, ભાણિતક, ઉત્પલ, પદ્મ, કુમુદ, નલીન, સુભગ, સૌગંધિક, પુંડરીક, મહાપુંડરીક, શતપત્ર, સહસ્ત્રપત્ર, કલ્હાર, કોકનદ, અરવિંદ, તામરસ, કમળમૂળ, કમળનાલ, પુષ્કર અને પુષ્કરસ્તિબુકનાં રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ નાના જાતિવાળા જલોના રસનો આહાર કરે છે. તથા પૃથ્વીકાય શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તે જલયોનિક વનસ્પતિઓનાં પાણીથી પુષ્કર-સ્તિબુક આદિના શરીર અનેક વર્ણાદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

આમાં માત્ર એક જ કથન હોય છે.

૧. અહાવરં પુરક્ષ્વાયં દહેગદ્યા મત્તા, તેહિં ચેવ પુઢ-વિજોણિણિં રુક્ષ્વેહિં, રુક્ષ્વજોણિણિં રુક્ષ્વેહિં, રુક્ષ્વજોણિણિં મૂલેહિં -જાવ- વીણિં (૩) રુક્ષ્વજોણિણિં, અજ્ઞોરુહેહિં, અજ્ઞોરુહજોણિણિં અજ્ઞોરુહેહિં, અજ્ઞોરુહજોણિણિં મૂલેહિં -જાવ- વીણિં (૩) પુઢવિજોણિણિં તણેહિં, તણજોણિણિં તણેહિં, તણજોણિણિં મૂલેહિં -જાવ- વીણિં (૩) એવં ઓસહીહિં તિણ્ણિ આલાવગા (૩) એવં હરિણિં વિ તિણ્ણિ આલાવગા (૩)

પુઢવિજોણિણિં આણિં કાણિં -જાવ- કૂરેહિં ઉદગજોણિણિં રુક્ષ્વેહિં, રુક્ષ્વજોણિણિં રુક્ષ્વેહિં, રુક્ષ્વજોણિણિં મૂલેહિં -જાવ- વીણિં (૩) એવં અજ્ઞોરુહેહિં વિ તિણ્ણિ આલાવગા (૩) તણેહિં વિ તિણ્ણિ આલાવગા (૩) ઓસહીહિં વિ તિણ્ણિ આલાવગા (૩) હરિણિં વિ તિણ્ણિ આલાવગા ઉદગજોણિણિં ઉદણિં અવણિં -જાવ- પુક્ષ્વલત્થિભણિં તસપાણત્તાણ વિઉટ્ટંતિ ।

૨. તે જીવા તેસિં પુઢવિજોણિયાણં ઉદગજોણિયાણં રુક્ષ્વજોણિયાણં અજ્ઞોરુહજોણિયાણં તણજોણિયાણં ઓમહિજોણિયાણં હરિયજોણિયાણં રુક્ષ્વાણં અજ્ઞોરુહાણં તણાણં ઓસહીણં હરિયાણં મૂલાણં -જાવ- વીયાણં આયાણં કાયાણં -જાવ- કુરાણં ઉદગાણં અવગાણં -જાવ- પુક્ષ્વલત્થિભગાણં સિણેહમાહારેતિ તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં રુક્ષ્વજોણિયાણં અજ્ઞોરુહજોણિયાણં તણજોણિયાણં ઓમહિજોણિયાણં હરિયજોણિયાણં મૂલજોણિયાણં કંદજોણિયાણં -જાવ- વીયજોણિયાણં આયજોણિયાણં કાયજોણિયાણં -જાવ- કૂરજોણિયાણં ઉદગજોણિયાણં અવગજોણિયાણં -જાવ- પુક્ષ્વલત્થિભગજોણિયાણં તસપાણાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિ મક્ષ્વાયં ।

- સૂય. સુ. ૨, અ. ૩, મુ. ૭૨૨-૭૩૧

## ૨૮. મણુસ્સાણં ઉપ્પત્તિ વુઢિહ આહાર પરુવણં-

અહાવરં પુરક્ષ્વાયં-ણાણાવિહાણં મણુસ્સાણં, તં જહા-

૧. ત્યારબાદનું વર્ણન એ છે કે - વનસ્પતિકાયિકમાં કેટલાક જીવ પૃથ્વીયોનિક વૃક્ષોમાં, વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોમાં, વૃક્ષયોનિક મૂળથી બીજપર્યંત અવયવોમાં (૩) વૃક્ષયોનિક અધ્યારુહ વૃક્ષોમાં, અધ્યારુહ યોનિક અધ્યારુહોમાં, અધ્યારુહયોનિક મૂળથી બીજ પર્યંત અવયવોમાં (૩), પૃથ્વીયોનિક તૃણોમાં, તૃણયોનિક તૃણોમાં, તૃણયોનિકોના મૂળથી બીજ પર્યંત અવયવોમાં (૩), તથા આ પ્રમાણે ઔષધિક અને લીલોત્રીના સંબંધમાં ત્રણ- ત્રણ આલાપક કહેવા જોઈએ.

પૃથ્વીયોનિક આય, કાયથી કૂર સુધીના વનસ્પતિકાયિક અવયવોમાં, ઉદયયોનિક વૃક્ષોમાં, વૃક્ષયોનિક વૃક્ષોમાં તથા વૃક્ષયોનિક મૂળથી બીજ સુધીના અવયવોમાં અને આ પ્રમાણે અધ્યારુહો, તૃણો, ઔષધિયો અને લીલોત્રીના પણ ત્રણ-ત્રણ આલાપક કહેવા જોઈએ. તેમાં તથા કેટલાક ઉદકયોનિક ઉદક અવકથી પુષ્કરસ્તિબુક સુધીમાં ત્રસ પ્રાણીના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

જૈન સાહિત્ય  
JAIN SITE  
જેનમ્ વચતિ સામ્યમ્

૨. તે જીવ પૃથ્વીયોનિક, જલયોનિક, વૃક્ષયોનિક, અધ્યારુહયોનિક, તૃણયોનિક, ઔષધિયોનિક, લીલોત્રી યોનિક, વૃક્ષોના તથા અધ્યારુહ વૃક્ષો, તૃણો, ઔષધિયો, લીલોત્રીઓના મૂળથી બીજપર્યંત આય કાયથી કૂર વનસ્પતિ સુધીના તેમજ ઉદક અવકથી પુષ્કરસ્તિબુક વનસ્પતિ સુધીના રસનો આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તથા બીજા પણ વૃક્ષયોનિક, અધ્યારુહયોનિક, તૃણયોનિક, ઔષધિયોનિક, લીલોત્રીયોનિક, મૂળયોનિક, કંદયોનિક, -યાવત્- બીજયોનિક તથા આયયોનિક, કાયયોનિક -યાવત્- કૂરયોનિક, ઉદકયોનિક, અવકયોનિક -યાવત્- પુષ્કરસ્તિબુકયોનિક ત્રસ જીવોના શરીર અનેક વર્ણાદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થંકરદેવે કહ્યું છે.

## ૨૮. મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ :

ત્યારબાદ અનેક પ્રકારના મનુષ્યોનું સ્વરુપ બતાવ્યું છે. જેમકે -

કમ્મભૂમગાણં, અકમ્મભૂમગાણં, અંતર-દીવગાણં, આરિયાણં, મિલક્ષૂણં, તેસિં ચ ણં અહોવીણં અહાવકાસેણં ઇત્થીણં પુરિસસ્સ ય કમ્મકઢાણં જોણીણં એત્થ ણં મેહુણવત્તિણં નામં સંયોગે સમુપ્પજ્જઈ, તે દુહવો વિ સિણેહિં સંચિણંતિ, સંચિણિત્તા તત્થ ણં જીવા ઇત્થિત્તાણં પુરિસત્તાણં ણપુંસગત્તાણં વિહટ્ટંતિ, તે જીવા માહોયં પિહમુક્કં તં તદુભયં સંસટ્ઠં કલુસં કિલ્લિસં તપ્પદમયાણં આહારમાહારેતિ, તઓ પચ્છા જં મે માતા ણાણાવિહાઓ રમવિગઈઓ આહારમાહારેઈ તઓ ણગદેસેણં ઓયમાહારેતિ, અણુપુલ્લેણં વુહ્ઢા પલિપાગમણુચિન્ના તઓ કાયાઓ અભિનિવ્વટ્ટમાણા ઇત્થિ વેગતા જણયંતિ, પુરિસં વેગતા જણયંતિ, ણપુંસગં વેગતા જણયંતિ ।

તે જીવા ડહરા સમાણા માતું ધીરં સપ્પિ આહારેતિ, અણુપુલ્લેણં વુહ્ઢા ઓયણં કુમ્માસં તસ થાવરે ય પાણે તે જીવા આહારેતિ, પુહ્ઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઈસરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણં આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં ણાણાવિહાણં મણુસ્સાણં કમ્મભૂમગાણં અકમ્મભૂમગાણં અંતરદીવગાણં આરિયાણં મિલક્ષૂણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્કયાયં ।

- સૂય. સુ. ૨, અ. ૩, સુ. ૭૩૨

૨૧. પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ઉપ્પત્તિ વુહ્ઢિ આહાર પરુલ્લેણં-

અહાવરં પુરુલ્લેણં - ણાણાવિહાણં જલયર પંચિંદિયતિ-રિક્ખજોણિયાણં, તં જહા- મચ્છણં -જાવ- સુંસમારાણં ।

તેસિં ચ ણં આહવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણં પુરિસસ્સ ય કમ્મકઢાણં જોણીણં તહેવ -જાવ- તઓ ણગદેસેણં ઓયમાહારેતિ, અણુપુલ્લેણં વુહ્ઢા પલિપાગમણુચિન્ના તઓ કાયાઓ અભિનિવ્વટ્ટમાણા અંહં વેગતા જણયંતિ, પોયં વેગતા જણયંતિ, મે અંહે ઉલ્લિજ્જમાણે ઇત્થિ વેગયા જણયંતિ, પુરિસં વેગયા જણયંતિ, નપુંસગં વેગયા જણયંતિ ।

કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ, અંતર્દીપજ, આર્ય, મ્લેચ્છ (અનાર્ય) તે જીવોની ઉત્પત્તિ પોત-પોતાના બીજ અને પોત-પોતાના અવકાશના અનુસાર પૂર્વ કર્મ નિર્મિત્ત યોનિમાં સ્ત્રી પુરુષના મૈથુન હેતુક સંયોગથી થાય છે. તે જીવ (તૈજસ અને કાર્મણ શરીર દ્વારા) બંનેનાં રસનો આહાર કરે છે, આહાર કરીને તે જીવ ત્યાં સ્ત્રી રુપમાં, પુરુષરુપમાં કે નપુંસકરુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ માતાના રજ (શોણિત) અને પિતાના વીર્ય (શુક્ર) નાં જે પરસ્પર મળેલા (સંસૃષ્ટ) કલુષ મલિન અને ધૃણિત હોય છે તેનો સર્વ પ્રથમ આહાર કરે છે. ત્યારબાદ માતા અનેક પ્રકારની જે સરસ વસ્તુઓનો આહાર કરે છે, તે જીવ માતાનાં શરીરથી નીકળતાં એક દેશ ઓજનો આહાર કરે છે. ત્યારબાદ અનુક્રમે વૃદ્ધિગત થતાં ગર્ભનો સમય પૂર્ણ થતા માતાનાં શરીરથી કોઈ સ્ત્રીરુપમાં, કોઈ પુરુષરુપમાં અને કોઈ નપુંસક રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે જીવ શિશુ થઈને માતાનાં દૂધ અને ધીનો આહાર કરે છે. કમથી મોટો થઈને તે જીવ ભાત કુલ્માષ તેમજ સ્થાવર ત્રસ પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વીના શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરી લે છે. તથા બીજા પણ કર્મભૂમિજ, અકર્મભૂમિજ, અંતર્દીપજ, આર્ય અને મ્લેચ્છ આદિ અનેકવિધ મનુષ્યોના શરીર અનેક વર્ણાદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

૨૨. પંચેન્દ્રિયતિર્યયોનિકની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરુપણ :

ત્યારબાદ અનેક પ્રકારના જલયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિકોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. જેમકે- મત્સ્ય -યાવત્- સુંસુમાર.

તે જીવ પોતાના બીજ અને અવકાશના પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષના સંયોગ થવાથી પોત-પોતાના કર્માનુસાર પૂર્વોક્ત પ્રકારના ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે પ્રમાણે -યાવત્- માતાના એક દેશ ઓજનો આહાર કરે છે. આ પ્રમાણે કમથી વૃદ્ધિ પામી ગર્ભમાં પરિપકવ થયા બાદ માતાની કાયાથી બહાર નીકળી કોઈ ઈંડાના રુપમાં, કોઈ પોતજના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે તે ઈંડું ફૂટી જાય છે તો કોઈ સ્ત્રી (માદા) ના રુપમાં, કોઈ પુરુષ (નર) ના રુપમાં અને કોઈ નપુંસકના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

તે જીવા ડહરા સમાણા આડસિનેહમાહારેતિ, અણુપુલ્વેણ વુડ્ઢા વણસ્સડકાયં તસ-થાવરેય પાણે તે જીવા આહારેતિ, પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સડ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં ણાણાવિહાણં જલયરપંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં મચ્છાણં -જાવ- મુંસુમારાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્કવાયં ।

અહાવરં પુરક્કવાયં નાણાવિહાણં ચડપ્પયથલયર પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં, તં જહા-

ણગ્ગુરાણં, દુગ્ગુરાણં, ગંડીપદાણં, સણ્ણ્યાણં,

તેસિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ય કમ્મકડાણ જોણીણ ઇત્થ ણં મેહુણવત્તિણ નામં સંજોગે સમુપ્પજ્જડ, તે દુહઓ વિ સિણેહિં સંચિણંતિ સંચિણિત્તા તત્થ ણં જીવા ઇત્થિત્તાણ પુરિસત્તાણ ણંપુસગત્તાણ વિડટ્ટંતિ, તે જીવા માડં ઓયં પિડં સુક્કં એવં જહા મણુસ્સાણં -જાવ- ઇત્થિ વેગયા જણયંતિ, પુરિસં વેગયા જણયંતિ, નપુંસગં વેગયા જણયંતિ । તે જીવા ડહરા સમાણા માતુ સ્ત્રીરં સપિં આહારેતિ, અણુપુલ્વેણ વુડ્ઢા વણસ્સડકાયં તસ થાવરે ય પાણે તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સડ શરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં ણાણાવિહાણં ચડપ્પયથલયર પંચિંદિયતિરિક્ખજોણિયાણં ણગ્ગુરાણં -જાવ- મણ્ણ્યાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્કવાયં ।

અહાવરંપુરક્કવાયં નાણાવિહાણં ઉરપરિસપ્પથલયરપંચિંદિય- તિરિક્ખજોણિયાણં, તં જહા-

અહીણં અયગરાણં આસાલિયાણં મહોરગાણં ।

તેસિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ય કમ્મકડાણ જોણીણ ઇત્થ ણં મેહુણ વત્તિણ નામં સંજોગે સમુપ્પજ્જડ, એવં ચેવ ।

તે જલયર જીવ બાલ્યાવસ્થામાં જલના રસનો આહાર કરે છે. ત્યાર પછી કમથી મોટા થવાથી વનસ્પતિકાય તથા ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વી શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તથા બીજા પણ અનેક પ્રકારની માછલીથી સુંસુમાર સુધીના જલયર પંચેન્દ્રિયતિર્યય જીવોના શરીર અનેક વર્ણાદિથી બનેલ હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદ અનેક જાતિવાળા ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે, જેમકે- કેટલાક એક પુરવાળા, બે પુરવાળા, હાથી, સિંહ આદિ નખયુક્ત પદવાળા હોય છે.

તે જીવ પોત-પોતાના બીજ અને અવકાશના અનુસાર સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પર મૈથુન પ્રત્યયિક સંયોગ થવાથી પોત-પોતાના કર્માનુસાર ઉત્પન્ન થાય છે, તે સર્વપ્રથમ બંનેનાં રસનો આહાર કરે છે, આહાર કરીને તે જીવ સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવ (ગર્ભમાં) માતાના ઓજ (રજ) અને પિતાના શુકનો આહાર કરે છે. શેષ વર્ણન પૂર્વવત્ મનુષ્યોના પ્રમાણે જાણવું -યાવત્- આમાં કોઈ સ્ત્રી (માદા)નાં રુપમાં, કોઈ નરના રુપમાં અને કોઈ નપુંસકના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ બાલ્યાવસ્થામાં માતાનું દૂધ અને ધૂતનો આહાર કરે છે. કમથી મોટો થઈને તે વનસ્પતિકાયનો તથા બીજા ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે. આનાં સિવાય તે પ્રાણી પૃથ્વીના શરીરનો -યાવત્- વનસ્પતિનાં શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તે અનેકવિધ જાતિવાળા, ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક એક પુર -યાવત્- નખયુક્ત પદવાળા જીવોના અનેક વર્ણાદિવાળા શરીર હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદ અનેક પ્રકારની જાતિવાળા ઉરપરિસર્પ (છાતીનાં બળે સરકીને ચાલનાર) સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિક જીવોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે, જેમકે- સર્પ, અજગર, અળસિયા અને મહોરગ.

તે જીવ પોત-પોતાના ઉત્પત્તિ યોગ્ય બીજ અને અવકાશના અનુસાર સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પર મૈથુન પ્રત્યયિક સંયોગ થવાથી પોત-પોતાના કર્માનુસાર ઉત્પન્ન થાય છે. શેષ વર્ણન પૂર્વવત્ જાણવું.

નાણત્તં - અંડં વેગતા જળયંતિ, પોયં વેગતા જળયંતિ, સે અંડે ઉદ્ભિજ્જમાણે ઇત્થિ વેગતા જળયંતિ, પુરિસં વેગતા જળયંતિ, નપુંસગં વેગતા જળયંતિ । તે જીવા ડહરા સમાણા વાઝકાયમાહારેતિ, અણુપુલ્લેણં વુહ્ઢા વળસ્સઙ્કાયં તસ થાવરે ય પાણે તે જીવા આહારેતિ, પુલ્લવિસરીરં -જાવ- વળસ્સઙ્ક સરીરં -જાવ- સુલ્લપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં નાણાવિહાણં ઉરપરિસપ્પથલયરપંચિંદિય- તિરિક્કજોણિયાણં અહીણં -જાવ- મહોરગાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્કયાયં ।

અહાવરં પુરક્કયાયં નાણાવિહાણં ભુયપરિસપ્પથલયર- પંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં, તં જહા-

ગોહાણં, નહાણં, સેહાણં, સરહાણં, સલ્લાણં, સરયાણં, ઘોરાણં, ઘરકોહિલિયાણં, વિસ્સંભરાણં, મૂસગાણં, મંગુસાણં, પયલાહયાણં, વિરાલિયાણં, જોહાણં, ચાહપ્પાહયાણં,

તેસિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણ પુરિસસ્સ ય જહા ઉરપરિસપ્પાણં તહા ભાણિયલ્લં -જાવ- સુલ્લપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં નાણાવિહાણં ભુયપરિસપ્પથલયરપંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં ગોહાણં -જાવ- ચાહપ્પાહયાણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્કયાયં ।

અહાવરં પુરક્કયાયં ણાણાવિહાણં ઘહયરપંચિંદિય તિરિક્કજોણિયાણં, તં જહા-

ચમ્મપક્કહીણં, લોમપક્કહીણં, સમુદ્ગપક્કહીણં, વિતતપક્કહીણં, તેસિં ચ ણં અહાવીણં અહાવગાસેણં ઇત્થીણ જહા ઉરપરિસપ્પાણં નાણત્તં તે જીવા ડહરા સમાણા માઝં ગાલ્લસિણેહં આહારેતિ, અણુપુલ્લેણં વુહ્ઢા વળસ્સઙ્કાયં તસ થાવરે ય પાણે તે જીવા આહારેતિ, પુલ્લ- વિસરીરં -જાવ- વળસ્સઙ્ક સરીરં -જાવ- સુલ્લપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં નાણાવિહાણં ઘહયરપંચિંદિયતિરિક્કજોણિયાણં ચમ્મપક્કહીણં -જાવ- વિતતપક્કહીણં સરીરા ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્કયાયં ।

- સૂય. સુ. ૨, અ. ૩, સુ. ૭૩૩-૭૩૭

પરંતુ આ ભિન્નતા છે- કેટલાક અંડજ હોય છે અને કેટલાક પોતજ હોય છે. ઈંડું ફૂટી જવાથી તેમાંથી કોઈ સ્ત્રી રુપમાં, કોઈ પુરુષનાં રુપમાં અને કોઈ નપુંસક રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે જીવ બાલ્યાવસ્થામાં વાયુકાય (હવા) નો આહાર કરે છે. ક્રમથી મોટા થયા બાદ વનસ્પતિકાય તથા અન્ય ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે. આના સિવાય તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિનાં શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. તે અનેકવિધ જાતિવાળા ઉરપરિસર્પ, સ્થળચર, પંચેન્દ્રિય તિર્યચોના સર્પ -યાવત્- મહોરગના શરીર નાના વર્ણાદિવાળા હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું શ્રી તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદ અનેક પ્રકારના ભુજ પરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક જીવોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે. જેમકે-

ઘો, નોળીયો, રોમરાયની પાંખવાળા પક્ષી, કાંકીડો, સર્પ, ભુજપરીસર્પ, ખોર, ભીંતગરોળી, છિપકલી, ઉંદર, ભુજપરિસર્પ, પદલાતિક (સર્પની એક જાત) વિડાતિક, ચંદન ઘો, ચારપગવાળા.

તે જીવોની ઉત્પત્તિ પણ પોત-પોતાના બીજ અને અવકાશના અનુસાર સ્ત્રી અને પુરુષના મૈથુન પ્રત્યયિક સંયોગ થવાથી પોત-પોતાના કર્માનુસાર થાય છે. શેષ વર્ણન પૂર્વવત્ ઉરપરિસર્પનાં પ્રમાણે જાણવું. -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર લે છે. આના સિવાય નાના પ્રકારના ગોહથી ચતુષ્પદ સુધીના ભુજપરિસર્પ સ્થળ ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક જીવોના શરીર અનેક વર્ણાદિવાળા હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદ અનેક પ્રકારના ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિકોનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે જેમકે-

ચર્મપક્ષી, લોમપક્ષી, સમુદ્ગક પક્ષી અને વિતતપક્ષી તે જીવોની ઉત્પત્તિ પણ પોત-પોતાના બીજ અને અવકાશથી સ્ત્રી પુરુષનાં મૈથુન પ્રત્યયિક સંયોગથી થાય છે. શેષ વર્ણન ઉરપરિસર્પના અનુસાર જાણવું. પરંતુ આમાં ભિન્નતા છે - તે પ્રાણી બાલ્યાવસ્થા પ્રાપ્ત થવાથી માતાના શરીરના રસનો આહાર કરે છે. પછી ક્રમથી મોટા થઈને વનસ્પતિકાય તથા ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓનો આહાર કરે છે. આના સિવાય તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. અન્ય અનેક પ્રકારના ચર્મપક્ષીથી વિતતપક્ષી સુધીના ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિક જીવોના શરીર નાનાવર્ણાદિવાળા હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું શ્રી તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

## ૩૦. વિગલિંદિયાણં ઉપ્પત્તિ વુદ્ધિ આહાર પરૂવણં-

અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગઇયા સત્તા નાણાવિહજોણિયા, નાણાવિહસંભવા, નાણાવિહવક્કમા તજ્જોણિયા તસ્સંભવા તવ્વક્કમા કમ્મોવગા કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા અણૂસુયત્તાણ વીઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસસઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં તસ થાવરજોણિયાણં અણૂસુયાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

एवं दुरूवसंभवत्ताए ।

एवं खुरुदुगत्ताए ।

- સુય. સુ. ૨, અ. ૩, સુ. ૭૩૮

## ૩૧. આઝ-અગણિ-વાઝ-પુઢવીકાઇયાણં ઉપ્પત્તિ વુદ્ધિ આહાર પરૂવણં-

અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગઇયા સત્તા નાણાવિહજોણિયા -જાવ- કમ્મનિદાણેણં નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા તં સરીરગં વાતસંસિદ્ધં વાતસંગહિતં વા વાતપરિગતં ઉઢ્ઢંવાણેસુ ઉઢ્ઢભાગી ભવઇ, અહેવાણેસુ અહેભાગી ભવઇ, તિરિયંવાણેસુ તિરિયભાગી ભવઇ, તં જહા-

ओसा, हिमए, महिया, करए, हरतणुए, सुद्धोदए ।

તે જીવા તેસિં નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસસઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં તસ થાવર જોણિયાણં ઓસાણં -જાવ- સુદ્ધોદગાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

## ૩૦. વિક્લેન્દ્રિયોના ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરૂપણ :

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે કે - આ જગતમાં કેટલાક પ્રાણી અનેક પ્રકારની યોનિઓમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે અનેક પ્રકારની યોનિઓમાં સ્થિત રહે છે. તે વિવિધ યોનિઓમાં જન્મ લઈ વૃદ્ધિ પામે છે. અનેક પ્રકારની યોનિઓમાં ઉત્પન્ન સ્થિત અને વૃદ્ધિ પામી તે જીવ પોતાના પૂર્વવત્ કર્માનુસાર નિદાન કરીને અનેક પ્રકારના ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓના સચિત્ત અચિત્ત શરીરમાં આશ્રિત ધર્ષને ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવ અનેક પ્રકારના ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓના રસનો આહાર કરે છે તથા તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે અને બીજા પણ ત્રસ સ્થાવર યોનિઓમાં ઉત્પન્ન વિભિન્ન વર્ણાદિ યુક્ત શરીરવાળા હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું તીર્થકરદેવે કહ્યું છે.

આ પ્રમાણે (મનુષ્યના મળમૂત્ર આદિમાં) કૃમિ કરચલા આદિ રૂપમાં ત્રસ પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય છે.

આ પ્રમાણે જીવિત ગાય, ભેંસ આદિની ચામડી પર સમ્મૂર્ચિશ્મ રૂપથી ઉત્પન્ન થાય છે.

## ૩૧. અપ્-તેજસ- વાયુ અને પૃથ્વીકાયિકોની ઉત્પત્તિ વૃદ્ધિ આહારનું પ્રરૂપણ :

जैनम् पचति शासनम्

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે - આ જગતમાં અનેકવિધ યોનિઓમાં ઉત્પન્ન ધર્ષને -યાવત્- કર્મ નિદાનથી પ્રેરિત વાયુયોનિક જીવ અપ્કાયમાં આવે છે. તે પ્રાણી ત્યાં અપ્કાયમાં આવીને અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓના સચિત્ત તથા અચિત્ત શરીરમાં અપ્કાયિક રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તે અપ્કાય વાયુકાયથી નિર્મિત સંપ્રહીત અથવા ધારણ કરેલ હોય છે. માટે તે (જલ) ઉપરનો વાયુ હોય તો ઉપર, નીચેનો વાયુ હોય તો નીચે અને તિર્છોવાયુ હોય તો તિર્છો જાય છે. જેમકે -

ओस, छिम (बई), मडिका (जांकण के घुंघ) ओणा, डरतनुं (घासनी अड़ी पर पाणीना छिंदु) અને શુદ્ધ જલ.

તે જીવ અનેક પ્રકારના ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓના સ્નેહનો આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. આ સિવાય ત્રસ સ્થાવર યોનિક સમુત્પન્ન ઓસથી શુદ્ધોદક સુધી જલકાયિક જીવોના અનેક વર્ણાદિ યુક્ત શરીર હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.



અહાવરં પુરુક્ષાયં ઇહેગૈયા સત્તા ઉદગજોણિયા -જાવ-  
કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા તસ થાવર જોણિણેસુ ઉદાણુ  
ઉદગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં તસ થાવર  
જોણિયાણં ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ  
પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ  
આહારંઆહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં તસ-થાવરજોણિયાણં  
ઉદગાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

અહાવરં પુરુક્ષાયં ઇહેગૈયા સત્તા ઉદગજોણિયા -જાવ-  
કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા ઉદગજોણિણેસુ ઉદાણુ  
ઉદગત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં ઉદગજોણિયાણં  
ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં  
-જાવ- વણસ્સઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં  
આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં ઉદગજોણિયાણં ઉદગાણં  
સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

અહાવરં પુરુક્ષાયં ઇહેગૈયા સત્તા ઉદગજોણિયા -જાવ-  
કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા ઉદગજોણિણેસુ ઉદાણુ  
તસપાણત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં ઉદગજોણિયાણં  
ઉદગાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ પુઢવિસરીરં  
-જાવ- વણસ્સઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ આહારં  
આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં ઉદગજોણિયાણં તસ  
પાણાણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિમક્ષાયં ।

અહાવરં પુરુક્ષાયં ઇહેગૈયા સત્તા નાણાવિહજોણિયા  
-જાવ- કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા નાણાવિહાણં તસ  
થાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચ્ચિત્તેસુ વા અચ્ચિત્તેસુ વા  
અગ્ગણિકાયત્તાણ વિઉટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં નાણાવિહાણં  
તસ થાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ  
પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસ્સઇ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણ  
આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તસ થાવરજોણિયાણં  
અગ્ગણીણં સરીરા નાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિ મક્ષાયં ।

**સેસા તિણ્ણિ આલાવગા જહા ઉદગાણં ।**

અહાવરં પુરુક્ષાયં ઇહેગૈયા સત્તા નાણાવિહજોણિયા  
-જાવ- કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા નાણાવિહાણં તસ થાવરાણં  
પાણાણં સરીરેસુ સચ્ચિત્તેસુ વા અચ્ચિત્તેસુ વા વાઉક્કાયત્તાણ  
વિઉટ્ટંતિ જહા અગ્ગણીણં તહા ભાણિયવ્વા ચત્તારિ ગમા ।

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે કે - આ જગતમાં  
કેટલાક પ્રાણી જળમાં -યાવત્- પૂર્વકૃત કર્મના  
પ્રભાવથી ત્રસ-સ્થાવર યાનિઓમાં જલરુપે ઉત્પન્ન  
થાય છે. તે જીવ તે ત્રસ સ્થાવર યોનીઓનાં જલરુપ  
રસનો આહાર કરે છે. તે પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના  
શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. આના  
સિવાય ત્રસ સ્થાવરયોનિક ઉદકોના અનેક  
વર્ણાદિવાળા શરીર હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન  
થાય છે. એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે કે- આ જગતમાં  
કેટલાક જીવ જળમાં -યાવત્- પોતાના પૂર્વકૃત કર્મોના  
પ્રભાવથી ઉદકયોનિક ઉદકોમાં ઉદકરુપમાં જન્મ લે  
છે. તે જીવ ઉદકયોનિમાં ઉદકયોનિકનાં રસનો આહાર  
કરે છે. તે પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના શરીરનો  
-યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે. આનાં સિવાય  
તે ઉદકયોનિક ઉદકોના અનેક વર્ણાદિવાળા શરીર  
હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. એવું  
તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે કે કેટલાક પ્રાણી  
જળમાં -યાવત્- આ જગતમાં પોતાના પૂર્વકૃત કર્મનાં  
પ્રભાવથી ઉદયયોનિક ઉદકોમાં ત્રસ પ્રાણીનાં રૂપમાં  
ઉત્પન્ન થાય છે, તે જીવ તે ઉદકયોનીવાળા ઉદકોના  
રસનો આહાર કરે છે. તે પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિના  
શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર કરે છે, આનાં  
સિવાય તે ઉદકયોનિક ઉદકોનાં શરીર નાના  
વર્ણાદિવાળા હોય છે -યાવત્- તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય  
છે. એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે- આ જગતમાં અનેક  
પ્રકારની યોનીવાળા -યાવત્- પૂર્વકૃત કર્મનાં પ્રભાવથી  
અનેક પ્રકારનાં ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓના સચિત્ત તથા  
અચિત્ત શરીરમાં અગ્નિકાયનાં રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.  
તે જીવ તે (વિભિન્ન) અલગ-અલગ પ્રકારનાં ત્રસ  
સ્થાવર પ્રાણીઓનાં રસનો આહાર કરે છે, તથા પૃથ્વી  
-યાવત્- વનસ્પતિનાં શરીરનો -યાવત્- સર્વાત્મના  
આહાર કરે છે. આનાં સિવાય તે ત્રસ સ્થાવરયોનિક  
અગ્નિકાયોનાં અનેક વર્ણાદિવાળા શરીર હોય છે -યાવત્-  
તેમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે, એવું તીર્થકર દેવે કહ્યું છે.

**બાકી ત્રણ આલાપક ઉદક જીવોના પ્રમાણે જાણવાં.**

ત્યારપછી આ વર્ણન છે કે - આ સંસારમાં નાના પ્રકારની  
યોનિવાળા પોતાના પૂર્વકૃત કર્મનાં પ્રભાવથી અનેક  
પ્રકારનાં ત્રસ અને સ્થાવર પ્રાણીઓનાં સચિત્ત કે અચિત્ત  
શરીરોમાં વાયુકાયના રુપમાં ઉત્પન્ન થાય છે. શેષવર્ણન  
ત્યાર આલાપક અગ્નિકાયનાં સમાન કહેવું જોઈએ.

અહાવરં પુરક્ષાયં ઇહેગદ્યા સત્તા ણાણાવિહજોણિયા  
-જાવ- કમ્મનિદાણેણં તત્થવક્કમા ણાણાવિહાણં તસ  
થાવરાણં પાણાણં સરીરેસુ સચિત્તેસુ વા અચિત્તેસુ વા  
પુઢવિત્તાણ , સક્કરત્તાણ વાલુયત્તાણ,

**इमाओ गाहाओ अणुगंतव्वाओ-**

પુઢવી ય સક્કરા વાલુગા ય, ઉવલે સિલા ય લોણૂસે ।  
અય તઉય તંવ મીસમ, રૂપ્પ સુવર્ણે ય વડરે ય ॥ ૧ ॥

હરિયાલે હિંગુલે મળોસિલા સાસગંજણ પવાલે ।  
અઢ્મપહલસઢ્મવાલુય વાદરકાણે મળિવિહાણા ॥ ૨ ॥  
ગોમેજ્જણે ય રૂયણે અંકે ફલિહે ય લોહિયક્કહે ય ।  
મરગય મસારગલ્લે ભુયમોયગ ઇંદ્રણિલે ય ॥ ૩ ॥

ચંદણ ગેરૂય હંસગઢ્મ પુલણે સોગંધિણે ય વોઢવ્વે ।  
ચંદપ્પમ વેરૂલિણે જલકંતે સૂરકંતે ય ॥ ૪ ॥

એયાઓ એસુ મળિયવ્વાઓ ગાહાસુ (ગાહાઓ) -જાવ-  
સૂરકંતત્તાણે વિડટ્ટંતિ, તે જીવા તેસિં ણાણાવિહાણં  
તસ-થાવરાણં પાણાણં સિણેહમાહારેતિ, તે જીવા આહારેતિ  
પુઢવિસરીરં -જાવ- વણસસઙ્ગ સરીરં -જાવ- સવ્વપ્પણાણે  
આહારં આહારેતિ । અવરે વિ ય ણં તેસિં તસ  
થાવરજોણિયાણં પુઢવીણં -જાવ- સૂરકંતાણં સરીરા  
ણાણાવણ્ણા -જાવ- ભવંતીતિ મક્કાયં ।

**सेसा तिष्णि आलावगा जहा उदगाणं ।**

- સુય. સુ. ૨, અ. ૩, સુ. ૭૩૯-૭૪૫

૩૨. ઓહેણ સવ્વજીવાણં આહારં તેસિં જયણા ય પરૂવણં-

અહાવરં પુરક્ષાયં સવ્વેપાણા, સવ્વે ભૂયા, સવ્વે જીવા,  
સવ્વે સત્તા, નાણાવિહજોણિયા નાણાવિહસંભવા,  
નાણાવિહવક્કમા, સરીરજોણિયા સરીરસંભવા  
સરીરવક્કમા સરીરાહારા કમ્મોવગા કમ્મનિદાણા  
કમ્મગદ્યા કમ્મટ્ઠિદ્યા કમ્મુણા ચેવ વિપ્પરિયામુવેતિ ।

ત્યારબાદનું વર્ણન આ પ્રમાણે છે - આ સંસારમાં  
કેટલાક જીવ અનેક પ્રકારની યોનીઓમાં ઉત્પન્ન થઈ  
-યાવત્- પોતાના કરેલા કર્મનાં પ્રભાવથી અનેક  
પ્રકારનાં ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓના સચિત્ત કે અચિત્ત  
શરીરમાં પૃથ્વીના રૂપમાં શર્કરા (કાંકરા) નાં રૂપમાં  
કે રેતી આદિના રૂપમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

**આ વિષયાં આ ગાથાઓનાં અનુસાર જાણવું જોઈએ.**

પૃથ્વી, કાંકરા, રેતી, ઉપલ (પથ્થર), શિલા, મીઠું,  
લોખંડ, રાંગા (કથીર), તાંબું, શીશું, ચાંદી, સોના  
અને હીરા તથા -

હડતાલ, હીંગળો, મનસિલ, સાસક, અંજન, પ્રવાલ  
(મૂંગો) અબ્રપટલ (અબ્રક) અબ્રવાલુકા ઈત્યાદિ બાદર  
પૃથ્વીકાયનાં ભેદ છે. મણીઓનાં નામ આ પ્રમાણે છે-  
૧. ગોમેદક રત્ન, ૨. રુચક રત્ન, ૩. અંકરત્ન,  
૪. સ્ફટિક રત્ન, ૫. લોહિતાક્ષ રત્ન, ૬. મરકત  
રત્ન, ૭. મસાગર ગલ્લ રત્ન, ૮. ભુજપરિમોચક  
રત્ન તથા ૯. ઈન્દ્રનીલ મણિ.

ચંદન, ગેરુ, હંસગર્ભ, પુલક, સૌગંધિક, ચંદ્રપ્રભ,  
વૈદૂર્ય, જલકાંત અને સૂર્યકાંત,

જૈન સાહિત્ય  
INSITE  
જૈન સાહિત્ય

આ ગાથાઓમાં સૂર્યકાંત સુધી જે મણિરત્ન આદિ કહ્યા  
છે. તેમાં તે જીવ ઉત્પન્ન થાય છે. (તે સમયે) તે  
જીવ અનેક પ્રકારનાં ત્રસ સ્થાવર પ્રાણીઓના રસનો  
આહાર કરે છે. તે જીવ પૃથ્વી -યાવત્- વનસ્પતિ  
શરીરનો આહાર કરે છે -યાવત્- સર્વાત્મના આહાર  
કરે છે. આનાં સિવાય તે ત્રસ સ્થાવરોમાં ઉત્પન્ન  
પૃથ્વીથી સૂર્યકાંત મણિ સુધી પ્રાણીઓનાં અન્ય શરીર  
પણ અનેક વર્ણાદિવાળા હોય છે -યાવત્- તેમાં જ  
ઉત્પન્ન થાય છે. એવું તીર્થંકર દેવે કહ્યું છે.

**બાકીનાં ત્રણ આલાપક જલકાયિક જીવોનાં પ્રમાણે જાણવું.**

૩૨. સામાન્યથી સર્વ જીવોનો આહાર અને તેની પતનાનું પ્રરૂપણ :

ત્યારબાદનું વર્ણન એ છે કે - સર્વપ્રાણી, સર્વભૂત,  
સર્વજીવ અને સર્વ સત્વ અનેક પ્રકારની યોનીઓમાં  
ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યાં સ્થિત રહે છે, ત્યાં વૃદ્ધિ પામે  
છે, તે શરીરથી ઉત્પન્ન થાય છે. શરીરમાં જ રહે છે.  
તથા શરીરમાં જ વધે છે અને તે શરીરનો જ આહાર  
કરે છે, તે પોત-પોતાના કર્મનું અનુસરણ કરે છે, કર્મ  
જ તે - તે યોનીમાં તેની ઉત્પત્તિનું પ્રધાન કારણ હોય  
છે. તેની ગતિ અને સ્થિતિ પણ કર્મનાં અનુસાર જ હોય  
છે. તે કર્મના અનુસાર વિભિન્ન પર્યાયોને પ્રાપ્ત કરે છે.

સેવમાયાણહ, સેવમાયાણિત્તા, આહારગુત્તે સમિએ સદા જાણે ત્તિ વેમિ ।

- સૂચ. સુ. ૨, અ. ૩. સુ. ૭૪૬-૭૪૭

૩૩. વૈમાણિયા દેવાણં આહારત્તાએ પરિણમિય પોગ્ગલાણં પરૂવણં -

પ. સોહમ્મીસાણ દેવાણં કેરિસયા પોગ્ગલા આહારત્તાએ પરિણમંતિ ?

૩. ગોયમા ! જે પોગ્ગલા ઇટ્ઠા કંતા મણુણા મણામા એસિ આહારત્તાએ પરિણમંતિ -જાવ- અણુત્તરોવવાડયા ।

- જીવા. પઢિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૨૦૧ (ઈ)

૩૪. ભોયણપરિણામસ્સ છવ્વિહંત્તં-

છવ્વિહે ભોયણપરિણામે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. મણુણે,
૨. રસિએ,
૩. પીણણિજ્જે,
૪. વિહણિજ્જે,
૫. મયણિજ્જે,
૬. દપ્પણિજ્જે ।

- ઠાણં અ. ૬, સુ. ૫૩૩

૩૫. આહારગાણાહારગાણં કાયટ્ઠિઈ પરૂવણં-

પ. આહારગે ણં ભંતે ! આહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! આહારગે દુવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. છઝમત્થઆહારગે ય, ૨. કેવલિઆહારગે ય ।

પ. છઝમત્થઆહારગે ણં ભંતે ! છઝમત્થઆહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં ખુહ્હાગભવગ્ગહણં દુસમયઝ્ઞણં, ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં અસંખેજ્જાઓ ઉક્કોસેણિ-ઓસિપ્પિણીઓ કાલઓ, ખેત્તઓ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહાગં ।

પ. કેવલિઆહારગે ણં ભંતે ! કેવલિઆહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંતોમુહ્હત્તં, ઉક્કોસેણં દેસૂણં પુવ્વકોઢિં,

“હે શિષ્યો ! એવું જ જાણો અને જાણીને આહાર ગુપ્ત સમિતિ યુક્ત અને સંયમ પાલનમાં સદા યત્નશીલ બનો, એવું હું કહું છું.”

૩૩. વૈમાણિક દેવોનાં આહારનાં રૂપમાં પરિણત પુદ્ગલોનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મ ઈશાન દેવોનાં આહારના રૂપમાં કેવા પુદ્ગલ પરિણમે છે ?

૩. ગૌતમ ! જે પુદ્ગલ ઈષ્ટ, કાંત, પ્રિય, મનોજ્ઞ અને મનોહર હોય છે. તે અનુત્તરોપપાતિક દેવો સુધી આહારનાં રૂપમાં પરિણમે છે.

૩૪. ભોજન પરિણામનાં છ પ્રકાર :

ભોજનનાં પરિણામ છ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. મનોજ્ઞ - મનને પ્રસન્ન કરનાર,
૨. રસિક - રસયુક્ત,
૩. પ્રીણનીય - રસાદિ સપ્ત ધાતુઓને સમાન કરનાર,
૪. બૃહણીય - ધાતુઓને વધારનાર,
૫. મદનીય - કામને વધારનાર,
૬. દર્પણીય - પુષ્ટિકારક.

૩૫. આહારક - અનાહારકોની કાયસ્થિતિની પ્રરૂપણા :

પ્ર. ભંતે ! આહારક જીવ આહારક રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! આહારક જીવ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. છદ્મસ્થ - આહારક, ૨. કેવળી-આહારક.

પ્ર. ભંતે ! છદ્મસ્થ - આહારક, છદ્મસ્થ આહારકનાં રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય બે સમયમાં ફેરફાર ઓછું લઘુભવ ગ્રહણ જેટલા કાળ સુધી, ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ સુધી (અર્થાત્) કાળથી અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીઓ સુધી તથા ક્ષેત્રથી અંગુલનાં અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ સમજવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! કેવળી આહારક, કેવળી-આહારકનાં રૂપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત સુધી, ઉત્કૃષ્ટ દેશોન કોટિ પૂર્વ સુધી રહે છે.

પ. અણાહારગે ણં ભંતે ? અણાહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! અણાહારગે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. છઠમત્થઅણાહારગે ય, ૨. કેવલિઅણાહારગે ય ।

પ. છઠમત્થઅણાહારગે ણં ભંતે ! છઠમત્થઅણાહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં એકકં સમયં,  
ઉક્કોસેણં દો સમયા ।

પ. કેવલિઅણાહારગે ણં ભંતે ! કેવલિઅણાહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! કેવલિઅણાહારગે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા -  
૧. સિદ્ધકેવલિઅણાહારગે ય, ૨. ભવત્થકેવલિ-  
અણાહારગે ય ।

પ. સિદ્ધકેવલિઅણાહારગે ણં ભંતે ! સિદ્ધકેવલિ-  
અણાહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! સાહિએપજ્જવસિએ ।

પ. ભવત્થકેવલિઅણાહારગે ણં ભંતે ! ભવત્થકેવલિ-  
અણાહારગે ત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! ભવત્થકેવલિઅણાહારગે દુવિહે પળ્ણત્તે,  
તં જહા -

૧. સજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગે ય,  
૨. અજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગે ય ।

પ. સજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગે ણં ભન્તે !  
સજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગે ત્તિ કાલઓ  
કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! અજહળ્ણમણુક્કોસેણં તિણ્ણિ સમયા ।

પ. અજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગે ણં ભન્તે !  
અજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગે ત્તિ કાલઓ  
કેવચિરં હોઈ ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણ વિ, ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહુત્તં ।<sup>૧</sup>  
- પળ્ણ. પ. ૧૮, સુ. ૧૩૬૪-૧૩૭૩

પ્ર. ભંતે ! અનાહારક જીવ, અનાહારક રુપમાં  
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! અનાહારક બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. છદમસ્થ - અનાહારક, ૨. કેવળી-અનાહારક.

પ્ર. ભંતે ! છદમસ્થ - અનાહારક, છદમસ્થ -  
અનાહારકનાં રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય સુધી,  
ઉત્કૃષ્ટ બે સમય સુધી રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! કેવળી - અનાહારક, કેવળી - અનાહારકનાં  
રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! કેવળી અનાહારક બે પ્રકારનાં કહ્યા  
છે જેમકે -  
૧. સિદ્ધ કેવળી - અનાહારક, ૨. ભવસ્થ -  
કેવળી અનાહારક.

પ્ર. ભંતે ! સિદ્ધ કેવળી- અનાહારક, સિદ્ધ-કેવળી  
અનાહારકનાં રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! (તે) સાદિ- અપર્યવસિત રહે છે.  
પ્ર. ભંતે ! ભવસ્થ કેવળી-અનાહારક, ભવસ્થકેવળી-  
અનાહારક રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! ભવસ્થકેવળી- અનાહારક બે પ્રકારનાં  
કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સયોગી - ભવસ્થકેવળી - અનાહારક,  
૨. અયોગી- ભવસ્થકેવળી - અનાહારક.

પ્ર. ભંતે ! સયોગી-ભવસ્થકેવળી- અનાહારક,  
સયોગી-ભવસ્થકેવળી- અનાહારકનાં રુપમાં  
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! અજઘન્ય અનુત્કૃષ્ટ ત્રણ સમય સુધી  
રહે છે.

પ્ર. ભંતે ! અયોગી- ભવસ્થ કેવળી- અનાહારક,  
અયોગી ભવસ્થ કેવળી અનાહારક રુપમાં  
કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મૂર્ત્ત ઉત્કૃષ્ટ પણ  
અન્તર્મૂર્ત્ત સુધી રહે છે.

## ૩૬. આહારગાનાહારગાણં અંતરકાલ પરૂવણં -

પ. છઝમત્થઆહારગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં અંતરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં એકકં સમયં, ઉક્કોસેણં દો સમયા ।

કેવલિઆહારગસ્સ અંતરં અજહણ્ણમણુક્કોસેણં તિણ્ણિ સમયા ।

છઝમત્થઅણાહારગસ્સ અંતરં જહણ્ણેણં ખુહ્હાગભવગ્ગહણં દુસમયૂણં,

ઉક્કોસેણં અસંખેજ્જં કાલં -જાવ- અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં ।

પ. સજોગિ ભવત્થકેવલિ અણાહારગસ્સ ણં ભંતે ! કેવઇયં કાલં અંતરં હોઇ ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંતોમુહ્હત્તં ।

અજોગિભવત્થકેવલિઅણાહારગસ્સ ણત્થિ અંતરં ।

સિદ્ધકેવલિઅણાહારગસ્સ સાઇથસ્સ અપજ્જવસિયસ્સ ણત્થિ અંતરં ।

- જીવા. પઢિ. ૯, સુ. ૨૩૪

## ૩૭. આહારગાનાહારગાણં અપ્પવહુત્તં -

પ. એસિ ણં ભંતે ! આહારગાણં અણાહારગાણ ય કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા જીવા અણાહારગા,  
૨. આહારગા અસંખેજ્જગુણા ।<sup>૧</sup>

- પણ્ણ. પ. ૩, સુ. ૨૬૩

## ૩૬. આહારક અનાહારકના અંતરકાળનો પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! છદમસ્થ આહારકનું અંતરકાળ કેટલું કહ્યું છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય એક સમય, ઉત્કૃષ્ટ બે સમય.

કેવળી આહારકનું અંતર ન જઘન્ય ન ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ સમયનું છે.

છદમસ્થ અનાહારકનું અંતર જઘન્ય બે સમય ઓછું ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ જેટલું છે.

ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાત કાળ -યાવત્- અંગુલનાં અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રદેશ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! સયોગી ભવસ્થ કેવળી અનાહારકનું અંતરકાળ કેટલું કહ્યું છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અન્તર્મુહૂર્ત, ઉત્કૃષ્ટ પણ અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે.

અયોગી ભવસ્થ કેવળી અનાહારકનું અંતર નથી.

સાદિ અપર્યવસિત સિદ્ધ કેવળી અનાહારકનું કોઈ અંતર નથી.

જૈન સાઈટ  
જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

## ૩૭. આહારક - અનાહારકનું અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! આ આહારક અને અનાહારકમાંથી કોણ કેટલા અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. બધાથી અલ્પ અનાહારક જીવ છે.

૨. (તેનાથી) આહારક જીવ અસંખ્યાત ગણ છે.



## ૧૪. શરીર અધ્યયન

સંસારી જીવોનો શરીર સાથે અનાદિ સંબંધ છે. જ્યાં સુધી જીવ આઠ કર્મોથી મુક્ત થતાં નથી ત્યાં સુધી તેનો શરીરની સાથે સંબંધ બની રહે છે. આઠ કર્મોમાં પણ શરીરની પ્રાપ્તિ નામકર્મના ઉદયથી પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યાં સુધી નામકર્મ બાકી છે ત્યાં સુધી શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. શરીરની પ્રાપ્તિ પણ ગતિ, જાતિ આદિના ઉદયના અનુરૂપ હોય છે. સિદ્ધ જીવોને શરીર હોતા નથી. કારણ કે તે નામકર્મ સહિત આઠ કર્મોથી મુક્ત હોય છે. શરીર રહિત હોવાને કારણે સિદ્ધોને અશરીરી કહેવાય છે. સંસારી જીવ સદૈવ સશરીરી હોય છે.

શરીર પાંચ પ્રકારના છે - ૧. ઔદારિક, ૨. વૈક્રિય, ૩. આહારક, ૪. તેજસ્ અને ૫. કાર્મણ. આમાંથી અલગ-અલગ જીવોને અલગ-અલગ પ્રકારના શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૪ દંડકોમાં કયા જીવને શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તેનું પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે. પરંતુ સારાંશરૂપે એવું કહેવાય છે કે તેજસ્ અને કાર્મણ શરીર બધાં જ સંસારી જીવોની સાથે હંમેશા રહે છે. જીવ એક શરીર છોડીને બીજું શરીર ધારણ કરે છે ત્યારે વિગ્રહગતિના સમયે પણ આ બંને શરીર જીવની સાથે વિદ્યમાન હોય છે. ઔદારિક શરીર તિર્યચ અને મનુષ્યગતિના બધા જીવોમાં રહે છે. વૈક્રિયશરીર નૈરયિક અને દેવોમાં જન્મથી હોય છે તથા તિર્યચ પંચેન્દ્રિય અને મનુષ્યોમાં વિશેષ લબ્ધિથી પ્રાપ્ત થાય છે. વિભિન્ન વિક્રિયાઓ કરવાના કારણે વાયુકાયના જીવોમાં પણ વૈક્રિયશરીર મનાય છે. આહારકશરીર માત્ર મનુષ્યોમાં જ હોય છે અને તે પણ પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનવર્તી ચૌદ પૂર્વધારી સૌધુઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

પ્રધાન, ઉદાર કે સ્થૂલ પુદ્ગલોથી નિર્મિત શરીર ઔદારિક કહેવાય છે. વિવિધ અને વિશેષ પ્રકારની ક્રિયાઓ કરવામાં સક્ષમ શરીર વૈક્રિય કહેવાય છે. એના બે પ્રકાર છે - ઔપપાતિક અને લબ્ધિપ્રત્યય. દેવો અને નૈરયિકોમાં જન્મથી પ્રાપ્ત થવાને કારણે આ શરીર ઔપપાતિક કહેવાય છે તથા મનુષ્ય અને તિર્યચોમાં લબ્ધિ વિશેષથી પ્રાપ્ત થવાના કારણે લબ્ધિપ્રત્યય કહેવાય છે. આહારક લબ્ધિથી નિર્મિત શરીર આહારકશરીર કહેવાય છે. આહારના પાચનમાં સહાયક તથા તેજોલેશ્યાની ઉત્પત્તિનો આધારરૂપ શરીર તેજસ્ કહેવાય છે. આ તેજસ્ પુદ્ગલોથી બનેલ હોય છે. કાર્મણ પુદ્ગલોથી નિર્મિત શરીર કાર્મણ કહેવાય છે.

આ પાંચ પ્રકારના શરીરોમાં કાર્મણશરીર અગુરુ-લઘુ છે અને બાકી ચાર શરીર ગુરુ-લઘુ છે. શરીરની ઉત્પત્તિ જીવના ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને પુરુષકાર પરાક્રમના નિમિત્તથી થાય છે. ઔદારિક શરીર, તેજસ્ શરીર અને કાર્મણ શરીરના માટે પુદ્ગલોનો ચય નિર્વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ છ દિશાઓથી અને વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ કદાચ ત્રણ, ચાર અને પાંચ દિશાઓથી થાય છે. વૈક્રિય અને આહારક શરીરના માટે પુદ્ગલોનો ચય નિયમથી છ દિશાઓથી થાય છે. ચયની જેમ ઉપચય અને અપચય પણ તેજ દિશાઓથી થાય છે.

શરીર જીવથી સ્પૃષ્ટ થાય છે કે અસ્પૃષ્ટ, આ શંકાનું સમાધાન સ્થાનાંગસૂત્રમાં બતાવતા કહ્યું છે કે - 'વૈક્રિય, આહારક, તેજસ્ અને કાર્મણ શરીર જીવથી સ્પૃષ્ટ થાય છે. જ્યારે ઔદારિક શરીર જીવથી સ્પૃષ્ટ થતું નથી. ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક અને તેજસ્ આ ચારેય શરીરને કાર્મણ શરીરથી સંયુક્ત મનાય છે.'

જે જીવોમાં ઔદારિક આદિ શરીર ઉપલબ્ધ થાય છે. તેના આધાર પર પણ આ શરીરોના ભેદ કરાય છે. જેમ ઔદારિક શરીરના પાંચ ભેદ કર્યા છે - એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, બેઈન્દ્રિય ઔદારિક શરીર, ત્રેઈન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,

ચઉરેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર અને પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર. વૈક્રિય શરીરના બે ભેદ કર્યા છે. એકેન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય. કારણ કે વૈક્રિય શરીર વાયુકાયના એકેન્દ્રિય જીવો અને દેવ નારકી આદિ પંચેન્દ્રિય જીવોમાં પ્રાપ્ત થાય છે. તે ઔદારિક શરીરની જેમ બેઈન્દ્રિયાદિ જીવોમાં પ્રાપ્ત થતાં નથી. આહારક શરીર એક જ પ્રકારના છે. કારણ કે તે માત્ર મનુષ્યોમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. તૈજસ અને કાર્મણશરીર બધા સંસારી જીવોમાં પ્રાપ્ત થાય છે. ઈન્દ્રિયોની દ્રષ્ટિથી આના પણ ઔદારિક શરીરની જેમ પાંચ-પાંચ ભેદ હોય છે - એકેન્દ્રિય યાવત્ પંચેન્દ્રિય.

આ શરીરોના જીવોના ભેદોપભેદોના અનુસાર બીજા પણ ઘણા ભેદ બને છે. જેમ એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના ભેદથી પાંચ પ્રકારના હોય છે. ત્યારબાદ પણ સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આદિનાં આધાર પર અનેક ઉપભેદોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. આ પ્રમાણે બેઈન્દ્રિય આદિ ઔદારિક શરીર પણ પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ઉપભેદોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર બે પ્રકારના હોય છે. તિર્યચયોનિક અને મનુષ્ય શરીર. તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય શરીર પણ જલચર, સ્થળચર અને ખેચરભેદોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. ફરીથી તે પણ સંમૂર્ણમ અને ગર્ભજ તથા પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદોમાં વહેંચાઈ જાય છે. મનુષ્ય પણ સંમૂર્ણમ અને ગર્ભજના ભેદથી બે પ્રકારના હોય છે. માટે મનુષ્યનું ઔદારિક શરીર પણ આ આધાર પર બે ભાગોમાં વિભક્ત થઈ જાય છે. આમાં ગર્ભજ મનુષ્યનું ઔદારિક શરીર પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્તના ભેદથી ફરી બે પ્રકારનો હોય છે.

વૈક્રિયશરીર એકેન્દ્રિય જીવોમાં પણ માત્ર બાદર વાયુકાય જીવોમાં પ્રાપ્ત થાય છે, સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક જીવોમાં આ શરીર પ્રાપ્ત થતું નથી. બાદર વાયુકાયિક જીવોમાં પણ માત્ર પર્યાપ્ત જીવોમાં આ શરીર હોય છે. અપર્યાપ્ત જીવોમાં થતો નથી. પંચેન્દ્રિયની અપેક્ષાએ વૈક્રિય શરીર ચારેય ગતિઓનાં જીવોમાં હોય છે. નરકગતિમાં રત્નપ્રભા આદિ સાત પૃથ્વીઓના પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત બધા નૈરયિકોમાં, તિર્યચગતિમાં, સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ તિર્યચ પંચેન્દ્રિયના પર્યાપ્ત અવસ્થામાં આ શરીર હોય શકે છે. મનુષ્યગતિમાં આ શરીર સંખ્યેય વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ અને ગર્ભજ મનુષ્યોની પર્યાપ્ત અવસ્થામાં હોય છે. દેવગતિમાં ભવનપતિ, વાણવ્યંતર, જયોતિષી અને વૈમાનિક દેવોની બધી અવસ્થાઓમાં આ શરીર હોય છે. આહારક શરીર ઋદ્ધિ પ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યક્દૃષ્ટિ પર્યાપ્ત અને સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોમાં હોય છે અન્યમાં નથી થતો.

તૈજસ અને કાર્મણ શરીરોના એટલા જ ભેદ હોય છે જેટલા સંસારી જીવોના ભેદ હોય છે. એકેન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય જીવોની પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત આદિ અવસ્થાઓ સહિત સમસ્ત ભેદોપભેદોમાં બન્ને શરીર પ્રાપ્ત થવાથી આ બન્ને શરીરોના અનેક ભેદ કરી શકાય છે.

શરીરની ઉત્પત્તિ અને રચના બે કારણોથી થાય છે - રાગથી અને દ્વેષથી. રાગ અને દ્વેષ જ સંસારના પરિભ્રમણનું પ્રમુખ કારણ છે. આ બે કારણોને ક્રોધ, માન, માયા અને લોભના રૂપમાં ચાર પ્રકારના પણ કહ્યા છે. જીવ ઔદારિક, વૈક્રિય અને આહારક શરીરના રૂપમાં સ્થિત દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે અને અસ્થિત દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે. પરંતુ તેજસ અને કાર્મણ શરીરના રૂપમાં સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરતાં નથી. જીવ આ શરીરોના રૂપમાં દ્રવ્યોનું ગ્રહણ દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવ બધા પ્રકારોથી કરે છે.

ચાર ગતિઓના જીવોમાં પ્રાપ્ત થનાર શરીરોને બાહ્ય અને આભ્યંતર ભેદોમાં પણ વિભક્ત કરી શકાય છે. કાર્મણ શરીરને આભ્યંતર શરીર તથા ઔદારિક અને વૈક્રિય શરીરને બાહ્ય શરીર માનવામાં આવે છે. આ દ્રષ્ટિથી નૈરયિકો અને દેવોમાં કાર્મણ નામક આભ્યંતર શરીર તથા વૈક્રિય નામક બાહ્ય શરીર પ્રાપ્ત થાય છે. બાકીના બધા જીવોમાં

પણ આભ્યંતર શરીર તો કાર્મણરૂપ જ હોય છે. પરંતુ બાહ્ય શરીર ઔદારિક ઉપલબ્ધ હોય છે. બેઈન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય તિર્થય જીવો તથા મનુષ્યોમાં જે ઔદારિક શરીર હોય છે તેમાં અસ્થિ, માંસ, શોષિત, સ્નાયુ આદિ ઉપલબ્ધ હોય છે.

વિશેષ અપેક્ષા દ્રષ્ટિએ ઔદારિક આદિ પાંચ શરીરને જુદી રીતે બે પ્રકારે બંતાવવામાં આવ્યા છે ૧. બદ્ધ અને ૨. મુક્ત. જે શરીર જીવના દ્વારા ગ્રહણ કરવામાં આવે છે તેને બદ્ધ શરીર કહેવાય છે અને જે શરીર જીવના દ્વારા વ્યક્ત છે તેને મુક્ત શરીર કહેવાય છે. જેમ નૈરયિકોમાં બદ્ધ ઔદારિક શરીર હોતું નથી. પરંતુ મુક્ત ઔદારિક શરીર હોય છે. કારણ કે તે ઔદારિક શરીરને છોડી દે છે. પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં બદ્ધ અને મુક્ત શરીરની સંખ્યાનું દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળાદિની દ્રષ્ટિથી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. સાથે સાથે ૨૪ દંડકોમાં તે ભેદોનું વર્ણન પણ કરેલ છે.

૨૪ દંડકોમાં જે શરીર પ્રાપ્ત થાય છે તે શરીર પાંચ વર્ણ અને પાંચ રસોથી યુક્ત હોય છે. ઔદારિક શરીરથી લઈને કાર્મણ શરીર સુધી સમસ્ત શરીર પાંચ વર્ણ (કૃષ્ણ, લીલો, પીળો, લાલ, સફેદ) અને પાંચ રસ (તીખો, કડવો, કસાયેલો, ખાટો, મીઠો) યુક્ત મનાય છે. વર્ણાદિથી સંપન્ન હોવાને કારણે શરીર પોદ્ગલિક કહેવાય છે.

કાયસ્થિતિની દ્રષ્ટિએ વિચાર કરીએ તો ઔદારિકશરીરી જીવ ઔદારિક શરીરના રૂપમાં જઘન્ય બે સમય ઓછા ક્ષુલ્લક ભવગ્રહણ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ યાવત્ આંગળીના અસંખ્યાતમાં ભાગ ક્ષેત્રનાં પ્રદેશ પ્રમાણ રહે છે. વૈક્રિયશરીરી જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ અંતર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ સુધી વૈક્રિય શરીરના રુપમાં રહે છે. આહારકશરીરી આહારક શરીરીના રુપમાં જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંતર્મુહૂર્ત સુધી રહે છે. તૈજસ અને કાર્મણ શરીરી જીવ બે પ્રકારના છે ૧. અનાદિ અપર્યવસિત અને ૨. અનાદિ સપર્યવસિત. જે જીવ સિદ્ધ ગતિને પ્રાપ્ત કરી લે છે તેની અપેક્ષાથી તૈજસ અને કાર્મણ શરીર સપર્યવસિત હોય છે. બાકીના જીવોની અપેક્ષાએ તે બન્ને શરીર અનાદિ અપર્યવાસિત હોય છે.

એક વાર એક શરીર પ્રાપ્ત થયા પછી ફરીથી તેવું જ શરીર પ્રાપ્ત થવાના મધ્ય વ્યતીતકાળને તે શરીરનો અંતરકાળ કહેવાય છે. અંતરકાળની દ્રષ્ટિએ પણ આ અધ્યયનમાં શરીરનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. ઔદારિક શરીરનો જઘન્ય અંતરકાળ એક સમય તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતરકાળ અંતર્મુહૂર્ત અધિક તેત્રીસ સાગરોપમ હોય છે. જઘન્ય કાળ પૃથ્વીકાળ આદિ જીવોની અપેક્ષાથી છે તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતરકાળ નરક અને દેવગતિના મધ્ય વ્યતીતકાળની અપેક્ષાથી છે. વૈક્રિય શરીરનો જઘન્ય અંતરકાળ અંતર્મુહૂર્ત છે તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતરકાળ નરક અને દેવગતિના મધ્ય વ્યતીતકાળની અપેક્ષાથી છે. વૈક્રિય શરીરનો જઘન્ય અંતરકાળ અંતર્મુહૂર્ત છે તથા ઉત્કૃષ્ટ અંતરકાળ વનસ્પતિકાળ છે. જઘન્ય અંતરકાળનું પ્રતિપાદન પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાયિક જીવોની અપેક્ષાથી છે અને નૈરયિક, દેવ કે પુનઃ વાયુકાયમાં આવીને મધ્ય ઉત્કૃષ્ટ વનસ્પતિકાળ પસાર કરી શકાય છે. આહારક શરીરનો અંતરકાળ જઘન્ય અંતર્મુહૂર્ત તથા ઉત્કૃષ્ટ કંઈક ઓછા અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તન કાળ હોય છે. તૈજસ અને કાર્મણ શરીર કાં તો અનાદિ અનંત હોય છે કે અનાદિસાન્ત, પરંતુ આ બન્ને વિકલ્પોમાં અંતરકાળ હોતો નથી. જો તે શરીર જીવની સાથે છે તો વગર અંતરકાળના છે તથા સિદ્ધ અવસ્થામાં જીવથી જ્યારે તેનો વિચ્છેદ થાય છે તો સદૈવ માટે થઈ જાય છે.

અલ્પ બહુત્વની દ્રષ્ટિએ સર્વેથી અલ્પ આહારક શરીરવાળા જીવ છે. તેનાથી વૈક્રિય શરીરી અસંખ્યાતગુણ છે, તેનાથી ઔદારિક શરીરી અસંખ્યાતગુણ છે, તેનાથી અશરીરી (સિદ્ધ) અનન્ત ગુણ છે અને તેનાથી તૈજસ કાર્મણ શરીરવાળા જીવ અનન્તગુણ છે. અને તે બન્ને શરીર પરસ્પર સમાન છે. દ્રવ્ય, પ્રદેશ અને દ્રવ્ય પ્રદેશની અપેક્ષાએ પણ અલ્પ બહુત્વનું વર્ણન કરેલ છે.

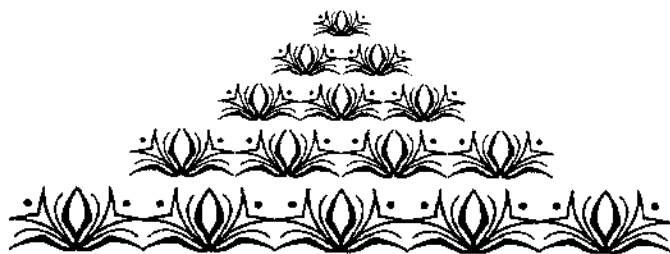


અવગાહના ચાર પ્રકારની હોય છે- દ્રવ્યાવગાહના, ક્ષેત્રાવગાહના, કાળાવગાહના અને ભાવાવગાહના. અવગાહનાનું વર્ણન જીવોની અપેક્ષાએ નવ પ્રકારનું પણ છે. તેમાં પૃથ્વીકાયથી લઈને વનસ્પતિકાયના પાંચ ભેદો તથા બેઈન્દ્રિયથી લઈને પંચેન્દ્રિય સુધીના ચાર ભેદોની ગણના થાય છે. ઔદારિક શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક હજાર યોજન મનાય છે. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજસ્કાય, વાયુકાય અને વનસ્પતિકાયના જીવોની અવગાહનાનું વર્ણન કરવાની સાથે આ અધ્યયનમાં બેઈન્દ્રિય, ત્રેઈન્દ્રિય, ચઉરેન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, તિર્યચયોનિક અને મનુષ્યોના ઔદારિક શરીર અવગાહનાનું વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે. વૈક્રિય શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ તથા ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક એક લાખ યોજનની કહી છે. નૈરયિક અને દેવ જીવોની અવગાહના બે પ્રકારની માની છે.- ભવધારણીય અને ઉત્તરવૈક્રિય. તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય જીવો તથા મનુષ્યોના વૈક્રિય શરીરની અવગાહનાનું પણ પ્રતિપાદન છે. આહારક શરીરની અવગાહના જઘન્ય દેશોન એક હાથની તથા ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિપૂર્ણ એક હાથની કહી છે.

જ્યારે જીવ મારણાન્તિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત હોય છે ત્યારે તેમાં તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરની અવગાહનાનું વર્ણન કરાય છે. સામાન્યથી આ બન્ને શરીરોની અવગાહના વિષ્કંભ અને બાહુલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ માત્ર હોય છે. લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુલના અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ લોકાન્તથી લોકાન્ત સુધી હોય છે. બધા જીવોમાં આ શરીરોની પૃથક્-પૃથક્ અવગાહનાનું પણ આ પ્રસંગમાં વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે.

૨૪ દંડકોમાં અવગાહના સ્થાન અસંખ્યાત મનાય છે. સમસ્ત શરીરોની અવગાહનાનું અલ્પબહુત્વનો વિચાર કરવાથી જાણી શકાય છે કે જઘન્ય અવગાહનાની અપેક્ષાએ સર્વેથી અલ્પ અવગાહના ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહના છે તથા બધાથી અધિક આહારક શરીરની અવગાહના છે. ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની અપેક્ષાએ બધાથી અલ્પ આહારક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના છે તથા વૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના બધાથી અધિક છે.

કયા શરીરમાં કયા પ્રકારનું સંસ્થાન ક્યારે મળે છે તેનું પણ પ્રસ્તુત અધ્યયનમાં વિસ્તૃત વર્ણન છે. ઔદારિક, વૈક્રિય, તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીર અનેક પ્રકારના સંસ્થાનવાળા છે, જ્યારે આહારક શરીરમાં માત્ર સમચતુરસ્ર સંસ્થાન પ્રાપ્ત થાય છે.



## ૧૪. સરીર અજ્ઞયણ

## ૧૪. શરીર અધ્યયન

મુત્ત -

૧. સરીર ભેય પરૂવણં-

- પ. કઙ્ઙ ણં ભંતે ! સરીરા પ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! પંચ સરીરા પ્ણત્તા, તે જહા-  
 ૧. ઓરાલિએ, ૨. વેડવ્વિએ, ૩. આહારએ, ૪. તેયએ,  
 ૫. કમ્મએ ।<sup>૧</sup>

- પ્ણ. પ. ૧૨, સુ. ૧૦૧

૨. ઓહેણ સરીરૂપ્પત્તિ હેડણો-

- પ. મે ણં ભંતે ! સરીરે કિં પવહે ?  
 ડ. ગોયમા ! જીવપ્પવહે એવં સઙ્ઙ અત્થિ ડટ્ઠાણે તિ વા,  
 કમ્મે તિ વા, બલે તિ વા, વીરિએ તિ વા,  
 પુરિસક્કારપરક્કમે તિ વા ।

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૩, સુ. ૧/૫

૩. સરીરાણં અગુરૂલહુત્તાઇ પરૂવણં -

- પ. સરીરા ણં ભંતે ! કિં ગરૂયા, લહુયા, ગરૂયલહુયા  
 અગરૂયલહુયા ?  
 ડ. ગોયમા ! ચત્તારિ સરીરા નો ગરૂયા, નો લહુયા,  
 ગરૂયલહુયા, નો અગુરૂયલહુયા ।  
 કમ્મયસરીરં નો ગરૂએ, નો લહુએ, નો ગરૂયલહુએ  
 અગરૂયલહુએ ।

- વિયા. સ. ૧, ડ. ૧, સુ. ૧૨

૪. સરીરાણં પોગ્ગલચિણ્ણા -

- પ. ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કઙ્ઙદિસિં પોગ્ગલા  
 ચિજ્જંતિ ?  
 ડ. ગોયમા ! ણિવ્વાઘાએણં છદ્દિસિં, વાઘાયં પડુચ્ચ  
 સિય તિદિસિં, સિય ચડદિસિં, સિય પંચદિસિં ।  
 પ. વેડવ્વિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કઙ્ઙદિસિં પોગ્ગલા  
 ચિજ્જંતિ ?

સૂત્ર :

૧. શરીરનાં ભેદોનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! શરીર પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. ઔદારિક, ૨. વૈક્રિય, ૩. આહારક,  
 ૪. તેજસ્, ૫. કાર્મણ.

૨. સામાન્યતઃ શરીરની ઉત્પત્તિનાં હેતુ :

- પ્ર. ભંતે ! શરીર શેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! શરીર જીવથી ઉત્પન્ન થાય છે અને એવું  
 થવાથી જીવનું ઉત્થાન, કર્મ, બળ, વીર્ય અને  
 પુરુષકાર પરાક્રમ (નિમિત્ત) હોય છે.

૩. શરીરનું અગુરુલઘુત્વાદિનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. ભંતે ! શું શરીર ગુરુ છે, લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે કે  
 અગુરુલઘુ છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! ઔદારિક આદિ ચાર શરીર ન ગુરુ છે,  
 ન લઘુ છે, ગુરુલઘુ છે, પરંતુ અગુરુલઘુ નથી.  
 કાર્મણ શરીર ગુરુ નથી, લઘુ નથી, ગુરુલઘુ નથી  
 પરંતુ અગુરુલઘુ છે.

૪. શરીરના પુદ્ગલોનું ચયન (એકત્રિત થવું)

- પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીરનાં માટે કેટલી દિશાઓથી  
 પુદ્ગલો એકત્રિત થાય છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! નિવ્યાઘાતની અપેક્ષાએ છ દિશાઓથી  
 અને વ્યાઘાતની અપેક્ષાએ કદાચ ત્રણ દિશાઓથી,  
 કદાચ ચાર દિશાઓથી અને કદાચ પાંચ દિશાઓથી  
 પુદ્ગલો એકત્રિત થાય છે.  
 પ્ર. ભંતે ! વૈક્રિય શરીરનાં માટે કેટલી દિશાઓથી  
 પુદ્ગલો એકત્રિત થાય છે ?

૧. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૦૫  
 (ખ) પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૪૭૫  
 (ગ) વિયા. સ. ૧૦, ડ. ૧, સુ. ૧૮  
 (ઘ) વિયા. સ. ૧૭, ડ. ૧, સુ. ૧૫

- (ઙ) ઠાણં. અ. ૫, ડ. ૧, સુ. ૩૧૫  
 (ચ) વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૪, સુ. ૮૦  
 (છ) સમ. સુ. ૧૫૨

૩. ગોયમા ! ણિયમા છદ્દિસિં ।

एवं आहारगसरीरस्स वि ।

तेयगकम्मगाणं जहा ओरालियसरीरस्स ।

एवं उवच्चिज्जंति अवच्चिज्जंति ।

- पण्ण. प. ૨૧, સુ. ૧૫૫૩-૧૫૫૮

૫. મરીગણં પરોપ્પર સંજોગાસંજોગં -

પ. જસ્સ ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ ણં વેઝવ્વિયસરીરં ?

जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?

૩. ગોયમા ! જસ્સ ઓરાલિયસરીરં તસ્સ વેઝવ્વિયસરીરં સિય અત્થિ સિય ણત્થિ,

जस्स वेउव्वियसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि सिय णत्थि ।

પ. જસ્સ ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ આહારગસરીરં ?

जस्स आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?

૩. ગોયમા ! જસ્સ ઓરાલિયસરીરં તસ્સ આહારગસરીરં સિય અત્થિ સિય ણત્થિ,

जस्स आहारगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं णियमा अत्थि ।

પ. જસ્સ ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ તેયગસરીરં ?

जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं ?

૩. ગોયમા ! ઓરાલિયસરીરં તસ્સ તેયગસરીરં ણિયમા અત્થિ,

जस्स पुण तेयगसरीरं तस्स ओरालियसरीरं सिय अत्थि सिय णत्थि ।

एवं कम्मगसरीरं पि ।

૩. ગૌતમ ! નિયમથી છ દિશાઓથી પુદ્ગલો એકત્રિત થાય છે .

આ પ્રમાણે આહારક શરીરનાં પુદ્ગલો એકત્રિત પણ (નિયમથી છ દિશાઓથી) થાય છે.

તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરનાં માટે ઔદારિક શરીરનાં સમાન સમજવું જોઈએ.

(ઔદારિક આદિ પાંચો શરીરનાં પુદ્ગલોનું જે પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યો છે) તે જે પ્રમાણે તેનું ઉપચય-અપચય પણ કહેવું જોઈએ.

૫. શરીરોનું પરસ્પર સંયોગાસંયોગ :

પ્ર. ભંતે ! જે જીવને ઔદારિક શરીર હોય છે, શું તેને વૈક્રિય શરીર હોય છે ?

જેને વૈક્રિય શરીર હોય છે, શું તેને ઔદારિક શરીર પણ હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જેને ઔદારિક શરીર હોય છે, તેને વૈક્રિય શરીર કદાચ હોય છે, કદાચ ન પણ હોય,

જેને વૈક્રિય શરીર હોય છે, તેને ઔદારિક શરીર કદાચ હોય છે, કદાચ ન પણ હોય.

પ્ર. ભંતે ! જેને ઔદારિક શરીર હોય છે, શું તેને આહારક શરીર હોય છે ?

જેને આહારક શરીર હોય છે, શું તેને ઔદારિક શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જેને ઔદારિક શરીર હોય છે, તેને આહારક શરીર કદાચ હોય છે, કદાચ ન પણ હોય,

પરંતુ જે જીવને આહારક શરીર હોય છે, તેને નિયમથી ઔદારિક શરીર હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! જેને ઔદારિક શરીર હોય છે, શું તેને તૈજસ્ શરીર હોય છે ?

જેને તૈજસ્ શરીર હોય છે. શું તેને ઔદારિક શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જેને ઔદારિક શરીર હોય છે, તેને નિયમથી તૈજસ્ શરીર હોય છે.

જેને તૈજસ્ શરીર હોય છે, તેને ઔદારિક શરીર કદાચ હોય છે, કદાચ ન પણ હોય,

આ પ્રમાણે ઔદારિક શરીરનાં સાથે કાર્મણ શરીરનો સંયોગ પણ સમજી લેવો જોઈએ.

પ. જસ્મ ણં ભંતે ! વેડવ્વિયસરીરં તસ્સ આહારગસરીરં ?

જસ્મ આહારગસરીરં તસ્સ વેડવ્વિયસરીરં ?

૩. ગોયમા ! જસ્મ વેડવ્વિયસરીરં તસ્સાહારગસરીરં  
ણત્થિ ।

જસ્મ વિ આહારગસરીરં તસ્સ વિ વેડવ્વિયસરીરં  
ણત્થિ ।

તેયગ કમ્માઈં જહા ઓરાલિણં સમં તહેવ આહાર-  
ગસરીરેણ વિ સમં તેયગ કમ્માઈં ચારેયવ્વાણિ ।

પ. જસ્મ ણં ભંતે ! તેયગસરીરં તસ્સ કમ્મગસરીરં ?

જસ્મ કમ્મગસરીરં તસ્સ તેયગસરીરં ?

૩. ગોયમા ! જસ્મ તેયગસરીરં તસ્સ કમ્મગસરીરં  
ણિયમા અત્થિ,

જસ્મ વિ કમ્મગસરીરં તસ્સ વિ તેયગસરીરં ણિયમા  
અત્થિ ।

- પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૫૯-૧૫૬૪

૬. ચત્તારિસરીરગા જીવફુડા કમ્મુમીસગા ય પરૂવણં-

ચત્તારિ સરીરગા જીવફુડા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વેડવ્વિય, ૨. આહાર, ૩. તેય, ૪. કમ્મ ।

ચત્તારિ સરીરગા કમ્મુમીસગા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિય, ૨. વેડવ્વિય, ૩. આહાર, ૪. તેય ।

- ઠાણં, અ. ૪, ૩, સુ. ૩૩૨

૭. સામિત્તવિવક્ખયા ઓરાલિયસરીરસ્સ વિવિહ ભેયા -

પ. ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ઇન્દ્રિય ઓરાલિયસરીરે -જાવ- ૫. પંચેન્દ્રિય  
ઓરાલિયસરીરે ।

પ. ઇન્દ્રિય ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પણ્ણત્તે ?

પ્ર. ભંતે ! જેને વૈક્રિય શરીર હોય છે, શું તેને આહારક  
શરીર હોય છે ?

જેને આહારક શરીર હોય છે, તેને વૈક્રિય શરીર  
હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જે જીવને વૈક્રિય શરીર હોય છે, તેને  
આહારક શરીર નથી હોતું.

જેને આહારક શરીર હોય છે, તેને વૈક્રિય શરીર  
નથી હોતું.

જેમ ઔદારિકની સાથે તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરનાં  
સંયોગનું વર્ણન કરેલ છે, તેજ પ્રમાણે આહારક  
શરીરની સાથે તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરનું વર્ણન  
જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! જેને તૈજસ્ શરીર હોય છે, શું તેને કાર્મણ  
શરીર હોય છે ?

જેને કાર્મણ શરીર હોય છે, શું તેને તૈજસ્ શરીર  
હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! જેને તૈજસ્ શરીર હોય છે, તેને કાર્મણ  
શરીર અવશ્ય જ હોય છે.

જેને કાર્મણ શરીર હોય છે તેને તૈજસ્ શરીર  
અવશ્ય હોય છે.

૬. ચાર શરીરનું જીવ સ્પૃષ્ટ અને કાર્મણ યુક્ત હોવાનું  
પ્રરૂપણ :

ચાર શરીર જીવથી સ્પૃષ્ટ (જીવનાં સહવર્તી) હોય છે, જેમકે-

૧. વૈક્રિય, ૨. આહારક, ૩. તૈજસ્, ૪. કાર્મણ.

ચાર શરીર કાર્મણ શરીરથી સંયુક્ત હોય છે, જેમકે -

૧. ઔદારિક, ૨. વૈક્રિય, ૩. આહારક, ૪. તૈજસ્.

૭. સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીરનાં વિવિધ ભેદ :

પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર -યાવત્-  
૫. પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં  
કહ્યા છે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા -  
 ૧. પુઢવિકાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે -જાવ-  
 ૫. વળમ્મહકાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ।

૫. પુઢવિકાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે !  
 કઙવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા -  
 ૧. સુહુમ પુઢવિકાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. વાયર પુઢવિકાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ય ।

૫. સુહુમ-પુઢવિકાઙય-ંગિંદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં  
 ંતે ! કઙવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. પજ્જત્તય - સુહુમ - પુઢવિકાઙય - ંગિંદિય -  
 ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. અપજ્જત્તય - સુહુમ - પુઢવિકાઙય - ંગિંદિય -  
 ઓરાલિયસરીરે ય ।

**વાયર-પુઢવિકાઙયા વિ ંવં ચેવ ।**

**ંવં -જાવ- વળસ્સઙકાઙય - ંગિંદિય-  
 ઓરાલિયસરીરે ત્તિ ।**

૫. વેઙ્ઙિય- ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે ! કઙવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા -  
 ૧. પજ્જત્તય-વેઙ્ઙિય-ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. અપજ્જત્તય-વેઙ્ઙિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।

**ંવં તેઙ્ઙિય-ચરિંદિયા વિ ।**

૫. પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે ! કઙવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ઢુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. તિરિક્ખજોણિયપંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. મળુસ્સપંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।

૫. તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે !  
 કઙવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! તિવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. જલયર- તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિય-  
 સરીરે ય,

૩. ગૌતમ ! તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર -યાવત્-  
 ૫. વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

૫. ંતે ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર  
 કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે -  
 ૧. સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
 ૨. બાદર પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

૫. ંતે ! સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક  
 શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે -  
 ૧. પર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક  
 શરીર,  
 ૨. અપર્યાપ્તા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય  
 ઔદારિક શરીર.

**જૈન સાઈટ** આ પ્રમાણે બાદર પૃથ્વીકાયિકનાં પણ બે ભેદ છે.  
**JAINSITE** આ પ્રમાણે વનસ્પતિકાયિક સુધી એકેન્દ્રિય  
 ઔદારિક શરીરનાં પણ બે- બે ભેદ છે.  
 જેનમ્ જયતિ સાચાનમ્

૫. ંતે ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં  
 કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. પર્યાપ્તા એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
 ૨. અપર્યાપ્તા એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

**આ પ્રમાણે ત્રેકેન્દ્રિય અને ચતુરેન્દ્રિયનાં પણ  
 બે-બે ભેદ સમજવાં જોઈએ.**

૫. ંતે ! પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં  
 કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે. જેમકે-  
 ૧. તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
 ૨. મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

૫. ંતે ! તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર  
 કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યા છે. જેમકે-  
 ૧. જલયર તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

૨. થલયર-તિરિક્વજોણિય- પંચેદિય-ઓરાલિય-સરીરે ય,
૩. ખહયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિય-સરીરે ય ।
- પ. જલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?
૩. ગોયમા ! દુવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-
૧. સમ્મુચ્છિમ-જલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।
૨. ગભ્બવકકંતિય-જલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-જલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?
૩. ગોયમા ! દુવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-
૧. પ્જ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।
૨. અપ્જ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।
- એવં ગભ્બવકકંતિયે વિ ।**
- પ. થલયર- તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?
૩. ગોયમા ! દુવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-
૧. ચ્ણપ્પય-થલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય,
૨. પરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।
- પ. ચ્ણપ્પય-થલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?
૩. ગોયમા ! દુવિહે પ્ણત્તે, તં જહા-
૧. સમ્મુચ્છિમ-ચ્ણપ્પય-થલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય,
૨. ગભ્બવકકંતિય-ચ્ણપ્પય-થલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-ચ્ણપ્પય-થલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પ્ણત્તે ?

૨. સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,
૩. ખેયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.
- પ્ર. ભંતે ! જલયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે. જેમકે -
૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ જલયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.
૨. ગર્ભજ જલયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ જલયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-
૧. પર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,
૨. અપર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.
- આ પ્રમાણે ગર્ભજનાં પણ બે ભેદ છે.**
- પ્ર. ભંતે ! સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-
૧. ચતુષ્પદ સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,
૨. પરિસર્પ સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.
- પ્ર. ભંતે ! ચતુષ્પદ સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-
૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,
૨. ગર્ભજ ચતુષ્પદ સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ચઉપ્પય-થલયર-  
 તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. અપજ્જત્તય- સમ્મુચ્છિમ-ચઉપ્પય-થલયર-  
 તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।

**एवं गव्भवक्कंतिए वि ।**

- પ. પરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-  
 ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
 ૧. ઉરપરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-  
 ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. ભુયપરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-  
 ઓરાલિયસરીરે ય ।

- પ. ઉરપરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-  
 ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા -  
 ૧. સમ્મુચ્છિમ-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્ખજોણિય-  
 પંચેદિય ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. ગવ્ભવક્કંતિય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-તિરિક્ખ-  
 જોણિય-પંચેદિય ઓરાલિયસરીરે ય ।

સમ્મુચ્છિમે દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-  
 તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય - ઓરાલિયસરીરે ય,  
 ૨. અપજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-  
 તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।

**एवं गव्भवक्कंतिय-उरपरिसप्प-चउक्कओ भेदो ।**

**एवं भुयपरिसप्पा वि ।**

ખહયરા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમ્મુચ્છિમા ય, ૨. ગવ્ભવક્કંતિયા ય ।

સમ્મુચ્છિમા દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પજ્જત્તા ય, ૨. અપજ્જત્તા ય ।

**गव्भवक्कंतिया वि पज्जता य, अपज्जता य ।**

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર  
 તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
 ૨. અપર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર  
 તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

**આ પ્રમાણે ગર્ભજનાં પણ બે ભેદ છે.**

- પ્ર. ભંતે ! પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય  
 ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે -  
 ૧. ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય  
 ઔદારિક શરીર,  
 ૨. ભુજ પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય  
 ઔદારિક શરીર.

- પ્ર. ભંતે ! ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય  
 ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચયોનિક  
 પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
 ૨. ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર તિર્યચયોનિક  
 પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

સમ્મૂર્ચ્છિમ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર  
 તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
 ૨. અપર્યાપ્તા સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉર:પરિસર્પ સ્થળચર  
 તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

**આ પ્રમાણે ગર્ભજ ઉર:પરિસર્પનાં પણ ચાર ભેદ જાણવાં.**

**આ પ્રમાણે ભુજ પરિસર્પ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનાં પણ ચાર ભેદ જાણવાં.**

ખેચર (તિર્યચયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર)  
 પણ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ, ૨. ગર્ભજ.

સમ્મૂર્ચ્છિમ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પર્યાપ્તા, ૨. અપર્યાપ્તા.

**ગર્ભજ પણ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા કહ્યા છે.**

પ. મળૂસપંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. સમ્મુચ્છિમ-મળૂસ-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય,  
૨. ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।<sup>૧</sup>

પ. ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. પજ્જત્તય-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય,  
૨. અપજ્જત્તય-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ય ।

- પળ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૪૭૬-૧૪૮૭

૮. સામિત્ત વિવક્કયા વેઝવ્વિય સરીરસ્સ વિવિહ ભેયા-

પ. વેઝવ્વિયસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! દુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા -  
૧. ંગિંદિય વેઝવ્વિયસરીરે ય,  
૨. પંચેદિય વેઝવ્વિયસરીરે ય ।<sup>૨</sup>

પ. જહ ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે કિં વાઝક્કાઙ્કય-  
ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે અવાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય-  
વેઝવ્વિયસરીરે ?

૩. ગોયમા ! વાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે,  
ણો અવાઝકાઙ્કય - ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે ।

પ. જહ વાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય- વેઝવ્વિયસરીરે કિં  
સુહુમ- વાઝક્કાઙ્કય - ંગિંદિય- વેઝવ્વિયસરીરે,  
વાયર- વાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે ?

૩. ગોયમા ! ણો સુહુમ-વાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય-  
વેઝવ્વિયસરીરે,  
વાયર-વાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે ।

પ. જહ વાયર- વાઝક્કાઙ્કય- ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે-  
કિં પજ્જત્તય-વાયર-વાઝક્કાઙ્કય-ંગિંદિય-  
વેઝવ્વિયસરીરે, અપજ્જત્તય-વાયર-વાઝક્કાઙ્કય-  
ંગિંદિય-વેઝવ્વિયસરીરે ?

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
૨. ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. પર્યાપ્તા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર,  
૨. અપર્યાપ્તા ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીર.

૮. સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ વૈક્રિય શરીરનાં વિવિધ ભેદ :

પ્ર. ભંતે ! વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. એકેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર,  
૨. પંચેન્દ્રિય વૈક્રિય શરીર.

પ્ર. જો એકેન્દ્રિય જીવોને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો શું વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે કે અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે. અવાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોતા નથી.

પ્ર. જો વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો શું સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને હોય છે કે બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! સૂક્ષ્મ વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોતું નથી,

પરંતુ બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે.

પ્ર. જો બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો શું પર્યાપ્તા બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે કે અપર્યાપ્તા બાદર વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે ?



૩. ગોયમા ! પજ્જત્તય-વાયર-વાઝક્કાઈય-एगिंदिय-  
वेउव्वियसरीरे,

णो अपज्जत्तय-वायर-वाउक्काइय-एगिंदिय-  
वेउव्वियसरीरे ।

પ. જઇ પંચેદિય-वेउव्वियसरीरे किं णेरइय-पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे -जाव- किं देवपंचेदिय-वेउव्वियसरीरे ?

૩. ગોયમા ! णेरइय- पंचेदिय-वेउव्वियसरीरे वि -जाव-  
देव-पंचेदिय-वेउव्वियसरीरे वि ।

પ. જઇ णेरइय- पंचेदिय-वेउव्वियसरीरे किं रयणप्पभा-  
पुढविणेरइय-पंचेदिय-वेउव्वियसरीरे -जाव- किं  
अहेसत्तमा - पुढविनेरइय - पंचेदिय- वेउव्वियसरीरे ?

૩. ગોયમા ! रयणप्पभा - पुढविणेरइय- पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे वि -जाव- अहेसत्तमा - पुढविणेरइय-  
पंचेदिय- वेउव्वियसरीरे वि ।

પ. જઇ रयणप्पभा-पुढविणेरइय-पंचेदिय-वेउव्वियसरीरे-

किं पज्जत्तय-रयणप्पभा-पुढविणेरइय पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे,

अपज्जत्तय-रयणप्पभा-पुढविणेरइय-पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे ?

૩. ગોયમા ! पज्जत्तय-रयणप्पभा-पुढविणेरइय-पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे वि,

अपज्जत्तय-रयणप्पभा-पुढविणेरइय-पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे वि ।

एवं -जाव- अहेसत्तमाए दुगओ भेदो णेयव्वो ।

પ. જઇ तिरिक्खजोणिय-पंचेदिय-वेउव्वियसरीरे,

किं सम्मुच्छिम-तिरिक्खजोणिय-पंचेदिय-  
वेउव्विय-सरीरे,

गर्भवक्कं तिय-तिरिक्खजोणिय-पंचेदिय-  
वेउव्वियसरीरे ?

૩. ગૌતમ ! पर्याप्ता आहर वायुकायिक अकेन्द्रियोने  
वैकिय शरीर होय छे,

परंतु अपर्याप्ता आहर वायुकायिक अकेन्द्रियोने  
वैकिय शरीर होतुं नथी.

પ્ર. જો પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે તો શું નારક  
પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે -यावत्- દેવ  
પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! नारक पंचेन्द्रियोने પણ वैकिय शरीर  
होय छे -यावत्- દેવ પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈકિય  
શરીર હોય છે.

પ્ર. જો नारक पंचेन्द्रियोने वૈકिय शरीर હોય છે તો શું  
रत्नप्रत्मा पृथ्वी नरक पंचेन्द्रियोने वૈકिय शरीर  
હોય છે -यावत्- અધ:સપ્તમ પૃથ્વીનાં નરક  
પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! रत्नप्रत्मा पृथ्वीनां नरक पंचेन्द्रियोने  
पल्ल वैकिय शरीर होय छे -यावत्- અધ:સપ્તમ  
પૃથ્વીનાં નૈરયિક પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈકિય શરીર  
હોય છે.

પ્ર. જો रत्नप्रत्मा पृथ्वीनां नैरयिक पंचेन्द्रियोने वૈકिय  
શરીર હોય છે તો શું -

पर्याप्ता रत्नप्रत्मा पृथ्वीनां नैरयिक पंचेन्द्रियोने  
वैकिय शरीर होय छे,

अपर्याप्ता रत्नप्रत्मा पृथ्वीनां नैरयिक पंचेन्द्रियोने  
वैकिय शरीर होय छे ?

૩. ગૌતમ ! पर्याप्ता रत्नप्रत्मा पृथ्वीनां नैरयिक  
पंचेन्द्रियोने પણ वैकिय शरीर होय छे,

अपर्याप्ता रत्नप्रत्मा पृथ્વીના નૈરયિક પંચેન્દ્રિયોને  
પણ વૈકિય શરીર હોય છે.

आ प्रमासे अध: सप्तम पृथ्वी सुधीनां (पर्याप्ता  
अने अपर्याप्ता) अने त्तेदोमां वैकिय शरीरनुं  
वर्षनि ज्ञासवुं.

પ્ર. જો तिर्यथयोनिक पंचेन्द्रियोने वૈકिय शरीर હોય છે  
તો શું सम्मुच्छिम तिर्यथयोनिक पंचेन्द्रियोने वૈકिय  
શરીર હોય છે કે -

गर्भज तिर्यथयोनिक पंचेन्द्रियोने वૈકिय शरीर  
હોય છે ?



થલયર - સંઘેજ્જવાસાડય-ગઢ્ભવકકંતિય-તિરિક્ખ-  
જોણિય- પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે વિ,  
ઘહયર- સંઘેજ્જવાસાડય-ગઢ્ભવકકંતિય-તિરિક્ખ-  
જોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે વિ ।

પ. જડ જલયર - સંઘેજ્જવાસાડય - ગઢ્ભવકકંતિય-  
તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે,  
કિં પજ્જત્તય - જલયર - સંઘેજ્જવાસાડય -  
ગઢ્ભવકકંતિય-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે,  
અપજ્જત્તય-જલયર-સંઘેજ્જવાસાડય-ગઢ્ભવકકંતિય-  
તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે ?

ડ. ગોયમા ! પજ્જત્તય - જલયર - સંઘેજ્જવાસાડય -  
ગઢ્ભવકકંતિય-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે,  
ણો અપજ્જત્તય-જલયર-સંઘેજ્જવાસાડય- ગઢ્ભવ-  
કકંતિય-તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે ।

પ. જડ થલયર- સંઘેજ્જવાસાડય - ગઢ્ભવકકંતિય-  
તિરિક્ખજોણિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે,  
કિં પજ્જત્તય થલયર -જાવ- ભુયપરિસપ્પ  
વેડવ્વિયસરીરે ?

ડ. ગોયમા ! પજ્જત્તય ચડપ્પય -જાવ- ભુય પરિસપ્પ  
વેડવ્વિયસરીરે વિ ।

**ઘહયરાણ વિ એવં ચેવ ।**

**સવ્વથ પજ્જત્તયાણં વેડવ્વિય સરીરે નો અપજ્જત્તયાણં ।**

પ. જડ મણૂસ-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે-  
કિં સમ્મુચ્છિમ-મણૂસ-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે,

ગઢ્ભવકકંતિય-મણૂસ-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે ?

ડ. ગોયમા ! નો સમ્મુચ્છિમ-મણૂસ-પંચેદિય-  
વેડવ્વિયસરીરે,

ગઢ્ભવકકંતિય-મણૂસ-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે ।

પ. જડ ગઢ્ભવકકંતિય-મણૂસ-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે-

કિં કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવકકંતિય-મણૂસ-પંચેદિય-  
વેડવ્વિયસરીરે,

સ્થળયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ તિર્યયયોનિક  
પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈકિય શરીર હોય છે,

ખેયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ તિર્યયયોનિક  
પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈકિય શરીર હોય છે.

પ્ર. જો જલયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ તિર્યયયોનિક  
પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે તો,

શું પર્યાપ્તા જલયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ  
તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે કે-

અપર્યાપ્તા જલયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ  
તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે ?

ડ. ગૌતમ ! પર્યાપ્તા જલયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ  
તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે.

પરંતુ અપર્યાપ્તા જલયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ  
તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોતું નથી.

પ્ર. જો સ્થળયર સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક ગર્ભજ તિર્યયયોનિક  
પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે તો,

શું પર્યાપ્તા સ્થળયર -યાવત્- ભુજ પરિસર્પને  
વૈકિય શરીર હોય છે ?

ડ. ગૌતમ ! પર્યાપ્તા ચતુષ્પદ -યાવત્-ભુજ પરિસર્પને  
વૈકિય શરીર હોય છે.

**આ પ્રમાણે ખેયરનું પણ વૈકિય શરીર જાણવું.**

**આ બધાનાં પર્યાપ્તાને વૈકિય શરીર હોય છે,  
અપર્યાપ્તાને હોતું નથી.**

પ્ર. જો મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે તો-

શું સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર  
હોય છે કે -

ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય છે ?

ડ. ગૌતમ ! સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય  
શરીર હોતું નથી,

પરંતુ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર  
હોય છે.

પ્ર. જો ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય શરીર હોય  
છે તો -

શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોને વૈકિય  
શરીર હોય છે,



પ. જઈ ભવણવાસિ-દેવપંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે કિં અસુરકુમાર-ભવણવાસિ દેવ પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે -જાવ- થણિયકુમાર-ભવણવાસિ-દેવપંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે ?

૩. ગોયમા ! અસુરકુમાર -જાવ- થણિયકુમાર-ભવણવાસિ- દેવ પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે વિ ।

પ. જઈ અસુરકુમાર-ભવણવાસિદેવપંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે,

કિં પજ્જત્તય-અસુરકુમાર ભવણવાસિદેવ પંચેદિય વેડવ્વિયસરીરે

અપજ્જત્તય અસુરકુમાર ભવણવાસિ દેવ પંચેદિય વેડવ્વિયસરીરે ?

૩. ગોયમા ! પજ્જત્તય અસુરકુમાર ભવણવાસિ દેવપંચેદિય વેડવ્વિયસરીરે વિ,

અપજ્જત્તય અસુરકુમાર ભવણવાસિ દેવ પંચેદિય વેડવ્વિયસરીરે વિ ।

एवं -जाव- थणियकुमारे वि णं दुगओ भेदो ।

एवं वाणमंतराणं अट्ठविहाणं, जोइसियाणं पंचविहाणं ।

वेमाणिया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-

१. कप्पोवया, २. कप्पाइया य ।

कप्पोवया वारसविहा, तेसिं पि एवं चेव दुगओ भेदो ।

कप्पाइया दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-

१. गेवेज्जगा य, २. अणुत्तरोववाइया य ।

गेवेज्जगा णवविहा, अणुत्तरोववाइया पंचविहा,

एएसिं पज्जत्तापज्जत्ताभिलावेणं दुगओ भेदो ।<sup>१</sup>

- पण्ण. प. २१, सु. १५१४-१५२०

૧. સામિત્ત વિવક્ખયા આહારગસરીરસ્સ વિવિહ ભેયા-

પ. આહારગસરીરે ણં ભંતે ! કઙ્ઘિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ઇગાગારે પણ્ણત્તે ।

પ્ર. જો ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો શું અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે -યાવત્- સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈક્રિય શરીર હોય છે -યાવત્- સ્તનિતકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈક્રિય શરીર હોય છે.

પ્ર. જો અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે તો -

શું પર્યાપ્તા અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે કે -

અપર્યાપ્તા અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને વૈક્રિય શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! પર્યાપ્તા અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈક્રિય શરીર હોય છે,

અપર્યાપ્તા અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોને પણ વૈક્રિય શરીર હોય છે.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધીનાં બંને ભેદોના માટે જાણવું.

એવી જ રીતે આઠ પ્રકારનાં વાણવ્યંતર દેવોનાં, પાંચ પ્રકારનાં જ્યોતિષ્ક દેવોના વૈક્રિય શરીર હોય છે.

વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. કલ્પોપન્ન, ૨. કલ્પાતીત.

કલ્પોપન્ન બાર પ્રકારનાં છે, તેના પણ બે- બે ભેદ હોય છે.

કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. શ્રૈવેયકવાસી, ૨. અનુત્તરોપપાતિક.

શ્રૈવેયક દેવ નવ પ્રકારનાં હોય છે અને અનુત્તરોપપાતિક દેવ પાંચ પ્રકારનાં હોય છે.

આ બધાનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનાં આલાપકના બે-બે ભેદ જાણવાં જોઈએ.

૯. સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ આહારક શરીરનાં વિવિધ ભેદ :

પ્ર. ભંતે ! આહારક શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે એક જ પ્રકારનો કહ્યા છે.

પ. જહ ઇમાગારે પળ્ણત્તે કિં મળૂસ-આહારગસરીરે, અમળૂસ-આહારગસરીરે ?

૩. ગોયમા ! મળૂસ આહારગસરીરે, ણો અમળૂસ-આહારગસરીરે ।

પ. જહ મળૂસ આહારગસરીરે કિં સમ્મુચ્છિમ મળૂસ આહારગસરીરે, ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે ?

૩. ગોયમા ! ણો સમ્મુચ્છિમ મળૂસ આહારગસરીરે, ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે ।

પ. જહ ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે, કિં કમ્મભૂમગ ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે,

અકમ્મભૂમગ ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે,

અંતરદીવગ ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે,

૩. ગોયમા ! કમ્મભૂમગ ગઢ્ભવક્કંતિય મળૂસ આહારગસરીરે,

ણો અકમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

ણો અંતરદીવગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

પ. જહ કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે, કિં સંઘેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

અસંઘેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે ?

૩. ગોયમા ! સંઘેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

ણો અસંઘેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

પ. જહ સંઘેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

કિં પજ્જત્તય-સંઘેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગઢ્ભવક્કંતિય-મળૂસ-આહારગસરીરે,

પ્ર. જો આહારક શરીર એક પ્રકારનો કલ્થો છે તો તે આહારક શરીર મનુષ્યને હોય છે કે અમનુષ્યને હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે, પરંતુ અમનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી.

પ્ર. જો મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે તો શું સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્યને હોય છે કે ગર્ભજ મનુષ્યને હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી. પરંતુ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે.

પ્ર. જો ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે તો શું કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે કે

અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે કે

અંતરદીપજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે,

પરંતુ અકર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી,

અંતરદીપજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી.

પ્ર. જો કર્મભૂમિજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે તો શું સંખ્યાત વર્ષાયુષક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને હોય છે કે

અસંખ્યાત વર્ષાયુષક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! સંખ્યાત વર્ષાયુષક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે,

પરંતુ અસંખ્યાત વર્ષાયુષક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોતું નથી.

પ્ર. જો સંખ્યાત વર્ષાયુષક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને આહારક શરીર હોય છે તો -

શું પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યને હોય છે કે



ગોમંજયા મંજયમમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જવાસાઉય-  
કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-આહારગસરીરે ।

પ. જહ સંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જવાસાઉય-  
કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-આહારગસરીરે,

કિંપમત્તસંજયમમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જવાસાઉય-  
કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-આહારગસરીરે,

અપમત્તસંજયમમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જવાસાઉય-  
કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-આહારગસરીરે ?

૩. ગોયમા ! પમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-  
સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-  
આહારગસરીરે,

ગો અપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જ-વાસાઉય-  
કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-આહારગસરીરે,

પ. જહ પમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જવાસાઉય-  
કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-આહારગસરીરે,

કિં ઇહિંહપત્તપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-  
સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-  
આહારગસરીરે,

અણિહિંહપત્તપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-સંખેજ્જ  
વામાઉય- કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-  
આહારગસરીરે ?

૩. ગોયમા ! ઇહિંહપત્તપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-  
સંખેજ્જવાસાઉય-કમ્મભૂમગ- ગલ્ભવક્કંતિય-  
મણૂસ-આહારગસરીરે,

ગો અણિહિંહપત્તપમત્તસંજયસમ્મદિટ્ઠપજ્જત્તય-  
સંખેજ્જ-વામાઉય-કમ્મભૂમગ-ગલ્ભવક્કંતિય-મણૂસ-  
આહારગસરીરે ।<sup>૧</sup>

-પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૩૩

૧૦. સામિત્ત વિવક્કયા તેયગસરીરસ્સ વિવિહ ભેયા -

પ. તેયગસરીરે ણં ભંતે ! કહિવિહે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ઈંદિયતેયગસરીરે-જાવ-૫. પંચેંદિયતેયગસરીરે।

ન તો સંયતાસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત  
વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને હોય છે.

પ્ર. જો સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક  
કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને આહારક શરીર  
હોય છે તો -

શું પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત  
વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને આહારક  
શરીર હોય છે કે -

અપ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત  
વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત  
વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને આહારક  
શરીર હોય છે,

અપ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત  
વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને આહારક  
શરીર હોતું નથી.

પ્ર. જો પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા સંખ્યાત  
વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને આહારક  
શરીર હોય છે તો -

શું ઋદ્ધિપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા  
સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને  
આહારક શરીર હોય છે કે -

અનૃદ્ધિ પ્રાપ્ત પ્રમત્ત સંયત સમ્યગ્દષ્ટિ પર્યાપ્તા  
સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ મનુષ્યોને  
હોય છે ?

૩. ગૌતમ ! ઋદ્ધિપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ  
પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ  
મનુષ્યોને આહારક શરીર હોય છે,

પરંતુ અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત પ્રમત્તસંયત સમ્યગ્દષ્ટિ  
પર્યાપ્તા સંખ્યાત વર્ષાયુષ્ક કર્મભૂમિજ ગર્ભજ  
મનુષ્યોને આહારક શરીર હોતું નથી.

૧૦. સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ તૈજસ્ શરીરનાં વિવિધ ભેદ :

પ્ર. ભંતે ! તૈજસ્ શરીર કેટલા પ્રકારનાં કલા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પાંચ પ્રકારનાં કલા છે, જેમકે-

૧. એકેન્દ્રિય તૈજસ્ શરીર -યાવત્- ૫. પંચેન્દ્રિય  
તૈજસ્ શરીર.



પ. એગિંદિયતેયગમરીરે ણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. પુઢવિકાઙ્કય -જાવ-

૫. વળ્ણમ્મહકાઙ્કય - એગિંદિયતેયગમરીરે ।

એવં જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ મ્હેદો મ્હણિઓ તહા તેયગસ્સ વિ -જાવ- ચઙ્કરિંદિયાણં ।

પ. પંચેંદિયતેયગમરીરે ણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ચઙ્કવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ણેરઙ્કયતેયગમરીરે -જાવ- ૪. દેવતેયગમરીરે ।

ણેરઙ્કયાણં ઢુગઓ મ્હેદો મ્હણિયવ્વો જહા વેઙ્કવિયસરીરે ।

પંચેંદિય-તિરિક્કજોણિયાણં મળ્ણસાણ ય જહા ઓરાલિયસરીરે મ્હેઓ મ્હણિઓ તહા મ્હણિયવ્વો ।

દેવાણં જહા વેઙ્કવિયસરીરે મ્હેઓ મ્હણિઓ તહા મ્હણિયવ્વો -જાવ- સવ્વટ્ઠસિઢ્ઢદેવે ત્તિ ।<sup>૧</sup>

- પળ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૩૬-૧૫૩૯.

૧૧. સામિત્ત વિવક્કચયા કમ્મગમરીરસ્સ વિવિહ મ્હેયા -

પ. કમ્મગમરીરે ણં મંતે ! કઙ્કવિહે પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. એગિંદિયકમ્મગમરીરે -જાવ- ૫. પંચેંદિય કમ્મગમરીરે ।

એવં જહેવ તેયગમરીરસ્સ મ્હેદો મ્હણિયઓ તહેવ ણિરવસેસ મ્હણિયવ્વં -જાવ- સવ્વટ્ઠસિઢ્ઢદેવે ત્તિ ।

- પળ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૫૨

૧૨. સરીર નિવ્વત્તી મ્હેયા ચઙ્કવીસદંઢ્કએમુ ય પરૂવળં-

પ. કઙ્કવિહા ણં મંતે ! સરીરનિવ્વત્તી પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! પંચવિહા સરીરનિવ્વત્તી પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિયસરીરનિવ્વત્તી -જાવ-

૫. કમ્મગમરીરનિવ્વત્તી ।

૩. મંતે ! એકેન્દ્રિય તૈજસ્ શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. પૃથ્વીકાયિક તૈજસ્ શરીર -યાવત્-

૨. વનસ્પતિકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસ્ શરીર.

આ પ્રમાણે જેમ ઔદારિક શરીરના ભેદ કહ્યા છે તેજ પ્રમાણે તૈજસ્ શરીરનાં ભેદ ચૌરેન્દ્રિય સુધી જાણવું.

૩. મંતે ! પંચેન્દ્રિય તૈજસ્ શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

ગૌતમ ! તે ચાર પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. નૈરયિક તૈજસ્ શરીર -યાવત્- ૪. દેવતૈજસ્ શરીર.

જેમ નરકનાં વૈક્રિય શરીરમાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા એ બે ભેદ કહ્યા છે તે પ્રમાણે અહીં નરકનાં તૈજસ્ શરીરનાં પણ ભેદ જાણવાં.

જેમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો અને મનુષ્યોના ઔદારિક શરીરનાં ભેદોનું વર્ણન કર્યું છે તેજ પ્રમાણે અહીંયાં પણ ભેદોનું વર્ણન જાણવું.

જેમ દેવોનાં વૈક્રિય શરીરનાં ભેદ કહ્યા છે, તેમ સર્વાર્થસિઢ્ઢ સુધી દેવોનાં ભેદોનું વર્ણન જાણવું.

૧૧. સ્વામીત્વની અપેક્ષાએ કાર્મણ શરીરનાં વિવિધ ભેદ :

૩. મંતે ! કાર્મણ શરીર કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પાંચ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. એકેન્દ્રિય કાર્મણ શરીર -યાવત્- ૫. પંચેન્દ્રિય કાર્મણ શરીર.

આ પ્રમાણે જેમ તૈજસ્ શરીરનાં ભેદોનું વર્ણન કર્યું છે તેજ પ્રમાણે કાર્મણ શરીરનાં ભેદોનું સંપૂર્ણ વર્ણન સર્વાર્થ સિઢ્ઢ દેવ સુધી જાણવું.

૧૨. શરીર નિર્વૃત્તિનાં ભેદ અને ચોવીસ દંઢ્કોમાં પ્રરુપણ :

૩. મંતે ! શરીરનિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! શરીરનિર્વૃત્તિ પાંચ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ઔદારિક શરીરનિર્વૃત્તિ -યાવત્-

૫. કાર્મણ શરીરનિર્વૃત્તિ.

- પ. દં. ૧. નેરઙ્ગયાણં ભંતે ! કહ્વિહા સરીરનિવ્વત્તી પ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! એવં ચેવ ।  
દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયા ।  
ળવરં-નેયવ્વં જસ્મ જહ્ સરીરાણિ તસ્સ તહ્ ।  
- વિયા. સ. ૧૯, ૩.૮, સુ. ૮-૧૦
૧૩. ચૃડવીમદંડણ્ણુ સરીરૂપ્પત્તી નિવ્વત્તિ કારણાં-  
દં. ૧. નેરઙ્ગયાણં દોહિં ઠાણેહિં સરીરૂપ્પત્તિ સિયા, તં જહા-  
૧. રાગેણ ચેવ, ૨. દોસેણ ચેવ ।  
દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયા ।  
દં. ૧. નેરઙ્ગયાણં દુટ્ઠાણનિવ્વત્તિણ સરીરણ પ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. રાગનિવ્વત્તિણ ચેવ,  
૨. દોસનિવ્વત્તિણ ચેવ ।  
દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।  
- ઠાણં અ. ૨, ૩. ૧, સુ. ૬૫/૩-૪  
દં. ૧. ણેરઙ્ગયાણં ચૃડહિં ઠાણેહિં સરીરૂપ્પત્તી સિયા, તં જહા-  
૧. કોદ્દેણં, ૨. માણેણં, ૩. માયાણ, ૪. લોભેણં ।  
દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।  
દં. ૧. ણેરઙ્ગયાણં ચૃડટ્ઠાણનિવ્વત્તિણ સરીરણ પ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. કોહનિવ્વત્તિણ -જાવ- ૪. લોહનિવ્વત્તિણ ।  
દં. ૨-૨૪. એવં -જાવ- વેમાણિયાણં ।  
- ઠાણં. અ. ૪, ૩. ૪, સુ. ૩૭૧
૧૪. સરીરવંધ ભેયા - ચૃડવીમદંડણ્ણુ ય પરૂવણં-  
પ. ઓરાલિયસરીરસ્સ -જાવ- કમ્મગસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કહ્વિહે વંધે પ્ણત્તે ?
૩. ગોયમા ! તિવિહે વંધે પ્ણત્તે, તં જહા-  
૧. જીવણ્ણયોગવંધે, ૨. અણંતર વંધે ૩. પરંપરવંધે ।  
એવં ચૃડવીસં દંડગા માણિયવ્વા ।  
ળવરં - જાણિયવ્વં જસ્સ જં અત્થિ ।  
- વિયા. સ. ૨૦, ૩. ૭, સુ. ૧૮

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોની કેટલા પ્રકારની શરીર-નિર્વૃત્તિ કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ જાણવું.  
દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું.  
વિશેષ : જેના જેટલા શરીર હોય તેટલી નિર્વૃત્તિ જાણવી.
૧૩. ચોવીસ દંડકોમાં શરીરોત્પત્તિ અને નિર્વૃત્તિનાં કારણ :  
દં. ૧. નૈરયિકોનાં શરીરની ઉત્પત્તિ બે કારણોથી થાય છે, જેમકે-  
૧. રાગથી, ૨. દ્વેષથી.  
દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી જાણવું.  
દં. ૧. નૈરયિકોની શરીરની રચના બે સ્થાનોથી કહેવામાં આવી છે, જેમકે-  
૧. રાગથી શરીરની રચના થાય છે,  
૨. દ્વેષથી શરીરની રચના થાય છે.  
દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી શરીરની રચનાનાં કારણ જાણવાં.  
દં. ૧. ચાર કારણોથી નૈરયિકોનાં શરીરની ઉત્પત્તિ થાય છે, જેમકે-  
૧. ક્રોધથી, ૨. માનથી, ૩. માયાથી, ૪. લોભથી.  
દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી શરીરની ઉત્પત્તિ જાણવી.  
દં. ૧. નૈરયિકોનાં શરીર ચાર કારણોથી નિર્વૃત્તિ (નિષ્પન્ન) હોય છે, જેમકે-  
૧. ક્રોધ નિર્વૃત્તિ -ચાવત્- ૪. લોભ નિર્વૃત્તિ.  
દં. ૨-૨૪. આ પ્રમાણે વૈમાનિકો સુધી શરીર નિર્વૃત્તિ થાય છે.
૧૪. શરીરનાં બંધ ભેદ અને ચોવીસ દંડકોમાં પ્રરૂપણ :  
પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીર -ચાવત્- કાર્મણ શરીરનાં બંધ કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! બંધ ત્રણ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. જીવ પ્રયોગબંધ, ૨. અનંતરબંધ, ૩. પરમ્પરબંધ.  
આ પ્રમાણે ચોવીસ દંડકોમાં જાણવું.  
વિશેષ : જેનું જેવું હોય તેવું જાણવું.

૧૫. જીવ-ચડવીસદંડેસુ સરીરાહતાહ ઠિયઃટિહ દબ્બ ગહણ પરૂવણં-

પ. જીવે ણં ભંતે ! જાહં દબ્બાહં ઓરાલિયસરીરતાણ ગેણહ તાહં કિં ઠિયાહં ગેણહ, અઠિયાહં ગેણહ ?

૩. ગોયમા ! ઠિયાહં પિ ગેણહ, અઠિયાહં પિ ગેણહ ।

પ. તાહં ભંતે ! કિં દબ્બઓ ગેણહ, ચેત્તઓ ગેણહ, કાલઓ ગેણહ, ભાવઓ ગેણહ ?

૩. ગોયમા ! દબ્બઓ વિ ગેણહ, ચેત્તઓ વિ ગેણહ, કાલઓ વિ ગેણહ, ભાવઓ વિ ગેણહ ।

તાહં દબ્બઓ અણંતપણસિયાહં દબ્બાહં,

ચેત્તઓ અમંચેજ્જપણસોગાહાહં,

એવં જહા પણ્ણવણાણ પદ્દમે આહારરૂદ્દેસણં -જાવ-  
નિબ્બાધાણં છદ્ધિસિં વાધાયં પડુચ્ચ સિય તિદિસિં  
સિય ચડદિસિં સિય પંચદિસિં ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! જાહં દબ્બાહં વેડવ્વિયસરીરતાણ ગેણહ તાહં કિં ઠિયાહં ગેણહ અઠિયાહં ગેણહ ?

૩. ગોયમા ! એવં ચેવ  
ણવરં - નિયમં છદ્ધિસિં ।

એવં આહારગસરીરતાણ વિ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! જાહં દબ્બાહં તેયગસરીરતાણ ગેણહ તાહં કિં ઠિયાહં ગેણહ અઠિયાહં ગેણહ ?

૩. ગોયમા ! ઠિયાહં ગેણહ, નો અઠિયાહં ગેણહ ।

સેસં જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ ।

કમ્મગસરીરે એવં ચેવ -જાવ- ભાવઓ વિ ગેણહ ।

૧૫. જીવ ચોવીસ દંડકોમાં શરીરાહિનાં માટે સ્થિત અસ્થિત દ્રવ્યોનાં ગ્રહણનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! જીવ જે પુદ્ગલ દ્રવ્યોને ઔદારિક શરીરનાં રુપમાં ગ્રહણ કરે છે શું તે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે કે અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સ્થિત દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે અને અસ્થિત દ્રવ્યોને પણ ગ્રહણ કરે છે.

પ્ર. ભંતે ! (જીવ) શું તે દ્રવ્યોને દ્રવ્યથી ગ્રહણ કરે છે, ક્ષેત્રથી ગ્રહણ કરે છે, કાળથી ગ્રહણ કરે છે કે ભાવથી ગ્રહણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે દ્રવ્યોને દ્રવ્યથી પણ ગ્રહણ કરે છે, ક્ષેત્રથી પણ ગ્રહણ કરે છે, કાળથી પણ ગ્રહણ કરે છે અને ભાવથી પણ ગ્રહણ કરે છે.

દ્રવ્યથી તે અનન્તપ્રદેશી દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે.

ક્ષેત્રથી અસંખ્યેય પ્રદેશાવગાહ દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે.

જે પ્રમાણે પ્રજાપનાસૂત્રનાં પ્રથમ આહાર ઉદ્દેશકમાં કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે નિર્વ્યાધાતની અપેક્ષાએ છ દિશાઓથી અને વ્યાધાત કદાય ત્રણ, કદાય ચાર અને કદાય પાંચ દિશાઓથી પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે ત્યાં સુધી જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! જીવ જે દ્રવ્યોને વૈક્રિય શરીરનાં રુપમાં ગ્રહણ કરે છે (છે) તો શું તે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે કે અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! પૂર્વવત્ જાણવું.

વિશેષ : (જે દ્રવ્યોને વૈક્રિય શરીરનાં રુપમાં ગ્રહણ કરે છે) તે નિયમથી છ દિશાઓથી ગ્રહણ કરે છે.

આહારક શરીરનાં વિષયમાં પણ આ પ્રમાણે જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! જીવ જે દ્રવ્યોને તૈજસ્ શરીરનાં રુપમાં ગ્રહણ કરે છે શું તે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે કે અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરે છે, અસ્થિત દ્રવ્યોને ગ્રહણ કરતાં નથી.

બાકીનું વર્ણન ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

કાર્મણ શરીરનાં વિષયમાં પણ ભાવથી ગ્રહણ કરે છે ત્યાં સુધી આ પ્રમાણે જાણવું.

૧. આહાર અધ્યયનમાં વિસ્તૃત વર્ણન જુવો, ત્યાં 'આહારેહ' શબ્દનો પ્રયોગ છે. તેના સ્થાન પર 'ગેણહ' શબ્દનો પ્રયોગ કરવો (પણ્ણ. પ. ૨૮, ૩. ૧, સુ. ૧૭૯૭-૧૭૯૯)

પ. જીવે ણં ભંતે ! જાઈં દવ્વાઈં દવ્વઓ ગેણ્હઈ તાઈં કિં  
એગપ્પમિયાઈં ગેણ્હઈ દુપ્પમિયાઈં ગેણ્હઈ -જાવ-  
અણંતપ્પમિયાઈં ગેણ્હઈ ?

૩. ગોયમા ! ણો એગપ્પમિયાઈં ગેણ્હઈ -જાવ- ણો  
અસંખ્વેજ્જપ્પમિયાઈં ગેણ્હઈ, અણંતપ્પમિયાઈં ગેણ્હઈ ।

એવં જહા ભાસાપદે<sup>૧</sup> -જાવ- આણુપુવ્વિં ગેણ્હઈ, નો  
અણાણુપુવ્વિં ગેણ્હઈ ।

પ. તાઈં ભંતે ! કહ્હદિસિં ગેણ્હઈ ?

૩. ગોયમા ! નિચ્ચાઘાણં છદ્દિદસિં ગેણ્હઈ, વાઘાયં  
પહુચ્ચ મિય તિદિસં, મિય ચહ્હદિસં, સિય પંચદિસં ।

સેસં જહા ઓરાલિય સરીરસ્સ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! જાઈં દવ્વાઈં સોહંદિયત્તાએ ગેણ્હઈ તાઈં  
કિં ઠિયાઈં ગેણ્હઈ અઠિયાઈં ગેણ્હઈ ?

૩. ગોયમા ! જહા વેહ્હવિયસરીરે ।

એવં -જાવ- જિભ્ભિંદિયત્તાએ ।

ફાસિંદિયત્તાએ જહા ઓરાલિયસરીરં ।

મણ્ણજોગત્તાએ જહા કમ્મગસરીરં ।

ણવરં-નિયમં છદ્દિદસિં ।

એવં વહ્હજોગત્તાએ વિ ।

કાયજોગત્તાએ જહા ઓરાલિયસરીરસ્સ ।

પ. જીવે ણં ભંતે ! જાઈં દવ્વાઈં આણપાણુત્તાએ ગેણ્હઈ  
તાઈં કિં ઠિયાઈં ગેણ્હઈ અઠિયાઈં ગેણ્હઈ ?

૩. ગોયમા ! જહેવ ઓરાલિયસરીરત્તાએ -જાવ- સિય  
પંચદિસિં ।

પ્ર. ભંતે ! જીવ જે દ્રવ્યોને દ્રવ્યથી પ્રહણ કરે છે તો શું  
એક પ્રદેશવાળાને પ્રહણ કરે છે કે બે પ્રદેશવાળાને  
પ્રહણ કરે છે -યાવત્- અનંત પ્રદેશવાળાને પ્રહણ  
કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! તે એક પ્રદેશીને પ્રહણ કરતાં નથી  
-યાવત્- અસંખ્યાત પ્રદેશીને પણ પ્રહણ કરતાં  
નથી પરંતુ અનંત પ્રદેશીને પ્રહણ કરે છે.

બાકીનું વર્ણન ભાષાપદમાં કદ્યા અનુસાર  
"આનુપૂર્વીથી પ્રહણ કરે છે. અનાનુપૂર્વીથી પ્રહણ  
કરતાં નથી." ત્યાં સુધી જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! જીવ તે દ્રવ્યોને કેટલી દિશાઓથી પ્રહણ  
કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! વ્યાઘાત ન હોય તો છ દિશાઓથી પ્રહણ  
કરે છે અને વ્યાઘાત હોય તો કદાચ ત્રણ દિશાઓથી,  
કદાચ ચાર દિશાઓથી અને કદાચ પાંચ દિશાઓથી  
પ્રહણ કરે છે.

બાકીનું વર્ણન ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! જીવ જે દ્રવ્યોને શ્રોત્રેન્દ્રિયનાં રુપમાં પ્રહણ  
કરે છે તો શું તે સ્થિત દ્રવ્યોને પ્રહણ કરે છે કે  
અસ્થિત દ્રવ્યોને પ્રહણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! વૈક્રિય શરીરનાં સમાન જાણવું.

આ પ્રમાણે રસનેન્દ્રિય સુધી જાણવું.

સ્પર્શેન્દ્રિયનાં વિષયમાં ઔદારિક શરીરનાં સમાન  
જાણવું.

મનોયોગનું વર્ણન કાર્મણ શરીરનાં સમાન જાણવું.

વિશેષ : તે નિયમથી છ દિશાઓથી આવેલ દ્રવ્યોને  
પ્રહણ કરે છે.

આ પ્રમાણે વચનયોગનાં દ્રવ્યોનાં વિષયમાં પણ  
જાણવું.

કાયયોગનાં રુપમાં દ્રવ્ય પ્રહણનું વર્ણન ઔદારિક  
શરીરની જેમ છે.

પ્ર. ભંતે ! જીવ જે દ્રવ્યોને શ્વાસોચ્છ્વાસનાં રુપમાં  
પ્રહણ કરે છે તો શું સ્થિત દ્રવ્યોને પ્રહણ કરે છે કે  
અસ્થિત દ્રવ્યોને પ્રહણ કરે છે ?

૩. ગૌતમ ! ઔદારિક શરીર સંબંધી વર્ણનની જેમ  
"કદાચ પાંચે દિશાથી આવેલ દ્રવ્યોને પ્રહણ કરે છે  
ત્યાં સુધી જાણવું.

કેઈ ચતુર્વીમદંડાણં ય્યાણિ પયાણિ ભણંતિ જસસ જં  
અત્થિ ।

- વિયા. સ. ૨૫, ડ. ૨, સુ. ૧૧-૧૬

૧૬. ચતુર્વીમદંડાણમુ સરીર પરુવણં-

- પ. દં. ૧. જેરહયાણં ભંતે ! કહ સરીરા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! તઓ સરીરયા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. વેઝવિણ, ૨. તેયણ, ૩. કમ્મણ ।<sup>૧</sup>  
 દં. ૨-૧૧. એવં અસુરકુમારાણ વિ -જાવ-  
 થણિયકુમારાણં ।<sup>૨</sup>  
 પ. દં. ૧૨-૧૯. પુઠ્ઠવિકાહયાણં ભંતે ! કહ સરીરયા  
 પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! તઓ સરીરયા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. ઓરાલિણ, ૨. તેયણ, ૩. કમ્મણ ।<sup>૩</sup>  
 એવં વાઝકાહયવજ્જં -જાવ- ચરિદિયાણં ।<sup>૪</sup>

- પ. વાઝકાહયાણં ભંતે ! કહ સરીરયા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! ચત્તારિ સરીરયા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. ઓરાલિણ, ૨. વેઝવિણ,  
 ૩. તેયણ, ૪. કમ્મણ ।<sup>૫</sup>  
 દં. ૨૦. એવં પંચેદિય-તિરિવ્વજોણિયાણ વિ ।<sup>૬</sup>

- પ. દં. ૨૧. મણૂસાણં ભંતે ! કહ સરીરયા પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! પંચ સરીરયા પળ્ણત્તા, તં જહા-

કેટલાક આચાર્ય ચોવીસ દંડકોમાં પણ આ  
સૂત્રપાઠનું વર્ણન કરે છે પરંતુ જેના જે  
(શરીર, ઈન્દ્રિય, યોગ આદિ)હોય તેજ તેના માટે  
યથાયોગ્ય કહેવું.

૧૬. ચોવીસ દંડકોમાં શરીરની પ્રરુપણા :

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોનાં કેટલાક શરીર કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તેના ત્રણ શરીર કહ્યા છે. જેમકે-  
 ૧. વૈક્રિય, ૨. તેજસ્, ૩. કાર્મણ.  
 દં. ૨-૧૧. આ પ્રમાણે અસુરકુમારોથી સ્તનિતકુમારો  
સુધી શરીરની પ્રરુપણા કરવી.  
 પ્ર. દં. ૧૨-૧૯. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકોનાં કેટલાક શરીર  
કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તેના ત્રણ શરીર કહ્યા છે, જેમકે-  
 ૧. ઔદારિક, ૨. તેજસ્, ૩. કાર્મણ.  
 આ પ્રમાણે વાયુકાયિકોને છોડી ચૌરેન્દ્રિય સુધી  
શરીરનાં વિષયમાં જાણવું.  
 પ્ર. ભંતે ! વાયુકાયિકોનાં કેટલા શરીર કહ્યા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તેના ચાર શરીર કહ્યા છે, જેમકે -  
 ૧. ઔદારિક, ૨. વૈક્રિય,  
 ૩. તેજસ્, ૪. કાર્મણ.  
 દં. ૨૦. આ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્યોનિકોના  
વિષયમાં પણ જાણવું.  
 પ્ર. દં. ૨૧. ભંતે ! મનુષ્યોનાં કેટલા શરીર કહ્યા છે ?  
 ગૌતમ ! મનુષ્યોનાં પાંચ શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૦૬ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૨ (ગ) ઠાણં. અ. ૩, ડ. ૪, સુ. ૨૦૭  
 (ઘ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૧૨  
 ૨. (ક) અણુ કાલદારે, સુ. ૪૦૭ (ખ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૨૯  
 ૩. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૦૮ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૩ (૧) (ગ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૫  
 (ઘ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૧૬ (ડ) ઠાણં અ. ૩, ડ. ૪, સુ. ૨૦૭  
 ૪. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૦૮-૪૦૯ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૧ (ગ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૫  
 (ઘ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૮ (ડ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૯ (ચ) ઠાણં અ. ૩, ડ. ૪, સુ. ૨૦૭  
 (છ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૩૦-૩૨  
 ૫. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૦૮ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૬ (આ ચાર શરીર બાદર વાયુકાયના છે. સૂક્ષ્મ  
 વાયુકાય ત્રણ જ છે - ૧. ઔદારિક, ૨. તેજસ્, ૩. કાર્મણ. )  
 (ગ) ઠાણં. અ. ૩, ડ. ૪, સુ. ૨૦૭ (ઘ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૩૦-૩૨  
 ૬. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૦ (ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૫  
 (ગ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૮ (ઘ) વિયા. સ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૩૪

૧. ઓરાલિય, ૨. વેડવિય, ૩. આહારય,  
૪. તેયય, ૫. કમ્મય ।<sup>૨</sup>

દં. ૨૨-૨૪. વાણમંતર જોડિસિય વેમાણિયાણં  
જહા ણારગાણં ।<sup>૨</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧૨, સુ. ૧૦૨-૧૦૯

૧૭. ચઠગઈસુ વાહિરવ્ઘંતર વિવક્ષયા સરીરસ્સભેયા-

ણેરડયાણં દો સરીરગા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અઘ્ઘંતરય ચેવ, ૨. વાહિરય ચેવ ।

અઘ્ઘંતરય કમ્મય, વાહિરય વેડવિય ।

એવં દેવાણં ભાણિયવ્ઘં ।

પુઠ્ઠવિકાડયાણં દો સરીરગા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અઘ્ઘંતરય ચેવ, ૨. વાહિરય ચેવ ।

અઘ્ઘંતરય કમ્મય, વાહિરય ઓરાલિય ।

એવં આઝકાડયાણં -જાવ- વળ્ણસ્સકાડયાણં ।

વેઈંદિયાણં દો સરીરગા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અઘ્ઘંતરય ચેવ, ૨. વાહિરય ચેવ ।

અઘ્ઘંતરય કમ્મય, અટ્ઠિમંસ-સોણિયવ્ઘં વાહિરય  
ઓરાલિય ।

એવં -જાવ- ચઠરિંદિયાણં ।

પંચેદિય તિરિયવ્ઘજોણિયાણં દો સરીરગા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. અઘ્ઘંતરય ચેવ, ૨. વાહિરય ચેવ ।

અઘ્ઘંતરય કમ્મય અટ્ઠિમંસ-સોણિય-વ્ઘ્ઠારૂ-છિરાવ્ઘં,  
વાહિરય ઓરાલિય ।

મળ્ણસ્સાણ વિ એવં ચેવ ।

- ઠાળં. અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૬૫/૧

૧૮. વઢ્ઢ-મુક્ક સરીરાણં પરિમાણ પરૂવળ્ણ-

પ. કેવડયા ણં મંતે ! ઓરાલિયસરીરયા પળ્ણત્તા ?

ડ. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વઢ્ઢેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વઢ્ઢેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્જગા,

૧. ઓદારિક, ૨. વૈક્રિય, ૩. આહારક,  
૪. તેજ્જસ, ૫. કાર્મણ.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને  
વૈમાનિકોનાં શરીરનું વર્ણન નારકીની જેમ જાણવું.

૧૭. ચાર ગતિઓમાં બાહ્યાભ્યન્તરની અપેક્ષાએ શરીરનાં ભેદ :

નૈરયિકોનાં બે શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. આભ્યન્તર અને ૨. બાહ્ય.

આભ્યન્તર કાર્મણ, બાહ્ય વૈક્રિય શરીર.

આ પ્રમાણે દેવોનાં શરીરનું વર્ણન જાણવું.

પૃથ્વીકાયિકોનાં બે શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. આભ્યન્તર અને ૨. બાહ્ય.

આભ્યન્તર કાર્મણ, બાહ્ય ઓદારિક શરીર.

આ પ્રમાણે અપ્કાયથી વનસ્પતિકાય સુધી જાણવું.

બે ઈન્દ્રિયનાં બે શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. આભ્યન્તર અને ૨. બાહ્ય.

આભ્યન્તર કાર્મણ શરીર, બાહ્ય અસ્થિ, માંસ, શોષિત

જનમ્ યુક્ત ઓદારિક શરીર.

આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય સુધી જાણવું.

પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોનાં બે શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. આભ્યન્તર અને ૨. બાહ્ય.

આભ્યન્તર કાર્મણ શરીર, બાહ્ય-અસ્થિ, માંસ, શોષિત

સ્નાયુ શિરા યુક્ત ઓદારિક શરીર.

આ પ્રમાણે મનુષ્યોનાં શરીર માટે જાણવું.

૧૮. બઢ્ઢ-મુક્ત શરીરનું પરિમાણ પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! ઓદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ડ. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બઢ્ઢ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બઢ્ઢ છે અર્થાત્ જીવનાં દ્વારા પ્રલણ કરેલ  
છે તે અસંખ્યાત છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૧

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

(ગ) વિયા. મ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૩૫

૨. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૨

(ખ) ઠાળં અ. ૩, ડ. ૪, સુ. ૨૦૭

(ગ) વિયા. મ. ૧, ડ. ૫, સુ. ૩૬

(ઘ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,

ખેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા,

અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,

ખેત્તઓ અણંતા લોગા,

દબ્બઓ અભવમિદ્ધિદ્ધિંતો અણંતગુણા, સિદ્ધાણં  
અણંતભાગો ।<sup>૧</sup>

પ. કેવડયા ણં ભંતે ! વેડવ્વિયસરીરયા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા -

૧. વદ્ધેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લયા તે ણં અસંખેજ્જગા,

અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,

ખેત્તઓ અસંખેજ્જાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ  
અસંખેજ્જદ્ધાગો ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા,

અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,

જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તહેવ વેડવ્વિયસ્સવિ  
ભાણિયવ્વા ।<sup>૨</sup>

પ. કેવડયા ણં ભંતે ! આહારગસરીરયા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા -

૧. વદ્ધેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વદ્ધેલ્લયા તે ણં સિય અત્થિ સિય ણત્થિ ।

જદ્ધ અત્થિ જદ્ધણ્ણેણં એકો વા, દો વા, તિણ્ણિ વા,  
ઉક્કોસેણં મહસ્સપુહુત્તં ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા,

જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તહા ભાણિયવ્વા ।<sup>૩</sup>

કાળથી- તે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ  
અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રથી - તે અસંખ્યાત લોક-પ્રમાણ છે.

તેમાં જે મુક્ત છે અર્થાત્ જીવનાં દ્વારા ત્યાગેલ છે  
તે અનન્ત છે.

કાળથી-તે અનન્ત ઉત્સર્પિણીઓ-અવસર્પિણીઓથી  
અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રથી- અનન્તલોક પ્રમાણ છે.

દ્રવ્યથી - મુક્ત ઔદારિક શરીર અભવસિદ્ધિક  
જીવોથી અનન્તગુણા છે અને સિદ્ધોનો અનન્તમો  
ભાગ છે.

પ્ર. ભંતે ! વૈકિય શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે, તે અસંખ્યાત છે,

કાળથી- તે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ-  
અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રથી - તે અસંખ્યાત શ્રેણી-પ્રમાણ તથા પ્રતરનાં  
અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

તેમાં જે મુક્ત છે તે અનન્ત છે.

કાળથી - તે અનન્ત ઉત્સર્પિણીઓ -  
અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

જેમ ઔદારિક શરીરનાં મુક્તનાં વિષયમાં કહ્યું છે  
તેવી જ રીતે વૈકિય શરીરનાં મુક્તનાં વિષયમાં  
જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! આહારક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે, તે કદાચ હોય છે અને કદાચ  
હોતા નથી.

જો હોય તો જઘન્ય એક, બે કે ત્રણ હોય છે,

ઉત્કૃષ્ટ સહસ્ત્રપૃથક્ત્વ હોય છે.

તેમાં જે મુક્ત છે, તે અનન્ત છે.

જેમ ઔદારિક શરીર મુક્તનાં વિષયમાં કહ્યું છે  
તેજ પ્રમાણે અહીં પણ કહેવું.

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૮૧૩

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૪

૩. અણુ કાલદારે, સુ. ૮૧૫

- પ. કેવડયા ણં મંતે ! તેયગસરીરયા પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. બદ્ધેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।  
તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લયા તે ણં અણંતા,  
અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ - ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,  
ચ્છેત્તઓ અણંતા લોગા,  
દબ્બઓ સિદ્ધેહિંતો અણંતગુણા સવ્વજીવાણંતભાગુણા ।  
તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા,  
અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણી- ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,  
ચ્છેત્તઓ અણંતા લોગા,  
દબ્બઓ સવ્વજીવેહિંતો અણંતગુણા,  
જીવવગ્ગસ્સ અણંતભાગો ।<sup>૧</sup>  
એવં કમ્મગસરીરા વિ ભાણિયવ્વા ।<sup>૨</sup>

- પળ્ણ. પ. ૧૨, સુ. ૧૧૦

૧૧. ચ્ચઝવીસદંડાસુ બદ્ધ-મુક્કસરીરપરૂવળં-

- પ. દં. ૧. ણેરડયાણં મંતે ! કેવડયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. બદ્ધેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।  
તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લયા તે ણં ણત્થિ ।  
તત્થ ણં જે તે મુક્કેલયા તે ણં અણંતા ।  
જહા ઓરાલિય મુક્કેલ્લયા તહા ભાણિયવ્વા ।<sup>૧</sup>
- પ. ણેરડયાણં મંતે ! કેવડયા વેઝવ્વિયસરીરા પળ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
૧. બદ્ધેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।  
તત્થ ણં જે તે બદ્ધેલ્લયા તે ણં અસંખેજ્જા,  
અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,  
ચ્છેત્તઓ અસંખેજ્જાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ  
અસંખેજ્જહાગો ।

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૬

૩. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૮/૧

- પ્ર. ભંતે ! તેજ્જસુ શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.  
તેમાં જે બદ્ધ છે તે અનન્ત છે.  
કાળથી - અનન્ત ઉત્સર્પિણીઓ - અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.  
ક્ષેત્રથી - તે અનન્ત લોક પ્રમાણ છે.  
દ્રવ્યથી - સિદ્ધોથી અનન્તગુણા તથા સર્વજીવોથી અનન્તમો ભાગ ઓછો છે.  
તેમાં જે મુક્ત છે તે અનન્ત છે,  
કાળથી - તે અનન્ત ઉત્સર્પિણીઓ - અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.  
ક્ષેત્રથી - તે અનન્ત લોક પ્રમાણ છે.  
દ્રવ્યથી - તે સમસ્ત જીવોથી અનન્ત ગુણા છે.  
જીવવર્ગનો અનન્તમો ભાગ છે.  
આ પ્રમાણે કાર્મણ શરીરનાં વિષયમાં પણ જાણવું.

જૈન સાઈટ  
www.jainsite.com  
જેનમ્ જયતિ શાકતમ્

૧૨. ચ્ચોવીસ દંડકોમાં બદ્ધ-મુક્ત શરીરનું પ્રરૂપણ :

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકોનાં ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.  
એમાંથી બદ્ધ ઔદારિક શરીર તેના હોતા નથી.  
જે મુક્ત ઔદારિક શરીર છે, તે અનન્ત હોય છે.  
જેમ ઔદારિક મુક્ત શરીરનાં વિષયમાં કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે અહીં પણ કહેવું.
- પ્ર. ભંતે ! નૈરયિકોનાં વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?
૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-  
૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.  
તેમાં જે બદ્ધ છે, તે અસંખ્યાત છે.  
કાળથી - તે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી- અવસર્પિણી કાળોમાં અપહત હોય છે.  
ક્ષેત્રથી - તે અસંખ્યાત શ્રેણી- પ્રમાણ છે અને પ્રતરનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૭



તાસિ ણં મેઢીણં વિક્ષંભસૂઈ અંગુલપદ્મવગ્ગમૂલં  
વીયવગ્ગમૂલપડુપ્પણં,

અહવણં અંગુલવિડયવગ્ગમૂલ ઘણપ્પમાણમેત્તાઓ  
મેઢીઓ ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં જહા ઓરાલિયસ્સ  
મુક્કેલ્લયા તહા ભાણિયવ્વા ।<sup>૧</sup>

પ. ણેરડયાણં ભંતે ! કેવડયા આહારગસરીરા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વઢ્ઢેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

એવં જહા ઓરાલિયા વઢ્ઢેલ્લયા ય મુક્કેલ્લયા ય  
ભણિયા તહેવ આહારગા વિ ભાણિયવ્વા ।<sup>૨</sup>

તેયા કમ્મગાઈં જહા એસિંં ચેવ વેઝવ્વિયાઈં ।<sup>૩</sup>

પ. દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કેવડયા  
ઓરાલિયસરીરા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહા ણેરડયાણં ઓરાલિયા ભણિયા તહેવ  
એસિંં પિ ભાણિયવ્વા ।<sup>૪</sup>

પ. અસુરકુમારાણં ભંતે ? કેવડયા વેઝવ્વિયસરીરગા  
પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વઢ્ઢેલ્લયા ય, (૨) મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વઢ્ઢેલ્લયા તે ણં અસંખેજ્જા,  
અસંખેજ્જાહિં ડસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ  
કાલઓ,

ખેત્તઓ અસંખેજ્જાઓ સેઢીઓ પયરસ્સ

અસંખેજ્જાઈં ભાગો ।

તાસિ ણં સેઢીણં વિક્ષંભસૂઈ અંગુલપદ્મવગ્ગમૂલસ્સ  
સંખેજ્જાઈં ભાગો ।

તે શ્રેણીઓની વિષ્કંભસૂચી અંગુળ પ્રમાણ આકાશ  
પ્રદેશોનાં પ્રથમ વર્ગમૂળને બીજા વર્ગમૂળથી  
ગુણાકાર કરવાથી જેટલા આકાશ પ્રદેશ થાય છે  
તેટલા પ્રદેશોને જાણવાં.

અથવા અંગુળ પ્રમાણ આકાશ પ્રદેશોને બીજા  
વર્ગમૂળનાં ઘન પ્રમાણ જેટલું જાણવું.

તથા જે મુક્ત વૈકિય શરીર છે તેનાં પરિમાણનાં  
વિષયમાં મુક્ત ઔદારિક શરીરની જેમ જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિકોનાં આહારક શરીર કેટલા પ્રકારના  
કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

જેમ (નારકનાં) ઔદારિક બદ્ધ અને મુક્ત કહ્યા છે  
તે પ્રમાણે નૈરયિકનાં આહારક શરીરનાં વિષયમાં  
પણ જાણવું.

(નારકનાં) તેજસ કાર્મણ શરીર આનાં જ વૈકિય  
શરીરની જેમ જાણવું.

પ્ર. દં. ૨-૧૧. ભંતે ! અસુરકુમારોનાં કેટલા પ્રકારના  
ઔદારિક શરીર કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! જેમ નૈરયિકોનાં (બદ્ધ મુક્ત) ઔદારિક  
શરીરનાં વિષયમાં કહ્યું છે તેજ પ્રમાણે  
અસુરકુમારોનાં વિષયમાં પણ જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! અસુરકુમારોનાં વૈકિય શરીર કેટલા પ્રકારના  
કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે, તે અસંખ્યાત છે,

કાળની અપેક્ષાએ-અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને  
અવસર્પિણીઓમાં તે અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ-અસંખ્યાત શ્રેણી જેટલો પ્રતરનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.

તે શ્રેણીઓની વિષ્કંભસૂચી અંગુળનાં પ્રથમ  
વર્ગમૂળનો સંખ્યાતમો ભાગ છે.

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૮/૨

૩. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૮/૪

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૮/૩

૪. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૯/૧

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં જહા ઓરાલિયસ્સ મુક્કેલ્લયા તહા ભાણિયચ્ચા ।<sup>૧</sup>

આહારયસરીરા જહા એસિ ણં ચેવ ઓરાલિય તહેવ દુવિહા ભાણિયચ્ચા ।<sup>૨</sup>

તેયા - કમ્મસરીરા દુવિહા વિ જહા એસિ ણં ચેવ વેઝવિયા ।<sup>૩</sup>

એવં -જાવ- ધણિયકુમારા ।<sup>૪</sup>

પ. દં. ૧૨-૧૬. પુઢવિકાઇયાણં ધંતે ! કેવઇયા ઓરાલિ-યસરીરા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. બદ્દેલ્લયા ય, ૨, મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લયા તે ણં અસંખેજ્જા,

અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,

ચેત્તઓ અસંખેજ્જા લોગા ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં અણંતા,

અણંતાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,

ચેત્તઓ અણંતા લોગા,

દબ્બઓ અભવસિદ્ધિએહિંતો અણંતગુણા,

સિદ્ધાણં અણંતભાગો !<sup>૫</sup>

પ. પુઢવિકાઇયાણં ધંતે ! કેવઇયા વેઝવિયસરીરા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. બદ્દેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં ણત્થિ ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં જહા એસિં ચેવ ઓરાલિયા ભણિયા તહેવ ભાણિયચ્ચા ।<sup>૬</sup>

એવં આહારગસરીરા વિ ।<sup>૭</sup>

તેમાં જે મુક્ત શરીર છે તેના વિષયમાં મુક્ત ઔદારિક શરીરની જેમ જાણવું.

તેના બદ્ધ-મુક્ત આહારક શરીરનાં વિષયમાં બંને પ્રકારનાં ઔદારિક શરીરની જેમ પ્રરુપણા કરવી.

તેના બદ્ધ-મુક્ત બંને પ્રકારનાં તેજસ અને કાર્મણ શરીરનું વર્ણન વૈકિય શરીરની જેમ જાણવું.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી જાણવું.

પ્ર. દં. ૧૨-૧૬. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકોનાં ઔદારિક-શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે તે અસંખ્યાત છે.

કાળની અપેક્ષાથી- તે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાથી - તે અસંખ્યાત લોક-પ્રમાણ છે.

તેમાં જે મુક્ત છે તે અનન્ત છે.

કાળથી - તે અનન્ત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રથી - તે અનન્ત લોક - પ્રમાણ છે.

દ્રવ્યથી - તે અભવ્યસિદ્ધોથી અનન્તગુણા છે,

સિદ્ધોનો અનન્તમો ભાગ છે.

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિકોનાં વૈકિય શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે, તે એનાં હોતાં નથી.

તેમાં જે મુક્ત છે, તેના વિષયમાં જેમ ઔદારિક શરીરનાં વિષયમાં કહ્યું છે તેમ જાણવું.

આ આહારક શરીરનું વર્ણન પણ વૈકિય શરીરની જેમ જાણવું.

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૯/૨

૩. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૯/૪

૫. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૧

૭. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૩

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૯/૩

૪. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૧૯/૫

૬. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૨

તેયા - કમ્મગા જહા એસિં ચેવ ઓરાલિયા ।<sup>૧</sup>

એવં આઝકાઈયા તેઝકાઈયા વિ ।<sup>૨</sup>

પ. વાઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઈયા ઓરાલિયસરીરા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વઢ્ઢેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય

દુવિહા વિ જહા પુઢવિકાઈયાણં ઓરાલિયા ।<sup>૩</sup>

પ. વાઝકાઈયાણં ભંતે ! કેવઈયા વેઝવિયસરીરા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વઢ્ઢેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વઢ્ઢેલ્લયા તે ણં અસંખેજ્જા,

સમએમએ અવહીરમાણા અવહીરમાણા પલ્લિઓવમસસ અસંખેજ્જદ્ધાગમેત્તેણં કાલેણં અવહીરંતિ ણો ચેવ ણં અવહિયા મિયા ।

મુક્કેલ્લયા જહા પુઢવિકાઈયાણં ।

આહારય-તેયા-કમ્મા જહા પુઢવિકાઈયાણં તહા ભાણિયવ્વા ।

વણ્ણકાઈયાણં જહા પુઢવિકાઈયાણં ।

ણવરં-તેયા-કમ્મગા જહા ઓહિયા તેયા-કમ્મગા ।<sup>૪</sup>

પ. વેઈદિયાણં ભંતે ! કેવઈયા ઓરાલિયસરીરા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પણ્ણત્તા, તં જહા-

૧. વઢ્ઢેલ્લગા ય, ૨. મુક્કેલ્લગા ય ।

તત્થ ણં જે તે વઢ્ઢેલ્લગા તે ણં અસંખેજ્જા,

અસંખેજ્જાહિં ઉસસપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,

એના બદ્ધ-મુક્ત તૈજસ્-કાર્મણ શરીરની પ્રરુપણા ઔદારિક શરીરની જેમ જાણવું.

આ પ્રમાણે અપૂકાયિકો અને તેજસકાયિકોનું બદ્ધ-મુક્ત શરીરોનું વર્ણન સમજવું જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! વાયુકાયિક જીવોનાં ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

આ બંનેનું વર્ણન પૃથ્વીકાયિકોનાં ઔદારિક શરીરનાં સમાન છે.

પ્ર. ભંતે ! વાયુકાયિકોનાં વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે, તે અસંખ્યાત છે.

તે અસંખ્યાત શરીરમાંથી સમય-સમયમાં એક-એક શરીરનું જો અપહરણ કરવું હોય તો પલ્લોપમનાં અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ કાળમાં તેનું અપહરણ થાય છે, પરંતુ ક્યારેય અપહરણ થયેલ નથી.

તેના મુક્ત શરીરની પ્રરુપણા પૃથ્વીકાયિકોનાં મુક્ત વૈક્રિય શરીરનાં સમાન જાણવી.

એના બદ્ધ-મુક્ત આહારક, તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરની પ્રરુપણા પૃથ્વીકાયિકોની જેમ સમજવી.

વનસ્પતિકાયિકનાં બદ્ધ-મુક્ત ઔદારિકાદિ શરીરની પ્રરુપણા પૃથ્વીકાયિકોની જેમ જાણવી.

વિશેષ : એના તૈજસ્ અને કાર્મણ શરીરનું વર્ણન ઔદિક તૈજસ્ - કાર્મણ શરીરનાં સમાન કરવું.

પ્ર. ભંતે ! બેઈન્દ્રિય જીવોનાં ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ ઔદારિક શરીર છે, તે અસંખ્યાત છે.

કાળથી - તે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ અને અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૪

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૨

૩. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૩

૪. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૦/૪

खेत्तओ असंखेज्जाओ सेढीओ पयरस्स  
असंखेज्जइभागो ।

तामि णं मेढीणं विक्खंभसूई असंखेज्जाओ  
जोयणकोडाकोडीओ असंखेज्जाइं सेढि वग्गमूलाइं ।

वेइदियाणं ओरालियसरीरेहिं वद्धेल्लगेहिं पयरं  
अवहीरंति ।

असंखेज्जाहिं उस्मप्पिणि-ओसप्पिणीहिं कालओ,

खेत्तओ अंगुलपयरस्स आवलियाए य  
असंखेज्जइभागपलिभागेणं ।

तत्थ णं जे ते मुक्केलगा ते जहा ओहिया ओरालिया  
मुक्केल्लया ।<sup>१</sup>

वेउव्विया आहारगा य वद्धेल्लया णत्थि,

मुक्केल्लया जहा ओहिया ओरालिया मुक्केल्लया ।<sup>२</sup>

तेया-कम्मगा जहा एएसिं चेव ओहिया ओरालिया ।<sup>३</sup>

एवं -जाव- चउरिंदिया ।<sup>४</sup>

દં. ૨૦. પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં એવં ચેવ ।

णवरं-वेउव्वियमरीराएसु इमो विसेसो-

પ. પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કેવઇયા  
વેઉવ્વિયસરીરયા પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! दुविहा पण्णत्ता, तं जहा-

१. वद्धेल्लया य, २. मुक्केल्लया य ।

तत्थ णं जे ते वद्धेल्लया ते णं असंखेज्जा जहा  
असुरकुमाराणं ।

णवरं-तामि णं सेढीणं विक्खंभसूई अंगुलपढ  
मवग्गमूलस्स असंखेज्जइभागो ।

मुक्केल्लया तहेव ।<sup>५</sup>

ક્ષેત્રથી-અસંખ્યાત શ્રેણી પ્રમાણ છે અને તે શ્રેણીઓ  
પ્રતરનાં અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

તે શ્રેણીઓની વિષ્કમ્મસૂચી અસંખ્યાત કોડા કોડી  
યોજન પ્રમાણ છે. અથવા અસંખ્યાત શ્રેણી વર્ગ-  
મૂળનાં સમાન હોય છે.

બેઈન્દ્રિયોનાં બદ્ધ ઔદારિક શરીરથી તે પ્રતર  
અપહત હોય છે.

કાળની અપેક્ષાએ - અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-  
અવસર્પિણી કાળોથી અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રની અપેક્ષાએ- અંગુળ માત્ર પ્રતર અને  
આવલિકાનાં અસંખ્યાતમાં ભાગ-પ્રતિભાગ-  
પ્રમાણ ખંડથી અપહત હોય છે.

તેમાં જે મુક્ત ઔદારિક શરીર છે, તેના વિષયમાં  
ઔદિક મુક્ત ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.  
એનાં વૈકિય શરીર અને આહારક શરીર બદ્ધ હોતાં  
નથી.

મુક્ત વૈકિય અને આહારક શરીરનું વર્ણન ઔદિક  
મુક્ત ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

એનાં બદ્ધ-મુક્ત તેજસ્-કાર્મણ શરીરનાં વિષયમાં  
એનાં જ ઔદિક ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય સુધી જાણવું.

દં. ૨૦. પંચેન્દ્રિયતિર્યય યોનિકોનાં શરીરનું વર્ણન  
આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : એનાં બદ્ધ-મુક્ત વૈકિય શરીરનાં વિષયમાં  
આ વિશેષતા છે.

પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય-તિર્યયયોનિકોનાં વૈકિય શરીર  
કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ વૈકિય શરીર છે, તે અસુરકુમારોનાં  
સમાન અસંખ્યાત જાણવું.

વિશેષ : તે શ્રેણીઓની વિષ્કમ્મસૂચી અંગુળનાં  
પ્રથમ વર્ગમૂળનાં અસંખ્યાતમો ભાગ જાણવો.

એના મુક્ત વૈકિય શરીરનું વર્ણન ઔદિક મુક્ત  
વૈકિય શરીરનાં સમાન જાણવું.

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૧/૧

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૧/૧

૩. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૧/૧

૪. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૧/૨

૫. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૨/૧-૨

પ. દં. ૨૧. મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવડયા ઓરાલિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. બદ્દેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે વદ્દેલ્લયા તે ણં સિય સંખેજ્જા, સિય અસંખેજ્જા,

જહળ્ણપપ્પે સંખેજ્જા, સંખેજ્જાઓ કોડાકોડીઓ તિજમલપયસ્સ ઉવરિં, ચડ્ડમલપયસ્સ હેટ્ઠા,

અહવળ્ણં છટ્ઠો વગ્ગો પંચમવગ્ગપડુપ્પળ્ણો,

અહવળ્ણં છળ્ણઉઈછેયળ્ણગદાઈ રાસી;

ઉક્કોસપદે અસંખેજ્જા,

અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણિ-ઓસપ્પિણીહિં અવહીરંતિ કાલઓ,

સેત્તઓ હ્વપક્ખિત્તેહિં મણુસ્સેહિં સેઢી અવહીરંતિ,

તીસે સેઢીએ કાલ-ખેત્તેહિં અવહારો મગ્ગિજ્જઇ ।

અસંખેજ્જાહિં ઉસ્સપ્પિણી-ઓસપ્પિણીહિં કાલઓ,

સેત્તઓ અંગુલપદમવગ્ગમૂલં તઇયવગ્ગમૂલપડુપ્પળ્ણં ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે જહા ઓરાલિયા ઓહિયા મુક્કેલ્લયા ।<sup>૧</sup>

પ. મણુસ્સાણં ભંતે ! કેવડયા વેડવિયસરીરા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. બદ્દેલ્લયા ય, ૨. મુક્કેલ્લયા ય ।

તત્થ ણં જે તે બદ્દેલ્લયા તે ણં સંખેજ્જા, સમએ-સમએ અવહીરમાણા-અવહીરમાણા સંખેજ્જેણં કાલેણં અવહીરંતિ, ણો ચેવ ણં અવહિયા સિયા ।

તત્થ ણં જે તે મુક્કેલ્લયા તે ણં જહા ઓરાલિયા ઓહિયા મુક્કેલ્લયા ।<sup>૨</sup>

પ્ર. દં. ૨૧. ભંતે ! મનુષ્યોનાં ઔદારિક શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાંથી જે બદ્ધ છે, તે કદાચ સંખ્યાત અને કદાચ અસંખ્યાત હોય છે.

જુદન્ય પદમાં સંખ્યાત હોય છે. તે સંખ્યાત કોડા કોડી ત્રણ વમલપદનાં ઉપર તથા ચાર વમલપદથી નીચે હોય છે.

અથવા પંચમ વર્ગથી ગુણપ્રત્યુત્પન્ન છઠ્ઠા વર્ગ-પ્રમાણ હોય છે.

અથવા છન્નુનાં છેદનનાં પછી રહેલ જેટલી સંખ્યા છે તેટલી ઉત્કૃષ્ટપદમાં અસંખ્યાત છે.

કાળથી - તે અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણીઓ - અવસર્પિણીઓથી અપહત હોય છે.

ક્ષેત્રથી - એકરૂપ જેનામાં પ્રક્ષિપ્ત કરેલ છે એવા મનુષ્યોની શ્રેણી અપહત હોય છે.

તે શ્રેણીની કાળ અને ક્ષેત્રથી અપહારની માર્ગશા હોય છે.

કાળથી - અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીથી અસંખ્યાત મનુષ્યોનો અપહાર હોય છે,

ક્ષેત્રથી - તે ત્રીજા વર્ગમૂળથી ગુણિત અંગુળના પ્રથમ વર્ગમૂળ પ્રમાણ હોય છે.

તેમાં જે મુક્ત ઔદારિક શરીર છે, તેના વિષયમાં ઔદિક મુક્ત ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્યોનાં વૈક્રિય શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. બદ્ધ, ૨. મુક્ત.

તેમાં જે બદ્ધ છે, તે સંખ્યાત છે. સમય-સમયમાં તે અપહત થતાં-થતાં સંખ્યાતકાળમાં અપહત થાય છે. પરંતુ તે ક્યારેય અપહત કરેલ નથી.

તેમાંથી જે મુક્ત વૈક્રિય શરીર છે, તેના વિષયમાં ઔદિક ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

આહારગસરીરા જહા ઓહિયા ૧<sup>૨</sup>

તેયા-કમ્મયા જહા એસિં ચેવ ઓરાલિયા ૧<sup>૨</sup>

દં. ૨૨. વાણમંતરાણં જહા ણેરહયાણં ઓરાલિયા  
આહારગા ય ।

વેઝવિચસરીરા જહા ણેરહયાણં,

ણવરં-તાસિ ણં સેઢીણં વિક્કંભસૂઈ સંખેજ્જજોયણસ-  
યવગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ ।

મુક્કેલ્લયા જહા ઓહિયા ઓરાલિયા ।

તેયા-કમ્મયા જહા એસિં ચેવ વેઝવિચા ૧<sup>૩</sup>

દં. ૨૩. જોહસિયાણં એવં ચેવ ।

ણવરં-તાસિ ણં સેઢીણં વિક્કંભસૂઈ વેહ્ણપ્પણંગુલસય-  
વગ્ગપલિભાગો પયરસ્સ ।<sup>૪</sup>

દં. ૨૪. વેમાણિયાણં એવં ચેવ ।

ણવરં-તાસિ ણં સેઢીણં વિક્કંભસૂઈ અંગુલબિહયવગ્ગમૂલં  
તહયવગ્ગમૂલપહુપ્પણં,

અહવણં અંગુલતહયવગ્ગમૂલઘણપમાણમેત્તાઓ  
સેઢીઓ ।

સેસં તં ચેવ ૧<sup>૫</sup>

- પણ્ણ. પ. ૧૨, સુ. ૯૧૧-૯૨૪

૨૦. ચઝવીસદંડગસરીરાણં વણ્ણરસ પરૂવણં-

દં. ૧-૨૪. ણેરહયાણં સરીરગા પંચવણ્ણા, પંચરસા  
પણ્ણાસ્તા, તં જહા-

એનાં બદ્ધ-મુક્ત આહારક શરીરની પ્રરુપણા  
ઔદિક આહારક શરીરનાં સમાન જાણવી.

મનુષ્યોના બદ્ધ-મુક્ત તૈજસ-કાર્મણ શરીરનું વર્ણન  
ઔદારિક શરીરનાં સમાન જાણવું.

દં. ૨૨. વાણવ્યંતર દેવોનાં બદ્ધ-મુક્ત ઔદારિક  
અને આહારક શરીરનું વર્ણન નૈરયિકોનાં સમાન  
જાણવું.

આનાં વૈકિય શરીરનું વર્ણન પણ નૈરયિકોનાં  
સમાન છે.

વિશેષ : તે અસંખ્યાત શ્રેણીઓની વિષ્કમ્મસૂચી  
પ્રતરનાં પૂરણ અને અપહારથી સંખ્યાત યોજન  
શતવર્ગપ્રતિભાગ ખંડ છે.

એનાં મુક્ત વૈકિય શરીરનું વર્ણન પણ ઔદિક  
ઔદારિક શરીરનાં સમાન છે.

એનાં બદ્ધ-મુક્ત તૈજસ અને કાર્મણ શરીરનું વર્ણન  
વૈકિય શરીરનાં સમાન જાણવું.

દં. ૨૩. જ્યોતિષ્ક દેવોને બદ્ધ-મુક્ત શરીરની  
પ્રરુપણા પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : તે શ્રેણીઓની વિષ્કમ્મસૂચી પ્રતરનાં  
પૂરણ અને અપહારમાં બસો છપ્પન અંગુળ વર્ગ  
પ્રમાણ ખંડરુપ છે.

દં. ૨૪. વૈમાનિકોનાં બદ્ધ-મુક્ત શરીરનું વર્ણન  
પણ આ પ્રમાણે છે.

વિશેષ : તે શ્રેણીઓની વિષ્કમ્મસૂચી, તૃતીય વર્ગમૂળ  
થી ગુણીને અગુલનાં દ્વિતીય વર્ગમૂળ પ્રમાણ છે.

અથવા અંગુળનાં તૃતીય વર્ગમૂળનાં ઘન પ્રમાણ  
બરાબર શ્રેણીઓ છે.

બાકી બધાનું વર્ણન પૂર્વવત્ છે.

૨૦. ચોવીસ દંડકોનાં શરીરનાં વર્ણ રસનું પ્રરુપણ :

દં. ૧-૨૪. નૈરયિકોનાં શરીર પાંચ વર્ણ અને પાંચ રસવાળા  
કલા છે, જેમકે-

૧. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૩/૩

૩. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૪

૫. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૬

૨. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૩/૪

૪. અણુ. કાલદારે, સુ. ૪૨૫

કિણ્હા -જાવ- સુક્કિલા,

તિત્તા -જાવ- મહુરા ।

एवं निरंतरं -जाव- वेमाणियाणं ।<sup>૧</sup>

- ઠાણં. અ. ૫, ડ. ૧, સુ. ૩૧૫

૨૧. વાયર-વોદિંધર કલેવરેસુ વળ્ણાઇ પરૂવળં-

ઓરાલિયમરીરે પંચવળ્ણે પંચરસે પળ્ણત્તે, તં જહા-

કિણ્હે -જાવ- સુક્કિલે,

તિત્તે -જાવ- મહુરે ।

एवं -जाव- कम्मगसरीरे ।

सर्वे वि णं वायरवोदिधरा कलेवरा पंचवण्णा, पंचरसा, दुग्धा, अट्टफासा ।

- ઠાણં. અ. ૫, ડ. ૧, સુ. ૩૧૫

૨૨. વિગ્ગહગહસમાવળ્ણા ચડવીસદળ્ણેસુ સરીરા -

દં. ૧-૨૪. વિગ્ગહગહસમાવળ્ણાગાળં નેરહ્યાણં દોસરીરગા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. તેયણ ચેવ, ૨. કમ્મણ ચેવ ।

एवं निरंतरं -जाव- वेमाणियाणं ।

- ઠાણં. અ. ૨, ડ. ૧, સુ. ૬૫/૨

૨૩. તિસુલોગેસુવિસરીરાણં પરૂવળં-

ઉડ્ડલોગે ણં ચત્તારિ વિસરીરા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુઢવિકાહ્યા, ૨. આડકાહ્યા,

૩. વળ્ણમ્મહકાહ્યા, ૪. ઉરાલા ય તસા પાળા ।

अहेलोगे तिरियलोए वि एवं चैव ।

- ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૩, સુ. ૩૩૧/૧

૨૪. ચડણ્હં કાયાણં ઇગસરીરં નો સુપસ્સં-

ચડણ્હમેગં સરીરં નો સુપસ્સં ભવહ, તં જહા-

૧. પુઢવિકાહ્યાણં,

૨. આડકાહ્યાણં,

૩. તેડકાહ્યાણં,

૪. વળ્ણમ્મહકાહ્યાણં ।

- ઠાણં. અ. ૪, ડ. ૩, સુ. ૩૩૪/૨

૧. કૃષ્ણ -યાવત્- શુક્લ,

૨. તીખો -યાવત્- મધુર.

આ પ્રમાણે નિરંતર વૈમાનિકો સુધીનાં વર્ણ રસ જાણવાં.

૨૧. બાદર શરીર ધારક કલેવરોનાં વર્ણાદિનું પ્રરુપણ :

ઔદારિક શરીરમાં પાંચ વર્ણ અને પાંચ રસ કહ્યા છે, જેમકે-

૧. કૃષ્ણ -યાવત્- શુક્લ,

૨. તીખો -યાવત્- મધુર.

આ પ્રમાણે કાર્મણ શરીર સુધી વર્ણ રસ આદિ જાણવાં.

બધા સ્થૂલ શરીર ધારણ કરનાર પાંચ વર્ણ, પાંચ રસ, બે ગંધ અને આઠ સ્પર્શવાળા હોય છે.

૨૨. વિગ્રહ ગતિ પ્રાપ્ત ચોવીસ દંડકોમાં શરીર :

દં. ૧-૨૪. વિગ્રહગતિ પ્રાપ્ત નૈરયિકનાં બે શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. તૈજસ, ૨. કાર્મણ.

આ પ્રમાણે નિરંતર વૈમાનિકો સુધી જાણવું.

જૈન સર્વજ્ઞ  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

૨૩. ત્રણે લોકમાં દ્વિ શરીરવાળાનું પ્રરુપણ :

ઊર્ધ્વ લોકમાં ચાર દ્વિશરીરી અર્થાત્ બીજા જન્મમાં સિદ્ધ (ગતિગામી) હોય શકે છે, જેમકે-

૧. પૃથ્વીકાયિક જીવ, ૨. અપ્કાયિક જીવ,

૩. વનસ્પતિકાયિક જીવ, ૪. ઉદારત્રસ પ્રાણી પંચેન્દ્રિય જીવ.

અધોલોક અને તિરછાલોકમાં પણ આ પ્રમાણે છે.

૨૪. ચારકાયિકોનું એક શરીર સુદૃશ્ય નથી.

ચાર કાયનાં જીવોનું એક શરીર સુદૃશ્ય (સહજદૃશ્ય) હોતું નથી, જેમકે-

૧. પૃથ્વીકાયિક જીવોનું,

૨. અપ્કાયિક જીવોનું,

૩. તેજસ્કાયિક જીવોનું,

૪. (સાધારણ) વનસ્પતિકાયિક જીવોનું.

૨૫. સમ્મુચ્છિમ-ગઢ્ભવક્રંતિય-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિયાણં મણુસ્સાણં ય સરીરસંઘા પરૂવણં-

પ. મમ્મુચ્છિમ-પંચેદિય-તિરિક્ખ-જોણિયજલયરાણં ભંતે ! કઠ્ઠ સરીરા પ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! તઓ સરીરા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિણ, ૨. તેયણ, ૩. કમ્મણ ।

ચઉપ્પય થલયરાણં તઓ સરીરા ંવં ચેવ,

ઉરપરિસપ્પ-ભુયગપરિસપ્પ સમ્મુચ્છિમાણં તઓ સરીરા ંવં ચેવ ।

ઘહયરસમ્મુચ્છિમાણં વિ તઓ સરીરા ંવં ચેવ ।

- જીવા. પઠિ. ૧, સુ. ૩૫-૩૬

પ. ગઢ્ભવક્રંતિય-પંચેદિય-તિરિક્ખજોણિય-જલયરાણં ભંતે ! કઠ્ઠ સરીરા પ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! ચત્તારિ સરીરા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિણ, ૨. વેડઘ્વિણ, ૩. તેયણ, ૪. કમ્મણ ।

ચઉપ્પય થલયરાણં ચત્તારિ સરીરા ંવં ચેવ,

ઉરપરિસપ્પ ભુયગપરિસપ્પ ગઢ્ભવક્રંતિયાણં ચત્તારિ સરીરા ંવં ચેવ ।

ઘહયરગઢ્ભવક્રંતિયાણં વિ ચત્તારિ સરીરા ંવં ચેવ !

- જીવા. પઠિ. ૧, સુ. ૩૮-૪૦

પ. સમ્મુચ્છિમ મણુસ્સાણં ભંતે ! કઠ્ઠ સરીરા પ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! તઓ સરીરા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિણ, ૨. તેયણ, ૩. કમ્મણ ।

પ. ગઢ્ભવક્રંતિય મણુસ્સાણં ભંતે ! કઠ્ઠ સરીરા પ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! પંચસરીરા પ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ઓરાલિણ, ૨. વેડઘ્વિણ, ૩. આહારણ, ૪. તેયણ, ૫. કમ્મણ ।

- જીવા. પઠિ. ૧, સુ. ૪૧

૨૬. ઓરાલિયાઈસરીરી જીવાણં કાયટ્ઠઈ પરૂવણં-

પ. ઓરાલિયસરીરી ણં ભંતે ! ઓરાલિયસરીરિત્તિ કાલઓ કેવચિરં હોઈ ?

ઉ. ગોયમા ! જહન્નેણં ઘુડ્ઢાગં ભવગ્ગહણં દુસમયૂણં, ઉક્કોસેણં અસંઘેજ્જં કાલં -જાવ- અંગુલસ્સ અસંઘેજ્જહાગં ।

૨૫. સમ્મુચ્છિમ - ગર્ભજ - પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક અને મનુષ્યોનાં શરીર સંખ્યાનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જલયરોનાં શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ત્રણ શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઔદારિક, ૨. તૈજસ, ૩. કાર્મણ.

આ પ્રમાણે ચતુષ્પદ સ્થળચરોનાં પણ ત્રણ શરીર છે.

આ પ્રમાણે ઉરપરિસર્પ, ભુજપરિસર્પ સમ્મુચ્છિમનાં પણ ત્રણ શરીર છે.

આ પ્રમાણે ખેચર સમ્મુચ્છિમોનાં પણ ત્રણ શરીર છે.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જલયરોનાં શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ચાર શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઔદારિક, ૨. વૈક્રિય, ૩. તૈજસ, ૪. કાર્મણ.

આ પ્રમાણે ચતુષ્પદ સ્થળચરોનાં પણ ચાર શરીર છે.

આ પ્રમાણે ઉરપરિસર્પ, ભુજ પરિસર્પ ગર્ભજોનાં પણ ચાર શરીર છે.

આ પ્રમાણે ખેચર ગર્ભજોનાં પણ ચાર શરીર છે.

પ્ર. ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ મનુષ્યોનાં શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! ત્રણ શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઔદારિક, ૨. તૈજસ, ૩. કાર્મણ.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભજ મનુષ્યોનાં શરીર કેટલા પ્રકારના કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પાંચ શરીર કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ઔદારિક, ૨. વૈક્રિય, ૩. આહારક, ૪. તૈજસ, ૫. કાર્મણ.

૨૬. ઔદારિકાદિ શરીરી જીવોની કાયસ્થિતિનું પ્રરુપણ :

પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીરી, ઔદારિક શરીરીનાં રુપમાં કેટલા કાળ સુધી રહે છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય બે સમય ઓછા કુલ્લકભવગ્રહણ અને ઉત્કૃષ્ટ અસંખ્યાતકાળ -યાવત્- અંગુણનાં અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ રહે છે.





## ૨૧. દબ્બટ્થયાઇ વિવક્ખયા સરીરાણં અપ્પબહુત્તં-

પ. એસિ પં ભંતે ! ઓરાલિય, વેઝવ્વિય, આહારગ, તેયગ, કમ્મગસરીરાણં દબ્બટ્થયાએ પએસટ્થયાએ-દબ્બટ્થપએસટ્થયાએ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ- વિસેસાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા આહારગસરીરા દબ્બટ્થયાએ ।

૨. વેઝવ્વિયસરીરા દબ્બટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. ઓરાલિયસરીરા દબ્બટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૪-૫. તેયગકમ્મગસરીરા દો વિ તુલ્લા દબ્બટ્થયાએ અણંતગુણા ।

## પએસટ્થયાએ-

૧. સવ્વત્થોવા આહારગસરીરા પએસટ્થયાએ,

૨. વેઝવ્વિયસરીરા પએસટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. ઓરાલિયસરીરા પએસટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૪. તેયગસરીરા પએસટ્થયાએ અણંતગુણા,

૫. કમ્મગસરીરા પએસટ્થયાએ અણંતગુણા ।

## દબ્બટ્થપએસટ્થયાએ-

૧. સવ્વત્થોવા આહારગસરીરા દબ્બટ્થયાએ,

૨. વેઝવ્વિયસરીરા દબ્બટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૩. ઓરાલિયસરીરા દબ્બટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

૪. ઓરાલિયસરીરેહિંતો દબ્બટ્થયાએ આહારગસરીરા પએસટ્થયાએ અણંતગુણા,

૫. વેઝવ્વિયસરીરા પએસટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,

## ૨૯. દ્રવ્યાર્થાદિની અપેક્ષાથી શરીરનાં અલ્પબહુત્વ :

પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ્ અને કાર્મણ આ પાંચ શરીરમાંથી દ્રવ્યની અપેક્ષાથી, પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તથા દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્- વિશેષાધિક છે ?

૩. ગૌતમ ! ૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાથી બધાથી અલ્પ આહારક શરીર છે.

૨. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાત ગુણા છે.

૩. (તેનાથી) ઔદારિક શરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

૪-૫. (તેનાથી) તેજસ્ અને કાર્મણ શરીર બંને સમાન છે અને દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અનન્તગુણા છે.

## પ્રદેશોની અપેક્ષાથી :

૧. બધાથી ઓછા પ્રદેશોની અપેક્ષાથી આહારક શરીર છે.

૨. (તેનાથી) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી વૈક્રિય શરીર અસંખ્યાતગુણા છે.

૩. (તેનાથી) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી ઔદારિક શરીર અસંખ્યાત ગુણા છે.

૪. (તેનાથી) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી તેજસ્ શરીર અનન્તગુણા છે.

૫. (તેનાથી) પ્રદેશોની અપેક્ષાથી કાર્મણ શરીર અનન્તગુણા છે.

## દ્રવ્ય અને પ્રદેશોની અપેક્ષાથી :

૧. દ્રવ્યની અપેક્ષાથી આહારક શરીર બધાથી અલ્પ છે.

૨. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

૩. (તેનાથી) ઔદારિક શરીર દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

૪. દ્રવ્યની અપેક્ષાએ ઔદારિક શરીરથી પ્રદેશોની અપેક્ષાએ આહારક શરીર અનન્તગુણા છે.

૫. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

૬. ઓરાલિયસરીરા પપ્પસટ્થયાએ અસંખેજ્જગુણા,  
 ૭. તેયગકમ્મગસરીરા દો વિ તુલ્લા દવ્વટ્થયાએ અણંતગુણા,  
 ૮. તેયગસરીરા પપ્પસટ્થયાએ અણંતગુણા,  
 ૯. કમ્મગમરીરા પપ્પસટ્થયાએ અણંતગુણા ।

- પળ્ણ. પ. ૨૧. સુ. ૧૫૬૫

### ૩૦. ઓગાહણા પગાર-

ચત્તવ્વિહા ઓગાહણા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. દવ્વોગાહણા,
૨. ચ્ચેત્તોગાહણા,
૩. કાલોગાહણા,
૪. ભાવોગાહણા ।

- ઠાળં. અ. ૪. ઉ. ૧, સુ. ૨૭૬

### ૩૧. જીવોગાહણા નવવિહત્તં-

ણવવિહા જીવોગાહણા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. પુઠ્ઠવિકાઠ્ઠય ઓગાહણા -જાવ- ૫. વળ્ણસ્સઠ્ઠકાઠ્ઠય ઓગાહણા ।
૬. વેઠ્ઠંદિય ઓગાહણા -જાવ- ૯. પંચેંદિય ઓગાહણા ।

- ઠાળં. અ. ૯, સુ. ૬૬૬/૧૩

### ૩૨. ઓરાલિયસરીરા ઓગાહણા -

પ. ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

ઉ. મોયમા ! જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્હભાગં, ઉક્કોસેણં માઠ્ઠરેગં જોયણસહસ્સં ।

एगिंदिय-ओरालियस्स वि एवं चैव जहा ओहियस्स ।<sup>૧</sup>

પ. પુઠ્ઠવિકાઠ્ઠય-એગિંદિય-ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

ઉ. મોયમા ! જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્હભાગં ।<sup>૨</sup>

૬. (તેનાથી) ઔદારિક શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

૭. તેજસ્ અને કાર્મણ બંને સમાન છે તથા દ્રવ્યની અપેક્ષાથી અનન્તગુણા છે.

૮. (તેનાથી) તેજસ્ શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે.

૯. (તેનાથી) કાર્મણ શરીર પ્રદેશોની અપેક્ષાએ અનન્તગુણા છે.

### ૩૦. અવગાહનાનાં પ્રકાર :

અવગાહના ચાર પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. દ્રવ્યાવગાહના - દ્રવ્યોનું કેલાવવાનું પરિમાણ.
૨. ક્ષેત્રાવગાહના : ક્ષેત્ર સ્વયં અવગાહના છે.
૩. કાળાવગાહના : કાળનું પરિમાણ તે મનુષ્યલોકમાં છે.
૪. ભાવાવગાહના : આશ્રય લેવાની ક્રિયા.

### ૩૧. નવ પ્રકારની જીવ અવગાહના :

જીવોની અવગાહના નવ પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. પૃથ્વીકાયિક અવગાહના -યાવત્- ૫. વનસ્પતિકાયિક અવગાહના.
૬. બેઈન્દ્રિય અવગાહના -યાવત્- ૯. પંચેન્દ્રિય અવગાહના.

### ૩૨. ઔદારિક શરીરની અવગાહના :

પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીરની અવગાહના કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની, ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક હજાર યોજનની છે.

એકેન્દ્રિયનાં ઔદારિક શરીરની અવગાહના પણ જેમ ઔધિકની કહી છે તેજ પ્રમાણે સમજવી.

પ્ર. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરની અવગાહના કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગ પ્રમાણની છે.

૧. મમ. સુ. ૧૫૨

૨. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૩૪૯

(ખ) વિયા. સ. ૨૪, ઉ. ૧૨, સુ. ૩

(ગ) જીવા. પઠિ. ૧, સુ. ૧૩ (૨)

एवं अपज्जत्तयाण वि, पज्जत्तयाण वि ।

एवं मुहुमाण वि पज्जत्तापज्जत्ताणं ।

वायराणं पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चेव ।

एमो णवओ भेदो ।<sup>૧</sup>

जहा पुढविकाइयाणं तहा आउकाइयाण वि  
तेउकाइयाण वि वाउकाइयाण वि ।<sup>૨</sup>

પ. વળસ્મટકાઈય-ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં ,  
ઉક્કોસેણં માઈરેગં જોયણસહસ્સં ।<sup>૩</sup>

અપજ્જત્તયાણં જહળ્ણેણં વિ ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ  
અસંખેજ્જહિભાગં ।

પજ્જત્તયાણં જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં માઈરેગં જોયણસહસ્સં ।

વાયરાણં જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં માઈરેગં જોયણસહસ્સં ।<sup>૪</sup>

पज्जत्तयाण वि एवं चेव ।

અપજ્જત્તયાણં જહળ્ણેણ વિ ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ  
અસંખેજ્જહિભાગં ।

સુહુમાણં પજ્જત્તાપજ્જત્તાણ ય તિણ્હ વિ જહળ્ણેણં  
વિ ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં ।<sup>૫</sup>

- પળ્ણ. પ. ૨૧ સુ. ૧૫૦૨-૧૫૦૬

પ. બેઙ્ઙદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં વારસ જોયણાઈં<sup>૬</sup>,

અપજ્જત્તયાણં જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,

આ પ્રમાણે અપર્યાપ્તા અને પર્યાપ્તાની પણ  
જાણવી.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની પણ  
જાણવી.

બાદર પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાની પણ આ પ્રમાણે  
જાણવી.

આ પ્રમાણે એ નવ ભેદ (આલાપક) કહેવા જોઈએ.

જે પ્રમાણે પૃથ્વીકાયિકોનું કલ્હું તેજ પ્રમાણે  
અપ્કાયિક, તેજસ્કાયિક અને વાયુકાયિક જીવોનાં  
પણ નવ-નવ આલાપક કહેવા જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! વનસ્પતિકાયિકનાં ઔદારિક શરીરની  
અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની  
અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક હજાર યોજનની છે.

અપર્યાપ્તાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુળનાં  
અસંખ્યાતમાં ભાગની છે.

પર્યાપ્તાની જઘન્ય અંગુળનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની  
અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક હજાર યોજનની છે.

બાદરની જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની  
અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક હજાર યોજનની છે.

પર્યાપ્તાની પણ આ પ્રમાણે જાણવી.

અપર્યાપ્તાની અવગાહના જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ  
અંગુળનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની જાણવી.

સૂક્ષ્મ પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા, આ ત્રણેની જઘન્ય  
અને ઉત્કૃષ્ટ અંગુળનાં અસંખ્યાતમાં ભાગની છે.

પ્ર. ભંતે ! બે ઈન્દ્રિય જીવોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! બે ઈન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય અવગાહના  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ  
અવગાહના બાર યોજન પ્રમાણ છે.

અપર્યાપ્તાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.

૧. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૩૪૯/૧

(ખ) જીવા. પટિ. ૧, સુ. ૧૪

૨. જીવા. પટિ. ૧, સુ. ૧૬, ૧૭, ૨૮, ૨૫

૩. (ક) જીવા. પટિ. ૧, સુ. ૨૧

(ખ) વિયા. સ. ૨૪, ૩. ૧૨, સુ. ૧૭

૪. ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૨૮

૫. અણુ. કાલદારે, સુ. ૩૪૯

૬. જીવા. પટિ. ૧, સુ. ૨૮

પજ્જત્તયાણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં વારસ જોયણાઈ ।

પ. તેહંદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ ગાઝયાઈ,

અપજ્જત્તયાણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણ વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,

પજ્જત્તયાણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ ગાઝયાઈ ।<sup>૧</sup>

પ. ચઝરિંદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ગાઝયાઈ,

અપજ્જત્તયાણં જહણ્ણેણં ઉક્કોસેણં વિ અંગુલસ્સ  
અસંખેજ્જહ્ભાગં,

પજ્જત્તયાણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં ચત્તારિ ગાઝયાઈ ।<sup>૨</sup>

પ. પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।

પ. જલયર પંચેદિય તિરિક્ખજોણિયાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ભાગં,  
ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।<sup>૩</sup>

પ. સમ્મુચ્છિમ જલયર પંચેદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

પર્યાપ્તાની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના બાર  
યોજન પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! સામાન્ય ત્રેઈન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય  
અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ  
અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ ગાઉ પ્રમાણ છે.

અપર્યાપ્તાની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પણ  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

પર્યાપ્તાની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ  
ગાઉ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! ચૌરેન્દ્રિય જીવોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ઔધિક રુપથી ચૌરેન્દ્રિય જીવોની જઘન્ય  
અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને  
ઉત્કૃષ્ટ ચાર ગાઉ પ્રમાણ છે.

અપર્યાપ્તાની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.

પર્યાપ્તાની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ચાર  
ગાઉ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! પંચેન્દ્રિય તિર્થયથોનિક જીવોની શરીર  
અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક  
હજાર યોજન પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! જલયર - પંચેન્દ્રિય- તિર્થયથોનિકોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક  
હજાર યોજન પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ જલયર પંચેન્દ્રિયોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૧. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૨૯

૨. જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૦

૩. (ક) ઠાણં અ. ૧૦, સુ. ૭૨૮

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૫

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં જોયણસહસ્સં ।
- પ. અપજ્જત્તય સમ્મુચ્છિમ જલયર પંચેદિયાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં ।
- પ. પજ્જત્તય સમ્મુચ્છિમ જલયર પંચેદિયાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં જોયણસહસ્સં ।
- પ. ગદ્ધભવકંઠિય જલયર પંચેદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં જોયણસહસ્સં ।<sup>૧</sup>
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં ।
- પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં જોયણસહસ્સં ।
- પ. ચરુપ્પય-થલયરાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં છ ગાઉયાઈ ।
- પ. સમ્મુચ્છિમ-ચરુપ્પય-થલયરાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જઇભાગં,  
ઉક્કોમેણં ગાઉયપુહત્તં ।<sup>૨</sup>

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક  
હજાર યોજનની છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા સમ્મૂર્ષિમ જલયર  
તિર્યયયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પણ  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા સમ્મૂર્ષિમ જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર  
યોજન પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભવ્યુત્કાંતિક જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર  
યોજન પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્કાંતિક જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ છે.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા ગર્ભજ જલયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર  
યોજન પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય તિર્યયયોનિકોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો  
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ છ ગાઉ પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ષિમ ચતુષ્પદ સ્થળયર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યયયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ ગાઉ  
પ્રમાણ છે.

- પ. અપજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ચઉપ્પય-થલયરાણં ભંતે !  
કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા સમ્મુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ છે.
- પ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં ।
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા સમ્મુચ્છિમ ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પૃથક્ત્વ ગાઉની છે.
- પ. પજ્જત્તય-સમ્મુચ્છિમ-ચઉપ્પય-થલયરાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
- પ્ર. ભંતે ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ચતુષ્પદ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ છ ગાઉ પ્રમાણ છે.
- પ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં ગાઉયપુહત્તં ।
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ચતુષ્પદ સ્થળ-  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.
- પ. ગઢ્ઢવક્રંતિય-ચઉપ્પય-થલયર-પંચેદિયાણં ભંતે !  
કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ચતુષ્પદ સ્થળચર  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ છ ગાઉ પ્રમાણ છે.
- પ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં ।
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ચતુષ્પદ સ્થળચર  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ છ ગાઉ પ્રમાણ છે.
- પ. અપજ્જત્તય-ગઢ્ઢવક્રંતિય-ચઉપ્પય-થલયર-  
પંચેદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?
- પ્ર. ભંતે ! ઉરપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર યોજનની છે.
- પ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં છ ગાઉયાઈ ।
- પ્ર. ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વ છે.
- પ. ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા (સમ્મુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળ  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વ છે.
- પ. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।<sup>૧</sup>
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા (સમ્મુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળ  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વ છે.
- પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા (સમ્મુચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળ  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વ છે.

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

૨. (ક) ઠાણં. અ. ૧૦, સુ. ૭૨૮

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં જોયણપુહત્તં ।

પ. ગમ્ભવકંતિય-ઉરપરિસપ્પ-થલયર-પંચેદિયાણં  
ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં જોયણસહસ્સં ।

પ. ભુયપરિસપ્પ-થલયરાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં ગાઉયપુહત્તં ।

પ. સમ્મુચ્છિમ-ભુયપરિસપ્પ-થલયરાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોસેણં ધણુપુહત્તં ।<sup>૨</sup>

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અસંખ્યાતમો  
ભાગ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા (સમ્મૂર્ચ્છિમ ઉરપરિસર્પ સ્થળચર  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
અને ઉત્કૃષ્ટ યોજન પૃથક્ત્વ છે.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભવ્યુત્કાંતિક ઉરપરિસર્પ સ્થળચર  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક  
સહસ્ત્રયોજનની છે.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા (ગર્ભવ્યુત્કાંતિક ઉરપરિસર્પ  
સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અસંખ્યાતમો  
ભાગ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા (ગર્ભવ્યુત્કાંતિક ઉરપરિસર્પ સ્થળ-  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર  
યોજન પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ગાઉ  
પૃથક્ત્વ છે.

પ્ર. ભંતે ! સમ્મૂર્ચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થળચર પંચેન્દ્રિય  
તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ  
પૃથક્ત્વની છે.



પ. અપજ્જત્તય- સમ્મુચ્છિમ-ભુયપરિસપ્પ-થલયરાણં  
ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં ।

પ. પજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં ધણુપુહત્તં ।

પ. ગઢ્ધભવક્કંતિય-ભુયપરિસપ્પ-થલયરાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં ગાઉયપુહત્તં ।<sup>૧</sup>

પ. અપજ્જત્તયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં ।

પ. પજ્જત્તય-ગઢ્ધભવક્કંતિય-ભુયપરિસપ્પ-થલયરાણં  
ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં ગાઉયપુહત્તં ।

પ. સ્સહયર-પંચેન્દ્રિય-તિરિક્કજોણિયાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિમાગં,  
ઉક્કોસેણં ધણુપુહત્તં ।<sup>૨</sup>

સમ્મુચ્છિમ-સ્સહયરાણં જહા ભુયપરિસપ્પ-  
સમ્મુચ્છિમાણં તિસુ વિ ગમેસુ તહા ભાણિયવ્વં ।

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા સમ્મુચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થળ-  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા (સમ્મુચ્છિમ ભુજપરિસર્પ સ્થળ-  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમાં ભાગની  
અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ પૃથક્ત્વની છે.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ભુજપરિસર્પ સ્થળચર  
પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના કેટલી  
કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ  
અને ઉત્કૃષ્ટ ગાઉ પૃથક્ત્વ છે.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા (ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ભુજપરિસર્પ  
સ્થળચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકો)ની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ છે.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ભુજપરિસર્પ સ્થળ-  
ચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો  
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ગાઉ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો  
અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ પૃથક્ત્વ  
પ્રમાણ છે.

સમ્મુચ્છિમ ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચ જીવોની જઘન્ય  
અને ઉત્કૃષ્ટ શરીર અવગાહના સમ્મુચ્છિમ ભુજ-  
પરિસર્પ પંચેન્દ્રિય તિર્યચોની ત્રણ અવગાહના  
સ્થાનોનાં બરાબર જાણવો જોઈએ.

૧. જીવા. પટિ. ૧, મુ. ૩૯.

૨. જીવા. પટિ. ૧, મુ. ૩૯.

પ. ગઢ્ભવક્કંતિયઘ્વહયરાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહ્ણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં, ઉક્કોમેણં ઘ્ણુપુહત્તં ।<sup>૧</sup>

પ. અપ્જ્જત્તયાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહ્ણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં, ઉક્કોમેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં ।

પ. પ્જ્જત્તયાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહ્ણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં, ઉક્કોમેણં ઘ્ણુપુહત્તં ।

एत्थ संगहणिगाहाओ भवन्ति, तं जहा-

जोयणसहस्स गाउयपुहत्त तत्तो य जोयणपुहत्तं ।

दोण्हं तु धणुपुहत्तं सम्मुच्छिम होइ उच्चत्तं ॥

जोयणमहस्स छग्गाउयाइ तत्तो य जोयणसहस्सं ।

गाउयपुहत्त भुयगे पक्खीसु भवे धणुपुहत्तं ॥

પ. મણુસ્સાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહ્ણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં, ઉક્કોમેણં તિણ્ણિગાઉયાઇ ।<sup>૨</sup>

પ. સમ્મુચ્છિમ-મણુસ્સાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહ્ણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં, ઉક્કોમેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહ્ણાગં ।<sup>૩</sup>

પ. ગઢ્ભવક્કંતિય-મણુસ્સાણં મંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહ્ણા પ્ણના ?

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિકો જીવોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા (ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિક જીવો)ની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પણ અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા (ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક ખેચર પંચેન્દ્રિય તિર્યયોનિક જીવો)ની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે.

पूर्वोक्त समग्र वर्णननी संग्राहक गाथाओ आ प्रमाणे छे, જેમકે-

સમ્મુર્ચ્છિમ જલચર તિર્યય પંચેન્દ્રિય જીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના એક હજાર યોજન, ચતુષ્પદ સ્થળચરની ગાઉ પૃથક્ત્વ, ઉરપરિસર્પ સ્થળચરની યોજન પૃથક્ત્વ, ભુજપરિસર્પ સ્થળચરની અને ખેચર તિર્યય પંચેન્દ્રિયોનું ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ છે.

ગર્ભજ તિર્યય પંચેન્દ્રિય જલચરોની એક હજાર યોજન, ચતુષ્પદ સ્થળચરોની છ ગાઉ, ઉરપરિસર્પ સ્થળચરોની એક હજાર યોજન, ભુજપરિસર્પ સ્થળચરોની ગાઉ પૃથક્ત્વ અને પક્ષીઓની ધનુષ પૃથક્ત્વ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહના જાણવી.

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્યોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! મનુષ્યોની શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ ગાઉ છે.

પ્ર. ભંતે ! સમ્મુર્ચ્છિમ મનુષ્યોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! સમ્મુર્ચ્છિમ મનુષ્યોની જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક મનુષ્યોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૦

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

૨. સમ. સુ. ૧૫૨

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં તિણ્ણિ ગાઉયાઈં ।<sup>૧</sup>
૫. અપજ્જત્તય-ગઢ્ઘવકકંતિય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં વિ અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં ।
૫. પજ્જત્તય-ગઢ્ઘવકકંતિય-મણુસ્સાણં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં તિણ્ણિ ગાઉયાઈં ।<sup>૨</sup>
- અણુ.ઉવ.ખેત્ત. સુ. ૩૫૦-૩૫૨

## ૩૩. વેડહ્વિયમરીરસ્સ ઓગાહણા-

૫. વેડહ્વિયમરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં સાહરેગં જોયણસયસહસ્સં ।

૩. ગૌતમ ! ગર્ભજ મનુષ્યોની જઘન્ય અવગાહના  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ  
ગાઉ પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! અપર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક મનુષ્યોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ શરીરાવગાહના  
અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ પ્રમાણ છે.
- પ્ર. ભંતે ! પર્યાપ્તા ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક મનુષ્યોની  
શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો  
ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ત્રણ ગાઉ  
પ્રમાણ છે.

## ૩૩. વૈક્રિય શરીરની અવગાહના :

- પ્ર. ભંતે ! વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ?
૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને  
ઉત્કૃષ્ટ કંઈક વિશેષ એક લાખ યોજનની કહી છે.

૧. જીવા. પહિ. ૧, સુ. ૮૧

૨. ૫. વેદંદિય ઓરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં વારસ જોયણાઈં ।  
એવં સવ્વત્થ વિ અપજ્જત્તયાણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં  
જહણ્ણેણં વિ ઉક્કોમેણ વિ ।  
પજ્જત્તયાણં જહેવ ઓરાલિયસ્સ ઓહિયસ્સ ।  
એવં તેદંદિયાણં તિણ્ણિ ગાઉયાઈં, ચરરિંદિયાણં ચત્તારિ  
ગાઉયાઈં ।  
પંચિંદિય તિરિક્કજોણિયાણં ઉક્કોમેણં જોયણસહસ્સં,  
એવં અપજ્જત્તયાણ વિ પજ્જત્તયાણ વિ ।  
એવં સમ્મુચ્છિમાણં અપજ્જત્તયાણ વિ પજ્જત્તયાણ વિ ।  
એવં ગઢ્ઘવકકંતિયાણં અપજ્જત્તયાણ વિ પજ્જત્તયાણ વિ ।  
એવં ચેવ ણવઓ ભેદો ભાણિયવ્વો ।  
એવં જલયરાણ વિ જોયણસહસ્સં, ણવઓ ભેદો ।  
થલયરાણ વિ ણવઓ ભેદો ઉક્કોમેણં છમ્માઉયાઈં,  
પજ્જત્તયાણ વિ એવં ચેવ ।  
સમ્મુચ્છિમાણં પજ્જત્તાણ ય ઉક્કોમેણં ગાઉયપુહત્તં ।  
ગઢ્ઘવકકંતિયાણં ઉક્કોમેણં છમ્માઉયાઈં પજ્જત્તાણ ય ।  
ઓહિયચઉપ્પય પજ્જત્તય-ગઢ્ઘવકકંતિય-પજ્જત્તાણ ય  
ઉક્કોમેણં છમ્માઉયાઈં ।  
સમ્મુચ્છિમાણં પજ્જત્તાણ ય ગાઉયપુહત્તં ઉક્કોમેણં ।

- જૈન સાહિત્ય  
JAINSITE  
જેનમ્ વચતિ સાહિત્ય
- એવં અપરિસપ્પાણ વિ ઓહિય-ગઢ્ઘવકકંતિય-પજ્જત્તાણ  
જોયણસહસ્સં ।  
સમ્મુચ્છિમાણં જોયણપુહત્તં ।  
ભુયપરિસપ્પાણં ઓહિય-ગઢ્ઘવકકંતિયાણ ય ઉક્કોમેણં  
ગાઉયપુહત્તં ।  
સમ્મુચ્છિમાણં ધણુપુહત્તં ।  
ચ્ચહયરાણં ઓહિય-ગઢ્ઘવકકંતિયાણં સમ્મુચ્છિમાણ ય  
તિણ્ણ વિ ઉક્કોમેણં ધણુપુહત્તં ।  
હિમાઓ સંગહણિગાહાઓ -  
જોયણસહસ્સ છમ્માઉયાઈં, તત્તો ય જોયણસહસ્સં ।  
ગાઉયપુહત્તં ભુયએ, ધણુપુહત્તં ચ પક્કવીસુ ॥૨૧૫ ॥  
જોયણસહસ્સં ગાઉયપુહત્તં, તત્તો ય જોયણપુહત્તં ।  
દોણ્ણં તુ ધણુપુહત્તં સમ્મુચ્છિમે હોઈ ઉચ્ચતં ॥૨૧૬ ॥
૫. મણુસ્સોરાલિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?
૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં તિણ્ણિ ગાઉયાઈં ।  
અપજ્જત્તાણં જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોમેણ વિ અંગુલસ્સ  
અસંખેજ્જહિભાગં ।  
સમ્મુચ્છિમાણં જહણ્ણેણ વિ ઉક્કોમેણ વિ અંગુલસ્સ  
અસંખેજ્જહિભાગં ।  
ગઢ્ઘવકકંતિયાણં પજ્જત્તાણ ય જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ  
અસંખેજ્જહિભાગં,  
ઉક્કોમેણં તિણ્ણિ ગાઉયાઈં ।

- પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૦૭-૧૫૧૩

પ. વાઝકકાડય-ગ્ગિંદિય-વેઝવિયસરીરસ પં ભંતે !  
કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહળ્ણેણં અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં,  
ઉક્કોસેણં સાહરેણં અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં ।

- પળ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૨૭-૧૫૨૮

પ. ણેરહય-પંચેદિય-વેઝવિયસરીરસ પં ભંતે ! કે  
મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તર વેઝવિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જા મા ભવધારણિજ્જા સા જહળ્ણેણં  
અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં, ઉક્કોસેણં પંચધણુસયાહં ।

૨. તત્થ ણં જા મા ઉત્તરવેઝવિયા સા જહળ્ણેણં  
અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં, ઉક્કોસેણં ધણુસહસ્સં ।<sup>૧</sup>

પ. રયણપ્પભા-પુહવિણેરહયાણં ભંતે ! કે મહાલિયા  
સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તર વેઝવિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જા મા ભવધારણિજ્જા સા જહળ્ણેણં  
અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં, ઉક્કોસેણં સત્ત ધણૂહં  
તિણ્ણિ રયણીઓ છ્ચ્ચ અંગુલાહં ।

૨. તત્થ ણં જા મા ઉત્તરવેઝવિયા સા જહળ્ણેણં  
અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં, ઉક્કોસેણં પળ્ણરસ ધણૂહં  
અહ્હાહ્હજ્જાઓ રયણીઓ ।

પ. મક્કરણ્ણભાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા  
પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તર વેઝવિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જા મા ભવધારણિજ્જા સા જહળ્ણેણં  
અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં, ઉક્કોસેણં પળ્ણરસ ધણૂહં  
અહ્હાહ્હજ્જાઓ રયણીઓ ।

૨. તત્થ ણં જા મા ઉત્તરવેઝવિયા સા જહળ્ણેણં  
અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહભાગં, ઉક્કોસેણં એકકત્તીસં ધણૂહં  
એકકા ય રયણી ।<sup>૨</sup>

- પળ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૨૯

પ્ર. ભંતે ! વાયુકાપિક એકેન્દ્રિયના વૈક્રિય શરીરની  
અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમા ભાગની,  
ઉત્કૃષ્ટ પણ કંઈક વિશેષ અંગુળના અસંખ્યાતમા  
ભાગની છે.

પ્ર. ભંતે ! નૈરથિક પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય શરીરની  
અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તર વૈક્રિયા.

૧. તેમાંથી જે ભવધારણીયા અવગાહના છે તે  
જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને  
ઉત્કૃષ્ટ પાંચ સૌ ધનુષની છે.

૨. તેમાંથી જે ઉત્તરવૈક્રિય અવગાહના છે તે  
જઘન્ય અંગુળના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ  
એક હજાર ધનુષની છે.

પ્ર. ભંતે ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાં નારકની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તરવૈક્રિયા.

૧. તેમાંથી ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્ય  
અંગુળના અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ  
સાત ધનુષ, ત્રણ મુંઢ હાથની અને છ અંગુળની છે.

૨. તેમાંથી ઉત્તર વૈક્રિય અવગાહના જઘન્ય  
અંગુળના સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર  
ધનુષ અને અઢી મુંઢ હાથની છે.

પ્ર. ભંતે ! શર્કરાપ્રભા પૃથ્વીનાં નારકની શરીરાવગાહના  
કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તર વૈક્રિયા.

૧. તેમાંથી ભવધારણીયા જઘન્ય અંગુળના  
અસંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ પંદર ધનુષ  
અને અઢી મુંઢ હાથની છે.

૨. તેમાંથી ઉત્તર વૈક્રિય જઘન્ય અંગુળના  
સંખ્યાતમા ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ ધનુષ  
અને એક મુંઢ હાથની છે.

પ. વાલુચપ્પમા પુઢવીએ ણેરડયાણં ધંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તર વેડવિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જા મા ભવધારણિજ્જા સા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં એક્કત્તીસં ધણૂં રયણી ય ।

૨. તત્થ ણં જા સા ઉત્તર વેડવિયા સા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં વાસટ્ઠિં ધણૂંં દો રયણીઓ ય ।

**એવં સઘ્વાસિં પુઢવીણં પુચ્છા ભાણિયઘ્વા ।**

**પંકપ્પમાએ** ભવધારણિજ્જા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં વાસટ્ઠિં ધણૂંં દો રયણીઓ ય,

ઉત્તરવેડવિયા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં ઉક્કોસેણં પળ્ણવીસં ધણુસયં ।

**ધૂમપ્પમાએ** ભવધારણિજ્જા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં પળ્ણવીસં ધણુસયં,

ઉત્તરવેડવિયા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં ઉક્કોસેણં અડ્ઢાહિજ્જાહિં ધણુસયાહિં ।

**તમાએ** ભવધારણિજ્જા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં અડ્ઢાહિજ્જાહિં ધણુસયાહિં,

ઉત્તરવેડવિયા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં ઉક્કોસેણં પંચ ધણુસયાહિં ।

પ. તમતમાપુઢવિ ણેરડયાણં ધંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તરવેડવિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જામા ભવધારણિજ્જા સા જહળ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં પંચ ધણુસયાહિં ।

પ્ર. ભંતે ! વાલુકાપ્રભા પૃથ્વીનાં નારકની શરીર અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તર વૈકિયા.

૧. તેમાંથી ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એકત્રીસ ધનુષ તથા એક મુંઢ હાથ પ્રમાણ છે.

૨. તેમાંથી ઉત્તર વૈકિયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ બાંસઠ ધનુષ અને બે મુંઢ હાથ પ્રમાણ છે.

**આ પ્રમાણે સમસ્ત પૃથ્વીયોનાં વિષયમાં અવગાહના સંબંધી પ્રશ્ન કરવા જોઈએ.**

**પંક પ્રભાપૃથ્વીમાં** ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ બાંસઠ ધનુષ અને બે મુંઢ હાથ પ્રમાણ છે.

ઉત્તર વૈકિયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક સો પચ્ચીસ ધનુષ પ્રમાણ છે.

**ધૂમ પ્રભા પૃથ્વીમાં** ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ તથા ઉત્કૃષ્ટ એક સો પચ્ચીસ ધનુષ પ્રમાણ છે.

ઉત્તર વૈકિયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અઢી સો ધનુષ પ્રમાણ છે.

**તમઃ પ્રભાપૃથ્વીમાં** ભવધારણીયા શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અઢી સો ધનુષ પ્રમાણ છે.

ઉત્તર વૈકિયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચ સો ધનુષ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! તમસ્તમઃ પૃથ્વીનાં નૈરયિકની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તરવૈકિયા.

૧. તેમાંથી ભવધારણીયા શરીરની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ પાંચ સો ધનુષ પ્રમાણની છે.

૨. તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવ્વિયા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં ધણુસહસ્સ ।<sup>૧</sup>

- અણુ. ઉવ. ખેત્ત. સુ. ૩૪૭/૧-૬

પ. તિરિક્ખજોગિય-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં જોયણસયપુહત્તં ।

પ. મણૂસ-પંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં સાહરેગં જોયણસયસહસ્સં ।

પ. અસુરકુમાર-ભવણવાસિ-દેવ-પંચેદિય-વેડવ્વિ-યસરીરસ્સ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહા સરીરોગાહણા પણ્ણત્તા, તે જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તરવેડવ્વિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જાસા ભવધારણિજ્જા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં સત્ત રયણીઓ ।

૨. તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેડવ્વિયા સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં, ઉક્કોસેણં જોયણસયસહસ્સં ।

एवं -जाव- धणियकुमाराणं ।<sup>૨</sup>

- પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૩૦-૧૫૩૨

વાણમંતરાણં ભવધારણિજ્જા ઉત્તરવેડવ્વિયા ય જહા અસુરકુમારાણં તહા 'ભાણિયવ્વં' ।

જહા વાણમંતરાણં તહા જોહિસિયાણં ।<sup>૩</sup>

૧. (ક) વાલુયપ્પમાણે ભવધારણિજ્જા વાવટ્ઠિં ધણૂંદં એક્કા ય રયણી, ઉત્તરવેડવ્વિયા વાવટ્ઠિં ધણૂંદં દોણિય રયણીઓ । પંકપ્પમાણે ભવધારણિજ્જા વાવટ્ઠિં ધણૂંદં દોણિય રયણીઓ, ઉત્તરવેડવ્વિયા પણુવીસં ધણુસયં । ધૂમપ્પમાણે ભવધારણિજ્જા પણુવીસં ધણુસયં, ઉત્તરવેડવ્વિયા અહ્હાહ્હાજ્જાઈ ધણુસયાઈ । તમાણે ભવધારણિજ્જા અહ્હાહ્હાજ્જાઈ ધણુસયાઈ, ઉત્તરવેડવ્વિયા પંચ ધણુસયાઈ । અહેસત્તમાણે ભવધારણિજ્જા પંચ ધણુસયાઈ, ઉત્તર વેડવ્વિયા ધણુ સહસ્સં, એયં ઉક્કોસેણં ।

૨. ઉત્તર વૈક્રિયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળ નો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક હજાર ધનુષ પ્રમાણ છે.

પ્ર. ભંતે ! તિર્યચોનિક પંચેન્દ્રિયોનાં વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ શતયોજન પૃથક્ત્વની હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોનાં વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તે જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ કંઈક અધિક એક લાખ યોજનની છે.

પ્ર. ભંતે ! અસુરકુમાર ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈક્રિય શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોની બે પ્રકારની શરીરાવગાહના કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તર વૈક્રિયા

૧. તેમાંથી ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ સાત હાથની છે.

૨. તેમાંથી ઉત્તર વૈક્રિયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળના સંખ્યાતમાં ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજનની છે.

આ પ્રમાણે સ્તનિત કુમારો સુધી જાણવું.

વાણવ્યંતરોની ભવધારણીયા અને ઉત્તર વૈક્રિયાશરીરની અવગાહના અસુરકુમારો જેટલી જાણવી.

જેટલી અવગાહના વાણવ્યંતરોની છે તેટલી જ જ્યોતિષ્ક દેવોની છે.

જહણ્ણેણં ભવધારણિજ્જા અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહિભાગં, ઉત્તર વેડવ્વિયા અંગુલસ્સ સંખેજ્જહિભાગં ।

- પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૨૯

(ખ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૮૬ (૩)

૨. (ક) અણુ. કાલદારે, સુ. ૩૪૮

(ખ) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

(ગ) ઠાણં અ. ૭, સુ. ૫૭૮

૩. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

(ખ) ઠાણં. અ. ૭, સુ. ૫૭૮

પ. સોહમ્મયદેવાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! દુવિહા પ્ણના, તે જહા-

૧. ભવધારણિજ્જા ય, ૨. ઉત્તરવેઝ્વિયા ય ।

૧. તત્થ ણં જાસા ભવધારણિજ્જા સા જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં સત્ત રયણીઓ ।<sup>૧</sup>

૨. તત્થ ણં જા સા ઉત્તરવેઝ્વિયા સા જહ્ણેણં અંગુલસ્સ સંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં જોયણસયસહસ્સં ।

જહા સોહમ્મે તહા ઈસાણે કપ્પે વિ ભાણિયવ્વં ।

પ. સળંકુમારે ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! ભવધારણિજ્જા જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં છ રયણીઓ ।<sup>૨</sup>

ઉત્તરવેઝ્વિયા જહા સોહમ્મે ।

જહા સળંકુમારે તહા માહિંદે ।

પ. બંભલોગ-લંતણ્ણુ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! ભવધારણિજ્જા જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં પંચ રયણીઓ ।

ઉત્તરવેઝ્વિયા જહા સોહમ્મે ।

પ. મહાસુક્કસહસ્સારેસુ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! ભવધારણિજ્જા જહ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં ચત્તારિ રયણીઓ ।<sup>૩</sup>

ઉત્તરવેઝ્વિયા જહા સોહમ્મે કપ્પે ।

પ્ર. ભંતે ! સૌધર્મકલ્પનાં દેવોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! બે પ્રકારની કહી છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તરવૈક્રિયા.

૧. આમાંથી ભવધારણીયા શરીરની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ સાત મુંઢ હાથની છે.

૨. ઉત્તર વૈક્રિયા શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુળનો સંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ એક લાખ યોજન પ્રમાણ છે.

ઈશાન કલ્પમાં પણ દેવોની અવગાહનાનું પ્રમાણ સૌધર્મકલ્પ જેટલું જાણવું.

પ્ર. ભંતે ! સનત્કુમાર કલ્પનાં દેવોની શરીર અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ભવધારણીયા શરીરાવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ છ મુંઢ હાથ પ્રમાણ છે.

ઉત્તર વૈક્રિયા અવગાહના સૌધર્મ કલ્પનાં બરાબર છે.

સનત્કુમાર કલ્પ જેટલી અવગાહના માહેન્દ્રકલ્પમાં જાણવી.

પ્ર. ભંતે ! બ્રહ્મલોક અને લાંતક કલ્પમાં શરીર અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ભવધારણીયા શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પાંચ મુંઢ હાથ પ્રમાણ છે.

ઉત્તરવૈક્રિયા અવગાહનાનું પ્રમાણ સૌધર્મ-કલ્પવત્ છે.

પ્ર. ભંતે ! મહાશુક અને સહસ્ત્રાર કલ્પમાં શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ભવધારણીયા અવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ચાર મુંઢ હાથ પ્રમાણ છે.

ઉત્તર વૈક્રિયા શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ સૌધર્મ કલ્પવત્ છે.

૧. ઠાણં. અ. ૭, મુ. ૫૭૮

૨. ઠાણં. અ. ૬, મુ. ૫૩૨/૨

૩. ઠાણં. અ. ૪, ૩. ૪, મુ. ૩૭૫/૨

પ. આણત-પાણત-આરણ-અચ્ચુએસુ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! ભવધારણિજ્જા જહણ્ણેણં અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં તિણ્ણિ રયણીઓ ।<sup>૧</sup>

ઉત્તરવેઝવિયા જહા મોહમ્મે ।

પ. ગેવેજ્જયદેવાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! ગેવેજ્જયદેવાણં એગે ભવધારણિજ્જા સરીરણ,

સે જહણ્ણેણં અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહાગં ઉક્કોસેણં દો રયણીઓ ।<sup>૨</sup>

પ. અણુત્તરોવવાહયદેવાણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! અણુત્તરોવવાહયદેવાણં એગે ભવધારણિજ્જા સરીરણ,

સે જહણ્ણેણં અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં એકકા રયણી ।<sup>૩</sup>

- અણુ. ઉવ. સ્વેત્ત. સુ. ૩૫૩-૩૫૫

### ૩૪. આહારગસરીરસ્મ ઓગાહણા-

પ. આહારગસરીરસ્મ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! જહણ્ણેણં દેમૂળા રયણી, ઉક્કોસેણં પહિપુણ્ણા રયણી ।<sup>૪</sup> - પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૩૫

૧. ઠાણં. અ. ૩, ઉ. ૨, સુ. ૧૫૯,

૨. ઠાણં. અ. ૨, ઉ. ૩, સુ. ૧૦૮

૩. (ક) એવં ઓહિયાણં વાણમંતરણં ।

એવં જોડમિયાણ વિ ।

સોહમ્મીસાણયદેવાણં જાવ અચ્ચુઓ કપ્પો ઉત્તરવેઝવિયા એવં ચેવ ।

ગવરં - મણંકુમારે ભવધારણિજ્જા જહણ્ણેણં અંગુલસ્મ

અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં છ રયણીઓ,

એવં માહિંદે વિ,

વંભલોએ ભંતગેસુ પંચ રયણીઓ,

મહાસુક્ક મહમ્મારેસુ ચત્તારિ રયણીઓ,

આણય-પાણય-આરણ-અચ્ચુએસુ તિણ્ણિ રયણીઓ ।

પ્ર. ભંતે ! આનત-પ્રાણત-આરણ-અચ્ચુત કલ્પમાં શરીર અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ભવધારણીયા અવગાહના જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ હાથ મુંઠ પ્રમાણ છે.

ઉત્તર વૈકિયા શરીરાવગાહનાનું પ્રમાણ સૌધર્મ કલ્પવત્ છે.

પ્ર. ભંતે ! ગ્રૈવેયક દેવોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! ગ્રૈવેયક દેવોને એક માત્ર ભવધારણીયા શરીર જ હોય છે,

તેની જઘન્ય અવગાહના અંગુળનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના બે હાથની હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! અનુત્તરોપપાતિક દેવોની શરીરાવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! અનુત્તરોપપાતિક દેવોને એક માત્ર ભવધારણીયા શરીર જ હોય છે,

તેની અવગાહના જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમો ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ એક હાથની જ હોય છે.

### ૩૪. આહારક શરીરની અવગાહના :

પ્ર. ભંતે ! આહારક શરીરની અવગાહના કેટલી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જઘન્ય દેશોન કંઈક ઓછી એક હાથની, ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિપૂર્ણ એક હાથની જ હોય છે.

પ. ગેવેજ્જય-કપ્પાતીત-વેમાણિય-દેવ-પંચેદિય - વેઝવિયસરીરસ્મ ણં ભંતે ! કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણના ?

૩. ગોયમા ! ગેવેજ્જયદેવાણં એગા ભવધારણિજ્જા સરીરોગાહણા પ્ણના, સા જહણ્ણેણં અંગુલસ્મ અસંખેજ્જહાગં, ઉક્કોસેણં દો રયણીઓ ।

એવં અણુત્તરોવવાહયદેવાણ વિ ।

ગવરં - એકકા રયણી । - પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૩૨

(ખ) જીવા. પહિ. ૩, સુ. ૨૦૧ (ઈ)

(ગ) ઠાણં, અ. ૧, સુ. ૪૬

(ઘ) સમ. સુ. ૧૫૨

૪. સમ. સુ. ૧૫૨



## ૩૫. તેયગમરીરમ્મ ઓગાહના-

પ. જીવમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયમ્મ તેયગમરીરમ્મ કે મહાલિયા મરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મરીરપમાણમેત્તા વિક્ખંભવાહલ્લેણં,  
આયામેણં જહ્ણણેણં અંગુલમ્મ અસંખેજ્જહ્ણમાગો,  
ઉક્કામેણં લોગંતાઓ લોગંતો ।

પ. ણ્ઠિંદિયમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયમ્મ તેયગમરીરમ્મ કે મહાલિયા મરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! જહા જીવમ્મ તેયગમરીરમ્મ તહા ભાણિયવ્વં ।  
એવં ચેવ -જાવ- પુઢવિ - આઝ - તેઝ - વાઝ -  
વળામ્મહકાહયમ્મ ।

પ. વેહંદિયમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયમ્મ તેયગમરીરમ્મ કે મહાલિયા મરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મરીરપમાણમેત્તા વિક્ખંભ-વાહલ્લેણં,  
આયામેણં જહ્ણણેણં અંગુલમ્મ અસંખેજ્જહ્ણમાગં,  
ઉક્કામેણં તિરિયલોગાઓ લોગંતો ।

એવં તેહંદિયમ્મ ચઝરિદિયમ્મવિ ।

પ. ણેરહયમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયમ્મ તેયગમરીરમ્મ કે મહાલિયા મરીરોગાહના પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મરીરપમાણમેત્તા વિક્ખંભ-વાહલ્લેણં,  
આયામેણં જહ્ણણેણં સાહરેગં જોયણસહસ્સં,  
ઉક્કામેણં અહે -જાવ- અહેમત્તમા પુઢવી ।

તિગ્ગિયં -જાવ- મયંભુરમણે સમુદ્દે,

## ૩૫. તેજસ્ શરીરની અવગાહના :

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત જીવનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! વિષ્કંભ અને બાહલ્યની અપેક્ષાએ શરીર પ્રમાણ માત્રની અવગાહના હોય છે, લંબાઈની અપેક્ષાએ તેજસ્ શરીરની અવગાહના જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના લોકાંતથી લોકાન્ત સુધી હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત એકેન્દ્રિયનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! જેમ જીવનાં તેજસ્ શરીરનું વર્ણન છે તેવી જ રીતે જાણવું.

આ પ્રમાણે પૃથ્વી-અપ્-તેજો-વાયુ-વનસ્પતિકાથિક સુધી અવગાહના પૂર્વવત્ જાણવી.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત બેઈન્દ્રિયનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! પહોળાઈ અને જાડાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર હોય છે, લંબાઈની અપેક્ષાએ જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ તિરછા લોકમાં લોકાન્ત સુધીની અવગાહના જાણવી.

આ પ્રમાણે ત્રેઈન્દ્રિય અને ચૌરેન્દ્રિયનાં જીવોની અવગાહના જાણવી.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત નારકનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! પહોળાઈ અને જાડાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર છે,

આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય કંઈક અધિક એક હજાર યોજનની, ઉત્કૃષ્ટ નીચેની તરફ અધઃસપ્તમ નરક પૃથ્વી સુધી.

તિરછી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધી,

ઉઢ્ઢં -જાવ- પંડગવણે પુક્કવગ્ગિણીઓ ।

પ. પંચેન્દ્રિય-તિગ્ગિવ્ગજોણિયમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિય-મમુગ્ધાણં સમોહયમ્મ તેયગસરીરસ્સ કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! જહા વેડંદિયસરીરસ્સ ।

પ. મણૂમમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયમમુગ્ધાણં સમોહયમ્મ તેયગસરીરમ્મ કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! સમયવ્ગેત્તાઓ લોગંતો ।

પ. અસુરકુમારમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયમમુગ્ધાણં સમોહયમ્મ તેયગસરીરમ્મ કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! સરીરપમાણમેત્તા વિક્કવંભ વાહલ્લેણં,

આયામેણં જહણ્ણેણં અંગુલમ્મ અસંખેજ્જહ્હભાગં,  
ઉક્કોમેણં અહે -જાવ- તચ્ચાણ પુઢ્ઢવીણ હેટ્ઠિલ્લે  
ચરિમંતે,

તિગ્ગિયં -જાવ- મયંભુરમણસમુદ્દમ્મ વાહિરિલ્લે  
વેડયંતે,

ઉઢ્ઢં -જાવ- ઈમ્મીપઢ્ઢમારા પુઢ્ઢવી ।

ઁવં -જાવ- થણિયકુમારતેયગસરીરસ્સ ।

વાણમંતર-જોડસિયા-સોહમ્મીમાણગા ય ઁવં ચેવ ।

પ. મણકુમારદેવમ્મ ણં ભંતે ! મારણંતિયમમુગ્ધાણં સમોહયમ્મ તેયગસરીરમ્મ કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્પણ્ણત્તા ?

ઉ. ગોયમા ! સરીરપમાણમેત્તા વિક્કવંભ વાહલ્લેણં,

આયામેણં જહણ્ણેણં અંગુલમ્મ અસંખેજ્જહ્હભાગં,  
ઉક્કોમેણં અહે -જાવ- મહાપાયાલાણં ઢોચ્ચે તિભાગે,

તિગ્ગિયં -જાવ- મયંભુરમણસમુદ્દે,

ઉપર પંડકવનની પુષ્કરિણીઓ સુધીની અવગાહના હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત પંચેન્દ્રિય તિર્યચનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! જેમ બેઈન્દ્રિયની અવગાહના કહી છે તેજ પ્રમાણે પંચેન્દ્રિય તિર્યચોનિકની અવગાહના જાણવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત મનુષ્યનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! સમય ક્ષેત્રથી લોકાન્ત સુધીની હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત અસુરકુમારનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પહોળાઈ અને જાડાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર હોય છે,

આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુળનો અસંખ્યાતમાં ભાગની અને ઉત્કૃષ્ટ નીચેની તરફ ત્રીજી પૃથ્વીનાં અધસ્તન ચરમાન્ત સુધી, તિરછી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની બાહરવાળી વેદિકા સુધી,

ઉપર ઈષત્પ્રાગભારા પૃથ્વી સુધીની અવગાહના હોય છે.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધી તેજસ્ શરીરની અવગાહના જાણવી.

વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને સૌધર્મ ઈશાન કલ્પનાં દેવોની અવગાહના પણ આ પ્રમાણે જાણવી જોઈએ.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત સનત્કુમાર દેવનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

ઉ. ગૌતમ ! પહોળાઈ અને જાડાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર હોય છે,

આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની તથા ઉત્કૃષ્ટ નીચે મહાપાતાળનાં દ્વિતીય ત્રિભાગ સુધીની,

તિરછી સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર સુધીની,

ઉડ્ઠં -જાવ- અચ્ચુઓ કપ્પો.

एवं -जाव- सहस्वारदेवस्स ।

પ. આણયદેવસ્સ ણં ભંતે ! મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયસ્સ તેયગસરીસ્સ કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મરીરપમાણમેત્તા વિક્કંભ વાહલ્લેણં,

આયામેણં જહણ્ણેણં અંગુલસ્સ અસંખેજ્જહભાગં,

ઉક્કોમેણં અહે -જાવ- અહેલ્લોહયગામા,

તિરિયં -જાવ- મણૂમ્મચ્ચેત્તે ।

ઉડ્ઠં -જાવ- અચ્ચુઓ કપ્પો ।

एवं -जाव- आरणदेवस्स ।

अच्चुयदेवस्स वि एवं चेव ।

णवरं - उड्ढं -जाव- मगाइं विमाणाइं ।

પ. ગેવેજ્જગદેવસ્સ ણં ભંતે ! મારણંતિયસમુઘાણં સમોહયસ્સ તેયગસરીસ્સ કે મહાલિયા સરીરોગાહણા પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! મરીરપમાણમેત્તા વિક્કંભ વાહલ્લેણં,

આયામેણં જહણ્ણેણં વિજ્જાહરસેહીઓ, ઉક્કોમેણં

-જાવ- અહેલ્લોહયગામા,

તિરિયં -જાવ- મણૂમ્મચ્ચેત્તે,

ઉડ્ઠં -જાવ- મયાઈ વિમાણાઈ ।

अणुत्तरोववाइयस्स वि एवं चेव ।<sup>૧</sup>

- પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૪૫-૧૫૫૧

૩૬. કમ્મગ સરીરસ્સ ઓગાહણા-

જહા તેયગા સરીરસ્સ ઓગાહણા ભણિયા તહેવ નિરવસેસં  
ભાણિયવ્વં -જાવ- અણુત્તરોવવાઈય ત્તિ ।

- પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૫૨

ઉપર અચ્ચુતકલ્પ સુધીની અવગાહના હોય છે.

આ પ્રમાણે સહસ્વાર કલ્પનાં દેવો સુધીની અવગાહના જાણવી.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત આનત દેવનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! પહોળાઈ અને જાડાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર હોય છે.

આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય અંગુળના અસંખ્યાતમાં ભાગની,

ઉત્કૃષ્ટ નીચેની તરફ અધોલૌકિક ગ્રામ સુધીની, તિરછી મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધીની,

ઉપર અચ્ચુતકલ્પ સુધીની હોય છે.

આ પ્રમાણે આરણદેવ સુધીની અવગાહના જાણવી.

અચ્ચુતદેવની પણ અવગાહના જાણવી.

વિશેષ : ઉપર પોત-પોતાના વિમાનો સુધીની અવગાહના હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! મારણાન્તિક સમુદ્ધાતથી સમવહત શ્રૈવેયક દેવનાં તેજસ્ શરીરની અવગાહના કેટલી મોટી કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! પહોળાઈ અને જાડાઈની અપેક્ષાથી શરીર પ્રમાણ માત્ર હોય છે.

આયામની અપેક્ષાથી જઘન્ય વિદ્યાધર શ્રેણીઓ સુધીની અને ઉત્કૃષ્ટ નીચેની તરફ અધોલૌકિક ગ્રામ સુધીની,

તિરછી મનુષ્ય ક્ષેત્ર સુધીની,

ઉપર પોત-પોતાના વિમાનો સુધીની અવગાહના હોય છે.

અનુત્તરોપપાતિક દેવની તેજસ્ શરીર અવગાહના પણ આ પ્રમાણે જાણવી.

૩૬. કાર્મણ શરીરની અવગાહના :

જેમ તેજસ્ શરીરની અવગાહનાનું વર્ણન કર્યું છે તેજ પ્રમાણે અનુત્તરોપપાતિક દેવો સુધી (કાર્મણ શરીરની અવગાહનાનું) વર્ણન કરવું જોઈએ.

## ૩૭. સિદ્ધગયસ્મ જીવસ્મ ઉક્કિટ્ઠા જીવપણ્સોગાહના-

પંચધણુમહયસ્મ ણં અંતિમમારીરિયસ્મ સિદ્ધિગયસ્મ  
મારેગાણિ તિણ્ણિ ધણુમયાણિ જીવપ્પદેસોગાહના  
પણ્ણત્તા । - સમ. સમ. ૧૦૪, સુ. ૧૩

## ૩૮. ચઠવીસદંડામુ ઓગાહનાઠાણા-

પ. ઇમીમે ણં ભંતે ! ન્યગ્ગપ્પમાએ પુહવીએ તીસાએ  
નિરયાવામસયમહમ્મેસુ એગમેગંસિ નિરયાવાસંસિ  
નેરહયાણં કેવહયા ઓગાહનાઠાણા પણ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! અસંખેજ્જાઓગાહનાઠાણા પણ્ણત્તા,  
તં જહા-

જહણ્ણિયા ઓગાહના,

પણ્ણમાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહના,

દુપ્પણ્ણમાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહના -જાવ-

અસંખેજ્જપણ્ણમાહિયા જહણ્ણિયા ઓગાહના,

તપ્પાઝગ્ગુક્કોમિયા ઓગાહના ।

એણં ગમેણં -જાવ- અણુત્તરા ।

- વિયા. સ. ૧, ૩. ૫, સુ. ૧૦ (૩૬)

## ૩૯. સરીરોગાહના અપ્પવહુત્તં-

પ. એણિ ણં ભંતે ! ઓરાલિય-વેઝવિય-આહારગ-  
તેયાકમ્મગ સરીરાણં જહણ્ણિયાએ ઓગાહનાએ,  
ઉક્કોમિયાએ ઓગાહનાએ, જહણ્ણુક્કોમિયાએ  
ઓગાહનાએ કયરે કયરેહિંતો અપ્પા વા -જાવ-  
વિમેમાહિયા વા ?

૩. ગોયમા ! ૧. સવ્વત્થોવા ઓરાલિયસરીરસ્સ જહણ્ણિયા  
ઓગાહના,

૨-૩. તેયા-કમ્મગાણં દોણ્ણ વિ તુલ્લા ।

જહણ્ણિયા ઓગાહના વિસેમાહિયા,

૪. વેઝવિયસરીરસ્સ જહણ્ણિયા ઓગાહના  
અસંખેજ્જગુણા,

૫. આહારગસરીરસ્સ જહણ્ણિયા ઓગાહના  
અસંખેજ્જગુણા,

ઉક્કોમિયાએ ઓગાહનાએ-

૧. સવ્વત્થોવા આહારગસરીરસ્સ ઉક્કોમિયા ઓગાહના,

## ૩૭. સિદ્ધગત જીવની ઉત્કૃષ્ટ જીવ પ્રદેશાવગાહના :

પાંચસો ધનુષની અવગાહનાવાળા ચરમશરીરી જીવોનાં  
સિદ્ધ થવાથી તેનાં જીવ પ્રદેશોની અવગાહના કંઈક  
અધિક ત્રણસો ધનુષની કહી છે.

## ૩૮. ચોવીસ દંડકોમાં અવગાહના સ્થાન :

પ્ર. ભંતે ! આ રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાં ત્રીસ લાખ  
નારકવાસોમાંથી એક-એક નારકાવાસમાં રહેનાર  
નારકના અવગાહના સ્થાન કેટલા કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તેના અવગાહના સ્થાન અસંખ્યાત  
કહ્યા છે, જેમકે-

જઘન્ય અવગાહના,

પ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના,

દ્વિપ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના -યાવત્-

અસંખ્યાત પ્રદેશાધિક જઘન્ય અવગાહના,

યથાયોગ્ય ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના.

આ પ્રમાણેના આલાપક અનુત્તર વિમાન સુધી  
કહેવા જોઈએ.

## ૩૯. શરીર- અવગાહનાનો અલ્પબહુત્વ:

પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ્ અને  
કાર્મણ આ પાંચ શરીરોમાંથી જઘન્ય અવગાહના,  
ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અને જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાની  
અપેક્ષાથી કોણ કોનાથી અલ્પ -યાવત્-  
વિશેષાધિક છે ?

ગૌતમ ! ૧. બધાથી અલ્પ ઔદારિક શરીરની  
જઘન્ય અવગાહના છે,

૨-૩. (તેનાથી) તેજસ્ અને કાર્મણ બંને શરીરની  
અવગાહના પરસ્પર સમાન છે.

પરંતુ ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી  
વિશેષાધિક છે,

૪. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના  
અસંખ્યાતગુણા છે,

૫. (તેનાથી) આહારક શરીરની જઘન્ય અવગાહના  
અસંખ્યાતગુણા છે,

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાની અપેક્ષાથી :

૧. બધાથી અલ્પ આહારક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ  
અવગાહના છે,

૨. ઓરાલિયસરીરસ્મ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંખ્વેજ્જગુણા,
૩. વેડવ્વિયસરીરસ્મ ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખ્વેજ્જગુણા,
- ૪-૫. તેયગકમ્મગાણં દોણ્હ વિ તુલ્લા ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખ્વેજ્જગુણા ।

### જહણ્ણુક્કોસિયાઃ ઓગાહનાઃ-

૧. ચલ્લન્થોદા ઓરાલિયસરીરસ્મ જહણ્ણિયા ઓગાહના,
- ૨-૩. તેયગકમ્મગાણં દોણ્હ વિ તુલ્લા, જહણ્ણિયા ઓગાહના વિમેમાહિયા,
૪. વેડવ્વિયસરીરસ્મ જહણ્ણિયા ઓગાહના અસંખ્વેજ્જગુણા,
૫. આહારગમરીરસ્મ જહણ્ણિયા ઓગાહના અસંખ્વેજ્જગુણા,
૬. આહારગમરીરસ્મ જહણ્ણિયાહિંતો ઓગાહનાહિંતો તસ્મ ચેવ ઉક્કોસિયા ઓગાહના વિસેમાહિયા,
૭. ઓરાલિયસરીરસ્મ ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખ્વેજ્જગુણા,
૮. વેડવ્વિયસરીરસ્મ ઉક્કોસિયા ઓગાહના સંખ્વેજ્જગુણા,
- ૯-૧૦. તેયગકમ્મગાણં દોણ્હ વિ તુલ્લા ઉક્કોસિયા ઓગાહના અસંખ્વેજ્જગુણા ।<sup>૨</sup>

- પળ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૬૬

### ૪૦. ઓરાલિયસરીરસ્મ સંઠાણં -

- પ. ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠિઁ પળ્ણત્તે ?
- ઉ. ગોચમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિઁ પળ્ણત્તે ।
- પ. ઇગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠિઁ પળ્ણત્તે ?
- ઉ. ગોચમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિઁ પળ્ણત્તે ।

૨. (તેનાથી) ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણા છે,
૩. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગુણા છે,
- ૪-૫. (તેનાથી) તૈજસ અને કાર્મણ બંનેની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પરસ્પર સમાન છે પરંતુ વૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

### જઘન્યોત્કૃષ્ટ અવગાહનાની અપેક્ષાથી :

૧. બધાથી અલ્પ ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહના છે,
- ૨-૩. તૈજસ અને કાર્મણ બંને શરીરની અવગાહના પરસ્પર સમાન છે, પરંતુ ઔદારિક શરીરની જઘન્ય અવગાહના વિશેષાધિક છે,
૪. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણા છે,
૫. (તેનાથી) આહારક શરીરની જઘન્ય અવગાહના અસંખ્યાતગુણા છે,
૬. આહારક શરીરની જઘન્ય અવગાહનાથી ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વિશેષાધિક છે,
૭. (તેનાથી) ઔદારિક શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અસંખ્યાતગુણા છે,
૮. (તેનાથી) વૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સંખ્યાતગુણા છે,
- ૯-૧૦. (તેનાથી) તૈજસ અને કાર્મણ બંને શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પરસ્પર સમાન છે, પરંતુ તે વૈક્રિય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાથી અસંખ્યાતગુણા છે.

### ૪૦. ઔદારિક શરીરનાં સંસ્થાન :

- પ્ર. ભંતે ! ઔદારિક શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કલ્લા છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે નાના સંસ્થાનવાળા કલ્લા છે.
- પ્ર. ભંતે ! એકેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરના સંસ્થાન (આકાર) કયા પ્રકારનાં કલ્લા છે ?
- ઉ. ગૌતમ ! તે નાના સંસ્થાનવાળા કલ્લા છે.

પ. પુઢવિક્કાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે !  
કિં સંઠાણ સંઠિં પ્ણત્તે ?

ઁ. ગોયમા ! મસૂરચંદસંઠાણસંઠિં પ્ણત્તે ।<sup>૧</sup>

ંવં મુહમ પુઢવિક્કાઙયાણ વિ ।

વાયરાણ વિ ંવં ચેવ ।

પ્જ્જત્તાપ્જ્જત્તાણ વિ ંવં ચેવ ।

પ. આઁક્કાઙય ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે ! કિં  
સંઠાણ સંઠિં પ્ણત્તે ?

ઁ. ગોયમા ! ઁવુમ્બિંદુસંઠાણસંઠિં પ્ણત્તે ।

ંવં મુહમ વાયર પ્જ્જત્તાપ્જ્જત્તાણ વિ ।<sup>૨</sup>

પ. તેઁક્કાઙય-ંગિંદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ંતે ! કિં  
સંઠાણ સંઠિં પ્ણત્તે ?

ઁ. ગોયમા ! મૂઁકલાવંસંઠાણસંઠિં પ્ણત્તે ।

ંવં મુહમ વાયર પ્જ્જત્તાપ્જ્જત્તાણ વિ ।<sup>૩</sup>

વાઁક્કાઙયાણં પડાગાસંઠાણસંઠિં પ્ણત્તે ।

ંવં મુહમ-વાયર-પ્જ્જત્તાપ્જ્જત્તાણ વિ ।<sup>૪</sup>

વણસ્સઁકાઙયાણં ણાણાસંઠાણસંઠિં પ્ણત્તે ।

ંવં મુહમ-વાયર-પ્જ્જત્તાપ્જ્જત્તાણ વિ ।<sup>૫</sup>

પ. વેઁંદિય-ઔરાલિયસરીરે ણં ંતે ! કિં સંઠાણસંઠિં  
પ્ણત્તે ?

ઁ. ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિં પ્ણત્તે ।

ંવં પ્જ્જત્તાપ્જ્જત્તાણ વિ ।<sup>૬</sup>

પ્ર. ંતે ! પૃથ્વીકાયિક ંકેન્દ્રિય ઔઁારિક  
શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કલા છે ?

ઁ. ગૌતમ ! તે મસૂર-ચંદ્ર અર્થાત્ મસૂરની ઁણ  
જેવા સંસ્થાનવાણા કલા છે.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયિકોનાં પણ સંસ્થાન  
જાણવા.

બાઁર પૃથ્વીકાયિકનાં પણ આ પ્રમાણે સંસ્થાન  
સમજવા.

પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનાં પણ આ પ્રમાણે  
સંસ્થાન સમજવા.

પ્ર. ંતે ! અપ્કાયિક ંકેન્દ્રિય ઔઁારિક શરીરનાં  
સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કલા છે ?

ઁ. ગૌતમ ! સ્તિબુકબિંદુ અર્થાત્ સ્થિર જલબિંદુ  
જેવા કલા છે.

આ પ્રમાણેનાં સંસ્થાન અપ્કાયિકનાં સૂક્ષ્મ, બાઁર,  
પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા શરીરના સમજવાં.

પ્ર. તેજ્સકાયિક ંકેન્દ્રિય ઔઁારિક શરીરનાં સંસ્થાન  
કયા પ્રકારનાં કલા છે ?

ઁ. ગૌતમ ! તેજ્સકાયિક શરીરનાં સંસ્થાન સોયનાં  
ઢગલા જેવા કલા છે.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, બાઁર, પર્યાપ્તા અને  
અપર્યાપ્તાનું પણ સમજવું.

વાયુકાયિક જીવોનાં સંસ્થાન પતાકાનાં સમાન  
કહેવામાં આવ્યા છે.

આ પ્રમાણેનાં સંસ્થાન સૂક્ષ્મ, બાઁર, પર્યાપ્તા  
અને અપર્યાપ્તાનું પણ સમજવું.

વનસ્પતિકાયિક શરીરનાં સંસ્થાન નાના પ્રકારનાં  
કલા છે.

આ પ્રમાણે સૂક્ષ્મ, બાઁર, પર્યાપ્તા અને  
અપર્યાપ્તાનું પણ સમજવું.

પ્ર. ંતે ! બેઁન્દ્રિય ઔઁારિક શરીરનાં સંસ્થાન  
કયા પ્રકારનાં કલા છે ?

ઁ. ગૌતમ ! તે હુંડક સંસ્થાનવાણા કલા છે.

આ પ્રમાણે આનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાના  
પણ સંસ્થાન જાણવાં.

૧. જીવા. પઢિ. ૧, મુ. ૧૩ (૮)

૨. જીવા. પઢિ. ૧, મુ. ૧૬-૧૭

૩. જીવા. પઢિ. ૧, મુ. ૨૫

૪. જીવા. પઢિ. ૧, મુ. ૨૬

૫. અણિત્થં સંઠિયા - જીવા. પઢિ. ૧, મુ. ૧૮

૬. જીવા. પઢિ. ૧, મુ. ૨૮

एवं तेइंदियं -चउरिंदियाण वि ।<sup>१</sup>

પ. તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે !  
કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે, તં જહા-

૧. સમ ચુરંસસંઠાણસંઠિણ -જાવ-  
૬. હુંડસંઠાણસંઠિણ ।

एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि ।

પ. સમ્મુચ્છિમ-તિરિક્વજોણિયા-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે  
ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! હુંડસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે ।<sup>૩</sup>

एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि ।

પ. ગઢ્ઘવકકંતિય-તિરિક્વજોણિયા-પંચેદિય-  
ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે, તં જહા-

૧. સમચુરંસ સંઠાણ સંઠિણ -જાવ- ૬. હુંડસંઠાણ  
સંઠિણ ।<sup>૪</sup>

एवं पज्जत्तापज्जत्ताण वि ।

एवमेए तिरिक्खजोणियाणं ओहियाणं णव  
आलावगा ।

પ. જલયર-તિરિક્વજોણિય-પંચેદિય-ઓરાલિયસરીરે  
ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે, તં જહા-

૧ સમચુરંસે -જાવ- ૬ હુંડે ।

एवं (२-३) पज्जत्तापज्जत्ताण वि ।

આ પ્રમાણે ત્રેઈન્દ્રિય અને ચૌરેન્દ્રિયનાં સંસ્થાન  
પણ સમજવાં.

પ્ર. (૧) ભંતે ! તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય ઔદારિક  
શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

ગૌતમ ! તે છ પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા  
છે, જેમકે-

૧. સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન -યાવત્- ૬. હુંડક  
સંસ્થાન.

આ પ્રમાણે આનાં (૨) પર્યાપ્તા, (૩)  
અપર્યાપ્તાનાં વિષયમાં પણ સમજી લેવું જોઈએ.

પ્ર. (૪) ભંતે ! સમ્મુચ્છિમ તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય  
ઔદારિક શરીર સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા  
છે ?

૩. ગૌતમ ! તે હુંડક સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે આનાં (૫) પર્યાપ્તા, (૬) અપર્યાપ્તાનાં  
વિષયાંમાં પણ સમજવાં.

પ્ર. (૭) ભંતે ! ગર્ભજ તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય  
ઔદારિક શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં  
કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે છ પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા  
છે, જેમકે-

૧. સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન, -યાવત્- ૬. હુંડક  
સંસ્થાન.

આ પ્રમાણે આનાં (૮) પર્યાપ્તા, (૯) અપર્યાપ્તાનાં  
વિષયમાં પણ સમજવાં.

આ પ્રમાણે ઔદિક તિર્યયયોનિકનાં આ નવ  
આલાપક સમજવાં.

પ્ર. (૧) ભંતે ! જલયર તિર્યયયોનિક પંચેન્દ્રિય  
ઔદારિક શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા  
છે ?

૩. ગૌતમ ! તે છ પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા  
છે, જેમકે-

૧. સમચતુરસ્ત્રસંસ્થાન -યાવત્- ૬. હુંડક સંસ્થાન.

આ પ્રમાણે આનાં (૨) પર્યાપ્તા (૩) અપર્યાપ્તાનાં  
પણ સંસ્થાન સમજવાં.

(૪) સમ્મુચ્છિમજલયરા હુંડસંઠાણસંઠિયા ।<sup>૧</sup>

एएसिं चव (५-६) पज्जत्तापज्जत्तया वि एवं चव ।

(७) गम्भवक्कंतियजलयरा छव्विहसंठाण संठिया ।<sup>૨</sup>

एवं (८-९) पज्जत्तापज्जत्तया वि ।

एवं थलयराण वि णव सुत्ताणि ।

एवं चउप्पय-थलयराण वि उरपरिसप्प-थलयराण वि भुयपरिसप्प-थलयराण वि ।

एवं खहयराण वि णव सुत्ताणि.

णवरं - सव्वत्थ सम्मुच्चिमा હુંડસંઠાણસંઠિયા<sup>૩</sup> ભાણિયવ્વા, ઇયરે છસુ વિ ।<sup>૪</sup>

પ. મણુસ્સ પંચેદિય ઓરાલિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિયે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! છવ્વિહસંઠાણસંઠિયે પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. સમચરસે -જાવ- ૬. હુંડે ।

पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चव ।

गम्भवक्कंतियाण वि एवं चव ।<sup>૫</sup>

पज्जत्तापज्जत्ताण वि एवं चव ।

सम्मूच्छिमाणं हुंडसंठाणसंठिया ।<sup>૬</sup>

- પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૪૮૮-૧૫૦૧

૪૧. વેડચ્ચિયસરીરસ્સ સંઠાણં-

પ. વેડચ્ચિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠિયે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિયે પણ્ણત્તે ।

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૫

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૬

(૪) સમ્મૂચ્છિમ જલયરોનાં ઔદારિક શરીર હુંડક સંસ્થાનવાળા છે.

તેનાં (૫) પર્યાપ્તા, (૬) અપર્યાપ્તાનાં સંસ્થાન પણ આ પ્રમાણે છે.

(૭) ગર્ભજ જલયર છ પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા છે.

આ પ્રમાણે એનાં (૮) પર્યાપ્તા, (૯) અપર્યાપ્તા પણ સમજવાં.

આ પ્રમાણે સ્થળચરનાં નવ સૂત્ર પણ પૂર્વોક્ત પ્રકારથી સમજવાં.

આ પ્રમાણે ચતુષ્પદ સ્થળચરો, ઉરપરિસર્પ સ્થળચરો અને ભુજપરિસર્પ સ્થળચરોનાં ઔદારિક શરીર સંસ્થાન પણ સમજવાં.

આ પ્રમાણે ખેચરનાં પણ નવ સૂત્ર સમજવા.

વિશેષ : સમ્મૂચ્છિમ સર્વત્ર હુંડક સંસ્થાનવાળા કહેવા જોઈએ. બાકી સામાન્ય ગર્ભજ આદિનાં શરીર તો છ સંસ્થાનવાળા હોય છે.

જૈન પ્ર. સાહિત્ય ભંતે ! મનુષ્ય પંચેન્દ્રિય ઔદારિક શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

ગૌતમ ! તે છ પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે, જેમકે-

૧. સમચતુરસ્ત્ર -યાવત્- ૬. હુંડક સંસ્થાન.

પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તા મનુષ્યોનાં શરીર સંસ્થાન પણ આ પ્રમાણે જાણવાં.

ગર્ભજોનાં (ઔદારિક શરીર) પણ આ પ્રમાણે છયે સંસ્થાનવાળા હોય છે.

આનાં પર્યાપ્તા અને અપર્યાપ્તાનાં શરીર સંસ્થાન પણ આ પ્રમાણે છે.

સમ્મૂચ્છિમ મનુષ્યનાં શરીર હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે.

૪૧. વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન :

પ્ર. ભંતે ! વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે નાના સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

૪. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૯

૫-૬. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧



પ. વાઝક્રાઈય-એગિંદિય-વેઝવિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં મંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! પઢાગાસંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ।

પ. ણેરહય-પંચેંદિય વેઝવિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં મંઠાણ સંઠિએ પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ણેરહય-પંચેંદિય વેઝવિયસરીરે ઢુવિહે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જે ય, ૨. ઉત્તરવેઝવિએ ય ।

૧. તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે હુંડસંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ।

૨. તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેઝવિએ સે વિ હુંડસંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ।

પ. રયણપ્પમા- પુઢવિણેરહય-પંચેંદિય વેઝવિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં મંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! રયણપ્પમા- પુઢવિણેરહયાણં ઢુવિહે સરીરે પળ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જે ય, ૨. ઉત્તરવેઝવિએ ય ।

તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે વિ હુંડે, જે વિ ઉત્તરવેઝવિએ સે વિ હુંડે ।

એવં-જાવ- અહેસત્તમા-પુઢવિણેરહય-વેઝવિયસરીરે<sup>૧</sup>

પ. તિરિક્કજોણિય-પંચેંદિય વેઝવિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં મંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિએ પળ્ણત્તે ।

એવં જલયર-થલયર-ચ્ચહયરાણ વિ ।

થલયરાણ ચ્ચપ્પય-પરિસપ્પાણ વિ ।

પરિસપ્પાણ ઉરપરિસપ્પ-ભુયપરિસપ્પાણ વિ ।

એવં મળૂસ-પંચેંદિય-વેઝવિયસરીરે વિ ।

પ. અસુરકુમાર-ભવણવાસિ-દેવપંચેંદિય-વેઝવિયસરીરે ણં ભંતે ! કિં મંઠિએ પળ્ણત્તે ?

પ્ર. ભંતે ! વાયુકાયિક એકેન્દ્રિયોનાં વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે પતાકાનાં આકારનાં કહ્યા છે.

પ્ર. ભંતે ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિયોનાં વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! નૈરયિક પંચેન્દ્રિય વૈકિય શરીર બે પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તરવૈકિયા.

૧. તેમાંથી જે ભવધારણીયા વૈકિય શરીર છે તેના હુંડક સંસ્થાન કહ્યા છે.

૨. જે ઉત્તરવૈકિયા સંસ્થાન છે, તે પણ હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાં નારક પંચેન્દ્રિયોનાં વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! રત્નપ્રભા પૃથ્વીનાં નૈરયિક પંચેન્દ્રિયોનાં વૈકિય શરીર બે પ્રકારના કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તરવૈકિયા.

તેમાંથી જે ભવધારણીયા વૈકિય શરીર છે, તે હુંડક સંસ્થાનવાળા છે અને ઉત્તર વૈકિય પણ હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે.

આ પ્રમાણે અધઃ સપ્તમ પૃથ્વી સુધી એ બંને પ્રકારનાં વૈકિય શરીર હુંડક સંસ્થાનવાળા હોય છે.

પ્ર. ભંતે ! તિર્યચ્ચયોનિક પંચેન્દ્રિયોનાં વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે અનેક સંસ્થાનોવાળા કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે જલયર, સ્થળયર અને ખેચરોનાં સંસ્થાન પણ જાણવા.

સ્થળયરોમાં ચતુષ્પદ અને પરિસર્પોનાં તથા પરિસર્પોમાં ઉરઃપરિસર્પ અને ભુજ પરિસર્પોનાં પણ સમજવાં.

આ પ્રમાણે મનુષ્ય પંચેન્દ્રિયોનાં પણ વૈકિય શરીર સમજવા.

પ્ર. ભંતે ! અસુરકુમાર - ભવનવાસી દેવ પંચેન્દ્રિયોના વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગોયમા ! અસુરકુમારાણં દેવાણં દુવિહે સરીરે  
પણ્ણત્તે, તં જહા-

૧. ભવધારણિજ્જે ય, ૨. ઉત્તરવેડવ્વિયે ય ।

૧. તત્થ ણં જે સે ભવધારણિજ્જે સે ણં સમચ્ચરંસ-  
સંઠાણસંઠિયે પણ્ણત્તે ।

૨. તત્થ ણં જે સે ઉત્તરવેડવ્વિયે સે ણં ણાણા-  
સંઠાણ સંઠિયે પણ્ણત્તે ।

એવં-જાવ-થણિયકુમાર-દેવપંચેદિય-વેડવ્વિયસરીરે ।

એવં વાણમંતરાણ વિ ।

ણવરં-ઓહિયા-વાણમંતરા-પુચ્છિજ્જંતિ ।

એવં જોડિસિયાણ વિ ઓહિયાણ ।

એવં સોહમ્મ -જાવ- અન્નુચ્ચદેવસરીરે ।<sup>૧</sup>

પ. મેવેજ્જગકપ્પાહ્યા વેમાણિય-દેવપંચેદિય-  
વેડવ્વિયસરીરે ણં ધંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિયે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! મેવેજ્જગયદેવાણ એગે ભવધારણિજ્જે  
સરીરે, સે ણં સમચ્ચરંસસંઠાણસંઠિયે પણ્ણત્તે ।

એવં અણુત્તરોવવાહ્યાણ વિ ।<sup>૨</sup>

- પણ્ણ.પ. ૨૧, સુ. ૧૫૨૧-૧૫૨૫

૪૨. આહારગસરીરસ્સ સંઠાણં -

પ. આહારગસરીરે ણં ધંતે ! કિં સંઠિયે પણ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! સમચ્ચરંસસંઠાણસંઠિયે પણ્ણત્તે ।<sup>૩</sup>

- પણ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૩૪

૪૩. તેયગસરીરસ્સ સંઠાણં-

પ. તેયગસરીરે ણં ધંતે ! કિં સંઠિયે પણ્ણત્તે ?

૩. ગૌતમ ! અસુરકુમાર દેવોનાં શરીર બે પ્રકારનાં  
કહ્યા છે, જેમકે-

૧. ભવધારણીયા, ૨. ઉત્તર વૈકિયા.

૧. તેમાંથી જે ભવધારણીયા શરીર છે તે  
સમચ્ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

૨. તેમાંથી જે ઉત્તર વૈકિયા શરીર છે તે અનેક  
પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર દેવ સુધી પંચેન્દ્રિય  
વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન સમજવાં.

આ પ્રમાણે વાણવ્યંતર દેવોનાં વૈકિય શરીરનાં  
સંસ્થાન સમજવાં.

વિશેષ : ઔઘિક વાણવ્યંતર દેવોનાં સંબંધમાં  
પ્રશ્ન પૂછવા જોઈએ.

આ પ્રમાણે ઔઘિક જ્યોતિષ્ક દેવોનાં સંસ્થાનનાં  
સંબંધમાં સમજવું.

આ પ્રમાણે સૌધર્મથી અચ્યુત કલ્પ સુધીનાં  
વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાનોનું વર્ણન કરવું.

ભંતે ! ઐવેચક કલ્પાતીત વૈમાનિક દેવ  
પંચેન્દ્રિયોનાં વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કયા  
પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! ઐવેચક દેવોમાં એકમાત્ર ભવધારણીય  
શરીર જ હોય છે અને તે સમચ્ચતુરસ્ત્ર  
સંસ્થાનવાળા હોય છે.

આ પ્રમાણે પાંચ અનુત્તરોપપાતિક વૈમાનિક  
દેવોનાં શરીર પણ સમચ્ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા  
હોય છે.

૪૨. આહારક શરીરનાં સંસ્થાન :

પ્ર. ભંતે ! આહારક શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં  
કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે સમચ્ચતુરસ્ત્ર સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

૪૩. તેજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન :

પ્ર. ભંતે ! તેજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં  
કહ્યા છે ?

૧. જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૨૦૧ (ઈ)

૨. (ક) સમ. સુ. ૧૫૨

(ખ) સમ. સુ. ૧૫૫

૩. સમ. સુ. ૧૫૨

૩. ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે ।  
 ૫. ઇમિંદિયતેયગસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?  
 ૩. ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે ।  
 ૫. પુઢવિકાઇય-ઇમિંદિયતેયગસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?  
 ૩. ગોયમા ! મસૂરચંદસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે ।

એવં ઓરાલિયસંઠાણાણુસારેણં ભાણિયચ્ચં -જાવ-  
 ચરિંદિયાણ ત્તિ ।

૫. ણેરહયાણં ભંતે । તેયગસરી કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?  
 ૩. ગોયમા ! જહા વેઝચ્ચિયસરીરે ।  
 પંચેદિય તિરિક્કજોણિયાણં મણૂસાણ ય જહા  
 ઇણ્ણિં ચેવ ઓરાલિય ત્તિ ।  
 ૫. દેવાણં ભંતે ! તેયગસરીરે કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?  
 ૩. ગોયમા ! જહા વેઝચ્ચિયસ્સ તહા તેયગસરીરસ્સ  
 -જાવ- અણુત્તરોવવાઇય ત્તિ ।  
 - પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૪૦-૧૫૪૪

#### ૪૪. કમ્મસરીરસ્સ સંઠાણં-

૫. કમ્મગસરીરે ણં ભંતે ! કિં સંઠાણ સંઠિણ પ્ણત્તે ?  
 ૩. ગોયમા ! ણાણાસંઠાણસંઠિણ પ્ણત્તે ।  
 જહા તેયગસરીરસ્સ સંઠાણા ભણિયા તહેવ -જાવ-  
 અણુત્તરોવવાઇય ત્તિ ।  
 - પ્ણ. પ. ૨૧, સુ. ૧૫૫૨

#### ૪૫. છચ્ચિહે સંઠાણે -

છચ્ચિહે સંઠાણે પ્ણત્તે, તં જહા-

- |            |                         |
|------------|-------------------------|
| ૧. સમચરસે, | ૨. ણમ્મોહપરિમંડલે,      |
| ૩. સાતી,   | ૪. ચુજ્જે,              |
| ૫. વામણે,  | ૬. હુંડે । <sup>૨</sup> |
- ઠાણં. અ. ૬, સુ. ૪૯૫

૩. ગૌતમ ! તે નાના સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.  
 ૫. ભંતે ! એકેન્દ્રિય તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! તે નાના પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.  
 ૫. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક એકેન્દ્રિય તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! તે મસૂરચન્દ્ર (મસૂરની દાળ)નાં આકારનાં કહ્યા છે.

આ પ્રમાણે ચૌરેન્દ્રિય સુધી તૈજસ્ શરીર સંસ્થાનોનું વર્ણન ઔદારિક શરીર સંસ્થાનોનાં અનુસાર કરવું.

૫. ભંતે ! નેરયિકોનાં તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન સમાન કહેવું.  
 પંચેન્દ્રિય તિર્યચ્ચોનિકો અને મનુષ્યોનાં તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાનનું વર્ણન એનાં ઔદારિક શરીરગત સંસ્થાનોનાં સમાન કહેવું.  
 ૫. ભંતે ! દેવોનાં તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! જેમ આનાં વૈકિય શરીરનાં સંસ્થાન કહ્યા છે તેવી જ રીતે અનુત્તરોપપાતિક દેવો સુધી તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાનનું વર્ણન કરવું.

#### ૪૪. કાર્મણ શરીરનાં સંસ્થાન :

૫. ભંતે ! કાર્મણ શરીરનાં સંસ્થાન કયા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?  
 ૩. ગૌતમ ! તે નાના સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.  
 જેમ તૈજસ્ શરીરનાં સંસ્થાનોનું વર્ણન કર્યું છે તેવી જ રીતે અનુત્તરોપપાતિક દેવો સુધી (કાર્મણ શરીરનાં સંસ્થાનોનું) વર્ણન કરવું.

#### ૪૫. છ સંસ્થાન :

સંસ્થાન છ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

- |                   |                      |
|-------------------|----------------------|
| ૧. સમચતુરસ્ત્ર,   | ૨. ન્યગ્રોધ પરિમંડળ, |
| ૩. સ્વાતી, (સાદી) | ૪. કુબ્જ,            |
| ૫. વામન,          | ૬. હુંડ              |

૧. (ક) સમ. સુ. ૧૫૨  
 (ખ) સમ. સુ. ૧૫૫

૨. સમ. સુ. ૧૫૫

## ૪૬. સંઠાણાણુપુલ્બી-

- પ. ૧. સે કિં તં સંઠાણાણુપુલ્બી ?  
 ડ. સંઠાણાણુપુલ્બી-તિવિહા પળ્ણત્તા, તં જહા-  
 ૧. પુલ્બાણુપુલ્બી, ૨. પલ્લણાણુપુલ્બી, ૩. અણાણુપુલ્બી ।  
 પ. ૨. સે કિં તં પુલ્બાણુપુલ્બી ?  
 ડ. પુલ્બાણુપુલ્બી- ૧. સમચરસે, ૨. ણમ્ગોહપરિમંડલે,  
 ૩. સાદી, ૬. ખુજ્જે, ૫. વામણે, ૬. હુંડે ।

સે તં પુલ્બાણુપુલ્બી ।

- પ. ૩. સે કિં તં પલ્લણાણુપુલ્બી ?  
 ડ. પલ્લણાણુપુલ્બી-હુંડે -જાવ- સમચરસે ।

સે તં પલ્લણાણુપુલ્બી ।

- પ. ૪. સે કિં તં અણાણુપુલ્બી ?  
 ડ. અણાણુપુલ્બી-પયાએ ચેવ ંગાદિયાએ ંગુત્તરિયાએ  
 ંગલ્લગયાએ સેઢીએ અન્નમન્નલ્ભાસો દુલ્લૂવણો ।

સે તં અણાણુપુલ્બી ।

સે તં સંઠાણાણુપુલ્બી ।

- અણુ. સુ. ૨૦૫

## ૪૭. ચરવીસદંડાસુ સંઠાણં-

- પ. દં. ૧. ણેરહયા ણં ંતે ! કિં સંઠાણી પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! હુંડસંઠાણી પળ્ણત્તા ।<sup>૧</sup>  
 પ. દં-૨-૧૧. અસુરકુમારા ણં ંતે । કિં સંઠાણી  
 પળ્ણત્તા ?  
 ડ. ગોયમા ! સમચરસંઠાણસંઠિયા પળ્ણત્તા -જાવ-  
 થણિય ત્તિ ।<sup>૨</sup>  
 દં. ૧૨. પુલ્લવિકાહયા મસૂરયસંઠાણા પળ્ણત્તા ।<sup>૩</sup>

## ૪૬. સંસ્થાનાણુપૂર્વી :

- પ્ર. ૧. સંસ્થાનાણુપૂર્વી શું છે ?  
 ડ. સંસ્થાનાણુપૂર્વીનાં ત્રણ પ્રકાર કલ્લા છે, જેમકે-  
 ૧. પૂર્વાણુપૂર્વી, ૨. પશ્ચાણુપૂર્વી, ૩. અનાણુપૂર્વી.  
 પ્ર. ૨. પૂર્વાણુપૂર્વી શું છે ?  
 ડ. પૂર્વાણુપૂર્વી - ૧. સમચતુરસ્ત્ર સંસ્થાન,  
 ૨. ન્યત્રોધ પરિમંડળ સંસ્થાન, ૩. સાદિ  
 સંસ્થાન, ૪. કુલ્લ સંસ્થાન, ૫. વામનસંસ્થાન,  
 ૬. હુંડ સંસ્થાન.

આ પૂર્વાણુપૂર્વી છે.

- પ્ર. ૩. પશ્ચાણુપૂર્વી શું છે ?  
 ડ. પશ્ચાણુપૂર્વી- હુંડ સંસ્થાન -યાવત્- સમચતુરસ્ત્ર  
 સંસ્થાન.

આ પશ્ચાણુપૂર્વી છે.

- પ્ર. ૪. અનાણુપૂર્વી શું છે ?  
 ડ. અનાણુપૂર્વી- એકથી લઈને છ સુધીની એકોત્તેર  
 વૃદ્ધિવાળી શ્રેણીમાં સ્થાપિત સંખ્યાનો પરસ્પર  
 ગુણાકાર કરવાથી નિષ્પન્ન રાશિમાંથી આદિ  
 અને અંત રુપ બે અંકોને ઓછા કરવાથી શેષ  
 રહેલ ભંગ અનાણુપૂર્વી છે.

આ અનાણુપૂર્વી છે.

આ સંસ્થાનાણુપૂર્વીનું સ્વરુપ છે.

## ૪૭. ચોવીસ દંડકોમાં સંસ્થાન :

- પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરચિક કયા સંસ્થાનવાળા કલ્લા  
 છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તે હુંડ સંસ્થાનવાળા કલ્લા છે.  
 પ્ર. દં. ૨-૧૧. ભંતે ! અસુરકુમાર કયા સંસ્થાનવાળા  
 કલ્લા છે ?  
 ડ. ગૌતમ ! તે સ્તનિતકુમાર સુધી સમચતુરસ્ત્ર  
 સંસ્થાનવાળા કલ્લા છે.  
 દં. ૧૨. પૃથ્વીકાયનાં જીવ મસૂર-સંસ્થાનવાળા  
 કલ્લા છે.

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૨

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

૩. (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૩ (૪)

(ખ) જીવા. પડિ. ૩, ડ. ૨, સુ. ૮૭ (૨)

દં. ૧૩. આઝકાઈયા થિબુયસંઠાણા પળ્ણત્તા ।<sup>૧</sup>

દં. ૧૪. તેઝકાઈયા સૂઝકલાવસંઠાણા પળ્ણત્તા ।<sup>૨</sup>

દં. ૧૫. વાઝકાઈયા પડાતિયાસંઠાણા પળ્ણત્તા ।<sup>૩</sup>

દં. ૧૬. વળ્ણપ્ફઙ્કાઈયા ણાણાસંઠાણસંઠિયા પળ્ણત્તા ।<sup>૪</sup>

દં. ૧૭-૨૦. બેંઈદિયા, તેંઈદિયા, ચઝરિંદિયા, સમ્મુચ્છિમ-પંચેદિય-તિરિક્કજોણિયા હુંડસંઠાણ સંઠિયા પળ્ણત્તા ।<sup>૫</sup>

ગઙ્ગવકકંતિયા છવ્વિહસંઠાણા પળ્ણત્તા ।<sup>૬</sup>

દં. ૨૧. સમ્મુચ્છિમ-મળૂસા હુંડસંઠાણસંઠિયા પળ્ણત્તા ।<sup>૭</sup>

ગઙ્ગવકકંતિયાણં મળૂસાણં છવ્વિહા સંઠાણા પળ્ણત્તા ।<sup>૮</sup>

દં. ૨૨-૨૪. જહા અસુરકુમારા તહા વાણમંતરા જોઈસિયા વેમાણિયા ।<sup>૯</sup>

- સમ. સુ. ૧૫૫/૫-૧૧

૪૮. ચઝવીસદંડણસુ સંઠાણનિવ્વત્તિ પરૂવળ્ણં-

પ. કઙ્કવિહા ણં ભંતે ! સંઠાણનિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! છવ્વિહા સંઠાણનિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા, તં જહા-

૧. સમચઝરંસ સંઠાણનિવ્વત્તિ -જાવ-  
૬. હુંડસંઠાણનિવ્વત્તિ ।

પ. દં. ૧. નેરઙ્કયાણં ભંતે ! કઙ્કવિહા સંઠાણનિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! ણ્ણા હુંડસંઠાણનિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા ।

પ. દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારાણં ભંતે ! કઙ્કવિહા સંઠાણનિવ્વત્તિ પળ્ણત્તા ?

૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૬

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૫

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૬

૪. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૧

દં. ૧૩. અપૂકાયનાં જીવ સ્તિબુક સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

દં. ૧૪. તેજસ્કાયનાં જીવ સોય કલાપ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

દં. ૧૫. વાયુકાયનાં જીવ પતાકા-સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

દં. ૧૬. વનસ્પતિકાયનાં જીવ નાના પ્રકારનાં સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

દં. ૧૭-૨૦. બેઈન્દ્રિય, તેઈન્દ્રિય, ચૌરેન્દ્રિય અને સમ્મૂર્ચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક જીવ હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

ગર્ભવ્યુત્ક્રાંતિક તિર્યચ છયે સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

દં. ૨૧. સમ્મૂર્ચ્છિમ મનુષ્ય હુંડ સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

ગર્ભ વ્યુત્ક્રાંતિક મનુષ્ય છયે સંસ્થાનવાળા કહ્યા છે.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ અને વૈમાનિકોનું વર્ણન અસુરકુમારોનાં સમાન છે.

જૈન સાઈટ  
JAINSITE  
જેનમ્ જયતિ શાસનમ્

૪૮. ચોવીસ દંડકોમાં સંસ્થાન-નિવૃત્તિનું પ્રરૂપણ :

પ્ર. ભંતે ! સંસ્થાન-નિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! સંસ્થાન-નિવૃત્તિ છ પ્રકારની કહી છે- જેમકે-

૧. સમયતુરસ્ત્ર- સંસ્થાન-નિવૃત્તિ -યાવત્-  
૬. હુંડક-સંસ્થાન નિવૃત્તિ.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરચિકોની સંસ્થાન-નિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તેની એકમાત્ર હુંડ-સંસ્થાન-નિવૃત્તિ કહી છે.

પ્ર. દં. ૨-૧૧. ભંતે ! અસુરકુમારોની સંસ્થાન-નિવૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૫. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૨૮-૩૦, ૩૫-૩૭

૬. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮-૪૦

૭-૮. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૧

૯. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

૩. ગોયમા ! એગા સમચરંસસંઠાણનિવ્વત્તી પ્ણત્તા ।

એવં -જાવ- યણિયકુમારાણં ।

પ. દં. ૧૨. પુઢવિકાઙયાણં ધંતે ! કઙવિહા સંઠાણનિવ્વત્તી પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! એગા મસૂરચંદાસંઠાણનિવ્વત્તી પ્ણત્તા ।

દં. ૧૩-૨૪. એવં જસસ જં સંઠાણં -જાવ- વેમાણિયાણં ।

- વિયા. સ. ૧૯, ૩. ૮, સુ. ૨૬-૩૧

૩. ગૌતમ ! તેની એક માત્ર સમયતુરસ્ત્ર-સંસ્થાન-નિર્વૃત્તિ કહી છે.

આ પ્રમાણે સ્તનિતકુમારો સુધી કહેવું.

પ્ર. દં. ૧૨. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવોની સંસ્થાન-નિર્વૃત્તિ કેટલા પ્રકારની કહી છે ?

૩. ગૌતમ ! તેની એક માત્ર મસૂરચન્દ્ર-સંસ્થાન-નિર્વૃત્તિ કહી છે.

દં. ૧૩-૨૪. આ પ્રમાણે જેનાં જે સંસ્થાન હોય તદનુસાર વૈમાનિકો સુધી સંસ્થાન નિર્વૃત્તિ કહેવી.

૪૯. ચઙવીસદંડેસુ જીવાણં સંઘયણં-

પ. કઙવિહે ણં ધંતે ! સંઘયણે પ્ણત્તે ?

૩. ગોયમા ! છવ્વિહે સંઘયણે પ્ણત્તે, તં જહા-

૧. વઙરોસધનારાયસંઘયણે,

૨. રિસધનારાયસંઘયણે,

૩. નારાયસંઘયણે,

૪. અઢ્ઢનારાયસંઘયણે,

૫. ચ્હીલિયાસંઘયણે,

૬. સેવટ્ઠસંઘયણે ।<sup>૧</sup>

પ. દં. ૧. નેરઙયા ણં ધંતે ! કિં સંઘયણી પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! છળ્હં સંઘયણાણં અસંઘયણી,

ણેવટ્ઠી ણેવ છિરા ણ્હારૂ,

જે પોગ્મલા અણિટ્ઠા અકંતા અપ્પિયા અસુધા અમણુણા અમણામા, તે તેસિં અસંઘયણત્તાણે પરિણમંતિ ।<sup>૨</sup>

(એવં -જાવ- અહેસત્તામાણે)

પ. દં. ૨-૧૧. અસુરકુમારા ણં ધંતે ! કિં સંઘયણી પ્ણત્તા ?

૩. ગોયમા ! છળ્હં સંઘયણાણં અસંઘયણી,

૪૯. ચોવીસ દંડકોમાં જીવોનુ સંહનન :

પ્ર. ભંતે ! સંહનન કેટલા પ્રકારનાં કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! સંહનન છ પ્રકારનાં કહ્યા છે, જેમકે-

૧. વજ્રઋષભનારાય સંહનન,

૨. ઋષભનારાય સંહનન,

૩. નારાય સંહનન,

૪. અર્ધનારાય સંહનન,

૫. કીલિકા સંહનન,

૬. સેવાર્ત સંહનન.

પ્ર. દં. ૧. ભંતે ! નૈરયિકો કયા સંહનનવાળા કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે છ સંહનનોમાંથી એક પણ હોતા નથી, તે અસંહનની હોય છે.

તેની અસ્થિ હોતી નથી, ન શિરા અને ન સ્નાયુ હોય છે.

જે પુદ્ગલ અનિષ્ટ, અકાંત, અપ્રિય, અશુભ, અમનોજ અને મનનાં પ્રતિકૂળ હોય છે, તે અસંહનનનાં રુપમાં પરિણત હોય છે.

(આ પ્રમાણે અધઃસપ્તમ સુધી જાણવું.)

પ્ર. દં. ૨-૧૧. ભંતે ! અસુરકુમાર કયા સંહનનવાળા કહ્યા છે ?

૩. ગૌતમ ! તે છ સંહનનોમાંથી એક પણ હોતા નથી, તે અસંહનની હોય છે.

૧. ઠાણં. અ. ૬, સુ. ૪૯૪

૨. (ક) જીવા. પઢિ. ૩, ૩. ૨, સુ. ૮૭

(ખ) જીવા. પઢિ. ૧, સુ. ૩૨

નેવટ્ટી નેવ છિરા ણ્હારૂ,

જે પોગ્ગલા ઇટ્ઠા કંતા પિયા સુખા મણુણા મણામા  
મણાભિરામા,

તે તેમિં અસંઘયણત્તાણ પરિણમંતિ ।

एवं -जाव- धणियकुमार त्ति ।

પ. દં. ૧૨-૨૦. પુઢવિકાઙ્ગયા ણં મંતે ! કિં સંઘયણી  
પણ્ણત્તા ?

उ. गोयमा ! सेवट्टसंघयणी पण्णत्ता ।<sup>૧</sup>

एवं -जाव- संमुच्छिम-पंचेदिय-तिरिक्खजोणिय  
त्ति ।<sup>૨</sup>

गळभवक्कंतिया छव्विहसंघयणी,<sup>૩</sup>

दं. ૨૧. संमुच्छिम-मणुस्सा णं सेवट्टसंघयणी ।<sup>૪</sup>

गळभवक्कंतिय-मणुसा छव्विहे संघयणे पण्णत्ता ।<sup>૫</sup>

दं. ૨૨-૨૪. जहा असुरकुमारा तहा बाणमंतरा  
जोइसिया वेमाणिया ।<sup>૬</sup>

- સમ. સુ. ૧૫૫/૧-૪ (પ્રકી.)

તેને અસ્થિ હોતી નથી. ન શિરા અને ન સ્નાયુ  
હોય છે.

જે પુદ્ગલ ઈષ્ટ, કાંત, પ્રિય, શુભ, મનોહર  
અને મનોનુકૂળ હોય છે,

તે અસંહનનનાં રુપમાં પરિણત હોય છે.

એજ પ્રમાણે સ્તનિતકુમાર સુધીનાં બધા  
ભવનપતિ દેવ અસંહનની હોય છે.

પ્ર. દં. ૧૨-૨૦. ભંતે ! પૃથ્વીકાયિક જીવ ક્યા  
સંહનનવાળા કહ્યા છે ?

ઉ. ગૌતમ ! તે સેવાર્ત સંહનનવાળા હોય છે.

આ પ્રમાણે સમ્મૂર્ચિમ પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિક  
સુધી જાણવું.

ગર્ભવ્યુકાન્તિક તિર્યચનાં છ સંહનન હોય છે,

દં. ૨૧. સમ્મૂર્ચિમ મનુષ્યોનાં સેવાર્ત સંહનન  
હોય છે.

ગર્ભ વ્યુકાન્તિક મનુષ્યોનાં છ સંહનન હોય છે.

દં. ૨૨-૨૪. વાણવ્યંતર, જ્યોતિષ્ક અને વૈમાનિક  
દેવોનાં સંહનનનું વર્ણન અસુરકુમાર દેવોનાં  
સમાન છે.



૧. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૩ (૩)

૨. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૧૪, ૩૦-૩૫

૩. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૩૮-૪૦

૪-૫. જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

(૬) (ક) જીવા. પડિ. ૧, સુ. ૪૨

(ખ) જીવા. પડિ. ૩, સુ. ૨૦૩ (૬)

સંદર્ભ સ્થલસૂચિ

દ્રવ્યાનુયોગના અધ્યયનોમાં વર્ણિત વિષયોનું ધર્મકથાનુયોગ, ચરણાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગના અન્ય અધ્યયનોમાં જ્યાં-જ્યાં ઉલ્લેખ છે. તેના પૃષ્ઠાંક અને સૂત્રાંક સહિત વિષયોની સૂચી આપેલ છે. જહાસુ પાઠક તે તે સ્થાનોથી પૂર્ણ જાણકારી પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

'વક્કતિ' અધ્યયનમાં ૩૨ દ્વાર અને ૨૦ દ્વાર સંબંધી બે ટિપ્પણ આપેલ છે. તેના અનુસાર બધા અધ્યયનોમાં સમઝી લેવું જોઈએ.

અહીં સૂત્રાંક-પૃષ્ઠાંક હિન્દી અનુયોગના આપેલ છે. પણ તેમાં અધ્યયનનો નામ આપ્યો છે. જેથી જહાસુ અધ્યયન કાઢી સૂત્રાંકથી પાઠ જોઈ શકે છે. ગણિતાનુયોગમાં પાઠ ઉમેરવાથી સૂત્રાંક બદલી ગયા છે પણ ત્રણે અનુયોગના સૂત્રાંક હિન્દી-ગુજરાતીના લગભગ સરખા છે.

- વિનયમુનિ

૨. દ્રવ્ય અધ્યયન (પૃ. ૬-૩૪)

ગ્રન્થ	પૃષ્ઠાંક	અધ્યયન	સૂત્રાંક	વિષય	
ધર્મકથાનુયોગ :					
ભાગ-૧	ખંડ ૨	પૃ. ૬-૮	'મહાબલવર્ણન'	સૂ. ૫-૧૬	કાળદ્રવ્ય સંબંધી સુદર્શન શેઠના પ્રશ્નોત્તર.
ગણિતાનુયોગ :					
		પૃ. ૨૦	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૫૦	છ દ્રવ્ય યુક્ત લોક.
દ્રવ્યાનુયોગ :					
		પૃ. ૧૭૭૮	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૨૪	દ્રવ્યાદિમાં વર્ણાદિના ભાવાભાવ.
		પૃ. ૧૭૭૮	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૨૫	અતીત, વર્તમાન અને સર્વકાળમાં વર્ણાદિનો અભાવ.
		પૃ. ૧૮૨૩	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૫૩	દ્રવ્યાદિ આદેશો દ્વારા સર્વ પુદ્ગલોના સાર્ધ- સપ્રદેશાદિ.

૩. અસ્તિકાય અધ્યયન. (પૃ. ૩૫-૪૭)

ધર્મકથાનુયોગ :					
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૩૫૭-૩૫૮	'કાલોદાયી વર્ણન'	સૂ. ૬૩૪-૬૩૬	કાળોદાયીકૃત પંચાસ્તિકાય સંબંધી પ્રશ્નોત્તર.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૩૧૬	'મદુક વર્ણન'	સૂ. ૩૪૨	મદુક શ્રમણોપાસકના પંચાસ્તિકાય.
ગણિતાનુયોગ :					
		પૃ. ૧૯	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૪૫	લોક ચાર અસ્તિકાયોથી સ્પૃષ્ટ.
		પૃ. ૨૦	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૪૯	લોક પંચાસ્તિકાયથી યુક્ત.
		પૃ. ૪૦	'અધોલોક વર્ણન'	સૂ. ૮૬	રત્નપ્રભાદિનું ધર્માસ્તિકાયાદિથી સ્પર્શ.
ચરણાનુયોગ :					
ભાગ-૧		પૃ. ૨૭-૨૯	'ધર્મપ્રજ્ઞાપના વર્ણન'	સૂ. ૩૨	પ્રદેશ દષ્ટાંતમાં છ પ્રદેશોનું વર્ણન.
ભાગ-૧,		પૃ. ૩૧	'ધર્મપ્રજ્ઞાપના વર્ણન'	સૂ. ૩૭	અસ્તિકાય ધર્મ.
દ્રવ્યાનુયોગ :					
		પૃ. ૬	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૧	ધર્માસ્તિકાય આદિના નામ.
		પૃ. ૬	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૩	પૂર્વાનુપૂર્વીના ક્રમથી ધર્માસ્તિકાય આદિના નામ.
		પૃ. ૧૧	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૮	ધર્માસ્તિકાય આદિનું અવસ્થિતિ કાળ.
		પૃ. ૧૧	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૯	ધર્માસ્તિકાય આદિની નિત્યતા.
		પૃ. ૧૨	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૧૧	ધર્માસ્તિકાય આદિમાં કૃતયુગ્માદિ.
		પૃ. ૧૩	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૧૨	ધર્માસ્તિકાય આદિના અવગાઢ - અનવગાઢ.
		પૃ. ૧૭૭૭	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૧૯	ધર્માસ્તિકાયાદિ ષડ્દ્રવ્યોમાં વર્ણાદિ.





ગ્રન્થ	પૃષ્ઠાંક	અધ્યયન	સૂત્રાંક	વિષય
દ્રવ્યાનુયોગ	પૃ. ૧૮૨૩	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૫૨	એક આકાશ પ્રદેશમાં સ્થિત પુદ્ગલોના ચયાદિ.
	પૃ. ૧૧	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૬	પંચાસ્તિકાયના લક્ષણ.
	પૃ. ૧૪	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૧૫	પંચાસ્તિકાય પ્રદેશોનું પરસ્પર પ્રદેશ સ્પર્શ પ્રરુપણ.
	પૃ. ૧૮	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૧૬	પંચાસ્તિકાય પ્રદેશોનું પરસ્પર પ્રદેશાવગાઠનું પ્રરુપણ.

#### ૪. પર્યાય અધ્યયન. (પૃ. ૪૮-૧૧૭)

દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૧૭૭૮	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૨૪	પર્યાયોમાં વર્ણાદિના ભાવાભાવ.
----------	----------------	--------	-------------------------------

#### ૫. પરિણામ અધ્યયન. (પૃ. ૧૧૮-૧૨૭)

ગણિતાનુયોગ :

પૃ. ૬૭૫	'ઊર્ધ્વલોક વર્ણન'	સૂ. ૩૯	કૃષ્ણરાજઓમાં જીવ પરિણામ, પુદ્ગલ પરિણામ.
પૃ. ૬૭૯	'ઊર્ધ્વલોક વર્ણન'	સૂ. ૫૩	તમસ્કાયમાં જીવ પરિણામ, પુદ્ગલ પરિણામ.

દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૧૭૫૨	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૪	પુદ્ગલોના પરિણામનું ચતુર્વિધત્વ.
પૃ. ૧૭૫૨	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૫	પુદ્ગલ પરિણામના પાંચ ભેદ.
પૃ. ૧૭૫૩	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૭	પુદ્ગલ પરિણામોના બાવીસ ભેદ.

#### ૬. જીવાજીવ અધ્યયન (પૃ. ૧૨૮-૧૩૩)

ગણિતાનુયોગ :

પૃ. ૧૪	'લોક વર્ણન'	સૂ. ૩૦ (૪)	જીવનું અજીવ તથા અજીવનું જીવ થતું નથી.
પૃ. ૧૪	'લોક વર્ણન'	સૂ. ૩૦ (૯-૧૦)	જીવ અને પુદ્ગલોની ગતિપર્યાય.
પૃ. ૧૮	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૪૭	જીવ-અજીવ શાશ્વત અને અનંત (જીવ અને પુદ્ગલોનું લોકના બહાર ગમન અશક્ય.)
પૃ. ૨૩	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૫૪	દિશાઓમાં જીવ-અજીવ.
પૃ. ૨૩	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૫૫	આગ્નેય દિશાઓમાં જીવ-અજીવ પ્રદેશ.
પૃ. ૨૫	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૫૬	લોકમાં જીવ-અજીવ અને તેના દેશ-પ્રદેશ.
પૃ. ૨૫	'દ્રવ્યલોક વર્ણન'	સૂ. ૫૭	લોકના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવ-અજીવ અને તેના દેશ-પ્રદેશ.
પૃ. ૫૫	'અધોલોક વર્ણન'	સૂ. ૧૧૯	પૃથ્વીયોના ચરમાન્તમાં જીવ-અજીવ અને દેશ-પ્રદેશ.
પૃ. ૫૭	'અધોલોક વર્ણન'	સૂ. ૧૨૩	અધોલોકમાં અનંત જીવદ્રવ્ય, અજીવ દ્રવ્ય, જીવાજીવ દ્રવ્ય.
પૃ. ૫૭	'અધોલોક વર્ણન'	સૂ. ૧૨૪	અધોલોકના આકાશ પ્રદેશમાં જીવ-અજીવ.
પૃ. ૬૫૫	'ઊર્ધ્વલોક વર્ણન'	સૂ. ૩	ઊર્ધ્વલોક ક્ષેત્રમાં જીવ અને અજીવ તથા તેના દેશ-પ્રદેશ.
પૃ. ૬૫૬	'ઊર્ધ્વલોક વર્ણન'	સૂ. ૪	ઊર્ધ્વલોક ક્ષેત્રના એક આકાશ પ્રદેશમાં જીવ-અજીવ અને તેના દેશ-પ્રદેશ.

દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૨-૩		સૂ. ૨	જીવાજીવના જ્ઞાનનું માહાત્મ્ય.
પૃ. ૩		સૂ. ૩	જીવાજીવના અસ્તિત્વની પ્રજ્ઞાનું પ્રરુપણ.





ગ્રન્થ પૃષ્ઠાંક અધ્યયન સૂત્રાંક વિષય

૭. જીવ અધ્યયન (પૃ. ૧૩૪-૩૫૪)

ધર્મકથાનુયોગ :

ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૩૮	'ઋષભ વર્ણન'	સૂ. ૧૧૯	ભ.ઋષભ દેવ દ્વારા છજીવનીકાયનો ઉપદેશ.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૧૫૫	'મહાપદ્મ વર્ણન'	સૂ. ૩૯૩	છજીવનીકાયની ચર્ચા.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૨૮	'ગંગદત્ત વર્ણન'	સૂ. ૬૫	પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિ.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૯૭	'અંગતિ વર્ણન'	સૂ. ૨૧૭	ચંદ્રદેવની પાંચ પ્રકારની પર્યાપ્તિ.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૨૬૭	'સ્કંધક પરિવ્રાજક વર્ણન'	સૂ. ૪૯૮	લોક, જીવ, સિદ્ધ, મરણ વિગેરેના સંબંધમાં પિંગલ નિર્ગન્થના પ્રશ્નોત્તર.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૨૭૨	'સ્કંધકપરિવ્રાજક વર્ણન'	સૂ. ૫૦૮	ચતુર્વિધ જીવની પ્રરુપણા.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૨૭૨	'સ્કંધકપરિવ્રાજક વર્ણન'	સૂ. ૫૦૯	ચાર પ્રકારની સિદ્ધિની પ્રરુપણા.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૨૭૩	'સ્કંધકપરિવ્રાજક વર્ણન'	સૂ. ૫૦૯	ચાર પ્રકારના સિદ્ધનું પ્રરુપણ.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૩૨૪	'ઉદક પેઢાલપુત્ર વર્ણન'	સૂ. ૫૭૭	ત્રસભૂત પ્રાણી, ત્રસ એકાર્થક.
ભાગ-૧	ખંડ-૨	પૃ. ૩૩૧	'ઉદક પેઢાલપુત્ર વર્ણન'	સૂ. ૫૮૫	પ્રાણી અને ત્રસનું કથન.
ભાગ-૨	ખંડ-૩	પૃ. ૧૦૪	'સુભદ્રા વર્ણન'	સૂ. ૨૩૯	શ્રીદેવીની પાંચ પર્યાપ્તિયાં.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૯૨	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૪૫	જીવ અને શરીરની ભિન્નતા.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૯૫	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૪૫	જીવનું નરકથી મનુષ્યલોકમાં આવવામાં અસમર્થતા.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૯૭	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૪૫	જીવનું દેવલોકથી મનુષ્યલોકમાં આવવાના ચાર કારણ.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૯૮	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૪૭ (૩-૪)	જીવની અપ્રતિહતગતિ.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૧૦૩	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૫૧	જીવનું અગુરુલયુત્વ.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૧૦૯	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૫૫	જીવ પ્રદેશોનું શરીર પ્રમાણ અવગાહન.
ભાગ-૨	ખંડ-૪	પૃ. ૧૦૮	'પ્રદેશી વર્ણન'	સૂ. ૫૪	નિર્દિષ્ટજીવનું અદર્શનીયત્વ.
ભાગ-૨	ખંડ-૫	પૃ. ૨૪	'જમાલી વર્ણન'	સૂ. ૩૮	જીવનું શાશ્વતત્વ- અશાશ્વતત્વ.

ગણિતાનુયોગ :

પૃ. ૧૪	'લોક વર્ણન'	સૂ. ૩૦	ત્રસ-સ્થાવર પ્રાણીઓનું વિચ્છેદન થવું.
પૃ. ૩૬૮	'ઘાતકીખંડ વર્ણન'	સૂ. ૭૩૧	લવાણ સમુદ્ર અને ઘાતકીખંડના જીવોની ઉત્પત્તિ.
પૃ. ૩૬૮	'ઘાતકીખંડ વર્ણન'	સૂ. ૭૩૨	ઘાતકી ખંડ અને કાલોદ સમુદ્રના જીવોની ઉત્પત્તિ.
પૃ. ૩૭૧	'કાલોદ સમુદ્ર વર્ણન'	સૂ. ૭૪૨	કાલોદ સમુદ્ર અને પુષ્કરવર દ્વીપાર્ધના જીવોની ઉત્પત્તિ.
પૃ. ૬૭૫	'ત્રિધ્વલોક કૃષ્ણરાજિ વર્ણન'	સૂ. ૪૦	કૃષ્ણરાજિઓમાં જીવ ઉત્પત્તિ.
પૃ. ૬૭૯	'ત્રિધ્વલોક તમસ્કાય વર્ણન'	સૂ. ૫૪	તમસ્કાયમાં જીવ ઉત્પત્તિ.

ચરણાનુયોગ :

ભાગ-૧	પૃ. ૪૪-૪૫	'ધર્મ પ્રજ્ઞાપના વર્ણન'	સૂ. ૫૯	ચારે ગતિઓના જીવોમાં ઉત્પત્તિ આદિનો કાલ.
ભાગ-૧	પૃ. ૧૪૯	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૪૬	પહેલું, તજજીવી- તત્તારીરી.
ભાગ-૧	પૃ. ૧૫૩	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૪૭	બીજું પંચમહાભૂત જીવી.
ભાગ-૧	પૃ. ૧૫૫	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૪૮	ત્રીજું ઈશ્વરકારણિક જીવી.
ભાગ-૧	પૃ. ૧૫૭	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૪૯	ચોથું નિયતવાદી જીવી.
ભાગ-૧	પૃ. ૧૬૦	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૫૨	એકાત્મવાદ.



## ચરણાનુયોગ

ભાગ-૧	પૃ. ૧૬૧	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૫૩	આત્મવાદ.
ભાગ-૧	પૃ. ૧૬૧	'દર્શનાચાર વર્ણન'	સૂ. ૨૫૬	પંચસ્કંધવાદ.
ભાગ-૧	પૃ. ૨૦૭	'ચારિત્રાચાર વર્ણન'	સૂ. ૩૦૫	જીવના કંપન વગેરે માટે મંડિતપુત્રનાં પ્રશ્નોત્તરે
ભાગ-૧	પૃ. ૨૧૨	'ચારિત્રાચાર વર્ણન'	સૂ. ૩૦૭	પાપસ્થાનોથી જીવોની ગુરુતા.
ભાગ-૧	પૃ. ૨૧૨	'ચારિત્રાચાર વર્ણન'	સૂ. ૩૦૮	વિરતિસ્થાનોથી જીવોની લઘુતા.
ભાગ-૧	પૃ. ૨૨૫-૨૪૪	'ચારિત્રાચાર વર્ણન'	સૂ. ૩૨૫-૩૪૫	છ જીવનીકાયનું વર્ણન.
ભાગ-૧	પૃ. ૨૮૩-૨૮૫	'પ્રથમ મહાવ્રત વર્ણન'	સૂ. ૪૦૫-૪૧૩	આઠ સૂક્ષ્મ જીવ.
ભાગ-૧	પૃ. ૪૭	'ધર્મપ્રજ્ઞાપના વર્ણન'	સૂ. ૬૫	જીવ ધર્મ સ્થિત છે કે અધર્મ સ્થિત છે.

## દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૨૧	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૧૯	જીવ દ્રવ્યના ભેદ.
પૃ. ૩૮	'પર્યાય વર્ણન'	સૂ. ૪	જીવ પર્યાયના પરિણામ.
પૃ. ૯૦	'પરિણામ વર્ણન'	સૂ. ૧	જીવ પરિણામ.
પૃ. ૧૧	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૬	જીવના લક્ષણ.
પૃ. ૨૩	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૨૫	જીવ પ્રદેશના અસંખ્યેત્વનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૨૫	'દ્રવ્ય વર્ણન'	સૂ. ૨૮	જીવ આદિના અલ્પબહુત્વનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૨૭	'અસ્તિકાય વર્ણન'	સૂ. ૨	જીવાસ્તિકાયની પ્રવૃત્તિ.
પૃ. ૨૯	'અસ્તિકાય વર્ણન'	સૂ. ૩	જીવાસ્તિકાયના પર્યાયવાચી.
પૃ. ૩૨	'અસ્તિકાય વર્ણન'	સૂ. ૧૦	જીવાસ્તિકાયના મધ્યપ્રદેશોનું અવગાહન.
પૃ. ૫૨૪	'ભાષા વર્ણન'	સૂ. ૧૫	જીવો દ્વારા સ્થિત ભાષા દ્રવ્યોના પ્રહણનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૮૯૮	'ક્રિયા વર્ણન'	સૂ. ૩	જીવોમાં સક્રિયત્વ - અક્રિયત્વનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૮૨૫	'ક્રિયા વર્ણન'	સૂ. ૪૧	હાથી અને કુંઘુઓના જીવની સરખી અપ્રત્યાખ્યાન ક્રિયા.
પૃ. ૧૧૦૫	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૩૬	જીવ દ્વારા પાપ કર્મોનું બંધ.
પૃ. ૧૨૧૦	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૬૮	તુંબડાના દષ્ટાંત દ્વારા જીવોના ગુરુત્વલઘુત્વના પ્રરુપણ.
પૃ. ૧૨૧૬	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૭૭	અકર્મ જીવની ઉર્ધ્વ ગતિ થવાના હેતુઓનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૧૨૨૫	'વેદના વર્ણન'	સૂ. ૭	એકેન્દ્રિય જીવોમાં વેદનાનુભવનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૧૫૬૧	'ગર્ભ વર્ણન'	સૂ. ૨૩	જીવોનો નિર્વાણ માર્ગ.
પૃ. ૨૬૩	'પ્રથમાપ્રથમ વર્ણન'	સૂ. ૨	જીવના ચોવીસ દંડકો અને સિદ્ધોમાં જીવ દ્વાર દ્વારા પ્રથમાપ્રથમત્વ.
પૃ. ૩૭૭	'આહાર વર્ણન'	સૂ. ૨૬	જીવ આહારકે અનાહારક.
પૃ. ૪૪૪	'આહાર વર્ણન'	સૂ. ૨	જીવ દ્વારા વિકુર્વણાના અસામર્થ્યનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૧૨૩૩	'વેદના વર્ણન'	સૂ. ૨૦	સર્વ જીવોના મુખ-દુઃખને અણુમાત્ર પણ દેખાડવામાં અસામર્થ્યનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૧૨૮૫	'તિર્થચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૩૨	બધા પ્રાણીઓની ઉત્પલ આદિના રૂપમાં પૂર્વોત્પત્તિ.
પૃ. ૧૫૦૬	'વક્કં વર્ણન'	સૂ. ૭૪	બધા જીવોની માતાદિના રૂપમાં અનંતવાર પૂર્વોત્પત્તિ.
પૃ. ૧૬૭૬	'આત્મા વર્ણન'	સૂ. ૫	જીવો અને જીવાત્માઓમાં એકત્વનું પ્રરુપણ.
પૃ. ૧૭૦૮	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. ૨	જીવ ચરમ કે અચરમ.
પૃ. ૧૭૧૨	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. ૩	જીવ-જીવભાવની અપેક્ષાએ ચરમ કે અચરમ.

ગ્રન્થ

પૃષ્ઠાંક

અધ્યયન

સૂત્રાંક

વિષય

## ૯. સંજી અધ્યયન. (પૃ. ૩૬૫-૩૬૮)

દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૧૧૭	'જીવ વર્ણન'	સૂ. ૨૧ (૨)	સંજી આદિ જીવ.
પૃ. ૧૮૫	'જીવ વર્ણન'	સૂ. ૯૧(૪)	કાળાદેશની અપેક્ષાએ સંજી જીવ.
પૃ. ૨૬૪	'પ્રથમાપ્રથમત્વ વર્ણન'	સૂ. ૨ (૪)	ચૌવીસ દંડકમાં સંજી દ્વાર દ્વારા પ્રથમાપ્રથમત્વ.
પૃ. ૩૭૮	'આહાર વર્ણન'	સૂ. ૨૬ (૩)	સંજી આહારક કે અનાહારક.
પૃ. ૭૦૩	'જ્ઞાન વર્ણન'	સૂ. ૧૨૦ (૮)	સંજી - અસંજી જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની.
પૃ. ૧૨૮૨	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૩૬ (૨૪)	ઉત્પલ પત્ર આદિના જીવ સંજી કે અસંજી.
પૃ. ૧૪૭૫	'વક્કતિ વર્ણન'	સૂ. ૩૧	રત્નપ્રભાના નરકાવાસોમાં સંજી- અસંજીની ઉત્પત્તિ અને ઉદ્ધવર્તન.
પૃ. ૧૫૭૮	'યુગ્મ વર્ણન'	સૂ. ૨૨ (૨૪)	કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિય અસંજી.
પૃ. ૧૧૩૬	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૭૯ (૪)	સંજી - અસંજીની અપેક્ષાએ આઠ કર્મોનો બંધ.
પૃ. ૧૭૧૩	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. ૩ (૪)	સંજી આદિ જીવ ચરમ કે અચરમ.

## ૧૦. યોનિ અધ્યયન (પૃ. ૩૬૯-૩૭૮)

ધર્મકથાનુયોગ :

ભાગ-૨

પૃષ્ઠ-૬

પૃ. ૯૩

'મૃગાપુત્ર વર્ણન'

સૂ. ૨૦૨

સાગ્રાહાર લાખ યોનિ પ્રમુખ કુલ કોટિ જલચર પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોની.

દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૨૦૦

'જીવ વર્ણન'

સૂ. ૯૯

નૈરચિક આદિ જીવોની યોનિ.

પૃ. ૧૧૫૯

'કર્મ વર્ણન'

સૂ. ૧૧૧

યોનિસાપેક્ષ આયુ બંધનું પ્રરુપણ.

## ૧૧. સંજા અધ્યયન. (પૃ. ૩૭૯-૩૮૩)

ચરજ્ઞાનુયોગ :

ભાગ-૨

પૃ. ૮૮

'પ્રતિકમણ વર્ણન'

સૂ. ૨૩૧

ચાર સંજા.

દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૮૧૩

'સંયત વર્ણન'

સૂ. ૬

પુલાક આદિ સંજોપયુક્ત કે અસંજોપયુક્ત.

પૃ. ૮૩૫

'સંયત વર્ણન'

સૂ. ૭

સામાયિક સંયત આદિ સંજોપયુક્ત કે અસંજોપયુક્ત.

પૃ. ૧૨૮૨

'તિર્યચગતિ વર્ણન'

સૂ. ૩૬ (૧૬)

ઉત્પલ પત્રમાં આહાર સંજા આદિ.

પૃ. ૧૫૭૮

'યુગ્મ વર્ણન'

સૂ. ૨૨ (૨૦)

કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિય આહાર આદિ ચાર સંજાઓથી યુક્ત.

પૃ. ૧૧૦૭

'કર્મ વર્ણન'

સૂ. ૩૬

આહાર સંજોપયુક્ત આદિ દ્વારા પાપકર્મોનો બંધ.

પૃ. ૧૧૭૨

'કર્મ વર્ણન'

સૂ. ૧૨૯

ક્રિયાવાદી આદિ જીવો દ્વારા આયુબંધનું પ્રરુપણ.

પૃ. ૧૬૭૭

'આત્મા વર્ણન'

સૂ. ૫

આહાર સંજા આદિમાં જીવ અને જીવાત્મા.

પૃ. ૧૭૭૭

'પુદ્ગલ વર્ણન'

સૂ. ૨૧

આહાર સંજા આદિમાં વર્ણાદિનો અભાવ.

પૃ. ૧૬૦૪

'ગમ્મા વર્ણન'

સૂ. ૩ (૧૧)

નૈરચિકોમાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચયોનિકોમાં ચાર સંજાઓ.

પૃ. ૧૪૭૫

'વક્કતિ વર્ણન'

સૂ. ૩૧

રત્નપ્રભાના નરકાવાસોમાં આહાર સંજોપયુક્ત જીવોની ઉત્પત્તિ અને ઉદ્ધવર્તન.



ग्रन्थ	पृष्ठांक	अध्ययन	सूत्रांक	विषय
द्रव्यानुयोग	पृ. १४७५	'वक्कति वर्णन'	सू. ३१	रत्नप्रभाना नरकावासोमां भय संशोपयुक्त ज्ञवोनी उत्पत्ति अने उद्भवर्तन.
	पृ. १४७५	'वक्कति वर्णन'	सू. ३१	रत्नप्रभाना नरकावासोमां मैथुन संशोपयुक्त ज्ञवोनी उत्पत्ति अने उद्भवर्तन.
	पृ. १४७५	'वक्कति वर्णन'	सू. ३१	रत्नप्रभाना नरकावासोमां परिग्रह संशोपयुक्त ज्ञवोनी उत्पत्ति अने उद्भवर्तन.

## १२. स्थिति अध्ययन. (पृ. ३८४-४७३)

### धर्मकथानुयोग :

#### नैरयिक स्थिति :

भाग-१	पं३-२	पृ. ८	'महाभल वर्णन'	सू. १५	नैरयिकोनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ८३	'मृगापुत्र वर्णन'	सू. २०२	रत्नप्रभा पृथ्वीनी उत्कृष्ट अेक सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ११८	'अलभसेन वर्णन'	सू. २५५	रत्नप्रभा पृथ्वीनी उत्कृष्ट अेक सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. १२७	'भृक्षपतिदत्त वर्णन'	सू. २७८	रत्नप्रभा पृथ्वीनी उत्कृष्ट अेक सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. १३३	'मंदीवर्धन वर्णन'	सू. २८८	रत्नप्रभा पृथ्वीनी उत्कृष्ट अेक सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ८३	'मृगापुत्र वर्णन'	सू. २०२	भीष्म पृथ्वीनी उत्कृष्ट त्रश सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ८३	'मृगापुत्र वर्णन'	सू. २०२	त्रीष्म पृथ्वीनी सात सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. १२०	'शकट वर्णन'	सू. २५१	योथी पृथ्वीनी उत्कृष्ट दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. १५	'आलादि वर्णन'	सू. २८	योथी पं३प्रभाना हेमाभ नरकमां नैरयिकोनी दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. १३५	'उभरदत्त वर्णन'	सू. २८८	छडी पृथ्वीनी उत्कृष्ट भावीस सागरोपमनी स्थिति.

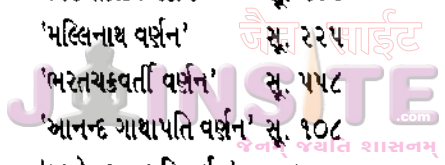
#### देव-देवी स्थिति :

भाग-१	पं३-२	पृ. २५	'कार्तिकेश्वर वर्णन'	सू. ५०	शक देवेन्द्र देवराजनी अे सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. २१	'महाभल वर्णन'	सू. ४५	देवताओनी दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. २८४	'मुद्गल परिप्राजक वर्णन'	सू. ५२३	देवलोकमां देवोनी स्थिति जयन्य दस उग्रर वर्ष, उत्कृष्ट तेत्रीस सागरोपम.
भाग-२	पं३-५	पृ. २५	'शुभली वर्णन'	सू. ४१	क्रिस्विषिक देवोनी तेर सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. २१	'महाभल वर्णन'	सू. ४५	महाभल देवनी दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. २८	'गंगदत्त वर्णन'	सू. ५५	गंगदत्त देवनी सत्तर सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ३५	'निषध वर्णन'	सू. ८७	ब्रह्मलोक कल्पदेवनी दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ३५	'निषध वर्णन'	सू. ८७	वीरंगद देवनी दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ३८	'निषध वर्णन'	सू. ८५	निषध देवनी तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ८७	'अंगति वर्णन'	सू. २१८	यंद्र देवनी अेक लाभ वर्ष अधिक पत्योपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ८८	'पूर्णाभद्र वर्णन'	सू. २२३	पूर्णाभद्र देवनी अे सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ८८	'माशिमद्र वर्णन'	सू. २२५	माशिमद्र देवनी अे सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ८८	'दत्तादि वर्णन'	सू. २२५	दत्तादि देवनी अे सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. १२७	'मौर्यपुत्रतामली वर्णन'	सू. २७५	ईशानेन्द्रनी कंईक अधिक अे सागरोपमनी स्थिति.



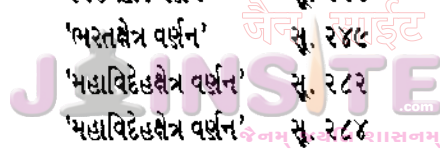


ग्रन्थ	पृष्ठांक	अध्ययन	सूत्रांक	विषय	
धर्मकथानुयोग :					
भाग-१	पं३-२	पृ. १८५	'भेषकुमार वर्णन'	सू. ३७५	भेषनामक देवनी तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. २०७	'जाली वर्णन'	सू. ३८७	जाली देवनी अत्रीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. २३०	'पद्म वर्णन'	सू. ४४३	पद्मदेवनी भे सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ३०२	'उदायनराजा वर्णन'	सू. ५४८	अभिरिदुमार देवनी भेक पत्योपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-२	पृ. ३१८	'जिनपाल वर्णन'	सू. ५५७	जिनपाल देवनी भे सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-३	पृ. ५४	'द्रोपदी वर्णन'	सू. १४५	द्रुपद देवनी दस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. ७१	'प्रदेशीराजा वर्णन'	सू. २८	सूर्याभदेवनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. ११८	'प्रदेशीराजा वर्णन'	सू. ५१	सूर्याभदेवनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. ७१	'प्रदेशीराजा वर्णन'	सू. २८	सूर्याभना भ्रामानिक देवनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ५८	'गोशालक वर्णन'	सू. १०५	सर्वानुभूति देवनी अठार सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ५८	'गोशालक वर्णन'	सू. १०७	सुनक्षत्रदेवनी आवीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ५८	'गोशालक वर्णन'	सू. १०८	गोशालक देवनी आवीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. २५	'जमाली वर्णन'	सू. ४१	किद्विषिक देवनी तेर सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. २७	'जमाली वर्णन'	सू. ४२	किद्विषिक देवनी तेर सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ७३	'गोशालक वर्णन'	सू. ११५	सुमंगल देवनी तेत्रीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-५	पृ. ५०	'विजयतस्कर वर्णन'	सू. १०३	धन्यदेवनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-९	पृ. ७८	'मल्लिनाथ वर्णन'	सू. २२५	जयंत विमानमां अत्रीस सागरोपमनी स्थिति.
भाग-१	पं३-९	पृ. २३२	'भरतयकवर्ती वर्णन'	सू. १५८	निधियोनी पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. १५८	'आनन्द गाथापति वर्णन'	सू. १०८	आनन्द गाथापतिनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. १७७	'कामदेव गाथापति वर्णन'	सू. १२८	कामदेवनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. १८७	'युधिनीपिता वर्णन'	सू. १४७	युधिनीपितानी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. १८८	'सुरादेव गाथापति वर्णन'	सू. १५५	सुरादेवनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २०८	'युल्लशतक गाथापति वर्णन'	सू. १८४	युल्लशतकनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २१८	'कुंडकौलिक गाथापति वर्णन'	सू. २०४	कुंडकौलिकनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २३८	'सददावपुत्र गाथापति वर्णन'	सू. २३१	सददावपुत्रनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २५०	'महाशतक गाथापति वर्णन'	सू. २५५	महाशतक गाथापतिनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २५५	'नंदिनीपिता गाथापति वर्णन'	सू. २५८	नंदिनी पितानी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २५०	'वेतिकापिता गाथापति वर्णन'	सू. २७८	वेतिकापितानी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २५४	'ऋषिभद्रपुत्र गाथापति वर्णन'	सू. २८४	ऋषिभद्र पुत्रादिनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २७५	'वरुण वर्णन'	सू. २८८	नागपौर वरुणनी चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-४	पृ. २८०	'महावीर वर्णन'	सू. ३०५	महावीरना श्रमणोपासकोनी शौधर्मकल्पमां चार पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-३	पृ. ८५	'काली वर्णन'	सू. २०७	कालीदेवीनी अदी पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-३	पृ. १०४	'भूता वर्णन'	सू. २३८	श्रीदेवीनी भेक पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-३	पृ. १००	'राजि वर्णन'	सू. २३०	शकनी अग्रमहिषीनी सात पत्योपमनी स्थिति.
भाग-२	पं३-३	पृ. १००	'राजि वर्णन'	सू. २३१	ईशाननी अग्रमहिषीनी नव पत्योपमनी स्थिति.





ગ્રન્થ	પૃષ્ઠાંક	અધ્યયન	સૂત્રાંક	વિષય
ગણિતાનુયોગ :				
મનુષ્યની સ્થિતિ :				
	પૃ. ૨૧૬	'ઉત્તરકુરુ વર્ણન'	સૂ. ૩૧૯	ઉત્તરકુરુના મનુષ્યોની કાય સ્થિતિ જયન્મ કંઈક ઓછી ત્રણ પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ ત્રણ પલ્યોપમ.
દેવ-દેવીની સ્થિતિ :				
	પૃ. ૨૮૬	'કૂટ વર્ણન'	સૂ. ૪૬૯	કુટાધિપ દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૩૧૧	'મહાદ્રહ વર્ણન'	સૂ. ૫૪૧	નીલવંત આદિ દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૩૪૨	'લવાણ સમુદ્ર વર્ણન'	સૂ. ૬૪૦	કાળઆદિની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૩૬૯	'ધાતકીપંડ વર્ણન'	સૂ. ૭૩૬	સુદર્શન અને પ્રિયદર્શન દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૩૮૯	'સમયક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૭૯૫	અનાધૃત આદિ દસ દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૪૦૨	'નંદિશ્વરદ્વીપ વર્ણન'	સૂ. ૮૪૧	દેવ, અસુર, નાગ અને સુવર્ણ દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૪૧૩	'કુંડલવરાદિ દ્વીપ વર્ણન'	સૂ. ૮૬૭-૮૭૨	કુંડલવર આદિ બાર દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૪૧૪	'કુંડલવરાદિ દ્વીપ વર્ણન'	સૂ. ૮૭૭-૮૮૦	રુચકવર આદિ આઠ દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૪૧૪-૪૧૫	'કુંડલવરાદિ દ્વીપ વર્ણન'	સૂ. ૮૮૧-૮૮૭	હારભદ્ર આદિ બાર દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૪૧૫	'કુંડલવરાદિ દ્વીપ વર્ણન'	સૂ. ૮૮૯	દેવભદ્ર અને દેવમહાભદ્ર આદિ દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૮૯	'વિજયદ્વાર વર્ણન'	સૂ. ૨૨૪	વિજયદેવના સામાનિક દેવોની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૮૯	'વિજયદ્વાર વર્ણન'	સૂ. ૨૨૩	વિજયદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૯૬	'ભરતક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૪૯	ભરતદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૦૪	'મહાવિદેહક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૮૨	કચ્છદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૦૫	'મહાવિદેહક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૮૪	મહાકચ્છદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૦૫	'મહાવિદેહક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૮૫	કચ્છગાવતી દેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૦૫	'મહાવિદેહક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૮૭	મંગલાવતી વિજયદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૦૬	'મહાવિદેહક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૮૮	પુષ્પકલાવર્ત વિજયદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૦૬	'મહાવિદેહક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૮૯	પુષ્કલાવતી દેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૦	'ક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૨૯૮	હેમવતદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૧	'ક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૩૦૦	હેરણ્યવત દેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૨	'ક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૩૦૬	હરિવર્ષ દેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૩	'ક્ષેત્ર વર્ણન'	સૂ. ૩૦૮	રમ્યકૃવર્ષ દેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૪	'દેવકુરુ વર્ણન'	સૂ. ૩૧૩	દેવકુરુદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૫	'દેવકુરુ વર્ણન'	સૂ. ૩૧૫	વેણુદેવ ગરુડ અને અનાધૃતદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૧૬	'ઉત્તરકુરુ વર્ણન'	સૂ. ૩૨૧	ઉત્તરકુરુદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૨૯	'પર્વત વર્ણન'	સૂ. ૩૩૯	મહાહિમવાનુ દેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૩૦	'પર્વત વર્ણન'	સૂ. ૩૪૧	નિષપદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૩૧	'પર્વત વર્ણન'	સૂ. ૩૪૩	નીલવંતદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૩૨	'પર્વત વર્ણન'	સૂ. ૩૪૫	કૃમિદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૩૨	'પર્વત વર્ણન'	સૂ. ૩૪૭	શિખરીદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.
	પૃ. ૨૩૬	'મંદરપર્વત વર્ણન'	સૂ. ૩૫૧	મંદરદેવની એક પલ્યોપમની સ્થિતિ.





ग्रन्थ	पृष्ठांक	अध्ययन	सूत्रांक	विषय
गण्डिमानुयोग :				
	पृ. २५१	'दीर्घवैताद्वय पर्वत वर्णन'	सू. ३८४	क्रान्तकदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २५३	'दीर्घवैताद्वय पर्वत वर्णन'	सू. ४००	दीर्घवैताद्वय गिरीकुमार देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २५५	'वृत्तवैताद्वय वर्णन'	सू. ४०३	शब्दापाती देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २५६	'वृत्तवैताद्वय वर्णन'	सू. ४०४	अरुणदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २५७	'वृत्तवैताद्वय वर्णन'	सू. ४०६	प्रभासदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६४	'वक्षस्कार पर्वत वर्णन'	सू. ४१६	मात्यवंतदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६५	'वक्षस्कार पर्वत वर्णन'	सू. ४१८	चित्रकूटदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६५	'वक्षस्कार पर्वत वर्णन'	सू. ४२०	पद्मकूटदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६६	'वक्षस्कार पर्वत वर्णन'	सू. ४२२	नलिनकूटदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६६	'वक्षस्कार पर्वत वर्णन'	सू. ४२४	अेक शैलदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६७	'वक्षस्कारपर्वत वर्णन'	सू. ४२६	सोमनस देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६७	'वक्षस्कारपर्वत वर्णन'	सू. ४२८	विद्युत्प्रभदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २६८	'वक्षस्कारपर्वत वर्णन'	सू. ४३०	गंधमादन देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २७३	'कूट वर्णन'	सू. ४३५	शुद्रहिमवानुकूट देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २७७	'कूट वर्णन'	सू. ४५०	पद्मकूटदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २८५	'कूट वर्णन'	सू. ५६७	दक्षिणाध्ददेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २८४	'जुहा वर्णन'	सू. ४८३	कृतमालक देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. २८४	'जुहा वर्णन'	सू. ४८३	नृत्यमालक देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३१३	'महाद्रस वर्णन'	सू. ५४४	नीलवंत द्रसकुमार देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३४७	'लवणसमुद्र वर्णन'	सू. ६५३	गोस्तूपदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३५६	'लवणसमुद्र वर्णन'	सू. ६८७	लवणाधिपति सुस्थित देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३७४	'पुष्करवर्दीप वर्णन'	सू. ७५१	पद्म अने पुंडरिक देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८१	'अढाईदीप वर्णन'	सू. ७७४	साती अने प्रभास देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८१	'अढाईदीप वर्णन'	सू. ७७४	अरुण अने पद्मदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८३	'अढाईदीप वर्णन'	सू. ७७८	कृतमालक अने नृत्यमालक देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८१	'पुष्करोद समुद्रवर्णन'	सू. ८०२	श्रीधर अने श्रीप्रभ देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८२	'वरुणवर्दीप वर्णन'	सू. ८०६	वरुण अने वरुणप्रभ देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८३	'वरुणोद समुद्रवर्णन'	सू. ८०८	वारुणि अने वारुणकंता देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८४	'श्रीरवर्दीप वर्णन'	सू. ८१२	पुंडरिक अने पुष्पदंतदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८५	'श्रीरोदसमुद्र वर्णन'	सू. ८१५	विमल अने विमलप्रभ देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८६	'धृतवर्दीप वर्णन'	सू. ८१८	कनक अने कनकप्रभ देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८७	'धृतोदसमुद्र वर्णन'	सू. ८३१	कान्त अने सुकान्तदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८८	'श्रोतवर्दीप वर्णन'	सू. ८३४	सुप्रभ अने महाप्रभदेवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४००	'श्रोतोद समुद्र वर्णन'	सू. ८३७	पूर्णाभद्र अने मणिभद्र देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४०६	'नंदीश्वरदीप वर्णन'	सू. ८४६	कैलाश अने हरिवाहन देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४०८	'नंदीश्वरोद समुद्र वर्णन'	सू. ८५३	सुभन अने सोमनसभद्र देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१०	'अरुणादिदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८५८	सुभद्र अने सुभनभद्र देवनी अेक पत्योपमनी स्थिति.







ग्रन्थ	पृष्ठांक	अध्ययन	सूत्रांक	विषय
गणितानुयोग :				
	पृ. ४११	'अरुणवरीदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८६२	अरुणवरीदीप अने अरुणवरीमहादीप देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१२	'अरुणवरीदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८६४	अरुणवरी अने अरुणवरीमहादीप देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१४	'कुंडरवरीदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८७४	सर्वार्थ अने मनोरमा देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१४	'कुंडरवरीदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८७५	सुमन अने सोमनस देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१५	'कुंडरवरीदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८८०	देवदर अने देवमहादीप नामक देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१५	'कुंडरवरीदीप समुद्र वर्णन'	सू. ८८१	स्वयंबूरमहादीप अने स्वयंबूरमहा महादीप देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ४१६	'स्वयंबूरमहा समुद्र वर्णन'	सू. ८८४	स्वयंबूरमहादीप अने स्वयंबूरमहा महादीप देवनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३०४	'महाद्रव वर्णन'	सू. ५२१	जंबुद्वीपना छ द्रव देवीआंनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३०४	'महाद्रव वर्णन'	सू. ५२२	मंदर पर्वतना दक्षिण अने उत्तर दिशांनी द्रव देवीआंनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३०४	'महाद्रव वर्णन'	सू. ५२३	बे द्रवोनी देवीआंनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३४३	'लवणसमुद्र वर्णन'	सू. ६४३	शुद्रपाताल कणशमां अर्ध पत्योपमनी स्थितिवाणी देवीआं.
	पृ. २९९	'द्वीप वर्णन'	सू. ५०५	गंगादेवीनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३०८	'द्रव वर्णन'	सू. ५२७	श्री देवीनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३०९	'द्रव वर्णन'	सू. ५३१	धृतिदेवीनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८५	'अदाईदीप वर्णन'	सू. ७८२	श्री देवी अने लक्ष्मी देवीनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
	पृ. ३८५	'अदाईदीप वर्णन'	सू. ७८२	धृति देवी अने कीर्ति देवीनी अंक पत्योपमनी स्थिति.
द्रव्यानुयोग :				
	पृ. ११८०	'कर्म वर्णन'	सू. १४४	कर्म प्रकृतिआंनी बंध स्थिति.
	पृ. ३९	'पर्याय वर्णन'	सू. ५	स्थितिनी अपेक्षाअे पर्यायोनु परिमाण.
	पृ. ४६-६५	'पर्याय वर्णन'	सू. ६	जवन्य उत्कृष्ट, अजवन्य अनुत्कृष्ट स्थितिवाणा नैरधिक. तिर्य्य, मनुष्य अने देवना पर्यायोनु परिमाण.
	पृ. २०१	'छव वर्णन'	सू. १०० (१)	कोधोपयुक्तादि तंगोमां स्थिति स्थान.
	पृ. २१९	'छव वर्णन'	सू. ११६-११७	संसादी छवोनी कायस्थिति.
	पृ. २७७	'योनि वर्णन'	सू. ८	शाणी आदि योनिआंनी संस्थिति.
	पृ. २७७	'योनि वर्णन'	सू. ९	कलमसूरादि योनिआंनी संस्थिति.
	पृ. २७८	'योनि वर्णन'	सू. १०	अणसी आदि योनिआंनी संस्थिति.
	पृ. ३८२	'आहार वर्णन'	सू. ३६	आहारक - अनाहारकनी काय स्थिति.
	पृ. ५९१	'ज्ञान वर्णन'	सू. ६	आभिनिबोधिक ज्ञाननी उत्कृष्टस्थिति.
	पृ. ८८१	'लेश्या वर्णन'	सू. ४३	लेश्याओनी जवन्य उत्कृष्ट स्थिति.
	पृ. ८८१	'लेश्या वर्णन'	सू. ४४	यार गतिआंनी अपेक्षाअे लेश्याओनी स्थिति.
	पृ. ८८२	'लेश्या वर्णन'	सू. ४५	सलेश्य, अलेश्य छवोनी कायस्थिति.





ગ્રન્થ	પૃષ્ઠાંક	અધ્યયન	સૂત્રાંક	વિષય
દ્રવ્યાનુયોગ :				
	પૃ. ૧૨૬૭	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૧ (૧૦)	એકેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૨૬૮	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૨	વિકલેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૨૬૯	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૩	પંચેન્દ્રિય જીવોની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૧૮૩	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૪૫ (૪)	કષાયની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૧૮૪	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૪૫ (૪)	વેદની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૧૮૬	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૪૫ (૬)	શરીરોની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૧૮૬	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૪૫ (૬)	સંહનનની સ્થિતિ.
	પૃ. ૭૧૩	'જ્ઞાન વર્ણન'	સૂ. ૧૭	જ્ઞાની-અજ્ઞાનીની કાય સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૨૮૪	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૩૬ (૨૯)	ઉત્પલ પત્રના જીવની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૩૮૦	'મનુષ્યગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૦૪	એકોરૂક દ્વીપના મનુષ્યોની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૫૬૬	'યુગ્મ વર્ણન'	સૂ. ૭	સ્થિતિની અપેક્ષાએ કૃતયુગ્માદિનું પ્રરૂપણ.
	પૃ. ૧૫૭૮	'યુગ્મ વર્ણન'	સૂ. ૨૨ (૨૬)	કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયની કાય સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૫૭૮	'યુગ્મ વર્ણન'	સૂ. ૨૨ (૨૯)	કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૭૦૯	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. (૨)	નૈરયિકાદિઓની સ્થિતિ ચરમ કે અચરમ.
	પૃ. ૧૬૦૪	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. ૩ (૧૯)	નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિઓની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૬૦૪	'ગમ્મા વર્ણન'	સૂ. ૩ (૧૭)	નૈરયિકોમાં ઉત્પન્ન થનાર અસંજી પંચેન્દ્રિય તિર્યચ યોનિઓની કાય સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૮૭૬	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૧૧૫	ઔદારિક શરીર પ્રયોગ બંધની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૮૮૦	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૧૨૦	વૈકિય શરીર પ્રયોગ બંધની સ્થિતિ.
	પૃ. ૧૧૮૬	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૧૪૫ (૬)	સંસ્થાનની સ્થિતિ.

### ૧૩. આહાર અધ્યયન. (પૃ. ૪૭૪-૫૩૮)

#### ચરણાનુયોગ :

ભાગ-૧	પૃ. ૫૩૩-૬૨૬	'એષણા સમિતિ વર્ણન'	સૂ. ૮૪૨ - ૧૦૬૧	આહાર સંબંધી વર્ણન.
ભાગ-૧	પૃ. ૬૨૬-૬૩૨	'એષણા સમિતિ વર્ણન'	સૂ. ૬૨-૬૯	પાણી સંબંધી વર્ણન.
ભાગ-૨	પૃ. ૬૬ - ૭૧	'સંયથી જીવન વર્ણન'	સૂ. ૧૮૦ - ૧૯૩	વર્ષાવાસ આહાર સમાચારી.
ભાગ-૨	પૃ. ૧૦૩	'સંયથી જીવન વર્ણન'	સૂ. ૨૫૭	આહાર પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ.
ભાગ-૨	પૃ. ૧૦૪	'સંયથી જીવન વર્ણન'	સૂ. ૨૬૨	ભક્ત પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ.

#### દ્રવ્યાનુયોગ :

	પૃ. ૧૧૩૮	'કર્મ વર્ણન'	સૂ. ૭૯ (૧૩)	આહારક - અનાહારકની અપેક્ષાએ આઠ કર્મોનો બંધ.
	પૃ. ૧૧૬	'જીવ વર્ણન'	સૂ. ૨૧ (૧૦)	આહારક - અનાહારક જીવ.
	પૃ. ૧૮૫	'જીવ વર્ણન'	સૂ. ૯૧	કાળાદેશની અપેક્ષાએ આહારક.
	પૃ. ૧૯૪	'જીવ વર્ણન'	સૂ. ૯૮ (૧)	ચોવીસ દંડકોમાં સમાન આહાર.
	પૃ. ૨૦૦	'જીવ વર્ણન'	સૂ. ૯૯	નૈરયિક આદિ જીવોનો આહાર.
	પૃ. ૨૬૩	'પ્રથમાપ્રથમ વર્ણન'	સૂ. ૨ (૨)	જીવ ચોવીસ દંડકોમાં આહાર દ્વારા પ્રથમા પ્રથમત્વ.
	પૃ. ૭૧૦	'જ્ઞાન વર્ણન'	સૂ. ૧૨૦ (૧૫)	આહારક- અનાહારક જીવ જ્ઞાની છે કે અજ્ઞાની.





ગ્રન્થ	પૃષ્ઠાંક	અધ્યયન	સૂત્રાંક	વિષય
દ્રવ્યાનુયોગ :				
	પૃ. ૭૨૧	'પ્રથમાપ્રથમ વર્ણન'	સૂ. ૧૨૮	આહાર પુદ્ગલોને જાણવા જોવા.
	પૃ. ૮૧૪	'સંયત વર્ણન'	સૂ. ૬ (૨૬)	પુલાક આદિ આહારક કે અનાહારક.
	પૃ. ૮૩૫	'સંયત વર્ણન'	સૂ. ૭ (૨૬)	સામાયિક સંયત આદિ આહારક કે અનાહારક.
	પૃ. ૮૫૮	'લેશ્યા વર્ણન'	સૂ. ૨૧ (૧)	સલેશી ચોવીસ દંડકોમાં બધા સમાન આહારવાળા નથી.
	પૃ. ૧૨૬૬	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૧ (૭)	એકેન્દ્રિય જીવોમાં આહાર.
	પૃ. ૧૨૮૨	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૩૬ (૧૬)	ઉત્પલપત્ર આદિના જીવ આહારક કે અનાહારક.
	પૃ. ૧૨૮૪	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૩૬ (૨૮)	ઉત્પલપત્ર આદિના જીવ ક્યા પદાર્થનો આહાર કરે છે.
	પૃ. ૧૨૬૮	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૨	વિકલેન્દ્રિય જીવોમાં આહાર.
	પૃ. ૧૨૬૯	'તિર્યચગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૩ (૨૬)	પંચેન્દ્રિય જીવોમાં આહાર.
	પૃ. ૧૩૭૫	'મનુષ્યગતિ વર્ણન'	સૂ. ૧૦૩	એકોરુક દ્વીપના મનુષ્યોનો આહાર.
	પૃ. ૧૫૭૮	'યુગ્મ વર્ણન'	સૂ. ૨૨ (૨૮)	કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિય આહારક કે અનાહારક.
	પૃ. ૧૫૭૮	'યુગ્મ વર્ણન'	સૂ. ૨૨ (૨૮)	કૃતયુગ્મ એકેન્દ્રિયનો આહાર.
	પૃ. ૧૬૮૯	'સમુદ્ઘાત વર્ણન'	સૂ. ૧૦ (૬)	આહારક સમુદ્ઘાતનું વર્ણન.
	પૃ. ૧૬૯૪	'સમુદ્ઘાત વર્ણન'	સૂ. ૧૨ (૬)	મારણાતિક સમુદ્ઘાતથી સમવહત જીવોમાં આહારાદિ.
	પૃ. ૧૭૧૦	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. ૨ (૬)	નૈરપિકાદિનો આહાર ચરમ કે અચરમ.
	પૃ. ૧૭૧૨	'ચરમાચરમ વર્ણન'	સૂ. ૩ (૨)	આહારક આદિ જીવ ચરમ કે અચરમ.
	પૃ. ૧૮૯૦	'પુદ્ગલ વર્ણન'	સૂ. ૧૨૯	ચોવીસ દંડકોમાં આહારક પુદ્ગલોના પરિણતાદિનું પ્રરુપણ.

## ૧૪. શરીર અધ્યયન. (પૃ. ૫૩૯-૬૦૪)

જૈનમ્ જયતિ શાસનમ્

### ધર્મકથાનુયોગ :

ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૩૯	'ઋષભદેવ વર્ણન'	સૂ. ૧૨૫	ભ. ઋષભનું વજ્ર - ઋષભનારાય સંહનન, સંસ્થાન, અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૧૬૧	'તીર્થકર સામાન્ય વર્ણન'	સૂ. ૪૩૩	તીર્થકરોની અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૨૫૦	'ચકવર્તી વર્ણન'	સૂ. ૬૦૪	ભરત, સાગર, બાહુબલી, બ્રાહ્મી, સુંદરીની અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૨૫૬	'બલદેવ-વાસુદેવ વર્ણન'	સૂ. ૬૨૮	નંદન બળદેવની અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૨૫૬	'બલદેવ-વાસુદેવ વર્ણન'	સૂ. ૬૨૯	રામ-બળદેવની અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૨૫૬	'બલદેવ-વાસુદેવ વર્ણન'	સૂ. ૬૩૨	ત્રિપૃષ્ઠ વાસુદેવની અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૨૫૬	'બલદેવ-વાસુદેવ વર્ણન'	સૂ. ૬૩૫	પુરુષોત્તમ વાસુદેવની અવગાહના.
ભાગ-૧	ખંડ-૧	પૃ. ૨૫૭	'બલદેવ-વાસુદેવ વર્ણન'	સૂ. ૬૩૮	દત્ત વાસુદેવની અવગાહના.

### ગણિતાનુયોગ :

પૃ. ૨૧૫ 'ઉત્તરકુરુ વર્ણન' સૂ. ૩૧૯ ઉત્તરકુરુના મનુષ્યોની અવગાહના છ હજાર ધનુષની.

### ચરણાનુયોગ :

ભાગ-૨	પૃ. ૧૦૪	'સંયમી જીવન વર્ણન'	સૂ. ૨૬૦	શરીર પ્રત્યાખ્યાનનું ફળ.
ભાગ-૨	પૃ. ૨૦૬	'સંઘવ્યવસ્થા વર્ણન'	સૂ. ૪૩૧	શરીર સંપદાના ચાર પ્રકાર.
ભાગ-૧	પૃ. ૨૪૦	'ચારિત્રાચાર વર્ણન'	સૂ. ૩૪૦	વનસ્પતિ શરીર અને મનુષ્ય શરીરની સમાનતા.

### દ્રવ્યાનુયોગ :

પૃ. ૧૦૯ 'જીવ વર્ણન' સૂ. ૧૧ ઓદન આદિ જીવોના શરીર.



ग्रन्थ  
द्रव्यानुयोग :

पृष्ठांक	अध्ययन	सूत्रांक	विषय
पृ. १०८	'ज्व वर्णन'	सू. १२	बोह आदि ज्वोना शरीर.
पृ. ११०	'ज्व वर्णन'	सू. १३	अस्थि यर्म आदि ज्वोना शरीर.
पृ. ११०	'ज्व वर्णन'	सू. १४	अंगार आदि ज्वोना शरीर.
पृ. ११६	'ज्व वर्णन'	सू. २१ (१६)	सशरीरी-अशरीरी आदि ज्व.
पृ. ११८	'ज्व वर्णन'	सू. २१(५)	औद्यारिक शरीरी आदि ज्व.
पृ. १८०	'ज्व वर्णन'	सू. ८५	शरीर निष्पन्न करनार ज्वोमां अधिकरणी-अधिकरण.
पृ. १८७	'ज्व वर्णन'	सू. ८१ (१३)	काण्ठादेशनी अपेक्षाये शरीर.
पृ. १८४	'ज्व वर्णन'	सू. ८८ (१)	योवीस दंडकोमां समान शरीर.
पृ. ५४८	'प्रयोग वर्णन'	सू. २	औद्यारिक आदि शरीर काय प्रयोगनु वर्णन.
पृ. २०३	'ज्व वर्णन'	सू. १०० (३)	क्रोधोपयुक्तादि भंगोनु शरीर.
पृ. २६८	'प्रथमाप्रथम वर्णन'	सू. २ (१३)	योवीस दंडकोमां शरीर द्वार द्वारा प्रथमा प्रथमत्व.
पृ. ३८२	'आहार वर्णन'	सू. २६ (१२)	सशरीरी आदि आहारक के अनाहारक.
पृ. ८०२	'संयत वर्णन'	सू. ६ (१०)	पुलाक आदिना शरीर.
पृ. ७८३	'ज्ञान वर्णन'	सू. १८८	शायक शरीर आदि.
पृ. ८२३	'संयत वर्णन'	सू. ७ (१०)	सामायिक संयत आदिमां शरीर.
पृ. ८२६	'क्रिया वर्णन'	सू. ४२	शरीरना रचनाकाणमां क्रियाओनुं प्ररुपण.
पृ. ८५८	'वेश्या वर्णन'	सू. २१	सलेश्य योवीस दंडकोमां समान शरीरवाणा नशी.
पृ. ८२३	'क्रिया वर्णन'	सू. ३८	ज्व योवीस दंडकोमां पांय शरीरोनी अपेक्षाये क्रियाओनुं प्ररुपण.
पृ. १२६५	'तिर्ययगति वर्णन'	सू. ११	अकेन्द्रिय ज्वोमां शरीर.
पृ. १२६८	'तिर्ययगति वर्णन'	सू. १२	विकलेन्द्रिय ज्वोमां शरीर.
पृ. १२६८	'तिर्ययगति वर्णन'	सू. १३	पंचेन्द्रिय ज्वोमां शरीर.
पृ. १२७१	'तिर्ययगति वर्णन'	सू. १८	पृथ्वी शरीरनी विशाणतानुं प्ररुपण.
पृ. १५४४	'गर्भ वर्णन'	सू. ६	गर्भमां उत्पन्न सशरीर उत्पत्तिनुं प्ररुपण.
पृ. १५४६	'गर्भ वर्णन'	सू. १३	ज्वना शरीरमां माता-पिताना अंगोनुं प्ररुपण.
पृ. १५६१	'गर्भ वर्णन'	सू. २३	अंतिम शरीरवाणोना मरण प्ररुपण.
पृ. १५७८	'युग्म वर्णन'	सू. २२ (१४)	कृतयुग्म अकेन्द्रियना शरीर केटला वर्ण, गंध, रस, स्पर्शवाणा.
पृ. १६७६	'आत्म वर्णन'	सू. ४ (४)	शरीरनां अेक भाग अने समस्त भागोधी सांभणवुं, ज्ञेवुं, सुंधवुं, आस्वाद लेवो, स्पर्शनो अनुभव अने अवभास (प्रकाश थवो) आदि.
पृ. १६७७	'आत्म वर्णन'	सू. ५	औद्यारिक शरीर आदिमां ज्व अने ज्वात्मा.
पृ. १७१४	'थरमाथरम वर्णन'	सू. ३ (१३)	सशरीरी - अशरीरी औद्यारिक आदि थरम के अथरम.
पृ. १७७७	'पुद्गल वर्णन'	सू. २२	औद्यारिक आदि शरीरोमां वर्णादि.
पृ. १८७६	'पुद्गल वर्णन'	सू. ११५	औद्यारिक शरीर प्रयोग भंधनुं प्ररुपण.
पृ. १८७८	'पुद्गल वर्णन'	सू. ११८	वैक्य शरीर प्रयोग भंधनुं प्ररुपण.
पृ. १८८३	'पुद्गल वर्णन'	सू. १२४	आहारक शरीर प्रयोग भंधनुं प्ररुपण.



ग्रन्थ	पृष्ठांक	अध्ययन	सूत्रांक	विषय
द्रव्यानुयोग :	पृ. १८८४	'पुद्गल वर्णन'	सू. १२५	तैजस् शरीर प्रयोग बंधनु प्ररुपण.
	पृ. १८८५	'पुद्गल वर्णन'	सू. १२६	कार्मेण शरीर प्रयोग बंधनु प्ररुपण.
	पृ. १८८८	'पुद्गल वर्णन'	सू. १२७	पांच शरीरोना परस्पर बंधक- अभंधकनु प्ररुपण.
	पृ. १८८०	'पुद्गल वर्णन'	सू. १२८	पांच शरीरोना बंधक-अबंधकोनो अल्पबहुत्व.
	पृ. १६७८	'आत्मा वर्णन'	सू. ८	शरीरने छोडीने आत्मनिर्वाणना द्विविधित्वनु प्ररुपण.
	पृ. १६८४	'समुद्घात वर्णन'	सू. ११ (६)	आहारक शरीरधी आहारक समुद्घातनु वर्णन.
अवगालना :	पृ. ४८४	'ईन्द्रिय वर्णन'	सू. १७	ईन्द्रियोनी अवगालना.
	पृ. १२७२	'तिर्ययगति वर्णन'	सू. १८	पृथ्वीकाधिकनी शरीरावगालनानु प्ररुपण.
	पृ. १२७८	'तिर्ययगति वर्णन'	सू. ३६ (४)	उत्पल पत्र आदि ज्वोना शरीरोनी अवगालना.
	पृ. १३८१	'मनुष्यगति वर्णन'	सू. १०७	क्षेत्रकाणनी अपेक्षाअे मनुष्योनी अवगालना.
	पृ. १५७७	'युग्म वर्णन'	सू. २२ (४)	कृतयुग्म अेकेन्द्रिय शरीरनी अवगालना.
	पृ. १५८४	'युग्म वर्णन'	सू. २७	सोण बेईन्द्रिय मडायुग्मोनी शरीरावगालना.
	पृ. ३८-४५	'पर्याय वर्णन'	सू. ५	अवगालनानी अपेक्षाअे पर्यायोनु परिमाण.
	पृ. ४६-६५	'पर्याय वर्णन'	सू. ६	जघन्य उत्कृष्ट अने अजघन्य अनुत्कृष्ट अवगालना- वाणानैरयिक, तिर्यय, मनुष्यअनेदेवना पर्यायोनु परिमाण.
	पृ. १२३	'ज्व वर्णन'	सू. २७	सिद्धोनी अवगालना.
	पृ. १२५	'ज्व वर्णन'	सू. ३१	सिद्ध थतां ज्वोनी अवगालना.
	पृ. २०२	'ज्व वर्णन'	सू. १०० (२)	कोधोपयुक्तादि भंगोनु अवगालना स्थान.
	पृ. ६८३	'ज्ञान वर्णन'	सू. ११७	अश्रुत्वा अवधिज्ञानीनी अवगालना.
	पृ. १६०३	'गम्भा वर्णन'	सू. ३ (४)	नैरयिकोमां उत्पन्न धनार असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यय- योनिओनी अवगालना.
	संस्थान :	पृ. १२५	'ज्व वर्णन'	सू. ३१
पृ. २०४		'ज्व वर्णन'	सू. १०० (५)	कोधोपयुक्तादि भंगोना संस्थान.
पृ. ६८३		'ज्ञान वर्णन'	सू. ११७	अश्रुत्वा, श्रुत्वा अवधिज्ञानीमां अेक संस्थान.
पृ. ४८१		'ईन्द्रिय वर्णन'	सू. १६	योवीस दंडकवाणा ईन्द्रियोना संस्थानादिकनां छ दारोनु प्ररुपण
पृ. ६७४		'ज्ञान वर्णन'	सू. ८४	अवधिज्ञानना संस्थाननु प्ररुपण.
पृ. १६०३	'गम्भा वर्णन'	सू. ३ (४)	नैरयिकोमां उत्पन्न धनार असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यय- योनिओनु संस्थान.	
संछनन :	पृ. १२५	'ज्व वर्णन'	सू. २१	सिद्ध धनार ज्वोना संछनन.
	पृ. २०३	'ज्व वर्णन'	सू. १०० (४)	कोधोपयुक्तादि भंगोना संछनन.
	पृ. ६८३	'ज्ञान वर्णन'	सू. ११७	अश्रुत्वा अवधिज्ञानमां अेक संछनन.
	पृ. ६८३	'ज्ञान वर्णन'	सू. ११७	श्रुत्वा अवधिज्ञानमां अेक संछनन.
	पृ. १६०३	'गम्भा वर्णन'	सू. ३ (३)	नैरयिकोमां उत्पन्न धनार असंज्ञी पंचेन्द्रिय तिर्यययोनिओनु संछनन.



## परिशिष्ट - २

### संकलनमां प्रयुक्त आगमोना स्थल निर्देश (आगमोना क्मथी अध्ययन, उद्देशक, सूत्रांक क्मभाक्ष करेल छे.)

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
	<b>द्रव्यानुयोग (प्रारम्भिक) (पृ. १-५)</b>		
	<b>सूत्रकृतांग सूत्र</b>		
३	शु. २ अ. ५ गा. १३	३४	टि. श. २५ उ. ३ सु. १२०
	<b>ठाणांग सूत्र</b>	८	टि. श. २५ उ. ४ सु. ८
३	अ. १० मु. ७२६	१६-१७	श. २५ उ. ४ सु. ९-१६
	<b>औपपातिक सूत्र</b>	३४	टि. श. २५ उ. ४ सु. १७
१-५	मु. ५६	१७-१८	श. २५ उ. ४ सु. १८-२३
	<b>दशवैकालिक सूत्र</b>	१८	श. २५ उ. ४ सु. २४-२७
२-३	अ. ४ गा. ३४-४८		<b>जीवाभिगम सूत्र</b>
	<b>उत्तराध्ययन सूत्र</b>	८	टि. पडि. १ सु. २
२	अ. २० गा. १	२९	टि. पडि. १ सु. ४
२	अ. ३६ गा. १	३०	टि. पडि. १ सु. ५
३	अ. ३६ गा. ३		<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>
	<b>२. द्रव्य अध्ययन (पृ. ६-३४)</b>	८	टि. पद. १ सु. ३
	<b>ठाणांग सूत्र</b>	२९	टि. पद. १ सु. ५
८	अ. २ उ. १ मु. ६३	३२-३४	पद. ३ सु. २७०-२७३
३१	अ. ३ उ. २ मु. १७३	३४	पद. ३ सु. २७५
	<b>ममवायांग सूत्र</b>	३१-३२	पद. ३ सु. ३२८-३२९
८	टि. सु. १४९/१	२९	टि. पद. ५ सु. ५००
२९	टि. सु. १४९	३०	टि. पद. ५ सु. ५०२
	<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>	३०	पद. १५ सु. १०००-१००१
१५-१६	श. १ उ. ३ मु. ७ (१-५)	१५	पद. १८ सु. १३९५
३१	श. १ उ. ९ सु. ९		<b>उत्तराध्ययन सूत्र</b>
३१	श. १ उ. ९ सु. १६	१४	अ. २८ गा. ६
३१	श. ८ उ. १० सु. २९-३०	२९	अ. २८ गा. ८
१५	श. १२ उ. ५ सु. ३३-३५	१४	अ. २८ गा. ९-१२
१८-२४	श. १३ उ. ४ सु. २९-५१	२९	अ. ३६ गा. २
२४-२९	श. १३ उ. ४ सु. ५२-६३	२९	अ. ३६ गा. ४
८	श. २५ उ. २ सु. १	२९	अ. ३६ गा. ५-६
१८	श. २५ उ. २ सु. ७	३०	अ. ३६ गा. ७-९
		३०	अ. ३६ गा. १०
		२९	अ. ३६ गा. ४८ (१)
		८	टि. अ. ३६ गा. ४८

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
	<b>अनुयोगद्वार सूत्र</b>		
८-९	सु. १३२-१३४	४३	श.२५ उ.४ सु. २४६-२४९
९-१४	सु. २१६(१-१९)	४४	श.२५ उ.४ सु. २५०
८	सु. २१८		<b>४. पर्याय अध्ययन (पृ. ४८-११७)</b>
८ टि.	सु. २६९		<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>
१५	सु. २६९	५१	टि. श.२५ उ.५ सु. १
२९	सु. ३९९		<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>
२९ टि.	सु. ४००	५१-११७	पद.५ सु. ४३८-५५८
२९ टि.	सु. ४०१		<b>उत्तराध्ययन सूत्र</b>
३० टि.	सु. ४०२	५१	अ.२८ गा. १३
	<b>३. अस्तिकाय अध्ययन (पृ. ३५-४७)</b>		<b>अनुयोगद्वार सूत्र</b>
	<b>स्थानांग सूत्र</b>	५१	सु. २२५
४०	अ.४ उ.१ सु. २५२	८८	टि. सु. ४००-४०३
४६	अ.४ उ.३ सु. ३३३/१		<b>५. परिणाम अध्ययन (पृ. ११८-१२७)</b>
४३	अ.४ उ.३ सु. ३३४/१		<b>स्थानांग सूत्र</b>
४३ टि.	अ.५ उ.६ सु. ४४१	१२६ टि.	अ.१ सु. ३८
४३ टि.	अ.८ सु. ६२६	११९ टि.	अ.१० सु. ७१३/१
	<b>समवायांग सूत्र</b>	१२५ टि.	अ.१० सु. ७१३/२
३७ टि.	सम.५ सु. ८		<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>
	<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति (भगवती सूत्र)</b>	११९-१२७	पद.१३ सु. ९२५-९५७
४१	श.१ उ.९ सु. ७-८		<b>अनुयोगद्वार सूत्र</b>
४१	श.१ उ.९ सु. १५	१२६ टि.	सु. २२४
३७	श.२ उ.१० सु. १		<b>६. जीवाजीव अध्ययन (पृ. १२८-१३३)</b>
४१-४३	श.२ उ.१० सु. २-६		<b>स्थानांग सूत्र</b>
४४-४५	श.२ उ.१० सु. ७-८	१२९	अ.२ उ.४ सु. १०६(१)
४०	श.२ उ.१० सु. १३	१३०	अ.२ उ.४ सु. १०६(२)
३७ टि.	श.७ उ.१० सु. १-८	१३०-१३१	अ.२ उ.४ सु. १०६(३)
४० टि.	श.७ उ.१० सु. ८		<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>
४७ टि.	श.७ उ.१० सु. ९	१३२	श.१ उ.६ सु. १४-१६
४५-४६	श.८ उ.१० सु. २३-२८	१३२-१३३	श.१ उ.६ सु. २६
४३ टि.	श.१२ उ.५ सु. २६	१३१-१३२	श.१८ उ.४ सु. २
३७-३८	श.१३ उ.४ सु. २४-२८		<b>७. जीव अध्ययन (पृ. १३४-३५४)</b>
४७	श.१३ उ.४ सु. ६६		<b>आचारांग सूत्र</b>
४० टि.	श.२० उ.२ सु. २(ख)	१४२	श्रु.१ अ.१ सु. १-३
३८-४०	श.२० उ.२ सु. ४-८		





पृष्ठांक	स्थल निर्देश			पृष्ठांक	स्थल निर्देश				
१६०	टि.		मु. १४९	२३८	श.६	उ.४	मु. २१		
२३२	टि.		मु. १४९(१-२)	२३८-२३९	श.६	उ.४	मु. २२-२३		
<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>				२३९	श.६	उ.४	मु. २४		
२४०-२४१	श.१	उ.१	मु. ७-८	२३३	श.६	उ.१०	मु. २-५		
२६३	टि.	श.१	उ.२	मु. ५/१	२३३	श.६	उ.१०	मु. ६-८	
२६३	टि.	श.१	उ.२	मु. ५/२	२८७	श.६	उ.१०	मु. ९-१०	
२६४	टि.	श.१	उ.२	मु. ५/३	२३४-२३५	श.७	उ.२	मु. ९-१६	
२६४	टि.	श.१	उ.२	मु. ५/४	२३५-२३६	श.७	उ.२	मु. १७-२७	
२६५	टि.	श.१	उ.२	मु. ५/५	२३३-२३४	श.७	उ.२	मु. २९-३५	
२६५	टि.	श.१	उ.२	मु. ५/६	२४६	श.७	उ.२	मु. ३६-३८	
२६७	टि.	श.१	उ.२	मु. ६	२४६-२४७	श.७	उ.३	मु. २३-२४	
२६६	टि.	श.१	उ.१	मु. ५(७)	१७४	टि.	श.७	उ.४	मु. ०
२६७	टि.	श.१	उ.२	मु. ७	२३२	टि.	श.७	उ.४	मु. ०
२६७	टि.	श.१	उ.२	मु. ८	२५५-२५६	श.७	उ.७	मु. १३-१९	
२६८	टि.	श.१	उ.२	मु. ९	१४५-१४६	श.७	उ.८	मु. ०	
२७०	टि.	श.१	उ.२	मु. १०	१४६-१४७	श.८	उ.३	मु. ६	
२७०	टि.	श.१	उ.२	मु. ११	२३०	टि.	श.८	उ.५	मु. ११
१४१-१४२	श.१	उ.४	मु. ११	२५६-२५७	श.८	उ.१०	मु. ५९-६१		
२७१-२७२	श.१	उ.५	मु. ६-३६	१६५	टि.	श.११	उ.९	मु. ३३	
२३६-२३८	श.१	उ.८	मु. १०-११	१६८	टि.	श.११	उ.९	मु. ३३	
२८७	श.१	उ.९	मु. ६	२१५०-२१५१	श.१२	उ.२	मु. १५-१७		
२३०	टि.	श.२	उ.७	मु. १	१४३-१४४	श.१२	उ.७	मु. ३	
२४१	श.२	उ.१०	मु. ९(१-२)	२३०	टि.	श.१३	उ.२	मु. १	
१४७	श.५	उ.२	मु. १४	२३०	टि.	श.१३	उ.२	मु. २	
१४७-१४८	श.५	उ.२	मु. १५	२९०-२९१	श.१४	उ.२	मु. १-६		
१४८	श.५	उ.२	मु. १६	२८३-२८४	श.१४	उ.३	मु. ४-९		
१४८	श.५	उ.२	मु. १७	२९२-२९५	श.१४	उ.५	मु. १-९		
२८०-२८३	श.५	उ.७	मु. ३०-३६	२९५-२९६	श.१४	उ.५	मु. १०-२०		
१५४-१५६	श.५	उ.८	मु. १०-२०	२७०-२७१	श.१४	उ.६	मु. २-३		
१५२-१५४	श.५	उ.८	मु. २१-२८	२४१-२४३	श.१६	उ.१	मु. ९-१७		
२८४-२८५	श.५	उ.९	मु. ३-९	२४३	श.१६	उ.१	मु. १८		
२८५-२८७	श.५	उ.९	मु. १०-१३	२४४	श.१६	उ.१	मु. १९		
२३०	टि.	श.५	उ.९	मु. १७	२४५	श.१६	उ.१	मु. २०	
२३०	टि.	श.५	उ.९	मु. १७	२४३-२४४	श.१६	उ.१	मु. २१-२८	
२३१	श.५	उ.९	मु. १७ (१-३)	२४५	श.१६	उ.१	मु. २९-३०		
१५०	श.६	उ.३	मु. ८-९	२४५	श.१६	उ.१	मु. ३१-३३		
२४८-२५३	श.६	उ.४	मु. १-१९	२३९-२४०	श.१६	उ.६	मु. ३-८		
२४८	श.६	उ.४	मु. २०	२४०	श.१६	उ.६	मु. १०		
२३४	टि.	श.६	उ.४	मु. २१	२६७	टि.	श.१६	उ.११	मु. १

पृष्ठांक	स्थल निर्देश			पृष्ठांक	स्थल निर्देश		
२६७	श. १६	उ. १२-१४		१८२	टि.	पडि. १	सु. १६
२४५-२४६	श. १७	उ. २	सु. ११-१६	१८२	टि.	पडि. १	सु. १६
२६७	टि. श. १७	उ. १२	सु. १	१८२	टि.	पडि. १	सु. १७
२६७	टि. श. १७	उ. १३-१७		१८५	टि.	पडि. १	सु. १८
२८७-२८८	श. १८	उ. ७	सु. ३-११	१८५	टि.	पडि. १	सु. १९
२६०-२६२	श. १९	उ. ४	सु. १-२२	१८५	टि.	पडि.	सु. १९
१५१-१५२	श. १९	उ. ८	सु. १-४	१८५	टि.	पडि. १	सु. २०
२८८-२८९	श. १९	उ. ८	सु. २१-२५	१८६	टि.	पडि. १	सु. २०
२८९	श. १९	उ. ९	सु. १-३	१८७	टि.	पडि. १	सु. २०
२८९	श. १९	उ. ९	सु. ९-१०	१९२	टि.	पडि. १	सु. २०
२७०	टि. श. १९	उ. १०	सु. १	१९९	टि.	पडि. १	सु. २१ (१-३)
२३०	टि. श. २०	उ. ८	सु. १७	१६९	टि.	पडि. १	सु. २०
१७६	श. २५	उ. १	सु. ४	१८३	टि.	पडि. १	सु. २३
३१८-३१९	श. २५	उ. १	सु. ५	१८३	टि.	पडि. १	सु. २४
१४५	टि. श. २५	उ. २	सु. ३	१८३	टि.	पडि. १	सु. २५
२५३-२५५	श. २५	उ. २	सु. ४-६	१८४	टि.	पडि. १	सु. २६
२४७-२४८	श. २५	उ. ४	सु. ८१-८६	१८४	टि.	पडि. १	सु. २६
२००	टि. श. २५	उ. ५	सु. ४५-४६	१८४	टि.	पडि. १	सु. २६
३४४	टि. श. २६	उ. ३	सु. ११९	२०१	टि.	पडि. १	सु. २७
	<b>जाताधर्मकथांग सूत्र</b>			२०२	टि.	पडि. १	सु. २८
१४८-१५०	श्रु. १ अ. १०		सु. ४-६	२०३	टि.	पडि. १	सु. २९
	<b>औपपातिक सूत्र</b>			२०३	टि.	पडि. १	सु. ३०
१६७-१६८			सु. १५६-१५९	२०४	टि.	पडि. १	सु. ३१
१६७			सु. १६८-१६९	२०४	टि.	पडि. १	सु. ३२
१६६			सु. १७०-१७५	२०८	टि.	पडि. १	सु. ३३, ३४, ३७
१६७			सु. १७६-१७७	२०७	टि.	पडि. १	सु. ३५ (१-२)
१६७			सु. १७८-१७९	२११	टि.	पडि. १	सु. ३६ (१-२)
१६४-१६५			सु. १८०-१८९	२१२	टि.	पडि. १	सु. ३६ (१-२)
	<b>जीवाभिगम सूत्र</b>			२१४	टि.	पडि. १	सु. ३६
१६२	टि.	पडि. १	सु. ६	२१४	टि.	पडि. १	सु. ३६
१६३	टि.	पडि. १	सु. ७	२१४	टि.	पडि. १	सु. ३६
१६८-१६९		पडि. १	सु. ८	२१५	टि.	पडि. १	सु. ३६
१६८		पडि. १	सु. ९	२०७	टि.	पडि. १	सु. ३८
१६९	टि.	पडि. १	सु. १०	२०८	टि.	पडि. १	सु. ३९
१७९	टि.	पडि. १	सु. ११	२०९	टि.	पडि. १	सु. ३९
१७९	टि.	पडि. १	सु. १२	२१०	टि.	पडि. १	सु. ३९
१८०	टि.	पडि. १	सु. १४	२१२	टि.	पडि. १	सु. ३९
१८१	टि.	पडि. १	सु. १४	२१३	टि.	पडि. १	सु. ३९
१८१	टि.	पडि. १	सु. १५	२१५	टि.	पडि. १	सु. ४०

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
२१६	टि. पडि. १ सु. ४०	२१७	टि. पडि. ३ सु. १०७
२१७	टि. पडि. १ सु. ४१ (१-२)	२१७	टि. पडि. ३ सु. १०८
२३२	टि. पडि. १ सु. ४२	२१८	टि. पडि. ३ सु. ११३
३०२	पडि. १ सु. ४३	२१८	टि. पडि. ३ सु. ११३
३०६	पडि. १ सु. ४३	२२०	टि. पडि. ३ सु. ११३
३४७	पडि. १ सु. ४३	२३०	टि. पडि. ३ सु. ११४
१६९	पडि. २ सु. ४४	२३०	टि. पडि. ३ सु. ११५
१६९	पडि. २ सु. ४५ (१)	२३२	टि. पडि. ३ सु. ११५
१६९-१७०	पडि. २ सु. ४५ (१)	१७४	टि. पडि. ४ सु. २०७
१७०-१७१	पडि. २ सु. ४५ (२)	१७४	टि. पडि. ५ सु. २१०
१७१-१७२	पडि. २ सु. ४५ (३)	१८०	टि. पडि. ५ सु. २१०
१७२	पडि. २ सु. ५२ (१-४)	१८१	टि. पडि. ५ सु. २१०
२१७	टि. पडि. २ सु. ५२	१८२	टि. पडि. ५ सु. २१०
१७३-१७४	पडि. २ सु. ५८ (१-४)	१७९	टि. पडि. ५ सु. २१०
१७२	पडि. २ सु. ६४	१८३	टि. पडि. ५ सु. २१०
१७४	टि. पडि. ३ सु. ६५	१८४	टि. पडि. ५ सु. २१०
२०४	टि. पडि. ३ सु. ६६	१८५	टि. पडि. ५ सु. २१०
२६३	टि. पडि. ३ सु. ८८ (१)	२०१	टि. पडि. ५ सु. २१०
२०५-२०६	पडि. ३ सु. ९६ (१)	२९८	टि. पडि. ५ सु. २१२
१७९	टि. पडि. ३ सु. ९६ (१)	३०६	टि. पडि. ५ सु. २१२
२०६	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३४४	टि. पडि. ५ सु. २१३
२०७	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३४७	टि. पडि. ५ सु. २१३
२०८	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	२९९	टि. पडि. ५ सु. २१५
२०८	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३०७	पडि. ५ सु. २१६
२१०	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३३१	टि. पडि. ५ सु. २१७
२१०	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३००	टि. पडि. ५ सु. २१९
२१३	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३०१	टि. पडि. ५ सु. २१९
२१५	टि. पडि. ३ सु. ९६ (२)	३०७	पडि. ५ सु. २२०
१९०-१९१	पडि. ३ सु. ९८	३३६	टि. पडि. ५ सु. २२१ (अ)
१८८	टि. पडि. ३ सु. ९८ (१-२)	३४३	टि. पडि. ५ सु. २२१ (आ)
१७४	टि. पडि. ३ सु. १००	२०१	पडि. ५ सु. २२२-२२३
१८०	टि. पडि. ३ सु. १००	३५४	पडि. ५ सु. २२४
२३२	टि. पडि. ३ सु. १०० (१-२)	१९९-२००	पडि. ५ सु. २२४
१८०	पडि. ३ सु. १०१	१७४	टि. पडि. ५ सु. २२५
२९६	पडि. ३ सु. १०१	१७५	टि. पडि. ६ सु. २२६
२९६	टि. पडि. ३ सु. १०१ (१)	१७५	टि. पडि. ८ सु. २२८
२१६	टि. पडि. ३ सु. १०५	३०६	टि. " "
२१७	टि. पडि. ३ सु. १०६		
२१६	पडि. ३ सु. १०६		

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
२९८	टि. पडि.८ सु. २२८	१५९	पडि.९ सु. २४५
३१८	टि. पडि.८ सु. २२८	१५९	पडि.९ सु. २४६
१७५	टि. पडि.९ सु. २२९	१५९	पडि.९ सु. २४७
३०५-३०६	पडि.९ सु. २३०	१५९	पडि.९ सु. २४८
३४९-३५०	पडि.९ सु. २३०	१५९	पडि.९ सु. २४९
१५६	पडि.९ सु. २३१	१६०	पडि.९ सु. २५० (१-२)
३०८	पडि.९ सु. २३१	१६०	पडि.९ सु. २५१
१६२	टि. पडि.९ सु. २३१	१६०	पडि.९ सु. २५२
१५७	पडि.९ सु. २३२ (१-७)	३४४	टि. पडि.९ सु. २५२
१५७	पडि.९ सु. २३२	१६०	पडि.९ सु. २५३
३४३-३४४	पडि.९ सु. २३२	१६१	पडि.९ सु. २५४
१५७	पडि.९ सु. २३३	१६१	पडि.९ सु. २५५
१५७	पडि.९ सु. २३४	१६१	पडि.९ सु. २५६
१५७	पडि.९ सु. २३५	२९६-२९७	पडि.९ सु. २५६
१५८	पडि.९ सु. २३५	३०४-३०५	पडि.९ सु. २५६
१५७	पडि.९ सु. २३६	३४८	पडि.९ सु. २५६
१५८	पडि.९ सु. २३७	१६१	पडि.९ सु. २५७
१५८	पडि.९ सु. २३८	१६१-१६२	पडि.९ सु. २५८
३०४	टि. पडि.९ सु. २३८	३०५	पडि.९ सु. २५८
३४७	टि. पडि.९ सु. २३८	३१७-३१८	पडि.९ सु. २५८
१५८	पडि.९ सु. २३९	२९८	टि. पडि.९ सु. २५८
३०२	टि. पडि.९ सु. २३९	१६२	पडि.९ सु. २५९
३०८	पडि.९ सु. २३९		
३४८	टि. पडि.९ सु. २३९	१६२	प्रज्ञापना सूत्र पद.१ सु. १४
१५८	पडि.९ सु. २४०	१६२-१६३	पद.१ सु. १५-१७
३०३	टि. पडि.९ सु. २४०	१७४	टि. पद.१ सु. १८
३०७	पडि.९ सु. २४०	१७९	पद.१ सु. १८
३२८	टि. पडि.९ सु. २४०	१७९	पद.१ सु. १९
१५८	पडि.९ सु. २४१	१७९-१८०	पद.१ सु. २०-२२
१५८	पडि.९ सु. २४२	१९९	पद.१ सु. २१ (१-३)
३०४	टि. पडि.९ सु. २४२	१८०	पद.१ सु. २३
३४८	टि. पडि.९ सु. २४२	१८१	पद.१ सु. २४-२५
१५९	पडि.९ सु. २४३	१८०-१८२	पद.१ सु. २६-२८
३०३	पडि.९ सु. २४३	१८३	पद.१ सु. २९-३१
३०६	पडि.९ सु. २४३	१८४	पद.१ सु. ३२-३४
३४८	पडि.९ सु. २४३	१८५	पद.१ सु. ३५-३८
१५९	पडि.९ सु. २४४	१८६-१८७	पद.१ सु. ३९-४१

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
१८७-१९०	पद. १ मु. ४३-४९	३१३-३१७	पद. ३ मु. ३३४
१९१-१९२	पद. १ सु. ५०-५२	२६२-२७०	पद. १७ मु. ११२३-११४४
१९२	पद. १ सु. ५३	२९६	पद. १८ सु. १२६०
१९२-१९३	पद. १ मु. ५४(१-२)	२९७-३०१	पद. १८ सु. १२८५-१३२०
१९३-१९९	पद. १ मु. ५४(३-११)५५	३०३-३०४	पद. १८ सु. १३७६-१३८२
२०१-२००	पद. १ सु. ५६	३०२	पद. १८ सु. १३८३-१३८५
२०२-२०३	पद. १ सु. ५७	३०२-३०३	पद. १८ सु. १३८६-१३८८
२०३	पद. १ सु. ५८	३०४	पद. १८ सु. १३९०-१३९४
२०४	पद. १ सु. ५९	२९१-२९२	पद. ३४ सु. २०३३-२०३७
२०८	पद. १ मु. ६०	२७९	पद. ३४ सु. २०४७-२०४८
२०६	पद. १ सु. ६१	२७९	पद. ३४ सु. २०४९-२०५०
२०६-२०७	पद. १ सु. ६२-६३		
२०७	पद. १ सु. ६४-६६	२२१ टि. अ. २८	गा. १६
२०८	पद. १ सु. ६७-६८	२२२ टि. अ. २८	गा. २८-३१
२०८-२१०	पद. १ सु. ६९-७५	१६२ टि. अ. ३६	गा. ४८
२१०	पद. १ सु. ७६	१६३ टि. अ. ३६	गा. ४९
२१०-२१३	पद. १ सु. ७६-८४	१६८ अ. ३६	गा. ४९-५४
२१३	पद. १ सु. ८५	१६७ साईटि. अ. ३६	गा. ५५-५६
२१४-२१५	पद. १ सु. ८६-९१	१६७ अ. ३६	गा. ६५
२१६	पद. १ सु. ९२	१६७ टि. अ. ३६	गा. ६६
२१६-२१७	पद. १ सु. ९३	१६७ अ. ३६	गा. ६७
२१७-२१८	पद. १ सु. ९४-९७	१६९ टि. अ. ३६	गा. ६८
२१८	पद. १ सु. ९८	१६९ टि. अ. ३६	गा. ६९-१०६
२१८-२२१	पद. १ सु. ९९-१०७	१७९ टि. अ. ३६	गा. ७०
२२१	पद. १ सु. १०८	१७९ टि. अ. ३६	गा. ७०
२२१	पद. १ सु. १०९-११०(?)	१८१ टि. अ. ३६	गा. ७०
२२१-२२४	पद. १ सु. ११०(३)११९	१८० टि. अ. ३६	गा. ७१
२२४-२३०	पद. १ सु. १२०-१३८	१८० टि. अ. ३६	गा. ७१-७२
२३०-२३२	पद. १ सु. १४६-१४७	१८१ टि. अ. ३६	गा. ७२-७७
३०८-३१३	पद. ३ सु. २१३-२२४	३०६ टि. अ. ३६	गा. ८२
३४४-३४७	पद. ३ सु. २३२-२३६	१८२ टि. अ. ३६	गा. ८४
३४८-३४३	पद. ३ सु. २३७-२५१	१८२ टि. अ. ३६	गा. ८४
३४७	पद. ३ सु. २६५	१८२ टि. अ. ३६	गा. ८५
३४८	पद. ३ सु. २६६	३०६ टि. अ. ३६	गा. ९०
३२८	पद. ३ सु. २६७	१८५ टि. अ. ३६	गा. ९२
३४७	पद. ३ सु. २६९	१८५ टि. अ. ३६	गा. ९२
३१९-३२३	पद. ३ सु. २७६-२९१	१८५ टि. अ. ३६	गा. ९३
३२३-३२८	पद. ३ सु. ३०७-३२४	१८५ टि. अ. ३६	गा. ९४-९५

उत्तराध्ययन सूत्र

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
१९९	टि. अ. ३६	गा. ९६	२१६ टि. अ. ३६
१९३	टि. अ. ३६	गा. ९६-९९	२१७ टि. अ. ३६
१९२	टि. अ. ३६	गा. ९७-१००	४१९ टि. अ. ३६
३०६	टि. अ. ३६	गा. १०४	३०५ टि. अ. ३६
१६९	टि. अ. ३६	गा. १०७	२३० टि. अ. ३६
१८३	टि. अ. ३६	गा. १०८	२३१ टि. अ. ३६
१८३	टि. अ. ३६	गा. १०८	२३० टि. अ. ३६
१८३	टि. अ. ३६	गा. १०८-११०	२३० टि. अ. ३६
३०६	टि. अ. ३६	गा. ११५	२३१ टि. अ. ३६
१८४	टि. अ. ३६	गा. ११७	२३१ टि. अ. ३६
१८४	टि. अ. ३६	गा. ११७	२३१ टि. अ. ३६
१८४	टि. अ. ३६	गा. ११८-११९	२३१ टि. अ. ३६
३०६	टि. अ. ३६	गा. १२४	२३२ टि. अ. ३६
२०१	टि. अ. ३६	गा. १२६	२३२ टि. अ. ३६
२०२	टि. अ. ३६	गा. १२७-१३०	४४७ टि. अ. ३६
२९७	टि. अ. ३६	गा. १३३	४५९ टि. अ. ३६
३०५	टि. अ. ३६	गा. १३४	४६० टि. अ. ३६
१९९	टि. अ. ३६	गा. १३५	३०५ टि. अ. ३६
२०३	टि. अ. ३६	गा. १३६-१३९	अनुयोगद्वार सूत्र
२९७	टि. अ. ३६	गा. १४२	१४४-१४५
३०५	टि. अ. ३६	गा. १४३	मु. ८०८
२०३	टि. अ. ३६	गा. १४५-१४९	८. प्रथम-अप्रथम अध्ययन (पृ. ३५५-३६४)
६०९	टि. अ. ३६	गा. १५१	व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)
२९७	टि. अ. ३६	गा. १५२	३५६-३६४ श. १८ उ. १ सु. ३-६२
३०५	टि. अ. ३६	गा. १५३	३५६ श. १८ उ. १ सु. ६३
२०४	टि. अ. ३६	गा. १५५	९. संज्ञी अध्ययन (पृ. ३६५-३६८)
२०४	टि. अ. ३६	गा. १५६-१५७	स्थानांग सूत्र
२९७	टि. अ. ३६	गा. १६७	३६७ टि. अ. २ उ. २ सु. ६१/९
३०५	टि. अ. ३६	गा. १६८	व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)
२०६	टि. अ. ३६	गा. १७१	३६६ टि. श. ११ उ. १ सु. २९
२०७	टि. अ. ३६	गा. १७२	जीवाभिगम सूत्र
३०५	टि. अ. ३६	गा. १७७	३६६ टि. पडि. १ सु. १३(१०)
२०८	टि. अ. ३६	गा. १७९	३६६ टि. पडि. १ सु. १६-२६
२०९	टि. अ. ३६	गा. १८०	३६६ टि. पडि. १ सु. २८-३०
२१०	टि. अ. ३६	गा. १८१	३६६ टि. पडि. १ सु. ३२
४१८	टि. अ. ३६	गा. १८४	३६७ टि. पडि. १ सु. ३५-३६
३०५	टि. अ. ३६	गा. १८६	३६७ टि. पडि. १ सु. ३८-३९
२१४	टि. अ. ३६	गा. १८८	३६७ टि. पडि. १ सु. ४१
४१८	टि. अ. ३६	गा. १९१	३६६ टि. पडि. १ सु. ४२
३०५	टि. अ. ३६	गा. १९३	

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
३६६	टि. पडि. ९ सु. २४१	३७४	पद ९ सु. ७७२
३६८	टि. पडि. ९ सु. २४१ (१-२)	३७४	पद ९ सु. ७७३
३६८	पडि. ९ सु. २४१		
	<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>		<b>११. संज्ञा अध्ययन (पृ. ३७९-३८३)</b>
३६८	पद. ३ सु. २६८		<b>स्थानांग सूत्र</b>
३६७-३६८	पद. १८ सु. १३८९-१३९१	३८०	अ. १ सु. २०
३६६-३६७	पद. ३१ सु. १९६५-१९७३	३८०	अ. ४ उ. ४ सु. ६५६
	<b>१०. योनि अध्ययन (पृ. ३६९-३७८)</b>	३८३	टि. अ. १० सु. ७५२
	<b>स्थानांग सूत्र</b>		<b>समवायांग सूत्र</b>
३७०	टि. अ. ३ उ. १ सु. १४८ (१)	३८०	टि. सम. ४ सु. ४
३७०	टि. अ. ३ उ. १ सु. १४८ (२)		<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>
३७५	अ. ३ उ. १ सु. १५४	३८०-३८१	श. १ उ. ९ सु. ११
३७५	अ. ५ उ. ३ सु. ४५९	३८३	टि. श. ७ उ. ८ सु. ५
३७६	टि. अ. ७ सु. ५४३	३८३	टि. श. ७ उ. ८ सु. ६
३७५-३७६	अ. ७ सु. ५७२	३८२	टि. श. ११ उ. १ सु. २५
३७७	टि. अ. ७ सु. ५९१	३८२	टि. श. ११ उ. २-८
३७६	अ. ८ सु. ५९५	३८१	श. १९ उ. ८ सु. ३२-३३
३७७	टि. अ. ८ सु. ६५९	३८१	श. १९ उ. ९ सु. ८
	<b>समवायांग सूत्र</b>	३८१	श. २० उ. ७ सु. १९
३७६	टि. सम. १३ सु. ५		<b>जीवाभिगम सूत्र</b>
	<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>	३८२	टि. पडि. १ सु. १३ (६)
३७५	टि. श. ६ उ. ७ सु. १	३८२	टि. पडि. १ सु. १७
३७५	टि. श. ६ उ. ७ सु. २	३८२	टि. पडि. १ सु. १८
३७६	टि. श. ६ उ. ७ सु. ३	३८२	टि. पडि. १ सु. २४
३७१	टि. श. १० उ. २ सु. ४	३८२	टि. पडि. १ सु. २६
	<b>जीवाभिगम सूत्र</b>	३८२	टि. पडि. १ सु. २८
३७७	पडि. ३ उ. १ सु. ९७ (१)	३८२	टि. पडि. १ सु. २९
३७६	पडि. ३ उ. १ सु. ९७ (२)	३८२	टि. पडि. १ सु. ३०
३७६	पडि. ३ उ. १ सु. ९७	३८१	टि. पडि. १ सु. ३२
३७७	पडि. ३ उ. १ सु. ९७ (२) (१-६)	३८२	टि. पडि. १ सु. ३५
३७८	पडि. ३ सु. ९८ (२)	३८२	टि. पडि. १ सु. ३८
३७८	पडि. ३ सु. १८७ (१-३)	३८२	टि. पडि. १ सु. ४१
	<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>	३८२	टि. पडि. १ सु. ४२
३७०-३७१	पद ९ सु. ७३८-७५२	३८२	
३७१	पद ९ सु. ७५३		<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>
३७१-३७२	पद ९ सु. ७५४-७६२	३८३	पद. ८ सु. ७२५
३७२-३७३	पद ९ सु. ७६३	३८३	पद. ८ सु. ७२६-७२९
३७३-३७४	पद ९ सु. ७६४-७७१	३८३	पद. ८ सु. ७३०-७३७

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
१२. स्थिति अध्ययन (पृ. ३८४-४७३)			
स्थानांग सूत्र			
३८७	अ.२	४४८	अ.९
४३०	टि. अ.२ उ.४	४४८	टि. अ.९
४३२	टि. अ.२ उ.४	३९०	टि. अ.१०
४३३	टि. अ.२ उ.४	३९५	टि. अ.१०
४४४	टि. अ.२ उ.४	३९६	टि. अ.१०
४४७	टि. अ.२ उ.४	४२४	टि. अ.१०
४५२	टि. अ.२ उ.४	४०६	टि. अ.१०
२५३	टि. अ.३ उ.४	४३४	टि. अ.१०
४२०	टि. अ.३ उ.१	४५५	टि. अ.१०
४०४	टि. अ.३ उ.१	४५६	टि. अ.१०
४०५	टि. अ.३ उ.१	समवायांग सूत्र	
३९४	टि. अ.३ उ.१	४३६	सम.१ सु. ३ (उ.)
३९४	टि. अ.३ उ.१	४२४	टि. सम.१ सु. ९ (उ.)
४४६	टि. अ.३ उ.४	३९०	टि. सम.१ सु. २७ (उ.)
४४६	टि. अ.३ उ.४	३९४	टि. सम.१ सु. २८ (ज.)
४५०	टि. अ.३ उ.४	३९१	सम.१ सु. २९
४४६	टि. अ.४ उ.१	४३३	सम.१ सु. ३१
४४९	टि. अ.४ उ.१	४२५	सम.१ सु. ३२
४३४	टि. अ.४ उ.२	४११	सम.१ सु. ३५
४३४	टि. अ.४ उ.२	४२०	सम.१ सु. ३६
४३४	टि. अ.४ उ.२	४४४	सम.१ सु. ३९ (ज.)
४३४	टि. अ.४ उ.२	४४४	सम.१ सु. ४०
४३४	टि. अ.४ उ.२	४४७	टि. सम.१ सु. ४१ (ज.)
४३६	टि. अ.५ उ.१	४४७	सम.१ सु. ४२
४४९	टि. अ.५ उ.१	४६७	सम.१ सु. ४३
४४९	टि. अ.६	३९१	सम.२ सु. ८
४०३	टि. अ.७	३९४	सम.२ सु. ९
३९४	टि. अ.७	४२५	सम.२ सु. १०
३९५	टि. अ.७	४३०	टि. सम.२ सु. ११ (उ.)
४४९	टि. अ.७	४३२	टि. सम.२ सु. ११ (उ.)
४४५	अ.७	४३३	टि. सम.२ सु. ११
४४५	टि. अ.७	४११	सम.२ सु. १२
४५२	टि. अ.७	४२०	सम.२ सु. १३
४५३	टि. अ.७	४४४	सम.२ सु. १४
४५५	टि. अ.७	४४८	सम.२ सु. १५
४७१	अ.८	४४४	टि. सम.२ सु. १६ (ज.)
		४४७	टि. सम.२ सु. १७ (उ.)



पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४५२	टि. सम.२ सु. १८ (ज.)	४५०	सम.७ सु. १६
४५३	टि. सम.२ सु. १९ (ज.)	४५२	टि. सम.७ सु. १७ (उ.)
४६७	सम.२ सु. २०	४५३	टि. सम.७ सु. १८ (उ.)
३९१	सम.३ सु. १३	४५५	टि. सम.७ सु. १९ (ज.)
३९४	टि. सम.३ सु. १५ (ज.)	४६८	सम.७ सु. २०
४२५	सम.३ सु. १६	३९१	सम.८ सु. १०
४११	सम.३ सु. १७	३९५	सम.८ सु. ११
३९९	टि. सम.३ सु. १८	४२५	सम.८ सु. १२
४२०	टि. सम.३ सु. १८ (उ.)	४५०	सम.८ सु. १३
४५०	सम.३ सु. १९	४५५	सम.८ सु. १४
४५४	सम.३ सु. २०	४६८	सम.८ सु. १५
४६७	सम.३ सु. २१	३९१	सम.९ सु. १२
३९४	टि. सम.३ सु. २८ (उ.)	३९६	सम.९ सु. १३
३९१	सम.४ सु. १०	४२५	सम.९ सु. १४
३९५	टि. सम.४ सु. ११	४५०	सम.९ सु. १५
४२५	सम.४ सु. १२	४५५	सम.९ सु. १६
४५०	सम.४ सु. १३	४६८	सम.९ सु. १७
४५४	सम.४ सु. १४	३९०	टि. सम.१० सु. ९ (ज.)
४६७	सम.४ सु. १५	३९२	सम.१० सु. १०
३९१	सम.५ सु. १४	३९५	टि. सम.१० सु. १२ (उ.)
३९५	सम.५ सु. १५	३९६	टि. सम.१० सु. १३ (ज.)
४२५	सम.५ सु. १६	४२४	टि. सम.१० सु. १४ (ज.)
४५०	सम.५ सु. १७	४३०	टि. सम.१० सु. १५ (ज.)
४५४	सम.५ सु. १८	४३२	सम.१० सु. १५
४६८	सम.५ सु. १९	४३३	सम.१० सु. १५
३९१	सम.६ सु. ९	४२६	सम.१० सु. १६
३९५	सम.६ सु. १०	४०६	टि. सम.१० सु. १७
४२५	सम.६ सु. ११	४३४	सम.१० सु. १८ (ज.)
४५०	सम.६ सु. १२	४५०	टि. सम.१० सु. १९
४५५	सम.६ सु. १३	४५५	टि. सम.१० सु. २० (उ.)
४६८	सम.६ सु. १४	४५६	टि. सम.१० सु. २१ (ज.)
३९१	सम.७ सु. १२	४६९	सम.१० सु. २२
३९४	टि. सम.७ सु. १३ (उ.)	३९२	सम.११ सु. ८
३९५	टि. सम.७ सु. १४ (ज.)	३९६	सम.११ सु. ९
४२५	सम.७ सु. १५	४२६	सम.११ सु. १०

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४५०	सम. ११ सु. ११	३९६	टि. सम. १७ सु. १२ (उ.)
४५६	सम. ११ सु. १२	३९७	टि. सम. १७ सु. १३ (ज.)
४६९	सम. ११ सु. १३	४२६	सम. १७ सु. १४
३९२	सम. १२ सु. १२	४५१	सम. १७ सु. १५
३९६	सम. १२ सु. १३	४५७	टि. सम. १७ सु. १६ (उ.)
४२६	सम. १२ सु. १४	४५८	टि. सम. १७ सु. १७ (ज.)
४५०	सम. १२ सु. १५	४७०	सम. १७ सु. १८
४५६	सम. १२ सु. १६	३९२	सम. १८ सु. ९
४६९	सम. १२ सु. १७	३९७	सम. १८ सु. १०
३९२	सम. १३ सु. ९	४२६	सम. १८ सु. ११
३९६	सम. १३ सु. १०	४५१	सम. १८ सु. १२
४२६	सम. १३ सु. ११	४५८	टि. सम. १८ सु. १३ (उ.)
४५१	सम. १३ सु. १२	४५९	टि. सम. १८ सु. १४ (ज.)
४५६	सम. १३ सु. १३	४७०	सम. १८ सु. १५
४६९	सम. १३ सु. १४	३९२	सम. १९ सु. ६
३९२	सम. १४ सु. ९	३९७	सम. १९ सु. ७
३९६	सम. १४ सु. १०	४२६	सम. १९ सु. ८
४२६	सम. १४ सु. ११	४५१	सम. १९ सु. ९
४५१	सम. १४ सु. १२	४५९	टि. सम. १९ सु. १०
४५६	टि. सम. १४ सु. १३ (उ.)	४६०	टि. सम. १९ सु. १० (ज.)
४५७	टि. सम. १४ सु. १४ (ज.)	४६०	टि. सम. १९ सु. ११
४६९	सम. १४ सु. १५	४७०	सम. १९ सु. १२
३९२	सम. १५ सु. ८	३९२	सम. २० सु. ८
३९६	सम. १५ सु. ९	३९७	सम. २० सु. ९
४२६	सम. १५ सु. १०	४२६	सम. २० सु. १०
४५१	सम. १५ सु. ११	४५१	सम. २० सु. ११
४५७	सम. १५ सु. १२	४६०	टि. सम. २० सु. १२ (उ.)
४६९	सम. १५ सु. १३	४६१	टि. सम. २० सु. १३ (ज.)
३९२	सम. १६ सु. ८	४७०	सम. २० सु. १४
३९७	सम. १६ सु. ९	३९२	सम. २१ सु. ५
४२६	सम. १६ सु. १०	३९७	सम. २१ सु. ६
४५१	सम. १६ सु. ११	४२६	सम. २१ सु. ७
४५७	सम. १६ सु. १२	४५१	सम. २१ सु. ८
४७०	सम. १६ सु. १३	४६१	टि. सम. २१ सु. ९ (उ.)
३९२	सम. १७ सु. ११	४६१	टि. सम. २१ सु. १० (ज.)
		४७०	सम. २१ सु. ११

पृष्ठांक		स्थल निर्देश		पृष्ठांक		स्थल निर्देश	
३९३		सम. २२	सु. ७	४२७		सम. २७	सु. ९
३९७	टि.	सम. २२	सु. ८ (उ.)	४५२		सम. २७	सु. १०
३९८	टि.	सम. २२	सु. ९ (ज.)	४६४	टि.	सम. २७	सु. ११ (ज.)
४२७		सम. २२	सु. १०	४६४	टि.	सम. २७	सु. १२ (उ.)
४६२	टि.	सम. २२	सु. १० (ज.)	३९३		सम. २८	सु. ६
४५१		सम. २२	सु. ११	३९९		सम. २८	सु. ७
४६१	टि.	सम. २२	सु. १२	४२७		सम. २८	सु. ८
४७१		सम. २२	सु. १४	४५२		सम. २८	सु. ९
३९३		सम. २३	सु. ५	४६५	टि.	सम. २८	सु. ११ (ज.)
३९८		सम. २३	सु. ६	४६४	टि.	सम. २८	सु. १२ (उ.)
४२७		सम. २३	सु. ७	३९३		सम. २९	सु. १०
४५१		सम. २३	सु. ८	३९९		सम. २९	सु. ११
४६२	टि.	सम. २३	सु. ९ (ज.)	४२७		सम. २९	सु. १२
४६५	टि.	सम. २३	सु. १० (उ.)	४५२		सम. २९	सु. १३
३९३		सम. २४	सु. ७	४६५	टि.	सम. २९	सु. १४ (ज.)
३९८		सम. २४	सु. ८	४६५	टि.	सम. २९	सु. १५ (उ.)
४२७		सम. २४	सु. ९	३९३		सम. ३०	सु. ९
४५१		सम. २४	सु. १०	३९९		सम. ३०	सु. १०
४६३	टि.	सम. २४	सु. ११ (ज.)	४२७		सम. ३०	सु. ११
४६२	टि.	सम. २४	सु. १२ (उ.)	४५२		सम. ३०	सु. ११
३९३		सम. २५	सु. १०	४६६	टि.	सम. ३०	सु. १२ (ज.)
३९८		सम. २५	सु. ११	४६५	टि.	सम. ३०	सु. १३ (उ.)
४२७		सम. २५	सु. १२	३९३		सम. ३१	सु. ६
४५२		सम. २५	सु. १३	३९९		सम. ३१	सु. ७
४६३		सम. २५	सु. १४ (ज.)	४२७		सम. ३१	सु. ८
४६३		सम. २५	सु. १५ (उ.)	४५२		सम. ३१	सु. ९
३९३		सम. २६	सु. ३	४६६	टि.	सम. ३१	सु. १० (ज.)
३९९		सम. २६	सु. ४	४६६	टि.	सम. ३१	सु. ११ (उ.)
४२७		सम. २६	सु. ५	३९३		सम. ३२	सु. ७
४५२		सम. २६	सु. ६	३९९		सम. ३२	सु. ८
४६४	टि.	सम. २६	सु. ७ (ज.)	४२७		सम. ३२	सु. ९
४६३	टि.	सम. २६	सु. ८ (उ.)	४५२		सम. ३२	सु. १०
३९३		सम. २७	सु. ७	३९३		सम. ३३	सु. ५
३९९		सम. २७	सु. ८	३९८		सम. ३३	सु. ६
				३९८		सम. ३३	सु. ६ (उ.)

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
३९८	सम. ३३ सु. ७	४६१	टि.
४२७	सम. ३३ सु. ८		राजप्रश्नीय सूत्र
४५२	सम. ३३ सु. ९	४७१	सु. २०६
४६६	टि. सम. ३३ सु. १० (उ.)		जीवाभिगम सूत्र
४६७	टि. सम. ३३ सु. ११	४०१	टि. पडि. १ सु. १३ (२०)
४१६	टि. सम. ४२ सु. २	४०१	टि. पडि. १ सु. १५
४०८	टि. सम. ४९ सु. ३	४०३	टि. पडि. १ सु. १७
४१५	टि. सम. ५३ सु. ४	४०६	टि. पडि. १ सु. २१
४१८	टि. सम. ७२ सु. ८	४०३	टि. पडि. १ सु. २४
३९०	टि. सु. १५१ (१)	४१९	पडि. १ सु. २५
४६६	टि. सु. १५० (१)	४०५	टि. पडि. १ सु. २६
४६७	टि. सु. १५० (२)	४०९	टि. पडि. १ सु. ३०
	<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>	३९०	टि. पडि. १ सु. ३२
३९०	टि. श. १ उ. १ सु. ६/१	४११	टि. पडि. १ सु. ३५
४२४	टि. श. १ उ. १ सु. ६/२/१	४१२	टि. पडि. १ सु. ३५
४३०	श. १ उ. १ सु. ६ (३/१)	४१३	टि. पडि. १ सु. ३६
४३३	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (४/११)	४१५	टि. पडि. १ सु. ३६
४०१	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (१२/१)	४१५	टि. पडि. १ सु. ३६
४०३	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (१३/१)	४१६	साईट टि. पडि. १ सु. ३६
४०४	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (१४)	४१७	टि. पडि. १ सु. ३६
४०५	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (१५)	४१८	टि. पडि. १ सु. ३६
४०६	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (१६)	४१२	टि. पडि. १ सु. ३८ (१-२)
४०७	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (१७/१)	४१५	टि. पडि. १ सु. ३९
४१०	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (२०)	४१४	टि. पडि. १ सु. ३९
४१९	टि. श. १ उ. १ सु. ६ (२१)	४१४	टि. पडि. १ सु. ३९
४३४	श. १ उ. १ सु. ६ (२२)	४१६	टि. पडि. १ सु. ३९
४३६	श. १ उ. १ सु. ६ (२३)	४१७	टि. पडि. १ सु. ३९ (१-२)
४४३	श. १ उ. १ सु. ६ (२४)	४१९	टि. पडि. १ सु. ४० (१-२)
४४७	श. ३ उ. १ सु. ५३	४२०	टि. पडि. १ सु. ४१
४५२	टि. श. ३ उ. १ सु. ६३	४२०	टि. पडि. १ सु. ४१
४७१	टि. श. ६ उ. ५ सु. ४२	४२०	टि. पडि. १ सु. ४१
३९०	टि. श. ११ उ. ११ सु. १८	४२८	टि. पडि. १ सु. ४१
४७२	श. १२ उ. ९ सु. १२-१६	४२२	टि. पडि. १ सु. ४२
४७१	श. १४ उ. ८ सु. २८	३८७	पडि. १ सु. ४३
४०४	श. १६ उ. १ सु. ६	३८७	टि. पडि. १ सु. ४३
४७३	श. १८ उ. ९ सु. १०-२०	३८७	पडि. २ सु. ४६
	<b>औपपातिक सूत्र</b>	४११	पडि. २ सु. ४७
४३६	टि. सु. ७४ (उ.)	४१३	पडि. २ सु. ४७
४५८	टि. सु. १५५	४१४	पडि. २ सु. ४७
		४१६	पडि. २ सु. ४७

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४१६-४१७	पडि. २ सु. ४७	४३७	टि. पडि. ३ सु. १९७ (१-२)
४२१-४२२	पडि. २ सु. ४७(२)	४३९	टि. पडि. ३ सु. १९७ (१-२)
४२३ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४४०	टि. पडि. ३ सु. १९७ (१-२)
४२४ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४४१	टि. पडि. ३ सु. १९७ (१-२)
४३० टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४४२	टि. पडि. ३ सु. १९७ (१-२)
४३३ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४४६	पडि. ३ उ. २ सु. १९९
४३४ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४४९	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(अ)
४३६ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४४९-४५०	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(आ)
४३७ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४५३	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(इ)
४३९ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४५४	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(ई)
४४० टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४५५-४५६	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(ई)
४४० टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४५६-४५७	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(ई)
४४१ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४५८	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(ई)
४४२ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४५८-४५९	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(ई)
४४३ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४६०	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(ई)
४४८ टि.	पडि. २ सु. ४७(३)	४६१-४६२	पडि. ३ उ. २ सु. १९९(उ)
३८८	पडि. २ सु. ५३	४६७ टि.	पडि. ३ सु. २०४
३८८-३८९	पडि. २ सु. ५९(१)	३९० टि.	पडि. ३ उ. २ सु. २०६
४४५ टि.	पडि. २ सु. ७९(३)	३९९ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. २०६
३९० टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४१९ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. २०६
३९४ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४२३ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. २०६
३९४ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४००	पडि. ४ सु. २०७
३९५ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४०७ टि.	पडि. ४ सु. २०७
३९६ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४०८ टि.	पडि. ४ सु. २०७
३९७ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४०९	पडि. ४ सु. २०७
३९८ टि.	पडि. ३ उ. २ सु. ९०	४०० टि.	पडि. ५ सु. २११
४१९ टि.	पडि. ३ उ. १ सु. ९७(१)	४०३ टि.	पडि. ५ सु. २११
४१६ टि.	पडि. ३ उ. १ सु. ९७(२)	३८७	पडि. ५ सु. २११
४१६ टि.	पडि. ३ उ. १ सु. ९७(२)	४०२ टि.	पडि. ५ सु. २११
४१७ टि.	पडि. ३ उ. १ सु. ९७(२)	४०३ टि.	पडि. ५ सु. २११(१-२)
३९० टि.	पडि. ३ उ. २ सु. १०१	४०४ टि.	पडि. ५ सु. २११(१-२)
४०१-४०२	पडि. ३ उ. २ सु. १०१	४०५ टि.	पडि. ५ सु. २११(१-३)
४२८-४३०	पडि. ३ उ. २ सु. ११८-११९	४०६ टि.	पडि. ५ सु. २११(१-२)
४३१-४३२	पडि. ३ उ. २ सु. १२०	४०१ टि.	पडि. ५ सु. २१२
४३४	पडि. ३ उ. २ सु. १२०	४८७	पडि. ५ सु. २१४
४३५-४३६	पडि. ३ उ. २ सु. १२१	४०१ टि.	पडि. ५ सु. २१८
४३८-४३९	पडि. ३ उ. २ सु. १२२	४०७	पडि. ५ सु. २१८
४४०	पडि. ३ उ. २ सु. १२२	४०७ टि.	पडि. ५ सु. २१८
४७१	पडि. ३ उ. २ सु. १४३	३८७	पडि. ५ सु. २१८



पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४४८-४४९	पद.४ सु. ४१६	४०८	टि. अ. ३६ गा. १४१
४५२-४५३	पद.४ सु. ४१७	४०९	टि. अ. ३६ गा. १५१
४५३-४५४	पद.४ सु. ४१८	३९०	टि. अ. ३६ गा. १६०
४५५	पद.४ सु. ४१९	३९४	टि. अ. ३६ गा. १६१
४५६	पद.४ सु. ४२०	३९४	टि. अ. ३६ गा. १६२
४५७	पद.४ सु. ४२१	३९५	टि. अ. ३६ गा. १६३
४५८	पद.४ सु. ४२२	३९६	टि. अ. ३६ गा. १६४
४५९	पद.४ सु. ४२३	३९७	टि. अ. ३६ गा. १६५
४५९-४६०	पद.४ सु. ४२४	३९८	टि. अ. ३६ गा. १६६
४६०-४६१	पद.४ सु. ४२५	४११	टि. अ. ३६ गा. १७५
४६१	पद.४ सु. ४२६	४१४	टि. अ. ३६ गा. १८४
४६२-४६५	पद.४ सु. ४२७-४३५	४१८	टि. अ. ३६ गा. १९१
४६६-४६७	पद.४ सु. ४३६-४३७	४१९	टि. अ. ३६ गा. २००
	<b>जंबूद्वीपप्रज्ञप्ति सूत्र</b>	४२३	टि. अ. ३६ गा. २१९
४३७	टि. वक्ष.७ सु. २०५	४३४	टि. अ. ३६ गा. २२०
४३७	टि. वक्ष.७ सु. २०५	४३६	टि. अ. ३६ गा. २२१ (उ.)
४३९	टि. वक्ष.७ सु. २०५	४४४	टि. अ. ३६ गा. २२२
४३९	टि. वक्ष.७ सु. २०५	४४७	टि. अ. ३६ गा. २२३
४४०	टि. वक्ष.७ सु. २०५ (१-२)	४५२	टि. अ. ३६ गा. २२४
४४१	टि. वक्ष.७ सु. २०५ (१-२)	४५३	टि. अ. ३६ गा. २२५
४४२	टि. वक्ष.७ सु. २०५ (१-२)	४५५	टि. अ. ३६ गा. २२६
	<b>सूर्यप्रज्ञप्ति सूत्र</b>	४५६	टि. अ. ३६ गा. २२७
४३६	टि. पा.१८ सु. ९८	४५७	टि. अ. ३६ गा. २२८
४३६	टि. पा.१८ सु. ९८	४५८	टि. अ. ३६ गा. २२९
४३७	टि. पा.१८ सु. ९८	४५९	टि. अ. ३६ गा. २३०
४३७	टि. पा.१८ सु. ९८	४६०	टि. अ. ३६ गा. २३१
४३९	टि. पा.१८ सु. ९८	४६१	टि. अ. ३६ गा. २३२
४३९	टि. पा.१८ सु. ९८	४६१	टि. अ. ३६ गा. २३३
४४०	टि. पा.१८ सु. ९८ (१-२)	४६२	टि. अ. ३६ गा. २३४
४४१	टि. पा.१८ सु. ९८ (१-२)	४६२	टि. अ. ३६ गा. २३५
४४२	टि. पा.१८ सु. ९८ (१-२)	४६३	टि. अ. ३६ गा. २३६
	<b>उत्तराध्ययन सूत्र</b>	४६३	टि. अ. ३६ गा. २३७
४०१	टि. अ. ३६ गा. ८०	४६४	टि. अ. ३६ गा. २३८
४०२	टि. अ. ३६ गा. ८८	४६४	टि. अ. ३६ गा. २३९
४०६	टि. अ. ३६ गा. १०२	४६५	टि. अ. ३६ गा. २४०
४०३	टि. अ. ३६ गा. ११३	४०८	टि. अ. ३६ गा. २४१
४०४	टि. अ. ३६ गा. १२२	४६५	टि. अ. ३६ गा. २४१
४०७	टि. अ. ३६ गा. १३२	४६६	टि. अ. ३६ गा. २४२

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४६६	टि. अ. ३६ गा. २४३	४३४	टि. सु. ३८९(१-२)
४६७	टि. अ. ३६ गा. २४४	४३६	टि. सु. ३९०
	<b>अनुयोगद्वार सूत्र</b>	४३६	टि. सु. ३९०/१
३९०	टि. कालद्वार सु. ३८३/१	४३७	टि. सु. ३९०/२(१-२)
३९०	टि. सु. ३८३/२	४३९	टि. सु. ३९०/३
३९४	टि. सु. ३८३/३(१-२)	४३९	टि. सु. ३९०/३
३९५	टि. सु. ३८३/४	४४०	टि. सु. ३९०/४(१-२)
३९१	टि. सु. ३८३/४	४४०	टि. सु. ३९०/५(१-२)
३९६	टि. सु. ३८३/४	४४१	टि. सु. ३९०/६(१-२)
३९७	टि. सु. ३८४/४	४४२	टि. सु. ३९१/१(१-२)
४२४	टि. सु. ३८४/१	४४३	टि. सु. ३९१/२
४२८	टि. सु. ३८४/१	४४४	टि. सु. ३९१/२(१-२)
४३०	टि. सु. ३८४/२(१-२)	४४५	टि. सु. ३९१/३
४३३	टि. सु. ३८४/३	४४७	टि. सु. ३९१/६
४०१	टि. सु. ३८५/१(१-२)	४४८	टि. सु. ३९१/३(१-२)
४०२	टि. सु. ३८५/२	४५२	टि. सु. ३९१/४
४०३	टि. सु. ३८५/२(१-२)	४५३	टि. सु. ३९१/५
४०३	टि. सु. ३८५/३(१-२)	४५५	टि. सु. ३९१/६
४०४	टि. सु. ३८५/३(१-२)	४५६	टि. सु. ३९१/७
४०४	टि. सु. ३८५/४	४५७	टि. सु. ३९१/७
४०५	टि. सु. ३८५/४(१-२)	४५८	टि. सु. ३९१/७
४०६	टि. सु. ३८५/५(१-३)	४५९	टि. सु. ३९१/७
४०७	टि. सु. ३८६/१	४६०	टि. सु. ३९१/७
४०८	टि. सु. ३८६/२	४६१	टि. सु. ३९१/७(१-२)
४०९	टि. सु. ३८६/३	४६२	टि. सु. ३९१/८
४१०	टि. सु. ३८७/१	४६२	टि. सु. ३९१/८
४११	टि. सु. ३८७/२	४६३	टि. सु. ३९१/८(१-२)
४१२	टि. सु. ३८७/२	४६४	टि. सु. ३९१/८(१-२)
४१३	टि. सु. ३८७/३	४६५	टि. सु. ३९१/८(१-२)
४१३	टि. सु. ३८७/३	४६६	टि. सु. ३९१/८
४१४	टि. सु. ३८७/३	४६७	टि. सु. ३९१/९
४१५	टि. सु. ३८७/३		
४१६	टि. सु. ३८७/३		
४१७	टि. सु. ३८७/३		
४१८	टि. सु. ३८७/४		
४१९	टि. सु. ३८७/४-५		
४१९	टि. सु. ३८८/१		
४२०	टि. सु. ३८८/२		
४२०	टि. सु. ३८८/३		
		५२३-५२९	श्रु. २ अ. ३ सु. ७२२-७३१
		५२९-५३०	श्रु. २ अ. ३ सु. ७३२
		५३०-५३२	श्रु. २ अ. ३ सु. ७३३-७३७
		५३३	श्रु. २ अ. ३ सु. ७३८
		५३३-५३५	श्रु. २ अ. ३ सु. ७३९-७४५
		५३५-५३६	श्रु. २ अ. ३ सु. ७४६-७४७
		५१५	टि. अ. २ उ. २ सु. ६९/५

१३. आहार अध्ययन (पृ. ४७४-५३८)

सूत्रकृतांग सूत्र

५२३-५२९	श्रु. २	अ. ३	सु. ७२२-७३१
५२९-५३०	श्रु. २	अ. ३	सु. ७३२
५३०-५३२	श्रु. २	अ. ३	सु. ७३३-७३७
५३३	श्रु. २	अ. ३	सु. ७३८
५३३-५३५	श्रु. २	अ. ३	सु. ७३९-७४५
५३५-५३६	श्रु. २	अ. ३	सु. ७४६-७४७

स्थानांग सूत्र

५१५	टि. अ. २ उ. २	सु. ६९/५
-----	---------------	----------



पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४७८	अ.४ उ.२ सु. २९५	५१३	सम.२१ सु. ११,१३
४७८-४७९	अ.४ उ.४ सु. ३४०	५०६ टि.	सम.२१ सु. १३
५३६	अ.६ सु. ५३३	५१३	सम.२२ सु. ११,१३
४७८	अ.८ सु. ६२३	५०६ टि.	सम.२२ सु. १६
<b>समवायांग सूत्र</b>			
५०४ टि.	सम.१ सु. ४३,४५	५०६ टि.	सम.२३ सु. १२
५०८	सम.१ सु. ४४,४६	५०६ टि.	सम.२४ सु. १४
५०४ टि.	सम.२ सु. २२	५०७ टि.	सम.२५ सु. १७
४०९	सम.२ सु. २०-२२	५०७ टि.	सम.२६ सु. १०
५०४ टि.	सम.३ सु. २२	५०७ टि.	सम.२७ सु. १४
५०९	सम.३ सु. २१-२३	५०७ टि.	सम.२८ सु. १३
५०९	सम.४ सु. १५-१७	५०७ टि.	सम.२९ सु. १७
५०९	सम.५ सु. १९-२१	५०८ टि.	सम.३० सु. १५
५०९	सम.६ सु. १४,१६	५०८ टि.	सम.३१ सु. १३
५१०	सम.७ सु. २०,२२	५०८ टि.	सम.३२ सु. १३
५०४ टि.	सम.७ सु. २२	५१४ टि.	सम.३२ सु. १३
५१०	सम.८ सु. १५-१७	५१३	सम.३३ सु. १३
५१०	सम.९ सु. १७,१९	५०८ टि.	सम.३३ सु. १३
५१०	सम.१० सु. २२,२४	<b>व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)</b>	
५०५ टि.	सम.१० सु. २४	४९९ टि.	श.१ उ.१ सु. ६(१,३)
५१०-५११	सम.११ सु. १३,१५	४९८ टि.	श.१ उ.१ सु. ६(१,३)
५११	सम.१२ सु. १७,१९	४९९ टि.	श.१ उ.१ सु. ६(२,५)
५११	सम.१३ सु. १४,१६	४९४ टि.	श.१ उ.१ सु. ६(१,३)
५११	सम.१४ सु. १५,१७	५०० टि.	श.१ उ.१ सु. ६/४
५०५ टि.	सम.१४ सु. १७	५०१ टि.	श.१ उ.१ सु. ६/१२(४-५)
५११	सम.१५ सु. १३,१५	५०१ टि.	श.१ उ.१ सु. ६/१७(२-३)
५१२	सम.१६ सु. १३,१५	५०२ टि.	श.१ उ.१ सु. ६/१७(५-६)
५१२	सम.१७ सु. १८,२०	५८९	श.१ उ.६ सु. ४-५
५०५ टि.	सम.१७ सु. २०	४८७-४८८	श.१ उ.७ सु. २-४
५१२	सम.१८ सु. १५,१७	४८८	श.१ उ.७ सु. ५
५०५ टि.	सम.१८ सु. १७	४८८-४८९	श.१ उ.७ सु. ६
५१२	सम.१९ सु. १२,१४	४७९-४८०	श.१ उ.७ सु. १२-१५
५०५ टि.	सम.१९ सु. १४	५२३ टि.	श.६ उ.२ सु. १
५१२	सम.२० सु. १४,१६	४९०	श.६ उ.१० सु. १२-१३
५०६ टि.	सम.२० सु. १६	४८६-४८७	श.७ उ.१ सु. ३-४
		४८५-४८६	श.७ उ.३ सु. १-२

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
४८६	श.७ उ.३ सु. ३-४	४९९	टि. पद. ३४ सु. २०३९
५१५	टि. श.११ उ.१ सु. २१	५००	टि. पद. ३४ सु. २०३९
५०१	टि. श.११ उ.१ सु. ४०	५०१	टि. पद. ३४ सु. २०३९(१-२)
५१५	टि. श.११ उ.२-३	<b>१४. शरीर अध्ययन (पृ. ५३९-६०४)</b>	
५०१	टि. श.११ उ.२-८		
५१५	टि. श.१३ उ.५ सु. १	<b>स्थानांग सूत्र</b>	
४९३	टि. श.१८ उ.३ सु. ९(२-६)	५८९	टि. अ.१ सु. ४६
४९०-४९१	श.१८ उ.३ सु. २४-२६	५६३	अ.२ उ.२ सु. ६५/१
४८०-४८५	श.२० उ.६ सु. १-२४	५७२	अ.२ उ.२ सु. ६५/२
<b>जीवाभिगम सूत्र</b>		५५९	अ.२ उ.२ सु. ६५/३-४
४९९	टि. पडि.१ सु. १३(१८)	५८९	टि. अ.२ उ.३ सु. १०४
५००	टि. पडि.१ सु. १३(१८)	५८९	टि. अ.३ उ.२ सु. १५९
५०१	टि. पडि.१ सु. १४(१५-२६)	५६२	टि. अ.३ उ.४ सु. २०७(१-२)
५०१	टि. पडि.१ सु. २८	५६२	टि. अ.३ उ.४ सु. २०७(१-२)
४९७	टि. पडि.१ सु. ३२	५६३	टि. अ.३ उ.४ सु. २०७
५३६	पडि.३ सु. २०१(ई)	५७६	अ.४ उ.१ सु. २७६
५३८	पडि.९ सु. २३४	५७२	अ.४ उ.३ सु. ३३१/१
५३७	टि. पडि.९ सु. २३४	५४५	अ.४ उ.३ सु. ३३२
५३८	टि. पडि.९ सु. २३४	५७२	अ.४ उ.३ सु. ३३४/२
<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>		५५९	अ.४ उ.४ सु. ३७१
५३८	पद. ३ सु. २६३	५८८	टि. अ.४ उ.४ सु. ३७५/२
४९१-४९३	पद. १५ उ.१ सु. ९९५-९९८	५७१-५७२	अ.५ उ.१ सु. ३९५(१)
५३६-५३७	पद. १८ सु. १३६४-१३७३	५७२	अ.५ उ.१ सु. ३९५(२)
४९३	पद. २८ उ.१ सु. १०९३(ग.३१७-२१८)	५४३	टि. अ.५ उ.१ सु. ३९५
४९३-४९४	पद. २८ उ.१ सु. १७९४	६०३	टि. अ.६ सु. ४९४
४९४-४९८	पद. २८ उ.१ सु. १७९५-१८०५	६००	अ.६ सु. ४९५
४९८-४९९	पद. २८ उ.१ सु. १८०६	५८८	टि. अ.६ सु. ५३२/२
४९९-५०१	पद. २८ उ.१ सु. १८०७-१८१३	५८७	टि. अ.७ सु. ५७८
५०१-५०३	पद. २८ उ.१ सु. १८१९-१८२३	५८७	टि. अ.७ सु. ५७८
५०३	पद. २८ उ.१ सु. १८२४-१८२८	५८८	टि. अ.७ सु. ५७८
५०३-५०८	पद. २८ उ.१ सु. १८२९-१८५२	५६६	अ.९ सु. ६६६/१३
५१३-५१४	पद. २८ उ.१ सु. १८५३-१८५८	५७७	अ.१० सु. ७२८(१)
५१४	पद. २८ उ.१ सु. १८५९-१९६१	५७८	टि. अ.१० सु. ७२८(२)
५१४-५१५	पद. २८ उ.१ सु. १८६२-१८६४	५८०	टि. अ.१० सु. ७२८(३)
५१५-५२३	पद. २८ उ.२ सु. १८६५-१९०७	<b>समवायांग सूत्र</b>	
४९०	पद. ३४ सु. २०३८-२०३९	५९३	सम. १०४ सु. १३
४९८	टि. पद. ३४ सु. २०३९	५४३	टि. सम. सु. १५२
		५४९	टि. सम. सु. १५२(१-२)
		५५४	टि. सम. सु. १५२

पृष्ठांक	स्थल निर्देश			पृष्ठांक	स्थल निर्देश						
				जीवाभिगम सूत्र							
५५७	टि.	सम.	सु. १५२								
५५८	टि.	सम.	सु. १५२	५६२	टि.	पडि.१	सु. १३(१)				
५७६	टि.	सम.	सु. १५२	५७६	टि.	पडि.१	सु. १३(२)				
५८३	टि.	सम.	सु. १५२	६०४	टि.	पडि.१	सु. १३(३)				
५८९	टि.	सम.	सु. १५२	५९५	टि.	पडि.१	सु. १३(४)				
५८९	टि.	सम.	सु. १५२	६०१	टि.	पडि.१	सु. १३(४)				
५९२	टि.	सम.	सु. १५२	५७७	टि.	पडि.१	सु. १४				
५९९	टि.	सम.	सु. १५२(१-२)	६०४	टि.	पडि.१	सु. १४				
६००	टि.	सम.	सु. १५२	५६२	टि.	पडि.१	सु. १५				
५९२	टि.	सम.	सु. १५५	५६२	टि.	पडि.१	सु. १६				
५९९	टि.	सम.	सु. १५५	५७७	टि.	पडि.१	सु. १६, १७				
६००	टि.	सम.	सु. १५५	६०२	टि.	पडि.१	सु. १६				
६०३-६०४		सम.	सु. १५५(१-४)	५९५	टि.	पडि.१	सु. १६-१७				
६०१-६०२		सम.	सु. १५५(५-११)	५९५	टि.	पडि.१	सु. १८				
व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र (भगवती सूत्र)				५६२	टि.	पडि.१	सु. २१				
५४३	श.१	उ.३	सु. ९/५	५७७	टि.	पडि.१	सु. २१				
५९३	टि.	श.१	उ.५	सु. १०(३६)	६०२	टि.	पडि.१	सु. २१			
५४३	श.१	उ.९	सु. १२	५७७	टि.	पडि.१	सु. २१				
५६२	टि.	श.१	उ.५	सु. १२	५७७	टि.	पडि.१	सु. २४, २५			
५६२	टि.	श.१	उ.५	सु. २९	५६२	टि.	पडि.१	सु. २५			
५६२	टि.	श.१	उ.५	सु. ३०-३२(१-२)	५९५	टि.	पडि.१	सु. २५			
५६२	टि.	श.१	उ.५	सु. ३४	६०२	टि.	पडि.१	सु. २५			
५६३	टि.	श.१	उ.५	सु. ३५	५६२	टि.	पडि.१	सु. २६			
५६३	टि.	श.१	उ.५	सु. ३६	५९५	टि.	पडि.१	सु. २६			
५४३	टि.	श.१०	उ.१	सु. १८	६०२	टि.	पडि.१	सु. २६			
५९४	टि.	श.१०	उ.१	सु. १८-१९	५६२	टि.	पडि.१	सु. २८			
५७२	टि.	श.११	उ.१	सु. १९	५७७	टि.	पडि.१	सु. २८			
५७२	टि.	श.११	उ.२	सु. ८	५९५	टि.	पडि.१	सु. २८			
५४३	टि.	श.१७	उ.१	सु. १५	६०२	टि.	पडि.१	सु. २८, ३०			
५५८-५५९	टि.	श.१९	उ.८	सु. ८-१०	५६२	टि.	पडि.१	सु. २९			
६०२-६०३	टि.	श.१९	उ.८	सु. २६-३१	५७८	टि.	पडि.१	सु. २९			
५५९	टि.	श.२०	उ.७	सु. १८	५९६	टि.	पडि.१	सु. २९			
५७६	टि.	श.२४	उ.१२	सु. ३	५७८	टि.	पडि.१	सु. ३०			
५७७	टि.	श.२४	उ.१२	सु. १७	५९६	टि.	पडि.१	सु. ३०			
५८५	टि.	श.२४	उ.२०	सु. ४	६०४	टि.	पडि.१	सु. ३०-३५			
५६०-५६२	टि.	श.२५	उ.२	सु. ११-१६	५६२	टि.	पडि.१	सु. ३२			
५४३	टि.	श.२५	उ.४	सु. ८०							

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
५८५	टि. पडि. १ सु. ३२	५८५	टि. पडि. ३ सु. ८६
६०१	टि. पडि. १ सु. ३२	५८७	टि. पडि. ३ सु. ८६ (३)
६०३	टि. पडि. १ सु. ३२	६०१	टि. पडि. ३ सु. ८७ (२)
५६२	टि. पडि. १ सु. ३५	५९८	टि. पडि. ३ सु. ८७ (२)
५७८	टि. पडि. १ सु. ३५	६०३	टि. पडि. ३ सु. ८७
५९६	टि. पडि. १ सु. ३५	५८९	टि. पडि. ३ सु. २०१ (ई)
५९७	टि. पडि. १ सु. ३५	५९९	टि. पडि. ३ सु. २०१ (ई)
५७३	टि. पडि. १ सु. ३५-३६	६०४	टि. पडि. ३ सु. २०१ (ई)
६०२	टि. पडि. १ सु. ३५-३७	५७३-५७४	पडि. ९ सु. २५१
५७९	टि. पडि. १ सु. ३६	५७४	पडि. ९ सु. २५१
५८०	टि. पडि. १ सु. ३६	५७४	पडि. ९ सु. २५१
५८१	टि. पडि. १ सु. ३६		<b>प्रज्ञापना सूत्र</b>
५८२	टि. पडि. १ सु. ३६	५६१	टि. पद. ११ सु. ८७७ (१-२३)
५९७	टि. पडि. १ सु. ३६	५४३	पद. १२ सु. ९०१
५९६	टि. पडि. १ सु. ३७	५६२-५६३	पद. १२ सु. ९०२-९०९
५६२	टि. पडि. १ सु. ३८	५६३-५६५	पद. १२ सु. ९१०
५७९	टि. पडि. १ सु. ३८	५६५-५७१	पद. १२ सु. ९११-९२४
५९७	टि. पडि. १ सु. ३८	५४५-५४९	पद. २१ सु. १४७६-१४८७
५७३	पडि. १ सु. ३८-४०	५४३	टि. पद. २१ सु. १४७५
६०२	टि. पडि. १ सु. ३८-४०	५९४-५९७	पद. २१ सु. १४८८-१५०१
६०४	टि. पडि. १ सु. ३८-४०	५७६-५७७	पद. २१ सु. १५०२-१५०६
५८०	टि. पडि. १ सु. ३९ (१-२)	५८४	टि. पद. २१ सु. १५०७-१५१३
५८१	टि. पडि. १ सु. ३९	५४९-५५४	पद. २१ सु. १५१४-१५२०
५८२	टि. पडि. १ सु. ३९	५९७-५९९	पद. २१ सु. १५२१-१५२५
५९७	टि. पडि. १ सु. ३९	५८४-५८५	पद. २१ सु. १५२७-१५२८
५८३	टि. पडि. १ सु. ४०	५८५	टि. पद. २१ सु. १५२९
५६३	टि. पडि. १ सु. ४१	५८७	टि. पद. २१ सु. १५२९
५७३	पडि. १ सु. ४१	५८७	पद. २१ सु. १५३०-१५३२
५८३	टि. पडि. १ सु. ४१	५८९	पद. २१ सु. १५३२
५८४	टि. पडि. १ सु. ४१	५५५-५५७	पद. २१ सु. १५३३
५९७	टि. पडि. १ सु. ४१	५९९	पद. २१ सु. १५३४
५९७	टि. पडि. १ सु. ४१	५८९	पद. २१ सु. १५३५
६०२	टि. पडि. १ सु. ४१ (१-२)	५५७-५५८	पद. २१ सु. १५३६-१५३९
५६३	टि. पडि. १ सु. ४२	५९९-६००	पद. २१ सु. १५४०-१५४४
५८७	टि. पडि. १ सु. ४२ (१-२)	५९०-५९२	पद. २१ सु. १५४५-१५५१
६०१	टि. पडि. १ सु. ४२	५५८	पद. २१ सु. १५५२
६०२	टि. पडि. १ सु. ४२	५९२	पद. २१ सु. १५५२
६०४	टि. पडि. १ सु. ४२ (१-३)	६००	पद. २१ सु. १५५२

पृष्ठांक	स्थल निर्देश	पृष्ठांक	स्थल निर्देश
५४३-५४४	पद. २१ सु. १५५३-१५५८	५६५	टि. कालदारे सु. ४१८/१
५४४-५४५	पद. २१ सु. १५५९-१५६४	५६६	टि. कालदारे सु. ४१८/२
४७१-४७६	पद. २१ सु. १५६५	५६६	टि. कालदारे सु. ४१८/३
५९३-५९४	पद. २१ सु. १५६६	५६६	टि. कालदारे सु. ४१८/४
५६०	टि. पद. २८ सु. १७९७-१७९९	५६६	टि. कालदारे सु. ४१९/१
<b>अनुयोगद्वार सूत्र</b>			
६०१	खेत्तदारे सु. २०५	५६७	टि. कालदारे सु. ४१९/२
५८६-५८७	खेत्तदारे सु. ३४७(१-६)	५६७	टि. कालदारे सु. ४१९/३
५७६	टि. खेत्तदारे सु. ३४९	५६७	टि. कालदारे सु. ४१९/४
५७७	टि. खेत्तदारे सु. ३४९	५६७	टि. कालदारे सु. ४१९/५
५७७	टि. खेत्तदारे सु. ३४९/१	५६७	टि. कालदारे सु. ४२०/१
५७७-५८४	खेत्तदारे सु. ३५०-३५२	५६७	टि. कालदारे सु. ४२०/२
५८७-५८९	खेत्तदारे सु. ३५३-३५५	५६७	टि. कालदारे सु. ४२०/३
५८७	टि. कालदारे सु. ३४८	५६८	टि. कालदारे सु. ४२०/३
५४३	टि. कालदारे सु. ४०५	५६८	टि. कालदारे सु. ४२०/४
५६२	टि. कालदारे सु. ४०६	"	"
५६२	टि. कालदारे सु. ४०७	५६८	टि. कालदारे सु. ४२१/१ (१-३)
५६२	टि. कालदारे सु. ४०८ (१-२)	५६९	टि. कालदारे सु. ४२१/२
५६२	टि. कालदारे सु. ४०८-४०९	५६९	टि. कालदारे सु. ४२२/१-२
५६२	टि. कालदारे सु. ४१०	५७०	टि. कालदारे सु. ४२३/१
५६३	टि. कालदारे सु. ४११	५७०	टि. कालदारे सु. ४२३/२
५६३	टि. कालदारे सु. ४१२	५७१	टि. कालदारे सु. ४२३/३
५६४	टि. कालदारे सु. ४१३	५७१	टि. कालदारे सु. ४२३/४
५६४	टि. कालदारे सु. ४१४	५७१	टि. कालदारे सु. ४२४
५६४	टि. कालदारे सु. ४१५	५७१	टि. कालदारे सु. ४२५
५६५	टि. कालदारे सु. ४१६	५७१	टि. कालदारे सु. ४२६
५६५	टि. कालदारे सु. ४१७		





- દ્રવ્યનો અર્થ : આ ધ્રુવ સ્વભાવી તત્વ, જે વિભિન્ન પર્યાયોને પ્રાપ્ત કરીને પણ પોતાના મૂળ ગુણને નથી છોડતો.
- મૂળ બે તત્ત્વ છે : જીવ અને નિર્જીવ, આ બે તત્ત્વોનો વિસ્તાર છે - પંચાસ્તીકાય, ષડ્દ્રવ્ય, નવતત્ત્વ વિગેરે.
- જુદી-જુદી દ્રષ્ટિઓ અને જુદી-જુદી શૈલીઓથી ચેતન તથા જડની વ્યાખ્યા અને વર્ગીકરણ જેમાં છે તેને દ્રવ્યાનુયોગ કહેવામાં આવે છે.
- આગમોના ચાર અનુયોગોમાં દ્રવ્યાનુયોગનો વિષય સૌથી વિશાળ અને ગંભીર ગણાય છે. દ્રવ્યાનુયોગનો સમ્યક્જ્ઞાતા 'આત્મજ્ઞ' કહેવાય છે અને અવિકલ્પ સમગ્ર રૂપમાં પરિજ્ઞાતા 'સર્વજ્ઞ' કહેવાય છે.

- દ્રવ્યાનુયોગ સબંધી આગમપાઠોનું મૂળ તથા ગુજરાતી અનુવાદની સાથે વિષયક્રમનું વર્ગીકરણ કરીને સરળ સુબોધ અને સુગ્રાહ્ય બનાવવાનો એક ભગીરથ પ્રયત્ન છે : 'દ્રવ્યાનુયોગનું પ્રકાશન'.

- જૈન સાહિત્યના ઇતિહાસમાં આવો મહાન અને વ્યાપક પ્રયત્ન પ્રથમવાર થયો છે. શ્રુતજ્ઞાનના અભ્યાસી વાચકો માટે આ અદ્વિતીય અને અદ્ભૂત ઉપક્રમ છે. જે સદીઓ સુધી યાદગાર રહેશે.
- સંપૂર્ણ દ્રવ્યાનુયોગના વિષયના ચાર ખંડો અને સિત્તેર ઉપખંડો (અધ્યયનો)માં વિભાજીત કરેલ છે. જેની અંદર તે વિષયોને સંબંધિત જુદા-જુદા આગમપાઠોને એકત્ર સંગ્રહિત કરી એક સુવ્યવસ્થિત રૂપ આપેલ છે.
- આ પહેલા ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ અને ચરણાનુયોગ કુલ સાત ભાગો પ્રકાશિત થઈ ચુકેલ છે.
- અનુયોગ સંપાદનનો આ શ્રમસાધ્ય કાર્ય માનસિક એકાગ્રતા, સતત અધ્યયન, અનુશિલન-નિષ્ઠા અને સંપૂર્ણ ભાવના સાથે અનુયોગ પ્રવર્તક ઉપાધ્યાય પ્રવર મુનિશ્રી કન્હૈયાલાલજી મ. 'કમલ' દ્વારા સંપાદન થયેલ છે.
- લગભગ પચાસ વર્ષની સુદીર્ઘ સતત શ્રુત ઉપાસનાના બળ ઉપર હવે જીવનના નવમા દસકમાં આપે આ કાર્ય સંપન્ન કરેલ છે.
- આ શ્રુત સેવામાં આપના મહાન સહયોગથી સમર્પિત સેવાભાવી, એકનિષ્ઠ કાર્યશીલ શ્રી વિનયમુનિજી 'વાગીશ' નો અપૂર્વ સહયોગ ચિરસ્મરણીય રહેશે.
- આ સંપૂર્ણ સેટ હિન્દી ભાષાંતર સાથે પ્રકાશિત થયેલ છે. જેનું ગુજરાતી ભાષાંતર વિદુષી મહાસતીજી ડૉ. મુક્તિપ્રભાજીએ અને તેમની વિદુષી શિષ્યાઓએ કરેલ છે.
- આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ અમદાવાદના નિષ્ઠાવાન સમર્પિત જિનભક્ત અધિકારીગણ તથા ઉદારદીલ શ્રુતપ્રેમી સદસ્ય સદગૃહસ્થોના સહયોગથી આ અતિ વ્યયસાધ્ય કાર્ય સંપન્ન થયેલ છે.
- ચાર અનુયોગોના અગિયાર વિશાળ ગ્રંથો ટ્રસ્ટના સદસ્ય બનનારને માત્ર રૂ. ૨૫૦૦/- માં ઉપલબ્ધ રહેશે.

### પ્રકાશિત ચાર અનુયોગ ગ્રંથો

- (૧) ધર્મકથાનુયોગ ભાગ ૧ તથા ૨ રૂ. ૧૩૦૦/-
- (૨) ચરણાનુયોગ ભાગ ૧ તથા ૨ રૂ. ૮૦૦/-
- (૩) ગણિતાનુયોગ ભાગ ૧ તથા ૨ રૂ. ૧૧૦૦/-

### સંપર્ક સૂત્ર

આગમ અનુયોગ ટ્રસ્ટ  
સ્થાનકવાસી જૈનવાડી  
૨૮-૨૯, સ્થાનકવાસી સોસાયટી,  
નારણપુરા કોસિંગ પાસે, અમદાવાદ-૧૩.